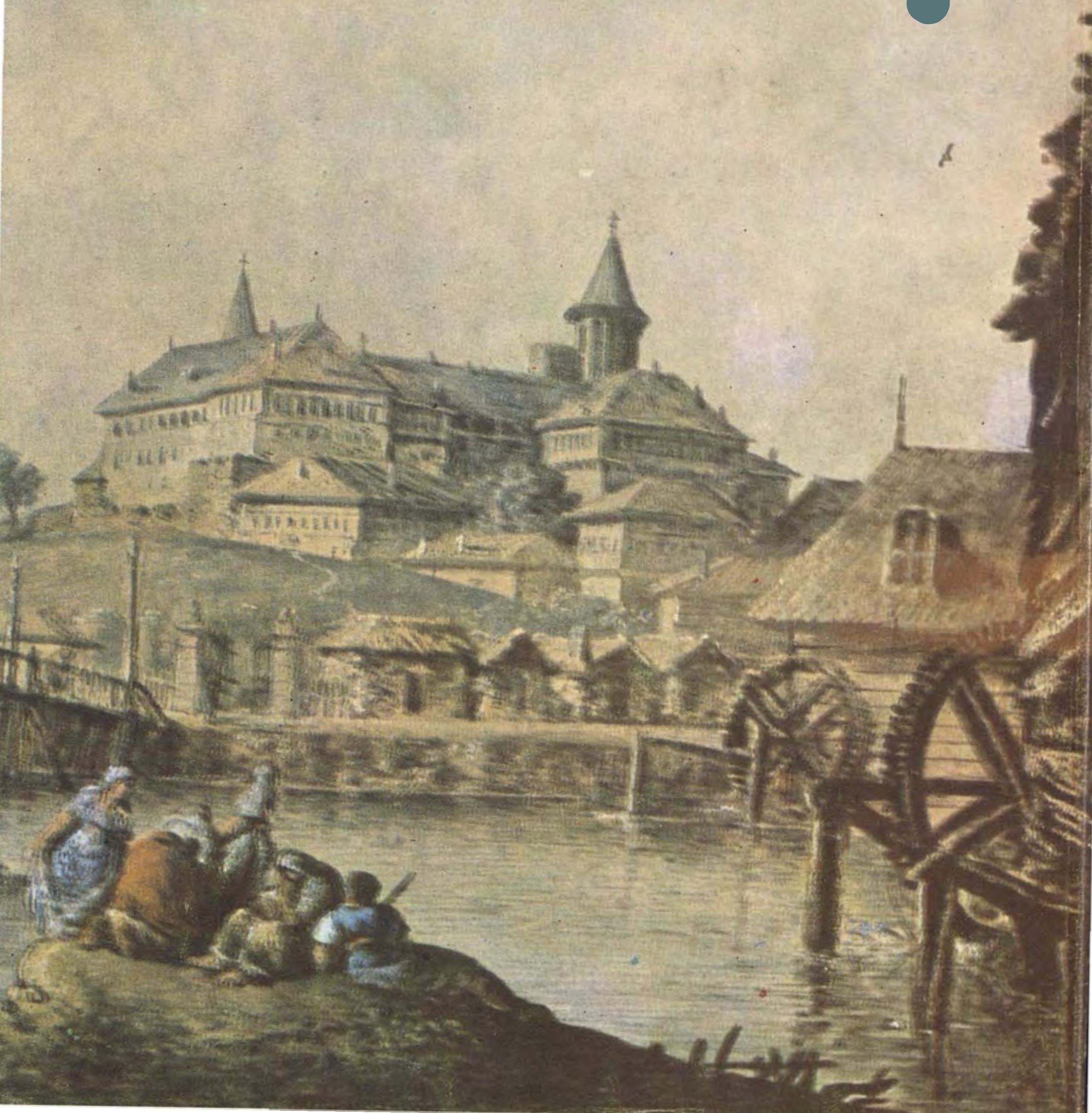
GEORGE POTRA

Din BUCUREȘTII *de ieri*

●

DIN BUCUREŞTII DE IERI

VOLUMUL I

GEORGE POTRA

DIN BUCUREȘTII DE IERI

VOLUMUL I

EDITURA ȘTIINȚIFICĂ ȘI ENCICLOPEDICĂ
București, 1990

COPERTA ȘI SUPRACOPERTA: SIMONA DUMITRESCU

ISBN 973-29-0018-0

Prinos de recunoştinţă părinţilor mei
Maria şi Crăciun Potra

CUPRINS

VOLUMUL I

VOLUMUL II

INTRODUCERE

Evoluția unui oraș sub diversitatea aspectelor lui edilitare și urbanistice urmează evoluția societății în general. Din acest punct de vedere succedarea evenimentelor social-politice, trecerea implacabilă a timpului, modificarea gustului estetic în arta construcției edilitare, într-un cuvînt întregul cortegiu de factori obiectivi și subiectivi care condiționează schimbarea compoziției urbanistice a unei mari așezări orășenești, poate fi recunoscută prin intermediul „straturilor" succesive pe care le păstrează imaginea lui contemporană. De asemenea, raportul este valabil și în sens invers. Istoria unui oraș poate fi reconstituită din „semnele" pe care le păstrează sau le anulează în evoluția sa de-a lungul timpului. Cu cît această istorie este mai bogată în evenimente, cu atît mai interesantă este descifrarea ei prin intermediul urbanisticii care are limbajul ei specific, desigur, mult mai concret și viguros decît cel al unei cărți cu paginile deschise și ilustrate.

Un asemenea oraș este Bucureștii, Capitala țării noastre. Istoria lui este strîns legată de istoria formării și afirmării statului român. De aceea, cunoașterea trecutului pe care îl închide orașul București în rețeaua și profilul său edilitar — de la cartierele sale vechi la cele mai noi cvartale — este echivalent cu parcurgerea unei lecții de istorie a patriei în general și a Capitalei sale în special. O astfel de cunoaștere și de inițiere în trecutul Bucureștilor de altădată este un act de educație patriotică, un mod pedagogic de a-ți forma sentimente estetice și istorice, prin cunoașterea a ceea ce este aparent „învechit", patriarhal și tradiționalist, prin depistarea în imaginea elementului modern a ceea ce aparține unei permanențe, unui caracter specific locurilor noastre istorice.

Dar istoria vie a Bucureștilor nu poate fi cunoscută și recunoscută numai pe calea contactului direct cu ceea ce ni se înfățișează astăzi ochilor. Ea necesită un sporit efort de documentare în arhive și biblioteci, în muzee și pe șantierele noastre arheologice. În ceea ce privește istoria orașului, eforturile noastre se adaugă celor întreprinse anterior de Dim. Berendei, uitatul, prietenul lui Alex. Odobescu, D. Papazoglu, Ulysse de Marsillac *, G. Ionnescu-Gion, H. Stahl, C. I. Bacalbașa, Nicolae Iorga, George D. Florescu, dr. N. Vătămanu, Emanoil Hagi Moscu, Constantin C. Giurescu, Dan Berindei, Paul Cernovodeanu, Panait I. Panait și alții care, fiecare în parte, au scris studii și monografii sau lucrări de evocare asupra Bucureștilor, dintr-un punct de vedere parțial sau total. Oricare a fost unghiul prin care au încercat abordarea istoriei bucureștene, acesta, în mod firesc, nu a putut fi exhaustiv deoarece imaginea însăși a orașului s-a schimbat odată cu trecerea timpului. Dar, nu numai informația vizuală pe care o oferă parcurgerea străzilor Capitalei noastre s-a schimbat în secolul nostru, ca și în cele precedente, ci mai ales informația documentară asupra acestora, din cel puțin două puncte de vedere.

---

* Ulysse de Marsillac (1821—1877), publicist și prof. de lb. franceză la Liceul Sf. Sava și apoi la Facultatea de litere din București, a publicat mai multe lucrări dintre care *Guide du Voyageur à Bucarest*, 1872.

Istoricii și cercetătorii istoriei Bucureștilor au folosit doar materialul arhivistic pe care îl aveau la dispoziție la vremea lor, fie că fusese descoperit de ei înșiși, fie de alții. Un material care vorbea mai mult despre secolele în care Bucureștii erau „scaun de domnie", decît secolele mai apropiate. Acest material era însă incomplet, mai bine zis, depozitat în arhive, neputînd fi întotdeauna consultat și verificat. Aceasta pe de-o parte. Pe de altă parte, a apărut momentul cînd, prin eforturi individuale sau colective, s-a trecut la depistarea de noi documente referitoare la istoria Bucureștilor și la editarea lor de către Ion Ionașcu, Paul Cernovodeanu și subsemnatul. De asemenea, trebuie avut în vedere și foarte multele documente și comentarii privitoare la aceeași istorie a Capitalei, răspîndite în publicațiile periodice. Or, acest efort de sistematizare documentară se află încă la început. Între timp noile cercetări de arhive au scos la iveală și alte documente decît cele cunoscute pînă acum. Este momentul cînd se conturează posibilitatea alcătuirii unui *corpus* de documente bucureștene și referitoare la București. „Colecționarea și tipărirea numai a documentelor inedite — scriam în volumul din 1961 al *Documentelor privitoare la istoria orașului București* (*1594—1821*) — n-ar fi o operă completă dacă s-ar mărgini numai la aceste documente. Credem că un adevărat corpus documentar al Bucureștilor trebuie să cuprindă toate documentele, inedite și publicate, referitoare la trecutul său, prezentate cronologic, traduse dacă este cazul și însoțite de regeste și note explicative. Numai după o asemenea vastă publicație ar putea apare o cît mai bună istorie a Bucureștilor". De la data cînd formulam acest deziderat au trecut aproape trei decenii, timp în care am publicat și volumele II și III din *Documente privitoare la istoria orașului București* (*1821—1848*) și (*1634—1800*), vreme în care însuși aspectul modern al orașului nostru începe să înlocuiască imaginea lui tradițională, așa cum se mai păstrează încă prin unele din clădirile și străzile sale de altădată.

Îmi exprim dorința, devenită deja nostalgie, de a contribui la impulsionarea editării acelui mult visat *corpus documentar* și mai ales la grăbirea scrierii unei istorii cît mai complete a Bucureștilor, orașul atît de fascinant, prin metamorfozele sale de-a lungul istoriei trecute și actuale a țării noastre. Desigur, documentele privitoare la istoria lui sînt încă incomplete, dar suficiente pentru a regăsi un fir logic pentru reconstituirea ei obiectivă. Prin lucrarea de față îmi manifest dorința de a completa eventualele lacune ale înaintașilor mei, fiind însă conștient de faptul că noi revelații de arhivă ar putea să completeze pe cele oferite de mine. Fondurile documentare de la Arhivele Statului București (un adevărat tezaur de o deosebită importanță), de la Academia R. S. România, din muzee sau diferite colecții așteaptă încă pe cercetătorul avizat și pasionat, care să treacă la descifrarea și transcrierea lor în vederea descoperirii de noi informații cu privire la istoria Bucureștilor.

Lucrarea de față are în vedere și acest aspect, dar mai ales ea încearcă să sistematizeze informațiile documentare de pînă acum, să extragă acele elemente concrete care pot facilita reconstituirea chipului obiectiv și pitoresc, în același timp, al vieții materiale și spirituale a Bucureștilor. N-am urmărit însă în mod special relevarea pitorescului bucureștean de dragul pitorescului, ci descoperirea trăsăturilor caracteristice capabile să dea o imagine sintetică asupra diverselor aspecte care au compus (și mai compun, din punctul de vedere al vestigiilor) fizionomia Bucureștilor.

Sumarul cărții urmărește, cum spuneam, realizarea imaginii sistematizate a multiplelor fațete ale trecutului Capitalei noastre. Am încercat deci, sub controlul informației riguroase, să trasez mai apăsat contururile mai

importante şi poate mai puţin cunoscute ale vechiului Bucureşti. Nu atît descriptiv, cît sintetic, ambiţionînd să ofer cititorului şi viitorului istoric al Bucureştilor posibilitatea de a vedea enciclopedic cutare sau cutare domeniu al vieţii bucureştene edilitare, urbanistice sau instituţionale. (La unele din acestea am depus şi mărturie ştiinţifică de cele ce personal am văzut cu ocazia deselor săpături efectuate pentru ridicarea noilor construcţii.)

Astfel, după primul capitol *Cum au devenit Bucureştii Capitala ţării* urmează altul mult mai mare *Viaţa socială în ultimele patru veacuri* care cuprinde principalele date istorice şi elemente sugestive referitoare la noţiunea de „familie“ şi „casă“ aşa cum rezultă ele din documente şi diferite mărturii; cum se reflectă relaţiile între oameni prin intermediul testamentelor şi donaţiilor, al modului cum se desfăşurau judecăţile în trecut etc. Cele două capitole referitoare la *Alaiuri* ne prezintă, documentar, felul cum erau primiţi domnii la înscăunarea lor, solii sau călătorii străini la Curtea domnească, precum şi celelalte care se făceau la diferite ceremonii şi evenimente.

Dintre numeroasele informaţii culese din actele veacurilor se conturează, credem, şi pulsul ambianţei sociale în care îşi ducea bucureşteanul viaţa zilnică, ambianţă nu întotdeauna „patriarhală“ cum s-ar putea crede, evenimentele istorice din oraş şi din afara lui solicitîndu-l deopotrivă. Următoarele capitole detaliază viaţa socială a bucureşteanului pe cîteva din coordonatele ei mai caracteristice.

În ceea ce priveşte aspectele economice şi utilitare am încercat ilustrarea modificărilor intervenite pe faţa oraşului în capitolele: *Podgoria şi viile oraşului*, *Înfrumuseţarea şi urbanizarea Dealului Mitropoliei*, *Lipscanii şi importanţa lor în dezvoltarea comerţului*, deci acele ritmuri interioare determinate de dezvoltarea economică şi politică a oraşului, de importanţa tot mai mare prin care acestea au influenţat dezvoltarea oraşului sub toate aspectele sale urbanistice: *Iluminatul şi paza de noapte a oraşului*, *Alimentarea cu apă*, *Băile în secolele XVI—XIX*, *Tîrgul Moşilor* etc.

Dar Bucureştii îşi schimbă necontenit aspectul exterior, ajungînd un oraş al contrastelor şi interferenţelor, datorită nu numai mecanismului economic şi politic ci şi evenimentelor naturale prin care a trecut. N-a fost oraş în ţara noastră mai solicitat de calamităţi naturale (incendii, cutremure, inundaţii, molime etc.) ca Bucureştii. Dar nu acestea au produs multele şi feluritele schimbări ale fizionomiei sale, ci oamenii care s-au ridicat să anihileze consecinţele nefaste. Am acordat un capitol special acestor „zguduiri“ naturale cît şi celor provocate de spiritul înclinat spre dreptate şi libertate socială al cetăţeanului bucureştean din secolele trecute.

De la descrierea sintetică a acestor aspecte social-istorice care au conferit o anume particularitate istoriei Bucureştilor, am trecut la concretizarea fizionomiei oraşului Bucureşti prin relevarea aspectelor spirituale culturale şi edilitare. Farmecul Bucureştilor de altădată a rezultat şi din felul cum s-au accentuat şi dezvoltat anumite „instituţii“ ori, mai bine zis, cum anumite trăsături ale sale au devenit instituţii caracteristice. Astfel, pîlcurile de păduri interioare şi exterioare ale oraşului au devenit grădini publice, locuri de divertisment pentru locuitori. Descrierea acestora în capitolele *Grădini şi parcuri*, relevă felul în care bucureşteanul ştia să-şi petreacă timpul liber, concepţia sa despre activităţile de divertisment. În acelaşi mod se pune problema şi pentru renumitele cafenele bucureştene sau pentru felul în care bucureşteanul ştia să-şi petreacă timpul (cu folos sau fără) la cafenea. O prezentare mai dezvoltată am făcut pentru „Casa Capşa“, una dintre cele mai importante cafenele şi cofetării din Bucureşti, cu o ve-

chime mai mare de un veac, în care s-au dezbătut, ca la o „masă rotundă", probleme literare şi politice care erau la ordinea zilei.

Titlurile următoarelor capitole: *Cum se călătorea altădată*, *Vechi case bucureştene*, *Învăţămîntul*, vorbesc de la sine despre conţinutul lor. Cu toate acestea, am expus pe larg capitolele *Şcoala domnească de slovenie* unde îşi însuşeau învăţătura tinerii care scriau documentele şi diecii de cancelarii ale diferitelor dregătorii de stat; de asemenea a *Institutului Schewitz-Thierrin* unde copiii oamenilor cu stare materială bună, învăţau limba franceză care era obligatorie în orice conversaţie.

În capitolul *Publicişti îndrăgostiţi de trecutul oraşului* am scos în evidenţă activitatea publicistică a lui Iosif Genilie, Alexandru Pelimon, Dimitrie Papazoglu, Frédéric Damé şi Domenico Caselli.

La *Varia curiosa* am prezentat o serie de fapte, îndeletniciri şi curiozităţi care au fost odată.

Pe un fundal al Bucureştilor de altădată, să-l numim un fundal panoramic, de stampă, am introdus şi elementul uman prin capitolul *Figuri şi tipuri bucureştene*, în care am surprins prin intermediul unor diverse sectoare de viaţă şi activitate (medicină, literatură, teatru etc.) mişcarea culturală, peisajul ei eterogen. Repet, intenţia noastră a fost de a desena un Bucureşti şi un tip de bucureştean cît mai exact şi cît mai sugestiv totodată, de a face ca tabloul istoriei Bucureştilor să fie o mică enciclopedie în mişcare, sau care să sugereze evoluţia pe care istoria a imprimat-o bucureşteanului în succesiunea generaţiilor. Căci marea noastră Capitală, prin tot ce conservă şi edifică ea astăzi, este demnă de a avea o Enciclopedie a ei, aşa cum au şi alte metropole ale lumii.

Spre o mai bună reconstituire, la faţa locului sau în imaginaţie, a Bucureştilor din alte veacuri şi decenii, am căutat să oferim cititorului un material iconografic în mare măsură inedit. De multe ori, o fotografie sau o ilustraţie adecvată poate da mai multe informaţii documentare decît o poate face cuprinsul unui act vechi.

Mulţumim şi pe această cale Editurii, prin modul operativ în care a înţeles să vină în întîmpinarea interesului mereu crescînd al cititorului de azi pentru istoria de ieri a Capitalei noastre.

Mulţumim de asemenea prietenilor care mi-au pus la dispoziţie, cu multă bunăvoinţă, o serie de fotografii interesante din care am reprodus o parte. Celelalte ilustraţii sînt fotografii făcute de mine pe teren sau după gravuri, acuarele, litografii, fotografii vechi etc. din colecţiile diferitelor instituţii de stat sau persoane particulare.

Nu uit să mulţumesc, cu toată simpatia, colegului meu mai tînăr, dr. Paul Cernovodeanu, care mi-a îmbogăţit ilustraţia volumului precum şi cu o serie de informaţii, cîteva inedite, pe care unii călători străini le-au lăsat despre ţara noastră şi în special despre Bucureşti.

GEORGE POTRA

CUM AU DEVENIT BUCUREŞTII CAPITALA ŢĂRII

În anul 1987 s-au împlinit 125 ani de cînd oraşul Bucureşti, datorită Unirii Principatelor şi centralizării administrative a statului naţional, a devenit Capitala României.

Ca existenţă documentară, oraşul a depăşit însă o jumătate de mileniu, iar ca trăire a oamenilor pe acest teritoriu şi locurile învecinate, pe baza cercetărilor şi a mărturiilor arheologice, s-a ajuns la constatarea că începuturile lui se ridică în trecut la o vechime de peste 100 000 de ani.

Sondajele şi săpăturile care s-au făcut în ultimele decenii la Mihai Vodă (Arhivele Statului), Radu Vodă şi biserica Bucur au scos la iveală cimitire, colibe, unelte de cremene, piatră şi vase de lut ornamentate.

Perioada neolitică, bogat reprezentată prin aşezări de tip Gumelniţa, se continuă, fără întrerupere, cu epoca bronzului care în săpăturile de la Ciurel, Militari, Băneasa, Pantelimon, Fundenii Doamnei şi în special în jurul lacului Tei ne-a lăsat o frumoasă ceramică care aminteşte cusăturile populare româneşti.

Din epoca mai veche a fierului (pînă în sec. V î.e.n.) în afară de diferite unelte de piatră, bronz şi fier s-au găsit şi obiecte de podoabă şi în special mărgele de sticlă albastră sau confecţionate din sîrmă de bronz.

Epoca geto-dacică este înfăţişată prin numeroase locuri descoperite în incinta oraşului unde prin săpăturile făcute (de Dinu V. Rosetti, Gh. Cantacuzino, Vl. Zirra, Panait I. Panait, Eugen Comşa, Mioara Turcu, Valeriu Leahu şi alţii) s-a scos o bogată ceramică, rîşniţe, seceri de fier, foarfeci pentru tuns oile, fibule etc. care ne arată cum s-a desfăşurat şi evoluat societatea geto-dacică în această perioadă. De asemenea s-au găsit monede dacice şi monede greceşti atestînd astfel legăturile economice cu locuitorii din coloniile greceşti de pe malul Mării Negre şi cu alţii din ţinuturile Peninsulei Balcanice.

Perioada de naştere a poporului român, contemporană cu tulburătoarea perioadă a migraţiilor, a scos la iveală un număr însemnat de mărturii care ne dovedesc că, cu toate suferinţele suportate din partea năvălitorilor, populaţia din aceste locuri şi-a păstrat continuitatea. În această perioadă se constată, în viaţa locuitorilor, elemente tradiţionale geto-dacice-romane, dar şi influenţe bizantine şi slave.

În urma săpăturilor arheologice făcute la Străuleşti, Ciurel, Pipera şi chiar în mijlocul oraşului la Piaţa de Flori s-au scos la iveală urme şi aşezări de viaţă omenească care confirmă şi mai mult continuarea vieţii din vremurile mai vechi. Găsirea tezaurului de monede bizantine din vremea Comnenilor, în apropiere de Piaţa Cosmonauţilor (str. g-ral Eremia Grigorescu), dovedeşte că aşezarea de aici căpătase în acea vreme un caracter oarecum urban, în care comerţul cu ţinuturile din dreapta Dunării cîştigase un rol important.

Într-adevăr datorită poziţiei geografice favorabile, aproape de liziera ce despărţea regiunea codrilor de şesul Bărăganului, legînd comerţul balcanic şi cel dunărean cu restul ţării şi cu Transilvania, Bucureştii, — născuţi ca „o aşezare de negustori şi meseriaşi în jurul unui iarmaroc" [1], la intersecţia drumurilor ce luau diferite direcţii spre curţile domneşti de la Cîmpulung, Argeş sau Tîrgovişte, de-a lungul văilor Prahovei sau Teleajenului spre Braşov sau urmînd valea Ialomiţei spre Buzău şi Brăila [2], — devine un centru înfloritor al vieţii economice din principatul muntean.

Este un fapt neîndoielnic că Bucureştii au constituit, încă din secolul al XIV-lea, un punct întărit în jurul căruia a apărut şi a înflorit mereu tîrgul sau iarmarocul local.

Odată cu a doua jumătate a veacului al XV-lea, dezvoltarea neîntreruptă de care se bucurau Bucureştii, devenit prin propăşirea sa comercială tîrg domnesc şi popas principal al drumului spre Giurgiu, reuşeşte să atragă şi domnia care îşi aşază scaunul aici. Vlad Ţepeş (1456—1462) este cel dintîi domn stabilit în noua reşedinţă de pe malurile Dîmboviţei, de la care deţinem primul document cunoscut pînă acum ca fiind emis din „cetatea Bucureşti" *(vă grad Bukurcşti)* la 20 septembrie 1459, urmat apoi de un alt hrisov dat la 20 februarie 1461.

Cauzele părăsirii treptate a celor dintîi capitale ale principatului muntean de la Cîmpulung, Curtea de Argeş şi Tîrgovişte şi a înlocuirii — mai cu seamă a celei din urmă — cu Bucureştii, se datoresc în primul rînd schimbării axelor comerciale şi politice ce ne legau de centrul şi vestul Europei şi a orientării lor înspre sud-est, spre Imperiul otoman ce se impune ca o mare forţă pe continent mai ales după prăbuşirea Bizanţului şi dominarea întregului bazin al Mediteranei orientale.

Concentrarea comerţului internaţional în direcţia Dunării şi a Imperiului otoman, acordă Bucureştilor un rol economic de primă importanţă, deoarece oraşul devine cel mai important popas între Carpaţi şi Balcani. Cunoscutul cronicar polon Martin Cromer (1512—1589) numeşte Bucureştii „cetatea cea mai de frunte" *(arx primaria)* [3] a Munteniei. Marii dregători ai domniei încep să se aşeze la Bucureşti şi să-şi exercite funcţiunile, bineînţeles construindu-şi case după gustul şi averea lor. Primul dregător cunoscut a fost marele vornic Neagul care într-un document [4] din 8 noiembrie 1463 este amintit ca locuind aici, în timpul domniei lui Radu cel Frumos (1462—1473).

În cartografia europeană oraşul Bucureşti a fost menţionat pentru prima dată chiar din secolul al XV-lea; harta lui Martin Behaim din 1492 pentru părţile dunărene are înscris şi tîrgul cu numele „Bucharest" [5].

Începînd din veacul al XVI-lea importanţa economică şi politică a oraşului începe a fi în continuă creştere, noua cetate de scaun disputîndu-şi întîietatea cu Tîrgovişte, de care unii domni erau legaţi mai ales prin tradiţie. Unele documente ale vremii amintesc fie de „minunatul scaun al Bucureştilor" [6] (1506), fie de „minunata Cetate de scaun " [7] (1516), aprecieri care

---

[1] P. P. Panaitescu, *Cum au ajuns Bucureştii capitala ţării?* Bucureşti, 1938, p. 10.
[2] Spiridon Cegăneanu, *Urbanismul bucureştean*, în „Arhitectura", vol. V (1926), p. 12.
[3] Martin Cromer, *De origine et rebus gestis Polonarum*, Coloniae Agripinae (Köln), 1589, liber XVIII, p. 413.
[4] N. Iorga, *Istoria Bucureştilor*, Bucureşti, 1939, p. 27.
[5] Marin Popescu-Spineni, *România în istoria cartografiei pînă la 1600*, vol. I, Bucureşti, 1938, p. 7.
[6] *Documenta Romaniae Historica* (D.R.H.), Ţara Românească, vol. II, (1501—1525), Bucureşti, 1972, p. 104, doc. 48.
[7] *Ibidem*, p. 280—281, doc. 142.

mai înainte erau hărăzite numai Tîrgoviştei sau Cetăţii Argeşului. Într-un hrisov de la Vlad vodă Vintilă (dat la 27 decembrie 1534) se dă Bucureştilor titulatura plină de semnificaţie „marea cetate a Bucureştilor" [8]. Înseamnă, deci, că noua reşedinţă de pe malurile Dîmboviţei căpătase o vădită dezvoltare, bucurîndu-se de admiraţia contemporanilor, devenind pentru unii domni reşedinţă aproape permanentă, mai ales după ce Mircea Ciobanul (1545—1552, 1553—1554, 1558—1559) a ridicat aici Curtea domnească, cea mai veche clădire din oraş, păstrată parţial pînă astăzi şi transformată în zilele noastre în complex muzeal.

În timpul marii epopei naţionale din vremea lui Mihai Viteazul (1593—1601), oraşul Bucureşti a plătit tributul de sînge în luptele purtate pentru neatîrnarea şi unirea ţărilor române, fiind pustiit, ars şi prădat de hoardele turceşti şi tătăreşti în timpul campaniilor din 1595 şi 1598. Cu toate acestea încă din primele decade ale veacului al XVII-lea oraşul s-a ridicat treptat din ruine prin munca plină de sacrificii a tîrgoveţilor, micilor meseriaşi, negustori, ajutaţi şi de unii boieri interesaţi în negoţ.

Oraşul, ca reşedinţă domnească, îşi alcătuise un renume politic şi economic de seamă, impunîndu-se ca una dintre cele mai populate aşezări din ţară, iar orientarea negoţului răsăritean spre Balcani şi Constantinopol reuşise să-l transforme într-un centru economic important, depăşind în anumite privinţe Tîrgovişte. Aceşti factori au contribuit la revenirea domniei în vremea lui Radu Mihnea (1611—1616; 1620—1623) şi a succesorilor săi la Bucureşti, permiţînd oraşului o dezvoltare ce avea să se arate vădită mai ales în primii ani ai domniei lui Matei Basarab, în special între 1632 şi 1640.

Bucureştii au fost centrul marii răscoale populare din 1655, cunoscută şi sub numele de răscoala seimenilor şi a dorobanţilor, adică a corpurilor de slujitori din oastea ţării, împotriva asupririi şi exploatării boiereşti şi totodată a jucat un rol de seamă în ultima mare ridicare comună a ţărilor române din 1658—1659 împotriva cotropitorilor otomani. Însă odată cu înscăunarea lui Gheorghe Ghica (1659—1660) numit de poartă, turcii supăraţi de desele răscoale ale domnilor munteni sprijiniţi adeseori de cei ai Moldovei şi de principii Transilvaniei, au hotărît ca voievozii să nu-şi mai strămute scaunul domnesc de la Bucureşti, oraş mai apropiat de Dunăre şi raiaua Giurgiului, controlate de ei, şi să părăsească cetatea Tîrgoviştei aşezată prea aproape de Transilvania.

De aceea în primăvara anului 1660, un cronicar scrie: „Împărăţia au trimis poruncă la Ghica Vodă de au surpat cetatea din Tîrgovişte, ca să nu aibă duşmanii împăratului [sultanului] sprijineală acolo" [9]. Astfel Tîrgoviştea, arsă şi distrusă de duşmani în timpul campaniilor din 1658—1659 şi ruinată din porunca lui Ghica Vodă în 1660, este părăsită de acest domn şi de urmaşii săi, care de acum înainte îşi au reşedinţa domnească — ca şi cea mitropolitană, tîrnosită în 1658 şi inaugurată sub Radu Leon (1664—1669), — numai la Bucureşti, deschizîndu-se, astfel, o nouă etapă în procesul de continuă ridicare a oraşului de pe malurile Dîmboviţei.

Bunăstarea economică şi propăşirea oraşului se pot observa, mai cu seamă, în timpul domniei lui Constantin Brîncoveanu (1688—1714), cînd marginile Bucureştilor se lărgesc mult în afară, apar noi mahalale, se deschid drumuri ce leagă oraşul cu satele din împrejurimi şi cu tîrgurile ţării, se clădesc numeroase monumente, hanuri şi case boiereşti. Viaţa culturală a fost

---

[8] *Ibidem*, vol. III (1526—1535), Bucureşti, 1975, p. 310, 312, doc. 187.

[9] C. Grecescu, *Mărturiile comisului Iştoc. Un fragment de cronică (1659—1664)*, în „Revista istorică română", VIII (1939), p. 92.

şi ea în plină dezvoltare, s-au tipărit frumoase cărţi în tiparniţa de la Mitropolie.

Brîncoveanu a fost însă şi ultimul domn care şi-a mai aruncat privirile şi asupra Tîrgoviştei, vindecînd-o pe cît a fost posibil de rănile sale, şi transformînd-o, dar neoficial, în cea de a doua reşedinţă a sa, însă numai pe timp de vară. Aceasta a fost cea din urmă scoatere a Tîrgoviştei din colbul uitării, fiindcă după moartea lui Brîncoveanu oraşul a încetat pentru totdeauna să mai fie reşedinţă domnească, astfel că Bucureştii au rămas singura capitală a principatului muntean.

Odată cu secolul al XVIII-lea, epocă a domniilor fanariote, a războaielor austro-ruso-turce pentru reîmpărţirea puterii şi a sferelor de influenţă în sud-estul european, însă în acelaşi timp perioadă de destrămare a orînduirii feudale, a apariţiei unor forme de economie precapitalistă în ţările române, oraşul Bucureşti intră într-o nouă fază. În această perioadă în ţările române au evoluat două curente opuse, unul de puternică influenţă feudală retrogradă ţarigrădeană, la începutul secolului, datorit înăspririi dominaţiei otomane, iar celălalt înnoitor, care va domina spre sfîrşitul veacului şi începutul celui următor, caracterizat prin transformări economico-sociale impuse de nevoile crescînde ale burgheziei în devenire. Aceasta este alcătuită din negustorii bogaţi, din mai marii breslelor şi isnafurilor, precum şi din noii boieri interesaţi în comerţ. Atunci se înfiinţează noi instituţii obşteşti, apar manufacturile, se înmulţesc hanurile, negustorii şi casele de vamă (carvasarale); se extind pieţele de desfacere, se măresc prăvăliile. În conducerea treburilor obşteşti ale oraşului, rolul jucat de negustorimea bogată va fi din ce în ce mai important.

Revoluţia de sub conducerea lui Tudor Vladimirescu a avut urmări însemnate şi pentru Bucureşti, deoarece intrarea lui în capitală, în martie 1821, în fruntea pandurilor săi „a fost privită de locuitori ca începutul realizării libertăţii naţionale“ [10]. Mişcarea revoluţionară din 1821 a reprezentat, desigur, un moment de seamă în lupta poporului român pentru dreptate şi eliberare naţională, însă în condiţiile politice, sociale şi economice ale acelei vremi, ea nu a putut să se bucure de izbîndă. Totuşi această primă revoluţie, care deschidea şirul luptelor ce s-au dat în tot cursul primei jumătăţi a secolului al XIX-lea pentru independenţa şi libertatea poporului român, a zdruncinat puternic orînduirea feudală, contribuind la înlăturarea regimului fanariot.

În deceniile următoare, cu toate deficienţele sale, prevederile Regulamentului Organic — o primă încercare de constituţie a ţării promulgată în timpul regimului de ocupaţie militară ţaristă după încheierea Tratatului de pace ruso-turc de la Adrianopol (1829) în urma căruia principatele obţineau o largă autonomie — au constituit pentru organizarea comunală, edilitară şi sanitară a Bucureştilor un progres şi un pas hotărît spre modernizare [11].

La 15 ianuarie 1831 s-a înfiinţat „Sfatul orăşenesc al oraşului Bucureşti“, alcătuit din 5 „mădulari“ (membri) cu atribuţii administrative [12]. S-a prevăzut fixarea întinderii Capitalei prin aşezarea de 13 bariere; perimetrul oraşului urma să aibă 9800 de stînjeni fiind împărţit în cinci culori sau plăşi, fiecare cu cîte un comisar, un corp de gardă, o breaslă de tulumbagii, de sacagii şi de săpători. S-a instituit de asemenea o comisie edilitară în care figurau şi arhitecţi, ce a hotărît să termine pietruirea uliţelor principale în decurs

---

[10] Constantin Moisil, *Bucureştii Vechi. Schiţă istorică şi urbanistică*, Bucureşti, 1932, p. 35.

[11] Vezi cele două capitole privitoare la organizarea edilitară şi sanitară a Capitalei în *Regulamentul Organic*, Bucureşti, 1847, p. 518—544.

[12] Constantin Moisil, *Primul sfat orăşenesc al Bucureştilor*, în „Bucureştii Vechi“, I—V (1930—1934), p. 136—137, 145, nr. 8.

de patru ani, străzile să fie aliniate şi prevăzute cu canale pentru scurgerea apelor reziduale, iar aruncarea gunoaielor în Dîmboviţa să fie oprită.

Pescăriile, abatoarele, căsăpiile, velniţele, săpunăriile au fost mutate afară din oraş, unde s-au fixat şi locul anumitor pieţe pentru desfacerea lemnelor, furajelor, legumelor, cărnii şi fructelor. S-a alcătuit de asemenea o casă a fîntînilor ce urma să întocmească planul instalării a 50 de cişmele cu apă adusă, prin tuburi de fier, de la Bîcu (Ilfov), paralel cu cea distribuită de sacagii. Pentru luminarea oraşului s-au introdus felinare cu untdelemn sau lumînări de seu. Aplicarea tuturor acestor măsuri edilitare urma să fie supravegheată de un „arhitecton“ [13] al oraşului numit în acest scop. Viaţa economică pulsa din plin nu numai datorită tranzacţiilor comerciale ci şi a activităţii productive, oraşul avînd, în 1831, nu mai puţin de 98 fabrici şi ateliere manufacturiere, la o populaţie de 58 791 de băştinaşi care, împreună cu flotanţii şi supuşii străini se ridica la aproape 70 000 de locuitori, constituind cea mai mare aglomeraţie urbană din întreg sud-estul Europei [14], exceptînd Constantinopolul.

În ceea ce priveşte cultura şi instrucţia publică, în această perioadă de avînt a spiritului patriotic, de emancipare politică, ea se organizează pe baze naţionale. În Bucureşti apar primele ziare din ţară, se înmulţesc tipografiile, bibliotecile şi librăriile, iar în 1833 un grup de iubitori ai culturii, în frunte cu Ioan Câmpineanu, I. Heliade Rădulescu, Manolache Băleanu ş.a. reorganizează „Societatea filarmonică“ din Capitală ce-şi propunea înfiinţarea unui teatru şi încurajarea artelor prin „şcoala de declamaţie şi literatură“ deschisă în ianuarie 1834 în casele pitarului Dincă Boerescu de lîngă Sf. Sava. Totodată Regulamentul Organic aduce îmbunătăţiri învăţămîntului, organizat prin Eforia Şcoalelor unde au activat intelectuali de frunte ca Eufrosin Poteca, Petrache Poenaru, Simeon Marcovici, Florian Aaron ş.a.

La Bucureşti funcţionau în afara Colegiului de la Sf. Sava şcoli la biserica Colţei, Amzei şi la Sf. Gheorghe, în afară de pensionatele particulare. În acelaşi timp s-au tipărit primele manuale de aritmetică, geografie, gramatică şi istorie în limba română [15].

În Capitală se formase astfel o pătură socială corespunzătoare aşa-zisei „stări a treia“ din restul Europei, alcătuită din elemente ale burgheziei, comercianţi, fabricanţi, liberi profesionişti, intelectuali, militînd pentru înlăturarea ultimelor vestigii ale feudalismului şi instaurarea orînduirii capitaliste în industrie şi agricultură, pe lîngă împărtăşirea aspiraţiilor liberale, la unii chiar democratice, de luminare a poporului prin emancipare socială şi naţională.

Aşadar, în mod firesc, Revoluţia burghezo-democratică de la 1848, izbucnită în toate provinciile româneşti, s-a desfăşurat în Ţara Românească mai mult la Bucureşti între 11 iunie şi 21 septembrie bucurîndu-se de participarea celor mai largi pături sociale, negustori, intelectuali, meseriaşi, ţărani şi o parte din mica boierime, interesată în obţinerea drepturilor politice.

---

[13] I. C. Filitti, *Principatele Române de la 1828—1834*, Bucureşti, 1934, p. 125—128; E. şi I. Vîrtosu, Horia Oprescu, *Începuturi edilitare 1830—1832*; *Documente pentru istoria Bucureştilor*, vol. I, Bucureşti, 1936, p. 3—4, nr. II; p. 10—11, nr. IX, p. 19—22, nr. XXI, XXII etc.

[14] Enciclopedia României, vol. II, Bucureşti, 1938, p. 555.

[15] I. C. Filitti, *op. cit.*, p. 364—369.

După aprecierea lui Karl Marx: „Daco-romanii... au fost cîştigaţi de spiritul revoluţionar, iar Revoluţia de la 1848 a dovedit aceasta cu prisosinţă“[16].

Deşi înăbuşită prin intervenţia militară brutală a celor trei imperii absolutiste — otoman, ţarist şi habsburgic —, Revoluţia din 1848 a avut urmări însemnate pentru istoria ţărilor române, zdruncinînd orînduirea feudală şi întărind credinţa poporului în lupta sa pentru dreptate socială şi naţională.

După Congresul de pace al puterilor europene de la Paris (1856) în urma Războiului Crimeii care a frînat — pentru o vreme — veleităţile de expansiune ale Imperiului ţarist spre Balcani, privitor la principatele române, Moldova şi Ţara Românească, s-a hotărît convocarea unor divanuri „ad-hoc“ menite a exprima doleanţele populaţiei pentru stabilirea definitivă a statului şi organizării lui sociale şi politice.

Anii 1856—1859 au fost străbătuţi de frămîntările unioniste, lupte politice aprige desfăşurîndu-se în special în marile centre urbane, cu precădere la Bucureşti şi Iaşi, reacţiunea încercînd din răsputeri, cu ajutorul imperiilor otoman şi habsburgic, să împiedice satisfacerea revendicării maselor populare, care cereau stăruitor înfăptuirea Unirii principatelor, veche năzuinţă patriotică.

Sub presiunea maselor şi datorită sprijinului diplomatic al Franţei care a înfrînt, secondată de celelalte puteri, în Conferinţa convocată la Paris, rezistenţa înverşunată otomano-habsburgică, s-a înfăptuit la 5 ianuarie şi respectiv 24 ianuarie, şi apoi recunoscută pe plan internaţional, dubla alegere, la Iaşi şi Bucureşti, a lui Alexandru Ioan Cuza ca domnitor al celor două principate româneşti, realizîndu-se astfel mult aşteptatul act al Unirii.

Pentru dezvoltarea Bucureştilor, Unirea principatelor a avut o însemnătate covîrşitoare, deoarece în răstimpul 1859—1861, pînă cînd s-a realizat definitiva contopire politică a celor două ţări, Ţara Românească şi Moldova, cu un singur guvern, o singură armată şi administraţie, născîndu-se statul modern român, oraşul de pe malurile Dîmboviţei a fost preferat Iaşilor, cu o situaţie politico-economică inferioară, spre a îndeplini rolul de capitală. Într-adevăr în decursul unui secol, oraşul Bucureşti dobîndise o importanţă mereu crescîndă, supunîndu-se unei opere sistematice de modernizare, prin prefaceri din ce în ce mai profunde şi mai radicale.

Între 1770 şi 1859, populaţia oraşului se dublase ajungînd la 121 734 de locuitori, aproape îndoit faţă de Iaşi ce număra în 1859 doar 65 745 de locuitori[17]. Suprafaţa Bucureştilor se întinsese în toate direcţiile, însemnătatea economică şi comercială sporise, instituţiile de folos obştesc, monumentele, clădirile publice şi particulare se înmulţiseră, iar comisiile edilitare şi urbanistice, special organizate de sfaturile orăşeneşti, s-au îngrijit de înfăţişarea lui estetică.

De aceea chiar de la 1 octombrie 1859 cînd s-a discutat la Focşani în Comisia centrală a Principatelor Unite problema fixării Capitalei ţării, însuşi marele om politic, originar din Moldova, Mihail Kogălniceanu, a pledat pentru Bucureşti cu argumente convingătoare de ordin politic[18]. De altfel domnitorul Alexandru Ioan Cuza a preferat, cu clarviziune, să guverneze mai mult din Bucureşti, cel mai mare şi mai important oraş al ţării, unde treptat începuse să se centralizeze întreaga administraţie a Principatelor Unite.

---

[16] Karl Marx, *La Question Orientale* în „Oeuvres Politiques“, vol. III, Paris, 1929, p. 13.

[17] „Anale statistice“, Bucureşti, 1860, p. 98—101.

[18] Ştefan Ionescu, *Cum a devenit oraşul Bucureşti capitală a României*, în „Bucureşti. Materiale de istorie şi muzeografie“, VIII (1971), p. 312—313.

Întîietatea Bucureştilor a fost recunoscută chiar de Adunarea naţională a Moldovei care a propus acest oraş ca sediu al întrunirii celor două adunări a Principatelor spre a se dezbate mult disputata problemă agrară [19] (27 martie 1861).

După cum se ştie Cuza a domnit cu două guverne şi două adunări pînă în anul 1861, cînd, în urma unor îndelungi şi obositoare tratative cu Poarta şi puterile garante, românii au dobîndit cîştig de cauză spre a realiza definitiv unirea administrativă şi politică a Principatelor într-o singură ţară, România, cu un singur guvern, o singură adunare şi o capitală unică. Fireşte, acest rol s-a cuvenit de la sine Bucureştilor. De aceea la 11 decembrie 1861 odată cu proclamarea unirii depline administrative şi politice a Principatelor Unite, Bucureştii au devenit capitala noului principat al României.

Recunoaşterea oficială a noii stări de fapt, — dacă se poate spune astfel, pentru că nu a existat vreun decret anume care să arate în mod expres o asemenea calitate recunoscută însă tacit încă din 1859 — a avut loc la 22—24 ianuarie 1862 cînd la Bucureşti a fost alcătuit primul guvern unitar al României, condus de Barbu Catargi, iar Camera unică a luat act solemn de recunoaşterea diplomatică a desăvîrşirii Unirii pe plan internaţional [20]. Pînă la sfîrşitul anului 1862 toată administraţia ţării, arhive, cancelarii, directorate de minister, oficii statistice etc. s-au mutat la Bucureşti, a cărui deplină importanţă ca centru guvernamental, cu autonomie municipală, a fost reliefată prin votarea Legii comunale şi înfiinţarea Primăriei la 1864.

În mod firesc Bucureştii s-au impus la 1862 drept capitala României, aşa cum după marea Unire din 1918 cu Transilvania se va impune drept capitală a statului nostru pe deplin întregit. Astăzi Municipiul Bucureşti este capitala înfloritoare a României, atingînd o populaţie de peste două milioane de locuitori. El are dimensiunile unei adevărate metropole în acest colţ al continentului european, bucurîndu-se de toate avantajele civilizaţiei moderne: magistrale largi şi spaţioase, mijloace rapide de comunicaţie ş.a. Bucureştii au astăzi parcuri şi grădini minunate, săli de spectacole şi de sport impozante, edificii publice construite cu gust şi armonie, vechi monumente de cultură şi artă.

---

[19] Dan Berindei, *Oraşul Bucureşti, reşedinţă şi capitală a Ţării Româneşti (1459—1862)*, Bucureşti, 1963, p. 229.

[20] *Ibidem*, p. 232; Ştefan Ionescu, *op. cit.*, p. 316.

VIAȚA SOCIALĂ ÎN ULTIMELE PATRU VEACURI

În decursul celor aproape patru veacuri, care se pot urmări în documentele inedite din sec. XVI—XIX, viața socială a orașului București a avut o evoluție foarte interesantă și plină de pitoresc, pe care încercăm să o prezentăm în paginile acestei lucrări. Întîmplări de tot felul, vesele și triste, figuri de oameni, ciudate și deosebite, obiceiuri și instituții păstrate și schimbate de vremuri, patimi și virtuți, cataclisme și molime, toate s-au depănat cu zguduituri sau nepăsări și s-au înșirat pe firul vremii într-o necontenită luptă către un trai mai bun și mai liniștit. Nicăieri nu vom găsi mai mult pitoresc și mai mult adevăr de viață decît în întîmplările și oamenii cercetați, văzuți în relațiile lor de membri ai colectivității, care au alcătuit miezul și viața orașului în această vreme destul de lungă.

Spre deosebire de populația satelor, în marea ei majoritate legată de pămîntul boieresc, mănăstiresc sau domnesc, pe care trăia ca să muncească stăpînilor, orășenii au avut o viață mai liberă și mai omenească. În afară de birurile și dăjdiile, din ce în ce mai mari și mai grele, și de greutățile inerente conviețuirii ca vecini cu boierii bogați și puternici, populația orașelor și îndeosebi a Bucureștilor a dus-o mai bine, fiindcă „orășenii erau oameni liberi, formau o comunitate privilegiată de oameni liberi" [1]. Aceasta le-a îngăduit să-și organizeze gospodării proprii, să-și lărgească aceste gospodării și să-și asigure o viață care nu-i obliga să se supună comunității și să-și piardă libertatea și independența. Aceștia, independenți de comunitatea orășenească printr-o viață liberă și susținută propriu, alcătuiau un *patriciat orășenesc*, „un fel de nobilime orășenească", compusă din negustorii bogați sau meseriașii, cu ateliere proprii și cu salariați, care își adunaseră averi imobiliare nu numai în oraș (case, prăvălii, pivnițe, vii), dar și în afara orașului, unde își cumpăraseră moșii și vii întinse.

Firește că numărul acestor negustori și meșteșugari bogați și independenți de comunitatea orășenească nu era prea mare și „nu apare decît într-o măsură foarte redusă în orașele din Moldova și Țara Românească" [2]. În București, mai ales în sec. XVII și XVIII numărul lor sporise mult, încît se poate spune că alcatuiau o categorie socială dovedită documentar. Dar în afara de acești oameni, cea mai mare parte a populației orășenești o alcătuiau oamenii saraci, care-și agoniseau viața cu g reu și care sînt siliți să-și închirieze brațele celor bogați — boieri, negustori și meseriași —, ca să-și poată asigura existența lor și a familiilor. Situația lor de oameni săraci îi deosebea de țărani prin aceea că puteau să dispună de libertatea lor, dar nevoile vieții îi împingeau la muncă salariată. Dependența de stăpîn i-a făcut să renunțe

[1] V. Costăchel, P. P. Panaitescu și A. Cazacu, *Viața feudală în Țara Românească și Moldova (sec. XIV—XVII)*, Editura Științifică, București, 1957, p. 164.
[2] *Ibidem*, p. 165.

la o parte din drepturile lor de orăşeni liberi şi să primească condiţii de viaţă din ce în ce mai grele.

Întinderea oraşului, sporirea populaţiei şi dezvoltarea vieţii orăşeneşti prin comerţ şi meşteşuguri a făcut ca din sec. XVII să se poată distinge în Bucureşti o stratificare socială care se va contura din ce în ce mai mult în decursul vremii. În afară de clasa boierească, pe care oraşul nu a atras-o decît mai tîrziu, către sfîrşitul sec. XVI, şi de acel „patriciat orăşenesc" de care am vorbit, apar „orăşeni fără drepturi depline, din rîndurile sărăcimii orăşeneşti" [3], care îşi cîştigau existenţa muncind la negustori şi meseriaşi. Pe lîngă aceştia există o altă parte a populaţiei, constituită din cei mai săraci, care duceau o viaţă deosebit de grea şi pe care terminologia vremii îi numise *mişei* sau *calici* [4]. Ambele cuvinte înseamnă cam acelaşi lucru [5]. O sumă de documente amintesc despre aceşti mişei, care, mai ales în Bucureşti, alcătuiau, într-o anumită vreme, o categorie socială organizată, cu un staroste ales de ei, care le purta de grijă. Într-un document dat de Matei Basarab, se vorbeşte chiar de „o mahala calicească", în care voievodul dăruieşte o grădină cu vie jupînului Barbu Căpitanul din Poiană.

Această stratificare socială, foarte accentuată în Bucureştii sec. XVIII, ne îndeamnă să vedem că viaţa socială din Capitala Ţării Româneşti nu prezenta condiţii perfecte de omogenitate. Fiecare dintre aceste categorii sociale îşi avea viaţa ei, cu specificul ei social-economic, care o deosebea de celelalte. Erau totuşi prilejuri şi împrejurări, cum vom vedea mai jos, cînd viaţa Bucureştilor se solidariza într-o acţiune comună, care depăşea graniţele sociale ale categoriilor. În aceste împrejurări era vorba de apărarea sau afirmarea întregii colectivităţi orăşeneşti, dincolo de straturile sociale din care era compusă.

Familia şi casa. Noţiunea de familie în sensul obişnuit al cuvîntului corespundea în sec. XVI—XVII noţiunii de neam, acel *genus* latin care se explica prin legătura de sînge, *quam commune genus mihi jungit*, cum spune Ovidiu. Toţi componenţii unei familii, adică toate rudeniile de sînge scoborîtoare din acelaşi strămoş, alcătuiau ceea ce se numea neam, familie. Pe baza acestei rudenii se stabileau toate drepturile care decurgeau din legătura de sînge: moşteniri, despăgubiri de pagube, răscumpărări de suflet, *protimisis* * etc.

Baza familiei, a oricărei familii, o alcătuiau proprietatea, averea. Mai mică sau mai mare, ori foarte mare — cum o aveau boierii divaniţi — averea era sîmburele de viaţă al tuturor familiilor orăşeneşti. Spre deosebire de familiile ţărăneşti (săteşti), legate de pămîntul domnesc, mănăstiresc sau boieresc, din care îşi scoteau existenţa mizeră, orăşenii puteau să aibă avere proprie care să le asigure viaţa. În sec. XIV şi XV, la începutul organizării vieţii orăşeneşti, cînd Bucureştiul era mic, îndeletnicirea principală a locuitorilor săi era munca pămîntului. Marea majoritate a populaţiei se ocupa cu agricultura pe pămînt propriu sau stăpînit în devălmăşie [6]. Acest fapt le-a dat posibilitatea să agonisească bunuri materiale, să strîngă avere, de care putea să dispună la libera voinţă, s-o vîndă sau să o lase moştenire.

Condiţia primă pentru înjghebarea unei familii orăşeneşti erau aceste bunuri individuale care dădeau independenţă faţă de comunitate şi statorniceau

---

[3] *Ibidem*, p. 168.

[4] Paul Cernovodeanu, dr. N. Vătămanu, *Consideraţii asupra „calicilor" bucureşteni în veacurile XVI—XVIII*, în „Materiale de istorie şi muzeografie", III (1965), p. 25—42.

[5] G. Ionnescu-Gion, *Istoria Bucureştilor*, Bucureşti, 1899, p. 360.

* protimisis = drept de preferinţă, prioritate.

[6] V. Costăchel, P. P. Panaitescu şi A. Cazacu, *op. cit.*, p. 166.

obligaţiile fiscale faţă de domnie. Din această pricină, la intrarea în căsătorie, trebuia să vină cu o avere personală, care era un element esenţial pentru ca familia să se poată constitui. Aceste bunuri individuale, numite într-un cuvînt zestre, se atestă documentar din sec. XVI, atît între boieri cît şi între orăşeni, neguţători sau meseriaşi. Foarte numeroase foi de zestre, ce ni s-au transmis din sec. XVI pînă către sfîrşitul secolului trecut, confirmă astfel însemnătatea averii pentru alcătuirea familiei.

Constantin Brîncoveanu, cunoscut la Constantinopol sub numele de „Altîn Bey" (Prinţul Aurului) era, fără îndoială cel mai bogat român din vremea sa. A avut şapte fete şi pe toate le-a înzestrat din belşug. Stanca, măritată la 1 noiembrie 1692 cu Radu, feciorul lui Iliaş Vodă din Moldova, primeşte ca zestre o avere fabuloasă compusă din bijuterii, cai, trăsuri, animale, stupi, vii, case de piatră în Bucureşti, treizeci de suflete de ţigani şi patru moşii. Bijuteriile se compuneau din: o cunună cu diamante, un left cu diamante şi smaragde, cinci perechi cercei cu diamante, rubine, smaragde şi *balaşe* *, trei perechi de brăţări, nouă inele cu pietre scumpe, douăsprezece şiruri de mărgăritare mari, două lanţuri de aur „fiecare de cîte cinci sute de dramuri", o învelitură de cap cu acele ei, o salbă cu patru sute de galbeni: „bani de cap trei sute şi cu leasă de mărgăritare"; opt dulămi cu samur, cu pîntece de rîs şi cu nasturi de diamante, de rubine şi de mărgăritare; patrusprezece rochii, din care unele cu sponci de aur cu diamante şi cu gurile de mărgăritare; „plapome şi cearceafuri cu flori în fir de aur şi argint"; covoare de mătase; oglinzi cu pervazurile de argint şi alte multe vase şi obiecte casnice de argint. Această foaie de zestre, scrisă de mîna prea bogatului voievod, valorifica numai obiectele mişcătoare în moneda curentă şi însuma 26 100 taleri [7]. Ca să putem aprecia valoarea acestei sume este bine să reţinem că cele 30 de vaci cu viţei care sînt înscrise în foaia de zestre sînt preţuite la 120 taleri, adică 4 taleri o vacă cu viţel.

Înzestrări asemănătoare, unele chiar mai mari, primesc şi celelalte fete ale voievodului la căsătoria lor. Astfel: *Maria*, în 1693, căsătorită cu Constantin Duca (Duculeţ), fiul lui Gheorghe Duca, fost domn al Moldovei, el însuşi domn în 1693 şi 1700—1703; *Ilinca* în 1698 la căsătoria cu Scarlatache, feciorul dragomanului Alexandru Mavrocordat; *Safta* în 1700, măritată cu Iordache Creţulescu, mare vornic; *Ancuţa* în 1704, căsătorită cu Nicolae Ruset, mare postelnic, *Bălaşa* în 1708, căsătorită cu Manolache Lambrino, mare ban; *Zmaranda* în 1712, căsătorită cu paharnicul Constantin Băleanu. Obiectele mişcătoare din zestrea Zmarandei, preţuite de tatăl său, însumau 34 200 taleri. Toate nunţile s-au făcut în Bucureşti şi despre petrecerile de la aceste nunţi s-a vorbit zeci de ani în urmă.

Dar, nu numai un voievod cu averea lui Brîncoveanu putea să facă înzestrări bogate, ci chiar boieri mai mici şi mai puţin bogaţi făceau foi de zestre încărcate. Astfel, logofeteasa Bălaşa născută Băbeanu, soţia lui Stoian, logofăt de vistierie, deci un boier mărunt şi neînsemnat, cînd căsătoreşte pe fiica sa Elenca cu doctorul Constantin Darvari, în mai 1791, înscrie în foaia de zestre a fiicei sale, podoabe, haine, case, suflete de ţigani şi moşia Sineşti, preţuite la 13 276 de taleri [8]. Şi de astădată evaluarea este făcută la preţurile

---

* *balaş* = rubin vînăt.

[7] Ştefan D. Grecianu, *Viaţa lui Constantin-Vodă Brîncoveanu, de Radu vel logofăt*, Bucureşti, 1906, p. 285—289.

[8] Toate documentele, menţionate în subsol, care n-au altă trimitere, sînt publicate în volumul: George Potra, *Documente privitoare la istoria oraşului Bucureşti (1594—1821)*, Bucureşti, 1961; doc. 452; 9 mai 1791.

curente vremii, care erau foarte scăzute. Astfel: o rochie nouă de malteh * costa 37 taleri; 12 pogoane de vie cu pămîntul lor 1 500 taleri; jumătate din moșia Sinești, 305 stînjeni, 3 750 taleri. Această zestre putea să asigure ușor existența prea îndestulată a unei familii, cu toate că doctorul Darvari cîștiga mulți bani cu medicina și se pricepea să-și sporească averea în tot soiul de afaceri.

Practica foilor de zestre nu era numai un obicei domnesc și boieresc, ci scoborîse și-n celelalte categorii sociale orășenești. Astfel un popă, Ilerea, la 1 ianuarie 1711, înzestra pe fiica sa cu o pereche de cercei de aur cu mărgăritare și rubine, cu două inele din aur, cu bani de cap, șiruri de mărgăritare și mărgean, haine de blană, rochii, ii cusute cu mătăsuri, covoare, așternut și multe obiecte casnice [9], în afară de case și prăvălii. Meșteșugarii și negustorii pretindeau zestre la însurătoare nu numai ca o modă a vremii, fiindcă în secolul al XVIII-lea era și o modă orășenească, ci ca un mijloc efectiv pentru organizarea meseriei și a negoțului. Colecțiile de documente conțin numeroase foi de zestre a fiicelor de meșteșugari și negustori, care aduceau la măritiș case sau prăvălii, locuri, bani, vii, pivnițe, sau alte bunuri materiale. În împrejurările grele ale vieții, cînd negoțul sau meseria mergeau prost, sau chiar la începutul unei afaceri, aceste bunuri de zestre erau vîndute din nevoia de a face față împrejurării. În documentele vremii sînt destule cazuri de acest fel, asupra cărora nu mai stăruim.

Practica înzestrărilor nu se realiza întotdeauna cu pace și înțelegere, ci sînt foarte numeroase pricinile de judecată pe care le-au adus foile de zestre. Ori ginerele care nu a primit toată zestrea făgăduită, ori socrul care cerea să i se restitue zestrea cînd căsătoria nu ținuse, ori alte rudenii care aveau interese, mai întotdeauna se găsea cineva să formuleze pîră și să ceară judecata divanului și a domniei. Sînt procese care durează multă vreme și pe care schimbarea deasă a domnilor le prelungește și mai mult. Între toate procesele de *clironomie* **, destul de numeroase sînt acelea care au ca obiect zestrea sau, mai larg, partea de clironomie a fetelor, trecute printr-una sau mai multe căsătorii.

Un asemenea proces începe Joița Dudescu, căsătorită cu Matei Cantacuzino, mare clucer, mort în 1766, împotriva fratelui său Nicolae Dudescu. Ea pretinde că nu i se dăduse tot dreptul de moștenire ce i se cuvenea, dar toate plîngerile ei făcute la divan și la domnie nu i-au satisfăcut pretențiile.După un an, doi, de încercări pentru a-și obține moștenirea care i se refuza, ea se hotărî să plece la Constantinopol ca să se plîngă sultanului. Această Joița, soția lui Matei, „era însă o femeie desfrînată“ [10], al cărui cusur îl putea ține în frîu numai soțul ei.

După moartea lui însă, văduvă și încă tînără, își năpăstui cei doi copii pe care-i avea la București și trecu Dunărea pe furiș, ca să ajungă la Stambul. Nicolae Dudescu, cu voia și cu ajutorul voievodului Alexandru Ghica, îi ia urma, o prinde și o aduce în țară, fiind închisă împreună cu copiii la mănăstirea Mărgineni. Cu prilejul nunții fiului său Constantin, căsătorit cu Păuna, fiica lui Mihai Cantacuzino, Nicolae Dudescu interveni pentru liberarea sorei sale de la Mărgineni. Joița însă nu renunțase la gîndul plîngerii către sultan și căuta în taină un prilej bun ca să fugă iarăși peste Dunăre. Încă nepotolită de patima dragostei, găsi pe Matei Poenaru, un boiernaș lacom și dornic de mărire, care

---

* *malteh* = mătase de Malta.

[9] G. Ionnescu-Gion, *op. cit.*, p. 685.

** *clironomie* = moștenire, succesiune.

[10] Mihai Cantacuzino, *Genealogia Cantacuzinilor*, ed. N. Iorga, București, 1902, p. 287—288.

cu ajutorul unui turc tocmit în acest scop, încercă să apuce drumul Constantinopolului. După ce trecuseră Dunărea, turcul care pusese ochii pe Joiţa, ucise pe Poenaru şi se înfăţişă cu jupîneasa în faţa unui cadiu sub cuvînt că-i cere o adeverinţă că este soră cu Nicolae Dudescu. Joiţa care nu ştia nici un cuvînt turcesc, răspunse afirmativ la întrebările cadiului, care îndeplinea formalităţile ce i le ceruse turcul. Ea ieşi de la cadiu turcoaică şi soţie a turcului, pe care fu silită să-l urmeze în drumul său. „Şi aşa, ticăloasa, fără voia ei, a rămas turcoaică şi petrecînd cîţiva ani în mare sărăcie, muri la Constantinopol".

Legăturile în familie, mai ales cele dintre soţ şi soţie, nu se înnoadă însă cu lanţuri de aur, ci cu lucruri mult mai mici şi mai neînsemnate. Boierimea din cele două ţări româneşti a cunoscut atîtea pricini de desfacerea căsătoriei, deşi foile de zestre erau destul de bogate şi viaţa începuse cu înţelegere şi mulţumire. Pricinile de desfacere sînt şi mai dese în familiile fără copii. Astfel, Dumitraşco, vătaf de căldărari din Bucureşti, „*avînd pricină cu soţia pentru că i-a călcat cinstea, nici făcînd copii cu dînsul*", se înfăţişează mitropolitului Ştefan şi în genunchi „s-a rugat să-i primească în danie sfintei Mitropolii casa cu pimniţa şi locul ei, şi sfinţia sa văzînd rugăciunea mea a primit-o, ca să fie stătătoare şi ohabnică în veci" [11]. Documentul nu ne spune ce s-a petrecut cu Dumitraşco a cărei soţie *i-a călcat cinstea* şi l-a amărît pînă într-atîta încît îşi dăruieşte casa de locuit. Cei mai mulţi din această situaţie, înşelaţi de soţii sau viceversa, îmbracă rasa monahală şi tînjesc pînă la moarte în umbra unei chilii.

Dar nici copiii nu sînt întotdeauna izvor de mulţumire şi împăcare în familie. De multe ori scot păr alb părinţilor şi aduc mîhnire şi zavistie. Un asemenea necaz păţeşte de la fiul său postelnicul Stroe din Bucureşti [12].

Stroe care trăia în Bucureşti, la începutul secolului trecut, avusese trei odrasle: pe Costantin, cel mai mare, căsătorit şi tată a patru copii pe la 1815, pe Catrina căsătorită cu Sîrbul băcanul, şi pe Ralea, băiatul cel mic. Bătrînul, văduv şi bolnav, era foarte mîhnit de purtările lui Costantin, care vînduse şi cheltuise şi căscioara de zestre a soţiei sale. Pentru acest motiv şi pentru multe alte „necazuri ce-i făcuse, îl urgisise şi-l legase sub blestem părintesc". Nu se gîndise însă să-l dezmoştenească, căci în diata în care îşi orînduise avutul după sfîrşitul vieţii îi făcuse şi lui parte dreaptă. Costantin însă, temîndu-se de blestemul părintesc, mijlocise prin „obraze de oameni cinstiţi, ca să nu rămîie sub blestem şi să poată să-şi chivernisească casa şi copiii". Ca semn al căinţii şi al împăcării el dă un *ecsoflisticon* * în care îşi recunoaşte păcatele şi astfel îşi aranjează drepturile de clironom al tatălui său.

Bătrînul postelnic nu numai că-i dă iertarea şi blagoslovenia părintească, dar — „înaintea obrazelor celor mijlocitori — au mărturisit cu suflet nevătămat, în frica lui Dumnezeu, că tot capitalul dumisale după vînzarea prăvăliei şi a caselor şi după săvîrşirea pomenilor şi a milostenii ce au săvîrşit cu mîna dumisale la cine au voit, ca un stăpîn, i-au rămas curaţi 11 000 taleri, din care scoţînd 500 taleri pomenile răposatei soră-mii, Catrinii, ce sînt să se mai facă pînă la 7 ani, au rămas 21 de pungi de bani". Aceşti bani au fost împărţiţi în trei părţi: cîte una de fiecare, pentru el şi cei doi fii.

Costantin mărturiseşte în acest document că bătrînul postelnic tot n-avea încredere în el: „aceşti bani ce au venit în partea mea, nevrînd ca să-i dea în mîna mea, temîndu-se ca să nu-i prăpădesc, să-mi rămîie copiii săraci ca să

---

[11] Doc. 225; 21 iunie 1736.
[12] Doc. 577; 5 septembrie 1815.
* *ecsoflisticon* = lichidare; *exoflisi* = a lichida o datorie.

nu am cu ce căsători copilele ce am, i-au sigurifsit în mîna dumnealui chir Sîrbu, băcan, cumnatu-mieu, cu această legătură că nici de cum bani în mîna mea să nu-mi dea, decît să găsească dumnealui chir Sîrbu vreo casă să-mi cumpere, ca să fie în locul casei de zestre ce am vîndut-o, a soţiei mele. Şi ce bani va mai prisosi să-i ţie chir Sîrbu pentru înzestrarea copilelor, iar mie să-mi dea numai dobînda acelor bani, să o mănînc cu copiii miei". Fiul pocăit mai recunoaşte în act că a primit de la tatăl său mai multe lucruri de casă „şi zece stînjeni de moşie la Cacaleţi". Împărţirea îl mulţumeşte pe deplin pe Costantin, care declară că nici el, nici copiii lui nu mai au nimic a „pretenderisi" după moartea bătrînului „ci la oricare va voi dumnealui să-şi lase căutarea sufletului, el cu nimic să nu se amestice".

Documentul a fost semnat de Costantin şi de alţi trei martori, dintre care doi cu semnături greceşti, şi a fost înscris, la 5 septembrie 1815 în condica Departamentului de Şapte, „ca să aibă puterea şi tăria".

Se vede treaba însă că Sima Sîrbul, băcanul, ginerele văduv al postelnicului Stroe, îşi cunoştea bine cumnatul şi ştia că nu o să iasă la capăt cu el, fiindcă nu primeşte sarcina fixată de socrul său. În această situaţie, bătrînul încredinţează celor doi fii ai săi cîte 1 500 taleri „ca să se negustorească pentru a-şi scoate hrana", urmînd ca restul să-l primească fiecare după moartea bătrînului.

Împărţirea averii între moştenitori a fost de cele mai multe ori pricini de nemulţumiri şi de procese. Cu cît averea de împărţit era mai mare şi pretendenţii mai numeroşi, cu atît neînţelegerile şi gîlcevile erau mai lungi şi mai încurcate. Multe din aceste certuri nu s-au putut stinge decît prin procese. Se cunosc procese de clironomie care au ţinut zeci de ani şi care nu s-au stins printr-o împăcare a împricinaţilor, ci printr-o hotărîre arbitrară şi interesată a divanului.

Au fost totuşi şi împărţiri „frăţeşti", făcute prin bună învoială şi consemnate în acte simple, semnate de cei îndreptăţiţi, la care se adăugau semnăturile martorilor. Astfel, într-un zapis din 12 iulie 1752 [13], postelnicul Mihai Filişanu şi Radu Bărcănescu biv vel clucer de arie, fraţi cu Maria, căsătorită cu paharnicul Ştefan Dedulescu şi cu Costantin, hotărăsc să lichideze casa bătrînească pe care o deţinea ultimul, preţuind-o la suma de trei sute de taleri şi înţelegîndu-se să o reţină Costantin şi să plătească celorlalţi cîte o sută de taleri. La împărţeală, Maria nu ia parte; se vede treaba că ea primise ca zestre partea ei de clironomie. Pe Radu Bărcănescu îl vedem însărcinat de Logofeţia cea mare, la 15 februarie 1777, să hotărniceasca moşia Edera a lui Dinu Cantacuzino într-un proces cu pitarul Scarlat Hiotu [14], iar pe Mihai îl găsim stăpînind o parte din moşia Petroşani a lui Ştefan Dedulescu cu care era cumnat [15]. Aceşti Bărcăneşti sînt feciorii lui Vasile şi strănepoţii lui Bunea, vel vistier în 1653, al cărui nepot din altă spiţă, Matei Mogoş, biv vel serdar, ca sa potolească furiile ciumei şi foametei ce bîntuise Bucureştii în 1718, ridică o frumoasă cruce de piatră, înaltă de 4,25 m, care se află azi în altarul Bisericii Oborul Vechi, construită de enoriaşi şi de mitropolitul Grigore al Ţării Româneşti, la 1768. O Bărcănească, pe nume Enea, repară biserica, zidită în 1724 de logofătul Pană Negoescu, cumnatul lui Constantin Brîncoveanu. Această biserică,

[13] Doc. 316; 12 iulie 1752.
[14] Ioan C. Filitti, *Arhiva Gheorghe Grigore Cantacuzino*, Bucureşti, 1919, p. 99.
[15] *Ibidem*, p. 154.

de la 1798 şi pînă la demolare (deteriorată rău de pe urma cutremurului din 1977) s-a numit biserica Enei, după numele celei ce a renovat-o [16].

Este interesant că zapisul fraţilor Bărcăneşti, deşi este adeverit de trei martori, nu-l semnează decît Radu şi Mihai care primesc banii de răscumpărare a casei din partea lui Constantin, deşi este vorba de împărţirea unei moşteniri părinteşti. Practica vînzărilor în această vreme nu pretindea de obicei şi semnătura cumpărătorului; era de ajuns semnătura vînzătorului care transmitea proprietatea şi care confirma primirea preţului. În cazul de faţă s-a considerat o vînzare, nu un *ecsoflisis*.

Altă împărţire care nu s-a putut face prin bună învoială, se face totuşi prin delegatul „boierilor ispravnici din *sud* Ilfov", adică prin dumnealui logofăt Ioniţă [17]. Acesta vine la faţa locului, strînge „patru megieşi vecini, împreună cu preotu mahalalei" şi face preţuirea *namestiilor* *, care se ridică la 40 taleri şi 90 bani. Preţuirea fiind primită de amîndouă părţile, atît de jeluitor cît şi de pîrît, adică de Toncea bogasierul şi de Ilie armăşel, se semnează actul la 19 iulie 1794. Este iarăşi interesant de observat că actul nu-l semnează nici împricinaţii, care dau mulţumire la împărţeală, nici „orînduitul ispravnic", ci numai martorii în frunte cu Popa Stanciul *ot* Foişor, care arată că împărţeala a mulţumit pe cei doi împricinaţi.

O figură interesantă la sfîrşitul sec. XVIII este doctorul Ioan Rasti, care profesează medicina în Bucureşti, are o faimă medicală foarte preţuită şi face treburi bune cu clienţii săi. El cumpărase de la cunoscutul bancher bucureştean Meitani o casă cu loc întins în spate, situată pe Podul Mogoşoaiei, (unde este astăzi Miliţia Capitalei), pe care mai tîrziu o împart urmaşii săi: Catinca, Marghioala şi căminarul Iordache Rasti [18].

Proprietatea bancherului Meitani, din care doctorul Rasti cumpără o parte, se afla pe un *loc domnesc*, care se întindea pe stînga Dîmboviţei, între bisericile Zlătari şi Sărindar, iar spre răsărit pînă unde vor fi mai tîrziu zidurile mănăstirii Colţei. Matei Basarab dăruieşte acest loc rudei sale, Elina, fiica domnului Radu Şerban, căsătorită cu postelnicul Constantin Cantacuzino la 1641. La început, tinerii căsătoriţi erau săraci, fiindcă Elina nu primise încă moşiile tatălui său, mort în pribegie, nici întinsele moşii din partea unchilor săi dinspre mamă, postelnicii Şerban şi Macrea, „morţi toţi fără posteritate" [19], care i se restituiesc în vremea lui Matei Basarab după ce acest voievod îi dăruise acel loc domnesc. Astfel, postelnicul Constantin Cantacuzino deveni în curînd unul dintre cei mai bogaţi boieri din Ţara Românească, ceea ce îi dădu putinţa să înzestreze cu averi mari pe cei unsprezece copii ai săi, dintre care cinci fete. Moartea năpraznică a postelnicului, în 1663, fu înlocuită prin curajul şi destoinicia soţiei sale care ţinu cu mîini sigure cîrma familiei. Ea împărţi locul dăruit de Matei Vodă între copiii săi: partea din faţa bisericii Zlătari, pînă în jos, la malul Dîmboviţei, îl dărui Ilincăi căsătorită cu Vintilă Corbeanu, biv vel ban; alături fu înzestrată Stanca, măritată mai întîi cu Radu Creţulescu, mare logofăt şi apoi cu vel spătar Pană Filipescu. În continuare, restul locului pînă la biserica Sărindar rămîne lui Şerban Cantacuzino, viitorul domn al Ţării Româneşti, care îşi construieşte pe el casă de piatră.

---

[16] G. Ionnescu-Gion, *op. cit.*, p. 188; George Potra, *Din Bucureştii de altădată*, Bucureşti, 1942, p. 35—39.
[17] Doc. 472; 19 iulie 1794.
* *namestie* = dependenţă de casă de locuit; acaret, dependinţă, grajd, magazie etc.
[18] George Potra, *Documente privitoare la istoria oraşului Bucureşti (1821—1848)*, Bucureşti, 1975, doc. 330; 13 septembrie 1834.
[19] N. Iorga, *Despre Cantacuzini*, Bucureşti, 1902, p. LIV—LXI.

Zestrea marelui ban Vintilă Corbeanu ajunsese către sfîrşitul veacului al XVIII-lea în mîna bancherului Meitani, din care acesta vînduse o parte doctorului Rasti şi care face obiectul împărţirii din 1834. Se pare că acest loc a trecut de la Corbeanca sau de la urmaşul său, mai întîi în mîna lui Alecu Filipescu căminar, de unde-l cumpără Meitani. El vînduse numai o parte doctorului Rasti, fiindcă cealaltă parte se delimitează la 13 septembrie 1834 cu împărţirile făcute în clironomia doctorului.

O împărţeală care părea să fie făcută cu deplină mulţumire a celor interesaţi, este aceea pe care marea postelnicească Elina Cantacuzino o făcu celor şase fii ai săi la 1 septembrie 1667. „Deci — spune ea — ajungînd acum la vreme de bătrîneţe [deşi nu avea decît cincizeci şi şase de ani şi mai avea de trăit încă nouăsprezece] şi mare neputinţă [neputinţa erau cererile de împărţire tot mai certăreţe ale fiilor săi], cugetat-am în inema mea încă mai înainte, pînă nu petrec din lumea aceasta de am tocmit şi am aşezat pe şase feciori ai mei... pre aceştia dăruindu-mi-i Dumnezeu din păcatele mele cu unul de la mila sa dat mie soţ, mai sus pomenitul Costandin postelnicul“. La această împărţeală, care se pare că a avut loc în satul Mărgineni din jud. Prahova, unde era moşia ei de baştină, postelniceasa cheamă pe fiii săi —, dintre care lipsea Costantin, „căci a fost plecat de la noi către partea Romei [20], dus pentru învăţătură şi cunoştinţa ştiinţelor“ — şi au împărţit nenumăratele moşii. Cele cinci fete nu au luat parte la acea stăîmpărţeală, fiindcă ele îşi primiseră zestrea la măritiş.

„Deci aşa am dat şi am aşezat pe dreptate — continuă actul împărţirii — să-şi ţie fiecare a sa parte cu bună pace, pentru că s-au învoit ei toţi dinaintea mea şi au fost toţi la un cuvînt şi la o dragoste, de a lor bunăvoe, pentru că mă rog lui Dumnezeu ca şi de acum înainte să-i ţie tot la acea dragoste frăţească şi să-i adauge spor spre ei şi toată seminţia lor în veci, amin“. Din aceste cuvinte reiese că cei cinci fraţi erau mulţumiţi de împărţeală. Autoritatea mamei înfrînsese toate ambiţiile şi neînţelegerile şi impusese această împăcare. Fiecare parte frăţească fusese determinată precis în catastihul împărţirii şi în josul ei îşi puseseră semnăturile şi peceţile toţi fraţii.

Sufletul simţitor al mamei şi mintea ei pătrunzătoare socotiră totuşi necesar să adauge cuvinte care nu lipseau din nici un act de vînzare, de donaţie sau de moştenire: iar de se va ispiti în urma mea vreunul din fraţi ca să calce şi să strice această tocmeală, care este întărită sub pecetea mea şi sub iscăliturile mele, pre unul ca acela îl las sub blestemul meu cel părintesc; iar care va ţine şi va cinsti, să aibă blagoslovenie şi de la Dumnezeu şi de la noi, în veci“[21].

Buna înţelegere şi împărţire nu ţinu multă vreme şi după moartea bătrînei postelnicese începu cearta între fraţi. Şerban, care acum era domn al ţării, porni vrajba, cerînd o nouă împărţire a moşiilor. Această ceartă s-a mai domolit după moartea lui Şerban Cantacuzino în 1688.

Vom vedea mai jos, că în cadrul familiei şi după obiceiurile care se păstrează din vechime, se vor rezolva multe din problemele vieţii sociale în Bucureştii acestor vremi de frămîntări şi prefaceri, că în sînul familiei se vor limpezi principiile juridice care vor reglementa viaţa, şi se vor fixa normele care deschid drumul justiţiei la începutul secolului al XIX-lea.

Testamente şi donaţii. Testamentele care pînă către 1850 erau cunoscute sub numele de diate, fac parte dintre actele vremii care au lămurit multe ches-

---

[20] Academia R.S.R., *ms.* 5291, f. 1.

[21] N. Iorga, *Documente privitoare la familia Cantacuzino*, Bucureşti, 1902, p. 85.

tiuni din trecutul ţărilor române. Ele conţin date şi amănunte interesante şi precise nu numai pentru genealogii şi filiaţiuni, dar şi pentru delimitarea moşiilor, pentru viaţa intimă care conturează personalităţile şi explică evenimentele. Sentimentele de tot felul, de dragoste şi de ură, de ambiţie şi de modestie, de misticism religios sau nepăsare în faţa morţii, se dezvăluiesc pînă la amănuntul prozaic în aceste acte care încheie vieţi şi pun capăt tuturor deşertăciunilor.

Trei sînt ideile principale care nu lipsesc din nici un testament: o încercare de a împărţi cu dreptate bunurile materiale rămase; o împăcare cu Dumnezeu şi cu moartea; o silinţă stăruitoare de a prelungi „în veci" amintirea existenţei sau măcar de a o face cît mai dăinuitoare. Împărţirea „dreaptă" era stăpînită de sentiment faţă de urmaşul cel mai drag, cel mai apropiat de suflet, care primea întotdeauna mai mult şi mai bun, fără ca cineva să se împotrivească. Ultima voinţă exprimată prin testament avea tăria unei legi pe care o apăra nu numai un blestem implacabil care încheia testamentul, dar şi tradiţia şi obiceiul pămîntului stăteau foarte adesea în sprijinul dispoziţiilor testamentare. Se invoca întotdeauna în testament perfecta stăpînire a minţii şi puterea divină, care proteja ultima voinţă. Fireşte că se cunosc multe cazuri cînd diatele au fost nesocotite şi au dat naştere unor lungi şi pătimaşe procese. Goana după avere, după cît mai mult, a aţîţat întotdeauna neînţelegerea şi vrajba şi a întreţinut zavistia în nesfîrşite procese.

Cu timpul, pe măsură ce practica diatelor sporea numărul acestor acte făcînd ca dispoziţiile testamentare să fie respectate în tăcere sau prin justiţie, principiile de drept dobîndiră mai multă putere şi înţelegere, ca să ajungă a fi un capitol însemnat din dreptul civil modern.

Vom schiţa mai jos, după ce vom examina principiile de judecată din documentele cercetate, principiile de drept care s-au cristalizat în decursul acestor secole în viaţa Bucureştilor. Vom stărui mai ales asupra normelor şi formulelor juridice din vechiul drept românesc pe care le-am întîlnit în aceste acte.

Diate de boieri şi orăşeni. O încercare de testament face în 1682 Elina Cantacuzino. Marea postelnicească, îndurerată peste măsură de uciderea ticăloasă a soţului său, vel postelnic Constantin Cantacuzino, în 1663, sub domnia lui Grigore Vodă Ghica, îşi pusese în gînd să facă o călătorie la Ierusalim. Împrejurările politice nu i-au îngăduit însă să-şi înfăptuiască gîndul decît în 1682, cînd fiul său Şerban era domn al Ţării Româneşti (1678—1688) şi cînd se apropia de vîrsta de şaizeci de ani. Călătoria aceasta, destul de anevoioasă pe acele vremuri, îi strecurase în suflet teama că nu ar rezista drumului şi pentru aceasta s-a gîndit să-şi rostească ultima voinţă înaintea plecării. Astfel, în vara anului 1682, cînd postelniceasa se afla în satul Mărgineni din jud. Prahova, la moşia sa de baştină, cheamă acolo pe feciorii săi şi le arată ultimele gînduri pe care logofătul Stoica Ludescu le înscrisese în actul [22] semnat la 1 septembrie 1682. Dintre copii au lipsit Drăghici, care murise la sfîrşitul anului 1676, cîteva luni după împărţirea averii şi Şerban care era domn şi nu vedea cu ochi buni hotărîrile mamei sale. Au fost de faţă la încheierea acestui act mitropolitul ţării, chir Teodosie, popa Ştefan, egumen la biserica Sfinţii Apostoli, duhovnicul postelnicesei, Constantin Brîncoveanu şi ginerele ei Vintilă Corbeanu, vel ban.

„Eu Elina, fata răposatului Şerban Vodă — începe acest act — ajungînd la vîrsta bătrîneţelor, cugetat-am în inima mia către prea bunul Dum-

---

[22] *Ibidem*, p. 104—110.

nezeu ca să călătoresc către Ierusalim, să mă închin acolo sfîntului loc unde au fost îngropat prea curatul trup al sfinţii sale, să plîng mulţimea păcatelor mele". Este în aceste cuvinte neapărata împăcare cu Dumnezeu în pragul morţii, care nu lipseşte din nici o diată şi pe care marea postelnicească o socoteşte necesară sufletului său. Urmează apoi o recomandare; frăţie şi înţelegere între fraţi, care se referă la nemulţumirile afirmate de Şerban Vodă cu privire la împărţirea averii. „Derept aceea, fii mei, să lăcuiţi toţi împreună, ca cum aţi fi într-un suflet, să nu se despartă unul de altul nici cît, ce să cinstească cel mai mic pre cel mai mare, cum se cade; aşijderea şi cel mare să iubească pre cel mai mic, după cum iaste zis".

Iar mai departe, după ce hotărăşte ca Costantin, cel ce studiază în Italia, să poarte grija averii sale cît timp va lipsi din ţară, se opreşte la gîndul că s-ar putea să o ajungă în drum sfîrşitul vieţii. „Iară, de mi se va întîmpla de la Dumnezeu moarte, în calea ce merg, carea iaste de opşte tuturor — atunci, voi, aceşti patru fraţi şi cu nepoţii mei, feciorii lui Drăghici spătarul cu mare înţelepciune să vă strîngeţi toţi la un loc de taină, să alegeţi din oamenii casei noastre, sau din priatenii noştri unul sau doi, să fie oameni buni... şi să vă facă împărţeala satelor, moşiilor, ţiganilor, însă cinci părţi mari, veri, cîte vor fi, multe puţine".

În continuare dă dispoziţii cum să se facă împărţirea moşiilor. Astfel „pentru partea fiu-meu Şerban Vodă, ducîndu-l Dumnezeu a fi domnu Ţării Româneşti, socotit-am singură, ca să nu ţie parte pren toate satele împreună cu ceştealalţi, ce am ales den toate moşiile meale nişte sate întregi care sînt înscrise la altă carte a mea, şi li-am potrivit să fie tocma cu ce i-ar fi venit partea lui despre toate satele, să aibă a le da cocoanelor lui şi mie nepoate, zeastre, să le moştenească iale cu bună pace; iar într-alte sate, moşii, să n-aibă treabă". Această dispoziţie pe care Elina Cantacuzino o înscrie în actul din 1682 a nemulţumit adînc pe Şerban Vodă, care, după moartea mamei sale începe cearta cu fraţii săi pentru împărţirea averii.

Elina Cantacuzino ştia sau bănuia gîndurile fiului său, care se lăsa aţîţat de Maria, fiica lui Ghencea Rustea vornicul, cea de a doua soţie a lui Şerban Vodă, de aceea ea ceru să se înscrie în diată: „Aşijderea, feţii mei, vă mai adaug o învăţătură den cele ce ştiu că v-au învăţat şi tatăl vostru şi v-au legat cu blestem. Acum dar şi eu aceaia urmez şi vă leg supt blestemul lui Dumnezeu şi sub blestemul meu părintesc, ca să nu vă plecaţi urechile voastre sub ascultarea cuvintelor jupîneselor voastre, care fac fraţilor neviaţă, nici să se amestece iale în vorba voastră, cînd veţi avea între voi, au pentru moşii, au pentru alte trebi, ce să-şi păzească fieştecare treaba ei. Iar, dă veţi avea carea cumva în mijlocul vostru ceva bănuială, ca nişte oameni, iar voi singuri în taină să vă tocmiţi şi să vă împăcaţi; precum ştiţi că şi noi v-am păzit şi v-am ţinut pre toţi la un loc neosebiţi, aşa şi voi să îngăduiţi unul altuia, ca nu carea cumva să stricaţi numele cel bun al neamului vostru şi veţi cădea în ponosul oamenilor, luînd pildă de la ceia ce au făcut aşa, cum procopsesc".

Ca încheiere, pentru a pune actul sub semnul credinţii mîntuitoare, Elina Cantacuzino adăugă blestemul care nu lipseşte din nici un act de avere: „Acum, fii mei, după aceastea toate întăresc şi blestem mare, cum, de veţi ţinea aciastă tocmeală şi învăţătură ce am făcut eu, iar voi să fiţi blagosloviţi de Dumnezeu şi de noi, şi să fiţi fericiţi şi procopsiţi întru toate; iar carele nu să va ţinea, ce să va ispiti carea cumva să strice şi să calce aciastă tocmeală a mea, acela să fie blestemat... şi să fie pîrît la vremea

judecăţii, aşijderea şi de noi; şi să fie de trei ori procliat şi afurisit de 318 sfinţi părinţi din Nicheia şi să lăcuiască cu Iuda şi Ariia".

Marea postelniceasă a fost la Ierusalim şi a revenit sănătoasă. Ea a murit la 3 martie 1686 şi a fost înmormîntată în biserica din Mărgineni. Şerban Vodă, „în toată strălucirea domniei", însoţi înmormîntarea mamei sale pînă la locul de îngropăciune. Aceasta însă nu era o împăcare, fiind ă în zilele ce urmară, el începu cearta cu fraţii săi pentru împărţirea averii [23].

Un testament interesant lasă şi Maria Greceanu [24], fiica logofătului Radu Greceanu, cronicarul lui Constantin Brîncoveanu, la 29 martie 1726. Originalul actului s-a păstrat la mitropolie şi după el s-a scos o copie, pe care o „protocoleşte" mitropolitului Dositei [25], la 5 noiembrie 1794. În aceeaşi zi face şi un act de danie către biserica Stavropoleos pentru moşia Greci şi zece suflete de ţigani.

Testatoarea, „căzînd la multă boală şi ajungînd la slăbiciune", se temea să nu o surprindă moartea şi a vrut să-şi rostească „toate ale sale, mult puţin cît avea din mila lui Dumnezeu şi a părinţilor săi". Ea nu uită să-şi cară iertare tuturor creştinilor precum „erta şi ea pă toţi fraţii creştini", şi cere să fie îngropată „la sfînta biserică unde să cinsteşte şi să prăznuieşte hramul mai marilor voevozi ai cetelor îngereşti Mihail şi Gavril". Este vorba de biserica Stavropoleos. Grija cea mare ce o stăpîneşte este odihna sufletului după moarte. De aceea, pentru „sărindare şi pomenile sufletului său şi al părinţilor săi", hotărăşte să se vîndă casa din Bucureşti, „cu locul cît ţine", pe care o are de la părinţi, şi „cinci cai telegari". În acelaşi scop dăruieşte bisericii Stavropoleos unde va fi îngropată, o moşie părintească în comuna Greci, cu „zece suflete de ţigani" [26], iar mitropoliei moşia Priranii [27]; toate acestea „să fie pentru pomenirea sufletului meu şi al părinţilor mei".

Se pare că Maria Greceanu era văduvă şi fără copii şi fusese timp îndelungat bolnavă la pat; ea cheltuise mulţi bani cu boala şi cu îngrijirea, pentru care se îndatorase şi îşi zălogise obiectele de preţ. Astfel, în diata sa, ea nu uită să menţioneze aceste datorii. „Viile de la Sărata, pogoane douăzeci şi una, cu casile lor, cu cramă, cu slomu, cu toate dichisile dinprejur, acestea să se preţuiască şi să să dea la Marica pîrcălăboaia pentru taleri două sute care îi sînt datoare şi preţuindu-să şi cîţi bani va mai rămînea să fie pentru pomenirea mea şi a părinţilor miei". O datorie de douăzeci şi doi de taleri „bani noi", mai avea la Gheorghe hangiul, căruia îi zălogise „o pereche de cercei cu picioare de balaş şi lumini de zmaragd"; alta la Stamate vameş, de şase taleri, tot „bani noi", unde zălogise altă pereche de cercei „cu lumina de balaş şi cu cîte trei picioare de mărgăritar"; şi altă datorie la jupîn Hristea de patruzeci de taleri pentru care zălogise nouă şiruri de mărgăritare, „cu zălog după cum scrie zapisul". Mai recunoaşte încă alte datorii: trei taleri şi jumătate, vechi, casierului de la mitropolie pentru casele în care a stat şi nu a plătit chiria; şi în fine lui Neacşu, fecior, „pentru simbria lui taleri zece şi un cal vînăcior". „Iar pentru un rumân al dumnealui nenii lui Constantin să i se dea un copil de ţigan".

Îşi aduce aminte şi de rude. Astfel, nouă pogoane de vie din dealul Bădenilor le lasă nepoatei sale de soră Păunii „ca să mă pomenească"; două vaci să se dea la fetele Ancuţii; lui Matei Băleanu, vărul său, îi lasă „pă

---

[23] N. Iorga. *Despre Cantacuzini*, Bucureşti, 1902, p. CXXXV.
[24] Doc. 221; 29 martie 1726.
[25] Doc. 476; 5 noiembrie 1794.
[26] Doc. nr. 221, actul de danie al moşiei Greci, cu cele zece suflete de ţigani.
[27] Doc. 476; 5 noiembrie 1794.

Stanca ţiganca" şi cu aceasta a terminat cu rudeniile şi se întoarce la milostenii după suflet: „o caretă a mea să se vînză şi să se dea milostenii la fete sărace"; „iar o masă şi un peşchir le las părintelui de la Stavropoleos, chir Ioanichie". Îşi aduce aminte şi de robii ţigani, însă din toţi numai pe „Dobra ţiganca şi un copil al ei" îi iartă de robie „pentru că a căutat-o la vremea boalei sale". Iar pentru cîte moşii şi alte lucruri ce ar mai fi, „au de la părinţii miei şi au de la bărbatu-mieu", cum sînt nişte vite pe care le ştie Neacşul feciorul, „să să vînză şi să se plătească datoriile, şi ce-o mai rămînea să fie pomenirea sufletului meu şi al părinţilor miei şi al socră-mia Steriei şi al soţului meu, pentru că nu am putut să le fac nici o pomenire".

Pentru aducerea la împlinire a testamentului, Maria Greceanu lasă epitropi pe duhovnicul ei, pe părintele chir Ioanichie de la Stavropoleos, pe Barbul Merişanul şi pe Grigoraşcu fost mare sărdar, „să chivernisească şi să facă pomenirea sufletului meu şi al părinţilor miei". „Iar care din rudele mele, au din neamul mieu, au din neamul bărbatului mieu, s-ar scula şi ar strica şi ar strămuta această adevărată diiată a mea şi ar face altă supărare, unii ca aceia să fie neiertaţi şi să fie sub blestemul sfinţilor părinţi de la Nicheia şi să n-aibă unde veni după mine".

Testamentul, ca şi actul de danie al moşiei, a fost scris de Iorga grămăticul, „cu spusa dumneaei", iar martori adeveritori au fost: Popa Calita protopop, Barbu Merişanu vel clucer, Grigore biv vel sărdar, Constantin Bălăceanu vel comis, Radu postelnicul şi Matei postelnic. Este curios că deşi diata şi actul de danie au aceeaşi dată, şi sînt scrise de către acelaşi grămătic, nu au totuşi aceiaşi martori. În zapisul de danie nu semnează popa Calita, Constantin Bălăceanu, Radu postelnicul şi Matei postelnicul care semnează diata: în locul acestora semnează Barbu stolnic, Ianache polcovnic, Şărban biv staroste şi un Greceanu biv vel [*loc alb în document*]. Practica lucrurilor făcea ca martorii să semneze după scrierea actului, uneori la distanţe mari de timp, ceea ce ar putea explica neidentitatea martorilor din actele de mai sus.

Aceeaşi grijă pentru suflet se vede şi la oameni mai nevoiaşi. Astfel, Despa, soţia lui Ghidu, care după moartea soţului se face călugăriţă şi primeşte numele de Maria, întăreşte mai întîi nepotului său Mihai casa ce i-o dăduse soţul ei, apoi dăruieşte bisericii Dintr-o Zi unde va fi îngropată, un covor, o scoarţă, o teacă de argint şi o brăţară de argint „ca să-i facă un sărindar", iar lui popa Vasile tot pentru acelaşi lucru, „30 de coţi de pînză şi cîteva obiecte de cositor" [28]. Această diată stîrneşte două nedumeriri: a) canoanele pretind ca la intrarea în monahism, numele cel nou să înceapă cu aceeaşi iniţială ca şi cel mirean; de ce atunci Despa, soţia popii Ghidul, se numeşte Maria? b) Diata nu poartă semnătura de monahă, Maria, ci Despa preoteasa semnează ca martor; cum poate lipsi semnătura celei care este titulara testamentului?

Un neguţător, Vasile „feciorul meşterului Stroe din mahalaua Răzvad" odobaşe*, face la 27 februarie 1756 o diată plină de înţelepciune [29]. El a socotit ca, „pînă îmi sînt minţile întregi şi sănătoase", să îşi chivernisească averea după petrecerea sa din viaţă, ca să-şi dovedească gîndul faţă de moştenitori. După ce se roagă de iertare, „tuturor creştinilor, cui ce voi fi greşit", fiindcă şi el iartă pe toţi cîţi îi vor fi greşit, cere ca din ce-i rămîne în urmă „să i se împlinească după cum scrie foaia de zestre" a soţiei sale Maria cea de a doua, pe care a luat-o fată mare şi a „trăit cu dînsa foarte bine şi creştineşte". Tot

[28] Doc. 199; 13 iunie 1720.
* *odobaşe (odobaşa)* = căpitan de odă (o jumătate de companie).
[29] Doc. 339; 27 februarie 1756.

ei îi lasă, ca o confirmare a vieţii mulţumite pe care au dus-o împreună, cerceii de aur, salba de galbeni şi o ghiordie de hatai cu sîngeap, pe care i le dăruise la nuntă mama lui şi la care adaugă prăvălia cea nouă de la pod şi via din Bucureşti, pe care „le-a făcut cu banii lui“, pentru că această soţie l-a „căutat la multe slăbiciuni şi boale“. Lasă apoi Păunii, sora lui, un pogon de vie, „de la vale de via cea bătrînă“.

Grija sufletului este însă capitolul cel mai important din testament, pentru care Vasile lasă restul averii. Pentru pomenirile sufletului său pînă la trei ani, el însărcinează pe epitropii care vor executa dispoziţiile diatei, să vîndă două pogoane de vie, „rămasă lui de la părinţi“ şi alte şase pogoane de vie „ce sînt de cumpărătoare" şi cu banii dobîndiţi să-i facă cuvenitele pomeni. Lasă bisericii Răzvad „unde voeşte să se îngroape şi unde sînt îngropaţi şi părinţii“, o prăvălie cu pivniţă şi cu sală, iar mitropoliei, „după moartea sa“, îi lasă casa şi prăvălia în care îşi trăia ultimele zile.

Diata se încheie cu obişnuitul blestem pentru oricine „ar vrea să întoarcă sau să strice ceea ce a orînduit cu dreptatea minţii“, fie ei moştenitori, judecători şi boieri, bisericeşti sau lumeşti, care „să aibă a da răspuns şi seamă la înfricoşata ziua aceea a răsplătirii înaintea judecătorului celui drept şi nefăţarnic“. Vasile odobaşe semnează apoi actul şi pune pecetea, de faţă cu doi preoţi care iscălesc şi ei ca martori. Încheiem paragraful testamentelor cu diata Mariei Bălăceanca [30].

Maria este fiica lui Ion Bălăceanu, iar acesta fiul lui aga Constantin Bălăceanu, ginerele lui Şerban Cantacuzino şi partizanul său de nădejde în politica ce ducea faţă de împăratul Austriei. La moartea neaşteptată a socrului său, adică a domnului, aga Bălăceanu se afla la Viena cu o misiune importantă, în urma căreia este numit conte [31] şi general, de împăratul Leopold şi însărcinat, alături de generalul Heissler, să alunge din scaun pe Constantin Brîncoveanu. Moare însă în lupta de la Zărneşti (Transilvania), la 21 august 1690, şi i se confiscă toate averile.

Ca să scape de urgia domnească, fiul său, Ion Bălăceanu, fuge din ţară şi pribegeşte multă vreme prin Transilvania, pînă după moartea lui Brîncoveanu, cînd pe tronul ţării se urcă Ştefan Cantacuzino. În timpul războiului dintre Austria şi Turcia, ca să-şi salveze viaţa el vrea să treacă peste munţi, dar se îmbolnăveşte pe drum şi este ucis de turci, la 23 martie 1737; este jefuit de toate bunurile ce avea asupra sa. A fost înmormîntat la mănăstirea Cozia.

Din căsătoria lui Ion Bălăceanu cu Ilinca Brezoianu au rezultat trei fete: Smaranda căsătorită cu Manu Apostol, un neguţător foarte bogat din Bucureşti, care moare de timpuriu, apoi fiul lor, şi la 1754 se sfîrşeşte şi ea. Celelalte două surori Maria şi Ilinca, contese după tatăl şi bunicul lor, necăsătorite, ajung „domnişoare de onoare“ la curtea împărătesei Maria Theresia, unde rămîn în serviciu pînă la 1763 cînd li se acordă o pensie de 400 fiorini pe an [32].

Revenind în ţară, cele două surori depun toate stăruinţele ca să intre în posesia averii părinteşti. Dar o parte din moşii, după o părăsire de atîta vreme, ajunseseră ilegal în folosirea şi stăpînirea altor boieri, iar ele neavînd acte de proprietate, fiindcă se pierduseră cu ocazia omorîrii tatălui lor, n-au putut, şi nici n-au vrut să înceapă judecata cu nimeni. Totuşi averea recuperată a fost destul de mare pentru că, stabilite la Bucureşti, ele duc o viaţă

---

[30] Doc. 489; 20 aprilie 1797.

[31] Ştefan Grecianu, *Genealogiile documentare ale familiilor boiereşti*, Bucureşti, 1913, p. 120.

[32] *Ibidem*, p. 134.

paşnică, închinată milosteniilor către biserici, mănăstiri şi diferite persoane[33]. În plus, Maria, în timpul „răsmeriţii cu muscalii", din 1769—1774, refugiindu-se la Braşov, şi-a adus de acolo un copil mic „de neamţ", sărac şi orfan, „dar din tată şi mamă cu cununie"[34] pe care, în vremea mitropolitului Grigorie, l-a botezat în religia ortodoxă cu numele de Petre. Făcîndu-l „fecior de suflet", l-a crescut pînă la vîrsta însurătoarei, l-a căsătorit şi înzestrat, botezîndu-i şi toţi copiii. Acest „fecior de suflet" e cunoscut în documentele de vînzare-cumpărare ale vremii, sub numele de Petre Şufariul.

La 13 martie 1797, Maria Bălăceanu, fiind bătrînă şi slăbită, dă o scrisoare de bună credinţă în mîna feciorului său de suflet, Petre, în care arătînd povestea vieţii lui, spune că, în afară de casele, din mahalaua Sf. Vineri pe podul Vergului ce i-a dat prin carte de danie atunci cînd l-a căsătorit, i-a mai promis şi o mie de taleri. „Dar aceşti bani neavînd ca să-i dau din viaţa mea, de atuncea pînă acum, şi după moartea mea nu o să aibă de la cine-i cere. Ci ca să nu rămîie păgubaş de aceşti bani, îi dau însă de acum, din viaţa mea, nişte loc din locul meu, aicea în Bucureşti, în mahalaua Sfîntului Dimitrie". Locul se află „pe podul carele merge de la poarta din sus a Curţii domneşti cei vechi, spre Hanul lui Şerban Vodă", şi are pe el nişte prăvălii ce sînt închiriate postelnicului Profir.

De asemenea îi mai dă 300 stînjeni din moşia Sinteşti pe Sabar, din judeţul Ilfov — din partea ei de moşie — „ca să să poată ajutora la chiverniseala casii lui". Toate cele dăruite le-a dat din viaţă şi din toată inima, fiindcă a avut mult ajutor de la el în cei 27 de ani ce-au trecut. „Crezîndu-mă şi la bine şi la lipsă şi fiind fără de aşezămînt de simbrie. Şi eu nefiind parte bărbătească ca să-l fi putut ajutora cu nescarevaşi slujbe şi cîştiguri, şi fiindcă mi-au slujit cu dreptate la toate, am şi eu datorie a-i da şi a-l odihni cu cîte cevaşi, pentru că au fost nelipsit din casa mea pînă acum. Şi pentru ca să rămîie şi el mulţumit, iar nu să mă blesteme cu copiii lui şi să-mi îngreuieze sufletul mieu pentru strămutarea din neamul său şi mai vîrtos din patria sa, şi să rămîie lipsit de tot".

Ca o justificare că nu i-a lăsat întreaga avere lui, făcîndu-l „clironom pă toată casa", aşa cum era „cu cale", fiindcă, „după pravilă copiii de suflet moştenesc pe părinţii lor, întocmai ca şi cei de trup", Maria Bălăceanu spune că fiind „stăpînă" pe ale ei, a căutat să împărtăşească din averea sa şi pe anumite rude şi persoane. Şi pentru ceea ce a făcut, nici soru-sa Ilinca şi nici alte rude nu au „treabă a strica acest aşezămînt al mieu". Că n-a dat din averea nimănui, ci din a ei, fiindcă avîndu-l fecior de suflet pe Petre „puteam să-i las toate, dar eu le-am lăsat şi dumnealor, nepărăsindu-i nepomeniţi din diată, ca să mă pomenească".

Actul de danie dat feciorului ei de suflet, Petre Şufariul, este scris de Chiriţă logofăt de divan şi dascăl la mănăstirea Colţea şi semnat de ambele surori, care-şi pun şi pecetea. Iar ca să fie de bună credinţă şi nestrămutat, îl semnează ca martori şi patru mari boieri.

În luna următoare a aceluiaşi an, la 20 aprilie 1797, probabil simţindu-şi sfîrşitul, Maria Bălăceanu îşi face diata[35], fiind de faţă soră-sa Ilinca, patru martori boieri de frunte, precum şi Iosif episcopul Argeşului. Averea acestei bătrîne boieroaice, foarte mare şi foarte variată, compusă din case, prăvălii, pivniţe, locuri de case, mori, vii, moşii, sălaşe de ţigani etc., face ca diata să fie foarte lungă. Din ea însă vom reţine numai două chestiuni

[33] Doc. 330: 27 iunie 1796; doc. 333: 20 aprilie 1797.
[34] Doc. 332: 13 martie 1797.
[35] Doc. 489: 20 aprilie 1797.

deosebite, asupra cărora ne vom opri, trecînd apoi uşor peste cele comune tuturor testamentelor.

Astfel, prin diată, ea întăreşte din nou daniile făcute „lui Petre feciorul meu de suflet, ca unuia ce mi-a fost de mult ajutor, din mică copilărie şi pînă acum, ajutîndu-mă la neputinţele şi slăbiciunile bătrîneţelor mele şi fiind creştinat de mine, el şi cinci copii ai lui care Dumnezeu i-au dăruit întru căsătoria sa pînă acum".

Această faptă de adîncă înţelegere este foarte rară, dacă nu unică, în noianul de acte în care sînt arătate fel de fel de aspecte ale vieţii boiereşti. Prin aceasta, diata Mariei Bălăceanu iese din formularul stereotip al daniilor pentru uşurarea sufletului şi „se apropie de omenescul vieţii pe care boierii foarte rar l-au înţeles". În aceeaşi diată, testatoarea hotărăşte ca toţi ţiganii săi, cîţi se vor afla pe moşia Sinteşti şi Căzăneşti să rămîie la biserica din Sinteşti. Dăruirea ţiganilor o face însă cu acest aşezămînt: ca ţigăncile lor, parte femeiască cîte se vor naşte şi de acum înainte, *să fie ertate şi slobode, nesupărate cum sînt şi rumâncile* şi să nu fie volnice a se căsători după alţi ţigani străini (ţigani boiereşti sau mănăstireşti) *pentru ca să nu intre iarăşi la robie*, ci tot dintrînşii să să ia; iar ţiganii, cîţi vor fi parte bărbătească şi căsătoriţi, atît cei ce se află vii cît şi cîţi se vor mai naşte de acum înainte, să aibă a da la biserică cîte una oca ceară pă tot anul *cei mai cu putere*, iar cei mai *scăpătaţi* cîte o jumătate de oca."

Care este situaţia acestor ţigani dăruiţi bisericii din Sinteşti şi totuşi „ertaţi" de stăpîna lor? Au devenit liberi aceşti ţigani? Dreptul feudal al boierilor români, de viaţă şi de moarte asupra ţiganilor robi, putea să ducă la eliberarea lor de robie la libera voinţă a stăpînului. Se atestă documentar foarte multe cazuri de ţigani dezrobiţi care dobîndeau aceleaşi drepturi ca ţăranii liberi"[36].

În diata amintită ţiganii nu sînt iertaţi sau lăsaţi liberi, ceea ce ar schimba fundamental situaţia lor socială, ci testatoarea „îi lasă la această sfîntă biserică din Sinteşti", ţigăncile sînt *ertate şi slobode* ca româncile şi împiedicate „ca să nu intre iarăşi la robie". Textul diatei este destul de laconic ca să exprime lămurit intenţia testatoarei, iar alte documente care să ne lămurească nu avem la îndemînă să putem vedea mai clar situaţia ţiganilor din Sinteşti.

Maria Bălăceanu dă epitropilor săi sarcina să stabilească venitul moşiei Căzăneşti fiindcă ei nu i-a dat mîna să-l descopere din cauză că această moşie era împresurată de vecini răzăşi, cu toate că ea avea zapise de proprietate asupra ei. Cu alte cuvinte, testatoarea cere ca epitropii să hotărnicească moşia, pe care au călcat-o vecinii răzeşi, ca să-i stabilească adevăratul venit. Se pare că aici este vorba de un conflict tacit, care nu a izbucnit într-un proces din pricină că stăpînilor nu le-a convenit să-l înceapă. Asemenea conflicte sînt foarte numeroase în documentele tuturor vremilor, dar toate au fost soluţionate prin nedreptăţirea ţăranilor. Se pare însă că răzeşii din Căzăneşti, profitînd de faptul că stăpîna moşiei a lipsit multă vreme din ţară şi nu s-a interesat de domeniul său cu ştiuta vigilenţă boierească, au profitat şi au împins hotarele lor. A contribuit poate la această situaţie şi faptul că multe din actele de proprietate ale moşiilor s-au pierdut odată cu uciderea lui Ion Bălăceanu la Lotru. Despre aceasta se face menţiune chiar în diată: „Zapisele ce le avem de vii şi de moşii care sînt cotropite de unii alţii, le lăsăm epitropilor a le descoperi şi a ne judeca; să se ţie seamă că atunci cînd au

[36] V. Costăchel, I. P. Panaitescu şi A. Cazacu, *op. cit.*, p. 158.

tăiat pe tatăl meu în drum s-au risipit toate zapisele ce au fost lîngă dînsul şi au luat cine ce au putut".

Din diată lipsesc bijuteriile şi îmbrăcămintea de podoabă pe care trebuia să le aibă o familie atît de bogată şi de strălucită. Testatoarea însă mărturiseşte simplu şi fără ocol: „acesta este tot avutul mieu ce mi-au mai rămas pînă acum, fiindcă scule şi arginturi şi alte acareturi ce am mai avut, le-am vîndut de mi-am ţinut viaţa pînă acum". Lipseşte de asemenea teama de moarte şi grija atît de chinuitoare pentru odihna sufletului, care în testamentele vremii au proporţii uriaşe. Bătrîna domnişoară, care a trăit ani mulţi la curtea imperială din Viena, a pierdut din mistica ortodoxă a boierimii din vremea sa şi se mulţumeşte numai să ceară ca să se dea în fiecare an după moartea ei, şi a soră-sii „cîte două sărindare la sfînta mănăstire unde ne vom îngropa şi la Cernica cîte un sărindar". De asemenea, blestemul care încheie orice diată şi care este foarte înflorat şi plin de ameninţări în mai toate actele, aici este foarte simplu: „iar oricare va îndrăzni a strica acest diataxis al mieu, să fie sub blestemul celor şapte soboare şi la înfricoşata judecată să dea seama".

Daruri domneşti către biserici şi mănăstiri. Obiceiul de a face daruri, mai mici sau mai mari, către biserici şi mănăstiri, era foarte răspîndit în clasa boierească din cele două principate. Acest obicei, exagerat, cum îl practicau boierii şi domnii români, este oriental şi a fost adoptat sub influenţa turcească. Mahomedanii sînt obligaţi de religie să fie darnici, fiindcă numai aşa pot nădăjdui la împărăţia cea veşnică a lui Allah. Două sînt motivele obişnuite pentru care se făceau daruri: spre a-şi arăta puterea şi bogăţia şi spre a îmblînzi judecata de apoi, pentru odihna sufletului lor.

Pomenirea în biserică la liturghie şi înscrierea permanentă în pomelnicul mănăstirilor izvorau din teama de moarte, dar mai ales de ceea ce va urma după moarte, cînd sufletul va fi chemat la „înfricoşata judecată". Preoţii şi călugării dar mai ales egumenii mănăstirilor care erau direct interesaţi în primirea şi folosirea darurilor, propovăduiau această teamă şi stimulau înclinarea spre daruri.

Sentimentul de milă creştină, de înduioşare faţă de suferinţă şi lipsă, şi de ajutor pentru cel căzut în nevoie şi durere, era aproape necunoscut de domni şi boieri, iar clerul şi cinul monahicesc n-au făcut nimic ca să-l trezească şi să-l susţină. Acest sentiment apare foarte rar în documentele vremii; iar cînd întîlnim totuşi documente, cum vom vedea, în care darurile merg către oameni, nu mila sau bunătatea sufletului îl provoacă ci achitarea unei datorii de recunoştinţă, pentru servicii şi treburi făcute mai înainte.

Documentele de danie se adresează fie bisericilor sau mănăstirilor, fie persoanelor fizice şi sînt date de domni, de boieri sau de simpli orăşeni. Conţinutul lor ne dă putinţa să vedem mai limpede trecuta viaţă bucureşteană şi să înţelegem unele chestiuni nelămurite din istoria noastră.

Între bisericile din Bucureşti, Biserica Domnească a avut o situaţie privilegiată; domnii ţării şi marii boieri au fost foarte darnici cu această biserică. Înţelegem prin „Biserica Domnească" biserica aflată în interiorul Curţii domneşti, la ale cărei slujbe lua parte voievodul şi curtea sa; tot aici aveau loc serviciile religioase oficiale. Pînă într-a doua domnie a lui Grigore Ghica (1660—1664) era o singură biserică în Curtea domnească,

cu hramul Blagoveşteniei; el construieşte o a doua biserică, cunoscută sub numele de *Biserica de jos a Curţii Domneşti.*

La 20 august 1629, Alexandru Vodă, fiul lui Iliaş Vodă, dă un hrisov prin care dăruieşte Bisericii Domneşti locul pe care fusese construită biserica Doamnei Maria „cu tot locul împrejur cît s-ar alege şi cu loc de prăvălii despre uliţă, în lung şi în lat“ [37]. Biserica Doamnei Maria fusese dărîmată în 1595, în luptele dintre Mihai Viteazul şi Sinan Paşa, cînd turcii s-au retras din Bucureşti. Locul sterp a fost considerat loc domnesc [38], iar Alexandru Vodă „văzînd cum această biserică alt venit nu are de nicăierea“, a socotit „cu toţi cinstiţii boieri ca să-i fie sfintei biserici moşie de baştină şi domniei mele vecinică pomenire, iar dumnezeeştilor preoţi de hrană şi de chiverniseală şi de nimenea să nu se clătească, după zisa domniei mele“.

Matei Basarab, cu hrisovul din 11 iunie 1634 [39], întăreşte aceiaşi danie Bisericii Domneşti. Se crease un obicei ca toate daniile din „locurile domneşti“, ca şi scutirile de biruri sau cedarea încasării unor dăjdii, să se repete şi confirme sub urmaşii domnului care făcuse cel dintîi dania. Repetarea o făcuse mai întîi Leon Vodă care urmase după Alexandru Vodă Iliaş, şi apoi şi Matei Basarab. Hrisovul său însă menţionează un proces ce s-a judecat în divanul lui Matei Vodă, în care o femeie, anume Neaga, pîrîse pe preoţii de la Biserica Domnească că-i tulbură stăpînirea unei prăvălii construită pe o porţiune din acest loc ce-i fusese dăruită de Leon Vodă: „apoi am căutat domnia mea şi am judecat după dreptate şi după lege împreună cu toţi cinstiţii boierii domniei mele şi am adeverit că nu are nimic treabă cu locul besericii, şi au rămas Neaga de lege şi de judecată dinaintea domniei mele, şi am luat şi cărţile ei cum de acum să nu aibă nici un fel de treabă cu locul bisericii“. Pe două motive temeinice, invocate în cuprinsul hrisovului, se sprijină hotărîrea lui Matei Basarab: biserica Doamnei Stana, fata lui Mircea Vodă Ciobanul, şi a Doamnei Maria, dărîmată în 1595 în lupta cu Sinan Paşa, a fost construită pe loc domnesc; apoi această biserică a fost metoh Bisericii Domneşti.

Voievodul Constantin Şerban, reînnoind o veche danie domnească, cu cartea sa din 22 iunie 1654 acordă mănăstirii Sfintei Troiţe (cunoscută mai mult sub numele de mănăstirea Radu Vodă, fiind închinată de acest voievod mănăstirii Ivirului de la Sfetagora, la 10 februarie 1613) „să fie volnică... ca să-şi ia toată vama de peşte den balta de la Chiselet şi să aibă a luarea părpărul de la tot omul care va trece pre vad la Chiselet, cum a fost seama şi obiceiul“ [40]. Această vamă de peşte se primea de la pescari şi era o zeciuială: „se ia din zece peşti unul, fie balta mare, fie mică“, aşa cum se acordase mănăstirii Tismana [41] la 1502.

Constantin Brîncoveanu, cu hrisovul din 6 iulie 1702, dăruieşte mănăstirii Sf. Sava [42] „ce este închinată sfintei cetăţi a Ierusalimului“ şi egumenului său Daniil, „un loc aici în oraş în Bucureşti în mahalaua Scaunelor... cu patru prăvălii ce sînt pe acest loc şi cu pivniţă, şi nişte vii în Dealul Mitropoliei“ care au fost ale lui Sterie luminărariul. Această danie a lui Constantin Brîncoveanu are o poveste interesantă: Sterie a murit tînăr, după soţia sa, şi a lăsat doi copii mici, care urmau să fie crescuţi de nişte nepoţi ai săi; aceş-

---

[37] Doc. 7: 20 august 1629.
[38] V. Costăchel, *Domeniul feudal*, în *Viaţa feudală*... p. 212–226.
[39] Doc. 11; 11 iunie 1634.
[40] Doc. 25; 22 iunie 1654.
[41] V. Costăchel, P. P. Panaitescu şi A. Cazacu, *op. cit.*, p. 371.
[42] Doc. 135; 6 iulie 1702.

tia nu s-au îngrijit de copii iar cînd a bîntuit ciuma în Bucureşti, în 1701 nu i-a scos din oraş ca să-i ducă undeva la ţară spre a-i feri de molimă, ci „au lăsat pre copii în această boală năpraznică *întru anadins* de au murit ca să le stăpînească ce le-au rămas de la părinţi". În faţa acestei situaţii domnul şi divanul au luat acest loc şi au hotărît cu boierii de l-a dat mănăstirii Sf. Sava care fiind „veche şi slabă, s-au stricat de tot", „ca să-i fie lui Sterie lumînărarul şi părinţilor lui şi copiilor lui de veci pomenire".

Acelaşi Constantin Brîncoveanu, cu hrisovul din 2 februarie 1706, dăruieşte [43] mănăstirii Sf. Ioan Botezătorul [44] şi egumenului Nectarie moşia Grozăveşti din jud. Ilfov „care moşie este den susul oraşului Bucureşti, cu tot venitul ce ar fi den cîmp, den pădure, den siliştea satului; şi trei roate de moară care sînt în apa Dîmboviţii, cu tot venitul; şi patru sălaşe de ţigani" cu un total de 25 suflete. Şi această danie are o poveste interesantă: proprietăţile au fost ale lui Radu Păuşescu, fost mare clucer, apoi au trecut în moştenirea fiului său, Tănase clucerul. Acesta murind tînăr, lasă în urmă „o cocoană micşoară anume Stanca care — după cum spune Brîncoveanu în hrisov — s-au tras din neamul nostru, fiindu-ne nepoată de vară primare". Aceasta, „după orînduiala cea dumnezeiască s-au dat la casa ei... boiariului domnie mele Gligoraşco (Greceanu) postealnicul", dar „după a lui Dumnezeu voe şi poruncă, nici pînă la un an de viaţă n-a avut, ci şi-au dat datoria cea de obşte". „Şi nerămînîndu-i coconi au cocoane ca să stăpînească ce ar fi rămas în urma ei, domnia mea am socotit pentru sufletele lor şi pentru a lor pomenire" să dăruiască numitei mănăstiri averea rămasă de la Stanca, împreună cu actele de proprietate ale acestei averi. Constantin Brîncoveanu făcuse aceasta în puterea „legii pămîntului" după care averile fără stăpîn deveneau domneşti şi voievodul putea să dispună de ele.

Grigore Ghica domnul Ţării Româneşti, cu hrisovul din 30 august 1734, întăreşte o danie mai veche de şase mii de bani din cămara domnească, făcută arhiepiscopiei de la Pogoniani „care iaste den temelia ei zidită şi făcută de răposatul şi slăvitul Costantin Pogonatul împărat". Este interesantă motivarea daniei: „Toate facerile de bine şi milosteniile ce s-au îndurat a face alţi răposaţi pravoslavnici domni pre la mănăstiri streine, cărora le trebuiaşte milă şi ajutor de către domnii pravoslavnici, iaste cu cale şi cu cuviinţă a le ţinea şi a le întări şi a le păzi nezmintite domnii care urmează unul dupre altul cu stăpînirea" [45]. Grigore Vodă, pe lîngă suma aceasta mai dăruieşte încă cinci sute de bani „pentru osteneala trimişilor celor ce vor veni de acolo" ca să încaseze dania.

Acest dar domnesc îl încasa în mod obişnuit egumenul de la biserica închinată arhiepiscopiei Pogoniani. Prima închinare este biserica lui Ghiorma Banul, care se pare că a fost ridicată la 1560 [46], numită astfel după numele ctitorului său, boier foarte influent în domnia lui Petru Vodă cel Tînăr (1558—1568), fiul lui Mircea Ciobanul şi al doamnei Chiajna. Biserica se afla pe spaţiul cuprins între străzile Lipscani, Smîrdan şi Stavropoleos şi avea în sec. XVII un han vestit, numit Hanul Grecilor; ambele au ars, iar ruinele lor au fost dărîmate după 1700, în timpul domniei lui Constantin Brîncoveanu. Lipsită astfel de o bogată sursă de bani, mănăstirea Pogoniani trimise în ţară

---

[43] Doc. 150; 2 februarie 1706.

[44] George D. Florescu, *Din vechiul Bucureşti*, Bucureşti 1935, p. 31: „ruinată din nou în cursul ultimelor veacuri a fost dărîmată definitiv la sfîrşitul veacului scurs, iar pe locul ei se ridică azi palatul Casei de Depuneri şi Consemnaţiuni" (azi C.E.C.).

[45] Doc. 247; 30 august 1734.

[46] George D. Florescu, *op. cit.*, p. 103.

un emisar care să încerce reconstruirea acestei biserici. Este vorba de Ioanichie Stavropoleos care se afla în Bucureşti în timpul domniei lui Nicolae Vodă Mavrocordat şi care reuşi să ridice biserica ce-i poartă numele, nu pe locul fostei biserici, ci pe un altul foarte aproape, cumpărat de la Grigore Bălăceanu. Biserica era aproape terminată în 1724; nu avea însă turla care a fost gata abia în 1731. Egumenul acestei mănăstiri încasa dania domnească, întărită prin hrisovul lui Grigore Vodă din 1734. „Deci — spune acest hrisov — de vreme ce toate facerile de bine ca aceste se întăresc de pravoslavnicii domni cu hrisoavele domniilor lor, pentru adeverinţă vecuitoare şi domnia mea întărim, adeverim şi încredinţăm această milă ce s-a zis mai sus".

Vom vedea mai jos ce puternici erau egumenii greci de la mănăstirile închinate din Bucureşti şi ce bogăţii mari scoteau din ţară, mai ales în epoca domnilor fanarioţi.

Acelaşi Grigore Ghica, în cea de a doua domnie a sa în Ţara Românească, cu hrisovul din 18 august 1749 dăruieşte[47] şi întăreşte mitropoliei din Bucureşti „şi sfinţiei sale prea sfinţitului părintelui mitropolitului al ţării, chir Neofit, ca să fie sfintei mitropolii milă de la domnia mea loc domnesc de la poarta domnească din jos, spre care loc sînt prăvăliile sfintei mitropolii şi leamnele de trei prăvălii omeneşti (sic)". „Şi iar să mai fie sfintei mitropolii milă de la domnia mea iarăşi loc domnesc în dreptul acestor prăvălii peste uliţă, locul pe care iaste iar prăvăliile sfintei mitropolii".

Fiindcă nu exista o catagrafie a locurilor domneşti din Bucureşti, Grigore Vodă pune să se cerceteze dacă aceste locuri sînt cu adevărat domneşti: „ca să ne adeverim domnia mea mai bine dacă sînt domneşti, fără de nici o pricină, adică nedăruite mai denainte vreame de vreun domn sau celor ce şăd pă dînsele sau la vreo mănăstire sau la alte obraze, am orînduit domnia mea de au mers la faţa locului, cercetînd cu amănuntul şi au adeverit că cît cuprinde într-aceste trăsuri ce scrim mai jos, iaste tot loc domnesc, făr de nici o gîlceavă şi făr de nici o pricină".

Anaforaua[48] dată de marele vornic G. Greceanu care poartă aceeaşi dată cu hrisovul, amintit mai sus, confirmă că dania făcută mitropoliei era loc domnesc.

Daruri de la boieri şi orăşeni către mănăstiri şi biserici. În secolul al XVII-lea, după ce Capitala Ţării Româneşti se statornicise definitiv în Bucureşti, sediul metropolitan continuă să rămînă la Tîrgovişte. Participarea mitropolitului la treburile ţării, în marile divane domneşti, cît şi la sfinţirea şi urcarea pe tron a domnilor cerea, însă, ca înaltul prelat să aibă sediul permanent în Capitala ţării şi în preajma domnului. În primele decenii ale secolului al XVII-lea aşezarea mitropolitului în Bucureşti devenise o chestiune care trebuia neapărat rezolvată. Ceea ce împiedica însă această rezolvare era lipsa unei biserici mai arătoase care să slujească de mitropolie. Multă vreme, cînd prezenţa mitropolitului era absolut necesară în Bucureşti, el făcea slujba la biserica Sf. Gheorghe Vechi sau chiar la biserica Radu Vodă, care se numise un timp „Mitropolia din josul Bucureştilor"[49].

Constantin Şerban Vodă, poreclit Cîrnul (1654—1658), stăpînit de gîndul de a înzestra Capitala ţării cu o mitropolie, a început construirea unei biserici mari şi frumoase pe dealul acoperit de vii ce se înălţa dincolo de Dîm-

---

[47] Doc. 304; 18 august 1749.
[48] Idem.
[49] Arh. St. Buc., *M-rea Radu Vodă*, XIV-3 (apud George D. Florescu, *op. cit.*, p. 80).

bovița, la sudul orașului. La realizarea acestui gînd a contribuit, fără îndoială, și mitropolitul Ștefan, prieten cu domnul țării, care nu a încetat să stimuleze pe ctitor în fapta sa. Dar Constantin Șerban a avut o domnie prea scurtă, astfel că mazilirea îl găsi cu biserica neterminată. Urmașul său, Mihnea Radu Vodă (1658—1659), continuă lucrarea și, fără să aștepte terminarea zugrăvelilor interioare, grăbi sfințirea la 6 mai 1658, iar Radu Leon Vodă o recunoscu oficial ca mitropolie a Țării Românești. Clopotnița s-a construit mult mai tîrziu, în 1698, de Constantin Brîncoveanu.

Odată cu sfințirea, darurile începură să vină unul după altul. Din cele ce ne amintesc documentele consemnăm următoarele:

Astfel, la 31 mai 1710, Stana [50], fostă jupîneasă lui Toma căpitan, „hangiu din București", dăruiește mitropoliei o prăvălie pe „ulița cea mare în Mărgelari", cu aprobarea mitropolitului Antim, căutînd să împlinească astfel voința bărbatului său, „că așa ne-a fost voroava încă den viață". Donatoarea nu are decît o singură pretenție: să se scrie „numele noastre și ale părinților noștri la sfîntul pomealnic". Dumitrașco căldărarul, țigan, simțindu-și sfîrșitul aproape, se înfățișează mitropolitului Ștefan și-și dăruiește prăvălia din mahalaua Sf. Gheorghe Vechi, de lîngă pod. În 1725, Chiril monahul „carele m-am numit cu nume mirenesc Cîrstea cojocariul" dăruiește mitropoliei un loc de prăvălie în Ulița Bărbierilor „pentru ca să fie sfintei mitropolii de folos și de ajutor, iar mie și neamului mieu veacinică pomenire" [51]. În 1742, după moartea sa, Bobolina soția donatorului, contestă dania pe motiv că soțul său, dacă ar fi făcut-o cu bună știință, ar fi dat și zapisul de cumpărare care a rămas la ea, astfel că zapisul de danie e făcut „cu meșteșuguri". Mihai Racoviță poruncește să se cerceteze jalba Bobolinei, iar divanul găsește bună dania, oprește zapisul de cumpărare și-l dă mitropoliei astfel că Bobolina „a rămas de judecată" [52].

Călin și Păuna, soț și soție, din mahalaua Popescului, în 5 octombrie 1748, „ajungînd la vreame de bătrînețe și văzînd că de la deșarta lume n-avem nici un folos" și nerămînîndu-le nici un copil, dăruiesc [53] mitropoliei două perechi de case „pă loc domnesc, lîngă jăcnița domnească, peste drum", „ca să le aibă întru stăpînire, și nouă să ne fie veșnică pomenire", scriindu-li-se și numele la pomelnicul cel mare. Femeia, ca să-și dobîndească mîntuirea sufletului, se leapădă de viața bucureșteană și se face călugăriță. Altă pereche de orășeni, Stan boiangiul și Maria, din mahalaua Sf. Gheorghe Vechi, dăruiesc mitropoliei, la 18 septembrie 1762, o cîrciumă în drumul Giurgiului și o prăvălie „în tîrg, în Boiangii" [54], amîndouă construite pe locul mitropoliei. Această danie nu o fac pentru „odihna sufletului" sau măcar pentru „veșnicia pomenire", ci pentru că sfîntul mitropolit Grigore „m-au ajutat cu taleri treizeci și șapte și jumătate", deci este un fel de dobîndă la suma împrumutată.

Altă danie face Petre abagiul, care cu zapisul din 26 februarie 1761 dăruiește lui Grigorie, mitropolitul Ungrovlahiei, și la mitropolia din București „o prăvălie cu pămîntul ei și cu lemnele tot de nuia, care prăvălie iaste pe ulița cea mare a Mărgelarilor" [55]. Dania însă are o condiție, un așezămînt, cum se numește în zapis: „cîtă viață voi avea eu să șez în prăvălie, să mă chivernisesc și să dau la sfînta mitropolie chirie pe an cîte taleri zeace pîn la moar-

[50] Doc. 163: 31 mai 1710.
[51] Doc. 218: 1725, [f.l.z.].
[52] Doc. 275; 13 decembrie 1742.
[53] Doc. 297: 5 octombrie 1748.
[54] Doc. 360: 18 septembrie 1762.
[55] Doc. 356: 26 februarie 1761.

tea mea, iar după moartea mea, de-mi va rămîne copil moştenitoriu şi va putea să ţie prăvălia, iarăşi copilul meu să o ţie iar nu alţii. Şi iarăşi să dea şi el acei taleri zeace la sfînta mitropolie pe an, iar nerămîndu-mi copii, după moartea mea să o stăpînească de tot sfînta Mitropolie, pentru ca aşa m-am aşezat eu cu sfinţia sa părintele mitropolitul, ca să-mi fie mie pomenire şi părinţilor miei şi a tot neamul meu. Şi mi l-au scris şi numele la pomelnicul cel mare". De asemenea, „Maria, fata logofătului Mihai *ot* Tîrgovişte", ce a fost soţie răposatului Vasile, căpitan *ot* mahalaua Răzvanului, dăruieşte mitropoliei, la 25 septembrie 1763, o prăvălie „între prăvălia bisericii răposatului Udrican sluger, den sus, iar den jos iaste între Hîrşcu [Herşcu] ovreaiul" [56]. Darul se reduce numai la construcţia prăvăliei, fiindcă „pămîntul iaste al sfintei mănăstiri Radu Vodă", iar pentru loc se dă drept chirie, după aşezămînt, cîte doi zloţi pe an. Prin această danie, mitropolia devenea chiriaşa bisericii Radu Vodă, fiindcă nu exista nici un raport de subordonare între pămînt şi construcţia de pe el. Aceste situaţii juridice le vom examina pe larg mai jos.

Darurile făcute mitropoliei, mai ales în secolul al XVIII-lea, se înmulţesc considerabil. Meseriaşii înstăriţi şi negustorii se întrec în daruri de case, prăvălii şi locuri de casă, în dorinţa de a-şi dobîndi odihna sufletului şi pomenirea veşnică în marele pomelnic. În catagrafia din octombrie 1787, se adevereşte că mitropolia din Bucureşti posedă 140 de case, prăvălii, pivniţe şi locuri în Bucureşti, „în afară de o sută douăzeci şi două de moşii dăruite şi douăsprezece cumpărate" [57].

Foarte multe daruri, mai ales boiereşti, s-au îndreptat către mănăstirea Stavropoleos, care ajunge către sfîrşitul secolului al XVIII-lea una dintre cele mai bogate mănăstiri din ţară. Astfel, Maria Piteşteanca, împreună cu fiica sa Ancuţa, la 1 februarie 1728, cînd egumenul Ioanichie se străduia să termine clădirea, dăruieşte o casă în mahalaua Fîntîna Boului, „pă lîngă Stroe, stegarul de nemţi". Dania are însă un „aşezămînt" interesant: chir Ioanichie, care împrumută bani pe camătă, iartă donatoarei o sumă de 23 taleri vechi pe care-i împrumutase şi-i mai dă „o căşcioară aici în mahalaua Bălăceanului, ca să şează să se odihnească, cu copila ei cîte zile vor avea". A fost aceasta o danie sau un schimb? Chir Ioanichie, foarte priceput în asemenea afaceri, a primit-o ca o danie şi a avut motivele sale să facă acest lucru: cît despre pomenire, nu-l costa nimic.

La 14 iunie 1785, Ecaterina, fiica lui Pîrvu Cantacuzino, mare stolnic şi soţia lui Ioniţă Bălăceanu, fost mare stolnic, mort în jurul anului 1784, închină danie bisericii Sf. Gheorghe Vechi „o casă cu pimniţă de piatră dedesupt, ce este peste drum de altarul bisericii Sfîntului Dimitrie". Donatoarea, care îşi sfîrşeşte zilele călugăriţă, sub numele de Epraxia, face această danie, „ridicînd ochii minţii spre cele cereşti şi dorind să privească la acea frumuseţe şi podoabă negrăită a acei prea fericitei şi veşnicei odihni a împărăţiei cereşti unde este locaşul tuturor celor ce să slăvesc", pentru pomenirea răposaţilor părinţilor şi moşilor noştri şi pentru pomenirea sa [58].

Pisarul acestui zapis, un oarecare Constantin, face o introducere în cuvinte alese, proslăvind milosteniile şi „daniile cele ce se închină sfintelor lui Dumnezeu lăcaşuri", spunînd: „milostenia isbăveşte de tot păcatul şi de moarte şi nu lasă să meargă sufletul în muncă pentru că milostenia înalţă

[56] Doc. 249: 25 septembrie 1763.
[57] G. Ionnescu-Gion, *op. cit.*, p. 147—148.
[58] Doc. 433; 14 iunie 1785.

la ceruri şi deschide porţile cereşti şi către Dumnezeu duce, şi la scaunul lui Dumnezeu cu îndrăzneală pune".

Preoţii de la biserica Iancului şi cîţiva mahalagii, la 12 martie 1789, dau zapis [59] „la mîna dumnealui fost mare sărdar Matei Filişanu", care dăruieşte acestei biserici „o sfită de atlaz greu cu flori de fir", douăzeci de mătci de stupi şi o moşie în judeţul Mehedinţi, ce să numeşte Răsăpiţi. Donatorul este fiul lui Mihai Filişanu medelnicer şi al Aniţei născută Păianu, a cărei mătuşă, după mamă, sărdăreasa Ruxandra, este înmormîntată în biserica Iancului. Dania o face cu următoarea clauză: din venitul moşiei, pe care urmează să o muncească semnatarii zapisului, să se dea preoţilor 60 de taleri pe an, ca să slujească cîte şase sărindare întru pomenirea neamului dumisale, iar ce va prisosi, „să se ajutoreze sfînta biserică la lucruri trebuincioase şi la meremeturi"; „asemenea şi din venitul stupilor să fie făclie aprinsă pururea la mormîntul răposatei". „Şi socoteala acestui venit al moşiei pe fieştecare trei ani să se caute de noi mahalagii, ce s-au agonisit şi ce s-au dat preoţilor şi la cele trebuincioase ale bisericii", — „şi să facem catastih iscălit de noi, de toată socoteala moşiei".

Deşi în mod obişnuit, cedarea unei proprietăţi se făcea printr-un act semnat de cel care dă proprietatea şi adeverit de cîţiva martori care au fost de faţă, de data aceasta zapisul îl semnează cei care primesc moşia. Motivul acestei proceduri neobişnuite este că semnatarii acestui zapis îşi luau un angajament: „şi ne făgăduim noi aceşti iscăliţi că această orînduială a dumisale să va păzi nestrămutat şi după petrecania noastră de copiii noştri sau de către cei ce vom pune în locu-ne, oameni cu frica lui Dumnezeu. Căci, că noi cu tot sufletul şi viaţa ... voim să slujim sfintei biserici fără interes, numai şi numai ca să fim şi noi pomeniţi ca nişte slugi ale sfintii biserici". Epitropii bisericii cer însă donatorului „să binevoiască a împietri şi a deosebi această moşie de către vecini", şi să dea şi cărţile cele bătrîne ale moşiei, „ca să fie la noi şi să rămîie şi moşia curată, lămurită".

Daruri domneşti către persoane. În datina ţărilor române s-a păstrat obiceiul ca domnii să răsplătească pe slujitorii lor credincioşi, dăruindu-le moşii, bălţi de peşte, păduri, case şi locuri de casă. Astfel, boierii şi slujitorii au primit de la domni sate şi pămînt, ca răsplată pentru slujba lor credincioasă. Aceste răsplătiri se dădeau mai ales pentru fapte de arme, în războaie, sau pentru servicii personale făcute voievozilor. Cu timpul, cam din a doua jumătate a secolului al XVII-lea, odată cu folosirea mercenarilor în războaie, compensarea faptelor de arme a dispărut; a rămas numai răsplata unor servicii personale aduse domniei şi aceasta practicată din ce în ce mai rar.

Antonie Vodă (1669—1672) dă un hrisov la 28 iulie 1669 prin care hotărăşte ca logofătul Radu Dudescu „să hie volnic... ca să ţie un loc de casă aici în oraşul domnii meale, în Bucureşti, care loc de casă a fost a lui Salam [Aslan] ceauş, cumpărat cu milă domnească" [60]. Darul nu este motivat, astfel că nu se cunoaşte meritul care-l justifică: „drept aceia domnia mea m-am milostivit de l-am miluit cu acest loc, care scrie mai sus, ca să-i fie de acum înainte moşie stătătoare lui şi coconilor lui, cîţi Dumnezeu îi va dărui".

Este de reţinut faptul că locul devenise domnesc pentru că Salam ceauş murise fără moştenitori şi toate asemenea proprietăţi fără stăpîni legiuiţi deveneau *locuri domneşti*, pe care voievodul le putea dărui oricui. Radu Dudescu, chiar a doua zi, cere lui Dragotă, judeţul oraşului să hotărnicească locul dăruit,

[59] Doc. 448; 12 martie 1789.
[60] Doc. 63; 28 iulie 1669.

să-l măsoare şi să-l împietrească, ceea ce se face la 1 august 1669. „Deci după ce l-am împietrit şi l-am stînjenit noi cu toţii, făcut-am şi cartea oraşului la mîna dumnealui şi a jupîneasei dumnealului şi coconilor dumnealor să le fie moşie stătătoare în veaci, ohabnică precum au fost mila mării sale domnu nostru“ [61].

Grigore Ghica la 22 iulie 1752, dăruieşte lui Gheorghe bărbierul un loc domnesc la „poarta de jos, cum merge uliţa despre puşcărie la vale“, pe care a construit o prăvălie. Această danie i-a fost întărită şi de voievodul Matei Ghica la 29 aprilie 1753 şi de Scarlat Ghica la 7 februarie 1760. După moartea bărbierului, femeia sa, Sava, „aflîndu-se scăpătată şi neputincioasă asupra bătrîneţelor“, vinde prăvălia cu loc cu tot lui Constantin biv vel sluger, cu zapisul din 8 mai 1787. Pentru ca să poată face această vînzare, ea arată în act [62] că are un nepot de fată, anume Ştefan, fiindcă dacă nu ar fi avut moştenitori, prăvălia ar fi devenit loc domnesc.

Constantin Racoviţă, la 3 februarie 1754, dăruieşte „tuturor preoţilor de la bisericile domneşti de jos şi de sus“ un loc lîngă poarta domnească de jos „dimpreună cu un scaun de carne ce iaste făcut pă acel loc, care s-au cumpărat de domnia mea de la un Dumitru casap, după cum pre larg arată zapisul de cumpărătură“ [63].

Alexandru Ipsilanti (1774—1782; 1796—1797), cu hrisovul lui din august 1780, dăruieşte lui Stanciu, treti logofăt, un loc de patru stînjeni şi două palme, aflat la poarta din sus a Curţii domneşti cea veche, între podul de peste Dîmboviţa, şi între locul mănăstirii Sf. Spiridon Vechi, „pentru că acest loc fiind domnesc, slobod, era vad pentru măsurarea buţilor, iar după ce s-au obicinuit obştea a-şi măsura buţile cu cotul, a rămas fără treabă“. Locul fiind în folosinţă obştească pisarul simte nevoia să-l definească ca „loc domnesc“, fiind slobod, astfel că „domnia mea l-am făcut zapt şi l-am luat iarăşi în stăpînirea domniei“. De asemenea, se motivează şi darul în hrisov: „am miluit şi am dăruit cu dreptate pe numitul boieriul domnii mele cu acest loc pentru slujba lui cu care s-au aflat şi să află slujind în Divanul domnii mele, căruia îi dăm volnicie să facă ori casă ori prăvălie, sau ce îi va da mîna asupră-i, însă numai pe aceşti stînjeni patru şi palme două“ [64].

În Ţara Românească veniturile pămîntului erau strînse de domn, „care exercita asupra întregului pămînt al ţării un drept de *dominium eminens*, deci o suveranitate suprapusă tuturor celorlalte stăpîniri particulare“ [65]. Aceste venituri se compuneau dintr-o dare plătită în bani, care era pe cap de locuitor, din dijmele luate din produsele pămîntului şi din diferite servicii sau munci făcute domniei, cu braţele sau cu carul. Încasarea birului şi a dijmelor se făcea de anumiţi slujitori la faţa locului.

Domnii care aveau mari averi personale şi care nu erau din fire prea lacomi şi hrăpăreţi, începură să acorde scutiri de dări şi dijme, la început bisericilor şi mănăstirilor înzestrate cu averi producătoare de venituri şi apoi chiar slujitorilor lor, preoţi, diaconi şi grămătici şi chiar altor slujitori ai domniei. Mai tîrziu, către sfîrşitul secolului al XVIII-lea, domnii începură să dăruiască din dreptul lor de primire a unor dări şi dăjdi, la diferiţi slujitori, dar mai ales preoţilor de la bisericile domneşti, ca să-i ajute în asigurarea hranei şi să-i oprească de a mai cere milă obştească cu talerul. Acest dar dom-

---

[61] Doc. 64; 1 august 1669.
[62] Doc. 444; 8 mai 1787.
[63] Doc. 325; 3 februarie 1754.
[64] Doc. 407; 1 august 1780.
[65] V. Costăchel, P. P. Panaitescu, A. Cazacu, *op. cit.*, p. 357.

nesc de a încasa unele dări şi dăjdii se acorda pe anumite regiuni, bine determinate ca limite, şi era valabil numai cît rămînea în scaun domnul care dăduse hrisovul de danie.

Constantin Nicolae Mavrocordat, în a patra domnie a sa, cu hrisovul din 16 septembrie 1746, acordă lui popa Radu, clisiarh al bisericilor domneşti şi celorlalţi preoţi de la biserica de jos şi de sus „ca să aibă volnicie, cu cartea domniei meale, să scrie tot vinăriciul din dealurile cu viile din *sud* Elhov şi Vlaşca, de unde avea obiceaiul mai nainte de luau preoţii domneşti vinărici. Şi să-şi ia vinăriciul după obiceai precum îl luau mai nainte vreame, însă din zece vedre o vadră şi vadra domnească să o plătească cu bani 40". În afară de această dare a vinăriciului, care era zeciuiala din producţia viei, preoţii aveau dreptul să încaseze şi „ploconul de la tot omul ce plăteşte vinăriciul", „care constă dintr-o taxă în bani" pînă la 120 de vedre cîte 7 bani de vadră, iar de la 120 de vedre în sus, „de ar face cît de mult" se lua „cîte un taler, şi altceva nimic" [66]. Hrisovul hotărăşte şi scutiri de plata vinăriciului: „Veliţi boiari, cu boierii sau fără boierii; mănăstirile cele mari, cu metoaşele lor; jupînesele cele mari, sărace, boiernaşii mazili; negustori şi logofeţii *za* divan". Deşi această danie domnească o avuseseră preoţii de la bisericile domneşti şi mai înainte vreme, în ultimii ani fusese ridicată, şi darea se strîngea pe seama domnului. Prin acest hrisov însă Constantin Mavrocordat o redă iarăşi preoţilor domneşti.

Grigore Ghica cu hrisovul său din 5 septembrie 1748, întăreşte dania, dar o acordă nu numai preoţilor de la bisericile domneşti ci şi diaconilor, cîntăreţilor şi grămăticilor [67]. Astfel, venitul acestei dări se împarte nu numai între preoţi, ci între toţi slujitorii bisericilor domneşti. De asemenea regiunea de pe care se încasa această dare s-a redus numai la dealurile Prunt şi Curmătura şi nu din toate dealurile cu vii din judeţele Ilfov şi Vlaşca, cum dăruise Constantin Mavrocordat. Hrisovul adaugă la vinărici şi la plocon, o dare nouă, părpărul, o dare indirectă, „o taxă de produse comercializate" [68], care se încasa pe buţile pregătite pentru vînzarea vinului. De asemenea, hrisovul nu mai menţionează nici un scutelnic la plata vinăriciului.

Constantin Racoviţă (1753—1756), care menţinuse daniile făcute de înaintaşii săi preoţilor de la bisericile domneşti — încasarea vinăriciului —, face cunoscut, la 10 septembrie 1753, boierilor din judeţele Ilfov şi Vlaşca despre această danie. „Care vinărici şi domnia mea iarăşi m-am milostivit de l-am dat numiţilor preoţi, încă precum l-au avut mai înainte, cîte 3 bani de vadră şi de plocon bani 30 şi părpăr ce dau"... „Iată că şi volnicie am dat preoţilor printr-această carte a domnii meale ca să aibă a umbla, împreună cu vinăricearii domneşti, să scrie în numitele popoară tot vinăriciul după obiceai şi să ia de la toţi cei ce plătesc vinărici cîte bani trei de vadră şi bani 30 de plocon" [69].

Constantin Mavrocordat, în a cincea domnie a sa, cu hrisovul din 9 iulie 1758, acordă preoţilor de la bisericile domneşti încasarea vinăriciului din grădinile cu vii, de aici, din Bucureşti, al căror vinărici „iaste al bisericilor" [70]. Adaugă însă o dispoziţie nouă: „aceia care vor vrea să scoată aguridă, să vînză, mai întîi să meargă să se tocmească cu preoţii ca să-şi plătească vinăriciul, iar pe cei ce nu se vor putea tocmi nicidecum, să nu-i îngăduiască a

---

[66] Doc. 292; 16 septembrie 1746.
[67] Doc. 297; 5 septembrie 1748.
[68] V. Costăchel, P. P. Panaitescu şi A. Cazacu, *op. cit.*, p. 367.
[69] Doc. 320; 10 septembrie 1753.
[70] Doc. 346; 9 iulie 1758.

scoate agurida pînă la vremea culesului de vii, şi atunci numai pe cît vin va face, pă atîta va plăti vinărici".

Alte daruri între persoane. Darurile între persoane alcătuiau un obicei foarte des practicat în trecutul ţărilor române. O serie întreagă de documente ne înfăţişează diferitele aspecte ale acestei dărnicii, care nu a lipsit nici între orăşenii din Bucureşti, fie ei boieri, neguţători şi meseriaşi, sau simpli mahalagii, care se descurcau anevoie în greutăţile vieţii. Obiectele dăruite, ca şi motivele darurilor, sînt foarte variate şi ne descoperă laturi de viaţă intimă destul de interesante în Bucureştiul care îşi lărgea, văzînd cu ochii, marginile şi-şi sporea foarte repede populaţia.

Într-un zapis din 28 februarie 1702, popa Bogdan dăruieşte lui Stanciu logofăt şi lui popa Iosif clisiarhul bisericii domneşti „un loc sterp de trei prăvălii, aici în Bucureşti, care este pre din jos, alăturea cu podul cel mare care merge la Tîrgul de Afară" [71]. Motivul daniei este următorul: „precum să să ştie că avînd eu multă căutare de către sfinţia sa părintele Iosif şi Stanciu logofăt, mai nainte vreame şi acum la trebile mele, de care şi eu cu alt neavînd cu ce căuta, precum m-au căutat ei, făr de cît am socotit pentru Dumnezeu şi pentru sufletul meu". Iar popa Iosif, deşi dania era a sfinţiei sale, nu a bisericii unde slujea „ne-au luat numele noastre şi ale părinţilor noştri scrise ca să le pomenească la sfînta leturghie, cît va trăi". O altă danie o face Despa (Despina), soţia lui popa Ghidu din mahalaua bisericii Dintr-o Zi, care, făcîndu-şi o căscioară în curtea bisericii unde slujise răposatul ei soţ, dăruieşte casa sa nepotului-său Mihai pe care „l-am luat de mic de au învăţat carte şi ne-au fost de ajutor şi de toată slujba, fiind grămătic la biserică cît au trăit soţia mea [soţul meu]" [72].

Panait, fost ceauş agiesc [73], cu zapisul din 15 iulie 1773, dăruieşte nepoatei sale Sanda, „fiica dumnealui cumnată-mieu Stoian, logofătul [74], „nişte case cu locul lor" . S-a întîmplat însă ca beneficiara să moară şi să rămînă fiica sa Uţa, căruia donatorul îi ia jumătate din locul caselor, cu zapisul din 20 august 1792, şi-l dăruieşte altei nepoate, Elenca, la căsătoria sa cu doctorul Constantin Darvari, despre care vom vorbi mai jos pe larg. Manolache mare vornic, cu actul din 10 ianuarie 1799, „dăruieşte doctorului două suflete de ţigani, un copil şi o fată" pentru „multele osteneli şi protimie apururea ce au arătat şi arată la casa noastră, în zi şi noapte" [75].

De asemenea Dimitrie Racoviţă, fost mare logofăt, cu zapisul din 1 iunie 1799, dăruieşte aceluiaşi doctor Constantin Darvari [76] o fată de ţigan, anume Tudora, fiica lui Ionicel Suiul, dată „cu desăvîrşită elefterie şi bunăvoinţă supt stăpînirea dumnealui, atît ea cît şi odraslele ce să vor trage dintrînsa". Alt zapis, al lui Matei Fălcoianu, fost mare logofăt, din 10 iulie 1799, arată o înţelegere foarte interesantă a acestuia cu doctorul Darvari: Nastasia, ţiganca doctorului, „încîrdoşindu-să" [77] cu Nicolae, ţiganul marelui logofăt şi, pentru că nu s-a putut ajunge la un schimb, s-a convenit ca să stea Nastasia la Nicolae cît vor trăi stăpînii lui şi după aceasta să se mute toată familia ţigănească, cu toţi copiii lor, la Mihalache feciorul doctorului Constantin

[71] Doc. 134; 28 februarie 1702.
[72] Doc. 189; 24 august 1718.
[73] Poate acel Panait care a fost între 1773—1780 epitropul mănăstirii Colţea (vezi Ion Ionaşcu, *Documente bucureştene privitoare la proprietăţile mănăstirii Colţea*, Bucureşti, 1941, p. 182 şi 247).
[74] Doc. 390; 15 iulie 1773.
[75] Doc. 501; 10 ianuarie 1799.
[76] Doc. 502; 1 iunie 1799.
[77] Doc. 505; 10 iulie 1799.

Darvari. Tranzacţia are o nuanţă de pitoresc faţă de concepţia despre om în această vreme.

Numele Mariei Bălăceanu, ce a fost domnişoară de onoare la curtea împărătesei Maria Theresia, despre care am vorbit mai sus, îl întîlnim în cîteva acte de danie de la sfîrşitul secolului al XVIII-lea. Astfel, la 27 iunie 1796, ea dăruieşte marelui logofăt Costache Ştirbei „nişte loc de danie, din locul mieu de aicea din Bucureşti, din mahalaua Sf. Dimitrie“ [78]. Motivul acestei danii nu reiese din act şi nici nu se cunosc relaţii de familii între cei doi; s-ar putea totuşi ca dania să fie răsplata pentru vreun serviciu pe care i l-a făcut marele logofăt. Într-alt zapis din 13 martie 1797, bătrîna domnişoară îşi manifestă dragostea faţă de Petre, feciorul ei de suflet [79] căruia îi dăruieşte case şi moşii. Dania este înscrisă şi în diata despre care am vorbit mai sus.

O danie mai ciudată apare în zapisul din 5 februarie 1786 prin care aceeaşi Maria Bălăceanu, la cererea jupînesei Ilinca dăruieşte fiicei sale Catinca locul pe care era construită casa pe care această jupîneasă o dăduse zestre fiicei sale. „Au venit acum şi la mine ca să o ajutorez — spune donatoarea — şi neputînd eu cu altcevaşi să o ajutorez şi fiindcă este chirigiică [chiriaşă] veche şi dîndu-i dumneaei casa de zestre, i-am dat şi eu locul casii de pomană“ [80]. După şapte ani jumătate, cu zapisul din 9 septembrie 1793, bătrîna boieroaică vinde [81] acelaşi loc, pe care jupîneasa Ilinca avea o casă pe care o dăduse de zestre fiicei sale Catinca, cu 262 taleri. Cumpărători ai acestui loc sînt jupîneasa Ilinca şi ginerele său, stegarul Iamandi, deci soţul Catincăi. S-ar putea ca donatoarea din 1786 să-şi fi schimbat gîndul între timp, şi a revocat donaţia, iar cei care se gospodăriseră în casa lor, pe locul dăruit, să fi fost siliţi să-l răscumpere. Era un loc mic, de doi stînjeni şi o palmă, cu faţa la drum şi vînzătoarea a pretins un preţ foarte mare pe el: „şi l-am vîndut dumnealor acest loc drept taleri două sute şasezeci şi doi şi jumătate, adecă stînjenul pe taleri una sută“. A fost cu adevărat o danie boierească şi o speculă tot de acelaşi fel.

Pricini şi judecăţi civile. Lumea bucureşteană din primele veacuri ale organizării oraşului, a fost mereu frămîntată de neînţelegeri, certuri, gîlcevi de tot felul, urmate de înjurături şi lovituri, care au dezlănţuit pricini îndelungi de sfadă şi de procese. În afară de certurile provocate de viaţa comună, ca vecini pe aceeaşi uliţă şi în aceeaşi mahala, pentru care lucruri rar veneau la judecăţi, marea majoritate a pricinilor de acest fel o alcătuiau neînţelegerile izvorîte din stăpînirea bunurilor materiale, mobile şi imobile. Sentimentul de proprietate exclusivă a generat totdeauna discuţii şi neînţelegeri în viaţa orăşenească. Drepturile de clironomi în faţa împărţirii unei averi, discuţiile izvorîte din hotărnicii, vînzările şi daniile, închirierile, au fost totdeauna pricini de judecăţi şi de procese, care au frămîntat lumea orăşenească.

Faptul că domnii se considerau stăpîni peste tot pămîntul ţării, exercitînd astfel un fel de suzeranitate feudală şi posedînd un *dominium eminens* [82] al întregului teritoriu, a adăugat la puterea sa de stăpîn al pămîntului şi pe aceea de a fi judecător al tuturor pricinilor izvorîte între cei care folosesc pămîntul. Dreptul de judecată pe care-l are domnul din primele începuturi ale organizării social-politice a poporului român, a purces din prerogativa

[78] Doc. 484; 27 iunie 1796.
[79] Doc. 488; 13 martie 1797.
[80] Doc. 441; 5 februarie 1786.
[81] Doc. 466; 9 septembrie 1793.
[82] V. Costăchel, P. P. Panaitescu, A. Cazacu, *op. cit.*, p. 321.

domnească de stăpîn al pămîntului care apare cea dintîi între prerogativele domneşti. Astfel, domnul este, mai ales în primele secole ale organizării statului, unicul şi supremul judecător al ţării.

Judecata domnească. Domnul judecă pricinile care-i vin înainte în divan, adică în adunarea marilor boieri ai ţării, care semnează cartea domnească (hrisovul) alături de domn. Din această cauză s-a spus că „puterea sa de judecată era limitată" [83], ceea ce nu este exact, în sensul că hotărîrea domnească s-ar fi lăsat influenţată de divan. Boierii în divan nu erau judecători, adică nu se pronunţau „în cauză". Toate hotărîrile domneşti înscrise în hrisoave exprimau numai voinţa domnului; dacă şi boierii ar fi judecat pricinile în divan, hotărîrea se lua cu voinţa celor mai mulţi din cei prezenţi, ceea ce ar fi făcut necesară numirea în hrisov a acelora care erau pentru sau contra. Nu se cunoaşte nici un hrisov cu această menţiune, ci toate hotărîrile exprimate presupun un acord perfect între judecători, ceea ce nu a fost posibil mai niciodată.

Această unanimitate a domnului cu divanul ne îndeamnă să presupunem că puterea domnească de judecată era nelimitată şi că boierii din divan n-aveau rol de judecători în nici o pricină supusă judecăţii domneşti. Faptul îl confirmă însuşi textul tuturor hrisoavelor în care boierii ce alcătuiesc divanul sînt indicaţi ca martori [84] ai judecăţii domneşti.

Mai tîrziu, după 1716, în epoca fanariotă, cînd era vorba de scutiri de dăjdii şi dări sau danii, domnul obişnuia să oblige pe boierii din divan să semneze alături de el, cu menţiunea: „şi am întărit cartea aceasta cu tot sfatul cinstiţilor şi credincioşilor marilor boiari ai divanului domniei meale" [85]; „întărind cu toţi cinstiţii şi credincioşii boiarini cei mari ai divanului domnii meale" [86]; „după cum au găsit cu cale dumnealor veliţi boieri" [87]. Cît priveşte pricinile de judecată din această epocă, deşi se examinau în divan, hotărîrea (hrisovul) era semnată numai de domn, fără măcar să se amintească mărturia boierilor [88].

Marile pricini din Oltenia, ivite pentru moşii sau proprietăţi orăşeneşti, erau judecate de către marele ban, care îşi avea sediul la Craiova. Nimic nu oprea însă pe împricinaţi ca să apeleze şi la judecata domnească şi în acest caz procesul se dezbătea în faţa divanului după regulile cunoscute.

Se putea totuşi ca voievodul să delege dreptul său de judecată divanului, unor anumiţi mari boieri în grup sau unui singur boier, foarte adesea marele vornic. Toate aceste pricini lăsate în judecata divanului sau boierilor nu erau însă dintre cele mai importante. În toate aceste cazuri, cînd voievodul lăsa ca pricinile să fie judecate de altcineva, se făcea menţiune în primul rînd al hotărîrii: „din luminata porunca mării sale". Acest lucru înseamnă că pricina a venit mai întîi în faţa domnului şi el a lăsat să fie judecată de divan sau de marele vornic. Astfel: hotărîrile divanului din 10 februarie 1754 [89],

[83] *Ibidem*, p. 322.

[84] Doc. 1; 30 mai 1594. Mihai Viteazul: „Iată şi mărturii"; doc. 3; 20 iulie 1626. Alexandru Vodă: „Iată deci şi martori aşează domnia mea"; doc. 8; 13 ianuarie 1630. Leon Vodă: „iată dar şi mărturii am pus domnia mea"; doc. 11; 11 iunie 1634. Matei Basarab; doc. 83: 1 mai 1672. Grigore Ghica: „iată şi mărturii punem domnia mea".

[85] Doc. 244; 12 mai 1732.

[86] Doc. 247; 30 august 1734.

[87] Doc. 288; martie 1746.

[88] Doc. 300; 20 februarie 1749.

[89] Doc. 327; 10 februarie 1754.

17 decembrie 1764[90], şi 4 iunie 1767[91], precum şi ale marelui vornic din 29 iunie 1749[92] şi 21 mai 1751[93] încep cu cuvintele: „din luminata poruncă mării sale prea înălţatului nostru domn".

După 1750, cînd pricinile care veneau în judecată aveau nevoie de cercetări pe teren, cu interogări de martori şi hotărnicii, domnul delega pe unul sau mai mulţi boieri să facă aceste cercetări, dar în final tot el hotăra. Hotărîrea era însă numai a domnului, astfel că puterea de judecată n-a fost niciodată limitată sau împărţită cu divanul.

Punerea în mişcare a judecăţii domneşti se făcea la început printr-o plîngere verbală, adresată voievodului în divan, iar mai tîrziu printr-o plîngere scrisă (jalbă), înmînată domnului. Se pare că practica jalbelor scrise este destul de tîrzie şi apare în timpul primelor domnii fanariote. Conţinutul jalbelor era foarte variat, cele mai multe erau în legătură cu stăpînirea diferitelor bunuri nemişcătoare, case, prăvălii, pivniţe, vii, grădini etc. Astfel, fetele doctorului Nottara au o pricină de ceartă cu stolnicul Condorat pentru nişte case şi cer domnului Ştefan Racoviţă, în 1764, să le facă dreptate[94]. Tot aşa Anastase Gărdescu face jalbă[95] lui Alexandru Moruzi la 3 iulie 1794, cerînd să-i lămurească pricina unei prăvălii cu Elena, soţia lui Bratu, iuzbaşă de puşcărie, iar voievodul însărcinează pe „vel vornicul de Ţara de Sus să facă cercetare şi ori să îndrepteze ori să-i arate cu anafora prin zapciu ceauş de aprozi". În această cauză domnul volniceşte pe boier să rezolve plîngerea pe loc şi numai dacă nu poate, să-i facă anafora. Într-o altă jalbă, Petre rachierul, cîrciumar după cît se vede, cere la 17 februarie 1817 lui Ion Vodă Caragea să oblige pe egumenul de la mănăstirea Sf. Gheorghe să-i primească chiria, pentru locul de prăvălie ce-l are închiriat, după vechea învoială, adică 32 de taleri pe an. Se vede treaba că egumenul pretindea mai mult căci de cîte ori se dusese să-i plătească refuzase să primească banii; aşa trecuseră patrusprezece ani! Pe jalbă[96] Caragea Vodă pune o rezoluţie categorică: „Dumneata vel hatmane al divanului să urmezi a pune în lucrare hotărîrea domnii mele, ce este dată asupra pricinii". Nu se vede însă din act care este această hotărîre, dar ceauşul însărcinat cu executarea poruncii domneşti, raportează că „a scăzut un an" şi că „jeluitorul a plătit la mănăstire după poruncă *po* taleri 32, fiind faţă şi dumnealui zapciul cel mare, Răducan sărdar".

Bisericile şi mănăstirile din Bucureşti fiind dăruite cu multe şi variate proprietăţi (case, prăvălii, pivniţe, vii etc.), au alimentat judecata domnească cu fel de fel de jalbe şi procese. Astfel, la 27 octombrie 1794, egumenul mănăstirii Stavropoleos, chir Thimotei, face o lungă plîngere[97], în limba greacă, lui Alexandru Moruzi cerînd „să dea prea luminată poruncă către orînduiţii boieri care au examinat această pricină sau cum va găsi cu cale înălţimea sa", în privinţa darului făcut de Maria Greceanca. Pricina a fost cercetată încă din vremea lui Constantin Mavrocordat (1744—1748) şi, mai apoi, sub Mihai Suţu (1783—1786) şi sub Nicolae Mavrogheni (1786—1790), fără ca mănăs-

[90] Doc. 372; 17 decembrie 1764.
[91] Doc. 380; 4 iunie 1767.
[92] Doc. 301; 29 iunie 1749.
[93] Doc. 312; 21 mai 1751.
[94] Doc. 370; 8 octombrie 1764.
[95] Doc. 463; 18 mai 1793; doc. 470; 3 iulie 1794.
[96] Arh. St. Buc., *M-rea Sf. Gheorghe Nou*, XXXV—57.
[97] Doc. 475; 27 octombrie 1794.

tirea să intre în drepturile sale din moşia Greci, dăruită de sus numita boieroaică, pe care le cere cu venitul atîtor ani. Procesul fiind foarte greu de judecat, după vreme atît de lungă, Alexandru Moruzi însărcinează pe veliţii boieri, care mai cercetaseră pricina, să facă anafora în care să arate cum stau lucrurile. Tot aşa se soluţionează şi plîngerea egumenului mănăstirii Sf. Sava din 4 iulie 1815 împotriva lui Constantin Ruset pentru stabilirea unui hotar între proprietăţile lor. Rezoluţia domnească porunceşte: „dumneavoastră veliţilor dvornici să cercetaţi jalba cu cererea ce face şi să ne arătaţi în scris prin anafora“ [38].

Hotărîrile domneşti luate pe baza unor cercetări la faţa locului făcute de boierii de divan, care se practică în mod obişnuit după 1750 sînt mai drepte şi mai judicioase. Boierii care cercetează îşi dau mai mult osteneala să afle adevărul şi dreptatea, iar domnii sînt mai puţin înclinaţi spre abuz şi părtinire. Acele anaforale întocmite de boierii cercetători, cînd nu sînt întocmite din interese, pot sluji ca o frînă a puterii absolute a domnului. Fireşte că nici aşa hotărîrile arbitrare nu sînt excluse cu totul, ele sînt însă mult mai rare.

Vom examina cîteva procese. În septembrie 1754, Radu croitorul face o jalbă lui Constantin Racoviţă în care se plînge împotriva fraţilor Tănase căpitanul şi Antonie logofătul, feciorii lui Athanasie călugărul, „chiemat pe mirenie“ Antonie vornicul, că aceştia îi ţin fără drept un loc de casă lîngă poarta domnească. Constantin Vodă cere anaforaua divanului, iar divanul însărcinează pe Barbu Văcărescu mare vornic şi pe Ianache fost mare sărdar să facă cuvenitele cercetări şi să arate prin anafora. Barbu Văcărescu făcea parte dintre marii boieri în această vreme şi era mare ban, bogat, cu multă trecere şi cu cuvînt greu în divan. El este ctitorul bisericii Colentina. Cei doi examinează actele prezentate de învinuiţi şi se conving că au dreptate, mai ales că pîrîtul, Radu croitorul, nu prezenta nici un zapis şi voia să dovedească cu „carte de blestem“. De altfel, el mai fusese în judecăţi în faţa divanului tot fără să-şi poată dovedi plîngerea. „Ci după hrisoave şi cărţi de judecată ce are Tănase căpitan şi frate-său Antonie logofăt la mîna lor, să cunoaşte că cererea Radului este rea şi fără de cale“; astfel să li se facă pîrîţilor „luminată cartea măriei tale de stăpînire. Şi să i să ia Radului acel zapis de la mînă, nefiindu-i bun de nimic, ca să nu mai tot caute judecată, şi să-şi poată stăpîni Tănase căpitan i Antonie logofăt, locul cu pace“. Iar ca încheiere cei doi boieri propun prin anafora: „şi de vreme ce el Radu, pe atîtea judecăţi tot nu se mai odihneşte, găsim cu cale ca să se bată la poarta domnească cu 50 de toiege la talpe, ca să se astîmpere, să nu mai supere domnia şi divanurile“. Constantin Racoviţă spune: „după hotărîrea dumnealor veliţilor boieri, fiindcă am cunoscut şi domnia mea că este cu cale şi dreptate, am întărit şi domnia mea, ca să stăpînească nezăticnit“ [39].

Mănăstirea Stavropoleos are două pricini interesante. În august 1781, se plînge lui Alexandru Ipsilanti împotriva Sultanei, soţia răposatului Ion, pentru o casă din mahalaua Fîntîna Boului, proprietatea mănăstirii, pe care o deţine fără drept. Domnul porunceşte divanului să cerceteze pricina. În anaforaua divanului, din 21 august 1781, semnată de opt veliţi boieri, între care Nicolae Dudescu mare ban, Mihalache Văcărescu mare logofăt şi Iordache Ştirbei mare sărdar, se propun două soluţii: sau „să se strige casa la mezat şi cîţi bani va ieşi, cu acei bani o va cumpăra sfînta mănăstire“ de la Sultana,

[38] Arh. St. Buc., *M-rea Sf. Sava*, VI—8.
[39] Doc. 333; 10 septembrie 1754.

ori casa să rămînă femeii „şi-şi va plăti chiria pămîntului, după învoială“ [100]. Domnul aprobă două soluţii: sau să se orînduiască mezat de către staroste sau să dovedească femeia cît o costă casa, şi mănăstirea să-i plătească banii arătaţi.

În cele din urmă, după mai multe discuţii, se pare că divanul a hotărît ca Sultana să plătească chirie. În acest scop au fost orînduiţi doi vornici ca să cerceteze în mahalaua Fîntîna Boului care este chiria obişnuită pentru un loc de casă. La 6 mai 1782, vornicii arată că chiriile, pe locurile care le încasează chiar mănăstirea Stavropoleos din restul locului cu pricina, variază între trei şi opt taleri pe an [101].

Divanul însă la 9 mai 1782 [102] înaintează domnului o anafora în care examinează neajunsurile pe care le-a făcut egumenul mănăstirii în această pricină şi găseşte „cu cale să fie luminată porunca mării tale ca să apuce zapciu pe mai sus numitul igumen să plătească aceşti taleri două zute cincizeci, după mezat“, şi să ia casa pe seama mănăstirii. Nicolae Caragea pune o rezoluţie categorică: „aşa să se urmeze şi poruncim orînduitule zapciu să faci împlinire şi săvîrşirea hotărîrii cum să coprinde mai jos“.

În anul următor, egumenul mănăstirii Stavropoleos se plînge împotriva lui Andrei Neamţul, care şi-a făcut o casă pe locul mănăstirii în mahalaua Fîntîna Boului. Învoiala pentru chirie este de doi taleri pe an, pentru primul an, iar pentru cei următori, „să aibă a da chirie cum vor da şi alţii ce mai au case tot acolo pe locul mănăstirii“. În anaforaua divanului din 26 februarie 1783 se propune [103] ca chiria să fie cîte cinci taleri pe an. Voievodul, la 29 aprilie 1783, motivîndu-şi aprobarea „că numitul Andrei Neamţul *nici o apelaţie n-au făcut*, în şaizeci şi mai bine de zile ce au trecut den hotărîre pînă acum“, decide: „întărim şi domnia mea, ca să se urmeze cum scrie mai jos“, adică în anafora.

Reiese din hotărîrea domnească de mai sus că anaforalele făcute de divan sau de boierii orînduiţi în acest scop, puteau să fie atacate în faţa domnului într-un anumit termen. Neapelarea la timp presupunea acceptarea hotărîrii propuse prin anafora; acest fapt serveşte lui Nicolae Caragea ca să întemeieze hotărîrea sa. Pentru prima dată noţiunea de *termen de apel* apare în jurisdicţia din Ţara Românească la sfîrşitul secolului al XVIII-lea şi tot pentru prima dată se poate vorbi de un început de două instanţe de judecată în justiţia vremii din Ţara Românească.

În sfîrşit, în anaforaua din 1754, semnată de Barbu Văcărescu, într-un proces civil se propune o sancţiune penală, „bătaia la tălpi“, pentru că pîrîtul era un justiţiabil certăreţ, căruia îi plăceau judecăţile: „ca să se astîmpere, să nu mai supere domnia şi divanurile“ cu plîngerile neîntemeiate, boierul cere „să se bată la poarta domnească cu 50 de toege la talpe“. Este vorba deci de o infracţiune cu totul specială, care înfăţişează o stare de lucruri cînd procesele erau foarte numeroase şi care avea de scop potolirea acelora care tulburau instanţele judecătoreşti fără nici un temei. Pedeapsa urma să se aplice la „poarta dcmnească“, acolo unde era „Tîrgul din Năuntru“, deci unde aglomeraţia era mai mare, ca să servească drept pildă oamenilor neserioşi.

În judecăţile domneşti se foloseau „cărţile de blestem“, care erau un mijloc de dovadă în pricinile civile, cum era în regimul burghezo-moşieresc

[100] Doc. 410; 28 iulie 1781.
[101] Doc. 414; 6 mai 1782.
[102] Doc. 415; 9 mai 1782.
[103] Doc. 286; 26 februarie 1783.

jurămîntul pe cruce. Dacă cel care făcuse plîngere, pîrîtul, nu avea dovezi scrise pentru a susţine reclamaţia sa, putea să propună, în afară de martori bătrîni, cartea de blestem. Astfel, acel Radu croitorul, căruia Barbu Văcărescu îi cere pedepsirea cu bătaia, propune în procesul său „împreună şi cu trei oameni bătrîni din mahala, carte de blestem, după ponturile ce le va da el“ [104]. Aceeaşi dovadă o cere şi Marga preoteasa, tot în proces cu Tănase căpitanul, feciorul lui Athanasie călugărul [105] cu care se judecase şi Radu croitorul.

Cartea de blestem era un act bisericesc, foarte des folosit în procesele secolelor XVII şi XVIII, scris de un înalt slujitor al altarului, episcop sau mitropolit, care cuprindea un fel de rugăciune ce sfîrşea cu un blestem teribil pentru cel care ascundea adevărul. În faţa acestei cărţi de blestem, teama înfricoşatei pedepse făcea ca cei în cauză să mărturisească adevărul. Astfel, în procesul dintre Anca, soţia lui Costea, fost grămătic al bisericii domneşti şi clironomii soţului său, ea prezintă o carte de blestem întocmită de mitropolitul Teofil la 31 mai 1640. Mitropolitul înfăţişează pricina după cum o dovedise bătrîna Anca şi scrie la sfîrşit: „am făcut şi vlădicia noastră această carte; cine să va mai rădica cu pîră asupra Ancăi fămeia Costii, unii ca aceia să fie procleţi şi afurisiţi şi anatema de vlădica Isus Christos şi de 318 părinţi de la Nicheia, aşijderea şi de vlădicia mea, şi să aibă parte la un loc cu Iuda şi cu Aria şi pietrile şi fierul să se topească, iar trupurile acelora să nu se mai topească în veci“ [106].

O asemenea carte de blestem dă şi mitropolitul Neofil, la 26 aprilie 1747, într-un proces pentru nişte case ale mitropoliei. Blestemul şi afurisenia sînt şi mai teribile în această carte, pentru ca mahalagiii cărora li se adresa să se înspăimînte şi să spună adevărul [107].

Cărţile de blestem se plăteau, preţul lor varia după faţa bisericească solicitată să le scrie, fiindcă invocarea puterii lui Dumnezeu nu se putea face de pomană. Astfel într-o judecată dintre Matei zăbunarul şi postelnicul Nicolae Mihuleţ, pentru o prăvălie la care postelnicul invocase dreptul de protimisis, şase martori adeveresc cît a costat prăvălia. Între cheltuieli este: „şi un leu pentru o carte de blestem“ [108], al cărei autor trebuie să fi fost o faţă bisericească măruntă, fiindcă preţul era destul de mic.

O măsură care se obişnuia deseori în judecăţile domneşti era confiscarea actelor cu care unul din împricinaţi îşi susţinea cauza. Pentru un motiv sau altul, domnul reţinea aceste acte ca să împiedice pe posesorul lor să mai înceapă vreo judecată în viitor. Astfel: în hrisovul din 11 iunie 1634, în procesul dintre Neaga şi biserica Domnească, se scrie: „şi am luat şi cărţile ei cum, de acum, să nu aibă nici un fel de treabă cu locul bisericii“ [109], iar în hrisovul din 13 ianuarie 1669 se scrie: „şi li s-au luat şi cărţile din divan, dinaintea domniei mele“ [110].

Se întîmpla cîteodată să se prezinte în faţa judecăţii acte false, îndreptate sau corijate, dacă nu chiar în întregime falsificate. Aceste acte se numesc „cu meşteşuguri“. Astfel, într-un proces din 13 decembrie 1742, între mitropolie şi Bobolina, soţia unui ţigan anume Dumitraşco căldărarul, ea declară

---

[104] Doc. 333; 10 septembrie 1754.
[105] Doc. 300; 20 februarie 1749.
[106] Doc. 16; 31 mai 1640.
[107] Doc. 293; 26 aprilie 1747.
[108] Doc. 353; 19 decembrie 1759.
[109] Doc. 11; 11 iunie 1634.
[110] Doc. 62; 13 ianuarie 1669.

că zapisul de danie a fost făcut „cu meşteşuguri“ [111]. Operaţia aceasta, numită „cu meşteşuguri“ se întrebuinţa şi în alte pricini. Într-un hrisov al lui Constantin Mavrocordat, din septembrie 1746, prin care se acordă bisericilor domneşti încasarea vinăriciului, se spune: „iar pe care i-ar găsi cu vinuri ascunse, făcînd meşteşuguri a nu-şi plăti vinăriciul după obiceaiu, să aibă a le lua vinăriciul îndoit“ [112].

Cînd se dovedea însă că actul era fals, pravila prevedea pedeapsa cu „tăierea mîinilor“. În hrisovul lui Matei Basarab din 3 octombrie 1634 se menţionează că logofătul Oancea a prezentat un zapis mincinos prin care Şerban Vodă îl miluia cu nişte sate de ţigani. Constatîndu-se că actul era fals, domnul a hotărît să „i se taie mîinile, însă boierii s-au rugat de domn, aducîndu-i aminte că este boier bătrîn şi să-l ierte şi a ieşit Oancea cu rea ruşine şi cu mare scîrbă de la judecată“ [113].

Hotărnicii. Din pricină că zapisele prin care se transmiteau proprietăţile de la o persoană la alta conţineau foarte vagi indicaţii topografice, iar delimitările prin măsurătoare şi prin indicaţiile vecinătăţilor au apărut în acte foarte tîrziu, multe din pricinile venite în judecată nu se puteau soluţiona decît după ce se făceau în prealabil anumite hotărnicii. Operaţiile acestea de a determina pe teren un loc sterp, un loc de casă, o vie etc., le făceau în Bucureşti judeţii, unul sau mai mulţi boieri orînduiţi de voievod, în urma unei plîngeri.

Se deosebeau însă aceste hotărnicii nu numai prin motivul care le punea în mişcare, ci şi prin calitatea lor deosebită. Hotărniciile facute de judeţi se numeau „cărţi ale oraşului“; ele se făceau cu o anumită procedură şi ritual şi aveau crezămînt ca un act de proprietate. Hotărniciile făcute de boieri numiţi de domn rezultau dintr-o plîngere, care putea duce la un proces; ele aveau deci un caracter ad-hoc şi pregăteau rezolvarea unui litigiu ivit între vecini. În această situaţie nu se cerea ca hotărnicia să o facă judeţul. Dacă ar fi fost vorba însă de a se preciza părţile de moştenire ce se cuveneau unor fraţi din averea lăsată de părinţii lor, această hotărnicie o făceau judeţii.

Matei Basarab înştiinţează, la 25 mai 1650, pe egumenul mănăstirii Sf. Treime că a numit şase boieri ca să stabilească hotarul mănăstirii cu moşia Dudeşti, fiindcă s-a jeluit Radu Dudescu [114] cum că-i împresoară şi nu-şi ţine hotarul cum l-a cumpărat, ci a intrat în hotarul lui, în cîteva locuri. Iar mai departe voievodul îl dojeneşte spunînd: „de care lucru, fiind voi nişte părinţi, cum puteţi face nişte lucruri ca acestea“. Se pare că hotărnicia nu s-a putut executa din pricina şicanelor pe care le-a făcut egumenul, fiindcă voievodul scrie, la 29 mai 1652, lui Radu mare agă şi postelnicului Cazan, ispravnicul scaunului Bucureşti: „să mănaţi iar la Manta postelnicul să vie şi să mai strîngeţi şi alţi boieri denprejur şi să meargeţi cu ei denpreună cu toţi să direptaţi hotarele şi să puneţi pietre şi seamne, să nu mai aibă gîlceavă întru dînşii“ [115].

Cînd divanul hotărăşte împărţeala unei proprietăţi, tot el numeşte pe cei care urmează s-o facă. Astfel, la 5 iunie 1665 vornicii Mihalcea şi Stan cojocar sînt însărcinaţi să facă împărţeala între femeia lui Isar tunarul şi Lupul căpitanul: „şi le-am dat şi cartea noastră precum am aflat şi adivărat cu sufletul nostru, ca să se ţie locul cu bună pace“ [116].

---

[111] Doc. 275; 13 decembrie 1742.
[112] Doc. 292; 16 septembrie 1746.
[113] Ioan C. Filitti, *op. cit.*, Bucureşti, 1919, p. 52.
[114] Doc. 25; 25 mai 1650.
[115] Doc. 27; 29 mai 1652.
[116] Doc. 50; 5 iunie 1665.

La 4 martie 1827, fostul mare vornic Mihai Ghica [117] cere lui Grigore Ghica să orînduiască pe marii vornici a merge la locul său de pe Podul Mogoşoaiei şi după zapisele cele vechi, după scrisorile ce are să i „se deosebească acest loc de către vecini, cu măsurătoare de stînjeni, făcîndu-i alegerea în lung şi-n lat".

Domnul dă porunca cuvenită şi se începe lucrarea; se examinează actele de cumpărare de la cele mai vechi pînă la cele mai noi, se merge pe teren şi se fac măsurătorile şi abia la 20 aprilie 1828 este gata anaforaua semnată de cei doi boieri hotarnici, între care era şi Iordache Golescu fost mare vornic [118].

Hotărniciile făcute de judeţi erau mai complicate şi mai solemne. Ele aveau ca scop principal să dea celui interesat „cartea oraşului", adică un act în care se stabilea titlul de proprietate, provenienţa şi hotarele, cu toţi vecinii dimprejur şi cu lungimea în stînjeni şi palme ale marginilor. Hotărniciile judeţului se făceau la cererea celui în cauză şi fără alt scop decît a se defini proprietatea. În afara oraşului, cum am văzut mai sus cazul lui Radu Dudescu, hotărniciile le făceau anumiţi boieri de divan, ajutaţi de vornicii din judeţul în care se găsea moşia în cauză.

Cartea oraşului era un act solemn la care luau parte în afară de judeţul oraşului, în această calitate a sa, cei doisprezece pîrgari, preoţii şi bătrînii din mahala la care se adăugau în caz de nevoie şi alte persoane care serveau ca martori, pentru stabilirea faptelor şi provenienţii şi care semnau actul. Astfel, la 6 noiembrie 1657, Gherghina judeţul, cu 12 pîrgari din Bucureşti „şi cu preoţii şi bătrînii, dat-am cartea noastră la mîna popei Teodosie zugravul, cum să se ştie că au fost cumpărat un loc de casă de la Ghinea vistiarul derept ughi 17 jumătate, precum am văzut şi noi zapisul scriind. Deci şi noi într-aceia am dat această carte a noastră..., cum să-şi ţie acel loc de casă cu bună pace de acum înainte păn cîte zile [îi] va dărui Dumnezeu..." Şi ca orice document din acea vreme, actul sfîrşea cu blestemul obişnuit: „iar cine s-a scula din neamul Ghenii vistiar [adică al vînzătorului] a face într-alt chip, după cum am văzut şi noi zapisul scriind, acela om să fie blestemat de vlădica Isus Hristos şi de 318 *oteţi* [părinţi] şi să aibă parte cu Iuda la un loc. Şi pentru credinţă am pus pecetea oraşului" [119].

Cele mai multe acte emise de judeţii oraşului începeau cu o formulă bisericească: „În numele tatălui şi al sfîntului duh, treimea cea de o fiinţă şi nedespărţită" şi continua cu altă formulă: „scriem şi mărturisim ca această carte a oraşului să fie de bună credinţă la mîna..." Aşa încep toate actele emise de judeţul Dragotă şi de urmaşul său Ianache. O menţiune care nu lipsea din asemenea acte era numele celui care scria, şi în actul de faţă pisarul era grămăticul Vlădil de la Biserica Domnească, care scrisese „cu învăţătura lor". Numărul cît mai mare al semnăturilor puse în josul actului era o dovadă de temeinicie şi de adevăr nezdruncinat. Astfel, cartea oraşului din 2 iulie 1667, întocmită de Dragotă, purta 25 de semnături, dintre care cinci preoţi. Este interesant de reţinut că în acel act lipsesc semnăturile vînzătorului şi cumpărătorului şi chiar semnătura judeţului, ceea ce înseamnă că numai menţiunea numelui lor în act era îndestulătoare ca faptul să devină cert prin confirmarea martorilor.

---

[117] Doc. din 4 martie 1827 (fosta colecţie a prof. Nicolae Ionescu-Barbă).
[118] Doc. din 20 aprilie 1828, idem.
[119] Doc. 29; 6 noiembrie 1657.

Cînd Antonie Vodă dăruieşte postelnicului Radu Dudescu un loc domnesc, tot el dă poruncă lui Dragotă judeţul să-i facă actul: „într-aceia măria sa domnu nostru, după ce l-au miluit, trimisu-l-au la noi şi la bătrînii oraşului, fiind loc pustiu, necăutat. Deci noi, deacă am văzut cartea măriei sale domnu nostru, sculatu-ne-am şi am mers cu toţii de l-am împietrit şi l-am stînjenit preste tot, precum au fost cumpărătoarea,... făcut-am şi cartea oraşului la mîna dumnealui şi a jupînesei dumnealui şi a coconilor dumnealor să le fie moşie stătătoare în veci, ohabnică, precum a fost mila mării sale, domnu nostru“ [120].

Stînjenirea, adică măsurătoarea laturilor cu stînjenul şi împietrirea, adică fixarea pietrelor hotarnice la punctele principale de pe teren, erau operaţiuni esenţiale în aceste hotărnicii şi despre ele se făcea menţiune anume în mai toate actele. De asemenea, fiindcă toată hotărnicia se face pe baza zapisului de cumpărare sau a hrisovului de danie, se obişnuia ca actul încheiat de judeţ şi pîrgari să fie scris conform acelor acte. Astfel, Ianache judeţul scrie: „deci după ce l-am ales şi l-am stînjenit peste tot, făcurăm şi cartea oraşului *pre zapisul lui Ianache*, ca să fie jupînului Manole... moşie stătătoare în veci, ohabnică pentru că au cumpărat cu bani gata“ [121].

Prescripţiuni. În pricinile civile, pornirea judecăţii şi procedura de urmat între diferitele stadii ale proceselor, existau termene care dacă se depăşeau, se pierdea dreptul acţiunii sau al apelului.

Am văzut mai sus că cercertările întreprinse de divan sau de boieri din porunca voievodului, care se închegau într-un act numit anafora, el însuşi un început de hotărîre în soluţionarea judecăţii, înainte de a veni în faţa domnului, puteau să fie apelate. Rezoluţia lui Nicolae Caragea pe anaforaua boierilor spune: „şi mai vîrtos că numitul Andrei Neamţul nici o apelaţie n-au făcut în şaizeci şi mai bine de zile ce au trecut den hotărîre pînă acum, întărim şi domnia mea“ anaforaua boierilor. Depăşirea termenului în care se putea face „apelaţia“, echivalent cu pierderea dreptului de a ataca hotărîrea divanului, are valoarea unei prescripţii a acestui drept. Hotărîrea divanului sau a boierilor care au făcut anaforaua, putînd fi atacată înaintea voievodului, însemna separarea judecăţii boierilor de judecata domnească şi deci crearea a două trepte de judecată, ceea ce este foarte important pentru sfîrşitul secolului al XVIII-lea.

Exista însă şi o prescripţie a acţiunii de judecată de treizeci de ani. Dacă de la călcarea unui drept, care se putea cere printr-o judecată domnească, treceau mai mult de treizeci de ani, se pierdea iarăşi dreptul, întrucît nu se mai putea revendica pe calea unei judecăţi.

În anaforaua din 10 februarie 1754, a marilor boieri în pricina dintre biserica din Tîrgşor şi mitropolia din Bucureşti, se invocă prescripţia aceasta: „Deosebit l-am mai întrebat pe Dobre [din Tîrgşor] de cînd nu stăpîneşte biserica aceste două locuri şi singur au răspuns că de 30 de ani mai bine, nu stăpîneşte. Deci, de vreame ce Dobre nici o dovadă n-are şi mai vîrtos că singur a mărturisit că de 30 de ani şi mai bine nu le-au stăpînit biserica, aşa am hotărît ca aceale locuri să le stăpînească mitropolia cu bună pace“ [122]. Această prescripţie exista de mult în ţările din apus şi a fost menţinută în toate legislaţiile moderne. Existenţa ei în Ţara Românească, în secolele XVII şi XVIII, este interesantă pentru evoluţia regulilor de drept civil românesc.

[120] Doc. 46; 1 august 1669.
[121] Doc. 85; 14 mai 1673.
[122] Doc. 327; 10 februarie 1754.

Dreptul de protimisis, puternic îndătinat în Ţara Românească în epoca fanariotă, nu se putea exercita fără nici o limită de timp, ci era întrerupt după o trecere de vreme, cînd nu se mai putea invoca. Astfel, în anaforaua din 18 mai 1793, aprobată de Alexandru Moruzi, se vorbeşte de un răstimp de 10 ani după care dreptul de protimisis nu mai poate fi valabil. Anaforaua spune: „deci din cercetarea aceasta să alege că Stanca zicînd că vor fi ca la zece ani de cînd s-a vîndut [o prăvălie] şi că aflînd, după un an, au venit la Bucureşti şi n-au dat jalbă la domn, nici în urmă, ci acum întîi au dat, n-are nici o dreptate şi protimisis, după cursul [trecerea] atîţia [atîtor] ani“ [123]. Iar voievodul, acceptînd această prescripţie, spune: „După cercetarea ce am făcut domnia mea în divan, faţă cu amîndouă părţile dovedindu-se fără tăgăduire că la un an după vînzarea prăvăliilor afînd Stanca de vînzare nu şi-au făcut cererea ei, ca să întoarcă banii şi să ia prăvăliile, ci au tăcut pînă acum de sînt zece ani“; după atîţia ani trecuţi nu mai poate cere acum protimisis să răscumpere; „ci întărim domnia mea anaforaua aceasta“.

Reiese deci că dreptul de protimisis nu se mai poate exercita după zece ani de la vînzarea bunurilor nemişcătoare pentru care se putea invoca, ceea ce înseamnă că exista acest termen care prescria dreptul. Acest drept de protimisis a fost introdus în favoarea statului în legislaţia agrară după 1920, cu o prescripţie mult mai scurtă.

Proceduri şi formule juridice la vînzări, schimburi şi închirieri. Trecerea proprietăţilor orăşeneşti (case, prăvălii, pivniţe, vii, grădini, locuri de casă etc.) dintr-o mînă într-alta, fie ca danie, fie cu achitarea unui preţ convenit ca valoare totală sau ca valoare de folosinţă pe termen (închiriere) se făcea în secolele trecute pe baza unor acte schimbate între părţi, în asistenţa martorilor care certificau tranzacţia sub semnătură şi cu respectarea unei anumite proceduri şi a unor multe şi complicate formule. Aceste acte se numeau în general zapise pentru închirieri şi vînzări, acte de danie sau de închinare (pentru mănăstiri şi biserici) cînd era vorba de daruri în timpul vieţii, sau diate, cînd darurile se făceau după moarte.

Oricare ar fi fost aceste acte ele se încheiau într-o formă mai mult sau mai puţin solemnă, cu respectarea anumitor reguli şi sub protecţia unor formule mistice şi stereotipe.

Vom examina mai jos cîteva documente cu privire la trecerea proprietăţilor orăşeneşti dintr-o mînă într-alta şi vom reţine regulile care au condus la această trecere.

Vînzări de bunuri nemişcătoare. Mişcarea averilor este foarte activă în Bucureşti în epoca pe care o urmărim. De cînd oraşul devine Capitala permanentă a Ţării Româneşti, viaţa bucureşteană are un ritm foarte vioi şi marginile oraşului se întind repede peste păduri sau locuri sterpe, dincoace şi dincolo de Dîmboviţa. După 1650, de cînd începe în Ţara Românească o epocă relativ liniştită, comerţul dă oraşului un aspect de întrecere între negustorii de tot felul, care-şi deschid noi prăvălii sau îşi măresc pe cele vechi, fiind în acelaşi timp în legătură directă cu tîrgurile internaţionale de peste graniţe.

Proprietăţile nemişcătoare, casele de locuit, prăvăliile, viile, pivniţele şi în general toate bunurile care intră în noul ritm de viaţă bucureşteană trec repede dintr-o mînă într-alta. O categorie socială nouă, care stătuse oarecum timidă pînă atunci începe în secolul al XVIII-lea şi chiar din ultimele două-trei decenii ale secolului anterior, să ia parte activă la noua viaţă bucureşteană. Aceştia sînt negustorii. Casele şi prăvăliile se negociază activ în această

[123] Doc. 463; 18 mai 1793.

vreme şi zapisele acestor negocieri sînt foarte numeroase. Vînzările sînt numeroase şi felurite. Locurile sterpe din centrele sau din apropierea centrelor comerciale ale oraşului — Tîrgul din Năuntru şi Tîrgul de Afară în secolul al XVIII-lea — fac obiectul multor tranzacţii, în care majoritatea cumpărătorilor sînt negustori ce vor să-şi ridice case sau prăvălii; sînt şi negustori, cum ar fi Pano Pepano, despre care vom vorbi mai mult, care, într-un timp relativ scurt acumulează nenumărate proprietăţi pentru speculă.

Obiectul vînzărilor consemnate în zapise era destul de variat. Cel mai mare număr de vînzări, mai ales în secolul al XVII-lea, îl dădeau locurile de casă, „locuri sterpe" (virane) pe care se puteau construi prăvălii şi case. În cea de a doua jumătate a secolului al XVIII-lea vînzările de locuri se împuţinează fiindcă boierii care le avuseseră prin danii domneşti sau de moşteniri, nu le mai aveau, le vînduseră. Marile deţinătoare ale acestor locuri de casă sînt acum bisericile şi mănăstirile; acestea însă, conform unor reguli bisericeşti, nu le puteau vinde, ci numai le închiriau pentru construcţii de prăvălii şi locuinţe. Începură însă să se vîndă casele construite pe locuri închiriate, alături de casele cu loc propriu. Jocul comerţului, în această epocă în care oraşul Bucureşti abia îşi organizase tîrgurile şi viaţa comercială, făcea ca mulţi negustori şi meşteşugari să nu-şi poată menţine prăvăliile şi atelierele şi să fie siliţi să le vîndă. Acestui joc al comerţului se datoreşte numărul mare de vînzări de prăvălii din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, care se menţine şi în secolul următor.

Marile întinderi de locuri sterpe din hotarele oraşului în secolul al XVI-lea le alcătuiau „locurile domneşti", din care domnii dăruiesc boierilor apropiaţi, dar mai ales bisericilor şi mănăstirilor. Am examinat mai înainte cîteva danii domneşti din aceste locuri sterpe. În secolul al XVII-lea dar mai ales într-al XVIII-lea, bisericile şi mănăstirile deţineau întinderi considerabile de locuri sterpe în Bucureşti, provenite din daniile domnilor şi ale boierilor. Aceste locuri încep să fie folosite cînd viaţa comercială a oraşului se dezvoltă. Posesorii acestor locuri le închiriază la meşteşugari şi neguţători care îşi construiesc ateliere şi prăvălii. Sînt foarte numeroase cazurile acestor chiriaşi de locuri sterpe care sînt totuşi proprietari de case de locuit sau de prăvălii.

Bisericile şi mănăstirile, ca şi puţinii boieri mari care mai aveau încă locuri sterpe în Bucureşti, realizau venituri frumoase din închirierea acestor locuri pentru construcţii; chiria era un venit sigur şi în capitolul următor vom putea urmări cum preţul închirierii pămîntului şi al imobilelor urmează ritmul de creştere al vieţii economice în Bucureşti. Situaţia aceasta de proprietari de case şi prăvălii, precum şi de chiriaşi ai locurilor unde se află aceste construcţii au creat raporturi sociale curioase. Astfel, un negustor care avea prăvălie pe un loc al mănăstirii Stavropoleos, dacă dăruieşte proprietatea sa mitropoliei, aceasta devine chiriaşă unei mănăstiri închinate.

Numărul mare de acte pe care le-am cercetat ne îngăduie să studiem cum se făceau vînzările şi cum se alcătuiau actele de trecere ale unei proprietăţi dintr-o mînă într-alta. Existau mai întîi fapte preparatorii ale vînzării, care se examinau de cumpărători, mai totdeauna prin scriitorii acestor acte ce dobîndiseră pricepere şi rutină în acest domeniu şi care făceau acelaşi oficiu ca avocaţii de notariat din regimul burghezo-moşieresc. Cînd acestea toate erau îndeplinite, se trecea la formularea tranzacţiei şi la redactarea actului, care se încheia într-un anumit ceremonial în care martorii aveau un rol important.

Primul lucru examinat era *dovada proprietăţii* care se stabilea după actele prezentate şi din declaraţiile martorilor. De aceea, în zapisul de vîn-

zare, rareori lipseşte indicarea provenienţei locului sau prăvăliei ce se vindea: „care loc l-am fost cumpărat şi eu de la Dumitru logofăt *ot* Tîrgovişte, iar Dumitru logofăt încă l-au fost cumpărat acest loc de casă de la Udrea *ot* Rădăcineşti şi de la Danciul fratele Drăgaicii şi de la Paraschiva meşterul croitoriul"[124]; „ce am cumpărat de la Fira croitorul fratele lui Avram"[125]; „cît am avut de la tată-nostru, Vasilie ceauş, cu curte şi cu grădină"[126]; „care prăvălie a fost a noastră de la socră-mieu Ghinea cojocarul"[127]; „şi acest loc fostu-ne-au şi nouă de zeastre de la socru-mieu, Miroslav vistiar"[128]; „că am avut nişte loc de casă... de la părinţii miei"[129].

Alteori trebuia ca provenienţa să fie dovedită cu martori, printr-un act aparte: „dat-am această scrisoare a noastră de adeverinţă la mîna dumnealui Matei zăbunarul... precum să să ştie că cumpărînd dumnealui o prăvălie în Uliţa Zăbunarilor, de la Hristache ce a fost căpitan şi de la soţia sa"[130]. Se pare că provenienţa proprietăţii era un element principal, în zapis, fiindcă foarte rar lipseşte această informaţie din act, mai ales în secolele XVII şi XVIII, fapt confirmat deseori în documentele respective.

În cazul cînd proprietatea vîndută rezulta din cumpărare sau donaţie, vînzătorul era obligat să predea cumpărătorului toate actele relative la această proprietate. Despre acest lucru se făcea menţiune în zapis: „şi i-am dat şi zapisul lui Dumitru logofăt, cel de vînzarea acestui loc, la mîna jupînului Pano"[131]; „şi i-am dat dumnealui zapisul cel de cumpărătoare ce am cumpărat de la Fira croitorul, fratele lui Avram"[132]; „dînd şi zapisul cel vechi de cumpărătoare"[133]; „şi i-am dat şi zapisele cele vechi"[134]; „şi i-am dat dumnealui şi zapisul mănăstirii de aşezămîntul ce am făcut cînd mi-au dat locul de am zidit binaoa"[135].

Iar cînd zapisele de cumpărare cuprindeau şi alte proprietăţi şi nu se puteau ceda sau s-ar fi pierdut se făcea menţiune de acest lucru: „iar pentru zapisul aceştii prăvălii, acel vechi, nu s-au aflat ca să-l dăm la mîna dumnealui, şi de se va afla la mîna cuiva să nu să crează"[136]; „iar alte zapise nefiind deosebit numai pe numele aceştii prăvălii, făr de numai cărţi domneşti i alte cărţi de judecată, care coprind pentru mai mult loc şi a altor prăvălii, acelea au rămas la mine în păstrare, fiindcă eu sînt cu stăpînire de alte două prăvălii tot acolo"[137]; „şi fiindcă zapisele cele vechi s-au prăpădit în vremea trecutei răzmeriţe şi de se vor găsi undevaşi după vremi, acele zapise să fie *anera*"[138] *. Predarea actelor vechi de proprietate era o condiţie esenţială în săvîrşirea unei vînzări, de aceea despre acest lucru se făcea menţiune în zapis. Aceste acte, fiind considerate titluri de proprietate, se puteau invoca oricînd

---

124 Doc. 17; 28 octombrie 1640.
125 Doc. 21; 28 septembrie 1642.
126 Doc. 29; 25 mai 1654
127 Doc. 75; 28 ianuarie 1671.
128 Doc. 81; 20 aprilie 1672.
129 Doc. 92: 30 iunie 1677.
130 Doc. 353; 19 decembrie 1759.
131 Doc. 17; 28 octombrie 1640.
132 Doc. 21; 28 septembrie 1642.
133 Doc. 310; 18 aprilie 1751.
134 Doc. 348; 16 septembrie 1758.
135 Doc. 479; 22 septembrie 1795.
136 Doc. 75; 28 ianuarie 1671.
137 Doc. 483; 30 mai 1796.
138 Doc. 504; 1 iulie 1799.
* *anera* (de la grecescul *aneresis*) = retractare, anulare, abrogare; fără valoare, neluată în seamă.

de către cel ce le poseda. Se cunosc judecăţi pornite pe baza acestor acte pierdute, furate sau nepredate, care au dat loc la lungi dezbateri pentru a fi soluţionate.

Tocmeala vînzării şi stabilirea preţului erau de asemenea operaţiuni preliminare importante despre care se făcea menţiune în zapis. Este adevărat că acţiunea tocmelii nu este menţionată decît în cîteva acte: „şi m-am tocmit cu dumnealor“ [139]; „şi cînd am făcut acest zapis şi această tocmeală fost-au mulţi boieri mărturie“ [140]. Stabilirea preţului dar mai ales primirea banilor, erau însă elemente esenţiale în conţinutul unui act: „care vînzare am făcut-o cu tocmeală de galbeni 25, care aceşti bani i-am primit“; „şi i-am vîndut casa cu locul ei drept taleri două sute şi aceşti bani i-am luat eu deplin în mîna mea“ [141]; „şi aceşti bani toţi, deplin, i-am luat de la dumnealui“; „care bani i-am primit toţi deplin în mîinile mele“; „care bani fiindcă i-am primit toţi deplin, să stăpînească sănătos casa“. Iar cînd preţul nu era achitat în întregime, ci urma să se plătească în rate, se făcea de asemenea menţiune în zapis; „am tocmit casa aceasta după cum să află... drept bani gata taleri 140... din care ni s-a dat acum înainte taleri [*loc liber*], iarăşi taleri [*loc liber*] au rămas să i se dea rînduri să se plinească banii aceştia, toţi la luna lui noiembrie, fără de nici o pricină“ [142]; „acum nainte ne-au dat taleri 100 şi au mai rămas taleri 100 să-mi mai dea“ [143].

Un element care nu lipseşte din nici un zapis, exprimat lămurit, este liberul consimţămînt, vînzarea de bunăvoie şi nesiliţi de nimeni: „şi l-am vîndut eu de bunăvoe, fără de nici o silă“; „şi am vîndut-o de a mea bunăvoe, făr de nici o pricină“; „am vrut şi noi de a noastră bunăvoe ca să le ia dumnealui“; „de a noastră bunăvoe, nesiliţi de nimenea“; „m-am învoit de a mea bunăvoe“. Uneori, ca să nu fie nici o îndoială asupra liberului consimţămînt al vînzării, vînzătorul adăuga în act pe soţia, pe copiii sau pe fraţii săi. Nu este aici o exigenţă de siguranţă din partea cumpărătorului ci un vestigiu al vechii proprietăţi obşteşti. Pămîntul, casa de locuit şi în genere orice bun material, nu era considerată proprietate individuală, ci obştească; mai pe urmă bunul era considerat familial.

Nu avea voie şi nici drept tatăl să vîndă pămîntul fără voia şi consimţămîntul familiei. Căci *proprietatea era a însăşi familiei, iar nu a unei generaţii* [144]. Astfel: „eu Stoica şătrarul, împreună cu fămeia mea Prava şi cu feciorii mei Dumitru i Ianache“ [145]; „eu Toma biv vel armaş, denpreună cu fămeia mea anume Rada şi cu feciorii mei, anume Pană i Radul“ [146]; „eu jupîneasa Mira, denpreună cu ginere-meu Neagul şi cu fata mea Smaranda“ [147]; „eu Despa soţia Lecăi băcanul denpreună şi cu fiu mieu Gheorghie şi cu nepotul mieu Zamfir“ [148]; „eu Iamandi işlicarul dimpreună cu soacră-mea Ileana“ [149]. O bună parte din zapisele de vînzare din secolul al XIX-lea nu mai menţionează formula „de bunăvoie şi nesilit“, nici consimţămîntul soţiei şi al copiilor.

---

[139] Doc. 43; 10 octombrie 1660.
[140] Doc. 48; 2 mai 1665.
[141] Doc. 319; 15 mai 1753.
[142] Doc. 318; 7 aprilie 1753.
[143] Doc. 336; 22 septembrie 1775.
[144] Ion Palade, *Codul Caragea*, Bucureşti, 1907, p. XXV.
[145] Doc. 21; 28 septembrie 1642.
[146] Doc. 43; 10 octombrie 1660.
[147] Doc. 89; 27 mai 1676.
[148] Doc. 318; 7 aprilie 1753.
[149] Doc. 481; 2 februarie 1796.

În fine, operaţia preliminară vînzării şi cea mai anevoioasă, era aplicarea dreptului de *protimisis*. De data aceasta, grija cea mai mare nu o avea vînzătorul ci cumpărătorul; el trebuia să afle dacă bunul imobiliar pe care dorea să-l cumpere nu-l rîvneşte cineva dintre cei care aveau acest drept, căci în acest caz cea mai bună treabă era să renunţe la cumpărare. După regulile de drept ale timpului erau protimitari două categorii: rudele şi vecinii.

Cumpărătorul interesat să intre în stăpînirea unei prăvălii cu vad bun sau aşezată într-un centru comercial activ, trebuia să se informeze dacă vecinii vînzătorului, ei înşişi negustori, deci buni cunoscători ai vadului comercial, sînt interesaţi în cumpărarea prăvăliei. În caz afirmativ trebuia sau să le cumpere renunţarea la protimisis, sau să ofere un preţ pe care aceştia nu l-ar fi plătit. Cînd oraşul Bucureşti începe să aibă o viaţă comercială activă şi tîrguri aglomerate, preţul prăvăliilor a început să crească şi prin concurenţa pe care o prilejuia dreptul de protimisis.

Dacă vînzarea se făcea fără ca rudele şi vecinii vînzătorului să fi aflat despre aceasta, cei care voiau să aibă imobilul vîndut puteau să restituie cumpărătorului preţul plătit şi să intre în stăpînirea lui. Cumpărătorul nu putea să facă nici o opunere legală la acest drept, decît aceea a termenului de cel mult zece ani în care trebuia să se exercite protimisisul [150]. Cu toate acestea, dreptul de protimisis a provocat multe procese.

Pentru evitarea urmărilor provocate de acest drept se luase obiceiul ca vînzătorul să facă menţiune în zapis că vînzarea a fost adusă şi la cunoştinţa protimitarilor: „şi cînd am vîndut au fost cu ştirea tuturor rudeniilor şi mahalagiilor din sus şi din jos“ [151]; „l-am vîndut dumnealui logofătului Dumitrache, vărul nostru, că dumnealui se protimisea, fiind tot un sînge“; „şi pentru credinţă ne-am iscălit împreună cu toate rudele ce au protimisis“.

Dreptul de protimisis îl aveau şi vecinii: l-am vîndut „cu ştirea tuturor vecinilor denprejur“ [152]; „şi la tocmeală au fost mulţi boieri depre împrejurul locului“ [153]; „şi au fost martori vecinii noştrii de mahala“ [154] trecîndu-se şi numele lor; „întrebat-au vecinii denprejurul locului ca să-l vînză şi nu s-au aflat nimenea“ [155]; „cu ştirea tuturor vecinilor celor din sus şi celor din jos“ [156].

Un caz de exercitare a dreptului de protimisis ni-l oferă mitropolia Bucureşti [157], care prinzînd de veste că logofătul Nicolae Melinov a vîndut o prăvălie şi o pivniţă cu 1 300 taleri lui Ioan Botezatu, întrucît locurile vîndute erau alături de o prăvălie a sa, restituie suma plătită şi ia prăvălia pe baza dreptului său de vecin. Această prăvălie era construită pe locul Bisericii Domneşti, unde proprietarul ei plătea chirie, astfel că prin cumpărarea ei, mitropolia devenea chiriaşa acestei biserici.

Dintr-o pretenţie exagerată a cumpărătorului sau dintr-un exces formalistic al pisarului sînt zapise în care dreptul de protimisis este întins la preoţii din mahala: „au fost cu ştirea tuturor preoţilor“; „cu ştirea preoţilor din mahala“; ba chiar la negustorii apropiaţi: „cu ştirea tuturor negustorilor din prejurul locului; „şi alţi negustori“.

---

[150] Ioan Peretz, *Istoria dreptului român*, Bucureşti, 1926, p. 351.
[151] Doc. 340; 12 ianuarie 1757.
[152] Doc. 17; 28 octombrie 1640.
[153] Doc. 21; 28 septembrie 1642.
[154] Doc. 28; 5 noiembrie 1652.
[155] Doc. 56; 2 iulie 1667.
[156] Doc. 481; 2 februarie 1796.
[157] Doc. 450; 8 februarie 1790.

Un nonsens logic și juridic făcea ca dreptul de protimisis să nu-l aibă proprietarul pămîntului, în cazul cînd se vindea casa sau prăvălia, sau al construcției în cazul cînd terenul de sub ea era de vînzare, deși situația de „vecin protimitar" era evidentă în aceste cazuri; totuși se pare că spre sfîrșitul secolului al XVIII-lea acest drept se extinde și la această categorie de proprietari: „deci acum din împotrivirea vremilor, avînd mare trebuință de bani, am făcut această prăvălie vînzătoare cu tot cuprinsul ei, cu voia și a soției mele și a copiilor, *prin știrea stăpînului locului* și a vecinilor" [158]. Codul Caragea [159] legiferează această situație și protimisează pe proprietarii din această categorie înaintea rudelor și vecinilor vînzătorului.

Dreptul de protimisis izvora din principiul indiviziunii proprietății, care s-a păstrat în dreptul cutumiar românesc și care a menținut încă forme de proprietate obștească de-a lungul vremii. Codul lui Caragea, în cap. XII din partea a treia, a înscris dispozițiuni cu privire la proprietatea în devălmășie și a fixat în text toate cazurile în care se putea aplica dreptul de protimisis. Astfel, toate zapisele datate după 1 septembrie 1818, cînd intră în aplicare acest cod [160], în urma hrisovului din 9 august, sînt supuse noilor dispozițiuni și apar mai bine închegate față de protimisis. Renunțarea la acest drept, care dezlega vînzarea, trebuia exprimată în scris și în termen de 40 de zile, la logofeția Țării de Sus. Așa se explică de ce soția lui Ioan Șoimescu, soră cu Casandra, soția polcovnicului Ioniță Șoimescu, renunță la protimisis ca frații lor, biv vel medelnicer Tudorache și Paraschiv Prisiceanu să poată vinde casele părintești biv vel clucerului Nicolae Trăsnea.

O dată ce condițiile preliminare ale vînzării erau stabilite, se trecea la redactarea zapisului, care era treaba pisarului. El trebuia să înscrie în act anumite formule de caracter juridic și mistic, obișnuite zapiselor și să determine obiectul vînzării. O primă formulă era confirmarea vînzării prin actul material al zapisului, exprimată prin cuvintele „*scriem și mărturisim*" care aproape nu lipsesc din nici un zapis din secolul al XVII-lea și „*al meu adevărat zapis*"; „dat-am acest bun și credincios adevărat al mieu zapis"; „dat-am acest adevărat și credincios zapis al nostru"; „încredințăm cu acest adevărat și credincios zapisul nostru".

Formula aceasta era completată printr-o alta care arăta obiectul pe care trebuia să-l implinească zapisul, *să fie de mare credință*: „aceasta al mieu zapis ca să fie de mare credință" [161]; „ca să fie de bună credință"; „ca să le fie de bună și adevărată credință" [162]. Uneori se mai adaugă în zapise, tot în același scop, o formulă care indica temeiul juridic al hotărîrilor domnești „*pe drept și pe lege*".

Urmau apoi ca un element de precizare al vînzării, indicațiile topografice ale locului sau construcției ce se vinde. Este de observat că în documentele secolelor XVI și XVII aceste indicații sînt atît de vagi încît ar fi peste putință să le fi găsit pe teren, la distanță de timp de trei-patru decenii de la întocmirea zapisului. Cele mai multe dintre aceste acte au ca indiciu un punct geografic cunoscut atunci, sau pe o latură a terenului numele unui vecin: „un loc de casă în oraș, în București, derept clopotnița besearicii a Grecilor, iar în fund pînă în casa lui Vasile spătar *snă* Predei spătar" [163]; „i-am vîndut un stînjen

[158] Doc. 479; 22 septembrie 1795.
[159] Ion Palade, *op. cit.*, art. 9, cap. II, partea III.
[160] Revista „Dreptul", 1898, nr. 47.
[161] Doc. 17; 28 octombrie 1640.
[162] Doc. 336; 22 septembrie 1755.
[163] Doc. 17; 28 octombrie 1640.

de loc de la curtea mea" [164]; „însă locu de casă care au fost al vornicului Costanda" [165]; „locul din Bucureşti unde este casa cea nouă şi de la casa cea nouă, despre partea de jos, unde este casa cea veche cu grădina ei"; „am vîndut casa ce am cumpărat-o de la Ianache, sluga mitropolii, care casă iaste pe moşia sfintei mitropolii".

Uneori în zapise sînt indicaţi vecinii, fără să se precizeze însă punctele cardinale sau măcar laturile terenului: „alăturea cu locul dumnealui [al cumpărătorului], cum mearge pînă în apa Dîmboviţii şi pînă în casa lui Bucşă tabacul" [166]; „i-am vîndut dumnealui un loc lîngă mănăstirea Sf. Gheorghe, den hotarul Predii slugiarul *snă* Buzincăi clucer pînă în locul Paraschivei logofăt" [167].

Adeseori se dau fel de fel de amănunte, dintre care unele inutile, şi se caută a se preciza vecinătăţile de pe laturi: „o casă din mahalaua Popescului, care casă m-am vecinit din sus cu maica Anna călugăriţa şi din jos cu jupîneasa Neda" [168]; „nişte loc de aici din Bucureşti, din mahalaua Sfîntului Dimitrie, pe podul carele merge de la poarta din sus a Curţii domneşti cei vechi, spre Hanul lui Şărban Vodă, pe care se află trei prăvălii ale unui postelnic Profir, care se învecineşte din sus cu locul dumnealui slugerului Mateiaş Cantacuzino (ce-l are şi dumnealui danie de la dumneaei răposata cocoana Maria Bălăceanca), şi din jos cu locul dumnealui jupîn Nicolae Saegiu şi dinapoi cu locul dumnealui mai sus arătatului dohtor Costandin [Darvari] care loc mi l-au fost dat dumneaei răposata cocoana Maria Bălăceanca prin carte de aşezămînt ce mi-a dat la mîna mea, ca unui fecior de suflet ce am fost" [169]. Se observă că nu se folosesc încă, la sfîrşitul secolului al XVIII-lea, punctele cardinale.

Măsurătoarea laturilor, pentru identificarea mai precisă a terenului, nu se face decît destul de tîrziu şi numai în documentele încheiate de judeţi, numite „*cartea oraşului*". Dar nici aceste acte, cu caracter oficial, nu erau prea precise: „însă să se ştie locul despre uliţă în lat stînjeni doi, *pol* [jumătate] şi în lung stînjeni [*loc liber*]"; „în lung stînjeni [*loc liber*] şi pînă în uliţa care merge spre Bucura stînjeni [*loc liber*], pînă în gardul unde au făcut casa Dumitru vătaf de ţarigrădeani Ghidemoc stînjeni [*loc liber*] şi despre Neagul iuzbaşa *za* dărăbanţi stînjeni [*loc liber*]". Deşi documentul citat este original, totuşi indicaţia măsurătoarei în stînjeni lipseşte, ceea ce lasă a se presupune că această măsurătoare nu s-a făcut şi că actul nu a fost încheiat la faţa locului cum s-ar fi presupus. Rămîne de neînţeles precizarea din act: „Deci noi, dacă am văzut cartea măriei sale [hrisovul de danie] domnul nostru, sculatu-ne-am şi am mers cu toţii de l-am împietrit şi l-am stînjenit preste tot precum au fost cumpărătoarea".

La vînzarea unor imobile cu teren propriu nu se indica lungimea laturilor, ci mai totdeauna cele ale casei, deci pentru determinarea obiectului vîndut ar fi fost necesar să se stînjenească laturile terenului. Abia tîrziu, în primele decenii ale secolului al XIX-lea, zapisele încep să aibă elemente topografice mai precise, care să indice cu oarecare exactitate terenul sau construcţia despre care este vorba: „o casă în mahalaoa Mihai Vodă, ce se vecineşte alăturiş cu dumnealui biv vel clucer Nicolaie Trăznea şi iarăşi alăturiş cu uliţa ce merge la mănăstirea Arhimandritul şi în fundul grădinii cu dumnea-

[164] Doc. 18; 6 decembrie 1640.
[165] Doc. 39; 6 decembrie 1657.
[166] Doc. 28; 5 decembrie 1652.
[167] Doc. 81; 20 aprilie 1672.
[168] Doc. 319; 15 mai 1752.
[169] Doc. 495; 24 februarie 1798.

lui Iordache Palada, iar la poartă cu uliţa Podului celui mare, ce merge la Curtea domnească"[170].

Odată ce s-au precizat elementele esenţiale ale zapisului şi s-au înscris în el formulele obişnuite pentru confirmarea în scris a vînzării, se înscriu încă alte formule care au rostul să garanteze vînzarea. În această privinţă, o formulă mai puţin obişnuită în zapise este exprimată în cuvintele: „iar de se va scula cineva să zică că iaste această prăvălie a lui, noi să avem a darea seama"[171]. Această formulă este ceea ce astăzi se exprimă prin „garantarea de vicii şi evicţiuni".

Formula cea mai obişnuită care foarte rareori lipseşte dintr-un zapis, se referă la caracterul definitiv şi irevocabil al vînzării şi care se exprimă prin cuvintele: *să-i fie moşie în veci; să-i fie stătătoare şi ohabnică;* „să-i fie moşie cu pace în veac"; „să-i fie moşie ohabnică"; „ca să-i fie moşie stătător în veac"; „ca să-i fie svenţii lui stătător"; „ca să le fie dumnealor aceste prăvălii moşie ohabnică în veaci"; „să-i fie dumnealui moşie stătătoare, ohabnică"; „să aibe a stăpîni cu pace de către mine şi de către tot neamul mieu". Chiar cînd cumpărătorul este statul, formula nu lipseşte din zapisul respectiv: „drept aceia dar să aibă a stăpîni cinstitul departament atît casele acestea cu locul lor"[172], cît şi locul răscumpărat cu protimisis.

O formulă pe care o cuprindeau uneori zapisele, mai ales în secolul al XVII-lea, era blestemul, atît de obişnuit în cărţile domneşti şi boiereşti de danie şi în diate. Rolul blestemului era să înfricoşeze pe cei care ar încerca să surpe prin orice mijloace voinţa închegată în textul actului şi să elibereze bunurile de această voinţă spre a le putea însuşi. Noţiunea de drept, care justifica voinţa din act, interesa foarte puţin, fiindcă această noţiune nu era încă bine limpezită în viaţa socială a vremii. Blestemul era deci formula magică în care îşi găsea adăpost ideea de drept. Zapisele de vînzări, care erau un schimb de valori considerate egale într-un moment dat, nu erau supuse anulării decît în rare cazuri, fiindcă trebuia întors echivalentul bunului vîndut, ceea ce nu era un lucru prea uşor.

Din această pricină, sînt puţine zapisele care conţin blesteme pentru apărarea lor. Astfel, egumenul Grigore de la mănăstirea Banului din Bucureşti în zapisul de vînzare al unui loc al său, (din 14 iunie 1669) lui chir Theodor *mumgiul* (lumănărarul), spune că „dacă în urma mea se va găsi cineva, fie oricine, care să pornească ca să ceară ceva, să fie anatema şi sufletul lui să nu afle odihnă, căci banii aceştia nici i-a mîncat cineva, nici i-a băut, ci s-au dat pentru trebuinţele casei ce avea nevoie".

După ce zapisul ajunsese să închege în slove voinţa cumpărătorului şi a vînzătorului, pisarul avea grijă să-i facă ultimele completări spre a fi gata de dat la mîna cumpărătorului. O completare importantă, fără de care însăşi existenţa actului nu ar fi fost posibilă, este înscrierea martorilor. La tocmeală şi la întărirea vînzării prezenţa martorilor era esenţială, iar înşiruirea lor în act se făcea sub o formulă care rareori varia: „şi am pus mulţi neguţători marturi, care-şi vor pune mai jos peceţile şi iscala lor"; „şi mărturie"; „şi cînd am vîndut întîmplatu-s-au a fi boiari şi negustori mărturii"; „şi cînd s-au făcut această scrisoare fost-au şi alte obraze de cinste care mai jos se vor iscăli";

[170] George Potra, *Documente privitoare la istoria oraşului Bucureşti* (1821—1848), Bucureşti, 1975, doc. 214; octombrie 1827.
[171] Doc. 75; 28 ianuarie 1671.
[172] George Potra, *Documente privitoare la istoria oraşului Bucureşti* (1821—1848), Bucureşti, 1975, doc. 182; 2 ianuarie 1827.

„am rugat *şi pe* dumnealor veliţii *boieri*, de a adeverit cu iscăliturile ca să se crează".

De la o vreme aceste formule dispar din textul zapisului; prezenţa martorilor la tranzacţie fiind obligatorie, se certifică această prezenţă prin semnăturile puse în josul actului. Sînt zapise din care lipseşte semnătura vînzătorului, fără ca actul să-şi piardă valabilitatea, dar a martorilor nu poate să lipsească, fiindcă faptul material al vînzării îl atestă numai prezenţa şi semnăturile martorilor.

Semnăturile de pe zapis, a vînzătorului şi a cumpărătorului, dar mai ales ale martorilor, erau elementul cel mai important dintr-un zapis. Se obişnuia în epoca despre care vorbim, că alături de semnătură să se pună şi pecetea; fiecare boier, iar din secolul al XVIII-lea fiecare neguţător şi meşteşugar avea pecetea sa, care nu lipsea de pe nici un act în care era interesat. Pecetea se punea alături de semnătură; cel care nu putea să semneze şi avea ştampilă îşi punea ştampila, iar numele i-l scria pisarul; cel care nu avea ştampilă, îşi punea degetul. Punerea degetului în secolul al XVII-lea ţinea locul pecetei, nu a semnăturii ca astăzi, cînd se cunosc amprentele digitale.

Se foloseau anumite formule pentru semnătură şi pecete: „mi-am pus pecetea şi iscala"; „şi pentru credinţă pusu-ne-am deagetul mai jos"; „şi noi pentru adevărată credinţă ne-am pus deagitile în loc de peceţi"; „şi pentru aceasta pun chiar scrierea mea şi pecetea spre credinţa adevărului"; „şi pentru credinţă pusu-mi-am şi inelul" care conţinea pecetea; „mi-am pus numele şi degetul"; „ne-am iscălit şi ne-am pus şi degetele"; „ne-am pus numele şi pecetia"; „am iscălit cu mîna mea"; „m-am iscălit puindu-mi şi pecetea"; „am iscălit înşine chiar cu condeiul nostru".

După depunerea semnăturilor care era ultima formalitate, ca un zapis să fie perfect, în secolul al XVII-lea se putea obţine cartea oraşului eliberată de judeţ, echivalentă cu o punere în posesie din epoca modernă. Pentru întărirea stăpînirii pe proprietatea cumpărată se putea obţine un act cu menţiunea „întărită de măria sa Vodă" [173]. În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea încep să se înregistreze zapisele într-o condică: operaţia se numea „protocolire". Mai tîrziu, către sfîrşitul secolului al XVIII-lea, înregistrarea şi autentificarea actului începuse a se face de către Departamentul de Şapte. Asemenea operaţii le face şi Departamentul de Opt. În 1827 înregistrarea zapiselor începe a se face de către Logofeţia mare a Ţării de Sus, care contesta Departamentului dreptul de a se adeveri zapisele. În fine, la 1846, adeverirea o face Judecătoria de comerţ din Bucureşti.

Schimb de bunuri imobiliare. Cînd oraşul Bucureşti îşi lărgise hotarele şi-şi sporise populaţia şi cînd viaţa comercială luase avînt, schimbul între bunurile imobiliare începu să devină o necesitate. Cei care schimbau bunurile o făceau din nevoi urgente de viaţă, în cele mai multe cazuri căutînd rost de trai şi părăsind îndeletniciri care se dovediseră nesatisfăcătoare. Se schimbau astfel case cu prăvălii, prăvălii cu vii, prăvălii între ele, urmărind un vad mai bun, într-o poziţie mai comercială a oraşului.

Schimburile se făceau prin zapise, fie bun pe bun, fie adăugînd bani ca să echivaleze valoarea bunurilor schimbate. Zapisele se întocmeau cu păstrarea regulilor esenţiale care se observau la vînzări. Ceea ce interesează în aceste zapise este motivul de schimb, care ne poate da informaţii despre viaţa bucureşteană în vremea în care se face actul. Astfel, Nicola de la Peşteră, un negustor grec al cărui nume trebuie să fie o traducere, dă un loc de casă

[173] Doc. 497; 12 aprilie 1798.

pe Podul Calicilor, în mahalaua Doamnei Bălaşa, cu un lin, un grajd şi un şopron şi două odăiţe, la care adaugă trei mii de taleri, pentru o pereche de case vechi în faţa Podului Calicilor, cu trei odăi şi două prăvălii, cu cuhnie, şopron şi grajd, cu pivniţă şi beci de zid ale biv vel pitarului Velcea. Motivul acestui schimb este că-i arseseră casele şi căuta să-şi facă un rost nou de viaţă [174].

Un altul, Ioan Lipănescu cu soţia sa Sultana, schimbă o pereche de case în mahalaua Neguţătorilor, care erau „de zestre, ale soţiei mele, şi dărăpănate", cu o vie de treizeci de pogoane, cu pivniţă, în dealul Boldeştilor, judeţul Saac, ale biv vel sărdarului Scarlat Cerchez [175]. Acelaşi schimb face şi Stoian logofătul care dă o prăvălie de piatră, cu pivniţă tot de piatră, cu pămîntul ei „lîngă poarta domnească", pentru douăzeci de pogoane de vie în dealul Cernăteştilor din judeţul Saac, „cu pămîntul lor, cu pivniţă de lemn şi cu vasele cîte se află ale viei" şi pentru douăsprezece pogoane de vie în dealul Negovanilor, „din care trei pogoane jumătate sînt cu otaştină pe moşia mănăstirii Znagovul; amîndouă viile avînd livezi pă poale, de la Panait lipcanul" [176].

Un schimb asemănător face căminarul Mihalache, care dă o prăvălie în mahalaua Şelari, cu pămîntul ei şi cu case în spate precum şi cincizeci de taleri pentru 16 pogoane de vie „paragină în dealul Chirbici şi şase în dealul Soleştilor din judeţul Saac, proprietatea mănăstirii Stavropoleos" [177].

Radu, fiul lui Dumitru căpitanul din Bucureşti, împreună cu mama sa Caliţa, schimbă un loc de casă din mahalaua Bisericii Vişina pentru 140 taleri şi un loc de casă şi o pivniţă în mahalaua Sf. Nicolae din Tîrgovişte, de la Safta jupîneasa biv treti logofătului Cîrstea Voinescu şi postelniceasa Mariuţa, iar cu banii primiţi răscumpără o vie de zestre a mamei sale [178].

Chiriaca, fiica lui Drăghici, postăvarul, are o prăvălie în mahalaua Sf. Gheorghe Vechi, în Uliţa Şalvaragii, pe locul Mitropoliei, pe care o dă lui Ştefan şalvaragiu, ginerele lui Ion şalvaragiu, în schimbul altei prăvălii, în „Boiangii" din aceeaşi mahala şi a sumei de 2 500 taleri, din care a primit la semnarea zapisului 500, urmînd ca restul să-l primească numai cînd va face numita prăvălie *teslim** în mîna sa. Gheorghe Mariuţan, fost mare medelnicer, schimbă două prăvălii făcute de curînd de pe Uliţa Scaunelor, lîngă Biserica cu Sibile, pentru două prăvălioare de pe aceeaşi uliţă, ale mănăstirii Sărindar [179].

Motivul schimbului, deşi valoarea prăvăliilor era dublă, a fost că cele două prăvălioare ale mănăstirii erau vechi, lipite de casele medelnicerului, „cu coşurile scoase supt straşina caselor" sale şi „deapururea îngrijat şi cu frică de primejdie de foc". Anica, fiica polcovnicului Ştefănică, primeşte în schimbul unor căscioare ce le-a avut o prăvălie în dreptul bisericii Sf. Ioan cel Nou, pe care mitropolia o luase prin protimisis de la Ioan Botezatu. Actul acestui schimb este înregistrat la Judecătoria de comerţ din Bucureşti, la 30 octombrie 1845.

La 3 iunie 1842, conducîndu-se de un text din legiuirea lui Caragea, care reglementase schimbul cu aceleaşi reguli ca şi vînzarea [180], Manolache Faca schimbă un loc al său de pe Podul Mogoşoaiei, pe care-l obţinuse tot prin schimb, cu Mihalache Ghica, cu moşia Ulmi din judeţul Ilfov şi cu 225

---

[174] Doc. 532; 24 august 1805.
[175] Doc. 319; 4 iunie 1806.
[176] Doc. 395; 12 martie 1775.
[177] Doc. 401; 23 aprilie 1777.
[178] Doc. 442; 18 august 1786.
* *teslim* = predare.
[179] Doc. 527; 20 decembrie 1804.
[180] Ion Palade, *op. cit.*, art. 1—6, cap. II, partea II.

galbeni de la logofătul Alexandru Florescu. Actul este înregistrat la Judecătoria comercială din Bucureşti, la 15 iulie 1845.

Închirieri de bunuri nemişcătoare. Cînd oraşul Bucureşti deveni capitala permanentă a Ţării Româneşti, şi aceasta s-a petrecut către jumătatea secolului al XVII-lea, un ritm nou de mişcare şi activitate începu să se simtă pe uliţele potolite şi monotone de pînă atunci. Tîrgul din Năuntru, care începuse să se formeze în apropierea Curţii domneşti încă din ultimele două-trei decenii ale secolului XVI-lea, începe să-şi sporească numărul prăvăliilor şi să devină centrul comercial al oraşului. Dacă n-ar fi intervenit luptele de apărare ale lui Mihai Viteazul şi ale lui Radu Şerban, cînt turcii şi tătarii arseseră în cîteva rînduri oraşul, Capitala ţării ar fi înflorit mai de timpuriu. Domniile paşnice ale lui Matei Basarab, Şerban Cantacuzino şi Constantin Brîncoveanu, care au dat ţării linişte mai bine de trei sferturi de veac, au prilejuit dezvoltarea oraşului şi organizarea vieţii sale comerciale. În această vreme, tîrgurile bucureştene, dar mai ales Tîrgul din Năuntru, Tîrgul de Afară, Tîrgul Cucului şi Tîrgul de Sus, începură să atragă pe negustori şi meşteşugari şi să se organizeze cu îndestulare de mărfuri indigene şi străine.

În jurul acestor tîrguri se întindeau terenurile dăruite de voievozi din „locul domnesc" bisericilor şi mănăstirilor din oraş. Nevoia a făcut ca aceste terenuri de danie să fie solicitate de neguţători şi meşteşugari spre a-şi ridica prăvălii şi ateliere. Beneficiarii darurilor domneşti nu le puteau vinde, fiindcă vînzarea era interzisă prin însăşi natura daniei şi regulile bunurilor bisericeşti. Ele puteau fi însă închiriate.

Ultima jumătate a secolului al XVII-lea, dar mai ales secolul al XVIII-lea, cînd viaţa comercială din Bucureşti ia o mare dezvoltare, înseamnă o epocă de multe şi variate construcţii. Nu este vorba, cum vom vedea mai departe, de frumoase şi măreţe edificii publice sau particulare care au lipsit din Bucureşti pînă către sfîrşitul secolului al XIX-lea, ci de modeste prăvălii şi case gospodăreşti, care se grupează în jurul tîrgurilor.

Posesorii terenurilor virane din jurul tîrgurilor, în majoritate biserici şi mănăstiri, închiriau bucuroşi parcele pentru construcţia prăvăliilor şi caselor de locuit. Negustorii şi meşteşugarii se grăbeau să închirieze locuri şi să-şi ridice prăvălii. Ideea de termen în sensul actual, nu exista, ci de cele mai multe ori se prevedea în act dreptul pentru moştenitorii chiriaşului de a continua închirierea în aceleaşi condiţii, ceea ce presupune că termenul iniţial era *toată viaţa chiriaşului.*

Vom examina cîteva zapise de închiriere.

Mănăstirea Sf. Gheorghe prelungeşte Zoiţei, soţia răposatului Roman bărbierul, închirierea unui loc pe care avusese o prăvălie, cu condiţia să refacă prăvălia şi „să nu aibă volnicie a vinde vin în prăvălie şi să aibă a pune jgheaburi la straşina despre pimniţă" [181]. Închirierea se face nu numai pe numele Zoiţei, ci şi pe al copiilor ei, Păun şi Marica. În alt zapis, Gavril, egumenul mănăstirii Sf. Gheorghe Nou, închiriază lui Vasile brutarul o brutărie în răspîntia Tîrgului Cucului, cu înţelegere „ca să neguţătorească într-însa cît va trăi binaoa ce este acum" [182] şi primeşte şi chiria cu anticipaţie pe trei ani.

În ceea ce priveşte termenul de închiriere este foarte interesantă menţiunea din zapis: „cît va trăi sau va ţine binaoa din firea ei, iar nu de vre-un pericol al focului sau al cutremurului", ceea ce presupune că în aceste cazuri contractul nu încetează, ci chiriaşul are dreptul şi chiar este obligat să refacă

[181] Doc. 373; 26 octombrie 1765.
[182] Doc. 531; 24 iunie 1805.

prăvălia şi să continue să o folosească. Aceeaşi mănăstire închiriază cu embatic lui Ion Dimache un loc de casă în mahalaua Stelea, „în spatele caselor răposatului neguţător Ion Băltăreţu, cu dreptul pentru chiriaş de a face pe dînsul orice ar voi, după trebuinţa ce ar avea, precum s-a aşezat cu părintele arhimandrit Gavril igumenul, a-l stăpîni atît el, cît şi moştenitorii lui". Zapisul îl semnează chiriaşul [183].

Vînzările construcţiilor de pe locurile închiriate sau embaticare era un fapt obişnuit şi uşor. Astfel, Ioniţă bulucbaşa vinde lui Trifu cojocarul nişte case în mahalaua Mihai Vodă, construite pe locul mănăstirii cu acest nume. Vînzarea este admisă şi de egumenul mănăstirii, iar actul este înregistrat la Tribunalul de comerţ Ilfov cu aprobarea Marii logofeţii a Dreptăţii. „Şi acum [15 august 1844], fiindcă de vînzare ne-am învoit, să fie buni stăpîni atît dumnealor cît şi copii din copiii dumnealor, cîţi Dumnezeu îi va dărui", formula veche a vînzărilor ohabnice, deşi este vorba de o construcţie pe loc închiriat.

Stăpînirea locurilor închiriate, dar mai ales embaticare, era atît de nestînjenită, încît chiriaşul putea să cedeze o parte din locul său altuia, care devenea însă chiriaş direct al proprietarului, obligîndu-se să plătească cotaparte din chirie. Astfel, Marin mămularul dă jumătate din locul său embaticar, la mănăstirea Sf. Spiridon, lui Barbu fiul lui Gheorghe care se obligă să plătească jumătate din embatic. În zapisul încheiat în acest scop, noul chiriaş semnează ca obligat, cel care cedează jumătate din loc ca martor, iar mănăstirea nu are nici o semnătură.

În 1802 a fost un foc mare în Bucureşti. Cu această ocazie au ars şi multe din prăvăliile mitropoliei şi a rămas pămîntul sterp. Gheorghe odobaşa închiriază un astfel de loc spre a-şi ridica o prăvălie, plătind o chirie foarte mare, ceea ce înseamnă că locul acela avea un bun vad comercial. În zapisul semnat de Dositei, mitropolitul ţării, se arăta şi condiţia vînzării prăvăliei unei alte persoane: „şi cînd de vreo întîmplare va vrea să-şi vîndă acea bina la altă mînă, să fie dator a face ştire la mitropolie ca să cunoască şi acel muşteriu ce va fi, şi să-şi facă aşezămînt pentru chirie, sau să o cumpere mitropolia" [184].

Dima neguţătorul avea pe locul Bisericii Domneşti nişte case ce-i fuseseră dăruite de feciorii lui Badea paharnicul, dăruite lui de către Radu Leon Vodă. Aceste case fuseseră făcute sub domnia lui Grigore Ghica (1660—1664) de către Ştefan Moldoveanu, mare armaş, şi împotriva clisiarhului. Sub Radu Leon Vodă casele intră în stăpînirea domniei, care le dăruieşte lui Badea paharnicul, iar în timpul lui Antonie Vodă preoţii de la Biserica Domnească revendică locul şi prin hotărîre domnească îl primeşte, astfel că Dima neguţătorul neîndurîndu-se să iasă din case, la bătrîneţele sale, s-a tocmit cu preoţii domneşti şi cu grămăticii să le dea chiria înainte, iar după moartea sa casele să fie închinate bisericii. Iată cum Biserica Domnească devine stăpînă pe nişte case boiereşti, pe care le va închiria după moartea neguţătorului Dima [185].

Asemenea danie face mitropoliei şi Păun Văduva [186] care era chiriaşă pe loc şi Stan boiangiul cu soţia sa Maria, ce dăruiesc din timpul vieţii mitropoliei o cîrciumă şi o prăvălie cu beci de piatră, ca să fie scutită a mai plăti chirie pentru loc [187]. Se întîmplă însă că neguţătorul străin „cade în grea datorie şi mai

[183] George Potra, *Documente privitoare la istoria oraşului Bucureşti* 1821—1848 Bucureşti, 1975, doc. 318; 20 aprilie 1834.

[184] Doc. 528; 30 decembrie 1804.

[185] Doc. 73; 20 iulie 1670.

[186] Doc. 359; 1 septembrie 1762.

[187] Doc. 360; 18 septembrie 1762.

vîrtos, nu mai poate să şază în Ţara Românească", şi atunci este silit să-şi retragă dania şi să vîndă prăvălia, ca să poată pleca. Din preţul vînzării, el dăruieşte însă două sute taleri mitropoliei care consimte la această vînzare.

O asemenea prăvălie de danie închiriază mitropolia lui Toma mărgelar fiul lui Ion mărgelar, care „cît va avea viaţă să aibă a o stăpîni", obligîndu-se numai să plătească chiria [188]. Petre abagiul şi soţia sa Mihala, mai înainte cu un an de Toma mărgelarul, dăruiesc mitropoliei o prăvălie a lor, pămîntul şi construcţia, cu condiţia să fie primit chiriaş şi să plătească zece taleri chirie pe an [189], iar după moartea sa, „de-i va rămîne copil moştenitor, să ţie el înainte, *iar nu alţii*", dar să dea şi el zece taleri chirie pe an la mitropolie.

Bisericile domneşti aveau în Tîrgul din Năuntru şi scaune de carne (măcelării) pe care le închiriau la casapi. Un asemenea scaun, situat în plin centru comercial, le dăruieşte casapul Dumitru Rumeliotul, în 1754, cu condiţia ca să fie închiriat tot lui, „oricît voi vrea eu să-l ţin" [190]. Şapte ani mai tîrziu, în 1761, se pare că bisericile domneşti închiriază această „prăvălie de căsăpie cu scaun" lui Stoian ciohodar, fraţilor săi Gheorghe şi Tudor şi tovarăşului său Necula, fiul lui Dumitru casap, care era feciorul celui ce dăruise căsăpia [191].

Regimul închirierilor era foarte vag şi neprecis pînă în 1818, cînd intră în aplicare Codul Caragea. Cele mai multe din zapisele încheiate pînă la această dată au lipsuri fundamentale în ceea ce defineşte un contract. Zapisele de vînzări, de bine de rău, ajunseseră să cuprindă anumite formule şi elemente de drept care le puteau defini ca atare.

Practica îndelungată a acestor acte cu caracter privat, începînd din secolul al XV-lea în Bucureşti, a făcut să se închege un tip de zapis pentru vînzare, în care elementele principale ale contractului să nu lipsească. Lipsa elementelor esenţiale (delimitări, întindere, orientări etc.) au continuat însă şi după intrarea în vigoare a Codului Caragea. Zapisele de închiriere, apărînd mult mai tîrziu decît cele de vînzare, fiindcă ele urmează în pas dezvoltarea vieţii economice a oraşului, au continuat să-şi păstreze toate lipsurile de la început.

Între acestea este însăşi semnătura obligatului principal (cel care închiriază) şi uneori şi a celui care se obligă să plătească chiria; apoi termenul de închiriere, care este un element de drept principal, lipseşte de regulă generală de la mai toate zapisele de închiriere; şi în fine, lipsa oricăror obligaţii de răspundere pentru păstrarea şi îngrijirea bunului închirat, face şi mai vag acest contract bilateral.

Codul Caragea a căutat să înlăture cele mai multe din lipsurile contractului de închiriere existente pînă atunci. El porneşte de la definiţia acestui contract (art. 1, cap. IV, partea III); fixează obligaţiile părţilor contractante pentru păstrarea bunului închiriat; stabileşte răspunderile rezultate din această păstrare şi din forţă majoră (art. 13—14); precizează împrejurările care pot duce la desfiinţarea contractului. Fără îndoială că nici Codul Caragea nu ajunge să cristalizeze toate principiile de drept păstrate de obiceiul pămîntului în acest domeniu, nici să înscrie toate inovaţiile aduse de ştiinţa dreptului pînă la apariţia lui. Multe şi mari lipsuri continuă să se menţină încă în afacerile de închirieri şi după punerea în aplicare a Codului Caragea (1818).

---

[188] Doc. 358; 23 aprilie 1762.
[189] Doc. 356; 26 februarie 1761.
[190] Doc. 330; 15 martie 1754.
[191] Doc. 357; 26 octombrie 1761.

ALAIURI DE PRIMIRI ŞI ÎNSCĂUNĂRI DE DOMNI SAU LA DIFERITE ALTE EVENIMENTE

Din vremurile cele mai vechi şi pretutindeni, la alegerea unui şef politic sau religios, sau în alte ocazii, era obişnuit să se organizeze anumite alaiuri prin care respectivii supuşi aduceau un omagiu de respect, credinţă şi supunere celui ales, sau cu prilejul sosirii unui oaspete de seamă.

Aceste alaiuri, în raport cu timpul, ţinutul, ţara şi starea materială a acelor locuitori, îmbrăcau forme de la cele mai simple la un fast măreţ cu participarea unui număr relativ mare, de curteni, ostaşi, feţe bisericeşti, îmbrăcaţi mai deosebit în astfel de ocazii.

De la alte popoare occidentale, în afară de descrierea lor, s-a păstrat şi material ilustrativ: picturi, gravuri şi desene care arată în amănunţime lungul convoi pe jos sau călare, precum şi o varietate de caleşti ale persoanelor mai importante.

Şi în ţara noastră au avut loc astfel de alaiuri dar, din lipsă de izvoare mai vechi de secolul al XVII-lea, nu cunoaştem cum s-au desfăşurat, cine şi cîţi participanţi oficiali au fost, nemaivorbind de numărul mare al locuitorilor care priveau trecerea alaiului pe întregul lui parcurs.

Ar fi fost interesant să cunoaştem cum au fost alcătuite şi cum s-au desfăşurat alaiurile făcute în cinstea ridicării în scaunul domnesc ai marilor noştri voievozi: Mircea cel Mare, Alexandru cel Bun, Ştefan cel Mare, Mihai Viteazul, Matei Basarab, Constantin Brîncoveanu şi alţii. Actele şi cronicile interne, precum şi mărturiile străine din acea epocă, nu ne-au păstrat ştiri despre aceste evenimente. Aşa că, pentru secolele XIV—XV nu avem nici o documentare.

Primul alai de intrare în Bucureşti şi înscăunare a unui domn ne sînt relatate de către italianul Francesco Sivori care a participat la aceste manifestări în calitate de secretar al lui Petru Cercel (1583—1585).

Tot din izvoarele externe, o altă încoronare de domn, de la jumătatea secolului al XVII-lea, ne este descrisă de Paul de Alep, fiul patriarhului Macarie al Antiohiei, care a călătorit prin ţara noastră şi a participat efectiv la fastuoasa înscăunare a domnului Mihnea al III-lea Radu, în 1658.

Despre aceste două înscăunări de domni, cunoscute nouă, se va arăta mai pe larg în capitolul următor.

Pentru secolele XIV—XVII deducem şi presupunem că alaiurile de atunci au avut o solemnitate deosebită în raport cu vremea şi obiceiurile. Sîntem aproape siguri că vechile alaiuri au fost alcătuite din marii dregători ai Sfatului domnesc, din ceilalţi boieri ai ţării, clerul de toate categoriile, nenumărate grupuri de oşteni înarmaţi cu securi, coase, seceri şi mai tîrziu cu arme de foc, din care majoritatea erau călări, apoi diferiţi slujitori şi neguţători, precum şi o parte din locuitorii Capitalei îmbrăcaţi în haine de sărbătoare conform tradiţionalului, vechiului şi frumosului port românesc care era cu totul altul decît cel din vremea epocii fanariote cînd culorile ţipătoare

şi muzica stridentă, orientală, distona cu tradiţia pămîntului şi a locuitorilor.

Din însemnările de mai tîrziu aflăm că ele se făceau după un plan şi o pregătire care cerea, de multe ori, o cheltuială foarte mare pentru îmbrăcămintea acelora care făceau parte din cortegiul propriu-zis, pregătirea unor muzicanţi cu tot felul de instrumente pentru a intona diferite cîntece de laudă şi cinstire la adresa persoanei căreia i se făcea alaiul respectiv.

Se făceau alaiuri cu ocazia: intrării şi înscăunării domnului, la căsătoria sau înmormîntarea lui sau a vreunui membru din familia sa, la moartea unui mitropolit sau orînduirea altuia, la sosirea vreunui ambasador al unei ţări şi în special a elciului* Imperiului otoman, a reprezentantului politic sau militar al Imperiului ţarist, la sosirea şi plecarea vreunui patriarh, la numirea episcopilor, la tîrnosirea unei biserici cînd participa şi domnul, la diferite sărbători (Crăciun, Anul Nou, Sf. Vasile, Bobotează, Sf. Constantin şi Elena), cînd se aducea vreo icoană în oraş, sau cînd se scoteau moaştele unui sfînt, pentru alungarea ciumei sau aducerea ploii în vreme de secetă etc.

Pentru a ilustra cîteva alaiuri din trecut, pe baza documentelor interne, şi în special a unei condici** inedite făcută din porunca domnului Grigore Dim. Ghica — din care acum vreo 45 de ani am avut ocazia să copiez o parte din ea — vom prezenta cîteva din ele, pentru a avea o oglindă a acestor manifestări care, cîteodată, erau cele mai mari sărbători publice, cînd se puteau delecta şi ochii celor mulţi, — a oamenilor de rînd — care participau, plini de curiozitate, pe marginea uliţelor sau cocoţaţi pe garduri.

ALAIUL DE INTRARE A LUI ALEXANDRU IPSILANTI ÎN BUCUREŞTI

Cel mai vechi alai pe care-l cunoaştem, consemnat în condicile cancelariei domneşti, este de la începutul anului 1775 pe care însuşi Alexandru Ipsilanti l-a întocmit cu ocazia intrării sale în Bucureşti.

Noul domn, fost dragoman la Constantinopol, a fost numit domn al Ţării Româneşti încă din august 1774, dar, din anumite împrejurări, n-a sosit în ţară decît la începutul anului următor, perioadă în care ţara a fost condusă de o căimăcămie.

Altădată urcarea pe tron a unui domn pămîntean provoca o bucurie mare şi spontană, iar serbările care se dădeau cu acea ocazie erau pornite de jos în sus. De data aceasta, alaiul de intrare în Capitala ţării, pe data de 3 februarie 1775, a fost alcătuit în amănunţime, de însuşi mîna noului domn, desfăşurîndu-se cu o pompă deosebită „adevărat bizantină" [1].

Alcătuirea lui a fost următoarea:

„Steagul catanelor de ţară, cu căpitanii şi toate catanele armaţi şi călări

Toate isnafurile ce sînt sub Aga, călări, şi apoi polcovnicul podurilor cu toţi podarii înainte, puşi în două şiruri, pe jos şi cu securile pe umere

Toţi polcovnicii Agiei, călări şi armaţi

Vel căpitanul cazacilor pămînteni, armat şi cu steagul său

Talpoşii dorobănţeşti cu chiverile, pe jos, cu steagurile lor şi cu muzica lor

Căpitanul de dorobanţi călare, cu zapcii săi înainte, cu cîţiva din breasla armenilor, şi cu steagul său

Cazacii de Agie, pe jos, cu muzica lor

* elciu = ambasador la Poarta otomană, provenind dintr-o ţară europeană.
** Condica Grigore Dim. Ghica, aparţinea lui Mircea I. Heliade Rădulescu.
[1] V. A. Urechiă, *Istoria românilor*, Bucureşti, 1891, vol. I, p. 27.

Vînătorii asemenea, cu un edec al Agăi
Căpitanii de Agie armaţi, îmbrăcaţi cu capoturi şi călări
Ceauşul Agiei cu polcovnicul de Tîrgovişte
Polcovnicul vînătcrilor cu logofătul Agiei
Aga, pe cal frumos împodobit, cu căciulă de samur şi contăş
Stegarul, cu steagul Agiei, cu mulţi călări pe lîngă ei ţiind prapure
Ispravnicul de oraş cu ai săi

Breasla Spătăriei

Baş-beşleaga cu toţi neferii săi armaţi şi călări
Călăraşii, spătăreii cu zapcii lor, călări tot cîte doi
Delii şi tufeccii cu odobaşii lor
Vel căpitanul menzilurilor, cu polcovnicul Spătăriei şi postelnicul cel mare
Lefegii călări cu steagul lor
Vel căpitanul de lefegii cu zapcii săi
Buciucul (jumătate de toi) Spătăriei, cu tobă şi trîmbiţă deosebită, şi scutelnicii Spătăriei armaţi
Poteraşii toţi armaţi, călări, cu haine verzi deschise, cu funde la baretele lor din cap şi cu muzica lor.
Seimenii armaţi, cu haine roşii, cu funde galbene la barete, cu steagul mare, cu muzică, şi două edecuri ale Spătăriei
Căpitanii de Spătărie călări, armaţi, cu barete şi capoturi roşii
Polcovnicul de poteră, cu ceauşul Spătăriei
Polcovnicul de seimeni, cu acela de vînători
Logofătul Spătăriei, cu baş-bulucbaşa
Spătarul cel mare
Stegarul cu steagul, lefegii cu prapurile şi muzicile lor

Zapcii de Divan

Aprozii vătăşiei şi ai ceauşiei, şi toţi copii din casă ai vătăşiei Divanului şi ai vătăşiei păhărniceilor
Vătaful de vistierie, vătaful de păhărnicei
Vătaful de aprozi şi ceauşul de aprozi

Breasla Portăriei

Portăreii pe jos, cu steagurile lor în şir
Portarul al doilea şi al treilea
Portarul cel mare
Neguţătorii pămînteni călări
Neguţătorii de companie, călări
Starostele de neguţători
Lipcanii călări, cîte doi, cu copiii lor

*

Toţi boierii pămînteni călări, cîte doi, după haracterul lor de la clucerul de Arie pînă la banul cel mare

*

Breasla Armăşiei

Armăşeii şi puşcaşii pe jos, cîte doi
Armaşul al doilea, cu armaşul al treilea
Armaşul cel mare
Toţi lăutarii pămînteni

Muzica europeană
Steagurile domneşti
Trîmbiţele
Tuiurile
Iuruc-baeracul
Sacagii, după orînduială, cu sacalele
Salahorii cămărăşiei pe jos, cu bastoanele în mînă
Edecurile domneşti, trase cîte doi, după orînduială
Comisul al doilea, cu comisul al treilea
Călăraşii, cu lipcanii
Vistierul al treilea, cu postelnicul al treilea
Logofătul al treilea, cu logofătul al treilea
Logofătul al doilea, cu logofătul al doilea
Pitarul cel mare, cu postelnicul al doilea
Un mare clucer, cu un mare căminar
Beizadele
Schiemni-agasi, cu Divan-efendisi
Un ceauş împărătesc, cu alt ceauş
Un checeliu împărătesc, cu un alt checeliu
Iuzbaşa
Trei satiraşi, cu trei satiraşi
Iamaccii, mataragii
Mataragi-başa
Alai-ceauşlar
Fustaşi şi iar fustaşi
5 căpitani de Spătărie, 5 căpitani de Spătărie
Orta-cusac cu tabla-başa [calul domnesc], şi orta-cusac
Iamaccii lui Saraci-başa
Saraci-başa
Ici-oglandar, ceauşlari
Doi cavaşi
Doi has-ahîrli împărăteşti
Deli-başa, giuler-agasi
Baş-ciohodarul, tufecci-başa
Ciohodari pedeştri
Un peic împărătesc, alt peic
Domnul
Ciohodari, ciohodari
Tufeccii, tufeccii
Spătarul al doilea cu sabia şi topuzul, vătaful de Divan cu săgeata şi cucura
Steagul domnesc cu Sfinţii Constantin şi Elena şi cu Sfînta cruce de-o parte, iar de alta marca [stema] domnească
Sangeacul împărătesc
Copii din casă, cu prapurele împrejur
Cămăraşul cel mare, grămăticul cel mare
Ispravnicul de curte, cupariul
Cafegi-başa, Ici-ciohodarul
Toţi servitorii şi edeclii Domnului
Meterhaneaua, pe jos“ [2].

[2] *Ibidem*, vol. III, p. 10—13.

CÎTEVA ALAIURI ÎNTOCMITE DE DOMNUL NICOLAE CONST. CARAGEA

Nicolae Const. Caragea a fost numit domn al Ţării Româneşti după înlăturarea lui Alexandru Ipsilanti. Fiul unui grec ţarigrădean, datorită iscusinţei şi culturii sale, a ajuns mare dragoman pe lîngă Înalta Poartă, avînd drept sprijin pe marele vizir, pe Reis-Efendi şi pe Constantin Moruzi în perioada cînd acesta a fost domn al Moldovei.

St. Priest, ambasadorul Franţei la Constantinopol, la 12 ianuarie 1782, spune despre el că timp de 12 ani i-a fost amic făcîndu-i „esenţiale servicii" [3]. De asemenea internunţiul Herbert, în raportul său către cancelarul Wenzel Anton von Kaunitz, arată că dragomanul Caragea i-a acordat mult sprijin în diferite treburi diplomatice ce le-a avut. Şi cu toate că „nu e înzestrat cu un talent deosebit, este însă bărbat iscusit şi cumpătat, care cuprinde afacerile cu minte sănătoasă şi îndemînatică" [4].

Ajuns pe tronul Ţării Româneşti, Nicolae Const. Caragea (febr. 1782—aug. 1783), ca toţi domnii fanarioţi, iubea fastul şi luxul. Serbările şi alaiurile desfăşurate în timpul lui au costat foarte mulţi bani, care se strîngeau din nenumăratele dări şi impozite pe care cu foarte mare greutate le mai puteau plăti bieţii ţărani.

Din timpul domniei sale redăm mai jos două alaiuri mai importante.

Primul a fost făcut la 13 noiembrie 1782, cu ocazia căsătoriei fiicei sale, Zamfira, cu beizadea Ioan Alex. Mavrocordat, cînd marele postelnic trebuia să conducă mireasa pînă la Constantinopol unde se afla ginerele.

Bănuim că alaiul arătat mai jos, plecat de la Curtea domnească, a condus mireasa pînă în afara oraşului, sau cel mult pînă la Dunăre, iar de acolo componenţa lui s-a schimbat, atît în ceea ce priveşte numărul, cît şi a acelora care mergeau pe jos, fiindcă drumul fiind lung şi greu, însoţitorii trebuiau să fie călări şi înarmaţi. În afară de aceasta, în componenţa alaiului-convoi trebuiau să fie caretele cu femeile însoţitoare, carele cu zestrea miresei şi cele cu alimentele necesare pe toată durata drumului.

Orînduiala alaiului pornit de la Curtea domnească era următoarea [5]:

„Toţi vînătorii agieşti pedeştri cu zapcii lor cei mici — Asemenea iar vînătorii pedeştri, cu cei mici zapcii

Trîmbiţaşii agieşti şi spătăreşti
Toţi seimenii polcovniceşti, toţi seimenii bulucbăşeşti
Trei postelnici, iar trei postelnici
Ceauş agiesc, ceauş spătăresc
Polcovnicul de ciocli, polcovnicul de seimeni
Baş-bulucbaşa, al doilea comis
Polcovnicul de tîrg, vel căpitanul de menziluri
Vel căpitanul *za* lefegii, cu vel căpitanul *za* dorobanţi
Vătaf *za* vistierie, vătaf *za* păhărnicei
Al doilea postelnic, vătaf de Divan
Vătaf de aprozi, Al doilea postelnic
Iuzbaşa

[avînd în stînga]: Fustaşi cu darde, lipcani, — [avînd în dreapta]: Călăraşi fustaşi cu darde

4 alai ceauşi

[3,4] *Ibidem*, vol I, p. 195—196; Hurmuzaki, VII, p. 345.
[5] V. A. Urechiă, *op. cit.*, pag. 283—284.

Beizadea mic cu ciohodari, vel postelnic cu 8 ciohodari, beizadea
mare cu ciohodari și un saraciu
Mehter-bașa cu toată taifaoa lor cîntînd
Trîmbițașii domnești și muzicanții nemți

(Nemții din poartă, Fustași cu darde, Patru căpitani spătărești — de o parte și de alta)

Trei postelnici trei postelnici
vtori portar vornicu de harem
Vel pitaru
Patru ciohodari, patru ciohodari
Careta domnească

Nemții din poartă / Fustași cu darde / Patru căpitani spătărești
Nemții din poartă / Fustași cu darde / Patru căpitani spătărești

Toți lăutarii cîntînd, după obicei".

Un al doilea alai întocmit de Nicolae Const. Caragea a fost cel făcut pentru primirea patriarhului Ierusalimului la data de 8 iunie 1783, și care avea următoarea orînduială:

„Seimenii polcovnicești, seimenii bulucbășești
Preoții din București cu doi protopopi călări
Trei postelnicei, trei postelnicei
Ceauș agiesc, ceauș spătăresc
Al doilea pitar, polcovnicul de ciocli
Polcovnicul de seimeni, baș-bulucbașa
Polcovnicul *za* tîrg, vel căpitanul *za* dorobanți
Vel căpitanul *za* seimeni, vel căpitanul *za* lefegii,
Careta gospod cu șase telegari"[6].

Domnul și beizadelele nu ieșeau prin oraș decît însoțiți de alai, iar cînd se făceau slujbe de mari sărbători, la Mitropolie sau diferite biserici, întreaga Curte domnească mergea cu un alai mare, deosebit de cele obișnuite.

ALAIUL LUI NICOLAE MAVROGHENI ȘI AL SOȚIEI SALE LA INTRAREA ÎN BUCUREȘTI

Originea domnului Nicolae Mavrogheni este puțin cunoscută. Se pare că era fiul unui negustor dintr-o insulă (Paros) a Mării Egee. El pretindea însă că e venețian și că adevăratul nume al familiei sale e Maurosini. Choiseul Gouffier, ambasadorul Franței la Constantinopol, în raportul său înaintat guvernului francez, la 26 ianuarie 1786, îl numește „un țăran din Arhipelag".

Înainte de a fi domn a ocupat postul de dragoman pe lîngă mai mulți înalți demnitari ai Imperiului otoman și în special pe lîngă căpitan-pașa Hasan, care a avut un cuvînt hotărîtor în ridicarea lui pe scaunul domnesc.

A fost numit domn al Țării Românești la 3/14 martie 1786 și, după cum ne spune Dionisie Eclesiarhul: „Acest domn cu mare pompă și cu strășnicie a intrat în București, avînd cucă împărătească și două tuiuri, semnul puterei împărătești"[7].

---

[6] *Ibidem*, p. 286–287.
[7] Al. Papiu Ilarian, *Tesaur de monumente istorice*, București, 1863, vol. II, p. 167.

Dar înainte de a intra în Capitală, împreună cu soţia şi cu o suită numeroasă de oameni credincioşi lui, şi-a stabilit reşedinţa provizorie pe dealul Văcăreşti în numeroasele clădiri din jurul frumoasei biserici ridicată de celălalt domn fanariot, Mavrocordat.

De acolo, după ce a discutat cu anumiţi boieri fruntaşi, la 15 mai 1786, a dat ordin cum să se întocmească şi desfăşoare alaiul la intrarea lui şi, separat, a soţiei sale în Bucureşti.

Înainte de a porni de la Văcăreşti spre Bucureşti, a dat poruncă către vătaful de aprozi şi vătaful de Divan să comunice boierilor, zapciilor mari şi mici şi tuturor breslelor să fie prezenţi acolo din timp „şi puşi la rînduială, ca la ridicarea [pornirea] noastră să se afle toţi gata la picior, spre a porni. Însă să căutaţi spre a nu se face vreun cusur sau vreo ataxie la pornire, că veţi fi în vină. Aşijderea să aveţi a arăta fiecăreia breaslă, la mergere să n-aibă a striga şi a face zgomot şi amestecătură, ce fiecare cu tăcere să urmeze mişcarea alaiului. Iar un alai-ceauş să aibă a umbla călare cu necontenit înainte îndreptînd şi întocmind mişcarea alaiului la mergere, ca să curgă cu rînduială bună"[8].

Conform dispoziţiei dată de domn, soţia a intrat în Bucureşti cu o zi înainte, la 16 mai, cu un alai mai mic, însoţită de soţiile boierilor, bineînţeles în carete luxoase trase de cai aleşi dintre cei mai frumoşi.

A doua zi, Nicolae Mavrogheni a venit în Capitala ţării însoţit de un foarte numeros alai alcătuit din toate categoriile de boieri, slujbaşi de toate felurile îmbrăcaţi în „tacăm curat" şi în haine fistichii de toate culorile, predominînd roşul, la care se adăuga şi diferite grupe de muzicanţi cu trîmbiţe şi tobe, de asemenea lăutarii şi trîmbiţaşii domneşti, precum şi „muzicanţii nemţi".

Desigur că locuitorii din centru şi mahalalele oraşului s-au înşiruit de-o parte şi de alta a traseului să vadă spectaculosul cortegiu care era atractiv pentru mici şi mari, fiindcă, nu oricînd, putea vedea populaţia oraşului pe domn, marii boieri şi toţi ceilalţi participanţi ai alaiului.

Alaiul care a însoţit pe domn avea în frunte: „steagul catanelor de ţară, cu căpitanul şi catanele acestui steag, toţi călări şi înarmaţi". Urma apoi:

Breasla agiească

[alcătuită din]:
„Călăreţi polcovniceşti, toţi călări şi înarmaţi
Vel căpitan de cazaci cu steagul şi sarmaciul şi toboşul său
Talpoşii dorobănţeşti pedeştri, cu chivere, cu tobe şi cu cimpoaiele lor
Vel căpitan de dorobanţi cu zapcii săi înainte şi cu cîţiva din breasla armenească, cu tacîm curat împrejur şi steagul său, cu toată podoaba după dînsul
Podarii, toţi pedeştri, cîte doi
Cazacii agieşti, asemenea pedeştri, cu cimpoi şi tobele lor
Vînători asemenea
Căpitanii agieşti înarmaţi, cu tacîm curat, pedeştri
Ceauşul agiesc, cu polcovnicul de ciocli
Polcovnicul de vînători, cu polcovnicul de pod
Polcovnicul de Tîrgovişte, cu logofătul agiesc
Vel aga, cu podoabă după obicei
Steagul cu stegarul agiesc şi călăreţi cu praporile şi trîmbiţele cu toba şi

[8] V. A. Urechiă, *op. cit.*, vol. X, p. 22.

sărmaciul, după dumnealui
Neferii toţi, înarmaţi, călări cu bairacul lor, cîte doi
Beşleaga, cu tacîm curat

Breasla spătărească

Lefegii cu steagurile, călări
Vel căpitan de lefegii cu zapcii săi şi buciumul, toboşul, sărmaciul după dînsul
Scutelnicii spătăreşti, înarmaţi
Poteraşii toţi, înarmaţi, călări, cu haine fistichii şi albastre şi cu moţuri, cu muzicanţii lor
Delii călări, toţi înarmaţi, cu suliţe în mîini, cu odobaşii lor
Seimenii bulucbăşeşti, înarmaţi toţi, cu haine roşii şi cu moţuri galbene, cu steagul cel mare, şi toba şi sărmaciul
Căpitanii spătăreşti, înarmaţi, cu tacîm curat
Ceauşul spătăresc, cu polcovnicul de vînători
Polcovnicul de poteră, cu vătaful spătăresc
Polcovnicul de seimeni, cu baş-bulucbaşa
Logofătul spătăresc, cu căpitanul de menziluri

Vel spătar, cu podoabă după obicei

Steagul cu stegarul şi buciumul, şi lefegii cu prapore şi trîmbiţe, tobă şi sărmaciu după dumnealui
Păhărniceii, cu copiii din casă
Vătaful de păhărnicie, cu vătaful de vistierie
Aprozii ceauşeşti, cu aprozii vătăşeşti
Ceauşul de aprozi, cu vătaful de aprozi

Breasla portărească

Portăreii, rînd, pe jos, cu semnele în mîini
Al 2-lea portar, cu al 3-lea portar

Vel portaru

Dumnealor boierii veliţi şi al doilea, cum se arată în osebita foaie şi, înaintea dumnealor, starostea cu neguţătorii pămînteni şi cu neguţătorii de cumpanie

Breasla armăşească

Armăşeii, cu puşcaşii,
Al treilea armaş, cu al doilea armaş
Vel armaşu cu podoabă după obicei, avînd pre toţi lăutarii domneşti
Steagurile ţării cu toţi trîmbiţaşii domneşti, cu muzicanţii nemţi
Tuiurile
Juruk Bairak
Sacagii, după orînduială, cu sacale
Salahorii călări, cu beţele în mînă
Caii domneşti împodobiţi, trăgîndu-i comişei cîte unul
Al doilea comis
Al doilea postelnic cu capoturi, 6 postelnicei, cai şi tacîm curat, asemenea

(cinci căpitani agieşti cu saki cu caplanpoşuri)
Treti postelnic, treti vistier
Treti logofăt, treti logofăt
Toţi călăraşii cu vătaful lor
Vtori logofăt, vtori logofăt
Vtori postelnic, vel pitar
Vtori comis, vel paharnic
Un ceauş împărătesc — Alt ceauş împărătesc
Un capagi împărătesc, — alt capagi împărătesc
(şase fustaşi cu darde)

6 fustaşi cu darde

Iuzbaşa

Beizadea cu ciohodari şi un saraci | dumnealui Memni-Agasi cu ciohodarii dumisale

Tacîmul galeongiilor, rînduri, cîte patru cu căpitanul lor

Un satir, alt satir
" " " "
" " " "

6 fustaşi cu darde

Toţi lipcanii cu odobaşii lor

Mataratia | Alai ceauş | Mataragi başa
Saraci iamac | Icioglan ceauş | Saracci baş
Un găvaz | un marzdaci | alt găvaz
Un peic | Trei marzadacle / Trei marzadacle | alt peic împărătesc
Un hanahărlău | | alt hanahărlău
Deli başa cu chehaiaoa cu toţi ciohodarii | | Baş ciohodar tufeccii baş cu toţi ciohodarii

iar ciohodari şi tufeccii cu puşti, iar ciohodari şi tufeccii cu puşti

Vătaf de divan cu saidacuri, vtori spătar cu sabia şi topuzul

Scaunul domniei, sangiacul

Toţi din casă, purtînd praporele lîngă semn

D-lui postelnic Gherake, | D-lui clucer Iancu
„ căminar Manolache, | „ comis Nicolake
„ comis Romano, | „ paharnic Condili
„ cămăraş Gherake, | „ vel gramatic
D-lui armaş Caragea, | Vel cupar
„ armaş Manu, | Armaşu latros
Vel vistier Romano, | Ispravnic de curte
Ici ciohodar, | Spatar Stavarake
Vtori cămăraş, | Vtori gramatic
Muhurdar, | Diviktar

D-lui vel cămăraşiu

cu toţi ediclii după dumnealui şi Mehter başa cu toată taifaoa lui cîntînd

Careta gospod[9]

Alaiul domnesc s-a oprit la Biserica Domnească unde a fost întîmpinat de alţi boieri anume hotărîţi dinainte, de episcopi în frunte cu mitropolitul ţării care, după obicei, a citit molitva pentru ridicarea în scaunul domniei a lui Nicolae Mavrogheni.

Tot acolo, din ordinul domnului, care nu ştia nici greceşte, nici româneşte, un dascăl domnesc a ţinut cuvîntare în care a spus că măria sa recomandă tuturor cetăţenilor, de orice categorie ar fi, să trăiască în linişte şi să facă fapte bune, făcînd aluzie la boierimea coruptă despre care auzise că împilase prea mult poporul, fiindcă cel ce va face altfel va primi „pedeapsă grea în lumea aceasta, de nu va mai avea Dumnezeu necazul a-l pedepsi pe cealaltă“ [10].

După terminarea ceremoniei de la Mitropolie, N. Mavrogheni însoţit de „o gardă proprie din doi *gelaţi* îmbrăcaţi în cămăşi de zale“[11], s-a dus la

[9] *Ibidem*, p. 19—22.
[10] *Ibidem*, p. 23
[11] *Ibidem*, p. 23.

Curtea domnească unde toţi boierii trebuiau să meargă şi să-i sărute mîna în spătăria cea mare.

Pitarul Hristache spune că de la Mitropolie pînă la Curte, domnul a aruncat bani de mai multe ori, spre mulţimea adunată pe uliţe, descriind acest fapt în următoarele versuri:

„Şi cu o galantomie
Plină de elevterie,
În toate părţile dînd
Bacşişuri şi aruncînd:
Lei, esindari mari şi groşi
Stau asvîrliţi pe drum groşi
Iar dacă sosi la Curte
Să mai vedeţi bacşişuri multe"[12].

Alexandru Moruzi, fiul domnului Constantin Moruzi, a fost domn în Moldova în 1792, apoi din 1793 a trecut pe tronul Ţării Româneşti (1793—1796, 1799—1801). Din căsătoria lui cu Zoe Rosetti a rezultat două fete (Smaranda şi Eufrosina) şi trei băieţi (Constantin, Panaghiotache şi Dimitrie).

În luna iulie 1793 a căsătorit pe fiica sa Smaranda cu Alexandru Mavrocordat, fiul unui văr de-al lui Alexandru Mavrocordat, domn al Moldovei. Nunta s-a făcut la palatul de la Cotroceni. Cu această ocazie s-a orînduit din timp cum să se facă toate pregătirile pentru buna reuşită a acestui eveniment.

Însemnările timpului spun că, după porunca domnului „joi de dimineaţă a pohtit vtori postelnic pă părintele mitropolit şi pă părinţii episcopi ca să vie atunci la domneasca curte, iar pă dumnealor boieri şi pă cocoane ca să vie sîmbătă seara.

Şi tot în aceiaşi zi s-au trimis postelnicei de au pohtit pă ceilalţi boieri ca să vie duminecă. Apoi s-au orînduit de măria-sa, întru aceiaşi zi sau vineri, unul din veliţii vornici obşteşti epistat al nunţii, avînd subt dumnealui şi pă cîţiva din boieri din starea dintîi şi de al doilea.

Duminecă de dimineaţă au eşit măria sa în Spătărie şi s-au trimis dumnealui vel postelnic cu vtori şi treti postelnic de au adus pă ginere. Şi luminatele beizadele avãnd amîndoi inele, adecă beizadea Costache al luminatei domniţi şi beizadea Panaghiotache al ginerelui, s-au dat schimbate. Şi îndată măria sa Vodă au îmbrăcat [cu] blană pă ginere şi i-au pus işlic de samur şi s-au făcut obicinuita ţărmonie a logodni, cu tunuri, butcă şi celelalte.

Iar beizadea Costache s-au dus la luminata doamnă cu inelul ginerelui, unde şi acolo s-au făcut ţărmonie.

După acestea s-au întors măria sa la *mabeim* şi după ce s-au găsit scaune şi cele trebuincioase în sala haremului, au ieşit măria sa şi s-au suit acolo în scaun şi au îmbrăcat caftane pă epistatu, pă vel postelnic şi pă alţii ce au voit măria sa.

Apoi s-au dus dumnealui vel postelnic de au adus pă ginerele din odaia beizadelilor. În urmă au adus pă luminata doamnă şi pă mireasă, cîntînd lăutarii.

Şi luminata doamnă, îndată ce au venit, s-au suit în scaun, iar mireasa şi ginerele au stătut dinaintea mării sale şi a luminatei doamnii. Şi au citit vtori logofăt cuvănt de ertăciune, după care s-au pogorît cu alaiul la biserică, mergînd înainte ginerele şi mireasa.

---

[12] „Buciumul", 1863, nr. 8.

Şi aflându-să acolo părintele mitropolitul şi părinţii episcopi şi toţ dumnealor boierii, s-au săvîrşit cununiile.

Şi în urmă s-au întors măria sa cu luminata doamnă şi cu tinerii la chioşc, unde s-au făcut ţărmonia obicinuită cu votcă, cafea şi celelalte, dîndu-să şi tunuri.

Iar după întoarcerea mării sale, au îmbrăcat [cu] blană pă părintele mitropolitul şi părinţii episcopi şi le-au dat bohcealîcuri, apoi au început a să cînta psalmi şi altele.

Oraţie ce să citeşte cînd cunună domnul vreo domniţă

Din pronie dumnezeiască ajungînd astăzi luminata şi preaiubita domniţă, fiica măriilor voastre, preaînălţate doamne, la săvîrşirea tainii cei sfinte, care de la începutul lumii este păzită ca o lege dumnezeiască la toţi, dar mai vîrtos la rodul cel sfînt creştinesc cu blagoslovenia lui Dumnezeu rînduită.

Şi viind ceasul întru care după dumnezeiasca scriptură să deosebeşte şi să desparte de braţele şi de sînurile părinteşti, iată după obicinuita şi netăgăduita datorie, înaintea domneştii măriilor voastre măriri, cu plecată închinăciune şi cu suspin dintr-adîncul inimii, aduce nevrednică mulţumită ca către părinţi şi către născătorii mării sale, pentru dragostea cea părintească în care s-au crescut, pentru cunoştinţa de Dumnezeu, şi darurile cu care este împodobită, şi pentru slava şi mărirea nuntirii care o săvîrşiţi astăzi cu domnesc *paratexis* al măriilor voastre, cela ce este vrednic de toată cuviinţa.

Şi pă lîngă aceasta cu plecate genunche de umilinţă şi cu zmerită tăcere, fierbinte se roagă a căştiga de la măria voastră părintească blagoslovenie, care o zice Isaiia proorocul că este diadimă înpărătească, fiindcă aceasta este pricina care face pre Dumnezeu milostiv şi îndurător a-i îndăstula dă tot binele.

Drept aceia măririle voastre, prealuminaţilor socri cu cea de la inimă milosîrdie părintească, ca către nişte fii de sînge al măriilor voastre întorcîndu-vă, ziceţi să-i întărească domnul Dumnezeu subt a sa dumnezeiască milă şi dar, trimiţîndu-le bucurie cu naştere de fii, dragostea şi frica lui Dumnezeu să fie în mijlocul lor şi să-i mărească Dumnezeu întru bunătăţi, ca să fie laudă şi bucurie măriilor voastre prealuminaţilor părinţi.

Slavă şi cinste slăvitului neam şi bucurie tuturor cinstiţilor obraze carii dinpreună au săvîrşit nuntirea aceasta.

Pentru care domnul Dumnezeu să învrednicească pă măria voastră a săvîrşi şi a vărsa părinteştile bunătăţi şi domneştile mili şi la celelalte luminate şi scumpe odraslile măriilor voastre. Amin"[13].

La cîteva zile după nuntă, Ecaterina, sora domnului, cu însărcinare din partea lui, a mers să facă „heretismos", adică să felicite pe soţiile marilor boieri care au luat parte la slujba şi la ospăţul ce s-a dat.

În toate locurile unde s-a dus, ea a fost însoţită de următorul alai:

„Căpitanul de nemţi din poartă
Baş buluc-başa cu seimenii
Rahtivanul
Iuzbaşa de harem cu fustaşii, fără semne
Carîta gospod cu şase telegari
Şase ciohodari pe lîngă carîtă"[14].

---

[13] V. A. Urechiă, *op. cit.*, vol. V, p. 460—462.
[14] Condica Grigore Dim. Ghica.

O nuntă săvîrşită la curtea lui Moruzi în ianuarie 1795.

Ca să-şi arate bunăvoinţa şi răsplata pentru serviciile credincioase a doi mari boieri, la 28 ianuarie 1795, domnul Alexandru Moruzi a cununat pe Scarlat, fiul marelui vornic Radu (Răducanu) Slătineanu, cu Caterina (Catinca), fiica marelui vornic Constantin* (Dinu) Filipescu.

Redăm mai jos alaiul cu care ginerele, însoţit de unchiul său marele logofăt Nicolae Filipescu**, a venit la Curtea domnească, precum şi al doilea alai cînd a revenit împreună cu mireasa. În completare, reproducem oraţia ce se citeşte în timpul ospăţului atunci cînd cunună beizadelele şi participă şi ele la masă.

Astfel:

„40 seimeni
6 căpitani agieşti
6 căpitani spătăreşti
6 postelnicei
8 cai domneşti pentru feciorii de boieri
1 *ipac* pentru ginere
1 *ipac* pentru dumnealui vel logofăt Nicolae Filipescu ce s-au orînduit cu ginerile cînd au ieşit din curte
4 ciohodari pentru ginere
2 *ipac* pentru mai sus numitul boier
Trîmbiţaşi şi lăutari

Cu acest alai au venit ginerile la curtea gospod, duminecă, unde aflîndu-să măria sa vodă în Spătărie, s-au dus ginerile înaintea mării sale de treti postelnic.

Şi întîi l-au înbrăcat [cu] caftan de boierie şi au ieşit. Apoi au intrat iarăşi înlăuntru, de i s-au pus işlic de samur cu pană, înaintea mării sale de către dumnealui vel cămăraş.

Cînd atunci s-au orînduit de către măria sa dumnealui vel logofăt Nicolaie Filipescul ca să meargă împreună cu ginerele spre aducerea miresii la cununie.

Şi ieşind din domneasca curte cu alaiul de mai sus arătat, au venit de al doilea iarăşi la curte dinpreună cu mireasa, cării spre aduce[re] i s-au trimis de la curte acest alai:

20 nemţi din poartă
4 ciohodari
1 carîtă domnească cu şase telegari

Şi ginerele viind cu alaiul său, au intrat drept în biserică sus, iar măria sa au mers întîi la harem, la măria sa doamna, de au făcut căzuta închinăciune mării sale. Şi apoi au mers iarăşi în biserică.

Iar măria sa doamna viind mai pă urmă osebit la Spătărie, după ce au şezut puţin ceas, pînă s-au făcut gătirea în biserică, ridicîndu-să înpreună cu măria sa vodă au mers la biserică cu toţi dumnealor boierii şi cucoanile de au săvîrşit cununia.

După care mergînd măria sa Vodă şi luminăţia sa doamna iar în Spătărie, au venit ginerele cu mireasa de au sărutat mîna mării sale lui vodă şi a luminăţii sale doamnii, dinpreună cu dumnealor socrii şi rudeniile, cînd atunci au dat mireasa obicinuita spălare măriilor sale nunilor.

---

* Nepotul cronicarului Constantin Filipescu (1657—1729).

** Nicolae Filipescu, vel logofăt de Ţara de Sus în 1784, 1787, 1794—1795, fratele vel vornicului Constantin Filipescu, cf. Theodora Rădulescu, *Sfatul domnesc şi alţi mari dregători ai Ţării Româneşti în secolul al XVIII-lea*, Bucureşti, 1972, p. 680.

Şi dumnealui vel vistier au aruncat pă lighian obicinuitul dar în galbeni. Şi după acestea au eşit din curte iarăşi cu alaiul ce au venit.

Iar pă urmă măria lor beizadelele aflîndu-să la masă, la vremea fripturilor, citindu-să obicinuita oraţie după condica Divanului, s-au dat şi darul măriilor sale nunilor.

Oraţii ce să citesc la vremea mesii cînd cunună beizadelile şi ospătează la nuntă

De vreme ce măririle înălţimii voastre prealuminatelor şi preastrălucitelor beizadele aţi binevoit şi v-aţi arătat făcători de bine la săvîrşirea cununiilor acestor blagorodnici tineri, prin mijlocirea ostenelilor măriilor voastre, cinstind şi înpodobind săvîrşirea nuntirii cu însuşi parusiia măriilor voastre, ceea ce este preacinstită şi vrednică de multe cuviinţe.

De aceia dar şi dumnealor blagorodnicii tineri cunoscînd mila înălţimii mării sale şi facerea de bine a ostenelilor măriilor voastre şi dragostea ce aţi arătat, cu plecată umilinţă îşi arată cuceriia inimilor şi nevrednica mulţumită prin mijlocirea obicinuitelor plecatelor lor daruri, rugîndu-să să afle bună primire înaintea slăvitei feţi măriilor voastre.

Pentru care domnul Dumnezeu să învrednicească pă măria sa preaînălţatul nostru domn şi stăpîn la multe faceri de bine ca aceasta, şi pă măria voastră a săvîrşi totdeauna bunătăţi şi osteneli asemenea. Amin"[15].

Orînduiala alaiului cu care s-au petrecut la groapă luminăţia sa beizade Iorgu al mării sale Alexandru vodă Moruzi

„Pînă a să aduna alaiul de mai jos arătat, mai întîi au scos cu zapcii Divanului de la harem pe răposatul, gătit, de l-au pus pă masă, în mijlocul Spătării.

Şi după adunarea alaiului, au mers preaosfinţia sa părintele mitropolitul şi părinţii episcopi şi ceilalţi arhierei cu cîţiva igumeni îmbrăcaţi, în Spătărie, unde se afla mortul. Şi dîndu-i molifta cea obicinuită, au eşit tagma bisericească înainte. Şi după aceasta au rădicat pă mort boierimea clucerilor celor mari de l-au dus pînă în capul scării de sus, unde l-au aşezat în coşciug. Şi iarăşi boierimea clucerilor celor mari l-au rădicat de l-au dus pînă în capul cel de jos al scării. Unde de acolo şi pînă la poarta domnească, au fost rănduiţi pe amăndoauă laturile delii şi tufeccii spre alai.

Iar de la capul scării s-au schimbat la aducerea mortului căminarii, paharnicii şi stolnicii de l-au dus pînă la poarta domnească. Iar de acolo s-au schimbat de l-au dus zapcii Divanului, pînă la poarta mănăstirii lui Mihai Vodă.

Şi de acolo l-au dus iarăşi dumnealor clucerii cei mari pînă subt cort, dinaintea bisericii.

Alaiul în ce chip s-au urmat

Slujitorimea agiască cu zapcii ei, rînduri, pe amăndoauă laturile

Slujitorimea spătărească cu zapcii, asemenea

Trei ediclii împodobiţi şi cu sandaluri negre

Starostea de neguţători cu neguţătorii din toate breslile

Dumnealor veliţii boieri şi cei al doilea

Preoţii, căte patru în rînd, unii îmbrăcaţi cu sfintele, iar alţii numai cu epitrahilile

Igumenii de la mănăstirile cele mari, îmbrăcaţi cu sfintele

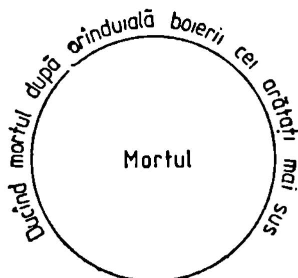
Părinţii arhierei, după orînduială

Părinţii episcopi ce s-au aflat în Bucureşti

Preaosfinţia sa părintele mitropolitul cu pateriţa

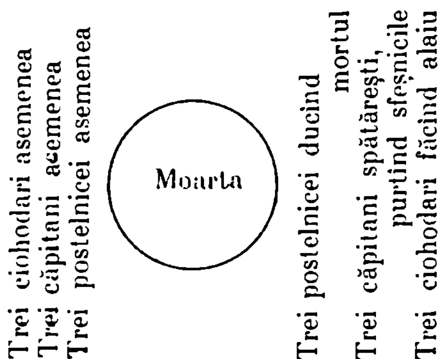
---

[15] V A. Urechiă, *op. cit.*, vol. V, p. 462—463.

Dascălii cîntăreți, cîntînd după orînduială
Doi logofeți ai Vistieriei purtînd capacul
Doi logofeți ai Vistieriei ducînd sfeșnice de argint
Ciohodarii împrejurînd
Dumnealor boierii greci în urma mortului
Cu această cinste și alai l-au dus pînă la mănăstirea raposatului Mihai Vodă, trăgînd clopotile pe la mănăstiri și biserici.
Și acolo, dinaintea bisericii, l-au slujit subt cort, cu toată orînduiala. Și după aceasta, săvîrșindu-să slujba, l-au luat zapcii Divanului de l-au dus în biserică și l-au îngropat în spatele scaunului domnesc"[16].

Alaiul cu care s-a petrecut la groapă domnița Elenco sora lui Alexandru vodă Moruzi, soția spătarului Dumitrache Bibica (Rosetti)
„Slugitorimea spătărească, și seimenii și lefegii înainte rînd
Starostea de neguțători, cu neguțătorii din toate breslele
Dumnealor veliții boieri și cei al doilea și unii din boierii greci
Preoți cîte patru în rînd, unii îmbrăcați cu sfintele, iar alții numai epitrahilele
Igumenii după la mănăstirile cele mari, îmbrăcați cu sfintele
Părinții arhierei toți după orînduială
Sfinția lor părinții episcopi ce s-au aflat în București
Preosfinția sa părintele mitropolitul, cu paterița
Dascălii cîntăreți cîntînd după orînduială
Doi căpitani purtînd capacul

Și în urma moartii dumnealui spătar Bibica, soțul răposatii, ducîndu-l pă jos două beizadele: luminăția sa Grigorie Ghica și luminăția sa Costache Racoviță.
Și cu acest alai au dus pă răposata domniță la mănăstirea Sărindarul, unde acolo s-au aflat venit și măria sa vodă cu obicinuitul alai, așteptînd

[16] Condica Grigore Dim. Ghica.

subt cortul ce era întins pentru moartă. Iar luminăţia să doamna s-au aflat în pridvorul caselor. Şi după începerea slujbii s-au făcut pomenire şi cu înpărţire de făclii. Şi au îngropat-o în biserică la spatele scaunului domnesc"[17].

Ţermonia ce s-au făcut la Curban bairam la Curtea gospod, în domnia mării sale Alexandru vodă Moruzi, adică la mai 4, leat 1799.

„De dimineaţă la un ceas din zi, au eşit măria sa în Spătărie cu toată orînduiala şi s-au trimis cai domneşti, înpodobiţi, ca să aducă cu alai pă musafirii turci ce s-au aflat în Bucureşti, înpreună şi cu turnagi başa, a avea întălnire cu măria sa şi a să heretisi, cînd atunci s-au întămplat în Bucureşti şi un salahor înpărătesc cu un cheatip al mării ce venisєră din Ţarigrad, trimişi pentru zaptul periusii răposatului Costandin vodă Hangerliul.

Şi au venit înpreună cu ceilalţi musafiri la curte, făcîndu-i toţi turcii alai înainte, care să adunaseră toţi la beilic unde să afla cu şăderea salahorul.

Şi de acolea orînduitul alai al portarului cu toţi portăreii, puindu-să cu orînduială înainte, au încălicat numiţii musafiri pă cai domneşti, avînd fieşicare căte doi ciohodari, afară numai din cheatipul mării, şi salahorul înpărătesc, cărora li s-au făcut mai deosebită cinste cu armăsari mai înpodobiţi şi ciohodari mai mulţi, avînd şi bostangii ai lor deosebiţi, între care s-au numărat noauă armăsari cu zilpoşuri. Şi pentru edecuri fără zilpoşuri, că au fost trebuincioşi de a să încălica de numiţii musafiri.

Care şi pornindu-să cu această orînduială, făcînd cei mai mici turci alai celor mai mari, au venit la curtea gospod *ot* Mihai Vodă unde după ce s-au dus toţi spre întălnirea mării sale, când au intrat în Spătărie, măria sa s-au aflat în picere, scoborîndu-să în mijlocul Spătării. Şi s-au heretisit cu sărutare pă umeri, numai cu salahorul şi cu miri-cheatip.

Şi s-au suit înpreună în pat, şăzînd alăturea. Şi pă loc au început să cînte mehterhaneaoa după obicei. Şi s-au aruncat şi trei tunuri.

Iar cu ceilalţi musafiri turci şi cheatipi ai mării sale şi cu turnagi başa, numai cu temenea s-au heretisit şi cu cercetarea de sănătate.

Şi aşa, după ce au şăzut în orînduială pă pat, au adus totdeodată dulceaţă şi mării sale şi salahorului, asemenea şi cafea şi ciubuc, dar cu mai mult protimisis mării sale. Apoi, după aceasta, făcîndu-să ţermonia până la cel mai mic musafir cu dulceaţă şi cafea, s-au adus şi şerbeturi de s-au dat musafirilor de rînd.

Şi în cea după urmă li s-au făcut ţermonie şi stropire cu apă de trandafir şi cu afumătoare cu odagaci, până s-au pus alaiul iarăşi în orînduială. Şi s-au rădicat salahorul să meargă înapoi la beilic. După care şi Măria sa s-au scoborît în mijlocul Spătării. Şi în trei zile s-au aruncat tunuri, pă zi de căte trei ori căte trei, căntănd şi mehterhaneaoa de dimineaţa cum [cînd] slobozea acolo trei tunuri"[18].

Orînduiala cu care s-au scos caii domneşti la ceair, în domnia lui Alexandru Moruzi.

În fiecare an, primăvara, caii domneşti, care stătuseră toată iarna în grajduri, erau scoşi la păscut, la cîmp, în partea de est a oraşului, loc care s-a păstrat în numele străzii Ceair, actualmente Măgura Vulturului, situată între Şoseaua Pantelimon şi str. Vatra Luminoasă.

După un vechi obicei, caii şi telegarii domneşti erau scoşi la păscut în ziua de Sf. Gheorghe, sau mai tîrziu după cum permitea vremea.

---

[17] *Ibidem.*
[18] *Ibidem.*

Atunci, toţi boierii fiind de faţă la Curtea domnească, după ce au fost serviţi cu cafea, a fost chemat marele comis care s-a înfăţişat înaintea domnului, îmbrăcat cu conteş de samur şi cu işlic de samur pe care însă îl ţinea în mînă, nu pe cap.

După ce a sărutat mîna domnului s-a coborît în curte, şi chiar de la scara palatului a încălecat pe un cal domnesc, avînd în urma sa mai mulţi ciohodari, comişei şi salahori ai grajdului domnesc, toţi călări.

„Şi întocmindu-să alaiul de acolea, s-au aşăzat toţi armăsarii şi caii şi telegarii, după osebită foaie ce s-au făcut, orănduindu-să şi zapcii, pentru a să păzi nizamul.

Şi încălicînd dumnealui vel comis pă tablabaşa, au plecat trecînd pe la ferestrele mării sale, cu cuviincioase plecăciuni, plecîndu-şi capul şi scoţîndu-şi işlicul.

Iar după ce au ajuns la orănduitul loc al ceairlîcului, descălecînd la cortul ce-l pusese deosebit pentru dumnealui, au mers acolea toţi boierii de l-au heretisit, carii s-au şi poftit să prănzească înpreună cu toţii acolea, avînd zaiafet în zioa aceia.

Şi pentru aceasta, ţăr[e]monie i s-au dat dumnealui vel comis şi darul de la măria sa Vodă, un postav şi taleri cinci sute. Iar altora şi mai mult, după ipolipsis ce au avut, li s-au dat“[19].

Alaiul de învestitură a mitropolitului Cosma

Lacom de bani, în septembrie 1787, Nicolae Mavrogheni a obligat pe mitropolitul Grigorie*, care păstorise 28 de ani, să se retragă şi în acelaşi timp a cerut marilor boieri şi clerului să aleagă în locul celui demisionat pe arhimandritul Cosma, fost episcop al Buzăului între 1763 şi 1787. Cu ocazia *ipofrifiarei* (învestiturii) noului ales, domnul a dat poruncă fostului mare armaş Iorgache ca, pe ziua de 25 septembrie, să alcătuiască următorul alai care să conducă pe mitropolit de la Curtea Veche la Mitropolie.

„Vel aga cu zapcii breslei şi cu tot alaiul cel obicinuit al domniei sale

Seimenii spătăreşti cu zapcii breslei dumnealui vel spătar, adecă vel căpitan de lefegii, baş-bulucbaş, polcovnicii şi ceilalţi cu oamenii lor, după orînduială

Vel portar cu toată breasla dumisale

Tagma Divanului

6 postelnicei, cîte doi

Treti logofăt *ot* depertament, Ioniţă, cu logofăt *za* taină Gheorghe

Vătaf de păhărnicei, cu al doilea pitar

Vătaf de Divan, cu vătaf de Vistierie

Treti postelnic, cu ceauş de aprozi

Treti vistier, halea, cu biv treti vistier Alexandru şi stolnicul Dumitrache

Biv vel armaş Iorgache, cu halea treti logofăt Petrache

Al doilea logofăt comisul, cu vel pitar

Protopopii pe jos cu cîţiva preoţi înaintea caretei şi împrejur, iar cu mai mulţi în urmă

6 fustaşi ai Divanului, cu darde		6 fustaşi, cu darde
5 ciohodari	*Careta*	5 ciohodari
Logofeţi ai Divanului	*gospod*	Logofeţi ai Divanului
Preoţi		Preoţi“[20].

[19] *Ibidem*

* Grigore II, mitropolit (1760—1787), a construit bisericile Bărbătescu şi Oborul Vechi din Bucureşti, iar prin îngrijirea şi sprijinul său s-au tipărit mai multe cărţi bisericeşti. La foarte scurtă vreme după retragere a decedat (18 octombrie 1787).

[20] V. A. Urechiă, *op. cit.*, vol. III, p. 520.

Orînduiala cu care se petrece la groapă vreun domn ce va muri

„Îndată ce va muri domnul, la harem făcîndu-i-se cuviincioasa gătire și puindu-i la brău hangerul cu diamanturi și în degete inele iarăși cu diamanturi și în cap ișlic de samur cu surgiuc de diamant și dasupra mării sale puind cabanița cu bună întocmire, ca cum l-ar îmbrăca cu dânsa, să află adunați la harem toți boierii domneștii curți și toți ediclii, icioglani gătiți numai în caftane și numai cu fesurile în cap.

Și răposatul domn fiind pă masă pus, rădică masa cei mai dintîi boieri ai mării sale de o duc. Și împrejur merg patru ediclii ducînd patru sfeșnice mari de argint, cu făclii aprinse. Și alți patru cu căţii de argint. Iar înainte toți zapcii Agii și ai Spătării și ai Hătmănii cu capoate îmbrăcați și în cap numai cu fesurile, avîndu-și fieșcare semnul său în mîini.

Și al doilea și al treilea logofăt și al doilea și al treilea portar cu semnile în mîini și al doilea și al treilea postelnic asemenea, și vel armaș și vel portaru și vel agă și vel spătar și vel hatman și vel logofăt *za* obiceiuri și vel postelnic gătiți cu semnile în mîini.

Și pă amândouă părțile, puși în rînd, arnăuții de la ogeacuri cu agalile lor și baș-ciohodar cu chehaiaoa și ciohodarii săi, toți gătiți, cu orînduiala lor. Iar în urmă toți boierinașii și ediclii.

Și cu această orînduială îl duce pă răposatul domn în sala mare a Spătăriei, unde acolo stau toți cei de mai sus arătați, iarăși la rînd, cu adîncă liniștire pînă când așază masa și pă picioarele ce sînt puse în mijlocul sălii.

Și-[i] pune din dreapta la cap, cuca și sabia și topuzul ce sânt pă tavă așăzate pe deosebită meșcioară. Și din stânga saidacurile iarăși asemenea. Iar la cap tuiurile și înprejur sfeșnicele cele mari de argint, de mai sus arătate, pe sofalile lor.

Și apoi mergînd fieșcare pe rînd de fac metanii și sărutînd mîna mării sale să duc, rămîind numai boierinașii curții și ediclii de păzesc pă rînd.

Și de la scară pînă la ușa Spătării să pun neferi spre pază, slobozind norodul spre închinăciune și dînd drumul norodului la întoarcere pe altă scară unde și acolo să află iarăși neferi de păzesc.

Și pînă a să face toată trebuincioasa gătire, stă la capul scării, conacu tuiu așăzat, iar cînd este să ducă [pe] răposatul domn spre îngropare să trimite acest tui înainte la biserică, unde acolo, în curtea bisericii așază cort.

Și apoi viind preaosfinția sa părintele mitropolitul și părinții episcopi și toți arhiereii la domneasca curte, îi citește răposatului domn cuviincioasele molitfe.

Și după aceia îl iau dumnealor veliții bani și așezându-l în sicriul ce este gătit mai dinainte, cu patru mănuși, și cu patru picioare de argint, îl duc pînă la ușa sălii cei mari. Apoi, îl iau dumnealor veliții dvornici de Țara de Sus și îl duc pînă la capul scării de sus, apoi îl iau dumnealor veliții dvornici de Țara de Jos și îl duc pînă în capul scării de jos. Și de acolea îl iau dumnealor veliții dvornici al treilea și îl duc pînă la poartă. De acolea îl iau dumnealor veliții dvornici al patrulea.

Și așa să orînduiește toată tagma boierească pînă la clucerii de arie, de-l duc pă uliță pînă la poarta mănăstirii, iar de la poarta mănăstirii pînă subt cort, îl duc dumnealui vel spătar și dumnealui vel postelnic și dumnealui vel logofăt *za* obiceiuri și dumnealui vel hatman.

Și de la domneasca curte pînă acolo merg dăspre capul mării sale din dreapta, lîngă sicriu, 2 vistieri ducînd tava cu cuca și din stînga vătaful de divan ducînd tava cu saidacurile, iar capacul sicriului deasupra căruia să pun sabia și topuzul îl duc 2 spătari.

Şi patru sfeşnice de argint de la mănăstire şi alte patru mari domneşti iarăşi de argint, cum şi patru căţii de argint le duc ediclii, avînd toţi zapcii mari şi mici şi boierinaşii şi tacîmul curţii semne de maltef negru. Asemenea să pun semne de maltef negru şi la toate steagurile şi praporile care merg la rîndul lor, în alai, plecate, cum şi la toţi povodnicii gospod.

Iar la trămbiţaşi şi la sărmaci şi la toboşi şi la lăutari să pun pă la organile [instrumentele] lor semne iarăşi de malteh negru, căntănd lăutarii jalnic, făcăndu-i-se răposatului domn la petrecerea spre îngropare asemenea alai ca şi la domnie nouă, mergînd fieşcare în alai la răndul său, însă toţi pă jos, lipsind numai musulmanii.

Iar în urmă merge mehterhaneaoa, iarăşi cu semne negre şi căntănd jalnic. Şi mai în urmă carîta domnească cu şase telegari înbrăcaţi în negru.

Şi cu acest alai petrecîndu-l pe răposatul domn până la curtea mănăstirii subt cort, unde acolo după ce îl slujeşte să face şi oareşicare cuvînt de ierochiriţ. Şi după cea din urmă sărutare de mînă, îl iau iarăşi dumealor veliţii bani de îl duc pînă la groapă şi lăsîndu-l acolea să duc, rămînînd un arhiereu cu ai casii de îi dă molitfa cea din urmă şi îngropîndu-l să întorc înapoi, lăsînd tuiurile aşezate acolo în biserică, la capul răposatului domn“[21].

Orînduiala cu care să petrece la groapă vreun episcop sau mitropolit ce va muri

„Întîmplîndu-să a muri vreun episcop sau mitropolit ce va fi halea atunci de să va afla acel arhiereu la eparhia şi scaunul său, i să face mai întîi orînduiala după canoanele bisericeşti şi apoi îmbrăcîndu-l cu toate arhiereticeştile veşminte, puindu-să şi mitra în cap, îl duc în biserică. Şi acolo îl aşază într-un scaun cu braţe, puindu-i crucea în mînă şi evanghelia în poală. Iar arhidiaconul stă lîngă preasfinţia sa cu pateriţa în mîini.

Unde acolo stănd trei zile, vine tot norodul nepoprit de-i sărută mîna şi crucea şi evanghelia şi cea mai după urmă blagoslovenie. Şi după trecerea acelor trei zile, puindu-l în sicriu, îl aşază subt cort, în mijlocul curţii bisericii unde să adună obştea norodului şi preoţi şi arhierei.

Şi de să va afla mitropolitul aici în politie, merg şi dumnealor veliţii boieri halea şi mazîli, aşteptînd acolo venirea mării sale lui Vodă, carele vine cu alaiul cu care este orînduit a merge pe la biserici.

Şi citindu-i-să răposatului pogribania după orînduiala bisericească, prin sărutare de mînă îşi ia şi măria sa Vodă şi dumnealor boierii blagoslovenia cea mai după urmă. Şi apoi măria sa Vodă să întoarce la domneasca curte cu acelaşi alai, iar pă răposatul îl îngroapă în biserică.

Iar murind episcopul afară din eparhie, atunci toată ceilaltă orănduială i să face, precum mai sus să arată, fără numai cu arhiereticeştile veştminte nu-l îmbracă, nici în scaun îl pune a şădea. Ci i să pune numai epetrafilul şi omoforul. Şi aşăzăndu-l pă masă ori în sală, sau afară subt cort, cu faţa în sus, către răsărit. I să pune în mînă crucea şi pă piept evanghelia. Iar de sa va afla aici, în politie, la metohul episcopii, merg la pogribania sa şi dumnealor veliţii boieri şi măria sa Vodă, tot cu alaiul ce s-au zis mai sus“[22].

Orînduiala cu care se petrece la groapă vreun boier mare ce va muri

„Murind vreun boier din cei dintîi, ce să zice protipendadă, după ce i să face toată gătirea cea trebuincioasă după orînduială, apoi merg acasă la mort dumnealor boierii cei mari cu părintele mitropolitul şi cu părinţii episcopi

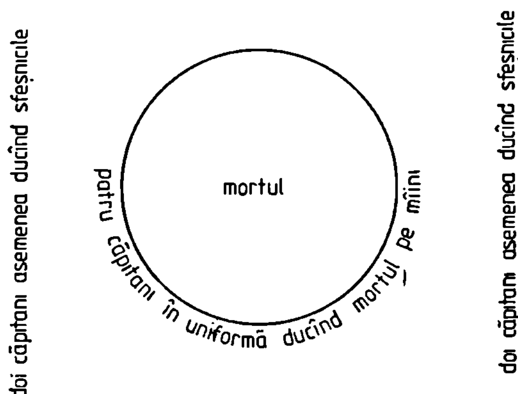
---

[21] Condica Grigore Dim. Ghica.
[22] *Ibidem.*

şi alţi arhierei şi preoţi, unde acolo merg şi tagma hătmănii, agii, a spătării şi starostea de neguţători cu alţi neguţători din toate breslele.

Şi la vreme cuviincioasă dîndu-să molitfa cea obicinuită de către preaosfinţia sa părintele mitropolitul, îl pun în coşciug căpitanii cei mici spătăreşti, şi puindu-l pă pat îl duc la biserică cu orînduiala de mai jos arătată:

Aprozi hătmăneşti, cu zapcii Divanului, rînduri pe de amîndouă părţile
Slujitorimea agiască, cu zapcii lor, asemenea
Slujitorimea spătărească, cu zapcii lor, asemenea
Starostea cu neguţătorii
Dumnealor veliţii boieri şi alţii de al doilea şi al treilea stare
Preoţi, arhierei, episcopi şi preaosfinţia sa părintele mitropolitul, cu pateriţă
Dascăli cîntăreţi, cîntînd după orînduială
doi căpitani în iuniforma lor ducînd capacul

rudeniile mortului mergînd în urmă după mort

Cu această orînduială de alai ducîndu-l pă mort pînă la biserică unde va fi să-l îngroape. Şi aşezîndu-l dinaintea bisericii vine în urmă măria sa Vodă, cu carîta, sau călare, cu alai tacîmul curţii, adecă agalile cele mari cu delii şi tufeccii, baş-ciohodar cu chehaiaoa şi ciohodarii săi, iuzbaşa al Divanului cu fustaşii săi, toţi pă jos, mergînd la orînduiala sa fieşcare, şi în rînd pe amîndouă părţile.

Şi dîndu-să jos la cortul ce este gătit mai dinainte, subt care să află aşăzat şi jeţ pentru măria sa, să începe numaidecît slujba pogribanii şi săvîrşindu-să ia părintele mitropolitul icoana dupe pieptul mortului şi ţiindu-o în mînă merge măria sa Vodă de o sărută, sărutînd şi dreapta preaosfinţii sale. Şi apoi măria sa să întoarce înapoi, iar pă mort îl îngroapă"[23].

„Alaiul cu care s-au petrecut la groapă răposatul Jan Marcul consulul Prusii, în domnia mării sale Ioan Vodă Caragea

Steagul spătăresc — steagul agiesc
Polcovnicul de seimeni — polcovnicul de vînători, agiesc
Polcovnicul de ciocli — polcovnicul de vînători, spătăresc
Polcovnicul de poteră — ceauşul agiesc
Polcovnicul dă tîrg — ceauşul spătăresc
Căpitanul *za* dorobanţi — căpitanul *za* lefecii
polcovnicul de pod

[23] *Ibidem.*

Trei zapcii hătmăneşti — trei zapcii hătmăneşti
iuzbaşa al Divanului
Patru postelnicei cu uraniscuri [?] — doi postelnicei cu capacu — patru postelnicei cu sfeşnicile
Iar toţi dumnealor veliţii boieri cei halea, s-au aflat la biserică
[*pe partea stîngă a acestui alai se aflau*]:
Slujitorii agieşti, lefecii, siimeni, aprozi, arnăuţi şi trei ciohodari, în rînd, pă jos
[*pe partea dreaptă se aflau*]:
Slujitorii agieşti, lefecii, siimeni, aprozii, arnăuţii, căpitanii şi trei ciohodari"[24].

„*Orînduiala cu care s-au petrecut la groapă răposatul beizadea al mării sale Constantin vodă Ipsilanti*
După ce l-au gătit înăuntru la harem, pînă a nu să strînge cei chemaţi, s-au scos mortul de zapcii Divanului şi s-au pus pă masă în spătărie. Şi apoi au venit părintele mitropolitul, părinţii episcopi şi ceilalţi arhierei şi arhimandriţi îmbrăcaţi. Şi după ce au dat molitfa cea obicinuită, au rădicat pă mort după masă patru cluceri mari şi mergînd tagma bisericească înainte, l-au dus pînă în capul scării de sus, unde acolo l-au aşezat în coşciug. Şi de acolo rădicîndu-l, tot aceiaşi boieri, l-au scoborît pînă în capul scării jos.
Şi de acolea, de la capul scării de jos, l-au rădicat căminarii, paharnicii şi stolnicii şi l-au dus pînă la poarta domnească. Şi de la poarta domnească l-au primit zapcii Divanului şi l-au dus pînă la poarta mănăstirii Văcăreşti. Însă zapcii l-au dus pînă la capul Podului Calicilor şi de la capul podului l-au pus în rădvan domnesc ce era gătit într-adins pentru mort, ducîndu-l pînă la poarta mănăstirii Văcăreşti. Şi de la poartă l-au primit iarăşi clucerii cei mari şi l-au dus pînă subt cort, dinaintea bisericii.
Alaiul cum s-au urmat
De la scara domnească şi pînă la poartă s-au orînduit pe amîndouă părţile: delii, tufeccii, neferi şi arnăuţi
Slujitorimea agiiască cu zapcii lor, după orînduială
Slujitorimea spătărească, cu zapcii lor, iarăşi după orînduială
Tagma pandurilor, iarăşi după orînduială
Trei edecuri împodobite şi cu sandal negru
Starostea de neguţători şi cu neguţătorii din toate breslele
Dumnealor veliţii boieri şi cei al doilea
Preoţi cîte patru în rînd, în curmezişul podului, îmbrăcaţi cu odăjdiile
Arhimandriţi, iarăşi îmbrăcaţi cu odăjdiile
Părinţii arhierei, iarăşi după orînduială
Părinţii episcopi
Preaosfinţia sa părintele mitropolitul, cu pateriţa în mînă
Dascălii cîntăreţi domneşti, cîntînd după orînduială
Doi logofeţi ai Vistieriei, purtînd capacul
Ciohodărimea împrejurul mortului
Dumnealor boierii greci, în urma mortului
Neferii, delii, tufeccii şi arnăuţi, ce au făcut alaiul de la scara domnească şi pînă la poartă, toţi au mers după mort de la poarta domnească şi pînă la biserică, însă în urma boierilor greci"[25].

---

[24] V. A. Urechiă, *op. cit.*, vol. IV, p. 501.
[25] Condica Grigore Dim. Ghica.

Alaiul cu care a ieşit luminata doamnă a mării sale Mihai vodă Suţul afară la Izvorul Tămăduirii.

În biserica ctitorită de domnul Mavrogheni, numită şi Izvorul Tămăduirii, de la Şosea, se făcea în fiecare an, în prima vineri după Paşti, mare slujbă religioasă unde veneau foarte mulţi locuitori din oraş, în special femei. Tradiţia era ca, la această slujbă, să participe şi soţia domnului şi nenumărate soţii ale marilor boieri care alcătuiau suita ei.

Un astfel de exemplu avem cînd doamna Sevasta (născută Callimachi) soţia domnului Mihai Suţu a participat la această ceremonie unde, atît la ducere cît şi la întoarcere, a avut următorul alai:

„— 50 seimeni polcovniceşti } călări şi înarmaţi
— 50 seimeni bulucbăşeşti }
— 6 postelnicei cu capoate şi cu tacîm curat
— ceauşul spătăresc, cu ceauşul agiesc
— bulucbaşa cu polcovnicul de seimeni
— Vtori portar, cu polcovnicul de tîrg
— Vornicu de harem, cu vel. căpitan de dorobanţi
— 50 nemţi din poartă, pă jos
— 12 fustaşi cu darde şi cu iuzbaşa lor
— 8 căpitani, patru ai seimenilor spătăreşti şi patru agieşti, înarmaţi cu zardavele pe cap
— 10 ciohodari, pe lîngă carîta *gospod*
— şi celelalte carîte următoare“[26].

„*Alaiul cu care merg luminatele beizadele la dumnealor consuli de-i heretisesc*

Voind luminatele beizadele să meargă la vreunul din dumnealor consuli spre heretismos, pentru ziua sfintei Naşteri, sau a sfintei Învieri, a doua zi sau a treia zi, ori pentru ziua înpăratului, sau a consulului, mai întîi înştiinţează iuzbaşa al Divanului, prin fustaş, pă dumnealui consulul că este să vie luminăţia lor beizadelele spre heretismos. Apoi merg luminăţia lor la dumnealui consulul cu alaiul de mai jos arătat:

Deli-başa şi tufecci-başa, cu treizeci neferi ai lor, pă jos, înaintea carîtei
Doi alai ceauşi, asemenea
Carîta domnească cu şase telegari, cu vizitii în uniformă
Baş ciohodar al luminăţiilor sale cu şase ciohodari de-o parte a carîtei şi chehaiaoa de ciohodari cu alţi şase ciohodari de altă parte.

Cu acest alai mergînd luminăţia lor beizadelele la dumnealui consul, li să face despre partea dumisale cuviincioasa cinste şi la plecare înparte prin omul luminăţiilor sale şi bacşiş la oamenii casii dumnealui consulului“ [27].

„*Alaiul cu care merge boierul ce să va orîndui de măria sa Vodă de heretiseşte despre partea mării sale pă dumnealor consulii.*

Voind măria sa Vodă să trimiţă vreun boier despre partea mării sale ca să heretisească pă vreunul din dumnealor consulii, pentru zioa sfintei Naşteri, sau a sfintei Învieri, a doua zi sau a treia zi, ori pentru zioa înpăratului, sau a consulului, porunceşte boierului ce-l va găsi cu cale (sau obicinuit însă mai de multe ori a să trimite, ori dumnealui vel cămăraş, sau dumnealui vel comis, ori siclitarul mării sale, de au avut cin dintr-ale patrii simandicon) să meargă să săvîrşească heretismosul.

---

[26] *Ibidem.*
[27] *Ibidem.*

Şi iuzbaşa al Divanului, prin fustaşi, înştiinţează pă dumnealui consulul că este să vie boierul despre partea mării sale, spre heretismos.

Apoi luînd luminatul boier taleri 150 de la domneasca vistierie pentru bacşiş, merge la dumnealui consulul cu alaiu de mai jos arătat.

Doi buluc başi ai ogeacurilor cu oamenii lor, pă jos, înaintea carîtii.

Carîta cu doi telegari

Trei ciohodari de-o parte a carîtii şi trei de alta

Cu acest alai mergînd orînduitul boier la dumnealui consulul, i să face despre partea dumnealui consulului cuviincioasa cinste. Şi la întoarcere înparte orînduitul boier, prin omul dumisale, şi bacşiş la oamenii casii dumnealui consulului" [28].

„*Ţermonia ce s-au făcut la buiuc-bairam la Curtea gospod acum în zilele preaînălţatului nostru domn* [*Grigore Dim. Ghica*].

La ceasul cel hotărît, întîi au trecut măria sa vodă cu luminăţia lor beizadelele în Spătărie, unde dinpreună cu preaosfinţia [sa] părintele mitropolitul şi cu părinţii episcopi şi cu dumnealor veliţi boieri aştepta, după obicei, pă Divan Efendi şi pă baş beşleaga, stănd rînd de la poartă până la capul scării de jos neferii ogeacurilor şi de-a dreapta şi d-a stînga, cu orînduiala lor.

Şi de la capul scării de jos pînă la uşa Spătării toţi satîrii şi ciohodarii în forma lor. Apoi spre domnescul scaun baş-ciohodar, deli-başa, tufecci-başa. cîrc-sărdar, ghiuler-agasi şi toate agalele ogeacurilor, cum şi toţi ediclii, icioglani asemenea după orînduială, stănd la rînd.

Iar muhurdagi-başa cu iamacul său aştepta la scară jos, fiind gătiţi cu siţiile în mîini. Şi sosind Divan Efendi şi baş-beşleaga i-au întîmpinat acolea vtori postelnic cu vtori portar şi treti postelnic, cu treti portar şi postelnicei. Iar sus la uşa Spătării i-au întîmpinat vel postelnic cu dumnealui vel logofăt de obiceiuri, gătiţi cu orînduiala dumnealor şi semnile în mîini. Şi le-au făcut alai pînă înaintea mării sale lui Vodă.

Iar după ce s-au apropiat de domnescul scaun, s-au sculat măria sa vodă în picere şi primindu-i în pat [pe divan] i-au heretisit zicînd: Bairam muberechi, adică bairamul să le fie cu sănătate.

Şi mai întîi s-au dat dulceaţă, cînd atunci, numaidecît, au început a cînta cu trîmbiţile; s-au aruncat şi pistoale şi au cîntat şi mehterhaneaoa.

Apoi sculîndu-să, s-au întors la conac, iarăşi cu asemenea orînduială.

Iar la curtea gospod s-au aruncat pistoale trei zile de cîte trei ori pă zi. Şi cîntînd mehterhaneaoa, au stătut tuiurile deschise, aprinzîndu-să seara dinaintea tuiurilor sfeşnice cu lumînări de ceară" [29].

În al doilea an de domnie (pentru a doua oară domn al Ţării Româneşti) Alexandru N. Suţu care împlinise vîrsta de 62 ani, cu un an înainte de a muri, adică în 1820, a avut trei evenimente importante în familia sa: o înmormîntare şi două căsătorii.

La 17 februarie şi-a pierdut pe „preaiubita" sa fiică Marioara, ca numai la patru luni (5 iunie) să-şi căsătorească un fiu, iar după alte patru luni (20 octombrie) să-şi căsătorească o fiică.

Cu ocazia acestor evenimente, triste sau vesele, domnul care era un mare iubitor de fast, a poruncit să se întocmească mari alaiuri în care a încadrat tot ce avea ţara mai de frunte: boieri, cler, slujbaşi.

Cu ocazia căsătoriilor, făcute la Curtea domnească, membrii familiei domnului cît şi de soţiile şi fiicele marilor boieri au desfăşurat un lux extra-

---

[28] *Ibidem.*
[29] *Ibidem.*

ordinar. Rochiile cele mai scumpe şi bijuteriile de mare preţ ale unei singure persoane echivalau cu valoarea unei moşii. Datorită acestui lux nesăbuit, multe familii boiereşti au sărăcit.

Alaiul şi ceremonialul înmormîntării domnului Alexandru Suţu, la 20 ianuarie 1821

Moartea lui Alexandru Suţu a fost cam misterioasă, nici atunci şi nici astăzi nu se ştie precis ziua cînd a murit şi nici cauza adevărată a bolii.

Chiar între contemporanii vremii părerile erau împărţite. Kreuchely [30] consulul Prusiei spunea că domnul Ţării Româneşti a murit de pe urma unei răceli contractate cu trei săptămîni înainte, Page [31], girantul afacerilor Franţei, raporta suveranului său că Suţu a murit din cauza unui erizipel flegmonos, iar Laurençon [32], care se pare că avea informaţia cea mai aproape de adevăr, a scris că domnul avînd un abces la braţ şi manifestînd o atitudine împotriva mişcării eteriste, a fost tratat cu medicamente otrăvitoare de către medicul grec, eterist înfocat, Mihail Hristari * şi că Ioan Tipaldo, de asemenea medicul Curţii, cu toate străduinţele depuse nu l-a putut salva.

După unele informaţii contemporane, Alexandru Suţu ar fi murit la 13 ianuarie, dar data morţii n-a fost adusă la cunoştinţa publicului decît la 19 ianuarie, fiindcă se aştepta un răspuns de la Constantinopol unde se făcuseră intervenţii să fie numit domn în locul său fiul cel mai mare, beizadea Nicolae, fapt care n-a reuşit.

Detalii amănunţite despre înmormîntarea lui Alexandru Suţu aflăm din raportul [33] baronului Ludovic Kreuchely-Schwerdtberg, consulul Prusiei, către baronul von Miltitz, primul secretar al lui Schladen, ambasadorul Prusiei la Constantinopol. Acesta spunea că după ce a fost înştiinţat oficial de moartea domnului, s-a dus la Curte să vadă trupul mortului, care fusese depus în sala tronului. De la Curte, împreună cu secretarul Laurenţiu Giacomelli şi tîlmaciul Constantin Ţincu (originar din Bucureşti) s-a dus la Postelnicie unde s-a întîlnit cu Pini consulul Rusiei, cu Hackenau agentul Austriei şi cu Page reprezentantul Franţei, care veniseră mai înainte însoţiţi de funcţionarii lor mai importanţi. Acolo, Kreuchely a acceptat sugestiile lui Pini şi Hackenau de a nu urma pe jos cortegiul mortuar şi a se duce înainte la biserica Sf. Spiridon Nou de pe Calea Şerban Vodă, unde să aştepte aducerea mortului care trebuia să fie înhumat în gropniţa unde fuseseră înmormîntaţi Scarlat Grigore Ghica (7 sept. 1758-11 iunie 1761 şi sept. 1765-13 dec. 1766) şi asasinatul voievod Constantin Hangerli (dec. 1797—1 mart. 1799). S-a hotărît înmormîntarea lui Alexandru Suţu în gropniţa acestei biserici, fiindcă doamna Eufrosina (născută Callimachi), soţia răposatului, era nepoată de fiică a lui Scarlat Grigore Ghica ctitorul bisericii care, cu toate că era mică la acea dată, era „înzestrată cu bogate odoare de către familia ctitorilor" [34].

Alaiul mortuar a pornit de la palatul domnesc de pe Podul Mogoşoaiei, care se afla pe locul actualei Săli Majestic (fost Teatrul de Comedie) şi Clubul

---

[30] Hurmuzaki, vol. X, p. 96.
[31] *Ibidem*, vol. XVI, p. 1033.
[32] G. F. L. [Laurençon], *Nouvelles observations sur la Valachie suivies d'un précis historique sur les événements qui se sont passés dans une province en 1821*, Paris, 1822, p. 60.
* Mihail Hristari originar din Pogdoriana Epirului. Şi-a luat doctoratul în medicină la Pavia în 1806. În Bucureşti a venit în 1811. Erudit şi literat, a tradus opera lui Voltaire, „Brutus".
[33] Hurmuzaki, vol. X, p. 101—102.
[34] George D. Florescu, *Alaiul înmormîntărei lui Alexandru N. Suţu voevod la 20 ianuarie 1821*, Bucureşti, 1932, p. 11.

Tinerimii, adică, mai tîrziu, peste drum de Hotelul Frascatti şi Terasa Oteteleşanu, în locul cărora se află azi Palatul Telefoanelor şi Teatrul satiric-muzical „Constantin Tănase".

Palatul domnesc cuprindea, se pare, cele mai frumoase case cu două caturi de pe Podul Mogoşoaiei şi care fuseseră mai înainte proprietatea marelui spătar Costache Ghica, zis Ghica Brigadier, deoarece fusese general în armata rusească. De la acesta, în 1812, le cumpărase Ioan Caragea după ce Curtea domnească din Dealul Spirii a lui Alexandru Ipsilanti fusese distrusă de foc.

Din acest palat, pe itinerarul pe care îl vom arăta, sicriul răposatului domn a fost purtat, pe întregul parcurs, de circa 150 de boieri de la cei mai mari pînă la căpitanii de Agie care l-au dus pînă în biserică unde a fost înmormîntat.

După raportul lui Kreuchely, toate străzile şi ferestrele, pe unde se ştia că va trece cortegiul mortuar, erau înţesate de oameni de toate vîrstele şi ocupaţiile, ba unii ca să vadă mai bine se urcaseră pe garduri şi chiar pe acoperişul caselor. Într-un cuvînt putem spune că o bună parte din locuitorii oraşului erau pe parcursul pe unde urma să treacă cortegiul funebru. Alaiul era mult mai important şi mai faustuos decît la intrarea unui domn în oraş, în plus circa o mie de preoţi mergeau înaintea mitropolitului înconjurat de episcopi.

Kreuchely spune că „corpul răposatului era purtat descoperit, împodobit cu ornamente şi înconjurat cu cozi de cai, urmat de toate semnele de demnitate purtate pe perne roşii stacojii. Deasupra lui se purta un baldachin de mătase roşie stacojie galonat cu aur" [35].

După o descriere oficială foarte amănunţită, comunicată în copie de magistratul Constantin C. Sărăţeanu istoriografului bucureştean George D. Florescu, acesta, după cum am arătat mai sus, a făcut o prezentare bogată şi detaliată chiar şi a caselor şi proprietăţilor din dreapta şi din stînga uliţelor pe unde a trecut cortegiul, plus, în subsol, o sumedenie de date genealogice în legătură cu boierii participanţi.

După cum spune G. D. Florescu, conform documentului amintit, din sala tronului palatului domnesc pînă jos la scară, corpul domnului a fost purtat pe umeri de cei doi foşti mari bani Costache Creţulescu şi Grigore D. Ghica (viitorul domn, 1822—1828) şi de vornicii Dimitrie Racoviţă, Grigore Băleanu, Mihail Manu şi Constantin Bălăceanu. De aici pînă la poarta * curţii domneşti de alţi şase vornici. De la poarta palatului domnesc, ieşind pe Podul Mogoşoaiei, cortegiul purtat de alţi şase vornici a luat-o spre stînga, pe lîngă casa vornicului Iordache Slătineanu avînd în dreapta casele boierilor Cocorăşti, numite pe la începutul veacului nostru casele Zerlendi, pe locul cărora s-a construit hotelul Luvru (actualmente hotel „Capitol") peste drum de cofetăria şi restaurantul Capşa. De aici, alţi şase vornici l-au dus pînă în dreptul bisericii Sărindar (construită în 1652 de Matei Basarab) pe locul căreia, ruinată fiind la sfîrşitul secolului trecut şi demolată, s-a construit Casa Oştirii (azi Casa Centrală a Armatei) şi scuarul din faţă.

În continuare, tot cîte şase mari boieri l-au purtat pînă la casele lui Brezoianu, ale baronului Gheorghe Sachelarie (Sakellario) care locuia în proprietăţile pe care le-a cumpărat prinţul Miloş Obrenovici ce le-a dăruit, înainte de 1842, împărăţiei ruseşti, în care şi-a instalat legaţia, apoi consu-

---

[35] *Ibidem*, p. 9—10.

* Poarta străjuită de doi stîlpi mari de piatră, circa trei metri înălţime, avînd deasupra un fronton sculptat, care se puteau vedea la locul lor pînă spre sfîrşitul secolului trecut, se află actualmente în parcul palatului brîncovenesc de la Mogoşoaia.

latul, pînă la construirea ambasadei de pe Şos. Kiseleff. Alte grupuri de cîte şase boieri l-au purtat pînă la hanul Cîmpinencii, alţii pînă la poarta caselor celor arse ale răposatului ban Racoviţă, pe locul cărora s-au construit casele baronului Gheorghe Meitani (azi Miliţia Capitalei), al cărui frate Ştefan s-a căsătorit cu domniţa Ralu, fiica răposatului domn Alexandru Suţu.

De aici pînă la poarta bisericii şi hanului Zlătari sicriul a fost purtat de şase boieri cu rang de agă, iar pînă la poarta hanului şi bisericii Sf. Ioan cel Mare (pe locul cărora se înalţă azi palátul C.E.C.) de şase boieri cu rang de mari cluceri. Încă un popas scurt făcut de şase mari paharnici pînă la casele logofătului Ştefan Belu * (care fuseseră ale lui Ienăchiţă Văcărescu, 1797) şi apoi cortegiul cu cei şase mari stolnici a luat-o la stînga pe lîngă casele vornicului Ştirbei care se aflau în dreapta hanului Constantin Vodă. Şase mari sărdari l-au dus pînă la poarta bisericii Sf. Dumitru zisă „de Jurămînt" (în spatele Muzeului Naţional de Istorie, fostul local al Poştei Centrale). Şase mari căminari l-au dus de aici pînă la casa doctorului Constantin Darvari **; apoi şase mari medelniceri pînă la poarta de sus a vechii Curţi domneşti, de unde l-au purtat mai departe şase mari slugeri pînă la poarta hanului Manuc; şase mari pitari pînă în dreptul Dorobănţiei pe locul căreia, mai tîrziu, a fost vechiul şi marele magazin al lui Theodor Atanasiu cu emblema „La vulturul de mare cu peştele în ghiare", lîngă hanul Bazaca de unde locuitorii mahalalelor şi chiar din satele învecinate se aprovizionau cu stămburi, pînzeturi, basmale etc., marfă de a doua mînă şi mai ieftină.

De aici încolo, pînă în dreptul caselor vornicului Alexandru Ghica a fost purtat de şase mari cluceri de arie; au urmat apoi şase vtori (al doilea) logofeţi ai Divanului; şase polcovnici pînă la casa vornicului Constantin Bălăceanu (mult renovată şi transformată există şi astăzi); şase polcovnici în frunte cu marele postelnic pînă la poarta bisericii Sf. Spiridon; şase căpitani în frunte cu marele spătar pînă în curtea bisericii şi ultimul grup de şase căpitani, în cap cu marele agă, pînă în interiorul bisericii.

Înainte însă de a fi introdus şi înmormîntat în biserică, în curtea spaţioasă dimprejur dar totuşi neîncăpătoare, se aflau mitropolitul Dionisie Lupu, episcopii şi o parte din cler, marii boieri şi consulii puterilor străine cu principalii amploiaţi. Eufrosina (fiica lui Alexandru Callimachi voievod), soţia domnului decedat împreună cu cei 6 băieţi (Nicolae, Scarlat, George, Dumitru, Grigore şi Ioan) şi trei fete (Ralu, Roxandra, Elena), au fost sfătuiţi să nu participe la înmormîntare, ca să fie scutite de o nouă durere, fiind rugaţi în acest timp să locuiască în casele lui Iordache Filipescu [36], primul boier al Ţării Româneşti, care se aflau pe Podul Mogoşoaiei în spatele actualului palat al Republicii şi, care cuprinzînd şi grădina, ocupau o suprafaţă foarte mare pînă în str. Ştirbei Vodă.

După cum ne spune tot Kreuchely „lîngă biserică se ridicase un cort circular, deschis din toate părţile. În mijlocul cortului era o masă

---

* După moartea lui Ştefan Belu (Bellio) casele au rămas în proprietatea lui Alexandru Belu, cel de al doilea fecior, căsătorit cu Irina Văcărescu, fiica marelui ban Barbu II Văcărescu şi al Zincăi Guliano (zisă Paleologu). De la Irina a primit ca zestre casele de pe Podul Mogoşoaiei din curtea Academiei R.S.R., demolate în 1985.

** Constantin Darvari era originar din Clisura (Macedonia). Şi-a luat doctoratul la Halle în 1785. Stabilit în Bucureşti, în 1786 a fost numit dr. de şcoală, iar în 1808 dr. al poliţiei. A făcut parte din comisia de examinarea titlurilor celor ce practicau medicina.

[36] *Ibidem*, p. 10.

ovală acoperită cu un covor de catifea roşie stacojie pe care trebuia să fie aşezat coşciugul. La căpătîiul său se aflau aşezate orizontal trei tablouri; cel din mijloc purta un portret al principelui, cel din dreapta: stemele Moldovei şi Valahiei; asupra celui din stînga nu putui a mă lămuri... cîţiva pomi, totul destul de rău făcut. La picioarele mesei unde trebuia depus coşciugul era un covor pentru mitropolit. În curtea bisericii erau pe jos, peste tot, numai paie, fiindcă era în toiul iernii şi, probabil, gerul destul de aspru.

După săvîrşirea slujbei de înmormîntare, corpul răposatului domn[37] a fost introdus în mica biserică * şi, cam pe la mijlocul ei, în dreapta, se scosese din timp placa de marmură cenuşie ce acoperea groapa foştilor voievozi, iar osemintele lor fuseseră spălate cu oţet şi untdelemn, după obicei, şi puse într-un sac de pînză verde care a fost aşezat la picioarele sicriului lui Alexandru Suţu.

În momentul aşezării cadavrului în groapă, de pe dealul Mitropoliei s-au tras douăzeci de lovituri de tun din cele trei tunuri ce fuseseră aşezate acolo. Şi astfel ceremonia înmormîntării s-a terminat".

În concluzie putem spune că alaiul şi ceremonialul de înmormîntare a lui Alexandru N. Suţu a fost unul din cele mai aspectuoase pe care le cunoaştem din informaţiile documentare interne şi externe. În plus, spre deosebire de celelalte, în acesta ni se arată itinerarul parcurs, precum şi numele aproape al tuturor boierilor dregători care au fost hotărîţi să poarte sicriul cu corpul răposatului domn.

Alaiul cu care a fost primit Gh. Bibescu la intrarea în Bucureşti

După învestitura primită la Constantinopol, domnul s-a îndreptat spre ţară. La hotar a fost întîmpinat de un alai conform hotărîrii Sfatului Administrativ din 11 septembrie 1843 care l-a condus pînă la mănăstirea Văcăreşti, loc de popas înainte de a intra în Bucureşti.

Pentru întîmpinarea lui la Văcăreşti şi însoţirea pînă în Capitală s-a orînduit următorul alai:

În ziua sosirii vor fi prezenţi la mănăstire, mitropolitul ţării în fruntea înaltului cler, miniştri, toţi boierii Divanului îmbrăcaţi „în uniforme respective"[38] şi toţi ceilalţi boieri de toate rangurile.

În poarta mănăstirii se va afla un escadron în front, cu marele spătar în frunte „şi cu toţi ştabii şi oberi-ofiţeri ai garnizoanei. Îndată ce domnul se va coborî din trăsură, marele spătar îi va prezenta raportul, de asemenea şi şeful poliţiei". Apoi „prezidentul" şi „mădulările" (membrii) Sfatului orăşenesc, împreună cu neguţătorii de frunte vor aduce mării sale pîine şi sare după obicei.

---

[37] *Ibidem*, p. 7—8.

* Pe la mijlocul secolului al XIX-lea, mica biserică simplă ca arhitectură exterioară, un fel de paraclis al familiei fostului domnitor Scarlat Grigore Ghica, ajunsese într-o adevărată stare de ruină. Pentru acest motiv, în martie 1852, a fost reclădită din temelie, în proporţii mult mai mari, în timpul domniei lui Barbu Ştirbei. Construcţia a durat însă pînă în 1858, iar sfinţirea ei s-a făcut în noiembrie 1860 de către Alexandru Ioan Cuza. În 1885, turnuleţele ascuţite care împodobeau turlele şi clopotniţa au fost distruse de o furtună năprasnică, dar au fost refăcute la loc chiar în acel an.

Biserica de atunci ocupă şi azi un loc de frunte în ceea ce priveşte mărimea, precum şi ornamentaţia ei exterioară şi interioară.

[38] „Buletin Gazetă oficială" nr. 92 din 14 octombrie 1843, p. 355—356.

Odată săvîrșite acestea, domnul însoțit de miniștri și marii boieri se vor îndrepta spre biserică, fiind primit la ușă de mitropolit în fruntea clerului „după obicinuita orînduială bisericească".

După săvîrșirea slujbei bisericești, domnul se va urca în caretă fiind însoțit pînă la palatul din Capitală de următorul alai:

1 — Dorobanții poliției, pe două rînduri, vor deschide cortegiul

2 — Ipocomisarii și comisarii orașului, călări

3 — O jumătate de escadron.

Urmează careta în care se află domnul avînd în dreapta, călări, pe șeful oștirii, iar în stînga pe șeful poliției.

În spatele caretei domnești se vor afla ștabul domnesc și ștabul șefului oștirii.

Alaiul și parada va fi încheiată de o jumătate de escadron.

În tot timpul drumului de la Văcărești pînă în Capitală, toate clopotele bisericilor „se vor trage necontenit, după semnalul dat de la Mitropolie".

ALAIURI, CEREMONII ŞI PRIMIRI DE CĂLĂTORI STRĂINI LA CURTEA DOMNEASCĂ

Originea Bucureştilor ca reşedinţă de scaun domnesc a Ţării Româneşti se pierde în negura vremurilor. Dacă pînă nu de mult se credea că oraşul de pe malurile Dîmboviţei a fost „cetatea“ de locuit doar a lui Vlad Ţepeş în 1458—1459, cercetările arheologice mai recente tind să dovedească faptul că o fortificaţie exista prin aceste locuri încă de pe timpul lui Mircea cel Mare.

Desigur atunci cînd domnul se afla între zidurile reşedinţei sale, acolo se afla şi Curtea domnească care-l urma în drumurile lui la Argeş, Cîmpulung sau Tîrgovişte. Deşi cetate de scaun a principatului muntean — cu oarecare permanenţă — încă din a doua jumătate a secolului al XV-lea, posedăm informaţii prea puţine referitoare la primirea solilor sau călătorilor străini care s-au perindat pe aici.

Pentru acest secol aflăm totuşi o mică informaţie datorită unei scrisori trimise din Bucureşti, la 1 mai 1494, magistratului din Sibiu. În ea se spune că Vlad Călugărul (1482—1495) a avut ca oaspete la Curtea Domnească din Bucureşti pe un meşter tunar („pixidariu“ sau „prichsenmaster“) sas, anume Michael pe care probabil l-a folosit la repararea şi consolidarea cetăţii din Tîrgovişte.

Din scrisoarea acestui artilerist sas aflăm că la Bucureşti („Buckareschte“) el a primit de la voievodul comanditar „o plată bună“ şi tain îmbelşugat, adică „grîu pentru pîine mai mult decît pot mînca într-un an, precum şi carne“[1].

Aceasta este, aşadar, prima ştire pe care o deţinem despre felul cum era primit şi tratat un oaspete străin la Curtea domnească din Bucureşti.

Pentru vremurile care au urmat, alaiurile domneşti mai ales cele de primire a solilor şi a altor vizitatori de seamă la Curtea domnească din Bucureşti, au fost consemnate în mărturiile acelora care au trecut prin principate în secolele XVI—XIX, descriindu-se, uneori în detaliu, desfăşurarea pitorescului ceremonial.

În cele ce urmează, spicuim unele relatări spre a ne da seama cum au evoluat protocolul şi eticheta în reşedinţele domneşti din capitală, fie la Curtea Nouă, fie la mănăstirea Mihai Vodă sau în alte locuri, după ce vechea Curte, distrusă de vitregia vremurilor, de incendii şi cutremure, a fost părăsită de către fanarioţi.

De la prima menţiune cunoscută, din 1494, mai trece aproape un secol pînă mai dăm de o ştire asupra primirii unui străin în reşedinţa domnească de la Curtea Veche aşezată pe malurile Dîmboviţei. Astfel, predicatorul reformat din Cluj, Iacob Paleologul, originar din Chios, povesteşte despre

---

[1] Paul Cernovodeanu, *Un meşter constructor sas la Tîrgovişte în 1494*, în „Studia Valachica“, Tîrgovişte, 1970, p. 235.

şederea lui în Bucureşti la sfîrşitul lui iulie 1573 ca oaspete al lui Alexandru al II-lea Mircea (1568—1577) şi al soţiei sale, doamna Ecaterina, născută Salvarezzo. El spune: „la Bucureşti, în Ţara Românească [Bucurestum in Transalpinam] am fost tratat cu cinste de către domn, pe tot timpul cît am stat acolo. Mi-a trimis dimineaţa şi seara, găini, carne, lumînări, pîine, vin, ovăz, fîn, paie, încît m-a îndatorat foarte mult. Are ca soţie o nobilă din Chios, din aceiaşi patrie cu mine, din familia Salvarezzo, odinioară strălucită şi foarte bogată; ea m-a cinstit cu daruri. Aşadar de la Silistra pînă aici, nu am cheltuit aproape nimic“ [2].

La fel solul polon Maciej Stryjkowski (1547 — c.1582), primit la Curtea aceluiaşi voievod, în 1575, menţiona că a văzut „la Bucureşti, oraşul de scaun, la Curtea domnească a Ţării Româneşti, unde am fost la ospăţ, [cum atîrna] pe peretele iatacului domnului un chip, zugrăvit pe lemn, după obiceiul vechi“, arătîndu-l pe Ştefan cel Mare * al Moldovei „şezînd, cu coroană regească pe cap“ şi pe care moldovenii şi muntenii „din cauza nespusei lui vitejii îl socotesc ca sfînt“ [3].

Mai multe amănunte asupra felului în care a fost primit un oaspete străin la Bucureşti, spre sfîrşitul secolului al XVI-lea, aflăm de la călătorul francez Pierre Lescalopier. Şi acesta a fost primit de acelaşi voievod Alexandru al II-lea Mircea, la 18 iunie 1574, în palatul său care era bine păzit şi „întărit ca şi oraşul, unde l-am salutat. Cu mare greutate s-a putut găsi un tălmaci latin pentru mine. În cele din urmă principele a pus să fim găzduiţi şi ospătaţi şi ne-a dat careta lui trasă de cai buni şi un secretar al său ca să putem străbate toată ţara sa, fără să cheltuim nimic...

Palatul lui era făcut din lemnărie umplută cu chirpici de pămînt amestecat cu paie tocate. Pentru a vorbi cu el, am fost duşi într-o sală mare cu covoare turceşti şi cu o treaptă mai înaltă de jur împrejur, la o înălţime cu aproape trei picioare ca la caravanseraiuri. În fundul sălii, chiar în faţa uşii, şedea principele într-un jeţ. Pe acele locuri ridicate nimeni nu se afla în afară de el şi, în picioare, lîngă el, un copil de casă, care a luat scrisoarea mea ** şi a înmînat-o principelui. Mai mulţi ostaşi înarmaţi cu securi sau cu buzdugane se aflau în sală.

Venind tălmaciul de latină, principele a pus să i se înmîneze prin copilul său de casă scrisoarea mea, ca s-o citească cu glas tare şi s-o tălmăcească. Eu ştiam bine că în ea nu se afla nici un lucru tainic, totuşi pentru a-mi vorbi, a pus pe toţi să se retragă la celălalt capăt al sălii şi chiar pe copilul de casă. Şi n-a rămas decît acest tălmaci, care părea să explice prin discursuri mai lungi ceea ce spuneam eu pe latineşte. Principele mi-a vorbit în puţine cuvinte.

Am ieşit din palat [condus de un paznic] cu o făclie şi dus într-o casă particulară [unde] mi s-a pregătit o masă minunată de către un bucătar al principelui trimis anume“ [4].

Vorbind despre obiceiurile de la ospeţele domneşti, Lescalopier adaugă: „[Boierii] beau peste măsură, primul pahar este în sănătatea lui Dumnezeu, al doilea în sănătatea voievodului, al treilea în a sultanului, al patrulea în

[2] *Călători străini despre ţările române*, vol. II, Bucureşti, 1970, p. 413.
* Înrudit, după cum se ştia, cu Basarabii munteni.
[3] *Ibidem*, p. 454.
** Pe care o avea de la François de Noailles, ambasador (1571—1574) al regelui Franţei la Poartă.
[4] *Ibidem*, p. 426—427.

sănătatea tuturor bunilor creştini, între care nu ne cuprind şi pe noi *, al cincilea îl beau pentru pace, iar al şaselea încep să-l închine pentru cei de faţă, cu mari temenele şi cu urări de mîntuire, sănătate, drum bun şi întoarcere bună, de împlinire a dorinţelor etc.

Închinînd astfel, ei se scoală în picioare, ţinînd sus băutura, beau stînd drepţi şi te preţuiesc mult dacă faci ca ei. Ei beau din ţoiuri ** cu gîtul lung, destul de anevoios pentru cei ce nu sînt obişnuiţi.

...Cînd voievodul stă cu alţii la masă, el are o masă mult mai înălţata şi alături o alta cu mult mai joasă unde sînt aşezaţi cei care mănîncă cu el. Şi cînd vrea cineva să bea, se duce mai întîi să îngenunche înaintea voievodului, şi [boierii] stau la masă totdeauna cu capul gol" [5].

Primele ştiri despre un alai domnesc de primire şi încoronare a unui domn al Ţării Româneşti, la Bucureşti, precum şi despre obiceiurile de la marile sărbători, de Crăciun şi de Paşti, ni le furnizează Francesco Sivori (c. 1560 — după 1589), secretarul genovez al lui Petru Cercel (1583—1585).

Alaiul domnului sosit de la Poartă, pe la Giurgiu, este întîmpinat în apropierea Bucureştilor de către marele ban Mihalcea „însoţit de mulţi oameni de vază ai ţării, călări, în cea mai bună rînduială şi care numărau cam vreo 400 [de persoane]. În ziua următoare am ajuns în oraşul Bucureşti... Lînga oraş, pe cînd voiam să ne facem intrarea [cu alai] ceea ce s-a petrecut în ziua de 9 sau 10 septembrie 1583, ne-a ieşit înainte tot poporul, bărbaţi şi femei, pe o cîmpie mare, în chip atît de sărbătoresc şi cu atîta bucurie, că să vedea limpede cît de dorită era înălţimea sa de poporul său.

După ce înălţimea sa a fost întovărăşită pînă la palat, fiecare s-a dus la gazda sa să se odihnească. A doua zi, îndată suindu-se principele pe tronul său sub un baldachin, avu loc ceremonia încoronării, care a fost cu mare fast, după cum este obiceiul în această ţară... După ce i s-a pus pe cap înălţimii sale un calpac de brocart de aur, după obiceiul Ţării Româneşti, lucrat cu nestemate întocmai ca o coroană, veniră unul după altul prelaţii şi boierii cei mai de seamă, cu toţi ceilalţi fruntaşi ce se găseau la Curte, pentru a se închina înălţimii sale în semn de ascultare. În vreme de 15 sau 20 de zile, s-au înfăţişat toţi ceilalţi boieri pentru a face aceiaşi supunere" [6].

Sivori povesteşte apoi de obiceiurile de la Curte cu prilejul marilor sărbători creştineşti. „Sosise Crăciunul, care în această ţară se sărbătoreşte în chip deosebit. Oamenii îşi fac daruri unul altuia, iar toţi duşmanii se împacă. Şi toţi cei mai de seamă din ţară şi mulţi chiar dintre cei mai mici în rang vin la Curtea principelui pentru a i se închina, aducînd daruri, care un lucru care altul. La rîndul său principele dăruieşte veştminte tuturor curtenilor, dregătorilor, slujbaşilor şi oştenilor, care se ridică la 1500 de inşi, fiecăruia după treapta sa, unora ţesături de bumbac, altora stofe de lînă. Oamenii de acolo stau în ajunul Crăciunului în biserică la slujbe, ajutînd la cîntat preoţilor, care ţin ritul ortodox vechi.

A doua zi principele dă veştminte şi de mîncare tuturor cerşetorilor din oraş. Apoi întreaga boierime şi poporul întîlnindu-se se sărută unul cu altul şi petrece toate aceste zile în ospeţe, sărbătorire şi cîntece, după obiceiul lor... Aceeaşi solemnitate are loc apoi de Paşti" [7].

---

* Adică pe romano-catolici.
** Probabil că nu se obişnuiau pahare la acea dată.
[5] *Ibidem*, p. 429.
[6] *Ibidem*, vol. III, Bucureşti, 1971, p. 8—9.
[7] *Ibidem*, p. 11.

În privinţa mîncărurilor naţionale, Sivori socoteşte că „sînt alese şi bine gătite. Cu toate acestea principele obişnuia să mănînce totdeauna feluri gătite italieneşte şi ţinea în acest scop servitori italieni şi francezi foarte iscusiţi“ [8].

Mai puţin ospitalieră a fost primirea la curtea din Bucureşti a cărturarului francez Jacques Bongars (1554—1612), de către succesorul principelui „renascentist“, Mihnea al II-lea Turcitul (1585—1591). Călătorul povesteşte că, la 27 iunie 1585, a ajuns la timp pentru a petrece noaptea în Bucureşti, unde este Curtea. „A doua zi, fiind chemaţi la Divan, am înfăţişat scrisorile * noastre lui Mihnea... Domnul, în vîrstă cam de 25 de ani, a întrebat dacă vrem să-l slujim şi dacă nu avem daruri. A poruncit să ni se dea tain de la Curte.

În prima zi a lunii iulie a trimis pe marele postelnic ca să ne cerceteze. Acesta a luat toate hîrtiile noastre şi cum tălmaciul său nu pricepea nimic, pentru a le da de rost, s-au folosit de nişte notabili raguzani şi apoi de călugări franciscani. Seara ne-au fost înapoiate. Marţi 2 [iulie] ni s-a adus un paşaport, pe slavoneşte **, pentru trecerea Dunării, cu pecetea întipărită deasupra cu cerneală. Oricît ne-am străduit, nu am mai putut vorbi cu domnul. Dar postelnicul, ca să scape de noi, ne-a dat un pungaş de *portar* pentru a ne călăuzi pînă la Dunăre unde zicea că vom prinde din urmă carele domneşti care se duceau la Istanbul şi care plecaseră cu o zi mai înainte“ [9]. Şi astfel, fără fală şi protocolul adecvat, călătorii au fost expediaţi din Bucureşti unde voievodul Mihnea n-a dat dovadă de tradiţionala ospitalitate românească şi domnească.

De la această dată a trebuit să mai treacă aproape o jumătate de secol pînă să întîlnim iarăşi o descriere interesantă a primirii unui oaspete la Curtea domnească din Bucureşti. Este vorba de nobilul Paul Strassburg (1595—1654), în drum spre Poartă, solul faimosului rege suedez Gustav al II-lea Adolf (1611—1632), erou al Războiului de 30 de ani.

În martie 1632 „cînd nu mai era mult pînă să ajungem în oraş — povesteşte Strassburg — domnul *** a hotărît să-mi iasă înainte cu un număr mare de ostaşi şi chiar cu steagurile Ţării Româneşti, dar eu, din diferite motive, am împiedicat acest lucru. Totuşi, după ce am ajuns în faţa acestei aşezări mari şi întinse, au venit să ne întîmpine vreo sută de nobili ai ţării (pe care ei îi numesc *boiari*) care înarmaţi cu arcuri, gonind spre noi într-un iureş ameţitor de iute, ca pentru un atac, şi descălicînd apoi, ne-au însoţit, călărind înaintea noastră, pînă la locuinţa [rezervată nouă].

În aceiaşi seară, sus-numitul domn a trimis pe marele postelnic **** al Curţii sale ca să ne poftească pentru a doua zi la prînz. Şi cînd s-a făcut timpul potrivit, au venit boierii şi careta şi ne-am îndreptat fără zăbavă spre palat. Mergînd cu noi, ne-au însoţit cam 200 de soldaţi dalmatini mai bine înarmaţi şi îmbrăcaţi decît cei din Transilvania.

Toate drumurile şi pieţile oraşului erau pline de... atîta mulţime şi desime de norod încît se părea că tot poporul din Ţara Românească se adunase în locul acela. Curtenii palatului erau încă şi mai numeroşi, ceremoniile fastuoase şi luxul mare în îmbrăcămintea oamenilor şi în podoabele cailor.

---

[8] *Ibidem*, p. 17—18.

* Scrisori de recomandare din partea lui Sigismund Báthory, principele Transilvaniei.

** Credem că erau scrise în limba română, dar cu litere chirilice.

[9] *Ibidem*, p. 161—162.

*** Leon Tomşa, domn al Ţării Româneşti (15 octombrie 1629—21 iulie 1632

**** Mano, mare postelnic (16 ianuarie—11 iulie 1632).

Palatul domnesc era dărăpănat din cauza vechimii şi a deselor schimbări de domni [!]. Domnul mă aştepta cu cuşma în cap la uşa sălii de primire, salutîndu-mă după datina turcească, plecînd capul şi ţinînd mîinile la piept. Într-un loc mai înalt erau aşezate două scaune; domnul îmi oferi pe cel din stînga, cel mai de cinste la localnici, pe care eu nu l-am primit... La dreapta stăteau dregătorii ţării şi ai Curţii, toţi împodobiţi cu blănuri de samur ca în zi de sărbătoare. În prezenţa lor am predat scrisoarea majestăţii sale [regelui Suediei] împreună cu o urare în limba italiană şi am rugat să mi se înlesnească drumul prin ţara sa.

Tălmaci al discursului mieu era fratele Benedict, de neam cretan, predicator al Curţii, care în afară de limba turcă şi greacă mai ştia şi limbile italiana, latină şi germană şi care a stat şapte ani la Wittenberg, studiind teologia. El a tălmăcit elocvent în limba turcească şi grecească cele spuse de mine şi mi-a făgăduit în numele domnului şi cu cuvintele sale, că oameni pricepuţi şi cunoscători ai limbii şi obiceiurilor mă vor duce teafăr şi nevătămat pînă la porţile Constantinopolului.

După ce s-a sfîrşit convorbirea şi au avut loc negocierile, au răsunat cornurile şi trîmbiţile cu mare zgomot pentru a se începe prînzul. Partea din dreapta a mesei mi-a fost dată mie şi însoţitorilor mei, iar cea din stînga, domnului şi românilor săi.

Înaintea domnului erau vase de argint, la mijloc oale îngrijit lucrate şi smălţuite, iar la capăt, străchini şi blide de lemn. Bucatele nu se ridicau în tot timpul prînzului şi mai multe ceasuri în şir se tot puneau mereu felurile de mîncare unele peste altele, încît s-au înălţat, cu încetul, într-o grămadă ca o movilă.

Vinurile erau foarte bune la gust şi de soi foarte ales şi închinînd des cu paharul, convorbirea dintre oaspeţi ajungea tot mai prietenoasă şi tot mai liberă. În sfîrşit, cînd domnul ridicînd o mare cupă a închinat pentru sănătatea şi biruinţa majestăţii sale, s-au descărcat cîteva catapulte şi tunuri de aramă cu atîta răsunet încît se cutremura clădirea dărăpănată şi vasele de pe masă se ciocneau între ele.

Marii dregători şi boierii Ţării Româneşti, de cîte ori închinau cu paharele pentru sănătatea şi propăşirea domnului lor, după îndatorirea lor, de tot atîtea ori îngenunchiau pe rînd şi astfel goleau paharul în genunchi. În asemenea desfătări s-au prelungit cuvîntările şi băutura pînă noaptea, cînd fiecare s-a întors la locuinţa sa.

A doua zi domnul a vrut să mă însoţească, de plecarea mea, cu toată cinstea şi cu o escortă de o mie de călăreţi şi şase sute de pedestraşi. Spre a mări fastul, în fruntea alaiului s-a pus un steag de culoare roşie şi de o mărime neobişnuită... precum şi alte steaguri ale Ţării Româneşti.

Trîmbiţele şi tobele răsunau în pădurile apropiate şi în codrul vecin. De amîndouă părţile înaintau dregătorii şi boierii ţării, călărind cai asiatici şi împodobiţi cu haine strălucitoare. Lîngă domn erau lăutarii şi un cor de muzicanţi care cîntau cu foc un cîntec bătrînesc în limba română...

Apoi, după ce am călătorit noi cale de un ceas, domnul m-a rugat cu tot dinadinsul să poposim puţin într-o vale frumoasă pînă ce ne va aduce mîncarea de prînz, din căruţe.

În răstimp domnul a început să-şi strunească de zor caii săi aleşi la jocul cu lancea şi la alergările cele mai iuţi, să întindă coarda arcului cu o putere uimitoare, să slobozească puştile şi să tragă la ţintă.

Dregătorii şi boierii imitau această îndemînare a domnului lor şi într-o prea frumoasă întrecere fiecare îşi arăta iscusinţa sa cu armele. Văzînd aceasta,

domnul, ca să aducă încă un imbold vitejiei fiecăruia, s-a arătat foarte darnic şi a dăruit cu mîna sa o sumă mică de bani de aur acelora care întreceau pe ceilalţi prin iscusinţa sau agerimea lor.

Printre alţii şi un nobil din suita noastră a nimerit bine ţinta; acestuia în loc de premiu, domnul i-a dăruit zece coţi de ţesătură frumoasă de mătase adusă în grabă din Bucureşti.

Şi cînd căldura de amiază a început să ne dogorească, domnul băgînd de seamă aceasta, a poruncit să se întindă deasupra noastră, în semn de cinste şi de bunăvoinţă, acel mare steag al Ţării Româneşti în chip de cort, pentru a opri razele soarelui. Căci petrecusem atîta vreme privind la jocurile ostăşeşti, încît masa noastră se prefăcuse într-un prînz solemn, după săvîrşirea căruia domnul s-a întors acasă cu garda sa şi cu curtea sa, iar carele şi dregătorii ne-au petrecut pînă la malul Dunării". Şi în euforia generală, provocată de primirea somptuoasă de care avusese parte, Strassburg încheie mărturisind că „în toată lumea creştină nu este pămînt mai roditor decît cel al Ţării Româneşti" [10].

Peste cîteva decenii un sol polon, la rîndul său în drum spre Poartă, Jerzy Krasinski, a avut parte de o aceiaşi bună primire din partea lui Matei Basarab.

Această informaţie o avem de la secretarul solului care, în jurnalul său de călătorie, spune că la 1 aprilie 1636, cînd au ajuns la rîul Colentina le-a ieşit înainte „toată curtea domnului cu hatmanul (?) [de fapt spătarul] în frunte. Erau toţi frumos îmbrăcaţi călărind cai turceşti [şi deosebit de ei] erau cinci steaguri de oşteni.

Acolo, nepotul de soră al domnului *, a cărui funcţie este să poarte buzduganul şi sabia domnului, l-a salutat pe domnul sol în numele domnului, arătînd marea prietenie a acestuia, iar logofătul ** a tălmăcit cuvintele. După aceste urări ne-au condus la Bucureşti, după următoarea ordine: În frunte mergeam noi, vreo zece persoane în rînd cîte doi, de partea dreaptă mergeau două steaguri, iar de partea stîngă trei. În urma noastră, chiar lîngă domnul sol mergeau pe jos patru guarzi îmbrăcaţi ca nemţii şi avînd muschete. Cu solul mergea toată Curtea domnului şi în urmă veneau cîteva zeci de slujitori călări.

Străbătînd oraşul, pe uliţele cele mai frumoase, am fost conduşi la o mănăstire [Radu Vodă], unde s-a oprit domnul sol iar noi am fost împărţiţi pe la diferite gazde bune" .

La 2 aprilie deoarece solul se îmbolnăvise foarte rău, suferind de picior (probabil de gută sau podagră), deşi „domnul trimisese după dînsul ca să-l aducă cu o caretă frumoasă trasă de şase cai şi cu o gardă de o sută de oameni", el nu s-a putut prezenta în audienţă, fiind înlocuit de secretarul său. Acesta a fost primit cu toată amabilitatea de către Matei Basarab „înţelegînd din convorbirile" avute „marea sa dragoste faţă de rege" ***... şi de Polonia. Totodată secretarul a descoperit şi „marea sa ură faţă de turci, precum şi puternica sa dorinţă de dezrobire a creştinilor de sub jugul păgîn".

A doua zi „deşi sănătatea domnului sol s-a îndreptat prea puţin, sau aproape deloc, totuşi nedorind să amîne prea mult solia sa, în scurtă vreme, cu aceeaşi caretă şi cu acelaşi alai ca şi ieri, solul a plecat la palat, iar noi,

---

[10] *Ibidem*, vol. V, Bucureşti, 1973, p. 63—65 şi 67.

* De fapt nepotul de vară primară al domnului, anume marele spătar Preda Brîncoveanu, bunicul viitorului domn Constantin Brîncoveanu.

** Udrişte Năsturel, cumnatul lui Matei Basarab.

*** Vladislav al IV-lea Wasa, rege al Poloniei (1632—1648).

după obiceiul locului, am mers călare cîte doi înainte. La coborîrea din caretă domnul sol a fost întîmpinat de *spătari* care ne-au condus prin mai multe odăi pline cu boieri, cu dregători mai mărunţi şi alţi oameni. În ultima cameră erau dregătorii mai mari şi mai de frunte, oameni politicoşi şi venerabili.

Domnul stătea sub un baldachin îmbrăcat într-o haină de ferezie albă şi violetă, căptuşită cu blană de samur. Văzîndu-l pe domnul sol intrînd în cameră a înaintat de la tronul lui şi l-a primit cu dragoste. După aceasta s-au aşezat fiecare la locurile ce li se cuveneau. A urmat formalitatea transmiterii de urări şi salutări din partea regelui şi felicitări reciproce, poruncindu-se apoi tuturor boierilor de sfat şi dregătorilor să treacă în altă cameră, iar noi am trecut în iatacul domnului. Am intrat acolo în audienţă particulară, cu care prilej am discutat timp de o oră şi mai bine chestiuni privitoare la Republica * şi la ţara lui".

După audienţă „ne-am întors înapoi în camera cealaltă, iar la plecare domnul a pus pe umerii săi o mantie de catifea de culoare vişinie, în semn de prietenie.

În timpul mesei s-au înfăţişat înaintea domnului sol, după obiceiul acestei ţări, trîmbiţaşi, cîntăreţi din caval, panglicari şi diferiţi muzicanţi şi scamatori de tot felul pe care i-a mulţumit pe fiecare, după cum se cuvine" [11].

Unele interesante ceremonii religioase din Bucureşti, cu un oarecare aspect folcloric, sînt descrise cu multe amănunte de eruditul arhidiacon sirian Paul (Pavel) din Alep, fiul şi însoţitorul de călătorie în ţările române al patriarhului Antiohiei Macarie al III-lea Zaim.

Astfel, cei doi, după o altă călătorie făcută mai înainte, revenind în Bucureşti, la 28 aprilie 1658, au fost găzduiţi la mănăstirea Sf. Sava. Ei au fost poftiţi la Curtea domnească unde au avut o întrevedere cu domnul Mihnea III Radu. Cu acea ocazie, i-au oferit în dar „o icoană moscovită, un candelabru mare, o oglindă şi cîteva lucruri mai rare..., iar domnul a rînduit un tain pentru sfinţia sa". În urma discuţiilor purtate, cei doi au rămas foarte impresionaţi de vasta cultură teologică a domnului care l-a şi mutat pe patriarh în mănăstirea Radu Vodă [12] spre a-l avea cît mai aproape în vorbirile ce vor purta.

În a patra, a cincea şi a şasea joi după Paşti, după un vechi obicei, domnul împreună cu marii boieri şi cei doi oaspeţi au ieşit cu mare alai şi procesiune, afară din oraş, la cîmp deschis, cu făclii aprinse şi meterhaneaua care a cîntat tot felul de cîntece. Acolo, după ce s-au aşezat două scaune, unul pentru domn şi altul pentru patriarh, acesta s-a rugat pentru ploaie şi recoltă îmbelşugată.

La ducere cît şi la întoarcere, înaintea domnului mergeau satîrii, adică membrii de onoare ai gărzii domneşti, apoi 12 pedestraşi, şase pe o parte şi şase pe cealaltă parte „şase turci cu costumi aurite şi şase români cu cuşme împodobite cu roşu". „Atît la ducere cît şi la întoarcere domnul mergea pe jos, iar învăţătorul nostru [patriarhul] la dreapta lui, tot timpul vorbind împreună.

În două sărbători de-a rîndul patriarhul a fost rugat să slujească liturghia, iar la una din acestea a participat şi solul regelui Poloniei **, care mergea la sultan *** la Adrianopol.

* Republica nobiliară, de fapt regatul Poloniei.
[11] *Ibidem*, p. 120 şi 121—122.
[12] *Ibidem*, vol. II, Bucureşti, 1970, p. 261.
** Ioan al II-lea Cazimir, rege al Poloniei (1648—1668).
*** Mehmed al IV-lea, sultan otoman (1648—1687).

În ziua de Rusalii (30 mai 1658), domnul a cerut patriarhului Macarie să-l încoroneze „cu coroana domniei, potrivit ritualului prescris... şi cu binecuvîntarea ce se obişnuieşte pentru suverani". Cu această ocazie, „ciohodarul a venit şi a întins covoare în biserică, de la tronul domnului pînă la uşile împărăteşti şi, după ce domnul nostru patriarh s-a înveşmîntat în odăjdii, împreună cu mitropolitul * oraşului [ţării], a venit postelnicul **, împreună cu cămăraşul, şi, cerînd voie, au intrat şi au pus pe scaun un fel de coroana pentru domn, care fusese făcută la Istanbul şi era înaltă cum se obişnuieşte la solaci. Fundul era brodat cu fir de aur şi [coroana] era împodobită cu un surguci care semăna cu nişte crenguţe de flori din cleştar şi cu diferite feluri de nestemate. Domnul o cumpărase de curînd cu două mii de dinari. De asemenea o cingătoare împodobită, un hanger împodobit şi un sceptru aurit".

După terminarea ceremoniei religioase, patriarhul a ridicat pe domn, ce adoptase şi numele de Mihai „şi ajutat de căpeteniile clerului l-a învestit mai întîi cu cingătoarea, apoi i-a atîrnat hangerul şi apoi l-a încins cu sabia. După aceea l-a înveşmîntat cu mantia de domn, care era o hlamidă de brocart superb, împodobită cu blană de samur. Şi în locul cuşmei de samur, folosită de domnii dinainte, el i-a pus pe cap coroana de la Istanbul, despre care am pomenit şi a prins de ea surguciul... Apoi l-a binecuvîntat şi l-a sărutat. Şi apoi doi episcopi l-au luat şi l-au dat în seama celor doi dregători care stăteau la uşa altarului şi ei l-au dus la scaunul domnesc.

După aceasta a ieşit mai întîi învăţătorul nostru ca să-l firitisească, să-l binecuvînteze şi să se roage pentru el. După sfinţia sa au urmat căpeteniile clerului; după aceştia cei doisprezece mari dregători, preoţii, călugării şi diaconii; şi după ei ceilalţi dregători ai ţării. Slujba s-a încheiat cu hirotonire de preoţi; şi mulţimea celor ce se îndesau la sărbătoarea din ziua aceea a fost foarte mare.

În afară de cele două corturi pe care le avea cu el, domnul trimisese să i se aducă de la Istanbul un cort foarte mare care costase douăzeci de pungi [20 × 500 = 10 000 galbeni] şi era foarte frumos, cu trei cercuri de aur. Pe acestea le-a înconjurat cu un fel de perete, întocmai ca un zid de cetate.

Locul [unde erau aşezate corturile] era un cîmp deschis în faţa porţii mănăstirii, înconjurat de un rîu [Dîmboviţa] ale cărui ape le-a sporit şi le-a îmbogăţit, închizînd cu stavile rîul care curgea prin şanţul zidurilor mănăstirii, pe latura a treia şi croindu-i o albie mai scurtă, astfel că de fiecare parte a cîmpului era un canal de apă curgătoare. Cîmpul însuşi era frumos vîrstat cu nisip şi verdeaţă.

Şi în jurul marelui său cort, [domnul] a aşezat — după moda turcească — vreo şaptezeci de corturi noi pentru cei din jurul său, atît boieri cît şi slugi...

După liturghie, îndată ce s-a golit biserica, am venit cu toţii împreuna în acest loc. Toate trupele de diferite ranguri şi grade erau aşezate cu puştile lor, unele ca să meargă înaintea domnului de la biserică pînă în afara mănăstirii, iar altele ca să se înşire de-a lungul drumului său şi să facă de strajă în jurul cortului...

De cum am ajuns la cort, şi domnul s-a aşezat la un capăt, au intrat cu toţii ca să-i facă urări pentru a doua oară; şi acum au început să slobozească tunurile în trei rînduri. Tunurile erau cincizeci şi trei la număr... şi printre ele se aflau trei tunuri de fier, fiecare cu şapte guri. Toate trupele şi-au des-

* Ştefan, mitropolit al Ungrovlahiei (mai 1648—iulie 1653, 15 decembrie 1655—25 aprilie 1668).
** Iordache Trufanda (Pîrşcoveanu) mare postelnic (22 aprilie—22 iunie 1658).

cărcat puştile în trei rînduri, făcînd să se zguduie pămîntul din cauza zgomotului şi întunecînd cerul cu fumul lor, astfel că nu ne puteam vedea, nici auzi unul pe celălalt. Şi nu s-a pus masa pînă după amiază.

Noi eram foarte miraţi văzînd însuşirile acestui domn, căci el vorbea cu solii poloni şi maghiari în limba lor, fără ajutorul nici unui tălmaci. El cunoştea limba română, limba lui de baştină, şi putea să vorbească, pe deasupra, în limbile greacă, turcă şi persană“ [13].

În sfîrşit Paul din Alep mai descrie şi ceremonia tîrnosirii noului edificiu al Mitropoliei din Bucureşti. Astfel, Mihnea al III-lea „s-a apucat acum să termine clădirea mănăstirii [mitropoliei] lui Constantin voievod [Şerban zis Cîrnul], aşezată în acest oraş, care nu fusese isprăvită * şi a însărcinat pe marele postelnic cu pregătirea tuturor celor de trebuinţă pentru tîrnosire. El a făcut o rugăminte, în acelaşi scop, domnului nostru patriarh. Şi pregătindu-ne pentru ceremonie, ne-am dus la mănăstire în Dumineca tuturor sfinţilor [6 iunie 1658]. Ne-am învesmîntat în odăjdii. Şi domnul a venit cu mare pompă... După ce am ieşit de la liturghie, domnul s-a aşezat într-un cort în afara bisericii, pînă ce însoţitorii s-au cinstit cu băuturi tari sau dulci. Şi apoi ne-am întors în sală la ospăţ“ [14].

Cîţiva ani mai tîrziu, prin 1666, faimosul călător turc Evlia Celebi (1611 — după 1672) ce a călătorit prin multe ţări ale Europei, a revenit în ţările române trecînd din nou prin Bucureşti. Cu acest prilej el descrie o petrecere cîmpenească, însoţită de un numeros alai, la care a participat şi el în suita domnului Radu Leon Tomşa. El spune: „Într-o zi, încălecînd pe cai, cu beiul [domnul ţării] şi cu mai multe mii [!] de ostaşi, am mers spre răsărit vreun ceas şi am ajuns pe malul rîului Colentina... Pe malul acestui rîu se află un palat mare pentru bei [domn], făcut în întregime din calcar **“ unde domnul, boierii şi diferiţi dregători, împreună cu soţiile lor vin de petrec şi se distrează“.

„Din lacul mic de acolo şi din braţele care le formează acest rîu se pescuiesc tot felul de peşti, iar cei care aduc beiului peşte, în dar, se bucură de favoruri. Astfel, ei petrec foarte frumos pe malul acestui rîu înviorător. Într-adevăr e un loc acoperit cu trandafiri, cu ierburi, avînd şi livadă plină de lalele, iar miile de cîntece ale păsărilor dau omului o viaţă nouă. Într-o parte cîntă din gură matrapazii [oameni de veselie] şi cîntăreţii, iar în altă parte se aud glasurile triste ale privighetorilor din livezi. Toate produc o armonie minunată.

Clima este într-adevăr plăcută, iar grupurile alcătuite din musulmani şi nemusulmani, care sînt cu toţii făpturi ale lui Allah, se strîng cete-cete la umbra pomilor fără de sfîrşit, unde nu se vede soarele, şi petrec cu atît mai bine cu cît sînt mai mulţi... Pe scurt, o astfel de livadă pentru petreceri nu am mai văzut în ţara valahă. Acolo s-a dat un ospăţ atît de îmbelşugat, încît fiecare flămînd a mîncat cît a vrut, umplîndu-şi pîntecul. După zaiafet, pentru a uşura digestia, am încălecat pe cai şi ne-am dus la vînătoare spre

---

[13] *Ibidem*, vol. VI, Bucureşti, 1976, p. 262—265.

* Clădirea mitropoliei a fost terminată întru totul, precum şi pictarea ei, în timpul domniei lui Radu Leon Tomşa (2 decembrie 1664—3 martie 1669).

[14] *Ibidem*, p. 265—266.

** În timpul copilăriei am apucat ruinele acestui palat cu ziduri foarte groase, mortarul avînd grosimea cărămidei. Identificat de arheologul Panait I. Panait cu palatul de la Fundeni, numit mai tîrziu „Ziduri în vii“, ridicat de Matei Basarab, cf. *Un palat bucureştean atribuit lui Matei Basarab* în vol. *Matei Basarab şi Bucureştii*, Bucureşti, 1983, p. 87—96.

apus, iar seara la mănăstirea Colentina *, marele vornic ** a dat un ospăţ care de asemenea a fost minunat.

Aici s-au dat daruri la 300 de persoane, iar umilului de mine mi s-a oferit ca dar un cal buiestraş. După aceasta, iar călare pe cai, am venit în oraşul Bucureşti cu mare alai şi cu mii de torţe, cîntînd din meterhaneaua otomanilor şi din aceea a ghiaurilor şi ne-am odihnit la locuinţele noastre" [15].

Diferite mărturii interesante asupra strălucitelor ceremonii de la Curtea Veche din timpul domniei lui Constantin Brîncoveanu le deţinem de la mai mulţi călători. Astfel contele bolognez Luigi Ferdinando Marsigli (1658—1730), arheolog, numismat şi cărturar, dar în acelaşi timp emisar secret al imperialilor în tratativele de pace cu Poarta otomană, călătorind şi în chip de reprezentant al regelui Angliei, William al III-lea de Stuart-Orania, a trecut prin Bucureşti în 1691.

Aflînd de sosirea sa, povesteşte Marsigli, Constantin Brîncoveanu „a trimis un mare număr de ostaşi, dregători şi slujitori ai Curţii să mă aducă. M-a primit cu mare alai şi dovezi de cinstire într-o sală frumoasă, punînd să se închidă uşile".

După încheierea conversaţiilor politice, domnul l-a cinstit „cu un ospăţ măreţ la care au luat parte mai mulţi boieri ai ţării. Bucatele au fost alese şi vinurile de mare preţ şi toate provenind din acea ţară. Muzica — deşi împărţită în muzică creştină, turcească şi persană — a fost totuşi foarte plăcută prin diversitatea sa. Slugile erau mai mult turci [!], care stăteau în picioare în jurul mesei. Domnul a închinat cu glas încet în sănătatea împăratului *** şi a făcut să treacă aceeaşi urare, dar tot în şoaptă, printre toţi aceia care stăteau în preajma lui... Apoi a închinat paharul făcînd cu glas tare urare în sănătatea regelui Wilhelm [al Angliei] şi a Statelor [Generale] ale Olandei şi chiar turcii înşuşi au fost alături de noi.

După ce s-a sfîrşit ospăţul, domnul s-a retras cu mine într-o altă odaie unde stînd turceşte, pe perne, am vorbit de lucruri felurite, în timp de două ceasuri, cu cafea şi tutun. Cînd m-am despărţit, în sfîrşit, de el, mi-a dăruit un cal şi a poruncit să fiu însoţit pînă la gazda mea, cu aceleaşi dovezi de cinstire ca la venire" [16].

Peste cîţiva ani, la sfîrşitul lunii octombrie 1697, sticlarul boem Georg Franz Kreybich (1662—c. 1736) a fost primit cu cinste la Curtea domnească din Bucureşti, deoarece un consilier orăşenesc din Braşov, la care fusese găzduit, a trimis domnului un dar din partea oraşului cu prilejul căsătoriei domniţei Ilinca Brîncoveanu cu paharnicul Scarlat, fiul influentului dragoman al Porţii, Alexandru Mavrocordat Exaporitul.

„Şi eu, de asemenea — povesteşte Kreybich — am făcut un mic dar de pahare şi astfel am avut cinstea de a prînzi la masa de nuntă, la care au luat parte domnul, patriarhul **** şi cei mai de seamă dregători. Iar după ce domnul a cumpărat pahare pentru 200 de taleri, mi s-a dăruit postav englezesc pentru o şubă.

A fost veselie şi aveai ce vedea, tot lucruri vrednice a fi văzute, căci după terminarea ospăţului, în aceiaşi sală în care se prînzise, a fost ridicată

---

* Probabil mănăstirea Mărcuţa sau mănăstirea Plumbuita.
** Mareş Băjescu, mare vornic (7 ian. 1666—24 febr. 1669).
[15] *Ibidem*, p. 718—719.
*** Leopold I (1658—1705), împărat romano-german.
[16] *Ibidem*, vol. VIII, Bucureşti, 1983, p. 55—56.
**** Dosithei al II-lea Nottara, patriarh al Ierusalimului (23 ianuarie 1669—7 februarie 1707).

o cetate, împresurată de turci, iar în cetate erau nemţi. Turcii băteau cetatea cu tunuri şi bombarde şi-i sileau să se predea şi să ceară pace.

Şi s-au făcut şi multe alte jocuri şi tot felul de dansuri, turceşti, arăbeşti, chinezeşti, tătăreşti, franţuzeşti, spaniole şi leşeşti şi ea a ţinut toată noaptea pînă la ziuă. Nu le pot descrie pe toate cîte au fost" [17].

Asupra primirii solemne făcute la Bucureşti, în 1702, lordului William Paget, fostul ambasador al Angliei la Poartă şi unul din mediatorii păcii de la Karlowitz, dispunem de trei relaţii: una internă, anume cronica oficială de Curte a lui Constantin Brîncoveanu, redactată de logofătul Radu Greceanu şi două externe, una aparţinînd lui Edmund Chishull (1670—1733) capelanul ambasadorului, erudit numismat şi cărturar şi cealaltă unui secretar anonim al amintitului diplomat.

Să dăm întîietate lui Chishull şi să-l lăsăm să-şi depene povestea sa spre a o compara apoi cu celelalte două. Clericul anglican relatează următoarele:

„Cam pe la orele 7 azi dimineaţă, 24 aprilie [1702], excelenţa sa adică ambasadorul a pornit şi s-a pregătit pentru intrarea sa în Bucureşti... Nu departe de conac i-a ieşit înainte o caretă bogată trimisă din partea domnului Ţării Româneşti. A fost salutat de cei doi fii mai mari * ai acestuia şi escortat de o gardă de vreo cinci sute de oameni. Excelenţa sa s-a suit în caretă şi, precedat de gardă, şi-a făcut intrarea [în Bucureşti] pe la orele nouă cînd a fost condus la un palat neocupat al domnului lîngă acela al reşedinţei sale şi rugat să se folosească de el ca şi cum ar fi al său [18]....

În după amiaza aceasta a venit domnul călare prin grădina cea mică în vizită la excelenţa sa care l-a întîmpinat la poarta grădinii şi abea l-a înduplecat să treacă cel dintîi pe scară. S-a înapoiat acasă peste o oră, dînd prilej unchiului său Constantin Cantacuzino — care ţine slujba de mare stolnic... al acelei Curţi — să-i arate excelenţei sale aceiaşi dovadă de cinste.

Numele domnului este Io Constantin Basarab şi se bucură de domnie de treisprezece ani, urmînd lui Şerban Cantacuzino, fratele amintitului stolnic Constantin. El este un sprijinitor al ordinei şi disciplinei în ţară, un ctitor al reînvierii arhitecturii, un ocrotitor al învăţăturii şi la Bucureşti şi în celelalte

---

[17] *Ibidem*, p. 127—128.

* Secretarul anonim al lordului Paget scria astfel: „În ziua a 24-a domnul Ţării Româneşti şi-a trimis doi fii ai săi la preaînălţatul sol, împreună cu unchiul său, Mihail Cantacuzino, conducătorul suprem al oastei, şi împreună cu marele paharnic şi toţi ceilalţi slujbaşi şi dregători ai Curţii sale şi cu două trupe de călărime, care l-au primit pe sol şi l-au dus în propria caretă a domnului, împreună cu cei doi fii ai acestuia, în oraşul Bucureşti, unde este reşedinţa domnului, după o oră şi jumătate de drum". Cf. *Călători străini...*, VIII, p. 220.

Cronicarul Radu Greceanu precizează: „Însă după ce [solul] au venit pînă la conacul dă la Popeştii Hrizii vistiarul... măria sa, a doua zi, dînsu dă dimineaţă au gătit pre amîndoi cei mai mari fiii mării sale, pă Costandin şi pă Ştefan, împreună cu 3 boiari mari Mihai Cantacuzino vel spătar, i Şărban Cantacuzino vel paharnic, i Radul Izvoreanul vel stolnec cu toată călărimea şi cu carîta mării sale. Şi ieşindu-i înainte la Văcăreşti în deal, s-au împreunat cu dînsul". Cf. *Istoria domniei lui Constantin Brîncoveanu voievod (1688—1714)*, (ed. Aurora Ilies) Bucureşti, 1970, p. 138.

[18] *Ibidem*, p. 196. După secretarul anonim: „Cînd s-a ajuns aproape de palatul domnesc, au fost slobozite toate tunurile de la Curte, iar toţi ostaşii erau rînduiţi într-un lung şir de-a lungul uliţelor. A fost găzduit în palatul părintesc [de la poalele dealului Mitropoliei], unde l-a vizitat însuşi domnul de cum a sosit solul şi i-a urat bun sosit Şi puţin după aceea unchiul domnului, preaînălţatul Constantin Cantacuzino, vizitîndu-l şi el şi-a împlinit datoria cuvenită".

Radu Greceanu scria: „Aducîndu-l [pe sol] cu mult şi frumos şi mare alai pînă la casele mării sale, unde gazda îl gătise, acolo pogorîndu-să din carîtă, l-au suit coconii pînă sus în case şi făcînd ţărămoniile ce s-au cuvenit, au venit coconii la Curte, împreună cu trimişii boiari...", cf. *Istoria domniei...*, p. 138.

locuri din Principate, în care a introdus două sau trei tiparniţe şi de aici a scos o serie de cărţi cu folos...

Este în vîrstă de vreo patruzeci şi şapte de ani şi are zece copii, patru dintre ei băieţi [Constantin, Ştefan, Radu şi Matei]. Al doilea dintre ei, în vîrstă de 14 ani, este bine instruit în limbile latină şi greacă.

Este de o fire afabilă, blîndă şi îndatoritoare, mărinimos, grijuliu de educarea familiei sale şi un mare ocrotitor al religiei şi prin urmare darnic în cheltuielile pentru tipar şi împărţirea de cărţi, ridicarea de mănăstiri, împodobirea bisericilor şi alte fapte evlavioase.

Unchiul său, Constantin Cantacuzino stolnicul este un om mai în vîrstă, care a călătorit prin mai toate părţile lumii, este priceput în controversele religiei sale, ca şi în ştiinţele liberale, este de asemenea foarte cunoscător în ale politicii şi prin sfatul său sprijină pe domnul de faţă spre cinstea şi folosul ţării".

Chishull relatează apoi despre marele ospăţ oferit a doua zi de către Brîncoveanu în cinstea alesului oaspete. La 25 aprilie „la orele nouă excelenţa sa a întors vizita domnului, care l-a primit în capul scării şi l-a întreţinut mai întîi vreo oră şi jumătate stînd de vorbă cu el, după care excelenţa sa a fost condusă în sala de mîncare, unde era întinsă o masă lungă şi bogat încărcată, la care s-au aşezat la cină domnul şi excelenţa sa la dreapta lui. De partea cealaltă a excelenţei sale şedeau cei doi fii mai mari ai domnului, ginerele său, împreună cu ceilalţi boieri ai Curţii. De cealaltă parte a domnului şedeau în ordinea cuvenită membrii suitei ambasadorului împreună cu mehmendarul nostru, contele Toma * [Cantacuzino] şi alţii.

Masa s-a prelungit mai bine de şapte ore în care timp au urmat multe rînduri de bucate deosebite constînd din mîncări alese şi scumpe cu belşug de vinuri minunate şi cu închinarea ceremonioasă a multor sănătăţi, mai întîi pentru sultan [Mustafa al II-lea (1695—1703)], împăratul romano-german [Leopold I] şi regina Angliei [Ana Stuart (1702—1714)], toate pe rînd însoţite de salve trase de soldăţimea din curtea alăturată.

Aici au fost martorii unor dovezi neobişnuite de curtenie, ospitalitate şi purtare amabilă din partea boierimii române, dar îndeosebi a domnului însuşi, care a băut în sănătatea şi norocul fiecăruia dintre străinii de la masă.

La încheierea recepţiei a îmbrăcat excelenţa sa un contăş lung de mătase făcut după moda din Ţara Românească şi căptuşit cu o blană de samur foarte frumoasă, după care excelenţa sa şi toată suita s-au întors la locul lor de găzduire" [19].

---

* Toma Cantacuzino, fiul lui Matei şi văr cu Constantin Brîncoveanu.

[19] *Ibidem*, p. 196—197. Secretarul ambasadorului relata, la rîndul său, că „în ziua a 25-a domnul Ţării Româneşti şi-a trimis ginerele ca să-l poftească pe sol la ospăţ. Aşadar solul şezînd în careta domnului împreună cu ginerele acestuia, trecînd pe uliţele pline de ostaşi înşiraţi în ordine, a intrat în palatul domnului şi — primit la ospăţul strălucit — a stat în capul mesei, la dreapta domnului. De cîte ori se închina în sănătatea cuiva, se slobozeau toate tunurile şi chiar puştile soldăţimii. Numărul oştimii e socotit la trei mii. La sfîrşitul mesei domnul l-a dăruit pe preaînălţatul sol cu o haină de blană de samur", cf. *ibidem*, p. 220.

Cronicarul Radu Greceanu adaugă alte amănunte: „A doua zi, deci sîmbătă, poruncind măria sa Vodă de s-au împodobit toţi, trimis-au pre ginerile mării sale Radul beizade, feciorul lui Iliaş Vodă, cu caríta cea mai frumoasă împreună şi cu alte trei caríte, pentru boiarii lui să fie şi cu mulţime dă pedestrime la sol, de l-au adus la Curte. Carele după ce au sosit la scară, iată acolo era iarăşi amîndoi coconii mării sale de l-au primit şi pînă sus în foişor [!], aducîndu-l pre scara cea mare. Acolo era şi măria sa Vodă cu alţi boiari dimpreună. Şi aşa cu mare cinste primindu-l, partea cea dreaptă i-au dat.

Capelanul Chishull relatează apoi ceremonia despărţirii lordului Paget de către domnul Ţării Româneşti: „În dimineaţa aceasta [luni 27 aprilie] domnul a făcut o nouă vizită excelenţei sale care i-a întors-o în aceiaşi după amiază şi în acelaşi timp şi-au luat rămas bun, rămînînd adînc pătruns de generozitatea, curtenia şi prietenia primirii sale la această Curte. După ce s-a întors de la domn a primit în vizită de plecare pe stolnicul Constantin Cantacuzino care i-a înfăţişat în dar un cal frumos de rasă românească şi în acelaşi timp i s-au mai trimis şi alţi doi de aceiaşi rasă şi calitate din partea domnului. Iar excelenţa sa a răspuns la darul lui Constantin prin dăruirea unui inel cu un diamant preţuit la 300 de lire sterline“ [20].

Despre cîteva ceremonii bisericeşti din timpul domniei lui Constantin Brîncoveanu ne povesteşte ieromonahul rus Ipolit Vişenski care a ajuns la Bucureşti în ajunul Crăciunului anului 1707, fiind găzduit la mănăstirea Sf. Sava. El spune că a asistat la tîrnosirea bisericii Sf. Gheorghe Nou, refăcută din temelii de Constantin Brîncoveanu, care a avut loc în duminica de la 20 decembrie 1707. Slujba religioasă a fost făcută de patriarhul Ierusalimului Hrisant Nottara şi de Gherasim, patriarhul Alexandriei înconjuraţi de un mare sobor alcătuit din: 12 mitropoliţi, arhiepiscopi şi episcopi, 12 arhimandriţi şi egumeni, patru diaconi, doi arhidiaconi.

„Era adunare mare, multă lume, nu numai în biserică, ci şi în ograda bisericii; de asemenea erau şi mulţi turci şi se uitau la aşa numită ceremonie“.

Voievodul Constantin Brîncoveanu a venit însoţit de cei trei feciori ai săi, Constantin, Ştefan, Radu şi de marii boieri. „Boierimea e îmbrăcată tot în aur, iar voievodul în samure azurii. Veşmintele preasfinţitului erau din fir de aur cu pietre scumpe de mărgăritare“.

La masa care s-a dat după slujbă, patriarhul Alexandriei a fost condus de voievod şi de un fiu al lui, iar patriarhul Ierusalimului de unchiul voievodului, Mihai Cantacuzino, şi de un alt fiu, „mantiile lor fiind ţinute pe braţe de către boiari".

„După masă, patriarhul Alexandriei a plecat într-o caretă de aur cu zece cai, cu multă cinste, înconjurat de numeroase slugi, la mănăstirea închinată mănăstirii Ivirului de pe [la] Athos. După aceea a fost condus voievodul

---

Intrînd deci în Divan, era foarte în bună tocmeală orînduiţi toată căpitănimea, ceauşii, i stegarii slujitoreşti. Dupre aceia în scaunul domnesc pre dînsul puindu-l şi măria sa pre pat şăzînd, după multă vorbă ce au avut singuri numai, şi la masă l-au pus. Căruia mare cinste făcîndu-i, dă o parte dăspre dreapta toţi boiarii lui puind, iar dăspre partea stîngă din cotro măria sa Vodă şădea, boierimea ţărăi.

Dă cîteva ori cu tunurile au dat şi cu puşcele, închinînd pentru sănătăţi... Dat-au şi cu puşcile numai, iar pentru sănătăţi. Închinînd şi de veselie mare s-au şi îmbătat atîta el [solul] cît şi boiarii lui, (măcar că dă nimeni n-au fost siliţi). După ce deci dă la masă s-au sculat, l-au îmbrăcat măria sa Vodă cu un conteş al mării sale, cu spinare de samur şi puindu-l în caritä, iarăşi cu ginerele mării sale, la gazda ca să se odihnească l-au trimis", cf. *Istoria domniei*..., p. 138—139.

Pentru ziua de duminecă 26 aprilie, atît secretarul anonim cît şi Radu Greceanu dau amănunte ce lipsesc din jurnalul lui Chishull Astfel, cronicarul Greceanu spune că „luni... după prînz, poftind solul ca să vie la măria sa, însă numai cu halaiul oamenilor lui; aşa au venit cu carîtele lui, cu oamenii şi cu parataxis a lui ce avea. Deci măria sa în foişorul cel mare, dăspre grădină, cu cinste primindu-l, mult şăzînd, ş-au luat zioa bună şi s-au dus la gazdă. După aceia, marţi, dînsul dă dimineaţă, cu acelaşi alai dintîi, cu aceiaşi boiari şi cu carîta cea frumoasă, cu ginerele mării sale, aşa cu alai frumos din tîrg scoţîndu-l pînă dă marginea tîrgului, luîndu-şi zioa bună boiarii dă la dînsul, s-au înturnat înapoi, mergînd cu dînsul un steag dă slujitori şi cu acei dintîi orînduiţi numiţi boiari, cu toate cele dă trebuinţă-i grijit, pînă la Rucăr l-au dus şi de acolo pînă la ţinutul nemţesc", cf. *Istoria domniei*..., p. 139.

[20] *Ibidem*, p. 198.

cu toată oştirea lui, şi s-a dus la Curtea sa, iar patriarhul Ierusalimului a rămas la mănăstirea Sf. Gheorghe"[21].

Ieromonahul Vişenski ne mai povesteşte şi desfăşurarea slujbei făcută de Bobotează (6 ianuarie 1708) la Bucureşti, la biserica domnească de la Curtea Veche, unde fusese construit un loc anume pentru soţiile marilor boieri. „Aveai la ce să te uiţi acolo, era multă lume domnească adunată... De-a lungul bisericii era pusă o masă lungă, acoperită cu covoare scumpe; s-au adus două cruci şi toate cele pentru sfinţirea apei".

Patriarhul Gherasim al Alexandriei n-a putut participa fiind bolnav şi bătrîn, împlinise vîrsta de o sută de ani. Slujba a fost făcută de patriarhul Ierusalimului înconjurat de arhierei şi de tot soborul. El, împreună cu cîţiva oameni, s-a dus la rîu „fiindcă alăturea de Curte curge Dîmboviţa. Curînd patriarhul a cufundat crucea în rîu şi deodată toţi purtătorii de arme au tras de cîte trei ori şi au dat şi cu tunurile şi tot felul de jocuri au fost şi focuri şi clopotele au sunat". După întoarcerea de la rîu, la biserică, patriarhul a botezat pe voievod şi pe doamnă şi pe toţi care erau acolo. Apoi, la palat, a fost „masă cu muzici".

Primit a doua zi de Brîncoveanu, Vişenski l-a informat că se duce în pelerinaj la Ţarigrad (Constantinopol), fapt pentru care domnul i-a îngăduit să se ducă cu carele domneşti ce transportau tributul la Poartă şi a poruncit să i se dea 35 lei de drum[22].

În sfîrşit, interesante amănunte asupra vieţii de la Curtea domnească, din timpul lui Brîncoveanu, ni le furnizează însăşi secretarul florentin al domnului, luminatul cărturar Anton Maria Del Chiaro (1669—după 1727). Privitor la regimul oaspeţilor străini ai lui Vodă, iniţiatul italian mărturiseşte: „Cînd ajunge... străinul în oraş — şi cu atît mai mult dacă e reşedinţa domnului — e primit cu toată cinstea, potrivit cu rangul lui... dîndu-i-se găzduire fără plată, aducîndu-i-se de vreunul din nobili [boieri], pîine, vin şi talere cu mîncare şi aceasta tot timpul cît rămîne acolo... Cu atît mai vîrtos cînd străinul merge în Ţara Românească anume chemat", în primul rînd de către domn el „este primit cu toată atenţia cuvenită de căpitanul de graniţă, căruia i s-au trimis dinainte porunci în această privinţă". Oaspetele primeşte „locuinţă, hrană, cai şi căruţe... de la un loc la altul, pînă ajunge în oraşul de reşedinţă al domnului, care dă dispoziţii pentru găzduirea străinului, dîndu-i-se îndată tainul zilnic de carne, pîine şi luminări. Apoi, după rangul persoanei se obişnuieşte să i se mai dea pîine şi vin de la Curte şi o sumă lunară de bani de la Vistierie...

Pe lîngă diferitele daruri pe care obişnuieşte să le facă domnul la zile mari, îndeosebi străinilor care sînt atunci în slujbă la Curte, mai dăruieşte fiecăruia din ei, de Paşti, o bucată de postav şi una de atlas ca să-şi facă o haină şi vestă de vară, fiind mai bine ca străinul să umble îmbrăcat după obiceiul ţării, pentru a nu bate la ochi turcilor, care vin zilnic în Ţara Românească şi care nu privesc cu ochi buni porturi şi obiceiuri deosebite de ale lor"[23].

Del Chiaro ne înfăţişează cel dintîi, în izvoarele cunoscute nouă, o înmormîntare domnească şi anume aceea a doamnei Pulheria, născută Ciuchi, a doua soţie a lui Nicolae Mavrocordat (1715—1716, 1719—1730) cu care se începe şirul domnilor fanarioţi din Ţara Românească.

---

[21] *Ibidem*, p. 248 şi 249.
[22] *Ibidem*, p. 249—250.
[23] *Ibidem*, p. 375—376.

Astfel secretarul italian scrie că în anul 1716 în vinerea dinaintea Rusaliilor [18 mai] a murit la Bucureşti, ca lăuză, la cîteva zile după naştere, soţia domnului Alexandru Mavrocordat.

„Prin bătaia tuturor clopotelor s-a dat de ştire că a murit doamna. În acelaşi timp au fost deschise temniţele şi sloboziţi toţi cei închişi, atît pentru pricini civile cît şi pentru crime şi acest lucru se obişnuieşte la moartea oricărei rude apropiate a domnului, pentru ca aceşti nenorociţi să se roage lui Dumnezeu pentru sufletul ei. . ."

Trupul neînsufleţit al doamnei „îmbrăcat fastuos, a fost ridicat pe o masă mare, acoperită cu covoare într-una din sălile de primire, avînd în jur patru făclii aprinse. Avea pe piept o icoană, unde era zugrăvit chipul Sfintei Fecioare, cu copilul în braţe.

Îndată ce s-a răspîndit vestea morţii, toate jupînesele de rangul întîi s-au dus la curte pentru a petrece la groapă pe răposata lor doamnă; şedeau de jur împrejur, în acea sală, falnice şi nemişcate într-o tăcere adîncă şi jalnică.

Sosind dimineaţa de sîmbătă, s-au pregătit toate cu cel mai mare fast cu putinţă pentru înmormîntarea care a avut loc în biserica Mitropoliei din Bucureşti, în chipul următor: pe la orele 12 toată garda seimenilor care erau înşiraţi în acest scop, pe două rînduri, în marea curte a palatului, a început să pornească pe jos, doi cîte doi, fiecare cu o lumînare şi fără arme. Urmau după aceia alţi soldaţi, numiţi cazaci, în acelaşi chip. După ei veneau toate breslele de meşteşugari şi în urma acestora corpul constituit al stărilor. Au luat parte toţi parohii bisericilor din Bucureşti, purtînd patrafire şi de asemenea stareţii mănăstirilor, fiecare cu prapurele desfăşurat al bisericii sale.

În acel timp a fost ridicat trupul neînsufleţit al doamnei ce a fost pus mai întîi într-un sicriu căptuşit în întregime cu atlas roşu, ca şi capacul său ce era purtat pe umăr de un căpitan de soldaţi, îndată după coşciug. Acesta era purtat de şase dintre primii dregători ai ţării care sînt: marele ban, marele vornic, marele logofăt, marele spătar, marele vistier şi marele clucer. Aceşti boieri erau apoi schimbaţi cu alţii care le luau locul.

Cînd a început să coboare pe scară, domnul a ieşit dintr-o încăpere unde stătuse de vorbă cu patriarhul Alexandriei *, care se afla la dreapta sa, a mers pe jos în urma răposatei doamne îmbrăcat în roşu ca şi fiul ** său (singurul fiu de la prima sa soţie). Venea apoi marea boieroaică *** cu faţa acoperită de o glugă lungă de zăbranic negru, apoi toate jupînesele ţării urmate de paisprezece sau cincisprezece roabe îmbrăcate în portul grecesc şi despletite, care îşi boceau cu atît amar stăpîna lor moartă, încît într-adevăr te cuprindea mila. La urmă de tot veneau caretele doamnei, trase de şase cai albi.

În sunetele tuturor clopotelor, cortegiul de înmormîntare a ajuns la biserica Mitropoliei unde a început trista slujbă bisericească, încheiată cu rugăciunea de înmormîntare ce a fost rostită de arhiepiscopul mitropolit **** al Ţării Româneşti (care din cauza podagrei nu putuse urma cortegiul). După aceia cei mai înalţi ierarhi, şi mai întîi amintitul patriarh, s-au dus să sărute acea icoană aşezată pe pieptul adormitei doamne. După ierarhi a venit şi domnul, urmat de fiul său, pentru a-şi lua ultimul rămas bun. Acesta a fost însoţit de atîtea strigăte şi bocete, încît urechile îţi erau asurzite şi mintea zăpăcită. În sfîrşit sicriul cu rămăşiţele pămînteşti, ridicat de cei şase mari

* Samuil, patriarhul Alexandriei (1710—1723).
** Scarlat Mavrocordat.
*** Probabil soţia marelui ban, socotit primul dintre boieri.
**** Mitrofan, mitropolit al Ungrovlahiei (septembrie 1716—1719).

dregători, a fost dus la groapă şi acolo a fost acoperit cu capacul despre care am vorbit, căptuşit tot cu atlas roşu ca şi coşciugul.

După ce acesta a fost coborît în groapă, patriarhul ţinînd în mînă o sapă, a luat puţină ţărînă din patru părţi, în formă de cruce, şi a aruncat-o peste sicriu, cîntînd psalmul al XXIII-lea care începe [astfel]: „Al Domnului este pămîntul şi tot ce este pe pămînt" etc. Atunci şi domnul îngenunchind a luat un pumn de ţărînă şi l-a aruncat jos, ceea ce a făcut şi fiul său, urmaţi apoi de alţii pînă s-a umplut groapa cu pămînt.

După terminarea slujbei s-a dat fiecărui ierarh cîte o basma frumoasă de vreo 4 pînă la 6 ţechini * una, şi înfăşurate în ea se aflau cîteva monede de aur, potrivit cu rangul fiecăruia. Apoi domnul a încălecat şi urmat de toţi boierii, s-a întors la curte unde se şi făcuseră toate pregătirile pentru pomenile de împărţit săracilor pentru sufletul răposatei" [24].

Vremurile de restrişte care au urmat: războaie, epidemii şi alte calamităţi naturale au împiedicat primirile de oaspeţi mai de seamă la reşedinţa din Bucureşti a domnilor fanarioţi. Totuşi, în timpul Războiului austro-ruso-turc din 1736—1739, vizita emisarului secui Kélémen Mikés — fost luptător în oştirea curuţilor şi tovarăş de pribegie al răposatului principe al Transilvaniei, Francisc al II-lea Rákóczi — este una din puţinele înregistrate în Bucureştii acelor vremuri.

Demnitarul transilvănean, slujind acum pe fiul lui Francisc, principele Iosif Rákóczi, aliat cu turcii împotriva Habsburgilor, a fost trimis în două rînduri la Constantin Mavrocordat, domnul de atunci al Ţării Româneşti. În jurnalul său — scris sub formă epistolară — Mikes aminteşte că în luna martie 1738 sosind în Bucureşti unde, m-au fost trimes principele [Iosif] să duc cuvînt de bun găsit lui Constantin Vodă, carele m-au primit cu mare cinste şi au pus a mă duce dinaintea sa cu mare pohfală **. Cît am şezut acolo, vodă m-au ţinut după cuviinţă şi aşijderea mi-au dat slobozenie de îndărăptare" [25].

Mikes şi-a reînnoit vizita în Bucureşti la 11 iunie 1739 fiind însoţit de această dată şi de alţi doi emigraţi, Pápai János şi Zay Zsigmond. El povesteşte că „aice ne-au întîmpinat cu mare cinste în laturea tîrgului, că ne aştepta prînzul gata la o mănăstire ***. Voievodul l-au trimes la noi pe exaporitul său ce se cheamă secretariu şi tot acela ne-au ospătat în numele voievodului. După prînz ne-am dus în tîrg cu mare pohfală cu carîta mării sale Constantin Vodă... şi am stat faţă cu măria sa aproape un ceas de vreme. Ochii măriei sale stau cîş, dar mintea nu, că are îndeajuns, săvai că iaste altminteri croită... Nu zic că iaste întru totul ca un voloc, dară nice mult îi lipseşte, că fără istov numai a te prinde într-însa voiesc.

Vodă are casă şi grădină în latura oraşului ****. Acolo am stătut faţă cu măria sa. Şi acolo iaste tabăra lui... ziua şade în casă iară noaptea doarme sub cort, căci atîta vreme cît vizirul ***** se află în tabără, voievozii ţării aşijderea în tabără trebuiesc să steie... şi tot aşa pînă ce vizirul îşi ridică tabăra sa. Iară Vodă ne-au dat carîta şi cai de poştă şi o sumă de căruţe.

---

* *Ţechin* = veche monedă de aur, arabă şi italiană.

[24] *Ibidem*, p. 383—384.

** *Pohfală* = pompă, fast, strălucire.

[25] Mikés Kélémen, *Scrisori din Turcia* (ed. D. Veress, G. Pâteanu şi introducere P. Cernovodeanu), Bucureşti, 1980, p. 185, 201.

*** Mănăstirea Văcăreşti, ctitoria lui Nicolae Mavrocordat.

**** Casele domneşti de la Foişor, ridicate de acelaşi Nicolae Mavrocordat.

***** Yeğen-Mehmed paşa, mare vizir otoman (19 decembrie 1737—22 martie 1739).

Deci, cu ajutorul lui Dumnezeu, mîine zi purcedem dintru acesta loc [la Iaşi]. Şi mai va [vrea] să ne deie cîteva cătane întru alai la drum"[26].

În sfîrşit în ultima şedere a lui Mikés în Bucureşti, din toamna lui 1739 pînă în primăvara lui 1740, emisarul secui nu s-a mai bucurat de preţuirea lui Constantin Mavrocordat. Astfel, la 23 octombrie 1739, el spunea că „voievodul — care au fost totdeauna cu bunăvoinţă către mine — s-a schimbat de la o vreme, că n-am făcut pe voia sa"[27].

Nu se cunosc motivele răcirii raporturilor dintre domn şi Mikés, dar se poate presupune că Mavrocordat, căruia îi plăcea să fie înconjurat de străini cultivaţi, i-a oferit pribeagului secui vreo slujbă la Curtea sa, pe care însă n-a acceptat-o, preferind să se întoarcă în Turcia, unde trăia în mijlocul restrînsei colonii de emigraţi maghiari de la Tekirdağ, foşti sprijinitori curuţi ai principelui Francisc al II-lea Rákóczi. Aşadar, noua şedere a lui Mikés la Bucureşti, a fost tristă, îngreunată şi din pricina unei ierni foarte grele în care frigul şi lipsa alimentelor a provocat mare suferinţă în rîndul tuturor locuitorilor. El a părăsit oraşul de abia în mai 1740, într-o perioadă mai liniştită, cînd drumurile erau mai sigure după încheierea păcii de la Belgrad între turci şi adversarii lor (18 septembrie 1739).

De la această dată au trecut aproape patru decenii pînă cînd aflăm o cu totul altă ceremonie oficială de primire a unui sol la Bucureşti şi anume aceea a ambasadorului ţarinei Ecaterina a II-a, cneazul Nikolai Vasilievici Repnin (1734—1801), în drum spre Poarta otomană, pentru a ratifica pacea de la Kuciuk-Kainargi (10/21 iulie 1774), în urma încheierii victorioase a unui nou război ruso-turc (1768—1774).

În jurnalul soliei se arată că la 1 septembrie 1775 „la orele şapte dimineaţa, înainte de a ajunge la vreo 5 verste * de Bucureşti, ambasadorul şi ambasadoarea ** au fost întîmpinaţi de către domn *** [Alexandru Ipsilanti] şi soţia **** sa [Ecaterina]... Au fost conduşi la corturi special amenajate unde li s-au servit diferite răcoritoare şi fructe".

Din însemnările timpului (condica Grigore Dim. Ghica) aflăm că domnul ţării împreună cu soţia sa şi cei doi fii s-au dus la Văcăreşti însoţiţi de un alai foarte mare, călări şi pedeştri — care totaliza un număr impresionant de oameni îmbrăcaţi în uniforme şi haine de sărbătoare.

„După ce ambasadorul s-a ospătat, după o îndestulată odihnă, domnul i-a cerut îngăduinţa de a pleca mai înainte şi i-a adus un cal cu valtrapuri împodobite, cu care [ambasadorul] a avut curtenia de a-l înştiinţa că-l va călări la intrarea sa în oraş... Ambasadoarea, care a dat voie de asemenea doamnei ţării să plece mai înainte, s-a urcat în caleaşca ei şi s-a îndreptat cu toată suita ambasadei înspre capitală, la fel ca şi la Iaşi".

Ambasadorul Repnin, cu întreaga lui suită, şi-a făcut intrarea în Bucureşti însoţit de alaiul ***** pe care domnul i l-a pus la dispoziţie.

---

[26] Mikés Kélémen, *op. cit.*, p. 201—202.

[27] *Ibidem*, p. 211.

* *Verstă* = unitate de măsură pentru distanţe folosită altădată în Rusia (1,067 km).

** Prinţesa Repnin, născută Kurakin, nepoata influentului om de stat, contele Nikita Ivanovici Panin.

*** Alexandru Ipsilanti, în prima sa domnie din Ţara Românească (1774—1782).

**** Ecaterina Ipsilanti, născută Moruzi, sora domnului Moldovei, Constantin Moruzi (1777—1782).

***** „Steagul cu catanile ţării înainte, şi catanile după steag, câte doi potriviţi; aceştia sânt ca nişte călăuze şi după dânşii urmează tot alaiul.

Catanile du peste Olt, călări câte doi potriviţi, şi cu postelnicul lor după dânsul, cu polcovnicul dă Cerneţi.

„Doi fii ai domnului [Constantin şi Dimitrie] mergeau înainte în anturajul ambasadorului în care se mai afla şi mehmendarul Porţii şi marele ban Mihai Cantacuzino, numit consilier de stat în Rusia. Din nou, la intrarea convoiului în Bucureşti s-au tras clopotele [bisericilor], salve de tun şi puşti şi s-a oferit o recepţie cu răcoritoare la reşedinţa ambasadorului care a sosit la Bucureşti la orele două după amiază".

Pe ziua de 2 septembrie „s-a ivit în zori marele postelnic * al Curţii venit să se intereseze de starea sănătăţii ambasadorului şi a ambasadoarei. Generalul adjutant Ronţov, din conducerea ambasadei, a oferit daruri pentru domn şi soţia sa. La orele 11, ambasadorul, cu întreaga sa suită, a făcut o vizită domnului. După prînz, ambasadoarea a vizitat pe doamna ţării. După aceasta, domnul a venit la ambasador şi a stat împreună cu dînsul tot timpul şi a rămas la cină.

Pe ziua de 3, dimineaţa, a venit din nou marele postelnic la ambasador şi ambasadoare, prezentîndu-le complimente. După prînz soţia domnului a venit cu fiica ** ei şi cele mai de vază boieroaice de la Curtea ei şi au rămas pînă la orele opt seara. În aceeaşi [zi], generalul adjutant Ronţov a invitat pe domn cu întreaga familie la prînz pentru a doua zi, poftind totodată şi pe cei mai mari boieri ai Ţării Româneşti.

4 [septembrie]. A fost o masă pentru 70 de persoane la ambasador unde au fost de faţă următoarele persoane: domnul, cu întreaga lui familie, actualul consilier de stat Cantacuzino, şi cei mai distinşi reprezentanţi de ambele sexe din Bucureşti. După prînz oaspeţii au fost înveseliţi cu dansuri naţionale, în timp ce ambasadorul şi cu domnul jucau cărţi. Înainte de plecare, domnul a poftit pe ambasador şi ambasadoare şi întreaga lor familie să ia prînzul cu dînsul a doua zi. Suita a fost de asemenea invitată.

5 [septembrie]. Ambasadorul şi ambasadoarea şi prinţesele [fiicele lor] şi întreaga suită au prînzit la domnul ţării.

Dumnealui beşli-aga cu neferii, însă
Neferii toţi, căte doi potriviţi, înaintea beşli-agăi
Beşli-aga cu tacîm după cum să cade şi cu steagul în locul său, după orînduială

Breasla spătărească

Lefecii căpităneşti, călări, căte doi potriviţi, cu steagurile lor
Vel căpitan za lefecii, după orănduiala sa
Buciumul, şi steagul după dănsul, cu tobă şi sărmaci
Baş-buluc başa după orănduiala sa
Steagul cel mare după dănsul cu sărmaciul
Arnăuţii toţi călări, cu steagurile şi zapcii lor, căte doi potriviţi, cu tacîm după cum să cade
Scutelnicii pedeştri, asemenea căte doi potriviţi
Căpitanii şi zapcii mici, spătăreşti, ai scutelnicilor pedeştri, căte doi potriviţi
Logofătul spătăresc } amăndoi potriviţi păntre zapcii,
Ceauşul spătăresc } înaintea spătarului
Vel spătar, cu podoabă, după obicei
Steagul spătăresc, cu trămbiţile, sărmaci, toboşii şi lefecii cu prapore, după obicei

Breasla neguţătorească

Neguţătorii, căte doi potriviţi, călări
Starostea dă neguţători la urmă, între dănşii
Dumnealor veliţii boieri, căte doi potriviţi, după osebita foaie ce s-au făcut după arhondolighion, de la vel ban pănă la vel clucer dă arie, şi vameşii ce s-au aflat în Bucureşti şi s-au găsit cu cale au intrat în orănduiala dumnealor la alai".

* Scarlat Caragea, mare postelnic (3 iulie—26 septembrie 1775).

** Domniţa Ralu Ipsilanti, căsătorită apoi cu marele ban Alexandru Manu (1755—1815).

6 [septembrie]. Ziua numelui înălţimii sale imperiale, prinţesa moştenitoare *. Ambasadorul cu întreaga suită au urmărit slujba divină de la mănăstirea celor 40 de mucenici... După încheierea slujbei, ambasadorul a primit vizita mitropolitului ** din Bucureşti şi a altor doi episcopi *** munteni. Ei au fost de faţă şi la masa de prînz la care domnul, familia lui şi întreaga Curte fuseseră invitaţi în ziua precedentă. Au fost atunci 700 de tacîmuri. Muzică vocală şi instrumentală s-a cîntat în tot acest timp. Trompete şi tobe au răsunat şi răpăit în timpul închinărilor [făcute] în sănătatea înălţimii sale. După prînz a avut loc şi un bal.

7 [septembrie]. La 5 dimineaţa ambasadorul şi primul mehmendar [al Porţii] au mers la vînătoare la invitaţia domnului, la vreo 5 verste depărtare de oraş, unde a fost pregătită o masă sub un cort pentru dînsul şi suita lui şi unde au participat de asemenea şi doamna ţării şi cele mai distinse boieroaice de la Curtea ei. După aceia, s-a prezentat o comedie turcească, iar seara a avut loc o tragere de artificii. Toate acestea s-au terminat la orele 10 seara după care ambasadorul s-a întors în oraş.

8 [septembrie]. Această dată fusese hotărîtă pentru plecarea din Bucureşti, dar a fost amînată pentru [ziua] de 11 [a lunii] la cererea urgentă a domnului Ţării Româneşti. S-a pretextat că nu erau încă gata pregătirile în vederea plecării.

9 [septembrie]. Seara domnul şi soţia sa, însoţiţi de cîteva persoane de ambele sexe de la Curte, au venit la ambasador şi ambasadoare şi au stat cu ei pînă la orele 9 seara. Atunci, actualul consilier, cneazul Cantacuzino a invitat pe ambasador şi ambasadoare să ia prînzul cu sine a doua zi. El a poftit de asemenea şi o parte a suitei acestuia.

10 [septembrie]. Ziua sărbătoririi Sf. Alexandru Nevski. Ambasadorul însoţit de suita sa a asistat la slujba religioasă în mănăstirea celor 40 de mucenici, unde s-au înălţat rugăciuni. Întorcîndu-se de acolo, ambasadorul şi familia sa şi cu suita lor au vizitat pe actualul consilier de stat Cantacuzino şi au prînzit cu dînsul. Domnul, familia şi întreaga Curte au fost de asemenea de faţă. Seara întreaga suită a fost înştiinţată de plecarea fixată pentru ziua următoare.

11 [septembrie]. La orele 7 dimineaţa toate echipajele erau gata, nefiind înhămaţi doar caii de la carete şi căruţe. La ora 9 au sosit domnul şi doamna ţării la ambasador şi ambasadoare şi după ce au stat puţin cu dînşii, au ieşit afară din oraş unde era pregătită o gustare de dimineaţă... La ora 10 ambasadorul a părăsit Bucureştii în fruntea convoiului său alcătuit din turci, români şi propria suită. Ambasadorul însuşi călătorea într-o caretă împreună cu amintitul consilier de stat Cantacuzino, cei doi fii ai domnului călărind de o parte şi de alta a carosei".

După o călătorie de 4 verste s-a făcut un popas la mănăstirea Văcăreşti unde se ridicaseră corturi cu mese în cinstea ambasadorului şi a soţiei sale. „După ce s-au oprit cîtva timp în acest loc, ambasadorul, după ce şi-a exprimat toată gratitudinea faţă de domnitor, a plecat mai departe. La fel şi ambasadoarea şi-a prezentat mulţumirile ei"[28]. Şi astfel impunătorul convoi a luat

* Sofia Dorotea de Württemberg, soţia ţareviciului Pavel Petrovici, viitorul ţar al Rusiei Pavel I (1796—1801).

** Grigorie al II-lea, mitropolitul Ungrovlahiei (28 iulie 1760—18 septembrie 1787).

*** Chesarie, episcop de Rîmnic (12 ianuarie 1774—9 ianuarie 1780) şi Cosma Popescu, episcop de Buzău (30 septembrie 1763—9 octombrie 1787), viitor mitropolit.

[28] *Mubadele, An Ottoman-Russian exchange of Ambasadors* (ed. şi trad. N. Itzkowitz şi Max Motte), Chicago şi Londra, 1970, p. 140—143.

calea spre Giurgiu spre a se îndrepta către destinaţia sa, Constantinopol.

După alaiul şi bogatele ceremonii de primire făcute în cinstea lui Repnin, urmează, tot la acelaşi domn, primirea unui alt oaspete la Curtea domnească.

Iată, de pildă, cum descrie Constantin de Ludolf, fiul ministrului Guglielmo de Ludolf, rezidentul Regatului celor Două Sicilii la Poartă, primirea sa şi a unor tovarăşi de drum de către Alexandru Ipsilanti la 15 mai 1780: „Domnul ne primi bine şi ne vorbi frumos în italiană... Are o faţa frumoasă şi prietenoasă. Văzurăm de asemenea pe beizadele *, fiii săi, care ne primiră la fel cu politeţe şi prietenie... Am luat masa joia trecută la domn... La ora prînzului a trimis trăsura ca să ne ia şi merserăm cu secretarul ** la dînsul... Ne primi într-un chioşc turcesc şi după cîtva timp ne aşezarăm la masă într-un alt chioşc în partea cestuilalt. Servitul se făcea după obiceiul nostru... Domnul era aşezat într-un jilţ mare de catifea roşie, iar domnul cavaler *** şi cu mine eram aşezaţi lîngă dînsul. După masă, ni se serviră cafele şi narghilele şi după cîtva timp domnul ne propuse o plimbare la Cotroceni, o mănăstire ortodoxă aflată la o oră distanţă de oraş... Se urcă singur în careta sa, iar noi în alte două cu beizadelele, care după plimbare, ce n-a fost prea lungă, ne conduse acasă şi se duseră la baia **** aflată nu la prea mare depărtare de locuinţa noastră. Am mers după aceia să-i vedem şi noi la baie, unde ne-au asurzit urechile un taraf de ţigani... Sîntem îndestulaţi cu de toate de către domn... Cel puţin pîinea este foarte bună, căci sînt aici mulţi brutari nemţi, fugiţi din Transilvania, care o fac tot aşa de bună ca şi la Viena [29]

Datorită aventurii nesăbuite a fiilor săi, Alexandru Ipsilanti, la cererea lui, a fost înlăturat de pe tron şi în locul lui a fost numit domn al Ţării Româneşti Nicolae Const. Caragea (1782—1783). Acesta, fiind informat de sosirea consulului rusesc *****, la 14 febr. 1783, a trimis, în cinstea lui, un alai care să-l însoţească de la conacul unde poposise pînă la Curtea domnească. În cele ce urmează redăm componenţa alaiului, precum şi felul cum a fost primit de domn.

Astfel:

„Polcovnicul de tîrg cu 50 cazaci ai lui, după orînduială

Vel căpitanul de dorobanţi cu 50 de dorobanţi ai lui, cu chivere şi cu zapciul lui

Doi postelnicei, doi postelnicei

Rahtivanul, al doilea pitar

Al doilea comis, al treilea postelnic

Ceauşu de aprozi, Vătaful de aprozi, cu oamenii lor

Vel portaru cu toţi portăreii

Un salahor		Un saraciu
Trei căpitani agieşti	Careta [domnească]	Trei căpitani agieşti
Cinci ciohodari	cu şase telegari	Cinci ciohodari

* Constantin şi Dimitrie, care făcînd o escapadă pînă la Viena în 1782, unde a fost trimis cunoscutul boier cărturar Ienăchiţă Văcărescu ca să-i convingă să se reîntoarcă în ţară, au provocat mazilirea la cerere a tatălui lor Alexandru Ipsilanti, la 4 ian. 1782, ce a vrut astfel să dovedească Porţii că nu a avut nici un amestec în aventura fiilor săi

** Stephan Ignaz Raicevich, raguzan, ulterior primul rezident consular habsburgi în Ţara Românească.

*** Guillaume-Emmanuel de Guignard, cavaler de Saint-Priest, fratele ambasadorului Franţei la Poartă, contele François Emmanuel de Saint-Priest (1768—1784) şi însoţitor de drum al tînărului Ludolf.

**** Probabil o baie turcească.

[29] A. Oţetea. *Contribution à la Question d'Orient*, Bucarest, 1930, p. 343—344

***** Ivan Ivanovici Severin, consul rus la Bucureşti (1783—1787; 1791—1799

Altă caretă cu doi telegari pentru dragoman"[30].

Ajuns la Curtea domnească, consulul a fost întîmpinat la poartă de patru alai-ceauşi şi de ici-oglan-ceauş, iar în interiorul curţii de toată breasla marelui spătar (seimeni, neferi, arnăuţi, căpitani, bulucbaşi) şi de toată breasla agiească.

De la scară pînă la uşa Divanului, de-o parte şi de alta se aflau tufeccii şi delii Curţii domneşti. În Divanul cel mare pînă la uşa Spătăriei l-au primit ciohodarii, satîrii şi zapcii cei mari spătăreşti şi agieşti.

În sfîrşit, în Spătărie, pe tron îl aştepta domnul, avînd la locurile cuvenite: beizadelele, mitropolitul, episcopii şi toţi marii boieri *halea* şi *mazili*.

„Intrînd consulul înăuntru, s-au sculat măria sa vodă în picioare şi aşa primindu-l, au şezut măria sa iarăşi în scaunul măriei sale. Aşijderea i s-a pus şi consulului scaun în dreapta măriei sale, de au şezut, şi, lîngă dumnealui, secretarul său alăturea au şezut.

Şi îndată au început consulul a-i face măriei sale lui vodă *proimion* ce au avut şi după aceea şi măria sa vodă către dumnealui. Apoi dulceaţă şi cafea numai la măria sa vodă şi la consul.

După aceasta s-a chemat dumnealui Divan Efendi dimpreună şi cu dumnealui Kadi Efendi al Georgiovului [Giurgiu], întîmplîndu-se a fi aice, căruia i s-a dat de cetit beratul împărătesc şi cu un firman ce a avut consulul, stînd toţi în picioare. Iar după săvîrşitul citaniei făcînd ceauşii *davaoa* cea obicinuită şi stînd măria sa în scaun, cum şi consulul şi toţi la locurile lor, s-a cetit de al doilea logofăt tălmăcirea beratului în limba românească.

Apoi, atunci de iznoavă, s-a adus dulceaţă, cahvea la măria sa, la dumnealui consul, la beizadele, la cadii, la Divan Efendi, la arhierei şi la toţi dumnealor boierii, de rînd. Mai şezînd cîtvaşi s-a adus şerbet şi afumătoare, şi apoi întîi Cadiul şi Divan Efendi ieşind, s-a ridicat şi consulul ca să iasă, căruia iarăşi i s-a sculat măria sa vodă în picioare şi aşa, cu acelaşi alai dintîi, s-a dus"[31] la locuinţa care-i fusese repartizată.

Un al doilea alai întocmit de Nicolae Caragea a fost acela făcut pentru primirea patriarhului Ierusalimului * la data de 8 iunie 1783, şi care avea următoarea orînduială:

„Seimenii polcovniceşti, seimenii bulucbăşeşti
Preoţii din Bucureşti cu doi protopopi călări
Trei postelnicei, trei postelnicei,
Ceauş agiesc, ceauş spătăresc
Al doilea pitar, polcovnicul de ciocli
Polcovnicul de seimeni, baş-bulucbaşa
Polcovnicul *za* tîrg, vel căpitanul *za* lefegii
Vel căpitanul *za* seimeni, vel căpitanul *za* dorobanţi
Careta gospod cu şase telegari"[32].

O descriere nu lipsită de umor a primirii făcute de extravagantul domn Nicolae Mavrogheni a aristocratei engleze lady Elisabeth Craven, la 15 iulie 1786, se datorează călătoarei însăşi. Găzduită în casa secretarului domnesc, francezul Pierre La Roche, i se trimise acolo o caretă aurită, dar demodată „ca din vremea lui Papură Vodă" care o purta cu alai pînă la Curtea Nouă, unde o aştepta Mavrogheni. „Sosirăm ... într-o primă curte

---

[30] V. A. Urechiă, *Istoria românilor*, vol. I, Bucureşti, 1891, p. 286.
[31,32] *Ibidem*, p. 286—287.
* Avramie al II-lea, patriarh al Ierusalimului (1775—1787).

a palatului" povesteşte ea „unde trecui printre două rînduri de gărzi, dintre care unii erau ieniceri, iar ceilalţi arnăuţi. Într-o a doua curte erau alte două rînduri de gărzi care se desfăşurau de-a lungul îngrădirii unei prispe şi pătrunserăm pe acolo într-o sală de audienţe, foarte mare, în colţul căreia se găseau mulţime de perne. Acolo şedea Domnul îmbrăcat în haine turceşti, înconjurat de toţi ofiţerii şi străjile sale. Deasupra capului său erau cozile de la cal (tuiuri), coiful cel mare, penajul, frumoasa sabie şi celelalte arme pe care le-am văzut purtate cu alaiu în faţa lui la Constantinopol...

Se serviră cafele şi dulceţuri şi cînd mă sculai să-mi iau ziua bună, unul din curtenii domnului îmi spuse la ureche să mă reaşez şi urechile mele fură asurzite de gălăgia cea mai drăcească pe care am auzit-o vreodată, secretarul spunîndu-mi cu demnitate şi voce gravă: — Este pentru dvs. doamnă, meterhaneaua * Domnului.

Domnul mă rugă apoi să privesc în curte. Văzui trîmbiţe de toate felurile, ţimbale ce erau lovite unele de altele şi tobe de toate mărimile. Cîteva din aceste tobe care nu erau mai mari decît nişte ceşti de cafea, erau orînduite pe jos, iar nişte oameni aplecaţi cu fruntea aproape la pămînt, băteau deasupra lor. Fiecare din aceşti muzicanţi încerca să acopere zgomotul făcut de vecinul său, făcînd unul şi mai mare pe cît îi era cu putinţă".

După aceea englezoaica fu condusă spre a fi prezentată doamnei **: „Doamna era aşezată după moda turcească şi înconjurată de 3 din fiicele ei, copile în vîrstă de nouă, zece şi unsprezece *** ani. Cît despre doamnă, era o femeie foarte frumoasă care părea să aibă vreo treizeci de ani. Ea semăna mult cu ducesa de Gordon ****... Mă luă de mînă şi mă aşeză lîngă ea. Domnul, pentru a-mi arăta o extraordinară favoare, permise ca d-nul V*****. să intre în gineceu şi-l aşeză lîngă dînsul... Erau peste 20 de femei în cameră, dintre care una, în loc de turban purta o căciuliţă de zibelină... Mă poftiră [Mavrogheni şi cu Doamna] atunci să iau masa cu ei şi primii, dar îi rugai apoi să-mi dea voie să mă reîntorc la locuinţa mea. Fusei dar însoţită pînă la trăsură şi străbătui curţile cu acelaşi alai ca la venirea mea. Secretarul domnului, care mă însoţea în trăsură, îmi spuse că avea poruncă să-mi arate o frumoasă grădină englezească care aparţinea unui boier bătrîn şi merserăm acolo. Între această grădină şi o grădină de zarzavat a unui pastor de ţară din Anglia nu era o mare deosebire. Stăpînul casei era un bătrîn venerabil ****** a cărui barbă era albă ca zăpada, îmbrăcat cu un anteriu şi sprijinit de servitori căci umbla cu mare greutate. Mi s-a oferit din toate fructele ce le avea în grădină". Tot acolo călătoarea întîlneşte pe tînăra cu căciuliţa de zibelină *******, care era fata bătrînului ban Dudescu, în casa căruia fusese primită.

La plecare, domnul i-a dăruit Elisabethei Craven un superb cal arab, care-l primise cu cîteva zile mai înainte de la un paşă cu 3 tuiuri.

„Ospăţul fu servit după obiceiurile europene, cum nu mă gîndisem", relatează călătoarea. „O masă cu picioare şi scaunul pentru a te aşeza, era ceva mai mult decît sperasem. Domnul şedea în capul mesei cu doamna

* Orchestră alcătuită din muzicanţi turci.

** Mărioara Mavrogheni, născută Scanavi.

*** Domniţele Sultana, Ruxandra şi Ralu, măritate mai tîrziu respectiv cu Mihail Manu, Alexandru Manu şi Dumitru Suţu.

**** Celebră frumuseţe a saloanelor londoneze din vremea regelui George al III-lea.

***** Un însoţitor al călătoriei, nenominalizat, probabil ofiţerul britanic Vernon.

****** Este vorba de Nicolae Dudescu (m. 1787), fost mare ban al Craiovei (1777—1779 şi 1781).

******* Maria Dudescu.

de o parte şi eu de partea cealaltă. D-nul V., care a fost de asemenea poftit, luă loc în stînga mea. Mai multe femei erau la masă cu noi. Doamna avea 9 femei în spatele scaunului ei, pentru ca s-o servească. Printre altele se puseră pe masă mai multe obiecte de argint care mi s-au părut venite din Anglia, adică solniţe, serviciu pentru untdelemn şi oţet, dar se mai găseau şi 4 sfeşnice care cred că erau de alabastru, cu garnituri de flori făcute din mici rubine şi smaragde de toată frumuseţea.

În tot timpul ospăţului, ni se cîntă din urîta muzică turcească; din fericire însă pentru urechile noastre, aceasta era înlocuită din cînd în cînd de lăutari ţigani ale căror cîntece erau aşa de frumoase încît ar fi îmbiat la joc chiar şi buturugile. Domnul băgă de seamă impresia pe care această muzică o făcea asupra mea şi îi puse să cînte mai des decît pe turci...

După ce am isprăvit cu ospăţul, am trecut în sala cea mare în care doamna mă primise la sosirea mea... Pe la ceasurile unsprezece mă sculai ca să-mi iau rămas bun. Doamna îmi dărui cîteva batiste frumos brodate şi am fost silită să cer iertare că nu puteam rămîne să petrec un an lîngă dînsa, ceea ce i-ar fi făcut mare plăcere, spunea ea, căci felul meu de a fi şi purtarea mea erau încîntătoare.

M-am retras cu acelaşi alai care îl avusesem la venire, afară de cele aproape 100 de facle care ne luminau şi de muzica turcească şi lăutarii care cîntau, muzicanţii mergînd pe lîngă trăsura mare şi poleită. Acest alai caraghios şi disonanţele îngrozitoare pe care le auzeam, făcură ca să uit seriozitatea pe care mi-o impusesem şi cu toate că secretarul Domnului era cu noi, am rîs cu hohote de la palat pînă la casa unde eram găzduită“ [33].

Este interesant să vedem acum şi cazul unei primiri „neoficiale“ făcute unui călător, care totuşi a avut prilejul să vadă Curtea domnească şi pe domn. Astfel influentul comerciant englez William Hunter, cu un însoţitor al său, au avut cinstea să se întîlnească cu Mihai Suţu la 17 mai 1792, datorită bunăvoinţei secretarului domnesc Panaiot Kodrikas. „Cum n-am fost primiţi în mod oficial, eticheta cerea ca la primirea noastră să nu înştiinţăm pe nimeni“ povesteşte Hunter.

„Măria Sa, într-un costum grecesc era aşezat pe un divan, cu cei doi fii ai săi * de partea dreaptă şi epitropii şi boierii erau aşezaţi după rangul lor, de partea stîngă. Primirea s-a făcut cu un ceremonial deosebit, dar n-a fost o zi de mare activitate. Au fost citite unele comunicări şi au fost prezentate cîteva petiţii, în timp ce domnitorul îşi bea cafeaua, îşi fuma ciubucul, care erau din lemn de cireş, lung de peste şase picioare, cu capătul foarte elegant şi cu piesa de băgat în gură, de chihlimbar.

Toată lumea îi purta mare respect şi de cîte ori vorbea, în sală se făcea o mare tăcere. Înainte de plecare el a poruncit secretarului său, să ne roage să luăm cafeaua cu el în particular, după audienţă. O invitaţie atît de politicoasă nu putea fi refuzată. La timpul hotărît ne-am prezentat la el şi am fost primiţi cu cea mai mare sensibilitate. Curînd după ce ne-am aşezat, au intrat mai mulţi servitori care, după ce ne-au oferit ciubuc, ne-au servit cu cafea şi dulceaţă care amîndouă aveau un parfum minunat. El, în general, întreţine o curte minunată, dar cum palatul, care era o clădire spaţioasă şi măreaţă **,

---

[33] Lady Elisabeth Craven, *A journey through the Crimeia to Constantinople*, London, 1789, p. 302—314.

* Beizadelele Grigore, mai tîrziu caimacam al Ţării Româneşti şi Alexandru devenit mare dragoman al Porţii (1802—1808).

** Curtea Nouă din Dealul Spirii.

arsese în timpul războiului *, domnul actual a fost nevoit să-şi mute reşedinţa într-o mănăstire ** şi să trăiască într-un chip mai retras. Curtea doamnei *** este cu totul deosebită de cea a Domnului, iar la audienţele ei nu sînt primiţi bărbaţi, afară de anumite zile, care sînt însă foarte rare“ [34].

Alaiul cu care Alexandru Moruzi a primit pe Kutuzov. Unul din cele mai importante alaiuri de primire a unui alt demnitar al Imperiului ţarist şi oaspete de seamă al ţării noastre, a fost acela făcut de domnul Alexandru Moruzi lui Kutuzov **** şi care, după părerea noastră, a întrecut cu mult toate alaiurile de primire făcute ambasadorilor sau celor mai de seamă oaspeţi străini care au trecut prin ţara noastră.

Astfel, în 1793, generalul Kutuzov, fiind numit „ambasador mare la Curtea Rusiei către Poarta Otomanicească“, a fost trimis, cu o numeroasă suită, la Constantinopol de către ţarina Ecaterina a II-a pentru schimbul instrumentelor de ratificare a păcii care fusese discutată şi încheiată la Iaşi (dec. 1791—ian. 1792). Ambasada lui Kutuzov a trecut prin ţara noastră, poposind în diferite localităţi, dar stînd mai mult în cele două capitale la Iaşi şi în special la Bucureşti.

Intrarea şi poposirea în reşedinţa de scaun a Ţării Româneşti — Bucureşti — a fost descrisă de cancelaria Divanului domnesc *****, precum şi de către doi membri ai suitei ambasadorului, anume Heinrich Cristoph von Reimers şi Johann Christian Struve.

Prezentăm mai jos o parte din relatarea făcută la noi în ţară. Astfel, înainte de sosirea lui Kutuzov la Iaşi, domnul Moruzi, care fusese înştiinţat încă de la 3 iunie [35], a trimis acolo pe clucerul Calfooglu să-l întîmpine şi să-l însoţească pînă la Bucureşti, iar pe marele spătar Ianache Văcărescu, fost mare ban, împreună cu mulţi slujbaşi din breasla spătărească, l-a trimis la Focşani de unde şi acesta trebuia să-l însoţească pînă în Capitală.

În acelaşi timp s-a dat poruncă ispravnicilor din judeţele pe unde a trecut să-i pregătească „conace cu îndestulare pe la locurile cuvincioase“ şi să pună la dispoziţie pentru imensul cortegiu — militari şi civili — cu care sosise în ţară, alimente, căruţe, cai, furaje pentru trebuinţele ce va avea care, după cum se ştie, toate acestea au fost rechiziţionate, sau altfel, de la locuitorii din satele prin care a trecut sau a poposit.

De asemenea tot la Focşani, a fost trimis marele cămăraş Nicolache ca să-i înmîneze o scrisoare din partea domnului şi apoi să se întoarcă înainte de sosirea ambasadorului la Bucureşti.

La hotarul comunei Agieşti, Kutuzov a fost întîmpinat de episcopul Buzăului însoţit de trei boieri: banul Dumitrache Ghica, vornicul Scarlat Greceanu şi căminarul Isaac Ralet. Şi tot acolo venise şi marele hatman ca însoţitor al paşei şi a lui cafegi-başa care au fost meihmandari (călăuze) din partea Împărăţiei otomane.

La Colentina, înainte de sosirea lui Kutuzov, s-au ridicat mai multe corturi pe un loc puţin mai înalt, unul pentru domn, beizadele, mitropolit,

---

* Războiul austro-ruso-turc (1787—1791).

** Mănăstirea Mihai Vodă.

*** Sevastiţa Suţu, născută Callimachi.

[34] William Hunter, *Travels in the year 1792 through France, Turkey and Hungary*, London, 1796, p. 335—336.

**** Mihail, Ilarionovici Kutuzov (1745—1813), general-feldmareşal rus. Vestit comandant de oşti în războaiele purtate împotriva Imperiului otoman şi a lui Napoleon Bonaparte.

***** Cunoscută nouă din transcrierea de mai tîrziu în „Condica Grigore Dim. Ghica“.

[35] V. A. Urechiă, *op. cit.*, vol. V, p. 463—464.

episcopi şi marii boieri, altul pentru paşa şi cafegi-başa, altul în care să se servească masa şi încă alte două-trei corturi pentru diferite trebuinţe.

Înainte de intrarea lui Kutuzov în Bucureşti, la rîul Colentina dincolo de pod, i-a ieşit în întîmpinare chiar domnul cu beizadelele, mitropolitul, episcopii şi boierii cei mari „cu toate breslile ţării şi cu toată orînduiala domnii".

La uşa cortului cel mare au fost aşezaţi pe două rînduri: satîrii, ciohodarii, delii, tufeccii, călăraşii, postelniceii, călăraşii hătmăneşti şi breasla spătărească. De la cort înainte au fost puşi să-i iasă în întîmpinare: postelniceii, al doilea şi al treilea postelnic, precum şi marele postelnic „cu semnile în mîini".

Sosit la uşa cortului domnesc, Kutuzov a fost întîmpinat de Alexandru Moruzi şi beizadele, iar înăuntru pe două scaune asemănătoare „păreche, potrivite unul cu altul", pe unul s-a aşezat domnul, avînd în stînga sa beizadelele aşezate pe scaune mai mici, iar pe celălalt scaun Kutuzov avînd în dreapta lui pe cavalerii şi ofiţerii suitei sale, pe scaune mai mici.

Îndată după aşezarea pe scaune, s-a servit dulceaţă şi cafea şi, după puţină odihnă, domnul a invitat pe ambasador la o gustare care s-a servit în al doilea cort. Acolo, pe mai multe mese, dinainte pregătite, se aflau „fripturi, mezele, zaharica şi poame". Paşa şi cafegi-başa au servit gustarea, probabil cu mîncăruri orientale, în cortul special pregătit pentru ei.

La sfîrşitul acestei gustări, domnul a dăruit ambasadorului şi paşei cîte un cal de rasă, frumos împodobiţi, se înţelege cu harnaşamente de preţ, cu totul deosebite.

După aceasta, domnul cu alaiul său a intrat în oraş ducîndu-se la conacul unde trebuia să fie găzduit ambasadorul care şi el, la foarte scurtă vreme, a venit cu alaiul său.

În cinstea oaspetelui, pe întregul parcurs au fost trase clopotele tuturor bisericilor, iar meterhaneaua, tobele, surlele şi trîmbiţele n-au încetat cu muzica lor stridentă.

Sosind la conac, adică în casele marelui ban Dimitrie (Dumitrache) Ghica * care, desigur, era una din cele mai frumoase şi mai încăpătoare clădiri din acea vreme, ambasadorul a fost primit, în curte, de marele postelnic şi de toţi postelnicii săi, iar domnul l-a primit sus „la capul scării în pridvor". Cu ocazia aceasta toate breslele au tras cîte trei salve de puşcă, în cinstea oaspetelui.

Acolo, în casele lui Ghica, s-a servit masa de prînz la care au participat domnul, beizadelele şi cîţiva din marii boieri, după care Alexandru Moruzi, cu alaiul său, s-a întors la Curtea domnească de la Cotroceni.

A doua zi, vineri, 29 iulie 1793, domnul a trimis pe marele postelnic la ambasador în vizită de curtoazie să vadă cum se simte, iar acesta a trimis prin *siclitarul* (secretarul) său peşcheşuri (cadouri) pentru domn şi pentru doamna.

Tot în aceeaşi zi a venit şi Kutuzov la Curte unde, într-o anumită orînduială, a fost primit de toate breslele cu steaguri şi semnele lor, precum şi de *meterhanea* şi trîmbiţaşi care au cîntat atît la sosire cît şi la plecare.

În Spătărie, unde a fost primit, se aflau domnul, beizadelele, mitropolitul, episcopii şi toţi marii boieri. Ambasadorul a fost poftit să stea „în pat" (pe divan), iar toţi ceilalţi pe scaune. După ce li s-a servit dulceaţă, cafea, şerbe-

---

* Casele banului Dumitrache Ghica se aflau pe malul stîng al Dîmboviţei, în spatele actualului palat C.E.C. (fostă Casă de depuneri şi consignaţiuni) şi care, renovate şi mult transformate, există şi astăzi, aflîndu-se în ele sediul Ministerului Sănătăţii.

turi şi „afumături cu poale", domnul cu ambasadorul, numai ei, s-au dus într-o scurtă vizită la doamna.

A treia zi, cafegi-başa, mehmendarul ambasadorului, a venit la Curte pe un cal domnesc, cu alai alcătuit din anumite bresle sub conducerea marelui agă şi marelui postelnic, fiind primit la Spătărie cu „ţermonia cea cuviincioasă".

A patra zi, duminica, a venit la Curte şi paşa, călare pe cal domnesc, însoţit de patru satîri. Şi tot în acea zi, ambasadorul a dat un banchet la care a poftit pe domn, mitropolit, episcopi şi pe toţi marii boieri.

În a cincea zi, domnul a poftit şi el la ospăţ pe ambasador cu suita sa unde a participat şi doamna, mitropolitul şi boierii cu soţiile lor.

În a şasea zi, dimineaţa, Alexandru Moruzi, cu alai, s-a dus să viziteze pe cafegi-başa şi pe paşa pe care, la prînz, i-a invitat la ospăţ la „Ceşmea", adică în chioşcul făcut de Mavrogheni care se afla la începutul Şoselei Kiseleff de azi, pe partea stîngă.

Vizitele, banchetele, petrecerile şi dansurile s-au succedat în fiecare zi cînd la Curtea domnească, cînd în casele boierului Dumitrache Ghica, cînd la „Cişmeaoa domnului Mavrogheni" unde boierii au fost invitaţi cu cucoanele lor şi unde a fost „*fotohisie*" îndestulă, cu fişicuri, adică jocuri de artificii, şi în tot timpul petrecerii a cîntat meterhaneaua şi lăutarii.

Pentru aranjarea şi supravegherea tuturor banchetelor (ca să fie cît mai reuşite) date la Colentina sau în Bucureşti, a fost numit epistat vornicul Scarlat Greceanu.

În sfîrşit după două săptămîni de stat în Bucureşti, în care întreg grupul de oaspeţi s-a simţit foarte bine, ambasadorul Kutuzov cu ai lui, însoţit de un măreţ alai ca şi atunci cînd a venit, şi-a continuat drumul, fiind petrecut pînă la mănăstirea Văcăreşti unde a fost şi domnul şi unde „s-au făcut ţermonie şi masă de gustare pentru luare de ziua bună". În continuarea drumului, marele spătar a fost însărcinat să conducă pe ambasador „pînă l-au trecut Dunărea din jos de Giurgiu"[36] de unde şi-a continuat drumul ajungînd la Constantinopol la 7 octombrie 1793, iar acolo a stat, în treburile diplomaţiei, pînă la 13 martie 1794.

Din relatarea lui Reimers spicuim cîteva informaţii pentru a vedea modul în care a fost întîmpinată ambasada lui Kutuzov la porţile Bucureştilor la 28 iulie 1793 de către Alexandru Moruzi şi Curtea sa. Domnul a primit pe Kutuzov în cortul de onoare şi după o scurtă convorbire alaiul a pornit la drum, în sunetele meterhanalei turceşti, sosind în oraş, pe la orele 2 după amiază. Mulţimea, printre care multe fete frumoase, era adunată la ferestre sau pe uliţi admirînd trecerea cortegiului. Ambasadorul a descălecat în curtea locuinţei ce-i fusese hărăzită spre găzduire, în salvele de onoare trase de arnăuţi. Domnul a primit pe Kutuzov în capul scării, întovărăşindu-l înlăuntrul casei, unde a avut loc un mare ospăţ. Reimers şi cîţiva membri ai ambasadei au fost găzduiţi pe Drumul Craiovei (Calea Rahovei) la pităreasa Argetoianca, boieroaică ciudată care şi-a uimit oaspeţii prin căciula de urs ce-o purta pe cap în toiul verii[37].

Reimers povesteşte mai departe: „Ca şi la Iaşi şi aici este prescrisă eticheta şi ceremonialul de rigoare al fostelor misiuni diplomatice ruse, pe care Domnul le oferă ambasadorului şi suitei sale ce trebuie să-i înapoieze vizita.

---

[36] „Condica Grigore Dim. Ghica"; la fel unde sînt pasaje în ghilimele şi netrimitere la subsol.

[37] Heinrich von Reimers, *Reise der russisch-kaiserklichen ausserordentlichen Gesandschaft an die Othomanischen Pforte in Jahr 1793*, vol. I, Petersburg, 1803, p. 121—122.

Duminică, după sosirea noastră, Domnul cu familia * şi curtea sa au luat masa la ambasador, iar în ziua următoare acesta a fost invitat cu toată suita sa la Domn. Ambasadorul împreună cu funcţionarii superiori ai misiunii au luat loc în trăsura de gală, iar noi am fost luaţi în caleştile şi rădvanele boierilor.

Domnul trebuie să se simtă destul de strîmtorat. El locuieşte în condiţiuni nu prea strălucite, deoarece în cursul ultimului război, austriecii au distrus palatul domnesc, care se găsea în apropiere de locuinţa sa de azi, alături de Mitropolie, aşezată pe un deal din oraş. Zidurile rămase din palatul ars te fac să-ţi dai seama de întinderea sa destul de mare de odinioară. Priveliştea din locuinţa Domnului asupra oraşului, mult mai jos aşezat, este într-adevăr minunată. Rîul Dîmboviţa curge sub ferestrele locuinţei de azi a Domnului...

Acum cîteva zile, domnitorul a dat un bal de despărţire şi o cină la reşedinţa sa din împrejurimile oraşului. Grădina era luminată cu lampioane, iar la sfîrşit ni s-a oferit privirilor un foc de artificii "[38].

Pentru curiozitate şi documentare redăm mai jos alcătuirea imensului şi fastuosului alai cu care domnul Alexandru Moruzi a întîmpinat pe Kutuzov, precum şi alaiul care a fost lăsat de domn pentru a-l însoţi pe ambasador de la Văcăreşti pînă la locul de ospitalitate din Bucureşti.

Astfel:

„Alaiul cu care au ieşit măria sa vodă afară din Bucureşti, spre întîmpinarea ambasadorului" *Kutuzov.*

Steagul catanelor din ţară, căpitani şi catanele acestui steag, toţi călări şi înarmaţi

Breasla agiască

Polcovnic de pod cu toţi podarii pedeştri

Călăreţii polcovniceşti, toţi călări şi înarmaţi

Vel căpitan de cazaci cu steagul şi sărmaciul şi toboşul său

Talpoşii dorobănţeşti, pedeştri, cu chivere şi cu tobe şi cu cimpoi

Vel căpitan de dorobanţi cu zapcii săi înainte şi cu cîţiva din breasla armenească, cu tacîm curat şi cu steagul său şi toba

Cazacii agieşti, pedeştri, cu cimpoaiele lor

Vînătorii asemenea

Căpitanii agieşti înarmaţi cu tacîm curat, pedeştri

Ceauşul agiesc

Polcovnicul de vînători

Dumnealui vel Agă

Steagul, cu stegarul agiesc şi călăraşii cu prapurile, şi trîmbiţele cu toba, şi cîrmacii

Dumnealui baş-beşleaga cu toţi neferii săi, înarmaţi, cu tacîm curat, şi cu steagul său

Breasla hătmănească

Toţi călăraşii hătmăneşti, după orînduială

Polcovnicu hătmănesc, cu vel căpitan *za* minzîl

Dumnealui vel hatman

Aprozii vătăşeşti şi ceauşeşti, păhărniceii şi copii de vistierie

Vataful de vistierie, cu vătafu de păhărnicei

Vătaful de aprozi, cu ceauşul de aprozi

---

* Adică soţia sa, doamna Zoe, născută Rosetti şi cu copii lor, domniţele Ralu, Smaranda, Marioara şi Ecaterina şi beizadelele Iordache, Alexandru, Constantin (ajuns mare dragoman al Porţii) şi Dimitrie.

[38] *Ibidem*, p. 127—130.

Breasla portărească

Portăreii, rînd, pă jos, cu semnile în mîini
Vtori portar, cu treti portar

Dumnealui vel portar

Dumnealor veliţi boieri după osebita foaie ce s-au făcut după arhondologhie, de la vel ban pînă la vel clucer de arie, şi vameşii ce s-au aflat în Bucureşti şi s-au găsit cu cale au intrat în orînduiala dumnealor la alai

Breasla armăşească

Armaşii, puşcaşii
Vtori armaş, treti armaş

Dumnealui vel armaş

Steagurile şi trîmbiţaşii domneşti şi muzicanţii nemţi

Tacîmul cailor

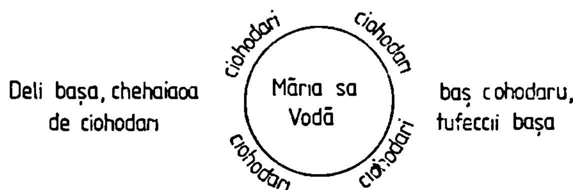
Iuriuc-bairac
Sacagii, după orînduială, cu sacalile
Salahorii pă jos, cu vergele în mîini
Vtori comis, caii domneşti, cu rahtivanul
Lipcanii cu odobaşii, călăraşii cu vătaful
Şase postelnicei, iarăşi şase postelnicei
Treti vistier, cu treti postelnic
Treti logofăt de sus, cu treti logofăt de jos
Vtori logofăt de sus, cu vtori logofăt de jos
Vel pitar, cu vtori postelnic
Dumnealui vel postelnic, cu dumnealui vel comis

Iuzbaşa de fustaşi

Şase fustaşi cu darde, 5 căpitani agieşti, asemenea	Luminatele beizadele cu ciohodari şi saraccii	Şase fustaşi cu darde, 5 căpitani agieşti, asemenea

Un satîr, un satîr
Un satîr, un satîr
Un satîr, un satîr
Mataragi iamac, baş alaiul ceauşlar, mataragi-başa
Saraci iamac, icioglan ceauş, saraci başa

Doi gavazi

Vătaful de Divan, înarmat, cu — vtori spătar încins cu sabia şi
saidacuri topuzul
Semnul ţării
Copii din casă de Divan, purtînd prapurile împrejurul semnului
Dumnealui vel cămăraş, dumnealui vel grămătic
Ispravnicu de curte, cu vel cupar
Vtori camăraş, cu vtori grămătic
Icciohodar, cu vel cafegiu şi ceilalţi edeclii
Mehter başa
cu toată taifaoa lui
Carîta gospod"

Cu acest alai cu care s-a dus domnul să întîmpine pe ambasador, cu acelaşi alai s-a şi întors în Bucureşti, iar marii boieri, după dorinţa domnului, au rămas de au venit în alaiul lui Kutuzov, după cum mai jos să arată.

„*Alaiul ce au rămas de au venit cu ambasadorul până la conacul dumisale*
Dumnealui vel spătar cu tacîmul dumisale, pus în orînduială
Oamenii mehmendarului şi ai paşii
Ofiţerii de gvardia, cu călărimea
Carasierii cu muzica
Un ofiţer care să chiamă Scuder
Caii ambasadorului, edecuri
Dumnealor boierii pămînteni ce merseră afară cu măria sa Vodă
Cavalerii de ambasad

Mareşalul de la ambasad la mijloc, iar deoparte şi de alta luminatele beizadele ale mării sale lui Vodă

Alăturea, puţintel mai departe, un căpitan care era ca tîlmaci, şi mai depărtişor un porocinic

Capegi başa, de dreapta şi paşa de-a stînga

Patru volontari pă jos, îmbrăcaţi cu ipingele galbene lungi şi cu căciuli înalte

Marele ambasador

Mai departe de ambasador alăturea viţăconsul din dreapta, şi în stînga tîlmaciul de limba turcească, sinior Janet, şi pă urmă doi camarieri

Alăturea, de ambasador, de departe, de amîndouă părţile, au mers grenadirii şi gvardie şi slugi pă jos. Şi mai de departe, alăturea, doi husari călări

Pă urma ambasadorului au mers secretarul de la ambasad, şi pă urmă trei slugi de ambasad, pă rînd. Din dosul lor toţi ofiţerii militari cu rang de maiori, cum şi alţii

Şase husari
Carîta marelui ambasador, cea de alai, avînd vizitii călări
Carîta al doilea
Călărimea uşoară şi muzica
Pe urmă mehterhaneaoa paşii"

„*Alaiul cu care s-a adus de la conac la domneasca curte, spre întîlnire cu maria sa Alexandru Moruzi, elciul englez ce s-au întors de la Ţarigrad la Engletera*".

Pentru primirea lui Sir Robert Ainslie, fost ambasador al Marii Britanii la Poartă, (3 decembrie 1776—12 iulie 1794), deci reprezentantul unei mari puteri cu deosebită influenţă în lumea politică a Europei, domnul Alexandru Moruzi a poruncit să i se facă un alai mai de seamă decît altor reprezentanţi

diplomatici ai unor state mai mici. Astfel, alaiul trimis în cinstea lui Sir Robert Ainslie avea următoarea componenţă:

„Căpitan de dorobanţi, cu talpoşii dorobănţeşti, cu semnile în mîini
4 postelnicei
4 căpitani agieşti
3 salam-ceauşi au eşit la poartă de l-au întîmpinat şi l-au adus pînă la scară
Seimeni spătăreşti
Carîta domnească cu şase telegari
2 ciohodari, alţi 2 ciohodari
Altă carîtă cu doi telegari, cu sicritari

Iar înăuntru Curţii domneşti, de la poartă pînă la scară, era puşi de-a dreapta delii şi tufeccii cu odobaşii lor, iar de-a stînga neferi agieşti şi spătăreşti cu odobaşii lor. Opt ciohodari din dreapta aproape de scară, iar la mijlocul scării l-au întîmpinat dumnealui vel postelnic cu toţi postelniceii, dinpreună cu dumnealui vel portar pînă au intrat în Spătărie".

Despre primirea acestui ambasador, Sir Robert Ainslie, în drumul de întoarcere spre patrie în vara anului 1794, — 29 iunie—există o simplă menţiune în albumul de gravuri al pictorului de origine italiană Luigi Mayer, făcînd parte din suita acestui diplomat. Artistul este autorul unei serii de gravuri realizată pe drumul de la Constantinopol prin Balcani şi ţările române spre Europa Centrală şi reunită mai tîrziu într-un album publicat la Londra în două ediţii, la 1801 şi 1810, unde figurează şi cîteva imagini din Bucureşti, printre care şi cea a primirii diplomatului britanic de către Alexandru Moruzi la curtea de la Mihai Vodă.

În text se spune: „Principele îmbrăcat în verde este aşezat pe divan alături de Sir Robert Ainslie, care este la stînga, locul de onoare în Turcia. Grupul de persoane şezînd [alăturat] reprezintă suita ambasadorului. Cei în picioare sînt boierii sau nobilii ţării. În dosul lor stau slugi purtînd [tăvi cu] felurite bucate. Jilţul gol reprezintă tronul „Marelui Domn" (sultanului), deasupra căruia se vede turaua în loc de stemă, armoriile nefiind întrebuinţate la turci. Autoritatea delegată principelui este reprezentată prin sabia atîrnată de perete, în spatele voievodului"[39].

„Ţeremonia cu care s-au primit în domnia mării sale Alexandru vodă Moruzi dumnealui elciul Olandii ce au fost în Ţarigrad, cum şi madama dumisale". În vara anului 1796, Alexandru Moruzi a primit pe Frederik Gigsbert *van Dedem* van de Gelder en Hachmeule cu soţia sa, ce a fost consul al Olandei la Istanbul de mai multe ori între 1785 şi 1808.

Nefiind ambasador ci numai consul şi al unei ţări relativ mici, nu de puterea şi importanţa Turciei, Rusiei şi Austriei, alaiul de primire a fost foarte redus, dar totuşi i s-a trimis careta domnească cu şase telegari şi cu „vizitiu cu barată" (beretă) ca să fie adus şi primit la Curtea domnească. Alaiul şi ceremonia de primire s-au desfăşurat după cum urmează:

„Vătafu de vistierie
Carîta cu şase telegari şi vizitiu cu barată
Patru ciohodari
Cu această orînduială au venit la Curte madama consulului Vandeden [van Dedem] olandez, la măria sa doamna.

---

[39] *Wiews in Turkey in Europe and Asia, comprising Romelia, Bulgaria, Walachia, Syria and Palestine*..., London, 1801, planşa XXVII (Palace at Bucharest). Stampa propriu-zisă, în acvatinta (27×36 cm) se păstrează şi în Biblioteca Acad. R.S.R. sub cota *Stampe*, G.S. II/Watts, W-5.

Mai întîi au trimis măria sa vodă pă vtori postelnic la consul ca să-l heretisească. Și în urmă au trimis și consulu către măria sa pă dragomanu căruia i s-au făcut cinste cu cale. Și a doua zi i s-au trimis și consulului o carîtă domnească, cu doi telegari fără de ciohodari.

Și la scară jos l-au întîmpinat treti postelnic ducîndu-l pînă sus. Și la perdea i-au ieșit înainte vel postelnicu băgându-l la măria sa vodă, unde i s-au făcut cinste cu dulceață, cafea și șerbeturi. Și după puțină șădere, au ieșit și s-au dus cu aceiași orînduială la conacul dumnisale".

Alaiul de primire al diplomatului Suedici. Și tot în acest an — 1796 Alexandru Moruzi a primit pe Ignatius Mouradgea *d'Ohsson* ministru plenipotențiar al Suediei (februarie 1796—iulie 1799) „în drumul lui spre Țarigrad, fiind acolo așezat elciu".

În cele cîteva zile cît a stat în București i s-a pus la dispoziție carîta domnească ca împreună cu mehmendarul său să facă plimbări prin oraș și împrejurimi. Alaiul și ceremonialul de primire s-a desfășurat astfel:

„O carîtă cu doi telegari pentru dumnealui, cu vizitiu domnesc, cu barat i și cu cinci ciohodari

Meihmandarul înaintea carîtii, călare

Cu această orînduială de alai s-au adus seara la Curte, de la conacul dumisale, spre a să întîlni cu măria sa Vodă, și înaintea carîtăi o masala, unde la scara caselor l-au întîmpinat treti postelnic și doi icioglani, cu sfeșnicile cu lumînări.

Și suindu-sa sus, au intrat la măria sa Vodă, făcîndu-i țermonie, cu dulceață și cafea

Și așa, cu alaiul ce au venit, s-au și trimis înapoi la conacul dumisale.

Și două-trei zile căt au fost șăzător în București, avea carîtă domnească de ieșa la plimbările dinprejur, înpreună cu orînduitul meihmandar".

Un alt demnitar străin, trecînd însă numai într-o vizită particulară prin București, anume groful maghiar Batthyany Vincze, a avut la rîndul său cinstea sa fie primit de Alexandru Moruzi, la începutul anului 1801, datorită bunăvoinței rezidentului habsburgic din capitala Țării Românești, Michael Merkelius. Batthyany recunoaște că datorită lui Merkelius a avut posibilitatea să fie prezentat domnului.

Domnul — spune Vincze — „face parte din familia grecească Moruzi și are în același timp o înfățișare nobilă și un grad de cultură surprinzător... Străbătînd mai multe săli de așteptare, în care se găseau gărzi și slujitori de-ai Curții, am intrat în camera de audiențe, care deși spațioasă nu era decît spoită cu var, însă numeroasele ferestre îi dădeau o înfățișare veselă. Cînd am apărut în pragul camerei, domnul a părăsit o masă de scris joasă, alături de care se găsea și o pernă pe care șezuse, spre a se așeza după obiceiul turcesc pe un divan care ocupa toată lățimea peretelui. Între timp am ajuns pînă în mijlocul camerei unde ne-am înclinat adînc. El s-a ridicat în picioare și și-a scos calpacul. Ne-am așezat la o mică depărtare de dînsul pe numitul divan. După obișnuitele formule de politețe, conversația noastră, ținută în limba italiană, s-a însuflețit vorbind despre cele mai noi evenimente de război, asupra treburilor unor supuși de aici, domnul arătînd multă judecată și cunoștințe.

În timpul audienței, am fost serviți cu cafele, șerbet și ape aromate. La plecare am fost conduși de mulți servitori, cărora le-am făcut diferite daruri ca și gărzilor, conform unui obicei care există și în Italia... Îmbrăcămintea acestor oameni se asemăna foarte mult cu cea a turcilor, însă vizitii domnești purtau blănuri ungurești și ițari" [40].

[40] Graf Vincenz Batthyany, *Reise nach Constantinopol*, Pesth, 1810, p. 243—257

O audienţă solemnă a consulului general al Franţei, trimisul lui Napoleon I în Principate, Charles Reinhard şi a soţiei sale Christine, la Curtea domneasca din Bucureşti a lui Constantin Ipsilanti, la 15 iulie 1806, este descrisă în corespondenţa soţiei diplomatului de pe malurile Senei.

Iată cum relatează dînsa acest moment important: „Am folosit dimi neaţa zilei de 15 iulie, la îngrijirile cele mai amănunţite ale toaletei şi pentru prima oară mi-am pus mantia de curte, fără a-mi închipui pericolul la care aveam s-o supun. Două carete de gală înhămate cu cîte şase cai şi întovărăşite de paznici înarmaţi, pe jos, veniră să ne ia. Soţul meu plecă înainte cu cancelarul Ledoulx. Dl. de Saint Luce * mă întovărăşi. El a avut grijă să-mi vor bească despre traiul simplu de la palat, dar nu mă aşteptam să trec printr-o adevărată ogradă de ţară, plină de păsări şi felurite vite.

Charles se opri la uşa cea mare, iar eu am mers la uşa gineceului, unde două doamne de onoare mă aşteptau; ele mă suiră pe scări ţinîndu-mă de subţiori. Saloanele de intrare erau murdare, întunecoase, pline de femei prost îmbrăcate şi biata mea trenă a îndurat mult pe lespezile acelea atît de proaste. Eu însumi mă găseam ridicolă, cu rochia mea de gală, în această sală spoita cu var ai cărei pereţi erau împodobiţi cu perdele de cit roşu şi care aveau drept singură podoabă cîteva oglinzi ordinare.

Principesa Ipsilanti ** era îmbrăcată în rochie de crep roşu „à la fran çaise" şi aceasta în onoarea mea. Ea trebuie să fi fost foarte frumoasă. Veni înaintea mea şi mă sili a mă sui cu dînsa pe divan şi să mă aşez turceşte. Celelalte doamne erau toate îmbrăcate în haine naţionale şi li se îngăduia să se aşeze numai pe marginea divanului. Saint Luce şi tălmaciul se aşezară în faţa noastră.

După complimentele obişnuite, mi se puse o năframă împrejurul gitu lui, mi se dădură dulceaţă şi cafea neagră, pe urmă am fost stropită cu par fumuri, iar la urmă am fost tămîiată. Prînzul nostru a doua zi, a fost obositor din pricina grozavei călduri şi a fost servit la 12 ceasuri, iar tacîmurile au fost puse în faţa noastră în sala în care ne aflam. Bărbaţii se aşezară într-o parte a mesei, iar femeile în partea opusă. Charles a fost aşezat lîngă principe. Eu am fost instalată între principesă şi o mătuşă a sa, cu care avui norocul să pot vorbi în italieneşte.

Principele Ipsilanti are o înfăţişare plăcută, trăsăturile feţei subţiri şi fizionomia grecească (!) vorba sa este foarte atrăgătoare şi i-ar cîştiga fără îndoială simpatia stăpînului lumii***. Privirea lui îţi spune multe, dar ascunde şi mai multe... Plecarea noastră **** este hotărîtă pentru mîine dimineaţă... Marele postelnic şi secretarul principesei au venit cu ceremonialul obişnuit să ne ureze drum bun; unul a dat soţului meu din partea prinţului o tabachera împodobită cu diamante, iar celălalt îmi dădu două minunate şaluri de caşmir. Necunoscînd obiceiul ţării am fost foarte miraţi. De teamă să nu supărăm pe cei ce ne dăruiseră acestea, dl. Reinhard a primit aceste daruri făcute întrucit va cu solemnitate, apoi auzind că tabachera era preţuită la 2000 de piaştri, hotărî s-o înapoieze... Dar bacşişurile şi darurile sînt fireşti aici... şi îmi face plăcere să spun că românii ne-au arătat întotdeauna cea mai mare grija şi erau recunoscători pentru cele mai mici atenţii pe care le aveam pentru ei"[41].

---

* Reprezentantul consular al Franţei la Bucureşti.

** Ecaterina, născută Văcărescu.

*** Adică Napoleon I.

**** La Iaşi, pentru remiterea scrisorilor de acreditare lui Alexandru Moruzi.

[41] Une femme de diplomate. *Lettres de Madame Reinhard à sa mere 1798—1815*, Paris, 1900, p. 199—203.

Medicul și exploratorul britanic William Mc Michael, care a trecut prin București între 16 și 23 ianuarie 1817, însoțit de colaboratorul său Leigh, a fost și el primit la Curtea domnului Ioan Gh. Caragea. „Domnitorul — spune englezul Mc Michael—n-are locuința așa prielnică, ca vecinul său de la Iași, deoarece palatul său a ars din întîmplare acum vreo doi ani *, cauzîndu-i pagube de 100 000 piaștri. El locuiește acum în două case mai curînd sărăcăcioase, legate printr-un cerdac de lemn **. De Bobotează *** Domnul a primit vizita boierilor, precum și a consulilor străini; în această zi, am fost și noi într-o audiență la măria sa. Doamna **** și cu beizadelele ***** ședeau pe sofale. Nu era nimic de seamă în camera în care am fost primiți, în afară a ceea ce poate fi socotit ciudat pentru casa unui oriental (!) și anume faptul că pardoseala era acoperită cu un covor englezesc..." [42].

Imagini tot atît de caleidoscopice asupra primirii la Curtea domnească a lui Alexandru Suțu, ultimul domn fanariot al Țării Românești, ne sînt redate atît de arheologul englez Sir Robert Ker Porter cît și de diplomatul francez contele Marie Louis de Marcellus. Primul, trecînd prin București între 7 și 10 februarie 1820, nota în jurnalul său de călătorie că a fost prezentat domnului de către agentul consular austriac Franz Fleischhachel von Hakenau, fiind primit într-un palat întunecos și prost mobilat unde forfoteau o grămadă de slugi și arnăuți. La plecare, drumețul a împărțit obișnuitul bacșiș slujbașilor hrăpăreți, suindu-se în droșca însoțită de țiganii masalagii care mergeau înainte [43]. Contele Marcellus a fost, în schimb, poftit la o mare petrecere dată de curtea lui Alexandru Suțu în seara zilei de 12 noiembrie 1820, sărbătorindu-se patru nunți deodată, dintre care și cea a fiicei domnului și a doamnei Eufrosina, născută Callimachi, anume domnița Ralu, căsătorită cu boierul Emanuel Arghiropol. Oaspetele a remarcat ospățul măreț, pentru 200 de musafiri, cu muzica unui taraf de lăutari și a unei trupe italiene, cu construcții uriașe de zaharicale „desfăcute de iataganele arnăuților, lăsînd să iasă la iveală sute de canari și sticleți purtînd la gît bilețele cu versuri amoroase scrise pe grecește" [44].

Sfîrșitul epocii fanariote și începutul domniilor pămîntene în principate, pînă la instaurarea Regulamentului Organic, n-a adus modificări notabile în ceremonialul de primire al oaspeților străini la curțile domnești din București și Iași. De altfel după instituirea regimului regulamentar, a început europenizarea — într-o anumită privință a vieții de stat — primirile la palatele domnești din capitalele Moldovei și a Țării Românești își pierd pitorescul oriental, desfășurîndu-se strict după protocolul și eticheta respectate de toate celelalte curți din Europa.

În Bucureștii primului domn pămîntean, Grigore Dim. Ghica, amintim mărturiile a doi călători străini ce au mai fost primiți cu farmecul ceremoniilor de altă dată acum în prag de dispariție. Astfel consilierul legației daneze la Constantinopol, Clausewitz, care a trecut prin capitala Țării Românești la

---

* De fapt Curtea Nouă de pe Dealul Spirii a fost distrusă de incendiul din noaptea de 22 spre 23 decembrie 1812; de atunci locul rămas acolo pentru o vreme a purtat numele de Curtea Arsă.

** Este vorba de casele marelui ban Dumitrache Ghica de pe Podul Mogoșoaiei.

*** 6/18 ianuarie.

**** Elena Suțu, născută Scanavi.

***** Gheorghe și Constantin Suțu.

[42] William Mc Michael, *Journey from Moscow to Constantinople in the years 1817—1818*, London, 1819, p. 112—114.

[43] Sir Robert Ker Porter, *Travels in Georgia, Persia, Armenia... during the years, 1817 — 1818, 1819 and 1820*, vol. II, London 1822, p. 780—783.

[44] Le Comte de Marcellus, *Souvenirs d'Orient*, Paris, 1861, p. 596—598.

4 mai 1824 în drum spre Poartă, a fost primit la curtea domnului cu prilejul zilei onomastice a unuia dintre fiii săi. Domnul şedea tot în casele tatălui său, marele ban Dumitrache Ghica, de pe Podul Mogoşoaiei pe care călătorul le-a considerat urîte şi neîncăpătoare. Clausewitz a fost condus prin mai multe saloane, pline de curteni bine îmbrăcaţi pînă în camera de audienţă a domnului. Erau de faţă şi cucoane în rochii de bal, deşi era ora 10 dimineaţa. S-au servit dulceţuri, cafele şi lulele după obiceiul oriental. Seara a fost invitat la un bal pentru 200 de persoane. Danezul a criticat felul de viaţă trîndav al boierilor risipitori, ce-şi jucau averile la cărţi şi al cucoanelor, frumoase dar uşuratice, leneşe şi neinstruite [45].

Alt diplomat, contele Alexandru Jean de Ribeaupierre, emigrat francez, stabilit în Rusia şi numit ambasador al ţarului la Constantinopol a trecut şi el prin Bucureşti (unde a stat o săptămînă, 6—14 ianuarie 1827), în drum spre Turcia. Şederea lui în capitală a constituit un prilej de serbări, baluri şi recepţii la Curtea lui Grigore Ghica, la sora sa Pulheria şi în casele vistierului Gheorghe Romanit. Oaspetele a vizitat şi „clubul mare" şi pe diferiţii consuli ai puterilor străine.

„Am fost primit de domn cu tot ceremonialul cunoscut odinioară la vechile Curţi bizantine" scrie Ribeaupierre. „Jucam aici rolul de proconsul şi mă bucuram de toate drepturile; toţi se ploconeau în faţa mea... La Bucureşti domnea un lux oriental lipsit de gust... La masă se serveau nenumărate feluri de bucate şi de dulceţuri. Paturile erau atît de înzorzonate şi aveau aşa de multe broderii pe perne, încît nu le puteam folosi şi mă culcam pe patul meu de campanie... În fiecare dimineaţă la mine era un fel de primire ca la Curte. Toţi mă cinsteau şi mă ospătau, aşa cum se obişnuieşte în Turcia, ca pe un om de care se tem" [46]... deoarece Rusia ţaristă avea pe atunci dreptul de imixtiune în treburile interne ale Principatelor în calitate de putere protectoare.

Acestea au fost impresiile — în general — ale călatorilor straini, îndeosebi diplomaţi sau personalităţi de frunte în ţările lor, care au trecut prin Bucureşti încă din sec. al XV-lea pînă la 1830, adică la sfîrşitul perioadei fanariote şi prima domnie pămînteană, cînd au mai fost încă respectate protocolul şi vechiul ceremonial de Curte, păstrînd anumite reminiscenţe de tradiţie bizantină, dar caracterizîndu-se mai de grabă prin fast oriental, imitat după curtea sultanului de la Constantinopol. Deşi pitoresc în sine, spectacolul n-a fost prea mult pe gustul călătorilor occidentali, obişnuiţi cu un alt protocol şi o etichetă diferită, folosite în restul Europei şi de aceea impresiile lor au fost mai mult negative sau în cel mai bun caz amestecate. Ei veneau dintr-un mediu de viaţă total diferit de al nostru, adaptat la moda Constantinopolului în perioada fanariotă şi le-a displăcut mai ales forfota fără rost a numeroşilor slujitori avizi după bacşiş. Ceremoniilor demne de altă dată, din vremurile vechi, dinaintea instaurării domniilor fanariote, le-au luat locul pentru o perioadă de timp, imitaţiile neinspirate după obiceiurile de la Curtea sultanilor, care păstrau prea puţin din bunele tradiţii de altă dată. Nu se poate nega un anumit fast al acestor ceremonii, dar în ele răsunau ceva fals şi găunos, un împrumut străin care nu se potrivea nouă românilor. Adevărata viaţă românească s-a păstrat doar în popor, unde tradiţiile şi bunul simţ au prevalat întotdeauna şi unde folclorul autentic şi-a imprimat adînc pecetea peste originalitatea culturii specifice a neamului nostru, al maselor ţărăneşti îndeobşte.

---

[45] C. I. Karadja, *Un diplomat danez la Curtea lui Grigore Ghica Vodă (1824)* în „Revista istorică", XIV (1928), nr. 10—12, p. 362—364.

[46] George Bezviconi, *Călători ruşi în Moldova şi Muntenia*, Bucureşti, 1947, p. 254—255.

MONUMENTE DISPĂRUTE

MĂNĂSTIREA SĂRINDAR

Pe actualul teren situat între B-dul Gh. Gheorghiu-Dej, Calea Victoriei şi str. Constantin Mille (fost înainte str. Nouă în prelungire şi apoi Sărindar) se află azi Casa Centrală a Armatei, numită mai înainte *Casa Oştirii* şi mai apoi *Cercul Militar*. Această, masivă şi impunătoare clădire, un adevărat monument de arhitectură care împodobeşte Capitala ţării, a fost construită între 1909—1911 de arhitectul Dimitrie Maimarolu (1859—1926) pe locul fostei biserici şi mănăstiri Sărindar care, altădată, se întindea pînă dincolo de str. Brezoianu.

Cine mai ştie astăzi de această biserică dispărută la sfîrşitul secolului trecut? Din ultima generaţie care a văzut-o cu adevărat, nu mai există nici unul. Aşa că, datori sîntem, în rîndurile de mai jos, să reîmprospătăm trecutul acestui lăcaş bisericesc care a avut altădată o importanţă deosebită.

Tradiţia spune că, în secolul al XVI-lea, aceste locuri se aflau în proprietatea boierilor Cocoraşti, dintre care unul, Mihalcea, ajunsese mare ban în vremea domniei lui Mihai Viteazul. Ei au fost aceia care, pe acest teren, au clădit o biserică de lemn, ce i se zicea „a Coconilor", şi care, pe vremea lui Matei Basarab, se găsea cam ruinată. De aceea evlaviosul voievod care renovase şi construise din nou atîtea lăcaşuri bisericeşti, a zidit din temelie pe locul acesteia în anul 1652 o biserică mare, cu ziduri groase de cărămidă, chenare de piatră sculptată la uşă şi la ferestre „ca să fie pomenire părinţilor, nouă şi fiilor noştri". I s-a păstrat vechiul hram, Adormirea Maicii Domnului, şi a fost închinată la mănăstirea *Ton Pateiron* de la Muntele Athos.

Din pisania [1], săpată în piatră, nu ni s-a păstrat, decît un text, incert, care a fost copiat, nu în întregime, de un fost slujitor al bisericii. În ceea ce priveşte numirea de Sărindar, ea vine de la termenul grecesc *saranda* (patruzeci), fiindcă aceasta era a 40-a biserică făcută sau refăcută de Matei Basarab.

Aceasta este oarecum tradiţia, dacă trecem însă la cercetarea vechilor documente, aflăm că lucrurile nu stau chiar aşa. Prima biserică nu era din lemn, ci din cărămidă, fiindcă voievodul spune că a reclădit-o, deci se înţelege că tot din cărămidă fusese şi cea ruinată. Apoi că nu i s-ar fi spus fără nici un temei biserica Coconilor, dacă în realitate n-ar fi fost aşa. Probabil că tinerele

---

[1] „Făcînd Domnia mea 40 biserici, precum mă făgăduisem lui Dumnezeu, am îndeplinit cu aceasta pre care am zidit-o din temelie în locul unei bisericuţe vechi ce se zicea a Coconilor zidită de Vlad banul Severinului şi al Făgăraşului (?!), la anul 6870, şi am numit-o Serindarul, leat 7160 [1652], lăsînd tot hramul Adormirea Maicii Domnului, ca să fie pomenire părinţilor, nouă şi fiilor noştri, amin". (Constantin Şt. Bilciurescu, *Mănăstirile şi bisericile din România*, Bucureşti, 1890, p. 142; *Inscripţiile medievale ale României*, Bucureşti, 1965, p. 805—806).

odrasle ale voievozilor, la anumite praznice mari, veneau aici la slujbele religioase.

În al treilea rînd ea nu era, înainte de 1652, o simpla biserică ci manastire, care avea egumen, preot si desigur şi călugări şi care se numea şi înainte tot Sărindar, nu numai de la Mâtei Basarab încoace, fapt care se vede f arte p ecis din documentul din 20 mai 1634. Astfel, în document se spune ca Dumitru judeţul împreună cu cei 12 pîrgari ai oraşului întăresc vatafului Stanciu stăpînirea peste două locuri cu case situate „lîngă uliţa de în jos“ de mana tirea Sărindar şi „alăturea cu podul de în sus“. Iar printre martorii care semnează actul este trecut „părintele Eftimie egumen şi frate-său popa Roşiul de la mănastirea Sărindar“ [2]. Tot în acest document aflam că în jurul mana tirii, şi mai cu seama în partea de jos, înspre actuala str. Brezoianu, exista o mahala în care se aflau casele diferiţilor meseriaşi şi slujbaşi.

Dar avem mărturii şi mai vechi de existenţa acestei biserici care se numea Sarindar, cu mult înainte de a fi recladita de Matei Basarab. Astfel, dintr-o veche hotărnicie [3] a 12 boieri reiese că biserica manastirii era construita înainte de domnia lui Mihai Viteazul, iar acest voievod i-a dăruit moşia Giuleşti. Apoi cu numele de Sărindar o mai întîlnim în documentele din 26 februarie 1615 [4], aprilie 1622 [5] şi 20 mai 1634 [6].

Vechea mănastire Sarindar nu era săraca, fiindca, probabil, ctitorii îi dăruisera averi şi bunuri ca sa se poată întreţine, la care s-a adaugat apoi, dupa cum am văzut donaţia moşiei Giuleşti de catre Mihai Viteazul. La cele de mai sus s-a alăturat înzestrarea şi privilegiile date de Matei Basarab, aşa cum procedase şi cu alte lăcaşuri făcute de el, încît la un moment dat, manastirea Sarindar era o mănăstire bogata, cu multe locuri în Bucureşti, pravalii, mori, hanuri şi diferite moşii şi vii în afara oraşului, avînd în subordinea ei şi cîteva metocuri.

Din trecutul mănăstirii aflăm că în a doua jumătate a secolului al XVII lea, egumenul Mitrofan împreună cu călugării s-au dus la divan şi s-au jaluit înaintea domnului Radu Leon (1664—1669), ca unii oraşeni au împresurat o parte din moşia mănăstirii făcîndu-şi case şi grădini, nerecunoscînd dreptul de proprietate al mănăstirii şi nici nu plăteau chirie, spunînd că locurile acelea au fost libere, domneşti, şi nimeni nu le-a cerut socoteală.

La plîngerea egumenului Mitrofan, Radu Leon Vodă a trimis din divan pe Radu (Ralea) portar care împreună cu Gherghina judeţul, pîrgarii şi oraşeni bătrîni au strîns pe oamenii dimprejur, şi cu preotul Simion cel batrîn, proegumenul mănăstirii şi „cu sufletele lor“ au aflat şi hotărnicit locurile împricinate, punînd „semne precum au fost şi mai denainte vreame de la ctitorii cei bătrîni“.

În urma hotărîrii domneşti s-a fixat ca fiecare casă să dea drept chirie la mănăstire cîte o oca de ceară pe an.

---

[2] George Potra, *Documente privitoare la istoria oraşului Bucureşti (1634—1800)* vol. III, Bucureşti, 1982, p. 53.

[3] Arh. St. Buc., *Condica Mitropoliei*, nr. VI, p. 66, citată de Ion Brezoianu, *Mănăstirile zise închinate şi călugării străini*, Bucureşti, 1861, p. 8; George D. Florescu, *Din vechiul Bucureşti*, Bucureşti, 1935, p. 29.

[4] Arh. St. Buc., *Mănăstirea Cotroceni*, I—4, citat de pr. Gheorghe Negulescu, *O pagină din istoria Bucureştilor*, „Biserica ortodoxă română“, XLIV (1926), nr. 3.

[5] Arh. St. Buc., *Mănăstirea Căldăruşani*, XX-5, citat de G. Ionnescu-Gion, *Istoria Bucureştilor*, Bucureşti, 1899, p. 211.

[6] Arh. St. Buc., *Mănăstirea Cîmpulung*, LXIII—12, publicat de George Potra în *op. cit.*, p. 53.

Hotărîrea lui Radu Leon a fost confirmată la 20 aprilie 1672 de Grigore Ghica [7] spunînd că acele locuri se aflau în mahalaua Tabaci, iar mai apoi, după constatarea şi hotărnicia locurilor făcută de marele logofăt Diicu Rudeanu şi de „sluga domnii mele Mareş", a fost confirmată, la 12 decembrie 1692, şi de Constantin Brîncoveanu care întăreşte mănăstirii stăpînirea pe mai multe locuri „pre luncă despre Dîmboviță unde au fost tabacii mai denainte vreame" [8], iar în jos locurile mănăstirii mergeau pînă în lac cuprinzînd şi grădina lui Dura neguțătorul care era tot proprietatea mănăstirii.

Ca vecinătăți ale mănăstirii Sărindar, spre sfîrşitul secolului al XVII-lea, amintim documentul din 17 aprilie 1696 prin care Constantin Brîncoveanu întăreşte lui Ianache Văcărescu mare agă stăpînirea peste locurile ce a cumpărat în mahalaua bisericii Dintr-o Zi, a căror lungime de 60 stînjeni porneşte „den ulița cea mare care vine de la mănăstirea Sărindariul pre den sus... [Podul Mogoşoaiei] pînă în ulița ce iaste dinaintea bisericii Dintr-o Zi" [str. Academiei].

„Şi făcîndu-şi boiarinul domnii meale Ianache Văcărescul mare agă case şi grădină şi curte şi temeae bune pre acest loc domnesc, domniia mea încă am socotit pentru multă dreaptă şi credincioasă slujbă ce slujaşte domnii meale şi țărăi, de am dat şi l-am dăruit cu acest loc domnesc ce scrie mai sus, ca să-i fie de moştenire şi stătătoriu în veac" [9].

Printre vecinii proprietății lui Ianache Văcărescu şi deci şi ai mănăstirii Sărindar amintim pe: Matei Perişanu clucer, Nica stolnicul, popa Ghidu, Iane zaraful, Fota căpitanul, Şerban Rătescu şi alții.

Proprietăți vecine cu mănăstirea ne mai arată şi documentul din 8 martie 1703 prin care Constantin Brîncoveanu întăreşte lui Pătraşco Brezoianu mare şătrar, stăpînirea peste un loc de casă din mahalaua Popa Stoica... „care mearge spre casele lui Mănăilă căpitanul pănă în ulița ce scoboară de la Sărindariu şi mearge pre dinainte bisericii Popei Stoicăi" [10].

Biserica mănăstirii Sărindar a primit diferite donații în trecut (moşii, vii, prăvălii, locuri, țigani şi obiecte de cult), însă nu cunoaştem decît puține nume de donatori din această perioadă dintre care amintim următoarele:

Astfel, doamna Zmaranda [11] (care credem că este cea mai mică fiică a domnului Şerban Cantacuzino, căsătorită cu Grigore Băleanu), la 20 mai 1688, îi dăruieşte o foarte frumoasă candelă de argint aurit, lucrată de vestitul meşter argintar Hann Sebastian din Braşov (Muzeul de artă al R. S. România).

Şerban Grecianu [12] mare vistier, pentru pomenirea iubitei sale soții, Ilinca, fiica lui Papa vistier, dăruieşte o Evanghelie grecească tipărită în 1693 îmbrăcată în minunate coperți de argint aurit, lucrate de Petrus Hiemesch.

Un splendid taler de argint aurit lucrat de George May [13] în perioada 1698—1706, căruia nu i se cunoaşte numele donatorului.

O anaforniță de argint, datată după lucrătură în jurul anului 1716, a fost dăruită de Şerban Cantacuzino [14] mare vornic (fiul marelui spătar Drăghici Cantacuzino) şi de soția sa Andriana (Andreiana) născută Fălcoianu.

---

[7] George Potra, *Documente privitoare la istoria oraşului Bucureşti (1594—1821)*, vol. I, Bucureşti, 1961, p. 163.

[8] *Ibidem (1634—1800)*, vol. III, p. 101; publicat cu unele greşeli în „Revista istorică", XVIII (1932), p. 263—265.

[9] *Ibidem*, vol. I, p. 56—58

[10] *Ibidem*, p. 66.

[11] Inscripțiile medievale... p. 695.

[12] *Ibidem*, p. 899.

[13] *Ibidem*, p. 854.

[14] Stoica Nicolaescu, *Sfinta mănăstire Sărindar din Bucureşti*, — „Gazeta municipală", IX (1940), nr. 426.

O icoană de lemn [15] (108/95 cm) reprezentînd pe Maica Domnului, din anul 1762 (Muzeul Patriarhiei).

Un chivot de argint dăruit de spătarul Teodorachi Balş, în 1783, cînd a fost înmormîntată Maria Cantacuzino soţia spătarului Pîrvu, egumen al mănăstirii fiind Dorotei.

Un potir de argint aurit dăruit de egumenul Nichifor [16] la sfîrşitul secolului al XVIII-lea (la biserica din Giuleşti-Sărindari).

O candelă de argint dăruită de Lucsandra Angerliu [17] în 1798.

În afară de cele de mai sus, în zestrea mănăstirii au mai fost multe icoane, candele, sfeşnice, prapore etc. care unele s-au distrus în vremea cutremurelor, iar altele au dispărut chiar înainte de a fi dărîmată biserica.

În februarie 1743 Anton căpitanul din Buzău dăruieşte mănăstirii 11 ţigani „pentru pomenirea lui şi a neamului său", şi, la cererea egumenului Sofronie, domnul Mihai Racoviţă [18] dă hrisov prin care confirmă stăpînirea mănăstirii asupra acestora.

Cîţiva ani mai tîrziu, la 1 mai 1749, Nicolae Ştirbei [19], fiul răposatului Ilie Ştirbei fost mare vistier şi consilier imperial în 1720, conform diatei lăsată de mama sa Despa (Despina Bengescu) care fusese înmormîntată în mănăstirea Sărindar, îi dăruieşte (lasă) 40 mătci de stupi şi 4 suflete de ţigani, pentru pomenirea lui şi a părinţilor săi.

La sfîrşitul secolului al XVII-lea, mănăstirea Sărindar se bucura de mare trecere în rîndul oamenilor nevoiaşi şi bolnavi. Egumenii greci născociseră ideia că una din icoanele * ce se afla în biserică este făcătoare de minuni şi că acei care vin şi se roagă la ea îşi pot recăpăta sănătatea şi se pot tămădui chiar infirmii şi bolile incurabile. De aceea toate încăperile mănăstirii erau pline, tot timpul anului, cu oameni suferinzi veniţi din toate părţile, de pe urma cărora egumenii aveau un venit în plus. Cu toate acestea, dornici de cît mai multe avantaje, au izbutit să convingă pe domnii fanarioţi să le acorde anumite privilegii şi scutiri de toate dările care se percepeau în ţară.

Astfel, la 16 aprilie 1793, Alexandru Constantin Moruzi prin hrisovul ce dă mănăstirii în care se află icoana Maicii Domnului „care este izvor de tămăduire tuturor celor ce aleargă cu evlavie şi cu credinţă, draci gonind, orbi, slăbănogi şi tot felul de boale şi neputinţe tămăduind", o scuteşte de toate dăjdiile şi orînduiala ce va ieşi de la vistierie şi de la cămara domnii mele peste an". Îi acordă dreptul de a ţinea o cîrciumă, în care să se vîndă vinul mănăstirii, şi care să fie scutită „de fumărit, de căminărit, de vamă, de vin domnesc şi de toate alte angarii"; 500 de oi îi sînt scutite de darea oieritului şi 40 de pogoane de pogonărit. Apoi, din vama oraşului i se dă 120 galbeni anual „ca să fie pentru untdelemnu ce se cheltuieşte, care necontenit arde în candela ce este la sfînta şi de minuni făcătoare icoană". Îi dă dreptul să ia vinăriciul de la viile de pe dealul Greci din jud. Vlaşca şi să ţină şi 10 oameni pentru slujba mănăstirii „scutiţi de toate angariile".

Toate cele de mai sus, spune domnul, nu sînt decît o confirmare a mililor acordate de alţi domni dinainte, pomenind însă numai hrisovul din februarie 1792 dat de Mihai Suţu. La sfîrşitul documentului concluzionează că toate daniile şi privilegiile acordate să fie mănăstirii „de întărire şi părinţi-

[15] Inscripţiile medievale... p. 278.
[16] *Ibidem*, p. 757.
[17] *Ibidem*, p. 147.
[18] George Potra, *op. cit.*, vol. III, p. 182—183.
[19] *Ibidem*, p. 193.
* Amintită în scrierile lor de Raicevich, Piehl, P. M. Lejeune şi F. I. Sulzer (cf. George D. Florescu, *op. cit.*, p. 29).

lor călugari de hrană şi chiverniseală, iar domniei mele şi părinţilor domniei mele ve,nica pomenire“ [20].

Din cauza împrejurarilor, Vistieria neavînd un local propriu, acelaşi domn Moruzi [21], p i pitacul din 5 mai 1795, ordonă egumenului de la Sărindar să pună la dispoziţıe toate camerele ce le va alege marele vistier, fiindcă în ele se va muta vistieria statului.

Noul domn Alexandru Ipsilanti, la 1 aprilie 1797, printr-un hrisov aproape identio cu cel din 16 aprilie 1793, dat de Alexandru Moruzi, confirmă vechile privilegii. Singura deosebire este că el menţionează detaliat care sînt aceste scutiri de dări care formează un adevărat panopticum din care reproducem următoarele: „Ca să fie această mănăstire în pace şi iertată de haraciu, de lipsa haraciului, de plocoanele bairamului, de vel seamă, de seama a doua şi de a treia şi de adaosul haraciului, de împrumutări, de cal domnesc şi de ploconul steagului, de unt, de cai, de care împărăteşti, de care de oaste, de podvoade, de mertice, de conace, de zaharele, de birul oştii, de sursat de vaci, de oi, de miere, de ceară, de fîn, de lemne împărăteşti, de ploconul hanului şi al sultanului, de satarale, şi de toate cîte feluri de dăjdii ar ieşi de la vistieria domniei mele, peste an, la mănăstiri şi la boieri şi la ţară, de nici unele, nici odinioară, nici un fel de supărare să nu aibă“ [22].

În toamna anului 1797 un fapt curios şi supărător intervine în viaţa interioară a mănăstirii. Unii din boierinaşi şi jupînese care, probabil, veniseră la început ca bolnavi să-şi recapete sănătatea, sau „pentru întîmplătoare pricini“, ocupaseră o bună parte din încăperile mănăstirii şi nu mai voiau să iasă din ele, îngreuind şi chiar împiedicînd pe cei adevăraţi bolnavi care n-aveau unde se adăposti şi stăteau zile şi nopţi în curtea mănăstirii în ploaie, vînt şi frig.

Ca să înlăture această situaţie intolerabilă, Neofit egumenul mănăstirii, prin jalbă înaintată domnului, arată situaţia şi cere tot sprijinul împotriva acelora care nu vor să lase camerele libere şi să plece din mănăstire.

Alexandru Ipsilanti, luînd în consideraţie dreapta cerere şi rugăminte a egumenului, la 13 octombrie 1797, dă ordin că nimeni nu este „slobod a pretinderisi cu vreun cuvînt să şeadă în odăile acestei mănăstiri, afară de numai cei ce vor avea vreo neputinţă de boală şi vor năzui spre tămăduire“. Drept urmare, toţi aceia care se află cu locuinţa acolo trebuie să plece ca „să rămîie odăile slobode numai pentru trebuinţa bolnavilor“. Şi nimeni, din orice treaptă va fi, nu are voie „să conăcească în odăile mănăstirii“ [23].

Hrisoavele vechi de privilegii şi scutiri de dări date mănăstirii sînt confirmate şi de Constantin Gheorghe Hangerli [24] prin cel dat la 27 mai 1798, care este asemănător cu cele de mai înainte. Dar numai peste cîteva luni, domnul aflînd că mănăstirea era rău gospodărită de egumenul grec, şi datoare, cu toate că avea venituri mari din arendarea moşiilor şi viilor şi închirierea multor prăvălii din Bucureşti, la 20 august 1798 porunceşte marelui ban Dimitrie Ghica [25], marelui spătar şi marelui logofăt Nicolae Brîncoveanu să cerceteze şi să raporteze cum poate ieşi mănăstirea din această situaţie.

Nu cunoaştem raportul prezentat de cei trei mari boieri, dar deducem din ordinul domnului că veniturile mănăstirii fuseseră trimise în întregime

[20] V. A. Urechiă, *Istoria românilor*, vol. VI, Bucureşti, 1893, p. 54—56.
[21] *Ibidem*, p. 304.
[22] *Ibidem*, vol. VII, p. 305.
[23] *Ibidem*, vol. VI, p. 332—333.
[24] *Ibidem*, vol. VII, p. 392—394.
[25] *Ibidem*, p. 167.

la Muntele Athos și nu se lăsase nimic din partea ce se cuvenea a rămîne în țară. De aceea, Constantin Gh. Hangerli, la 17 octombrie 1798, dă poruncă marelui ban Dimitrie Ghica epitropul mănăstirii, să nu se trimită „la sfintele locuri“ mai mult decît se cuvine, iar „cu restul să se facă mile aici în pămîntul țării“ [26].

În linii mari acesta este istoricul și situația mănăstirii pînă la sfîrșitul secolului al XVIII-lea. Secolul al XIX-lea însă începe cu o adevărată nenorocire, fiindcă cutremurul din 1802 șubrezește așa de grav biserica încît refacerea ei este o problemă grea. După tradiție se spune că a fost refăcută din temelie, la îndemnul epitropului, marele ban Dimitrie Ghica. Se pare însă că a fost numai renovată prin contribuția materială a mai multor familii boierești dintre care amintim: Cocorăștii, Filipeștii, Ghiculeștii, Cîmpinenii și Grecenii, care-și aveau casele și proprietățile în eparhia ei, de o parte și de alta a Podului Mogoșoaiei.

Dintr-un catastif [27] de veniturile mănăstirii, pe anul 1822, se vede cîte și care erau moșiile și viile ce poseda, prăvăliile și locurile din București, sumele cu care erau arendate sau închiriate, venitul total anual, precum și banii cu care se împrumutase de la diferite persoane.

Din cercetarea cu atenție a cifrelor din catastif ne dăm seama că egumenii, străini de neam, făceau un adevărat jaf în averea mănăstirii, că veniturile erau mult prea mici în comparație cu venitul moșiilor boierești, ceea ce ne face să credem că anumite sume se treceau în catastif și altele mult mai mari intrau în largile buzunare ale egumenilor.

Sub pretext că veniturile erau mici și nu erau suficiente pentru a acoperi sumele ce trebuiau date la patriarhia din Constantinopol și la „locurile sfinte“, egumenii se împrumutau plătind dobînzi mari sau dînd drept beneficiu arenzile moșiilor pe sume ridicole încît, mai totdeauna, aproape toate mănăstirile închinate erau în mare pagubă și sărăcie, că nici reparațiile cele mai elementare nu le făceau decît cu mare întîrziere și numai în urma poruncilor, cîteodată destul de aspre, care se dădeau de către domni, divan și celelalte organe administrative ale statului.

Astfel, din catastiful mai sus amintit, aflăm că mănăstirea poseda 34 moșii în județele: Olt, Vlașca, Teleorman, Ilfov, Slam-Rîmnic, Prahova, Saac, Buzău și doi munți (Prislop și Ozăgoaia) din jud. Prahova de la care avea, în total, un venit anual de 16 613 lei.

În județul Saac avea trei vii: Nicovana [Negovani?], Orlița și Boltești care, în 1821, au fost bătute rău de piatră și n-au putut da decît o recoltă foarte redusă. Mai avea două vii la Scăieni și Sărata în jud. Buzău, dar se spune că prima era părăginită, fiindcă, desigur, nu s-a ocupat de ea și a fost lăsată în părăsire; cea de la Sărata, în 1822, a dat 1369 vedre de vin. Aceste cinci vii erau ținute pe seama mănăstirii, iar vinul ce-l produceau era vîndut în cîrciuma ce prin hrisoave domnești era scutită de toate dările.

Moșiile Giulești, Chitila și Fîntînile din jud. Ilfov nu erau arendate ci lăsate pe seama mănăstirii, iar ca mînă de lucru, pentru diferite servicii, avea 38 sălașe de țigani, adică circa 150 indivizi.

Avea 12 prăvălii situate pe: Podul Beilicului (Calea Șerban Vodă), ulița Șelari, Podul Mogoșoaiei, din care două erau lîngă Biserica cu Sfinți, adică pe Podul Tîrgului de Afară (Calea Moșilor), de la care lua în total o chirie de 2630 lei anual.

---

[26] *Ibidem*, p. 168.
[27] Arh. St. Buc., *ms.* 142, f. 259.

Pentru 17 prăvălii aflate în diferite părţi ale oraşului, pentru Hanul Zamfir (2600 lei), pentru locurile din mahalalele Fîntîna Boului, Gorgani şi Beilic, la care se adăoga 50 lei de la Hristofor Papazoglu pentru zalhanaua de la Chitila, 325 lei vinăriciul de la Greaca, 200 lei din mila Tîrgului de Afară, 487 lei de la scutelnici şi 1543 lei venitul bisericii, toate acestea dădeau un total de 6184 lei. Adunînd toate sumele de mai sus se ajungea la un total de 26'427 lei, adică întreg venitul mănăstirii pe timp de un an.

Nu ne vine să credem că sumele arătate la venit sînt cele adevărate, fiindcă nu ne putem închipui că 9 moşii din jud. Vlaşca au fost date în arendă paharnicului Andronache Hagi Theohari numai pentru 1833 lei, sau alte 6 moşii din judeţele Olt, Vlaşca şi Teleorman au fost arendate unui oarecare popa Costea numai pentru 1000 lei; că doi munţi din jud. Prahova pentru 1200 lei, sau 2 moşii (Pociovaliştea şi Brătuleşti) din jud. Ilfov cu 270 lei, sau 2 prăvălii în uliţa Şelari una cu 40 lei şi alta cu 140 lei, iar una de pe Podul Mogoşoaiei cu 100 lei.

Apoi, nu ne putem închipui cum la un astfel de venit egumenii să facă împrumuturi care atingeau o sumă aproape dublă venitului, cînd ştiau că nu pot să le plătească la timpul hotărît. Probabil că, pentru sumele împrumutate, dădeau zapise de garanţie prin care zălogeau anumite moşii sau bunuri ale mănăstirii, fiindcă nimeni n-ar fi împrumutat sume mari de bani dacă nu ar fi putut să se despăgubească din averea mănăstirii.

Redăm mai jos sumele ce au luat cu împrumut egumenii între 1811—1822, şi persoanele la care erau datori să plătească banii luaţi, plus dobînzile, care nu se menţionează, dar care erau destul de mari, încît în patru-cinci ani capitalul se dubla. Astfel:

1600	de la clucerul Ioniţă Fălcoianu
5000	de la Costea Pantazi
5000	de la sărdarul Ianache
1450	de la Ioniţă Fălcoianu
5200	de la marele vistier Barbu Văcărescu
2500	de la marele vistier Barbu Văcărescu
3150	de la marele vistier Barbu Văcărescu
13000	de la căpitan Anastase Andreu
8000	de la logofăt Theodor Rodi
2000	de la sărdarul Gheorghiu
1000	de la polcovnicul Gheorghe Brutul
750	pentru care a dat o *cislă*
48650	

Prin mărimea şi aşezarea centrală, biserica mănăstirii Sărindar devine în secolul al XIX-lea cea mai însemnată din Bucureşti. La această situaţie nu puţin a contribuit marele ban Dimitrie Ghica care, după cum am văzut, îi era epitrop, apoi fiul acestuia domnul Grigore Dim. Ghica (1822—1828) şi mai apoi fratele său Alexandru Dim. Ghica (1834—1842), fost mai tîrziu şi caimacam al ţării.

În 1828, fostul egumen Bonifatie a fost înlăturat şi în locul lui, domnul Grigore Dim. Ghica l-a numit pe Lavrentie Hristopoleos, menţionînd în hrisovul de numire că este obligat să facă inventar amănunţit de tot ce ia în primire; să dreagă şi să repare toate cele stricate; să sporească averea mănăstirii. Şi, pentru a-şi îndeplini misiunea cum trebuie, să ocîrmuiască mănăstirea „întocmai după glasuirea ctitoriceştii orînduieli ce are, ştiută şi legiuită, prin

cele adevărate testamenturi, ca să i să cunoască buna iconomie şi vrednicia în faptă"[28].

Dar nici acest egumen ca şi alţii dinaintea lui nu s-a dovedit la înălţimea slujbei şi misiunii ce i se încredinţase. Pentru nereguli şi rea gospodărire, în 1833, a fost îndepărtat[29] cu forţa din mănăstire.

Colonelul Dimitrie Papazoglu, care era un obişnuit al slujbelor de la biserica Sărindar, spune că era o clădire foarte mare „lucrată pe dinăuntru după modelul bisericii Sf. Sofia din Constantinopol, cu două rînduri de logii pe sus şi două rînduri de jeţuri pe jos"[30]. De asemenea că avea o icoană foarte frumoasă reprezentînd pe Maica Domnului a cărei coroană era împodobită cu smaragde şi rubine, preţuită la 5000 galbeni, pe care egumenul, în timpul secularizării averilor mănăstireşti, a trimis-o pe furiş la patriarhia din Constantinopol.

Dimitrie Papazoglu în lucrarea sa spune că Grigore Dim. Ghica se ducea în mod obişnuit la biserica Sărindar, iar la citirea acatistului, în postul cel mare, era însoţit de toţi marii boieri ai divanului.

Tot el spune că atunci cînd au fost înhumate osemintele marelui ban Dimitrie Ghica, domnul, cu toată boierimea a participat la serviciul funebru „şi cînd a fost la sărutarea oaselor, s-a coborît vodă din tronul său domnesc şi a îmbrăţişat coşciugurile cu oasele părinţilor săi şi le-a sărutat cu lacrămi în ochi. În acea zi s-au făcut milostenii la săraci, s-a trimis şi vinovaţilor din puşcării de mîncare şi lumînări, s-au iertat cei cu vini uşoare"[31].

Cu timpul, din cauza mai multor cutremure care i-au provocat stricăciuni mari, zidurile bisericii au crăpat în multe locuri, iar întreaga clădire s-a şubrezit enorm, încît nu mai putea fi refăcută decît cu foarte mari cheltuieli şi nici aşa, după spusele arhitecţilor, n-ar fi prezentat o garanţie îndelungată. Unii din arhitecţii care au făcut devize pentru repararea ei spuneau că mai mult costă refacerea decît construirea unei biserici noi.

Ca urmare a acestei situaţii, după 1880, s-a interzis oficierea slujbelor şi a fost închisă *, iar în această perioadă timpul a contribuit şi mai mult la şubrezirea şi ruinarea ei.

În ultimii ani ai secolului al XIX-lea s-a luat hotărîrea de a fi dărîmată spre a nu primejdui viaţa trecătorilor şi a se înlătura aspectul acestei clădiri părăsite din centrul oraşului, care avea în partea dreaptă frumoasa şi imensa clădire a Hotelului Bulevard, construită în 1867 de arhitectul Alexandru Orăscu, precum şi celelalte dimprejur.

Biserica n-a fost dărîmată în 1896, după cum spun unii autori, ci cu trei ani mai înainte, aşa cum ne este arătat în presa timpului unde se spune: „Luni s-a ţinut la Ministerul cultelor, licitaţia pentru dărîmarea bisericii Sărindarul. Dărîmarea s-a adjudecat pe preţ de 3500 lei. Lucrarea trebuie sfîrşită pînă într-o lună"[32].

---

[28] George Potra, *Documente privitoare la istoria oraşului Bucureşti (1821—1848)*, vol. II, p. 329.

[29] Arh. St. Buc., *Poliţia Bucureşti*, 3624/1833.

[30] Dimitrie Papazoglu, *Istoria fondărei oraşului Bucureşti*, Bucureşti, 1881; N. Iorga, *Istoria Bucureştilor*, Bucureşti, 1939, p. 241—242.

[31] *Ibidem*.

* Oscar Niculescu, fost prim-preşedinte la Înalta Curte de Casaţie în scrisorile sale către părinţi care se aflau la Băile Herculane, spune că în 1881 Circul Sidoli dădea reprezentaţii în curtea bisericii Sărindar, în partea de jos, înspre str. Brezoianu, unde era loc viran.

[32] Ziarul „Universul", din 3 septembrie 1893.

Deci dărîmarea s-a făcut în 1893, iar locul a rămas viran cîţiva ani, fiind hotărît să se construiască pe el un mare edificiu de stat. Astfel, în 1892, se şi rezervase terenul pentru clădirea Ministerului de Domenii (azi Ministerul Agriculturii şi Industriei Alimentare)[33], dar după planurile făcute, faţada locului fiind prea mică s-a renunţat şi s-a clădit pe noul bulevard (actualul Bulevard al Republicii) unde este şi astăzi.

BISERICA STELEA

În spatele bisericii Sf. Gheorghe Vechi de pe Calea Moşilor, pe unde trece str. Decebal, se deschide o străveche uliţă bucureşteană numită str. Stelea Spătaru care merge pînă unde se întîlneşte cu B-dul Hristo Botev, fost mai înainte B-dul Domniţei. Este o străduţă îngustă, cu majoritatea caselor construite după focul cel mare din martie 1847, fiindcă la acea dată întreaga mahala a fost distrusă de flăcări. Numai cîteva construcţii sînt din jurul anului 1900 şi una singură, mai modernă, tip bloc, construită după 1930.

La cîţiva zeci de metri distanţă de la începutul străzii, se află un scuar de formă elipsoidală, cu flori şi iarbă la mijloc, iar împrejur plantaţi diferiţi arbori dintre care unii au ajuns mari şi bătrîni de ani. Este locul pe care, altădată, timp de aproape trei sute de ani, a existat un lăcaş bisericesc, biserică şi mănăstire şi într-o anumită perioadă chiar Mitropolie a capitalei de pe malurile Dîmboviţei.

Cînd s-a construit şi de cine şi care i-a fost existenţa în decursul timpului, ne-o mărturisesc documentele, relativ puţine, care s-au mai păstrat. Dar nu chiar actul original în care să se menţioneze construirea ei, ci în anumite documente emise, mai tîrziu, din cancelaria domnilor Leon Vodă şi Matei Basarab, pe vremea cînd încă se cunoştea bine trecutul acestei biserici, se aminteşte cînd şi de cine a fost ctitorită.

În a doua jumătate a secolului al XVI-lea, trăia la Tîrgovişte un boier anume Stelea, probabil grec de origine, care a ocupat dregătoria de spătar al doilea. Acesta fiind un om bogat şi pătruns de multă evlavie a ctitorit două biserici care i-au purtat numele, una în Tîrgovişte şi alta la Bucureşti. Deci biserica Stelea din Bucureşti a fost construită din temelie, între 1577—1582, de către Stelea spătarul în timpul domniei lui Mihnea Vodă, zis Turcitul.

Stelea spătarul, după ce a cumpărat locul, a făcut rugăminte către mănăstirea Ivir, de la Muntele Athos, să trimită călugări pricepuţi ca să construiască aici la Bucureşti o mănăstire. Şi au venit de acolo popa Averchie Ghiurgi [Giurgiu] şi Gavril diaconul cu meşteri şi lucrători care au ridicat din temelie mănăstirea Stelea căreia i s-a dat hramul Adormirea Născătoarei de Dumnezeu, la fel cu al mănăstirii Ivir. Şi după ce ctitorul a înzestrat-o cu tot ce-i trebuia, cumpărînd moşii în diferite părţi ale ţării şi prăvălii în Bucureşti, Stelea spătarul a închinat-o mănăstirii Ivir, ca să fie spre pomenirea lui şi a părinţilor săi.

Prima menţiune documentară[34] despre existenţa acestei biserici o avem din 7 mart. 1582 cînd domnul Mihnea Turcitul îi întăreşte daniile cu care a înzestrat-o ctitorul ei.

Din acest document foarte interesant aflăm că Stelea spătarul, după cumpărările şi construcţiile ce a făcut, era un boier foarte bogat. Nu ştim căror împrejurări, favorabile lui, a izbutit să strîngă o avere atît de mare, încît să

[33] Arh. St. Buc., *Planuri Ilfov*, nr. 193—195.
[34] D.I.R., vol. V, Bucureşti, 1952, p. 49—51.

cumpere moșii, mori, prăvălii, să facă două biserici-mănăstiri pe care să le înzestreze și înăuntru cu tot ceea ce era necesar, (icoane, odăjdii, policandre, sfeșnice, cărți etc.) și să refacă din piatră și mănăstirea Grindure din Măgurele care ajunsese în stare de paragină.

Documentul din 1582 ne spune că Stelea spătarul a cumpărat diferite părți de moșie din satele Răceni, Parapani, Măgurele, Cacaleți și Dîlga pentru care a plătit enorma sumă de circa 140 000 aspri de argint și 12 mantale de șocîrlat *, precum și „o căruță ferecată și țintuită și acoperită cu postav verde și cu 4 telegari negri, foarte frumoși", moșii pe care le-a dăruit mai apoi mănăstirii ce a ctitorit în București și care-i va purta numele pînă la dispariția ei, dar care, în acel timp, se numea și mănăstirea Iviri, după numele mănăstirii Ivir de la Athos la care fusese închinată.

Și tot în acest document se arată că Stelea spătarul i-a mai dăruit o moară pe rîul Colentina, lîngă București, pe care o cumpărase cu 12000 aspri. În plus, după ce a reconstruit mănăstirea Grindure din Măgurele, ctitorită inițial de Badea vornicul, a dat-o ca metoh la mănăstirea Stelea, împreună cu ocinile, adică părțile de moșie ce le avea în satele Românești, Sîrbi și Bănești.

Mihnea Vodă, în hrisovul ce-a dat, spune că toate acestea le-a întărit lui Stelea spătar și mai sus-zisei mănăstiri, să fie „călugărilor care trăiesc în acel sfînt loc, de hrană, iar boierului domniei mele, lui jupan Stelea spătar și părinților lui, pomană în viața veșnică".

De la această dată nu mai avem știri despre mănăstirea Stelea, pînă în timpul luptelor pe care Mihai Viteazul le-a purtat cu turcii, cînd Sinan Pașa a pătruns în Țara Românească, stricînd și arzînd multe case, biserici și mănăstiri din București, printre care și mănăstirea Stelea. După plecarea lui Sinan Pașa, forțată de oștile viteazului domnitor, mănăstirea Stelea a rămas pustie timp de 30 de ani, pînă în vremea domniei lui Leon Vodă.

Dar dacă a ars biserica și prăvăliile ce le avea în București, n-au ars moșiile, morile, viile și toate celelalte bunuri ce le avea în țară. De administrarea acestora trebuia să se ocupe mănăstirea Radu Vodă de care depindea, iar amîndouă erau închinate mănăstirii Ivir.

Probabil însă că Grigorie, egumenul mănăstirii Radu Vodă, grec și el de neam, născut în Ivir, a neglijat acest lucru sau, sub o formă oarecare, a înstrăinat averea mănăstirii Stelea. De împrăștierea averii s-a sesizat chiar domnul țării, adică Radu Mihnea voievod, feciorul lui Mihnea Voda Turcitul. Pentru lămurirea problemei, la 12 iunie 1614, el poruncește egumenului Grigorie să se intereseze de satele, moșiile, vadurile de moară, bălțile, rumînii și țiganii mănăstirii Stelea din București „să le strîngă" pe toate. „Pentru că le-am dat și le-am adaos domnia mea să fie în mănăstirea domnii meale ce iaste mai sus zisă" [35].

Cum a rezolvat această poruncă domnească egumenul Grigorie nu știm și nu aflăm cîtă avere a avut și nici ce s-a făcut cu ea. De abia după un deceniu și mai bine, vechile acte ne informează că prăvăliile pe care le cumpărase Stelea spătarul, de la Norocea vornicul **, nu arseseră și că două din ele, în vreme îndelungată, fuseseră în stăpînirea răposatului negustător Gheorghe Critico.

Iscîndu-se însă pricina de judecată pentru cele două prăvălii, între mănăstirea Radu Vodă și Mihalita fiica lui Critico, au fost chemați negustători

* *Șocîrlat* = un fel de stofă stacojie.

[35] Arh. St. Buc., *M-rea Radu Vodă*, XXIII-4, copie în *ms.* 256, f. 108.

** Ivan Norocea fost vornic și mare logofăt. Cf. George Potra, *Tezaurul documentar al județului Dîmbovița, 1418—1800*, București, 1972, p. 144, 224.

şi oameni bătrîni dimprejur care au mărturisit „cu sufletele lor“ că Gheorghe Critico n-a fost proprietar ci numai chiriaş, iar fiică-sa Mihalita n-are nici un drept asupra lor „şi au rămas de lege şi de judecată“ [36].

Lămurită astfel situaţia, prin judecata de mai sus, la 13 aprilie 1627, Alexandru Vodă recunoaşte şi întăreşte mănăstirii Radu Vodă dreptul de proprietate peste toate prăvăliile cumpărate de Stelea spătarul, iar egumenul Grigorie dăruieşte 20 galbeni Mihalitei şi fiului ei Petre, cu obligaţia ca ei, sau urmaşii lor, să nu mai ridice pricină de judecată, în viitor, pentru aceste prăvălii.

În timpul domniei lui Alexandru Vodă Iliaş, fiul lui Iliaş voievod, egumenul Grigorie ajunge „vlădică şi mitropolit“ [37]. Acesta — spune documentul — văzînd mănăstirea lui Stelea spătarul „pustie, ruinată şi arsă“ cu multă trudă şi cu milostenie a adunat bani „cu patrahirul“ de la neguţători şi alţi creştini „fiecare cu ce s-a îndurat“, fără să cheltuiască nici un ban din averea mitropoliei din Tîrgovişte, a refăcut-o, cum a fost la început, înzestrînd-o cu case, prăvălii, mori şi grădini cu vie, iar de la banul Radu Buzescu a cumpărat un sălaş de ţigani pe care l-a dăruit mănăstirii Stelea să fie pentru pomenirea lui, plătind pentru el 58 galbeni, bani pe care — spune el — „i-am făcut din truda mea şi cu epitrahilul meu i-am dobîndit de la creştini“. Mai apoi în cadrul unui sobor, ce a ţinut cu episcopii şi egumenii din ţară, o reînchină la mănăstirea Ivir de la Muntele Athos. Drept urmare, la rugămintea mitropolitului Grigorie, la 6 iunie 1630, Leon Vodă Tomşa dă un hrisov prin care întăreşte ca mănăstirea Stelea să fie metoh al mănăstirii Ivir „cu toate moştenirile şi cu tot venitul, cum a fost dată şi închinată de răposatul Stelea spătar, de mai înainte vreme“ [38].

Şi tot mitropolitul Grigorie, cu ocazia mutării domniei la Bucureşti, a izbutit, prin influenţa ce avea, să ridice acest lăcaş la rang de mitropolie, cu toate că ar fi fost cazul ca una din mănăstirile Radu Vodă sau Mihai Vodă să fie aleasă de mitropolie.

Noul domn, Matei Basarab, la 26 aprilie 1633, întăreşte mănăstirii Stelea, sediu al Mitropoliei de cînd „se-au mutat domnia aicea în Bucureşti“ [39], o jumătate din satul Prisăceni *, jud. Vlaşca „ocină şi rumâni“ care a fost a vornicului Gheorghe Psoma şi pe care, în timpul lui Mihai Viteazul, l-a dăruit pentru pomenirea sufletului său şi a părinţilor săi, şi unde, la acea dată, erau şi „oasele lui îngropate“.

Recunoaşterea şi întărirea averii mănăstirii Stelea de către Leon Vodă, a fost confirmată de Matei Basarab [40] prin hrisovul dat la 10 iulie 1634.

De la jumătatea secolului al XVII-lea şi pînă aproape de sfîrşitul celui următor nu cunoaştem decît puţine informaţii, tangenţiale, în legătură cu vecinătatea locurilor bisericii care sînt din ce în ce mai reduse, fiindcă, deducem, că egumenii greci de la Radu Vodă, la început le-au dat cu embatic (chirie), apoi le-au vîndut sau le-au dăruit la diferiţi indivizi care aveau în numele lor sonorităţi balcanice.

Astfel, la 15 mai 1670, în vremea lui Antonie Vodă din Popeşti, Dragotă [41] judeţul, cu cei 12 pîrgari ai oraşului aleg şi hotărnicesc locul nepoţilor lui Păun clucerul de către locul mănăstirii Stelea, cu care avuseseră pricină de neînţele-

---

[36] Arh. St. Buc., *ms*. 256, f. 111.
[37] Idem, *M-rea Radu Vodă*, XXIII-7; *ms*. 256, f. 108.
[38] D.R.H., XXIII, p. 210—213.
[39] Idem, XXIV, p. 47—48.
* În legătură cu această moşie urmează procesul din 10 dec. 1634; cf. idem, p. 548.
[40] Idem, XXIV, p. 421—422.
[41] Arh. St. Buc., *M-rea Radu Vodă*, XXIII-16, copie în *ms*. 256, f. 117—117v.

gere. Printre martorii acestui proces făcea parte preotul Barbu eclesiarhul şi Gherghina fostul judeţ, iar ca delimitare a locului se menţionează şi pîrîul Bucureştioara. După ce locul a fost delimitat şi împietruit, iar Iane, nepotul lui Păun clucerul, a cîştigat pricina de judecată cu verii săi Matei şi Barbu, feciorii lui Nica paharnic, fiind vecin cu mănăstirea Stelea şi trebuind să plătească „bogatele datorii“ [42] ale unchiului său, la 12 august 1671, l-a vîndut lui Dionisie, egumenul mănăstirii Radu Vodă pentru suma de 90 lei şi să fie scris şi la pomelnic, dînd şi toate cărţile şi zapisele ce a avut.

În acelaşi an, la 1 mai 1671, se vinde un loc în mahala, care se întinde chiar din poarta bisericii Stelea şi merge pînă la proprietatea postelnicului Dumitraşcu Rudeanu [43] care, actualmente, ar fi locul de pe str. Stelea Spătaru colţ cu B-dul Hristo Botev, pe care s-a clădit, la jumătatea secolului al XIX-lea, casa neguţătorului Petrache Dancovici.

În vremea lui Constantin Brîncoveanu, la 20 martie 1702, mitropolitul Theodosie întăreşte preotului Iosif şi lui Stancu logofăt un loc „sterp de 3 prăvălii, care să învecineşte cu gardul viei mănăstirii Stelii“, situat pe Podul Tîrgului de Afară „unde se despart uliţile“ [44], adică la începutul actualei străzi Radu Calomfirescu. Deci, locurile bisericii, la acea dată, în această parte, ajungeau pînă în actuala Calea Moşilor.

La începutul acestui secol, biserica Stelea primeşte două donaţii. Prima, din 1704, prin care jupîneasa Neaga, soţia răposatului Stan iuzbaşa Ulescul, lasă, prin intermediul preotului Theofil, o mică moşie la Sineasca, situată între „apa Ialomiţii pînă în drumul Dărstorului“ [45], cu obligaţia să i se pună candelă la mormînt şi să fie pomenită ea şi soţul ei la sfînta liturghie.

A doua donaţie este a enoriaşului Matei cojocarul care „fiind slab şi bolnav pănă lăngă moarte şi neavănd pre pămînt pre nimenea“ şi fiindcă răposata lui soţie şi copiii sînt îngropaţi la biserica Stelea, prin diata ce face la 30 decembrie 1708, lasă după moartea lui două prăvălii, pe care le cumpărase de la Paraschiva Bolişteanu cu 80 taleri, „ce sînt în răspăntie carăle cu peşte, în rănd cu prăvăliile lui [bisericii] Sf. Gheorghe Nou“ [46].

Această donaţie o face Matei cojocarul cu dorinţa să fie înmormîntat în tinda bisericii şi să fie pomenit el şi morţii lui la sfîntul jertfelnic.

Desigur că, în afară de aceste două donaţii, şi cealaltă amintită mai înainte, au mai fost şi altele pe care însă nu le cunoaştem, fiindcă majoritatea documentelor acestei biserici s-au prăpădit din nenumărate cauze.

Un fapt mi se pare curios, judecînd după vremea noastră, poate însă pentru acel timp nu era nici de mirare şi nici ceva neobişnuit, preotul Creţu, parohul bisericii, avea cîrciumă „lîngă biserica Stelii“ [47], pe care, desigur, o dădea cu chirie, dar care totuşi nu se potrivea cu slujba altarului. Pentru această cîrciumă, la 13 mai 1714, el obţine, prin bunăvoinţa domnului Ştefan Cantacuzino, scutire de toate dările pe care le plăteau celelalte cîrciumi.

În decursul timpului, mănăstirea Stelea care ajunsese metoh al mănăstirii Radu Vodă, prin tranzacţiile arătate mai sus, sau prin alte împrejurări necunoscute, îşi pierde o bună parte din proprietăţile ce avea în Bucureşti sau în diferite părţi ale ţării, rămînînd împrejurul ei cu micul cimitir al mahalalei şi cu un loc mai mare care se întindea într-o parte pînă aproape de Calea Ver-

[42] Idem, XXIII-21, original şi copie în *ms.* 256, f. 118—119.
[43] Idem, *ms.* 256, f. 123—123 v.
[44] George Potra, *op. cit.*, vol. III, p. 125.
[45] Arh. St. Buc., *ms.* 256, f. 110 v.
[46] Idem, *M-rea Radu Vodă*, XXIII-4 original, copie în *ms.* 256, f. 122.
[47] Idem, *ms.* 256, f. 109.

gului (Calea Călăraşi mai tîrziu) şi în cealaltă parte pînă în spatele Hanului Neculescu de pe Podul Tîrgului de Afară (Calea Moşilor). Vecinătatea locului în această parte o constatăm din actul din 4 iunie 1775, cînd marele vornic Radu Văcărescu împuterniceşte pe Radu şi Ene *vtori* vornici să cerceteze şi să hotarnicească locul de casă a lui Alexe (Alecu) Neculescu fost logofăt de vistierie. Se spune în acel act că proprietatea logofătului Neculescu se mărgineşte cu locul Sacăzlăului „în sus spre biserica Stelii. Şi dacă se sfărşeşte locul Sacăzlăului să înjugă cu locul mănăstirii Stelii şi merge pînă în casa jupănesii Zalii“ [48].

Alecu Neculescu, vecin cu locul mănăstirii Stelea, ajuns în 1780 în dregătorie de mare pitar, la rugămintea egumenului acordă din locul său o fîşie de 6 palme laţime, ca să fie drept ulicioară pentru uşurarea mersului spre biserică, cu obligaţia ca să i se facă împrejmuire cu „uluci bune“, iar dacă nu s-ar ţine de această învoială „facerea de bine să se întoarcă înapoi“ [49].

Un alt document din secolul al XVIII-lea este acela din 30 noembrie 1789, prin care Constantin fost vistier al doilea dă logofătului Asanache un loc „în curtea mănăstirii Stelii“ [50] pe care îl luase cu chirie „cu ştirea săborului“ de la mănăstirea Radu Vodă „alăturea cu casile dumnealui“, ceea ce ne face să deducem că şi acest loc al lui Asanache făcuse parte mai înainte tot din cuprinsul bisericii.

La începutul secolului al XIX-lea era încă mănăstire şi egumenul Costandie, care la 12 ianuarie 1803, dădea adeverinţă că a primit să facă cinci sărindare[51] unui decedat şi înmormîntat în cimitirul bisericii, dar, numai peste cîţiva ani, chiliile dimprejurul bisericii erau aproape ruinate, călugării îşi găsiseră refugiu în alte lăcaşuri, iar mănastirea nu mai era acum decît o simplă biserică de mir [52], după cum se arată şi în catagrafia din 1810.

În sfîrşit, în 1836—1837 conducerea mănăstirii Radu Vodă de care depindea biserica Stelea, face cuvenitele reparaţii, dar, din nenorocire, numai peste un an, din cauza cutremurului din 1838, clădirea bisericii este grav deteriorată. În urma acestei situaţii „marea Logofeţie a bisericeştilor“ deleagă pe arhitecţii Villacrosse şi Faiser să cerceteze situaţia „spre a să cunoaşte cum să poate aduce iarăşi în bună stare“.

Respectivii, la 31 martie 1839, în raportul ce înaintează, arată că bolţile clădirii care sînt în multe locuri crăpate, trebuie să se dărîme şi în locul lor să se facă un tavan de grinzi pe care să se aşeze o boltă de scînduri, încorsetată „în legături de fier, după chipul nemţesc“. Să i se facă din nou învelişul şi „un turn acoperit cu olane sau cu tinichea“ [53]. Făcîndu-se aşa, se credea că va fi o lucrare bună, temeinică.

Pe baza acestui referat şi a altor propuneri, năstavnicul mănăstirii Radu Vodă este înştiinţat că poate începe repararea bisericii, recomandîndu-i-se în plus ca streaşina învelitorii să nu fie mai lată de o palmă şi jumătate.

Datorită acestei aprobări şi recomandări, arhimandritul Sava, egumenul mănăstirii Radu Vodă, la 8 aprilie 1839 face contract cu meşterul constructor Josef Weltz să facă toate reparaţiile, cu materialul său, pentru suma de 49 000 lei.

---

48 George Potra, *op. cit.*, vol. I, p. 487.
49 Arh. St. Buc., *ms.* 256, f. 113 v.—114.
50 George Potra, *op. cit.*, vol. III, p. 343.
51 Arh. St., Buc., *Mitrop. Ţ. Rom.* CCCCLXXXIII-11, doc. grecesc.
52 Pr. Niculae Şerbănescu, *Mărturii istorice despre monumentele religioase din Bucureştii de altădată*, în „B.O.R.“, LXXVIII (1960), nr. 1—2, p. 92.
53 Arh. St. Buc., *M-rea Radu Vodă*, CXXXII-1.

În cele nouă puncte ale contractului se prevedea ca pardoseala bisericii, făcută din lespezi de piatră *, să fie ridicată cu două palme domneşti (circa 0,60 m) iar toate pietrele care sînt sparte sau s-ar sparge, să fie înlocuite. Tîmpla şi jeţurile stricate să fie reparate. În locul ferestrelor mici să fie făcute altele mai mari, înalte de un stînjen şi late de o jumătate de stînjen, cu geamuri şi cu zăbrele de fier „lucrate bine".

Zidurile bisericii să fie înălţate cu şase palme domneşti, ceea ce înseamnă că era o clădire relativ scundă, spunînd constructorul că va pune „legături de fier jur împrejuru bisericii, cum şi şase legături cruciş, din druguri groase de fier, de-o parte a bisericii pînă la altă parte, pă din lăuntru bisericii, strănse cu şurupuri din amăndooă părţile, ca să să poată mai bine înţepeni şinele pă dinafară, pentru siguranţia vătămării bisericii".

„Să se facă o clopotniţă nouă de lemn, iar învelişul bisericii să fie din tinichea văpsită în roşu. Apoi să repare toate crăpăturile ce sînt pă dinafară şi pă dinăuntru, să o tencuiască din nou şi s-o spoiască în alb; să-i facă îngrădire cu parmaclîc de uluci".

Întreaga lucrare, J. Weltz se obliga s-o termine în patru luni, dar să i se dea un aconto de 20 000 lei, iar restul să i se plătească în rate după cum se va desfăşura lucrarea.

Contractul încheiat între constructor şi egumen a fost scris în două exemplare întărit cu iscăliturile lor, vizat de Aghenţia austriacă şi de Departamentul trebilor bisericeşti [54].

După această renovare generală, care s-a înfăptuit în termenul fixat, biserica Stelea a fost sfinţită din nou, dar nici de data aceasta n-a avut o dăinuire mai îndelungată, fiindcă marele foc din 20 mart. 1847, care a transformat în scrum şi cenuşă o bună parte din Bucureşti „a distrus-o cu desăvîrşire". De abia a putut fi scăpată o parte din arhivă şi cîteva obiecte care au fost aduse la mănăstirea Radu Vodă, din care unele mai există şi astăzi [55].

La cîteva luni după incendiu, egumenul mănăstirii Radu Vodă primeşte ordinul să se grăbească a repara biserica Stelea. Făcînd apel la enoriaşi, aceştia nu i-au dat concursul, motivînd că nu mai este cazul, deoarece au în imediata apropiere bisericile: Sf. Vineri, Vergului, Sf. Gheorghe Vechi.

Lucrurile au tărăgănat pînă în vara anului 1848, în timpul revoluţiei cînd I. Heliade Rădulescu, care conducea treburile Ministerului Instrucţiunii Publice şi al Credinţei, trimite o adresă mitropolitului Nifon cerîndu-i să hotărască dacă este sau nu cazul să se repare biserica.

Neofit, la 24 august 1848, răspunde că şi el este de părere ca şi enoriaşii şi cu Heliade „să rămîie pentru totdeauna a nu să mai înfiinţa acea biserică a Stelii"[56].

Drept urmare, Mitropolia anunţă conducerea mănăstirii Radu Vodă şi pe protopopul respectiv că zidurile stricate ale bisericii pot fi dărîmate, ceea

---

* Sîntem siguri că unele erau chiar pietre funerare, cu inscripţii, fiindcă au fost, desigur, mai mulţi care au făcut donaţii importante, cu obligaţia să fie înmormîntaţi în biserică (exemplu vornicul Gheorghe Psoma, 1633; jupîneasa Neaga, 1704; Matei cojocarul, 1708).

[54] George Potra, *op. cit.*, vol. II, p. 457—460.

[55] Gh. Cioran, *Mînăstirea Stelea din Bucureşti*, Bucureşti, 1947.

[56] Pr. Niculae Şerbănescu, *op. cit.*, p. 92.

ce se şi începe la 28 august, însă parohul bisericii, preotul Ioniţă *, care s-a opus cu îndîrjire şi a oprit dărîmarea, convingînd pe enoriaşi să ceară reclădirea bisericii aşa cum fusese aprobată de fostul domn Gh. Bibescu.

După multe jalbe ale locuitorilor din acea mahala, s-a purtat o adevărată corespondenţă între minister şi Mitropolie, fără să se ajungă la o hotărîre pentru refacerea ei, ci la dispoziţia de a se dărîma, ceea ce s-a şi făcut în luna ianuarie 1850.

De la această dată locul a rămas viran, plin de moloz, pe care localnicii dimprejur aruncau tot felul de gunoaie. Sesizîndu-se, Primăria sectorului trimite egumenului de la Radu Vodă ordin să împrejmuiască terenul, dar acesta tot amînă treaba pînă în 1859 cînd, ca să scape de cheltuială, îl dăruieşte, cu act formal, unui oarecare P.S. cu obligaţia ca să-l unească cu locul casei lui, să-l îngrădească şi să facă pe el o grădină cu pomi roditori „pentru ca şi locul să se respecte şi mahalaoa să se împodobească".

Noul proprietar cere primăriei să hotărnicească terenul bisericii, spre vecini şi uliţă, spre a face gard şi a feri astfel oasele părinţilor săi şi a altora ce sînt îngropate acolo, de necurăţenia existentă „căci pe lîngă celelalte, sîntem criticaţi ... a nu respecta un loc pe care a fost odată zidită casă lui Dumnezeu" [57]. Dar, după ultima cerere a acestuia, din aprilie 1862, Consiliul municipal al oraşului arată Ministerului Cultelor că ar fi cea mai mare greşeală să se dăruiască acest loc unui particular. Ar trebui ca acest teren să fie îngrijit şi înfrumuseţat din veniturile pe care le avea biserica Stelea, administrate atunci de mănăstirea Radu Vodă.

Drept urmare, Ministerul Cultelor trimite o adresă egumenului mănăstirii prin care îi cere să răspundă grabnic dacă este adevărat că locul bisericii l-a dăruit, deoarece el nu avea acest drept, şi în al doilea rînd îi dă ordin, ca în termen de 20 zile, să împrejmuiască terenul, fiindcă, altfel, această lucrare se va face de către minister în socoteala mănăstirii.

Nu ştim cum s-a procedat după acest ordin. Poate s-a îngrădit cu uluci slabe care au putrezit cu vremea, fără să mai fie înlocuite, fiindcă în timpul adolescenţei noastre terenul era viran, fapt care a durat pînă în 1931, cînd primăria sect. II Negru, l-a transformat într-un mic scuar cu flori şi arbori, aşa cum se află şi în prezent.

Regretabil însă că, într-un interval atît de lung, nici o placă, nici o însemnare de nici un fel nu arată că acolo a fost primul local al Mitropoliei din Bucureşti.

* Preotul Ioniţă, vechi şi ultim slujitor al altarului la această biserică, ne este cunoscut nu numai din această frumoasă şi inimoasă iniţiativă, dar şi ca bun gospodar şi apărător al intereselor bisericii. Astfel, în 1838, el dă în judecată pe Constantin *sin* Ioan ce fusese angajat cîntăreţ la biserică cu 800 lei pe an. Înainte însă de a-şi împlini anul, a cerut voie să plece la ţară pentru anumite treburi, încasîndu-şi toate drepturile pînă la sfîrşitul anului. Dar au trecut cîteva luni şi nu s-a mai prezentat la slujbă, pînă cînd preotul Ioniţă a aflat că fostul cîntăreţ al bisericii Stelea se angajase la Biserica Albă de pe Podul Mogoşoaiei (Arh. St. Buc., *Tribunalul poliţiei Bucureşti*, 3491/1838).

Prin judecată a primit înapoi suma ce cîntăreţul luase mai mult decît serviciul efectuat. Şi tot în acel an, preotul Ioniţă înaintează jalbă la Tribunal împotriva paharnicului Alexandru Geanoglu Lesviodax, din mahalaua Răzvan, pentru suma de 250 lei, drept chirie, pentru cele două odăi ale bisericii în care locuise fiul său Dimitrache în 1837—1838. Lesviodax avea ca avocat pe Nicolae Apolonie, iar preotul pe logofătul Nicolae Coadă. Procesul s-a terminat cu cîştig de cauză pentru preotul Ioniţă. (Arh. St. Buc., *Tribunalul poliţiei Bucureşti*, 1868/1839).

[57] Arh. St. Buc., *Ministerul Instrucţiunii*, 972/1862.

RĂZMERIȚE ȘI CALAMITĂȚI

Multe și felurite au fost nenorocirile care s-au abătut asupra orașului București, în decursul vremurilor. Dintre acestea, nu cunoaștem însă decît pe cele care le amintesc documentele, celelalte s-au dus odată cu generațiile ce le-au îndurat; au trecut în uitare și în necunoscut pentru totdeauna.

Ținînd seama, după săpăturile arheologice ce s-au făcut, că orașul București este o așezare foarte veche, atunci trebuie să admitem că și nenorocirile ce s-au abătut asupra lui au apărut și ele odată cu existența și dezvoltarea lui. De aceea presupunem că, în afară de inundații, cutremure și molime, popoarele năvălitoare au jefuit și incendiat de nenumărate ori și așezarea aceasta. În plus, la plecarea lor, o parte din locuitori au fost luați robi, pe care i-au vîndut și folosit în diferite părți îndepărtate ale lumii, nemaiavînd niciodată posibilitatea să-și vadă ființele dragi din apropierea cărora fuseseră smulși.

Mai tîrziu, un timp destul de îndelungat, turcii au făcut același lucru. Într-o măsură mai mică, trebuie să amintim că și luptele, dintre frații moldoveni cu cei munteni, s-au terminat cu jefuirea și distrugerea unor localități, printre care și București.

De multe ori, înșiși domnii noștri cînd se retrăgeau înspre munți din calea vrăjmașilor, incendiau totul, distrugînd în același timp și proviziile care nu le puteau salva, ca să nu cadă în mîinile nesățioase ale dușmanilor. Iată deci că, din vitregia vremurilor, orașul București suferea atît de pe urma năvălitorilor, cît și de pe urma cazurilor de forță majoră pe care conducerea statului trebuia să le aplice. Și astfel, în afară de marele număr al caselor celor nevoiași care cădeau pradă focului, vechile palate domnești și boierești, precum și nenumărate biserici și mănăstiri, dintre cele mai frumoase, au ars pînă la temelie, nelăsînd nimic din faima, bogăția și trecutul lor de odinioară.

RĂZMERIȚE

O serie de evenimente istorice și nenorociri care s-au abătut asupra țării au fost consemnate în documente, care aveau cu totul un alt obiectiv decît cel memorialistic, așa bunăoară în acte de vînzare-cumpărare, schimb, diate etc. Multe din aceste însemnări sînt amănunte prețioase și contribuții interesante la lămurirea anumitor împrejurări, evenimente, sau întregiri la cunoașterea mai precisă a unor participanți de seamă la aceste evenimente.

Un cuvînt care se întîlnește des în însemnările din documentele vremii, mai ales în secolele XVII și XVIII, este *răzmerița*. Dicționarele limbii române, explicînd cuvîntul prin revoluție, răscoală, răzvrătire, îl pun mai întotdeauna în legătură cu mișcările revoluționare, adică cu mișcările de masă împotriva stăpînirii interne sau a jugului turcesc. Și ca o explicație principală se referă

mai totdeauna la revoluţia poporului condusă de Tudor Vladimirescu „pe vremea cînd a fost răzmeriţă în ţară", după cum spuneau bătrînii. Este adevărat cuvîntul a circulat foarte mult în legătură cu mişcarea condusă de Tudor atît cu turburările din timpul revoluţiei cît şi cu celelalte care au urmat.

Poporul a considerat ca răzmeriţă şi nelegiuitele fapte ale lui Chihaia, stăpînitorul oraşului Bucureşti, după fuga lui Tudor Vladimirescu şi Alexandru Ipsilanti, cînd au fost omorîţi şi mulţi oameni nevinovaţi. De asemenea ciocnirea sîngeroasă, dintre Bimbaşa Sava şi arnăuţii săi cu oştirea turcească din Capitală, terminată cu omorîrea tuturor arnăuţilor şi arderea bisericii Olteni.

Cuvîntul *răzmeriţă* este de origine slavă şi are înţeles generic de război. „Documentele mănăstirii Arnota arată că Radu Cocora şi Tudor din Bogdăneşti au slujit în vreme de răsmeriţă în ţara Brandenburgului cu mai mulţi tovarăşi ai lor" [1]. Ştirea se referă la războiul dintre Frederic al II-lea regele Prusiei şi împărăteasa Maria Theresia şi deci, nu este vorba de nici o revoluţie.

Cuvîntul *răzmeriţă* este de cele mai multe ori cuprins în expresia „vremuri de razmeriţă" echivalentă cu „vremuri de bejenie", cînd s-au petrecut în ţara „cumplite răutăţi". Mai toate documentele în căre se găseşte cuvîntul răzmeriţa se referă la vreme de război, la fapte petrecute în timpul războiului, la urmari ale razboiului, şi numai rareori la revoluţie, răscoală sau răzvrătire. Iar atunci cînd se leagă de aceste ultime noţiuni, are în vedere faptele de luptă războinică petrecute în cursul lor.

O cumplită răzmeriţă se petrece în Bucureşti la 1595, după lupta de la Călugăreni, cînd Mihai Viteazul este silit să părăsească Bucureştii şi să se retraga spre munţi. Sinan Paşa ocupă oraşul şi organizează în el rezistenţa, fara sa reuşească să respingă pe voievodul român ajutat de Sigismund Báthori. În luptele care au avut loc, în octombrie 1595, oraşul a fost jefuit şi ars, iar în primăvara anului următor a avut loc năvălirea tătarilor care continuară „cumplitele răutaţi". Călătorul Balthasar Walter (fost secretar al lui Mihai Viteazul), care a trecut prin Bucureşti chiar în anul prăpădului făcut de turci, spune ca „toţi locuitorii surprinşi în oraş" au fost luaţi în robie de turci care dadeau foc peste tot. Oraşul oferă o jalnică înfăţişare călătorului „ici şi colo cîte o casa şi o biserică stricată, ziduri în ruine, în locul grădinilor şi construcţiilor de care se bucura înainte" [2].

În evenimentele petrecute în 1595 a ars biserica Doamnei Maria, çare este alta decît biserica zidită de Şerban Cantacuzino pentru doamna sa, Maria. Aceasta biserică din urmă este cunoscută de noi sub numele de „Biserica Doamnei".

Evenimentul care este un simplu episod în „răzmeriţa" lui Sinan Paşa, se ogl'ndeşte multă vreme în documentele ulterioare. Astfel, la 1629, locul pe care fusese cladită biserica este dăruit de Alexandru Iliaş Vodă, Bisericii Domneşti din Bucureşti „pentru că acel loc de biserică al doamnei Maria şi cu locul de pravalie au fost loc domnesc, apoi Sinan Paşa au stricat biserica şi au rămas numai pămîntul" [3]. Dania este întărită şi de Leon Vodă în 1630, care spune: „apoi acea biserică a doamnei Mariei s-au stricat pînă în temelie şi au ramas locul acela pustiu" [4]. Chiar sub Matei Basarab, în 1634, se amin-

---

[1] G. Ionnescu-Gion, *Istoria Bucureştilor*, Bucureşti, 1899, p. 595 (c.f. N. Bălcescu, *Puterea armatei la români*, p. 65).

[2] George Potra, *Oraşul Bucureşti văzut de călători străini în decursul veacurilor* (manuscris).

[3] George Potra, *Documente privitoare la istoria oraşului Bucureşti, (1594—1821)*, vol. I, Bucureşti, 1961. doc. 20 august 1629.

[4] *Ibidem*, doc. 13 ianuarie 1630.

tește de răzmerița din timpul ocupației lui Sinan Pașa: „apoi în zilele lui Sinan Pașii pre acea beserică a doamnei Stanei și a Mariei o au stricat pănă în temelie și au rămas numai pămînt pustiu“ [5].

Într-un zapis de vînzare din 1773 se amintește de o răzmeriță: „mai vîrtos că și din namestii ce avusese casăle împrejur: uluci, grajdul, cuhnie, să prăpădisă, vreme de răsmeriță fiind“ [6]. Evenimentul la care se referă documentul este ocuparea orașului de armatele rusești, care are loc la 17 noiembrie 1769. E posibil ca atunci să fi fost o iarnă aspră și namestiile amintite să fi fost arse de soldați sau chiar de pămîntenii care tremurau de frig.

În legătură cu răzmerița amintită mai sus, mai cunoaștem două documente care o pomenesc. Astfel, în hrisovul din 1780, Alexandru Ipsilanti spune: „iar după ce s-au obicinuit obștea a-și măsura buțile cu cotul ... în vremea răsmeriții de acum“ [7], adică ce fusese înainte. Al doilea document este o anafora din 1781 pentru vînzarea la mezat a unei case din mahalaua Fîntîna Boului, proprietate a mănăstirii Stavropoleos. Actul spune: „unde au avut mai nainte mănăstirea casă și pivniță și *dăn vremea răsmeriții* s-au stricat“.

Un zapis de vînzare din 1792 amintește altă răzmeriță: „în zilele lui Mavrogheni, pentru pricina răsmeriții, fiind strămutat de la casa mea ...“ [8]. De data aceasta este vorba de ocuparea orașului de către trupele prințului de Coburg pe ai cărui soldați bucureștenii îi porecliseră „nemți cu coadă“, deoarece în uniforma militară ce purtau avea o tunică croită ca fracul, cu coadă la spate. Mavrogheni, care întocmise o armată de vreo șase mii de oameni ca să opună rezistență, luat fără de veste, a trebuit să fugă din București, la 15 noiembrie 1789, și în urma lui intrară acești „nemți cu coadă“, care au rămas în oraș pînă după încheierea Păcii de la Șiștov din 4 august 1791. În timpul acestei ocupații, austriece desigur, pentru încartiruirea soldaților, au fost evacuați mulți bucureșteni din casele lor, iar printre aceștia a fost și vînzătorul amintit în zapisul de mai sus, care se plînge că a fost strămutat din casa sa.

Maria Bălăceanu, fostă domnișoară de onoare în serviciul împărătesei Maria Theresia, se găsea în București în toamna anului 1769, cînd începuse Războiul ruso-turc. De frica armatelor rusești, care ocupaseră orașul, ea fugi la Brașov și așteptă acolo desfășurarea evenimentelor. Faptul acesta îl amintește într-un document din 1797, cînd dăruiește o parte din averea sa lui Petre Șufarul pe care îl luase la Brașov, de mic copil, ca „fecior de suflet“, „Fiind noi la Brașov din pricina răsmeriții cu muscalii“ [9]. Astfel cuvîntul de răzmeriță se referă la războiul și evenimentele dintre 1769—1774, cînd trupele rusești au ocupat Bucureștii.

Tot Maria Bălăceanu, în același an 1797, făcîndu-și testamentul [10], amintește în el mai multe evenimente istorice. Mai întîi spune de tatăl său, graful Ioan Bălăceanu, că în timpul răzmeriții din 1733, fugind din București cu gîndul de a trece peste munți, s-a îmbolnăvit pe drum și astfel a fost prins de turci și omorît: a fost înmormîntat la mănăstirea Cozia [11]. În al doilea rînd,

---

[5] *Ibidem*, doc. 11 iunie 1634; 28 mai 1640.
[6] *Ibidem*, doc. 30 ianuarie 1773.
[7] *Ibidem*, doc. 1 august 1780.
[8] *Ibidem*, doc. 25 mai 1792.
[9] *Ibidem*, doc. 13 martie 1797.
[10] *Ibidem*, 20 aprilie 1797.
[11] Ștefan Grecianu, *Genealogiile documentare ale familiilor boierești*, București, 1913, p. 127.

că tatăl său luase cu sine tot ce avea mai de preţ, bani, bijuterii, lucruri, pre cum şi toate actele de proprietate ale diferitelor moşii ce avea în ţară. O parte din acte a izbutit să le găsească la Făgăraş şi să le cumpere „de la o catană care le-a fost luat din drum, cînd au scos tată-mieu ce au avut din ţară şi ajungîndu-l turcii pă drum l-au tăiat şi s-au risipit toate zapisele ce au fost lîngă dînsul".

Din pricina jocului nestatornic al evenimentelor care se petrec după 1735 şi pînă tîrziu, după Pacea de la Belgrad din 1739, familia Bălăceanu stă la Braşov: „ne aflăm din pricina răsmeriţii la Braşov şi făcîndu-se pace şi viind noi în ţară, am luat bani cu dobîndă de la ovrei"; „şi eu aici [în Braşov] în vreme de răsmeriţă nimic nu luam după venitul moşiilor". Această răzmeriţă de care pomeneşte documentul este deci perioada de război, dintre 1735 şi 1739.

În zapisul [12] de vînzare al lui Spiru Gazoti din 1799, se menţionează că nu are sa dea actele de proprietate „fiindcă zapisele cele vechi s-au prăpădit în vremea trecutei răsmeriţe". Trecuta răzmeriţă este ocupaţia austriacă a Bucureştilor, dintre 1789—1791, despre care am vorbit mai sus.

Într-o jalbă adresată domnului în 1826, un oarecare Radu postelnicelul [13] cerea amînarea sorocului de plată a unei datorii de 1 500 taleri către delibaşa Ivancea, invocînd în această diastimă că în timpul în care trebuia plătită datoria „se afla răsvrătire aici în ţară". Motivul invocat era foarte şubred şi domnul porunceşte marelui hatman să aducă pe jeluitor în faţa Departamentului de Şapte. Împrumutul se făcuse de fapt în 1818 „cu soroc de o jumătate de an", în care n-a putut plăti banii, iar răzvrătirea care urmează după acest soroc nu este alta decît Revoluţia lui Tudor Vladimirescu, cu toate urmările ei.

Prin jalba înaintată, postelnicelul Radu se roagă să i se acorde un termen mai lung „pînă va trece această molivmă", ceea ce ne arată că, în 1826, în Bucureşti bîntuia ciuma.

Din cele de mai sus, se vede că multe din actele particulare pot aduce contribuţii foarte interesante la cunoaşterea şi lămurirea evenimentelor istorice. Observaţia simplă, simţită direct şi expusă fără nici o intenţie şi nici un interes de denaturare, dă o lumină mai vie şi mai precisă faptului istoric.

INCENDII

Este absolut normal ca o aşezare ca Bucureştii alcătuită din case care nu aveau în construcţia lor decît material caracteristic regiunii, adică lemn şi pămînt, să sufere mult de pe urma incendiilor. Pe uliţele strîmte şi întortochiate, casele, construite în cea mai mare parte din bîrne de salcîm, acoperite cu paie, stuf, scînduri sau şindrilă, cu coşuri defectuoase erau un permanent material inflamabil pentru cea dintîi scînteie rătăcitoare. Şi era mult pînă cînd se aprindea o căpiţă de fîn, un coteţ, grajd, coşar sau casă, ca imediat flăcările nimicitoare să cuprindă o serie întreagă de aşezări pe care să le mistuie repede pînă la pămînt.

Izbucnirea unui foc altădată, — după cum ne spune Paul de Alep [14] care a trecut prin ţara noastră în secolul al XVII-lea — se anunţa prin „tra-

---

[12] *Ibidem*, doc. 1 iulie 1799.

[13] Colecţia George Potra, doc. 5 august 1826.

[14] B. P. Hasdeu, *Arhiva istorică a României*, vol. I, partea 2, Bucureşti, 1865; p. 110—111; G. Ionnescu-Gion, *op. cit.*, 347.

gerea clopotelor", care, cu acea ocazie, băteau numai într-o parte, adică „în dungă" cum spune poporul şi prin sunetele lor jalnice şi triste chemau pe oameni să dea ajutor. Un serviciu de stingere, pentru secolele XV—XVII, nu exista. Singurele ajutoare la îndemîna locuitorilor bucureşteni, pînă la mijlocul secolului al XVIII-lea, au fost gîrla (rîul Dîmboviţa), puţurile şi doniţele. Atît şi nimic mai mult. Ori, cu astfel de mijloace nu se izbutea decît foarte puţin sau aproape deloc. Din această cauză, focul bîntuia de multe ori uliţi şi cartiere întregi. Oamenii însă în faţa unor astfel de nenorociri, după un timp relativ scurt, se apucau din nou să-şi refacă locuinţele. Şi de fiecare dată, în reconstruirea caselor, luau şi oarecari măsuri de prevedere. Astfel, făceau coşurile de fum mai înalte, sobele mai sistematice, iar cuptoarele de copt pîine le aşezau cît mai departe de pereţii casei, pentru ca astfel să se evite pe cît era posibil pericolul focului.

Cu aceste măsuri luate, poate că focurile au fost mai rare şi mai puţin nimicitoare, totuşi ele au fost destule şi nici nu se putea altfel, cînd în mai toate curţile gospodăriilor, exceptînd cele din centrul comercial al oraşului, se găseau căpiţe şi clăi de fîn, grămezi de coceni şi nuiele. Putem observa acest lucru şi în fotografiile de pe la mijlocul secolului trecut făcute de ofiţerii austrieci în timpul Războiului Crimeii, şi chiar în unele fotografii de mai tîrziu, dintre care puţine se mai păstrează azi în colecţii de stat sau particulare.

Cele mai vechi însemnări, atît narative cît şi documentare, despre focurile din Bucureşti, sînt de la începutul secolului al XVII-lea. În realitate ele amintesc astfel de întîmplări care se petrecuseră cu zeci de ani în urmă. Aşa, Paul de Alep căruia i se povestise multe din nenorocirile ce se abătuseră asupra ţării, ne descrie cum, în secolul al XVI-lea, turcii au dat foc de două ori Bucureştilor. Întîi, cu ocazia detronării lui Mircea Ciobanul şi a doua oară în 1595, cînd Sinan Paşa se retrăgea gonit de Mihai Viteazul. Şi tot el arată cum domnul Radu Şerban, fiind ameninţat de pretendentul Radu Mihnea, voi să dea foc Curţii domneşti, pentru ca rivalul său să nu aibă unde să se adăpostească.

În Bucureşti au mai fost incendii mari: în 1704, cînd a ars şi Hanul Şerban Vodă, unul dintre cele mai importante de acest fel, situat pe locul Băncii Naţionale (actualmente Banca de Stat a României). În focul acela au ars multe prăvălii şi case şi, se înţelege, şi ceea ce se găsea în ele, precum au fost şi zapisele de proprietate ale lui Petre vătaf de măcelari [15] din Bucureşti.

În ultima lună a anului 1716, după venirea pe tronul ţării a lui Ioan Mavrocordat, fratele fostului domn Nicolae Mavrocordat, s-a aprins centrul oraşului [16] şi a ars majoritatea prăvăliilor de pe uliţa Abagiilor şi a Mărgelarilor.

O mărturie documentară [17] despre acest foc, dar mult mai tîrziu, din 1754, ne spune că „în zilele răposatului Ioan Vodă (Mavrocordat) cînd au ars focul Bucureştii", pe locul „unde se frînge fierul" au ars şi două prăvălii cu lemnele lor, adică nu numai marfa dinăuntru dar chiar şi construcţia, ce erau proprietatea bisericii din Tîrgşor. De acest loc de prăvălii nemaiinteresîndu-se nimeni mai bine de treizeci de ani, printr-o hotărîre domnească a fost dat să-l stăpînească Mitropolia din Bucureşti.

Trei ani mai tîrziu, în 1719, în acelaşi cartier central cu locuinţe prea îngrămădite, focul izbucneşte din nou şi de data aceasta, printre multe alte clădiri, arde Curtea domnească şi frumoasa mănăstire Sf. Gheorghe. De cele-

---

[15] G. Ionnescu-Gion, *op. cit.*, p. 349.
[16] *Ibidem.*
[17] George Potra, *op. cit.*, doc. 10 februarie 1754.

lalte focuri, care eventual au mai fost, nu se pomeneşte nimic pînă în ziua de marţi, 27 februarie 1739, cînd se aprinde gunoiul din curtea mănăstirii Sf. Sava. Alimentat de un vînt puternic focul mistuie o parte din clădirile mănăstirii, apoi trece în mahalaua Colţei şi a Scaunelor şi nu se opreşte decît departe, cînd dădu de întinse locuri virane, unde se ţinea Tîrgul Moşilor care, pe acea vreme, nu se afla pe locul pe care l-am apucat noi, ci prin apropiere de Biserica Sfinţilor, sau cel mult pe lîngă biserica Olari. Biserica Colţei, precum şi alte trei biserici, fiind clădite din piatră şi cărămidă, construcţiile n-au avut de suferit prea mult, totuşi le-a ars acoperişul şi o parte din lucrurile dinăuntru, cu tot ajutorul dat de domn, boieri şi garda palatului. „Au ars atunci 16 case mari, 49 mijlocii, 77 mici, 5 chilii de biserici, 40 de scaune de măcelari şi 9 prăvălii“ [18].

În legătură cu acest foc mai sînt trei informaţii de epocă: prima amintită în documentul din 1739 mai 28, prin care neguţătorul Grigore Grozea vinde lui Scarlat, fost mare căpitan de dorobanţi, un loc cu pivniţă de piatră ce se afla în mahalaua Colţei „tocmai lîngă zidul [m-rii] Colţii“, cu 500 lei „bani gata“. El menţionează că, în acel an „întâmplându-se de ne-au călcat focul, când au ars târgul“ [19], i-au ars casele de pe acel teren şi deasupra pivniţei, precum şi alte case, din altă parte a oraşului.

A doua însemnare se află într-un manuscris, de la Academia Română, în care se spune: „şi atuncea au ars şi mănăstirea [Colţei] toată, cu spitalurile, cu spiţăriia ce era de doftorii pentru săracii den spital şi cu bisearica şi cu căte treale paraclisele şi amvoanele şi cu amăndoao pivniţele“ [20].

A treia menţiune este în documentul din 1 iunie 1743, prin care preotul Nicola, din mahalaua Scaunelor, dăruieşte Mitropoliei un loc pe care avusese case, dar care arseseră „mai înainte“ [21], adică în focul din februarie 1739.

În toamna anului 1766 un alt incendiu care izbucneşte de la prăvăliile Herăscului, distruge o parte din Tîrgul Cucului pînă la Sărăria domnească. Domnul Scarlat Ghica care venise la faţa locului, fiind un vînt rece, s-a îmbolnăvit şi în luna cealaltă a şi murit, fiind înmormîntat în biserica Sf. Spiridon Nou, ctitoria Ghiculeştilor.

Fiul răposatului domn, Alexandru Scarlat Ghica, care probabil văzuse şi el acest foc, poate şi altele mai mărunte, s-a gîndit să ia anumite măsuri de prevenire. În urma anaforalei înaintată de marii boieri, că unii locuitori ai oraşului nu respectă pravilele după care trebuie să se facă construcţiile în Bucureşti, — unii din răutate sau neştiinţă „sau şi ştiind vor să le mataharisească spre rău, sau cu totul să nu le bage în seamă, nevrînd ca să se sfătuiască, socotind că sînt înţelepţi“ — stabileşte regulile după care să se construiască casele, prăvăliile, brutăriile, simigeriile şi alte clădiri. Prăvăliile-ateliere de boiangerie trebuiau să fie zidite la 60 de coţi depărtare de altă clădire, iar cuptoarele băilor la 30 de coţi de casa vecinului. Măsurile luate

[18] *Ephémérides Daces*, ed. E. Legrand, tome II, Paris, 1881, p. 185—186. Cronica lui Dapontes; G. Ionnescu-Gion, *op. cit.*, p. 349.
[19] I. Ionaşcu, *Documente bucureştene privitoare la proprietăţile mănăstirii Colţea*, Bucureşti, 1941, p. 127.
[20] Acad. R.S.R., *ms.*, 129, f. 145 v.; I. Ionaşcu, *op. cit.*, p. 128.
[21] I. Ionaşcu, *op. cit.*, p. 130.

de domn au fost pentru a se înlătura pricinile de nemulțumire dintre vecini și desele procese, dar „cu mult mai vîrtos s-au hotărît pentru primejdia focului ce se întîmplă“ [22].

La scurtă vreme însă s-a dovedit că numai distanța între clădiri nu era suficientă pentru înlăturarea primejdiei de foc. În 1787, bucureștenii, fără să poată veni în ajutor, au văzut cum flăcările au distrus chiliile și hambarele mănăstirii Cotroceni, precum și casele domnești de acolo. La 13 septembrie 1804, focul a mistuit o parte din centrul orașului cauzînd pagube destul de mari și distrugînd în același timp renumitele și vechile hanuri Sf. Gheorghe și Șerban Vodă. O mărturie documentară din acel an, ne spune următoarele: „Duminecă, la opt ceasuri din zi, s-au aprins tîrgul de la spițăria din Șălari, de la podu spițerului, și au ars tîrgul tot, pînă la nouă ceasuri din noapte. Și s-au mai potolit dînd Dumnezeu și o ploaie, iar după arsura tîrgului, tot într-această lună în treizeci, s-au aprins în deal la vii o sumă de clăi de fîn“ [23].

La 1812, cînd pe tronul Munteniei veni Caragea Vodă, arse noua Curte domnească zidită de Alexandru Ipsilanti în jurul bisericii Mihai Vodă, pe locul unde au funcționat Arhivele Statului. Un an mai tîrziu au ars toate prăvăliile din Cavafi. În primăvara anului 1823, în ziua de Sf. Gheorghe, întîmplîndu-se un alt incendiu, a ars atunci și hanul mănăstirii Mărcuța, iar „înpărăteștii paznici ce era[u] acolo în conac, au rămas făr de lăcuință“ [24]. Drept urmare, domnul Grigore Dim. Ghica, chiar a doua zi a dat ordin marelui agă a orașului să scoată imediat pe cei ce locuiesc în hanul mănăstirii Sf. Ecaterina și să se mute acolo oamenii trimiși de sultan.

Și tot la 23 aprilie 1823, a ars o bună parte din Podul Beilicului [25] (Calea Șerban Vodă) și împrejurimi (419 case), iar în 1835, partea cea mai vie a centrului comercial bucureștean, cuprinsă între spitalul Colțea, biserica Bărăției și vechea pușcărie situată lîngă biserica Sf. Anton.

În primăvara anului 1815, aprinzîndu-se lemnele din care era construit vechiul foișor de foc, marele aga al orașului dă dispoziție lui meimar-bașa (un fel de arhitect-șef) să arate în scris la ce sumă se ridică refacerea acestui foișor atît de necesar locuitorilor, întru întîmpinarea primejdiei focului. Apoi, pe baza raportului înaintat domnului și a anaforalei marilor boieri, în decembrie același an se hotărăște ca cei patru stîlpi de 9 stînjeni lungime fiecare (circa 18 metri înălțime) și de două palme domnești „latul-grosul în toate muchiile“ susținători ai construcției, să fie comandați județului Dîmbovița. Oamenii de acolo îi vor aduce la București, plătindu-li-se 50 taleri stînjenul, adică în total 1 800 taleri (lei).

Costul întregii lucrări (bulumaci, scînduri, grinzi, uși, scări, cuie etc.), în suma de 6 756 taleri, va fi suportat de breslele din oraș, care singure să se „cisluiască“ între ele și să-și fixeze „după starea și puterea lor“ [26] suma ce trebuia dată.

Probabil că în urma celor de mai sus, la începutul anului următor, lucrarea a putut fi terminată și foișorul redat observației.

---

22 George Potra, *op. cit.*, doc. 12 mai 1768.
23 *Ibidem*, doc. 20 august 1804.
24 Arh. St. Buc., *ms.*, 105, f. 64 v.—65.
25 Ilie Corfus, *Însemnări de demult*, [Iași], 1975, p. 235, nr. 14.
26 Arh. St. Buc., ms. *Condica veliților boieri* pe 1814—1816, f. 353 v.

Dar, după cum vedem din documente, problema foişorului de foc nu este rezolvată decît pentru o vreme relativ scurtă. La 13 noiembrie 1823, marii boieri arată domnului că propunerea marelui agă de a se face foişorul din nou „de zid", este bună, dar imposibilă de executat la acea dată, „fiindcă nici vremea este acum de a să face foişor, fiind iarnă, nici lăcuitorii politii [oraşului] au stare a face acest fel dă cheltuieli, căci nici chiar casile lor nu şi le-au putut drege pană acum, ci stau darăpănate".

Ei propun, de se va găsi „cu cale" şi de măria sa, ca marele vornic al oraşului să dea ordin ca în fiecare mahala, locuitorii să facă zece căngi, zece topoare şi două scări lungi care să se afle permanent la „vătăşălul mahalalii". „Îndatorîndu-să mahalagii ca, îndată ce vor auzi aprindere de foc în vecinatate, să sară douăzeci de oameni fieşicare cu cîte o cange în mînă sau cu cîte un topor, şi cu scarile, şi cu graba să alerge la foc ca să ajungă mai nainte până a sosi dumnealor zabiţii politii şi să înceapă atăt şi a surpa spre potolirea focului".

În afară de cele de mai sus, marii boieri propun ca meimar-başa să facă o listă de toţi dulgherii ce se află în mahalalele celor „patru poduri mari" şi cînd vor auzi că este foc undeva, să alerge acolo şi să dea cuvenitul ajutor. Iar care din ei „se va lenevi şi nu îşi va urma această datorie, să i să facă certare cu bătaie".

Ca o ultimă măsură, ei arată că ar mai fi necesar ca fiecare negustor să aibă, permanent, o putină plină cu apă, o cange şi o scară lungă. Şi îndată, cînd vor auzi că este foc undeva „numaidecît să sară toţi cu căngile şi scările şi doniţele cu apă să dea ajutor la stingerea focului" [27].

Dar o altă problemă mult mai importantă decît foişorul de foc, care servea numai ca punct de observaţie, era alimentarea cu apă.

Incendiile fiind destul de dese prin nenumăratele mahalale ale oraşului, deoarece marea majoritate a caselor erau construite din lemn şi acoperite cu şindrila, trestie, rogoz sau stuf, s-a simţit nevoia a se construi mai multe foişoare de unde să se poată observa locul unde a izbucnit focul. De aceea, în 1831, Sfatul orăşenesc, printre alte măsuri luate contra incendiilor, a hotărît ca în cele cinci plase (culori, sectoare), să se facă, în fiecare „la locul cît se va putea mai de mijloc şi cel mai înalt cîte un foişor de foc unde să fie apururea doi paznici din jandarmi, însă unul din pedestrime carele să păzească sus, iar altul călare, jos. Şi cum va vedea cel de sus foc undevaşi, să spună călăreţului la ce parte de loc este arderea, ca să meargă numaidecît a da de ştire atît la comisarul plăşii cît şi la Agie, spre a alerga întru întîmpinarea focului.

La acest fel de întîmplare, comisarii celorlalte plăşi să nu se mute din locul lor, ci să stea pe loc, aflîndu-se cu toată privegherea în coprinsul plăşii sale fieşcare.

Cele 5 foişoare vor costa 29 500 lei" [28].

Odata cu construirea celor cinci foişoare, conducerea oraşului a mai hotărît ca totalitatea sectoarelor să fie înzestrate cu următorul inventar, arătîndu-se şi suma la care se ridică cheltuiala, precum şi lefurile întregului personal.

---

[27] Arh. St. Buc., ms. 1122, f. 54.
[28] *Analele parlamentare*, vol. I, Bucureşti, 1890, p. 468.

Astfel:

12	tulumbe a 100 galbeni fiecare	37 800
12	perechi de cai, cu hamurile lor, pentru tulumbe, a 500 lei perechea	6 000
150	donițe de piele, a 30 taleri	4 500
150	topoare, pe taleri 10	1 500
130	căngi, pe taleri 15	1 950
	şase şoproane pentru adăpostirea tulumbelor şi cailor, 1 la Agie şi 5 în cele 5 plăşi ale oraşului [29]	7 000
	Salarii	58 750
	tulumbagi-başa, leafa	1 200
72	tulumbagii, cîte 6 la fiecare tulumbă, a 40 lei pe lună pentru fiecare	34 560
24	sacagii, cu 24 sacale, 40 lei pe lună	11 520
120	oameni purtători dă căngi, topoare şi donițe cîte 10 la o tulumbă 40 (lei) pe lună pentru fiecare	77 600
120	care [cu] fîn, carul cu 30 lei, 5 care pe an pentru fiecare cal	3 600
120	chile orz sau porumb, chila a 30	3 600
	potcovitul a 24 cai, 30 pe an [30]	720
		250 300 lei

Această hotărîre, de a se înființa un serviciu de pompieri sau tulumbagii cum se spunea pe atunci, era foarte interesantă şi extrem de utilă, dar, din aşa zisa lipsă de fonduri, nu s-a concretizat. Tot aşa cum s-a întîmplat şi cu legiuirea din 1844, prin care se hotăra pentru întreaga Capitală, şapte tulumbe mari trase de cai şi şase mai mici trase şi manevrate de oameni şi care a rămas tot literă moartă.

Lipsa de apă pentru asemenea împrejurări era foarte mare. Cele cîteva cişmele de la răspîntiile mai importante şi fîntînile care se găseau prin curțile oamenilor, nu puteau să potolească puterea focului. Pe atunci, nu existau ca în ziua de astăzi guri de apă şi diferite conducte care să poată da apa trebuincioasă pentru potolirea focului. Apa se aducea, de departe, cu sacale, din Dîmbovița, sau se scotea cu gălețile şi cofele din fîntînile apropiate, aşa că pînă cînd se aduceau sau se scoteau cîteva găleți casa era şi mistuită de flăcări.

În 1844, cîrmuirea oraşului vine cu două dispoziții bune: prima, înființarea serviciului de pompieri, a cărui întocmire va suferi o amînare de cîțiva ani, iar a doua, dată de poliție şi aplicată imediat, care spunea şi ordona următoarele:

„Necontenitele focuri ce se întîmplă în Capitală, mai cu osebire cînd sînt vînturi tari, îndeamnă pe poliție a pofti pe toți dumnealor proprietarii de case, ca fiecare să îngrijească a pazi măsurile următoare:

1. La sobele nemțeşti, cu stîlpi, care sînt prea cu anevoie a li se mătura haznalele, dumnealor proprietarii să îngrijească cînd vin coşari să le mături coşurile, să orînduiască om într-adins al casii dimpreună cu coşarul care să stăruiască a mătura deodată coşurile şi toate haznalele şi stîlpii sobelor, îngrijind dumnealor a pune uşi de fier şi la haznalele sobelor şi a coşurilor şi la stîlpi jos, ca să poată coşarii a avea mijloace de a le mătura.

[29] *Ibidem*, p. 480.
[30] *Ibidem*, p. 488.

2. Fieşcare proprietar se va păstra a avea în casă-i pucioasă pisată ca, la întîmplare de a se aprinde vreun coş, îndată să arunce în foc, în soba acelui coş, o mînă de praf de pucioasă şi cu aceasta să poată stinge cu înlesnire coşu, întîmpinîndu-se primejdia mai nainte de a sosi comanda foocului.

3. La toate haznalile sobelor de la coşuri să-şi facă capace găurite cu care să vor astupa coşurile cînd sînt vînturi tari şi cu aceasta vor putea avea focuri în sobe la acest fel de vremuri, fără a avea temere de foc, şi scînteele nu se vor urca pe coş, a se lipi de funingini şi a se aprinde, precum şi vîntul nu va putea răzbi cu putere în focul sobii spre a-l duce pe coş.

Iar cei ce nu vor avea asemenea capace, vor putea pune şi capacele cele obicinuite la vremi de vînturi, însă nu de tot ca să astupe coşu, încît să facă fum, ci-l va lăsa de un deget deschis ca să poată lucra fumul printr-acest canal.

4. Nu ar fi de prisos dacă d-lor proprietarii să vor păstra să aibă cîte o putină cu apă totdeauna gata, să aibă fieşcare scară, de urcat în pod şi deasupra casii, precum şi topor sau cange la îndemînă cu care poate întîmpina multe primejdii de focuri, mai nainte de a sosi comanda focului"[31].

Organizarea „*Roatei de pompieri*", din motive financiare şi din cauza unui personal nepregătit, n-a putut lua fiinţă decît în anul 1847, adică, tocmai în anul cînd un alt foc, din cele mai năpraznice, a cuprins aproape întreg oraşul. Şi nici atunci nu s-ar fi înfiinţat dacă n-ar fi existat perseverenţa şi ambiţia marelui agă (şeful poliţiei Capitalei) Ioan Manu şi subcomisarului de agie, Ilie Aribolu, care scăpaseră în nenumărate rînduri, Capitala de întinderea incendiilor.

Pentru aceste motive, atunci cînd o casă lua foc, ajutorul se dădea benevol de către locuitorii mai apropiaţi. Nu existau cisterne, pompe, furtunuri şi nici aparate speciale pentru asemenea împrejurări. Deci, focul putea să-şi continue calea lui distrugătoare, nefiind împiedicat aproape de nimeni.

Cel mai groaznic foc pe care l-a întîmpinat vreodată oraşul Bucureşti a fost acela din martie 1847. Vestea despre el a făcut ocolul întregii Europe, obligînd oraşe şi chiar naţiuni să se înduioşeze şi să ajute pe nenorociţii sinistraţi care găseau în acel obol, binevenit, o mîngîiere sufletească şi un ajutor material.

Focul a izbucnit în ziua de 23 martie a anului 1847, tocmai în ziua de Paşti. La acea oră, adică la amiază, toată boierimea se afla la Palatul domnesc spre a prezenta felicitări lui Bibescu Vodă, iar negustorii avînd prăvăliile închise, se găseau în mijlocul familiilor lor, la mare petrecere. Zilele de Paşti erau zile de sărbătoare cînd chefurile şi zaiafeturile se ţineau lanţ în toate casele, iar vinurile şi celelalte băuturi dădeau un aer de veselie pe feţele tuturor.

În timpul acela, era obiceiul ca ziua Paştilor să fie salutată cu descărcări de pistoale şi puşti, obicei care se moştenise din vremuri străbune. Dar acest obicei se practica nu numai de sărbătorile Paştilor ci şi de ale Crăciunului şi Anului Nou; de asemenea cu ocazia nunţilor pe la ţară. Aşa s-a întîmplat şi în anul acela.

Un tînăr zvăpăiat şi neastîmpărat, fiul cluceresei Drugăneasca, după ce se ridică de la masă îşi umplu pistolul cu iarbă de puşcă şi cîlţi, deschise fereastra casei şi descărcă arma. Dar, cum era ameţit de băutură, nu fusese atent la cîlţii care nu se consumaseră atunci cînd se descărcase arma, ci se prinseră de scîndurile vechi şi putrede ale streaşinei casei, aprinzînd-o. Astfel că, în cîteva minute, întreg acoperişul casei era cuprins de flăcări şi această

---

[31] „Vestitorul romănesc", 1844, p. 393.

cu atît mai mult cu cît atunci bătea un vînt destul de puternic care ajută ca focul să se întindă cu o repeziciune uimitoare și să distrugă în cel mai scurt timp casa bieților oameni.

Cu toți se găseau la masă în acel moment, de abia prinseră de veste și nu putură să salveze nimic din lucrurile gospodăriei. Cu mare greutate scăpară, fugind în toate părțile și refugiindu-se în partea de apus a orașului, care era ferită de flăcările focului, fiindcă vîntul bătea tocmai dintr-acea parte, înspre foc.

Casa cluceresei Drugăneasca era în apropiere de Hanul Constantin Vodă (Palatul Poștelor) și peste drum de biserica Sf. Dumitru. În acea parte a orașului clădirile erau foarte dese; în apropiere fusese Curtea Veche precum și cele mai de seamă case boierești și o bună parte din centrul comercial al Capitalei.

Spre o mai perfectă documentare reproduc un pasaj din darea de seamă pe care au făcut-o ziarele timpului, în prima zi după declararea incendiului. Astfel: „Eri la un ceas după amiază, pe cînd toată lumea se afla veselindu-se [...], pustiitorul element al focului, sprijinit de o suflare furtunoasă a Austrului, a prefăcut în puține ceasuri în ruine înfiorătoare o parte din cele mai frumoase, mai populate și mai bogate [cartiere] ale Capitalei; a jefuit multe ființe și a dat în prada nenorocirei și a lipsei celei mai grozave un număr însemnat de familii, lăsîndu-le goale și subt acoperămîntul cerului.

Focul a început de la o casă mare a dumneaei cluceresei Drugăneaschi de lîngă biserica Sfîntul Dimitrie, metoh al episcopiei Buzăului; s-a întins cu iuțeala fulgerului în formă de triunghi, pe de o parte, spre Curtea Veche și pușcărie înainte, iar pe de altă, spre Lipscani și Sf. Gheorghe cel Nou, mistuind într-o clipă tot ce a întîmpinat într-acest triunghi pînă cînd răsuflînd [răbufnind] afară din oraș și nemaigăsind hrană, a trebuit să stea“ [32].

La început flăcările se întinseseră cu cea mai mare ușurință și în mai puțin de o oră toată partea de răsărit a orașului nu era decît un foc uriaș. Un ocean de flăcări care distrugea fără milă toate bogățiile, nețiind seamă de nimic.

Era un foc ca de paie, așa ardea de repede, iar șindrilele aprinse zburau duse de vînt, pînă departe, ducînd cu ele focul nimicitor în toate cartierele. Zgomotul produs de vîjîitul vîntului și al bîrnelor aprinse, care se prăvăleau jos, era amestecat cu strigătele desperate ale acelora pe care trista soartă îi cuprinsese în mrejele ei.

Multe femei în special, înnebuniseră de groază și mamele își smulgeau părul de durere căutîndu-și copiii rămași, poate, în leagănul lor.

Cu toată silința și osteneala a mii de oameni care au sărit în ajutor, văpaia focului nimicitor se întindea „cu iuțeală pe care numai unul Dumnezeu cu a sa atotputernicie ar fi putut să o oprească; răzbătea ulițele în toate direcțiile, însoțită de un fum arzător, de scîntei și de zburături aprinse și asvîrlea focul în dreapta și în stînga, pășind în depărtări, foarte mari. Mahalaua Sfîntului Dimitrie de la biserică la vale, Ulița Franțosească [strada 30 Decembrie] partea stîngă, Ulița Nemțească [strada Smîrdan], Ulița Șelarilor, Pușcăria, apoi lipscăniile de la Picolo încolo, marchităniile, Hanul lui Zamfir, bogaseriile, brașoveniile, Ulița Bărăției cu Biserica za zavagiilor, Hanul lui Papazoglu, Sfîntul Gheorghe Vechi, Sfîntul Gheorghe Nou, Tîrgul Cucului, pescăriile vechi cu căvăfiile noui, mahalaua Stelii, a Udricanilor, a Sfintei

[32] „Vestitorul românesc“, 1847, p. 93.

Vineri, a Lucacilor, a Sfîntului Ştefan şi altele în dreapta, în stînga şi înainte, înfăţişează astăzi [1847] sfîşietoarea privelişte a unor ruine care pătrund sufletul şi umilesc inima cea mai împietrită“ [33].

Focul a durat cîteva săptămîni şi chiar după o lună de zile, pe la Rusalii, se vedeau grămezi de lemnărie şi mărfuri care ardeau înăbuşit. În prima săptămînă după Paşti zăpăceala oamenilor nu mai avea margini, aproape nimeni nu mai ştia unde să se refugieze, ce să scape din avutul lor şi unde să-l aşeze. Cei veniţi din alte mahalale, ale căror case nu erau cuprinse de foc, înnegriţi de fum şi sleiţi de putere, nici nu mai ştiau cui să dea ajutor.

Razele soarelui şi seninul cer al primăverii nu s-a văzut clar timp de cîteva săptămîni din cauza norilor de fum şi de cenuşă.

După raportul întocmit de marele logofăt Ioan Manu, şeful poliţiei Capitalei, focul din martie 1847 a bîntuit următoarele mahalale din Văpseaua de Roşu: Sf. Dimitrie, Şerban Vodă, Sf. Nicolae (Şelari), Colţea, Curtea Veche, Sf. Ioan-Nou, Răzvan, Sf. Gheorghe-Nou, Stelea, Sf Gheorghe-Vechi, şi mahalalele: Hagiului, Sf. Ştefan, Sf. Vineri, Vergului, Lucaci, Ceauş Radu, Olteni, Delea Nouă, din Văpseaua de Negru.

Statistica construcţiilor distruse de foc în Văpseaua de Roşu, arată: 130 case, 354 prăvălii cu etaj, 713 prăvălii fără etaj, 10 hanuri, 7 biserici, Bărăţia cu toate încăperile ei, şi 166 încăperi închiriate în următoarele hanuri: 15 în Hanul Roşu, 23 în Hanul lui Mustacov, 24 în Hanul lui Vasilie, 27 în Hanul Elenchii Mustacov, 35 în Hanul lui Mărgărit şi 42 în Hanul Sf. Gheorghe-Nou.

În Văpseaua de Negru au fost: 31 prăvălii cu etaj, 359 prăvălii fără etaj, 75 hanuri şi 5 biserici [34]. În total au fost aproape 2000 de clădiri.

Foarte mulţi oameni, zăpăciţi şi cuprinşi de foc, au căpătat arsuri grozave, iar 15 persoane au pierit în flăcări. Dintre aceste amintim pe Agapia, sora arhiereului Costandie de la biserica Stelea, dragomanul Balotă, preoteasa Ioana care se ascunsese în pivniţa unui cîrciumar, un oarecare Ioan calfă de pantofari, Stan cîrciumarul, Manda femee de serviciu a pitarului N. Ogradeanu şi „Dumitru Grecu ce venise din Turcia a cere milă“ [35].

Pagubele au fost imense, — după o socoteală a timpului circa 55 milioane lei (clădirile distruse au fost preţuite la 20 milioane, iar lucrurile arse la 35 milioane) [36] — dar şi ajutoarele au venit din toate părţile, atît din ţară cît şi din străinătate. Sumele strînse în Rusia şi Turcia au fost aduse de trimişi speciali, cu scrisori către domn prin care suveranii respectivi îşi arătau sentimentele şi mărinimia lor faţă de nenorocirea întîmplată.

Astfel, ţarul Rusiei, de îndată ce auzi trista veste, dădu ordin cancelarului conte de Nesselrode să se sfătuiască cu generalul Kiseleff şi să hotărască cît mai grabnic a strînge fondurile de ajutor. Aceştia au deschis o listă de subscripţie, benevolă, în toată Rusia, iar sumele adunate au fost trimise în Bucureşti, la sfîrşitul lunii mai 1847.

Cu această ocazie, generalul Kiseleff care cunoştea foarte bine pe domnul Gheorghe Bibescu, încă de pe vremea cînd acesta era membru al Obşteştei Adunări, i-a trimis o scrisoare din înalt ordin în care spunea că împăratul îşi dă bine seama ce înseamnă o astfel de nenorocire, fiindcă şi el a fost de faţă la arderea oraşului Kazan şi ştie foarte bine situaţia grea ce se iveşte în asemenea împrejurări. Fiind convins de cele văzute acolo îşi închipuie

---

33 *Ibidem*, p. 94.
34 *Ibidem*, p. 104.
35 *Ibidem*, p. 105.
36 *Ibidem*, p. 128.

nenorocirea care s-a abătut asupra Capitalei București, și din această cauză el însuși a căutat să intervină pentru stringerea ajutoarelor.

De asemenea își exprimă foarte mult dorința de a vedea orașul reclădit într-un mod mai occidental, cu străzi mai largi și drepte nu așa întortochiate cum au fost pînă acum, și înfrumusețat așa cum se cuvine unei capitale de țări. Dacă se va clădi după „un plan mai rațional" — spune el — atunci și incendiile se vor putea evita cu mai multă ușurință.

În încheiere, generalul Kiseleff spune: „în ce mă privește doresc din suflet ca cerul să vă ajute în năzuințele voastre spre tămăduirea rănilor adînci ce această nenorocire cată să fi făcut, grea sarcină desigur, care nu întrece însă zelul plin de umanitate, activitatea și vîrtoșia sufletească a alteții voastre".

Țarul Rusiei, sultanul Turciei, domnul țării, mitropolitul, episcopii, egumenii, boierii, negustorii, funcționarii mici și mari, precum și toți binevoitorii indiferent de naționalitate sau stare socială s-au grăbit să ajute pe oamenii care au suferit atît de crunt de pe urma acestui incendiu.

Nevoile materiale și sufletești erau foarte mari în acest timp și trebuiau luate măsuri de îndreptare cît mai grabnica, ca nu cumva să se ivească în țară vreo răscoală din cauza lipsei cei mari.

Exemplul și dovada cea mai prețioasă au fost date de însuși domnul țării Gheorghe Bibescu. El fusese de față la acest incendiu și contribuise mult cu sfaturile sale la măsurile ce trebuiau luate pentru stingerea focului și ajutorarea oamenilor (locuință, hrană, ferirea avutului salvat). În această activitate a fost ajutat de sfetnicii săi și de o serie întreagă de oameni pricepuți și curajoși.

Domnul a dăruit aproape a treia parte din lista sa civilă pentru ajutorarea sinistraților. De asemenea a dat ordin tuturor mănăstirilor, bisericilor și instituțiilor din întreaga țară să ajute cu cît vor putea mai mult. Mitropolitul după o consfătuire cu episcopii, hotărî ca toate mănăstirile și episcopiile pămîntene să verse în vistieria țării pentru acest scop suma de 500 000 lei, iar toate mănăstirile și episcopiile închinate să dea 700 000 lei; dintre toate lăcașurile închinate, biserica Sf. Gheorghe Nou, care fusese bîntuită de foc, nu era obligată să dea nimic.

Ministerul de Finanțe sau Vistieria dărui 300 000 lei, iar toate celelalte instituții din orașele țării contribuiră cu suma de 180 000 lei.

Marii logofeți Manoil Băleanu, Ioan Filipescu și clucerul Simion Marcovici au fost însărcinați cu stringerea ajutoarelor de la boieri; clucerul Gh. Opran, Hilel Manoach, pitarul M. Kalifaru, Zerlendi, Xantos și Ioan Ghermani cu acelea date de negustori; logofătul Ioan Bibescu cu cei cinci ispravnici de peste Olt cu cele din Oltenia, iar ispravnicii din Valahia (Muntenia) cu stringerea ajutoarelor din toate județele acestei provincii.

Sumele subscrise în mod oficial s-au ridicat la 3 233 384 lei, iar celelalte, benevole, date de boieri, funcționari, bresle, negustori, și a tuturor oamenilor pe care sufletul îi îndemna să săvîrșească o faptă bună, indiferent dacă erau din țară sau din străinătate, la 3 500 000 lei.

Este interesant de arătat sumele mai importante cu care s-a contribuit la ajutorarea celor năpăstuiți. Astfel, domnul Gheorghe Bibescu 230 000 lei; sultanul Turciei 161 000 lei; Mihail Sturza domnul Moldovei 35 775 lei; Miloș Obrenovici fostul domn al Serbiei 31 500 lei; pitarul Evanghelie Zappa 31 500 lei; Noua Eforie a Ocnelor 31 500 lei; clucerul Gh. Opran 22 500 lei; frații Gherman 22 500 lei; mitropolitul țării 16 000 lei; marele ban Barbu Știrbei 10 000 lei; marele logofăt Ioan Manu 6 400 lei; domnița Marghioala, născută Hangeri, 6 300 lei; Eforia Bisericii Crețulescu 5 400 lei;

prinţesa Cleopatra Trubetzkoi, născută Ghica, 1 450 lei; generalul Kiseleff 300 ruble de argint, trimise prin consulul rusesc; Timoni, consulul Austriei 6 500 lei; Daşkov, consulul Rusiei 3 200 lei; Nion, consulul Franţei 1 000 lei.

La aceştia se adauga ajutorul trimis de marile firme comerciale din Lipsca care aveau frumoase relaţii de neguţatorie cu vestiţii toptangii din Bucureşti. Suma trimisă de Lipsca[37], prin următorul comitet de acţiune: Ridnens et comp., fraţii Felix, H. V. Oppenheimer, Const. Papa, S. G. Şleter, G. Theohari şi fiul, s-a ridicat la 1 500 galbeni aur.

În total, din ţară şi străinătate au fost strînse peste şapte milioane lei care au fost depuşi în vistieria ţării pînă la data cînd s-a luat hotărîrea de a se împărţi la cei păgubiţi de foc. Şi acest lucru nu s-a făcut decît după ce comisia instituită de domn nu şi-a terminat cercetările şi evaluările pe teren. Atunci, sumele adunate au fost împărţite la 2873 persoane, iar numele tuturor acestora, precum şi sumele ce s-au dat fiecăruia în parte, au fost trecute într-o carte[38] ce anume s-a tipărit cu această ocazie, spre ştiinţa tuturor de obşte.

În secolul al XIX-lea nu mai înregistrăm nici un alt foc care să fi devenit catastrofal pentru oraş. În urma dispoziţiilor domneşti, oraşul se reface pe baza unor noi principii de urbanistică, străzile se îndreaptă şi se lărgesc, casele nu mai sînt acoperite cu şiţă, ci cu olane şi tablă, iar ca măsură de pază şi înlăturare a incendiilor se creează un Serviciu de pompieri dotat cu cele necesare pentru vremea de atunci. În plus, Bucureştii sînt înzestraţi cu conducte de apă, cişmele şi nenumărate guri de apă, ce puteau fi la îndemînă în c zuri de astfel de nenorociri.

Turnul Colţei, pînă la dărîmarea lui, în 1888, rămîne un post de observaţie permanentă a oraşului. Pe platforma de scînduri ce se găsea deasupra, zi şi noapte stătea de veghe un pompier care imediat ce observa foc în vreo parte a oraşului anunţa pe cel de jos şi acesta la rîndul lui unitatea respectivă, care şi pornea, în modul cel mai grabnic, la locul indicat. Dar în afară de Turnul Colţei mai servea drept foişor de foc şi celălalt turn construit din lemn, după cum am văzut mai sus, şi care se afla pe malul Dîmboviţei, în spatele actualei clădiri a Miliţiei Capitalei.

Mai tîrziu, după dărîmarea acestor posturi de observaţie, anunţarea incendiilor se făcea cu ajutorul telefonului; fiecare circumscripţie de poliţie era obligată să anunţe Serviciul pompierilor cînd se ivea un foc în raza lor de activitate.

CUTREMURE

Oamenii din secolele trecute, din cauza neştiinţei în care trăiau şi pentru faptul că adeseori cutremurele erau însoţite de iluminaţii difuze, vîjîituri, trosnituri şi zgomote, socoteau că aceste nenorociri sînt pedepse trimise de Dumnezeu pentru păcatele lor. Cei mai simpli le comentau pînă cînd amintirea lor se ştergea cu timpul. Alţii însă, ştiutori de carte, nu uitau să însemne pe marginea unui ceaslov sau pe o altă carte religioasă, anul, luna şi ziua cutremurului şi uneori şi cîteva cuvinte despre pagubele suferite.

---

[37] *Ibidem*, p. 249.

[38] „Catalog de numele persoanelor subscrise în folosul celor bîntuiţi de focul întîmplat la 23 martie, anul 1847, cum şi împărţirea lor pe la feţele întrebuinţate de ajutor", Bucureşti, tipărit la pitarul Zaharia Karkalechi, 1848, 176 pagine.

Documentele care au alt scop, nu de înregistrare a faptelor, menționează și ele unele din nenorocirile abătute asupra oamenilor.

În București, în decursul timpului, o serie de cutremure de pămînt au făcut stricăciuni mari și au provocat chiar moarte de oameni. Cea dintîi însemnare scrisă, despre cutremurele care s-au întîmplat în București și împrejurimi datează din 8 august 1681, în timpul domniei lui Șerban Cantacuzino, cînd pămîntul s-a cutremurat „cît n-au mai pomenit altădată nimenea“ [39]. Sînt menționate apoi cutremurele din 1718 și 1724.

Dar cel mai înspăimîntător și pricinuitor de mari pagube a fost cel din 1738, în timpul celei de a treia domnii a lui Constantin Mavrocordat. Atunci au crăpat zidurile de la vechea Curte domnească, o mulțime de case și biserici s-au dărîmat, iar lîngă București pămîntul s-a despicat formînd o adevărată prăpastie.

Despre acest cutremur ni s-au păstrat trei mărturii contemporane. Prima este a cronicarului Constantin Dapontes [40] care spune: „Miercuri 31 mai, către orele 3 și jumătate din ziuă, a avut loc la București un groaznic cutremur de pămînt. Palatul domnului s-a crăpat în mai multe locuri și s-au dărîmat case; la țară, cîteva mănăstiri au avut aceeași soartă, iar altele s-au crăpat... Într-un cuvînt acest cutremur a fost așa de puternic încît foarte puține persoane țin minte să mai fi văzut vreunul la fel, de foarte multă vreme. A umplut pe toată lumea de groază și spaimă. A ținut mai multe zile în șir (!), dar zguduiturile n-au mai fost așa de puternice ca prima... Într-un loc în apropierea Bucureștilor, pămîntul s-a căscat și s-a făcut o groapă adîncă“.

O a doua mărturie, este o însemnare grecească pe o carte veche: „1738 mai, pe cînd domnea Constantin vodă Mavrocordat s-a întîmplat un cutremur foarte cumplit... cînd s-a ruinat clopotnița bisericii și au căzut trei coloane de la Foișor și s-au zdruncinat casele mănăstirii Cotroceni“ [41].

Altă însemnare contemporană se află pe un ceaslov: „Mai 31, leat 1746 [1738], miercuri la 3 ceasuri din zi s-au cutremurat pămîntul foarte tare, încît multe bolte și ziduri ale mănăstirilor și caselor au crăpat. Încă unile au și căzut aici în București. Iar afară multe biserici și bolte s-au surpat de tot și pămîntul pe alocurea s-au despicat și au eșit apă cu miros de iarbă de pușcă și de pucioasă“ [42].

Într-un studiu al unui om de știință și membru al Academiei Române se spune despre cutremurul din 1738 că a făcut să sune singure clopotele bisericilor. Atunci au crăpat zidurile de la vechea Curte domnească, o mulțime de case și biserici s-au dărîmat, iar lîngă București pămîntul s-a despicat formînd o adevărată prăpastie „și omul abia putea sta pe picioare; care cutremur mai întîi s-a început cu un groaznic urlet; la partea muntelui a fost și mai strașnic și atunci multe izvorîtoare de fîntîni s-au închis și au răsuflat la altă diastimă de loc“ [43].

---

[39] Ilie Corfus, *op. cit.*, p. 238.

[40] *Ephémérides Daces*, ed. E. Legrand, tome II, Paris, 1881, p. 102. Cronica lui Dapontes; G. Ionnescu-Gion, *op. cit.*, p. 124, 349; *Studii și referate privind istoria României*, București, 1954, partea I, p. 440.

[41] Ilie Corfus, *op. cit.*, p. 238—239.

[42] *Ibidem*, p. 240.

[43] Gr. Ștefănescu, *Fenomene geologice vechi întîmplate în România*, Analele Academiei Române, seria II, vol. XIII, memoriile secțiunii științifice, București, 1890, 1891; idem. *Cutremurele de pămînt în România*. Analele Academiei Române, seria II, vol. XXIV, memoriile secțiunii științifice, București, 1901, p. 14.

Mai tîrziu, între 1763 şi 1764, din cauza altui cutremur, bolta clopotniţei de la mănăstirea Mihai Vodă [44] s-a prăbuşit şi a îngropat sub ea pe ticălosul bucătar domnesc care, din ordinul domnului Constantin Cehan Racoviţă, a otrăvit pe cei doi fraţi, boieri de frunte, Ştefan şi Barbu Văcărescu, tata şi unchiul poetului Ienăchiţă Văcărescu. Contemporanii superstiţioşi au comentat multă vreme această întîmplare şi au pus-o pe seama divinităţii, care n-a uitat să dea pedeapsa meritată pentru mîrşava faptă comisă.

În octombrie 1771 „multe ziduri s-au vătămat prin Bucureşti“ [45], de cutremurul care a îngrozit pe oameni în puterea nopţii. În 1787 a urmat un altul. Iar doi ani mai tîrziu, în 26 martie 1789, pe vremea cînd se afla în Bucureşti ducele de Coburg, generalisimul armatelor austriece de ocupaţie în Principate, a fost un cutremur despre care a lăsat însemnare dascălul Radu Zugravu [46]. Atunci o casă a fost dărîmată, iar la multe altele au crăpat zidurile, fără însă să fie victime omeneşti.

Secolul al XVIII-lea mai înregistrează încă două cutremure, unul în 1793 şi altul în 1798, ambele producînd însă mai mult frică decît stricăciune. Veacul următor aduce însă două cutremure foarte puternice, care au zguduit oraşul atît de mult şi au provocat atîtea pagube şi chiar pierderi omeneşti, încît amintirea lor a rămas vie în mintea generaţiilor din prima jumătate a secolului al XIX-lea. Însemnările despre ele sînt destul de numeroase.

Primul cutremur, adică cel din octombrie 1802, a avut centrul în partea de sud a Greciei, dar efectul său s-a simţit în multe părţi ale Europei; la Moscova chiar a produs pagube serioase.

La Bucureşti, cutremurul a durat două minute şi jumătate în care timp [47] „mişcările solului semănau cu acelea ale valurilor“, iar o mulţime de clădiri s-au dărîmat cu totul, altele s-au zdruncinat puternic şi au crăpat de sus pînă jos.

Toate însemnările din acest timp îl numesc *cutremurul cel mare*, nume sub care l-au pomenit bucureştenii pînă aproape de zilele noastre. Istoricul grec, Dionisie Fotino, a arătat că acest cutremur printre multe clădiri distruse în oraş a zdruncinat grav şi palatul domnesc. Noul domn, Constantin Ipsilanti, care tocmai atunci sosise în Bucureşti, fiindu-i frică de un nou cutremur care ar putea dărîma zidurile palatului peste el şi familia lui, s-a mutat în încăperile de la mănăstirea Văcăreşti [48].

Însemnările documentare ale vremii spun că, atunci cînd s-a întîmplat cutremurul, atmosfera nu prezenta nimic particular, cerul era puţin acoperit şi, ca toamna, bătea un vîntişor slab şi rece [49]. Ca o amintire vrednică de reţinut în memoria contemporanilor e faptul că s-a dărîmat atunci jumătate din Turnul Colţei care, după un desen [50] al timpului, era de două ori mai înalt decît cel cunoscut de bucureştenii din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, cînd a fost dărîmat din ordinul primarului Pake Protopopescu, ca să lărgească strada mult prea strîmtă pentru circulaţia ei.

---

[44] Alex. Odobescu, *Poeţii Văcăreşti*, în „Revista română“, 1861, p. 494.

[45] N. Iorga, *Un călător bănăţean în Rusia* (1770—1771).

[46] „Revista pentru istorie, arheologie şi filologie“.

[47] D. Fotino, *Istoria generală a Daciei*, traducere de George Sion, Bucureşti, 1859, vol. II, p. 172 (ediţia originală, Viena, 1818); Al. Busuioceanu, *Un palat domnesc din vremea fanarioţilor: Curtea Nouă din Bucureşti*, Bul. Com. Mon. Ist. XXII (1929), fasc. 61, p. 133.

[48] Gr. Ştefănescu, *op. cit.*, p. 17.

[49] *Ibidem*, p. 18.

[50] Papiu Ilarian, *Tezaur de monumente istorice*, tom. II, Bucureşti, 1863, p. 202.

Vas descoperit la Militari; etapa tîrzie a primei epoci a fierului.

Amforă descoperită la Fundenii Doamnei; sec. IV.e.n.

Vas descoperit la Giulești-Sîrbi, sec. X.

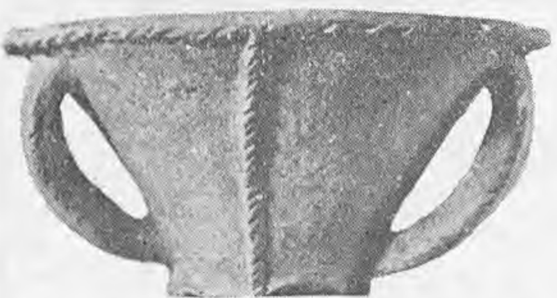

Ulcior descoperit în cartierul Giulești.

Taleră de argint descoperită la Herăstrău, care ar reprezenta presupusul chip al lui Burebista.

Figură antropomorfă, neolitică, găsită la Bucureşti.

Ceşcuţă găsită, la Tei, epoca bronzului.

Vas caracteristic geţilor descoperit în cartierul Tei.

Hrisovul dat de Vlad Ţepeş la 20 septembrie 1459, „în cetatea Bucureşti".

Vlad Ţepeş (1456–1462, 1476). Emite primul document din cetatea de scaun Bucureşti.

Mihai Viteazul (1593–1601), după gravura lui Aegidiu Sadeler.

Matei Basarab, ctitor a numeroase monumente de arhitectură şi sprijinitor al tipăriturilor; după Evangheliarul de la 1643.

Nicolae Mavrocordat, renumit pentru bogata şi preţioasa sa bibliotecă de la Mănăstirea Văcăreşti. Gravură de epocă

Pecetea oraşului Bucureşti, 1670.

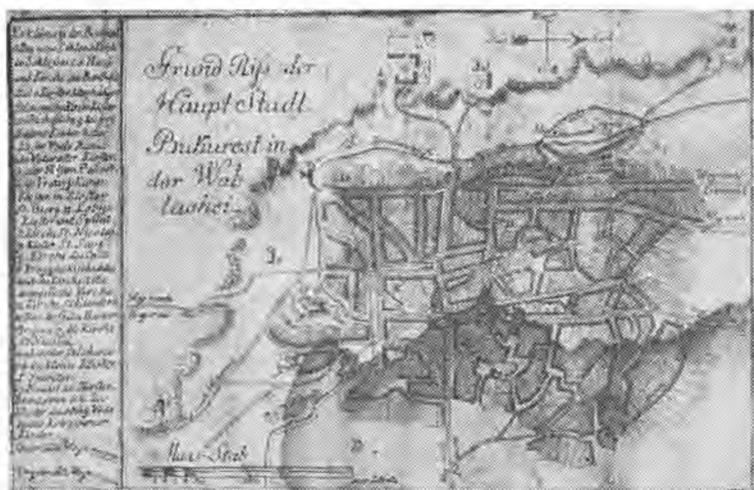
Pecetea oraşului Bucureşti, 1698.

Pecetea Sfatului orăşenesc din Bucureşti, 1831.

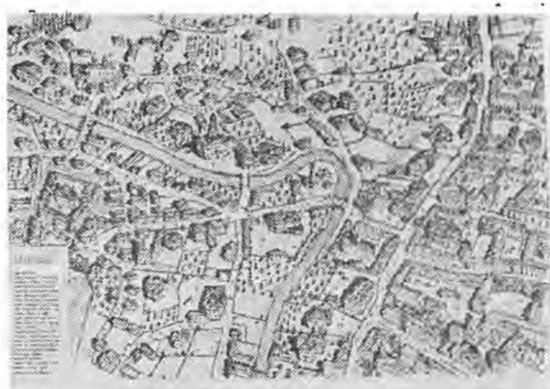
Pecetea Marii Logofeţii, 1831.

Harta oraşului Bucureşti făcută de F. J. Sultzer, Viena 1781.

Planul oraşului Bucureşti, 1842, din „Almanach de Valachie".

Centrul oraşului sub Ştirbei Vodă, 1849.

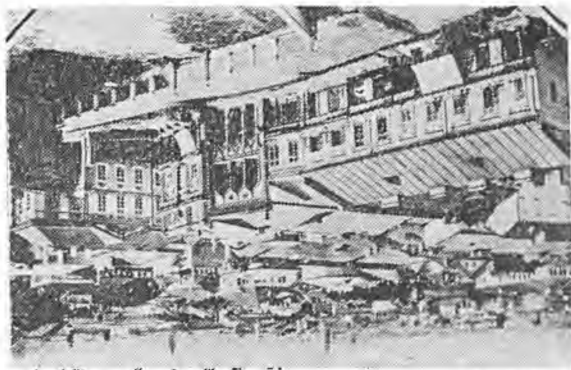
Bucureşti, vedere imaginară din 1717. Gravură în aramă de Johann Theodoro Boetio.

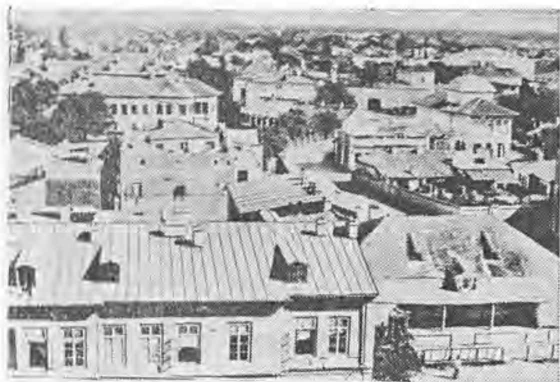
Bucureşti, în prima jumătate a secolului al XVIII-lea, vedere imaginară. Gravură în aramă

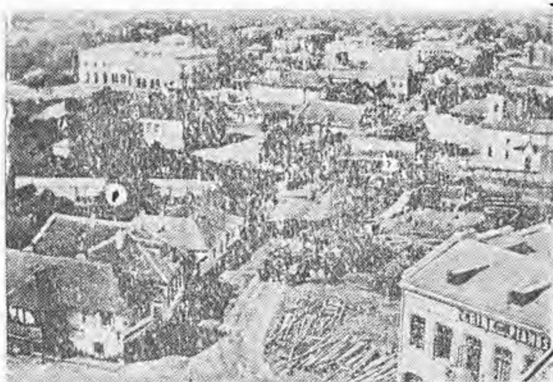
Bucureşti, pe la mijlocul secolului a XIX-lea. Gravură în oţel, după Michel Bouquet.

Podul Mogoşoaiei. Vedere de ansamblu de pe acoperişul Teatrului Naţional; în fund, pe stînga, Turnul Colţei, 1855. Foto L. Angerer.

Vedere de pe Teatrul Național: corpul de gardă al armatei de ocupație, 1855. Foto L. Angerer.

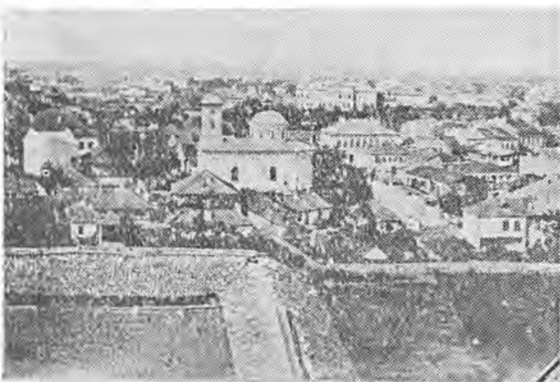
Vedere de pe Teatrul Național spre Ulița Știrbei Vodă (str. Cîmpineanu, 13 Decembrie), 1855. Foto L. Angerer.

București, Piața Sf. Anton. Acuarelă de Preziosi, 1868.

Vedere generală de pe Dealul Mitropoliei, spre biserica Antim. 1855. Foto L. Angerer.

Vedere generală de pe Dealul Mitropoliei, spre centrul orașului, 1855. Foto L. Angerer

Itinerariul cortegiului funebru al domnului Alexandru N. Suțu, 20 ianuarie 1821.

Biserica Sărindar, c. 1860.

Biserica Sărindar și „Hotel du Boulevard", c. 1875.

Biserica Sărindar, 1893.

Dîmboviţa necanalizată... prin mijlocul oraşului, 1855.

Alexandru Vodă Cuza, însoţit de dr. C. Davila, vizitînd mahalaua Tabaci, inundată la 1862 de rîul Dîmboviţa. Gravură în lemn după un crochiu de Th. Aman.

La culesul viei pe dealul Filaret, în depărtare panorama oraşului. Acuarelă de Preziosi, 1868.

Cursul pîrîului Bucureştioara de la origine la vărsare.

Clădirea unde se filtra apa din Dîmbovița, pe locul căreia s-a clădit Vama Poștei, 1855. Foto L. Angerer.

Ornamentația de fontă a uneia din primele cișmele, după canalizare, 1847.

Fîntîna „Filaret", în Parcul Libertății. Ridicată de G. Gr. Cantacuzino, primarul orașului (1859—1870).

Pompa de apă din str. Antim; împrejur sacagii și negutători ambulanți, 1910.

Un sacagiu pe o stradă de mahala, 1895.

Vedere de pe dealul Filaret; în stînga se vede Uzina de gaz, 1905.

Construcţie din prima jumătate a secolului al XIX-lea, pe locul fostei băi a m-rii Sf. Pantelimon. Clădirea, renovată şi mult transformată, există şi astăzi pe str. Şelari colţ cu str. 30 Decembrie.

Dîmboviţa, lucrări pentru canalizare, 1873

Baia „Mirea", str. Italiană colţ cu B-dul Carol (Republicii), 1930.

Cheiul Dîmboviţei între Tribunal şi Calea Şerban Vodă; în dreapta se văd tramvaiele cu cai, 1927.

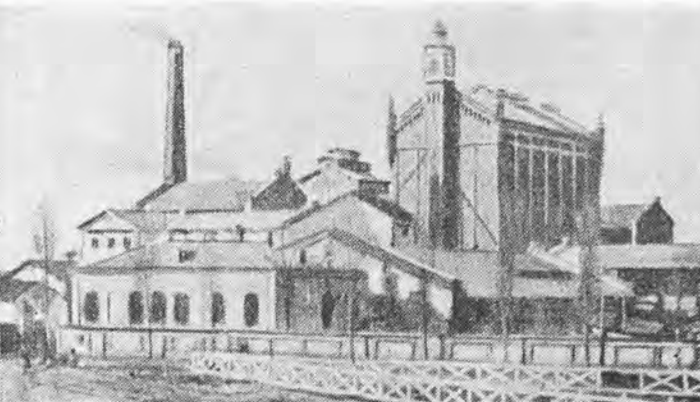
Dîmbovița, lucrări pentru facerea planșeului între Piața Senatului și Calea Șerban Vodă; se văd stîlpii de lemn de la vechea îndiguire; în dreapta Palatul Tribunalului, 1932.

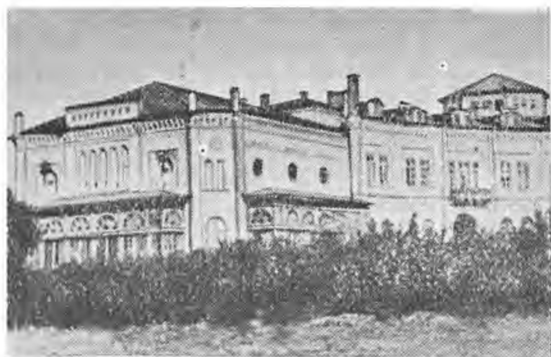
George Assan (1821—1866).

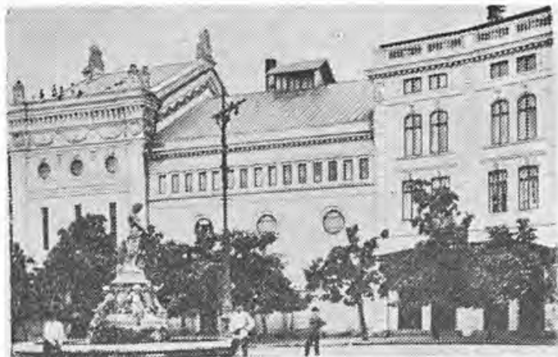
Fabricantul George G. Assan, fiul lui George Assan, fost președinte al Camerei de industrie și comerț.

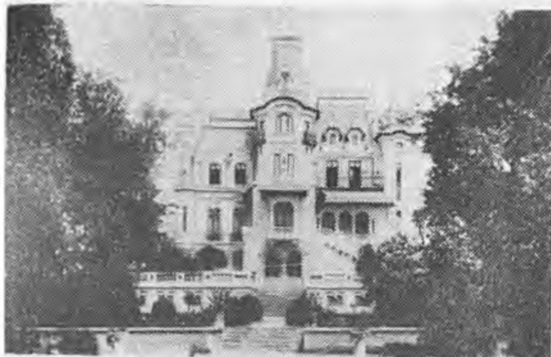
Fabrica (moara) G. Assan; clădirea veche în față (1853) și clădirea nouă în spate cu turn înalt și ceas, 1906.

Casele spătarului Constantin D. Ghica, la fosta intrare principală în grădina Cişmigiu (str. Brezoianu), 1870.

Teatrul Liric, mai tîrziu Opera Română şi Piaţa Valter Mărăcineanu, la intrarea în Cişmigiu (str. Brezoianu), 1913.

Casa Elena Creţulescu văzută din Cişmigiu; o parte din terenul ei, prin cumpărare, a mărit suprafaţa grădinii Cişmigiu.

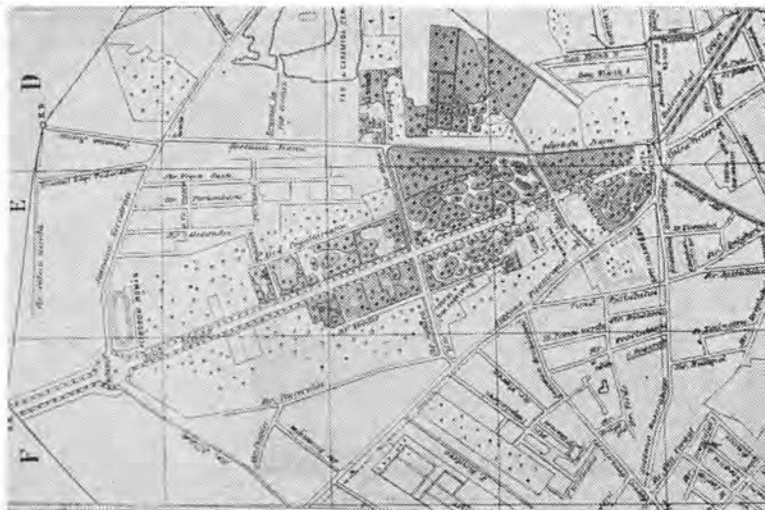

Casa Elena Creţulescu, vedere din faţă, str. Ştirbei Vodă; arh. Petre Antonescu.

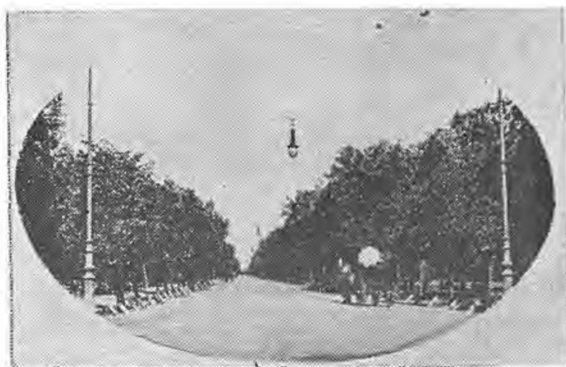
Parcul Herăstrău; oameni şi cai la scăldat, 1890.

Planul grădinii de la „Şosea"; se vede: Monetăria, cimitirul protestant, fabrica de cărămidă Cerchez, velodromul etc., 1915.

P[illegible] şi înfrumuseţarea lacului şi a terenului, 1935.

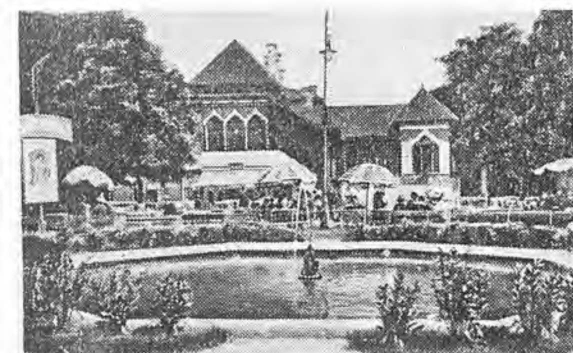
Şoseaua Kiseleff, cu stîlpi de lemn pe margini şi cu lămpi electrice pe mijloc, 1910.

Monetăria statului, mai apoi Şcoala de Belle-Arte 1908, pe locul căreia s-a construit Muzeul de istorie şi etnografie.

Plimbare cu sania la „Şosea“, 1920.

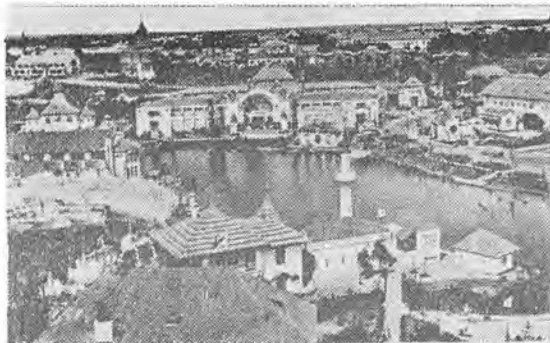
„Bufetul“ la Şosea, construit de arh. Ion Mincu (1852—1912); actualmente restaurantul şi grădina de vară „Doina“.

Vedere spre Arcul de Triumf, o parte din casele din dreapta şi din stînga au fost demolate între 1934 şi 1938.

Hipodromul de la Băneasa construit în 1905 de arh. Ion D. Berindei (1871—1928), pe locul căruia s-a construit marele pavilion circular, actual al expozițiilor.

Parcul Libertății, Vederea spre biserica Filaret (Cuțitul de argint), 1906.

Parcul Libertății. Grupul statuar „Giganții" (Uriașii), opera sculptorului D. Paciurea (1873—1912).

Parcul Libertății. Arenele romane, 1906.

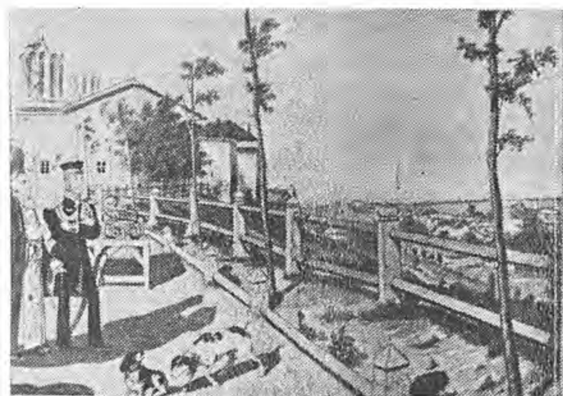
Parcul Libertății. Moschea și lacul cu lebede, 1930.

Parcul Libertății. Palatul Artelor (mai tîrziu Muzeul Militar), 1930.

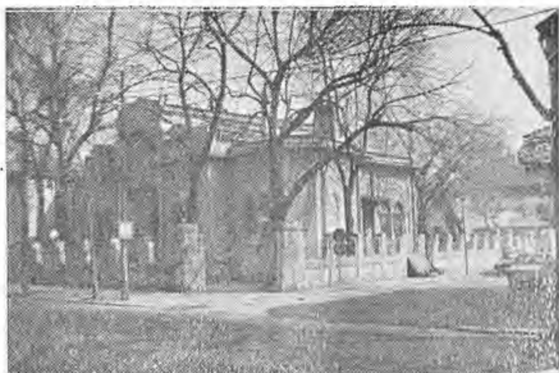
Dr. C. I. Istrati (1850—1918), comisar general al Expoziției Naționale, 1906.

Dealul Mitropoliei, la 1832. Acuarelă de pictorul N. Barabas (1810—1898).

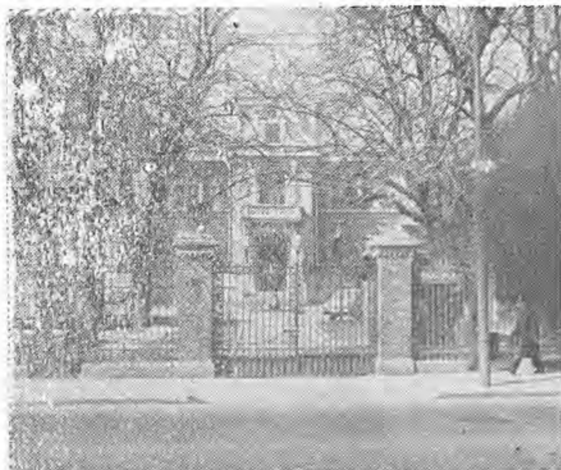
Mitropolia. Vedere dinspre str. Filaret (11 Iunie). Foto C. P. Szathmari, c. 1860.

Casa prof. slavist Ion Bogdan, frate cu Gh. Bogdan-Duică, ambii cumnați cu N. Iorga; Calea Dorobanților nr. 58; 1970.

Casa G. Danielopol; pe locul unei jumătăți din ea s-a construit un bloc, Calea Dorobanților, nr. 64, 1970.

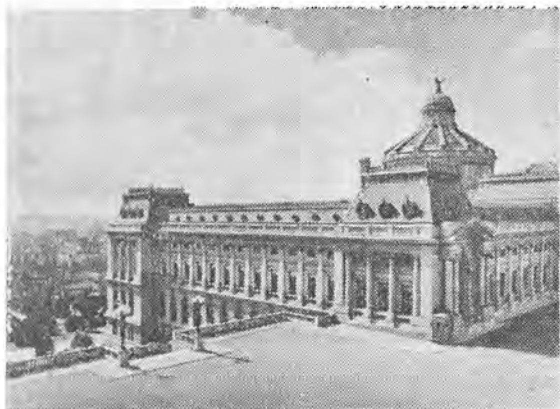
Casa I. Lahovari, azi Policlinica de copii, Calea Dorobanților nr. 39.

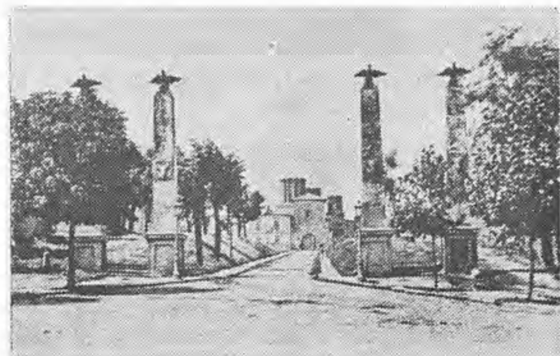
Mitropolia. Vedere dinspre str. 11 Iunie, Foto 1890.

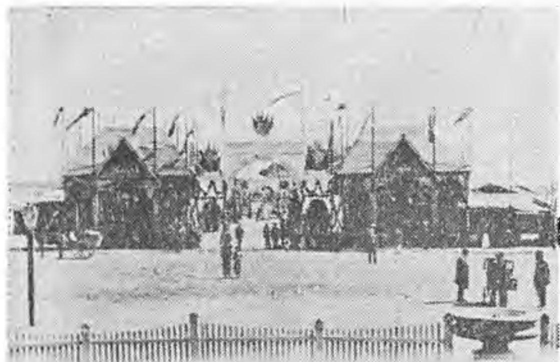
Camera deputaţilor; vechiul local demolat în 1900, cel nou a fost construit în 1903 de arh. Maimarolu (1859—1926).

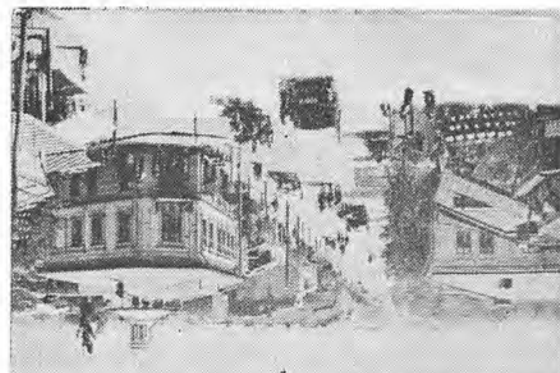
Camera deputaţilor.

Vechea alee a Mitropoliei, 1920; vedere de pe str. Bibescu Vodă.

Intrarea în Tîrgul Moşilor, 1904.

„Bariera Moşilor", tramvaiele cu cai (nr. 1) şi schimbarea cailor, 1918.

Referitor la acest cutremur Dionisie Eclesiarhul spune următoarele: „s-au cutremurat pămîntul foarte tare, de au căzut toate turlele bisericilor din București și clopotnița cea vestită [Turnul Colței] care era podoaba orașului, cu ceasornic, au căzut și s-au sfărîmat, și era atunci mare frică“ [51].

Dascălul Radu Zugravu și-a însemnat și el acest trist eveniment, iar într-un manuscris grecesc, atribuit de Constantin Erbiceanu lui Alexandru Văcărescu, se spune că Turnul Colței, cel mai înalt edificiu al Valahiei, „vestit pretutindeni pentru arhitectura lui“, a avut mult de suferit în 1802. „La toate cutremurele s-a împotrivit, puțin păsîndu-i, dar acestuia a cedat, recunoscîndu-se învins, și-a înclinat vîrful său ce a fost zidit mai de o sută de ani, cu toate că era voinic. Au căzut și biserici vechi de două sute de ani și un paraclis mai de trei secole. Las de o parte palatele cele de curînd clădite, încît nici unul dintre ele nu a rămas sănătos“ [52].

Printre bisericile care au suferit stricăciuni de pe urma cutremurului din 1802 amintim: Colțea [53], Stavropoleos, Sărindar, Sf. Apostoli, Sf. Gheorghe Nou, Mihai Vodă, Sf. Atanasie-Bucur, mănăstirea Cotroceni și mănăstirea Văcărești.

După cum am văzut, cutremurul a fost destul de puternic și a produs pagube mari. Pretutindeni în oraș era un aspect jalnic, bisericile și casele erau desfigurate, unele n-aveau calcan și coșuri, altele erau teșite ca și cînd o mînă uriașă le-ar fi apăsat și distrus. Cărămizile zidurilor erau prăvălite prin curți și pe caldarîmurile străzilor, din care cauză pe unele nici nu se putea circula.

Domnul Constantin Ipsilanti a căutat să ia cele mai grabnice măsuri de ordine și de refacere a orașului. Și cum majoritatea meseriașilor și în special zidarii și lemnarii căutau să profite de moment și situație cerînd prețuri mari, atît pentru materialele de construcție cît și pentru mîna de lucru, domnul a stabilit prețuri maximale [54], anunțînd cele mai strașnice măsuri împotriva acelora care nu le-ar respecta. Tot în acest scop a reorganizat breasla zidarilor și a lemnarilor [55].

Cu aceste măsuri luate și cu dispoziția de a se aduce mari cantități de materiale de construcție din țară, orașul s-a refăcut relativ repede, în cîțiva ani, iar unele cartiere au căpătat un aspect mai civilizat ca înainte.

O bună parte din clădirile refăcute, consolidîndu-se, puteau rezista altor cutremure, iar celelalte nereparate încă și cu zidurile crăpate se prăbușeau la prima ocazie. Așa s-a întîmplat în urma cutremurului din 15 iunie 1803 cînd o bună parte din instalația de apă a Bucureștilor, fiind șubredă de pe urma celuilalt cutremur de mai înainte, n-a mai putut rezista. Cele mai multe cișmele [56] au rămas fără apă, și deci locuitorii în mare lipsă, deoarece conducta principală se stricase în multe părți, atît în oraș cît și în afară, înspre locurile unde erau captate izvoarele.

Tot atunci s-au dărîmat odăile de sus [57] ale hanului Elencăi Dudescu, soția lui beizadea Grigore Suțu, din spatele spitalului Colțea. De asemenea chiliile de la biserica Domnița Bălașa unde funcționa școala grecească de la

[51] *Ibidem*.
[52] Gr. Ștefănescu, *op. cit.*, p. 17—21.
[53] Ilie Corfus, *op. cit.*, p. 247, nr. 50 și 54.
[54] V. A. Urechiă, *Istoria romînilor*, vol. VIII, p. 713.
[55] *Ibidem*, vol. IX, p. 137—138.
[56] *Ibidem*, vol. VIII, p. 682.
[57] I. Ionașcu, *op. cit.*, p. 287.

Sf. Sava. Ca o urmare a acestui fapt, mitropolitul Dositei Filitti [58] a mutat *Academia* grecească în clădirea metohului de la Măgureanu, după ce a renovat-o şi înzestrat-o cu cele necesare.

În septembrie 1804 Bucureştii a fost scuturat de un alt cutremur, iar în 1812 încă de două, dar nici unul din acestea n-a produs decît frică şi mici crăpături de ziduri.

Despre cele trei cutremure întîmplate în 1813 avem ştiri de la Ion Dobre care era dascăl la biserica Batiştei. În condica manuscrisă [59] ce-a lăsat, se găsesc preţioase însemnări despre toate întîmplările mai de seamă petrecute în Bucureşti între 1811 şi 1829.

Însemnările lui Ion Dobre şi celelalte de pe vechile cărţi chirilice ne arată că au mai fost cutremure în Bucureşti în 1814, 1817, 1821, 1823, 1825, 1827 şi 1829. În unii ani au fost chiar mai multe cutremure. Despre cel din octombrie 1827, întîmplat duminică noapte spre luni, Ion Dobre spune că a fost înainte de culcare „că eram la vorbă şi am sărit afară, şi lumea cîtă au fost deşteaptă era pe afară".

Dascălul de la Batiştea, un adevărat izvor de informaţii interesante pentru perioada amintită mai sus, înseamnă că la 14 noiembrie 1829, seara „s-au făcut un *cutremur foarte mare*, care cutremur cu puţin lucru nu s-a potrivit cu cutremurul din leatul 1802 octombrie 14, ce s-au făcut mai înainte de acesta cu ani 27 şi o lună, tocmai în venirea domnului Constantin Ipsilante".

Curierul român, prima gazetă românească bucureşteană, scrie despre acest cutremur că s-a manifestat prin două scuturături grozave care au durat peste un minut. „Nu este casă în Bucureşti care să nu fi simţit ceva pagubă: toate zidurile au crăpat, pe alocurea s-au dărîmat; tavanuri, coşuri şi sobe au căzut; pe uliţi, pe alocurea, se văd dărîmături; o pimniţă s-a umplut cu apă" [60].

Marele vornic Mihail Mano, în însemnările sale biografice, scrie despre acest cutremur că a pricinuit pagube mari peste tot şi mai ales lui, stricîndu-i multe clădiri, ziduri, sobe şi tencuieli atît la casele sale de pe Podul Caliţii (Calea Rahovei), cît şi la casele ce le avea la Leordeni [61], în apropierea Capitalei.

În secolul al XIX-lea, un al doilea cutremur tot atît de violent ca cel din 1802, dar cu urmări mai dezastruoase, care a făcut pagube mari, victime omeneşti şi a lăsat triste însemnări ale atîtor contemporani [62], a fost cutremurul din 11 ianuarie 1838.

Despre acest cutremur avem mai multe izvoare informative foarte interesante. Primul e al germanului Gustav Schüller, consilier de mine, care se afla la acea dată în serviciul Ţării Româneşti. Primind o însărcinare din partea Ministerului de Interne să studieze urmările acestui cutremur în diferite părţi ale ţării, după ce a vizitat mai multe sate şi a făcut cu de-amănuntul cercetare asupra acestei întîmplări, el spune că mai toate

---

[58] Gheorghe Crutzescu, *Podul Mogoşoaiei, povestea unei străzi*, Bucureşti, 1944, p. 51—52.

[59] Academia R.S.R., *ms.* 1235; Gr. Ştefănescu, *op. cit.*

[60] „Curierul român", I (1829), noiembrie 15/27.

[61] Constantin George Mano, *Documente din secolele al XVI-lea—XIX-lea privitoare la familia Mano*, Bucureşti, 1907, p. 414; Nadejda Gr. Romalo şi Ştefan Balş, *Casa din Leordeni*, Bul. Com. Mon. Ist. XXXVIII, (1945), fasc. 123—126, p. 60—61.

[62] Ion I. Nistor, *Condica Androneştilor*, Analele Acad. Rom., Mem. secţ. ist. seria III, tom XVIII, mem. 9, Bucureşti, 1946, p. 13; Ilie Corfus, *Însemnările Androneştilor*, Bucureşti, 1947, p. 55—56, 81.

clădirile masive construite din piatră și în special bisericile au suferit mai mult și „au rămas a nu se mai întrebuința". „Casele țăranilor, precum și toate cîte au fost alcătuite [construite] din lemn, s-au mlădiat fiind elastice, și de aceea toate s-au vătămat mai puțin decît celelalte, cu deosebire de sobe, pretutindeni au crăpat și s-au stricat" [63].

Ziarul „România", cu apariție zilnică, ne prezintă în mai multe dări de seamă efectele ce a avut acest cutremur în București. Astfel în numărul său din 13 ianuarie 1838, se spune că în seara zilei de 11 ianuarie, la ora nouă fără un sfert clătinarea pămîntului a fost precedată de un șuierat și un vîjîit „care au înghețat inimile tuturor de spaimă".

Domnul Alexandru Dim. Ghica, împreună cu o mare parte din boierime și protipendada orașului și reprezentanții țărilor străine se afla la teatru unde trupa franțuzească reprezenta piesa „Angelo".

La cele dintîi semne ale cutremurului, panica a cuprins publicul, doamnele țipau și leșinau, iar toți se îmbulzeau spre ieșire să scape cît mai repede din clădirea teatrului, care se putea dărîma peste ei.

Îndată după încetarea cutremurului, domnul însoțit de fratele său mare ban și vornic din Lăuntru, precum și de un număr de slujbași atît militari cît și civili, „a vizitat în cea mai mare grabă, toate părțile Capitalei, vrînd să se încredințeze singur, în persoană, de toate nenorocirile pricinuite de acea întîmplare grozavă. Tot orașul era într-o stare de spaimă fără margini, din toate părțile se auzeau strigări, țipete și vaete de oameni înspăimîntați și de aceia care plîngeau ori dărîmarea caselor, ori pierderea vieței vreunui prieten, rudă sau soț".

Domnul — după cum spune ziarul — „a potolit spaima, a liniștit lucrurile și a revărsat un izvor de mîngăere și de tărie de suflet în inimile tuturor".

Zidurile palatului domnesc crăpaseră puternic și-l făcuseră impropriu de a mai fi locuit. Hanul Sf. Gheorghe se dărîmase pe trei laturi din cele patru, iar în căderea lor zidurile au cotropit prăvălii și case. Clopotnița bisericii, din curtea hanului, „a crăpat și s-a povîrnit la o parte".

Manolache Florescu, prefectul poliției sau marele agă cum se spunea pe atunci, s-a grăbit să adune știrile despre pagubele pricinuite de acest grozav cutremur și a doua zi le-a adus la cunoștința domnului și a locuitorilor orașului. În raportul făcut, el a arătat că sînt 8 morți, 14 răniți, 36 case dărîmate cu totul și foarte multe case care au suferit serioase stricăciuni.

Acest cutremur care a fost cel mai violent, nu numai la București, dar și în țara întreagă, a adus multă pagubă, suferință și jale. Mulți oameni au rămas pe drumuri, schilozi sau săraciți. Drept urmare, domnul a luat măsuri de ajutorarea celor năpăstuiți, în limita posibilităților materiale, avîndu-se în vedere persoanele mai simandicoase, iar autoritățile au dat dispoziție ca timp de o săptămînă toate petrecerile să fie oprite, spunînd că „nimeni nu poate să se împărtășească de altă simțire, decît de a mîhnirii de obște" [64].

O altă însemnare despre acest cutremur este cea făcută de Petrache Poenaru, directorul Eforiei Școalelor din Muntenia. Acest om foarte învățat pentru vremea lui, care studiase aproape zece ani în diferite țări europene și văzuse lucruri pe care cei mai mulți din țara sa nu le știau decît din

---

[63] Gr. Ștefănescu, *op. cit.*, p. 28—31.
[64] „România" 17 ianuarie 1838; Gr. Ștefănescu, *op. cit.*, p. 32—33.

auzite, pe baza datelor oficiale, a celor scrise de gazete şi a observaţiilor sale personale a alcătuit o dare de seamă ştiinţifică pe care a trimis-o învăţatului geograf Huot [65], la Paris. Pe acest francez îl cunoscuse cu un an înainte, cu ocazia trecerii lui prin Bucureşti, făcînd parte din suita prinţului rus Anatol Demidoff.

Pe baza acestei prezentări stiinţifice şi a altora în legătură cu ţara noastră, Petrache Poenaru a fost ales membru corespondent al Societăţii de Ştiinţe naturale din Paris [66].

O ultimă descriere a acestui cutremur a făcut-o Chateaugiron [67], consulul francez din Bucureşti, către superiorul său, Molé, la Paris. Această prezentare, sub formă de scrisoare, fiind foarte interesantă şi în unele locuri cu amănunte noi, o reproducem în întregime.

Iată ce spune Chateaugiron: „în 23 ianuarie [11 ianuarie stil vechi] la orele 8,45 minute seara, s-au resimţit două zguduituri de cutremur de pămînt la Bucureşti; prima oscilatorie, a doua de sus în jos. Vodă şi cu o parte a nobilimii asistau la o reprezentaţie a trupei franceze, sosită de curînd în acest oraş. Eram şi eu acolo, şi am fost martor al spaimei generale, a înmărmuririi mute, care a lovit într-o clipă pe toţi spectatorii. Femeile erau aşa de îngrozite că nu mai aveau puterea să strige. A doua zguduitură putea face a crede că teatrul se va dărîma, aşa de violentă a fost; toate părţile clădirii construite din lemn, începură să trosnească. De abia revenită din prima amorţeală, care cuprinsese toate spiritele, toţi se grăbiră a da ajutor femeilor, dintre care multe erau leşinate, şi a le transporta în curtea teatrului. Actorii totuşi avură curajul să continue piesa, în faţa cîtorva auditori cari rămăseseră la partere. Lojele rămăseseră complet goale, afară de a mea. Fiecare, îngrijorat pentru familia sa şi pentru casa sa, părăsise sala.

Dezastrele cauzate în acest oraş de acest eveniment sînt imense şi nu pot fi evaluate. Voi avea astăzi dimineaţă raportul poliţiei, care-mi va da, poate, cîteva detalii noi. Cutremurul de pămînt din 1829, mai puţin lung şi mai puţin violent, zdruncinase deja cea mai mare parte a caselor, cel din 23 [11] a sfîrşit a le face de nelocuit în număr mare, şi de-a dărîma cu totul cam vreo 36. Aproape toate plafoanele au căzut, ca şi sobele, care sînt aci de o construcţie proastă; în multe locuinţe, n-a mai rămas unul singur [plafon] şi zidurile ameninţă cu ruina; proprietarii sînt forţaţi a merge în căutare de azil provizoriu, aiurea. Domnitorul se află şi el în această situaţie; palatul său este în întregime dărîmat, şi el s-a aşezat la fratele * său, spătarul, ministru de război.

Numărul victimelor este considerabil; s-au găsit pînă acum 8 morţi şi 14 răniţi, dintre cari cei mai mulţi sînt răniţi mortal, dar numărul total este încă necunoscut. Cea mai mare parte au fost doborîţi pe străzi, prin căderea zidurilor şi a caselor, şi în interiorul caselor, prin căderea sobelor, lîngă care erau adunate familiile, deoarece era foarte frig.

---

[65] Acad. R.S.R., *Corespondenţă*, nr. 24002; Alex. Odobescu, *Petrache Poenaru. Cuventare asupra vieţii şi activităţii sale*, Bucureşti, 1889, p. 12.

[66] George Potra, *Petrache Poenaru, ctitor al învăţămîntului în ţara noastră, 1799—1875*, Ed. Ştiinţifică, Bucureşti, 1968, p. 206.

[67] Hurmuzaki, vol. XV, partea II, Bucureşti, 1913, p. 688—690.

* Cazimir Timoni, consulul austriac la Bucureşti, spune că Vodă s-a mutat în casele fratelui său Mihalache, care erau pe locul fostei Prefecturi a judeţului Ilfov, lîngă rîul Dîmboviţa; vezi şi Ioan C Filitti, *Domniile române sub Regulamentul Organic, 1834—1848*, Bucureşti, 1915, p. 57.

Strada care merge de-a lungul hanului Sf. Gheorghe — (ale cărui ziduri odinioară, folosind contra surprinderilor turcilor, sînt foarte înalte și s-au năruit peste casele care le făceau față) —, a devenit aproape impracticabilă, și cu greu, am parcurs-o în toată lungimea ei. Orice viețuitoare, care se afla în momentul cutremurului de pămînt în această stradă, care e foarte întinsă, sau în casele din cealaltă parte a străzii, nu mai există. Mormanul de dărîmături e așa de mare încît, de două zile, nu s-a putut scoate decît o mică parte. În fiecare clipă, se descoperă noi cadavre. Un tînăr, scăpat aproape miraculos din acest dezastru, și care s-a găsit cuprins în aceste dărîmături, fără a fi fost rănit, povestește că în momentul în care s-au dărîmat zidurile, o sanie în care se afla o doamnă, trecuse pe lîngă el. Nu s-au putut găsi încă nici doamna, nici vizitiul, nici trăsura, nici caii. Pare-se că zguduiturile au venit dinspre Occident spre Orient; dar nu e nici o certitudine în privința aceasta căci emoția a fost așa de mare, încît puține persoane s-au gîndit să facă, în acel moment, observații științifice. Se așteaptă cu mare neliniște (îngrijorare) știri din principat și de la punctele apropiate de munte: cea mai mare parte a caselor de țară din împrejurimi sînt cu totul devastate; mai multe biserici din satele vecine s-au năruit. Zguduitura a fost foarte tare, în partea Carpaților; nu se cunosc încă toate detaliile de ceea ce s-a întîmplat. Aflu deocamdată, că fratele domnitorului ar fi spus că orașul episcopal Curtea de Argeș, situat lîngă Rîmnic, la mică distanță de Sibiu și de Carpați, este complet distrus.

În starea în care se află, în momentul de față, toate casele din București, un nou cutremur de pămînt tot așa de puternic ca ultimul, chiar peste cîțiva ani, va face să se dărîme cea mai mare parte din oraș. În momentul zguduiturii, caii s-au speriat, alții se aruncau pe jos sau cădeau în genunchi.

În 23 seara, termometrul marca 11 grade sub zero; frigul era aspru și pătrunzător, cerul era încărcat cu nori și cu ceață umeda; în 24, la 11 ore dimineața, timpul era umed și foarte dulce, dar termometrul nu mai marca decît un grad peste ghiață. În noaptea de 23 spre 24, între 3 și 4 ore dimineața, s-a resimțit o nouă zguduitură. În noaptea de 24 spre 25, a mai fost încă alta, aproape la aceeași oră; noaptea trecută încă o altă zguduitură puțin mai tare decît ultimele două. Toate persoanele care locuiesc în primele etaje le părăsesc ca să coboare la parter.

Am fost ieri, cu consulul Angliei, să vizităm pe domnitor în *campamentul* său; el mi s-a părut foarte afectat de acest eveniment; el a dat ordin să se închidă teatrul și să se suspende toate serbările carnavalului.

Domnitorul a ordonat să se distribuie de anul nou aproape 300 000 piaștri, la diferite personagii importante. Familia Filipescu * a primit mai mult de 60 000.

Partidul de opoziție se ridică cu zarvă, contra acestei distribuiri, pe care o consideră ca o mare risipă, într-un moment în care țara are mare nevoie de ameliorări. Se vorbește că se va convoca Camera în luna februarie, și chiar acum am fost asigurat că șefii opoziției și-ar fi dat întîlnire în orașul Pitești, la cîteva poște de București, pentru a chibzui acolo planul de conducere".

După acest cutremur din 1838, urmează în Muntenia și în București cîțiva ani de relativă liniște, în care se întîmplă destule frămîntări politice

* Casele acestei familii, de la Filipești (jud. Prahova), au suferit stricăciuni mari; vezi Ion C. Filitti, *op. cit.*, p. 57.

dar nimic prea grav, ieşite din comun, ca să fie însemnate în rîndul marilor nenorociri abătute asupra ţării.

Cutremurele care au fost pînă în 1847 sînt numai două şi de minimă importanţă, le înşiruim totuşi în lanţul cronologic al acestor întîmplări care, întotdeauna, au înspăimîntat pe oameni.

Astfel, la 14 martie 1844 „la 12 ceasuri şi 28 minute s-au simţit o sgîlţîitură de cutremur de pămînt. Şi îndată după aceia s-au schimbat atmosfera mai răcoroasă“ [68]. Şi tot în legătură cu acest cutremur se spune că el s-a simţit foarte violent, timp de două secunde, la Brăila, Chişinău şi Odessa. Cutremurul a fost „însoţit de un zgomot care semăna cu uruitul unui tren auzit de departe; mişcările păreau dirijate din centrul pămîntului spre suprafaţă“ [69].

La 28 februarie 1846, înainte de ora 8 dimineaţa s-a simţit la Bucureşti un cutremur „cu scuturături slabe“. Cerul era acoperit cu nori, iar temperatura dulce [70].

În vremea lui Cuza Vodă, în anul cînd s-a făcut reforma agrară din 1864, la 11 iunie ora 2 şi 20 de minute, s-a simţit un uşor cutremur de pămînt la Bucureşti [71].

În 1892, 1893 au fost cutremure uşoare, iar în 1894, la 31 august, s-a simţit în ţară un cutremur foarte violent care în unele localităţi a ajuns pînă la gradul IX, iar în altele a coborît pînă la gradul VII. Zguduirile lui au fost foarte puternice şi în multe locuri au provocat crăpături în pămînt din care a ieşit apă cu diferite emanaţii; malurile înalte ale Prutului s-au prăbuşit pe o lungime de sute de metri, căzînd în rîu. La Bucureşti, se aminteşte că numai o singură casă veche, proprietatea Ghermani, a avut de suferit stricăciuni. Desigur ziarele nu s-au interesat de sutele de case şubrede, din mahalalele oraşului ai căror pereţi au crăpat sau s-au năruit [72].

La începutul secolului al XX-lea s-au înregistrat, de asemenea, cutremure. În dimineaţa zilei de 18/30 martie 1901, duminica, un puternic cutremur de pămînt s-a simţit în diferite localităţi din ţară şi în Capitală.

În Bucureşti, pe străzi şi în special pe Calea Victoriei, lumea ieşită la plimbare a fost cuprinsă de groază, iar în catedrala Sf. Iosif s-a produs panică şi o îmbulzeală de nedescris, fiindcă „ondulaţiunile erau aşa de tari încît întreaga catedrală parcă se legăna“. O situaţie asemănătoare s-a întîmplat şi la biserica Brezoianu care, după ce-a fost restaurată complect, tocmai în acea zi a fost tîrnosită. Biserica era plină de lume, pînă la refuz, şi chiar în momentul cînd arhiereul Nifon, vicarul mitropoliei, prezenta poporului Evanghelia „o duruitură puternică se auzi şi biserica întreagă începu să se clatine“. Într-adevăr fiori reci au trecut prin toată mulţimea, dar nu s-a întîmplat nimic rău.

Printre clădirile care au suferit de pe urma acestui cutremur sînt amintite Palatul Poştelor şi Palatul Justiţiei de pe frontonul căruia a căzut şi s-a sfărîmat marea statuie ce reprezenta Justiţia; şapte trepte ale scării principale, unde a căzut statuia, au fost de asemenea stricate. La o clădire cu două etaje, de pe Calea Văcăreşti i s-a dărîmat o aripă întreagă.

---

[68] „Vestitorul romînesc“, 1844, p. 293 jos.
[69] Gr. Ştefănescu, *op. cit.*, p. 34.
[70] *Ibidem*
[71] „Buciumul“, II (1864), p. 965.
[72] Victor Anestin, *Cutremurele din România*, Cîmpina, 1916, p. 56—57.

În foarte multe case s-au stricat o serie de lucruri prin cădere, iar în numeroase magazine, marfa a căzut din rafturi şi galantare, obiectele fragile s-au spart. În magazinele de porţelanuri şi sticlărie paguba produsă a fost însemnată [73].

INUNDAŢII

Paşnica aşezare a Bucureştilor a fost din cînd în cînd bîntuită de inundaţiile provocate de revărsările Dîmboviţei, care au adus pagube mari şi nesfîrşite necazuri. Alături de cutremure, incendii, molima ciumei şi a lingoarei, care deveniseră endemice în Bucureşti, năprasnica furie a apelor Dîmboviţei ieşită dintre maluri a dat mult de furcă orăşenilor. Sa vezi cum creşte apa în matcă, cum se umflă valurile şi trec peste maluri, cum apele tulburi şi înspumate umplu curţile, depăşesc prispele şi pătrund în case, cum zăvoiul urcă peste ferestre şi cum în faţa prăpădului nu-ţi rămîne altă alternativă decît fuga, cu ce-ai apucat pe tine, negreşit că nu sînt lucruri care să nu-ţi înfrîngă cumpătul şi să-ţi încurce judecata. În asemenea momente care se succed vertiginos, pe negîndite, fără să-ţi dea răgaz ca să-ţi strîngi măcar lucrurile mai de preţ, cîteodată nici fuga nu mai e cu putinţă şi atunci singura salvare a sinistraţilor nu este decît să se urce în podul sau pe acoperişul casei şi să aştepte acolo ajutorul altora.

Desigur, nu e cazul să facem comparaţie între catastrofalele inundaţii din India, China sau alte ţinuturi ale lumii cu cele din ţara noastră. Proporţiile revărsărilor Dîmboviţei erau incomparabil mai reduse, acestea rareori produceau victime omeneşti. Cu toate acestea, pagubele şi necazurile pe care le aduceau erau destul de mari pentru bucureşteni. Se înecau grădini, se distrugeau semănături şi pomi fructiferi, se dărîmau poduri, se înecau vite şi se şubrezeau locuinţele de zid şi uneori se prăbuşeau sub furia năvalnică a apelor micile case nevoiaşe, ridicate din paiantă şi din gard lipit cu pămînt. Coteţe, coşare, magazii, saiele şi chiar grajduri erau tîrîte de furia apelor în voia lor şi duse pînă departe, cine ştie unde.

De cele mai multe ori omul cu mintea zăpăcită de primejdie era neputincios în faţa potopului de apă. Deşi faptul se repeta destul de des, la interval de cîţiva ani şi pagubele uneori mai mici, alteori mai mari, sau chiar foarte mari, totuşi autorităţile bucureştene şi statul de pe vremuri n-au pus problema unei soluţii radicale a acestei primejdii decît foarte tîrziu. Timp de secole domnii ţării, pîrcălabii, judeţii şi ispravnicii au stat cu braţele încrucişate în faţa năvalei apelor sau s-au grăbit să fuga din oraş cînd creştea ameninţarea primejdiei. Abia tîrziu, după 1750, s-a pus chestiunea construirii unui şanţ care să împiedice şi să oprească apele Dîmboviţei de a ieşi din matca sa. Dar aceste încercări n-au fost decît paleative, care nu rezolvau chestiunea şi pe care apele umflate uşor le înlăturau din cale. În cele din urmă, după 1880 s-a pus problema canalizării Dîmboviţei şi s-a găsit soluţia cea mai bună care împiedica revărsările şi înlătura pagubele şi necazurile provocate de furia apelor ieşite din matcă.

De ce se revărsau apele Dîmboviţei? Cauzele au fost mai multe şi mai complexe decît s-ar părea privind sumar şi fugar chestiunea. Fireşte că prima cauză erau ploile mari şi generale care cădeau primăvara şi toamna, precum şi zăpezile abundente din timpul iernii. Aceste ploi sporeau considerabil

---

[73] „Universul“, XIX (1901), nr. 76, martie 20, p. 2; „Românul“, 1901, martie 30.

cantitatea obişnuită de apă care se scurgea în matca Dîmboviţei, pe care n-o mai putea reţine între malurile sale şi răbufnea pe delături. Rîul culege apele sale de pe un teritoriu întins, începînd din·jurul vîrfurilor Lerescu (2 279 m) şi Păpuşa (2 379 m.), cu cîteva pîraie mari de munte (Dîmbovicioara, Rîuşor şi Ghimbav) şi pînă ce intră în Bucureşti primeşte cîţiva afluenţi destul de mari, cum sînt Rîul Alb şi Ilfov. Astfel bazinul Dîmboviţei nu numai că este foarte mare pentru matca sa, dar are caracter alpin la începutul său şi larg caracter deluros spre mijloc, ceea ce face ca ploile torenţiale şi topirea bruscă a marilor zăpezi să sporească debitul de apă peste posibilitatea albiei de a reţine între maluri acest spor.

În mod normal apa Dîmboviţei îşi urma cursul său liniştit, fără să-şi depăşească matca, dacă nu interveneau ploi torenţiale şi zăpezi topite brusc. Cînd primăverile şi toamnele erau prea ploioase, dar mai ales cînd ploile luau formă de averse, repezi şi abundente, şi cînd topirea zăpezilor se făcea prea brusc, sub acţiunea unui soare prea timpuriu primăvăratic, albia rîului nu mai putea conduce între maluri sporul de apă şi începeau revărsările. Fireşte că revărsările care aveau loc mai puţin în regiunea montană şi deluroasă a bazinului său, apăreau mai violente în regiunea de cîmpie unde malurile nu erau prea înalte, cum era situaţia în Bucureşti.

Dar dacă revărsările Dîmboviţei în Bucureşti deveneau uneori extrem de primejdioase, la aceasta contribuiau şi alte cauze, specifice locului. Erau mai întîi morile bucureştene, destul de numeroase, aşezate pe stînga şi pe dreapta rîului, imediat după intrarea rîului în oraş, la Grozăveşti şi pînă dincolo de Dudeşti, la ieşirea din Bucureşti. Niciodată n-au fost mai puţin de şapte-opt mori în albia bucureşteană a Dîmboviţei. Unele dintre ele aveau cîte trei şi patru pietre, care erau puse în mişcare de două-trei roţi. Este adevărat că aceste mori domoleau oarecum năvala şi iuţeala de scurgere a apelor, dar în acelaşi timp exercitau o presiune la suprafaţa apei, pe care o împingea peste maluri. Faptul se vedea clar fiindcă în urma morilor apa ieşea din albie şi inunda grădinile şi curţile dimprejur.

O altă cauză care se adăuga, sporind şi mai mult violenţa şi lăţirea inundaţiilor erau podurile de pe Dîmboviţa dinăuntrul oraşului. Aceste poduri fiind susţinute de pari ascuţiţi şi ţăruşi înfipţi chiar în albia rîului lăsau deschideri foarte mici şi alcătuiau adevărate zăgazuri în calea apei. Distanţa între picioarele podului fiind de doi sau cel mult trei metri, aceste picioare reţineau crăcile şi chiar arborii desrădăcinaţi pe care îi purta cursul apei şi formau stavile puternice în cursul rîului. Dacă podurile rezistau la năvala apelor stăvilite, apa ieşea din albie şi inunda terenurile de pe laturi.

În fine, o altă cauză care se adaugă celorlalte era prostul obicei al celor care locuiau pe malurile rîului de a arunca în apă toate gunoaiele gospodăriei. Aceste gunoaie, dacă nu erau tîrîte de apă în mersul ei, se depuneau la fund, lîngă mal şi strîmtau matca. Ba uneori aceşti gospodari, cum vom vedea mai jos, făceau toate încercările ca să-şi întindă suprafaţa curţii şi a grădinii în paguba albiei, împingînd malurile spre centrul apei şi consolidîndu-le cu pari şi metereze puternice. Această strîmtorare a albiei, săvîrşită vara, cînd debitul de apă al Dîmboviţei era foarte scăzut, avea darul să sporească furia inundaţiilor şi să lărgească şi mai mult suprafaţa inundată.

La toate aceste cauze ale revărsărilor Dîmboviţei, provocate de nepriceperea şi lăcomia celor de pe maluri, se adăuga încă o cauză firească tuturor rîurilor de cîmpie. Fiecare din aceste rîuri au tendinţa de a-şi lărgi şi muta cursul. Apa, cînd debitul rîului atinge maximum, roade malurile în dreapta şi stînga, provocînd uneori surpări primejdioase. Tendinţa constantă a rîurilor

este de a-şi lărgi albia, nu de-a şi-o adînci. În această acţiune permanentă de roadere a malurilor, apa rîurilor poartă în cursul ei nisip şi mîl pe care-l depune la fundul albiei, fapt care contribuie la sporirea revărsărilor. Se ştie că Dunărea înaintează cu o suprafaţă constantă în mare prin depunerea aluviunilor sale şi că o comisie internaţională întreţine un serviciu de dragaj pentru despotmolirea albiei pe care se face circulaţia navelor. Un asemenea serviciu ar fi fost foarte necesar Dîmboviţei şi ar fi domolit considerabil revărsările şi inundaţiile pe care le provoca.

Inundaţiile bucureştene încep a fi cunoscute documentar destul de tîrziu. Explicaţia o găsim, desigur, în faptul că oraşul Bucureşti nu s-a aşezat de la început în imediata apropiere a rîului. Primele aşezări trebuie să fi fost făcute pe dealurile din partea stîngă a Dîmboviţei, rămînînd destul teren de la poalele acestor dealuri pînă la albia rîului. Se ştie, de pildă, că terenul care se întindea sub mănăstirea Sf. Ion cel Mare şi mănăstirea Sărindar a fost declarat „loc domnesc" şi că o parte din acest teren a fost dăruit de Matei Basarab rudei sale Elena, fiica voievodului Radu Şerban, căsătorită cu marele postelnic Constantin Cantacuzino. Pînă cînd oraşul n-a scoborît de pe aceste dealuri spre matca rîului, inundaţiile Dîmboviţei nu erau atît de păgubitoare ca să fie înscrise în documentele vremii. Dar de cînd au început să se construiască gospodării pînă la rîu, pagubele provocate de inundaţii începură să crească şi amintirile documentare despre ele apar tot mai des.

În cele ce urmează, vom prezenta, în mod cronologic, aceste nenorociri pe care le-am putut afla din cuprinsul documentelor sau din alte mărturii ale timpului.

Astfel, cea dintîi informaţie despre o inundaţie mai mare, provocată de apa Dîmboviţei în cuprinsul oraşului Bucureşti, e pomenită în vremea domnului Gheorghe Duca (1673—1678). Atunci, din cauza unor mori, proprietatea bisericilor domneşti din Curtea Veche, care, probabil, erau aşezate prea sus, apele rîului au făcut mari pagube oraşului. De necazurile sărăcimii din Bucureşti însă nu se spune nimic. Singurul fapt interesant consemnat e inundarea, înnămolirea şi stricarea grădinilor domneşti, ceea ce determină pe domn să dea ordin să se strice morile mai sus-ziselor biserici.

De fapt această inundaţie întîmplată în vremea lui Gheorghe Duca este amintită într-un hrisov dat de Şerban Cantacuzino, la 31 mai 1679, în care se spun următoarele:

„Iar de la o seamă de vreme noroindu-se apa Dîmboviţei pre unde îi este matca şi ieşind apa mai pre deasupra, început-au a face mare stricăciune şi înecătură grădinii domneşti, care grădină fiind mai nainte vreme tocmită şi înfrumuseţată cu vie şi cu pometuri roditoare, cu de tot felul de pomi ca o grădină domnească, iar pentru înecătura morilor de tot s-au topit şi nimic n-au rămas şi făcînd şi surpare malului unde este sfînta Mitropolie, casa a toată ţara". Deci din pricina morilor s-au revărsat apele şi au stricat grădina domnească. Domnul ţării din vremea aceea „împreună cu toţi cinstiţii dregători" au adeverit „cum s-au făcut stricăciunea grădinii domneşti" din pricina morilor şi au hotărît „să le tae şi să le strice de tot, să nu mai fie mori în acel vad".

Voievodul Gheorghe Duca n-a aplicat hotărîrea şi-au rămas morile în fiinţă.

„Iar cînd au fost acum în zilele domniei mele — spune Şerban Cantacuzino — deacă ne-au dăruit şi pre noi cu domnia Ţării Româneşti, şi vă-

zînd domnia mea cum s-au făcut mare pagubă şi stricăciune grădinii domneşti şi surpare malului sfintei Mitropolii pentru aceste mori, domnia mea am socotit împreună cu preacinstitul părintele nostru, chir Varlaam, mitropolitul Ţării Româneşti şi cu toţi cinstiţii dregătorii domniei mele, cum de acum înainte să nu se mai afle acele mori, ci să se taie şi să se strice de tot şi cu porunca domniei mele s-au tăiat de tot pînă în temei" [74].

Şi pentru ca preoţii care slujeau la respectivele biserici să nu fie în pagubă, nemaiavînd venitul morilor, domnul Şerban Cantacuzino le hărăzeşte o danie anuală de o sută de taleri, din care să se ajute la nevoile lor.

Această „milă domnească" după dorinţa celui care a dat-o, nu rămîne singulară şi valabilă numai pe timpul domniei lui, ci se întăreşte mereu prin hrisoavele altor voievozi ce urmează la tronul ţării, care lasă prin grele blesteme să fie mereu înnoită şi, dacă este posibil, chiar mărită. Secolele XVII şi XVIII cunosc o serie de astfel de confirmări voievodale spre binele bisericilor domneşti ai căror preoţi aveau obligaţia să se roage neîncetat, pentru pomenirea şi iertarea păcatelor domnului, ale familiei lui, ale părinţilor şi ale tuturor voievozilor care au stat pe scaunul ţării.

În cei zece ani de domnie ai lui Şerban Cantacuzino nu mai înregistrăm documentar nici o altă inundaţie, cu toate că sîntem convinşi că au mai fost, dar ele neatingînd interesele domnului, mănăstirilor sau boierilor, nu au mai fost amintite.

În timpul domnului următor, văzîndu-se că inundaţiile continuă, cu toate că o parte din mori fuseseră înlăturate, se încearcă o altă măsură pentru a împiedica nenorocirea apei. Se făcuse un şanţ în matca rîului, după cît se pare pe malul drept, şi se abătuse apa pe acolo.

Dar iată că în primăvara anului 1708 clucerul Radu Popescu, un credincios al domnului Constantin Brîncoveanu, din ce motive nu ştim, face un zăgaz, prost construit, în şanţul pe care se scurgea rîul şi-i abate apa pe matca cea veche. „Şi din pricina zăgazului aceluia s-au fost vărsat apa de au înecat livezile şi morile mănăstirii Radu Vodă".

În această vreme domnul nu era în Bucureşti; se pare că se afla la Mogoşoaia sau la Potlogi, fiindcă în Bucureşti lăsase caimacami să rostuiască treburile domniei. Slugerul Radu Dudescu, odată cu boierii caimacami, raportează în scris lui Brîncoveanu despre cele petrecute. La acest raport domnul ia măsurile cuvenite şi la 13 iunie 1708 îi scrie, personal, lui Dudescu următoarele: „dacă a fost văru-tău cu atîta minte, n-am ce face! Au trebuit cînd au făcut zăgazul să abată apa la matca cea veche, întîi să fie săpat şanţul, să dea cale apei, apoi să fie făcut zăgazul; iar el au făcut zăgazul şi şanţul n-au făcut şi iată dar ce stricăciune au făcut. De care lucru iată că am scris boiarilor caimacami să taie acel zăgaz. Şi nu va fi numai cu atît, ci şi cîtă pagubă şi stricăciune s-au făcut toată va să plătească, atît cît s-a făcut în livada noastră, cît şi ale altora. Iar după ce va scădea apa, vrînd ca să abată iarăşi la matca sa cea veche, va face întîi şanţul, de-aici măcar să o ducă unde va vrea" [75].

După întîmplarea din 1708, provocată de Radu Popescu, documentele cunoscute nu ne mai relatează nimic în legătură cu inundaţiile Dîmboviţei, pînă către sfîrşitul secolului. Nu avem nici un motiv să credem că s-a găsit soluţia definitivă care să pună capăt acestor necazuri. Din contră, dezinteresul primilor domni fanarioţi pentru edilitatea Bucureştilor este un motiv

---

[74] Acad. R.S.R., *ms.* 403, f. 27—29.
[75] Acad. R.S.R., XII—247.

mai mult să bănuim că revărsările primăvăratice sau tomnatice ale rîului bucureștean și-au continuat opera lor nefastă.

În penultimul deceniu al secolului al XVIII-lea, încep să apară iarăși știri în problema inundațiilor. Podurile care erau peste Dîmbovița, nereparate de multă vreme, se șubreziseră foarte mult și amenințau să se prăbușească. Faptul că prin prăbușirea lor trecătorii erau obligați să treacă prin vad, nu provoca griji nimănui, fiindcă se împămîntenise un principiu: cui îi trebuie pod, să-și facă! Dar o altă chestiune îngrijora pe toată lumea; prin prăbușirea podului se crea stavilă în calea apei și începeau inundațiile. De aceea voievodul Nicolae Caragea, în 1783, poruncește să se repare podul din Gorgani, căruia înaintașul său, Alexandru Ipsilanti hotărîse ca reparația să i se facă, pe baza principiului enunțat, de către mahalagii și mănăstirile Mihai Vodă și Radu Vodă. Prin pitacul din 26 aprilie Caragea poruncește spătarului să strîngă „pre cei patru morari ai celor două mănăstiri și alți oameni și să-i dea pe mîna stolnicului Fălcoianu, care este numit mumbașir la lucrarea podului, iar egumenii să plătească zilele de lucru la oameni cîte bani 90 pe zi [adică 30 parale]. Lemnul, cheresteaua, se lua din pădurile statului“ [76].

Sub Alexandru Moruzi se iau mai multe măsuri pentru a feri Capitala de inundații. Între acestea, cea dintîi a fost repararea podurilor de peste Dîmbovița, care se șubreziseră foarte mult în ultimele decenii. Amenințînd să se prăbușească în fiecare primăvară cînd apele veneau mari, aceste poduri erau o permanentă primejdie să stăvilească cursul rîului și să provoace inundații. Moruzi poruncește deci nazirilor din Eforia podurilor să înceapă imediat lucrările de reparații.

Patru poduri erau în această situație: „cel de la Șerban-Vodă *ot* casele de Beilic, cel din susul mănăstirii Sfîntul Ioan“, cel din „dreptul sfintei mănăstiri Cotroceni, din sus de Podul de pămînt“ și, în fine, podul de la Gorgani pe care trebuie să-l îngrijească mahalagiii care se foloseau de el și mănăstirile Radu Vodă și Mihai Vodă. Reparațiile încep imediat, dar sînt împiedicate de apariția ciumei, care bîntuie cu furie din toamna anului 1794 și pînă în toamna lui 1796 [77].

În 1793 se încep reparațiile la podul Șerban Vodă, unde supraveghea vornicul Scarlat, care cere „șase morari pentru bătutul parilor și așezatul scaunelor și al ușilor“ [78]. În 1794 începe reparația podului de la Gorgani, unde supraveghea marele vistier Isaac Ralet, nazirul Epitropiei podurilor. Acesta ceruse să se facă *chefș* și să se arate cît vor costa reparațiile de la acest pod. În anaforaua din 15 aprilie 1794 se arată că este nevoie de 67 taleri, fiindcă „au putrezit lemnele și nu mai este de cîrpit“ [79]. Tot în 1794 se repară podul de la Cotroceni, pentru care mănăstirea fusese autorizată încă din vremea răposatului vornic Grecianu, „să aibă a lua cîte doi bani de car“, dar banii nu-i încasase, „fiindu-i frică de urgia domnească“. Se cere și se aprobă să se încaseze cîte o para de fiecare car ce va trece peste pod, ca mănăstirea să aibă grija meremetului [80]. Și, în fine, în 1795, se începe reparația podului din susul mănăstirii sfîntului Ioan, pentru care marele vistier Isac Ralet raportează: „Înștiințăm măriei tale, pentru că totdeauna

---

[76] V. A. Urechiă, *op. cit.*, tom I, București, 1891, p. 295.
[77] *Ibidem*, vol. V, p. 387—388.
[78] *Ibidem*, p. 386, 389.
[79] *Ibidem*, p. 392.
[80] *Ibidem*, p. 390—391.

cînd se fac poduri peste Dîmboviţa, este obicei de a se aduce cîte patru morari de cumpănesc lumina apei şi aşează parii şi alte povăţuiri dau podarilor la urzitul şi clăditul cherestelei în apă. Ci fiindcă morarii niciodată nu vor să vină de voia lor şi mai vîrtos că Epitropia le plăteşte osteneala lor de zi parale 50, să fie luminată porunca înălţimii tale către dumnealui *vel* spătar ca să orînduiască un zapciu şi dimpreună cu un căpitan de pod să-i iee, să-i aducă la lucrul podului" [81].

O altă măsură pe care a luat-o Moruzi ca să preîntîmpine revărsările Dîmboviţei a fost în primăvara anului 1796, precedată de o iarnă grea şi geroasă, cînd apa rîului avea o scoarţă groasă de gheaţă. Încă de la 1 februarie, cînd începuse să se încălzească şi cînd bucureştenii se aşteptau ca apele Dîmboviţei să iasă din matcă şi să inunde cele două maluri, el trimisese un pitac către nazirii Epitropiei podurilor, în care porunceşte ca polcovnicul de podari „cu toţi oamenii săi şi cu ajutor de la Spătărie şi de la Agie, cu căngi şi cu topoare, la toate podurile mari din Bucureşti, să păzească zi şi noapte, ca să întîmpine sloii de gheaţă şi pe cei mari să-i sfarme, să-i micşoreze, să-i treacă printre parii podurilor [82]. Dezgheţul Dîmboviţei era totdeauna prilej de inundarea mahalalelor mai joase şi de pagube mari. Primejdia cea mare era că sloiurile de gheaţă, purtate de şuvoiul apei, puteau sfărîma podurile de peste Dîmboviţa şi în această situaţie inundaţia lua un caracter grav.

Pentru întîmpinarea inundaţiilor, care erau foarte frecvente în Bucureşti după 1750, se făcuse o lucrare mai mare în albia Dîmboviţei. Anume, se săpase în lungul ei, pe o distanţă de cîţiva zeci de kilometri, un şanţ adînc şi destul de larg, prin care se abăteau apele crescute din ploi şi din topirea zăpezilor. Lucrarea fusese făcută de Alexandru Ipsilanti, în prima domnie dintre 1774 şi 1782, după cum confirmă pitacul [83] său din 9 august 1797. Şanţul pornea de sub dealurile judeţului Dîmboviţa şi urma toată albia rîului pe o distanţă destul de lungă pînă la ieşirea din Bucureşti. Şanţul intra în funcţiune numai cînd apa rîului nu mai încăpea în albia sa obişnuită; atunci se deschidea intrarea în şanţ şi apa rîului astfel împărţită nu se mai revărsa peste maluri.

S-a întîmplat însă ca pe traseul şanţului să se construiască mori, care în verile secetoase nu mai puteau să funcţioneze fiindcă apa rîului se scurgea numai pe albia sa naturală. În vara anului 1794, fiind secetă, proprietarii morilor de pe şanţ deschiseră intrarea şanţului şi abătuseră apa ca să poată funcţiona şi morile lor. Acest lucru însă a micşorat foarte mult debitul de apă din albie şi a făcut ca morile din Bucureşti să nu mai funcţioneze. Faptul a dat naştere la plîngeri către domn, care a trimis la faţa locului o comisie de anchetă. „Fiindcă luăm domnia mea înştiinţare pentru şanţul de la judeţul Dîmboviţa, care este făcut într-adins numai pentru vremi de pliniri, cînd se întîmplă venirea apei Dîmboviţei mare, să se abată prisosul apei pe şanţ, de a fi oraşul Bucureştilor ferit de înecăciune. Iar în altă vreme, mai vîrtos acum cînd este secetă, are a fi şanţul bine închis şi astupat, de a curge toată apa Dîmboviţei pe apa ei; cum că acolo, pe numitul şanţ fiind două mori, iar epistatul şanţului, pentru ca să lucreze acele mori au lăsat deschisă curgerea apei pe ele şi au secat Dîmboviţa, cum se vede, pricinuind lipsă de apă la morile Bucureştilor, de nu pot lucra şi aducînd *stenahorie*

---

[81] *Ibidem*, p. 390.
[82] *Ibidem*, p. 389.
[83] *Ibidem*, VIII, p. 134.

de obște, lucru care duce la multă vinovăție pe numitul epistat" [84]. Comisia de anchetă, compusă din: un vătaf de curte, al doilea epitrop și un zapciu spătăresc a mers la gura șanțului și a fixat stavila, ca apa Dîmboviței să curgă numai pe albia sa, nu și pe șanțul de rezervă destinat numai pentru prevenirea inundațiilor.

În anul 1797 era domn în Țara Românească același Alexandru Ipsilanti. În vara acestui an se repetă întîmplarea din 1794, cînd stătuseră morile din București din lipsă de apă. Atunci domnul trimite fostului mare spătar Constantin Caliarhi, ispravnic de Dîmbovița, un pitac în care precizează atribuțiile epistatului: „nu este numai a griji în vremi zlotoase și de potop, a cumpăni adică apa Dîmboviței și a împărți pe șanțuri ca să nu facă înecare Bucureștilor, ci și în vreme de secetă să poarte grija, să curețe, să destupe matca Dîmboviței, acolo la gura șanțurilor, ca nu cumva aruncînd nămol în drumul ei și avînd loc de scurgere pe șanțuri, să rămîie *politia* Bucureștilor lipsită și de acea puțină apă, ce ar fi în vreme de secetă, după cum se află acum, de stau și atîtea mori în București în uscat". Porunca domnului trimitea pe ispravnic la fața locului, să vadă dacă „Dîmbovița este astupată din aruncături de nomol sau abătută și împuținată de vreun meșteșug și să ia pe loc măsurile necesare" [85].

Am amintit mai sus că între cauzele care provocau sau amplificau inundațiile în București este și faptul că locuitorii de pe malul Dîmboviței deprinseseră obiceiul de a arunca gunoaiele în apă și de a-și întinde terenul în matca rîului, făcînd zăgazuri cu pari și nuiele împletite pe care le umpleau cu pămînt. Lucrul acesta se întîmpla pe toată matca rîului, pe ambele părți, dar mai ales în dreptul fostei curți domnești.

Constantin Hangerli, în scurta sa domnie, începuse să vîndă parcele de pămînt din terenul pe care fusese construită Curtea domnească. Cumpărătorii acestor parcele, cei mai mulți negustori, voiau să-și construiască prăvălii și gospodării, dar fiindcă terenurile erau prea mici, le sporiră prin adăugiri din matca Dîmboviței. Acest fapt a făcut ca albia Dîmboviței să se strîmteze foarte mult și să nu mai poată reține toată apa în vreme de primăvară, cînd se topesc zăpezile și de toamnă, cînd încep ploile. Astfel că inundațiile în aceste anotimpuri dobîndeau, în unele locuri, caracter foarte grav.

S-a mai pus întîi problema ca matca să fie readusă la locul său, prin retragerea tuturor terenurilor înaintate în matcă. Dar, odată cu aceasta s-a văzut că mai sînt de făcut și alte lucrări, fără de care nu s-ar fi putut realiza scopul urmărit. Aceste lucrări erau: despotmolirea șanțurilor auxiliare pe tot traseul lor, construirea anumitor poduri și consolidarea tuturor celorlalte ce se aflau pe Dîmbovița în cuprinsul orașului, înălțarea malurilor etc.

Alexandru Moruzi, în a doua domnie a sa (1799—1801) își propusese să realizeze aceste lucrări. Au fost numiți epistați ai lucrărilor, mai întîi paharnicul Vintilă, apoi paharnicul Ștefănică „ca un boier practicos și vechi ispravnic la mai multe județe" [86] și, în fine, Constantin Pastia [87]. Lucrările din afara Bucureștilor, pentru adîncirea și curățirea șanțului, s-au făcut cu participarea satelor de pe malul rîului și pe porțiuni pînă în marginea orașului [88]. Lucrările din oraș au întîmpinat însă mari greutăți din partea celor

---

[84] *Ibidem*, V, p. 388.
[85] *Ibidem*, VIII, p. 135.
[86] *Ibidem*, VIII, p. 126, 28 septembrie 1799.
[87] *Ibidem*, p. 130, 30 iulie, 1801.
[88] *Ibidem*, p. 132—134, 16 iulie 1801.

care îşi întinseseră terenurile în matcă şi n-au fost realizate decît în parte. Dacă domnia lui Moruzi n-ar fi fost întreruptă pe neaştepate, în octombrie 1801, această lucrare ar fi fost dusă la bun sfîrşit.

Cu toate aceste lucrări săvîrşite prin stăruinţa lui Moruzi, în jurul anului 1801, oraşul Bucureşti n-a fost totuşi apărat de inundaţii. De fiecare dată cînd zăpezile se topeau prea brusc sau cînd ploile primăvăratice erau prea repezi şi prea abundente, apele Dîmboviţei ieşeau din matcă şi se întindeau pe delături pînă departe. Uneori înălţimea apelor depăşea un stînjen şi făceau înecuri mari în oraş. O asemenea inundaţie s-a petrecut în martie 1814, în domnia hrăpăreţului Ion Caragea voievod. În anaforaua din 22 martie 1814, boierii Constantin Filipescu mare vistier, Radu Greceanu mare ban, Isaac Ralet mare vornic şi Barbu Văcărescu, mare vornic, arată că s-au cercetat cauzele inundaţiei şi se dă o nouă soluţie în această privinţă.

Pentru a se feri pe viitor oraşul şi terenurile satelor din susul rîului de astfel de întîmplări este nevoie — spunea anaforaua — „să se facă zăgaz ţapăn umplut cu pămînt înalt de şase palme domneşti şi lat de doi stînjeni" de la moara vistierului Moscu „în sus pînă unde s-au vărsat apa Dîmboviţei dăunăzi". Moara, ca şi zăgazul ei trebuie lăsate la un nivel mai jos. Lucrări asemănătoare trebuie făcute şi la zăgazul şi moara clucerului Deşliu, „căci de cînd au început apa a să vărsa peste cîmpuri intră în apa Ilfovului, şi apa Ilfovului dînd în Dîmboviţa din sus de Dragomireşti, în judeţul Ilfovului, să face înecăciune în Bucureşti".

Marii boieri propun ca zăgazurile din susul morilor clucerului Deşliu şi vistierului Moscu să se facă cu cheltuiala acestora, iar cheresteaua necesară să o plătească postelnicul Andrei „ce au fost epistat al şanţului spre pedeapsa vinii lui, căci n-au avut purtare de grijă a face cuviincioasă pază după datoria sa şi a înştiinţa din vreme ca să se facă trebuinciosul dres. Şi pentru că acum este vreme de primăvară cînd începe a să topi zăpada la munte din care se înmulţesc apele, ca să nu să mai facă înecăciune, după cum s-au făcut atît aici în Bucureşti, cît şi pe afară, postelnicul Ilie să fie orînduit *mumbaşir* şi să pornească la lucru cu 40 de salahori şi şenţari, ca în grabă să facă îndreptarea aceasta". Boierii propun de asemenea să fie trimişi la lucrare postelnicul Nicolae, vătaf de morari şi Ioan morarul de la moara mănăstirii Sărindar: „să fie nelipsiţi de acolo pînă să va isprăvi toate acestea şi osteneala lor să li se plătească de către dumnealor mai sus numiţii stăpîni de mori" [89].

Dar în afară de zăgazurile indicate mai sus, rămîneau încă de refăcut vechile şanţuri, concepute şi realizate de Alexandru Ipsilanti cu aproape patru decenii mai înainte. Astfel, în vara anului 1815, marii boieri primesc poruncă de la Caragea Vodă „prin grai" ca să cerceteze la ce sumă s-ar ridica facerea şanţurilor pentru a feri oraşul de înecăciune, precum şi cine anume să contribuie la plata acestor bani. Domnul le face cunoscut că hărăzeşte şi el 2500 taleri „la acest obştesc folos".

Marii boieri, după ce consultă pe meşterii care fac astfel de lucrări şi aceştia arată că suma necesară se ridică la 12 135 taleri, chibzuiesc prin anaforaua [90] ce-o înaintează domnului la 27 iulie 1815, ca banii să fie adunaţi de la stăpînii moşiilor ce sînt înecate de apa Ilfovului, indiferent dacă aceştia locuiesc la ţară „afară", sau în Bucureşti. Contribuţia moşierilor trebuie să fie în raport cu întinderea moşiei, plătind fiecare cîte 20 parale „de stînjen de moşie". Se arată în anafora: moşiile, stăpînii şi stînjenii pe care

[89] Arh. St. Buc., *ms.* 1114, f. 23—24 v.
[90] Idem, f. 206.

trebuie să-i plătească fiecare, indicîndu-se că toate aceste moșii însumau 37 600 stînjeni.

Primul șanț trebuia să se facă la Răcari, „din sus de moara Brăiloiului unde dau în Ilfov cîteva apșoare mici, ca prin acest șanț să se abată apa Ilfovului a intra în apa Dîmboviței. Și alt șanț să se deschiză tot acolo, mai la vale din apa Dîmboviței, pînă la șanțul cel vechi ce dă în Ciorogîrla, ca să ia prisosul apei atît al Ilfovului, cît și al Dîmboviței cînd vine mare, unde acolo să se mute și stăvilarele și să păzească epistatul și șănțarii. Iar gura șanțului celui vechi, ce este mai din sus, să se astupe".

Boierii propun ca mumbașir al acestor lucrări pe medelnicerul Grigore Pojoreanu care, împreună cu Dima, suiulgi-bașa, să se ducă cu salahori și „să deschidă amîndouă șanțurile, însă aceasta să se săvîrșească fără zăbavă, acum în vreme de vară, cît este cu înlesnire a se lucra".

Pentru ca lucrările din afară să meargă paralel cu cele dinăuntru orașului, domnul propune să se cumpere o „mihani", adică o mașină cum a văzut la Țarigrad, ca prin ajutorul ei „să să sape și să să curețe totdeauna matca Dîmboviței cu înlesnire și cu prea puțină cheltuială". Pentru aceasta, în iulie 1815, el poruncește marilor boieri să se sfătuiască cu arhimandritul Theodosie, egumenul mănăstirii Radu Vodă, care „are deplină știință a închipuirii acestii mihanii" [91]. Documentele nu ne spun mai departe dacă mașina a fost cumpărată și folosită în secolul arătat.

Aceste mari lucrări săvîrșite în 1814 și 1815 n-au avut darul să dureze prea multă vreme. După 4—5 ani se constată iarăși că apa Dîmboviței are tendința de a ieși din albie, mai ales primăvara, cînd se producea topirea zăpezilor și începeau ploile. Pentru acest lucru se fac cercetări pe traseul șanțurilor și se află că la gura lor „s-au făcut o mîncătoare foarte mare". De aceea Alexandru Suțu, la 24 mai 1819, numește pe marele vistier Grigorie Romanitis, pe clucerul Iordache Deșliu și pe paharnicul Enache Hafta să chibzuiască „îndreptarea acestei mîncături " [92].

Dar alături de această surpare a șanțului se adaugă încă vechea practică a locuitorilor din București, de pe malurile Dîmboviței, care au început iarăși să-și prelungească terenurile în matca rîului. Alexandru Suțu poruncește, la 24 iunie 1820, să se distrugă toți țărușii cu care riveranii își susțineau malurile, pe care le făcuseră în paguba albiei îngustate.

Toate poruncile și măsurile ce s-au luat ca să se stavilească acest obicei rău n-au dat nici un rezultat pozitiv. Dacă încercările de a înainta în matcă nu s-au făcut totdeauna cu vădită intenție, strîmtorarea albiei se realiza prin depunerea tuturor gunoaielor în albia rîului. Faptul începuse să îngrijoreze în mod serios. În anaforaua marilor boieri, din 7 septembrie 1826, se arată domnului Grigore Ghica că unii din locuitori cu „binale pă albia Dîmboviții", din lăcomie au făcut „împresurări de lumina acestii ape, strîmtînd-o cu totul", iar alții, în special cei din hanul lui Manuc „cît și ceilalți stăpîni ai binalelor după acolo", precum și cei ce-și au casele mai jos de mănăstirea Mihai Vodă, au aruncat gunoaie, cărămizi și pietre în apa Dîmboviței. Din această cauză s-au făcut numeroase prunduri, iar în unele locuri albia apei s-a strîmtat foarte mult. „Apoi cu acea netrebnică urmare, în scurtă vreme, o să ajungă a nu mai putea apa să-și aibă curgerea ei, cu repeziciune și înlesnire, ci proprindu-să dintr-acele prunduri, să fie silită a să abate pă

[91] Arh. Stat. Buc., *ms.* 1114, f. 231.
[92] V. A. Urechiă, *op. cit.*, vol. IV, p. 318.

aiurea, să pricinuiască două răutăţi în politie, adică înecăciune şi lipsă de apă" [93].

Pentru acest motiv, chiar înainte de a se face cercetare cine a împresurat din matca Dîmboviţei, să se dea „luminată poruncă" spătarului, marelui agă şi boierilor de la Departamentul obştirilor ca să îndatoreze pe epistaţii hanului răposatului Manuc „a pune acum, pînă este apa caldă şi scăzută, ungureni, salahori, cu plată de la dînşii, să scoată din apa Dîmboviţei gunoi, cărămizile şi pietrele ce le-au aruncat, ca să să sloboază curgerea apei cu înlesnire" şi să nu mai existe nici un neajuns tocmai acolo unde trebuie să se facă piaţă obştească, pentru care motiv se şi cumpără casele şi grădina cea mare a lui aga Florescu. La fel trebuie să facă şi ceilalţi locuitori de pe albia Dîmboviţei, începînd „de la grădina lui Procopie din capul podului Gorganilor pînă din jos de mănăstirea Radului Vodă". Şi fără zăbavă, cu ungureni şi salahori, cu sape şi tîrnăcoape, să scoată tot gunoiul şi orice „boclue" aruncat în apă. Prundurile să le sape adînc, iar pămîntul să-l scoată afară, pentru ca „să poată a-şi avea apa scurgerea pă toată matca ei cu înlesnire şi cu repeziciune, după cum au fost din vechime".

Iar dacă ar fi unii din stăpînii locurilor care ar arăta delăsare sau împotrivire, Departamentul epitropiei obştirilor să facă lucrările trebuitoare în contul lor „şi să ţie catastih curat de banii ce va cheltui" ca, după „luminată poruncă, să se împlinească banii de la acei stăpîni ce s-au arătat cu nesupunere la această faptă".

În legiuirea din 1831, se spune că toate umblătorile, grajdurile şi chioşcurile ce se aflau pe malurile Dîmboviţei, precum şi morile „cîte vor fi pe acest rîu în cuprinsul politiei, de la o margine şi pînă la alta a ei, să se taie ca să-şi dobîndească rîul curgerea sa slobodă şi să nu mai pricinuiască înecăciuni politiei" [94].

Odată cu apariţia regulată a ziarelor, inundaţiile provocate de Dîmboviţa sînt amintite mai des. Astfel, se spune că, în primele zile din martie 1830 au fost iarăşi inundaţii în Bucureşti. De data aceasta revărsările Dîmboviţei au început tot de la morile mănăstirii Radu Vodă, unde matca era foarte strîmtă şi au cuprins împrejurimile. Au intervenit însă imediat autorităţile şi cu toţi podarii şi s-a putut deschide calea apelor [95].

Dar revărsările au continuat; aproape nu era an ca Dîmboviţa să nu iasă din matcă primăvara. Toate încercările de a pune capăt definitiv inundaţiilor n-au dat rezultate. Despotmolirea albiei, şanţurile din Bucureşti şi din afara oraşului, stăvilarele şi abaterea apei pe albia altor rîuri n-au fost decît soluţii trecătoare, care n-au putut să domolească cursul Dîmboviţei. După fiecare inundaţie sezonieră ziarele care apăreau în Bucureşti, după 1830, începură să discute această chestiune. Inundaţiile deveniseră problema zilei pentru care s-au propus fel de fel de soluţii.

Despre o astfel de inundaţie este cazul să amintim şi următoarea însemnare făcută pe o carte veche: „La leat 1837, începîndu-se ploile cele mai multe şi mai mari, care n-au fost doo-trei zile a nu fi ploaie în toate lunile, pînă la sfîrşitul lui Iulie. Şi într-această lună în unsprezece zile, la opt ceasuri din zi, s-au pornit ploae mare şi au ţinut doosprezece ciasuri, pînă a doo zi. Şi s-au făcut potop mare peste tot pămîntul încît au înecat şi în

---

[93] Arh. St. Buc, *ms.* 1129, f.76—76 v.
[94] Analele Parlamentare, vol. I, Bucureşti, 1890, p. 449.
[95] „Curierul romănesc", II (1830), nr. 2, 16 martie, p. 5.

Bucureşti şapte mahalale, iar la ţară nu să ştie cîte sate şi oameni s-au înecat, cît şi dobitoacele şi bucatele“ [96].

Un proiect de acţiune în această privinţă îl oferă în 1839 Petrache Poenaru, directorul Eforiei Şcoalelor, care făcuse studii tehnice în Austria, Franţa şi Anglia şi care fusese consultat de domnul Alexandru Dim. Ghica şi în chestiunea albiei Oltului. În proiectul său „Despre mijloacele cum s-ar putea popri înecăciunea ce face apa Dîmboviţii în Bucureşti“ [97], el propune coordonarea tuturor soluţiilor încercate pînă atunci şi anume:

— să se înalţe malurile rîului (diguri) ca în Olanda;

— să se micşoreze iuţeala de curgere a apei;

— să se facă stavile mai sus de oraş (fiecare stavilă împuţinează iuţeala apei, fiindcă prisosul de apă se revarsă în lunci, care înghit astfel o mare cantitate de apă);

— să se desfiinţeze morile cu stăvilarele lor (dacă morile s-ar desfiinţa atunci gîrla ar putea să aibă o matcă mai adîncă);

— apa Dîmboviţei este mărită prin revărsarea în ea a Ilfovului.

Alt specialist, al cărui nume nu-l cunoaştem, aduce critici şi explicări noi în problema tratată de P. Poenaru propunînd alte soluţii:

— stricarea morilor în loc să apere oraşul de înecăciuni ar mări iuţeala apei, care ar veni în Bucureşti;

— altă dată Ilfovul nu se vărsa în Dîmboviţa, ci în Colentina, după cum mărturisesc unii oameni bătrîni, şi după cum o dovedeşte chiar matca lui cea veche, care şi pînă azi se numeşte „Valea Ilfovului“;

— să se lărgească matca apei în oraş;

— să se scoată parii cei mulţi, care împiedică curgerea apei; de asemenea răchitele şi sălciile;

— Gîrlişoara care se împreună cu Dîmboviţa tot în oraş, ar trebui să i se facă împreunarea în afara oraşului, în josul apei;

— să se facă un şanţ (canal) din dreptul mănăstirii Mihai Vodă, care trecînd pe lîngă fostul palat domnesc, ar curge prin locurile cele joase către cişmeaua de la Filaret, „împreunîndu-se cu Dîmboviţa în josul oraşului“:

— „ca să se dobîndească o scurgere mai slobodă, ar fi bine încă să se dărîme morile“ de la Foişor şi Vitan (aceste propuneri după cum se spune „sînt cu totul altfel decît cele propuse“ în proiectul lui P. Poenaru). În sprijinul ultimului proiect nu morile sînt cauza cea mare a inundaţiilor; s-ar putea desfiinţa morile de pe Dîmboviţa care îndestulează Bucureştii şi s-ar putea face altele pe Colentina, Ialomiţa, Argeş şi Ciorogîrla.

„Dintre cele patru rîuri, Colentina este cel mai folositor, dar şi el are apă de ajuns numai cînd o da destulă ploaie, iar pe vreme uscată morile lui stau în nelucrare. Morile ce se află pe Ialomiţa nu numai că sînt des expuse primejdiei de a fi dărîmate prin puterea apei, dar cer şi o clădire foarte costisitoare, mii de cară de lemne trebuiesc pentru facerea zăgazului, ce este cu atît mai anevoie cu cît se împuţinează din zi în zi mai mult pădurile după Ialomiţa. Argeşul este cunoscut ca rîul cel mai repede din ţara noastră, ce proprietarii de mori au aflat în destul cu paguba lor, dărăpănîndu-li-se adesea morile lor“;

— morile de pe Ciorogîrla nu pot lucra decît atunci cînd este „prisos de apă“ şi s-a întîmplat „că trei ani de rînd nici o roată de moară nu s-a învîrtit“.

---

[96] Ilie Corfus, *op. cit.*, p. 164, nr. 11.
[97] George Potra, *Petrache Poenaru...*, Bucureşti, 1963.

— Poenaru propune o Dîmboviţă navigabilă prin oraş — aici se arată că nu e nimerit şi nici posibil, iar ţăranii ar întîmpina mari dificultăţi în aducerea mărfurilor lor la oraş;

— desfiinţîndu-se morile, cursul Dîmboviţei ar deveni mai repede.

Problema inundaţiilor a preocupat multă vreme opinia publică bucureşteană. S-au făcut proiecte, s-au urmat discuţii tehnice, dar bani şi o soluţie radicală nu s-au găsit. Între timp Dîmboviţa îşi continua jocul său de ape şi, cînd şi cînd, ieşea dintre maluri şi se întindea pe delături în ciuda stăpînirii şi spre groaza locuitorilor care nu aveau altă împotrivire decît să se urce pe case sau să fugă din calea apelor.

Într-un ziar de la mijlocul secolului trecut, citim: „Vineri în 18 ale corentei [februarie 1855] au început cursul Dîmboviţei a creşte şi după amiază a se revărsa prin mahalaua Izvorului şi Mihai Vodă; iar sîmbătă au crescut aşa de mare încît nu mai era cu putinţă a umbla pe uliţi de adîncimea apei. Dar îndată, chiar vineri la un ceas după miezul nopţii, cinstita politie au luat măsurile cuvenite cercetînd toate casele ce se afla în apă, ca să asigure pe locuitori de primejdia ce-i ameninţă şi a da celor lipsiţi ajutorul cerut. Iar sîmbătă dimineaţa cinstita vornicie au adus o sumă de cară ca să ridice pe acei locuitori ce fuseseră în primejdie şi să-i mute la siguranţie şi aşa toţi îndată au scăpat; însă tot sîmbătă noaptea a început apa a scădea şi acum, din voinţa lui Dumnezeu, ne aflăm în bună odihnă“ [98].

Epoca marilor inundaţii nu trecuse încă. Se pare că, cu cît se amîna soluţia radicală pentru stăvilirea revărsărilor Dîmboviţei şi cu cît malurile rîului se acopereau de case care se îmbulzeau unele într-altele, cu atît primejdiile inerente acestor revărsări deveneau mai mari şi mai neprevăzute. Dar viaţa oraşului îşi urma cursul ei, netemătoare de aceste primejdii şi lipsită de ajutorul oficialităţilor, care în faţa pericolelor îşi pierdeau cumpătul.

Trei au fost inundaţiile cele mai mari pe care le-au trăit Bucureştii.

Primăvara anului 1862 a fost foarte ploioasă. Încă din februarie au început căldurile şi ploile, care topeau văzînd cu ochii straturile groase de zăpadă căzute în cursul iernii. Dezgheţul începuse brusc, iar ploile făcură să se umfle rîurile şi să iasă din matcă. Soseau ştiri din toată ţara că pretutindeni începuseră inundaţiile. Multe oraşe de pe malurile rîurilor fuseseră acoperite de apă şi populaţia îşi părăsise casele şi căuta scăparea prin fugă, sub biciul rece al ploilor care nu mai încetau. În Bucureşti, din Grozăveşti pînă la grădina Cişmigiu, inclusiv, era un întins de apă care ameninţa să crească, să crească mereu; Dîmboviţa îşi depăşise toate capriciile sale în această privinţă. Sute de familii rămaseră fără adăpost, rătăcind la voia întîmplării în ploaie şi frig. Un ajutor grabnic şi substanţial trebuia să vină de undeva.

Mitropolitul ţării, în martie 1862, trimise o circulară episcopilor, egumenilor şi protopopilor din judeţe ca să colecteze sume pentru acest ajutor. „Poate fi în adevăr o soartă mai de plîns şi mai înduioşetoare decît situaţia a mii de familii — spunea circulara — rătăcind departe de acoperămîntul lor deşert şi ruinat, fără azil, fără ocrotire, sub muşcăturile foamei şi al frigului, purtînd cu dînsele mizeria şi disperarea?“ Sumele subscrise, care n-au fost cu totul îndestulătoare, s-au colectat la Ministerul Cultelor şi Instrucţiunii, de unde au fost împărţite celor năpăstuiţi.

Cuza Vodă însărcinase pe maiorul Pisoţchi, adjutant domnesc, să cerceteze personal situaţia sinistraţilor şi să alcătuiască o listă de cei care au nevoie grabnică de ajutor. Ofiţerul alcătui o listă de 122 de persoane, iar domnul

[98] „Vestitorul romănesc“, 1855, nr. 15, 23 februarie, p. 60.

porunci să li se dea cît mai grabnic trei sute de galbeni de la Ministerul Cultelor; fiecare sinistrat a primit cîte 135 de lei [99].

Nici nu se uscaseră bine uliţele de apă şi noroi şi familiile celor sinistraţi încă nu se fixaseră în adăposturi mai bine cînd, sfîrşitul primăverii din 1864 aduse o nouă inundaţie catastrofală. De data aceasta prisosul de apă care a ieşit din matca Dîmboviţei l-au dat ploile torenţiale de la sfîrşitul lunii mai, care au făcut ca rîul să iasă din albie şi să înece mahalalele Antim, Broşteni, Izvor şi altele învecinate [100]. De data aceasta apele revărsate au ajuns la doi metri înălţime şi ameninţau cu prăbuşirea caselor inundate.

Un medic bucureştean, dr. L. Fialla „a format o societate internaţională pentru ajutorul grabnic şi astfel s-au adăpostit mulţi fără locuinţă, s-au acordat ajutoare în vestminte, alimente, bani". Personal, doctorul Fialla a mers călare prin mahalalele inundate şi urmat de furgonul cu mîncare gătită, a împărţit hrană locuitorilor sinistraţi [101].

Mihail Kogălniceanu, pe atunci ministru de Interne, face un apel public [102] către prefecţii judeţelor, cerînd să deschidă liste de subscripţii în ajutorul nenorociţilor care au suferit de pe urma inundaţiilor, atît din Capitală, cît şi din alte părţi ale ţării. Societatea dramatică M. Pascali dă la 17 iunie o reprezentaţie la Teatrul cel Mare (Teatrul Naţional) „în ajutorul familiilor inundate".

Dar, ca şi cînd n-au fost de ajuns inundaţiile din 1862 şi 1864, în primăvara următoare din 1865 urmă cea mai catastrofală dintre „înecăciunile" care au bîntuit Bucureştii, în cursul secolului al XIX-lea. Între 13 şi 20 martie din acest an tot cursul Dîmboviţei de la Grozăveşti pînă la Vitan, pe o mare suprafaţă de o parte şi de alta, a fost acoperit de un strat de apă, care în unele părţi atingea trei metri înălţime. Fenomenul n-a avut numai un aspect bucureştean, ci a fost general în toată ţara; s-a întrerupt circulaţia, aprovizionarea cu alimente şi apă potabilă a fost foarte grea, iar ziarul „Trompeta Carpaţilor" a lui Cezar Bolliac, n-a apărut în acest timp [103], deoarece clădirea în care se afla instalată redacţia lui era cuprinsă de apă. Cauzele acestei inundaţii au fost cele cunoscute: zăpezi mari în timpul iernii, dezgheţ rapid, ploi mari „cu găleata" şi în Bucureşti, pe lîngă cele de mai sus, aceleaşi pricini specifice Dîmboviţei (mori, şanţuri astupate, îngustarea albiei etc.).

De data aceasta n-a mai fost vorba de liste de subscripţie şi de ajutoare organizate ad-hoc, care să ofere sinistraţilor hrană şi adăpost. Numărul celor scoşi din casele lor şi aruncaţi afară, lăsaţi să rătăcească pe uliţe sub biciul foamei şi al vremii era aşa de mare, încît s-a pus mai întîi problema răspunderilor. Ziarele vremii, mai ales „Trompeta Carpaţilor", au început o campanie foarte violentă împotriva guvernului acuzat de nepricepere, dezinteres şi necinste. Nu se luase nici o măsură pentru a pune populaţia oraşului la adăpost de aceste calamităţi. Pentru toate s-au găsit bani — pentru teatre, grădini, îmbunătăţirea rasei vitelor etc. etc. — numai pentru a se apăra populaţia de inundaţii nu s-a făcut nimic, „pentru scăparea oamenilor care plătesc biruri peste biruri, pentru nişte case care se surpă şi putrezesc în inundaţii. Suburbii [mahalale] întregi s-au cotropit de apă şi n-au fost mijloace, nici chiar atîtea ca să pătrundă pînă la dînsele, ca să întindă mîna celor ce se îneacă sau să dea o pîine celor ce mor de foame în podurile-

---

[99] Arh. St. Buc., *Ministerul Instrucţiunii*, 979/1862.
[100] „Revista poporului", IX (1900), nr.11, p. 131.
[101] „Buciumul", II, p. 965, iunie 1864.
[102] „Monitorul oficial", nr. 130 (1864).
[103] „Trompeta Carpaţilor", I (1865), nr. 2, p. 1273.

caselor. Poliţia şi corpul municipal, în uniforme frumoase, aleargă pe străzile neinundate, fac gălăgie multă la marginea apelor, ca să zică că au ostenit şi s-a sacrificat pentru nenorociţi... Ceea ce este mai urgent, ceea ce este foarte urgent este imediata începere a canalizării Dîmboviţei".

Dar pînă să se vadă roadele măsurilor ce urmau a fi luate de autorităţi, din iniţiativă particulară s-a încercat ajutorarea celor aflaţi în suferinţă. Astfel, la 2 martie 1865 senatorul Scarlat Rosetti deschide o listă de subscripţie. Sumele care s-au adunat în cercurile moşiereşti erau o nimica toată faţă de pagubele suferite şi de numărul mare al sinistraţilor. Pastorul protestant R. Neumeister alcătuieşte un comitet de iniţiativă pentru ajutorul celor năpăstuiţi compus numai din străini, cu scopul ca să adăpostească, să hrănească şi să îmbrace pe cei nenorociţi. În tipografia Nifon, care era goală, sînt adăpostite treizeci de familii. Bancherul Hillel Manoah-fiul a închiriat în Piaţa Sf. Gheorghe o casă cu două etaje, cu 12 camere încălzite cu cheltuiala lui, ca să adăpostească pe cei fără locuinţă [104].

Se alcătuieşte un comitet din care fac parte mitropolitul, preşedintele Curţii de Casaţie, primarul Capitalei şi şapte negustori de frunte ca să strîngă fonduri pentru sinistraţi. Se deschid liste de subscripţie în toată ţara.

Cu ocazia acestei inundaţii, domnitorul ţării, Alexandru Cuza trimite o scrisoare primului ministru în care îşi exprimă părerile sale în această privinţă şi cere să se ia urgent următoarele măsuri: să se aplice imediat legea pentru libera curgere a Dîmboviţei; să se alcătuiască un proiect de lucrări pentru regularizarea cursului Dîmboviţei şi construirea cheiurilor.

Tot cu această ocazie, critică activitatea autorităţilor care n-au fost prevăzătoare şi energice ca să găzduiască pe sinistraţi în cazărmile şi clădirile publice şi n-au împărţit la timp şi suficient ajutoare la sinistraţi [105].

Tineretul boieresc, veşnic dornic de distracţii, dă în ziua de 22 martie 1865 o reprezentaţie teatrală în sala Bossel * în folosul celor bîntuiţi de inundaţia din Bucureşti. S-au jucat două piese în limba franceză, s-a dat concert de „cei mai buni muzicanţi de ambele sexe ale societăţii bucureştene". Au debutat Eufrosina N. Manu, Zoe şi Maria Creţeanu, Z. A. Cantacuzino, Grigore Paleologu, Grigore Fălcoianu, Emanoil Florescu, Scarlat Trăsnea şi Grigore Manu, toţi odrasle boiereşti care găsiseră un prilej de petrecere şi desfrîu în suferinţele atîtor familii fără adăpost.

Cu prilejul acestei catastrofale inundaţii, Dimitrie Papazoglu şi G. Venrich editează un tablou cu titlul „Marea versare a Dîmboviţei de la 1/13—8/20 martie 1865, dedicat onor. Comitet de sauvetagiu", în care se redă o hartă a Bucureştilor, pe care se arată regiunea acoperită de apele revărsate. Tabloul a fost făcut „în memoria liberărei de inundaţiune a Capitalei Bucurescì, de la Boteni pînă la Budeşti, 1865 martie 27" şi poartă emblema ţării şi a oraşului [106].

În fine, ca ultimă şi cea mai bună măsură pentru prevenirea inundaţiilor se votează legea pentru desfiinţarea morilor şi zăgazurilor de pe apa Dîmboviţei [107]. În lege se prevedea desfiinţarea zăgazelor, stăvilarelor, îngrădirilor şi zidăriilor din matcă (art. 1), dărîmarea morilor şi orice alte clădiri aflate pe apa rîului (art. 3), curăţirea (art. 5) şi lărgirea albiei pînă la douăzeci de metri (art. 6), dărîmarea podurilor cu picioare în apă (art. 7), studiul

---

[104] *Ibidem*, nr. 3, p. 1277.
[105] *Ibidem*, nr. 4, p. 1281.
* Fr. Bossel, pe Calea Mogoşoaiei, peste drum de Teatrul Naţional.
[106] Colecţia George Potra.
[107] „Trompeta Carpaţilor", I, nr. 6, aprilie 2, p. 23 (1231).

canalizării Dîmboviței pe tot cursul ei și înființarea de cheiuri în oraș (art. 8) și „să se taie caturile, să se înalțe malurile, să se curețe canalul dintre rîurile Ilfov și Colentina și să se dea altă derivație apelor ce se varsă în Dîmbovița" (art. 9). Se dispunea expres în lege ca proiectul să fie gata în cel mult doi ani. Prin această lege se părea că guvernul, speriat de pagubele ultimelor trei inundații, este hotărît să rezolve definitiv și complet problema Dîmboviței.

Este adevărat că lucrările prevăzute în lege au început imediat. Ele însă vor avea un ritm greoi, cu amînări și delăsări și se vor reduce la început numai la lucrări superficiale și de aspect, fără să se atace din plin ceea ce era urgent necesar. Au fost scoși din închisori arestații și puși la muncă sub comanda colonelului Dimitrie Crețulescu. Condițiile grele de muncă și hrana insuficientă provoacă un început de răscoală între acești arestați [108].

Marile lucrări de canalizare a Dîmboviței vor începe abia în toamna anului 1880. La 3 noiembrie oficialitățile inaugurează aceste lucrări la bariera Vitan. Primarul Capitalei a rostit cîteva cuvinte frumoase: „ziua de astăzi este o zi mare ce prevestește transformarea Capitalei României; o zi ce făgăduiește însănătoșire și înfrumusețare orașului". În această zi cinci sute de lucrători au început săparea canalului [109], care avea să închidă apele jucăușe ale Dîmboviței între maluri înalte, peste care nu vor mai putea trece.

Cu toate acestea abia se terminaseră și se consolidaseră lucrările de canalizare a Dîmboviței și capriciosul rîu făcu o nouă surpriză Bucureștilor. La 26 aprilie 1892 apele neastîmpăratului rîu, „crescute peste măsură, sar zăgazurile și inundează toate cartierele Grozăvești, Cărămidari și Cotroceni. Apa amenințînd ceas de ceas, inginerii primăriei s-au dus în ziua catastrofei, cîteva ore mai nainte, să previe populația și s-o îndemne a-și părăsi casele, luînd lucrurile mai de preț, însă mulți n-au voit să asculte de acel sfat". Cartierele care au suferit cel mai mult au fost Grozăvești și Cărămidari. Grădina Botanică a fost inundată în întregime și aproape distrusă. Rampa de vin a fost măturată; multe butoaie cu vin au fost luate de apă; altele desfundate și sparte. Populația rămasă fără adăpost era de plîns; femei, copii și moșnegi, aproape dezbrăcați, strigau după ajutor. Primăria a împărțit în prima zi 800 de pîini, consiliul comunal a votat zece mii lei spre a se cumpăra alimente populației de la Grozăvești și Vitan, rămasă pe drumuri. Pagubele oamenilor au fost foarte mari fiindcă multe case au rămas cu totul ruinate [110]. A fost ultima revărsare a Dîmboviței; ultimul său capriciu!

FOAMETE, MOLIME ȘI LĂCUSTE

Între calamitățile care au bîntuit Bucureștii, în decursul celor cinci secole de existență socială, cele mai multe victime le-au produs foametea și molimele. Foametea a fost cauzată, uneori, de timpul foarte cald și uscat (lipsă totală de ploi), care a pîrjolit și prăpădit nu numai grînele, dar chiar și iarba atît de necesară pentru hrana vitelor. Altădată, foametea a fost provocată de nesfîrșitele războaie care au frămîntat pămîntul țării și i-au secătuit rezervele de hrană.

---

108 „Monitorul oficial", 1867, p. 1005.
109 Idem, 1880, nr. 248.
110 C. Bacalbașa, *Bucureștii de altădată*, vol. II, p. 152—153.

Dintre molime nici una n-a prăpădit pe oameni ca ciuma. Iar de multe ori, foametea şi ciuma se produceau concomitent şi atunci prăpădul devenea mai cumplit. Alteori nenorocirile se ţineau lanţ, întîi războaiele cu năvala turcilor, a tătarilor sau a nemţilor, apoi foametea cu aspectele ei teribile, şi în fine ciuma de care oamenii fugeau îngroziţi în toate părţile, părăsindu-şi chiar avutul numai să-şi scape viaţa.

Ciuma secera vieţile oamenilor, fără nici o milă. Documentar ea este cunoscută de mii de ani. Izvoarele istoriei vechi o amintesc la egipteni, evrei şi la alte popoare din antichitate. Dintre toate care le-a înregistrat istoria, — cea mai ucigătoare, şi care a îngrozit mai mult omenirea, a fost ciuma neagră sau moartea neagră din secolul al XIV-lea, care a bîntuit în perioada 1346—1352. A pornit din fundul Chinei, a trecut spre Mesopotamia, ţărmul Mării Caspice şi Mării Azov, de aici în ţinutul Volga şi Caffa de unde a trecut la Constantinopol şi a contaminat întregul Orient, nordul Africii şi toată Europa. Se socoteşte că un sfert din probabila populaţie a Europei din acea vreme, adică 24 de milioane de oameni au pierit în această epidemie, şi probabil că numărul victimelor a fost şi mai mare în Asia [111].

În ceea ce priveşte ţările române, ciuma e cunoscută numai din secolul al XV-lea; aceasta nu înseamnă că ea n-a bîntuit şi mai înainte ţinuturile noastre. În Moldova e amintită la 1443; în 1476 în ambele principate, iar în 1480 şi 1495 face prăpăd în Transilvania şi Ţara Românească. Din secolul al XVI-lea, din nenorocire, ea începe să fie bine cunoscută în ţara noastră, iar în secolul următor cînd se auzea despre ciumă, populaţia orăşenească fugea îngrozită spre munţi, mai înspăimîntată decît de năvălirea tătarilor sau a turcilor.

În 1660, turcii şi tătarii au jefuit Moldova şi Ţara Românească, şi au tîrît cu ei peste cincizeci de mii de locuitori din Muntenia [112]. Foametea şi ciuma [113] au completat jalnicul tablou al ţării. Cronicarul Muste, în legătură cu răzmeriţa din 1660, spune că pe acea vreme „s-au făcut foamete mare în Ţara Românească“ [114].

În 1676 bîntuia în Bucureşti o ciumă cumplită. Gheorghe Duca Vodă, speriat de prăpădul morţilor, recurge la ultimul mijloc de apărare: fuge din Bucureşti şi se instalează la Cocorăşti, la moşia comisului Vlad Cocorescu. Caimacamii pe care-i lăsase în Bucureşti — logofătul Radu Creţulescu, vornicul Stroe şi vistierul Vîlcu — fug şi ei îngroziţi. Bucureştii rămîn pustii „dar cu desăvîrşire pustii“ [115], pînă în primăvara anului 1677 cînd ciuma încetează.

Desele epidemii de ciumă, care îngroziseră domnia, precum şi numărul foarte mare al morţilor care rămîneau neîngropaţi, în casele pustiite şi pe uliţe, făcu să se creeze un corp de oameni bine plătiţi, să strîngă morţii şi să-i îngroape, să cureţe oraşul şi să şteargă urmele molimei. Aceştia se numeau ciocli şi erau recrutaţi din foştii ciumaţi care scăpaseră de moarte, şi despre care se spunea că nu se mai atinge boala de ei.

Asaltul turcilor asupra Imperiului habsburgic, care culminează în 1683 prin asediul Vienei, a făcut ca ţările române să fie cutreierate de turci, de tătari şi de poloni şi să provoace o foamete cumplită. În Iaşi, povesteşte cronicarul Nicolae Costin, „un ţigan au amăgit pe o fată săracă şi au băgat-o

[111] Dr. Pompei Gh. Samarian, *Ciuma*, Bucureşti, 1932, p. 23—24.
[112] Hurmuzaki, vol. III, p. 250.
[113] G. Ionnescu-Gion, *op. cit.*, p. 65.
[114] M. Kogălniceanu, *Letopiseţi*, vol. III, p. 145.
[115] Dr. Pompei Gh. Samarian, *op. cit.*, p. 51.

într-o pivniță pustie și acolo au ucis-o și au tăiat dintr-însa". Și tot el povestește că murind mulți oameni de foame, ca de ciumă „zăcînd pe ulițe, de aceea se învățase lupii de mîncau acele trupuri moarte, neputîndu-i birui cu îngroparea pe toți morții" [116].

La începutul domniei lui Constantin Brîncoveanu, în 1689, bîntuia în București o ciumă groaznică, care s-a potolit și a revenit din nou în 1693. La apariția ciumei în București, populația nevoiașă, care n-avea caleşti să fugă cum făcea familia domnească și boierii, își părăsea casele la voia întîmplării și o lua razna pe cîmp, în păduri și spre munți. Groaza morții era atît de mare încît mintea nu mai putea să judece și să găsească apărarea cea mai bună. Ca în fața pîrjolului produs de foc fugea lumea cînd auzea de ciumă. Boiernașii, care n-aveau pe cine să lase în case să le păzească avutul, îngrămădeau în lăzi și boccele ce aveau de preț și le dădeau pe seama preoților să le păstreze în biserici. Dar molima mergea cu ei și mulți dintre cei fugiți nu se mai întorceau, iar lăzile lor rămîneau în voia preoților. Brîncoveanu se refugia de obicei la Cotroceni sau la Plătărești, iar după ce zidise palatul de la Mogoșoaia se ducea acolo ca să fie ferit și mai aproape de scaunul domniei. Numai în 1706—1707, cînd ciuma se arătase mai pustiitoare ca oricînd, Brîncoveanu se retrase cu familia în fostul palat domnesc din Tîrgoviște.

În 1718 apare iarăși ciuma în București. Fusese pînă atunci război mare între turci și austrieci, iar oștile turcești făcuseră răzmeriță în țară și aduseră foamete. „În București, în toate zilele, se găseau oameni morți de foame" [117]. Dar pe lînga foamete se ivi și ciuma, ca să completeze tabloul cel jalnic al orașului și al țării întregi. Date prea multe despre prăpăd nu avem; ne amintește însă despre el inscripția poetică de pe crucea de piatră înălțată de serdarul Matei Mogoș, care se păstrează pînă astăzi în interiorul bisericii Oboru-Vechi.

Pînă la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, se credea că epidemiile de ciumă au anumite cicluri, și că revin cam la zece ani odată. Faptul însă nu se verificase, fiindcă odată cu secolul al XVIII-lea, aceste epidemii începuseră să apară la perioade mai scurte și să se mențină netulburate ani întregi. Ciuma din 1730, care deși nu a fost prea vijelioasă, cuprinse în vîrtejul său pe Nicolae Mavrocordat și pe fratele său, Ion, amîndoi foști domni.

În 1735 Grigore Ghica, între măsurile pe care le-a luat ca să stăvilească ciuma și să apere populația Bucureștilor de furia molimei, este și înființarea unui spital la Pantelimon care avea o secție specială pentru ciumați. În hrisovul din 12 octombrie 1735, care hotărăște construirea acestui spital, se spune: „am socotit să zidesc și să înalț din temelie o sfîntă și dumnezeiască casă, unde și spital de săraci bolnavi să fie, însă nu numai de bolnavi ce ar pătimi de alte boli trupești, ci de bolnavi cari din depărtarea lui Dumnezeu *ar pătimi de boala ciumii*, pentru că aci în țară și în orașul scaunului domnesc al Bucureștilor..., aduce vremea acea cumplită năpraznică boală între oameni, uneori în vreme de iarnă, cînd săraci ca aceia, neavînd, nici între cei sănătoși, nici pe afară a hălădui, pătimește ca patima cumplită și amar pe geruri și prin vifore nesuferite, și-și răpesc viața". Iar mai departe hrisovul precizează despre secția de ciumați: „am hotărît domnia mea să li se facă niște case acolea aproape, lîngă îngrădișul

---

[116] *Ibidem*, p. 52.
[117] G. Ionnescu-Gion, *op. cit.*, p. 79.

spitalului, la un loc din afară, ca să fie într-însele bolnavi, ca aceia de boala ciumii, păzindu-se ca la un lazaret să nu se amestice cu bolnavii cei din năuntru ce ar fi pătimaşi de alte boale“ [118].

Spitalul însă nu se termină sub ochii fondatorului său, fiindcă Grigore Ghica, în cursul anului, a fost mutat cu domnia la Iaşi; el lăsase însă pe mitropolitul Ştefan să desăvîrşească lucrările. Noul domn al Moldovei organizează la Iaşi breasla cioclilor, care deşi exista de multă vreme, simţea nevoia unei noi aşezări.

În ciuda tuturor silinţelor de a stăvili molima şi de a o împiedica să facă atîtea victime, ciuma însă continua vîrtejul său de moarte şi de jale. În 1737—1738, cînd pe tronul ţării se afla Constantin Mavrocordat, în a treia domnie a sa, ciuma a făcut numeroase victime. Muriseră în Bucureşti 33 000 de oameni, 233 de preoţi şi 3 arhierei [119]. Vestea ciumei din ţările române mersese pînă la Lipsca, unde se duceau mulţi neguţători români după marfă, şi puţin a trebuit ca marele tîrg din toamna anului 1737 să nu se mai ţină de teama primejdiei.

Grigore Ghica, în ultimul an din cea de a doua domnie a sa, în 1752, organizează la Bucureşti breasla cioclilor, altfel decît o făcuse în Moldova. El fixează la 20 numărul cioclilor, puşi sub conducerea unui căpitan, numit mai tîrziu „polcovnic de cioclii“, şi le hotărăşte atribuţiile: îngrijirea ciumaţilor, ridicarea şi transportarea la spital, izolarea, dezinfectarea caselor, cercetarea mahalalelor spre a găsi pe bolnavii ascunşi şi îngroparea lor; între cioclii erau şi muieri posluşnice „la partea femeiască şi la copii şi fete“.

După cum se vede în hrisovul domnesc, cioclii erau scutiţi de dări: „să fie slobozi şi în pace de toate dăjdiile şi orînduelile visterii, vericîte peste an ar ieşi în ţară şi pe oraşul Bucureşti, de nici unele nici un val şi nici un fel de bîntuială să nu aibă“. Cioclii aveau la dispoziţie o căruţă cu doi cai, învelită cu coviltir, în care transportau pe bolnavi la spital. Breasla cioclilor depindea de Agie şi era sub poruncile directe ale marelui agă al Bucureştilor. În 1786 li se plătea 3 taleri pe lună.

Dar ciuma continuă să facă ravagii. În 1756 o nouă epidemie înspăimîntă Bucureştii. Trece repede dar reapare în 1759. Urmează douăzeci de ani şi mai bine de linişte, cînd bucureştenii păreau că uitaseră de ciumă şi de coasa sa înfricoşătoare. În decembrie 1783 se iviră cîteva cazuri în Bucureşti, dar focarul a fost stins, ca să reapară în toamna următoare, cînd moare un ţigan „bănuit“ de ciumă în ţigănia Herăscului. Vestea înspăimîntă pe toţi şi încep să curgă poruncile ca să stăvilească molima. Un an întreg s-au încrucişat poruncile şi s-au ciocnit măsurile. În 20 noiembrie 1784 se hotărăşte ca Tîrgul de Afară să fie mutat în cîmp şi Tîrgul Cucului să fie închis. Flagelul a fost oprit, dar în ianuarie 1785 se constată iar cîteva cazuri în ţară şi în jurul Bucureştilor. În 1786 se dă un nizam în care se fixează măsurile de combatere a ciumei. Este interesant că şi în acest nizam se menţine diferenţa de clasă dintre boierime şi sărăcime: „de va fi vreunul de neam sau de cinste, cel care l-au călcat boala aceasta, să nu aibă voie să-l ridice din casa sa, fără numai cu poruncă domnească“ [120]. Nici în faţa morţii boierii nu renunţaseră la blazonul lor.

Cioclii, aleşi dintre oamenii cei mai netrebnici din Bucureşti, începuseră de la o vreme să comită nelegiuiri cu ciumaţii. Ca să nu se mai ostenească cu transportul lor la spital îi omorau pe drum sau îi îngropau de

[118] Dr. Pompei Gh. Samarian, *op. cit*, p. 77.
[119] G. Ionnescu-Gion, *op. cit.*, p. 639.
[120] Dr. Pompei Gh. Samarian, *op. cit.*, p. 133.

vii. În „nizamul pazei de boala ciumei“, din 1786 se hotăra: „pentru că s-a întîmplat multe nemilostimnice și necuvincioase fapte bolnavilor de către ciocli, spre a hrăpi ale lor, în cît pe mulți din bolnavi îi primejduiesc de pe drum, pînă a nu ajunge la spital, pentru aceasta să fie totdeauna zapciu orînduit ca să meargă cu bolnavul, de departe, ca să nu aibă vreme cioclul să-și energhisească această faptă și răutate; iar de se va dovedi vreun cioclu a se îndrăzni a face această treabă și faptă, să se pedepsească cu cea din urmă pedeapsă, cu moarte ca un ucigaș“ [121].

Ciuma își continuă însă jocul său de moarte. La 20 decembrie 1787 se aude că la Buzău a apărut un focar, care este însă stins repede. În primăvara anului 1792 izbucnește cu furie în București; în iulie erau contaminate două mahalale. În cîteva zile molima se întinde și numai mahalaua Mihai Vodă rămîne necontaminată. Se constată lipsa unui medic specialist. În august, numărul cioclilor se ridică la 60. La 16 septembrie 1792 se întocmește o statistică a mersului bolii în București: 74 morți de la 18 iunie la 31 iulie; 248 bolnavi vindecați; 204 morți în luna august; 116 bolnavi vindecați în această lună; 334 bolnavi în spital la 31 august [122]. În noiembrie boala a slăbit simțitor și în cele din urmă se stinge. Reapare în 1793 în provincie și apoi în București. Toamna anului 1794 este foarte grea, fiindcă lipsește hrana; populația țării și a Bucureștilor suferă de foamete. Domnul Alexandru Moruzi intervine pe lîngă Merkelius, agentul austriac din București, să obțină un import de cereale din Transilvania. În primăvara anului 1795, cînd foametea și ciuma continuau dansul lor macabru o nouă calamitate se adaugă: lăcustele!

Se iau fel de fel de măsuri pentru stăvilirea ciumei: se orînduiește pentru fiecare mahala un epistat al ciumei, care să dea de veste pentru fiecare caz în parte (cei care nu-și fac datoria se pedepsesc cu 200 lovituri la tălpi și surghiun la Snagov); preoții sînt obligați să umble din casă în casă și să denunțe pe bolnavi; să se desinfecteze casele, persoanele și ulițele; femeile cioclilor să fie duse afară din București, popii și protopopii care tăinuesc boala să fie tunși, să li se ia harul și să fie trimiși în judecata Departamentului pușcăriei. Se închide pe timp de 30 zile Tîrgul Cucului; se interzic pogribaniile și pomenirile morților; săracii și cerșetorii care nu sînt buni de muncă să fie strînși și închiși în mănăstiri, iar pentru hrana acestora visteria să dea cîte un taler și jumătate pe lună de familie. Ciocliі spitalului de ciumați să fie împușcați dacă ies din spital și vin în București, sau nu-și fac datoria cum spune nizamul din 1786. Polcovnicul de ciocli care n-a dovedit nici o pricepere „în această treabă a ciocliei“ a fost amendat cu 100 taleri și trimis la Snagov în surghiun; zapciii care nu ascultă de poruncile spătarului sînt trimiși la ocnă etc. Dar boala își vede de mersul său și nu se împiedică de aceste măsuri. Alexandru Moruzi hotărăște să se facă la Dudești un spital și un lazaret de ciumați. După un an de ciumă, cînd se face bilanțul, numărul morților se apropie de zece mii.

Lipsa unui medic specialist în ciumă devenise grija cea mai mare a domnilor. În cele din urmă fu găsit Ștefan Hiotu, care fu numit epitrop al spitalului și lazaretului din Dudești, cu o leafă de 50 taleri pe lună. El nu era medic, ci un simplu „cunoscător în ale ciumei“, fiindcă în 27 noiembrie 1786 fusese numit polcovnic de ciocli și funcționase în această calitate [123]. A fost însă repede înlocuit cu un medic adevărat.

---

121 *Ibidem*, p. 133—134.
122 Hurmuzaki, vol XIX, partea 1, p. 817.
123 Dr. Pompei Gh. Samarian, *op. cit.*, p. 228.

Odată cu intrarea în Bucureşti a lui Ion Caragea ca domn al ţării, în 1812, izbucneşte iarăşi ciuma. Sosirea acestui domn în Bucureşti a fost semnalul unor mari calamităţi în ţară. Chiar în noaptea instalării sale, palatul domnesc de la Mihai Vodă, din Dealul Spirii, a ars pînă în temelii şi Curtea domnească a devenit Curtea Arsă. A doua zi, la 13 decembrie, s-a ivit ciuma între oamenii veniţi cu vodă de la Ţarigrad. A fost în multe rînduri ciumă în ţară, dar analele României nu pomenesc de o boală mai grozavă decît „ciuma lui Caragea". Niciodată acest flagel n-a făcut atîtea victime. Au murit pînă la 300 oameni pe zi şi se crede că numărul morţilor în toată ţara a fost mai mare de 90 000. Contagiunea era aşa de primejdioasă încît cel mai mic contact cu o casă molipsită ducea moartea într-o familie întreagă şi violenţa era aşa de mare încît un om lovit de ciumă era un om mort [124].

Ciuma lui Caragea se oglindeşte des în documentele vremii. Astfel într-o anafora a marelui vornic şi a starostelui de neguţători cu privire la vînzarea cu mezat a unor case ale sărdăresei Safta Ghiulogloaia, se aminteşte că mezatul „nu s-a pus în lucrare din pricina bolii ciumii" şi se cere aprobarea unui nou mezat [125]. Iar într-o jalbă din 1816 a Ancuţei, soţia răposatului Negoiţă, slujitor spătăresc, prin care se jeluieşte domnului Ion Caragea, într-o pricină pentru o casă făcută pe locul mănăstirii Sf. Spiridon-Vechi, se arată că bărbatul jeluitoarei şi doi feciori nevîrstnici au murit de ciumă în molima din 1813 [126]. Aceeaşi ciumă este amintită şi în anaforaua din 1819, într-un proces iscat dintr-o tovărăşie de negoţ între Hagi Stama şi clironomii lui Hagi Ivan: „apoi la leatul 1813, în vremea ciumii, murind şi Hagi Enache de ciumă, au rămas prăvăliile cu toată marfa în mîna şi chiverniseala lui Stama" [127].

După înfricoşătoarea ciumă din 1812 au urmat cîţiva ani de linişte, fără să fi dispărut cu desăvîrşire. Izbucniri lente şi mai puţin violente au fost cînd şi cînd. Astfel, în 1826, se aminteşte o ciumă, în documentele vremii. Un Radu postelnicul cere domnului să-i amîne plata unei datorii către delibaşa Ivancea, fiindcă nu poate plăti „tocmai acum într-această vreme a molimei". Se pare că motivul n-a avut crezămînt, fiindcă domnul l-a trimis pe jeluitor în judecata Departamentului de Şapte.

O altă ciumă, mai puţin năprasnică decît acea din 1812, dar destul de îngrozitoare, este cea din 1828. Toate încercările de a alunga molima s-au dovedit neputincioase s-o înlăture, dar i-au domolit furia. În toamnă se adaugă la ciumă şi foametea, iar spaima îi cuprinsese pe toţi. Boierii şi străinii fugiseră din Bucureşti căutîndu-şi scăpare în satele îndepărtate. Iarna a trecut greu şi în primăvară ciuma făcea mari ravagii în Bucureşti, cînd au murit şi ambii părinţi ai lui I. Heliade Rădulescu. În mai 1829, se numise o „Comisie pentru cercetarea bolnavilor", compusă din 16 membri, care aveau misiunea să descopere pe bolnavii de ciumă şi să ia măsurile de izolare şi dezinfectare. Boala însă mergea repede şi victimele sporeau înspăimîntător. De la 28 mai pînă la 4 iunie căzuseră pradă bolii 92 de persoane, cinci membri ai Comisiei muriseră de ciumă. Furia bolii însă n-a ţinut mult, fiindcă numărul bolnavilor se micşora în fiecare zi. O mare con-

---

124 Ion Ghica, *Scrisori*, în „Biblioteca pentru toţi", vol. 1, p. 66.
125 Colecţia prof. N. Ionescu-Barbă; 4 aprilie 1815.
126 Arh. Stat. Buc., *M-rea Sf. Spiridon Vechi*, 5 mai 1816, II—9.
127 George Potra, *op. cit.*, vol., I, Bucureşti, 1961, doc. 9 mai 1819.

tribuție la înlăturarea bolii au adus medicii militari ruși din armata de ocupație în București precum și doctorul Constantin Estiotu care s-a îmbolnăvit de ciumă, dar a scăpat.

În septembrie se acordă gratificații în bani medicilor și personalului sanitar care combătuseră ciuma. Moare de ciumă generalul Jeltuhin, comandantul trupelor rusești din Principate. Înlocuitorul său, generalul Kiseleff, la sosirea sa în Principate, a luat măsuri urgente pentru stîrpirea ciumei. El reorganiză lazaretele, înmulți numărul medicilor, alocă sume însemnate pentru cheltuielile necesare combaterii și izbuti să stingă boala. Bilanțul acestei ciume care începuse în 1829 și ținuse pînă la jumătatea anului 1830 a fost 26 302 morți civili și 9 557 militari, iar cheltuielile s-au ridicat la 1 602 659 lei [128].

După 1830 ciuma se ivește din ce în ce mai rar în București, iar aparițiile ei sînt sporadice și lipsite de violență. După 1850 nu se mai vorbește de ciumă decît în cazuri izolate în orașele de pe Dunăre. De atunci și pînă acum, timp de o sută de ani și mai bine, Bucureștii n-au mai cunoscut nenorocirea acestei boli.

[128] Dr. Pompei Gh. Samarian, *op. cit.*, p. 519.

PODGORIA ŞI VIILE ORAŞULUI BUCUREŞTI

Nu mă încumet să fac un istoric complet al acestei probleme pentru oraşul Bucureşti. Totuşi, îmi voi îngădui a aminti că şi oraşul Capitală a patriei noastre şi-a avut importanţa lui din punct de vedere al cultivării viţei de vie.

Din cele mai vechi timpuri pămîntul patriei noastre a fost acoperit de păduri, ogoare, grădini de legume şi destul de întinse suprafeţe cu viţă de vie, pentru că este ştiut că stră-strămoşii noştri s-au îndeletnicit cu cultivarea acestei plante care produce minunate fructe şi prin stoarcere sau tescuire, o licoare gustoasă şi foarte mult apreciată. Şi a fost aşa de mult apreciată în vechime încît Strabo, geograful şi istoricul grec de acum 2000 de ani, ne spune că marele rege Burebista a luat măsuri pentru distrugerea ei, fiindcă, probabil, la unii din locuitori producea prea multă veselie şi o inconştientă moleşeală şi trîndăvie. Dar, după cum se vede, viţa de vie n-a fost distrusă cu totul, cu timpul s-a refăcut şi a ocupat suprafeţe din ce în ce mai mari, ajungînd ca unele sorturi de vinuri să fie foarte apreciate atît în ţară, şi pînă departe, în afara hotarelor ei.

Mai este cazul să amintim că, înainte cu cîteva secole de era noastră, neguţătorii greci stabiliţi în coloniile de pe malul Mării Negre, precum şi alţii, în afară de cereale, vite, lemn, sare şi alte bogăţii, duceau din ţara noastră mari cantităţi de vinuri în întreg Arhipelagul grecesc şi în alte ţinuturi. Vinurile din Dacia erau foarte căutate, fiind cu buchet, cu tărie şi cu mult mai uşoare, mai băubile decît acelea din meleagurile sudice care erau prea dulci, cu zeamă groasă şi nu prea prielnice pentru petrecerile rafinate. Numărul foarte mare al amforelor, întregi sau sparte care s-au găsit în pămîntul ţării noastre, confirmă că vinurile din Dacia alcătuiau un articol de preţ, foarte căutat.

Dar trecînd peste toate acestea să ne întoarcem la subiectul nostru şi să arătăm care a fost situaţia în Bucureşti. Oraşul este aşezat pe o cîmpie întinsă, aproape monotonă, care numai din loc în loc este punctată cu mici ridicături pe care, cu bunăvoinţă, le putem numi dealuri, în comparaţie cu întinderea plană din jurul lor. Două rîuri: Dîmboviţa şi Colentina, cu cursuri molatece, cu apă nu prea multă şi mai totdeauna gălbuie, — datorită şi terenului lutos — udă oraşul; primul prin centru şi cel de-al doilea prin partea de nord şi nord-est.

Cu secole în urmă majoritatea terenului din Bucureşti a fost cuprins în proprietatea acelora care aveau forţa politică şi socială în mînă, adică: domnul ţării, boierii şi mănăstirile. Întinse suprafeţe ale oraşului erau în stăpînirea domnului şi a mănăstirilor în special, cuprinzînd şi toate aşa-zisele dealuri, cum ar fi de exemplu: dealul Mitropoliei, dealul Cotrocenilor, dealul Lupeştilor, dealul Spirii, dealul Filaretului, dealul Văcăreştilor etc. precum

şi un nume mai vechi pe care îl întîlnim în documente: dealul Moldovenilor (neidentificat pînă acum unde se găsea şi nici cum s-a numit mai tîrziu.)

Noi bănuim că dealul Moldovenilor îşi trage numele de cînd Ştefan cel Mare, în luptele avute cu Radu cel Frumos, a pătruns în Bucureşti (noiembrie 1476), iar oştirile lui — moldovenii — în zilele cît au stat aici, au fost cantonate pe acest deal. Dealul Moldovenilor — după părerea noastră — nu era altul decît dealul pe care domnul Constantin Şerban Basarab, zis Cîrnul, a construit biserica cea mare care va deveni Mitropolie în vremea lui Radu Leon şi care deal, de atunci încoace, este cunoscut sub numele de dealul Mitropoliei, iar celălalt, al Moldovenilor, nu mai apare amintit la această dată.

Datorită egumenilor şi celorlalte înalte feţe bisericeşti care aveau venituri mai mari, dealurile bucureştene n-au fost lăsate pustii. Pămîntul lor bun, dintru început, a fost plantat cu viţă de vie care s-a întins din ce în ce mai mult, încît din dealul Cotrocenilor şi pînă la cel al Văcăreştilor, cu mici întreruperi, era o mare podgorie care producea imense cantităţi de struguri şi vin. Strugurii se vindeau din vie direct, cu coşurile, iar în oraş pe anumite tarabe instalate la răspîntiile uliţelor.

Vinurile erau vîndute în prăvălii numite crîşme sau cîrciume, dar fiindcă majoritatea lor nu erau construite deasupra pămîntului, în vechile documente erau numite pivniţe. Acestea erau de trei feluri: pivniţe în pămînt propriu-zis, pivniţe căptuşite cu bîrne de lemn de stejar şi pivniţe de piatră, acestea mai rare, fiindcă şi materialul respectiv lipsea, trebuia adus de departe şi astfel preţul de cost nu era la îndemîna oricui. De multe ori însă, prin pivniţe de piatră mai înţelegem şi pe cele construite din cărămidă subţire dar bine arsă, legate între ele printr-un strat gros de mortar, foarte rezistent.

Toate mănăstirile construite în Bucureşti, ctitorite în special de domnii ţării, au fost înzestrate, încă de la început, cu terenuri, mori, prăvălii şi vii în oraş şi cu întinse moşii în restul ţării ca să fie, după cum spuneau ei, de hrană călugărilor, pentru cele necesare slujbelor şi pentru pomenirea ctitorilor şi părinţilor lor.

Şi pentru a exemplifica acest fapt, spicuind din documente, amintim următoarele cazuri. Mănăstirea de la podul Colentinei, — numită mai tîrziu mănăstirea Plumbuita, fiindcă a fost acoperită de Matei Basarab cu tablă de plumb — a fost construită iniţial de voievodul Petrul cel Tînăr (1558—1568), iar mai apoi rectitorită de Alexandru al II-lea şi soţia sa Ecaterina şi de fiul acestora voievodul Mihnea, zis Turcitul. De fiecare dată, ctitorii de mai sus au înzestrat-o după cît le-a fost putinţa. Astfel, Alexandru al II-lea printre multe altele i-a dăruit şi trei pogoane de vie pe care le cumpărase în oraş de la Filimon, fiul Cudei, cu 10 000 „aspri de argint, gata“ [1]. Doamna Ecaterina, înainte de a muri, i-a dăruit şi ea şase pogoane de vie în dealul oraşului Bucureşti, pe care le cumpărase mai înainte de la Ivan Danciul pentru suma de 30 000 aspri turceşti [2]. Urmaşul lor, Mihnea voievod, la 21 octombrie 1585, închină mănăstirii Xeropotam de la Muntele Athos, mănăstirea „de la Podul Colentinii, cu toate moşiile, morile, livezile, prăvăliile, baia şi cu viile din dealul Bucureştilor“.

Domnul Alexandru Coconul întăreşte şi el vechile danii ale înaintaşilor săi, iar Matei Basarab, noul ctitor de la care i se trage numele de

---

[1] Arh. St. Buc., ms. 255, f. 286—287; D.I.R., vol. V, Bucureşti, 1952, f. 212—214.
[2] Idem, f. 16—17; D.R.H., vol. XXI, Bucureşti, 1965, doc. 85, p. 169—175.

mănăstirea Plumbuita, la 5 martie 1638, îi confirmă „o vie aici în dealul Bucureştilor", care fusese cumpărată de la Loiz clucerul cu 60 galbeni, bani gata. Cîţiva ani mai tîrziu, la 18 iunie 1650, întăreşte din nou mănăstirii Plumbuita stăpînirea asupra unei vii în Bucureşti, pe dealul Moldovenilor[3], şi a unei case cu grădină, în oraş.

Mănăstirea Radu Vodă era situată mult mai aproape de centrul oraşului decît mănăstirea Plumbuita, cu toate că în docûmentele secolului al XVI-lea se spune că se afla „din jos de cetatea Bucureşti", după părerea noastră înţelegîndu-se prin cetate Curtea domnească. Aflată pe malul drept al rîului Dîmboviţa — ca mai toate celelalte mănăstiri, deoarece locul era mai înalt şi ferit de inundaţii — ea era cea mai bogată în moşii, mori, livezi, prăvălii şi vii. Una din întinsele ei vii se afla pe o parte din dealul Lupeştilor, numit mai tîrziu dealul Spirii, iar cealaltă parte a dealului era în stăpînirea mănăstirii Mihai Vodă cu care, în decursul timpului, a avut dese pricini de judecată pentru încălcare de hotar.

La 29 aprilie 1590, Mihnea voievod întăreşte mănăstirii Radu Vodă — care la acea dată se numea mănăstirea Sf. Troiţă — 39 răzoare de vie, în dealul Văcăreştilor, cumpărate de ea cu 19 000 aspri de la locuitorii satului Văcăreşti care, spune documentul, „le-au vîndut de a lor bunăvoie şi cu ştirea tuturor megiaşilor, dinaintea domniei meale" [4]. Preţul unui răzor, după calitate, a variat între 350—667 aspri. La scurtă vreme de la această dată, adică la 10 iunie 1590, domnul Mihnea întăreşte din nou acestei mănăstiri, încă 32 răzoare de vie pe dealul Văcăreştilor, pe care egumenul Ioachim le cumpărase cu 15 000 aspri. Şi tot în acel document este menţionat că marele vornic Mitrea după ce a cumpărat 7 răzoare de vie, tot pe dealul Văcăreştilor, cu 4000 aspri, le-a dăruit mănăstirii ca „să-i fie lui şi părinţilor săi veşnică pomenire" [5].

La 27 septembrie 1648, desigur la cererea egumenului, Matei Basarab dă un hrisov mănăstirii Radu Vodă prin care îi acordă dreptul ca „din viile cele nouă" de la Lupeşti, să ia vinărici din 15 vedre, 1, de la orice categorie de oameni „veri dorobanţi, veri călăraş, veri boiarin, verice om va fi", la care erau arendate, fiindcă mănăstirea nu avea atîtea braţe de muncă să le poată lucra singură.

Această hotărîre a domnului nu prea a convenit acelora care ţineau vii pe locul mănăstirii Radu Vodă, socotind că este prea mare vinăriciul ce trebuiau să-l dea, pentru care motiv au refuzat să-şi achite obligaţia faţă de mănăstire. La o nouă jalbă dată de egumen şi ca să potolească şi pe arendaşi, care cei mai mulţi erau ostaşi de-ai lui, Matei Basarab se arată îngăduitor şi admite ca să se dea vinărici numai 1 vadră, la 20 de vedre. Cu toate acestea, unii din călăraşii embaticari n-au acceptat nici această hotărîre. Drept urmare domnul, foarte supărat, dorind să apere proprietatea şi venitul mănăstirii, la 6 octombrie 1650, a dat o poruncă plină de farmec şi de expresivitate, o adevărată scrisoare personală, în care atrage atenţia, în modul cel mai energic, lui Nedelco şi Trandafir şi tuturor călăraşilor care au vii la Lupeşti, să respecte hrisovul dat şi să-şi plătească vinăriciul din 20 vedre, o vadră. Să nu se facă ei mai mari decît cuvîntul său. Şi dacă nu vor respecta întocmai porunca dată „voi trimite domniia mea, de mare urgie veţi petrece. Am înţeles domniia mea că tu, Nedelco şi Tran-

[3] Arh. St. Buc. *M-rea Plumbuita*, X—2.
[4] D.I.R., vol. V, doc. 461, p. 446—447.
[5] Idem, doc. 469, p. 454—455.

dafire, porci de cîine, voi vă faceţi mai ispravnici. Nemic glumă să nu vă pară, că apoi capetele voastre ştiu".

Celelalte mănăstiri (Sf. Ecaterina, Stelea, Sărindar, Sf. Sava, Cotroceni etc.), care se mai aflau în oraş, aveau şi ele vii în podgoria dealurilor bucureştene, dar mai cu seamă în mahalalele mai îndepărtate ale oraşului. Astfel, mănăstirea Sf. Ecaterina avea vie şi livadă pe versantul din partea dreaptă a Mitropoliei, pe locul unde astăzi este palatul Marii Adunări Naţionale, pînă înspre dealul Filaretului într-o parte, iar în cealaltă parte pînă aproape de Podul Beilicului (Calea Şerban Vodă).

Mănăstirea Stelea, ctitorită în secolul al XVI-lea de Stelea spătarul, avea vie în apropierea bisericii şi se întindea între Uliţa Vergului (Calea Călăraşi), Calea Văcăreşti şi Podul Tîrgului de Afară (Calea Moşilor).

Ca o curiozitate amintim o vie chiar în centrul oraşului. Pentru vremea de astăzi ni se pare un fapt de poveste, dar pentru jumătatea secolului al XVII-lea, era ceva natural şi normal. Alăturea cu bisericuţa de lemn numită Colţea, construită de clucerul Colţea Doicescu, pe care spătarul Mihai Cantacuzino a făcut-o din zid, era o vie care se afla peste drum de actualul Muzeu de istorie şi artă al oraşului Bucureşti şi se întindea, deductiv, pe unde este aripa stîngă a spitalului cu acelaşi nume, apoi pe locul viran şi pe terenul pe care se află azi Ministerul Agriculturii.

Donaţii şi confirmări de vii, scutiri de vinărici. Pentru anumite fapte de merit, vitejie în lupte, misiuni peste hotare, sau pentru slujbe credincioase, în interior, sau faţă de persoana domnului, unii dintre marii dregători, sau chiar slujbaşi mai mărunţi erau răsplătiţi cu donaţii de moşii, *vii*, locuri de construcţie în oraş, confirmări de privilegii, printre care şi scutiri de vinărici.

Din aceste cazuri, amintim următoarele: la 10 martie 1630, Leon Vodă dăruieşte lui Trufanda fost mare vistier „pentru slujba sa dreaptă şi credincioasă" un loc şi deal de vie, alăturea cu via mănăstirii Sf. Ecaterina, adică pe Dealul Mitropoliei de astăzi, care în acea vreme şi mai înainte era cunoscut sub numele de Dealul Podgoriilor. Leon Vodă arată în document că acel loc a fost domnesc din vechime şi plantat cu vii, dar din cauza răutăţilor ele „s-au pustiit şi au rămas un loc pustiu", dar Trufanda să facă vie din nou pe acest deal, iar locul să-i fie de „baştină", adică de proprietate în veci, cu drept de moştenire pentru urmaşi.

Bănuim că viile de pe Dealul Podgoriilor au fost distruse în vremea lui Mihai Viteazul, atunci cînd oştirile lui Sinan Paşa au ocupat Bucureştii, distrugînd şi incendiind o parte însemnată a oraşului. O altă distrugere a viilor de pe dealurile bucureştene a fost aceea din timpul lui Mihnea al III-lea (1658—1659), menţionată într-un document dat de Antonie Vodă din Popeşti, la 11 mai 1669. El arată că „din hotarul Lupeştilor în jos, pre deal pînă în Calea Mehedinţilor" (Calea Rahovei) şi pînă „unde suie calea la crucea lui Alexandru Vodă, cea de piatră" şi „de aci, de la cruce în jos pînă în hotarul de piatră" al mitropolii, de „cînd cu răutăţile, s-au pustiit viile de n-a mai rămas o viţă, ci numai pajişte".

Călătorul Evlia Celebi[6], care a lăsat însemnări despre cele văzute în ţara noastră, spune despre viile bucureştene că de multe ori, „tătarii şi osmanliii le ruinează" (distrug), de asemenea şi numeroasele grădini din oraş.

Şi tot Leon Vodă, — despre care am spus mai sus — la 10 februarie 1630, confirmă lui Necula fost mare vistier, — care l-a slujit „cu destoinicie" —

[6] *Călători străini despre ţările române*, vol. VI, Bucureşti, 1976, p. 716.

o parte din via domnească care se afla lîngă casa lui şi „aproape de Curte" pe care Necula o primise, mai înainte, pentru slujbele sale credincioase, de la fostul domn Alexandru Iliaş.

Un alt exemplu, dar mult mai tîrziu, este acela, din 1 iunie 1754, cînd Constantin Racoviţă voievod scuteşte pe dascălul Ioan, de la şcoala din mănăstirea Colţea, de toate dăjdiile „veri cîte ar eşi de la visteriia domnii meale, peste an în ţară şi aici în tîrg, de nici unile nici un val şi nici o supărare să n-aibă". De asemenea să aibă scutire totală pentru bucatele sale, stupi, 100 de rămători „şi vinul cît va face din *viile lui*, *vedre trei sute*, de vinărici", ca să fie scutit de orice grijă, să trăiască liniştit, dar cu obligaţia ca „pururea să fie cu mintea slobodă şi să poată pune toată nevoinţa a să sărgui şi a sta neprestan spre învăţătura şi procopseala copiilor sholeri, şi pentru străini şi pentru pămînteni".

În încheierea documentului, domnul atrage atenţia tuturor dijmarilor şi *vinăricerilor* ca să respecte întru totul această hotărîre şi scuteală „că oricine s-ar ispiti a-i face vreo supărare cît de puţin peste porunca domnii meale, unii ca aceia bine să ştie că rea scărbă şi certare vor petrece de către domniia mea" [7].

După cum vedem dascălul Ioan nu era un om sărac dacă primea atîtea scutiri şi nici via lui — chiar dacă nu era proprietate personală, ci ţinută cu embatic — nu era prea mică, dacă putea scoate circa 300 vedre de vin care erau scutite de vinărici şi le putea vinde oricui, poate chiar cu un preţ mai ieftin decît alţii care erau obligaţi să plătească boierului sau mănăstirii cota cuvenită.

În 1793 septembrie 2, Alexandru Constantin Moruzi voievod confirmă lui beizadea Grigore Suţu scutire de toate dările asupra unei pivniţe, printre care aceia de *vin domnesc* şi ordonă tuturor slujbaşilor însărcinaţi cu strînsul dărilor şi „ţie *vătaş de cîrciumari* să nu faceţi vreo supărare întru nimic la numita pivniţă, că aşa este porunca domnii mele" [8].

Vînzări şi *cumpărări de vii*. În afară de cumpărările de vii pe care unele feţe domneşti le-au făcut pentru a înzestra ctitoriile lor sau de celelalte menţionate mai sus, în cele ce urmează vom mai aminti, din numărul mare de documente, numai cîteva dintre anii 1644—1834, ce ne arată în linii mari care au fost cumpărătorii, vînzătorii, preţul chiriilor şi alte obligaţii pe care le aveau posesorii de vii, embaticari, faţă de stăpînii locului.

Astfel, la *17 septembrie 1644*, Momcea neguţătorul vinde lui Matei Basarab o vie în dealul Bucureştilor, pe care şi el o cumpărase de la Arvat croitorul; *15 martie 1694*, Alexe cupeţul vinde lui Alexandrache Muselimul, ceauş de aprozi, un răzor de vie „aicea în dealul Lupeştilor"; *21 ianuarie 1701*, Dimiana călugăriţa, fosta soţie a lui Pîrvu croitorul, vinde lui Nenul cizmarul trei răzoare de vie „den dealul Bucureştilor, pă lîngă drumul Giurgiului", cu 115 taleri; *25 mai 1713*, Matei diaconul vinde lui Lefter vornicul unul din cele două răzoare de vie ce are „aici în dealul Bucureştilor", care se află între via socrului său, popa Bunea, şi cea a cumpărătorului; *7 mai 1790*, Maria, soţia răposatului vornic Pacu, vinde şetrarului Ioniţă, pentru 100 taleri, şase răzoare de vie pe deal şi şase pe vale, lîngă Cotroceni, aflate pe pămîntul mănăstirii Radu Vodă căreia i se plătea *otaştină* [9]. Şi tot Ioniţă şetrarul, cu

[7] I. Ionaşcu, *Documente bucureştene privitoare la proprietăţile mănăstirii Colţea*, Bucureşti, 1941, p. 155—156.
[8] M.I.M.B., inventar nr. 13996.
[9] Acad. R.S.R., C—60.

trei zile mai tîrziu, adică la *10 mai 1790*, mai cumpără, cu 67 taleri şi jumătate [10], de la Dumitru, fiul răposatului preot Sima, şi de la mama sa, încă şase răzoare de vie, care erau în „paragină" de trei ani, tot pe locul mănăstirii Radu Vodă, pentru care se plătea *otaştină* un taler şi jumătate.

La *5 iulie 1790*, Divanul Ţării Româneşti întăreşte mănăstirii Sf. Spiridon Nou, daniile ce i-au fost făcute de domnii precedenţi şi care i-au fost recunoscute şi de prinţul Coburg „marele comandir al tuturor oştirilor şi obălduitorul ţării" [11]. Printre semnatarii documentului amintim pe feldmareşalul Enzenberg, Cozma mitropolitul ţării, doi episcopi, doi mari vistieri şi pe Merkelius, consulul Austriei. Şi tot acestei mănăstiri, la *17 februarie 1792*, Mihail Constantin Suţu voievod, printre alte privilegii, îi acordă scutire de toate dările pentru două pivniţe [12].

La sfîrşitul secolului al XVIII-lea, mai este cazul să amintim că, la 20 mai 1792, Zmaragda [13], fiica răposatului Lupu, renumit dascăl de la Şcoala domnească de slovenie, vinde Mitropoliei şase răzoare de vie pe dealul Bucureştilor, pentru suma de 200 taleri.

La *1 iunie 1806*, egumenul mănăstirii Radu Vodă la cererea „cu rugăciune" ce i-a făcut Constantin buluc-başa, îi arendează trei pogoane din moşia Lupeştii de Sus, cu drept de a-şi face casă, livadă sau vie, urmînd a plăti o chirie de 15 taleri pe an. De va planta vie, după cum a şi făcut, nu va avea dreptul a vinde vin, iar cînd va face acest lucru, atunci va plăti de fiecare bute vîndută cîte 59 parale „precum la toţi de obşte să urmează" [14].

Dosithei mitropolitul, la 9 decembrie 1806, dă adeverinţă lui Nicolae Băşcoveanu, logofătul Mitropoliei, că pentru via ce i s-a arendat pe locul mitropoliei, „alăturea cu schitul Hagi Dina" trebuie să dea chirie pe fiecare an cîte trei taleri „ori făcînd sau nefăcînd struguri în vie" [15]. Respectivul logofăt însă, după ce a plantat via şi a îngrijit-o cum trebuie, s-a îmbolnăvit şi s-a tratat în lunga lui suferinţă cu doctorul Constantin Darvari. Drept urmare, la 28 martie 1817, prin actul ce-l dă la mîna doctorului, el arată că-i dăruieşte via ce are în mahalaua Schitul Hagi Dina, împreună cu „livedea de fân, de sus din deal, şi cu grădina dc jos, căt să vede îngrădită". În cuprinsul actului el spune că la neputinţa şi boala lui, doctorul, prin „multe osteneli" şi ajutoare i-a fost de folos „fără nici un interes", aşa că şi el nu poate fi „cu totul nerecunoscător" şi „drept oarecare mulţumire a dragostei ce au arătat către mine, îi dăruiesc viişoara ce o am aici în Bucureşti".

Via logofătului Nicolae Băşcoveanu, trecută acum prin acest act în proprietatea dr. Constantin Darvari, se învecina cu grădina Schitului Hagi Dina, cu via răposatei Uţa stolniceasa, la apus cu via mănăstirii Spirea, iar la răsărit „cu drumul ce urmează supt vii şi supt Podul Calicilor". Chiria se va plăti în continuare Mitropoliei cîte trei taleri pe an „după pecetluitul de aşezămînt", fiindcă spune logofătul Nicolae, „acest loc l-am luat sterp de la mitropolie şi eu din nou am sădit via ce să vede".

După cum se vede, doctorul l-a consultat şi tratat nu „fără nici un interes", ci cu o intenţie speculativă pe care a urmărit-o multă vreme, ştiind sigur că în persoana logofătului Nicolae Băşcoveanu a găsit un mare naiv sau un sclerozat, care i-a plătit tratamentul cu vîrf şi îndesat, cum spune poporul.

[10] Idem, C–59.
[11] Idem, CCCXCVI–13.
[12] Idem, CCCXCVI–15.
[13] Arh. St. Buc., *Mitrop. Ţ. Rom.*, CCXX–12.
[14] George Potra, *Documente privitoare la istoria oraşului Bucureşti, (1634–1800)*, vol. III, Bucureşti, 1982.
[15] *Ibidem.*

Şi dr. Constantin Darvari, din documentele cunoscute de noi, a mai găsit şi alţi naivi care i-au dat pentru consultaţiile îndelungate: prăvălii, locuri, case sau robi ţigani, devenind, într-un timp relativ scurt, unul din oamenii bogaţi din Bucureşti.

Dar trecînd peste aceste amănunte interesante, care totuşi au fost în legătură cu via, ajungem la 23 mai 1810, cînd Vişan croitorul şi soţia sa Păuna, fiind oameni bătrîni, slabi şi neputincioşi pentru ca să-şi mai poată lucra ei personal via ce au sădit-o pe locul mănăstirii Radu Vodă.— „pă drumul Lupeştilor, ce să vecineşte cu căpitan Anghel şi cu jupînu Ene Suditu" [16] — au vîndut-o lui Ioniţă postelnicul pentru 250 taleri, în care preţ au dat trei buţi, o tocitoare, un lin şi două cosoare de tăiat viţa.

Ivana văduva, soţia răposatului Simeon băcanul, împreună cu fiii ei, la 1 aprilie 1815, vinde vecinului său, Hristea, o vie ce au pe locul mănăstirii Radu Vodă, cu 1300 taleri, iar pentru chirie să se învoiască cu mănăstirea. În cuprinsul documentului se spune că via a plantat-o împreună cu soţul ei şi au făcut alăturea şi o casă care „s-au ars de muscali" şi nu au mai reclădit-o, punînd şi pe locul ei tot vie, care se învecinează pe de o parte cu protopopul Ioan de la metoh, adică de la Schitul Hagi Dina.

Ivana văduva mai arată în cuprinsul actului, că a primit toţi banii de mai sus, în mîna ei. „Şi dumnealui mai sus numitu cumpărător, să aibă a stăpîni cu bună pace, fiindcă această vănzare au fost cu bunăvoiia mea, i cu a copiilor miei, i cu a fratelui mieu. Iar mai pre urmă, să ferească Dumnezeu, a să scula cineva, sau din copiii miei, sau din rudele mele, sau din vecinii miei ca să strice această vănzare a mea, atunci, orice zeciuială sau cheltuială să va face, să fiie tot de la mine, iar numitu cumpărător să fiie nesupărat întru nimic" [17].

Theodosie, arhimandritul mănăstirii Radu Vodă, în documentul ce dă la 10 aprilie 1815, arată că o vie din dealul Spirii, pe locul mănăstirii, a fost vîndută de o armeancă lui Nicolae Nasta cavaful, iar acesta lui popa Stan care şi el a vîndut-o lui Ioniţă şelarul. Noul cumpărător a mai închiriat două pogoane de „loc sterp, ca să sădească vie şi pe acesta, plătind şi pentru acesta tot aceiaşi dijmă", adică din 20 vedre, una.

„Şi dacă va vinde vin, să fie supus şi el la coprinderea şi hotărărea domneştilor hrisoave ce sănt pentru aciasta, ca să plătească la mănăstire căte şaizeci parale de fieştece vas de vin ce să va vinde de către el. Înpotrivindu-să însă şi nevoind să plătească, să să dea afară din stăpănire, ca un rău platnic, primindu-şi dreapta preţuire. Precum şi oricănd va rămănea locul sterp şi nelucrat din lenevirea sa, să rămăe a mănăstirii, ca un drept lucru al ei, fără vreo cerere şi supărare" [18].

Mănăstirile din Bucureşti şi din diferite localităţi ale ţării, care aveau multe locuri şi construcţii în Bucureşti, le închiriau la diferiţi meşteşugari şi negustori şi în special la cîrciumari, care în prăvălii, construite de obicei din lemn pînă în secolul al XIX-lea, vindeau produse de băcănie şi diverse articole.

În contractul cu chiriaşii se prevedea o clauză, ca respectivul chiriaş nu are voie să vîndă vin sau rachiu, fiindcă mănăstirea respectivă avea cantităţi mari pe care voia să le desfacă ea, pentru a nu avea concurent.

---

[16] Arh. St. Buc., *Achiziţii noi*, XXXV—5.
[17] George Potra, *op. cit.*
[18] Arh. St. Buc., *Achiziţii noi*, XXXV—6.

În caz de nerespectarea clauzei, se spune în contract, chiriaşul va fi dat afară, iar dacă prăvălia şi-a făcut-o el, i se va da voie să-şi ridice „lemnele", adică materialul de construcţie pe care l-a folosit.

Şi dacă totuşi mănăstirile dădeau voie unora din chiriaşi să vîndă şi vin sau rachiu, atunci chiria era mult mai mare şi, poate, o bună parte din vin trebuia cumpărat din viile mănăstirii. În ambele cazuri şi mănăstirea şi chiriaşul erau în cîştig.

Grigorie, mitropolitul ţării, la 11 februarie 1823, dă voie lui Chiriac Nicolau, — ce are casă pe locul mitropoliei, în mahalaua Flămînda —, să-şi construiască o prăvălie „spre a se chivernisi şi a-şi cîştiga hrana vieţii". I se dă voie de asemenea să vîndă vin şi rachiu şi „altele de-ale mîncării", cu obligaţia însă ca să dea pentru casă şi prăvălie cîte 16 taleri chirie în fiecare an, iar pentru fiecare bute de vin ce va vinde, cîte cinci taleri „havaet". „Aşadar ţiindu-să de acest aşezămînt şi cu răspunderea la soroc, i cu numitul havaet de bute, să stăpînească în pace şi nesupărat. Iar arătîndu-să rău chiriaş şi nerăspunzîndu-şi chiriia la soroc, i havaetul buţilor, atunci sf. Mitropolie, ca o stăpînă a locului, să-l silească prin marifet de judecată a-şi aridica cherestelile, să rămîie locul slobod pă seama mitropolii. Cum şi de să va întîmpla a o vinde la altă parte numita prăvălie sau casă, dator să fie a da mai întîi de ştire sf. Mitropolii" [19].

În vara anului 1823, Mitropolia vinde strugurii din cele două vii ce le avea în mahalaua Bărbătescului, la patru cetăţeni care se întovărăşiseră între ei, pentru suma de 2 100 taleri, din care bani au dat un aconto de 500 taleri, 600 taleri îi va da „cînd vor intra cu copăile în vie" [20], iar restul de 1 000 taleri la o lună după ce vor intra la cules. Cei patru tovarăşi: Badea şi Dumitru erau precupeţi, Ion oţetar şi un altul, tot Ion, iaurgiu.

Mitropolia — spune documentul — nu se va amesteca în vînzarea strugurilor şi a mustului ce vor face, ba din contra, le va pune la dispoziţie: buţi, tocitori, hîrdaie şi un lin „cu care să-şi facă trebuinţa lor".

Cei patru îşi luau angajamentul să dea Mitropoliei 200 oca struguri şi să nu facă nici o stricăciune în vie, să nu rupă coardele de viţă odată cu culegerea strugurilor şi să nu distrugă aracii şi gardul dimprejur.

În 1824, ivindu-se cîteva cazuri de ciumă în Capitală, spre a nu se întinde această grozavă boală, ca altădată, s-au luat cele mai straşnice măsuri spre a fi împiedicată. Întru acest scop, domnul Grigore Ghica a interzis comerţul ambulant şi în special al celor cu boccele în spinare, care umblau prin mahalale cu marfă de vînzare. Asemenea a dat poruncă straşnică marelui spătar ca să închidă imediat toate cîrciumile şi rachieriile, neavînd voie să intre nici un om în ele.

Cîrciumarii erau obligaţi să-şi facă o ferăstruică în uşă şi pe acolo să vîndă băutura, iar banii ce vor primi să fie băgaţi în oţet. Toţi aceia care se vor dovedi că nu respectă dispoziţiile date vor fi consideraţi *zmreduiţi*, adică atinşi de boală, şi internaţi în lazareturile celor ciumaţi [21].

La 19 ianuarie 1833, generalul maior şi cavaler Laptev se plînge Divanului judecătoresc că nu i s-a făcut dreptate în pricina de judecată ce are cu Dragomir, vătaf de puşcărie, care i-a încălcat o parte din via de 12 pogoane, din dealul Spirii, fostă a generalului Constantin Varlaam, pe care a cumpărat-o prin licitaţie „de la Coroană, la care să afla dator acel răposat ghinăral".

---

[19] Idem, *ms.* 162, f. 16 v.

[20] George Potra, *Documente privitoare la istoria oraşului Bucureşti (1821—1848)*, vol. II, Bucureşti, 1975, p. 116—117.

[21] *Ibidem*, p. 172—173.

El spune că atunci cînd a cumpărat via, i s-au dat şi toate documentele, de vînzare-cumpărare ce s-au făcut în decurs de 58 ani, întărite de trei foşti mitropoliţi, în care se arată precis că via se mărginea pe de o parte cu drumul cel mare al Podului Calicilor şi dinspre alta cu via răposatului logofătului Petre [22]. Dar neprimindu-şi dreptatea nici la a doua sentinţă a Divanului judecătoresc în decembrie 1833, generalul Laptev se adresează Înaltului Divan, să-i fixeze termen de judecată în care să fie de faţă şi adversarul său, ambele părţi fiind obligate să aducă toate documentele ce au în această pricină.

După cum am văzut mai sus, în afară de viile domneşti care se aflau în mahalaua Sf. Gheorghe-Vechi, pe malul drept al Dîmboviţei şi pe dealul Văcăreştilor, viile Mitropoliei şi ale mănăstirilor ocupau o suprafaţă destul de întinsă, care se mărea din ce în ce prin închirierea locurilor *sterpe*, necultivate, pe care se plantau vii şi care, la începutul secolului al XIX-lea, erau, oarecum, considerate afară din oraş. Mănăstirea Plumbuita, la 8 februarie 1820 dă dreptul unui arendaş să taie patru pogoane de pădure [23] din moşia ei, pentru a fi plantate cu vie.

O altă categorie de vii sînt ale dregătorilor civili şi militari, a boierilor în general şi a neguţătorilor bogaţi, unii dintre ei deveniţi bancheri în secolul al XIX-lea.

Din categoria aceasta amintim viile boierilor Creţuleşti care, la începutul secolului al XVIII-lea se aflau în mahalaua Fîntîna Boului şi se întindeau pe întreaga muchie a ridicăturii din spatele Grădinii Cişmigiu (numită pe acea vreme Lacul lui Dura neguţătorul), între actualele străzi Schitul Măgureanu, Dr. Cobălcescu şi Ştirbei Vodă, pînă la Şipotul Fîntînilor.

Casa veche a Creţuleştilor, construită în epoca brîncovenească — transformată de cîteva ori în decursul timpului, iar ultima dată în 1902 de arhitectul Petre Antonescu, situată la intrarea în Cişmigiu pe str. Ştirbei Vodă — are şi astăzi vechile şi marile pivniţe, cu ziduri boltite, unde se păstrau butoaiele cu vin din viile înconjurătoare ale familiei.

Banul Nicolae Brîncoveanu, spre sfîrşitul secolului al XVIII-lea, avea o vie şi livadă, în mahalaua Sf. Elefterie, care se întindeau pe o suprafaţă de 18 pogoane.

Boierii Ghiculeşti, pe moşia lor Colentina, în jurul lacului Tei şi pînă departe înspre Obor aveau întinse vii, dintre care o parte au existat pînă în preajma primului război mondial. Din aceste vii şi livezi o parte a trecut în proprietatea bancherului Gherase, a dr. Ludovic Fialla [24] (a cumpărat patru pogoane de vie, cu casă şi cramă, pentru 225 galbeni împărăteşti) şi a preotului Nicolae. Iar strada care pornea din Şos. Pantelimon şi trecea prin faţa casei şi a tipografiei lui I. Heliade Rădulescu se numea str. Ziduri între Vii, fiindcă de o parte şi de alta trecea numai prin vii, pînă la zidurile-ruine care mai rămăseseră din vechiul palat al lui Matei Basarab, construit pe o limbă de pămînt între cele două lacuri mari făcute de rîul Colentina.

Manuc Bei, care a făcut şi hanul ce-i poartă numele, avea vii pe dealul Bucureştilor pe care le cumpărase, la 20 septembrie 1804, de la serdarul Nicola (Nicolae Nica), care în 1834 va cumpăra de la vornicul Iordache Golescu hanul ce avea pe Podul Calicilor.

Poetul Paris Mumuleanu (1794—1837) era proprietar de vie pe Dealul Filaretului. El o cumpărase, în 1832, cu 1 200 lei de la praporcicul Dimitrie

---

22 Arh. St. Buc., *Minist. Justiţiei Civile (juridice)*, dosar 18866/1833.
23 Idem, *M-rea Plumbuita*, V—3.
24 Idem, *Creditul Funciar Urban*, dosar 3509.

Nedelescu [25] care şi acesta o moştenise de la maică-sa, ce o primise drept zestre de la părinţi, în 1805.

Vorniceasa Zoiţa Golescu [26] avea o vie de opt pogoane şi jumătate în mahalaua Filaretului, adică în spatele Parcului Libertăţii şi a autogării Filaret. În anul 1843, avînd nevoie de o sumă de bani, se împrumută de la pitarul Avramidis cu 200 galbeni împărăteşti punînd drept zălog „sineturile" de cumpărarea viei, încă din 1802, pînă la achitarea sumei.

În faţa actualului parc, înspre oraş, tot terenul pînă la str. Principatele Unite, era o vie întinsă pe care, în 1864, a cumpărat-o elveţianul (devenit cetăţean român) Louis Levraz [27] cu suma de 400 galbeni împărăteşti.

Marghioliţa Arion avea vie mare pe locul tăiat în două de fosta str. Arionoaei, iar bancherul Polizu plantase viţă de vie pe întreaga suprafaţă cuprinsă între Piaţa Buzeşti, Calea Griviţei şi B-dul I. G. Duca. Fosta Şcoală de meserii, Institutul Politehnic (întemeiat în 1886) şi mai toate casele din acest cartier au fost construite pe locul viei lui Polizu, al cărui nume s-a păstrat numai în numirea străzii.

Pe şoseaua Grozăveşti (B-dul Banu Manta), pe locurile ocupate de actuala Primărie a sectorului 1 şi a caselor dimprejur, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea se afla numai vie, iar cîţiva butuci din bătrîna vie se pot vedea şi astăzi în curţile cîtorva locuitori dimprejur.

În aceeaşi vreme, o bună parte din stînga B-dului Banu Manta, care se întindea ca o fîşie lungă pînă în Calea Griviţei, în suprafaţă de 11 pogoane cu vie şi grădină, era proprietatea lui Nicolae Manolescu, vîndută mai tîrziu marelui neguţător de blănuri Sigmund Prager [28] care, la rîndul lui, a vîndut-o în parcele, realizînd un beneficiu important.

Actualele străzi Grigore Manolescu, Scarlat Cocorăscu, Carol Pop de Szatmari şi altele, sînt toate într-o oarecare măsură pe locul ocupat de via lui N. Manolescu şi a altor vecini de-ai săi.

Cu timpul oraşul s-a întins mereu şi pe locurile virane din mahalale s-au făcut construcţii, totuşi şi astăzi se mai găsesc multe bolţi de viţă de vie prin curţile oamenilor. Dăm ca exemplu numai strada Piscul Muntelui, lungă aproape de un kilometru (între B-dul Bucureştii Noi şi Şos. Chitila) unde în mai toate curţile se află viţă de vie pe cîteva rînduri, iar unele curţi mai mari sînt plantate jumătate cu vie.

Ca o slabă amintire topografică despre existenţa acestor vii bucureştene care ocupau o întindere mare din suprafaţa oraşului, s-a păstrat numirea străzilor: Viişoarei, Povernei (unde la început a fost o povarnă primitivă, dar mai apoi sistematică, proprietatea doctorului Mayer), Heliade între Vii, Ziduri între Vii şi lunga Şoseaua Viilor care trecea pe culmea dealului printre vii, adică tocmai prin mijlocul podgoriei bucureştene. De cîţiva ani însă, o parte din această arteră importantă şi-a schimbat numele, purtînd pe acela al eroului de la 1821, Tudor Vladimirescu şi devenind, bineînţeles, bulevard.

---

[25] Idem, *Tribunalul de comerţ*, dosar 10499/1832.
[26] Idem, *Minist. Justiţiei, Extrajudiciare*, dosar 58/1843.
[27] Idem, *Creditul Funciar Urban*, nr. 4432.
[28] Idem, nr. 3148 şi 3281.

BUCUREŞTIOARA, UN PÎRÎU DISPĂRUT

Generaţiile de azi, tineri şi bătrîni, de ambele sexe, care trec prin Grădina Icoanei, sau se odihnesc pe bănci la umbra falnicilor platani şi a altor arbori, nu ştiu că, chiar cu un secol şi ceva în urmă, pe locul acesta, care era mult mai mare decît actuala grădină, se afla un lac cu apă stătută şi puturoasă. După tradiţie lacul nu era altceva decît un bazin unde se adunau apele de ploaie, iar după o altă versiune, păstrată din generaţie în generaţie, avea şi izvoare proprii.

În vechime, întreg cuprinsul lacului era departe de centrul oraşului, chiar în afara hotarului. Actualmente, pe o parte din terenul lui, se află o grădină centrală, ornamentată cu pomi, ronduri de flori şi frumoase alei unele asfaltate, iar altele pavate cu pietriş. Grădina este înconjurată de străzi cu frumoase vile şi construcţii din toate genurile arhitectonice.

Altădată, după tradiţie, balta se numea *lacul Bulindroiului**, iar de la jumătatea secolului al XVIII-lea era cunoscută ca „balta de la Icoană", după numele bisericii din apropiere. Ea cuprindea atunci şi terenul actualei pieţe Alexandru Sahia, iar pînă la jumătatea secolului trecut, de la această baltă încolo, spre sud, grădinile de zarzavat şi legume, plantaţiile de pomi şi terenurile agricole se întindeau pînă departe. După aprecierea şi calculele unui iubitor şi pasionat cercetător [1] al vechiului Bucureşti, balta Icoanei avea o suprafaţă de circa 20 000 m² şi era destul de adîncă că putea să se înece în ea un călăreţ cu cal cu tot.

Mergînd pe firul vremii în trecut, aflăm că din acest lac, cu sute de ani în urmă, pornea un pîriaş care, prin zigzaguri şi tot felul de întortocheri, după relieful terenului, curgea alene pe lîngă ulicioarele de altădată, prin grădinile şi curţile unor case mici acoperite cu stuf, trestie** sau şiţă, sau pe unele locuri virane, ducîndu-se agale pînă la vărsare în apa mai mare a rîului Dîmboviţa.

---

* Tot aşa, după numele proprietarului sau altă provenienţă, s-a numit *lacul lui Dura neguţătorul* transformat în lacul şi grădina Cişmigiu; *lacul Filaret*, care, după ce a fost secat, s-a făcut împrejurul lui Parcul Libertăţii; *lacul Dudescu* în apropierea bisericii Sf. Apostoli; *lacul Suţului* în spatele spitalului Colţea; *lacul din Postăvari* aproape de biserica Albă-Postăvari; *lacul Antim* în faţa bisericii Antim; *lacul Linăriei* pe locul căruia s-a clădit localul tipografiei „Cultura Naţională"; lacul mai mic şi terenul mocirlos dimprejurul *Fîntînii Boilor*, din faţa bisericii Popa Tatu, la întretăierea str. Popa Tatu cu str. Luigi Cazzavillan, unde se află un scuar şi o mică grădiniţă.

Lacurile dacă nu erau astupate cu pămînt şi moloz de către locuitori, sau de conducerea oraşului, nu secau niciodată, iar lacurile mocirloase nu se uscau cu totul, nici în lunile cele mai călduroase de vară.

Locul multora din aceste lacuri formează astăzi: scuaruri, pieţe, grădiniţe şi diferite terenuri libere, aranjate şi înfrumuseţate de primăria oraşului.

[1] N. Vătămanu, *Istorie bucureşteană*, Bucureşti, 1973, p. 25.

** O parte din stuful şi trestia necesară se găsea chiar în cuprinsul acestui lac.

În documentele secolelor XVII—XVIII, pîrîiaşul era numit *Gîrliţa*, *Bucureştioara*, *Bucureştianca*, dar populaţia mărginaşe îi spunea *Căcaina** sau *Că--ta*, fiindcă aduna sau se arunca în ea toate murdăriile casnice, profesionale şi umane. În apele ei greu mirositoare se scurgea sau se deşerta „murdalîcul" curţilor şi conţinutul „umblătorilor" care, la acea dată nu erau vidanjate şi duse departe, spre a nu infecta aerul curat al oraşului, lipsit de industrie la acea dată. Şi tot în ea îşi aruncau măcelarii, tabacii, săpunarii şi pescarii resturile îndeletnicirii lor care infectau atmosfera, mai ales în călduroasele luni de vară.

Bucureştioara a fost, a curs, dar a fost secată, iar şanţul pe care curgea altădată a fost astupat şi azi nu mai ştie nimeni de ea ca şi cînd n-a existat niciodată. Cînd se fac săpături de canalizare, introduceri de cabluri etc. pe fostul ei traseu, se poate vedea pămîntul scos, negru, mustos şi gras de toate impurităţile de altădată.

Despre existenţa Bucureşticarei ne vorbesc vechile documente şi diferite însemnări şi în rîndurile de mai jos vom căuta s-o aducem în actualitatea cititorilor de astăzi. Este interesant să ştim pe unde curgea, în ce loc se vărsa în Dîmboviţa, cînd şi din ce cauză a dispărut.

*

Cea mai veche menţiune documentară o avem din 15 mai 1670 şi presupunem că au fost altele şi mai înainte de această dată, dar multe din documentele timpului au fost distruse de foc, războaie şi nenumărate alte cauze pornite din vîrtejul vremurilor prin care ţara şi oraşul Bucureşti au trecut.

La data de mai sus, în timpul domnului Antonie Vodă din Popeşti, „primarul" oraşului de atunci, adică Dragotă judeţul, împreună cu cei 12 pîrgari aleşi dintre oamenii care se bucurau de cinste şi prestigiu, în urma unor reclamaţii, au ieşit pe teren să aleagă şi să hotărnicească locul nepoţilor lui Păun clucerul de către locul mănăstirii Stelea, căzută în ruină după focul din 1847, şi dărîmată la cîţiva ani după aceea.

Cînd s-a făcut hotărnicia amintită, au venit la faţa locului reprezentanţii oraşului, fostul judeţ Gherghina, Damaschin egumenul mănăstirii Radu Vodă, preotul Barbu eclesiarhul şi mulţi oameni bătrîni care au mărturisit şi au jurat, în frica adevărului, pe unde mergea hotarul fiecărui reclamant.

Cu acea ocazie aminteşte şi hotărăşte că locul lui Păun clucerul pornea din uliţa despre biserica lui Mitrea vornicul (ctitorul bisericii Sf. Gheorghe Vechi) „alăturea pănă peste părău, care părău să chiamă *Bucureştioară* [2], pănă în Alexe dorobanţul".

Cîţiva ani mai tîrziu, la 7 iunie 1675, cu ocazia delimitării unui loc, locuitorii măcelari şi săpunari din mahalaua bisericii Scaune, care se află în spatele actualului spital Colţea, dau mărturie în faţa lui Toma judeţul oraşului şi a lui Tudoraşco vtori vornic, trimisul lui Radu Creţulescu mare vornic, că locul lui Stănilă, feciorul Neagului, pe care în mod ilegal şi fără voia nimănui, l-au impresurat nişte ţigani şi şi-au făcut case pe el, se afla „pă lăngă *Bucureştioară* [3], din dosul scaunelor"**, adică în spatele locurilor unde se făcea tăierea vitelor şi vînzarea cărnii.

---

* Nume care se dădea anumitor ape curgătoare pe la marginea oraşelor şi satelor şi în care se aruncau tot felul de necurăţenii. Astfel de numiri sînt amintite la Găeşti, Focşani, Iaşi etc.

[2] Arh. St. Buc., *M-rea Radu Vodă*, XXIII—16; copie în *ms.* 256, f. 117—117 v.

[3] George Potra, *Documente privitoare la istoria oraşului Bucureşti (1634—1800)*, vol. III, Bucureşti, 1982, p. 76.

** Scaunele de carne, adică butucii de stejar pe care măcelarii tăiau carnea.

În legătură cu acest loc, cu douăzeci de ani în urmă o altă reclamaţie s-a făcut din partea egumenului de la mănăstirea Mărcuţa căruia îi fusese dăruit acest teren de „unchiaşul Stănilă". Prin cartea de mare blestem dată de mitropolit, mahalagii, la 1 iulie 1695, au mărturisit în faţa lui Racoviţă vtori portar, a protopopului popa Ioan şi a preotului Coman de la biserica Scaune că locul avea 30 de stînjeni „în lungul *Căcainei* în jos, până în gardul jupânului Mihai sărmagiul" [4] şi pe lângă gardul lui Condrea.

Iată dar, trei mărturii şi trei hotărnicii în care pîrîiaşul apare sub două numiri: Bucureştioara şi Căcaina, cunoscîndu-se încă de atunci rolul de canal colector al acestei ape.

Şi tot în această perioadă, la 17 aprilie 1681, în urma plîngerii făcută de Dragomir iuzbaşa, fiul lui Cernica vornicul şi Danciu paharnic că li s-au încălcat locul ce-l au de la părinţi, — de către Radeş bărbosul care a construit pe el, case şi prăvălii, sub cuvînt că i-a fost dăruit de Cernica vornicul — domnul Şerban Cantacuzino însărcinează pe „cinstitul deregătoriul domnii meale Badea Bălăceanu" mare vornic să cerceteze pricina. Iar acesta, prin Radu Bucureşteanu vtori vornic, de faţă fiind şi Bratu judeţul cu pîrgarii oraşului, dă dreptate reclamanţilor şi arată că locul lor se întindea între Uliţa cea Mare (Calea Moşilor) „pînă în vîlceaua ce să cheamă *Bucurîştioara* şi pre *Bucurîştioara* în jos pre scaunele de carne, despre besearică" [5].

În urma acestei cercetări şi judecăţi s-a constatat că Radeş bărbosul a stăpînit locul ilegal „fără nici o direptate" şi astfel a rămas „de leage şi de judecată, denaintea domnii mele den divan".

Un alt document, din vremea voievodului Constantin Brîncoveanu, la 16 august 1699, ne aminteşte din nou numele pîrîului. Astfel, la acea dată, Constantin, fiul preotului Nica, vinde cumnatului său Petru abagiul, pentru 48 lei, un loc de casă care merge în lung pînă în *Bucurişteaca* [6] [*Bucureşteanca*, *Bucureştioara*] şi în lat pînă în gardul mănăstirii Stelea.

La 21 octombrie 1720, mai mulţi măcelari, în frunte cu vătafii lor, din mahalaua Scaune, fac schimb cu logofătul Staico, dînd o parte din locul ce-au cumpărat de la Bărca vel medelnicer. Ambele locuri schimbate începeau de la Podul cel Mare (numit mai tîrziu Podul Tîrgului de Afară iar azi Calea Moşilor) şi mergeau „până în Căcata, lungul, şi al dumnealui şi al nostru" [7].

Mai tîrziu, la 6 martie 1766, fiind o pricină de neînţelegere, Şerban Greceanu vel medelnicer şi Constantin Cocorăscu biv vel sluger hotărnicesc locul prăvăliilor, de la Scaunele de carne cele vechi, ale Mitropoliei, ale Sf. Ioan de la Focşani şi ale banului Constantin Creţulescu.

În delimitarea locurilor, ei spun că au pus sfoara dintr-o anumită piatră de hotar şi au mers „în jos spre Bucureştioară" [8].

*

Şi acum, — după ce am văzut cîteva documente care ne amintesc unele delimitări de terenuri, din dreapta sau din stînga Bucureştioarei, pe lîngă care a curs, — bazîndu-ne şi pe săpăturile ce s-au făcut pe diferite străzi, pe unde şi-a avut albia, şi pe care, cu multă curiozitate, le-am observat de cîţiva zeci de ani încoace, să căutăm, pe cît este posibil, să-i arătăm firul şi direcţia în care a curs pînă la vărsarea ei în matca Dîmboviţei.

---

[4] *Ibidem*, p. 110.
[5] *Ibidem*, p. 84.
[6] George Potra, *op. cit.*, vol. I, p. 218; *Documente privind istoria oraşului Bucureşti* (editat de Muzeul de istorie a oraşului Bucureşti), Bucureşti, 1960, p. 60.
[7] George Potra, *op. cit.*, p. 291.
[8] Arh. St. Buc., *ms.* 131, f. 210—210 v.

Astfel, după ce pornea din balta Icoanei, Bucureştioara trecea actuala stradă din faţa grădinii şi pe unde se întretaie str. Maria Rosetti cu str. Dionisie Lupu făcea o mică baltă (pe locul secat, la începutul secolului nostru, s-a construit localul unei judecătorii, demolată în ultima vreme *). De aici îşi continua cursul pe uliţa Scaune, trecînd prin spatele bisericii Batişte unde, deducem, că tot Bucureştioara făcea o altă baltă — „băteliştea" sau „batiştea" (în apropierea căreia îşi ţineau măcelarii vitele aduse pentru tăiere), de unde vine şi numele mahalalei şi al bisericii.

În continuare, curgea pe str. Alexandru Sahia (fostă str. Gogu Cantacuzino şi mai înainte str. Polonă), traversa actualul Bulevard al Republicii, trecea prin spatele spitalului Colţea unde făcea un lac mai mare numit „*Balta cucului*", după numele tîrgului din apropiere, mai apoi cunoscută sub denumirea de „*Balta de la carvasara*", adică balta de lîngă vamă, iar mai tîrziu „Lacul Suţului" ** după numele proprietarului acelui teren.

Pornită din nou din acest lac, Bucureştioara traversa str. Sfinţilor, apucînd pe uliţa Pescăria Veche (căreia i s-a schimbat numele, la sfîrşitul secolului trecut, în str. General Florescu ***) şi prin spatele bisericii Răzvan, trecînd Podul Tîrgului de Afară (Calea Moşilor), de-a curmezişul pe lîngă „cişmeaua veche" numită şi „cişmeaua cea seacă", se pogora prin curtea Hanului Neculescu şi intra în ulicioara Radu Calomfirescu **** unde curgea pe toată întinderea ei, trecînd prin curtea stolnicului Gligoraşcu, prin locurile bisericii Stelea, prin faţa caselor şi a proprietăţii marelui neguţător Ştefan Băltăreţu ***** şi prin grădina polcovnicului Zamfir ieşea în Uliţa Vergului (Calea Călăraşi). De aici „fiind locul la vale" curgea prin mahalalele Lucaci şi Udricani pe dinaintea caselor sărdarului Marco care au fost ale răposatului dvornic Grădişteanu, apoi la vale pe lîngă casele spătarului Mimăcaru [?] şi „pe dinaintea caselor răposatului Costea" şi prin mahalaua Olteni şi str. Labirint (fostă „uliţa lui Vasilachi") se îndrepta spre Jitniţa domnească (depozitul de cereale al Curţii domneşti).

În continuare trecea uliţa ce vine din mahalaua Tabaci şi la vale pe lîngă casele răposatului paharnic Nicolache se vărsa în Dîmboviţa, nu departe de fostul Institut medico-legal (Morga), avînd în faţă, de partea cealaltă, mănăstirea Radu Vodă, parcurgînd, în linie dreaptă, o lungime de circa 2 km şi jumătate.

În decursul timpului, mai ales pe unde curgea prin mahalalele din centrul oraşului (Scaune, Săpunari, Pescari etc.), din cauza aruncării de

---

* Pe acest teren, în cadrul unei mici grădiniţe, se află instalat bustul lui Constantin Dobrogeanu Gherea.

** După secarea şi umplerea cu pămînt a acestui lac, la 12 octombrie 1872 terenul a fost dăruit de Grigore C. Suţu spitalului Colţea, pe care, în 1880, s-a construit aripa de pe str. Sfinţilor şi str. Slănic, continuată cu partea din faţa bisericii Scaune, pînă unde se învecinează cu fosta clădire a Ministerului Agriculturii şi Domeniilor. (I. Ionaşcu, *Documente bucureştene*......., Bucureşti, 1941, p. 380—381).

*** Ioan Em. Florescu, general (1819—1893).

**** Pe această stradă între numerele 9—15, mai ales unde se face cotitura de întîlnire cu str. Stelea Spătaru şi B-dul Hristo Botev, de multe ori strada se surpă pe la mijloc, fiindcă pe dedesubt, la o oarecare adîncime, apa ploilor mai abundente se infiltrează şi curge pe vechiul şanţ al Bucureştioarei ducînd la vale o parte din stratul de nisip şi pămînt, producînd astfel goluri subterane. După spusele locatarilor, oameni în vîrstă de peste 80 de ani, de foarte multe ori s-au produs astfel de surpături, dar niciodată serviciul drumurilor nu s-a gîndit să facă săpături, să cerceteze cauza, ci s-a mulţumit să trimită oameni cu pămînt, nisip şi piatră ca să refacă pavajul.

***** Casa lui Ştefan Băltăreţu se afla pe B-dul Hristo Botev (fost Domniţei) colţ cu Calea Călăraşi, colţul din dreapta.

gunoi, moloz şi pămînt, cursul apei se schimba, fiind în avantajul celui care arunca şi în dezavantajul proprietarului de pe malul celălalt, căruia, astfel, i se micşora terenul curţii sau grădinii.

Din această cauză şi din altele provocate de oameni răi şi lacomi, pricinile de neînţelegere şi judecata între locuitorii din aceste mahalale le întîlnim destul de des. Aici fiind un centru meşteşugăresc şi comercial important, deci o aglomeraţie mare de oameni, case şi prăvălii, locul era foarte scump şi fiecare voia să aibă cît mai mult. Nu acelaşi lucru se întîmpla în susul pîrîului, înspre lacul Icoanei, unde, în acele mahalale, casele erau rare şi multe locuri erau maidane sau grădini de pomi şi zarzavaturi.

Deci cu timpul, prin centrul oraşului, mica albie prin care curgea Bucureştioara devenea mai îngustă şi împotmolită, fiindcă riveranii erau lacomi să aibă cît mai mult teren. Datorită acestui fapt, la începutul secolului al XIX-lea, ea fusese astupată aproape cu totul, începînd din mahalaua Scaune pînă aproape de vărsarea ei în Dîmboviţa.

Din această cauză majoritatea locuitorilor din mahalaua Scaunele Vechi, încă din 17 iulie 1814, au făcut plîngere la Ioan Gh. Caragea Vodă prin care îl rugau să dea poruncă a se destupa şanţul pe care curgea Bucureştioara, fiindcă apa ploilor le produce inundaţia curţilor, caselor, prăvăliilor şi pivniţelor.

În special cei de pe strada Radu Calomfirescu spuneau că „s-au vărsat apa pă acea uliţă încît au şi înnecat-o cu totul", nemaiputînd trece nici cu carul, nici călare şi nici pe jos. Ba mai mult decît atît „pricinuind această înnecătură a apii şi vătămare la sănătatea norodului, fiind apa vărsată ca o baltă care aduce şi putoare"[9].

Caragea Vodă, în urma acestei plîngeri, a dat ordin să se destupe şanţul, dar lucrarea, în timpul domniei lui, n-a putut fi terminată, de abia săvîrşindu-se începînd din mahalaua Icoanei pînă în uliţa Pescăria Veche, lîngă Podul Tîrgului de Afară, în apropierea cîrciumii lui Theodosie Vrana. Ori tocmai de la acest loc spre vărsare, unde se făcea inundaţia mai mare, destuparea şanţului fusese abandonată.

Evenimentele politice, ocuparea Principatelor de armate străine, apoi Revoluţia de la 1821, n-au îngăduit continuarea lucrărilor pînă cînd situaţia în ţară s-a mai liniştit şi un domn pămîntean s-a urcat pe tron.

În anaforaua din 19 iulie 1824, înaintată domnului Grigore Ghica de către marii vornici Istrate Creţulescu şi Constantin Filipescu se arată că mai înainte fuseseră făcute şanţuri pe unde „s-au răsuflat scurgerea apii", care şanţuri, în unele locuri, erau chiar „podite", pe fund şi lateral, cu scînduri groase şi bulumaci; avînd pe deasupra, din loc în loc, punţi de trecere aşa cum le amintea şi documentul din 3 februarie 1764. Fiecare proprietar, în dreptul locului său, trebuia „să-şi ţie şanţul totdeauna curat".

Aşa s-a urmat pînă la data cînd marele vornic Constantin Bălăceanu şi-a vîndut casele şi locurile ce avea în mahalaua Pescăriei. Cumpărătorii însă, doi greci, Costea şi Nicolae Saigiu, precum şi Matache Cluceresu au stricat şi „au astupat şanţul cu totul, înălţînd locul, din care pricină nemaiavînd putinţă să răsufle apa a merge la fireasca ei scurgere, rămîne ca să îi înece [pe mahalagii] cu totul". În special în timpul ploilor „pînă cînd găsea apa loc de să strecura"[10], provoca multă pagubă locuitorilor.

---

[9] Arh. St. Buc., *Documente istorice*, CXCIII—99; copie în *ms.* 1129, f. 31 v.
[10] George Potra, *op. cit.*, vol. II, p. 166—168.

În cercetarea, la fața locului, ce au făcut cei doi mari boieri orînduiți de domn, au constatat că frații Saigiu au stricat și au astupat șanțul, făcînd binale peste șanț, iar o parte din teren l-au vîndut la diferiți cetățeni care și-au construit case pe el; la fel și sărdarul Matache Cluceresсu „ce are han lîngă acele case" a construit un grajd.

În concluzie, boierii amintiți sînt de părere că domnul să dea poruncă marelui agă să oblige pe toți cei ce au prăvălii și case pe ulițele Scaune, Pescărie, Tîrgul Cucului, Cojocari, Cavafi să refacă șanțul pe unde a fost, să fie larg și adînc ca de șase palme (circa un metru și jumătate) „și podit pă de lături, deasupra să aibă capace cît să poată intra omul pă dedesupt să-l răneaścă" [curețe]; de asemenea și ceilalți locuitori pe de Podul Tîrgului de Afară, cu a lor cheltuială, să destupe șanțul ce trece prin curțile lor.

În primăvara anului 1825 la 31 mai, locuitorii din „ulița ce pogoară din Podul Tîrgului de Afară drept spre Băltărețu" (adică tot cei de pe str. Radu Calomfirescu), au dat jalba domnului Grigore Dim. Ghica și prin viu grai au arătat și marelui vornic Dimitrie Bibescu necazurile și pagubele ce le pricinuiau desele inundații provocate de Bucureștioara, prin astuparea șanțurilor.

Drept urmare, marele vornic Dimitrie Bibescu, însoțit de paharnicul Ianache Hafta și inginerul Hartl (unul din contraccii pavării ulițelor) s-au dus să cerceteze situația pe teren, fiind de față și toți mahalagiii nemulțumiți.

Ascultînd plîngerile și verificînd situația, au constatat că jeluitorii au dreptate în cererea lor și pentru ca „nici obștea să pătimească, nici binalele după această uliță să să mai înece" au chibzuit că bine ar fi ca din porunca domnului să să orînduiască un zapciu și un vtori vornic care să oblige pe toți mahalagiii, care au case pe lîngă matca cea veche a pîrîului, să destupe șanțul începînd de la „casele stolnicului Grigore Topliceanu și merge după casele stolnicului Grigorașco și pă lîngă casele răposatului pitarului Bălan și ale dragomanului Petrache, trecînd drumul bisericii Stelii de-a curmezișul și păn grădina polcovnicului Zamfir, și trecînd drumul ce vine după ulița Sfintei Vineri de-a curmezișul, și prin grădina și curtea lui Velicu băcanu pînă în drumul uliții ce merge spre mahalaua Lucaci, și dă aici înainte pînă în apa Dîmboviții".

În cadrul lucrării de destupare a șanțului, pe toată lungimea lui, inginerul Hartl să fie prezent „pentru a cumpăni apa ca să-și aibe curgerea ei drept Dîmboviță ... să nu să oprească la cineva și să să pricinuiască iarăși înnecătură la vreo parte de loc".

Executarea lucrării se propunea să fie înfăptuită în termen de zece zile și se recomanda ca șanțul să fie făcut pe linia mătcii vechi, să fie ghizduit cu scînduri groase „ca să ție multă vreme și să nu să astupe iarăși", iar cine va vrea să-l podească și pe deasupra, liber este s-o facă.

Dacă în termenul fixat de zece zile, cei îndărătnici nu vor destupa șanțul, atunci inginerul Hartl va săvîrși lucrarea cu salahori pe care, după o „dreaptă socoteală" vor trebui să fie plătiți de către cetățenii respectivi, în raport cu numărul stînjenilor ce au de destupat. „Și așa, cu acest mijloc, dăschizîndu-să șanțul să vor mîntui mahalagii dă înnecăciunea ce li să pricinuesc dăn astupatu acestui șanț, cum și podul cel mare al Tîrgului de Afară, pă supt care trece de-a curmezișul această apă, va rămînea apărat de înnecăciunea ce după vreme poate să să întîmple dă nu să va destupa acest șanț pă la mai sus arătatele locuri".

Pe această anafora, înaintată de marele vornic Dimitrie Bibescu, domnul, chiar a doua zi, la 1 iunie 1825, pune rezoluţia ca marii boieri ai divanului să facă „cuviincioasa chibzuire“ şi să-i arăte în scris părerea lor.

Aceştia sînt şi ei de părerea că şanţul pe care curge Bucureştioara să fie destupat „făr de zăbavă“, dar mai înainte marele spătar să facă cunoscut tuturor mahalagiilor care, sub semnătură proprie, să arate dacă vor ca această lucrare să fie facută de salahori, sub supravegherea şi conducerea inginerilor Hartel sau Freiwald, contra plată, iar dacă nu, atunci respectivii ingineri s-o facă cu „ungureni salahori“ pe cheltuiala lor pe care bani zapciul spătăresc însărcinat ca mumbaşir, îi va strînge de la fiecare proprietar pentru plata lucrului.

Marii boieri: Constantin Bălăceanu, Theodorache Văcărescu, Iordache Golescu, Scarlat Grădişteanu, Alexandru Creţulescu şi Nestor vel logofăt, chiar a doua zi înaintează anaforaua cerută, iar domnul pune pe ea rezoluţia că este întru totul de acord cu propunerea făcută şi porunceşte [11] marelui spătar să facă cuvenita urmare.

Se vede însă că lucrurile n-au mers aşa repede, ivindu-se tot felul de discuţii şi neînţelegeri între mahalagiii de aici, mai săraci, şi între mahalagiii din susul Bucureştioarei, mai bogaţi. Pentru acest motiv, la 28 iulie 1825, după o altă chibzuire, marii boieri înaintează o nouă anafora domnului prin care arată că drept este ca şi proprietarii de case şi neguţătorii cavafi, cojocari, rachieri etc. din mahalalele Scaunele Vechi, Pescărie, Tîrgul Cucului, Sărării şi Olării să contribuie cu bani „după starea şi puterea lor, ca unii ce să mîntuiesc prin mijlocul acesta de înnecăciunile ce le pricinuiesc această apă caselor, i magaziilor, i pivniţilor lor, nefiind cu cuviinţă ca să o răspunză toată acea cheltuiali numai mahalagii cei de la vale, dă vreme că acest folos priveşte mai mult în partea lor, avînd hanuri cu pivniţe, i magazii unde îşi pun vinuri şi mărfuri spre alişveriş“[12].

Suma totală necesară pentru această lucrare era de 5540 lei, menţionîndu-se, expres, că numai proprietarii de case sau prăvălii sînt datori să plătească, iar nu chiriaşii. Şi prin straşnică poruncă ea trebuia să se strîngă „cu voie făr de voie“ şi „fără cîtuşi de puţină prelungire“.

Se propunea să nu se admită nici o împotrivire din partea nimănui, în ceea ce priveşte această contribuţie. În al doilea rînd să nu se ia în consideraţie spusele unora „că nu îngăduie dă a să face şanţul prin grădinile sau prin curţile lor, *fiind această dava* a lor [este] numai o obrăznicie făr dă nici o dreptate“ *(s.n.)* „neavînd putere nici unul ca să o poprească a pricinui obştească vătămare“.

Pe cetăţenii proprietari care eventual s-ar împotrivi la facerea şanţului sau la neplata contribuţiei ce li se revine, adică „pă acei îndărătnici“, boierii *zabiţi* (însărcinaţi cu paza bunei orînduieli) să-i aducă la ascultare.

Nu ştim cum şi nici în cît timp s-a săvîrşit sau nu această lucrare, fiindcă alte documente care să ne mai amintească de existenţa Bucureştioarei nu cunoaştem.

Se pare însă că, de la acea dată încoace, odată cu pavarea uliţelor cu piatră şi cumpănirea nivelului lor s-a schimbat şi cursul Bucureştioarei, şanţul ei fiind astupat cu totul, apa găsindu-şi alt loc de scurgere prin pămînt, poate prin însăşi canalizarea făcută pe mijlocul străzilor.

---

11 *Ibidem.*
12 *Ibidem,* p. 193—194.

În jurnalul anonim al aceluia care l-a însoţit pe generalul Kiseleff cînd a făcut o inspecţie prin ţară (2—26 iunie 1832) se spune: „Oraşul Bucureşti, capitala Valahiei Mari, a primit această denumire de la pîrîiaşul ce se numeşte Bucureşti(oara), care curgea pe atunci prin apropierea bisericii Stelea; urmele acestui pîrîiaş se pot observa şi pînă acum"[13].

Diferitele clădiri care s-au construit cu timpul, au făcut să dispară cu totul urma pe unde curgea acest pîrîu şi chiar străzile au fost modificate în cursul şi alinierea lor, după marele incendiu din martie 1847. În planul oraşului făcut de maiorul Borroczyn, la 1853, pîrîul nu mai apare, iar regiunea pe care curgea se arată ca teren mlăştinos.

În 1873, primăria oraşului a secat balta Icoanei, de unde-şi începea cursul pîrîul Bucureştioara, iar o parte din terenul ei a fost transformat în „frumoasa Grădina Icoanei"[14], în suprafaţa ei actuală.

---

[13] Paul Cernovodeanu şi Alvina Lazea, *Monumente istorice din Oltenia şi Muntenia vizitate de generalul Kiseleff la 1832*, în „Studii şi cercetări de istoria artei", seria arta plastică, tom. 20 (1973), nr. 2, p. 346.

[14] Constantin C. Giurescu, *Istoria Bucureştilor*, Bucureşti, 1966, p. 395.

ASPECTE EDILITAR-URBANISTICE

VECHILE PAVAJE ALE ORAŞULUI

Ce vremuri în trecut! Ce deosebire mare între ceea ce a fost altă dată şi civilizaţia de astăzi, nici nu se poate compara. Dacă ne întoarcem cu gîndul, cu cîteva sute de ani în urmă, Bucureştii, din punct de vedere al locuitorilor şi al suprafeţei pe care se întindea, era într-adevăr un oraş, dar din punct de vedere urbanistic şi edilitar, nu era decît un sat mare, în care răsăreau printre pomi sau deasupra lor numai bisericile şi casele boiereşti în mulţimea căsuţelor de lemn sau chirpici, ale oamenilor nevoiaşi.

Grădinile, arborii şi pomii fructiferi inundau totul, de primăvara pînă toamna tîrziu. Văzut de sus, oraşul părea o grădină imensă în care se ascundeau miile de case şi atenansele lor. Numai turlele bisericilor, acoperite cu şiţă şi mult mai tîrziu cu tablă, precum şi acoperişurile caselor boiereşti sau neguţătoreşti, acoperite tot cu şindrilă şi rareori cu olane, erau singurele care se mai puteau vedea în lumina soarelui. Încolo era numai verdeaţă şi iar verdeaţă. O grădină imensă, acesta era aspectul Bucureştilor de altădată. Un „oraş“ mare în care aspectul urban nu se putea observa, fiindcă nu exista.

Casele nu erau construite la linie, ci la bunul plac şi interesul fiecăruia, uliţele, mari sau mici, erau întortochiate şi înguste, nemaivorbind de ulicioare şi fundături, acestea din urmă fiind cele mai numeroase, unele adevărate poteci de picior. Nici una din aceste uliţe nu erau pavate, sub nici o formă, iar de trotuare nici nu se ştia. În ceea ce priveşte iluminatul, acesta era o problemă de viitor îndepărtat. Luna şi stelele erau singurele lampadare ale oamenilor de rînd.

După ploi, noroaiele şi băltoacele înglodeau picioarele oamenilor şi ale vitelor, iar în timpul verilor secetoase, praful de pe uliţe era gros de un lat de mînă. Domnii şi conducătorii oraşului, precum şi clasa boierească în general, erau prea ocupaţi cu treburile lor, nu se gîndeau la nevoile celor mulţi, cu toate că şi ei tot prin noroaie şi praf treceau, dar nu ca toţi ceilalţi pe jos, ci călare, sau în caleşti, rădvane şi căruţe.

Dacă mai amintim pe lîngă acest neajuns şi rîul Dîmboviţa — necanalizată şi nerectificată — care curgea în nenumărate zigzaguri, aproape la nivelul uliţelor, cu desele ei inundaţii care de multe ori năpăstuia mahalale întregi, atunci avem un tablou trist şi jalnic de felul cum circulau locuitorii vechiului Bucureşti.

În ceea ce priveşte pavarea vechilor uliţe bucureştene distingem următoarele etape: pămîntul gol-goluţ cum era el de la natură, pavarea cu bîrne groase de stejar, pavarea cu piatră şi pavarea cu piatră cioplită, cubică, adusă la început din cariere străine, îndepărtate, şi mai apoi şi din cele din ţară, care s-au deschis destul de tîrziu.

Pavaj natural de pămînt. După o practică mai veche pe care am apucat-o şi noi, în timpul copilăriei, pe străzile mai îndepărtate, din mahalalele periferice

ale orașului, în locurile unde se făceau băltoace și gropi, se depozita moloz, rezultat din dărîmări, nisip, pămînt și chiar gunoi și așa, pentru o anumită perioadă, se mai putea merge pe ulițe. Dar acest procedeu inestetic și neigienic mai avea și un alt aspect: nivelul ulițelor se ridica mereu, iar în timpul ploilor provoca inundații în curțile oamenilor, unde apa verzuie și infectată dăinuia pînă în timpul căldurilor de vară.

În trecut, pe marile artere ale orașului, pentru îndepărtarea gropilor și băltoacelor, mărturiile documentare sînt prea puține și de abia din secolul al XVIII-lea, dar ele ne arată că și atunci s-a procedat la fel ca în timpul copilăriei noastre. Așa ne-am explica și felul cum anumite biserici atunci cînd s-au construit au fost cel puțin la nivelul străzilor, dacă nu mai sus, iar după două-trei secole au ajuns să fie aproape cu un metru mai jos decît actualul nivel al străzii unde se găsesc (ex. biserica Doamnei de pe Calea Victoriei, biserica Sf. Spiridon Vechi, de lîngă vechiul Teatru de Operetă și biserica Slobozia de pe Magistrala Nord-Sud, în spatele statuii lui Dimitrie Cantemir).

De-abia pe la jumătatea secolului al XVI-lea, cînd numărul locuitorilor și al caselor s-a mărit simțitor față de trecut, iar circulația a devenit mai intensă, stăpînirea de atunci s-a gîndit să ia anumite măsuri.

Banuim că atunci s-a acordat prima atenție arterelor mai importante. Și acest lucru îl deducem din faptul că atunci cînd se fac anumite săpături mai adînci pentru diferite lucrări de canalizare, telefoane, curent electric etc., se poate observa, la circa 1 m adîncime, un strat de pietriș bine îndesat, compact, care n-ar fi altceva decît o primă pavare a marilor artere de circulație. Menționăm că aceste importante artere erau: Drumul Brașovului (Calea Victoriei și Șoseaua Kiseleff), Drumul Craiovei sau Mehedinților (Calea Rahovei), Drumul Tîrgoviștei (Calea Griviței), Drumul Giurgiului (Calea Șerban Vodă), Drumul Tîrgului de Afară (Calea Moșilor) și actuala Calea Plevnei care s-a numit Podul de pămînt, pînă în a doua jumătate a secolului trecut.

Pavaje de lemn. Cea mai veche mențiune despre existența unui pavaj în București, o avem din 1574 de la călătorul francez Pierre Lescalopier [1]. Acesta, împreună cu tovarășii săi de călătorie, în vara acelui an, în cele două săptămîni cît au stat aici, au făcut mai multe plimbări prin oraș și împrejurimi, pentru documentare, iar în București, au mers, desigur, pe multe străzi de pămînt, nepietruite, care primăvara și toamna se desfundau și dădeau un aspect jalnic orașului, iar bietelor animale de tracțiune, o oboseală în plus. Dar în afară de aceste ulițe se aflau și unele mai importante, după cum spune el, pavate cu „trunchiuri de copaci" care, de bună seamă, făceau ca roțile căruțelor și caleștilor să huruie puternic, iar în timpul cînd erau îmbibate cu apă, să producă un miros grozav. Și în afară de aceasta, la trecerea vehiculelor, din cauza apei murdare ce țîșnea de sub acest pavaj, pereții caselor dinspre ulițe erau stropiți pînă deasupra ferestrelor.

La începutul domniei lui Matei Basarab, în documentul din 25 aprilie 1635, se amintește de un Oprea podarul [2], locuitor în București. Deci acest meșteșug exista pe atunci și poate cu mult mai înainte și desigur nu era singurul meșteșugar care se ocupa cu această îndeletnicire. Acest fapt, precum și mărturia călătorului Lescalopier ne face să credem că cel puțin de la jumă-

---

[1] Paul Cernovodeanu, *Călătoria lui Pierre Lescalopier în Țara Românească și Transilvania la 1574*, în „Studii și materiale de istorie medie", IV (1960), p. 433—463.

[2] George Potra, *Documente privitoare la istoria orașului București (1594—1821)*, vol. I, București, 1961, p. 93.

tatea secolului al XVI-lea erau podari iar marile artere de circulaţie erau podite cu trunchiuri de copaci sau bîrne groase de stejar.

În timpul domniei lui Constantin Brîncoveanu marile artere ale oraşului sînt pavate tot cu grinzi de lemn, însă într-un mod mai sistematic şi oarecum mai durabil. Din cele constatate mai tîrziu, deducem că marile „poduri" aveau la acea dată şanţuri adînci pe margini, pentru scurgerea apelor, podişti de lemn peste şanţuri pentru trecerea oamenilor şi ţăruşi pe margini, mai ales în dreptul locurilor virane.

Primul pod, dintre cele patru, zise domneşti, care din ordinul domnitorului s-a podit din nou cu bîrne, a fost Podul Mogoşoaiei, în 1692. Această arteră lega Curtea domnească a lui Constantin Brîncoveanu, din centrul oraşului, cu frumosul palat pe care l-a construit în 1695 în satul Mogoşoaia, ca o reşedinţă de vară şi ca un scurt popas în drumul spre Tîrgovişte.

Calea Mogoşoaiei, înainte de a deveni *pod* era un drum mult mai întortochiat decît azi, încît voievodul a trebuit să „convingă", într-o formă oarecare, pe boierii mărginaşi să-şi retragă hotarul curţilor, să se mai lărgească uliţa şi cît de cît să se mai înlăture din numeroasele zig-zaguri ce avea. Podul Mogoşoaiei este prima stradă bucureşteană asupra căreia s-a exercitat o aliniere, pe cît a fost posibilă la acea dată.

Nu se cunoaşte ce meşteri au făcut lucrarea, de unde s-au adus bîrnele de stejar, cît au costat ele şi manopera şi în cît timp s-a făcut pavarea. Documentele, care să ne lămurească această problemă, lipsesc.

Ştim însă, de mai tîrziu, că cele patru drumuri (poduri) care porneau toate de la Curtea domnească intrau în grija şi cheltuiala stăpînirii, adică a vistieriei statului şi a Sfatului orăşenesc, iar toate celelalte uliţe cădeau în sarcina cetăţenilor care le locuiau şi pe care le podeau, atunci cînd puteau, după ce strîngeau suma necesară, lucru deloc uşor. Boierii care aveau curţi mari şi faţade întinse, în zgîrcenia lor, întîrziau cu plata, unii locuitori mai săraci plăteau în rate, iar pentru cei mai nevoiaşi care nu puteau plăti, obştea le achita suma.

În altă ordine de idei, trebuie să spunem că datorită marilor cantităţi de lemne necesare poditului bucureştean, secularele şi întinsele păduri ale judeţelor Prahova şi în special Dîmboviţa, au început să se rărească, iar sute şi sute de oameni care făceau *cislă*, adică muncă gratuită şi obligatorie, erau ocupaţi cu tăierea copacilor, fasonarea lemnelor (cioplitul cu barda) şi aducerea lor, după anotimp, cu carele sau cu săniile la Bucureşti.

Construirea pavajelor mergea pînă în pereţii caselor sau prăvăliilor, iar unde erau locuri virane pe margini, se făceau parapete sau parmalîcuri care opreau căderea vehiculelor sau a vitelor de pe pod. Pe întreaga suprafaţă a podului mergeau atît vehiculele, vitele cît şi pietonii, neexistînd trotuare sau parte carosabilă.

Mai tîrziu măsurile urbanistico-edilitare au evoluat. Astfel domnul Alexandru Ipsilanti (1774—1782), socotind necesar, înfiinţează *„vel-vornicia obştirilor"* care se ocupa de toate problemele edilitare, în care intrau, în primul rînd, pavarea şi curăţenia străzilor, precum şi construirea sau repararea podurilor propriu-zise de pe cele două rîuri Dîmboviţa şi Colentina, din cuprinsul oraşului. Sub Nicolae Caragea (1782—1783) care-i urmează la domnie, se alcatuieşte o nouă dregătorie *„vornicia podurilor"* care era alimentată financiar din taxele ce se puneau pe mărfurile ce intrau în oraş.

Un exemplu de felul cum se proceda la pavarea unei uliţe obişuite, ni-l dă un document din 19 decembrie 1784. Astfel, după ce marele agă al oraşului, printr-o *anafora*, arăta domnului ce uliţă este necesar să se paveze,

voievodul dădea ordin marilor boieri să se intereseze, să chibzuiască şi să propună exact ce trebuie făcut. Marii boieri, la rîndul lor, orînduiau pe boierii epitropi ai drumurilor să poruncească „polcovnicului *za* pod" să facă măsurătoare, lungime şi lăţime, ce suprafaţă în stînjeni totalizează şi care sînt cetăţenii, mănăstirile sau hanurile ce trebuie să plătească pentru stînjenii pavaţi care-i aveau faţadă la proprietăţile lor.

După ce se întocmeau toate aceste pregătiri, domnul dădea poruncă marelui agă să strîngă banii necesari, iar boierilor epitropi să ducă lucrul la bun sfîrşit. Erau însă cazuri, cînd unii cetăţeni, cu bună stare materială, nu plăteau banii la timpul hotărît, după socoteala făcută şi astfel se întîrzia începerea lucrării.

Împotriva acestora (dăm un singur exemplu) domnul Mihai Suţu, pe anaforaua primită la 31 martie 1785, prin rezoluţia pusă, spune că a însărcinat un slujbaş anume „care să aibă volnicie cu aceasta domneasca noastră poruncă, după foaia ce ne arată dumnealor boieri epitropi în dosul aceştii anaforale de rămăşiţă, ce sînt mahalagii, să apuce cu strînsoare pă fieşcarele şi fără a nu le primi nici un răspuns de pricinuire să împlinească de la toţi, iar de la cel ce nu va vrea dă sineşi a da banii, ce sînt arătaţi într-aceasta foaie a epitropilor, să aibă volnicie a le lua trăsuri, ori caleşti, ori butcă, ori verice alt amanet, pînă va împlini"[3].

La foarte scurtă vreme după numire şi sosirea în Bucureşti, domnul Nicolae Mavrogheni văzînd că străzile mari şi mici, din oraş, se găsesc într-o stare mizerabilă, încît „pe unele uliţe nu poate obştea să treacă nici călare", la 20 iunie 1786 a dat ordin către spătar şi agă să oblige pe neguţătorii şi locuitorii care stau pe aceste străzi să le repare după cum au fost făcute, adică cu podine, iar în mahalale pe unde sînt făcute „cu tufă şi cu paie, să le repare cu de acestea"[4].

A pava străzile mahalalelor bucureştene cu nuiele şi paie este de-a dreptul ceva de neînchipuit pentru zilele noastre. Astfel de pavaj, prin însăşi materialele întrebuinţate, nu putea să dureze şi în afară de aceasta era cît se poate de inestetic.

Cum se va fi făcut pavarea acestor străzi nu ştim, fiindcă ne lipseşte documentarea şi fiindcă situaţia internă era destul de tulbure, iar oamenii în mare lipsă de bani. Această situaţie se putea observa nu numai la micile uliţe, dar şi la marile poduri care intrau în cheltuiala statului. Şi acestea erau în aceeaşi stare deplorabilă, ca toate celelalte.

Între 1786 şi 1789 pavarea şi curăţenia principalelor străzi ajunsese să fie neglijată de Epitropia Casei podurilor, fiindcă îi lipseau fondurile necesare, boierii neplătindu-şi taxele ce trebuiau să le dea atunci cînd erau îmbrăcaţi cu caftanele noilor ranguri.

Pentru a curma acest neajuns, domnul Mavrogheni, la 24 martie 1789, dă un pitac prin care arată că ţine seama de „cheltuielile grele" prin care trece ţara în vreme de război şi scade taxele cuvenite la minimum posibil, pentru boieri, egumeni şi ispravnicii judeţelor.

Astfel, boierii de la rangul de mare ban pînă la mare postelnic vor da numai 20 de taleri la cutia Epitropiei podurilor, de la mare clucer pînă la mare comis cîte 10 taleri, iar de la mare sărdar pînă la cele mai mici grade

---

[3] V. A. Urechiă, *Istoria romînilor*, seria 1780—1800, tom. III (vol. X) Bucureşti, 1892, p. 71.
[4] *Ibidem.*

cîte 5 taleri; ispravnicii de judeţ cîte 5 taleri, egumenii mănăstirilor mari cîte 20 taleri, iar ai mănăstirilor celorlalte cîte 10 taleri [5].

Bănuim că nici în urma acestei hotărîri nu s-a putut aduce la îndeplinire voinţa domnului, adică pavarea şi buna întreţinere a uliţelor, fiindcă împrejurările au fost cu totul nefavorabile.

Cunoaştem de altfel extravaganţa şi dîrzenia acestui domn care băgase groaza în locuitorii oraşului. Acest fapt îl putem vedea dintr-o întîmplare banală. În timpul nopţii fugind o femeie din oraş, Mavrogheni auzind acest fapt spune ca „foarte ne-am tulburat domnia mea pe cei care nu fac paza oraşului aşa cum trebuie". De aceia, la 4 februarie 1787, dă un straşnic şi curios ordin către logofătul spătăriei şi ceauşul spătăresc să fie cu ochii în patru, să-şi facă serviciul cum trebuie, mai ales în timpul nopţii. „De ce să nu fie strejile cu paza cea cuviincioasă? Şi ce fel de streajă păzesc, cînd pot şi muierile a ieşi din Bucureşti noaptea fără de nici o oprire? Cu adevărat vrednici sînteţi de pedeapsa cea mai grea. Ci dar, deschideţi-vă ochii şi întăriţi strejile bine pe toată marginea Bucureştilor, de jur împrejur, ca să nu se mai întîmple altădată a putea *dosi* [fugi] om sau muiere din Bucureşti şi a nu-l prinde strejerii, că în credinţa lui Dumnezeu *vă spînzur* încălţaţi-îmbrăcaţi"[6] *(s.n.)*.

Dar problema pavajului podurilor bucureştene rămînea în continuare nerezolvată; s-au făcut mai mult reparaţii şi cîrpeli şi numai rareori pavaj nou pe vreuna din uliţele principale ale oraşului.

Situaţia pavării şi curăţeniei străzilor, nu numai în Bucureşti, dar chiar în întreg Principatul Munteniei, se îndreaptă întru cîtva după fuga lui Mavrogheni, în timpul ocupaţiei austriace de sub conducerea feldmareşalului Enzenberg, aşezat în fruntea divanului ţării.

Înca din primele luni ale anului 1790, odată cu venirea primăverii „cinstitul şi marele Divan al prinţipatului Ţării Româneşti" dă ordine Eforiei să se repare cu podine, cît mai în grabă, podurile cele mari, iar cele mici, din mahalale să fie drese de locuitorii care au case şi prăvălii pe ele.

Un neajuns însă s-a ivit de la început. Ţăranii podari din anumite sate ale jud. Ilfov nu sînt lăsaţi de către ostaşii, care locuiesc în casele lor, să vină în Bucureşti, la reparatul podurilor. Se cere ca ofiţerii din acele sate să permită podarilor să vină la Bucureşti, iar dacă unii dintre aceştia nu vor să mai vină atunci „cu bani să-şi plătească săptămîna la alţi oameni de aici, din Bucureşti, ca să lucreze, spre a nu să aduce podurile Bucureştilor la mai mare dărăpănare şi stricăciune".

Într-o anafora a boierilor epitropi ai podurilor, către Divanul ţării-din 3 mai 1790, se face un scurt istoric al problemei în care se arată că polcovnicia podurilor a fost întărită prin hrisov de Alex. Ipsilanti şi de atunci încoace sub Caragea Vodă, Mihai Suţu şi în primul an de domnie a lui Mavrogheni, lucrurile au mers relativ bine. Epitropia avînd în grije facerea şi *meremetul* [reparaţia] podurilor, avea voie să propună domnului sau căimăcămiei un om priceput „vrednic de slujbă şi credincios", iar domniia „îl cinstea cu îmbrăcaminte de domnesc caftan, dîndu-i poruncă de a fi silitor spre lucrarea şi *meremetul* acelor patru poduri", bineînţeles scutindu-l de anumite dări, atît pe el cît şi pe „oamenii steagului său", care erau ţărani *podari* din diferite sate ale jud. Ilfov.

În perioada ce a trecut, spun ei, de la Ipsilanti pînă la Mavrogheni, cele patru poduri mari au fost bine întreţinute „fără nici un fel de stricăciune,

---

[5] *Ibidem*, p. 70
[6] *Ibidem*.

iar de la al doilea an al mării sale Nicolae vodă Mavrogheni, ne mai urmîndu-se orînduiala hrisoavelor și polcovnicia podurilor făcîndu-se fără de știrea Epitropiei, prin felurimi de *gerimele*, cu plată de *havacturi* [dare, taxă], nici un fel de lucrare nu s-au făcut la lucrarea și meremetul ziselor poduri mari".

Ba mai mult decît atît, chiar materialul lemnos — podinile — a fost lăsat în grămezi pe marginea străzilor, nefiind folosit unde și cînd trebuia, iar „ostașii ascherlăi" l-au ars în întregime în timpul iernii.

Întreținerea și repararea podurilor, spun boierii epitropi, s-ar putea face bine dacă ar avea în slujba polcovniciei de poduri pe logofătul Stoica care a fost înlăturat cu cîțiva ani mai înainte și „care este om vrednic, cercat și credincios la toate trebile epitropiei".

Divanul acceptă propunerea și întărește în slujbă pe Stoica fost polcovnic al podurilor. Și ca lucru să nu sufere întîrziere, urmează de îndată, la 6 și 7 mai 1790, porunci către marele spătar, marele agă și boierii epitropi să repare cît mai urgent marile poduri cît și cele din mahalale, fiindcă chiar cu o zi înainte era să se accidenteze „6 cai crăiești".

În mahalale, unde vor fi drumurile stricate, să se repare cu tufă, fărămătură de zid și cu cenușă „pînă afară la cîmp", adică pînă la ieșirea lor din oraș.

Porunca este strașnică și se cere să se facă acest lucru fără zăbavă, fiindcă de se va întîmpla vreo primejdie oarecare, atunci sînt direct răspunzători cei de mai sus.

La 23 mai 1790, se arată de către Divan că toți podarii ce au pecetluiturile vistieriei, adică acte de scutire de dări, zapciul polcovnicesc este însărcinat să-i aducă la lucru, cu voia sau fără voia lor, iar feldmareșalul Enzenberg dă ordin „la toată partea ostășească ca să sloboază pe acei podari, a nu le face nici o supărare" [7].

Și tot în legătură cu pavajul amintim două porunci ale Divanului, din 25 octombrie 1790, una către marele agă, iar a doua către boierii epitropi.

În prima se spune că ulița ce începe de la Hanul Șerban Vodă și merge pînă la poarta de sus a Curții domnești cea veche (str. Smîrdan) „este foarte stricată, cît se primejduiesc caii și vitele trecătorilor". Această stradă intrînd în obligația mahalagiilor, ulicerii și prăvăliașii care locuiesc pe ea, sînt obligați s-o repare, iar de vor pretexta că nu au cherestea și podine, să li se facă cunoscut că la Obor, la Tîrgul de Afară, găsesc să cumpere cheresteaua ce le trebuie „și să dreagă podul negreșit" [8].

În cea de a doua poruncă se dă ordin să se repare podul de peste rîul Dîmbovița care leagă strada ce vine de la Curtea domnească cu clădirea unde locuiește ministrul Erbet.

Venind mai încoace în timp, aflăm că, prin anaforaua din 31 martie 1793, mitropolitul Filaret, banul Dumitrache și vornicul Scarlat Greceanu cer domnului Alexandru Moruzi să scutească „de toate podvezile și angariile " pe locuitorii din satele Băleni și Slobozia din jud. Dîmbovița, precum și pe cei din Netezești, jud. Ilfov, care sînt de neapărată trebuință pentru aducerea podinilor necesare pentru facerea și repararea marilor ulițe din București, precum și venirea lor cu carele cu boi ca să ducă dintr-un loc în altul podinile și urșii și să care pămîntul de prin șanțurile ce se află sub pavaje.

Se mai spune în anafora că Epitropia podurilor are mare nevoie de acești oameni, fiindcă facerea și repararea podurilor cere cheltuială foarte mare, iar *iratul* [venitul] ce are este cu totul insuficient.

[7, 8] *Ibidem*, p. 406—410.

Domnul aprobă şi dă ordin marelui vistier să facă cele cuvenite, adică să-i scrie pe podari din nou în catastiful scutiţilor „fiindcă acum li s-a împlinit anul tocmelii“ şi să anunţe pe ispravnicii judeţelor respective să nu pretindă locuitorilor din satele amintite, nici un fel de dajdie.

În aprilie 1793, 20 ţărani podinari din satul Postăvari jud. Dîmboviţa, se plîng lui Alexandru Moruzi că, după înţelegerea scrisă ce au avut cu medelnicerul Ştefan Vilara, cu Gheorghe vistier al doilea şi cu alţi mahalagii, au făcut pavaj pe uliţa ce merge de la casa marelui vornic Moruzi pînă la biserica Colţea, în lungime de 38 stînjeni, în preţ de 5 taleri jumătate stînjenul, ceea ce face în total 209 taleri, din care sumă însă nu li s-a plătit decît 90 de taleri.

Domnul dă ordin vătafului de păhărnicie [9] să oblige pe fiecare cetăţean, boier sau simplu mahalagiu, să plătească suma ce i se cuvine, iar care va pretexta vreun motiv oarecare, să-l înfăţişeze la departament ca să se cerceteze pricina lui.

Cu o lună mai tîrziu, acelaşi domn cere să i se arate cum poate fi reparat pavajul de pe podul Tîrgului de Afară care este în „proastă stare“ şi să i se comunice dacă nu cumva, după vechiul obicei „sînt prăvăliaşii datori a drege şi a face podul uliţelor“[10]. Nu cunoaştem răspunsul, dar ştim că cele patru mari artere, în care intra şi aceasta, erau prevăzute în cheltuiala stăpînirii care, la acea dată, se vede că nu era în fonduri şi deci nu putea să facă dregerea pavajului.

În această vreme vechea Epitropie a podurilor avea angajament cu 120 podari care erau puşi sub comanda a trei căpitani, cîte 40 în fiecare steag. Cercetîndu-se situaţia lor acum, se constată că sînt disponibili numai 105, ceilalţi, din incorectitudinea căpitanilor, fuseseră daţi dispăruţi sau morţi.

Se cere completarea lor pînă la 120 şi apoi pînă la 150, ca să lucreze în trei rînduri, cîte 50 pe fiecare săptămînă. Se propune ca alegerea lor să nu se facă din breslaşi, dajnici sau posluşnicii cuiva, ci din aceia „ce umblă fără nici un căpătîi şi neştiuţi vistieriei“, fiindcă sînt destui indivizi în categoria aceasta.

Domnul aprobă numărul de 150 şi hotărăşte ca toţi cei ce vor fi propuşi să fie recrutaţi dintre aceia care umblă „fără nici un fel de căpătîi aici în Bucureşti“[11].

Tot în acest an, 1793, în luna august, mitropolitul Filaret şi Manolache Brîncoveanu cer ca, acum, cu ocazia facerii din nou a pavajului de pe Podul cel mare al Calicilor (Calea Rahovei), podinile cele vechi să fie folosite pentru facerea Podişorului (fostă str. Gh. Bibescu) ce merge spre Mitropolie, după cum era vechiul obicei, cînd se făcea din nou podul cel mare se repara şi podişorul arătat mai sus cu materialul lemnos din cel înlăturat care se considera bun [12].

La 13 mai 1793, podinarii din satele Băleni şi Slobozia se plîng că nu pot face podinile cerute (Băleni, 1567 podini şi Slobozia, 525 podini, în total 2092 podini), deoarece stăpînii sau arendaşii moşiilor respective nu-i lasă dacă n-au ordin de la ispravnicii judeţului, iar aceştia nu pot da ordin dacă n-au „luminată poruncă“ domnească.

Numai după darea acestor ordine, ţăranii pot să meargă să se înţeleagă cu stăpînii moşiilor pentru tăierea copacilor plătind cîte 2 parale de fiecare copac, sau luîndu-şi angajamentul că vor presta o anumită dijmă; bineînţeles că nu aveau voie să taie mai mult decît au hotărît ispravnicii judeţului.

[9] *Ibidem*, vol. VI, p. 776—777.
[10] *Ibidem*, p. 778.
[11] *Ibidem*, p. 780—781.
[12] *Ibidem*, p. 781—782.

La 15 mai 1792, domnul dă ordin ispravnicilor să facă o bună repartizare, să nu favorizeze pe unii stăpîni de păduri și să încarce pe alții mai mult și să nu se taie nici un copac în plus decît atît cît trebuie pentru facerea celor 2092 podini.

La 9 noiembrie 1793, vornicul Scarlat Greceanu, prin anafora, arată domnului că toamna fiind pe terminate „de acum înainte va să înceapă vremurile cu ploi și zăpezi și așa nu vor mai putea nimenea să umble prin lăuntrul tîrgului, fiind podurile foarte stricate"[13], dar tocmai acum s-a ivit o situație favorabilă, locuitorii unui sat au venit în București să se angajeze să taie, să facă și aducă podini și să repare pavajele cele stricate.

În urma acestei anaforale, Alexandru Moruzi dă ordin vornicului Scarlat Greceanu să se ducă personal să cerceteze reaua situație a pavajului de pe ulița care merge de la pitărie la Curtea Nouă [14], să fie reparat bine, cu podini vechi, pînă nu se face vremea rea cînd nu se mai poate lucra.

Se cere ca Agia să cerceteze care pavaj este de mai mare urgență a fi refăcut, să se fixeze suma ce trebuie să dea proprietarii pentru stînjenii ce trebuiesc pavați și să se adune banii hotărîți, din care „să se dea arvună acestui sat, ca să meargă de acum să taie podina și urșii". În felul acesta, se va duce vestea că oamenii sînt plătiți pentru lucrul lor și mulți țărani; din alte sate, se vor grăbi să vină „să facă podinile" trebuitoare pentru ulițele orașului.

De altfel, munca podarilor nu era un lucru așa ușor, ba din contra era destul de grea, de la tăiatul copacilor și fasonatul bîrnelor în pădure, aducerea lor la București și facerea pavajului pe ulițele orașului nu prea atrăgea pe mulți oameni de la țară și cu atît mai puțin pe cei din Capitală, care nu aveau nici un rost. Munca era grea, plata era mică și de foarte multe ori nu se putea încasa la timp, ba chiar trebuiau să facă jalbe peste jalbe, unele chiar la domn, pînă cînd se obținea primirea banilor pentru lucrul efectuat.

Cu cît trebuiau podari mai mulți, cu atît găsirea lor era mai anevoioasă. Unii, după chiar declarația conducătorului lor, erau fugiți, alții morți, iar alții erau „bătrîni și *secați* din ridicătura podurilor"[15]. Puțini erau podari „zdraveni și vrednici de slujbă." De aceea cînd se ivea vreunul care de bună voie dorea să se facă podar, Eforia se grăbea să ceară domnului aprobare pentru scutire de anumite dăjdii. Așa este cazul cînd, la 1 martie 1794, vornicul Scarlat Greceanu arată că a angajat, temporar, pe un sîrb Dragnea, din Țara Turcească, dar pentru a rămîne permanent și a se stabili aici cere *pecete* (act la mînă) și să fie trecut în catastiful Vistieriei. Ba mai mult, respectivul promite că va aduce și pe alții și astfel Eforia ar putea împlini numărul de 250 podari ai steagului ce voiește să facă. Cererea este aprobată, dar nu știm cum s-au desfășurat lucrurile mai departe. Bănuim că destul de greu, fiindcă, la 17 aprilie 1794, prin anaforaua înaintată lui Alexandru Moruzi se arată că este absolută nevoie să se dea tuturor podarilor vechi și noi „pecetluiri *gospod*" [domnești] de scutire, fiindcă oamenii din această categorie „sînt mai mult trebuincioși decît alte bresle, fiind oameni cu meșteșug de pod, la lucrul lemnului, *dară nu ca la alte bresle ce slujesc numai cu bățul în mînă*"[16] *(s.n.)*.

Acest lucru se cere nu numai pentru cei veniți în grup, din diferite sate, ci pentru toți „oamenii străini și pripășiți" „ca să putem și noi a săvîrși lucrările podurilor care se fac, iar de se vor lua aceștia și se vor da la dajdie, noi nu avem podari ca să lucreze la trebile podurilor"[17].

---

[13] *Ibidem*, p. 783—784.
[14] *Ibidem*, p. 784.
[15] *Ibidem*, p. 786.
[16] și [17] *Ibidem*, p. 789.

Domnul cunoscînd urgenţa acestei necesităţi, chiar în aceeaşi zi dă ordin marelui vistier să comunice marelui vornic al oraşului să dea adeverinţă fiecărui podar, iar pe baza acestora să se dea pecetluirile domneşti. Dar dacă lipsa unui număr suficient de podari era o problemă în facerea pavajelor, o a doua problemă era lipsa materialului lemnos în cantitatea trebuitoare. Acest fapt se vede din anaforaua noului epitrop Isaac Ralet, numit în locul lui Scarlat Greceanu decedat, prin care se arată domnului că pentru facerea Podului Mogoşoaia şi a Podului Calicilor nu s-a trimis de către judeţe toată lemnăria necesară, după obligaţia ce li se impusese iar ispravnicii respectivi, cu toate ordinile primite, nu au trimis banii „pentru cheresteaua ce n-au putut locuitorii să o răspunză în natură". Şi anume, din cele 9700 podini au rămas 842 netrimise, iar din 1225 urşi, mai trebuiau să dea 241, încît este nevoie ca cele 8 judeţe să verse Epitropiei suma de 2100 taleri. Din timpul domniei lui Alexandru Moruzi mai cunoaştem cîteva documente care se referă la repararea pavajelor de pe anumite uliţe ale oraşului, precum şi lipsa podarilor şi angajarea lor de oriunde se va putea. Astfel, la 25 februarie 1795 domnul ordonă să se repare podul (pavajul) ce porneşte din faţa bisericii Zlătari şi merge în jos înspre Curtea domnească de la Mihai Vodă, adică traseul străzii Mihai Vodă de astăzi.

Cu aproape o lună mai tîrziu, la 18 martie 1795, vornicul Isaac Ralet arată domnului că pentru reparatul Podului Tîrgului de Afară, — de la casa lui Nicolae Hafta pînă la capăt, adică la strajă — care este dărăpănat şi vechi de aproape 20 de ani, este nevoie de 1330 podini, de urşi nu este lipsă, fiindcă cei vechi sînt destul de rezistenţi.

Satele Băleni şi Slobozia, cu rămăşiţa din 1794 şi cu cea din primul trimestru al anului în curs, trebuie să aducă 1492 podini, dar sînt în mare întîrziere. Pentru care motiv, Alexandru Moruzi dă ordin ispravnicilor jud. Dîmboviţa să se ocupe serios de această problemă. De asemenea porunceşte ca de la capul podului înainte, în afara oraşului, unde s-a făcut baltă şi noroaie mari, să se deschidă drum pe margini, prin ogrăzile cîtorva cetăţeni, ca să se poată circula spre oraş sau afară „fără de necaz şi *discolie*" [piedică, dificultate].

Dar nu numai capul Podului Tîrgului de Afară trebuia refăcut ci întreg pavajul acestei străzi. De aceea, marele logofăt Ştefan Văcărescu [18], (19 mai 1795— 28 martie 1796), dă la 26 ianuarie 1796 ordin Epitropiei să repare acest pod în întregime, de asemenea şi Podul Şerban Vodă [19].

Repararea podurilor sau construcţia unora noi suferea totdeauna mari întîrzieri, prin neaducerea la timp a materialului lemnos şi prin cauza lucrătorilor podari care erau cam jumătate la număr din cîţi ar fi trebuit să fie. Pînă se repara pavajul unei străzi se strica un altul sau mai multe, aşa că oraşul n-a avut niciodată un pavaj mulţumitor, o problemă de altfel foarte grea pentru toate timpurile, mai ales în epoca fanariotă cînd domnii se schimbau foarte des.

Alexandru Moruzi aflînd că sînt numai 101 podari şi unii dintre aceştia bătrîni şi bolnavi, deci nu îndeajuns pentru făcutul şi reparatul podurilor, la 16 februarie 1796 dă voie polcovnicului de podari să găsească şi să angajezencă 20 oameni străini din mahalalele bucureştene [20].

---

[18] Theodora Rădulescu, *Sfatul domnesc şi alţi mari dregători ai Ţării Româneşti din sec. al XVII-lea*, Bucureşti, 1972, p. 130.
[19] V. A. Urechiă, *op. cit.*, p. 793.
[20] *Ibidem.*

Urmărind cronologic situaţia pavajului din Bucureşti ajungem la domnia lui Constantin Hangerli (1797—1799). Acesta, la 5 februarie 1798, aduce la cunoştinţa lui Matei Fălcoianu [21], ispravnicul oraşului, că a dat poruncă epistatului spătăriei să oblige pe mahalagii a astupa băltoacele de pe uliţele care sînt podite, precum şi cele de la capetele marilor poduri, punînd pe ele tufe şi sfărîmături de cărămidă. Şi pentru ca lucrul să se facă cît mai în grabă, îi mai porunceşte ca să dea fiecărei mahalale cîte 2 care cu boi pentru transportul celor necesare.

Constatînd că în Bucureşti există o lipsă de *material lemnos pentru pavaj*, tot Hangerli, la 5 iunie 1798, dă ordin marelui vornic al obştirilor ca oricîtă cherestea [22] va prisosi de la facerea caselor domneşti, să fie folosită pentru dregerea podurilor din oraş, iar dacă se va socoti că este prea groasă, să se cioplească după cît va cere trebuinţa.

Puţin mai tîrziu, acelaşi domn dă ordin marelui vornic al obştirilor ca pentru cîteva persoane care n-au posibilitatea de plată şi s-a făcut pavaj de bîrne prin faţa caselor lor, să se plătească suma de 250 lei de la cutia de milostenie. După părerea noastră, socotim că — clucereasa Maria Petrescu, medelnicerul Ştefani, Anica Villara [23] şi fiii paharnicului Grigore Romanit nu erau oameni săraci şi în neputinţă de a plăti banii amintiţi, dar se bucurau de favoarea domnului.

Nu aceeaşi bunăvoinţă arată domnul pentru alţii care nu şi-au plătit banii pentru stînjenii pavaţi din faţa caselor. Astfel, la 10 iulie 1798, Hangerli dă ordin marelui spătar şi marelui vistier ca să le reţină din leafă sau din venitul scutelnicilor, sau prin orice mijloc va găsi de cuviinţă, suma ce trebuie să plătească şi care se ridică în total la peste 900 taleri din care să se plătească muncitorii ce de cîteva ori i-au dat jalbă „cerîndu-şi împlinirea dreptului lor“[24].

Tot pentru neplata la timp, dă ordin celor patru boieri (fostul mare logofăt Dumitrache Racoviţă, clucerul Bărcănescu, paharnicul Bălăceanu şi paharnicul Ioniţă Fălcoianu [25] care au case în Bucureşti, dar sînt ispravnici la diferite judeţe, să li se trimită adrese, să-şi plătească cît mai repede banii pentru refacerea podurilor. De nu vor vrea, marele vistier să le reţină aceşti bani din „chiria“ (leafa) ce au de primit.

De altfel nici nu era cazul să se facă prea multe scutiri, fiindcă şi aşa casieria vorniciei podurilor era în mare lipsă. Tocmai pentru acest motiv, la 11 octombrie 1798, Hangerli recomandă marilor boieri din Divan să se adune şi să discute cum să se îmbunătăţească venitul Casei podurilor, fiindcă suma ce o are nu ajunge nici pentru reparaţii [26] şi cu atît mai puţin pentru facerea din nou a vreunuia din cele patru poduri domneşti.

O altă problemă era lipsa unui om priceput la conducerea serviciului de pavaj. De aceea încă la 28 septembrie 1798, Hangerli văzînd că treburile facerii şi reparării podurilor bucureştene nu prea merg bine, întăreşte în slujba de polcovnic de pod[uri] pe Costache Docsache [27], care fusese şi mai înainte, cu obligaţia ca, împreună cu podarii săi, să depună toată silinţa şi să se conformeze întocmai ponturilor date mai înainte de Alexandru Ipsilanti.

---

[21] *Ibidem*, p. 528—530.
[22] V. A. Urechiă, *op. cit.*, vol. VII, p. 538.
[23] *Ibidem*, p. 535.
[24] *Ibidem*, p. 536—537.
[25] *Ibidem*.
[26] *Ibidem*, p. 535—536.
[27] *Ibidem*, p. 535.

În afară de cele spuse mai sus, unele străzi al căror pavaj era destul de deteriorat, cu gropi şi bălţi, nu se pot repara la timp, fiindcă unele biserici, mănăstiri, hanuri sau locuitori nu vor să dea banii stabiliţi pentru stînjenii ce trebuiesc pavaţi.

Documentele timpului înregistrează foarte multe cazuri de acest fel şi, cu toate sancţiunile date de stăpînire, lucrurile rămîn pe jumătate făcute.

Astfel este cazul cu Episcopia de Buzău ce are ca metoh biserica Sf. Dumitru şi locul dimprejur pe care sînt case şi prăvălii. Ea refuză să plătească spunînd că „numai cu numele are mitoch, iar nu şi cu stăpînirea", fiindcă în unele camere se află „calabalîcurile lui Alecu Văcărescu"[28]. În legătură cu această împotrivire, Radu Golescu şi Ion Florescu, mare vornic al obştirilor, prin anaforaua ce prezintă domnului, la 11 august 1799, propun ca episcopia Buzăului să fie obligată să plătească cei 50 taleri pentru pavele, fiindcă are venit din chiriile ce ia de la prăvălii. Domnul, la 16 septembrie 1799, ordonă episcopiei să trimită acei 50 taleri la Epitropia obştirii.

Un alt caz de împotrivire îl găsim în mahalaua biserica Enei unde starea pavajului de pe anumite uliţe este din cale afară de rea „în cît mijloc nu au nici într-un chip a ieşi din baltacurile ce s-au făcut, dărăpănîndu-se mai cu totul podul ce din vechime a fost, din care pricină pătimesc toţi mahalagii, nu numai pentru ieşirea din casele lor, ci şi pentru cele de trebuinţă cu lemne şi altele, neputînd să treacă locuitorii cu nici un mijloc printre acele baltacuri"[29].

Şi cu toate că dorinţa celor mai mulţi mahalagii este să se refacă pavajul, sînt unii cetăţeni care fără motiv de dreptate se împotrivesc spunînd că n-au trebuinţă de acel pod.

Alexandru Moruzi însă, dă ordin marelui spătar să oblige şi să adune sumele hotărîte pe numărul de stînjeni ce trebuie să plătească fiecare, fiindcă măsurătoarea şi socoteala s-au făcut în prezenţa multor mahalagii şi în faţa locului fiecărui cetăţean.

Cereri de reparare de pavaj cunoaştem mai multe în timpul domniei lui Alexandru Moruzi. În această problemă, unii locuitori cum sînt cei de pe Uliţa Pescăriilor, sînt îndemnaţi de stăpînire să ia legătura direct cu podarii din satul Ulmeni, să se înţeleagă cu ei şi să le plătească pentru materialul şi lucrul ce-l vor face.

După cum am mai spus, oamenii care munceau la facerea pavajelor, de obicei din satele jud. Ilfov, nu erau plătiţi totdeauna după terminarea lucrului, iar atunci cînd erau din nou chemaţi nu mai veneau. Un astfel de exemplu îl întîlnim în anaforaua lui Ion Florescu, mai mare vornic al obştirilor, din 5 martie 1800, prin care arată că ţăranii din satul Ulmeni, care au lucrat la facerea podurilor pe unele străzi ale oraşului „ce erau foarte stricate şi vechi de nu mai putea umbla nimeni"[30], n-au fost plătiţi, fiindcă Epitropia nu are bani, deoarece nici ea n-a încasat de la boierii, neguţătorii, bisericile, mănăstirile şi ceilalţi locuitori sumele care erau datori să plătească şi care se ridică la 1314 taleri, dînd cu această ocazie şi lista tuturor datornicilor.

La această anafora, Alexandru Moruzi dă ordin Epitropiei ca, fără întîrziere, să plătească pe ţăranii din satul Ulmeni, fiindcă ei şi-au terminat lucrul şi n-au făcut angajament cu negustorii şi boierii, ci cu Epitropia, iar aceasta să se silească să-şi încaseze banii de la mahalagiii datornici.

În a doua domnie, Alexandru Moruzi a făcut tot ce a putut pentru repararea şi curăţirea pavajelor de lemn de pe străzile din Bucureşti. În

---

[28] V. A. Urechiă, *op. cit.*, vol. VIII, p. 114.
[29] *Ibidem*, p. 115.
[30] *Ibidem*, p. 112—114.

acest sens, în vara şi toamna anului 1801 el a dat ordin să se curețe toate şanţurile ce se aflau sub podinile străzilor; să se scoată din ele noroiul şi apa rău mirositoare şi dătătoare de boli.

Marele vornic al oraşului primeşte ordin să dea 10 care cu boi şi 15 grupuri de cîte 30 oameni fiecare, să destupe şanţurile, iar lucrarea să se facă cît posibil mai repede spre „a nu se zăticni trecerea obştiei"[31] şi pînă nu încep ploile.

Constantin Ştirbei mare vornic al obştirilor, numit în locul lui Ion Florescu, la 5 septembrie 1801, cere să i se dea un număr de condamnaţi din arestul Agiei şi Spătăriei care vor primi de la Epitropie *ermelicul* [monedă de argint] ce li se cuvine, precum şi *podarii* cîte 12 bani pe zi de fiecare. Pentru carele cu boi, care vor duce pămîntul din şanţuri, pe malurile Dîmboviţei, se va plăti cîte 3 lei pe zi de car.

În legătură cu această problemă, la 12 septembrie 1801, Constantin Ştirbei roagă din nou pe domn să poruncească vornicului de oraş să-i dea 50 de care ce-i sînt necesare pentru transportul noroiului din şanţuri, afară din oraş, dînd şi sugestia ca chiar toate carele care vor ieşi goale din oraş să fie obligate, de marele agă, să încarce noroi. La această rugăminte, domnul dă ordin marelui vornic al oraşului să pună la dispoziţie 30 care de *beilic* [rechiziţionate] pentru transportarea noroiului scos din şanţuri, iar în ceea ce priveşte cealaltă propunere, o trece cu vederea.

În august 1801, după catastiful Vistieriei erau 150 podari, scutiţi de anumite dări, din satele Otopeni, Odăile, Dragomireşti, Dîrza, Popeşti şi Flămînzeni[32]. Efectiv la lucru însă nu erau decît 19 care cereau să li se micşoreze cota, să facă numai 24 podini în locul celor 35 cît fusese vechiul angajament.

Noul domn, Mihai Suţu, socotind că vine cu o inovaţie utilă în ceea ce priveşte pavarea străzilor crează — în locul vechii Epitropii a obştirilor condusă de marele vornic Iordache Slătineanu, — o comisie numită *epistasia* podurilor alcătuită din trei membri, iar pe lîngă aceştia numeşte pe vistierul Stoica Urlăţeanu ca primitor al întregii lemnării aduse în Bucureşti şi conducător al reparaţiei podurilor „ca un practicos la treaba aceasta ce au fost şi mai înainte", cu leafă de 70 taleri pe lună, şi pe vistierul Zamfir să fie casier şi logofăt al comisiei, cu leafă de 50 taleri pe lună.

Pentru creşterea venitului Casei podurilor, încă din timpul celuilalt domn, la 20 septembrie 1801, pe lîngă alte dări dinainte stabilite se pusese o anumită taxă pe tescovina care va fi adusă în Bucureşti. Mihai Suţu, socotind că acest venit este insuficient, la 27 aprilie 1802, porunceşte ca pentru vin şi orice fel de băuturi spirtoase, care intră în oraş, să se dea „plată de podărit", indiferent dacă cei care aduc astfel de băuturi vor fi cărăuşi, neguţători sau boieri şi chiar supuşii străini *(sudiţii)* ai diferitelor agenţii. Este pentru prima dată cînd sudiţii sînt supuşi la o astfel de taxă, fiindcă domnul socoteşte că buna pavare a străzilor şi circulaţia pe ele este şi în folosul lor.

S-a mai hotărît de asemenea să se reţină cîte o para la fiecare leu din salariile tuturor slujbaşilor din ţară. Cu toate acestea sumele încasate nu erau suficiente nici pentru repararea şi întreţinerea marilor poduri. Este cazul să amintim că, toţi care au ocupat slujbe de conducere în epitropia obştirilor, pentru facerea pavajelor în decursul timpului, nu s-au mulţumit numai cu leafa primită, fiindcă constatăm că averea lor a crescut repede,

---

[31] *Ibidem*, p. 111.
[32] *Ibidem*, p. 116.

făcîndu-şi case mari pe arterele importante ale oraşului, ba chiar cumpărînd şi unele moşii (Radu Golescu, Iordache Slătineanu, Constantin Ştirbei. Stoica Urlăţeanu, Grigore Romanit, Filip de Lenş etc.). Şi slujbaşii mai mici şi antreprenorii lucrărilor n-au fost în pierdere, s-au ales și ei cu venituri frumuşele.

De aceea cetățenii de pe alte străzi, din diferite mahalale, cereau prin contribuție proprie (pe bază de liste întocmite de spătărie să dea fiecare pentru stînjenii de caldarîm ce aveau în fața proprietății) să se facă pavaj și pe strada lor. Ca exemplu dăm pe cetățenii din mahalaua Brezoianu [33] care încă din august 1800, cînd domnea Alexandru Moruzi, ceruseră pavarea străzii şi acum repetaseră cererea. Domnul Mihai Suțu, la 8 ianuarie 1802, dă ordin marelui spătar ca prin zapciu orînduit să strîngă banii de la acești mahalagii, după lista întocmită de Spătărie și să se pună în lucrare podirea cerută. Asemenea se cerea pavarea și a străzii Sf. Ilie, probabil cea care ducea la biserica Sf. Ilie-Rahova construită în prima jumătate a secolului al XVIII-lea.

La venirea pe scaunul țării a lui Constantin Ipsilanti drumurile se aflau în stare destul de rea, după cum se vede din pitacul Căimăcămiei din 5 septembrie 1802, prin care se arată că sosirea și intrarea în oraş a noului domn este apropiată şi, după un vechi obicei, ea se va face pe Podul Şerban Vodă care însă „să afla la multă dărăpănare". Prin ordinul ce se dă către epistaţii podurilor se cere ca acest pavaj să fie reparat cît mai grabnic, cu podini unde se poate „iară unde nu, să se puie tufă, moloz de fărămătură de cărămidă și alte mijloace ce veți găsi dumneavoastră mai înlesnite, să faceți, ca, cu un ceas mai înainte, să se dreagă"[34], să nu se întîmple vreo nemulțumire sau primejdie.

În interval de doi ani se repară multe pavaje, se astupă sau seacă unele *baltacuri* cum este acela din mahalaua Gorgani, sau celălalt de lîngă grădina căminarului Dudescu. Domnul spune că dacă stăpînul acestui lac nu-l seacă, atunci oricine va face acest lucru, devine și rămîne proprietar al locului respectiv [35].

Ca lucrurile să meargă bine, Constantin Ipsilanti, pe lîngă polcovnicul de poduri, a numit și cîțiva negustori de frunte, nesalariați, ca să supravegheze lucrările pavajului.

După cum constatăm din documente, în toamna anului 1804 situația drumurilor se îmbunătățise, fapt care se vede menționat în anaforaua marilor boieri care propun fixarea noilor dăjdii. Ei spun că la sosirea domnului pavajele străzilor erau atît de rele că nu se putea umbla pe ele, carele se sfărîmau, multe vite mureau și nu erau practicabile nici pentru orășeni, nici pentru ţăranii care veneau cu diferite produse în oraș. Acum însă „prin silința și sîrguința mării tale s-au făcut și se fac toate din nou"[36].

Din timpul domniei lui Constantin Ipsilanti avem două informații foarte interesante. Una din care se vede că problema poditului străzilor este o chestiune care obligă pe anumiți oameni să creadă că dînd o sumă de bani pentru acest lucru își găsesc o ispășire a greşelilor din timpul vieții lor. Așa este cazul cu negutătorul Panait Gheorghiu care, prin testament, lasă o sumă

[33] *Ibidem*, p. 227—229.
[34] *Ibidem*, p. 679.
[35] *Ibidem*, p. 680.
[36] A. Papiu Ilarian, *Tesaur de monumente istorice*, tom II, Bucureşti, 1863, p. 330; V. A. Urechiă, *op. cit.*, p. 679.

importantă pentru pavarea Podului de Pămînt (Calea Plevnei), poate pentru că locuia el pe această uliță.

O altă informație interesantă pentru procurarea de venituri la cutia (casieria) podurilor de la vel-vornicia obştirilor este aceea din 4 aprilie 1803. În documentul dat de domn se spune că serdarul Gheorghe Deşliu contravenind dispozițiilor oficiale, a vîndut zaherea la niște neguțători turci, veniți din Bosnia, cu scop să o scoată afară din țară. „Pentru acest fel de netrebnică urmare și vinovăție a lui"[37] a fost obligat să plătească 1000 taleri pentru cheltuiala mumbașirului care l-a descoperit şi adus şi 2000 taleri amendă drept „ajutor la facerea podurilor mari".

Deci în afara unor dări şi venituri obişnuite, casieria podurilor mai primea și *ștrafurile* [amenzile] ce trebuiau să le dea anumiți indivizi care încălcau legile și dispozițiile stăpînirii.

În această vreme, în ceea ce priveşte tăierea copacilor şi facerea podinelor, vedem că un număr de țărani din anumite sate (21 din Slobozia, jud. Dîmbovița şi 24 din Tîncăbești, jud. Ilfov) fac plîngere că proprietarii de păduri nu le mai dă voie să taie, dacă nu primesc poruncă anume de la domn și în acelaşi timp *cislă* de la ispravnicii de județ de cîtă anume cantitate este nevoie şi precizarea sumei ce trebuie să primească, drept despăgubire.

Pentru ca „să nu se zăticnească o trebuință mare ca aceasta a podinilor, ce este pentru toată obștea", la 6 martie 1802, domnul dă ordin ispravnicilor din jud. Dîmbovița să se ocupe de această problemă în modul cel mai serios. „Să îngrijiți însă, ca cu pricina aceasta să nu facă podinarii vreo dărăpănare și stricăciune fără de orînduială pădurilor, a tăia pentru o podină cîte doi și trei sau patru copaci, cu pricină că n-a ieşit podina bună, din care se stîrpesc şi se împuținează pădurile, cari cu mulți ani îndelungați nu pot veni în starea lor, nici cu pricina podinilor de trebuința aceasta, să facă podinarii alte tăieri de cherestele pentru negustoria și alișverişul lor în parte, fără de învoială cu stăpînul moşiei"[38].

În București, în afară de marile poduri erau și ulicioare, situate în centrul oraşului, de care locuitorii nu se ocupau deloc, ba mai mult decît atît, aruncau pe ele gunoi şi mortăciuni care pricinuiau „o mare scîrbă și putoare"[39], iar bisericii Stelea, prin curtea căreia oamenii își făcuseră trecere încă din 1780 îi producea multe neajunsuri. Tocmai pentru acest motiv, Natanail egumenul mănăstirii Radu Vodă, de care depindea biserica, la 26 iulie 1806, dă jalbă marelui agă prin care roagă să se închidă acea ulicioară, adică să fie desființată.

Un alt exemplu de facerea sau repararea *podurilor* din București îl avem din primăvara anului 1816. Atunci, marii boieri arată domnului Ioan Gheorghe Caragea (1812—1818) că deși Podul Mogoșoaiei s-a făcut de curînd din nou, el s-a stricat foarte repede, din două motive:

Întîi, fiindcă Podul Colentinei și Podul Tîrgului de Afară „s-au dărăpanat cu totul, încît cu neputință este a mai trece care pă ele". Din această cauză, cei care mergeau pe acele poduri, cu poveri grele, acum intră și ies din oraş numai pe Podul Mogoșoaiei, stricîndu-l.

În al doilea rînd, podinile pe Podul Mogoșoaiei au fost puse greşit, în lungul drumului şi nu în lățimea lui, din care cauză se strică prea repede

Se cere ca după ce-şi vor termina locuitorii [țăranii] arăturile și semănăturile cîmpului, la începutul lui iunie să intre în păduri să taie şi să cio-

---

37 V. A. Urechiă, *op. cit.*, p. 678.
38 *Ibidem*, p. 279.
39 George Potra, *op. cit.*, p. 631.

plească cheresteaua necesară şi pînă la sfîrşitul lui iulie să fie adusă în Bucureşti, pentru ca să se poată începe lucrul podurilor.

Marii boieri spun că au discutat şi chibzuit împreună cu marele vistier tot ceea ce arată şi propun următoarele:

a) Podinile greşit puse pe Podul Mogoşoaiei să fie scoase şi adăugate la acelea care se vor pune pe Podul Tîrgului de Afară, dar şi acolo, ca şi dincoace, ele să fie aşezate de-a curmezişul, cu lungul în latul podului.

b) Conform hotărîrii mai vechi ca toţi cetăţenii care au fost scutiţi să care materiale sau proviant [alimente], sau să lucreze la cetăţile de pe malul Dunării, să dea o contribuţie în bani cînd ţara va avea nevoie, să fie obligaţi acum să dea o anumită sumă pentru facerea podurilor, pe care ei au fixat-o. Se arată apoi cît material lemnos este necesar, cine să-l taie şi lucreze, cine să-l aducă, cîţi bani trebuie şi cine să dea aceşti bani pentru facerea podurilor din Bucureşti. Astfel este de trebuinţă să se facă 17 340 podine din care 1400 să fie bîrne; acestea să fie făcute „fără de plată" de cei 4581 birnici din judeţele Buzău (438), Saac sau Săcueni (1460), Prahova (719), Ilfov (718) şi Dîmboviţa (1246).

Aducerea lor în Bucureşti „fără de plată" cade în sarcina a 8426 scutiţi, 5426 posluşnici şi 1152 slujitori din judeţele mai sus arătate.

Pentru lucrul celor trei poduri este necesar să se strîngă suma de 66 380 taleri, socotindu-se lucrul fiecărui stînjen între 27 şi 35 taleri.

Se întîmpla cîteodată ca un cetăţean îndărătnic care nu voia să-şi plătească cota-parte de pavaj, să fie oprit de ceilalţi locuitori a mai circula cu căruţa sau butca pentru trebuinţele lui. Un astfel de fapt îl întîlnim, la 25 august 1817, cînd Agia oraşului comunică locuitorilor din mahalaua Lucaci că pot da voie căpitanului Andricu să-şi facă „umblarea şi trebuinţa nepoprit şi nesupărat pă acel pod" [40], fiindcă a depus 100 lei drept garanţie pentru cheltuiala caldarîmului ce trebuie să se facă pe acea stradă.

Alexandru Suţu în căimăcămia şi scurta domnie pe care le-a avut mai înainte în Ţara Românească (20 iunie — 18 august 1802 şi 12 august — 1 octombrie 1806) n-a avut timp şi n-a putut să se ocupe de treburile gospodăreşti ale oraşului, de edilitatea lui.

De abia în cea de a doua domnie (16 noiembrie 1818—13 ianuarie 1821), care a fost mai lungă, a izbutit să ia unele măsuri, strict necesare, pentru ridicarea oraşului din starea mizerabilă în care se găsea şi în special cea a pavajului străzilor care ajunseseră aproape impracticabile atît pentru oameni cît şi pentru animale.

Chiar de la începutul anului 1819, divanul ţării, prin anaforaua prezentată, arată că este mare nevoie să se facă din nou pavarea Podului Calicilor, a Podului Şerban Vodă şi o parte din şoseaua de dincolo de capul Podului Tîrgului de Afară unde este baltac, pînă unde se termină casele, fiindcă este „neapărată trebuinţă a se face şi acolo pod [pavaj], ca să nu mai pătimească norodul necaz după cum pătimea pînă acum din pricina acelui noroi".

În propunerea lor, marii boieri ai divanului socotesc de cuviinţă ca cele şase judeţe mai apropiate de Bucureşti să suporte tot lucrul necesar pentru tăierea şi transportarea podinilor în Capitală.

Alexandru Suţu aprobă numai pavarea celor două uliţe mari, dar dă ordin ca repartizarea lemnului şi a lucrului să se facă pe toate judeţele „ca să cază cu bună cumpănire asupra tuturor locuitorilor birnici i bresle din toată ţara, iar nu numai asupra unora din ei".

---

[40] *Ibidem*, p. 718.

În urma acestui ordin, divanul propune ca două părţi din materialul lemnos să se taie din pădurile mănăstireşti „fiindcă pentru aceea sînt mănăstirile închinate de ctitori, ca să ajutoreze acest fel de faceri de bine", iar a treia parte să se taie din pădurile boiereşti şi megieşeşti.

În total, după socoteala făcută, trebuiau 22 000 podini, iar tăiatul copacilor, lucrarea podinilor, aducerea şi pavarea celor două uliţe ar costa în total 220 000 taleri *, bani care trebuiau să-i plătească birnicii şi breslele din întreaga ţară.

După socoteala divanului cei 220 000 taleri erau repartizaţi în felul următor:

33 000 taleri să se plătească proprietarilor de păduri a cîte 1 taler şi 60 bani podina

33 000 taleri pentru tăiatul celor 22 000 podini a 1 taler şi 60 bani podina

88 000 taleri, aducerea podinilor la Bucureşti, cîte 4 taleri de podină

66 000 taleri pentru aşezarea podinilor şi facerea şanţurilor, revenind la 3 taleri de podină.

Domnul dă ordin Vistieriei să caute ca aceşti bani să-i încaseze numai atunci „cînd va socoti că va fi vremea cuviincioasă", ca nu cumva cei obligaţi să plătească, să încerce vreo *discolie.*

Tot prin anaforaua boierilor s-a mai cerut ca podarii de pînă acum să fie puşi din nou la dajdie „fiind nişte bicisnici şi nevrednici de treaba podurilor", iar în locul lor să se alcătuiască un corp de 150 podari, dar nu de *beilic*, adică rechiziţionaţi la lucru, ci din acei oameni din jud. Dîmboviţa „ce ştiu bine meşteşugul cherestelei", cărora să li se acorde anumite scutiri de dări.

Pentru ca întreaga lucrare a pavajului să se facă cît mai bine, la 25 august 1819, domnul numeşte ca efori ai podurilor pe foştii vornici Grigore Filipescu şi Grigore Băleanu, iar casieri pe serdarul Răducanu Trestianu şi Efstratie Petcu, acesta din urmă „ca un cercat şi altădată întru asemenea trebi de ale pămîntului" [41].

Pentru pavarea celorlalte străzi (în afară de cele patru poduri mari domneşti) se obişnuia, ca mai înainte să se fixeze, suma pentru material şi lucru şi apoi să se strîngă banii de la proprietarii de case, locuri şi prăvălii, în raport cu numărul stînjenilor ce aveau faţadă.

În legătură cu pavarea străzii din mahalaua Tabaci (pe partea dreaptă a rîului Dîmboviţa, dincolo de fostul Institut Medico-Legal) care merge prin faţa mănăstirii Radu Vodă şi ajunge pînă la podul Şerban Vodă, marii vornici Istrate Creţulescu şi Mihalache Manu, la 13 martie 1819, arată domnului că această stradă „a ajuns la o mare dărăpănare încît pătimesc şi trecătorii şi mahalagiii". Ei arată că, altădată, după spusa bătrînilor, încă de la 1760,

---

* Aceşti bani trebuiau să se adune după cum urmează:

57 000	de la 19 000	scutelnici
34 000	de la 17 000	posluşnici
14 500	de la 2 900	neamuri
4 000	de la 1 600	mazili
6 440	de la 3 220	ruptaşi
68 000	de la 17 000	birnici
8 876	de la 4 437	slujitori
2 195	de la 439	postelnici
2 989	din partea oraşului	Bucureşti
220 000		

[41] V. A. Urechiă, *op. cit.*, vol. IV, p. 277—280.

podinile se făceau şi aduceau cu cheltuiala mănăstirii, iar aşezarea lor cu cheltuiala mahalagiilor.

Vornicii de mai sus menţionează de asemenea următoarele cauze care au dus la deteriorarea pavajului de pe acea stradă:

1 Butcile diferitelor feţe bisericeşti care toată ziua se duc şi se întorc de la mănăstire.

2 Brutarii care, zilnic, aduc grîul la morile mănăstirii şi apoi duc făina pe la brutării.

3 Breslaşii tăbăcari care, la cele peste 60 cherhanale ce le au pe malul Dîmboviţei, duc în fiecare zi lemne, piei, scumpie „şi altele ale meşteşugului lor şi iarăşi pe acest pod le scot la tîrg spre vînzare“ [42].

4 Toţi locuitorii din această mahala, care-şi au casele pe locul mănăstirii, ducerea şi întoarcerea din oraş tot pe acest pod o fac.

Ţinînd seamă de cele de mai sus, de data aceasta mănăstirea nu mai vrea să procedeze ca în trecut, tăgăduind că nu a procedat aşa după cum mărturisesc oamenii bătrîni.

Cei doi vornici, după cercetările făcute pe teren, propun ca 85 stînjeni de pavaj să se facă de tabaci, iar restul de 157 stînjeni de către mănăstire şi mahalagii, contribuind ambele părţi cu cîte jumătate din cost, iar mumbaşirul numit, împreună cu doi negustori de cinste, să adune banii de la mănăstire, mahalagii şi tabaci. Aceştia cu toate că au cerut şi ei să se facă pod de lemn, socotind că se va face de către mănăstire, după ce au văzut că sînt impuşi şi ei să dea o mare sumă de bani, şi-au schimbat planul, propunînd ca ei sa facă pod de nuiele, iar nu de bîrne de stejar.

Alexandru Suţu, de abia după o jumătate de an, la 27 septembrie 1819, pune rezoluţia că pavarea străzii, de la poarta mănăstirii pînă la Podul Şerban Vodă, să se facă de mahalagii şi mănăstire, fiindcă ctitorii mănăstirilor le-au înzestrat cu scop de a face milostenii şi faceri de bine, intrînd în această obligaţie şi partea ce ar trebui să dea pentru două femei văduve şi doi oameni săraci care nu pot contribui cu nimic.

De obligaţia tabacilor nu se pomeneşte nimic, ca şi cînd n-ar fi fost vorba de ei. Probabil că, în această vreme îndelungată, au avut posibilitatea, sub o formă oarecare, să facă un cadou preţios domnului sau unei persoane cu influenţă din imediata apropiere a voievodului şi astfel au fost trecuţi cu vederea, rămînînd ca ei să-şi facă sau nu pavaj de nuiele, iar de la mănăstire încoace să circule pe pavajul ce se va face.

Spre sfîrşitul anului 1819, inginerul Ion Freiwald * cere să i se acorde privilegiul plutirii pe rîul Argeş, pe o perioadă de zece ani, luîndu-şi angajamentul ca în acest timp să aducă în Bucureşti, pe calea apei: lemne de foc, cherestea, diferite mărfuri şi 40 000 podine de stejar, lungi de 4 stînjeni şi groase de o palmă domnească pentru pavarea celor patru poduri domneşti, plătindu-i-se cîte 12 taleri podina.

Pentru regularizarea rîului şi a-l face plutitor, el se obligă să despăgubească pe toţi proprietarii de moşii, mori, zăgazuri, poduri, pive etc. cărora le-ar produce anumite pagube.

---

[42] *Ibidem*, p. 281.

* Nu ştim cînd a venit în ţară şi nici unde şi cînd a luat titlul de arhitect, inginer şi nici cît era de pregătit în atîtea domenii ce pretindea că poate face: regularizarea cursurilor de ape, pavaje de lemn, pavaje de piatră, construcţii de case şi poduri peste rîuri, propunînd chiar să facă harta ţării şi planul oraşului Bucureşti [43] ca şi cînd ar fi fost şi un foarte bun topograf.

[43] *Ibidem*, p. 286.

În legătură cu această cerere, toți marii boieri ai Divanului, în frunte cu mitropolitul și episcopii, prezintă lui Alexandru Suțu o anafora în care arată cele 12 puncte ale contractului[44] ce ar trebui încheiate cu Freiwald.

Domnul aprobă chiar a doua zi (23 decembrie 1819) facerea contractului, dar se menționează că monopolul acordat lui Freiwald nu va împiedica pe locuitorii țării a aduce în București orice fel de lemn și mărfuri „în scurt orice vor voi și orideunde vor voi pe uscat, după cum au fost slobozi pînă acum, fiindcă dumnealui i se dă această voie numai pe apa Argeșului, nu și într-altă parte, pe care apă poate aduce orice fel de neguțătorie va voi".

Tot în anul 1819, Alexandru Suțu mai hotărăște:

— fixarea hotarelor orașului spre a se opri „vătămătoarea întindere și mulțimea îndesirii locuitorilor".

— ridicarea planului orașului de către Freiwald ajutat de Nicolae Golescu fost mare agă și de paharnicul Hafta.

— curățirea străzilor, hotărîre reînnoită în iulie 1820. Zabiții orașului „să aibă datornică îngrijire pentru podurile din tot orașul a fi apururea maturate, curățite și îngrijite de orice fel de murdalîc" de către cei ce au prăvălii sau case pe ele, chiar și precupeții ce vînd pepeni „și alte felurimi de ale mîncării"[45].

— curățirea zăpezii și a gheții.

— să se respecte, așa cum s-a hotărît din vechime, lărgirea străzilor pînă la 4 stînjeni „ca să poată umbla carele fără a se îmbulzi și a se izbi unul de altul".

— pe cît este posibil să se îndrepte toate străzile „să nu rămînă drumurile încolțurate și de tot strîmbe, cum se află acum".

— să se repare podurile de la Grozăvești și Gorgani de pe rîul Dîmbovița.

Pentru mărirea venitului de a face din nou sau repara cele patru mari poduri domnești, Eforia cere să se fixeze zeciuială asupra acelora care aduc țigle în București, precum și celor care scot nisip din gropile din interiorul orașului, așa cum plătesc și acei care aduc olane și nisip din afară.

Boierii Divanului aprobă zeciuiala pentru țigle, dar scutește de orice taxă pe acei care scot nisip din locul lor, necesar construcțiilor lor. Nu se spune nimic despre ceilalți care ar comercializa nisipul din interiorul orașului pentru diferite construcții.

În hotărîrea finală, din 27 mai 1820, Alexandru Suțu aprobă zeciuiala propusă de Divan, obligînd în același timp ca și sudiții să plătească această zeciuială începînd de la data de 1 iunie acel an și mai propune ca întreg venitul Eforiei să se dea în arendă unei persoane, care va oferi cea mai mare sumă.

Nu știm dacă și cum și-a exercitat Freiwald monopolul ce i-a fost acordat pe apa Argeșului, dar vedem că, printre multe afaceri, continuă să se ocupe direct sau indirect cu furnizarea de podini pentru străzile orașului București.

Astfel, la 5 ianuarie 1820, mai mulți țărani, în număr de 14, din satul Măicănești, prin zapis întărit prin pecetea și semnătura Marelui logofăt, se obligă față de inginerul Freiwald să facă 700 podini pentru pavarea marilor ulițe din București, cu obligația de a fi gata pînă la sfîrșitul lunii martie.

Conform înțelegerii, podinile trebuiau să fie din „stejar bun, lungi de 32 palme (după modelul dat) și late de o palmă pe toate fețele. Pentru tăia-

---

[44] *Ibidem*, p. 283—285.
[45] *Ibidem*, p. 297—303.

tul copacilor şi lucrarea podinilor se va plăti ţăranilor 4 lei de bucată, deci în total 2800 lei, din care primesc 1400 lei la început, iar restul, tot de 1400 lei, la data cînd le vor preda.

Alte probleme din contract ni le lămureşte pasajul următor: „copacii să aibă dumnealui ing. Freiwald a-i plăti la pădure şi noi numai să avem a face acele podini în pădure, după măsura sus arătată, tăiate fiind pă aţă drept. Şi aşa gătindu-le, dumnealui să aibă a le aduce cu a sa cheltuială pînă la malul Argeşului şi apoi noi iarăşi să avem a le aduce cu pluta pînă la satul Prisiceni (jud. Ilfov), pe apa Argeşului“ [46].

Continuînd cronologic problema pavajului din Bucureşti, aflăm că în urma focului care s-a întîmplat în primăvara anului 1823 pe Podul Şerban Vodă, în afară de casele care au fost mistuite pînă la pămînt, focul fiind mare, a ars o bună parte şi din pavajul de lemn „de au ajuns acum acest pod în stare încît nu mai este cu putinţă a trece om nici călare, nici pă jos“.

Constatînd acest neajuns, marii boieri, în frunte cu mitropolitul Grigore, roagă pe domn să dea „luminată poruncă“ vistierului Grigore Romanit, eforul Casei podurilor, să înceapă fără întîrziere, în maximum patru zile, refacerea podului pentru care trebuie 919 podine şi 150 urşi.

În anaforaua înaintată ei mai spun că acest pod al lui Şerban Vodă, fiind unul dintre podurile cele mari ale *poliţiei*, „este grabnică şi mare trebuinţa a să drege la loc, după cum au fost şi a nu sta stricat ca unul ce este mult trebuincios nu numai pentru trecători ci şi pentru oroşenii ce li s-au ars binalele ca să poată a-şi căra trebuinciosul material şi să aibă vreme acum, în primăvară, a-şi preînnoi casele, ca nu întîrziindu-să să-i apuce iarna cu binalele neisprăvite“ [47].

La 27 octombrie 1823, marii boieri, printr-o anafora prezentată domnului, propun ca pavarea cu lemn a uliţei ce porneşte de la poarta de sus a Curţii Vechi pînă la Butuc (în apropiere de Podul Şerban Vodă), să se facă cu bani de la Eforia Casei podurilor „ca un pod ce este şi acesta pod domnesc în rîndul celor patru poduri mari ale politii“ [48] şi nu prin contribuţia mahalagiilor, cum arată vistierul Romanit, eforul podurilor.

În acelaşi an, 1823, se propune ca mahalagiii ce locuiesc pe uliţa ce merge spre Şcoala domnească (Sf. Sava) să repare podul stricat, cu cheltuiala lor şi cît mai în grabă, iar şanţul de scurgerea apelor de acolo şi de pe alte două uliţe să se faca prin curtea şcolii „pe unde altădată n-au mai fost“ [49], acesta însa cu cheltuiala stăpînirii, adică a Casei podurilor.

Şi fiindcă Podul Mogoşoaiei era, probabil, cel mai stricat şi se cerea ca acesta să fie mai întîi refăcut, boierii efori ai Casei podurilor, la 1 august 1823, arată domnului că s-au înţeles cu inginerul Freiwald şi arhitectul Hartel (Harting) să facă din nou acest pod, de la casa logofătului Dinicu Golescu pînă la capăt, cu tot materialul antreprenorilor, la preţul de 145 taleri pentru fiecare stînjen domnesc.

Cei şapte mari boieri ai Casei podurilor (Constantin Creţulescu, Istrate Creţulescu, Scarlat Grădişteanu, Dimitrie Bibescu, Barbu Văcărescu, Constantin Bălăceanu, Ioan Ştirbei) propun ca pavajul să fie făcut cu podine care să aibă pe toate feţele grosimea unei palme domneşti şi fiecare să fie bine „bărduită pă aţă“. Să se scoată de sub vechiul pavaj tot noroiul şi „pămîntul

---

[46] I. Cojocaru, *Documente privitoare la economia Ţării Româneşti, 1800—1850*, Bucureşti, 1958, vol. I, p. 239.
[47] George Potra, *op. cit.*, vol. II, *1821—1848*, Bucureşti, 1975, p. 93.
[48] *Ibidem*, p. 140—141.
[49] *Ibidem*, p. 139.

cel umblat, ca să rămîie numai pămînt sănătos". Toată umplutura să fie făcută cu pămînt galben bine bătut cu maiul „ca să se întărească, a nu rămînea afînat să să lase podinile în jos şi să să scobîrdeze". Podinile să fie bine încheiate, cu legătură, şi „prinse cu cuie ţapene şi groase pă amîndouă marginile podului, ca să nu să salte podinile".

Podirea să se facă „după meşteşugul inginerosc" şi să i se facă scoborîşuri la cele şapte locuri indicate, ca atunci cînd plouă să se scurgă apa repede să nu stea băltită deasupra.

Marii boieri mai propun ca pe lîngă vistierul Grigore Romanit, eforul Casei podurilor, să se mai numească încă un boier „de starea dintîi" ca împreună să verifice ca lucrarea să se facă conform contractului, atît în ceea ce priveşte materialul cît şi manopera. „Iar făcîndu-să vreun cusur, ori cu putere de podini mai subţiri, sau la celelalte cîte se legară înaintea noastră, să aibă dumnealor a da seama înaintea mării tale" [50].

Rămîne numai, dacă se va aproba ca, antreprenorii să facă contract şi să prezinte un chezaş „neguţător raia pămîntean", sigur şi vrednic.

Avem convingerea însă că deşi s-a dat cuvenita aprobare de către domn, lucrurile au întîrziat, pavarea cu lemn a Podului Mogoşoaiei nu s-a făcut în cursul acestui an, iar după o altă chibzuire, a domnului împreună cu boierii Divanului, s-a hotărît ca acest pod precum şi celelalte să se paveze cu piatră, oferind o altă durabilitate, aşa cum vom vedea în cursul acestei prezentări.

Pavaje de piatră. Cu timpul, stăpînirea, adică domnul şi marii boieri, văzînd că nici soluţia pavării cu lemn nu este practică, fiindcă în special, pe timp de ploaie, circulaţia era greoaie şi de multe ori chiar imposibilă, s-a gîndit să paveze cu piatră străzile principale, adică cele patru mari *poduri*, uliţele din zonele comerciale, precum şi locurile din faţa edificiilor publice şi a caselor marilor boieri. Îndemnul acesta le-a venit, poate, şi din faptul că mulţi boieri şi mari negustori, între 1821 şi 1822, fiind refugiaţi la Braşov, au văzut străzi frumos pavate cu piatră, cu scurgerea apelor şi curăţenie bună, iar oraşul cu un aspect civilizat, ceea ce oraşului Bucureşti îi lipsea.

Datorită celor de mai sus, după sfîrşitul epocii fanariote, odată cu venirea din nou pe tronul ţării a unui domn pămîntean, în persoana boierului Grigore IV Ghica (1822—1828), în edilitatea oraşului începe o nouă perioadă, pavarea cu piatră. Cum însă în acea vreme nu aveam arhitecţi şi ingineri băştinaşi, s-a făcut apel la trei străini veniţi în ţară, poate din Austria, cu gînd de pricopseală.

Astfel, la 1 aprilie 1824, domnul Grigore Dimitrie Ghica întăreşte contractul încheiat între stat şi inginerii Freiwald şi Harting pentru pavarea cu piatră a celor patru poduri mari (Mogoşoaia, Şerban Vodă, Caliţei, Tîrgului de Afară), plus podul din Curtea Veche de la poarta de sus pînă la cea de jos, precum şi construirea podurilor propriu-zise (Beilic, Caliţei, Zlătari) peste rîul Dîmboviţa şi unul peste rîul Colentina, lîngă mănăstirea Plumbuita.

În contractul lor, semnat drept chezaş de Iorgache Deşliu fost mare clucer, cei doi antreprenori îşi iau angajamentul să facă pavajul oraşului „cu piatra ce se va găsi cea mai bună şi mai tare în munţii Ţării Româneşti şi mai bun decît cel care este făcut în cetatea Braşovului, făcîndu-l cu toată orînduiala după meşteşugul inginerosc şi arhitectonicesc".

În cele 19 puncte ale contractului se arată cum vor decurge toate lucrările de la început pînă la terminarea lor, în decurs de zece ani, precum şi obligaţiile lor faţă de stat, cît şi ale acestuia faţă de ei.

---

[50] *Ibidem*, p. 121—122.

Conform punctelor amintite lucrările se vor face după cum urmează:

— nivelarea terenului, umplîndu-se locurile mai joase, sau săpîndu-se cele ridicate

— săparea pămîntului „putred", pînă se va da de pămînt „viu"

— în locul pămîntului nefolositor şi dus în diferite părţi, în afară de oraş, se va aduce pămînt galben care se va bate bine cu maiul

— apoi se va pune nisip şi moloz cît va fi necesar

— după aceea se va face caldarîmul de piatră

— în toată lungimea pavajului se va face canal de zid, dedesubtul caldarîmului, adînc de 6—8 palme şi lat de 4—6 palme, cu boltă solidă deasupra, de cărămidă

— la casele de pe aceste străzi *„să nu să pricinuiască vreo zminteală sau vreo schimonoseală la uliţele de alături* ce dau într-aceste patru poduri"

— apa rezultată din ploi vor face să se scurgă în Dîmboviţa sau în diferite locuri spre a nu se face *„stricăciune şi pagubă celor cu casele dimprejur"*.

— „pămîntul ce-l vom săpa, din aceste mai sus arătate poduri, *să avem a-l căra şi a-l lepăda dinafara oraşului*, cu carăle noastre"

— la capetele celor patru poduri, pe un anumit număr de stînjeni fixat în contract, vor face în continuare şosele de şase stînjeni lăţime, aşternute, cu pietriş, avînd pe margini şanţuri îmbrăcate cu brazde de iarbă

— în fiecare an vor pava circa 400—500 stînjeni, în lungime

— toată lucrarea se obliga s-o facă în termen de zece ani şi atunci vor preda întreg pavajul, în starea cea mai bună, iar dacă li se vor da bani mai înainte, se vor sili să-l facă în opt ani

— în timpul celor zece ani, curăţatul de noroi sau eventualele stricăciuni de caldarîm intră în facerea şi cheltuiala lor

— piatra şi toate celelalte materiale de care au nevoie, să fie liberi a le descărca şi depozita oriunde vor găsi „maidane şi curţi cu locuri slobode" [neîngrădite], fără de a plăti nici o chirie proprietarilor acelor locuri

să li se dea 4 cai de poştă „cu plata ugeritului de la noi" ca să poată călători în oraş şi în diferite părţi ale ţării

— dregătorii ţării, de care depind lucrările lor, vor fi obligaţi să le dea „tot cuviinciosul ajutor spre a împlini şi a săvîrşi" tot ce au de făcut

— vor respecta contractul întocmai, au dat chezaş pe Iordache Deşliu fost mare clucer „raia pămîntean, vrednic dă credinţă şi primit stăpînirii"

— pentru tot materialul şi manopera lor, stăpînirea se obligă să le dea pe timp de 12 ani tot venitul Casei podurilor, adică 115 000 lei pe an, cîte 28 750 lei la fiecare trimestru

— li se mai dă, pentru curăţatul podurilor de noroi, drepturile băneşti a 80 de scutelnici, socotindu-se cîte 60 lei de fiecare în două rate.

Contractul fiind făcut „prin sfat de obşte şi cu a tuturora voinţă (toţi marii boieri din Divan în frunte cu mitropolitul Grigore), întărit cu pecetea şi iscălitura domnului „de aceia să n-aibă voie, nici putere stăpînirea a mai strica, sau a mai schimba această legătură pînă la împlinirea sorocului de mai sus" [51].

Conducerea şi lucrările de pavare de către aceşti antreprenori (Freiwald şi Harting), cu toate că a fost superioară celei de mai înainte, nu o socotim totuşi complet satisfăcătoare, iar proprietarii de pe aceste artere de circulaţie au avut mari neajunsuri din partea lor.

[51] *Ibidem*, p. 145—150.

Cu tot angajamentul ce făcuseră în contractele lor, că vor aduce pămînt galben, sănătos, din afara orașului și că vor astupa gropile, potrivind pămîntul la loc, ca să nu pricinuiască stricăciuni și supărare proprietarilor respectivi, ei se gîndesc că-i mult mai ușor și mai avantajos să-l aducă din cuprinsul orașului, din anumite locuri pe care le socoteau fără stăpîn și că nu le va cere nimeni socoteală, dar s-au înșelat, bineînțeles după ce au scos o mare cantitate de pămînt de acolo.

Faptul acesta a fost descoperit, iar cinci mari boieri (Constantin Bălăceanu, Theodorache Văcărescu, Scarlat Grădișteanu, Alexandru Ghica și Dimitrie Ralet), la 27 septembrie 1826, prin anafora arată domnului că antreprenorii caldarîmului de piatră nu-și respectă obligațiunile ce și-au luat prin contract. Ei scot pămînt sănătos din Curtea domnească cea arsă, unde au făcut niște gropi foarte mari. Datorită acestui fapt, suprafața terenului este schimbată cu totul, iar gropile pot să slăbească zidurile caselor domnești și temeliile bisericii * de acolo „ce n-au apucat să să săvîrșească".

Acest loc fiind „obștesc al țării" și poate folositor în viitor, boierii roagă pe domn să dea ordin să se interzică cu totul luarea de pămînt de acolo, gropile să fie acoperite, iar pămîntul ce vor aduce „să-l bată bine pănă în lumina locului ca să-și vie curtea în ființa ce au fost dintr-nceput" [52].

Contractul făcut cu Freiwald și Harting prevedea că au voie ca pămîntul ce-l vor scoate pentru aliniere, nivelare sau netrebnic, să-l depoziteze prin curțile locuitorilor, rămînînd ca mai tîrziu să-l ridice și să-l ducă în afara orașului. Desigur că de cuprinsul acestui contract, nu știau locatarii respectivelor străzi și mulți dintre ei, care aveau curțile îngrădite, închideau porțile și nu dădeau voie să se depoziteze pămînt pe locurile lor.

Antreprenorii plîngîndu-se de acest neajuns, domnul este de partea lor și arată că felul de comportare al acelor proprietari este împotriva „obșteștilor trebuințe și ale fiecăruia în parte" și, la 8 iulie 1826, dă ordin marelui spătar să aducă la cunoștința proprietarilor că n-au voie să închidă porțile, fiind obligați să lase să se depoziteze pămînt în curțile lor. „Iar cînd și după această poruncă va îndrăzni vreunul din oamenii stăpînilor acelor case ca să închiză ziua porțile spre zăticnirea căratului pămîntului, numaidecît pe acel împotrivă următor *să-l pedepsești cu bătaie în falangă*, chiar acolo în fața locului, dinaintea acelei porți" [53].

Erau și cazuri însă cînd drumul fiind prea îngust, trebuia să se lărgească, iar dacă erau case care împiedicau acest lucru, ele trebuiau dărîmate sau mutate din acel loc în altă parte, ceea ce nu era foarte greu, deoarece construcțiile mai ales cele mărginașe, în majoritatea lor, erau făcute din lemn. Bineînțeles proprietarilor li să dădea o despăgubire, după o prealabilă prețuire la fața locului de către o anumită comisie.

Așa este cazul întîmplat în vara anului 1826. Socotindu-se atunci că Podul Șerban Vodă trebuie înainte de a fi pavat cu piatră să fie aliniat și lărgit, s-a aprobat, după cererea vornicului Dimitrie Bibescu și a celorlalți boieri care au înaintat anafora către domn, să se mute de pe locul unde se va tăia dealul o prăvălie acoperită cu olane și o casă acoperită cu paie, amîndouă de lemn. Drept despăgubire se dă proprietarilor 250 de taleri spre a-și muta casele în alt loc, unde vor găsi ei mai nimerit. Aceste construcții, se aflau puțin mai sus de locul unde se află acum liceul „Gh. Șincai".

---

* Biserica neterminată a fost dărîmată mai tîrziu cînd a fost construită cazarma „Alexandria" și mai apoi și Arsenalul armatei.

[52] *Ibidem*, p. 262.

[53] *Ibidem*, p. 254—255.

Şi pentru ca lucrul să se facă fără întîrziere, se cere ca prin *mumbaşirul* marelui spătar să se facă mutarea caselor cît mai în grabă „pentru a putea să lucreze orînduiţii contraccii caldarîmul ce este să-l facă pă acolo“ [54].

Freiwald, în răstimpul menţionat în contract, nu se ocupă exclusiv numai cu executarea pavării celor patru mari poduri. El se angajează în acest timp să facă caldarîm de piatră şi pe alte uliţe, plătindu-i-se de către respectivii boieri, neguţători şi mahalagii ce erau proprietari pe acele străzi.

Un astfel de caz ni-l înfăţişează contractul din 13 septembrie 1826 pe care îl face cu boierii şi locuitorii de pe Podul Colţei, înlocuind vechiul pavaj de lemn, care ajunsese într-o stare foarte proastă, cu un caldarîm nou de piatră.

Trebuie să precizăm însă că Podul Colţei nu avea acelaşi traseu cu strada sau bulevardul Colţei de mai tîrziu. La acea dată, această uliţă începea de lîngă Podul Mogoşoaiei, de unde se întretaie acum str. Boteanu cu str. Oneşti, urma traseul pe lîngă casele boierilor Corneşti (pe locul hotelului Union), apoi actuala str. Biserica Enei, prin faţa caselor vistierului Ioan Hagi Moscu şi a spitalului Colţea, ajungînd şi cuprinzînd Hanul Colţei şi Carvasaraua (localul Vămii) adică pînă la str. Doamnei de astăzi, în vecinătatea caselor vornicului Grigore Băleanu, distruse de un incendiu pe la jumătatea secolului trecut.

Contractul prevedea eşalonarea lucrului în felul următor: scoaterea pămîntului şi „gunoiul cel puturos“, punîndu-se în locul lui nisip şi „pămînt sănătos“, apoi să se facă caldarîm de „piatră zdravănă“ care pînă la doi ani să nu sufere „nici un fel de zminteală“, obligîndu-se arhitectul Freiwald să nu facă nici un fel de supărare sau neajuns vreunui cetăţean din acea mahala.

Jumătate din pavaj, circa 190 stînjeni, îşi ia angajamentul să-l facă cel mai tîrziu pînă la sfîrşitul lunii octombrie, ajungînd cu el pînă la poarta vistierului Moscu, iar cealaltă parte să o înceapă în primăvară, de îndată ce vremea va permite.

Tocmeala a fost ca să i se plătească 120 lei pentru fiecare stînjen de caldarîm, ceea ce totaliza 22 800 lei, din care 15 000 lei la început, iar restul la terminarea lucrului. Se învoise de asemenea, ca în afară de această sumă, să i se dea podinile şi întreaga cherestea a vechiului pod din care, ca un fel de hatîr, va face reparaţia pavajului de lemn de pe lîngă Hanul Colţei.

La acest contract pune ca garant, un om cu trecere, dar cu nepotolită poftă de înavuţire şi care se amesteca în orice afacere de unde avea de cîştigat, mai ales cînd nu depunea nici un fel de capital. Este vorba de clucerul Nicolae Trăsnea, fost epitrop al spitalului Pantelimon şi la acea dată epitropul spitalului Colţea, care semnează în josul contractului în felul următor: „Numai pentru bani de-i va mînca dumnealui sior Fraivalt sănt răspunzător. Chezaş pentru acei bani ce-i va mînca, iar pentru altcevaşi amestec nu am, nici ca să fiu întrebat de cinevaşi“ [55].

Dar şi împotriva acestei lucrări, neexecutată conform contractului, găsim o reclamaţie, din 24 iulie 1828, către Divan a boierului Constantin Suţu, proprietarul frumoasei clădiri unde în prezent este sediul Muzeului de istorie şi artă a municipiului Bucureşti.

În jalba sa, el spune că, întorcîndu-se în Bucureşti, de pe unde fusese plecat, a constatat că scurgerea apei de pe caldarîmul de piatră ce s-a făcut şi prin faţa casei sale, a fost îndreptată de Freiwald prin grădina sa, cu toată

---

[54] *Ibidem*, p. 253—254.
[55] *Ibidem*, p. 261—262.

intervenţia făcută la timp de polcovnicul Hristache „omul casei mele" şi cu tot ordinul pe care l-au dat marii vornici ca apa să se scurgă prin altă parte. După hotărîrea dată, apa trebuia să se scurgă „pă uliţa ce merge tot pă lîngă îngrădirea caselor mele, spre Moruzoaia", adică pe actuala stradă Ion Ghica, spre Hanul Şerban Vodă (Banca Naţională) şi de acolo în jos spre actuala str. Smîrdan să se verse în Dîmboviţa.

Apa intrată în curte, mai ales în urma unei ploi mari — spune el — i-a inundat grădina pătrunzînd în pivniţe pînă sus, de unde abia a fost scoasă în întregime după o lună de zile. Scurgerea apei i-a stricat pomii, dar mai grav este că prezintă „pericolon" de a i se dărîma casele.

Şi apoi, spune Constantin Suţu, antreprenorul „în contractu ce au încheiat cu ţara pentru facerea cu piatră a podurilor celor mari domneşti, să coprinde ca să nu aducă cea mai mică vătămare la vreo casă a cuivaşi, cu facerea acelor poduri, cu cît mai vîrtos la facerea podurilor prin mahalale care este cu cheltuiala noastră" [56].

Pe baza acestei reclamaţii Divanul ţării a dat dispoziţie marilor vornici să cerceteze pricina prin zapciul hătmănesc. Nu cunoaştem cum s-a rezolvat acest neajuns şi care a fost urmarea.

Pentru îndreptarea Podului Mogoşoaiei, cu ocazia executării pavajului de piatră de către arhitectul Freiwald, marii boieri, în mai 1826 cer domnului Grigore Dim. Ghica să aprobe şi dispună ca Cleopatra Ghica să dărîme un zid de la casa ei care a fost făcut în vremea lui Caragea Vodă cînd a făcut Curte domnească acolo. Se cere acest lucru pentru a se face alinierea străzii, cu atît mai mult că zidul care împiedică este „crăpat, povărnit şi slab dă tot, fără dă nici o tărie, carele poate să cază de la sine, să facă vreo primejdie" [57].

Se cere de asemenea ca şanţul de scurgerea apei, din această parte a uliţei, să se facă ghizduit, acoperit cu scînduri şi cu pămînt şi să meargă la vale prin curtea vornicesii Andreiana Corbeanca.

La 27 martie 1827, în reclamaţia înaintată de contraccii pavajului, la care se adaugă şi aceea a vornicului Bibescu supraveghetorul lucrărilor, se arată că la capetele marilor drumuri, unde s-au făcut şosele cu nisip şi brazde de iarbă pe margini, porcii locuitorilor mahalagii au rîmat nisipul făcînd gropi, iar oamenii aruncă gunoi „lături şi alte murdalîcuri" [58] care pricinuiesc putoare şi „vătămarea sănătăţii norodului", iar contracciilor cheltuieli „zadarnice".

Drept urmare, domnul Grigore IV Ghica, porunceşte marelui spătar al oraşului să aducă la cunoştinţa locuitorilor, cu toată severitatea, că nu au voie să-şi lase porcii liberi şi nici să mai arunce lături şi tot felul de gunoaie, iar cei care nu vor respecta aceste dispoziţiuni vor fi pedepsiţi şi obligaţi a repara toate stricăciunile.

Între 1830 şi 1831 s-au pavat cu bolovani de rîu mai multe străzi din centrul comercial al oraşului, totalizînd 4500 stînjeni pătraţi. Antrepriza a fost executată de un oarecare Popovici, iar plata s-a făcut de către locuitorii acelor străzi, revenindu-le între 9—10 lei stînjenul pătrat.

Profilul străzilor, la acea dată, era concav, cu scurgerea apelor pe mijloc. Nu existau nici trotuare, nici borduri, iar pavajul, ca şi cel de lemn, se întindea de o parte şi de alta, pînă la marginea construcţiilor sau a locurilor virane.

După 1834, cînd se înfiinţează *Biroul pavajelor*, profilul străzilor se face convex, iar scurgerea apelor de ploaie nu mai este pe mijloc, ci pe mar-

---

[56] *Ibidem*, p. 320—321.
[57] *Ibidem*, p. 243—244.
[58] *Ibidem*, p. 271—272.

gini. De aici înainte pietrele de rîu se vor aşeza pe un strat de pietriş, avînd deasupra un înveliş de nisip de circa 5 cm grosime. După ce se aranja piatra în muche, se bătea bine cu maiul (care, pentru a avea o putere mai mare de batere, partea inferioară era înfăşurată într-o garnitură grea de fier) apoi se aşternea un strat subţire de nisip.

De la 1834 încoace, antrepriza pavajului nu se dădea decît acelora care depuneau o garanţie de 5% sau 10% din valoarea lucrărilor, plus arătarea, printr-un certificat dat de comisia sectorului respectiv, de evaluarea averii mobile şi imobile a solicitantului. Licitaţiile se făceau prin baterea tobei, iar mai tîrziu prin anunţuri afişate sau prin publicarea lor în Monitorul oficial.

În 1835, Blaremberg *, inginerul statului, propune pavarea din nou a celor patru străzi principale (Mogoşoaia, Şerban Vodă, Tîrgul de Afară şi Calicilor sau Caliţii), dar nu cu piatră de rîu, ci cu piatră cioplită, cubică, de gresie sau granit, extrasă din Munţii Carpaţi. Atunci se anunţă, pentru prima dată, că este nevoie să se facă trotuare pe marginea străzilor pentru circulaţia şi siguranţa pietonilor.

Neexistînd cariere de piatră, iar pavajul trebuind să se facă cît mai repede, deoarece cel mai vechi era foarte deteriorat, s-a făcut tot cu piatră de rîu. Şi aşa s-a continuat şi pentru celelalte străzi pînă la începutul celei de a doua jumătăţi a secolului. Singura inovaţie în această perioadă a fost cilindrarea străzilor pietruite cu un compresor cumpărat din Germania, prin 1845.

Lucrările de pavare ale lui Freiwald şi Hartel, începute sub domnia lui Grigore Ghica, au continuat şi în timpul generalului Pahlen, iar la 1830 construirea pavajului pe anumite străzi principale s-a adjudecat pe seama lui Ştefan Meitani pentru suma de 140 000 lei vechi.

Pentru supravegherea şi controlul lucrărilor, generalul Kiseleff a numit o comisie edilitară alcătuită din: Al. Filipescu, colonelul Banov, Constantin Cantacuzino, Barbu Ştirbei, medicii Constantin Estiotu, G. Grunau şi inginerii Hartel şi Ott.

Mai apoi, prin Regulamentul Organic s-a hotărît ca pavajul Capitalei să se facă în patru ani, iar cetăţenii să contribuie proporţional cu faţada proprietarilor. Atunci, multe fundături şi uliţe mici — un adevărat labirint — au fost desfiinţate, iar străzile noi au fost în aşa fel croite încît scurgerea apelor prin canale să se facă cu uşurinţă.

Lărgimea străzilor a fost fixată la 6 stînjeni, iar matca Dîmboviţei la 10 stînjeni lăţime, cu obligaţia ca, prin adjudecare, contracciul să o curețe de la casele lui Procopie (cam de pe la Facultatea de Drept şi Operă) pînă la morile de la Vitan.

Pentru scurgerea apelor se vor face şanţuri şi canale, iar gurile lor vor fi acoperite cu grătare de fier.

Dar cu toate că oficial şi prin lege se hotărîse, obligatoriu, contribuţia bănească a locuitorilor, erau şi unii cetăţeni răi platnici, cîrcotaşi, care chiar atunci cînd plăteau toţi ceilalţi de pe strada respectivă, refuzau sub pretext că n-au fost prezenţi cînd s-a făcut măsurătoarea prin faţa curţii lor şi au fost încărcaţi la socoteala banilor ce trebuiau să dea.

Un astfel de cetăţean este şi cămăraşul Iancu Ghica de pe Podul Mogoşoaiei căruia Sfatul orăşenesc, la 1 iunie 1833, îi răspunde că de două ori s-a

* *Vladimir Blaremberg*, de origine belgian, stabilit în Muntenia în 1828; colonel, ofiţer în armata ţaristă, cu care a venit în Principate; şef inginer al Statului şi inspector al Domeniilor; căsătorit cu Profira, sora domnului Alexandru Dim. Ghica.

făcut măsurătoarea de arhitectul oraşului şi toţi proprietarii au fost anunţaţi din timp, iar acum nu mai este cazul să se mai facă încă o dată, fiindcă „să socoteşte de prisos a să mai face şi altă măsurătoare, fără a fi vreo dovadă că această măsurătoate este greşită“ [59].

În consecinţă, Constantin Suţu, preşedintele Sfatului orăşenesc îl pofteşte [?] să plătească suma de 724 lei pentru cei 93 stînjeni pătraţi de pavaj care trebuiau să se facă prin faţa proprietăţii lui.

Drept urmare, Iancu Ghica este obligat să dea suma de mai sus în mîna polcovnicului Costi însărcinat cu strîngerea banilor şi astfel problema ia sfîrşit prin executarea pavajului de piatră.

În vara aceluiaşi an, proprietarii de pe uliţa care porneşte din Podul Calicilor (Calea Rahovei) spre casele boierului Dudescu doresc să li se paveze strada cu piatră. În legătură cu cererea lor, Sfatul orăşenesc arată Departamentului Marii Vornicii că a făcut măsurătoarea locului, iar cetăţenii s-au şi înţeles cu Dumitru Hiotu să le facă pavajul cu 31 lei stînjenul pătrat, în care preţ intră şi facerea unei bolte pe deasupra şanţului mahalalei ce trece pe acea uliţă. Se cere cuvenita aprobare ca să se poată face pînă vara următoare“ [60].

În legătură cu celelalte pavaje care s-au făcut în Bucureşti, constatăm o serie de nereguli atît din partea contracciilor, care de multe ori erau de neam străin, cît şi din partea Sfatului orăşenesc unde, probabil, unii membri erau într-o combinaţie bănească cu respectivii antreprenori, fiindcă altfel nu s-ar fi putut ajunge la situaţii de grea nemulţumire, împotriva cărora reclamau locuitorii anumitor uliţe.

Aşa este cazul mahalagiilor de pe uliţa Arhimandritului (numită mai tîrziu Sf. Apostoli) care încă din primăvara anului 1834 au strîns bani pentru înlocuirea pavajului de lemn, stricat, cu pavaj bun de piatră. Banii i-au dat Sfatului orăşenesc, iar acesta a făcut contract cu antreprenori greci care nu şi-au respectat obligaţiile şi nici cetăţenilor respectivi nu li s-a dat o copie a contractului ca să vadă cum a fost înţelegerea.

În reclamaţia lor ce fac către domn, la 27 octombrie 1836, ei cer să se dea poruncă unde trebuie, ca să oblige pe contraccii a face pavaj de piatră cum trebuie şi şanţ de scurgere, precum şi a-l termina cît mai repede, fiindcă ei au plătit să scape de noroaie şi să înfrumuseţeze acea parte a oraşului, nu să aibă un pavaj mai prost decît cel de lemn, pe care l-au avut înainte.

Ei spuneau că Sfatul orăşenesc n-a verificat deloc cum se săvîrşeşte lucrarea, iar antreprenorii în loc să sape „pămîntul cel putred“ şi să-l ducă departe, au pus peste el pămînt galben pe care l-au bătut foarte puţin, aşternînd deasupra un strat prea subţire de nisip; pietrele aduse n-au fost nici mari, nici sănătoase. Lucrul nu l-au terminat la timp şi de mai mult de un an nici n-au mai dat pe acolo, lăsînd nenumărate gropi, iar în timpul ploilor apa din ele nu se poate scurge în Dîmboviţa, fiindcă n-au făcut şanţ, „încît bunul Dumnezeu ştie ceia ce am pătimit atît noi cît şi ceilalţi trecători, prăpădindu-ni-să caleşti, căruţe şi cai, precum şi cară cu boi ale ţăranilor ce din neştiinţă treceau pe această uliţă. În loc de a ne face un lucru temeinic, împotrivă şi-au bătut joc de uliţa şi de casele noastre, făcînd un caldarîm de tot prost şi de nimic, încît să dorim din tot sufletul nostru de podul cel de lemn care l-am avut din'tîiaşi dată“ [61]. Bălţile cu apă stătută şi noroaiele provoacă mirosuri grele şi vatămă sănătatea familiilor.

---

59 *Ibidem*, p. 425—426.
60 *Ibidem*, p. 426—427.
61 *Ibidem*, p. 429—430.

Roagă stăruitor pe domn ca să dea ordin să li se facă caldarîmul şi şanţul, cît mai repede, pentru a scăpa de boli şi de primejdii.

Este de mirare cum în aceşti ani se fac pavaje proaste, nerespectîndu-se condiţiile şi obligaţiile din contract şi mai cu seamă cînd Freiwald, numit de Sfatul orăşenesc, a fost supraveghetorul lucrărilor pînă în 1841 cînd în locul lui a fost numit Iosif Raschek „Staatsingineur und Nîvellant“ [62].

Începînd din 1841, Freiwald nu se mai ocupă sub nici o formă de pavaje, ci din banii adunaţi, corect sau incorect, devine proprietarul unei fabrici [63] de postavuri.

După cum am văzut din cele spuse mai sus, pavajul numit „sistematic“, adică executarea cu piatră cioplită, din gresie sau granit, a fost propus prima dată în 1824 de arhitecţii Freiwald şi Hartel, dar punerea lui în practică nu s-a putut face decît mult mai tîrziu.

În vara anului 1860, primăria oraşului însărcinează pe inginerul I. N. Maxenţianu să se ducă pe văile rîurilor şi prin munţi, să cerceteze pe unde se găseşte cea mai bună piatră pentru pavarea străzilor din Bucureşti. Tot acest inginer, constatînd că pietrarii de atunci nu sînt buni lucrători de pavaje, a căutat să formeze „corpuri de pietrari comunali“ români care să fie permanent la dispoziţia serviciului tehnic, secţia pavaje.

Pentru străzile mai îndepărtate de centrul oraşului a introdus pavajul *macadam* care se compunea dintr-un strat gros de amestec de nisip cu piatră măruntă (sfărîmătură), udat şi bine bătut cu maiul. Acest fel de pavaj avea două avantaje: folosea o bună parte din materialul care pînă la acea dată se prăpădea şi aducea o mare economie bugetului primăriei.

Ing. Maxenţianu care avea o viziune completă a diferitelor bogăţii ale ţării, propune Sfatului orăşenesc şi altor instituţii, a deschide cariere de piatră în diferite locuri din munţii arătaţi de el. Cheltuielile, spunea el, vor fi relativ mici în raport cu marile beneficii ce vor urma pe timp nelimitat. În afară de aceasta, carierele vor da posibilitatea „pentru fiii munţilor României“ să se deprindă cu o muncă care poate deveni o bogată industrie a ţării.

Între 1860 şi 1866 s-au pavat cu bolovani de rîu cîte 50 străzi în fiecare culoare (sector), adică în total 250 străzi, ceea ce pentru 20 000 locuinţe şi 150 000 locuitori era un început bun şi promiţător de mai mult, în viitor. Tot în această vreme, între 1860 şi 1862, s-a făcut, pe porţiuni mici, primele pavaje sistematice pe străzile Germană şi Franceză (actualmente str. Smîrdan şi str. 30 Decembrie), cu piatră cioplită, cubică, adusă de la Comarnic şi Văleni unde s-au deschis primele cariere de piatră, necesare pavării străzilor din Bucureşti.

Podul sau Calea Mogoşoaiei pe care s-a făcut o canalizare sistematică, superioară celei făcută pe străzile Germană şi Franceză, în 1864, între Piaţa Victoriei (unde era barieră şi se numea Capul Podului pînă după primul război mondial) şi Ministerul de Finanţe (azi Muzeul Colecţiilor de artă), a început să fie pavată cu piatră cubică de granit şi gresie adusă din Scoţia [64].

În zadar a arătat atunci, ing. Maxenţianu, că piatra adusă din Scoţia, datorită drumului lung pe apă şi pe uscat, costă de două-trei ori mai mult decît cea adusă din Munţii Carpaţi. Ea era transportată cu vapoarele pînă la Brăila şi apoi cu şlepurile pe Dunăre pînă la Giurgiu sau Olteniţa, şi de aici cu carele cu boi pînă în Bucureşti.

---

[62] Ioan C. Filitti, *Domniile române sub Regulamentul Organic, 1834—1848*, Bucureşti, 1915, p. 498.
[63] *Ibidem*, p. 595.
[64] P. I. Săndulescu, *Istoricul pavajelor bucureştene*, Bucureşti, 1936, p. 41—43.

În al doilea rînd, calitativ, ea era inferioară celei din țara noastră, dar, probabil, politicienii de atunci amestecați în această afacere au avut un avantaj substanțial și n-au vrut să accepte propunerile pe care le-a prezentat ing. Maxențianu în raportul său înaintat primăriei Capitalei și Ministerului Lucrărilor Publice.

Politicienii protestau că nu avem cariere, că nu sînt fonduri pentru deschiderea lor, că nu sînt lucrători și unelte și apoi lucrul cel mai greu este că nu avem drumuri și nici mijloace de transport pentru a o aduce în Capitală.

După ce Consiliul comunal, la 24 septembrie 1866, a hotărît ca artera principală a orașului, Calea Mogoșoaiei, să aibă o lărgime uniformă de 7 m carosabil, cu trotuare de 2,20 m, iar din Piața Constantin Vodă (Palatul Poștelor) pînă la palatul domnului, lărgimea carosabilă să fie de 8 m, s-a început pavarea cu piatră din Scoția. Deoarece însă Calea Mogoșoaiei făcea parte din cele patru mari artere de circulație, lucrarea a trebuit să o facă Ministerul Lucrărilor Publice, iar acesta a dat executarea pavajului unei firme creată ad-hoc, — „Fătu și Dimitrie A. Cantacuzino" — , cu obligația ca lucrarea să fie executată pînă la 6 august 1867.

Devizul lucrărilor de canalizare și pavare a Căii Mogoșoaiei, între Piața Victoriei și Ministerul de Finanțe, pe 963 m liniari, era în valoare de 1 300 000 lei din care antreprenorii de mai sus au executat lucrări în valoare de 600 000 lei, ajungîndu-se la un preț de cost, după calculul și referatul lui Ion C. Capșa, de 72 lei m².

Executarea lucrării nefăcîndu-se însă conform înțelegerii, Consiliul comunal, în ședința din 22 august 1868, în urma propunerii făcută de consilierii Gh. Petrescu și Pană Buescu, a decis de a se rezilia contractul, fapt confirmat și de Ministerul Lucrărilor Publice la 3 decembrie 1868.

În cursul acestui an s-a mai pavat cu piatră din Scoția și porțiunea dintre str. Nouă (azi Edgar Quinet) pînă la palatul domnului. Mai apoi, primăria a pus la licitație restul de canalizare și pavare a Căii Mogoșoaia. La licitația din 2 mai 1869 din cei doi ofertanți care s-au prezentat, numai unul Șors avea garanția cerută, angajîndu-se să facă lucrarea cu un scăzămînt de 1% din prețul devizului. După 3 zile, un oarecare Asanache Pamfiliu a prezentat o ofertă cu 1,5% sub deviz, dar nici cu acesta nu s-a încheiat contract de executare a pavajului, fiindcă în ședința Consiliului comunal din 26 mai 1869, ținută sub președinția primarului Gh. Gr. Cantacuzino, s-a arătat că nici acest preț propus nu este destul de avantajos.

Tot atunci, Consiliul comunal a hotărît să se deschidă proces împotriva lui Dim. A. Cantacuzino pentru a restitui Comunei suma de 340 000 lei vechi și să plătească și toate pagubele ce a făcut orașului din cauza întîrzierii și calității lucrărilor.

În concluzie, Consiliul a hotărît ca pavajul de pe Calea Mogoșoaiei, de la palat pînă la Ministerul de Finanțe, să se facă în regie de către primărie, tot cu piatră din Scoția „ca astfel să se îmbunătățească mai curînd acea parte din stradă care acum se află într-o stare foarte rea".

Costul pietrei și al lucrului s-a plătit din banii ce s-au primit de la Ministerul Lucrărilor Publice. Din acești bani, pentru completarea pavajului, pe porțiunea mai sus amintită, primăria a cumpărat 500 000 bucăți piatră din Scoția, de la o firmă din Birmingham, adusă în țară de firma „Iosif Mayers" din Londra. Cele 750 vagoane de piatră din Scoția au fost aduse pînă la Brăila

cu vapoarele: „Catharina“, „Resoloute“, „Estelle“, „Flimby“, „Crisolite“, „George Noble“, „Java“ şi „Amor“ [65].

În 1869, pentru a avea piatră cubică pentru pavarea altor străzi, se deschide cariera Gura Beliei (pe Valea Prahovei) care, pînă la înfiinţarea carierei Turcoaia-Granit, a furnizat cea mai mare cantitate de piatră pentru străzile Capitalei, iar pentru uşurarea lucrărilor s-a adus din Germania un alt compresor şi un concasor pentru spargerea pietrei de rîu.

Cu piatră de granit din Scoţia, în afară de Calea Mogoşoaiei între 1864 şi 1873, s-au mai pavat străzile Academiei, Doamnei, Lipscani şi bulevardul nou creat în faţa Universităţii, construită de arhitectul Alexandru Orăscu (1817—1894) care, în 1867, a construit şi „Grand Hotel du Boulevard“, cea mai mare şi mai frumoasă clădire din Bucureştii acelor vremuri şi care în zilele noastre a fost renovată.

După cum vedem din cele de mai sus, canalizarea şi pavarea sistematică făcută pe Calea Mogoşoaiei, prima lucrare de proporţii care a necesitat o cheltuială foarte mare şi de care s-a ocupat îndeaproape atît Ministerul Lucrărilor Publice cît şi primăria oraşului, a durat 8 ani (1864—1872) şi a trecut prin numeroase faze discutate controversat în comisiunile ad-hoc ce s-au alcătuit, cît şi în foarte numeroasele articole ce s-au publicat în ziarele vremii.

Iată deci, în linii mari, situaţia pavajului în Bucureşti pînă în jurul anului 1880. De atunci încoace, treptat-treptat, multe străzi din centrul oraşului s-au pavat cu piatră cubică, dar cele mai numeroase, din mahalale au fost aşternute, chiar şi trotuarele, cu bolovani de rîu.

Un pas înainte în pavarea oraşului s-a făcut la începutul secolului nostru. Atunci şi pînă în preajma primului război mondial, Calea Victoriei, o bună parte din str. Lipscani şi str. Olari (situată între actualul bulevard Gh. Dimitrov şi Calea Moşilor) au fost asfaltate. Şi tot în această perioadă s-au făcut de probă şi trei pavaje de lemn, pe o porţiune din str. Lipscani, pe str. Ionică (azi desfiinţată) ce cobora din Calea Victoriei, între palat şi casa Kreţulescu, spre str. Ion Câmpineanu şi în întregime pe str. Elena Pherekyde, care lega str. Romană (azi M. Eminescu) cu str. Tunari. Pavajul de lemn de pe această ultimă stradă a dăinuit pînă după 1940.

Acest pavaj de lemn, făcut de probă, nu era însă alcătuit ca altădată din bîrne groase de stejar, lungi de 6—8 m, ci din lemne de formă cilindrică, cu un diametru de 8—12 cm şi lungi de circa 30—40 cm care, aşternute vertical unul lîngă altul pe un strat de nisip, aveau spaţiile dintre ele umplute cu bitumen pentru consolidare.

Zgomotul şi huruitul şinelor de fier cu care erau încercuite roţile căruţelor şi trăsurilor cînd treceau pe un astfel de pavaj se pierdea. Acest pavaj nu se putea generaliza, fiindcă necesita prea mult lemn, care ar fi dus la distrugerea pădurilor şi aşa împuţinate prin vechile pavaje din trecut, prin incendierea lor pentru a se obţine cenuşă (potasiu) şi prin exportul de lemn brut în diferite ţări mai apropiate sau mai îndepărtate.

ALIMENTAREA CU APĂ

Ce uşor şi comod este astăzi, stai în cameră, la parter sau la etajul al patrulea sau al zecelea, învîrteşti un robinet şi ai apă de băut, curată, limpede, gustoasă şi în cantitate suficientă pentru baie sau orice altă întrebuinţare. Excepţie

[65] *Ibidem*, p. 72.

au făcut anii cînd, din cauza războiului, lipsa şi buna calitate a apei a fost resimţită de toţi. Dar, trecînd peste acest neajuns de „moment", putem spune că am avut şi avem apă în cantitate îndestulătoare, bună şi la îndemîna oricărui cetăţean al oraşului.

Nu tot aşa însă era în trecut. Mi-aduc aminte, în copilăria mea, că în mahalalele oraşului Bucureşti, locuitorii nu prea erau îndestulaţi cu atîta apă, aşa cum sînt în zilele noastre. În mahalaua Oborului, unde locuiam pe atunci (înainte de primul război mondial), ultima cişmea *„publică"* — a primăriei — care curgea ziua şi noaptea şi de unde putea lua oricine cîtă apă voia, se afla peste drum de Şcoala primară „Ferdinand".

La acea cişmea, care curgea încontinuu, era o apă rece şi bună iar locuitorii din străzile apropiate aveau „abonament" la ea. Găleţile, doniţele şi ulcioarele erau la rînd totdeauna şi duceau spre casele şi bucătăriile oamenilor apa cea bună. Şi tot acolo, căruţaşii şi numeroşii ţărani care veneau cu lemne, fîn şi diferite mărfuri în cartierul Obor îşi adăpau caii şi vitele.

Pentru alte treburi casnice, pentru udatul grădinilor, pomilor şi florilor, fiindcă pe atunci mai toate curţile aveau grădini, mai mari sau mai mici, oamenii întrebuinţau apă din fîntîni. Şi acestea nu erau chiar aşa de rare, ci la 4—5 curţi se găsea cîte una şi în special acolo unde se aflau chiriaşi mai mulţi sau vite de adăpat, apa fiind mai mult sau mai puţin bună, după natura locului unde era aşezată.

La cîteva sute de metri, de cişmeaua amintită mai sus, la întretăierea străzii Gura Oborului (strada Mărăşeşti) cu Şoseaua Pantelimon, în faţa cîrciumei lui „Beaşcă" se afla Pompa de apă, de forma unui chioşc rotund, construită din cărămidă roşie, netencuită. Pompa de apă avea cîteva mici ferestruici pe unde se putea privi afară la jgheaburile-pîlnie prin care curgea apa în sacale; în interior erau mai multe ţevi şi robinete şi un loc liber cît putea sta un slujbaş al primăriei care încasa o taxă de nimic pentru apa ce-o duceau sacagiŭ prin mahalale.

Îmi reamintesc, ca şi acum, de şanţurile mari cu apă din jurul pompei şi de sacagiii care stăteau la rînd să-şi umple sacalele. Acestea nu erau altceva decît nişte butoaie aşezate pe un fel de cărucioare între hulubele cărora, de cele mai multe ori, un cal bătrîn şi costeliv trăgea din greu sacaua ce trebuia să intre prin toate fundăturile, destul de numeroase pe atunci şi, din fericire, dispărute aproape cu totul astăzi.

Sacagiul, un bătrîn gîrbov şi zdrenţăros, încovoiat de greutatea celor două doniţe mari, distribuia apă prin curţi pentru cinci „gologani" doniţa. Cînd cineva însă avea nevoie de o saca întreagă, atunci intra la tocmeală cu bătrînul sacagiu, căruia trebuia să-i plătească între 80 de bani şi un leu de argint pentru o saca.

Constantin Bacalbaşa aminteşte că în tinereţea lui — 1875 — o saca cu apă costa 50 de bani — şi aproape nu exista stradă în Bucureşti pe care să nu audă sacagii strigînd: Apă! Apă! Haap![66]

Aproape mai în fiecare sîmbătă, aveau loc parastase pentru sufletul morţilor şi cu acea ocazie se făceau pomeni şi împărţire de apă. În acea zi făceau pomană şi sacagiŭ împărţind gratuit apa unei sacale, sau două, la oamenii săraci, şi chiar la cei mai cu stare, dacă aceştia cereau.

Dar odată spuse acestea, ne întoarcem cu gîndul la vremurile mai vechi cînd oraşul nu avea nici întinderea nemărginită de acum şi nici confortul de astăzi.

---

[66] C. Bacalbaşa, *Bucureştii de altădată*, vol. I, ediţia II, Bucureşti, 1935, p. 55— 55

Pe atunci, orăşelul aşezat pe ambele maluri ale rîului Dîmboviţa, cu toate că n-avea cişmele, nu ducea lipsa apei de băut. Se găseau fîntîni în mai toate curţile şi chiar pe la răspîntiile străzilor, făcute de oameni buni sau de conducătorii oraşului de-atunci. Unele din uliţele oraşului s-au intitulat multă vreme după numele acelor fîntîni. Astfel: *Puţul cu zale*; *Fîntîna Boului*; (mai tîrziu strada Fîntînei, G-ral Berthelot, Alex. Popov, iar azi Nuferilor); *Puţul cu Plopi*, *Puţul cu apă rece**; *Fîntînica* etc.

Ceilalţi locuitori ai oraşului care erau vecini cu albia Dîmboviţei nici n-aveau nevoie de fîntîni, luau apă de-a dreptul din rîu. Deşi, pe vremea aceea apa era mult mai curată, totuşi oamenii nu o întrebuinţau aşa cum o luau din rîu; acasă, în hîrdaie mari, o *băteau* bine cu piatră acră pînă cînd se limpezea şi numai după aceea era folosită ca apă de băut.

Se mai găsesc şi astăzi în Bucureşti persoane în vîrstă care povestesc cum părinţii şi bunicii lor luau apă de băut din rîul Dîmboviţa. Cea mai veche mărturie documentară de existenţa unei fîntîni în Bucureşti este din 1571 de la Alexandru Mircea vodă (1568—1577). Acest domn după o pribegie foarte lungă, de 34 ani, prin îndepărtata împărăţie turcească, a izbutit să se urce în scaunul Ţării Româneşti. La rugămintea şi „învăţătura" boierului său Dobromir, mare ban de Craiova, domnul a acceptat să facă o fîntînă publică, desigur tot în Bucureşti, pe care a pus o inscripţie [67], săpată în piatră, în limba slavonă, al cărui text românesc e următorul: „Cu voia Tatălui şi ajutorul Fiului şi săvîrşirea Sfîntului Duh, amin. Adecă eu, robul stăpînului mieu Iisus Hristos, Io Alexandru voevod şi domn, care am fost din tinereţă în pribegie în Ţara Arăpească 20 de ani şi în Halep [Alep] 14 ani în surghiun, cu multe lacrîmi şi suspine pînă ce mi-a da[t] domnul Dumnezeu Scaunul domniei mele, la venirea domniei mele, [şi] am dat domnia mea, după învăţătura jupînului Dobromir mare ban de Craiova, să se facă această cişmea, ca să fie de pomană domniei mele şi părinţilor domniei mele în veci, în anul 7080 (1582) [recte 1571], crugul soarelui 15, crugul lunii 12, temelia 15, luna lui noemvrie 12 zile".

După cum se vede cişmeaua era publică, fiindcă nu putea să-i fie de „pomană" lui şi părinţilor lui, dacă apa ei n-ar fi fost la îndemîna locuitorilor din oraş.

Dacă toţi domnii şi-ar fi avut sediul în Bucureşti, desigur am fi avut multe mărturii în legătură cu fîntînile publice din acest oraş. O parte însă din cei care au urmat au făcut astfel de lucrări în oraşul Tîrgovişte, unde şi-au ales scaunul de domnie. Dintre aceştia amintim pe Petru Cercel, fiul lui Pătraşcu cel Bun, care la urcarea pe tron avea planuri mari de refacere a ţării. N-a izbutit însă decît puţine lucruri, fiindcă domnia i-a fost de scurtă durată (1583—1585). În acest interval el a isprăvit mitropolia din Tîrgovişte, a ridicat un frumos palat domnesc, a adus apă în oraş pe olane de la depărtări [68] şi a turnat frumoase tunuri de bronz.

În ceea ce priveşte apa, se înţelege că n-a făcut instalaţie numai în palatul domnesc, ci, probabil, după cum văzuse în ţările apusene, unde edilitatea era mai înaintată ca la noi, a făcut şi cîteva fîntîni publice pentru

* Pînă în preajma primului război mondial, pe strada *Puţul cu apă rece*, unde face colţ cu strada Orlando.

[67] Stoica Nicolaescu, în ziarul, „Universul" din 23 februarie 1932; N. Iorga, *Fîntîna lui Alexandru-vodă Mircea*, în „Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice", anul XXVI (1933) fascicola 75, p. 32. Ilustraţia inscripţiei se reproduce de asemenea în N. Iorga, *Ospiti Romeni in Venezia* (1570—1610), Bucarest, 1932, p. 104.

[68] Const. Giurescu, *Istoria românilor*, vol. II, partea I, Bucureşti, 1937, p. 215.

nevoia orăşenilor pe care căuta, în special la început, să-i mulţumească şi să-i cîştige de partea sa.

Aceste conducte de apă socotim că n-au fost părăsite mai tîrziu, ba din contra, mărite, după cum mărite au fost şi instalaţiile băilor ce se găseau în cuprinsul palatului domnesc şi, poate, chiar şi în celelalte case ale unor boieri de seamă. Bănuim că şi Matei Basarab — cu priceputa gospodină, culta şi oarecum occidentala sa doamnă, în ceea ce priveşte cerinţele vremii — să fi făcut un „feredeu" la curtea domnească din Tîrgovişte. N-avem mărturii documentare, dar bănuim că nu s-au lăsat mai prejos decît unele familii de seamă din Transilvania la care văzuseră astfel de instalaţii. De altfel nu putea rămîne în urma vecinului său din Moldova. La Iaşi, încă din prima jumătate a secolului al XVII-lea, domnul Vasile Lupu clădise o baie publică, al cărei venit folosea la trebuinţele bisericii Trei Ierarhi şi pentru Şcoala Vasiliană pe care o întemeiase tot atunci. Şi, desigur, dacă exista baie publică în oraş, apoi mai mult ca sigur că şi domnul avea la curtea lui o instalaţie similară, poate chiar şi unii boieri care căutau să imite ce vedeau la Curtea domnească [69].

În acelaşi secol, în a doua jumătate, cînd Capitala Ţării Româneşti era la Bucureşti, existau băi domneşti, nu ştim de cine făcute, pe care Antonie Vodă din Popeşti le aminteşte în documentul [70] din 23 februarie 1669. Prin acest act domnul dăruieşte boierului său Gheorghe, fost mare stolnic, nişte case cu locul lor ce se aflau „aproape de baia domnească", adică pe porţiunea de teren aflată azi între Palatul Justiţiei şi Bulevardul Gh. Coşbuc, unde este situat ceasul public din colţ. Dar dacă în această parte a oraşului era baie domnească apoi socotim că nu putea lipsi baia nici de la curtea luminatului domn Şerban Cantacuzino (1678—1688) care, după cum ştim, avea un palat mare cu sală de primire pentru divan şi reprezentanţii străini şi apartamente chiar pentru „coconi" (copiii săi). E imposibil ca un astfel de domn să nu se fi gîndit la un lucru atît de necesar, el care cunoştea bine atît confortul oriental cît şi cel occidental. Şi cu toate că nu avem mărturii scrise, totuşi ne întemeiem această afirmaţie pe descoperirea unui canal de scurgere, care pornea din vechiul palat domnesc şi se ducea în vale în albia Dîmboviţei, care se găsea numai la cîţiva zeci de metri depărtare.

Acest palat ruinîndu-se cu timpul, la începutul secolului al XIX-lea a intrat în stăpînirea prinţului Miloş Obrenovici, care l-a renovat şi după tradiţie, l-a făcut cadou ţarului Rusiei. În realitate, după cum se vede în raportul [71] consulului englez Robert G. Colquhoun, Miloş Obrenovici, în aprilie 1847, l-a vîndut statului ţarist cu suma de 8 000 ducaţi. De atunci, pînă cînd s-a dărîmat, a servit ca local al legaţiei ruseşti. Urmele acestui mic palat, situat în spatele Hotelului Bulevard (fost Herdan) şi clădirea Miliţiei Capitalei (localul fostei Prefecturi de Poliţie), se puteau vedea în special în pivniţele uriaşe şi minunat boltite, care mai puteau rezista cîteva secole.

La descoperirea canalului mai sus amintit am fost martor ocular atunci cînd s-au făcut săpături — 1940 — pe locul unde a fost palatul domnesc, pentru a se clădi două blocuri mari ce străjuiesc colţul făcut de Calea Victoriei cu str. Const. Dobrogeanu-Gherea (fost str. Domniţa Anastasia). „Canalul de lemn, din blăni mari de stejar, cioplite din bardă, avea formă dreptun-

---

69 Const. I. Andronescu, „*Ştiri noui asupra aducerii apei în Iaşi în cursul sec. XVIII şi la începutul sec. XIX*", în „Arhiva românească" tom III, Bucureşti, 1939, p. 194—195.

70 George D. Florescu, *Din vechiul Bucureşti*, (Bucureşti), 1935, p. 129.

71 Arh. St. Buc., *Microfilme Anglia*, rola 18.

ghiulară şi o lărgime de un metru, iar atunci cînd a fost stricat, am observat într-un anumit loc, un schelet şi un corp întreg mumifiat de reziduurile canalului care se înfundase. Şi cu această ocazie m-am dus cu gîndul la acele vremuri cînd se petreceau atîtea lucruri necurate şi ţinute în cel mai mare secret, nefiind cunoscute decît de aceia care ştiau să păstreze misterul" [72]

Urmaşul lui Şerban Cantacuzino, nepotul Constantin vodă Brîncoveanu, şi-a clădit palat minunat la poalele Dealului Mitropoliei, înzestrat cu băi şi o frumoasă grădină despre care ne-au lăsat însemnări contemporanii români şi străini. După moartea lui, în mod atît de tragic, palatul şi băile au rămas în părăsire, iar la 1724, domnul fanariot Nicolae Alexandru Mavrocordat le aminteşte cînd dăruieşte un teren mitropolitului Daniil, spunînd să stăpînească acel loc „ce iaste alăturea cu locul Băii cei vechi care este a sfintei mitropolii" [73]. Se vede dar, din acest document, că baia cea veche fusese părăsită de domnii fanarioţi şi în altă parte, poate, se găsea baia cea nouă.

Mai tîrziu, pe măsură ce timpul trecea, oraşul se întindea în suprafaţă, numărul locuitorilor şi al caselor se mărea, iar uliţele mai importante se podeau cu bîrne groase de stejar. Murdăriile ce se scurgeau de pe uliţe, de sub poduri şi din „umblătorile" necanalizate, din curţile oamenilor, se infiltrau în straturile cu apă, iar aceasta devenea mai puţin gustoasă, ba chiar periculoasă pentru sănătatea locuitorilor.

În secolul al XVIII-lea, cerinţele vieţii devenind din ce în ce mai pretenţioase, domnul şi boierii ţării au căutat ca cel puţin apa de băut să fie rece şi curată. Pentru acest motiv, la început, ei şi-au adus apă de la izvoarele din jurul Capitalei cu ajutorul sacalelor, una sau mai multe în curtea fiecărui boier după numărul membrilor de familie şi după necesităţile ce aveau. Acest lucru fiind însă anevoios şi destul de primitiv pentru un oraş în dezvoltare, capitală de ţară, domnii s-au gîndit să facă cişmele de utilitate publică, să fie folositoare întîi protipendadei şi în al doilea rînd locuitorilor care îşi aveau casele în apropierea acestor cişmele.

Dacă cercetăm hrisoavele îngălbenite şi roase de vreme, constatăm că cişmele de utilitate publică după modelul celor turceşti, au apărut în Bucureşti, relativ destul de tîrziu, cu 15 ani mai în urmă decît cele făcute la Iaşi [74] de domnul Grigore Ghica. Şi aceasta s-a întîmplat spre sfîrşitul secolului al XVIII-lea, în jurul anului 1780.

Domnul care s-a îngrijit să dea o bună apă de băut locuitorilor din capitala Ţării Româneşti a fost Alexandru Ipsilanti. Pentru acest motiv, el a însărcinat pe specialiştii de atunci să cerceteze izvoarele şi rîurile dimprejurul oraşului şi să aducă, prin conducte, apă curată în Bucureşti. În vremea acestui domn şi a celorlalţi de mai tîrziu, bucureştenii au acordat cişmelelor o deosebită atenţie şi o mare mîndrie era pentru cetăţeanul (boierul) care avea în faţa casei sale o astfel de cişmea. Dar odată cu construirea acestor cişmele, sau mai tîrziu, s-au făcut alături de ele biserici, tipografii sau teatre. Astfel, cine nu-şi aduce aminte din cele citite sau auzite de Cişmeaua lui Mavrogheni, de pe Şoseaua Kiseleff, unde era o frumoasă biserică şi o vestită tipografie; apoi de Cişmeaua Roşie, în apropierea căreia se afla clădirea în care s-a jucat pentru prima oară teatru în Ţara Românească?

---

[72] George Potra, *Cum a fost odinioară cartierul unde e azi palatul ziarului „Curentul"* în vol. „Curentul în al XV-lea an", Bucureşti, 1942, p. 38.

[73] George D. Florescu, *op. cit.*, p. 129.

[74] Teodor T. Burada, *Două inscripţiuni turceşti de la cişmelele din poarta bisericii Sf. Spiridon din Iaşi.*

Alexandru Ipsilanti (1774—1782; 1796—1797), ca toţi domnii din epoca fanariotă, s-a îngrijit în mod deosebit de aspectul oraşului Bucureşti. Printre multe lucrări de înfrumuseţare şi gospodărire, el a făcut două cişmele în centrul oraşului. Acest fapt este amintit în hrisovul domnesc din 1 octombrie 1779, în care se spune următoarele: „Din dumnezeiască rîvnă îndemnîndu-mă spre cele folositoare şi cu laudă de podoabă la starea politiei [oraşului] şi spre bună petrecere a norodului, am pus domnia mea de s-au alcătuit, aici în oraşul Bucureşti, două fîntîni, una în Tîrgul din Lăuntru, pe uliţa ce se zice din Boiangii, şi alta pe Podu Mogoşoaiei în mahalaua sfintei mănăstiri Sărindar. Însă cu apă din isvoare, adusă din depărtare, cu mare cheltuială, spre a se adăpa obştea cu apă curată şi limpede, mai ales în vremi *zlotoase*, cînd gîrla Dîmboviţei, trecătoare printr-acest oraş, curge turbure şi cu multe necurăţenii".

Pentru paza şi îngrijirea acestor cişmele, domnul orînduieşte ca *suiulgi-başa* pe căpitanul Dumitru, cu leafă de 60 taleri pe lună ce se vor plăti din fondul taxelor ce se iau de la carele şi buţile cu vin ce intră în oraş. De asemenea este scutit atît el, cît şi familia lui „de toate *angariile* ce va [vor] ieşi peste an în ţară [75]. La vremea oieritului i se mai acordă scutire pentru 150 de oi, iar la a dijmăritului, scutire pentru 50 de stupi şi rîmătorii [porcii] ce-i va avea. Ca ajutoare, *suiulgi-başa* are în subordinea sa patru oameni, de asemenea scutiţi şi ei de dăjdii şi angarale.

Hrisovul domnului mai prevede că atunci cînd se va întîmpla moarte suiulgi-ului „această purtare de grijă şi privilegiu să[-l] aibă copiii lui", sau una din rudenii care cunoaşte meşteşugul cişmelelor.

La 28 iulie 1781, tot Alexandru Ipsilanti dă dreptul lui Dumitru *suiulgi-başa* să facă o căsuţă pe locul domnesc „din uliţa ce pogoară la vale, în mahalaua Brazi" [76], pentru şederea paznicului cişmelei ce se află pe Podul Mogoşoaiei, în imediată apropiere. Acest privilegiu a fost recunoscut şi întărit mai tîrziu de Nicolae Caragea, la 3 septembrie 1782 şi de Mihail Suţu, la 3 noiembrie 1784.

Mai tîrziu, domnul Nicolae Mavrogheni, printre grijile de căpetenie, în ceea ce priveşte edilitatea oraşului Bucureşti, s-a ocupat şi el cu executarea conductelor şi aducerea apei de la Creţuleşti pînă la „casa principală de ape" care se găsea pe actuala Şosea Kiseleff, la rondul întîi, unde construise o casă frumoasă şi un chioşc, destul de renumit în acea vreme şi chiar mai tîrziu.

În acest scop, în mai 1786, adică numai la o lună după urcarea lui pe tron, s-a dat ordin ispravnicilor de Muscel şi Dîmboviţa să trimită la Bucureşti cîte 11 olari români, de fiecare judeţ, pentru aranjarea olanelor şi cişmelelor.

În toamna anului 1786, după cum spune hrisovul — „cu ajutorul Maicei Domnului a căruia Bună-Vestire se prăsnueşte la scaunul nostru din Curtea Veche" — şi cu cheltuiala domnului s-a adus, pentru podoaba şi îndestularea oraşului, apă de la Creţuleşti. Atunci s-au făcut „cişmele curgătoare atît în lăuntru Curţii [domneşti] şi în afară din poartă, cît şi în deosebite locuri şi părţi ale politiei [oraşului], iar mai vîrtos afară la cîmpul de[n] marginea Bucureştilor, în locul ce să numeşte la căpătîiul Podului Mogoşoaiei, [unde] am ridicat o înfrumuseţată zidire, făcînd chioşc cu odăi

---

[75] V. A. Urechiă, *Istoria românilor*, tomul I, Bucureşti, 1891, p. 120—121; G. Ionnescu-Gion, *Istoria Bucureştilor*, Bucureşti, 1899, p. 426; Constantin George Mano, *Documente din secolele XVI—XIX privitoare la familia Mano*, Bucureşti, 1907, p. 286.

[76] *Ibidem*, tom III, p. 503.

şi cu toată podoaba, sus şi jos şi havuz precum este de faţă văzut, unde pot ajunge şi toţi locuitorii ai politiei de merg pe jos, fiind aproape şi-şi fac priveala lor".

Pe lîngă această apă de la Creţuleşti, domnul mai nădăjduia ca în scurtă vreme să poată aduce şi altă apă de la Giuleşti „întru mai multă îndestulare" a oraşului. Şi pentru a-şi arăta, public, bunătatea inimii, faţă de boierii credincioşi, întăreşte prin cărţi domneşti cele 14 cişmele la următoarele feţe simandicoase: marelui ban Ghica, paharnicului Creţulescu, clucerului Slătineanu, vornicului Moruzi, marelui ban Filipescu, vornicului Racoviţă, clucerului Ioniţă, clucerului Zamfir, vornicului Ianache Văcărescu, logofătului Dudescu, vornicului Pârscoveanu, logofătului Manolache Brîncoveanu, logofătului Greceanu şi mănăstirii Sf. Sava.

În aceste cărţi domneşti Nicolae Mavrogheni spune că a dat mai sus zişilor boieri cîte „una măsură de apă" * fiind fiecare liber „a o *metaharisi* la casa dumnealui". „Pentru care hotărîm [spunea el, fiecăruia în parte] ca nici odinioară să nu se împuţineze, nici să i se ia această măsură de apă atît dumisale, cît va avea viaţă de la Dumnezeu, cît şi după săvîrşirea dumnealui să rămîie la casa dumisale, vecinică şi nestrămutată, ca un har ce dintr-a noastră dreaptă osteneală şi cheltuială i-am făcut, după volnicia ce am avut pe a noastră dreaptă lucrare. Drept aceia, poruncim dumneavoastră epitropilor ce veţi fi după vreme, asupra cişmelelor din Bucureşti, cum şi ţie *suiulgi-başa* şi meşterilor *suiulgii* şi vouă scutelnicilor ce sînteţi orînduiţi pentru şanţul cişmelelor, nu numai să vă feriţi a face după vreme vreo scădere de măsură de apă a dumisale, şi încă ajutorul cel cuviincios să aibă a-i da meşterii suiulgii, în vreme ce va avea trebuinţă de vreun meremet şi de curăţenie" [77].

Aceste cişmele erau folosite exclusiv de familiile boierilor cărora le fuseseră hărăzite. Şi ei, din mărinimie, lăsau pe vecinii din apropiere să-şi ia apa trebuincioasă.

Dar, în afară de acestea, spre folosinţa obştei, se mai aflau cişmele la acea dată la următoarele locuri şi case boiereşti: Cişmeaua Roşie, Cişmeaua de la Sărindar [78], cişmea la poarta banului Filipescu, cişmea la poarta banului Ralet, precum şi la poarta boierilor Corneşti, ce îşi aveau casele în apropiere de Biserica Enei.

Dintr-un alt document de la acest domn, 25 iunie 1787, se vede că cişmelele produceau un venit ce se vărsa în cutia Epitropiei obşteşti. Sub ce formă se încasa şi cum se dădea acel venit, n-am aflat nimic. Totuşi, ni se arată că strîngerea, păstrarea şi administrarea lui se făcea, pentru acea vreme, de Filaret episcopul Rîmnicului, ca unul ce era „cel mai întîi epitrop al acestor fîntîni". Prin *epistasia* sa şi a celorlalţi boieri epitropi, spune documentul, trebuia să se dea bani pentru reparatul cişmelelor, atunci cînd era cazul.

În anul următor, 1788, întîmplîndu-se turburare în ţară, iar anumiţi boieri fugind de frică peste hotare — „trecînd la vrăjmaşii împărăţiei", domnul le confiscă averile, iar venitul acestora îl dăruieşte la haznaua apelor „de unde se adapă şi se îndestulează toată obştea". Astfel, prin documentul

---

* După Constantin I. Andronescu, *măsura de apă* echivala cu circa 3,83 metri cubi de apă pe zi, înţelegîndu-se prin zi 24 ore. (Constantin I. Andronescu, *op. cit.*, p. 215, 219); după Vasile Panopol măsura de apă era egală cu 2520 ocale de apă în 24 ore, sau 3 metri cubi 800 litri şi 400 grame (fişă manuscris în colecţia George Potra).

[77] *Ibidem*, vol. X, p. 71—73.

[78] G. I. Ionnescu-Gion, *op. cit.*, p. 427; „Trompeta Carpaţilor", 1 martie 1865.

din octombrie 1788, Nicolae Mavrogheni, confiscă averea Caliței Doiceasca, fata lui Chiriță Doicescul din Ialomița; iar prin cel din iunie 1788, venitul întregii averi a boierilor Jieni și a lui Șerban Otetelișanu „care s-au hainit“ [79] se dă la biserica lui Mavrogheni, — *Zoodochos Pighi* (Izvorul Tămăduirii) de la Șoseaua Kiseleff și la haznaua apelor.

În primăvara anului 1791, după o scurtă ocupație austriacă în Țara Românească, urmează la tron — pentru a doua oară (1791—1793) — domnul Mihail Suțu. Pentru el problema alimentării cu apă a Bucureștilor și săparea de noi cișmele în oraș a fost o chestiune de interes deosebit. Dar, mai înainte de a porni la noi lucrări, la 22 septembrie 1791, a cerut Epitropiei obștești să-i prezinte socoteala veniturilor haznalei de apă din București, începînd din anul 1787, pînă la data cererii.

Epitropia, alcătuită din episcopul Filaret și marii boieri Dumitrache Ghica, Ianache Văcărescu, Manolache Brîncoveanu, Scarlat Greceanu și Constantin Filipescu, din ce cauză nu știm, n-a răspuns în timpul cuvenit la acest *pitac* domnesc, pentru care motiv, supărîndu-se domnul trimite un nou *pitac* boierilor atrăgîndu-le atenția că au trecut trei luni și n-au dat nici un răspuns. Așa încît, la 7 ianuarie 1792, le poruncește ca să se întrunească imediat, să întocmească situația cerută pe care s-o iscălească „toți orînduiții epistați“ și să i-o înainteze fără nici o zăbavă.

În martie 1792, domnul socotește util ca prin hrisov domnesc să confirme ca șef al cișmelelor din București pe Dumitru suiulgi-bașa „spre a avea orînduielile și milele ce le-au avut și pînă acum, adecă el și casa lui“. În plus, peste avantajele și scutirile de mai înainte, Mihail Suțu îi mai dă dreptul să țină o prăvălie și o cîrciumă, scutite de dări, și încă 200 de taleri lunar, fiindcă numărul cișmelelor se mărise.

Și, fiindcă apa era adusă de departe, de la Giulești și Crețulești, iar conductele trebuiau îngrijite cît se poate mai bine, i se mai dă încă „șase lude străine nedajnici“, apoi cinci fîntînari, un lemnar, doi zidari, un uluier și un olangiu.

Pentru avantajele acordate, Dumitru suiulgi-bașa și oamenii săi erau obligați „a avea purtare de grijă, pururea și în toată vremea, pentru *meremetul*, lucru, curățenia și îndestularea de apă la toate aceste cișmele vechi și noi; a le ține și a le *căpui* cu a lui cheltuială dintr-acești mai sus bani ce i se dă, spre a nu fi stricate, sau lipsă și împuținare de apă“ [80] să aibă.

Dar cu tot numărul cișmelelor vechi și noi ce erau în București, populația orașului și chiar cea din mahalalele de centru, ducea lipsa apei bune de băut. Un astfęl de exemplu e următorul: la 8 martie 1792, locuitorii din mahalaua Batiștei, prin jalba înaintată domnului, arată că deși au plătit taxa cuvenită pentru aducerea apei, conducta n-a fost instalată decît pînă la biserica Sfinților, iar la ei nu, spunînd cișmigiul că nu le poate face cișmea fără aprobarea domnească.

În mahalaua Batiștei, arată ei, se află puțuri, dar apa din ele este „rea și sălcie, de care ni să pricinuește boala“, — iar apă din Dîmbovița nu pot avea, deoarece locuiesc departe de rîu, așa că „însetoșați“ se roagă lui Vodă să se milostivească asupra lor și să le dea „împărtășire de apă“[81], spre veșnică amintirea lui.

---

[79] V. A. Urechiă, *op. cit.*, vol. X, p. 533—534.
[80] *Ibidem* vol. II, p. 367—369.
[81] *Ibidem*, p. 368—369.

Domnul trimite jalba lor la boierii Epitropiei obşteşti să cerceteze şi să arate prin cuvenită anafora ce trebuie de făcut. Dar, le recomandă înainte, că dorinţa lui este să cerceteze şi alte mahalale depărtate de rîu, unde locuitorii n-au apă bună de băut, ca să se facă şi acolo haznale şi cişmele; iar de toate cheltuielile ce vor fi necesare, să i se facă arătare în scris. Fiindcă, — „domnia mea voi [vreau] îndestularea şi a celorlalţi locuitori ai politiei Bucureştilor, cîţi sunt depărtaţi de apă, după cum dintru început am avut acest scopos, de cînd am dovedit şi am pus în lucrare aducerea apelor *ot* [de la] Creţuleşti, ca nu cumva o seamă de norod, ci pe toţi să[-i] împărtăşim".

Cercetînd această pricină, boierii aduc la cunoştinţa domnului că mahalagii din Batişte au într-adevăr dreptate şi cererea lor este întemeiată „avînd mare trebuinţă de apă", dar şi în alte mahalale se constată aceeaşi lipsă. Pentru acest fapt, ei sînt de părere să se facă încă o hazna mai mare „mai la tîrg" [82], adică mai în centrul oraşului „pentru îndestularea tuturor".

În ceea ce priveşte cheltuiala instalaţiei care se ridica la suma de 689 taleri, locuitorii, prin boierii mai sus-zişi, se roagă să se facă această cheltuială de către măria sa, iar pe acea hazna să se aşeze o inscripţie, săpată în piatră, pentru veşnica pomenire a înălţimii sale. De mersul acestor lucrări nu mai ştim însă nimic, deoarece ne lipsesc documentele.

Următorul domn fanariot, Alexandru Moruzi (1793—1796; 1799—1801) în prima lui domnie face cişmele la Obor, iar în cea de a doua ridică un chioşc şi cişmea în grădina Herăstrău şi, prin hrisov domnesc, dă ordin ca întotdeauna să fie la acea cişmea „îndestulă apă pentru norodul ce pururea merge acolo".

Cişmeaua de la Herăstrău curgînd zi şi noapte pentru trebuinţa norodului bucureştean, şi în special a boierilor şi a burghezilor înstăriţi care-şi trimiteau acolo slugile nepricepute a aduce apă cu sacaua, cu timpul s-a stricat şi a fost refăcută în 1817 de Ioan Similia pe locul ce se afla atunci în proprietatea lui Constantin cofetarul, după cum arată inscripţia * care se mai păstrează şi astăzi. Mai tîrziu, în 1868, grădina Herăstrău trecînd în proprietatea lui Ion Pascu, acesta a refăcut fîntîna în 1876.

Alexandru Moruzi, în timpul ambelor domnii, s-a îngrijit ca bucureştenii să aibă apă de băut, după cum rezultă din documentele citate mai jos. Astfel, la 12 iunie 1793, el recunoaşte pe căpitanul Dumitru ca suiulgi-başa peste cişmelele din Bucureşti. De la această dată, după cît se pare, toate cişmelele au funcţionat normal pînă în vara anului 1795, cînd, din cauza evenimentelor, multe din ele se stricaseră, iar populaţia se găsea lipsită de apă.

Domnul constatînd, chiar el personal, că anumite cişmele nu funcţionează, la 22 iulie 1795, dă un pitac către „Nazirii Epitropiei de obşte" prin care ordonă „straşnic" lui Isaac Ralet, fost mare vistier, ca împreună cu cişmegi-başa să meargă pe la toate cişmelele din oraş şi să vadă care curge şi care nu, fiindcă nu este admisibil ca suiulgi-başa să ia atîţia bani şi să nu îngrijească de ele. Şi dacă nu le va repara cît se poate de repede, — „ca toate să curgă cu îndestulare", — „îl vom pedepsi negreşit, foarte ştranic".

---

[82] *Ibidem*, p. 370.

* Cu voia lui Dumnezeu această fîntînă am făcut-o la leatul 1817 Ioan Similia pentru pomenire ca să se scie [ştie] pe locul meu Constantin cofetarul, 1817, aprilie în 10".

„Grădina Herestreu Vechi — Districtul Ilfov, plasa Dîmboviţa comuna Herestreu cumpărată la 3 septemvrie 1868. Cu mila lui Dumnezeu această fîntînă s-au prefăcut din nou în anul 1876, luna mai 4. — Proprietatea Ion Pascu, prefăcută la 1/13 august 1887" [?] (marmura fiind ciocnită, nu se poate descifra bine anul).

A doua zi chiar, Epitropia obştirii înaintează domnului o anafora prin care-i face cunoscut că, în urma cercetării în oraş, a constatat că din cele 18 cişmele, în afară de cele 2 făcute de Alexandru Ipsilanti, 12 funcţionează, iar 6 nu. Unele nu curg, fiindcă au fost rău construite de la început, iar altele, fiindcă apa izvoarelor a scăzut la jumătate. Şi pe moment, din cauza ciumei, suiulgi-başa nu le poate repara, fiindcă nu găseşte lucratori deloc.

Cele 12 cişmele care funcţionau erau următoarele: un avuz şi două cişmele la *Şosea*, lîngă biserica Mavrogheni, apoi cîte o cişmea la: Biserica Albă de pe Podul Mogoşoaiei; la metohul Episcopiei de Rîmnic; în curtea fostului mare ban Ghica; în poarta mănăstirii Sf. Sava; în curtea fostului mare logofăt Filipescu; în faţa caselor marelui vistier Văcărescu; la marele ban Racoviţă; la mănăstirea Zlătari şi una în mahalaua Mănciulescului. Cele şase stricate erau: una, la casele răposatului vornic Greceanu, una, la vistierul Isaac Ralet; una, la baia de la Curtea Veche,; una, la căminarul Moscu; una, pe Podul Tîrgului de Afară în dreptul casei Hafta şi una la biserica cu Sibile (biserica Sfinţilor).

„Pe la alte locuri, iarăşi fiind curţi boiereşti şi mănăstiri, stau cu porţile încuiate, păzindu-se, şi nu lasă pe cişmegii să intre fiindu-le frică de dînşi, ca nu cumva să fie *molifsiţi*... şi aşea, dintr-această pricină, se dă zăticnire apelor".

Suiulgi-başa mai arată apoi, că mai sus de Creţuleşti a găsit alte izvoare care ar putea îmbogăţi alimentarea cu apă a Bucureştilor, şi acele izvoare se găsesc în apropiere de matca apelor captate. Drept urmare, domnul dispune să se repare toate cişmelele, iar „zabiţilor politiei" le dă ordin să ajute lui suiulgi-başa „pentru a căuta drumul mergerei apelor ca să facă dresul cel cuviincios".

În ceea ce priveşte captarea de noi izvoare, Epitropia obştească, compusă din mitropolitul Dosithei, Isaac Ralet şi Scarlat Cîmpineanu, arată domnului că serdarul Vintilă, ispravnicul judeţului Ilfov, a mers la Crevedia şi a constatat că din cele şase izvoare captate, două erau astupate, iar la patru le scăzuse volumul de apă la jumătate. „Deci nu este vinovat suiulgiu că nu curg toate cişmelele din Bucureşti. Au mers şi la locul unde suiulgiu au aflat izvoare noi, cu putinţă a se împreuna, în dreptul Creţuleştilor, cu celelalte ape ce vin din Crevedia, cu care se vor cîştiga peste 40 măsuri de apă mai mult, cu care se vor îndestula toate cişmelele şi va mai prisosi şi pentru alte locuri".

S-a făcut devizul (chefşi) pentru această nouă captare şi s-a constatat că va trebui o canalizare de 1973 stînjeni, care va costa cinci mii taleri.

Se cere ca domnul să ordone Epitropiei să dea 3000 de taleri ce trebuie să se ia din *clironomia* lui Zoe rachierul ce-a murit de boala ciumei, iar pentru rest să se facă *pitac* domnesc pe numele boierilor ce au cişmele prin curţi, ca să ajute şi ei la cheltuieli, deoarece se folosesc din apa nou adusă şi a cărei aducere a costat peste 33 000 taleri. „Iar cine se va împotrivi şi nu va vrea să dea de bunăvoie, în urmă, să nu aibă cuvînt a se jelui măriei tale, că n-au apă la cişmele".

În anaforaua Epitropiei se mai spune că de la populaţia oraşului nu se poate cere bani, dar se va mări venitul apelor, dîndu-se din măsurile noi la boieri, mănăstiri şi neguţători; — „dar să nu fie nimeni volnic a face cişmeaua ascunsă în curte, pentru trebuinţa sa, ci să fie ori la uliţă, ori dinspre pod, [Podul Mogoşoaiei, etc.] ca să poată lua apă toţi împrejurenii".

Prin captarea de noi izvoare, apa din Bucureşti s-a sporit la 47 de măsuri, iar din aceasta domnul a acordat, ca privilegiu, noi măsuri de apă

la cişmelele fostului vistier Ianache Moruzi, logofătului Constantin Filipescu şi fostului mare vistier Scarlat Cîmpineanu. De asemenea a acordat aceeaşi favoare şi mănăstirii Colţea, ce are în cuprinsul ei spital unde să hrănesc şi îngrijesc „atîţia săraci, bolnavi cu feluri de patimi" ce au nevoie de apă curată; — „şi a-şi face şi mănăstirea toată trebuinţa sa cu înlesnire, fiind mai vîrtos şi depărtată de apa Dîmboviţei, — precum şi alţi mahalagii dimprejur să se împărtăşească" din acea cişmea făcută la mănăstire.

În 1796, în timpul epidemiei de ciumă, sau după cum spune documentul „în vremea năpravnicei boale" domnul şi-a mutat reşedinţa la Cotroceni, unde era locul mai înalt, aer mai mult şi lume mai puţină. Acolo, feciorii sai, beizadelele Dimitrie, Nicolae şi Gheorghe, cu prilejul plimbărilor zilnice, au descoperit, nu departe de mănăstire, nişte izvoare. Tatăl lor, domnul Alexandru Moruzi, s-a bucurat foarte mult de acest fapt şi a dat ordin să se capteze izvoarele, făcînd o frumoasă cişmea numită *Cişmeaua Beizadelelor*. Prin hrisovul din 20 august 1798, domnul recunoaşte şi întăreşte această cişmea „pentru folosul îndestulărei şi a mîngăerei norodului de obşte şi pentru podoaba politiei" [oraşului]. Mai tîrziu, în jurul acestei cişmele, s-a aranjat, pe lîngă multe altele, un minunat loc de petrecere al bucureştenilor [83].

Cişmeaua Beizadelelor, reparată în 1863 de dr. Carol Davila — după numele căruia s-a numit apoi Cişmeaua lui Davila — a fost în stare de funcţionare pînă în jurul anului 1900, cînd s-a stricat şi, nemaireparînd-o nimeni, a rămas în părăsire [84].

În acelaşi timp, Alexandru Moruzi repară biserica, casele, chioşcul şi cîşmeaua făcute de Mavrogheni la capul Podului Mogoşoaiei, care alcătuiau altădată un centru de atracţie al bucureştenilor. Şi cu toate că locul acesta rămăsese oarecum pustiu, deoarece populaţia oraşului, din cauza antipatiei pentru fostul domn Mavrogheni, îşi schimbase, într-o oarecare măsură, locul de preumblare, mutîndu-se la grădina Herăstrău, Moruzi repară cele de mai sus, după cum spune el „spre podoaba şi mîngîierea privelistei de obşte" [85] a locuitorilor din Bucureşti.

După prima domnie a lui Alexandru Moruzi, terminată în august 1796, urmează la tronul Ţării Româneşti, Alexandru Ipsilanti, pentru a doua oară (aug. 1796 — dec. 1797). Acesta acordă vornicului Ioan Florescu permisiunea de a capta noi izvoare pentru alimentarea cu apă a bucureştenilor; în schimb îi dăruieşte o măsură şi jumătate de apă la cişmeaua ce va face, cu condiţia însă ca aceasta să fie făcută la stradă, spre a fi de folos şi norodului [86].

Voievodul următor, Constantin Ipsilanti (1802—1806) deşi n-a făcut nici o conductă nouă pentru aducerea apei în Bucureşti, chiar de la începutul domniei a trebuit să dea dispoziţii să se repare cişmelele ce fuseseră stricate de cutremurul din 15 iunie 1803. În acest scop, el aprobă să se ia din banii spitalelor, sub formă de împrumut, suma de 8 000 taleri. Şi tot el, prin înalt hrisov domnesc, reînnoieşte privilegiile şi scutirile lui *suiulgi-başa*, post ocupat pe acea vreme de fraţii Petre şi Stoian [87].

---

[83] G. Ionnescu-Gion, *op. cit.*, p. 311, 394.
[84] G. M. Ionescu, *Istoria Cotrocenilor, Lupeştilor (Sf. Elefterie) şi Grozăveştilor*, Bucureşti, 1902, p. 181—182.
[85] V. A. Urechiă, *op. cit.*, vol. V, p. 398—407; vol. VI, p. 75—76; p. 800.
[86] *Ibidem*, vol. VIII, p. 132.
[87] *Ibidem*, p. 682.

În documentele de mai tîrziu şi anume în actul [88] de învoială din 13 iunie 1815, făcut între egumenul mănăstirii Sf. Gheorghe Nou şi un oarecare Ioniţă Vişan, se pomeneşte de una din cele două cişmele făcute de Alexandru Ipsilanti în 1779. Ioniţă Vişan spune că are două prăvălii în Bucureşti, pe Uliţa Boiangii, pe pămîntul bisericii, iar una dintre ele fiind de lemn, are grinzile aşezate chiar „deasupra zidului cişmelii". Prăvălia lui Ioniţă Vişan fiind construită de tatăl său, cu mult timp înainte, odată cu executarea cişmelei, a avut drept perete, într-o parte, unul din zidurile acesteia. Se înţelege deci că această cişmea era de zid, arătoasă, fiind un adevărat monument pentru vremea de atunci.

Continuînd cu enumerarea faptelor, în mod cronologic, arătăm că în septembrie 1819, domnul Alexandru Suţu, în a treia lui domnie, acordă lui Constantin Golescu, fost mare ban, la cererea acestuia, dreptul de a folosi „olanul de apă" ce se afla în grădina caselor ce le avea la marginea Bucureştilor.

Pe acest olan, construit de răposatul domn Alexandru Ipsilanti, se aduse mai înainte de la Crîngaşi la Bucureşti, apă pentru cişmeaua de lîngă casele banului Constantin Creţulescu şi pentru cealaltă din Uliţa Şalvaragii. Cu timpul însă, găsindu-se un izvor mai bogat în apă la Crevedia, lîngă Creţuleşti, s-a părăsit acel olan.

Olanul, situat lîngă fabrica de postav pe care o cumpărase banul Golescu, fusese hărăzit mai întîi acestuia, în 17 mai 1816, iar acum, a doua oară feciorului său Constantin Golescu, căruia însă i se pusese o condiţie: „să fie dator a face o cişmea şi afară spre drum, pentru călătorii drumaşi. Şi să ţie atît cişmeaua, cît şi drumul aceştii ape totdeauna în bună fiinţă, cu a domniei sale cheltuială".

Constantin Golescu (Dinicu Golescu) primeşte să facă cişmeaua la drum, cu rugămintea ca să i se îngăduie să nu o lase să curgă neîncetat, deoarece are apă puţină. Şi, fapt curios, în timp ce cere acest lucru, promite totuşi că va da voie oricînd trecătorilor sau vecinilor să ia apă.

Domnul, după referatul marelui vornic al Obştirilor, care nu putea face decît un referat favorabil unui boier de categoria sa, întăreşte „harul acestui olan de apă, pe obrazul dumnealui, iar pentru cişmeaua ce este să ţie afară spre drum, îl îndatorăm domnia mea, ca să facă cu această rînduială, adecă, să nu aibă lipsă de apă, nici *discolie* de luat, călătorii sau şi alţi vecini cari vor avea trebuinţă a lua apă de băut, sau călătorul a-şi adăpa vita sa. Şi aşa, să dă voie să o facă, cu mijloc a nu curge, să se împrăştieze sau să se verse apa pe pămînt fără folos" [89].

După cum se vede din cuprinsul acestui document, se dă voie mai sus-numitului boier să-şi facă cişmea, dar la drum, ca să se poată folosi şi vecinii şi călătorii cu vitele lor, dar în acelaşi timp i se dă dreptul de a o închide cînd crede de cuviinţă pentru a nu se împrăştia apa, să curgă pe pămînt fără folos. Cum o fi împăcat Constantin Golescu amîndouă aceste cerinţe e greu de spus, documentele nu ne amintesc nimic.

După anul 1800, pe Podul Mogoşoaiei în special, unde era cea mai bună conductă, unii boieri au introdus instalaţie de apă în interiorul caselor. Faptul acesta a constituit o adevărată minune pentru oamenii simpli din mahalalele oraşului. „Mergea lumea grămadă să se uite cum iese apă din perete" [90],

---

[88] Arh. St. Buc., *M-rea Sf. Gheorghe Nou*, XXXV—55.
[89] V. A. Urechiă, *op. cit.*, vol. IV, p. 320—321.
[90] G. Ionnescu-Gion, *op. cit.*, p. 427—428.

iar Zilot Românul, ultimul cronicar din vremea fanarioţilor, a compus şi cîteva versuri, destul de naive de altfel, în care preamăreşte acest fapt.

Mai tîrziu, în timpul domniei lui Grigore Dim. Ghica, primul domn pămîntean în Ţara Românească după epoca fanariotă, problema alimentării cu apă de băut a fost foarte mult discutată, luîndu-se în cele din urmă şi oarecare măsuri de îndreptare.

Vornicia obştirilor sau Departamentul Epitropiei obştirilor, instanţă care înainte de Regulamentul Organic ţinea locul primăriilor actuale, în perioada dintre 1822 şi 1828, a înaintat nenumărate anaforale (rapoarte) domnului în care arată cum trebuie să se administreze cişmelele şi măsurile ce trebuiau luate pentru îndestularea oraşului cu apă.

În 1826, se înaintează domnului o astfel de *anafora*, prin care i se face cunoscut că, la 1 mai acel an, a expirat contractul *suiulgiilor* pentru îngrijirea cişmelelor din Bucureşti şi că este absolută nevoie să se hotărască cît mai curînd pricina aceasta, — „să nu rămîie cişmelele fără îngrijitor, a să dărăpăna şi a să pricinui norodului lipsă de apă".

În urma acestui fapt, voievodul Grigore Ghica delegă pe boierii Bălăceanu mare ban, Theodor Văcărescu mare vornic, Scarlat Grădişteanu fost mare vornic, Alexandru Ghica mare logofăt şi Ioan Ştirbei mare vornic să cerceteze pricina arătată de Vornicia obştirilor şi să-i raporteze fără, întîrziere, ce trebuie făcut.

În colecţia noastră posedăm documentul inedit prin care boierii mai sus pomeniţi prezintă domnului rezultatul cercetărilor făcute în pricina cişmelelor din Bucureşti, Astfel, aceştia, după ce iau înţelegere cu serdarul Răducanu Trestianu, unul din boierii Vorniciei obştirilor, spun că au discutat şi au pus la punct oferta făcută de Stoica suiulgi-başa care fusese şi în trecut îngrijitorul cişmelelor, hotărîndu-se prin contract, ca şi de aici înainte să se ocupe de ele în timp de doi ani. Suiulgiul Stoica îşi lua angajamentul ca cele paisprezece cişmele din oraş să fie bine întreţinute şi să nu fie lipsite niciodată de apă.

Arătăm aici, locul unde erau aşezate cişmelele pomenite în contract: prima, la chioşcul lui Mavrogheni, în continuarea Podului Mogoşoaiei, adică pe Şoseaua Kiseleff unde se întretaie astăzi cu strada Monetăriei; a doua, pe Podul Mogoşoaiei, la casa răposatului ban Golescu; a treia, „cea de la dumnealui vistier Romanet", a cărui locuinţă a fost transformată mai tîrziu în Ministerul de Finanţe; a patra, era lîngă Biserica Albă (pe Podul Mogoşoaiei); a cincea, la metohul Episcopiei Rîmnicului, adică pe locul grădinii din faţa Ateneului; a şasea, în curtea boierilor Corneşti; a şaptea, la mănăstirea Sf. Sava; a opta, la vistierul Ioan Moscu; a noua, la mănăstirea Colţei, lîngă spital; a zecea, „cea de la casele mării tale", adică la palatul domnului; a unsprezecea, la beizadea Costache Caragea; a douăsprezecea, „cea de la dumnealui aga Alecu Vilara"; a treisprezecea, „cea din grădina casii dumnealui vornicului Iordache Golescu" (peste drum de Academia R. S. România, lîngă biserica Sf. Nicolae-Tabaci); şi ultima cea, de-a paisprezecea, în curtea caselor răposatului ban Isaac Ralet.

Pentru facerea haznalelor şi procurarea şuruburilor la aceste cişmele se prevede în contract că trebuie să plătească proprietarii locurilor unde erau instalate; numai cişmeaua de la Biserica Albă aflată pe „loc slobod" rămînea pe cheltuiala suiulgiului Stoica. Şi oricine dintre stăpînii locurilor pe care se aflau cişmele şi care ar fi dorit „să schimbe drumul apei ca să o aducă prin alte părţi, iar nu pe cele vechi olane" aceia vor trebui să facă instalaţiile pe cheltuiala lor proprie.

În oferta-contract a suiulgiului Stoica se mai precizau următoarele: „pentru *meremetul* [repararea] *chemerurilor* la iatacuri, la bolţi, la *merezii*, la preînnoire de olane şi altele" să i se dea 600 de taleri pe lună în mod obişnuit, dar acum la început, fiindcă aceste lucrări cer grabă şi cheltuială mare, să i se dea aceşti bani pe zece luni înainte; 3000 taleri la iscălirea contractului şi ceilalţi trei mii după un soroc de trei luni. „Şi pînă la sfîrşitul lui octombrie [1826] să leagă ca să *meremetisească* şi să aducă apă la toate cişmelele de mai sus". „Iar de la împlinirea acelor zece luni înainte să i se răspunză leafă cîte taleri 600 la fiecare zi întîi de lună, fără sminteală".

Pentru buna întreţinere a alimentării cu apă, suiulgiul Stoica cerea ca pe lîngă cei 26 de fîntînari ce-i avusese mai înainte, să i se mai aprobe angajarea altor 14, iar aceştia să fie recrutaţi din oamenii satelor Buftea şi Flămînzeni „ce cad în drumul şanţului, — dîndu-i-să şi *lude* patru ce sînt feciori de fîntînari, avînd ştiinţă de acest meşteşug, din care trei să află la poşte *dîrvari*, iar unul la sat; ca să-i aibă deplin pînă la sorocul de doi ani".

În concluzie, comisia boierilor mai sus-arătaţi, recomandă domnului să se încheie contractul cu Stoica suiulgiul şi să se repare deocamdată numai olanele stricate, deoarece instalaţia era veche de aproape 40 de ani, iar atunci cînd vremurile vor permite şi „cu mila lui Dumnezeu şi blagoslovenia mării tale va ajunge ţara în stare ca să facă chibzuire pentru suma cea mare de bani, ce trebuie a să cheltui", se va preînnoi întreaga instalaţie a olanelor şi se va aduce apă cu îndestulare pentru toate cişmelele ce vor mai trebui făcute.

În urma acestor propuneri, contractul a fost încheiat şi bucureştenii au fost liniştiţi avînd apă bună de cişmea. Bucuria şi mulţumirea însă n-au fost de lungă durată, fiindcă arhitectul Gustav Freywald [91] (socrul agentului austriac Udritzki) [92], care se bucura de multă simpatie din partea domnului, obţinuse autorizaţia de a repara uliţele mai importante ale Capitalei, printre care se număra şi Podul Mogoşoaiei ce trebuia pavat, pentru prima dată, cu piatră.

Cu această ocazie, din nepriceperea arhitectului şi a lucrătorilor, sau din alt motiv, au fost stricate vechile conducte de apă de pe Podul Mogoşoaiei. Aşa că, într-o bună dimineaţă, bucureştenii s-au văzut lipsiţi de apa cişmelelor.

Drept urmare, boierii şi populaţia oraşului reclamă domnului şi aduc învinuiri directe arhitectului Freywald. La început domnul, nu dă curs acuzaţiilor ce se aduc lui Freywald, dar cînd acestea sînt susţinute chiar de Minciaki, ministrul Rusiei la Bucureşti, atunci el ordonă fratelui său Mihail Ghica, ce era mare vistier, „să afle mijlocul de a se repara conductele şi de a se înmulţi apa din ele".

Mihail Ghica se adresează inginerului specialist Ernest Meyer, pe care-l delegă să meargă să cerceteze izvoarele din jurul Capitalei şi să întocmească un nou plan de alimentare cu apă a Bucureştilor. Pentru această însărcinare inginerul Ernest Meyer primea suma de 500 lei. Rezultatul acestor cercetări nu-l cunoaştem şi nici nu ştim situaţia cişmelelor de la această dată pînă în vremea domniei lui Bibescu Vodă.

---

[91] V. A. Urechiă, *Apa Bucureştenilor* (articol dintr-un ziar neidentificat, din anii 1890—1900).

[92] N. Iorga, *Istoria Bucureştilor*, Bucureşti, 1940, p. 233.

Între 1844 şi 1847 starea cişmelelor din Bucureşti, a creat după cum spun ziarele, „pricină la felurite vorbiri şi tîlcuri" [93]. Pentru curmarea acestor nemulţumiri, *Sfatul administrativ extraordinar* însărcinează pe inginerul hidrotehnic Jean Baptiste Marsillon, directorul Aşezămîntului fîntînilor, să cerceteze problema alimentării cu apă a oraşului. Acesta prezintă, chiar în cursul anului 1844, două proiecte: primul, prevedea aducerea apei din izvoarele din jurul Capitalei şi necesita o cheltuială de 80 160 galbeni, debitul fiind de 1 200 000 litri în 24 ore; al doilea proiect prevedea luarea apei din rîul Dîmboviţa cu ajutorul pompelor mişcate de o maşină cu foc şi necesita o cheltuială de 41 286 galbeni, debitul fiind de 3 milioane litri în 24 ore. În urma referatului Sfatului administrativ extraordinar, domnul, în ianuarie 1845, aprobă proiectul al doilea, deoarece costa mai ieftin şi în acelaşi timp dădea un debit mai mare de apă. Dar şi pentru acest proiect, nefiind bani îndeajuns pentru a se pune în lucrare, în întregimea lui, se hotărăşte să se execute, deocamdată, numai o parte din el. Pentru acest motiv, se dă ordin ca să se întrebuinţeze suma de 12 468 galbeni ce rămăsese din banii strînşi pentru ridicarea unui monument generalului Kiseleff „şi pe care excelenţa sa au binevoit, întru a sa dragoste pentru locuitorii acestui oraş, să o *afierosească* la un lucru folositor lor".

Din aceşti bani, spune hotărîrea domnească, se vor cumpăra două maşini hidraulice „cu strecurătorile cele trebuincioase şi *urloaele* [tuburile] necesare pentru facerea fîntînilor", deocamdată numai pe Podul Mogoşoaiei; de asemenea se va începe „zidirea clădirilor celor de neapărată trebuinţă" [94].

În cursul anului 1845 s-a reparat ce s-a putut din vechea instalaţie, iar în anul următor, 1846, Capitala a fost înzestrată cu o serie de fîntîni care erau alimentate prin ţevile unei maşini cu aburi ce scotea apa din Dîmboviţa şi, filtrînd-o, o făcea bună de băut. Terenul ales pentru această construcţie era situat pe locul actualului palat Vama Poştei, în spatele marelui magazin de stat „Victoria".

„Casa apelor", cum îi spunea poporul, a fost un motiv de sărbătoare pentru bucureşteni, iar ceremonia punerii pietrei de temelie a construcţiei ce trebuia să adăpostească maşina cu aburi s-a făcut într-un cadru măreţ.

Cu această ocazie, la sfeştania făcută, au luat parte domnul şi doamna „înconjuraţi de ştabul domnesc", întreg guvernul şi toate oficialităţile. Slujba religioasă a fost oficiată de arhiereul Nifon Cozianul, vicarul mitropoliei, înconjurat de arhimandritul Visarion, eclesiarhul Curţii şi de mulţi preoţi, diaconi şi cîntăreţi domneşti. „Cînd s-au cîntat *troparul* botezului, artileria a slobozit după dealul Cazărmii [Dealul Spirii] vreo cîteva salve de tunuri" [95].

După terminarea slujbei s-a pus la temelie, într-o piatră scobită, un document şi o medalie [96], spre ştiinţa generaţiilor viitoare. După aceea, domnul

---

[93] „Vestitorul românesc", 1847, p. 297.
[94] „Buletin gazetă oficială", 1845, nr. 16.
[95] „Vestitorul românesc", 1846, p. 173.
[96] Idem, p. 177. *Textul documentului*:

„În zilele şi prin stăruirea preaînălţatului domn Gheorghie Dimitrie Bibescu s-au clădit fîntînele în oraşul Bucureştilor cu maşine cu aburi, aflîndu-se şef al Departamentului din Năuntru d-lui vornicu Barbu Ştirbei şi director al lucrărilor inginerului idrotect Ioan Marsilion. Piatra de temelie s-au pus de către înălţimea sa împreună cu măria sa doamna Maria, în anul mîntuirii 1846 mai şi al patrulea an al domniei sale, faţă fiind şi miniştri statului".

Inscripţia medaliei:

„Fîntînele s-au clădit în oraşul Bucureşti în anul 1846 în vremea domnirii preaînălţatului domn Gheorghie D. Bibescu".

şi doamna* „încingîndu-se cu fote de mătase au pus cîte o cărămidă cu var, precum şi toţi d-nii miniştri, după care au urmat a zidi meşterii".

„Bucuria ce domnea în toate feţele la această împrejurare era cu atît mai mare şi mai plăcută, cu cît această întreprindere colosală va aduce şi folos însemnat sănătăţii locuitorilor Capitalei şi podoabă oraşului. De aceia şi mulţime de persoane de toate treptele s-au grăbit a veni la această ţeremonie, ca şi cum ar fi dorit a fi însele ctitori prin aflarea de faţă şi prin urările ce făcea".

În ceea ce priveşte fîntînile, cele dintîi au fost făcute pe Podul Mogoşoaiei şi numai mai tîrziu cele de la Şoseaua Kiseleff. Acestea din urmă au fost inaugurate [97] la 21 septembrie 1847, iar pentru a da o oglindă fidelă acelui moment, reproducem din ziarele timpului, cele de mai jos:

„Încîntătoarea frumuseţe a grădinii Kiseleff este cunoscută. Ca să se facă solenitatea [solemnitatea] mai plăcută, în partea stîngă a bazinului celui mare s-au înălţat ca prin farmec trei pavilioane îmbrăcate cu culorile naţionale şi cu ghirlande de flori alese. Rondul cel mare era împodobit jur-împrejur cu bandiere [steaguri] naţionale legate între dînsele prin cele mai frumoase ghirlande. De la capul Şoselei pînă la acest rond, oştirea sta [în]şiruită pe amîndouă laturile, avînd în frunte-i bandele [muzicile] naţionale. În partea dreaptă a grădinii s-a improvizat un lac sălbatec, purtînd în sînu-i stînci** şi înconjurat de mese de pietre aşezate după închipuirea unei naturi fioroase.[?] Peste 70 000 suflete se îndesa[u] prin alee ca să vază cu ochii şi să pipăie cu mîinile asvîrlirea apei Dîmboviţei la o depărtare de 600 stinjeni [circa 1 200 m şi la o înălţime de 25 stîngeni [circa 50 m] din surfaţa *(sic)* ei".

În pavilionul central, frumos ornamentat, consulii, miniştri şi boierii de seamă aşteptau sosirea domnului şi a doamnei, care au venit de la palat într-o trăsură de paradă, însoţiţi „de ştabul domnesc şi ostăşesc şi de un divizion de cavalerie", trecînd în uralele cetăţenilor care erau de o parte şi de alta a întregului parcurs.

A urmat o scurtă ceremonie religioasă, apoi cuvîntarea maghistratului (primarul) oraşului, I. Otetelişanu*** la care a răspuns Gh. Bibescu aducînd

---

* Maria n. Văcărescu, cea de a doua soţie.

[97] „Vestitorul românesc", 1847, p. 296.

** O parte din ele se mai văd şi astăzi, între Şoseaua Kiseleff şi spatele clădirii Institutului de istorie „N. Iorga".

*** Cuvîntarea lui Ion Otetelişanu, primarul oraşului:

Preaînălţate Doamne.

„Cît de norocit [norocos] şi mîndru se simte norodul mării voastre, cînd vă vede cu acel geniu ager, cu acea voinţă şi activitate nesăţioasă deschizînd colo pe stîncile de piatră ale Cîinenilor şi ale Buceciului [Bucegilor] şosele vrednice de anticii romani; dincolo un pod a căruia braţe şi picere (*sic*) uriaşe apasă şi stăvilesc nesupusele pînă acum valuri ale măreţului Olt; pe la mai multe locuri drumuri temeinice şerpuind prin frumoasele cîmpii ale aceştii ţări, dînd călătorilor uşurinţă, comerţului înlesnire, industriei un început plin de nădejdi şi astăzi aici, în oraşul nostru, rîuri de ape, care dau populaţiei lui o nouă existenţă după o lipsă de atîţia ani.

De a vă mulţumi pentru atîtea mari faceri de bine, este greu, preaînălţate Doamne, într-alt chip, decît rugîndu-vă să aruncaţi ochii împrejurul măriei voastre şi să vedeţi pe aceste chipuri în aceste priviri, simţirile cele vii care mişcă pe toţi, lacrămile de plăcere şi veselia inimii, prinosul sufletesc al noroadelor către stăpînitorii cei buni.

Maghistratul oraşului, organul aceştii populaţii care stă aci, se simte fericit de a fi însărcinat a vă arăta sentimentele lor de recunoştinţă, de dragoste, pentru acele dovezi de înalta mării voastre bunăvoinţă, de părinteasca către dînsa aplecare, de acea fierbinte stăruinţă care nu încetaţi de a-i arăta de cîte ori se atinge de binele, de folosul şi de odihna obştii.

Fericit sunteţi negreşit în adîncul tăcerii nopţilor, după ostenelile obositoare ale zilei, tot vă gîndiţi la cîte aţi făcut pentru înaintarea şi fericirea patrii noastre cînd formaţi

mulţumiri marelui ban Barbu Ştirbei, marelui ban şi întîiului boier Gheorghe Filipescu, marelui vornic Al. Vilara şi tuturor colaboratorilor „pentru rîvna cu care au conlucrat la săvîrşirea acestii mari trebuinţe“ [98].

Apoi, în timp ce se trăgeau cîteva salve de tun, au fost deschise robinetele şi din ţevile fîntînilor şi a celor trei bazine „au ţîşnit cu putere şi la înălţime şuvoaie de apă“ care „căzînd iarăşi în bazinuri şi şerpuind pe sub pămînt, ieşea cu urlet dintr-o gură răpoasă şi cădea pe o stîncă a lacului, spărgîndu-se în valuri spumoase. Norodul, cuprins de bucurie şi de mirare, a năvălit, cu strigări de ura, a bea apă“ [99].

Toată după amiaza pînă seara tîrziu, în sunetul muzicii militare, grupuri mari de bucureşteni s-au perindat în jurul bazinelor şi fîntînilor ţîşnitoare care erau o mare curiozitate pentru ei în acea vreme.

---

proectele întreprinderilor mărețe care nasc în generoasele meditații ale mării voastre; acele întreprinderi care vor trece din veac în veac, vor sta ca un model viu celor ce vor urma mării voastre, dovedind şi celor ce sunt a veni după noi în vremile viitoare, cugetul stăruinţa şi faptele unui mare bărbat de numele căruia sunt legate cele dintîi suveniri ale giganticelor pasuri ce au făcut neamul nostru în cinci ani pe drumul civilizaţiei.

Cinste, laudă nemuritoare în veci mării voastre şi nouă de a ne [da] Domnul norocul de a vă vedea ani îndelungaţi în mijlocul nostru, cîrmuind bunii domnii voastre rumâni, tot cu acea inimă părintească şi curată, tot cu acea caldă sîrguinţă pentru binele lor şi cu slava ce merită asemenea fapte. Iar strălucitei mării voastre consoartă, prea graţioasei doamne, ani mulţi şi fericiţi, ca să arunce în toate momentele flori şi zîmbiri pe calea vieţii voastre“.

*

La această cuvîntare domnul Gheorghe Bibescu a mulţumit astfel primarului oraşului şi tuturor cetăţenilor Capitalei care au primit cu atîta interes noua înfăptuire edilitară:

Domnilor

„Vă mulţumesc din adîncul inimii, în numele meu şi în numele m. sale doamnei, pentru sentimentele ce ne înfăţişaţi din partea bunilor noştri orăşeni. Luăm amîndoi parte, cu cea mai vie mişcare, la obşteasca bucurie ce vedem pe faţa numerosului norod ce ne înconjoară. Sărbarea de astăzi, pe lîngă prilejul întîmpinării unei trebuinţe ce se socotea mai mare a oraşului nostru, este totodată şi un prinos de recunoştinţă către acel bărbat însemnat al căruia nume poartă locul unde ne aflăm adunaţi. Semnele de recunoştinţă din partea unui norod către făcătorii săi de bine sînt măsura moralităţii lui şi cinstesc deopotrivă pe cei ce le dau, ca şi pe aceia către care se dau.

Grădina aceasta precum şi fîntînele a cărora înfiinţare se nădăjduia atît mai puţin, cu cît a lor lipsă era mai simţitoare, s-au început cu sumele orînduite pentru ridicarea unui monument hotărît a consfinţi vecinica pomenire a facerilor de bine pe care contele Kiseleff îndeplinind generoasele cugetări ale unei înalte voinţe, a revărsat în această ţară. Dorinţa sa a fost ca acel monument să nu fie decît o nouă facere de bine prin întîmpinarea uneia din multele trebuinţe ale acestui oraş.

Da, domnilor; întru a sa nemărginită milă a binevoit providenţa a ierta ca pe lîngă obositoarele osteneli şi necontenitele griji ce înconjoară poziţia la care m-a ridicat, să fie şi unele momente de mîngîiere şi de fericire. Nu sunt însă acelea cînd mă aflu, precum ziceţi, singur cu cugetul meu în tăcerea nopţii, căci atunci în adîncului sufletul se deşteaptă mai vii şi mai arzătoare dorinţele şi urările pentru fericirea prea iubitei noastre patrii, şi gîndul fără a se odihni pe cele puţine ce s-au săvîrşit, se apasă totdeauna pe cele multe ce rămîn a se săvîrşi, măsurînd cu întristare nemărginirea trebuinţelor şi micşorimea mijloacelor. Momentele de mîngîiere sunt acelea cînd văz, precum aici, precum la Olt în trecutele zile, semnele de viaţă şi de viitorime ce dă din zi în zi mai mult o naţie care, pentru multele sale pătimiri se socotea osîndită la o vecinică suferinţă şi nemişcare. Momentele mele de fericire sunt, domnilor, cînd vă văz veseli împrejurul meu, aducîndu-mi încredinţare că preţuiţi ostenelile şi cugetările mele. Atunci, întru a mea nemărginită bucurie şi recunoştinţă, uitînd toate greutăţile şi sudorile, zic precum astăzi: Fie zilele mele toate de muncă şi de neodihnă, numai Neamul să fie fericit şi să-i pociu [pot] lăsa pentru vremea cînd nu voi mai fi, semne de dragostea ce-i port, şi de soarta ce-i urez“.

[98–99] Idem p. 297—299.

În legătură cu „fîntînile țîșnitoare" de la Șoseaua Kiseleff avem două mărturii străine, oarecum contemporane, care le amintesc. Prima, e cea a lui *W. Derblich* care în 1854—1856, în timpul ocupației austriace, se găsea în București. În lucrarea [100] sa, publicată cu vreo cîțiva ani mai tîrziu, el spune că după o monotonie extraordinară întîlnită pe șoseaua Ploiești-București, îndată ce a intrat în Capitala țării privirea i-a fost încîntată de un parc atrăgător cu minunate alei de flori artistic aranjate, iar „urechea e desfătată de melodiile fermecătoare ale unei muzicii militare care cîntă gratuit, dar minunat. Din bazine mărețe [fîntînile de curînd făcute] se înalță cu un avînt îndrăzneț, coloane de apă răcoritoare" [101].

A doua mărturie, e a călătorului *Richard Kunisch* care, puțin cam răutăcios, începe descrierea sa despre „Șosea" cu anumite cuvinte de milostivire pentru bucureșteni, dar în același timp rezultă din relatarea sa o ironie destul de usturătoare. Printre multe altele, el spune că în rondul cel mare de la Șosea se află o fîntînă arteziană din care țîșnește apa destul de puternic, iar în zile de sărbătoare „locul cu fîntîna săritoare era îndesat cu trăsuri" [102].

Spre sfîrșitul primei jumătăți a secolului al XIX-lea majoritatea populației bucureștene dornică de apă și nepricepută în mînuirea robinetelor care închideau și deschideau fîntînile, în special cele de pe Podul Mogoșoaiei, a stricat într-un timp foarte scurt o bună parte din ele, neputîndu-se închide și risipindu-se astfel o mare cantitate de apă.

Pentru înlăturarea acestui neajuns, la 30 septembrie 1847, marele vornic Alexandru Villara [103] dă o dispoziție prin care atrage atenția cetățenilor cum trebuie să procedeze, iar acei care se vor dovedi răuvoitori și vor face vreo „necuviință pricinuitoare de stricăciune" a bunurilor de utilitate publică, vor fi pedepsiți „fără a putea alerga la vreo îndreptare".

Pe de o parte, teama de sancțiuni, pe de alta, obișnuința pe care a dobîndit-o populația după trecerea vremii în mînuirea cișmelelor, au contribuit la o mai bună funcționare a lor. Dar cu toate că existau cișmele destule pe Podul Mogoșoaiei, din cauza circulației prea mari și, în special, în zilele de sărbătoare cînd bucureștenii se îndreptau spre șoseaua Kiseleff la plimbare, se producea mult praf care supăra nu numai nările cailor, ba chiar și a bogaților stăpîni, proprietari a minunate calești și trăsuri.

Pentru acest motiv, la 1 septembrie 1867, primăria orașului București, în urma unei licitații [104] a înființat 51 guri de stropit în tot lungul Podului Mogoșoaiei și, în același timp, a modernizat și fîntînile de pe această arteră principală.

În anul următor, Consiliul municipal al orașului București, după ce a instalat canale de scurgere spre rîul Dîmbovița, pe mai multe străzi, a socotit că e momentul nimerit a se face o canalizare sistematică pentru alimentarea

---

[100] W. Derblich, *Land und Leute der Moldau und Walachei*, Prag. 1859.

[101] George Potra, *Bucureștii la mijlocul secolului XIX*, București, 1941, p. 3.

[102] *Ibidem.*

[103] „Vestitorul romănesc", 1847, p. 309: „În urma slobozirei apei pe la fîntînele din Ulița Mogoșoaiei, văzîndu-se că din nebăgare de seamă a unora din cei ce iau apă dintr-însele, sau a relei voințe, zorindu-se repusoarele lor peste cuviință, s-au stricat toate, din care pricină nu se mai poate popri apa după cum este făcută combinația ca cursul ei să nu fie necontenit, ci numai cînd va voi cineva să ia în trebuință; pe deoparte, s-au orînduit a lor dregere, iar pe de alta, se face tuturor de obște cunoscut ca pe viitor, cînd vor voi să ia apă, să fie [cu] mare luare aminte la apăsarea acelor repusoare cu ușurință, spre a se închide iarăși. Iar nu să le zorească sau să urmeze orice altă necuviință pricinuitoare de stricăciune, căci dovedindu-se vericine că au urmat împotrivă și a pricinuit cea mai mică stricăciune, va fi dojenit după fapta sa, fără a putea alerga la vreo îndreptare".

[104] „Monitorul oficial", 20 august/1 septembrie 1867, p. 998.

Capitalei cu apă de băut din izvoarele mai importante din jurul oraşului. În acest scop s-a alcătuit o comisie [105] compusă din: Lablin, directorul fîntînelor, Caputineanu, arhitectul oraşului, Alexandru Zane şi inginerii Gotterau fiul, Massalup şi Maxenţian, pentru a studia această problemă. Rezultatul cercetărilor, făcute cu această ocazie, nu ne este cunoscut.

În legătură cu alimentarea bucureştenilor cu apă în această vreme, scriitorul şi revoluţionarul paşoptist Ion Ghica, ne-a lăsat în scrierile sale cîteva însemnări interesante. Astfel, el spune că în tinereţea lui apa din cişmeaua de la Filaret (Parcul Libertăţii) era „un izvor de sănătate şi de bogăţie". Vara cîmpia de la poalele dealului era plină cu „lucrătoare, fete şi neveste, meştere, calfe şi ucenice" care în jgheaburile din faţa fîntînii îşi limpezeau testemelurile, le întindeau la soare pe iarbă şi în timp ce se uscau, ele cîntau „doinele noastre cele frumoase".

Pe la 1870—1876 [?] el spune că cişmeaua de la Filaret nu mai exista. Fusese „ridicată bucată cu bucată, dusă nu se ştie unde, nici pentru ce, şi de pierderea căreia nu ne poate consola monumentala fîntînă ce s-a ridicat ca o parodie, în faţă cu locul unde artistul admira un monument simplu, modest, dar de bun gust care ne vorbia de virtuţile bătrînilor noştri, de luptele şi de suferinţele lor" [106].

În ceea ce priveşte apa de băut a locuitorilor, el spune că „apa curată şi dulce a Dîmboviţei s-a prefăcut într-o decocţiune de spurcăciune. Închipuiţi-vă cîţiva metri cubi de apă, care intră curată pe la Belvedere şi iese pe la Vitan, luînd în disoluţiune şi în suspensiune toate lăturile şi toate gunoaiele cuhnielor şi grajdurilor, tot noroiul stradelor şi canalurilor, toate mortăciunile, putreziciunile şi decompoziţiunile, toate înfiltraţiunile depunerilor a unei populaţiuni de două sute de mii de locuitori; cum am zice un pahar cu apă în care s-ar arunca un pumn de otravă şi vei avea o idee aproximată de lichidul cu care îşi potolesc setea acei care nu au un cal şi o saca ca să-şi aducă apă de la Filaret, de la fîntîna Brîncoveanului sau de la Herăstrău. Apa din Bucureşti, în loc de a fi un vehicul pentru digestiune, a devenit un purgativ din cele mai drastice, de aceea vedem bucureşteanul că preferă astăzi basamacul şi berea lui Opler. Dacă acel care bea din Dîmboviţa nu se mai duce, este că îşi ia de tînăr domiciliul la grădina Belu" [107].

În 1880, primăria Capitalei a publicat licitaţie pentru canalizarea albiei Dîmboviţei şi rectificarea cursului în cuprinsul oraşului. Planurile acestei lucrări de mare utilitate şi înfrumuseţare a oraşului au fost întocmite de arhitectul român Grigore Cerkez*. La executarea lucrării au participat diferite firme române şi străine. Lucrările au fost date antreprenorului francez A. Boisguerin care a prezentat oferta cea mai avantajoasă.

Începerea lucrărilor s-a făcut la 21 noiembrie 1880, iar la inaugurare a participat domnul, oficialităţile şi foarte multă populaţie a oraşului. „Solemnitatea s-a săvîrşit într-un pavilion înălţat pe axa proiectată a Dîmboviţei, aproape de podul de fier de pe calea Văcăreşti, lîngă fîntîna apelor zise „apele de la Văcăreşti" [108].

---

[105] Ziarul „România", 7 septembrie, 1868.

[106] Ion Ghica, *Scrieri economice*, (ediţie îngrijită şi comentată de Ion Veverca), vol. II, p. 38, 39, Bucureşti, 1937.

[107] *Ibidem*, p. 37—38.

* În 1927, după moartea lui Grigore Cerkez, Emanoil Hagi-Moscu, rudă apropiată, a dăruit aceste planuri Şcolii Superioare de Arhitectură.

[108] C. Bacalbaşa, *op. cit.*, p. 281—282.

Direcția lucrărilor a fost încredințată profesorului N. Culman și lui Baikli-Ziegler, inginerului șef C. Simțion, și inginerului D. Matak, nepotul primarului Cariadgi, iar antrepriza, lui A. Boisguerin.

Primar al Capitalei, în acea vreme, era D. Cariadgi, iar ajutori Grigore Serrurie, dr. Sergiu și N. Manolescu.

Între 1880 și 1883, Bucureștii s-au transformat într-un mare șantier de lucrări edilitare. Așa că Dîmbovița, care pînă la acea dată curgea pe unde voia, a fost canalizată într-o matcă adîncă din care nu mai putea să iasă pentru a inunda mahalalele vecine. Pentru rectificarea rîului Dîmbovița, pe o lungime de peste 7 km, au muncit zeci de mii de lucrători și s-a cheltuit o sumă apreciabilă. În schimb, s-a făcut ceva frumos și util: Dîmbovița a fost obligată să curgă pe unde i s-a făcut drum, iar deoparte și de alta a albiei s-au creat două splaiuri largi și frumoase — plantate cu arbori pe ambele părți și canalizate — pe care s-au ridicat mai tîrziu diferite instituții de stat și frumoase case particulare. În locul vechilor poduri și podiști de lemn s-au construit peste rîu 12 poduri, dintre care 5 de fier și 7 de piatră [109].

Și tot în această vreme s-au instalat peste 100 km de tuburi pentru a se lumina orașul cu gaz; de asemenea s-au introdus, prin cele mai importante strazi ale Capitalei, conducte pentru scurgerea necurățeniilor și a apei murdare în Dîmbovița.

Și tot în această vreme s-au instalat peste 100 km de tuburi pentru alimentarea cu apă a bucureștenilor. Primele conducte trebuiau să aducă 46 000 mc de apă pe zi pentru cei 200 000 locuitori ce avea orașul atunci, iar planul întregii rețele de conducte prevedea aducerea a 180 000 mc de apă pe zi pentru populația orașului București care, după părerea specialiștilor de atunci, într-un viitor *îndepărtat* s-ar putea ridica la 750 000 suflete. Realitatea a demonstrat că dezvoltarea orașului a depășit cu mult imaginația înaintașilor noștri, ajungînd astăzi la o populație de peste două milioane de locuitori si care va crește, cu timpul, din ce în ce mai mult.

Pe acea vreme, adică cu peste 100 de ani în urmă, boierii și burghezii înstăriți care nu aveau conducte de apă pe stradă și deci nici instalație în casă, aveau în curte, puț. Apa puțurilor însă nu prea era folosită pentru băut. „Din ea se adăpau caii, se spălau vasele de bucătărie, se stropea curtea și grădina, iar într-un fel de jgheab interior al puțului se puneau sticlele cu vin să se răcească".

Pentru băut și spălatul rufelor, de obicei se aducea apă cu sacaua. Apa care folosea strict pentru băut, indiferent dacă era scoasă din puț sau adusă cu sacaua, era filtrată. Filtrele se găseau pe un culoar sau gang în apropierea bucătăriei sau în pivnițele cele mari și răcoroase. Unele filtre erau instalate pe un fel de trepied metalic, iar altele erau introduse într-un fel de dulapuri la fel ca frigiderele de azi, înalte de peste un metru, cu ușă și capac, despărțite în două.

Filtrele propriu-zise se compuneau din niște vase mari de piatră de forma unor conuri răsturnate*. În acestea se punea apă, iar ele fiind poroase, din piatră spongioasă, dădeau posibilitatea ca prin porii lor să iasă picături de apă care se strîngeau într-un vas anume, pus dedesubt. La anumite intervale de timp filtrele se curățau în interior de impuritățile lăsate. Mai tîrziu, după abandonarea acestor filtre, deoarece apăruseră altele mai perfecționate,

---

[109] Ion P. Licherdopol, *Bucureștii*, București, 1889, p. 143.

* Astfel de filtre am văzut în păstrarea familiei Emanoil Hagi-Moscu și a lui N. I. Angelescu, ginerele marelui neguțător Stancu R. Becheanu.

au fost folosite filtrele *Birkenfeld*, pînă la instalarea conductelor de apă pe toate străzile [110].

Dar nici conductele primăriei, nici puţurile particulare, după spusele specialiştilor, nu aveau o bună apă de băut. Din această cauză a început o adevărată campanie sanitară; apa a fost analizată de nenumăraţi medici şi oameni de ştiinţă, dintre care amintim pe dr. Victor Babeş, dr. I. Felix, dr. Georgescu, dr. A. Petrescu Urbeanu şi alţii. Toţi aceştia au arătat că apa potabilă din Bucureşti conţine foarte multe bacterii dăunătoare sănătăţii locuitorilor şi chiar izvoarele de la Filaret, Herăstrău şi Pantelimon, despre care oamenii spuneau că au „apă minunată", aveau de patru-cinci ori mai mulţi germeni peste limita îngăduită.

Drept, urmare, în 1890, antrepriza *Glatley* construieşte noi filtre şi betonează pe cele vechi; de asemenea experimentează filtrele mecanice Sonnenschein, Maignen, Gerso şi Brayer.

Între 1893 şi 1905, prin deosebita grijă şi pricepere a inginerului Elie Radu, se aduc o serie de îmbunătăţiri tuturor instalaţiilor şi se fac lucrări noi pentru ca apa să fie mai bună şi în cantitate suficientă. Se amenajează instalaţiile de captare a apei subterane de la Bragadiru, iar cantitatea apei distribuită locuitorilor creşte mereu, apa fiind un amestec de apă filtrată şi apă din stratele freatice.

ILUMINATUL ŞI PAZA DE NOAPTE A ORAŞULUI

Dintru început şi pînă la sfîrşitul secolului al XVIII-lea, uliţele oraşului nu erau luminate deloc în timpul nopţii, iar de felinare nici nu se pomenea. De îndată ce se făcea noapte, întunericul şi tăcerea se întindeau asupra oraşului.

De abia pe arterele mai importante: pe Podul Mogoşoaiei (Calea Victoriei), Podul Calicilor (Calea Rahovei), Podul Tîrgului de Afară (Calea Moşilor), Podul Beilicului (Calea Şerban Vodă), precum şi pe celelalte uliţe unde se găseau case boiereşti se afla în faţa porţilor cîte un şomoiog îmbibat cu păcură sau răşină care mai lumina drumul de ieşire sau intrare a vreunei butci sau caleşti în curte. Caleştile boierilor, cînd veneau din provincie sau întîrziau cu stăpînii pe la diferite sindrofii în oraş, erau însoţite de robi ţigani purtători de *masalale* * care luminau drumul. Cînd nu era lună, bezna cuprindea aproape întreg oraşul. Numai din loc în loc, la cîte un han sau cîrciumă se mai găsea cîte o feştilă sau într-un felinar o lumînare de seu care de-abia pîlpîia o luminiţă indicatoare de aşezare omenească. Încolo nimic. Prin mahalalele mai mărginaşe şi chiar în centru, în afară de lătratul cîinilor, nu se auzea în întunericul adînc decît strigătele: „Stai!" „Cine-i acolo?" „Te văd, te văd"! ale străjerilor sau răspîntiaşilor. Iar în vremuri de primejdie, de bejenie, de război se auzeau strigătele patrulelor, ale caraulelor formate din 10—15 oameni care cutreierau mahalaua.

La Curtea domnească, camerele erau luminate cu lumînări de ceară galbenă, apoi albă şi în cele din urmă cu lumînări de stearină, puse în policandre sau sfeşnice de argint sau de bronz. Asemenea se obişnuia şi în casele marilor boieri. Neguţătorii şi celelalte categorii de oameni îşi iluminau interiorul caselor cu lumînări de ceară galbenă, iar oamenii săraci cu lumînări

[110] George Potra, *Vechi case bucureştene: Casa neguţătorului Stancu Becheanu*, (manuscris).

* *masala* = torţă, făclie alcătuită din sfori de cînepă, îmbibată cu păcură sau răşină care lumina curtea boierească sau strada.

de seu şi, la foarte mulţi din aceştia, numai lumina unei candele mai mici sau mai mari era singura sursă de iluminat.

Palatul domnului, mănăstirile şi instituţiile mai importante îşi luminau intrările sau interiorul curţilor cu *masalale* îmbibate cu păcură care se aducea de obicei de la puţurile de extracţie din judeţele Prahova şi Dîmboviţa. Bineînţeles că o persoană anume se îngrijea de iluminarea interioarelor şi exterioarelor celor bogaţi.

La anumite ocazii excepţionale (serbări, primiri de înalte personalităţi etc.) — noaptea — se puneau pe anumite uliţe, din loc în loc, butoaie cu păcură aprinsă, ca să fie lumină. Un astfel de caz este şi cel din 6 iulie 1812 cînd Divanul ţării hotărăşte să dea o mare serbare, în grădina Herăstrău, în cinstea generalului maior Engelhardt şi a musafirilor turci *murahazi* *, la care serbare participa toată boierimea.

Pentru buna reuşită a acţiunii de mai sus, marele armaş primise ordin ca în acea seară să pună pe ambele părţi ale drumului care duce la Herăstrău butoaie cu păcură aprinsă „ca să fie lumină bună, după cum asemenea urmare s-au făcut şi altădată“ [111].

Cîţiva ani mai tîrziu (16 februarie 1819), domnul Alexandru Suţu dă ordin vameşilor din Cîmpina să trimită „numaidecît“ patru sute vedre păcură necesară pentru masalalele din Curtea domnească, pe lunile martie-aprilie. Pentru transportarea păcurii se recomandă să se găsească cărăuşi „cu preţ cuviincios“ [112].

Pentru păcura trebuitoare masalalelor de la Divan şi în „alte locuri cuviincioase“, Vistieria dă ordin ispravnicilor judeţului Prahova să trimită cele 200 vedre, cota pe lunile mai şi iunie, menţionîndu-se că este cunoscut faptul că e mare lipsă de păcură, fiindcă este luată în „trebuinţa oştirilor“ [113], dar să se facă tot posibilul, deoarece şi la Bucureşti este mare trebuinţă.

Preţul păcurii, la acea dată, era de 1 leu vadra, aşa că pentru 400 vedre, Vistieria a plătit 600 lei: 400 lei păcura, 140 lei butoaiele şi legatul lor în cercuri de fier şi 60 lei pentru transport.

Odată cu secolul al XIX-lea, încet, încet, a început în Bucureşti a se ilumina şi străzile, mai întîi cu lumînări de seu, din distanţă în distanţă, apoi au fost introduse felinare. În perioada 1828—1829 s-au instalat pe unele străzi, bineînţeles centrale, felinare „încrucişate“, adică alternativ pe o parte şi pe alta, la o distanţă de 20 metri unul de altul. Combustibilul folosit era untdelemnul, de o categorie inferioară, sau untura de peşte. Chimistul francez J. A. Béchamp ** care a trăit mulţi ani la noi în ţară, ne spune că în această vreme, cetăţeanul nu avea nevoie „de a avea felinar spre a ieşi din casă“. Noi precizăm, pe uliţele din centrul oraşului, fiindcă pe cele de la periferie nici vorbă de aşa ceva, fapt văzut de noi cu aproape şaptezeci de ani în urmă, adică înainte de primul război mondial.

Din ordinul vorniciei (primăriei), în 1830, s-au instalat felinare pe mai multe străzi. De la această dată, capitala principatului muntean capătă pe zi

---

* *murahaz* = împuternicit al sultanului în timp de război, pentru a duce tratative cu reprezentanţii unei alte ţări.

[111] Arh. St. Buc., *Administrative vechi*, 2366/1812, f. 124; I. Cojocaru, *Documente privitoare la economia Ţării Româneşti, 1800—1850*, Bucureşti, vol. I, 1958, doc. 65.

[112] *Ibidem*, 2208/1819, f. 53; I. Cojocaru, *op. cit.*, doc. 129.

[113] *Ibidem*, 148/1828, f. 3; I. Cojocaru, *op. cit.*, doc. 278.

** Jacques Antoine Béchamp (1816—1909), chimist francez, prof. la Fac. de Medicină din Montpellier şi Lille. Membru de onoare (1906) al Academiei Române. Constantin I. Istrati a scris *Biografia marelui chimist francez Béchamp*, Buc., 1894.

ce trece o importanţă din ce în ce mai mare, atît prin numărul locuitorilor ce se înmulţeau necontenit, cît şi prin diferitele clădiri ce se construiau altfel decît pînă atunci.

Regulamentul Organic obliga pe conducătorii oraşului la o edilitate oarecum înaintată pentru vremea aceea şi în special pentru ţara noastră, astfel că oraşul Bucureşti a început încă de atunci să fie oarecum sistematizat în ceea ce priveşte construcţiile cît şi îndreptarea străzilor întortocheate şi înguste care de fapt, unele din ele, nici pînă astăzi nu şi-au căpătat forma dorită.

În acest capitol, pe baza unui material documentar inedit [114], vom arăta locurile unde stăteau paznicii însărcinaţi cu supravegherea felinarelor tîrgului, cît şi „staţiile" (locurile) de paza străjuirii de noapte din fiecare comisie a oraşului Bucureşti, în 1840.

Felinarele, pentru luminatul oraşului noaptea, erau puse la răspîntiile cele mai importante, sau în faţa anumitor case sau prăvălii unde se socotea că este nevoie de mai multă lumină; oraşul era împărţit în patru Comisii sau Culori (astăzi numite sectoare).

Pe vremea aceea, în Comisia de Roşu se găseau felinare în următoarele mahalale şi răspîntii:

În mahalaua Sf. Nicolae: la răspîntia din Cavafii Vechi, de la Cazin şi în răspîntia de la Acic; *în mahalaua Curtea Veche:* la răspîntia de lîngă poarta de sus; *în mahalaua Şerban Vodă:* la răspîntia de la Sf. Ioan, în răspîntia de la Cişmeaua Seacă, care nu de mult se adăugase mahalalei Scaunelor: *în mahalaua Sf. Dimitrie:* la răspîntia de la Sărărie; *în mahalaua Sf. Gheorghe Vechi:* la răspîntia de la Arghiropol, în răspîntia Şalvaragii, în răspîntia de la Brătăşanca şi în răspîntia de la Dorobănţie; *în mahalaua Biserica Doamnei:* la răspîntia de la casa Cornescului care se afla în spatele fostei prefecturi de poliţie [115]; o altă casă Cornescu se afla în mahalaua bisericii Dintr-o zi.

Felinarele care se aflau la aceste răspîntii erau îngrijite şi păzite de 40 de oameni. Pentru celelalte Comisii sau Culori nu cunoaştem exact numărul felinarelor dar, peste cîţiva ani numărul felinarelor pentru iluminarea oraşului se urcă la 955 pentru care Casa Maghistratului (primăria) cheltuia 199 881 lei şi 20 parale [116].

În afară însă de aceste felinare, care ajutau şi paza de noapte, erau oameni înarmaţi, însărcinaţi special cu liniştea şi păzirea avutului locuitorilor.

Locurile unde se făcea straja de noapte:

Comisia de Roşu

În mahalaua Scaunelor: la slugerul Tase; la Ulierie; la Cerb, la Capul Pescăriei, la cîrciuma Predescului şi la serdarul Petrache.

În mahalaua Stelea: la vicontele de Gramont [Louis Antoine de Gramont — 1795—1852 — ; în 1834 a intrat în armata română cu gradul de colonel; a fost aghiotant domnesc sub Alexandru Dim. Ghica, Gheorghe Bibescu şi Barbu Ştirbei. Acesta din urmă la ridicat pînă la funcţia de mare logofăt] [117]; la Băltăreţu, în capul ulicioarei de la Hagi Ivan; la uliţa ce merge la biserica Stelei; la fostul foişor de foc şi în Cavafi.

---

[114] Acad. R.S.R., *ms.* 1632.

[115] George D. Florescu, *Din vechiul Bucureşti*, Bucureşti, 1935, p. 131.

[116] *Marele dicţionar geografic al României*, vol. I, Bucureşti, 1898, p. 699.

[117] *Amintirile colonelului Locusteanu*, publicate de Radu Crutzescu, Bucureşti, 1935, p. 20.

În mahalaua Colțea: la aga Costache Belu; la răspîntie la Floru; la portița Colței; la hanul Colței.
În mahalaua Sf. Gheorghe Nou: la Tîrgul Cucului; la răspîntia din fața podului (Tîrgului de Afară); la răspîntia din Rogojinari; la cojocăria Groșii și în dosul Pescăriei vechi.
În mahalaua Sf. Gheorghe-Vechi: la ulița Rachtivanului spre clucerul Ianache Arion; la Mișu; la Nicolae brutaru; la boiangerie; și în dosul Bărăției.
În mahalaua Sf. Ioan Nou: în dreptul caselor vornicului Alecu Ghica; la răspîntia ulicioarelor de din dos și la ulița ce merge spre Beilic.
În mahalaua Curtea-Veche: la poarta bisericii Curtea Veche; la ulița Zarzavagiilor; la Covaci și în dosul Cavafilor vechi.
În mahalaua Sf. Nicolae: la răspîntia unde sînt casele marelui logofăt Mihăiță Filipescu; în dosul marchitanilor; la poarta marelui ban Băleanu: la baia din Lipscani și la Carvasara; la poarta cea mare.
În mahalaua Sf. Dimitrie: la casa Brîncovenească; la paharnicul Pascale Gazoti, în dosul bisericii Sf. Dimitrie și în dosul bisericii Măgureanului.
În mahalaua Șerban Vodă: la mănăstirea Zlătari; în dosul hanului Șerban Vodă și la poarta mănăstirii Stavropoleos.
În mahalaua Biserica Doamnei: la Iacovenco; în dosul Teatrului și la Petrache Petrovici

Comisia de Albastru

În mahalaua Popescu: la Dumitru rachieru; la Lapa cojocaru; la Vasile Pastramă; la generalul Mavru; la Aron Levi ovreiul; la Costache cîrciumaru și la Halfon zaraf-bașa.
În mahalaua Sîrbi: la Ignat simigiu; la Mihăiță rachieru; la Dumitru cîrciumaru; polcovnicul Niculae; la Ioniță pantofarul și la Panait arendașu.
În mahalaua Dobroteasa: la Ioniță cavafu; la Vîlcu tabacu; la Hristache arendașu: la Radu Boboc și la buluc-bașa Iusuf.
În mahalaua Radu Vodă: la serdarul Manolache Nenoveanu; la stolnicul Giani și la Ioniță tabacu.
În mahalaua Broșteni: la logofătul Mitu; la logofătul Lazăr; la Dumitru abagiu; la Ștefan tabacu; la Gheorghe cîrciumaru; la Zamfira văduva și la Ion plugaru.
În mahalaua Slobozia: la Enache cîrciumaru; la Hagi Gheorghe Pușcașu; la Tudor cîrciumaru și la Ivan Pascu.
În mahalaua Staicu: la moș Ilie dulgheru; la Maria geambășoaica; la Petre cîrciumaru; la Călin cojocaru; la Ioan băcanu.
În mahalaua Foișor: la vornicul Zamfir; la Dumitru Pastramă; la Mincu cîrciumaru; la vornicul Dumitru și la Stoian băcanu.
În mahalaua Apostu (?): la Nicolae rachieru; la Jecu cîrciumaru; la Nicolae Precupețu.
În mahalaua Cărămidari: la Dacid cîrciumaru; la Ghiță cîrciumaru; la Dumitru cîrciumaru, la Livada cu duzi.
În mahalaua Flămînda: la Ivan cîrciumaru; la Colea dulgheru; la Stan bucătaru.
În mahalaua Domnița Bălașa: la biserica Sf. Ilie pe Podul Calicilor; la Hanul Golescului pe aceeași uliță (actualmente Calea Rahovei, în spatele spitalului Brîncovenesc); la Ioan potcăpieru și la Florea dulgheru.
În mahalaua Sf. Ecaterina: la Ghiță băcanu; la pitarul Hristache Bățăncu; la Nicolae băcanu și la Dumitru croitoru.
În mahalaua Bărbătescu: la Iane Grecu; la Dumitru cîrciumaru; la Neguț cîrciumaru și la Costache Moraitu.
În mahalaua Vlădica: la Iordache Luchiadis; la Ioniță cîrciumaru; la logofătul Manolache; la Dască Grigorie; la comisul Costache Fălcoianu și la stolnicul Ioan Cătuneanu.

Comisia de Galben

În mahalaua Cișmelei: la hanul căpitanului Nicolae, afară din barieră; la Petre Cotaru; la Petru Neamțu; la Mitina unde sînt sălciile; la hanul Franțescului; la cîrciuma lui Dumitrache ce se află în fața porții spitalului Filantropia, la Dărlăi, în răspîntia șoselei spre Băneasa; la Ioan Jianu în dosul barierei.
În mahalaua Sf. Vasilie: la Zamfir Bîldineanu spre grădina lui Filip; la Tănase fostul vătaf, pînă la ulucile lui Filip; la aga Ioan Filipescu; la paharnicul Constantin Olănescu; la Constantin Grecu ce locuiește lîngă puți spre Dimache cîrciumarul la Dimache spre clopotarul.

În mahalaua Sf. Visarion: la cîrciuma lui Ienache Meşciu; la Stan cîrciumarul spre biserica Sf. Visarion; la Buna văduva, spre puţul cel din drum; la Costea Grecu; la cîrciuma lui Barzoiu; la Iane brutarul în răspîntie, spre şosea.
În mahalaua Popa Cozma: la cîrciuma şetrăresii Zmaranda, în Podul Mogoşoaiei în apropiere de Alecu Baruţ (?); la poarta vornicului Iordache Golescu spre Anastasie brutarul; la vorniceasa Floreasca pe Podul Mogoşoaiei; la ţigănia vornicului Filip din dos spre biserica Sfinţii Voievozi.
În mahalaua Amza: la poarta Papazoaii în Podul Mogoşoaiei, spre marele vistier Grigorie Gradişteanu; la cîrciumarul Pavel unde sînt trei răspîntii, prima spre paharnicul Costache Petrescu, a doua spre paharniceasa Arionoaie şi a treia spre clucerul Răducanu Cornescu; la puţul de lîngă Mariţa Surtuca alături cu casa Luxandrei boiangioaica spre paharnicul Zamfirache Creţeanu.
În mahalaua Popa Dîrvaş: în piaţa Niculescului; la biserica Albă pe Podul Mogoşoaiei lîngă doctorul Tist (A. Thiess), pe Podul Mogoşoaiei pe din dosul zidului sfintei episcopii spre piaţa Niculescului; la răspîntia ce se găseşte în apropierea căminarului Iordache Dedulescu sau la serdarul Matei Fălcoianu.
În mahalaua Precupeţii Noi: la logofătu Alecu, la butuc, spre grădina marelui vistier Grigorie Grădişteanu şi spre uliţa Herăstrăului; la Hanul Suditului afară din bariera Madritului; la Hagiu Harizan spre cătun şi spre via clucerului Pană Brăslea spre şoseaua podului Tîrgului de Afară; la Iacob zidarul spre plopul ce iese în şosea la podişca de lîngă puţ.
În mahalaua Popa Ivaşcu: în răspîntia de lîngă casa lui Iordache Lupescu, lîngă puţ; la Constantin Grecu spre Icoană; la postelnicul Dumitru spre maidanul poştei ce merge spre biserica Pitar Moş; la Ştefi papugiul spre Biserica Albă şi spre maidanul poştei.
În mahalaua Ceauş David: la puţul Icoanei, spre lac, unde actualmente se află grădina; la Radu brutaru din dosul Icoanei spre plopi; la Pană cîrciumaru spre biserica Popa Chiţu, în maidan; la crucea căzută spre şoseaua Tîrgului de Afară.
În mahalaua Batiştea: la Constantin şalvaragiu în răspîntia spre biserica Pitar Moş şi spre uliţa mitropolitului Dionisie şi spre Alecu Izvoranu; la răspîntie la Dumitru lumânăraru, spre podu de la biserica Icoanei; la altarul bisericii Batiştei; la poarta răposatului Tănase Nenoveanu din răspîntia slugerului Păun şi spre stolnicul Nicolae Pardalos.
În mahalaua Oţetari: la şandramaua măcelarului Pascu; la poartă la Balabuneşti; la pitarul Costache Vizurescu; la Gheorghe văraru.
În mahalaua Boteanu; la serdarul Ghiţă Bălescu în răspîntie sau lîngă Iatropolu; pe maidanul de din dosul casei vornicului Alexandru Nenciulescu şi spre pităreasa Zinca [Bălcescu].
În mahalaua Biserica Enei: la maiorul Banov (Alexandru Banov ofiţer trecut din armata rusă în cea română); la Ceamur pe pod spre stolnicul Nicolae Pardalos; la casele lui Simion Romanov spre baba Iana.
În mahalaua Dichiului: la Hristea Bărzoi în spatele bisericii Dichiului; la Nicolae Carabulea lîngă puţul de la răspîntii; la Stoica cîrciumarul spre uliţa Madritului; la căpitanul Marin; la Sima cîrciumaru spre hingheri; la Gheorghe cărbunaru; la Nedea dulgheru.
În mahalaua Precupeţii Vechi: la Tudor Grecu; la Pavel Paşuncă pe şoseaua Tîrgului de Afară; la poarta bisericii Precupeţii Vechi; la Barbu fustaşu; la logofătul Alecu Motescu; la Ştefan cîrciumaru din afara barierei; la poarta logofătului Dumitru.
În mahalaua Sf. Ioan: la Ioan Babo, dinaintea puţului, afară din barieră; la vătaful Badea unde este puţul cu cumpănă; la Ioan cîrciumaru afară din barieră; la Nicola Pietraru pe podul Tîrgului de Afară.
În mahalaua Silivestru; la hanul Pitişteanului lîngă cafenea pe podul Tîrgului de Afară; la gura haznalii, la Ioniţă croitoru în faţa podului Tîrgului de Afară; la Gheorghe Topciu; la Lilea Arnăuceanu; la Dumitru Robu; la Gheorghe Lucolu; la pastramagiu spre Micu epistatu; la Bănică cherestigiu, între biserica Silvestru şi între biserica Popa Chiţu; la Mincu Hagiu spre Gheorghe vătăşelu ce au murit; la Matache epistatu, începînd de la cîrciuma galbenă spre biserica Popa Chiţu.
În mahalaua Popa Pătru: la cîrciuma galbenă; la Tudorache făinaru, la puţu cu sălcii; la Iane Grecu; la văduva Tudora Olengioaica; la Ioniţă cocătoru.
În mahalaua Popa Rusu: la cîrciuma răposatului Vasilie spre protopopul Petrache; la Hagiul Gheorghe cavafu; la serdarul Manolache.
În mahalaua Armenească: la puţul spătarului la tahtu epistatului; la Ciobanul în capul şoselei spre răspîntie; la văduva Arsapeta spre stolnicu Stanciu, înspre hazna.
În mahalaua Caimata: situată în jurul bisericii Caimata (care se afla pe bulevardul Republicii în dreptul casei cu nr. 18); la Gheorghe băcanu în podul Tîrgului de Afară; la stolnicul în răspîntie; la Fărămiţoaie.

Comisia de Verde

În mahalaua Gorganu: la poarta logofătului Nicolae Ghica; în dreptul casei Elenchii Stătuleanca; în fața casei lui Ciocănel; la poarta casei păhărnicesei Miroaia.
În mahalaua Livedea gospod: în dreptul prăvăliei lui Fănică; la prăvălia căpitanului Gheorghe; în dreptul bisericii Sf. Constantin; în dreptul prăvăliei lui Hristea rachieru.
În mahalaua Podul de Pămînt: în dreptul prăvăliei lui Nicolae; la Ioniță dulgheru; la Mihalache șalvaragiu; la răposatul Piga; la polcovnicul Famazonu (?); la Gheorghe dulgheru; la Pană farfurieru.
În mahalaua Sf. Elefterie: la paharnicul Scarlat Ruset; la magazia Mitropoliei; la cîrciuma morii lui Piliciu; la Nedelcu olangiu; afară din barieră; la podul de la Grozăvești.
În mahalaua Arhimandritului: la Triandafil Paciurea; la serdarul Ghiță Rafailă; la Ioan băcanu; la Costache Moraitu; la vătaful Ștefan Vlădescu.
În mahalaua Biserica Albă: la paharnicul Iancu Mihăilescu; la stolniceasa Tudorița Iacovachina; la stolniceasa Pietrăchioaia; la poarta mănăstirii Antim; la Biserica Albă; la crucea de piatră.
În mahalaua Mihai Vodă: la casa răposatului Hristea rachieru; la Porfir cofetaru; la Ianulea Dumitru; la Petre Neamțu; la Costandina țiganca; la Matei pescaru.
În mahalaua Izvor: în dreptul buluc-bașei Raicu; la biserica de la Izvor; la Mihai Șorici; la Vasile cîrciumaru; la buluc-bașa Nenciu.
În mahalaua Spirii: la Nicolae hangiu; la straja veche; la Voicu dulgheru; la Gheorghe ovreiul; la Nicolae Iabraș; la Alecu Mimi; la hanul lui Burnaz; afară din barieră.
În mahalaua Fîntîna Boului: la Gheorghe Cătănoiu; în dreptul crucii; la pitarul Mihalache Pangăr; la Vasile zidaru; la Caraghiozoaia și lîngă serdarul Dumitrache Sorescu.
În mahalaua Sfinții Voievozi: la paharnicul Ioan Budișteanu; la biserica Manii [Manea Brutarul]; la pitaru Mitache Coadă; la Ghiță Ulieru; la Pîrvu făinaru; la biserica Sfinții Voievozi; la Ștefan Sprîncenatu; la Vasile Copoiu; la Iordache cîrciumaru; la via lui Ioniță cizmaru.
În mahalaua Schitu Măgureanu: la Gheorghe cîrciumaru; la biserica Schitu Măgureanu; la Cișmigiu; la biserica nemțească.
În mahalaua Crețulescu: la poarta palatului măriei sale; la caraula mare; la medelnicerul Giurescu; la biserica Sf. Ionică; la biserica Stejarului.

Comisia de Negru

În mahalaua Sf. Vineri: în dreptul bisericii Sf. Vineri; la poarta baronului Sachelarie; între prăvălia lui Nicolae Vasiliu și Tănase ceaprazarul.
În mahalaua Udricani: la prăvăliile bisericii Bradu, ce-i zice și la Roșu; la poarta casei lui Costache Villara; la prăvălia lui Ruse rachieru.
În mahalaua Vergului: la poarta casei serdarului Fănuță.
În mahalaua Lucaci: între casa serdarului State și prăvăliile cocoanii Tincuții; la poarta casei pitarului Petrache Zotovici; la Dumitru găitănaru, în dreptul rotilelor.
În mahalaua Olteni: la Dumitru rachieru; la prăvălia Elinchii Comăneascăi; la pitarul Mihai Piron.
În mahalaua Ceauș Radu: la prăvălia lui Călin ciohodaru; la Iorga cîrciumaru; la Mihale telalu; între casa lui Ștefu lipscanu și Ilincuța văduva.
În mahalaua Olari: la scaunul de carne de pe podul Tîrgului de Afară; la Ciolacu; la Gheorghe Grosu; la Călin cofetaru; la Hagi Toros.
În mahalaua Oboru Vechi: în maidan la Oancea dogaru; la Dumitrache bărbieru; la Nicolae mălăeru.
În mahalaua Popa Soare: la polcovnicul Costache Coadă; la clucerul Petrache Orbescu; la pitarul Manolache Lăzărescu.
În mahalaua Hagiului: la polcovnicul Ghenea; la polcovnicul Mihalache; la vătaful Stan; la postelnicul Vlad.
În mahalaua Sf. Ștefan: la prăvălia lui Hagi Manta; la Stamate Nicolau Arnăuceanu; la pitarul Matache Teișanu.
În mahalaua Mîntuleasa: la metohul mănăstirii Căldărușani; la vătaful Gheorghiță fostul ipocomisar; la pitarul Ioniță Roșianu.
În mahalaua Negustători: între Vasile Hagiu și Dumitru cîrciumaru.
În mahalaua Delea Nouă: între Radu Bolocan și Maria Roșia; la Ciunga cîrciumăreasa; la Penciu plugaru.
În mahalaua Delea Veche: la Dima băcanu; pe șosea, la vornicul Mihalache; la postelnicul Tache.

În mahalaua Popa Nan: la Radu Şchiopu; la baba Ioana văduva; la Ion căruţaşu.
În mahalaua Iancului: la Costache cîrciumaru; la Ştefan curelaru, lîngă barieră; la Şerban Hagiu, lîngă Obor.
În mahalaua Pantelimonului: la Luca cîrciumaru pe podul Tîrgului de Afară; la Androne dulgheru; lîngă biserica Pantelimon; la Gura Oborului; la Radu Iancu; la Ion Păsătaru; la Stavri Grecu; la Ceauş Niţu.

În luna mai a anului 1841, Sfatul orăşenesc încheie contract, pe perioada 1 iunie 1841 — 1 iunie 1842, cu Samuil Aron sticlarul [118] pentru ţinerea în bună stare a tuturor felinarelor care sînt instalate pe străzi. Conform celor nouă puncte ale contractului, Aron se obliga, cu chezăşia lui Anastasie Gheorghiu, ca „din orice întîmplare" se va sparge vreun geam sau se va strica vreun felinar în întregime sau numai o parte, să fie dator „a îmbunătăţi îndată stricăciunea fără întîrziere". El îşi ia angajamentul că chiar dacă s-a spart numai un colţ al geamului de la felinar, el să-l înlocuiască cu unul întreg şi curat.

Pentru fiecare felinar ce i se va da în seamă, primăria îi va plăti 4 lei pe an, iar întreaga sumă ce i se va cuveni, va trebui să i se plătească în patru rate trimestriale. La împlinirea contractului, va preda totul în bună stare, aşa cum le-a şi primit.

Contracciul îşi mai lua angajamentul ca să se considere *raia* (cetăţean autohton), fără să ceară protecţia şi concursul vreunei puteri străine, prin consulatele respective, la vreo pricină de neînţelegere.

În timpul iernii însă, din cauza unor furtuni mari, o serie de felinare au fost distruse, pentru care motiv Samuil Aron înaintează domnului o cerere de ajutor. Primăria face cercetarea cuvenită şi constată într-adevăr că paguba suferită se ridică la suma de 466 lei. Iancu Manu, ministrul trebilor din lăuntru, la raportul primit referitor la această problemă, cere să i se prezinte în copie contractul încheiat unde la punctul 1 se spunea clar că „din orice întîmplare" contracciul este obligat să refacă stricăciunea. Nu ştim dacă ministrul a aprobat suma arătată de primărie, sau alta mai mică, fiindcă dosarul nu ne mai spune nimic.

Pe perioada 1842 1849 nu cunoaştem cum şi sub ce formă s au îngrijit starea şi funcţionarea felinarelor şi cum s-a făcut iluminarea oraşului. Aflăm însă că, spre sfîrşitul acestui an, 1849, primăria încheie un contract pentru 1 noiembrie 1849 — 1 noiembrie 1850 cu Avram Isac sticlarul şi cu Iosif Vorenştain, avînd pe vistierul Anton Vesca „chezaş răspunzător pentru orice împotrivă urmare a acestor contraccii".

Contractul menţiona că iluminarea străzilor se va face prin felinare cu lumînări de mai multe categorii, după anotimp. Astfel, pentru lunile noiembrie-februarie lumînările vor trebui să fie în greutate de 12 bucăţi la o oca: pentru lunile aprilie-august cîte 20 la o oca, iar pentru lunile martie-septembrie cîte 14 lumînări la o oca.

Felinarele se vor aprinde numai în 20 de nopţi pe fiecare lună „fie întunerec fie lună". Iar cînd va fi cazul: „fie întunerec fie lună" „iar cînd va fi trebuinţă a se aprinde şi în mai multe nopţi peste aceste 20 hotărîte, adecă de nu va fi lumină, ne îndatorăm a le aprinde asemenea. Şi cînd va fi lună în aceste zile să nu le aprindem. Dacă însă luna va fi întunecoasă sau va ieşi tîrziu, sîntem datori a le aprinde în oricîte nopţi şi dintr-acestea" [118 bis].

Contracciii vor fi obligaţi să predea la Comisiile Văpselelor (sectoarelor de oraş) cantitatea necesară de lumînări pentru fiecare săptămînă înainte, iar acestea să le distribuie prin mahalale după numărul felinarelor; vătăşeii şi epistaţii erau însărcinaţi să le aprindă în fiecare seară „la ceasul hotărît".

---

[118] Arh. St. Buc., *Vornicia din lăuntru*, 956/1852.
[118 bis] „Buletin oficial al Ţării Româneşti", 1849, nr. 102, p. 408 şi nr. 103, p. 411.

Spălatul şi curăţatul felinarelor să se facă odată pe fiecare săptămînă, prin oamenii angajaţi de contraccii; cînd va fi ceaţă curăţirea lor se va face mai des.

Primăria se obligă să plătească pe an cîte 51 lei şi 30 parale de fiecare felinar; plata corespunzătoare se va face trimestrial.

Contracciii erau obligaţi să cumpere lumînările de la lumînărarii autorizaţi, neavînd voie să le facă ei. Orice abatere de la punctele menţionate în contract se va pedepsi cu *straf* (amendă) de 1 leu pentru fiecare felinar.

Dacă primăria, în timpul contractului, va schimba unele felinare, prin lămpi, aşa cum făcuse şi mai înainte, se va scade acel număr de felinare, fără nici o pricină de nemulţumire din partea contracciilor.

În 1853, pentru cele 708 lămpi din Bucureşti, primăria oraşului cheltuia, pe un an întreg, suma de 386 158 lei. Lămpile de la ştabul orăşenesc şi de la temniţă ardeau pînă dimineaţa, iar cele 13 de la palatul domnesc numai pîna la ora 2 noaptea [119].

Cu toate că pe unele străzi principale au fost instalate lămpi, deci un alt aspect civilizat, acestea au fost alimentate tot cu lumînări de seu pînă în 1856, iar în anul următor *, pentru prima dată, a fost introdusă folosirea petrolului, dar numai la un număr restrîns: 16 lămpi.

Pentru continuarea unui astfel de iluminat, cu petrol, neamţul Iosif Kerman, în 1858, a prezentat primăriei ofertă, dar nu i s-a dat nici un rezultat. De-abia în toamna anului 1860, olteanul Marin Mehedinţeanu [120] încheie contract cu primăria pentru iluminarea străzilor cu lămpi cu petrol, pe timp de 2 ani, 2 luni şi 24 zile, adică pînă la 1 ianuarie 1863.

Noul antreprenor trebuia să aibă angajaţi oameni, cîte unul pentru 30 lămpi, care să fie obligaţi să le aprindă regulat, la ora hotărîtă şi să aibă grijă să întreţină lumina în tot timpul nopţii.

Pentru buna organizare şi funcţionare, Marin Mehedinţeanu a trebuit să prezinte o listă de numele tuturor lampagiilor angajaţi, precum şi locurile unde vor staţiona, ca să poată fi controlaţi cum îşi îndeplinesc slujba. Şi pentru a nu fi stricate sau distruse aceste lămpi de către oameni răi, primăria a cerut concursul prefectului de poliţie care avea mai mulţi oameni de pază prin mahalale. Acesta n-a acceptat decît după ce a primit un ordin sever din partea ministrului de Interne.

Fără să ştim cîte lămpi au fost mai înainte în Bucureşti, efectiv, din 1861, numărul lămpilor cu petrol s-a mărit de la an la an. Cu toate acestea multe străzi periferice mai erau luminate cu felinare cu lumînări, iar altele dintre cele mai îndepărtate de arterele principale nu erau iluminate sub nici o formă, realitate care am apucat-o şi noi înainte şi după primul război mondial.

A urmat ca antreprenor un oarecare Constantin Dăscălescu, dar acesta, nerespectîndu-şi obligaţiile contractuale, a fost înlăturat şi primăria a publicat ţinerea unei noi licitaţii pentru perioada 1 martie 1867 pînă la sfîrşitul anului 1868.

---

[119] Nicolae Ciachir, *Unele aspecte privind oraşul Bucureşti în timpul Războiului Crimeii (1853—1856)*, în revista „Materiale pentru istorie şi muzeografie", III (1965), p. 202.

* Rafinăria lui Teodor Mehedinţeanu fusese instalată lîngă Ploieşti, pe moşia Rîfov proprietatea lui Constantin Cantacuzino, zis Căpitanul, tatăl dr. Const. Cantacuzino şi al lui Gogu Cantacuzino. Ea începuse să funcţioneze din martie 1857 şi distila anual o cantitate de 271 tone petrol. În luna mai 1857, au fost instalate primele lămpi cu petrol. Deci Bucureştiul este primul oraş din lume care a folosit petrolul lampant.

[120] „Buletinul municipiului Bucureşti", II (1860), p. 108.

Din anunţul publicat de primărie, observăm care era situaţia iluminatului la acea dată, precum şi cerinţele pe care trebuia să le îndeplinească antreprenorul pentru o bună iluminare a oraşului. Astfel:

— Iluminarea străzilor şi pieţelor publice se va face cu 2 600 lămpi şi felinare; deci mai mult cu 200 decît pînă atunci;

— Globurile şi geamurile sparte privesc primăria, dar antreprenorul e obligat sa le cumpere, pe bază de factură, şi să le monteze;

— Alimentarea lămpilor se va face cu „gaz lichid numit hidrocarbură extras din păcură de bună calitate şi bine curăţit încît să nu dea miros prea greu şi să lumineze cu o flacără albă“ [121]. Fitilul lămpilor să fie de 2,5 cm laţime, iar puterea luminii să fie de 9 lumînări de stearină, aşa cum se fac în fabrica lui Băleanu;

— Iluminarea lămpilor şi felinarelor se va face în toate nopţile indiferent dacă sînt întunecate sau luminate de lună „începîndu-se aprinderea lor cu o jumătate de oră după apusul soarelui şi ţinînd lumina bună, neîntreruptă, pînă la ziuă“.

— Pentru fiecare 25 lămpi va fi un îngrijitor care să le cureţe, aprindă şi revizuiască noaptea „din cînd în cînd“.

— Antreprenorul trebuie să aducă în Bucureşti o cantitate de gaz (petrol) necesară pentru cel puţin o lună înainte. Pentru ţinerea combustibilului se vor face rezervoare în trei puncte ale oraşului „bine închise şi bine podite, situate mai departe de orice clădiri sau construcţii, spre a nu se întîmpla vreun accident“.

— Antreprenorul va mai fi obligat să aibă o rezervă de fitiluri, cilindre şi diverse piese necesare pentru minimum 3 luni; de asemenea, o rezervă de 300 lămpi, gata de folosit, şi cel puţin 400 globuri de sticlă.

În 1868, Consiliul comunal al Bucureştilor, voind a lumina cu „gaz fluid“ toate străzile oraşului, ţine o nouă licitaţie. Conform condiţiilor menţionate în contractul ce se va încheia, concesionarul va construi cu cheltuiala sa, pe un teren ce i se va pune la dispoziţie de primărie, uzina şi toate accesoriile necesare pentru producerea gazului. Va face cu a sa cheltuială şi lucrările de canalizare, aşezarea conductelor şi a tuturor lucrărilor necesare pe o lungime de 100 000 metri. Primii 65 000 m de canalizare şi uzina trebuie sa fie gata în 18 luni de la încheierea contractului, iar ceilalţi 35 000 m în termen de 5 ani după semnare.

Oraşul se obligă să plătească întreţinerea a 4 000 becuri cu gaz, adică 2 000 pe cei 65 000 m şi 2 000 pe cei 35 000 m. Lanternele, consolele şi toate aparatele pentru cele 4 000 becuri vor fi date de antreprenor.

Concurenţii vor depune oferte sigilate şi 50 000 franci (lei) garanţie în numerar, sau în ipotecă în valoare îndoită [122].

La această licitaţie care a avut loc în 1868, iluminatul oraşului a fost încredinţat francezului Alfred Gottereau * care, neputînd procura capitalul necesar pentru a satisface obligaţiile contractuale, a renunţat pierzînd cauţiunea depusă. Cu aprobarea primăriei însă, Gottereau a cedat concesiunea grupului alcătuit de Negroponte, Mehedinţeanu şi Zarifi. Aceştia au întemeiat *Societatea generală pentru iluminat şi încălzit în România* şi în trei ani

---

[121] „Monitorul oficial“, 1867, p. 32.

[122] Idem, nr. 260, 1 dec., p. 1281.

* Alfred Gottereau, rudă cu marele arhitect Paul Gottereau care a construit clădirea actuală a C.E.C.-ului, Fundaţia Carol I, vechiul Palat regal din Calea Victoriei şi cel de la Cotroceni, Palatul Nifon etc.

au executat în oraş lucrări la suprafaţă şi în subteran în valoare de patru milioane lei.

Pe terenul cedat de primărie, din lunca Filaretului, adică în stînga Parcului Libertăţii, pe o suprafaţă de opt pogoane (40 000 mp) au construit Uzina de gaz (cu motoare şi piese din străinătate) care a fost inaugurată, cu mult fast de toată oficialitatea bucureşteană, în ziua de 12 noiembrie 1871.

Mi-aduc aminte, din copilărie, că prin piaţa parcului trecea calea ferată ce făcea legătura între Gara Filaret şi uzină, pe care se aduceau vagoanele cu cărbunele necesar pentru fabricarea gazului aerian. Dealuri întregi de astfel de combustibil se puteau vedea în incinta uzinei, în partea dreaptă înspre parc, de care era despărţit printr-o stradă lipsită de orice locuinţă. Coşurile uzinei ziua şi noaptea scoteau fum gros, înecăcios care se răspîndea pînă departe în mahala.

Dar nici această societate, din cauza investiţiilor prea mari şi a beneficiilor mult prea mici, în raport cu cele scontate, n-a putut să ţină mult timp concesiunea şi, în 1873, a predat-o companiei engleze *The British and Foreign Water and Gas Works Company Limited*[123] pentru suma de 3 750 000 lei.

Societatea engleză îşi avea sediul central la Londra şi cu toate că avea un capital de 6 milioane franci, n-a putut să-şi menţină concesiunea, deoarece cărbunele îl importa la un preţ mare, iar suprafaţa oraşului fiind prea întinsă, lucrările necesitau prea mulţi bani; în afară de acestea, prea puţine case particulare şi-au introdus căldura la calorifer cu gaze, fiind preferată încălzirea cu lemne.

Din această cauză, societatea engleză a predat în 1880 concesiunea unei companii franceze care a ţinut-o pînă în 1885 cînd a fost preluată de *Societatea română de gaz şi electricitate*[124] care, în 1895 obţine o prelungire de încă 40 de ani a termenului de concesiune ce expira în 1908.

Noua societate autohtonă a sporit de la an la an reţeaua de gaz aerian în Capitală, iar în 1894 a introdus în iluminarea oraşului becurile Auer care dădeau o lumină mai puternică.

Între timp s-au făcut eforturi mari pentru a se introduce şi în Bucureşti lumina electrică. Pe baza unei mici uzine, în 1882, s-au făcut primele instalaţii la palatul regal din Calea Victoriei şi la cel de la Cotroceni, la Teatrul Naţional şi în grădina Cişmigiu. În 1888—1892 s-a construit uzina de la Grozăveşti care procura energie electrică pentru centrul oraşului, iar în 1902 s-a construit o altă uzină la Filaret.

Datorită acestor unităţi energetice s-a putut procura suficient curent electric pentru iluminarea străzilor principale, a marilor instituţii şi a numeroase case particulare. De la această dată oamenii bogaţi au înlăturat vechiul sistem de iluminat a caselor lor, lămpile şi policandrele au fost transformate, adaptate noilor cerinţe, iar sfeşnicile oricît au fost de frumoase au rămas ca obiecte ornamentale prin camere. De asemenea, cele mai importante hoteluri s-au grăbit să-şi instaleze lumină electrică şi căldură cu calorifer, anunţînd această înnoire prin ziare şi pe antetul hîrtiilor de scrisori care stăteau gratuit la dispoziţia clienţilor.

După ce Em. Protopopescu-Pake, primarul oraşului (1888—1891), a deschis noul bulevard care lega cartierul Cotroceni cu mahalaua Oborului, s-a pus problema iluminării lui după noile cerinţe, dar pentru că nu se putea altfel la acea dată, s-a hotărît scoaterea lămpilor electrice din grădina Ciş-

[123] Frédéric Damé, *Bucarest en 1906*, Bucureşti, 1907, p. 295.
[124] *Ibidem*, p. 296—297.

migiu „care nu avea nevoie de lumină pe timpul iernii“ [125] și instalarea lor pe bulevard, între actuala piață Sf. Elefterie și Calea Moșilor.

Lucrările de instalarea stîlpilor de lemn și a lămpilor au mers repede și la 29 octombrie 1890, noul bulevard este iluminat electric prin energia procurată de „stația de la Mihai Vodă“ [126].

În anul următor (1891), în cinstea sărbătoririi jubileului [127] de 25 ani de domnie a lui Carol I, o bună parte din stîlpii de lemn au fost înlocuiți cu stîlpi de fontă turnați de întreprinderea Lemêtre, de pe cheiul Dîmboviței, aproape de Abator.

În anul 1906, străzile orașului București erau iluminate de 3969 becuri cu gaz, 3113 lămpi cu petrol, 1018 lămpi cu ulei mineral, 151 lămpi electrice cu arc voltaic și de 66 lămpi cu arc incandescent, consumîndu-se în acel an 6 800 286 m.c. de gaz [128].

Cu toate acestea multe străzi mărginașe nu aveau lumină deloc.

BĂILE ÎN SECOLELE XVI—XIX

Din cauza nenumăratelor calamități din trecut care s-au abătut asupra țării noastre în general și asupra orașului București în special, o bună parte din vechile documente au fost distruse. Din această cauză în multe sectoare din viața de altădată au rămas consemnări care nu ne dau posibilitatea să cunoaștem dezvoltarea societății omenești din țara noastră, în toate aspectele ei. Unele informații documentare sînt seci, reduse și disparate, lipsite de o înlănțuire firească și cronologică pe un timp mai îndelungat.

Așa este cazul și cu problema băilor din București, pentru secolele XVI—XIX. Foarte puține informații arheologice și istorice ne stau la îndemînă. În ultima vreme acestea au fost înmănunchiate și studiate de neobositul cercetător al istoriei medicinei, dr. N. Vătămanu, în cadrul unui articol publicat [129]. Atît și nimic mai mult ca studii, iar în plus unele documente pentru acea perioadă care s-au tipărit în ultima vreme, și care completează sau precizează materialul mai vechi, cunoscut.

Pe baza noului material descoperit, inedit sau publicat în ultima vreme, vom face o scurtă prezentare a băilor din București dintru început și pînă la sfîrșitul secolului al XIX-lea.

În decursul timpului, în București, după natura lor putem afla mai multe feluri de băi și anume: a. *băile din curțile domnești;* b. *băile din curțile boierești;* c. *băile publice*, înțelegînd prin această categorie: băile mănăstirilor, hanurilor, spitalelor și băile particulare propriu-zise. În această ordine să spunem cîteva cuvinte despre fiecare categorie în parte.

a) Astfel, despre baia domnească de la Curtea-Veche (fosta Piață de Flori) care se alimenta din niște izvoare ce existau pe atunci și poate și din apa Dîmboviței, cercetările arheologice din ultima vreme au scos la iveală un material foarte interesant.

Baia din palatul lui Constantin Brîncoveanu, aflat pe locul de la poalele dealului Patriarhiei, era împodobită cu marmură adusă de la Constan-

---

[125] „Monitorul comunal al primăriei Bucuresci“, XV (1890), nr. 44, p. 514.
[126] Idem, nr. 50, p. 570.
[127] Idem, XVI (1891), nr. 8, p. 74.
[128] Frédéric Damé, *op. cit.*, p. 298.
[129] Dr. N. Vătămanu, *Băile din București în veacurile al XVI-lea—al XVIII-lea*, în „Igiena“ nr. 4, oct.-dec. 1960, p. 357—364.

tinopol şi construită şi îngrijită de meşteri armeni aduşi tot de acolo [130]. Ştim că a fost construită în cuprinsul Curţii domneşti, dar nu ştim precis unde anume, fiindcă Evlia Celebi care ne-a vizitat ţara o pomeneşte în două locuri deosebite. De asemenea, nu ştim dacă Brîncoveanu a folosit, prin transformare, baia „cea veche" sau „cea nouă", cunoscute ca existente în Bucureşti, mai înainte vreme.

O altă baie domnească trebuie să fi fost în palatul lui Şerban Cantacuzino. Subsemnatul, cu vreo cincizeci de ani în urmă, cînd s-a clădit blocul de pe Calea Victoriei colţ cu strada Domniţa Anastasia, a văzut în timpul cînd se făceau săpăturile un canal de scurgere spre Dîmboviţa, destul de mare, din scînduri groase de stejar, cioplite cu barda, care desigur servea pentru scurgerea apei murdare de la bucătărie, dar şi a apei care venea de la baie. Pe locul acesta fusese, în a doua jumătate a secolului al XVII-lea, palatul voievodului Şerban Cantacuzino şi este exclus ca un boier atît de bogat, mai tîrziu domn, să nu fi avut în palatul său o baie personală.

Domnii din epoca fanariotă care au locuit în clădirea renovată a mănăstirii Sf. Sava, din centrul oraşului, mai apoi în Curtea-Arsă de pe Dealul Spirii, sau în casa banului Ghica de pe Podul Mogoşoaiei, desigur au avut baie în incinta acestor curţi domneşti, mai cu seamă că ei erau deprinşi cu acest obicei din Ţarigrad de unde veneau. Dar din cauza diferitelor calamităţi şi în special a năprasnicelor incendii care au bîntuit de atîtea ori oraşul Bucureşti, a dărîmăturilor, transformărilor şi renovărilor totale, nu ne-a rămas nici o urmă de existenţa acestor băi şi nici o menţiune scrisă de vreun băştinaş, sau de la vreun străin călător prin ţară.

b) În cuprinsul unor locuinţe bisericeşti erau de asemenea băi. Prof. Gh. Cantacuzino, în cercetările sale arheologice făcute în vechea clădire a postelnicului Constantin Cantacuzino, intrată mai tîrziu în proprietatea familiei Dudescu, de pe str. Apolodor nr. 13, a găsit urmele unei băi. Şi nu este deloc de mirare că postelnicul Constantin Cantacuzino a avut baie în casa din Bucureşti cînd el avea, după cum ne spune Paul din Alep, în casa sa boierească din comuna Filipeşti „o baie elegantă a cărei marmură e minunată; apa care o alimentează este adusă de roţi cu găleţi aşezate pe rîu; aceste roţi stropesc şi grădinile de zarzavat şi livezile frumoase; ele pun în mişcare multe mori" [131].

c) Băile din a treia categorie erau ale mănăstirilor (Plumbuita, Pantelimon, Sf. Ioan), ale spitalelor (Colţea, Dudeşti, „Iubirea de oameni" adică Filantropia, Mărcuţa), ale unor hanuri cum era acela de pe Podul Beilicului (Calea Şerban Vodă), lîngă biserica Sf. Ecaterina, unde găzduiau turcii şi băile particulare propriu-zise din prima jumătate a secolului al XIX-lea.

În legătură cu baia de la Mărcuţa putem spune următoarele: la 17 august 1829 meşterul constructor Josef Weltz (Ioji Velţbau) se angajează faţă de marele hatman Constantin Cornescu să amenajeze şi să repare clădirile fostei fabrici de *testemeluri* (basmale) de la Mărcuţa pentru a fi transformată în spital de alienaţi.

Contractul [132] semnat de Weltz şi întărit de „Divanurile Prinţipatului Valahii" menţionează că o cameră mare ce se află în mijlocul fabricii, lungă de opt stînjeni şi cinci *şuguri* * şi lată de trei stînjeni, va fi transformată în

---

[130] G. I. Ionnescu-Gion, *op. cit*, p. 119; Dr. N. Vătămanu, *op. cit.*, p. 362.

[131] Paul din Alep, Călătoria... în *Călători străini despre ţările române*, vol. VI, Bucureşti, 1976, p. 149; idem, *Călătoriile patriarhului Macarie din Antiochia în ţările române, 1653—1658*, Bucureşti, 1900, p. 127; Dr. N. Vătămanu, *op. cit.*, p. 362.

[132] I. Cojocaru, *op. cit.*, vol. I, p. 441—443.

* *şuh (şug)* = măsură austriacă de lungime echivalentă cu 0,316 m.

baie al cărei tavan şi pardoseală vor fi făcute din scînduri de brad. În baie va face o „sobă muscălească" şi spre deosebire de alte clădiri din cuprinsul spitalului, care sînt acoperite cu şindrilă, baia va fi „acoperită cu olane".

Unde erau aşezate băile şi cum funcţionau. Indiferent de categoria în care le aşezăm, prima baie cunoscută documentar în Bucureşti este amintită pe la mijlocul secolului al XVI-lea. În documente această baie este numită „cea nouă" şi „cea mare", de unde deducem că exista, la acea dată, cel puţin una mai veche şi mai mică decît aceasta.

Baia cea veche se găsea în josul Curţii domneşti, în apropierea podului Şerban Voda de astazi, acolo unde se sfîrşea drumul care venea de la Giurgiu. Cea nouă, dăruită împreună „cu toată vama ei" mănăstirii de la Colentina, numită mai tîrziu Plumbuita, de către domnul Alexandru II Mircea (1568—1574; 1574—1577), care, împreună cu soţia sa doamna Ecaterina, a construit această mănăstire. Mai tîrziu, voievodul Radu Mihnea (1611—1616; 1620—1623), fiul lui Mihnea Turcitul şi nepotul lui Alexandru II Mircea, la 18 noiembrie 1614, confirmă mănăstirii Plumbuita toate daniile facute de bunicii şi părinţii lui, menţionînd o moşie în judeţul Ialomiţa, o vie şi 15 prăvălii în Bucureşti, care toate fuseseră cumpărate de înaintaşii sai cu mulţi bani „asprii gata de argint" [133].

Pe lîngă cele de mai sus este amintită şi *baia cea mare* „care au fost facută această baie de răposatu moşul domnii mele Alexandru voievod", pe care Mihnea Turcitul împreună cu mama lui, doamna Ecaterina, au dăruit-o tot mănăstirii ca să fie de moştenire, călugărilor de hrană şi ctitorilor „vecinică pomenire".

Şi în continuare, voievodul Alexandru Coconul (1623—1627), fiul lui Radu Mihnea, urmaş direct al celor de mai sus, dăruieşte şi el mănăstirii Plumbuita de la Colentina diferite locuri de arătură, livezi, păduri şi vii şi confirmă din nou vechile donaţii, printre care „baia cea mare din oraşul Bucureşti [fiindcă mănăstirea la acea dată era cu mult în afara oraşului], care este din sus de cetatea domnească, lîngă apă, cu tot venitul, pentru că a dat-o şi a închinat-o sfintei mănăstiri răposatul bunicul domniei mele Mihnea voievod, împreună cu mama domniei lui, doamna Caterina, pentru pomană" [134].

Deci baia cea nouă şi mare se afla „din sus de Curtea domnească, lîngă apă" (rîul Dîmboviţa), adică la începutul Căii Rahovei de astăzi (Podul Caliţii sau Calicilor, altădată) pe partea stîngă, în dreapta bisericii Domniţa Bălaşa, unde se afla pînă nu de mult fostul aşezămînt de femei bătrîne ce ţinea de spitalul Brîncovenesc. Deci şi această baie era aşezată într-un loc foarte bun, unde drumul comercial care venea din Transilvania şi Oltenia intra în Bucureşti.

Baia aceasta, adică „cea nouă", nu ştim anume cînd şi în ce împrejurări a trecut în proprietatea mitropoliei şi sub numele de *baia mitropoliei* a fost cunoscută tot timpul pînă la completa ei dispariţie. Ea a fost mărită, transformată şi renovată şi a dăinuit pînă la începutul celei de a doua jumătăţi a secolului al XIX-lea, cînd a fost dărîmată.

Ştim că marele paharnic Manolache Lambrino, soţul Balaşei, fiica voievodului Constantin Brîncoveanu, în primele decenii ale secolului al XVIII-lea, a cumpărat o serie de terenuri prin împrejurimi şi prin „deosebit meşteşug" [135] a facut să intre în cuprinsul locului său şi o parte din locul

[133] D.I.R., Bucureşti, 1951, vol. II, doc. 297, p. 334—335.
[134] Documenta Romaniae Historica, vol. XXI, doc. 85, p. 169—175.
[135] I. Ionnescu-Gion, *op. cit.*, p. 175 (Condica Mitropoliei, nr. 5).

băii mitropoliei, pe care a construit case și vechea biserică Domnița Bălașa, care se afla în stînga celei de astăzi.

Documentele publicate [136] în ultima vreme aduc unele precizări în legătură cu locurile vecine sau apropiate băii zise „cea nouă" care e amintită de multe ori ca „baia de peste pod" [137], „baia mitropoliei", cîte odată „baia cea veche a sfintei mitropolii" [138] sau „locul de la baia din mahalaua Prundului" [139].

Aceste documente sînt dintre anii 1693 și 1812 și se referă la vînzări, cumpărări, sau schimburi de locuri și case. Ca mahalagii proprietari și în apropiata vecinătate a băii, amintim pe Iane băcanul* și Manolache cuparul, Ștefan logofătul mitropoliei, Antohie căpitan, Cărstea cupețul, jupînul Constantin Crețu, Canache fost mare șetrar și alții.

În două documente, din 1722 și 1724, în care e vorba de niște case pe care logofătul Ștefan le cumpără de la mitropolitul Daniil, se arată că aceste case erau situate în marginea Dîmboviței „*lîngă baia cea veche* a sfintei Mitropolii", iar în spatele băii se afla un pîrîu peste care trecea un podișor „ce merge la baie pînă în apa Dîmboviții" [140]. Probabil că acesta nu era un pîrîu natural, ci un canal pe care venea apa la baie, din rîul Dîmbovița. Mai aflăm de asemenea că în apropiere de ulița pe care se afla baia se găseau casele foștilor bucătari domnești, oameni gălăgioși și foarte certăreți cu vecinii dimprejur, în plus că avînd casele lor pe locul mitropoliei, pentru care plăteau embatic (chirie), nu voiau să țină seama de cuprinsul contractelor și vindeau vin și rachiu, ceea ce producea multe supărări mitropoliei care i-a dat în judecată, ajungînd cu procesul pînă la cea mai înaltă instanță, divanul domnesc.

La 20 octombrie 1758, Scarlat Grigore Ghica voievod scutește pe preoții, diaconii, cîntăreții și grămăticii de la bisericile domnești de toate dările ce sînt, precum și de cele ce se vor pune în viitor. Cele două biserici domnești erau cea de jos, cu hramul Buna Vestire și cea de sus cu hramul Sf. Ioan Botezătorul (care se afla pe locul Casei de Depuneri și Consemnațiuni C.E.C.).

Domnul arată că a acordat această scutire de dări pentru faptul că cele două biserici domnești au un venit foarte mic, mai ales în urmă, după ce le-a dărîmat o moară cu două roți ce o aveau pe apa Dîmboviței, din sus de Curtea domnească „împotriva (în fața) băii cei vechi dată sfintelor biserici de alți răposați domni" [141].

În sfîrșit o ultimă știre documentară, nouă, e din iulie 1812, cînd isnafurile (breslele) din București sînt puse să plătească anumite taxe, în raport cu importanța și veniturile lor, pentru a se acoperi datoria țării. Printre acestea sînt supuse și băile (la plural), care erau considerate un isnaf, să dea 500 taleri [142], adică lei, o sumă relativ modestă în raport cu celelalte bresle,

---

[136] I. Cojocaru, *op. cit.*; *Documente privind istoria orașului București*, editate de S.P.C., M.I.O.B., 1960; George Potra, *Documente privitoare la istoria orașului București, 1594—1821*, vol. I., București, 1961, 820 p.

[137] George Potra, *op. cit.*, p. 204, doc. din 1 noiembrie 1693.

[138] *Ibidem*, p. 297, doc. din 28 mai 1722.

[139] *Ibidem*, p. 246—247, doc. din 8 iunie 1709.

* La 9 noiembrie 1696 Iane băcanul vinde jupînului Dima o prăvălie și casă ce sînt peste pod *lîngă* baia mitropoliei, din sus (Arh. St. Buc., *ms.* 131, f. 48).

[140] *Ibidem*, p. 307, doc. din 3 noiembrie 1724.

[141] *Ibidem*, p. 442, doc. din 20 octombrie 1758.

[142] I. Cojocaru, *op. cit.*, vol. I, p. 147.

ceea ce înseamnă că această îndeletnicire nu era atît de dezvoltată şi nici nu avea un venit atît de mare ca altele.

Ambele băi prin forţa împrejurărilor, avînd nevoie de apă, au fost aşezate pe malurile rîului Dîmboviţa, şi anume pe cel drept.

Clădirea unei băi, deci, trebuia să fie cît mai aproape de o apă curgătoare, în cazul nostru de Dîmboviţa, dar nu chiar pe malul apei, fiindcă ar fi suferit de pe urma inundaţiilor. De la rîu, care era în apropiere, pornea un canal al cărui fund era, desigur, căptuşit cu scînduri, iar pe margini avea pereţi din pari care consolidau malurile. Sigur că acel canal avea şi un mic stăvilar care mai oprea din apă atunci cînd aceasta venea mare. Un astfel de canal e şi „pîrăul" menţionat în documentul din 1724, pe care l-am amintit mai sus.

Din acest canal apa era îndrumată în partea de jos a clădirii unde erau cişmelele şi bazinele băii. Iar într-o încăpere alăturată trebuie să fi fost cuptorul subteran pe care se afla o căldare mare cu capac, în care se încălzea apa pînă la fierbere, iar apoi printr-o reţea de conducte de olane, lipite între ele cu mortar, apa fierbinte era dusă spre camera de sudaţie, unde se răspîndea pe sub pardoseala de piatră de marmură sau de calcar în special, care era mai poroasă şi care permitea mai uşor pătrunderea căldurii prin ea. Pardoseala de piatră pe care se stătea cu picioarele nu frigea, oricît ar fi fost aerul de cald care se degaja din aceste pietre încălzite pe dedesubt.

Alături de camera de sudaţie erau camerele de odihnă, masaj şi gustare, ba cîteodată şi alte camere, mai ferite, cu femei care ofereau vizitatorilor anumite plăceri nepermise de biserică sau de pravilele timpului.

După modelul din lumea bizantină sau greco-turcă de mai tîrziu, este de presupus că şi băile din Bucureşti funcţionau cu aer cald, nu să făceau în ele băi de cadă, ci numai limpezirea cu apă după baia propriu-zisă de sudaţie.

Despre modul de funcţionare al acestor băi avem o însemnare, din 26 octombrie 1826, a căpitanului englez James Edward Alexander care, împreună cu prietenii săi, după sosirea lor în Bucureşti şi instalarea în casa care le-a fost pusă la dispoziţie, seara s-au dus cu o birjă la *o baie turcească*, după cum spun ei, care le-a fost indicată, probabil ca cea mai bună.

Acolo — spune el — „am fost duşi mai întîi într-o cameră particulară, unde ne-am dezbrăcat. De acolo am trecut într-o mică sală, înaltă, umplută cu aburi [care emanau] din trei mici cisterne unde era introdusă apă caldă, încălzită cu cocs, sau apă rece.

După ce a apărut o transpiraţie profundă [pe corp], am fost frecaţi cu o mănuşe de păr, după aceea [am fost] săpunaţi, acoperiţi cu clăbuci, aruncîndu-se cantităţi de apă caldă pe noi. După aceea am fost acoperiţi cu grijă şi conduşi în camerele de îmbrăcare, unde ne-am culcat pentru o jumătate de oră, hainele fiind schimbate, în timp ce ne-am răcorit. Am fumat [din] narghilele, am băut cafea şi am luat o lingură plină de dulceaţă şi un pahar cu apa. Ultima parte a acestui procedeu [de îmbăiat] este mult mai bine organizată ca în Persia" [143].

Deci „baia nu era numai o utilitară şi strictă instituţie igienică, ci şi un local de plăcere în care obişnuiţii petreceau lungi ceasuri de desfătare" [144].

---

[143] J. E. Alexander, *Travels from India to England in the years 1825—1826*, London, 1827, p. 251—254, apud Paul I. Cernovodeanu, *Istoria Bucureştilor prin călătorii străini* (manuscris), p. 430.

[144] Dr. N. Vătămanu, *op. cit.*, p. 359.

În secolele XVI-XVIII băile din Bucureşti nu erau întreprinderi sanitare puse la îndemîna marelui public. În ele oamenii nu veneau să-şi îngrijească curăţirea corpului, ci serveau mai mult ca un loc unde o parte din boieri, dar mai cu seamă negustorii, de toate naţionalităţile, veneau să petreacă o parte din timpul zilei, să trîndăvească cîteva ore într-un aer cald, unde băieşii le făceau frecţii şi masaje şi mai apoi le ungeau corpul cu uleiuri parfumate. În timpul cît stăteau la baie culcaţi pe divane, sorbeau pe îndelete cafea turcească în filigene orientale cu *zarfuri* de tombac sau de argint şi, la comandă, li se servea şerbet sau dulceaţă din chisele de sticlă pe tăvi de alamă, orientale, sau mai tîrziu pe cele de Lipsca; linguriţele erau de *madem* (adică de culoarea argintului) sau de argint veritabil, după obrazul şi punga celui care făcea comanda.

Din relaţia pe care ne-o dă călătorul turc Evlia Celebi care a vizitat baia din hanul de pe Podul Beilicului (Calea Şerban Vodă) unde erau găzduiţi turcii cu diferite misiuni în ţara noastră, nu putem spune cu certitudine, după cum s-a afirmat pînă acum [145], că la baia din Ostrov, adică de pe Calea Rahovei, sau la alte băi care au mai fost, vizitatorii erau numai străini, iar băştinaşii nu erau deprinşi cu obiceiul de a face băi.

Chiar dacă la început autohtonii nu vizitau aceste băi, din cauza anumitor reţineri sau neobişnuinţe, începînd cu a doua jumătate a secolului al XVII-lea cînd foarte mulţi neguţători de diverse naţionalităţi se stabiliseră în Capitală, bucureştenii au deprins şi ei, încetul cu încetul, această plăcere a băilor, mai ales bărbaţii, cu atît mai mult că foarte puţine locuri de distracţie, în afara gospodăriilor proprii, erau în Bucureştii din acea vreme.

Baia de la Curtea Veche, proprietatea spitalului Pantelimon. În primele decenii ale secolului al XIX-lea documentele ne relatează existenţa *Băii de la Curtea Veche.* Aceasta nu e una şi aceeaşi cu Baia *din* Curtea Veche, din incinta palatului domnesc, ci cu totul alta care se afla cam la 100 de metri spre apus, situată în cuprinsul fostei Curţi domneşti al cărui teren fusese parcelat, vîndut sau dăruit de domnii fanarioţi la sfîrşitul secolului al XVIII-lea şi începutul celui de al XIX-lea.

Pînă în prezent, cu toate cercetările făcute, n-am putut găsi documentar cînd şi cum a intrat această baie în stăpînirea ctitoriei Ghiculeştilor, adică a spitalului Pantelimon. În ceea ce priveşte locul unde era aşezată, ea era foarte aproape de rîul Dîmboviţa şi presupunem că acolo unde se întretaie astăzi str. 30 Decembrie cu str. Şelari, adică peste drum de locul unde cu vreo 40 ani în urmă se afla restaurantul Stelian Petrescu, iar cu vreo sută douăzeci de ani mai înainte vestitul restaurant şi local de petrecere, intitulat „Cazinoul burghez“, păstrat în imagine într-o fotografie făcută de ofiţerul austriac Ludwig Angerer, în timpul Războiului Crimeii.

Dealtfel locul unde se afla baia se vede din însemnarea chiriaşului, în contract, care spune: „Datu-mi-s-au şi prăvălioara ce este în faţa podului (Uliţa Curtea Veche), în colţu zidului băii dăspre Uliţa Şălarilor“.

Din actele pe care le-am cercetat putem spune următoarele: în primăvara anului 1826, clucerul Nicolae Trăsnea, epitropul spitalului Pantelimon, închiriază unui oarecare Gheorghe Constantin pe timp de trei ani cu o chirie de 800 taleri pe an, *baia de la Curtea Veche.* În contractul [146] încheiat la 23 aprilie 1826, chiriaşul care semnează greceşte, şi care se pare că era un grec constantinopolitan, ce cunoştea bine meşteşugul băilor şi al cafe-

---

[145] *Ibidem*, p. 361.
[146] George Potra, *op. cit.*, vol. II, Bucureşti, 1975, doc. 152, p. 232—233.

nelei arată că a primit baia „dreasă, bună, zdravănă, cu toate ale ei" care se compune din baia propriu-zisă, camerele pentru „şezutul oamenilor", două chioşcuri, încă o odaie, şi cu toate celelalte necesare ce vor fi amintite, anume, într-un inventar semnat de el.

Chiria va fi obligat s-o plătească în două rate anuale, una primăvara iar alta toamna, adică la „Sf. Gheorghe şi la Sf. Dumitru". Iar orice reparaţiuni se vor face în timp de trei ani, cît ţine contractul, atît la baie, la beciuri, la odăi, cît şi la „aşăzarea pietrilor, precum şi niscareva pietre de va lipsi", toate acestea să le facă cu cheltuiala lui şi să nu pretindă nici un ban de la epitropia spitalului sub cuvînt că a cheltuit el. La sfîrşitul termenului de închiriat, el îşi lua angajamentul să predea baia, odăile şi chioşcurile în starea cea mai bună, în care le-a primit.

Şi fiindcă la baie, pentru încălzirea apei, era nevoie de mult foc în fiecare zi, fapt care făcea să se înfunde coşurile mai mult decît la alte clădiri, chiriaşul se mai obliga ca să fie cu „toată îngrijirea" a mătura coşurile de două ori pe săptămînă, ca nu cumva din neatenţia lui să se întîmple vreun foc, fiindcă atunci — spune el — „eu am a răspunde".

Ca o ultimă clauză a contractului, chiriaşul-antreprenor se mai obligă să facă „meremetu podului", adică repararea străzii ce trecea prin faţa băii, precum şi destuparea şanţului cînd va fi nevoie.

În catagrafie [147], adică în inventarul-anexă a contractului, făcut în două exemplare şi unul şi altul, se spune clar tot ce i s-a predat „*teslim* în mînă". Din acest inventar bogat şi interesant, singurul dealtfel cunoscut pînă în prezent, se pot vedea atît încăperile ce cuprindeau baia, precum şi toate mobilele, obiectele şi lucrurile mărunte şi necesare unei bune funcţionări. Datorită acestui inventar putem să ne dăm seama de interiorul unei băi la începutul secolului al XIX-lea şi prin asemănare şi comparaţie să deducem cum arătau şi celelalte mai vechi exceptînd bine înţeles băile domneşti şi cele boiereşti care erau destul de luxoase, asemănătoare cu cele din Grecia, Turcia sau Persia.

Inventarul arată că baia se alcătuia din două odăi mari pardosite cu lespezi de piatră, două chioşcuri, unul mai mare şi altul mai mic, ambele podite cu scînduri, şi dintr-un *cafas* mai mic cu un dulap montat în scobitura unui zid.

Desigur în odăile cele mari, pardosite cu piatră, se făcea baia de aburi propriu-zisă, fiindcă într-una din ele era şi un parmalîc de lemn, adică o podea cu balustradă unde oamenii se puteau urca pe o scară „stătătoare bună" pentru a putea fi mai sus, unde temperatura era mai ridicată. Odăile şi uşile cu geamuri sînt în stare bună, iar înăuntrul lor se găsesc şi dulapuri, cu geamuri, în care se păstrează *macaturile* (acoperăminte de pat) şi celelalte „tacîmuri" necesare băii.

În chioşcul cel mare se află două *mindire* (saltele) umplute cu paie, opt perne de postav umplute cu lînă, altele din pînză „muscălească" umplute cu paie, un macat de postav; în pat, pe sub saltele se află rogojini, iar marginile patului sînt căptuşite cu muşama; pe jos sînt aşternute rogojini, apoi o oglinda de perete şi două sfeşnice de tinichea de cîte o lumînare fiecare. În chioşcul cel mic se găseşte mobilier şi lucruri asemănătoare; se menţionează însă că macaturile de pînză muscălească au ciucuri albi de *tiriplic*, adică de bumbac, iar la perete, în spatele pernelor de pe paturi, se află scînduri ca să le ferească de umiditatea pereţilor. Între cele două chioşcuri sînt

---

[147] *Ibidem*, doc. 153, p. 233—236.

canaturi cu geamuri (adică uși ce se deschid liber, fără încuietoare). La ferestrele chioșcurilor sînt vergele de fier, pentru a nu putea intra nimeni din afară pe acolo. În cele două odăi mari de zid se găsesc lucruri asemănătoare dar în număr mai mare, în plus la ferestre se arată că sînt perdele de pînză, unele din ele „sparte“, adică rupte.

Probabil la intrare, în clădirea băii, se afla o tejghea „cu broască nemțească“ ceea ce arată că avea o bună încuietoare — un fel de Yale din zilele noastre. Această tejghea servea „pentru strîngerea paralelor“. Se mai amintesc apoi anumite lădițe, unele legate de perete cu lanț de fier, două oglinzi rotunde „bărbierești“ și o tavă de Lipsca pentru servitul dulceții.

În timpul cît bărbații își făceau tabietul băii, și, după cum am spus mai sus, acest lucru dura de multe ori ore era necesar și la mare obișnuință pe acea vreme, să bea cafea, să servească dulceață și să fumeze din ciubuc.

Acest obicei era împămîntenit de mult timp și în Capitala țării noastre, deoarece turcii imprimaseră puternic această influență orientală. În huzurul caselor boierești era o adevărată întrecere să se dea cele de mai sus de cea mai bună calitate, iar ciubucele de chihlimbar masiv și narghilele frumos colorate și împodobite cu diferite feluri de mărgele ocupau un loc de cinste în salonul de primire și taifas al musafirilor.

Negustorașii și funcționărașii administrațiilor publice își satisfăceau această plăcere numai la baie. Antreprenorul Gheorghe Constantin arată în inventar că avea tot ce-i trebuie în acest scop. Astfel, el amintește că are toate „tacîmurile cafelii“ și anume: un ibric mare de aramă pentru fiertul șerbetului, trei ibrice mici de tinichea, trei tăvițe de alamă pentru pus ciubucele, cinci ciubuce de lemn de arțar cu tacîmurile lor de os, un ciubuc de lemn de *dîrmos* cu capul de chihlimbar. Apoi o tavă de Lipsca cu cinci *filigene* (cești) și cu *zarfurile* (suport în filigran) de tombac, are însă și două *zarfuri* de argint, desigur pentru clienți mai pretențioși. Mai sînt amintite farfurioare, lingurițe de argint sau de *madem*, adică din aliaj de alamă și nichel care imită argintul, chisele pentru dulceață și cafea, piuă cu pisălogul ei de fier pentru zdrobirea boabelor de cafea prăjită, precum și sită pentru cernut cafeaua, tigăi pentru prăjit cafea și un *tas* (lighean) mare de alamă pentru spălat filigenele.

Printre „tacîmurile băii“, care cuprind foarte multe piese la număr, se amintesc: un clondir pentru camfor, o tinichea de aramă pentru rizmă (?), 28 *peștemene* (cearșafuri) albe și 4 cu vărgi roșii, 8 *havlii*, 6 *peșchire* (prosoape) cusute la capete, 4 *bașlăcuri* (cîrpe de cap), o cămașă de Țarigrad, 13 *dușumele* dintre care unele cu flori iar altele cu vărgi roșii, 14 *bașlăne*, 5 *peștemene* cu *cicma*, 10 *havlii* de *cicma*, 4 *bohcele*, 3 ligheane de aramă pentru săpun, 8 *tasuri* de aramă de diferite mărimi, iar unul de tuci, 3 *mangaluri* mari de aramă, cu toarte de fier și multe alte lucruri mărunte.

În odaia de lîngă *sacnasiu* se află un *cafas* de lemn pe care se pun *peștemenele* să se usuce, apoi mese, dulapuri, putini, lădițe, cazane, ibrice, ligheane, sfeșnice, o lopată de fier pentru foc.

La *chiolan*, probabil la cuptor, se află capace de fier, lopeți pentru scos focul din *chiolan*, *cocioarbă* (prăjină cu cîrlig la un cap pentru a strînge tăciunii și a răscoli jăratecul), topor pentru tăiat lemne, *haraș* (făraș) de lemn pentru gunoi, ciocane mari și mici, clește, 34 perechi galenți cu curele și o pereche cu sidef, o storcătoare de lămîie făcută din lemn, două cutii de *rizmă*, una de aramă și alta de lemn, 5 pietre „curătoare de marmoră“, felinar, teslă etc.

După cum vedem un inventar destul de bogat pe care arendaşul trebuia să-l înapoieze complet şi în bună stare la expirarea contractului.

Din documentele [148] cercetate în ultima vreme aflăm că Gheorghe Constantin a ţinut cu chirie baia „din Şelari“ sau „ot Lipscani“, cum spune el, din 1826 pînă în 1832.

De la această dată înainte, el face un nou contract cu epitropia spitalului Pantelimon, pe termen de 7 ani (1832—1838), dar nu numai pentru baia care se precizează acum că este „din dreptul caselor răposatului dohtorului Costandinache Caracaş“, ci şi pentru prăvăliile cele noi care fuseseră construite împrejur.

În contractul făcut în două exemplare şi întărit de Eforia spitalelor „pămînteneşti“, prin semnătura celor doi efori, Mihail Ghica şi Alexandru Ghica, se spune că baia fiind în „proastă stare şi mai vîrtos din întîmplare şi arsă de foc“ are nevoie de reparaţii mari care, după socoteala făcută de un „meşter calfă“, costă 15 000 lei. Învoirea a fost făcută între cele două părţi, ca jumătate să plătească epitropia, iar cealaltă jumătate arendaşul Gheorghe Constantin, chiar atunci la facerea contractului şi cu obligaţia ca acesta să dea regulat şi la timp chiria care acum se ridicase la 2 900 lei, cuprinzînd şi prăvăliile.

Deci, din 1832, totul a mers normal pînă în 1838 cînd marele cutremur de atunci a zdruncinat rău şi clădirea băii (ziduri crăpate, coşuri şi sobe stricate, geamuri sparte etc.), iar subchiriaşul Vasiliu Constantin, supus grec „carele deşi nu este însuşi cu al său nume trecut în contractul dat de epitropie, dar tot acesta au stăpînit şi stăpîneşte“ [149], renunţă să mai ţină baia în continuare şi părăseşte localitatea plecînd la Focşani.

Epitropia, în 14 iulie 1838, îl dă în judecată cerînd să facă toate reparaţiile, dar Vasiliu Constantin arată că nu din cauza neglijenţei lui s-a întîmplat ruinarea clădirii, ci din cauza unei calamităţi naturale, ce nu a fost prevăzută în contract şi deci nimeni n-are nici o vină.

---

[148] Arh. St. Buc., *Tribunalul Ilfov, secţia I.C.C.*, dosar 3905/1831.

În luna iunie a anului 1831, Gh. Constantin se înţelege cu cîţiva locuitori din comuna Dudeşti, ca în timp de trei luni, să-i aducă 60 de stînjeni de lemne de cer, cu 60 lei stînjenul, pentru focul necesar la baie. Dă şi un aconto de 1200 lei. Contractul însă nu se poate respecta în întregime, deoarece unii dintre ţărani mor din cauza holerei.

În faţa acestei situaţii, la 11 decembrie acelaşi an, Gh. Constantin se adresează tribunalului, arătînd că dacă nu i se procură lemnele contractate înainte de sărbătorile Naşterii Domnului şi baia va fi lipsită de lemne, el va avea o „simţitoare pagubă“. Tribunalul dă sentinţă ca în termen de două luni să se aducă lemnele rămase, iar dacă din forţă majoră sau alte cauze nu se poate, să se restituie suma ce prisoseşte.

Pîrîţii conformîndu-se, după ce aduc lemnele şi văd totuşi că li se mai cere încă o cantitate, se jeluiesc tribunalului că au fost înşelaţi la măsurătoare, fiindcă băiaşul s-a servit de un „stînjen mincinos“, mai mare cu două palme domneşti decît cel obişnuit, şi astfel le-a luat trei stînjeni de lemne mai mult. În plus arată că cei 500 de tufani „groşi ca doniţa“ pe care i-au cumpărat ei cu un leu fiecare, din pădurea armaşului Manu, nici n-au fost puşi la socoteală. De asemenea li s-au luat „în silnicie“ 480 taraşi pe care trebuiau să-i ducă la o moară.

În jalba înaintată la 10 martie 1832, ţăranii Matei, Dumitru şi Vasile din Dudeşti arată instanţei judecătoreşti că şi-au angajat ca vechil (avocat) pe un oarecare Ioniţă, care să stea la judecată pînă cînd se va termina procesul fiindcă „noi sîntem oameni muncitori, neputînd a sta“ în Bucureşti pînă la acea dată.

Respectivii jeluitori îşi încheie plîngerea lor cu următoarele cuvinte: „Ne rugăm cinstitului prezident să se răverse mila dumitale asupra săracilor noastre, că va fi cu păcat să rămînem stinşi din faţa pămîntului, din pricina numitului“. Nu se cunoaşte rezultatul procesului.

[149] Idem, *Tribunalul poliţiei Bucureşti*, 7042/1838.

De la această dată încoace nu mai știm nimic de existența acestei băi care, probabil, a durat pînă în martie 1847 cînd uriașul incendiu de atunci a distrus o mare parte din București și a mistuit și clădirea băii, construindu-se în locul ei altă clădire care, transformată mult, se poate vedea și astăzi.

Baia publică terapeutică a lui Lagarde. În al doilea deceniu al secolului al XIX-lea populația orașului București se mărise cu mult, în comparație cu cea a secolelor XVII și XVIII. Datorită acestui fapt numărul hanurilor, al prăvăliilor de diferite categorii, al piețelor unde se desfăceau alimentele și zarzavaturile s-a înmulțit. Era oarecum necesar ca și numărul băilor să crească.

Această necesitate o aflăm confirmată în cererea francezului Lagarde care, la un an după venirea lui la București, adică în 1813, îl găsim prieten bun cu neastîmpăratul boier Constantin Dudescu (1760—1828) care, în călătoriile sale prin Europa, a risipit o mare avere.

Dudescu și Lagarde — firi aventuriere și în total contrast, unul bogat și celălalt sărac, boierul român oarecum naiv pentru viața din afara hotarelor țării, apoi mic, cocoșat și foarte afemeiat, iar francezul foarte cult, șiret, înalt și frumos — s-au făcut frați de cruce [150] și au călătorit împreună, ani de zile, prin Imperiul austriac, ocupînd la Viena un apartament luxos, poate și în alte orașe la fel, mergînd în sezonul de băi la Baden și trecînd spre sfîrșitul domniei lui Napoleon Bonaparte în Franța.

Întorcîndu-se în țară împreună, boierul nechibzuit, care cheltuise în călătoria lui 75 000 galbeni împărătești, își vînduse cîteva moșii iar altele le amanetase, este pus sub tutelă, iar amicul și protejatul său, fără ocupație precisă, se gîndi că n-ar fi rău dacă s-ar apuca de ceva care să-i asigure existența și poate și o situație materială mai bună.

Pentru acest motiv, la 8 aprilie 1825, Lagarde roagă pe domnul Grigorie Dim. Ghica să-i dea voie să deschidă o baie „pentru căutarea bolnavilor". Pentru investițiile ce le va face cu construirea și dotarea acestei băi el pretinde un fel de monopol, ca, în timp de 20 de ani, să nu mai deschidă nimeni o astfel de baie.

Jalba lui Lagarde este dată marilor boieri să cerceteze și să raporteze. Aceștia, după ce primesc referat favorabil de la medicii Constantin Atanasie-Filitis și Apostol Arsache, stau de vorbă și cu petiționarul spre a se documenta mai pe larg și spre a-l convinge să nu ceară exclusivitate pentru un timp atît de lung.

Din anaforaua [151] pe care o prezintă domnului aflăm că baia pe care vrea s-o construiască Lagarde va fi o clădire cu cel puțin zece camere, va fi înzestrată cu toate cele necesare băilor și va avea apă caldă și rece în mod permanent. Cetățenii bolnavi care vor veni la băi vor găsi medicamentele recomandate de doctori la același preț ca și în oraș și pot chiar să ia masa de prînz cu mîncăruri după listă, sau „după porunca doctorului".

Marii boieri arată că „acest fel de băi sînt și trebuincioase și folositoare la multe boale, mai ales că mulți din bolnavi avînd trebuință la acest fel de băi și neavînd alt mijloc de a le face în casele lor, poate să se înlesnească cu urmarea aceasta". Apoi că facerea acestei băi nu va împiedica interesele celorlalte băi, deci e vorba de mai multe, „unde merg oamenii de se spală de murdalîc, fiind această baie numai pentru bolnavi".

În concluzie, la 8 aprilie 1825, Divanul, alcătuit din marii boieri (Iorgu beizade mare postelnic, Mihalache Ghica, Iordache Golescu, Scarlat Gră-

---

150 N. Iorga, *Studii și documente*, vol. VIII, Buc. 1906, p. XXXIX.
151 I. Cojocaru, *op. cit.*, vol. I, p. 346—347; Arh. St. Buc., *ms.* 1129, f. 29 v.

dişteanu, vornicul Dimitrie Bibescu, învăţatul jurist Nestor mare logofăt, Ioan Falcoianu şi Ştefan Bălăceanu) recomandă [152] domnului să dea cuvenita aprobare de deschidere, dar numai pentru o perioadă mai scurtă, de zece ani, iar după această dată liber este oricine va voi să deschidă asemenea băi ca Lagarde.

Domnul aprobă la 15 aprilie 1825 anaforaua primită şi dă voie respectivului să deschidă baia cerută. Se vede însă că în timp ce se agita problema băii, căutare de local, instalaţii, personal şi multe altele de care depindea o astfel de întreprindere, ceilalţi arendaşi de băi, români şi străini, s-au speriat că francezul le va lua întreaga clientelă, în special pe cea boierească şi negutătorească. Drept urmare, mai mulţi patroni, în frunte cu chir Stanciu arendaşul băii de pe Calea Şerban Vodă, de lîngă Casa Beilicului, avînd alături pe lucrătorii băiaşi, *frecătorii* (maseurii) şi ceilalţi oameni de serviciu se duc in corpore la palat şi prezintă o jalbă domnului.

În jalba înaintată de chir Stanciu (amintită de un vechi publicist [153] se spunea printre altele că el şi băiaşii săi „care au avut cinstea să îmbăieze pe toate paşalele turceşti din vremea răzmeriţii [1821], pînă chiar şi pe măria sa Vodă cînd era numai boier şi pe toată boierimea din protipendadă" acum au ajuns că cerşească pîinea de toate zilele, „pentru că un păgîn franţuz a căpătat voie de la măria sa să facă aşezare de baie, ca la Viana [Viena], cu odăi deosebite pentru muşterii, cu paturi şi oglinzi. Şi au adus din Ţara Ungurească zece băieşiţe tinere, parcă ar fi să meargă la baie numai cucoane tinere. Şi s-a svonit în toţi Bucureştii că de acum înainte la baia turcească (*hamam*) nu mai au ce căuta boierii şi mai ales feciorii de boieri. Adică de ce? Unguroaicele cele tinere ale lui musiu Lagard vor fi mai pricepute decît băiaşele mele, ori săpunul meu cu miros de *odagaciu* * şi de trandafir, spală mai puţin bine decît cel franţozesc, făcut din seu de cîine?"

Domnul apreciind şi simpatizînd pe chir Stanciu din vremea tinereţii, însărcinează pe marele logofăt Nestor să cerceteze din nou pricina şi să-i prezinte anafora, probabil într-un anumit sens, pe care pune următoarea rezoluţie: „Ca să nu se pricinuiască nici o zăticnire la celelalte băi din Bucureşti, unde merg oamenii de se spală de murdalîc, baia lui musiu Lagard să fie numai pentru bolnavi".

Bănuim că rezoluţia dată de domn nu i-a convenit lui Lagarde, căruia i se limita astfel clientela la un număr foarte redus. De aceea nici n-a trecut la înfăptuirea ei, fiindcă nu găsim consemnată funcţionarea băii sub nici o formă, nici atunci, nici mai tîrziu.

Baia de la Domniţa Bălaşa, de pe Podul Caliţii, nu este alta decît baia mitropoliei, adică „baia cea *nouă* şi *mare*" despre care am spus mai sus că a fost construită în secolul al XVI-lea şi dăruită mănăstirii de la Colentina (Plumbuita), pentru a-i crea un venit în plus. Timp de o jumătate de veac şi mai bine nu cunoaştem nimic despre această baie, fapt care nu înseamnă că ea n-a mai existat sau că n-a funcţionat. De-abia la 1852 prindem din nou firul documentar [154] despre ea, cînd este închiriată de Marcu Iosevici şi Marcu Leibu Vensi (Venschi), pe o perioadă de cinci ani, cu 6 500 lei pe an.

---

[152] George Potra, *op. cit.*, vol. II, Bucureşti, 1975, doc. 110, p. 180—181.

[153] Nestor Urechiă, *Bucureştii de altădată*, în „România viitoare", (1913), nr. 4, p. 160—163.

* *odagaciu (adagaciu)* — substanţă balsamică care, arsă, dă un miros aromatic, scoasă din rădăcinile lemnului *odagaciu* cunoscut şi sub numele de *cuien*; se întrebuinţa şi la parfumatul rufelor. Ambele cuvinte sînt de origine turcească: *od ogadjy, cuyen*.

[154] Arh. St. Buc., *Mitropolia Bucureşti*, dosar 894/1844—1860.

În aceeași vreme însă, înalta stăpînire hotărăște să dărîme baia, de pe Podul Calității, de la nr. 5 și să facă pe locul ei o piață „slobodă“, pavată cu piatră, luminată, care să ușureze circulația străzii și să degajeze clădirea Curții Judecătorești de peste drum, care funcționa în casa cumpărată și renovată de stat, fosta proprietate a marelui vornic Mihalache Manu.

La stăruințele mari depuse de mitropolitul Nifon, baia nu mai este dărîmată, ci lăsată să fie închiriată din nou, cu obligația ca locul viran, vecin, dinspre Dîmbovița, tot proprietatea mitropoliei, să fie îngrădit spre a nu se arunca gunoaie pe el și în același timp a se schimba aspectul urît din fața Curții Judecătorești unde vin oameni foarte mulți din București și din întreaga țară.

Socotindu-se de către administrația mitropoliei că dărîmarea băii nu se va face așa repede, în primăvara anului 1858 o închiriază din nou acelorași, pe aceeași perioadă și cu aceeași chirie. Dar are grijă să ia o hîrtie de la mîna acestora, prin care declarau că la o eventuală dărîmare, nu vor avea nici o pretenție. Fiind și chiriașii siguri de acest lucru, ca să aibă un avantaj mai mare, fac reparațiile necesare, spoit, zugrăvit, vopsit etc. pentru care cheltuiesc suma de 14 250 lei. Nu apucă însă să folosească baia decît șase luni, fiindcă se revine la ordinul de dărîmare, iar poliția închide baia și îi dă afară cu forța pe arendași, pricinuindu-le o pagubă, după spusele lor, de 2 900 galbeni „care pagubă, după legiuiri, este datoare sf. mitropolie a ne-o da“.

Mitropolia însă, pe baza hîrtiei luată de la ei, refuză să le dea vreo despăgubire, iar aceștia o dau în judecată depunînd și taxa legală de patru galbeni. Procesul se judecă la Tribunalul Civil Ilfov, secția a II-a, și durează cîțiva ani, pînă la 11 decembrie 1862, cînd se dă sentința în care se spune că reparațiile priveau pe chiriași, fără nici o pretenție de despăgubire din partea mitropoliei, că dărîmarea băii a fost cerută de o forță majoră, iar nu de mitropolie care din contră a luptat din toate puterile a nu se dărîma, dar a fost imposibil. Că, respectivii jeluitori cînd au închiriat baia, încă din 1852, știau că este în dărîmare și au declarat că nu vor avea nici o pretenție de la mitropolie.

În concluzie, cererea reclamanților este respinsă ca neîntemeiată, iar mitropolia este apărată de a plăti vreo despăgubire acestora.

În această vreme, cu toate că chiriașii fuseseră evacuați, baia n-a fost dărîmată, deoarece, la 15 mai 1858, mitropolitul Nifon adresează lui Alexandru Dim. Ghica, fost domn și la acea dată caimacamul țării, o cerere prin care arată că mitropolia ar păgubi foarte mult dacă i s-ar lua locul amintit și i s-ar dărîma baia care nu este în proastă stare, cum va putea verifica chiar arhitectul orașului.

Rezoluția caimacamului, lungă, energică și foarte frumoasă a fost favorabilă mitropoliei și se termină cu următoarea frază: „Baia dar va rămînea nesupărată de *maghistrat* (primărie), proprietate a sfintei case ca și pînă acum, iar locul deșert ce este în fața acestei băi, sf. mitropolie îl va îngriji cu un chip a servi de o înfrumusețare și folosi igienic acelor întrebuințați de acest fel de baie și în general a publicului“.

Această rezoluție a fost comunicată Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice, precum și celorlalte instituții și autorități de care depindea dărîmarea băii. Drept urmare baia nu s-a dărîmat și a fost închiriată de pitarul Iancu Drugeanu, care a cedat-o imediat chiriașului adevărat Wolf Steier.

Cu venirea lui Cuza Vodă la domnie, problema înfrumusețării orașului se pune din nou și deci și dărîmarea băii de la Domnița Bălașa. După nenu-

mărate somaţii începute din vara anului 1859 şi după o serie de intervenţii neizbutite din partea mitropoliei, baia este dărîmată, iar în locul ei s-a deschis o piaţă care cu timpul a dispărut din nou, fiind înglobată în curtea aşezămintelor brîncoveneşti.

Unirea Moldovei cu Ţara Românească într-un singur stat şi reformele înfaptuite în vremea lui Cuza Vodă au creat condiţii favorabile dezvoltării capitalismului. Aceste condiţii au cunoscut un ritm şi mai viu după cîştigarea Independenţei, iar burghezia într-o goană nebună după avere a căutat să intre în tot felul de întreprinderi şi afaceri.

Bucureştii se îndreaptă pe calea progresului: se construiesc edificii publice, străzi, bulevarde, se deschid magazine luxoase cu mărfuri indigene şi din străinătate, iar populaţia oraşului se mărea necontenit. Şi ca să fie la înălţimea dezvoltării era necesar ca şi în Capitală să se deschidă noi băi, mai moderne şi mai bine utilate, după nevoile timpului. Drept urmare, români şi străini, s-au grăbit să deschidă astfel de întreprinderi sanitare, iar mai toate s-au grupat în jurul pieţei mari care se afla la poalele dealului mitropoliei, de-o parte şi de alta a rîului Dîmboviţa.

În ordinea apariţiei amintim următoarele:

Baia de la Grădina cu Cai [155] de pe str. Elefterie, unde se făceau băi de putină. Proprietarul sau antreprenorul acestei băi nu ne este cunoscut.

Băile Warenberg erau un aşezămînt de băi reci care funcţionau numai în timpul verii, adică un fel de ştrand de mai tîrziu. Ele erau situate pe fosta proprietate a Saftei Castrişoaia, de unde şi numele locului Grădina Castrişoaia, adică pe malul drept al Dîmboviţei, nu departe de biserica şi dealul Mihai Vodă.

Construcţia, ridicată în 1840, era destul de frumoasă, dar făcută din scînduri [156], pentru care a trebuit o autorizaţie specială, pe baza unui referat în care se arăta că băile nu se află în apropierea anumitor clădiri, reprezentînd astfel pericol de foc.

Clădirea era alcătuită din două părţi, una era destinată bărbaţilor unde se faceau duşuri şi băi în gîrlă, adică în Dîmboviţa. Prima era condusă de I. Warenberg, iar cealaltă secţie, pentru femei, era în grija soţiei sale „madame Hedwig" (Anette).

În 1841, cînd se publică prima înştiinţare în presa vremii, cunoscută nouă, se arată că Ioan (Johann) Warenberg „proprietarul grădinii cu băile de apă rece cu cascadă" a înfrumuseţat şi a mărit această grădină, „a înmulţit cabineturile pentru băile de bărbaţi, a deosebit încăperea de scăldat ce este pusă pe apă, a întocmit o baie de cascadă" [157].

Dar toate aceste construcţii, amenajări şi înfrumuseţări au costat bani mulţi, pentru care motiv soţii Warenberg s-au împrumutat de la Sava Diculescu cu suma de 400 galbeni, cu dobîndă legală. Neputîndu-şi însă plăti la timp datoria şi fiind siliţi, se împrumută din nou, pentru achitarea acestei datorii, de la dr. Dimitrie Vartiadi cu 500 galbeni olandezi „drepţi la cumpănă şi negăuriţi, cu dobîndă pravilnică" [158], luîndu-şi angajamentul să-i dea în două rate, în termen de un an. Pentru garantarea sumei, soţii Warenberg îşi pun amanet proprietatea lor — grădina cu băile — aşa cum făcuseră şi mai înainte.

---

[155] „Bukarester Haus-Kalender", Buc., 1867.
[156] Arh. St. Buc., *Minist. Lucrărilor Publice*, dosar 23/1840.
[157] *„Cantor de avis"*, V (1841), p. 164.
[158] Arh. St. Buc., *Minist. Justiţiei, Extrajudiciare*, 61/1843.

De la această dată [159] treburile le-au mers bine, au achitat datoria la timp, ba mai mult decît atît, grădina — unde venea tineret mult — a fost împodobită cu 400 lămpi de diferite culori, ca să poată fi folosită pînă noaptea tîrziu.

În vara anului 1845, cînd s-a făcut deschiderea sezonului de băi, ziarele arată că au participat peste 800 persoane care au fost distrate de frumoasele melodii ale muzicii conduse de capelmaistrul Ludovic Wiest [160].

Şi tot în vara acestui an, gazeta [161] lui I. Heliade Rădulescu face un apel către publicul bucureştean să sprijine acţiunea muzicantului Wiest care va da un concert în grădina Warenber (Warenberg) în folosul celor 40 familii care au fost sinistrate de focul de pe Podul Beilicului (Calea Şerban Vodă).

Activitatea băilor şi a grădinii Warenberg este neîntreruptă în vara anilor 1846—1849, iar ziarele [162] anunţă cu elogii că orchestra condusă de violonistul Wiest dă concerte de muzică vocală şi instrumentală, în grădină, acompaniat la pian de Em. Galea şi Gackstäter, Folz la flaut, cu concursul cîntăreţilor: primadona Cuzzani, Mansui şi Marini (în trecere prin ţara noastră).

Grădina lui Warenberg în timpul zilei era folosită pentru băi, duşuri şi plaje, iar seara pentru plimbări, spectacole artistice şi audiţii de muzică, cu diferite arii româneşti şi italieneşti [163], la fel cum se obişnuia şi la *Grădina cu Cai*, în apropierea pieţei Mihail Kogălniceanu de astăzi.

Din 1851, cînd afacerile comerciale începuseră să meargă şi mai bine, Warenberg şi-a luat ca ajutor pentru conducerea grădinii pe un oarecare Pruzinski care, la o anumită dată, anunţa că va da „o soare brilanta cu Pompa di Festa", „cu foc de artifiţie" şi cu trei muzici dirijate de Unfogel [164], sau altădată, concerte de seară ale capelei dirijate de Engel [165].

În timpul Războiului Crimeii (1853—1856), cînd prin Bucureşti s-au perindat foarte mulţi ofiţeri din trei armate străine, ziarişti şi tot felul de oameni de afaceri, în grădina Warenberg şi în celelalte grădini publice, care acum se înmulţiseră, cîntau „bande de muzică" [166] străine şi române, tarafuri de cei mai aleşi lăutari, iar Wiest îşi alcătuise o orchestră de peste 40 muzicanţi.

Serile de dans şi balurile se ţineau lanţ atît în casele boierilor şi neguţătorilor bogaţi şi în diferite săli şi grădini publice, iar doamna Warenberg anunţa că închiriază „o bogată colecţie de tot felul de costume de bal", cu preţuri moderate [167].

Ultima dată [168] cînd întîlnim funcţionarea băilor Warenberg, este anul 1867 după care nu mai ştim nimic de existenţa lor. În orice caz nu puteau funcţiona mai mult de 1880—1883 cînd au început lucrările de canalizare a Dîmboviţei, ceea ce a schimbat cu totul înfăţişarea ambelor maluri, mai ales în această parte a oraşului, unde s-au ridicat construcţii noi, mari instituţii de stat şi frumoase case particulare.

---

[159] *„Vestitorul românesc"*, VII (1843), nr. 54, 92, 106.
[160] Idem, IX (1845), p. 184.
[161] *„Curierul românesc"*, XVII (1845), p. 225.
[162] *„Vestitorul românesc"*, IX (1848), p. 372; *„Journal de Bucarest"*, I (1849), p. 104, 140, 323—332; *„Bucurester Deutsche Zeitung"*, V (1849), p. 119, 155.
[163] *„Vestitorul românesc"*, XVI (1851), p. 165, 230.
[164] Idem, p. 244.
[165] *„Bukurester Deutsche Zeitung"*, IX (1853), p. 248.
[166] *„Vestitorul românesc"*, XIX (1854), p. 153—154.
[167] Idem, p. 154 (text român şi francez).
[168] *„Bukarester Haus-Kalender"*, Buc., 1867.

Baia lui Marcu Lucca [169] de pe str. Oiţelor nr. 3 (apoi nr. 2—4), al cărei patron şi-a schimbat numele mai tîrziu în Marenco, a fost condusă după moartea lui de către fiii săi.

Baia lui Mihăescu I. Mihai de pe str. Dorobanţi nr. 115.

Baia lui Meltzer Adolf de pe str. Jicniţa, numită mai tîrziu Negru Vodă, nr. 12—14. Cîţiva ani a fost ţinută în arendă de maghiarul A. Naghi. Aici se făceau băi de aburi şi putină.

Baia lui Mitraszewsky I. [170] de pe str. Poliţiei nr. 4—6 (apoi nr. 7) condusă după moartea întemeietorului de soţia sa (Ana) care i-a pus emblema „Diana". Pe la 1867 la această baie se făceau chiar abonamente lunare sau pe timp mai îndelungat. Se păstrează abonamentul [171] poetului Nicolae Nicoleanu *. Marele nostru poet Mihai Eminescu era şi el unul dintre cei care frecventa des această baie şi unde, după o baie de abur, a avut un şoc nervos care va fi un simptom al bolii de mai tîrziu, ce-i va apropia sfîrşitul.

Aceste băi particulare care erau puse zilnic la îndemîna publicului bucureştean, totuşi nu erau suficiente. Aşa că, în ultimul deceniu al secolului al XIX-lea se deschid altele.

Eforia Spitalelor Civile ca să-şi creeze un venit în plus pentru spitalele ce le avea în grija sa, încă din anul 1870 şi-a propus să construiască un stabiliment de băi, modern, sistematic şi superior din punct de vedere igienic celorlalte existente. Însă de-abia în 1882 Eforia a obţinut din partea statului un teren gratuit pe bulevardul Elisabeta (6 Martie; Gh. Gheorghiu-Dej), situat între hotelul Herdan (Hotelul Bulevard, construit în 1867) şi casa Sion, iar în fund mergea pînă în clădirea jandarmilor pedeştri — „pentru construirea şi instalarea unui aşezămînt de băi publice" [172].

Construirea acestei băi a început în 1882 şi s-a terminat în 1886, cînd a fost pusă la dispoziţia cetăţenilor din Bucureşti. Era un stabiliment de lux, cu băi calde, hidroterapie, masaje, duşuri reci, piscină, care de la 1890 a fost pus sub direcţia medicală a doctorului Dimitropulo [173], specialist în boli de stomac, ce dădea consultaţii zilnic între orele 4—6 după amiaza, în localul băilor. Din cauza preţurilor mari, acest aşezămînt sanitar nu era la îndemîna oamenilor săraci, ci numai a burgheziei bogate şi moşierilor.

În acelaşi timp, Eforia a construit în faţa băilor, înspre bulevard, un mare edificiu cu apartamente, prăvălii şi birouri, iar mai apoi una din cele mai mari săli de teatru şi cinematograf din Bucureşti (Sala Eforiei sau Teatrul cel Mare).

După 1890, se deschid încă două băi, una a lui *Grunberg Iosif* [174] de pe str. Bravilor nr. 26 (strada care începea din calea Văcăreşti şi se termina în str. Brumărel) şi cealaltă „Baia Centrală".

În ultimii ani ai secolului al XIX-lea, lîngă Biserica armenească, pe noul bulevard deschis de Em. Protopopescu-Pake (actualmente Bulevardul Republicii), colţ cu strada Arcului şi Italiană, doctorul Erdreich construieşte

---

[169] Th. Bauer, *Călăuza Bucureştilor*, Bucureşti, 1882, p. 75.
[170] *Ibidem.*
[171] Acad. R.S.R., *ms.* 926, f. 246.
* N. Nicoleanu (1833 1871; redactor la *Românul*, *Ateneul român*, *Satyrul;* revizor şcolar pentru judeţele: Iaşi, Vaslui, Fălciu; director al Gimnaziului şi internatului din Iaşi; „cap al secţiunii bunurilor publice" şi apoi secretar al Direcţiei generale a Arh. Statului; director în Ministerul Instrucţiunii; apreciat de B. P. Hasdeu şi de miniştrii: N. Creţulescu, D. Cariagdi, C. A. Rosetti şi V. A. Urechiă.
[172] A. G. Galaşescu, *Eforia spitalelor civile*, Buc., 1899, p. 859—861.
[173] *Anuarul naţional al României*, anul II (1891—1892), Buc., 1891, p. 331, 702.
[174] Idem, p. 311.

o foarte frumoasă clădire, în care deschide un renumit stabiliment de băi care, mai tîrziu, a trecut în proprietatea unui oarecare Mirea, funcționînd sub acest nume aproape patru decenii. A fost una din băile bune ale orașului nostru.

Cam în aceeași vreme, Primăria orașului deschide și ea o baie populară pentru oameni săraci, pe cheiul drept al Dîmboviței, în spatele vechiului teatru de operetă al cărui teren pe acea vreme era ocupat de societatea de arme și gimnastică (tir) care avea bazin, dușuri și băi de putină.

Spre sfîrșitul secolului al XIX-lea multe firme străine își deschid sucursale în București și, prin reprezentanți autohtoni sau străini, fac cele mai bune afaceri.

În ramura utilării tehnice a stabilimentelor de băi publice sau pentru instalațiile de băi în casele particulare burgheze, al căror număr se înmulțea simțitor, la București era reprezentanța firmei franceze *Delaroche* din Paris.

MORI CU APĂ, CAI, VÎNT ȘI ABURI

Din cele mai vechi timpuri oriunde s-au așezat oamenii (munte, deal, șes) pe lîngă celelalte alimente pe care le consumau, cel mai important articol nu era altul decît pîinea, în forma ei cea mai primitivă, alcătuită din făina diferitelor cereale pe care le cultivau.

Dar pentru a transforma cerealele în făină, oamenii zdrobeau grăunțele cu ajutorul a două pietre tari, una mai lată pusă dedesubt pe care puneau grăunțele și alta mai mică, de formă oarecum rotundă, pe care o țineau în mînă și prin frecare izbuteau să obțină o făină mai mare decît cea de azi, dar de care ei erau foarte mulțumiți.

Mai apoi s-au folosit de rîșnițe de piatră, de formă conică (din care ni s-au păstrat nenumărate piese mai mici sau mai mari, pe care le putem vedea în muzee). Bineînțeles că aceste piese nu erau de folosință comună, ci fiecare familie își avea obiectul ei la care ținea ca la un lucru de preț.

A urmat moriștele de mînă care făceau munca mai ușoară și dădeau un randament mai mare. Locuitorii înmulțindu-se neîntrerupt, comunitățile oamenilor au trecut la o adevărată invenție — morile mișcate cu ajutorul apei — la care întreaga colectivitate putea să-și macine cerealele. Acestea erau așezate, de obicei, pe marginea apelor curgătoare, iar omul le-a îngrijit și folosit totdeauna.

Nu ne vom ocupa de epoca străveche a rîșnițelor, sau de celelalte pe care le-au folosit locuitorii de pe malurile Dîmboviței bucureștene în decursul timpului, ci numai de morile pe care documentele ni le amintesc.

În raport cu timpul, împrejurările și nevoile, locuitorii orașului s-au folosit de mori de apă, vînt, mori cu cai iar de la jumătatea secolului trecut, cînd progresul tehnico-științific a pătruns și în țara noastră, s-au adus și instalat și în București mori care funcționau cu puterea aburului.

Pe baza documentelor inedite sau publicate, vom căuta sa prezentăm existența acestor mori, evoluția lor, precum și desele pricini de neînțelegere care s-au iscat între proprietarii lor, sau între aceștia și locuitorii vecini.

Mori cu apă. Deductiv și logic, în București au existat mori cu apă din vremea cînd așezarea se găsea în formă de sat, iar numărul lor a depins în primul rînd de cel al locuitorilor. Aceștia înmulțindu-se neîncetat, se înțelege că și numărul morilor a sporit. Ele au însemnat prima „industrie“ locală care aducea frumoase venituri proprietarilor lor, adică mănăstirilor și boierilor.

Oamenii simpli, saraci, nu aveau posibilitatea să-şi construiască mori, şi chiar dacă prin absurd ar fi avut, dispoziţiile celor bogaţi şi puternici nu le îngăduia acest lucru.

Cel mai vechi document care ne aminteşte existenţa morilor din Bucureşti este de la jumătatea secolului al XVI-lea, dar această informaţie nu înlătură faptul că ele au existat cu mult, foarte mult timp înainte de atestarea lor documentară. Dacă la jumătatea secolului al XVI-lea constatăm mori în satele dimprejurul Bucureştilor, pe apa Dîmboviţei şi a Colentinei, cu atît mai mult ele existau şi în oraş şi, desigur, cu mult înaintea celorlalte.

În timpul lui Alexandru al II-lea Vodă (1627—1629) sînt amintite două mori ale lui Dobromir banul, ce se aflau „la locul adînc" [175] al mănăstirii Sf. Nicolae, adică mai sus de fostul pod de la Izvor care făcea legătura între strada Uranus şi Schitu Măgureanu.

În documentul din 10 februarie 1630 se spune că morile domneşti erau „lîngă baie, aproape de curte" [176], cam pe unde se află astăzi biserica Domniţa Bălaşa şi clădirea Tribunalului.

„Înainte de 1632, Nicula Vistierul stăpînea mori pe Dîmboviţa; ele erau însă aşa puse, încît înecau nu numai morile mănăstirii Radu Vodă şi grădina acesteia, dar chiar şi grădina domnească. Nu-i de mirare deci că Leon Vodă [Tomşa], făcînd cercetare la faţa locului, împreună cu boierii divanului, cu judeţul şi cei 12 pîrgari şi cu bătrînii mahalalei, pune şi strică, în prezenţa sa chiar, morile cu bucluc" [177].

Trec aproape 40 de ani în care nu mai avem ştiri despre morile bucureştene pînă la data de 3 mai 1670 cînd egumenul mănăstirii Mihai Vodă înaintează o plîngere domnului în care arată că morile ce are, nu pot funcţiona din cauza altora ale mănăstirii Sf. Ecaterina şi ale feciorilor lui Ghiorma fost mare şătrar (1654). Atunci, Antonie Vodă numeşte şase boieri care împreună cu „meşteri buni de mori" (sînt amintiţi Franţi meşterul, Neagu de la morile mănăstirii Sf. Sava şi Stan de la morile lui Paraschi mare logofăt), să meargă şi să constate la faţa locului care este cauza, cercetînd funcţionarea morilor şi cînd este apa mare şi cînd este mică. Şi cu „ale lor suflete, pre dirept să le tocmească morile" [178], ca să fie ambele părţi mulţumite.

Cîţiva ani mai tîrziu, la 31 mai 1678, Gheorghe Duca Vodă — din cauza morilor proprietatea bisericii din Curtea domnească care au prilejuit ieşirea din matcă a apei Dîmboviţei ce a distrus grădina domnească „tocmită şi înfrumuseţată cu vie şi pometuri roditoare", surpînd şi o parte din dealul Mitropoliei — hotărăşte împreună cu mitropolitul şi boierii ţării să desfiinţeze acele mori, dînd în schimb bisericii un venit de 200 galbeni anual ce-i va primi „din vinăriciul viilor ce se află pe dealul Bucureştilor" [179].

De fapt astfel de inundaţii se întîmplaseră şi mai înainte în timpul altor domni care şi ei erau hotărîţi „să le *taie* şi să le strice de tot să nu mai fie mori la acel vad", dar din „întîmplarea vremilor şi a scurtelor domnii" au rămas, provocînd în continuare inundaţii şi stricăciuni.

Trebuie să ştim că preoţii, grămăticii şi diaconii ce slujeau la biserica ce se afla chiar în incinta Curţii domneşti nu primeau nici un salariu şi pentru acest motiv domnii de mai înainte le-a dăruit venitul morilor din apropiere ca să aibă cu ce se hrăni, iar după desfiinţarea morilor ca să nu sufere şi să

---

175 Constantin C. Giurescu, *Istoria Bucureştilor*, Bucureşti, 1966, p. 340—341.
176 *Ibidem*.
177 *Ibidem*.
178 George Potra, *op. cit.*, (1634—1800), vol. III, Bucureşti, 1982, p. 71.
179 *Ibidem*, (1594—1821), vol. I, Bucureşti, 1961, p. 179—180.

poată să-și vadă liniștiți și în tihnă de obligațiile ce le aveau, Duca Vodă, după cum am văzut mai sus, le-a dat în schimb dreptul să încaseze 200 de galbeni din vinăriciul ce se lua de la viile ce se aflau pe dealul Bucureștilor, vii care formau o adevărată podgorie ce se întindea de la Cotroceni pînă la cealaltă margine, la Văcărești.

Mai apoi Șerban Cantacuzino, nu atît de darnic ca și ceilalți voievozi, le-a micșorat venitul dîndu-le numai vinăriciul de la anumite vii din dealul Bucureștilor, dar acesta neacoperind suma dinainte și nefiind nici suficient pentru întreținerea preoților, grămăticilor și celor necesare bisericii, noul domn Constantin Brîncoveanu, la 18 iunie 1693 le-a dat întreg vinăriciul „partea domnească", adică din zece vedere una, împreună cu „părpărul [monedă bizantină] și ploconul după obicei" [180] și astfel lucrurile s-au liniștit și personalul bisericii nu a mai avut nici un motiv de plîngere.

Odată ce morile bisericii domnești au fost desființate, se înțelege că, celelalte mori ale mănăstirilor au avut de lucru mai mult și un venit mai mare și spre a fi și mai avantajați unii egumeni au căutat să-și mute morile de la margine mai spre interiorul orașului. Așa s-a întîmplat cu mănăstirea Mihai Vodă mai înainte și la 25 august 1692 cu mănăstirea Radu Vodă care obține voie de la Constantin Brîncoveanu să-și mute vadul morii mai jos, în fața morii mănăstirii Mihai Vodă și ambele să fie „înjugate" [181], adică una în fața celeilalte, așa cum au fost și mai înainte cînd aveau amîndouă vadul mai sus pe apa Dîmboviței.

Cîțiva ani mai tîrziu, se vede că mănăstirea Radu Vodă fusese reclamată că ocupase un loc de vad de moară mai mare decît i se dăduse. Pentru lămurirea acestei situații, la 7 august 1696, din ordinul caimacamilor lăsați de Constantin Brîncoveanu, patru neguțători sînt rînduiți să delimiteze locul vadului de moară al mănăstirii Radu Vodă pe care-l primise drept schimb „pentru locul mănăstirii ce au fost la poarta domnească din sus și s-au luat pre seamă domnească" [182].

Nu cunoaștem rezultatul acestei cercetări și delimitări, dar bănuim că dacă mănăstirea Radu Vodă a ocupat un loc mai mare decît îi fusese dat, a trebuit să revină la ceea ce primise.

Cu ocazia renovării bisericii mănăstirii Sf. Ioan Botezătorul (pe locul actualului palat C.E.C.), Constantin Brîncoveanu, la 2 februarie 1706, dăruiește mănăstirii moșia Grozăvești cu „trei roate de moară care sînt în apa Dîmboviții" ce fuseseră altădată ale marelui clucer Radu Păușascu, iar mai apoi ale fiului său Tănasie clucer, care a lăsat o fiică Stanca, ce a fost căsătorită cu Gligorașco postelnicul „fiul boiariului domnii mele Șerban Greceanu vel logofăt" [183].

Dar la nici un an după căsătorie Stanca a decedat, nelăsînd urmași, fiind înmormîntată la această mănăstire unde au fost îngropați părinții și strămoșii ei. „Și nerămîindu-i coconi au cocoane ca să stăpînească ce ar fi rămas în urma ei, domnia mea am socotit pentru sufletele lor și pentru a lor pomenire, de am dat și am închinat la această sfîntă mănăstire ce s-au numit mai sus, ca să fie pre seama sfintei mănăstiri" [184].

---

[180] *Ibidem*, p. 202—204.
[181] *Ibidem*, (1634—1800), vol. III, p. 100—101.
[182] *Ibidem*, p. 112—113.
[183] *Ibidem*, (1594—1821), vol. I, p. 235—237.
[184] *Ibidem*.

Mai tîrziu, în alte documente, vedem că domnii Grigore II Ghica [185] în 25 noiembrie 1749 şi Scarlat Grigore Ghica [186] în 20 octombrie 1758, confirmă bisericilor din Curtea domnească vechile privilegii şi scutiri de dări pe care le-au dat alţi domni înainte pentru stricarea morii cu două roate ce fusese „împotriva băii cei vechi" care făcuse multă stricăciune şi înecătură grădinii domneşti în timpul lui Duca Vodă.

Nu cunoaştem cît uium pretindeau morile din Bucureşti şi dacă se făcea vreun abuz în ceea ce priveşte rîndul la măcinat. Bănuim că existau abuzuri şi în capitală, dar într-o măsură mai mică, fiindcă controlul stăpînirii aici era mai frecvent şi mai apropiat. Nu acelaşi lucru se întîmpla la morile de pe moşiile boiereşti unde morarii şi arendaşii făceau multe abuzuri în paguba ţăranilor. Astfel, nu acordau rînd la măcinat de porumb şi mei decît după ce ţăranul dădea 4—5 ocale de vin, iar uiumul ce i se lua era mult mai mare decît cel hotărît.

Pentru stîrpirea acestor abuzuri, domnul Alexandru Moruzi, la 25 octombrie 1794, a dat un *nizam* (poruncă) pentru interzicerea lor şi fixarea uiumului, spre a nu mai fi cerut după bunul plac al morarilor sau arendaşilor.

În acelaşi timp fiind informat că morarii speculau făina care o adunau de la uium, a dat ordin ca acea făină să fie vîndută ţăranilor cu 3 parale ocaua şi cu nimic mai mult. Şi pentru a se putea verifica aceasta, domnul porunceşte ca „satele vecine cu moara, să rînduiască cîte un om din partea lor la moară, care să stea *napristan* (permanent) la moară, să vadă cît uium se adună şi tot acel uium să fie datori a-l vinde pe la locuitorii din acele sate, cu preţul arătat mai sus, lăsîndu-se arendaşului şi morarului numai cît se va socoti de ajuns pentru trebuinţa casei lor" [187].

Mori cu cai. Nu întotdeauna însă morile puteau funcţiona, fiindcă, în anumite perioade debitul apei era prea mic, dar motivul principal era, atunci cînd, în timpul iernii, apele rîului Dîmboviţa îngheţau. Într-o astfel de situaţie, nu se puteau pune în mişcare roţile morilor, făină nu se mai măcina, pîine nu se mai putea face şi populaţia nevoiaşă suporta lipsuri şi mari necazuri.

Lipsă de făină suficientă se întîmpla nu numai cînd apa era îngheţată, ci şi în anumite ocazii nedorite cînd oraşul Bucureşti era ocupat de oştiri străine, iar morile de apă existente nu puteau satisface nevoile de hrană ale unui plus de populaţie care se putea urca la mii şi mii de oameni peste numărul locuitorilor stabili ai oraşului.

În astfel de grele împrejurări, stăpînirea dădea ordine tuturor boierilor care aveau mori şi în special egumenilor de la mănăstirile din oraş, să construiasca urgent mori cu tracţiune animală, în special cu ajutorul cailor.

Documente mai vechi, din secolul al XVII-lea, care să menţioneze astfel de situaţii nu cunoaştem. Desigur că au fost multe, dar timpul le-a distrus. Cel dintîi document care ne arată existenţa morilor de cai este din 27 noiembrie 1793. Prin hrisovul domnesc, Alexandru Constantin Moruzi arată că oricînd poate să se întîmple „ori a îngheţa morile de iuţimea iernii-*precum astă una dată să află* (s.n.), ori ferească Dumnezeu din secetă, şi pătimeşte norodul politii [oraşului] pentru lipsa de hrana cea trebuincioasă obştii"[188], pentru care motiv dă ordin mitropolitului şi marilor boieri să cheme pe toţi

[185] *Ibidem*, p. 403—405.
[186] *Ibidem*, p. 440—443.
[187] V. A. Urechiă, *op. cit.*, vol. V, Bucureşti, 1893, p. 453.
[188] George Potra, *op. cit.*, (1634—1800), vol. III, p. 386—387.

egumenii și epistații celor 14 mănăstiri * din oraș, închinate sau neînchinate, care „sînt datoare la o trebuință de obște ca aceasta, a face ajutorul cel cuviincios" și tuturor să le dea „strașnică poruncă ca fiecare în timpul cel mai scurt să facă cîte o moară cu cai ori în incinta mănăstirii, ori în altă parte, dacă acolo locul nu permite. Termenul de executare este de 20 zile, cel mult 25, cînd trebuie să fie gata „cu toate cele trebuincioase de măcinat, care să rămîie și să se afle acum și totdeauna acest acaret mănăstirilor, de a să afla în vreme de trebuință și pentru folosul și ajutorul obștii".

Și pentru ca lucrul să meargă bine și să se facă la timp, dă ordin marelui logofăt să numească un logofețel de divan care să se intereseze și celor mai îndărătnici să le facă „strînsoare de a isprăvi în acest soroc". De asemenea dă ordin epistatului Agiei să dea tot concursul în această problemă. „Iar carele nu va fi următor, să-l arătați domnii mele, cu anafora, ca să să ridice și isgonească din mănăstire, ori pămîntean sau străin de va fi".

În același timp se dă ordin unui boier epitrop să meargă în județul Dîmbovița și să aducă, în care cu chirie, toate pietrele de moară ce se vor găsi gata. Apoi să dea poruncă pietrarilor a mai face încă 10 perechi de pietre și să comunice ispravnicilor județului să dea tot concursul „a nu se face zăbavă"[189].

Și tot Alexandru Constantin Moruzi la începutul anului următor (22 ianuarie 1794) poruncește boierilor Epitropiei obștei să achite costul celor două mori care s-au construit, din ordinul lui, la capul Podului Mogoșoaiei. Morile să fie date cu chirie, iar sumele încasate să fie trecute în catastif și în condica de venituri a Epitropiei [190].

Mai tîrziu, la 2 octombrie 1803, și Constantin Ipsilanti a dat ordin mănăstirilor din București să aibă fiecare cîte o moară cu cai care să fie gata pentru vremea cînd sînt inundații sau în timpul iernii cînd apa Dîmboviței este înghețată.

Inundația din 1805 care, probabil, a făcut mari pagube și stricăciuni morilor de apă, obligă pe Ipsilanti să repete ordinul dat înainte, ca mănăstirile să-și pună la punct morile cu cai.

Morile ce trebuiau să construiască mai sus menționatele manăstiri sîntem siguri că s-au făcut, fiindcă poruncile domnului nu admiteau tocmeală, nici întîrziere, nici neexecutare. Și bănuim că aceste mori au rămas și au funcționat pînă în ajunul noului război dintre Rusia și Imperiul otoman care a început în 1828 și s-a încheiat prin Pacea de la Adrianopol în 1829.

La această vreme însă se dau noi ordine asemănătoare celor de mai înainte. Astfel, contele (graful) Pahlen prin adresa nr. 6249 din 1 decembrie 1828 aduce la cunoștința Divanului țării că baronul Sachelarie, după sarcina ce i s-a dat, a cumpărat o foarte mare cantitate de *bucate* (cereale) care așteaptă să fie măcinate, dar lucrul merge cu anevoință, fiindcă morile de pe apa Dîmboviței nu pot prididi cu măcinatul pentru trebuința oștirilor și a locuitorilor, deoarece este puțină apă din cauza vremii de iarnă „iar din pricina înghețurilor ce va urma, poate să stea dă tot".

Din această cauză dă ordin ca, fără zăbavă, fiecare mănăstire să facă cîte o moară cu cai (de fapt un singur cal era suficient), așa cum s-a procedat și mai înainte. „Ca prin aceasta să se înlesnească măcinarea bucatelor pentru oștiri, în această vreme foarte neapărată, și prin acest mijloc să se ușureze

---

* Mitropolia și mănăstirile: Radu Vodă, Sf. Gheorghe Nou, Mihai Vodă, Sf. Ioan, Sărindar, Sf. Ecaterina, Arhimandritul, Sf. Spiridon Nou, Greci, Zlătari, Stavropoleos, Văcărești, Cotroceni și Mărcuța.

[189] V. A. Urechiă, *op. cit.*, vol. V, p. 305.

[190] *Ibidem.*

lăcuitorii acestui pămînt dă hrana soldaţilor de la cfartiruri". În continuare spune că măsura dată „este foarte dreaptă, căci pentru măcinatu făinii împărăteşti să va plăti" [191].

Pe lista trimisă Divanului sînt trecute 17 mănăstiri, dar în această listă nu mai este trecută ca altădată Mitropolia, însă sînt puse în plus mănăstirile Sf. Spiridon Vechi, Sf. Apostoli şi biserica Creţulescu care de fapt nu era mănastire. Aceasta chiar înaintează o întîmpinare arătînd că „este aşa de săracă" [192], încît nu poate face o astfel de moară. Drept urmare, generalul maior Gatovski, vice-prezident, dă dispoziţie Divanului să hotărască o altă mănăstire care să facă moară în locul acesteia, scoasă de pe listă.

Pentru ca morile să fie toate la fel şi de aceeaşi dimensiune, marele spătar Alexandru Ghica trimite fiecărei mănăstiri o listă de materialele * ce trebuie să cumpere şi de îndată să se apuce de construirea ei, ca la data hotarîtă „sa fie moara gata negreşit". Şi de primirea acestei liste să se trimită răspuns grabnic Spătăriei.

Numai la două zile dupa primirea ordinului de la contele Pahlen, Divanul — sub semnătura mitropolitului Ignatie, Barbu Văcărescu, Mihail Ghica, Alexandru Ghica, Constantin Câmpineanu şi Nestor — trimite egumenilor de la mănăstirile [193] arătate cîte o adresă în care li se face cunoscută înalta hotărîre, poruncindu-li-se să facă moara în termenul hotărît şi, ca să-i mai îmbuneze, îi anunţă că pentru măcinat vor primi plata cuvenită.

La sfîrşitul lunii decembrie a anului 1831, Sfatul orăşenesc constatînd că apa Dîmboviţei a îngheţat „şi pentru ca nu din pricina aceasta să se întîmple lipsă de pîine în politie, neavînd brutarii sumă de făină îndestulă" [194], orînduieşte pe polcovnicul Dumitrache să meargă pe la mănăstirile care au mori cu cai să cerceteze în ce situaţie se află şi unde le va găsi stricate, să comunice egumenilor că sînt obligaţi să le repare în 24 de ore, avînd la îndemînă oamenii şi caii de care este nevoie.

Se pare că morile s-au reparat şi au funcţionat normal, atunci cînd a fost cazul, pînă în vara anului 1834 cînd Departamentul pricinilor din Lăuntru aduce la cunoştinţa Sfatului orăşenesc că neplouînd la munte, apele Dîmboviţei scad de la o zi la alta. De aceia să se pună în vedere brutarilor să macine făină în cantitate suficientă spre a nu rămîne oraşul fără pîine, iar ca acest lucru să se poată face normal este necesar ca mănăstirile să-şi dreagă morile cu cai şi să le pună în funcţiune.

---

[191] Arh. St. Buc., *mss.* 1086 şi I. Cojocaru, *op. cit.*, vol. I, Bucureşti, 1958, p. 411—412.

[192] *Ibidem*, p. 415.

* Morile trebuiau să aibă 3 stînjeni şi jumătate atît în lungime cît şi în lăţime şi să se folosească pentru construirea lor următorul material: 10 podini lungi de 4 stînjeni; 20 stîlpi lungi de un stînjen şi un sfert, 40 grinzi pentru paiante şi cosaci, lungi de 2 stînjeni; 20 căpriori lungi de 3 stînjeni; 150 laţuri; 900 scînduri de Focşani, pentru înveliş; 250 scînduri de mijloc de Cîmpulung, pentru zidurile pereţilor de ştoborît; 30 oca piroane; 1000 cuie de laţ; 7000 cuie pentru învelitoare; 2500 cuie pentru zidurile pereţilor pentru ştobăreală; 100 ocale de fier lucrat; 10 colaci de 4 palme; 4 stinghii pentru roată, lungi de 11 palme; 1 fus lung de un stînjen jumătate; un felinar [?] care întoarce piatra; 2 lemne la fus unde leagă calul; 10 lemne groase care se pun deasupra fusului şi felinarului, lungi de 6 palme; 10 scînduri pentru cutia unde se învîrteşte piatra şi curge făina şi unde să pune grîul; 300 lemne de corn, pentru cuie de roată. (Arh. St. Buc., *Mănăstirea Cotroceni*, CXI-56; I. Cojocaru, *op. cit.*, p. 414).

[193] Arh. St. Buc., *Mănăstirea Cotroceni*, XCIII-102, idem, *Mănăstirea Mărcuţa*, I-44.

[194] Idem, Filiala Municipiului Bucureşti, *Primăria oraşului*, 13/1831.

Pentru cercetarea morilor şi verificarea cum se fac reparaţiile, Sfatul a delegat un slujbaş să cerceteze şi să raporteze în fiecare zi, cum se desfăşoară mersul lucrărilor.

La 2 august 1834, Alecu Constantinescu [195], delegatul însărcinat, raportează că majoritatea morilor sînt în stare bună, unele chiar funcţionează, în afară de cea de la mănăstirea Zlătari care este în curs de reparaţie, iar la Mihai Vodă şi Stavropoleos nu au cai, dar au promis că vor aduce.

Curios este faptul că delegatul Sfatului arată că situaţia este relativ bună, iar pe de altă parte domnul dă ordin să se repare morile. Şi în acest scop, la 25 septembrie 1834, meşterul „Fredelig Gaer“ dă înscris Sfatului orăşenesc „că din înaltă poruncă a mării sale lui Vodă“ s-a însărcinat să repare zece mori cu cai, în aşa fel ca fiecare să poată măcina 350 ocale de grîu în 24 de ore. Termenul lucrării este de maximum şase săptămîni, iar pentru toate se învoieşte să i se plătească 12 000 lei din care 10 000 era costul lemnăriei şi a altor materiale necesare, iar 2 000 lei „pentru plata ostenelii mele“ [196].

În anexa pe care o prezintă arată suma care este necesară pentru repararea fiecărei mori, variind între 1050 lei şi 1750 lei pentru moara de la Mihai Vodă a cărei construcţie este arsă. Tot de aici aflăm că mănăstirea Sf. Gheorghe Nou avea două mori.

Şi ca să nu se spună de unii egumeni că au făcut cheltuială mare cu reparatul morilor, Mihai Cornescu şeful Departamentului pricinilor din Lăuntru, la 3 octombrie 1834, face cunoscut Sfatului orăşenesc, că pentru dregerea morilor de cai ale mănăstirilor să nu se facă „vreo deosebită însemnătoare cheltuială“ [197]. Şi pentru ca lucrul să fie cît mai corect făcut şi fără risipă, să trimită pe cel mai bun meşter morar şi la faţa locului să arate fiecărui egumen costul reparaţiei şi apoi făcîndu-se socoteală pentru toate morile reparate, să se trimită situaţia Vorniciei, pentru a se plăti banii cheltuiţi.

În afară de aceasta, fiindcă unii egumeni au arătat că întreţinerea cailor pentru mori necesită o cheltuială mare, domnul comunică la Secretariatul Statului şi acesta, la 8 ianuarie 1836, Departamentului pricinilor din Lăuntru, că folosirea morilor este numai pe vremea cît apa este îngheţată şi că nu este nevoie şi nici nu sînt obligaţi să aibă cai decît pentru acea perioadă. „Morile însă să vor ţine în stare bună, căci lipsa cailor poate a să înplini lesne la vreme de trebuinţă, care se întîmplă rar şi ţine puţin“ [198].

Ştefan Ogrădeanu, preşedintele Sfatului orăşenesc, vrînd să preîntîmpine o situaţie critică, la 14 decembrie 1838, cere Logofeţiei pricinilor bisericeşti să poruncească egumenilor de la mănăstiri să pregătească fără întîrziere morile cu cai şi morarii trebuincioşi, pentru îndestularea cu făină a oraşului [199].

În iarna anului 1839, Alecu Nicolescu [200], slujbaşul Sfatului orăşenesc, raportează că, mergînd pe la toate mănăstirile care trebuie să aibă mori cu cai, a constatat că patru din ele (Radu Vodă, Cotroceni, Stavropoleos şi Sf. Spiridon Nou) au dat şi în scris că sînt gata şi n-au nici un motiv de împotrivire. Celelalte însă au invocat diferite motive. Astfel, mănăstirea Sf. Ecaterina şi Sf. Ioan Nou au arătat că au moara gata, dar cai n-au de unde da; mănăstirea Zlătari spune că moara a fost desfiinţată din ordinul lui Nicolae Mavros care

---

195 *Ibidem.*
196 I. Cojocaru, *op. cit.*, vol. II, p. 559—560.
197 Arh. St. Buc., Filiala Municipiului Bucureşti, *Primăria oraşului*, 13/1831, f. 70.
198 Idem, f. 181.
199 I. Cojocaru, *op. cit.*, vol. II, p. 710.
200 Arh. St. Buc., *Primăria oraşului*, 13/1831, f. 239.

este epitrop; mănăstirea Mihai Vodă are moara gata, dar de morar şi cai să se îngrijească Sfatul orăşenesc; mănăstirea Sf. Gheorghe propune ca brutarii care macină acolo să aibă obligaţia să pună cai, egumenul de la mănăstirea Sărindar nici n-a vrut să discute, trimiţîndu-l la sărdarul Atanasie arendaşul morii, pe care oricît l-a căutat, nu l-a putut întîlni.

În anul următor — 1840 — Ghiţă Bunescu delegat cu cercetarea stării morilor cu cai de la mănăstiri raportează Sfatului orăşenesc că din cele zece mănăstiri, şase au morile în stare bună, cea de la Mihai Vodă n-are acoperiş iar cele de la mănăstirile Stavropoleos, Zlătari, Sărindar „să află cu totul stricate“ [201].

De la această dată pînă în toamna anului 1848 nu mai cunoaştem alte informaţii, dar după înăbuşirea Revoluţiei, la 19 octombrie 1848, Constantin Brăiloiu şeful Departamentului Credinţei comunică tuturor mănăstirilor din Bucureşti, care trebuie să aibă mori de cai, să le pregătească a fi gata la nevoie. În adresa trimisă mănăstirii Mihai Vodă se spune: „Morile de cai ce să cunoaşte înfiinţate pe la mănăstiri, fiind pentru vremi neîndemînatice de măcıniş, iar mai vîrtos acum cu venirea izbăvitoarelor împărăteşti oştiri simţindu-se şi mai mult această trebuinţă la întîmplare a îngheţa morile, spre a nu cerca vreo lipsă... să pregătească moara de cai a acei mănăstiri cu toate cele trebuincioase şi s-o aibă gata cînd se va ivi cerere pentru dînsa, de a nu se aduce cea mai mică împiedicare sau lipsă pentru ceia ce priveşte la îndestularea obştei“ [202].

La adresa de mai sus se cere răspuns de primire, după cum a făcut şi mănăstirea Cotroceni care a arătat că în toate încăperile ei şi în curte „să află acum coprinse de spitalul orăşenesc turcesc“.

Într-o altă adresă din 15 decembrie 1848, tot către mănăstirea Mihai Vodă se aduce la cunoştinţă că moara cu cai ce o are, trebuie să servească numai pentru măcinatul grîului destinat oraşului [203], iar măcinarea sa se înceapă fără nici o întîrziere.

În vara anului următor fiind secetă mare, şi Dîmboviţa neavînd apă suficientă pentru funcţionarea morilor, se trimit de asemenea înştiinţări mănăstirilor să dreagă morile cu cai dacă sînt stricate pentru ca oraşul şi împărăteştile oştiri să nu sufere lipsă de îndestularea cu pîine. Şi fără întîrziere moara de la Mihai Vodă să fie dată în primire brutarilor „cu toate cele trebuincioase şi cai“ [204].

Manăstirea Mihai Vodă răspunde însă că moara este stricată şi nici n-ar putea funcţiona din cauză că încăperile ei sînt ocupate „de oştiri otomane“. În această situaţie Departamentul Credinţei îi cere să facă o altă moară cu cai „la vreun loc dintre cele slobode“, fiind „pentru folos obştesc“ [205]. Mănăstirea răspunde din nou că nu-i „stă mijloc a înfiinţa acea moară“ [206], fapt care produce supărare Departamentului Credinţei spunînd că acest caz va fi adus la cunoştinţă Departamentului pricinilor din Lăuntru pentru a lua măsurile ce se cuvin.

Dar nu numai mănăstirile au avut mori cu cai, ci şi unii brutari şi cetăţeni particulari ai oraşului care locuiau în mahalalele mărginaşe. Existenţa lor este constatată pînă în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Astfe

---

201 Idem, f. 268.
202 Idem, *Mănăstirea Mihai Vodă*, XXIII-12.
203 Idem, XXIII-17.
204 Idem, XXIII-56.
205 Idem, XXIII-64.
206 Idem, XXIII-69.

aflăm că, în 1843, dincolo de bariera Vergului, pe locul răposatului Hristian Wehnert [207] fost medic al spitalului Pantelimon, se afla o moară cu cai. Şi tot în acest an mai cunoaştem moara cu cai a lui Hristodor Gheorghiu [208] facută la Obor, pe moşia Colentina a beizadelei Grigore Ghica, care s-a vîndut la mezat şi s-a adjudecat asupra pitarului Ioan Lăcusteanu şi Nicolae Sischiliotu pentru o datorie de 3 000 lei.

După instalarea morii cu aburi a lui George Assan şi a altor industriaşi, morile cu cai nemaifiind rentabile, unii din proprietari s-au grăbit să le vîndă la alţi cetăţeni mai mărginaşi, sau poate chiar unor ţărani din satele vecine oraşului. Astfel, din anunţurile date la ziar, aflăm că în 1853 se vinde o moară cu cai în mahalaua Sfînta Vineri [209], iar în 1856, o altă moară în mahalaua Ceauş Radu [210].

Mori de vînt. În trecutul oraşului, mai pe la marginile lui, au existat şi mori de vînt, bineînţeles în stăpînirea unor particulari, care serveau nevoile locuitorilor dimprejur. Din acestea nu cunoaştem decît două: una în apropierea bisericii Mavrogheni care a dăinuit pînă în 1831 cînd a fost dărîmată deoarece se afla aproape în mijlocul Şoselei Kiseleff; a doua era dincolo de bariera Vergului pe care o găsim însemnată în planul lui Ulysse de Marsillac din 1872.

Mori cu aburi. Pe la jumătatea secolului trecut populaţia oraşului Bucureşti se înmulţise mult în comparaţie cu aceea din secolul al XVIII-lea. Ea număra acum peste 150 000 locuitori, iar morile de apă sau cu cai nu mai puteau produce cantitatea necesară de făină pentru fabricarea pîinii şi aceasta cu atît mai mult cu cît şi numărul brutăriilor se înmulţise.

Deci era absolut necesar să se treacă, în raport cu evoluţia tehnicii, la introducerea de mori cu o putere mult mai mare de măcinat cerealele, aşa cum se aflau în multe ţări din apusul Europei. Grîu şi alte cereale se găseau în cantitate suficientă, fiindcă ţara noastră, datorită pămîntului ei fertil, obţinea recolte bogate. Deci numai altfel de mori trebuiau să se introducă pentru înlocuirea celor vechi, primitive.

Prima cerere, cunoscută nouă, de a se instala o moară cu aburi la Bucureşti a fost făcută de marele dregător şi boier, de neam străin, Al. Villara care dorea, pe orice căi, să-şi mărească averea şi aşa destul de mare.

Astfel, la 8 aprilie 1848, Al. Vilara, la cererea înaintată, obţine de la domnul Gh. Bibescu aprobarea de a face o moară cu aburi dincolo de bariera Tîrgului de Afară, adică în cartierul Colentina de azi. În acest scop, prin dr. Nicolae Piccolo care se afla la Paris s-au şi început tratativele pentru achiziţionarea şi instalarea unei astfel de mori, al cărui preţ se ridica la suma de aproape 4 000 galbeni.

Tratativele însă au fost întrerupte la 24 iunie 1848 de către Guvernul provizoriu care n-a înţeles să dea această aprobare unui duşman, boier retrograd, ce căuta, la Constantinopol fiind, să convingă Imperiul otoman a trimite oştiri pentru înăbuşirea revoluţiei.

Fără prea multă trecere de vreme de la această dată, la 22 martie 1849, V. G. Browning, un mare neguţător din Smirna, cere caimacamului Constantin Cantacuzino un privilegiu cu exclusivitate pe 10—12 ani şi alte avantaje de a instala o moară cu aburi în Bucureşti pentru măcinatul grîului şi a altor cereale, construind alături şi o fabrică de pîine, biscuiţi şi paste făinoase.

---

[207] V. Gomoiu, dr, *Repertor de medici, farmacişti, veterinari, personal sanitar din ţinuturile româneşti*, vol. I, Brăila, 1938, p. 464; Constantin C. Giurescu, *op. cit.*, p. 341.
[208] Arh. St. Buc., *Extrajudiciare*, 211/1842.
[209] „Vestitorul românesc", XVIII (1853), supliment la nr. 12.
[210] Idem, XXI (1856), p. 256.

În cererea lui, Browning spunea că „superioritatea morilor cu abur, pe lîngă avantajul că produc o făină mai bună şi la un preţ mai mic decît în cazul morilor puse în mişcare de alte forţe motrice, are şi pe acela că pot lucra în mod continuu şi în perioada cînd morile cu apă sînt silite să stagneze din cauza îngheţării rîurilor şi pîraelor ce le pun în mişcare" [211], mai spunînd că ţara noastră nu este lipsită de astfel de fenomene.

Totul era foarte bine, interesant şi necesar, însă condiţiile cerute de Browning erau foarte mari şi neacceptabile. Astfel, în afară de lunga durată a privilegiului, el mai cerea ca în acest interval să nu se mai dea voie a se instala o altă moară în Bucureşti sau în împrejurimi pînă la 20 leghe depărtare. Dorea să i se dea gratuit un teren convenabil, la alegerea antreprenorului; să deschidă alături de moară o cîrciumă unde să vîndă vin şi rachiu, să fie scutit de orice impunere, taxe sau alte dări şi încă vreo cîteva pretenţii.

Cererea lui a fost dată la Secretariatul statului [212] spre studiere şi avizare, fapt care nu s-a făcut într-un termen scurt, ci cu foarte mare întîrziere. De abia la 25 noiembrie 1849 s-a dat rezoluţia, oarecum în bătaie de joc, că toate punctele sînt primite, în afară de posibilitatea de a i se da teren. Deci o aprobare de neaprobare, fiindcă nedîndu-i-se teren, nu s-a putut face nimic.

Un an mai tîrziu, în octombrie 1850, Quétel [213], negustor francez, coproprietar al unei mori cu aburi înfiinţată la Iaşi, cere domnului Barbu Ştirbei permisiunea de a face o astfel de moară şi în Bucureşti, dar să i se acorde un privilegiu pe 25 ani, aşa cum i s-a aprobat şi la Iaşi.

Bănuim că referatul guvernului, unde fusese trimisă cererea, a fost negativ, fiindcă peste un an, la 23 decembrie 1851, Quétel revine cu o scrisoare prin care oferă unele avantaje municipalităţii. Dar şi de data aceasta Sfatul administrativ constatînd că pretenţiile francezului Quétel sînt tot atît de exagerate ca şi ale neguţătorului din Smirna, nu i-a dat aprobarea cerută.

Amintim că în acest timp şi pe negustorii George Assan (1821—1866) şi Ioan Martinovici (1820—1882) îi preocupa ideea instalării unei mori cu aburi la Bucureşti. Ei ţineau la data respectivă, în asociaţie, sub firma „Crucea de aur" o mare prăvălie cu felurite mărfuri în Hanul Şerban Vodă pe strada Lipscani, colţ cu strada Germană (mai tîrziu Smîrdan). Avînd capital suficient, prin Martinovici, originar din Braşov, care cunoştea şi limba germană, au intrat în legătură cu o mare întreprindere din Austria. Şi astfel, după ce au obţinut aprobarea cerută, în 1853 au adus de la firma Siegel din Viena o maşină cu vapori şi toată instalaţia ei pentru punerea în funcţiune a celei dintîi mori de acest fel în Bucureşti. Aducerea în ţară nu era o problemă uşoară. Numai transportul cazanului pe Dunăre, în greutate de 7 000 kg a durat două săptămîni de la Viena pînă la Giurgiu, iar de aici pînă la Bucureşti patru săptămîni. Drumul pe apă nu se putea compara nici pe departe cu cel de uscat, mai cu seamă că şoselele din acea vreme se găseau într-o stare foarte proastă.

După cîte am auzit de la unii oameni bătrîni din Obor, cu foarte mulţi ani în urmă, pe un car ale cărui roţi erau încercuite cu şine groase de fier, s-a fixat o platformă mare, solidă, pe care s-a aşezat cazanul iar cu ajutorul — după cum se spune — a zece perechi de boi s-a efectuat drumul de circa 60 km pînă la Bucureşti.

Bazil G. Assan, unul din fiii fabricantului George Assan, într-o conferinţă ţinută la Societatea de geografie, spunea că drumul a durat atît de mult fiindcă

---

211 I. Cojocaru, *op. cit.*, vol. II, 1958, p. 962—966.
212 *Ibidem*, p. 967—968.
213 *Ibidem*, p. 976—977.

„trebuia să se refacă şi să se consolideze toate podurile şi podeţele peste care trebuia să treacă o greutate relativ mare pentru acele timpuri. Pe unde şoseaua era în proastă stare se puneau scînduri groase care îndată ce trecea camionul se luau de la spate şi se puneau în faţă spre a se face încă cîţiva paşi, şi aşa mai departe“ [214].

Moara cu toate anexele ei a fost instalată pe un teren mare, în suprafaţă de 40 000 m², ce se găsea pe Şos. Ştefan cel Mare nr. 103, între actuala str. Lizeanu şi Şos. Colentina, unde se află şi astăzi.

Coşul principal al morii, conform planurilor, trebuia să aibă 24 m înălţime, dar nici nu se ajunsese la 10 m şi primăria oraşului „a intervenit să se oprească lucrarea sub cuvînt că: *ce, o să se ajungă la cer?*... Numai graţie unor stăruinţe şi prin impunerea unei cauţiuni s-a putut termina construcţia, iar *moara de foc de la Colentina* devenise pentru cîtva timp punctul de curiozitate al împrejurimilor Bucureştilor“. Chiar locuitorii oraşului o priveau ca pe o adevărată minune şi o numiseră „moara de foc de la Obor“, iar alţii „vaporul lui Assan“ (şi astăzi o stradă din Bucureşti poartă acest nume).

Cu toate că instalarea morii se terminase în toamna anului 1853, cerealiştii şi brutarii nu numai că nu se îmbulzeau să macine aici, ci din contra, se fereau de ea, spunînd că lucrează cu diavolul, sau că dacă lucrează cu foc şi iese fum, făina se arde şi nu mai are nici un gust. Degeaba li s-a explicat că e normal dacă se face foc să iasă fum pe coş, iar focul produce aburi care pun în mişcare maşina, iar aceasta învîrteşte pietrele.

Timpul însă a intervenit favorabil, iarna a fost cumplit de geroasă şi toată morile de apă au îngheţat. Nevoia deci i-a silit să încerce. Şi după ce a încercat unul şi au văzut că nu-i nimic rău, ci calitatea făinei este mai bună, au venit cu toţii şi din acest an începe şi declinul morilor de apă din Bucureşti.

Mai este ceva de amintit, ca să se vadă stadiul industrial la care ne găseam la acea dată. Într-una din zile s-a produs o defecţiune în angrenajul maşinilor şi în Bucureşti nu exista nici un specialist care s-o repare. „Ateliere mecanice nu existau şi prima reparaţie ce s-a făcut la maşina cu vapori a trebuit să fie săvîrşită de către un potcovar german al palatului, spre a nu se trimite la Viena partea deteriorată şi a opri fabricaţiunea timp de două luni cel puţin“ [215].

Treburile morii începînd să meargă bine, proprietarii au produs făină şi griş şi pentru prăvălia lor, unde se desfăcea o cantitate apreciabilă, pe care o cumpărau particularii ce doreau să-şi facă pîine în casă şi alte aluaturi. Acest fapt s-a accentuat mai cu seamă după ce Assan şi Martinovici au făcut reclamă în ziar [216] că în fabrica (moara) ce au înfiinţat-o se produce cea mai fină calitate de făină şi griş.

În 1865, G. Assan s-a despărţit de asociatul său rămînînd singur proprietar, dar pentru scurtă vreme, fiindcă în anul 1866 a decedat. Conducerea întreprinderii a fost continuată de energica şi priceputa lui soţie, Alexandrina G. Assan, pînă în 1884, cînd a lăsat-o celor doi fii care între timp făcuseră studii speciale în străinătate, aplicabile industriei. Aceştia, în 1894, i-au adăugat o secţiune specială pentru fabricarea de lacuri şi culori, iar moara putea măcina la acea dată 7 vagoane de grîu în 24 ore.

În 1903, cu ocazia sărbătoririi a 50 ani de existenţă, întreprinderii i s-au mai adăugat cîteva construcţii, iar la clădirea principală în vîrful turnului s-a

[214] B. G. Assan, *Industria morăriei în România*, Bucureşti, 1896, p. 29; idem, *O jumătate de secol de la introducerea maşinei cu aburi în industria română*, Bucureşti, 1904, p. 6.
[215] *Ibidem.*
[216] „Anunţătorul român“, IV (1857), nr. 17.

pus un ceas mare, avînd dedesubt, în cifre de bronz, mari şi vizibile de departe, anii 1853—1903.

Ceasul lui Assan, care funcţiona foarte exact, a fost zeci de ani măsurătorul timpului pentru toţi oamenii din cartierul Obor-Colentina.

După 1903, moara Assan a fost dotată cu energie electrică, avînd uzină proprie şi a fost transformată în societate anonimă pe acţiuni cu un capital de 4 milioane lei deplin vărsat, sub numirea de „Fabricile Assan", care cuprindea patru industrii deosebite: măcinarea cerealelor, uleiuri vegetale, lacuri şi culori, săpunuri şi chit.

Înainte însă ca moara Assan să fie transformată în societate anonimă, fraţii Assan aveau un capital de 556 000 lei şi ca mînă de lucru 33 de oameni.

„De atunci încoace neîncetat şi treptat *Moara de foc de la Obor* a fost schimbată într-un stabiliment industrial modern de primă ordine. Amîndoi fraţii, B. G. Assan şi George Assan, cu dorul de a-şi apropia tot mai multe cunoştinţe tehnice, au vizitat stabilimentele similare străine şi tot ce au găsit mai nou şi mai bun au introdus în aşezămîntul lor industrial" [217]. B. G. Assan s-a dus chiar în Extremul Orient, în China, să studieze prepararea lacurilor şi a culorilor în care chinezii aveau o mare reputaţie.

Şi acum să ne întoarcem la jumătatea secolului trecut cînd Assan a instalat prima moară cu aburi în Bucureşti. Oricît ar fi fost ea de mare, tot nu putea produce cantitatea de făină necesară oraşului în continuă dezvoltare, atît ca număr de locuitori cît şi ca suprafaţă.

Datorită acestei situaţii şi văzîndu-se că treburile morii Assan merg foarte bine, şi alţi oameni de afaceri, singuri sau în asociaţie, au încercat sau au instalat mori cu aburi, fiindcă şi numărul morilor de apă se redusese la cîteva şi acestea pe cale de dispariţie, cum s-a şi întîmplat după canalizarea Dîmboviţei.

Astfel, francezul P. Durand [218], în 1856, obţine aprobare de la domnie de a înfiinţa în Bucureşti o moară cu aburi şi o brutărie mecanică, cu un privilegiu de opt ani. De asemenea un alt francez, Gilbert [219], care era mecanicul fîntînilor de aici, anunţă că are de vînzare „o maşină cu vapor de o putere de patru cai, cu o moară de făină". De altfel acest Gilbert se ocupa şi cu vînzarea de diferite maşini (de exemplu pentru măcinatul vopselelor) ce le aducea de la Paris [220], sau cu lucrări, în mahalaua Cărămidari, pentru stăvilirea apelor Dîmboviţei împotriva inundaţiilor, împreună cu Villacrosse, arhitectul oraşului [221].

Încă o informaţie este cea prin care „doamna Leiba (Lebel) ovreica" care construise, printr-un arhitect adus din Bavaria, o moară cu patru pietre şi o brutărie nemţească, lîngă biserica Olteni, care a costat-o 4 000 galbeni, caută un asociat care să aibă cel puţin 2 000 galbeni capital [222].

La sfîrşitul secolului al XIX-lea (1895) constatăm că în Bucureşti, în afară de moara Assan, existau încă alte nouă mori cu aburi dintre care amintim: Fraţii C. şi N. Zahariad — Olmazu (cunoscută sub acest nume din urmă) care se afla pe Şos. Ştefan cel Mare nr. 57, cu un capital de 556 000 lei şi 33 lucră-

---

[217] Dumitru Z. Furnică, *Din istoria comerţului la români*, Bucureşti, 1908, p. 536—538.

[218] „Buletinu Ţării Româneşti", 1856, p. 78—79; „Vestitorul românesc", XXI (1856), p. 77—78; „Le Courrier du Bucarest", I (1856), nr. 28.

[219] „Vestitorul românesc", XXI (1856), p. 8.

[220] Idem, XVII (1852), p. 228.

[221] Idem, XVIII (1853), p. 208.

[222] „Anunţătorul român", IV (1857), nr. 83.

tori, Manutanța, în mahalaua Colentina, cu 37 lucrători, Șt. Stancovici pe Șos. Bonaparte nr. 37, cu 27 lucrători, I. I. Machedon cu 25 lucrători, moara lui Marinescu-Bragadiru cu 24 lucrători și moara fraților Hristu și Ștefan Solacolu pe Calea Moșilor nr. 112 care aveau și fabrică de paste făinoase.

La data de mai sus se afla în construcție moara lui A. A. Popovici în spatele Cîmpului Moșilor, situată între Șos. Colentina și str. Ziduri între vii, lîngă fabrica „Țiriac-Voina".

După o statistică făcută de B. G. Assan[223], la sfîrșitul secolului, în București erau zece mori cu aburi, în Muntenia 50, în Moldova 33 și 5 în Dobrogea. Totalizînd capitalul morilor din țară, precum și numărul lucrătorilor situația era următoarea: în Muntenia capital 9 940 000 lei și 1 356 lucrători, în Moldova capital 5 680 000 și 639 lucrători, iar în Dobrogea capital 235 000 lei și 86 lucrători, ceea ce adunat pe întreaga țară, la suprafața ei de atunci, era 15 855 000 capital și 2081 lucrători.

În secolul nostru și în special după primul război mondial, numărul morilor și al fabricilor de pîine și paste făinoase a crescut, unele din ele atingînd o producție foarte mare și de bună calitate, mai cu seamă fabricile: „Sănătatea", „Otto Gagel" și „Herdan".

PRIMUL PROIECT EDILITARO-URBANISTIC AL ORAȘULUI (1830)

Pînă în secolul al XVIII-lea nu cunoaștem să se fi luat anumite măsuri pentru curățenia și înfrumusețarea orașului. Nici domnii, nici marii boieri nu se gîndeau la binele public, ci numai la interesul lor personal, adică la oarecare orînduială în interiorul marilor curți ce aveau. Dar și aici, în partea mai din fund, alături de luxoasele lor calești, se aflau grămezi de gunoi și băligar care, atunci cînd ajungeau prea mari, sau în timpul verii cînd infectau aerul, erau duse și aruncate pe diferite maidane și gropi sau, cei care se aflau în apropierea Dîmboviței, îl aruncau pe malurile rîului ca apa cînd venea mare, în timpul primăverii sau al ploilor torențiale, să-l ducă mai departe.

Măsuri date de stăpînire, de modul cum să se construiască casele nu existau, fiecare își clădea locuința cum voia și unde voia, nerespectînd nici o aliniere a ulițelor, ba unii mai îndrăzneți și cu dregătorii înalte mai „ciupeau" din „lumina" (suprafața) străzilor făcîndu-le și mai înguste.

Singurele măsuri care se repetau, cu amenințări de pedeapsă, erau cele referitoare la curățarea hornurilor prin care alături de fum ieșeau și scîntei ce pricinuiau dese incendii ale caselor, în marea lor majoritate construite din lemn și acoperite cu trestie, stuf sau șindrilă.

Vechii juzi cu pîrgarii lor, adică primarul și membrii Sfatului orășenesc de atunci, se ocupau mai mult de neînțelegerile survenite din încălcările de vecinătate, certuri, bătăi, omoruri etc. și nu cunoaștem nici o dispoziție de-a lor care să se fi referit la edilitatea și urbanistica orașului de altădată, care trăia, din acest punct de vedere, o viață aproape statică, încît evoluția în timp fiind prea mică, aproape nici nu se putea observa de la secol la secol.

Numai spre sfîrșitul secolului al XVIII-lea, constatăm la anumiți domni o grijă în plus pentru oraș. Astfel, Alexandru Ipsilanti (1774—1782) înființează „Vornicia obștirilor" care se va ocupa, într-o anumită măsură, de toate problemele edilitare dintre care amintim: repararea sau înnoirea pavajelor, cu bîrne

[223] B. G. Assan, *Industria morăriei...*, p. 29.

de stejar, a principalelor artere de circulaţie, iluminarea cu şomoioage cu pacura în anumite ocazii, restricţii pentru aruncarea gunoaielor în Dîmboviţa, sau îngustarea albiei rîului prin diferite alte mijloace nepermise.

În timpul lui Alexandru Ipsilanti, Nicolae Caragea, Mihai Suţu şi ceilalţi, s-a căutat sa se repare podurile de lemn sau să se facă altele noi, la răscrucile mai importante, de asemenea să se construiască foişoare de foc, înalte, de unde să se poată observa direcţia şi locul unde izbucneau incendiile, pentru stingerea cărora se şi făcuse un serviciu foarte primitiv de tulumbagii (pompieri) care să intervină, dar care nu prea a avut multă eficacitate. S-au fixat preţuri maximale la mai toate articolele alimentare, precum şi la lumînările pentru iluminatul caselor.

La sfîrşitul epocii fanariote, în timpul domniei lui Grigore Dim. IV Ghica, problemele edilitare încep să capete o anumită importanţă. În timpul acestui domn s au facut o serie de lucrări utile, dar mai toate au privit numai partea centrală a oraşului şi prea puţine în lumea mahalalelor care au trăit încă multă vreme lipsite de o serie de îmbunătăţiri absolut necesare: apă, lumină, salubritate, pavaje etc.

Perioada Regulamentului Organic a însemnat, din multe puncte de vedere, o nouă organizare administrativă, armată naţională, buget general şi pe marile instituţii, luări de măsuri edilitare în special pentru Bucureşti, dar şi pentru alte oraşe ale ţării.

Primul proiect [224] edilitaro-urbanistic al oraşului, care cuprindea diverse şi interesante lucrări şi probleme, s-a făcut în primăvara anului 1830. Atunci, prin predlojenia din 5 martie, cu nr. 1689, generalul Kiseleff, preşedintele Divanurilor din Valahia şi Moldova, a numit o comisie pentru „înfrumuseţarea şi îndreptarea" oraşului alcătuită din fostul mare logofăt Alexandru Filipescu ca preşedinte, pot-polcovnicul de ingineri Baumer, marele agă Constantin Cantacuzino şi marele vornic al oraşului Barbu Ştirbei ca membri.

Prin ordinul dat se porunceşte comisiei „ca pe de-o parte să chibzuiască toate mijloacele cîte privesc la curăţenia politiei (oraşului) şi la aducerea în bună stare a tuturor celor ce s-ar socoti pentru folosul ei şi a norodului ce lăcueşte într-însa. Iar pe de alta să arate mijloacele de unde se poate înfiinţa venitul spre întîmpinarea cheltuelilor trebuincioase, ca să se poată săvîrşi şi a se păzi fiinţa lor totdeauna în bună statornicie" [225].

La comisia de mai sus, Obşteasca Adunare a Divanului a mai adăugat pe doctorii Constantin Estiotu şi G. Grünau şi pe arhitecţii Hartl şi Horst.

Proiectul care cuprindea ce trebuia să se înfăptuiască a fost alcătuit de marele agă Constantin Cantacuzino, iar regulamentul de către banul Băleanu.

Dintre numeroasele probleme care se puneau pentru a se da o înfăţişare nouă oraşului prin care să se înlăture unele aspecte ce nu mai corespundeau unei capitale de ţară, era şi delimitarea suprafeţei oraşului care se tot mărea cu timpul, fără să corespundă cu numărul locuitorilor. De aceea, s-a fixat, prin măsurătoare, 23 de puncte care totalizau 9 800 stînjeni şi nimeni nu mai avea voie să-şi facă case dincolo de locurile hotărîte.

Pentru a fi vizibile pentru toţi locuitorii, la cele 23 locuri trebuia să se pună cîte un stîlp de piatră, drept hotar, care să aibă 8 palme domneşti înălţime, o palmă lăţimea în toate părţile, iar în pămînt să fie băgat pînă la patru palme adîncime.

---

[224] *Analele parlamentare*, tom I, Bucureşti, 1890, p. 442—492.
[225] *Ibidem*, p. 442.

Conform articolului 3, intrarea în oraş nu mai era admisă să se facă pe unde voia fiecare, ci numai pe la cele zece bariere sau străji * care trebuiau să se înfiinţeze. „Şi nimeni nu va fi slobod pe jos, călare sau cu carul, a ieşi sau a intra în politie prin alte locuri decît prin cele hotărîte străji“ [226].

Pentru a se preîntîmpina nerespectarea acestei hotărîri, toate celelalte uliţe prin care se putea intra sau ieşi afară din oraş, să fie înfundate la capăt prin construirea de case sau acareturi. „Şi neavînd Statul trebuinţe de aceste locuri, se vor da altor oameni care, în scurt soroc, să se îndatoreze a clădi namestii pe dînsele“.

Uliţele care sînt podite cu lemn să fie pavate cu piatră în cel mult patru ani, iar acele uliţe care sînt „de prisos şi netrebuincioase“ să fie desfiinţate şi locurile respective vor intra în folosirea mahalagiilor sau în stăpînirea oraşului; uliţele care sînt strîmte să se lărgească. Umblatorile, grajdurile şi chioşcurile care sînt pe malurile Dîmboviţei să se strice, de asemenea toate morile de pe acest rîu, din tot cuprinsul oraşului „să se taie [dărîme] ca să-şi dobîndească rîul curgerea sa slobodă şi să nu mai pricinuiască înecăciuni politiei“ [227].

Să se facă cinci canale mari prin care să se scurgă toate bălţile din oraş în Dîmboviţa. Facerea acestor canale sau şanţuri se vor da prin contract şi prin licitaţie care se vor face chiar la Obşteasca Adunare.

Pentru locurile băltite, să fie obligaţi proprietarii să contribuie la cheltuielile necesare secării lor, dacă vor să le rămînă în stăpînire în continuare, iar dacă nu vor voi, sau vor renunţa, atunci cheltuiala se va face din banii oraşului, iar locurile vor rămîne pe seama statului.

În legătură cu curăţenia şi sănătatea locuitorilor s-a hotărît ca fiecare cetăţean, fără nici o deosebire, să-şi mături curtea, în faţa caselor sau a prăvăliilor pînă la jumătatea străzii. Acest lucru se va face de două ori pe săptămînă, marţea şi sîmbăta, cînd gunoaiele strînse la un loc vor fi ridicate de carele primăriei care îl vor duce în locurile stabilite, afară din oraş. Pentru aceasta este de trebuinţă să se închirieze, cu contract, 50 care cu doi boi fiecare, repartizate pe uliţe şi oriunde vor găsi „gunoi ori stîrv de dobitoace, să-l ridice şi să-l ducă afara“ [228].

În afară de cele 50 de care pe cheltuiala primăriei, sînt obligaţi şi contracciii caldarîmurilor să aibă un număr de care „cît se va socoti, spre a fi de mai bună înlesnire şi de ajuns întru lucrare, atît vara pentru căratul gunoaielor, cît şi iarna pentru curăţirea noroaielor“.

Pentru depozitarea gunoaielor se fixează patru locuri, primele două în lungime şi lăţime de cîte 200 stînjeni, iar celelalte două de cîte 225 stînjeni şi anume: la gropile de nisip de la capul Uliţei Tîrgoviştei (Calea Griviţei), lîngă grădina lui Ion Scufa; la capul Podului Tîrgului de Afară, în drumul Focşanilor, pe partea stîngă; la capul Podului Şerban Vodă, în dosul grădinii banului Brîncoveanu; la capul Podului Calicilor (Calea Rahovei), dincolo de via generalului Constantin Varlaam.

Tot în cele patru locuri de aruncat gunoiul, va fi obligat fiecare cetăţean să-şi ducă băligarul din grajd, să nu-l depoziteze în curte, şi sub nici un motiv nu se mai admite nimănui să arunce gunoiul sau băligarul în Dîmboviţa sau în locurile libere pe ambele maluri ale acestui rîu, iar cei care nu vor respecta

---

* Podul Mogoşoaiei, Uliţa Herăstrăului, Tîrgul de Afară, Drumul Pantelimonului, Drumul Dudeştilor şi Vitanului, Uliţa Dobrotesei, Podul lui Şerban Vodă, Podul Calicilor, Podul de Pămînt, Uliţa Tîrgoviştei.

[226] *Ibidem*, p. 446.

[227] *Ibidem*, p. 450—454.

[228] *Ibidem*.

aceste dispoziţii vor fi pedepsiţi „straşnic" şi vor fi obligaţi să plătească şi o amendă de un galben împărătesc la venitul Casei oraşului.

Marile artere de circulaţie să fie măturate şi stropite zilnic. Stropirea se va face de 16 care cu buţi, închiriate prin contract, care vor avea fiecare, la capătul dinapoi, un vas de tinichea cu găuri pe unde va ieşi apa pentru stropit.

Şi tot în legătură cu curăţenia oraşului, ca să nu se mai facă mizerie pe uliţe, se hotărăşte ca la capătul celor patru mari artere să se facă cîte o piaţă, de 12 000 stînjeni pătraţi fiecare, unde vor putea veni ţăranii cu lemne, cereale, furaje, cărbuni, zarzavaturi şi alte produse spre vînzare.

Locurile unde se vor face aceste pieţe vor fi: la capul Podului Mogoşoaiei unde uliţa Herăstrău se întîlneşte cu şoseaua ce merge la Colentina; la capul Podului Tîrgului de Afară, la Obor, unde se făcea tîrg obştesc; la capul Podului Şerban Vodă, pe deal, peste drum de via serdarului Costache, fiul lui Mihail Chiriţă; la capul Podului Calicilor, pe deal, dincolo de straje, între via generalului Constantin Varlaam şi via răposatului clucer Chiriac.

În cuprinsul oraşului va trebui să se facă şase pieţe unde se va vinde: carne, peşte, făină, mălai, zarzavaturi, fructe „şi orice alte felurimi de producte" nemaiavînd voie nimeni a face astfel de vînzări în alte locuri.

Locurile destinate pentru pieţe vor fi cumpărate de stat „ca să fie întotdeauna obşteşti şi hotărîte pentru o asemenea trebuinţă", iar dacă nu se va putea ajunge la învoială cu proprietarii acelor locuri, sau nu vor vrea să le vîndă, se vor cumpăra altele în imediata apropiere.

Punctele destinate pentru cele şase pieţe vor fi în locurile următoare: pe Podul Mogoşoaiei la casa răposatului clucer Alecu Nicolescu sau pe locul cămăraşului Iancu Ghica, ce se află în spatele casei clucerului Deşliu;

— pe Podul Tîrgului de Afară, la zidurile doamnei Ancuţa, lîngă casa neguţătorului Băltăreţu, cam în dreptul străzii Radu Calomfirescu de astăzi.

— pe Podul Şerban Vodă, în apropiere de biserica Sf. Spiridon Nou, pe locul unde se făcea *dulapul* (scrînciob, leagăn), care loc fiind al Mitropoliei aceasta ar putea să-l dăruiască „ca să nu se mai dea bani în cumpărătoare de loc".

— pe Podul Calicilor la casa logofetesei Catinca Bărcănescu.

— la poalele dealului pe care se află mănăstirea Mihai Vodă, pe locul ce-l ţine cu embatic, de la această mănăstire, stolnicul Petrache.

— în mijlocul oraşului pe locul unde se afla altădată Dorobănţia, iar la acea dată Puşcăria, care va fi mutată în altă parte.

Locul acestor pieţe să fie pavat cu piatră şi, pînă la data cînd se vor face cişmele, să se facă cîte un puţ ghizduit cu piatră pînă în fund, pentru a avea apă bună şi destulă.

Precupeţii sînt opriţi a ieşi afară din oraş, înaintea ţăranilor de unde să le cumpere produsele pe un preţ mic şi apoi să le vîndă la orăşeni cu de două-trei ori mai mult. Dar nici din pieţele oraşului n-au voie să cumpere de la ţărani decît „după şapte ceasuri turceşti ale zilei", adică la ora prînzului şi numai acele mărfuri care nu vor putea fi vîndute pînă la acea vreme.

Se interzice tăierea vitelor în oraş. Măcelarii vor putea face această operaţie pe malul Dîmboviţei, dincolo de mănăstirea Radu Vodă, într-o ogradă mare a lui Ene „săpătorul" (sculptorul) de tîmple bisericeşti, lîngă straja uliţei Dobroteasa, între grădina slugerului Alexandru Vasca şi cea a lui Ştefan Grecu.

Pescăriile se vor muta de asemenea din oraş dincolo de locurile de tăiere a vitelor, iar neguţătorii pescari nu vor aduce în pieţele oraşului decît numai

o anumită cantitate „cît se va socoti că poate a se vinde pe fieşcare zi, iar nu mai mult".

Săpunarii îşi vor face şi ei meseria lor tot în afara oraşului, tot pe apa Dîmboviţei, dincolo de locul destinat măcelarilor şi pescarilor.

Luîndu-se în considerare că numărul locuitorilor oraşului s-a mărit, deci şi al morţilor, iar micile cimitire din jurul bisericilor nu mai aveau loc de îngropăciune, s-a hotărît să se facă cimitire în afara oraşului şi se spunea că de la data înfiinţării lor este absolut oprit „de a se mai îngropa morţii în politie, ci toţi de la cea dintîi persoană pînă la cea din urmă, fără osebire, să se îngroape afară din politie".

Cele patru cimitire proiectate se vor face:

1. La capul Podului Mogoşoaiei, spre Băneasa, în spatele grădinii căminarului Ştefan, care la acea dată era ocupată cu magaziile unde se păstra „fîn împărătesc".

2. La capul Podului Tîrgului de Afară, dincolo de Obor, pe locul unde se făcea atunci Tîrgul Moşilor, în stînga şoselei Colentina, unde mult mai tîrziu s-a şi făcut cimitirul „Reînvierea", cunoscut aproape o sută de ani sub numele de „Pătrunjelu".

3. La capul Podului Şerban Vodă, pe dealul de la Filaret.

4. Pe locul lui Ion Scufa, în dreptul grădinii stolnicului State Pencovici. Aici vor fi îngropaţi morţii din mahalalele Gorgani, Mihai Vodă, Podul de Pămînt şi Podul Calicilor, fiindcă la capătul acestuia nu s-a găsit loc liber a se face cimitir.

Toate cele patru locuri de cimitir vor avea o întindere de 200 stînjeni, atît în lung cît şi în lat, adică o suprafaţă de 30 pogoane, se vor împrejmui cu gard de scînduri, pînă cînd finanţele oraşului vor permite o împrejmuire cu zid de cărămidă. În fiecare cimitir se va face un paraclis.

Proprietarii vecini cu locurile cimitirelor nu vor putea face case sau grădini decît la o depărtare de opt stînjeni de împrejmuirea lor.

În fiecare din cele cinci plăşi ale oraşului, mitropolitul va fixa ca bisericile cu venit mai mare să aibă cel puţin o căruţă cu cai cu care să fie transportaţi morţii la groapă, urmînd ca familiile respective să plătească doi taleri şi jumătate pentru fiecare drum. Forma acestor căruţe — dricuri — să fie cu totul deosebită de căruţele obişnuite şi să fie vopsite în negru. Pentru morţii a căror familii vor avea o stare materială mai bună, dricurile vor fi făcute „cu gătire şi cu podoabă", iar taxa va fi de 20 taleri de fiecare înmormîntare. În afară de acestea, pentru clasa boierească, Mitropolia va face două dricuri şi mai frumoase pentru care se va plăti o taxă de 60 taleri (lei).

În afară de cele patru cimitire pentru locuitorii de rit ortodox se vor face cimitire pentru catolici, protestanţi, armeni şi evrei, avînd fiecare o suprafaţă de 15 pogoane.

Puşcăria se va muta într-alt loc „unde şi paza celor închişi să fie sigură şi sănătatea lor să nu pătimească, dar şi petrecerea să o aibă pe cît omenirea povăţuieşte mai într-o milostivire". În noul local se vor face şi camere pentru paznici.

Problema cişmelelor este mai greu de soluţionat deocamdată, din lipsă de bani, fiindcă numai pentru 50 cişmele, după socoteala arhitecţilor, ar necesita aproape un milion şi jumătate lei, iar apa ar trebui adusă din rîul Dîmboviţa tocmai de la satul Bîcu din judeţul Ilfov. De aceea problema alimentării cu apă rămîne o chestiune deschisă, de discutat şi de viitor.

Pentru înfrumuseţarea oraşului se vor instala pe toate străzile, mari sau mici, felinare „încrucişate" la o distanţă de zece stînjeni unul de altul. Alimen-

tarea lor nu se va face ca pînă la acea dată cu luminări, ci cu untdelemn sau untură de peşte, iar lumina lor va trebui să dureze 12 ore atît în timp de iarnă cît şi de vară.

Tot în scopul înfrumuseţării oraşului se vor face trei pieţe pentru plimbarea publicului şi anume: prima pe Podul Mogoşoaiei pe locul hatmanului Dumitrache Ghica şi pe cel al fiicei sale Cleopatra, căsătorită cu prinţul Sergiu Trubetzkoi; a doua la capul Podului Mogoşoaiei pe locul unde a fost grădina în care fusese chioşcul domnului Mavrogheni; a treia în spatele Mitropoliei, în livada fostului mitropolit Filaret.

Deocamdată, problema primului loc suferă întîrziere, deoarece nu se poate ajunge la o înţelegere cu proprietarii, cu toate că li s-a oferit un preţ bun: 85 000 lei hatmanului şi 45 000 lei Cleopatrei, ambii pretinzînd cu mult mai mult. Datorită acestui fapt se va avea în vedere numai celelalte două locuri, care nu trebuiau cumpărate, dar pentru acestea, nefiind bani suficienţi şi de imediată necesitate, s-a hotărît să se dea cîte 2 500 lei pentru fiecare, să se facă sădire de pomi şi oarecari îmbunătăţiri de început.

S-a socotit de asemenea că oraşul are nevoie de „un teatru cu actori destoinici", dar venitul oraşului nu putea să înlesnească această mare lucrare care costa bani mulţi. De aceea s-a luat hotărîrea să se facă apel la bunăvoinţa şi dărnicia boierilor şi neguţătorilor, să dea fiecare cît poate şi vrea, iar sumele şi numele lor să fie trecute într-o condică specială şi atunci cînd suma necesară se va împlini, se va cumpăra terenul Hanului Filaret şi se va începe zidirea.

Pentru supravegherea tuturor lucrărilor edilitare ce se vor face, se va numi un arhitect „care să fie cu luare aminte spre a se săvîrşi întocmai" toate lucrările care, prin licitaţie şi contract, se vor da. El va trebui să meargă pe teren, să inspecteze şi orice abatere va constata, s-o aducă la cunoştinţă imediat, spre a nu suferi Sfatul orăşenesc nici o pierdere. Tot el va cerceta toate cladirile ce sînt deteriorate de cutremur şi „care pot să aducă primejdie cu surparea lor". Anunţînd Agiei numele proprietarilor acestor case, prin ordinul ei, aceştia vor trebui să le consolideze, sau dacă nu se poate, să le dărîme.

În altă ordine de înfăptuiri, se va alcătui o comisie din cinci doctori, după numărul plăşilor (sectoarelor), menţionîndu-se îndatoririle lor faţă de bolnavi, efectuarea controlului sanitar al pieţelor şi al străzilor, cercetarea diplomelor noilor doctori care se vor stabili în Bucureşti şi încă o serie de alte obligaţii pe care trebuie să le îndeplinească.

Proiectul de mai sus care prevedea înfăptuirea atîtor lucrări interesante, bune şi utile pentru ridicarea şi înfrumuseţarea oraşului din multe puncte de vedere, pentru a semăna oarecum cu un oraş european civilizat, nu a putut fi îndeplinit decît într-o oarecare măsură din cauza lipsei de fonduri, deoarece venitul oraşului era prea mic pentru tot ceea ce trebuia să se facă. Totalul cheltuielilor pentru toate cele prevăzute a se îndeplini atingea suma de 1 684 488 lei, mult prea mică pentru îndeplinirea celor prevăzute.

În loc de cinci foişoare de foc s-a făcut unul singur, cimitire nici unul, acestea luînd fiinţă de-abia în a doua jumătate a secolului trecut. Din cele trei locuri de plimbare s-a organizat unul singur pe dealul Mitropoliei, dar nu în spatele ei, în livada Filaret, ci în faţă, pe un teren mai puţin întins, dar bine şi frumos aranjat cu pomi, verdeaţă, flori, felinare, bănci şi chiar cu un ceas instalat cu oarecare întîrziere.

Situaţia politică a împiedicat şi ea înfăptuirea lucrărilor într-un anume timp. Epoca regulamentară sfîrşindu-se în 1834, au urmat cei doi domni Alexandru Dim. Ghica şi Gheorghe Bibescu, care nu prea au avut nici timp

şi nici dorinţă să facă prea multe pentru oraş; a urmat Revoluţia de la 1848 şi Războiul Crimeii, în care timp nu s-au putut face lucrări edilitare şi de înfrumuseţare a oraşului.

GOSPODĂRIREA ORAŞULUI ACUM UN VEAC ŞI JUMĂTATE

În cercetările mele, referitoare la trecutul oraşului Bucureşti, sînt ajutat din cînd în cînd de anumite persoane binevoitoare care îmi pun la îndemînă materialul necesar cunoaşterii cît mai precise a acestui oraş. Mulţumesc pe această cale tuturor din trecut şi anticipat celor din viitor.

Primăria Capitalei, spre deosebire de alte oraşe din ţară, chiar mai mici, n-a avut un local propriu, construit anume pentru ea pînă aproape de mijlocul secolului al XIX-lea. Primăria, probabil, s-a mutat din loc în loc, în clădiri potrivite sau mai arătoase, după cum a avut posibilitatea.

Precizările lipsindu-ne însă, nu putem spune unde se întruneau judeţul oraşului împreună cu pîrgarii săi pentru treburile micului orăşel. Probabil, într-o casă acoperită cu şiţă, mai tîrziu cu olane şi apoi cu tablă, situată nu departe de Piaţa Sf. Gheorghe de azi. Acolo se întăreau anumite hotărnicii, vînzări de case şi locuri din Bucureşti şi tot acolo se luau hotărîri cum să se facă administraţia oraşului.

La începutul secolului al XIX-lea constatăm că vechile numiri în dregătoriile oraşului sînt schimbate: judeţul se numeşte maghistrat sau prezidentul Sfatului orăşenesc, iar pîrgarii, — consilieri comunali, cileni sau deputaţi.

Trecînd însă peste toate acestea, ne vom ocupa mai jos, de primul local cunoscut pe care orînduirea oraşului l-a construit pentru nevoile sale. Hotărîrea şi trecerea la înfăptuire a avut loc la sfîrşitul domniei lui Alexandru Dim. Ghica (aprilie 1834—7 octombrie 1842), în toamna anului 1841, cînd prezident al Sfatului orăşenesc era graful Scarlat Rosetti, la acea dată cu rang de paharnic.

Planurile construcţiei au fost făcute de „Csavie Vilacroz" — Xavier Villacrosse [229] — arhitectul oraşului, iar la licitaţia ţinută pentru acest scop s-a adjudecat lucrarea asupra lui Andrei Stamate, care era de origine străină, ca şi cel de mai sus, după cum reiese din actele timpului.

Contractul între primărie şi constructor s-a încheiat în 19 august 1842 şi din el se vede precis cum trebuia să fie clădirea, cît va costa şi în cît timp va trebui să fie gata. Pentru a ne închipui felul cum arăta primăria de atunci, dau urmare cîtorva puncte din contractul încheiat.

Astfel, clădirea trebuia să fie făcută in piaţa maghistratului avînd în partea dinspre uliţă 12 stînjeni lungime şi 9 lărgime, în afară de partea din mijloc care ieşea înspre uliţă cu 2 stînjeni mai mult decît restul construcţiei.

Inălţimea clădirii va fi de patru stînjeni şi ceva, iar în partea salonului de cinci stînjeni şi şapte palme şi va cuprinde două etaje. Primul alcătuit, dintr-un vestibul închis, două încăperi pentru arhivă, două pentru casierie, o odaie pentru dorobanţi, una pentru şeful dorobanţilor, una pentru îngrijitorul clădirii, scări şi cîteva intrări. În etajul de sus va fi o sală mare pentru

[229] Margareta Savin şi Cristina Dinu, *Xavier Villacrosse, arhitect al Bucureştilor (1837—1855)*, în revista „Bucureşti", vol. IX, 1972, p. 205—211.

adunări extraordinare, o odaie pentru sfat, cabinetul prezidentului, două odăi pentru cancelarie, una pentru secretar, două pentru serviciul arhitecturii, o odaie de prisos şi o sală de intrare cu scară mare de stejar.

Clădirea va fi aşezată pe temelii de trei cărămizi, iar arcadele de susţinere din două cărămizi jumătate — „zidurile se vor clădi cu cărămidă de zece ţoluri de cea mai bună calitate"* iar cărămida va avea grosimea şi forma hotărîtă de conducerea Sfatului.

În etajul de jos se vor pune sobe obişnuite, iar în cel de sus, sobe mari cu stîlpi.

Tîmplăria şi întreaga dulgherie vor fi de cea mai bună calitate, din lemn uscat, iar lucrul după forma nemţească; — „învelitoarea va fi de her englezesc văpsit de trei ori şi aşezat după obicei, avînd şghiaburi de tinichea pînă la pămînt".

În general „tot materialul trebuincios la această clădire va fi de cea mai bună calitate, fără a fi primit nici cum în lucru a se întrebuinţa materiale proaste şi tot materialul ce nu să va găsi bun" va fi obligat constructorul a-l schimba.

În faţa clădirii, deasupra intrării, se hotărîse să se aşeze o placă de ipsos cu inscripţia Alexandru II (adică Alexandru Ghica al doilea) în slove poleite, precum şi stema ţării; de asemenea o placă de marmură pe care trebuia să se scrie anul cînd s-a construit şi diferite alte însemnări pe care Sfatul le va crede de cuviinţă. În ceea ce priveşte prima placă putem spune precis că n-a mai avut inscripţia Alexandru II, deoarece domnul Alexandru Ghica părăseşte tronul în octombrie 1842, iar primăria fiind inaugurată în octombrie 1843, desigur, placa a fost săpată cu numele lui Gheorghe Bibescu, noul domn.

În ceea ce priveşte lucrările, constructorul Andrei Stamate şi-a luat obligaţia, prin contract, că va executa întreaga clădire cu materialul lui, pentru suma de 109 400 lei, din care tot el va plăti: meşterii, lucrătorii, salahorii, carele de transport, schelele şi toate cele trebuincioase, după planul alcătuit şi iscălit de Sfat.

Suma de mai sus trebuia să-i fie plătită în şase rate: prima, înainte de începerea lucrului pentru a-şi cumpăra materiale, a doua, cînd va începe zidirea, a treia, după săvîrşirea învelişului, a patra, cînd se va începe tencuiala şi pusul duşumelelor, a cincea, cînd se vor termina uşile şi ferestrele şi a şasea, la urmă, cînd lucrarea va fi gata şi se va lua în primire de Sfat.

În partea finală a contractului, constructorul spune următoarele: „Această clădire mă îndatorez a o săvîrşi şi a o da întru toate gata negreşit la sfîrşitul lunii lui septembrie, anul 1843.

Pentru tot acest lucru sau parte dintr-însul, nu voi putea însărcina pe altul fără ştirea şi primirea cinstitului sfat, îndatorîndu-mă a mă afla necontenit de faţă la vremea lucrului.

În vremea lucrării aceştii clădiri, pînă la desăvîrşirea [desăvîrşita] îndeplinire a contractului întru ceea ce se atinge de această sarcină, mă voi cunoaşte de *raia*, fără a putea alerga la vreo protecţie străină".

Şi, pentru ca Sfatul orăşenesc să fie asigurat moral şi material de persoana constructorului, acesta aduce drept chezaş pe un oarecare Preda Baldovin care, desigur, prezenta pentru cei de-atunci, toată greutatea cuvenită.

Dar, pe lîngă această măsură de garanţie, Sfatul orăşenesc al cărui prezident era graful C. Rosetti dispune instituirea unei comisii alcătuite din

* Documentul a făcut parte din colecţia fostului prof. N. Ionescu-Barbă.

marele serdar Grigorie Ipătescu, vistierul Anton Vasca şi iuzbaşa Dinu, pentru a supraveghea, din toate punctele de vedere, mersul acestei lucrări.

Din adresa trimisă membrilor acestei comisii, din 23 septembrie 1842, se vede că aceştia aveau dreptul şi obligaţia ca atunci cînd lucrurile nu vor merge bine, să dea de ştire Sfatului spre a lua măsurile cuvenite de îndreptare.

După cît se constată din actele şi ziarele timpului — lucrările construcţiei mergînd absolut normal, localul primăriei a fost gata la sfîrşitul lunii septembrie anul 1843, iar cu o lună mai tîrziu, în care interval de timp s-au completat mobilierul şi probabil toate cele necesare interiorului — la 28 octombrie 1843, a avut loc inaugurarea noii clădiri a Sfatului orăşenesc.

Solemnitatea s-a făcut dimineaţa: la ora 10 a sosit marele logofăt Ioan Filipescu* ministru de finanţe şi prezident al Sfatului orăşenesc, *cilenii* (membrii) sfatului şi deputaţii Capitalei, iar cu o oră mai tîrziu, marele vornic Barbu Ştirbei, ministru al Treburilor din Lăuntru.

După ceremonia de deschidere marele logofăt Ioan Filipescu, fostul prezident al Sfatului orăşenesc pînă în acea zi, a ţinut o cuvîntare[230] arătînd pe larg felul cum a condus primăria şi lucrările necesare făcute pentru trebuinţa şi înfrumuseţarea oraşului Bucureşti.

Odată cu această cuvîntare, inaugurarea fiind terminată s-a procedat, sub supravegherea lui Barbu Ştirbei, ministrul de Interne, la alegerea noii conduceri a Sfatului orăşenesc.

Prezident a fost ales marele vistier Alexandru Ghica[231] fostul ministru de Finanţe, iar ca membri, următorii: maiorul Teodor Popescu, serdarul Constantin Arion (tatăl fostului ministru C. C. Arion), Ioan Iliad (nu I. Heliade Rădulescu), Lazăr Kalenderu (tatăl celor doi fraţi Kalinderu, unul jurist, iar celălalt medic) şi Ioniţă Eufstatiu.

Cuvîntarea lui Ioan Filipescu, fost prezident al Sfatului orăşenesc, fiind interesantă pentru istoria oraşului, vom reţine din ea următoarele puncte mai importante:

a. *Starea financiară a Casei orăşeneşti*

La 1 noiembrie 1842 Casa orăşenească se găsea din anii precedenţi, împovărată cu datorii către Visterie şi diferite persoane, cu suma de 957 000 lei, dintre care 372 000 drept capital, iar restul, dobînzi, plus alte sume care împreună cu cele de mai sus se ridicau la circa 1 034 000 lei.

Era apoi datoria de 134 400 lei pentru cele 32 prăvălii ce se construiseră în Piaţa Sf. Vineri, după contractul încheiat în 1842, socotindu-se fiecare prăvălie la preţul de 4 200 lei. Iată dar, cu această sumă din urmă, datoriile primăriei se ridicau la 1 167 894 lei.

„Din totalul datoriilor arătate mai sus, prin cea mai scrupuloasă economie ce a întrebuinţat Sfatul la ale sale cheltuieli şi a sa stăruire, s-au desfăcut [achitat] în anul curgător 542 751 lei", — iar referitor la cele 32 prăvălii ce s-au construit în Piaţa Sf. Vineri s-a constatat că erau „cu totul netrebuincioase", şi pe deasupra constructorul încasase cu 12 000 lei mai mult decît prevedea contractul sub motiv de „pregătire de material". Această sumă însă a fost recuperată şi Casa orăşenească n-a pierdut nici un ban.

---

* Ioan Filipescu-Vulpache (1809—1863), fiul marelui vornic Alexandru Filipescu-Vulpe (1776—1856). Ministru (1856—1858), caimacam (octombrie 1858 — 24 ianuarie 1859), a stăruit pentru Unirea Principatelor; consilier la Curtea de Casaţie (1862). Căsătorit cu domniţa Elisa Bibescu, fiica domnului.

230 „Vestitorul românesc", 1843, p. 342.

231 Idem, suplimentul 94.

Pentru „*răfuirea*“ celorlalte datorii rămase, după măsurile luate, se nădăjduieşte a se lichida, o bună parte din ele, în anul viitor, rămînînd numai un deficit de 163 305 lei, ce se vor „răfui“ începînd de la 1 noiembrie 1844.

Prin urmare, primăria scapă „cu desăvîrşire de această *povăroasă* datorie, care pre cît sta în fiinţă, o stăvilea de a contribui la orice lucrare privitoare de îmbunătăţire şi înfrumuseţare publică în binele şi folosul oraşului“.

De la 1 iunie 1843, veniturile Sfatului după legiuirea Obşteştii adunări şi întărirea înaltei stăpîniri, s-au sporit cu 244 000 lei, iar această sumă rezultă din următoarele taxe: 166 000 lei din taxa pusă pe vitele cu poveri ce intră în Capitală; 18 000 lei din taxa pe cărţile de joc; 59 950 lei din adaosul la plata accizelor.

Pe lîngă aceste sume „după o mai de-aproape stăruire a Sfatului“ s-au mărit chiriile pieţelor de la 34 537 lei, cît era la 1 noiembrie 1842, la 56 617 lei; — de unde rezultă un prisos de 22 080 lei faţă de trecut“. În afară de acestea „s-a înfiinţat orînduială de a se face toate închirierile de contracturi, atît spre asigurarea primirii lor cît şi pentru regula contabilităţii“.

În bugetul anului expirat figurau între celelalte venituri şi 10 000 lei din primiri extraordinare, adică din *ştrafuri* (amenzi) şi altele; şi au intrat în casă 28 000 lei, cu aproximaţie, deci un adaos de 18 000 lei peste suma trecută în buget. S-a făcut apoi o serioasă economie la cheltuielile trecute în buget, încît au rămas în casă 58 466 lei. Această diferenţă rezultă din următoarele: 15 064 lei rămaşi de la luminarea oraşului pentru care fuseseră hotărîţi 46 064 lei şi s-au cheltuit numai 31 000 lei; 13 220 lei de la leafa slujbaşilor, care se ridica la 103 560 lei; 100 lei din 236 ce erau orînduiţi „pentru hingheri în omorîtul cînilor“; 18 474 lei din 51 474 lei ce erau destinaţi la curăţatul uliţelor, dregerea şi curăţirea haznalelor; 8 lei din 476 lei ce erau pentru plata condicilor actelor civile; 2 170 lei din 5 920 lei ce se hotărîseră pentru „facerea din nou a caldarîmului din dreptul localului cinstitului Sfat administrativ din Uliţa Mogoşoaiei“; 15 200 lei din 28 000 lei ce erau destinaţi pentru construirea unui pod peste apa Dîmboviţei, în dreptul hanului Manuc; 7 000 lei din cei 60 000 lei destinaţi cheltuielilor extraordinare.

Din toate aceste enumerări se vede că s-a izbutit să se facă o economie de lei 71 236, iar la aceasta se adaugă cea de mai sus de 58 466 lei, ceea ce face în total 98 546 lei.

Din această sumă 29 178 lei s-au plătit la achitarea unor datorii ce erau trecute în bugetul anului 1842, iar restul s-a repartizat pentru plata datoriilor pentru cursul anului viitor.

b. *Cheltuieli pentru noi lucrări*

Ioan Filipescu arată apoi că în bugetul noului an s-a prevăzut suma de lei 188 000, pentru următoarele lucrări publice: 44 000 lei pentru „obşteasca nivelaţie“ şi ridicarea planului oraşului; 40 000 lei pentru ţinerea în bună stare a Şoselei Kiseleff şi pentru stropitul uliţei Mogoşoaia; 30 000 lei pentru umplerea gropilor cu pămînt şi pavarea cu piatră a pieţei Grigore Ghica Vodă; 39 000 lei pentru facerea canalului de piatră cioplită a unui pod pe Dîmboviţa în dreptul uliţei Mihai Vodă; 35 000 lei pentru cumpărarea a 20 care, 20 sacale şi 40 boi necesari la stropitul Şoselei Kiseleff şi uliţei Mogoşoaia; de asemenea pentru cumpărarea a 24 căruţe ce trebuiau să strîngă gunoiul de pe anumite uliţe.

În ceea ce privește celelalte datorii ce se găsiseră la începutul anului 1842, prin economie și bună administrație ele vor putea fi plătite în întregime în cursul anului bugetar 1844—1845.

c. *Alimentația și prețurile maximale*

Prezidentul Sfatului orășenesc aduce la cunoștință că Bucureștii n-au suferit întru nimic în ceea ce privește alimentația. Totul a fost din belșug și cu „prețurile ce s-au putut mai în folosul obștii". Astfel la 1 noiembrie 1842 ocaua de pîine neagră se vindea cu 10 parale și jimbla cu 14 parale, iar după „*stăruirea*" Sfatului, prețul a scăzut la 8 parale pîinea neagră și la 12 parale jimbla, și asta chiar de la 1 decembrie 1842.

„Brutarii prin ale lor lacome și viclene cugetări în paguba obștii, în mai multe rînduri, au cerut adăogire la preț, cu pricinuiri că se năpăstuesc fiind banița mică și cheltuielile ce li să dau puține". Drept urmare la reclamațiile și cererile lor, Sfatul orășenesc a delegat pe cîțiva „deputați" (consilieri comunali) care împreună cu marele agă (prefectul poliției) să facă „*cișniul*" cu banița de fier legiuită, și s-au descoperit ale lor cereri fără cuvînt [dreptate]. Acest cișniu a dat rezultat în folosul obștii atît asupra prețului cît și asupra calităţii".

La 1 noiembrie 1842 carnea de vacă se vindea cu 26 parale ocaua, iar cea de oaie cu 22, măcelarii însă „prin necontenite cereri au voit a înălța vînzarea prețului acestui articol" și anume carnea de vacă la 34 parale și de oaie la 26 parale ocaua. „Sfatul împreună cu din domnii deputați făcîndu-le cișniu, a dat rezultat foarte folositor pentru obște și s-a hotărît vînzarea cărnii de vacă cu parale 22 și de oaie cu parale 18 ocaoa, care prețuri au și urmat de la 23 noiembrie 1842 și pînă în martie 1843, cînd, după stăruirea măcelarilor văzîndu-se de Stăpînire feluritele împiedecări ce făcea obștii în îndestularea acestui articol și neputîndu-se găsi alți doritori de a să însărcina cu această îndestulare, le-a hotărît vînzarea cărnii de vacă cu parale 26 și de oaie cu parale 18 ocaoa, pe care prețuri să urmează și acum pînă la 14 noiembrie viitor".

De asemenea, s-au luat măsuri ca populația Capitalei să fie aprovizionată cu carne și pe anul viitor cu următoarele prețuri: de la 14 noiembrie și pînă la 14 mai 1843, carnea de vacă cu 28 parale ocaua, și de la 14 mai pînă la 14 noiembrie 1844, cu 24 parale ocaua, — iar cea de oaie pe tot cursul anului cu parale 20 ocaua.

Lumînările de seu tot timpul anului s-au vîndut cu 2 lei și 28 parale ocaua și „s-a asigurat îndestularea acestui articol si pe anul viitor cu același preț".

„Toate celelalte articole de hrană s-au aflat în tot cursul anului cu îmbelșugare, în calitate bună și cu prețuri scăzute, încît a fost obștea îndestulată cu desăvîrșire fără a întîmpina cea mai mică nemulțumire sau lipsă despre întrebuințarea lor".

d. *Îndatoriri ale Sfatului și îngrijirea trebuințelor orașului*]

1. *Haznale și șanțuri.* Cu ocazia pavării celor patru mari străzi ale Capitalei, s-au făcut pentru scurgerea apelor, haznale și șanțuri noi; cele vechi, fiind înfundate, nu dădeau posibilitatea ca apele să se scurgă „slobod la vreun loc", așa că în urma fiecărei ploi, se umpleau și „băltea apele pe uliți pricinuind nu numai casei obștești adesea și simțitoare cheltuieli cu curățirea și îmbunătățirea lor, dar [făcînd] și comunicației [circulației] împiedicare

şi proprietarilor dimprejur vătĕmare şi putcare, din care suferea chiar obşteasca sănătate, vătĕmare“. După măsurile luate de Sfat, cu puţină cheltuială, douăsprezece din vechile haznale şi şanţuri au fost astupate şi astfel casa obştească a scăpat pentru totdeauna de cheltuiala curăţirii şi îmbunătăţirii lor; pentru celelalte rămase în starea mizerabilă dinainte, „s-au luat măsuri de a se face asemenea lucrare spre desăvîrşita apărare a casei de cheltuiala lor şi îndeplinirea acestei trebuinţe fără vătămare.

Asemenea a stîrpit şi răul ce se aducea cu băltirea apelor în uliţa despre Sf. Sava [biserica şi Colegiul Sf. Sava], astupîndu-se acea hazna şi dîndu-se scurgerea apelor în canalul Uliţei Nemţeşti (str. Smîrdan). S-au luat măsuri şi s-au hotărît prefacerea canalului Uliţei Nemţeşti ce se afla ajuns în foarte şi primejdioasă stare şi facerea lui de piatră“, tocmindu-se stînjenul, în lungime, cu 543 lei în loc de 693 lei cît fusese aprobat mai înainte, deci cu o economie de 150 lei la fiecare stînjen, iar lucrarea va începe şi se va termina în anul viitor.

2. *Pavajul.* Pavajul străzilor ajungînd într-o stare foarte proastă, Sfatul orăşenesc a luat măsuri pentru îmbunătăţirea lui şi prin secţia inginerească a Departamentului din Lăuntru, „arhitectonul oraşului“ a arătat probele după care să se facă lucrarea şi condiţiile de angajament al antreprenorilor. În urma acestora, în cursul anului expirat, s-au pavat anumite uliţe în suprafaţă totală de 3 000 stînjeni, însă cu cheltuiala proprietarilor de pe acele străzi. „S-a săvîrşit asemenea caldarîm pe mai multe uliţe ce au fost rostite mai dinainte şi unele de mai mulţi ani şi sta [stăteau] în nesăvîrşire, pricinuindu-se comunicaţiei, împiedicare“.

„Caldarîmul uliţii Tîrgului de Afară, ce cu clădirea canalului s-a prefăcut în anul 1842, găsindu-să în desăvîrşită proastă stare, prin măsurile luate de Sfat, s-a îndatorat contracciu şi l-a prefăcut din nou, îndreptînd şi nivelaţia scurgerii apelor, care fiind fără de orînduială, băltea apele şi [făcea] noroi pe uliţi încît să aducea o mare împiedicare comunicaţiei.

Din mulţimea necuviinţelor ivite asupra scurgerii apelor uliţelor şi aceasta pentru că după vreme făcîndu-se caldarîm pe feluri de uliţe, nu s-a luat în băgare de seamă scurgerea lor a să face cu cumpănire încît şi cele din urmă la a lor aşternere cu piatră să nu să împiedice, din care în mai multe părţi s-a adus vătămare proprietăţilor şi neînlesnire trebuinţii şi comunicaţiei cu înnecăciunea şi băltirea apelor, — văzîndu-se neapărat trebuinţa ce este de a se chibzui şi a să face o obştească nivelaţie pentru scurgerea tuturor apelor uliţelor din oraş, s-a făcut punerea la cale la aceasta şi s-a rostit lucrarea aceştii obşteşti nivelaţii cu cheltuiala din Casa orăşenească, pentru care s-a trecut în bugetul anului viitor suma trebuincioasă, şi peste puţin va lua săvîrşire.

După acesta să va povăţui atît îndreptarea scurgerii apelor cît şi lucrarea lor în viitor, cu care să nădăjduieşte un mare folos oraşului, şi totdeodată să vor lua măsuri pentru scurgerea lacurilor şi ba[l]tacurilor din oraş, a căror fiinţă pricinuieşte simţitoare vătămare, încît unele părţi ale oraşului nici nu pot fi locuite“.

3. *Podurile de pe Dîmbovița*. „Podul ce de curînd şi nu mai mult de trei ani s-a clădit din nou peste apa Dîmboviţei în uliţa Mihai Vodă, se vede ajuns în proastă stare şi aceasta din netemeinicia construcţiei lui şi slaba priveghere, pricinuindu-se nu numai comunicației împiedicare, dar şi Casei obşteşti simţitoare pagubă. Sfatul a luat măsurile cuvenite pentru a lui vremelnică întemeiere spre apărarea a tot felul de necuviinţe, şi pentru a lui statornică fiinţă, s-a chibzuit a să face de piatră cioplită ca să scape casa sa, pentru totdeauna, de asemenea cheltuieli şi a sluji şi de model, ca treptelniceşte şi după înlesnirea ce va avea casa să se facă şi celelalte poduri, de va da clădirea lui un desăvîrşit şi plăcut rezultat.

În această lucrare se îndeletniceşte arhitectonul oraşului a face planul şi preţuirea şi după dînsele se vor face cele de cuviinţă în punerea lui în lucrare, pentru care s-au şi trecut în bugetul anului viitor 40 000 lei cu aproximaţie“ [232].

Vedem dar, din toate cele arătate mai sus, că şi acum un veac şi jumătate, ca şi astăzi de altfel, primarii oraşului, în raport cu veniturile, făceau tot posibilul să ridice nivelul urbanistico-edilitar al Capitalei şi să îndestuleze din punct de vedere alimentar populaţia oraşului.

---

[232] Idem.

GRĂDINI ŞI PARCURI

Bucureştii, ca oricare alt oraş de proporţia lui, este înzestrat cu numeroase grădini publice care au rolul de a-l înfrumuseţa şi a fi, în acelaşi timp, locuri de recreaţie şi de plimbare pentru cetăţeni.

În Bucureştii vechi, aproape toate casele aveau grădini mai mari sau mai mici, nu mai vorbesc de cele domneşti sau boiereşti cu întinderi de mii de metri pătraţi. Cu timpul însă, crescînd numărul locuitorilor, spaţiul a devenit mai strîns, iar grădinile din centrul oraşului, şi în ultima vreme chiar cele din mahalalele periferice, au dispărut, aproape cu totul. Vechile clădiri şi-au micşorat neîncetat terenul din jurul lor, care a fost ocupat de noile construcţii, de uriaşele blocuri ce le înconjură, sau unele din ele au fost sacrificate, în parte, pentru lărgirea străzilor şi a marilor artere de circulaţie.

Din vechile grădini dispărute menţionăm următoarele:

Grădina Academiei sau *Universităţii*. Era o fîşie lungă de pămînt care se întindea din str. Academiei pînă în b-dul Colţei, lîngă palatul Suţu, actualul Muzeu de istorie şi artă al Municipiului Bucureşti.

Pe locul ei, altădată, se afla biserica Sf. Sava (chiar unde este aşezată statuia lui Mihai Viteazul). Biserica, la rîndul ei, era înconjurată de construcţiile vechii Şcoli domneşti întemeiată de Şerban Cantacuzino, mult dezvoltată de Constantin Brîncoveanu, renovată, mărită şi altfel organizată de Alexandru Ipsilanti, ca mai apoi să devină prima şcoală superioară naţională, unde Gh. Lazăr a introdus limba română în predarea cursurilor, înlocuindu-se astfel limba greacă, cum se obişnuise pînă la acea dată.

După demolarea bisericii (1873), care ajunsese în stare de dărăpănare, şi a Colegiului Sf. Sava, care nici el nu mai corespundea noului stat în plină dezvoltare şi nici oraşului-capitală care urma acelaşi drum, pe o parte a terenului s-a construit localul Universităţii de către arhitectul român Alexandru Orăscu; prin mijlocul terenului s-a trasat primul bulevard bucureştean, iar cealaltă parte a rămas ca grădină unde au fost instalate mai multe statui glorificîndu-se prin ele numele şi activitatea unor bărbaţi de seamă care au adus servicii mari patriei noastre. Le amintim în ordinea timpului cînd au fost aşezate. Astfel: statuia lui Mihai Viteazul * (1876), Ion Heliade Rădulescu ** (1882), Gheorghe Lazăr *** (executată la 1885 şi inaugurată la 1886) şi mai apoi Spiru Haret **** (1935), aşa cum se văd şi astăzi, dar lipsite de vegetaţie, de florile şi micile alei aşternute cu pietriş, pe care se aflau bănci masive de stejar, cu picioare de fier, pentru odihna trecătorilor. Statuia

* Opera sculptorului francez Carrière-Belleuse.
** Opera sculptorului italian Ettore Ferrari.
*** Opera sculptorului român Ion Georgescu (1855—1898) care a realizat şi statuia lui Gh. Asachi (1890) din Iaşi.
**** Opera sculptorului Ion Jalea (1887—1979)

ecvestră, de bronz, aşezată pe un piedestal de marmură, a lui Mihai Viteazul, încadrată într-un frumos grilaj de fier, avea într-o parte şi alta, cîte un tun, ambele capturate de la turci în Războiul pentru Independenţă. În a doua jumătate a secolului trecut, pe o parte din terenul parcului, se afla Grădina Botanică căreia, în 1892, i s-a rezervat un spaţiu mare la Cotroceni, unde se află şi astăzi.

Grădina Alcazar sau *Guenter* se afla în spatele Pasajului Român, în apropiere de biserica Sf. Ion cel Nou (Sf. Ionică), demolată pentru a se clădi noul ansamblu de construcţii moderne, un frumos punct urbanistic al oraşului nostru.

Cu vreo sută de ani în urmă, pe o parte a terenului s-a construit o clădire mare care avea restaurant la parter şi etaj, iar în spate o întinsă grădină de vară unde publicul era delectat de cele mai bune orchestre ale timpului.

Restaurantul şi grădina de vară au intrat după aceea în proprietatea întovărăşiţilor negustori D. Enescu şi I. Andreescu care, după mulţi ani de funcţionare, renovînd localul şi redeschizîndu-l, anunţa că „necruţînd nici un sacrificiu pentru a mulţumi clientela noastră, i-am pregătit o plăcută surpriză, angajînd orchestra distinsului şi cunoscutului artist Christache Ciolac“ [1], care, într-adevăr, era un vestit violonist, a cărui faimă trecuse de mult graniţele ţării. „Deşi nu cunoştea o notă muzicală, a fost totuşi un fenomen (ca şi Barbu Lăutaru altădată) al muzicalităţii române“ [2]. A fost apreciat de personalităţi de seamă dintre care amintim: George Enescu, J. Kubelic, Jaques Thibaud, Paderewski, Sarah Bernhardt, Loubet, preşedintele Republicii franceze, ţarul Rusiei etc. precum şi de nenumăraţi scriitori români dintre care: Alexandru Vlahuţă, Barbu Delavrancea, Radu Rosetti şi Octavian Goga.

Grădina Bellu, după numele proprietarului cu acelaşi nume, foarte întinsă şi renumită pentru petrecerile ce se făceau acolo, se afla în afara oraşului, la capul Podului Beilicului (Calea Şerban Vodă). Un plan [3] colorat, din 1841, arată întinderea ei şi cum se înfăţişau frumoasele alei şi minunatele ronduri de flori.

După 1864, această grădină a fost cumpărată de primăria oraşului şi transformată în loc de îngropăciune [4], fiind cel mai mare şi mai impresionant cimitir din ţară, în care sînt înmormîntaţi mulţi oameni de seamă ai neamului nostru (C. A. Rosetti, Mihai Eminescu, George Coşbuc, N. Iorga, Liviu Rebreanu, Ion Minulescu, Mihail Sadoveanu, Victor Eftimiu, arhitect Ion Mincu, savantul Henri Coandă etc., etc.). În acest cimitir se găsesc nenumărate cavouri, adevărate monumente construite de mari arhitecţi, precum şi busturi de marmură sau bronz semnate de vestiţi sculptori români şi străini.

Grădina Belvedere, o adevărată moşie ca suprafaţă, era proprietatea renumitului boier Dinicu Golescu (tatăl fraţilor Goleşti: Nicolae, Radu, Ştefan şi Alexandru, conducători de frunte în Revoluţia de la 1848).

Cărturarul boier, Dinicu Golescu, care voiajase în cîteva state din Europa şi tipărise şi o carte cu însemnări despre cele văzute în călătoria sa, era conservator neînduplecat în ceea ce priveşte bunurile moştenite de la părinţi. Ţinea cu tot dinadinsul ca întreaga avere ce posedă să nu se vîndă, sau să

[1] Ziarul „Ţara“, 27 mai 1903.
[2] Predescu, Lucian, *Enciclopedia „Cugetarea“*, Bucureşti, 1940, p. 195.
[3] Arh. St. Buc., *Planuri, Ilfov*, nr. 50.
[4] George Bezviconi, *Necropola Capitalei*, Bucureşti, 1972 (manuscris).

se înstrăineze sub nici o formă [5], fapt recomandat şi fiilor săi în testamentul ce şi l-a făcut la 10 noiembrie 1825.

Cu toate acestea, în iunie 1827, Dinicu Golescu, trecînd printr-o grea situaţie materială, a cerut aprobare de la domn să-şi vîndă la licitaţie o parte din bunurile din Bucureşti (Hanul din Curtea Veche) şi din afară: o vie de zece pogoane în Valea Negovanilor (Prahova) şi moşia *Belvedere* [6] socotită atunci ca nefăcînd parte din cuprinsul oraşului Bucureşti ci din al judeţului Ilfov. Neobţinînd la mezat (licitaţie) preţul dorit, ca să-şi plătească datoriile şi să-şi afle mulţumirea în celelalte treburi ale gospodăriei şi familiei, a renunţat pentru moment, iar „moşia" *Belvedere* a rămas în continuare în proprietatea familiei.

La scurtă vreme însă a dat-o ca zestre fiicei sale Ana (Leliţa) — 1803—1878 — cînd s-a căsătorit cu Alexandru Racoviţă, iar aceştia la rîndul lor, în 1850, au dat o parte din *Belvedere* fiicei lor Zoe (1827—1892), la căsătoria ei cu Effingham Grant (1820—1892), care făcea parte din personalul Consulatului britanic din Bucureşti. După numele acestui englez (naturalizat român) care a parcelat-o şi a vîndut-o, toată această întinsă parte de teren, pe care s-a construit o întreagă mahala, s-a numit Grant, aşa cum i se mai spune şi astăzi.

În această grădină cu arbori seculari şi frumoase alei se afla şi conacul familiei, o adevărată clădire-cetate, cu ziduri groase, pivniţe adînci, boltite, ferestre oblonite şi un tunel care ieşea tocmai la malul rîului Dîmboviţa, pe unde, în eventualitatea unui pericol, localnicii îşi puteau găsi refugiu şi scăpare. În această casă, renovată de mai multe ori, familia lui Dinicu Golescu şi urmaşii lui locuiau în călduroasele zile de vară, fiindcă oraşul Bucureşti, aşezat în plină cîmpie, era un cuptor de foc.

Grădina *Belvedere* [7] începea din str. Ştefan Furtună, B-dul Dinicu Golescu şi se întindea spre nord, nord-vest cuprinzînd tot cartierul Grant pînă aproape de Giuleşti; pe o parte din acest loc se află astăzi Spitalul militar, tot cuprinsul Gării de Nord şi întregul cartier, pînă departe spre marginea oraşului.

Grădina Blanduziei, numită la început *Grădina Gagel* mai apoi *Edison* şi în cele din urmă, prin 1890, Blanduziei, se afla pe locul unde se întretaie str. Academiei nr. 7, cu str. Doamnei. Constantin Bacalbaşa ne spune că era una din grădinile centrale, renumită, unde în timpul verii cînta o bună orchestră, şi unde se serveau crenvurşti speciali, iar aproape de miezul nopţii se aduceau cornuri calde [8].

După 1900, pe o scenă construită în fundul grădinii, trupe române de operete şi comedii dădeau reprezentaţii, la care participarea masivă a cetăţenilor (preţurile fiind modeste) făcea ca grădina să fie ocupată pînă la refuz. Pentru ilustrarea acestei afirmaţii, amintim reprezentaţia din 12 iunie 1903, cînd s-a jucat pentru a doua oară opereta în 3 acte *Sărmanul Jonathan* [9] (Der arme Jonathan) de Wittmann şi Bauer, şi muzica de Millöker.

---

[5] George Potra, *Documente privitoare la istoria oraşului Bucureşti* (1821—1848), vol. II, Bucureşti, 1975, p. 208—210.
[6] *Ibidem*, p. 279.
[7] Mihai Fănescu, *Arhiva Societăţii de credit funciar urban din Bucureşti (1874—1948)*. *Contribuţii la istoria oraşului Bucureşti*, în „Revista Arhivelor", seria nouă, III (1960), nr. 2, p. 114—115.
[8] Constantin Bacalbaşa, *Bucureştii de altădată*, vol. I, Bucureşti, 1935, p. 63.
[9] „Voinţa naţională", 12 iunie 1903.

În rolurile principale au jucat actorii: I. Băjenaru, C. Murgeanu, V. Maximilian, Margareta Dan, Leontina Ioanid şi M. A. Alexandrescu; în actul al doilea, V. Maximilian a cîntat cuplete de actualitate de C. Murgeanu.

Se anunţa că în caz de ploaie, reprezentaţiile se vor da în sala Teatrului Edison din apropiere. Biletele se vindeau la magazinul G. Gebauer de pe Calea Victoriei, 60.

În vara anului 1913, compania de teatru, revistă, comedie şi farsă condusă de artistul Gh. Niculescu-Buzău a dat o serie de spectacole vesele, din care amintim: *Patul miraculos*, *Dandaneff... tucana glava* şi *Bebe;* cupletele *Silistra* şi *Petillon* au fost cîntate cu mult succes de Gh. Niculescu-Basu [10].

Între 1916—1919 nu s-au mai dat spectacole, iar după aceea, de jur împrejurul ei s-au făcut construcţii (parter şi etaj) pe care le deţineau în bună parte — sub formă de birouri sau agenţii — remizerii Bursei, unde se perfectau tranzacţiile diferitelor vînzări şi cumpărări de acţiuni, care au funcţionat pînă în 1947. În stînga intrării s-a clădit un restaurant mare care, în timpul verii, ocupa, cu mese, tot centrul fostei grădini (asfaltată acum), unde se serveau tot felul de băuturi, dar mai cu seamă o bere specială, aşa cum se servea la „Carul cu bere" de pe str. Stavropoleos sau la berăria lui Ignat Mircea de pe str. Academiei, colţ cu bulevardul Elisabeta (azi Gh. Gheorghiu-Dej).

Construcţiile de atunci există şi astăzi, dar grădina şi-a schimbat numele în *Galeriile Blanduziei.*

Grădina Bordei (Bordeiului), foarte întinsă, se afla de o parte şi de alta a Şoselei Jianu (azi B-dul Aviatorilor), începînd cam de la Monumentul Aviatorilor şi mergînd pînă la lacul Herăstrău unde era un stăvilar primitiv în locul căruia, astăzi, este unul de beton armat.

Grădina Bordei, o adevărată moşie, cu o suprafaţă de circa 80 de pogoane, fusese proprietatea familiei Hrisoscoleu, iar prin căsătoria uneia din fiicele paharnicului Constantin Hrisoscoleu, — Caliopi — în 1846, cu Petrache Poenaru [11] a intrat în stăpînirea acestuia pînă în 1875 cînd, prin vînzare, a trecut în posesia lui Constantin Lecca, fiul pictorului cu acelaşi nume.

Pe la 1880, Grădina Bordei era o adevărată pădure cu arbori bătrîni şi tineri, cu pajişti frumoase şi cu mult tufiş care de la an la an era mai des şi mai mare. Avînd vecin şi lacul, format de rîul Colentina, se înţelege că era foarte căutată în timpul verii.

Aici era locul unde de Paşti, Sf. Gheorghe, 1 Mai (Arminden) şi alte sărbători, venea populaţia mahalalelor să petreacă şi să se răcorească. Unii veneau cu mîncarea şi băutura de acasă, dar mulţi o cumpărau de aici de la neguţătorii care în aceste zile făceau un bun alişveriş.

Constantin Bacalbaşa ne aminteşte că, în această vreme, cei care veneau aici, îşi căutau întîi locul unde să se aşeze, apoi începeau petrecerea. Ceilalţi, care nu-şi aduseseră de mîncare, după ce-şi fixau locul, pentru membrii familiei sau familiile care rămîneau acolo, bărbaţii, însoţiţi de adolescenţi, se duceau după procurarea de merinde.

Pentru vin se cumpăra o oală de pămînt de un litru, cu zece bani bucata. Apoi te aşezai la rînd în faţa unui gîrlici de pivniţă unde neguţăto-

[10] „Universul", iulie 1913.

[11] George Potra, *Petrache Poenaru ctitor al învăţămîntului în Ţara Românească*, Bucureşti, 1963, p. 16.

rul după ce primea 80 de bani, punea oala la caneaua butoiului şi o umplea cu vin. Treceai apoi la grătarele, în plin aer, unde se frigeau mititeii şi, după înghesuială şi multă transpiraţie, îţi luai, în hîrtie, numărul de mititei care doreai, din altă parte pîinea, caşcavalul sau brînza şi ridichile şi veneai încărcat la cei care te aşteptau cu nerăbdare şi cu multă poftă de mîncare.

În sfîrşit, cînd aprovizionarea era terminată, toţi se aşezau, pe iarbă sau pe pături, şi începeau masa, adică petrecerea în timpul căreia multe oale cu „alb" sau „roşu" se goleau.

„Barbaţii dezbrăcaţi la jiletcă ori la cămaşă, femeile cu testemelele desfacute, cu coadele resfirate, toţi înviorați de băutură, vorbeau deodată ori cîntau; cîteodată aceste petreceri se sfîrşeau şi cu straşnice păruieli.

Lăutarii, nelipsiţii lăutari, cîntau la ureche, de inimă albastră; din cînd în cînd auzeai cîte un oftat prelung, chiote, glasuri răguşite. Cînd soarele începea sa apună, grupurile se sculau şi începeau să plece, lăutarii se mai ţineau după cîte unii mai damblagii, iar pocnetele oalelor sparte răsunau neîncetat pînă ce grădina se deşerta" [12].

Grădina Bordei a existat pînă în 1937 cînd şi terenul ei a fost înglobat în Parcul Naţional care s-a creat atunci. La acea dată însă, grădina nu mai era cea de odinioară. O parte fusese parcelată şi transformată în parcu. Jianu unde se construise un mare ansamblu de vile foarte frumoase, fiecare cu o arhitectură deosebită. Pe cealaltă parte a grădinii care mai rămăsesel mulţi pomi fuseseră tăiaţi, iar din loc în loc se aflau grămezi de pămînt sau moloz, În partea care făcea colţ cu Şos. Jianu şi peste drum de unde se termină Calea Herăstrăului (Dorobanţi) se construiseră cîteva cîrciumi în spatele cărora se găseau o serie de nuci umbroşi şi un pîlc de locuinţe mizere.

Grădina cu cai era situată în stînga rîului Dîmboviţa, de o parte şi de alta a străzii *, cu acelaşi nume, care se afla cuprinsă între Splaiul M. Kogălniceanu şi Bulevardul Elisabeta (Gh. Gheorghiu-Dej).

Între 1860 şi 1865, în cuprinsul acestei grădini erau cîteva pavilioane de scînduri unde, vara, se făceau băi calde, plătindu-se pentru baia obişnuită cîte 2 sfanţi de persoană, iar pentru baia mare de două persoane, 6 sfanţi. Cel care ţinea în arendă băile era N. Feldman, antreprenor şi al Sălii Slătineanu [13].

În grădina aceasta, altădată, se adunau bucureştenii să vadă circul italianului Carol Serie şi felul cum dresa caii polonezul Danski. Reprezentaţiile cu cai erau foarte interesante şi mult apreciate de locuitori, pentru care motiv, probabil, şi grădina a căpătat numele *Grădina cu cai*.

După moda altor grădini centrale, cu reprezentaţii teatrale renumite s-a construit şi în această grădină o scenă unde se dădeau piese pentru gustul publicului de mahala, pe care jucau actori de mîna a doua sau a treia sau unde au debutat unii tineri care mai apoi au devenit protagonişti ai scenei teatrale române. Este cazul că amintim pe Ştefan Iulian care, elev fiind în clasa a V-a a Liceului Matei Basarab, într-o seară [14] a debutat pe scena acestei grădini. După spusele lui Ioan Massoff [15], din cele auzite de la Paul Gusty, fost director de scenă al Teatrului Naţional, şi marele actor Anestin, în situaţii mai grele pentru el, a jucat pe scena acestei grădini.

---

[12] Constantin Bacalbaşa, *op. cit.*, vol. I, p. 315.

* Str. Grădina cu cai a fost pavată cu piatră, prima dată, în 1892 de către antreprenorul I. Băldăneanu.

[13] „Buciumul", 7 iunie 1864, p. 940.

[14] Constantin Bacalbaşa, *op. cit.*, vol. II, p. 146.

[15] Ioan Massoff, *Grădina cu cai*, în „Adevărul", 6 iulie 1947.

Grădina Castrişoaia (după numele Saftei Castrişoaia ce avea multe proprietăţi în Bucureşti) *, se afla în cartierul Izvor, în spatele fabricii de bere Opler, mai tîrziu Gib, cam pe locul unde era cu vreo 30 de ani în urmă „Ştrandul Bragadiru". Pe o parte din locul grădinii Castrişoaia, probabil după numele altui proprietar, s-a făcut *grădina Şiştad* care a dăinuit pînă aproape de primul război mondial; în zilele noastre pe o parte a acestui teren s-a construit frumoasa şi încăpătoarea sală a cinematografului „Modern".

Grădina Creangă. Nu ştim precis cînd s-a înfiinţat această grădină cu restaurant şi muzică, dar credem că în 1893—1894, după dărîmarea bisericii Sărindar şi a tuturor clădirilor dimprejur care formau, în totalitatea lor, incinta mănăstirii Sărindar refăcută în întregime de voievodul Matei Basarab.

După dărîmarea ei (1893) a rămas un imens teren care se întindea între Calea Victoriei pe de o parte şi între noul bulevard şi strada Sărindar, iar în jos, înspre Cişmigiu mergea circa 100 de metri. Este exact locul pe care-l ocupă azi Casa Centrală a Armatei (fostă Casa Oştirii şi Cercul Militar), scuarul din faţa ei şi unele clădiri din spate.

Pe o parte din cuprinsul acestui parc, un oarecare neguţător, pe nume Creangă, a deschis o grădină de vară care i-a purtat numele pînă la desfiinţare, cînd parcul amintit a căpătat o altă destinaţie.

Reclama pe care patronul Creangă o publică în ziare este interesantă, veselă şi atractivă, motiv pentru care reproducem o parte din ea. Astfel:

„Care va să zică, ne-am înţeles. Doamnele vor primi cîte un buchet de flori, iar copiii cîte o prăjitură, *gratis*.

Cînd? sîmbătă seara. Unde? apoi fireşte că la *Creangă* în grădina din parcul Sărindarului, din nou aranjată şi împodobită cu arbori şi flori şi cu umbrare frumoase de soare şi de ploaie. Şi mărită să încapă într-însa pînă la 2000 de oameni. *Dă Doamne.*

Dar mai e ceva.

În fiecare seară de la 8—12 noaptea, publicul va fi delectat cu cele mai alese şi variate bucăţi din muzica clasică, modernă şi naţională, executate de o orchestră de 25 persoane, sub conducerea distinsului şi mult apreciatului profesor şi şef de orchestră *O. Pursch.*

Deosebit, în toate duminicile şi sărbătorile *Concert de promenadă* de la 5—7 ore seara...

Şi tot n-am isprăvit că nu ne lasă *Criza*, dar i-am venit de hac şi de obraz cu preţul meu curent: bere Opler-Peleş, regala 0,20, halba 0,45".

Urmează apoi o lungă înşiruire de preţuri, la vinurile înfundate, la alte băuturi şi diverse gustări, prăjituri, cafele etc.

„Serviciul absolut curat şi conştiincios.

N.B., în timpul concertului, preţul fiecărei consumaţiuni se va urca numai cu 5 parale" [16].

Grădina „Eliad" (fostă proprietatea scriitorului Ion Heliade Rădulescu şi a moştenitorilor săi, Ion fiul şi Mircea nepot), cumpărată în rate, în 1829, din moşia fostului domn Grigore Ghica (1822—1828).

Pe o parte din cuprinsul acestei grădini, care în totalitatea ei avea o suprafaţă de 12 pogoane, în fiecare an, se făcea bîlci care coincidea cu

---

* Casele în care locuia se aflau pe Podul Mogoşoaiei, alături cu cofetăria fraţilor Capşa („Românul", 1858, nr. 77, p. 309).

[16] „Universul", XIX (1901), nr. 148, p. 3.

timpul cît dura Tîrgul Moşilor, vecin, ce se întindea pe o suprafaţă de circa 100 000 metri pătraţi.

Era o grădină frumoasă, împodobită cu pomi seculari, unde, locuitorii mahalalelor dimprejur veneau să-şi petreacă sărbătorile sau timpul liber, cu fripturi proaspete şi damigene cu vin natural. În timpul bîlciului se aflau instalate acolo, cu chirie, panorame, circuri ocazionale, restaurante, ţuicării, căluşei şi bărci, pocnitori, ateliere fotografice „la minut", gogoşerii etc., etc.

Astăzi, grădina „Eliad" nu mai există, terenul ei a fost înglobat în cuprinsul unei mari uzine — care s-a întins şi peste terenul ocupat de fosta fabrică „Ţiriac-Voina" — şi a cărei faţadă principală se află pe Şos. Pantelimon, iar str. „Heliade între vii" care despărţea grădina de locuinţele vecine, a dispărut cu totul.

De domeniul amintirii, pentru cei care le-au apucat, au rămas *Grădina Tirului-German*, *Grădina Opler*, *Grădina Luther* şi cele două grădini numite *Fierăstrăul vechi* şi *Fierăstrăul nou*. Grădinile *Lăptăria* şi *Vila regală* erau locuri de petrecere numai pentru cei cu stare materială foarte bună; mica burghezie şi sărăcimea mahalalelor nu se încumeta să le viziteze şi să petreacă în cuprinsul lor, preţurile restaurantelor şi a celorlalte localuri fiind mult prea mari pentru pungile lor.

Grădina Episcopiei este una din cele mai vechi grădini bucureştene, datînd ca atare din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. Ea — alături de aceea dimprejurul bisericii Izvorul Tămăduirii (Mavrogheni) — ocupa altădată o suprafaţă de circa 5000 metri pătraţi şi se afla între Podul Mogoşoaiei şi Uliţa Poşta Veche (actualmente str. Nicolae Golescu). Terenul acestei grădini a fost în proprietatea familiei Văcărescu, apoi al Episcopiei de Rîmnic (de unde-i vine şi numele) care a construit aici un metoc. O mărturie documentară de existenţa şi îngrijirea acestei grădini este documentul din 8 septembrie 1797, prin care domnul Alexandru Ipsilanti acordă lui Filotei, îngrijitorul metocului, patru „dajnici" din mahalalele bucureştene [17] „pentru cea de apururea curăţenie şi înfrumuseţare a grădinei", dînd ordin în acelaşi timp ca rubrica acestor oameni să fie ştearsă din catastifele Vistieriei.

Mai tîrziu, în locul metocului s-a făcut un manej de călărie, care şi acesta a trebuit să cedeze locul monumentalei construcţii a Ateneului Român *, început în 1883 şi terminat în 1888 de arhitectul francez Albert Galleron.

Grădina Episcopiei, prin aranjamentul ei modern terminat în 1872, şi prin îmbunătăţirile neîncetate, a costat 250 000 lei pînă la 1900. Pînă la 1883, ea a fost separată de palatul Ateneului dar de la acea dată încoace, ambele au format o singură unitate, completîndu-se una pe alta.

Aleile pavate cu pietriş, alb, ales, şi frumoasele rînduri de flori, care întotdeauna au fost foarte mult îngrijite, au făcut din această grădină centrală un mic giuvaer care n-a suferit niciodată de pe urma neglijenţei administrative a Primăriei.

---

[17] V. A. Urechiă, *Istoria romînilor*, vol. VII, p. 328.

* Clădirea Ateneului este o podoabă arhitecturală a Capitalei. Are o cupolă de 40 m înălţime, iar faţada în afară de masivele coloane dorice şi de un fronton care dau impresia unui templu antic, este ornamentată, în partea ei superioară, de cinci mozaicuri rotunde, pe fond de aur, care reprezintă capetele a cinci domni ai ţării: Alexandru cel Bun, Neagoe Basarab, Vasile Lupu, Matei Basarab şi Carol I.

Dintr-un mare şi luxos vestibul la parter, pe patru scări de marmură se urcă în sala de concerte şi conferinţe care are 52 loje şi 600 fotolii. Sălile laterale au fost rezervate expoziţiilor de artă plastică.

Pînă în 1950, la ultima ei transformare şi micşorare, o parte din ea servind la mărirea scuarului din faţa hotelului Athenée Palace, în cuprinsul grădinii se aflau următoarele busturi de marmură care reprezentau pe: Mihail Kogălniceanu, C. A. Rosetti, V. A. Urechiă, Constantin Exarcu, Ienăchiţă Văcărescu, G. Dem. Teodorescu, Th. Şerbănescu, Traian Demetrescu şi un monument alegoric al generalului Ion Em. Florescu. De asemenea, în dreptul intrării principale a Ateneului era o statuie de bronz care reprezenta trei tineri în plină alergare (mutată actualmente pe Calea Victoriei, în micul scuar din faţa blocului de la nr. 142—148) şi înlocuită cu statuia lui M. Eminescu *.

Grădina Giafer, după numele proprietarului Giafer (Geaferu) pe care-l întîlnim în documente încă din primele decenii ale secolului al XIX-lea, cînd cumpără un loc destul de mare din fosta „Livedea gospod", adică Livada domnească, pe care-şi construieşte casă şi cîrciumă, iar apoi a mai cumpărat două locuri vecine, unul de la o „protopopoaie", iar altul de la vornicul Băleanu [18].

Grădina Giafer se afla peste drum de biserica Sf. Constantin, adică pe Calea Plevnei, numită înainte de 1878, Podul de Pămînt.

În această grădină „se găseau toate distracţiile timpului, erau un fel de *Moşi*. În grădină jucau turcii pe frînghie şi se minuna poporul şi tot aci se vedeau tot felul de măscărici (bufoni), între care jucau jocul Giamalei, împrumutat tot de la turci.

Giamala era un fel de momîie cu două feţe care înfăţişa o femeie enorm de grasă, gătită şi împodobită cu tot felul de panglici colorate, flori şi oglinjoare. Înăuntru acestei păpuşi, construită pe schelet şi cercuri de sîrmă, se introducea un om care îi imprima diferite mişcări ale unui joc caraghios; bineînţeles că jocul şi salturile momîiei — Giamala — se făceau în acompaniamentul unei muzici. O detaliată descriere a jocului Giamalei şi a diferitelor obiceiuri din acea vreme, ne-a lăsat publicistul Alexandru Antemireanu [19].

Pe locul Grădinei Giafer, care s-a vîndut de către moştenitori în parcele, s-a construit un cartier cu frumoase case şi vile care se află între Calea Plevnei şi Facultatea de Drept.

Grădina Giagoga era pe locul unde se afla întinsa clădire de cărămidă roşie, netencuită, care adăpostea *Antrepozitele generale* şi unde actualmente se află birourile vamale. Această grădină era renumită în căluşei, dulapuri şi hore.

Grădina Gramont, numită aşa după numele proprietarului, vicontele Louis Antoine de Grammont [20], fost colonel în armata română şi aghiotant al domnilor Alexandru Dim. Ghica, Gheorghe Bibescu şi Barbu Ştirbei.

Terenul acestei grădini, în prima jumătate a secolului al XIX-lea, fusese cumpărat de Gramont de la grecul Alecu Scopelitis [21] şi la data aceea era o frumoasă plantaţie de vie, cunoscută mai apoi de bucureşteni sub numele de „via colonelului Gramon" *(sic)*. Ea făcea parte din mahalaua Bărbătescului şi îşi avea centrul în mijlocul actualului rondou de pe bule-

---

* Opera sculptorului Gh. D. Anghel, din 1965.

[18] George Potra, *Documente...*, vol. II, Bucureşti, 1975, p. 242—243.

[19] Alexandru Antemireanu, *Din vremea lui căpitan Costache*, Ed. Universul, Bucureşti, 1937.

[20] I. C. Filitti, *Domniile române sub Regulamentul organic*, Bucureşti, 1915, p. 31, 111, 342.

[21] George Potra, *Documente...*, vol. II, p. 537—539.

vardul George Coşbuc (fost B-dul Maria). O parte din ea a fost cumpărată mai tîrziu de George D. Vernescu, om politic şi ziarist.

Grădina se întindea, în partea stîngă a actualului bulevard, pînă aproape de muchea dealului pe care s-a construit, în 1869, prima gară de cale ferată, Gara Filaret. În afară de Piaţa George Coşbuc, cum este numită astăzi, şi care făcea parte din cuprinsul ei, restul grădinii s-a împărţit în străzi şi parcele (vîndute în rate), pe care s-au construit case, iar pe partea cea mai înaltă a dealului s-a clădit un complex de vile frumoase printre care amintim pe aceea a prof. univ. Mihalache Dragomirescu şi a marelui colecţionar şi bibliofil Fischer-Galaţi cel care, pentru prima dată la noi în ţară, a tipărit cele mai mici cărţi, cît unghia degetului mare, care nu se puteau citi decît cu lupa.

Grădina Icoanei, altădată mult mai mare decît cea de astăzi, situată, oarecum, peste drum de Grădina Ioanid este cuprinsă între străzile: A. D. Xenopol, str. Gh. Chiţu şi I. L. Caragiale.

Grădina, cu toate că nu este prea mare, are o vegetaţie foarte bogată şi nişte pomi uriaşi, printre care tronează cîţiva platani, cu scoarţa lor verzuie-albicioasă şi tare ca fildeşul. La intrarea dinspre Piaţa Alexandru Sahia, se află statuia (bust de bronz pe soclu de marmură) lui Gheorghe (Gogu) C. Cantacuzino *, unul din directorii căilor ferate şi întemeietorul sindicatelor muncitoreşti din această mare armată de slujbaşi ai căilor ferate.

Pe locul acestei grădini, cu o sută de ani în urmă, a existat o baltă şi un teren rovinos pricinuit de apa unui rîuşor numit Bucureştioara, care pornea de aici şi printre străzi strîmte şi întortochiate şi prin funduri de curţi ale mahalagiilor se scurgea agale prin mahalalele Oţetari, Batişte, Scaunele Vechi, Sărăria, Sf. Gheorghe, apoi, — traversînd Podul Tîrgului de Afară (Calea Moşilor) prin mahalalele Stelea, Udricani, Lucaci —, se vărsa departe în rîul Dîmboviţa. Acest rîuşor a dispărut cu totul pe la mijlocul secolului trecut, cînd gropile cu apă stătătoare formate de el, au fost umplute cu moloz şi pămînt, mărind în acelaşi timp şi suprafaţa proprietăţilor vecine.

Pe locul vechiului lac (asanat în 1870) s-a format Grădina Icoanei care, după unii a fost terminată şi pusă la dispoziţia publicului în 1872, iar după alţii în 1875. Relativ mică, de formă triunghiulară, timp de cîteva zeci de ani a fost puţin frecventată.

Este cazul să amintim că, peste drum de această grădină, pe locul unde se afla Liceul de fete „Zoia Kosmodemianskaia“, „Şcoala Centrală“ de altădată, construită de marele arhitect Ion Mincu, cu aproape o sută de ani în urmă se mai putea vedea încă arătoasa casă a generalului Ioan Odobescu (tatăl scriitorului Alexandru Odobescu) al cărui sarcofag de piatră, ornamentat cu un coif uriaş, se află în curtea bisericii Icoanei.

În spatele Şcolii Centrale, se afla casa în care locuia Barbu Delavrancea cu familia sa, avînd o curte cu pomi şi multă verdeaţă.

Grădina Ioanid este aceeaşi grădină care, între 1830—1860, era cunoscută sub numele de grădina lui Breslea (Brăslea). Mai tîrziu ea a devenit proprietatea librarului Gh. Ioanid (1818—1903) care, pe la mijlocul secolului trecut avea cîteva prăvălii de librărie şi papetărie în Bucureşti şi era unul din cei mai activi editori de cărţi române şi traduceri din diferite limbi străine, în special din limba franceză.

Era o grădină mare, cu pomi fructiferi de toate sorturile (26 specii create de Ioanid), iar pe cea mai întinsă suprafaţă a ei se cultivau legume şi

* Opera sculptorului francez Ernest-Henri Dubois (1863—1931), inaugurată în 1904.

zarzavaturi care, prin 1872, nu erau numai spre folosul proprietarului, ci, prin vînzare, şi spre al locuitorilor din acea mahala.

În mijlocul grădinii se afla o frumoasă casă cu parter şi etaj care la un moment dat, cu aprobarea autorităţilor, a fost pusă la loterie; preţul unui bilet era de un galben. Cum a decurs tragerea loteriei şi cine a cîştigat-o, nu ne este cunoscut.

Mai tîrziu, o parte din loc a fost parcelat şi numai o mică porţiune se mai păstrează din ea (cumpărată de primăria oraşului), fiindcă pe restul terenului s-au construit o serie de case şi vile foarte frumoase, formînd un cartier select al oraşului, cuprins între str. Polonă, B-dul Dacia şi strada Ţăranilor, devenită din 1913, după moartea renumitului nostru aviator, strada Aurel Vlaicu.

Între 1870—1900 grădina Ioanid era locul unde locuitorii din mahalalele învecinate veneau în număr mare, mai ales duminicile şi în celelalte sărbători ale verii, să mănînce la iarbă verde, să bea şi să petreacă. „Era o grădină de margine de oraş, unde se făceau petrecerile, unde mergea lumea să chefuiască; unde se întîlneau amorezaţii şi cîntau prin tufişuri lăutarii“ [22].

Partea grădinii, neparcelată, şi cumpărată de primărie, după 1920 a devenit Parcul Ioanid.

Grădina Laptev se chema după numele proprietarului Laptev (Lapteov, Laptov), general maior şi cavaler „cinovnic Unterzeiger“, care fusese chemat în ţară, în timpul ocupaţiei militare ruseşti (1828—1834) şi angajat de stat să cerceteze zăcămintele minerale.

Grădina aceasta, în suprafaţă de 12 pogoane, era de fapt o vie, cu toate acareturile necesare, împrejmuită, care fusese mai înainte în stăpînirea generalului Constantin Varlaam [23]. Din cauza unor datorii neplătite la timp, via a trecut din stăpînirea lui Varlam în a unui oarecare Coroană căruia îi fusese amanetată, iar de la acesta, prin licitaţie (sultan-mezat) vîndută şi cumpărată de Laptev, în jurul anului 1830. Dar chiar de la început, constatăm că generalul Laptev se judecă cu Dragomir vătaf de puşcărie care-i încălcase o parte din loc. Procesul, început în 1832, s-a terminat tocmai în 1856, cînd moştenitorii unuia şi altuia s-au împăcat * (fraţii Onofer Alexandru şi Nicolae Laptev cu pitarul Mihalache Dragomirescu), ajungînd la un compromis în ceea ce priveşte pricina de neînţelegere.

Aceste grădini şi vii, aproape o jumătate de veac au fost loc de petrecere pentru bucureşteni.

Urmaşii generalului Laptev au vîndut grădina cofetarului Dumitru Marinescu (în 1874, îşi avea prăvălia pe str. Carol nr. 11, alături de mezelăria lui Leopold Paţac), pe care a construit cea mai modernă, la acea dată, fabrica de bere „Bragadiru“ (azi Rahova), după numele comunei în care se născuse.

Grădina lui Marcu, la periferie, a existat pînă în a doua jumătate a secolului al XIX-lea şi se afla situată lîngă fostul *mecet* (cimitir) turcesc din mahalaua Popa Nan. Pe locul ei şi al mecetului s-au construit case şi prin 1900 şcoala primară „Mecet“, actuala Şcoală de cultură generală nr. 53, de pe str. Traian colţ cu str. Mecet.

---

[22] Constantin Bacalbaşa, *op. cit.*, vol. I, p. 115.

[23] Arh. St. Buc., *Ministerul justiţiei juridice*, dosar 18 866/1833.

* Grădina consilierului Varlaam avea un pisc (deluşor) pe care conducătorii oraşului (la 9 iulie 1827) au cerut să-l „taie“ pentru a se îndrepta şi lărgi uliţa (Podul Caliţei), cum s-a tăiat şi piscul din dreapta de pe locul clucerului Chiriac (George Potra, *Documente privitoare la istoria oraşului Bucureşti*, vol. II, *1821—1848*, Bucureşti, 1975, doc. 198).

Grădina Oracici (Oracic), pe dealul Filaretului, numită mai tîrziu Trocadero, ocupa un teren pe care, în 1906, cu ocazia Expoziţiei naţionale s-a construit Palatul Artelor, iar pe o altă parte a locului s-a clădit primul Institut meteorologic al oraşului.

Era o grădină mare, cu pomi seculari, înconjurată cu vii şi livezi, cu aer curat, fiind situată pe o înălţime care domina şi de unde se putea vedea o frumoasă panoramă a oraşului. Pentru locuitorii capitalei era un loc de recreere şi distracţie.

Cu vreo 45—50 de ani în urmă, fiind nevoie a se face oarecari săpături pe locul unde se afla întinsa cîrciumă a grădinii şi anexele ei, s-a dezgropat o parte din zidurile de temelie ale vechii clădiri *Trocadero*, despre care se spune că mai înainte vreme, spre sfîrşitul secolului al XVIII-lea, fusese locuinţa bogatului şi marelui cărturar, mitropolitul Filaret, de la care întregul deal a căpătat numele Filaret, nume ce şi astăzi se mai obişnuieşte în spusele oamenilor bătrîni.

Grădina Otetelişanu se afla pe Calea Victoriei, în dreapta şi în spatele clădirii în care a locuit Ioan Otetelişanu (1795—1876), fost ministru de finanţe în vremea lui Cuza Vodă, care acumulase mai înainte, între 1838 şi 1841, o avere mare de pe urma contractului de exploatare a ocnelor de sare ale statului.

Bogăţia mare permitea soţilor Otetelişanu să dea deseori dineuri şi recepţii la care era invitat „high-life"-ul Bucureştilor şi despre care făcea bogate dări de seamă Claymoor [24] (Mişu Văcărescu) în revistele şi ziarele de atunci în limba franceză, mai ales în „L'Indépendance Roumaine" şi în „La Roumanie illustrée".

Neavînd moştenitori, Ioan Otetelişanu şi soţia sa Elena (născută Filipescu) au lăsat, prin testament, întreaga avere Academiei Române, numind ca executor testamentar pe Ion Kalinderu.

După moartea lor, în casele ce le aveau la Măgurele (lîngă Bucureşti) s-a înfiinţat o şcoală de fete, cu internat, unde a funcţionat mulţi ani ca director scriitorul Ion Slavici, vechiul prieten al marelui nostru poet Mihai Eminescu. Clădirea din Calea Victoriei a fost închiriată şi transformată în hotel, sub numele de hotelul Frascatti, iar în grădina de alături, cu faţa înspre Calea Victoriei s-a ridicat o construcţie cu terasă şi umbrare pentru ploaie şi soare, numită *Terasa Otetelişanu* * unde era cafenea, restaurant şi berărie.

În această grădină mare şi răcoroasă, cu arbori bătrîni cînta orchestra condusă de L. Wiest.

Babylas [25] (Claymoor) ne spune că deseori se auzeau şi trilurile cîte unei privighetori. Mai tîrziu, se făcuse teatru de vară unde nenumărate echipe susţineau spectacole dintre care menţionăm cele date de compania lirică condusă de Constantin Grigoriu, care în vara anului 1913 a prezentat *Obor*, *Gara de Nord*, *Pericola* şi *Voievodul ţiganilor* [26] În timpul iernii, pe un lac artificial se făcea patinaj şi tot aici aveau loc şi meciuri de hochei[27].

Grădina Procopoaia [28], proprietatea bogatei văduve cu acest nume

---

[24] „La Roumanie illustrée", I (1882), p. 3 etc.

* Pictorul Camil Ressu a imortalizat pe o pînză un grup de artişti plastici care-şi petreceau timpul liber într-una din sălile acestei terase, iar pictorul Iser, o bună parte din caricaturile şi desenele care le făcea pentru diferite ziare şi reviste, aici le-a plămădit.

[25] „La Roumanie illustrée", 1882, nr. 7, p. 56.

[26] „Universul", iunie-iulie 1913.

[27] „Viitorul", XXIX, nr. 8708, 19 ianuarie 1939.

[28] Aurelia Lărgeanu, *Casa şi moşia Procopoaei*, în „Gazeta municipală" din 14 aprilie 1940.

(Marghioala Procopie Canusis, 1817—1892), era fiica generalului Procopie Canusis şi a soţiei acestuia, Dumitrula (Dumitra) născută româncă din familia Racuti, care a dat pe mitropolitul Nectarie (1812—1819) al Ţării Româneşti.

Această imensă grădină şi casa Marghioalei Procopoaia erau situate între bulevardul Elisabeta (azi Gh. Gheorghiu-Dej), podul Sf. Elefterie şi Calea Plevnei, iar clădirea propriu-zisă se afla pe această stradă din urmă, la nr. 187, peste drum de strada Virgiliu şi cazarma regimentului de gardă călare.

Pe baza legii de expropriere pentru cauză de utilitate publică, se încearcă înţelegerea cu Procopoaia, pentru răscumpărarea locului, dar nu se izbuteşte. La un an după moartea ei însă, în 1893, terenul este expropriat şi dat căilor ferate pentru a construi pe el o mare gară centrală care să satisfacă toate nevoile în acest sens, ale Capitalei în plină dezvoltare. Mai tîrziu, renunţîndu-se la planul mai sus amintit, iar locul fiind parcelat şi împărţit ofiţerilor, se începe un proces între moştenitorii Procopoaiei şi alţi foşti proprietari vecini, cu statul. Acest proces s-a judecat, potrivit intereselor statului, atît la Bucureşti cît şi la Tîrgovişte, şi s-a terminat în 1923 prin votarea unei legi speciale.

În timpul ocupaţiei germane din 1916—1918, terenurile Procopoaiei au fost transformate în grădini de zarzavat, stare în care au rămas pînă prin 1925, exceptînd o parte pe care s-au construit o serie de clădiri particulare, iar pe partea care dădea spre bulevard s-a aranjat un stadion de fotbal al clubului „Juventus" mulţi ani de zile, iar după aceea în folosinţa clubului „Venus", pînă la data cînd a început construcţia Facultăţii de Drept.

Grădina Raşca se afla în spatele vechii Universităţi şi cuprindea un teren destul de mare care, în 1897, a fost cumpărat de Ministerul Cultelor şi Instrucţiunii Publice pentru a clădi pe el o nouă aripă a Universităţii, care să cuprindă Facultatea de Litere şi Facultatea de Ştiinţe, un muzeu şi o bibliotecă centrală.

A trebuit să treacă mulţi ani pînă cînd guvernul a aprobat suma necesară acestei construcţii care a început în 1914 însă, în vara anului 1916, lucrările au fost întrerupte pînă în 1919 cînd s-au continuat, localul terminîndu-se abia în 1923. Dar chiar înainte de începerea construcţiei, pentru a-i crea o faţadă monumentală, prin mijlocul grădinii Raşca s-a deschis strada Edgar Quinet care, în prelungirea ei spre Calea Victoriei, a cuprins şi Strada Nouă.

Nu ştim precis cînd a luat fiinţă Grădina Raşca, dar din reclamele şi articolele publicate în ziare, precum şi din amintirile scrise ale unor contemporani, ea exista încă în timpul domniei lui Cuza Vodă.

Numirea acestei grădini, după cum ne amintesc doi îndrăgostiţi de trecutul oraşului — Constantin Bacalbaşa [29] (1856—1935) şi Dumitru Teleor [30] (D. Constantinescu — 1858—1925) — vine de la numele cehului sau polonezului Hirtscha (Hirtska) care, pe la jumătatea secolului trecut, avea în acel loc birt şi grădină de vară, dar românii neputîndu-i pronunţa corect numele, i-au zis Raşca şi Raşca a rămas pînă la desfiinţarea ei.

Teleor a apucat, în tinereţea lui, vechea clădire, mare, spoită în galben, care se afla la intrarea grădinii, în care era birt, cafenea şi mai multe camere în care se jucau cărţi etc.

---

[29] Constantin Bacalbaşa, *op. cit.*, ed. II, Bucureşti, 1935.
[30] D. Teleor, *Grădina Raşca*, în ziarul „Minerva", IV (1912), nr. 1306.

Din cele observate, Teleor ne spune că Hirtska (Raşca) era „un comersant şi jumătate“ care strînsese o avere mare, ajungînd chiar milionar. Deviza lui era: *Să avem norocire*. Aceste cuvinte le tipărea pe toate afişele în care anunţa că în grădină cînta Ziehrer, sosit de la Viena, sau vreo altă celebritate europeană. Mai era, invariabil, pe afiş şi o fată cu halba în mînă. Toate acestea îţi făceau poftă de şniţel, de bere şi de muzica lui Ziehrer, care la Viena şi azi (1912) se intitulează „capelmaestru regal român“, de unde deduce Teleor că autorul muzicii operetei *Vagabonzii* ar fi obţinut, oficial, acest titlu.

Un alt martor ocular, Victor Bilciurescu, ne spune că a avut ocazia, prin 1878, să audieze în primele trei zile de la sosire pe virtuosul violonist vienez Ziehrer. „Aceste trei seri de gală pentru grădina Raşca au avut darul să adune la audiţiile muzicale de sub bagheta lui Ziehrer, tot ce Bucureştii avea în societatea lor selectă, şi grădina gemea de lume[31].

Teleor, din povestirile auzite de la bătrîni, ne mai relatează că, în ultimii ani ai domniei lui Cuza, Grădina Raşca a fost un loc de întîlnire al conspiratorilor care urmăreau înlăturarea lui de la tron. Dar aceştia „nu şedeau la o masă mai mult de doi inşi, ca să nu dea poliţiei de bănuit ceva. Aşa era ordinul de la comitetul central organizator“.

Între 1860 şi 1895, Grădina Raşca, rezervată oarecum numai elitei, strălucea de lumină, iar alămurile a două fanfare zgomotoase răsunau în cartier pînă după miezul nopţii. Se serveau acolo cele mai alese gustări şi mîncăruri şi cele mai renumite băuturi, din care amintim vinurile de Bordeaux şi Vöslauer, precum şi vestita şampanie franţuzească, de asemenea vinurile româneşti de cele mai alese sorturi din podgoriile de la Drăgăşani şi Odobeşti. O specialitate a casei era cafeaua, caldă sau la gheaţă.

V. Bilciurescu spune că a apucat vremea cînd la grădina Raşca chelnerii, toţi bărbaţi frumoşi, serveau în frac, iar direcţia restaurantului anunţa, în fiecare seară, concertul pentru seara următoare.

Tot aici, multă vreme, vizitatorii au fost încîntaţi de muzica bună şi de acordurile vestitului violonist Ludovic Wiest * (supranumit „Strauss al Bucureştiului“), autor a numeroase compoziţii, printre care populara bucată de concert pentru vioară „Nunta ţărănească“. Un alt violonist renumit, şef de orchestră, a fost Schipek (Şipec) care se intitula pompos, şeful orchestrei imperiale ruse.

După moartea lui Hirtska (Raşca), noul antreprenor a clădit în fundul grădinii o scenă unde, începînd din 1880, în toate serile se jucau operete germane, cu actori veniţi în turneu prin ţara noastră. În luna iulie a aceluiaşi an, ziarele anunţau spectacolele zilnice cu opereta *Fatinitza*, jucată de trupa germană de sub conducerea lui Luis Friederich Dorn[32], avînd în rolurile principale pe actriţa Bobitzky şi actorul Pauser, care au fost mult aplaudaţi de public.

În vara anului 1882 se aştepta de la o zi la alta sosirea unei trupe de operetă germană adusă de impresarul Tranchette[33], iar în luna iunie s-au jucat comedia *Barba lui Ştefan cel Mare*[34] de Gh. Baronzi (1828—1896) şi *La chanteuse des rues*, traducere din limba franceză.

---

[31] V. Bilciurescu, *Bucureşti şi bucureşteni de ieri şi de azi*, Bucureşti, 1945, p. 69.
* Ludovic Wiest (1819—1889), vestit violonist şi compozitor de origine austriacă, devenit cetăţean român.
[32] „Binele Public“, 21 iunie şi 17 iulie 1880.
[33] „La Roumanie illustrée“, 1882, p. 37.
[34] Idem, p. 56.

Se anunţa, pe curînd, comedia originală cu cîntece *Dacă se sărută în întuneric?* Tot pe această scenă au jucat artişti buni de la Teatrul Naţional, ca Grigore Manolescu *, Ştefan Iulian **, Mihai Mateescu ***, Aristizza Romanescu ****, Anica Popescu ***** etc.

Din activitatea teatrală şi muzicală a anului 1882 este cazul să mai amintim următoarele spectacole care s-au dat în această grădină, începînd cu luna iunie şi pînă la sfîrşitul lui septembrie. Astfel, la una din cele 12 serate date de societatea filarmonică „Lira" (de fiecare dată cu un alt program foarte atractiv) — s-a reprezentat comedia germană *Englisch* jucata de membrii societăţii; s-a executat uvertura *Martha* şi valsul *O schöner Mai* de Johann Strauss; apoi comedia română *Cimbru* de G. Sion, jucată tot de membrii societăţii la care şi-au mai dat concursul domnişoarele Paulina Dumitrescu şi Ana Ghermănescu, două eleve merituoase ale Conservatorului; după spectacol a urmat dans pînă noaptea tîrziu.

Altă dată, s-a jucat comedia franceză *Boule*, tradusă în româneşte sub titlul *O bombă cu apă fiartă.* În luna august, trupa artistei Tardini a jucat comedia *Bărbatul pe beţe*, traducere liberă după celebra comedie *George Dandin* a lui Molière. În continuare, s-au reprezentat următoarele piese: *Enfants de Troupe*, *Nepotul cu unchiul*, *Văduva cu camelii*, *Procesul Veauradieux* şi *Oameni nervoşi* comedie de V. Sardou ******, într-o nouă traducere.

Într-o sîmbătă, la 28 august 1882 s-a jucat comedia *Fillette l'ignore* de Th. Rosetti, reprezentaţie dată în beneficiul artistului M. Mateescu cu concursul acestuia, a lui Ştefan Iulian şi Amelia Welner*******, fapt care atrase foarte multă lume la spectacol. S-au mai jucat apoi: *Millo director* şi *L'héritage de la defunte*, iar între 1—12 septembrie mai multe piese printre care *O noapte furtunoasă* de I. L. Caragiale, jucată în beneficiul Ameliei Welner avînd alături de ea pe Mateescu, Iulian şi Aristizza Romanescu; cu o săptămînă mai tîrziu, aceeaşi piesă în beneficiul Aristizzei Romanescu.

Criticii teatrali din acea vreme spun despre grădina Raşca, că în ceea ce priveşte repertoriul şi calitatea lui, nu avea rival [35].

Pe această scenă, spune D. Teleor, a văzut piesele „O noapte furtunoasă" de I. L. Caragiale şi „Revizorul general" de Petre Grădişteanu (inspirată din piesa „Revizorul" de N. Gogol), în care autorul satirizează moravurile provincialilor şi unde artista Anicuţa Popescu a jucat cu mult succes în rolul doamnei Catinca Zorchidescu; iar pe la 1890, cînd Al. Macedonski a intrat în grădină, taraful lăutarilor a început să cînte: „Era un cer umplut de soare".

Pînă la introducerea iluminatului electric în oraş, pe scară mai largă, la grădina Raşca iluminatul meselor „se făcea cu sfeşnice de metal în care se înfigeau lumînări de spermanţet şi care se înălţau treptat pe măsură ce ardeau, în loc de chibrituri, sau fitil cu cremene, fiindcă pe vremea aceea nu se cunoşteau scăpărătorile moderne de astăzi; ca să aprinzi ţigara, aveai la îndemînă nişte fîşii de hîrtie, în pahare lungi, din care luai una o vîrai pe deasupra globului de sticlă a felinarului pînă la flacără şi-ţi aprindeai ţigara" [36].

* Grigore Manolescu (1857—1893), talentat actor dramatic; era angajat şi ca director de scenă.
** Ştefan Iulian (1853—1892), actor comic.
*** Mihai Mateescu (1866—1888), actor comic.
**** Aristizza Romanescu (1854—1918), mare actriţă dramatică.
***** Anica Popescu (1854—1912).
******Victorien Sardou (1831—1908), autor dramatic, membru al Academiei Franceze
******* Amelia Welner a fost, pentru scurtă vreme, soţia marelui actor C.I.Nottara.
[35] Constantin Bacalbaşa, *op. cit.*, vol. II, p. 70, 78, 122, 130, 138.
[36] V. Bilciurescu, *op. cit.*, p. 70.

Şi tot în Grădina Raşca se dădeau agape, banchete şi reprezentaţii particulare, bineînţeles cu consumaţie plătită. Astfel, la 12 mai 1891 a fost banchetul dat în onoarea membrilor „Ligii culturale". În 15 martie 1892 s-a ţinut „primul congres" al Partidului Liberal convocat de D. Sturza şi Eugeniu Stătescu, iar la 3 iunie 1901, a fost sărbătorit profesorul Gheorghe Moceanu (1838—1909) pentru cei 40 de ani de activitate. S-a dat atunci „o reprezentaţie extraordinară cu concursul celor mai distinşi artişti" [37], în beneficiul sărbătoritului, iar după aceea a urmat un banchet dat în onoarea lui Gh. Moceanu de către foştii săi elevi.

Grădina Sans-Souci se afla pe Şoseaua Kiseleff, între rondul I şi II. Era o grădină frumoasă, foarte îngrijită, cu un restaurant de lux sub conducerea lui Papa Gillet, care era şi antreprenorul restaurantului Frascatti din casa Oteteleşanu, de pe Calea Victoriei. La Sans-Souci însă, preţurile erau cam piperate, care nu dădeau posibilitatea oricui s-o viziteze. Din această cauză cineva făcuse un joc de cuvinte asupra scumpetei: „On y entre sans souci, on en sort sans six sous", adică: intri fără nici o grijă şi ieşi fără para chioară [38].

Grădina la Şapte nuci în spatele frumoasei clădiri care a găzduit „Şcoala ortodoxă de fete" din strada Principatele Unite, iar astăzi „Şcoala de muzică nr. 2".

Pe vremuri i se mai spunea şi *Grădina de sub Mitropolie;* din ea s-au desfăcut mai tîrziu grădinile-restaurant *Pariziana* şi *Luzana* (proprietatea priceputului macedonean Iorgu Steriu) *, care avea intrarea prin strada 11 Iunie, iar prin mijlocul marii grădini de altădată, azi trece strada Căpitan Gh. Preoţescu, fostă mai înainte str. Buerebista.

Grădina lui Scufa, după spusele publicistului colonel Popescu-Lumină [39] era situată pe Podul de Pămînt (Calea Plevnei), peste drum de cazarma regimentului de gardă (excorta regală), iar după Aurelia Lărgeanu [40], pe locul fostului depozit de lemne al fabricii Lessel, cu mult în afara oraşului la data cînd ea a luat fiinţă.

Numele grădinii vine de la fostul ei proprietar, grecul Ioan Gheorghiu Scufa care o cumpărase la începutul secolului al XIX-lea.

În primele decenii ale secolului al XIX-lea, gunoaiele care se strîngeau din curţile oamenilor şi de pe o parte din străzile oraşului erau duse cu carele cu boi şi aruncate lîngă grădina lui Scufa, pe drumul Focşanilor, sau lîngă viile lui Varlaam [41].

Între 1817 şi 1850 această grădină era destul de renumită, atît pentru popor, cît şi pentru boieri, după cum spune Nicolae Filimon în romanul său „Ciocoii vechi şi noi" şi tot în această scriere autorul ne spune că „grădina Scufa a fost cumpărată mai tîrziu de Cîmpineanu".

---

[37] „Universul", XIX (1901), nr. 146, p. 2.

[38] Constantin Bacalbaşa, *op. cit.*, vol. II, p. 318—319.

* Iorgu Steriu a ţinut mulţi ani în antrepriză şi vestita *Grădină „Carpaţi"*, cu restaurant şi berărie din centrul oraşului (unde actualmente este blocul în care, la parter, se află librăria „Mihai Eminescu").

[39] Col. Popescu-Lumină, *Bucureştii din trecut şi de astăzi*, Bucureşti, 1935, p. 470.

[40] Aurelia Lărgeanu, *Grădini de petrecere pe Podul de Pămînt*, în „Gazeta municipală", 12 mai 1940.

[41] I. C. Filitti, *op. cit.*, p. 127.

Cînd domnul Alexandru Dim. Ghica (1834—1842) voia să dea străinilor o petrecere, îi invita în Grădina lui Scufa*, unde un vestit taraf de lăutari ţigani îi delecta prin talentul lor, iar prietenul de bună dispoziţie al voievodului, Anton Pann, cu glumele şi vorbele lui de duh şi cu vocea lui plăcută, cînta nenumărate cîntece de lume ale acelei epoci, aducînd prin toate o bună dispoziţie generală.

Şi tot aici, — afirmă I. Heliade Rădulescu [47], Alexandru Dim. Ghica a avut o întrevedere secretă, noaptea, cu membrii Adunării care erau hotărîţi să protesteze contra articolului adiţional din Regulamentul Organic [48].

Grădina Sf. Gheorghe, situată împrejurul bisericii Sf. Gheorghe Nou, construită de Constantin Brîncoveanu, unde a şi fost înmormîntat, şi a cărui statuie de bronz, opera sculptorului Oscar Han, se află chiar în faţa bisericii.

Pînă la 1847 împrejurul bisericii era un han foarte mare în care neguţătorii toptangii (angrosişti) îşi aveau prăvăliile şi pivniţele lor încărcate cu tot felul de mărfuri. Focul din martie 1847 le-a distrus pe toate, pînă la pămînt. La scurtă vreme, după un plan de sistematizare pentru centrul oraşului şi noi reguli de construcţie a caselor şi lărgirea străzilor, şi terenul dimprejurul bisericii a primit o nouă înfăţişare. Movilele de cărămidă, moloz şi alte rămăşiţe ale incendiului ** au fost înlăturate, biserica renovată şi împrejurul ei tot terenul a fost transformat într-o frumoasă grădină cu alei, verdeaţă, flori şi arbori de diferite soiuri, dintre care unii platani sădiţi atunci au ajuns astăzi nişte uriaşi care acoperă în bună parte faţada bisericii.

După 1859, Grădina Sf. Gheorghe a fost un loc foarte frecventat, ziua de numeroşi oameni în trecere, iar după amiază şi seara de locuitorii cartierului care găseau umbră şi răcoare.

În a doua jumătate a secolului trecut, grădina era cunoscută, popular, şi sub numele de Grădina de la Tiriplic (pentru care motiv nu ştim), numire

---

* Scufa, neguţător venit din Odesa, la scurtă vreme după stabilirea la noi în ţară s-a apropiat de poetul Constantin Riga Velestenliul, român macedonean, grecizat, fostul secretar al domnului Alexandru Suţu, de profesorul Santo „farmazonul" şi de arhimandritul Diceu [42] membru al societăţii secrete cu numele de *Eteria* [43].

Scufa, fiind cetăţean străin şi bucurîndu-se de avantajul de a fi *sudit* rusesc, prin tot felul de cumpărări şi vînzări [44], combinaţii şi afaceri, izbutise să facă o frumoasă avere, să aibă robi ţigani [45], case şi locuri în Bucureşti, printre care şi terenul grădinii care i-a purtat numele şi după moarte tîrziu.

Scufa, prin priceperea şi şiretenia sa, izbutise să cîştige şi încrederea marelui boier, logofăt şi vornic Constantin Dudescu. El era acela care se ocupa, avînd mînă liberă, de moşiile, prăvăliile, casele şi locurile din Bucureşti ale boierului Dudescu, iar după moartea patronului său a fost lăsat epitrop peste marea lui avere pe care, în bună parte, a vîndut-o cum a vrut el, ca să se plătească datoriile rămase de pe urma răposatului său stăpîn. Faptul acesta ne este cunoscut documentar, dintr-o jalbă [46] pe care o face împotriva Elenei Văcărescu, soţia lui Alexandru, cel mai mare fiu al poetului Ienăchiţă Văcărescu şi una dintre cele patru surori ale lui Constantin Dudescu, care vînduse anumite părţi din averea răposatului, fără a avea, după spusele lui Scufa, acest drept legal.

[42] Ion Ghica, *Din timpul zaverii* (scrieri alese). Prefaţă şi note de Constantin Măciucă, Bucureşti, 1963, p. 95.

[43] *Ibidem*, p. 96.

[44] George Potra, *Documente...*, vol. II, p. 140—141.

[45] *Ibidem*, p. 385.

[46] *Ibidem*, p. 401.

[47-48] I. Heliade Rădulescu, *Issachar sau Echilibru între antiteze*, Bucureşti, 1859—1869, p. 95; I. C. Filitti, *op. cit.*, p. 44.

** În 1935 făcîndu-se nişte săpături în grădină pentru canalizare şi conducte electrice, se mai puteau observa, la o adîncime de $1^1/_2$—2 m, urmele uriaşului incendiu, cenuşă în straturi groase, sticle şi vase topite într-un conglomerat inform, linguri, furculiţe metalice, scrum de ţesături, diverse, bani de aramă şi argint etc.

pe care nici cei mai bătrîni oameni ai oraşului de astăzi, n-o mai cunosc. Cu ocazia anumitor sărbători, în această grădină era locul de adunare al membrilor asociaţiilor meşteşugăreşti care se îndreptau apoi spre una din grădinile mari din jurul Capitalei şi în special la *Bordei* unde înjghebau o serbare cîmpenească. De aici, sau din altă parte, pornea masivul grup de muncitori, purtînd în frunte steagul cu emblema societăţii, brodată în fir de aur şi argint pe tricolorul de mătase. Grupul era însoţit de o muzică militară sau de cele mai multe ori „ţivilă", care ducea în marş plăcut pe participanţi pînă la locul de petrecere.

Fanfarele acestea ocazionale erau foarte des întîlnite în mai toate mahalalele periferice ale oraşului, ele fiind chemate la înmormîntări, nunţi şi diferite petreceri. Şi tot ele erau acelea care, invitate sau nu, se duceau şi cîntau în ziua onomastică a burghezilor mai înstăriţi care îi răsplătea cu bani, mîncare şi băutură. Ca o notă caracteristică a acestor muzicanţi, erau hainele negre şi „ciupagurile" adică gambetele (meloane) pe care le cumpărau de la Hala de vechituri sau le erau dăruite de „pomană" la diferite înmormîntări unde cîntau.

Grădina Sf. Vineri situată în jurul bisericii cu acelaşi nume, peste drum de fosta primărie a Sectorului II Negru (care, de fapt, era instalată în localul şcolii Adrian şi în axenele ei ce se construiseră în timpul primului război mondial). Prin noua aliniere şi lărgire a străzilor care formează o răscruce, grădina a dispărut cu totul.

Grădina Şlater, după numele proprietarului — Johann Schlatter * — care avea acest teren cumpărat în prima jumătate a secolului al XIX-lea. Fiind un loc central, bogat în vegetaţie, lipit de grădina Cişmigiu, unde era o a doua intrare principală, a fost transformat într-o frumoasă grădină de petrecere care, pentru o perioadă relativ scurtă, a fost foarte frecventată. Mai tîrziu, pe acest teren, alături de casa proprietarului, s-au construit o serie de vile frumoase, de o parte şi de alta a aleii numită atunci Carmen Sylva [49], actualmente Aleea Şipotul Fîntînilor.

Grădina Spirea se afla pe dealul cu acelaşi nume, pe locul căreia s-a construit mai tîrziu Şcoala militară de infanterie (mai tîrziu, Muzeu Militar Central şi tipografia „Tiparul"), adică pe str. Izvor, la capătul din sus al stadionului „Republicii".

Grădina Stavri. Încă înainte de a se stinge din viaţă ultimul descendent din vestita familie a boierilor Hereşti, generalul şi marele ban Constantin Năsturel Herescu (1794—1874), un oarecare Stavri — în 1866 — a închiriat o bună parte din grădina casei unde locuia generalul şi a transformat-o într-o grădină de vară (cu toate că era deschisă şi iarna); de la el vine şi numele de *Grădina Stavri* [50]. Ea se afla pe actuala str. Academiei, între str. Nouă (numită mai tîrziu Edgar Quinet) şi str. Biserica Enei, avînd ca vecinătate, în partea de miazăzi, Biserica Dintr-o Zi.

Între 1878 şi 1900, în Grădina Stavri au cîntat diferite orchestre române şi străine, s-au jucat diferite comedii şi cîţiva comici străini au dat repre-

* Schlatter (1808—1865), născut în Elveţia, de origine germană, făcînd parte din Serviciul de arhitectură al statului, în decembrie 1843, a fost trimis de domnul Gh. Bibescu la München să se înţeleagă cu Gaertner, directorul Academiei de arte, să i recomande un arhitect valoros care ar putea construi Teatrul Naţional din Bucureşti (I. C. Filitti, *op. cit.*, p. 396; Acad. R.S.R., *ms.* 2703, f. 118, 120, 131); Manfred Eggermann, *Die Schweizer Kolonien in Rumänien*, Bukarest, 1931, p. 32—33.

[49] Frédéric Damé, *Bucarest en 1906*, Bucarest, 1907, p. 112.

[50] „Monitorul oficial", 1867, p. 1096.

zentaţii pline de haz care au plăcut mult publicului. Aşa bunăoară, în 1882, se regretă faptul că vestitul comic *Roux*[51] nu mai dă reprezentaţii ca şi anul trecut.

Sezonul de vară al anului 1882 a fost deschis de orchestra oraşului Braşov[52] care făcea un turneu prin Bucureşti, şi alte oraşe ale ţării. Se pare, însă, că programul acestui an a fost foarte slab, întrucît cronicarii ziarelor regretă că Grădina Stavri nu mai este la înălţimea anilor trecuţi[53].

Dar, în vara anului 1892, o trupă franceză de comedie a dat o serie de reprezentaţii care au plăcut foarte mult spectatorilor, iar Claymoor[54] a găsit şi aici, ca şi la Şosea sau în alte grădini, motive şi subiecte pentru cronicile lui intitulate „Carnet de High-Life".

Grădina Stavri a existat pînă la începutul secolului nostru cînd vechea casă şi întreaga proprietate a generalului Constantin Herescu a fost cumpărată de o societate germană şi transformată în *Sala Liedertafel* unde se dădeau, în fiecare seară, spectacole[55] variate, în limba română, germană şi franceză. După anul 1900, în cele două săli cu oglinzi imense pe pereţi, cu tavane împodobite cu stucaturi aurite, se dădeau serate muzicale*, se făceau nunţi şi diferite petreceri ocazionale, iar în cursul săptămînii, cînd nu erau astfel de manifestări, se dădeau lecţii de dans, contra plată, diferiţilor amatori, sub conducerea unor maeştri printre care amintim pe Willy, un mare dansator, care se bucura de multă apreciere.

Actualmente, pe locul grădinii se află Institutul de arhitectură „Ion Mincu".

Grădina cu Tei (Grădina Tei) se afla pe o parte din întinsa moşie Colentina a fostului domn Grigore Dim. Ghica (1822—1828). Era una din cele mai mari grădini naturale, o adevărată pădure de tei, în jurul lacului cu acelaşi nume. Vizitatorul era îmbătat de parfumul florilor de tei care se răspîndea pînă departe.

Grădina Tei, cu lacul vecin, era un adevărat ştrand al locuitorilor din mahala.

În zilele de sărbătoare, începînd din primăvară pînă toamna tîrziu, Grădina Tei era un loc de petrecere la iarbă verde, umbră deasă şi apă bună de scăldat.

Lacul fiind plin de peşti, oricine putea pescui cît îi dorea inima. Pescuitul se făcea şi în timpul iernii prin „copci".

Împrejurul lacului erau nenumărate construcţii; lîngă stăvilarul lui Toboc **, se afla o moară şi un restaurant unde se serveau produse de zahana şi, în special, peşte proaspăt, crap la proţap, crap la grătar, plachie cu ceapă multă, saramură de burtă de crap, saramură de biban şi roşioară cu ardei iute; nu lipseau nici racii fierţi, cu mujdei de usturoi.

---

[51] „La Roumanie illustrée", 1882, p. 28.
[52] Idem, p. 14.
[53] Idem, p. 47.
[54] Constantin Bacalbaşa, *op. cit.*, vol. I, ed. II, Bucureşti, 1935; vol. II, Bucureşti, 1928, p. 145.
[55] „Binele public", 21 iunie 1880.
* În iunie 1901, Natalia Popovici, cu concursul lui George I. Antonescu (violoncelist), C. T. Maiorescu (violonist) şi Grigore C. Munteanu (pianist), au dat o serată muzicală urmată de dans. („Universul", XIX, 1901, nr. 146, p. 2).
** I. R. Toboc (1854—1914), înmormîntat în cimitirul mănăstirii Cernica.

Grădina Union era situată pe str. Cîmpineanu colţ cu str. Sf. Ionică, unde se afla pînă acum 40 de ani Hotel Simplon şi grădina restaurantului Viticola. Aici se serveau mîncăruri excelente şi vinuri alese, din cele mai renumite podgorii ale ţării.

Grădina şi-a luat numele de mai sus de la colonia elveţiană care şi-a fixat aici locul de petrecere sub numele de *Union-Suisse* [56] (întemeiată în 1840) — alcătuită din 140 membri — şi care avea drept scop acordarea de ajutor mutual şi anumite sume de bani pentru membrii care se găseau în nevoie.

Grădina Union a fost un mare punct de atracţie pentru bucureşteni. Aici, ne spune Fr. Damé [57] că prinţul Gorceacoff, şi secretarul său baronul de Jomini au venit în 1877 să asculte pe excelentul cîntăreţ-cupletist I.D. Ionescu („copilul răsfăţat al Bucureştilor"), pe amuzanta Fanelly şi pe surorile Martens.

În timpul verii grădina era închiriată unor trupe de café-concert, iar într-o cladire din fund se afla instalat clubul coloniei elveţiene.

Grădina Văraru sau Văraruiui se afla pe Podul Calicilor, numit mai tîrziu Podul Caliţei şi, după 1878, Calea Rahovei. Pe locul acesteia, în secolul al XVIII-lea şi începutul celui de al XIX-lea, se afla o parte din *Livedea gospod* adică Livada domnească pe care păşteau caii Curţii domneşti, iar alături de ea se aflau maidanele întinse şi sterpe pe care a fost aşezată, din poruncă domnească, sărăcimea oraşului, calicii, de unde a venit şi numele acestei importante artere de circulaţie care într-o vreme s-a numit şi Drumul Craiovei, iar mai înainte, între 1600 şi 1700, Calea Mehedinţilor.

Grădina Zdrafcu (Zdravcu) se afla pe fostul Bulevard Elisabeta (o nouă arteră de circulaţie „tăiata" în 1883, de primarul Em. Protopopescu-Pake şi care lega centrul oraşului de mahalaua Cotroceni foarte săracă în locuinţe, care în marea lor majoritate erau ale oamenilor nevoiaşi) — în apropierea podului Sf. Elefterie, pe partea dreaptă, mai în sus de actuala clădire a Facultăţii de Drept.

Grădina ocupa o suprafaţă mare, avînd în incinta ei un restaurant.

Victor Bilciurescu, în însemnările lui, notează că „bucătăria de la Zdrafcu era renumită pentru mîncărurile româneşti şi pentru vinurile alese ce servea, clientela grădinii preferînd-o şi pentru situaţia ei, retrasă afară din oraş..." [58].

Această grădină a durat pînă în anul 1904, cînd, bulevardul fiind largit, a fost desfiinţată, iar clădirile restaurantului dărîmate.

Bucureştii însă, în afară de aceste grădini de recreaţie şi petrecere, avea şi alte grădini mai mari: Cişmigiu, Parcul Libertăţii (fost Filaret) şi Şoseaua Kiseleff. Capitala mai era înconjurată de mici „staţiuni" care reprezentau un refugiu de odihnă pentru orăşeni.

Dintre acestea, rustice la acea dată, amintim: *Băneasa*, *Mogoşoaia*, *Ciurel*, *Pantelimon*, *Cernica*, *Pasărea*, *Tîncăbeşti*, *Săftica*, *Snagov* şi mai apoi *Parcul Pustnicul.* Snagovul nu era la îndemîna orişicui, fiind prea departe şi fiind mai mult o pădure seculară, ultima rămăşiţă din Codrul Vlăsiei, avînd şi un lac foarte întins, bogat în peşte.

---

[56] Constantin Bacalbaşa, *op. cit.*, vol. II, p. 297.
[57] Frédéric Damé, *op. cit.*, p. 113.
[58] V. Bilciurescu, *op. cit.*, p. 70.

GRĂDINA CIŞMIGIU

Dintre grădinile de altădată, existente şi astăzi, amintim „Cişmigiul" o adevărată bijuterie a Capitalei. Ea este cea mai veche şi mai frumoasă grădină publică a Bucureştilor. Aşezată în centrul oraşului, unde se află cea mai densă populaţie, grădina Cişmigiu atrage zilnic mii şi mii de persoane.

Această grădină cu o suprafaţă de circa 16 hectare este mărginită de două importante artere de circulaţie: bulevardul Gh. Gheorghiu-Dej şi str. Schitu Măgureanu; în partea de răsărit se afla vechiul local al Operei Române, actualmente terenul este ocupat de cîteva blocuri masive şi Ministerul Apărării Naţionale, iar la miazăzi, liceul Gh. Lazăr. Este amenajată în genul parcurilor engleze şi are mai multe intrări şi anume: două prin bulevardul Gh. Gheorghiu-Dej, două prin str. Schitu Măgureanu, una prin str. Ştirbei Vodă, iar altele prin Intrarea Brezoianu, Piaţa Valter Mărăcineanu, str. Dr. Marcovici şi str. Zalomit.

Istoric. La 10 octombrie 1779, Alexandru Ipsilanti, domnul Ţării Româneşti, pentru a avea o bună apă de băut, a dat poruncă să se construiască două cişmele în Bucureşti. Prima cişmea s-a făcut pe locul unde este astăzi grădina înspre partea ei din str. Ştirbei Vodă şi în dosul acestei cişmele şi-a construit locuinţa Dumitru suiulgi-başa, şeful lucrărilor, numit marele cişmigiu (cuvînt de origine turcească, mai mare peste cişmele), ce era însărcinat cu supravegherea curgerii şi scurgerii apelor. Cînd se vorbea de aceste locuri se obişnuia să se spună titlul funcţionarului, de unde grădina a căpătat numele de Cişmigiu.

Cu mult înainte, pînă la începutul secolului trecut, Cişmigiul era cunoscut sub numele de grădina sau balta lui Dura neguţătorul şi avea o întindere mult mai mare ca în ziua de azi. De multe ori în timpul inundaţiilor, cînd Dîmboviţa se revărsa, apa din Cişmigiu ajungea pînă la zidurile mănăstirii Sărindar, care se afla pe locul unde este astăzi Casa Centrală a Armatei.

Ziarele timpului descriau grădina în felul următor: „În mijlocul oraşului se afla o baltă mocirloasă, cu izvoare subterane care nu secau niciodată. Trestie şi papură creştea în ea şi servea de adăpost raţelor sălbatice. Pentru înlesnirea circulaţiei, de la o parte la cealaltă a bălţii, erau construite nişte podişte de scînduri, prinse pe taraci bătuţi în lac. O astfel de baltă era un focar de infecţie în mijlocul oraşului şi domnitorul Gh. Bibescu numi o comisie pentru exproprierea locurilor ce erau în jurul acestei bălţi, precum şi pentru secarea ei. Comisiunea, în lucrările ei, a dovedit că balta, cu locurile ce o înconjoară, e loc domnesc, afară de locul numit Fîntîna-Boului, care aparţinea bisericii Sărindar".

Încă de la 1830, generalul Pavel Kiseleff a dat dispoziţii baronului Borroczyn să sece balta şi să transforme terenul într-o frumoasă grădină publică. Modificarea însă a suferit amînări, din cauza evenimentelor, totuşi, s-a continuat mai tîrziu pe vremea domnilor Gheorghe Bibescu şi Barbu Ştirbei. Sub domnia acestuia din urmă s-a amenajat un adevărat parc occidental lăsîndu-se însă şi cîteva din plantaţiile vechi, sălbatice, care aduceau o umbră binefăcătoare în zilele călduroase de vară.

În timpul domniei lui Gheorghe Bibescu, la 1847, a fost chemat de la Berlin, grădinarul peisagist Wilhelm Mayer şi însărcinat cu alcătuirea planului de înfrumuseţare şi îngrijire a tuturor grădinilor şi în cîţiva ani terenul mocirlos a fost transformat într-o frumoasă grădină.

Acest horticultor a fost acela care „a întreprins aici o luptă pe viaţă şi pe moarte cu mlaştinile cărora natura le-a hărăzit să producă numai molime şi noroi".

Wilhelm Mayer, om priceput şi de mare ispravă, a avut însă nenorocul să se prăpădească prea de timpuriu, în 1852, cînd a fost trimis să pavoazeze localitatea Turnu Roşu unde trebuia să vină în vizită împăratul Francisc Iosif I. Acolo, în urma muncii depuse, s-a îmbolnăvit şi a murit, dar a fost adus la Bucureşt şi înmormîntat în cimitirul bisericii evanghelice, nu departe de grădina Cişmigiu care i-a fost atît de dragă şi căreia îi sacrificase ultimii ani ai vieţii sale.

După cum am văzut mai sus, iniţiativa de a transforma acest teren insalubru într-o grădină publică, frumoasă a avut-o domnul Gheorghe Bibescu, dar acesta n-a putut s-o desăvîrşească din cauza evenimentelor politice, fiind obligat să abdice.

În timpul domniei lui, în septembrie 1847, se aduce la cunoştinţa tuturor acelora care produc diferite stricăciuni grădinii publice (Cişmigiului) şi în special stricarea fîntînilor ţîşnitoare de apă sau aruncarea cu pietre în bazin, şi altele de felul acesta, că vor fi aspru pedepsiţi. Astfel „oricine se va dovedi, pe viitor, împotrivă următor şi pricinuitor de cea mai mică smintire sau stricăciune, va cădea în straşnică învinovăţire şi osîndă potrivită cu fapta ce va săvîrşi" [59].

După abdicarea lui Gheorghe Bibescu vine la tronul ţării Barbu Ştirbei, fostul ministru de Interne. Acesta hotarăşte ca mai întîi să se sape un heleşteu pe o suprafaţă de peste un hectar, iar mai apoi să se facă un canal, cam de doi kilometri lungime, legat cu Dîmboviţa, destinat pentru împrospătarea apei din lac. La aceste lucrări însuşi domnul consacră cîte două ore pe zi pentru a supraveghea şi a da directivele necesare. După săparea heleşteului şi canalului de legătură cu Dîmboviţa a început construirea aleilor. Toate lucrările s-au făcut prin licitaţie publică şi atunci cînd preţurile erau prea ridicate şi nu conveneau, licitaţiile se repetau.

La Arhivele Statului din Bucureşti se găsesc zeci de dosare [60] în legătură cu secarea vechii bălţi, executarea canalului de scurgere în Dîmboviţa, aranjarea grădinii cu alei aşternute cu pietriş, plantaţii de pomi şi flori, bănci de odihnă, gard de jur-împrejur şi toate cheltuielile necesare acestor lucrări.

Anul cel mai important pentru transformarea grădinii a fost 1852. Atunci i s-a făcut pentru prima dată şi împrejmuirea cu uluci „ca să se poată regularisi şi pune veghitalile [plantaţiile] la locurile cuvenite". Ziarul „Vestitorul românesc" [61] care dă amănunte cu privire la amenajarea grădinii Cişmigiu, consemnează materialul ce s-a folosit pentru construirea gardului şi a celor două porţi: 600 scînduri de rînd, de un stînjen şi jumătate lungime, 5300 cuie de leţuri, 14 ocale piroane, 8 bucăţi lemne de stejar, 64 scînduri de rînd, 8 balamale şi două verigi de închis [62].

Cu toate că nu erau terminate întru totul lucrările de amenajare, — după cum ne spun ziarele de atunci — panorama lui Horovitz, sosită de la Viena, s-a instalat în grădina Cişmigiu. În acea panoramă se puteau vedea cele mai frumoase capitale ale Europei, precum şi cele mai minunate întîmplări

[59] „Vestitorul românesc", 1847, p. 291.
[60] Arh. St. Buc., *Municipiul Bucureşti*, 115/1833; 1183/1844; 1227/1844, 1934/1850; 1915/1850; 2249/1852; *Poliţia Bucureşti*, 6155/1836; 4461/1839; etc., etc.
[61] „Vestitorul românesc", 1852, p. 21.
[62] Idem, p. 158, 170—171.

din lume. „Asemenea panoramă nu s-a văzut pînă acum în capitala noastră; oamenii fac voiajuri în Europa şi cheltuiesc însemnate sume de bani ca să vază capitale mari şi oraşe. Acum cu un baghetel [sumă foarte mică] poate în două-trei rînduri să le vază pe toate ca să-şi poată face o idee şi să-şi închipuiască că a făcut un voiaj în Europa"[63].

Ziarul „Vestitorul românesc", semioficialul de atunci, în 14 iunie 1852, face următoarea înştiinţare: „socotim de a noastră datorie a face cunoscut domnilor abonaţi că expoziţia Horoviceştii pleorame din grădina Cişmigiu va ţine numai pînă la sfîrşitul aceştii săptămîni; după care, tablourile ce figurează astăzi se vor schimba şi se vor expune altele ce înfăţişează întîmplări. Nu cunoaştem încă programa expoziţiei de al doilea, — aceasta dintîi însă este aşa de bogată şi interesantă că putem zice cu încredinţare că acei ce nu au văzut-o şi nu se vor grăbi a merge de a o vedea, vor pierde una din cele mai mari mulţumiri şi desfătări ale vieţii"[64].

Chiar în acest timp, fiind aglomeraţie mare în grădină şi unii oameni în vîrstă sau suferinzi avînd nevoie de odihnă, se hotărăşte construirea a o sută de „canapele" (laviţe) fără rezemătoare şi lungi de un stînjen. Toate au fost făcute din lemn de stejar, legate solid în şuruburi şi piuliţe şi vopsite de trei ori cu ulei bine fiert[65].

De toate licitaţiile şi lucrările de înfrumuseţare se ocupa şeful grădinii, horticultorul Mayer. Şi cred, că, tot după sugestiile lui, Departamentul din Năuntru (Ministerul de Interne) hotărăşte pentru curăţenia şi „mulţumirea preumblătorilor", desfiinţarea tuturor portiţelor de la casele particulare care dădeau în Cişmigiu cît şi a cîrciumilor dimprejur.

„Unii din domnii proprietari învecinaţi au început a deschide portiţe şi cu aceasta poate să pricinuiască necurăţenie prin murdalîcurile ce ar lepăda într-însa, precum şi alte necuviinţi, vătămătoare înfrumuseţării ei. Şi spre depărtarea unor asemenea necuviinţe ce ar putea rezulta din asemenea portiţe cu intrare şi ieşire de-a dreptul în zisa grădină, precum şi din înfiinţarea de cîrciumi împrejurul ei, măria sa preaînaltul nostru domn, precum se comunică prin adresa cinstitului secretariat al Statului cu nr. 3935 a binevoit a aproba părerea dată şi a porunci de a nu se deschide uşi de intrare în grădina Cişmigiu de către nici un proprietar învecinat, precum şi nici a face cineva din aceşti proprietari cîrciumi, în toată cuprinderea dimprejurul grădinei"[66].

Ca o dovadă de ordine şi seriozitate pe care oficialitatea căuta s-o dea acestei grădini, reproducem următoarele dispoziţii ale Departamentului din Năuntru: „Preumblarea în grădină este slobodă tuturor pe drumurile şi locurile destinate pentru aceasta, de la răsăritul soarelui pînă la 10 ceasuri seara şi în nopţi de [cu] lună pînă la 12 ceasuri, însă spre a fi ferită grădina de orice vătămare şi necuviinţă se pun regulele următoare care să fie respectate de toţi deobşte, fără cea mai mică osebire:

1. Cu trăsura sau călare nimeni nu este slobod să intre, proprindu-se [oprindu-se] acestea la locurile hotărîte pentru acest sfîrşit.

2. Vînzătorii de deosebite lucruri de mîncare şi orice alte, vor sta afară din raionul grădinii.

3. Dobitoace, precum cîini şi alte, sînt poprite cu totul de a intra în grădină; prin urmare orice asemenea vite se va [vor] prinde în grădină, se va supune proprietarul la *ştraf* [amendă] şi la despăgubirea oricărei stricăciuni

---

[63] Idem, p. 170—171.
[64] Idem, p. 186.
[65] Idem, p. 189.
[66] Idem, p. 285.

s-ar dovedi că-i va fi pricinuit; iar porcii, la întîmplare de a să prinde, fiind pricinuitori de mare stricăciune, se vor ucide îndată.

4. Nimeni nu este slobod a călca pe iarbă sau pe orice altă plantaţie, precum nici a rupe ceva din grădină oricît de neînsemnat.

5. La preumblarea cu luntrile pe bazin se va păzi ca nimeni să nu îmbarce şi debarce în alte locuri, decît la punturile hotărîte spre acest sfîrşit; — este poprit către aceasta tuturor celor ce se preumblă cu luntrile a exersa şi întreprinde lucruri necuviincioase şi periculoase.

6. Vînzarea peştelui din bazin este poprită cu desăvîrşire.

7. Paznicii grădinii, ca orînduiţi pentru a observa îndeplinirea exact a acestor reguli, vor fi consideraţi în operaţiile pazei şi celelalte, la întîmplare cînd ar vedea exersîndu-se vreo neorînduială din partea vericărui preumblător prin grădină"[67].

Această dispoziţie, din septembrie 1852, este iscălită din partea ministerului de directorul D. Ioanid.

Mai tîrziu cu o lună, în octombrie 1852, Departamentul din Năuntru aduce la cunoştinţă „tuturor celor ce se preumblă prin grădina Cişmigiu şi alte asemenea locuri publice", pe care statul le-a înfiinţat „pentru mulţumitoarea petrecere a publicului încîntate şi prin muzica miliţiei pămîntene, iar uneori şi de lăutari, că nu pot fi primitoare de a se exersa într-însele cea mai mică neorînduială şi necuviinţă tulburătoare scopului de liniştită petrecere a adunării publicului aflate în acele grădini, precum spre exemplu, zgomotoase aplaude şi bisuri repetate muzicilor cu un ton şi maniere foarte inconvenabile.

Pentru acest sfîrşit dar, se publică printr-aceasta că, pe viitor, în nişte asemenea locuri de adunare, nu va mai fi tolerată această urmare, mărginindu-se oricare d-a mai îndrăzni să aplaude şi să bisuiască muzicilor, căci în caz d-a mai urma cinevaşi împotriva aceştii hotărîtoare dispoziţii, unul ca acela în minut [imediat] se va îndepărta din acel loc, ca o persoană ce n-a ştiut să respecteze orînduiala întocmită şi aşezată de stăpînire, făcînd a se prileji nepaza armoniei cerute, spre mulţumirea adunării publicului adunat la un asemenea loc"[68].

Despre grădina Cişmigiu ni se dă informaţii interesante în lucrarea lui W. Derblich[69] fost ofiţer al armatei austriace de ocupaţie în Principate, în anii 1854—1856.

La început, după ce în mod ironic scrie că o parte a lacului din grădina Cişmigiu a secat, fiindcă pantofarii dimprejur au aruncat resturile meseriei lor înăuntru, W. Derblich spune că această grădină „este locul vesel de adunare al tuturor plimbătorilor, punctul de unire al iubitorilor de viaţă, de toate stările şi singurul loc unde se uită că te găseşti în Muntenia, ci te crezi transportat aevea într-un elegant loc de distracţie al unui stat civilizat"[70].

În vremea aceeea se găsea la intrarea principală a grădinii (unde actualmente se află piaţa Valter Mărăcineanu) o frumoasă şi modernă clădire a spătarului Constantin Ghica (fratele domnului Alexandru Dim. Ghica), care, mult mai tîrziu, a devenit Teatrul Liric, iar mai apoi Opera Română (incendiată şi distrusă de bombardamentul din aprilie 1944). Alături de această clădire, pe locul unde astăzi este o construcţie cu vreo zece etaje, pînă la 1894 a fost vechiul Tribunal, care mai apoi s-a mutat în clădirea nouă de pe Splaiul Dîmboviţei.

---

[67] Idem, p. 297.
[68] Idem, p. 317.
[69] W. Derblich, *Land und Leute der Moldau und Walachei*, Prag, 1859.
[70] George Potra, *Bucureştii la mijlocul secolului XIX*, Bucureşti, 1941, p. 10.

Intrarea principală, amintită mai sus, s-a făcut prin exproprierea locului răposatului Ioan Caribolu, dar fiind prea mare, o parte din el s-a parcelat şi vîndut la licitaţie [71].

În dreapta palatului lui Constantin Ghica se afla grădina Belle-Vue [72] (a lui Schlatter) cu renumita-i cofetărie, unde, în tot timpul anului şi în special vara, era foarte mare îmbulzeală. Dar chiar în grădină se găseau mai multe pavilioane unde se serveau „cele mai diferite produse răcoritoare orientale".

Şi tot Derblich ne spune că „dacă ne uităm mai bine în grădină observăm că este întreţinută mereu — lucru foarte rar aci — într-o stare de curăţenie exemplară, şi chiar în timpurile cele mai rele poţi să te plimbi cu picioarele uscate. Regulile horticulturii frumoase au fost executate aici într-un mod ingenios şi orice gen de frumos, care poate oferi o întocmire artistică, cu gust, are aici reprezentanţii săi. Pajişti şi straturi de flori, coline şi cîmpii, lacuri şi insule, grote, tufişe şi alee sînt unite într-o variaţie graţioasă. Iarna se adună tinerimea bucureşteană pe lac ca să înveţe arta nobilă a patinajului. Primăvara, vara şi toamna, grădina geme, din zori de zi pînă noaptea tîrziu, de plimbători care ascultă sunetele muzicii militare sau ale lăutarilor, ba chiar şi sunetele fermecătoare de sirene" [73].

Lucrările de înfrumuseţarea grădinii au fost terminate în 1854 cînd s-a şi inaugurat în mod oficial. De atunci şi pînă la Războiul de Întregire, grădina Cişmigiu a servit ca loc unde se dădeau tot felul de reprezentaţii în aer liber, cu scop cultural şi în special pentru procurarea de fonduri necesare ajutorării celor nevoiaşi şi mai cu seamă sinistraţilor de pe urma incendiilor şi inundaţiilor care pe acea vreme erau destul de dese.

Ani de-a rîndul, între 1880 şi 1900, au avut loc expoziţii cu tombolă şi loterii organizate de societatea femeilor „Furnica", în care se puteau cîştiga, cîteodată, lucruri şi obiecte frumoase şi de valoare.

Mai erau apoi, în special vara, diferite reprezentaţii pe care le dădeau actorii ambulanţi români sau străini (bineînţeles cu taxă de intrare). În vara anului 1880, îndrăzneţul acrobat străin, supranumit *Eroul de la Niagara* [74] a dat o serie de reprezentaţii în grădina Cişmigiu, în fiecare zi după amiază, la orele 7; intrarea generală 1 leu, 5 lei loc rezervat la stalul I şi 3 lei la stalul II.

În 1889, franţuzoaica Leona Daré a dat mai multe spectacole, ridicîndu-se cu un balon la o înălţime destul de mare, avînd dedesubtul lui un trapez de care se ţinea cu dinţii, executînd diferite figuri acrobatice „foarte primejdioase". „Lumea alerga din toate unghiurile capitalei ca să vadă această minune" [75].

Cei mai curajoşi din spectatori, contra unei anumite taxe, se ridicau cu balonul, împreună cu Daré; printre ei este amintit ziaristul Paul Ciuculescu de la *L'Indépendance Roumaine*.

Doi ani mai tîrziu, în 1891, lui Carol Corräni [76] (cetaţean austriac) i s-a admis să înalţe un balon în nacela căruia 3—4 pasageri se puteau ridica la cîţiva zeci de metri. Înălţarea balonului lui Corräni s-a repetat şi în grădina cazinoului austro-ungar care se afla între biserica Boteanu şi str. Vămii (mai tîrziu Wilson, iar actualmente Oneşti).

---

[71] „Vestitorul românesc", 1852, p. 346.
[72] „Monitorul Oficial", 1867, p. 366.
[73] George Potra, *op. cit.*, p. 10.
[74] „Binele public", 15 iunie 1880.
[75] Constantin Bacalbaşa, *op. cit.*, vol. I, ed. 1, Bucureşti, 1928, p. 112.
[76] „Monitorul comunal al primăriei", Bucureşti, 1891, p. 384.

Tot timpul verii, amatorii făceau plimbări cu bărcile pe lac, iar iarna, acesta îngheţînd „tun", era patinoarul oficial unde se îmbulzea tineretul din clasele avute şi unde se organizau concursuri de fond şi viteză, cu premii. În iarna anului 1883, fiind un ger zdravăn, lacul din grădina Cişmigiu a îngheţat. Ca şi altădată, s-au organizat concursuri pe gheaţă. Patinajul şi concursurile au început la ora două după amiază şi au durat pînă la lăsarea întunericului, fiind însoţite tot timpul de sunetele a două muzici militare.

Constantin Bacalbaşa ne spune că una din zilele cele mai spectaculoase ale acelei ierni, a fost aceea din 9 ianuarie, cînd un comitet de acţiune alcătuit din: Const. Boerescu, maior Vlădoianu, Iancu Lahovari, M. Suţu (renumit numismat şi un mare pasionat pentru toate sporturile, în special pentru vînătoare), Ion Stavri Brătianu, Emil Costinescu şi A. Docan şi sub controlul arbitrilor: general Haralambie, Cr. Cerchez, Leon Lebel, N. Cuţarida, N. Cerchez, I. Ghica şi Al. Oteteleşanu, s-au organizat următoarele concursuri:

1. Cursa de mică iuţeală, înconjurarea lacului o singură dată. Din cei 13 concurenţi, a ieşit primul maiorul Vlădoianu „bătînd cu un cap" pe Tilică (Christian) Orăscu.

2. Cursa „figurilor", cu durată de 15 minute, a fost cîştigată de L. Edouard.

3. Cursa de „vînătoarea drapelului", adică înconjurul lacului de două ori, fără să i se ia concurentului drapelul din mînă, — la care au participat 8 dintre cei mai buni patinatori — a fost cîştigată de Tilică Orăscu, „după multe peripeţii, lupte, căderi şi situaţii comice" [77].

4. Cursa de fond, de trei ori înconjurul lacului, a fost cîştigată de N. Cuţarida.

Toate concursurile au fost dotate cu premii în bani şi obiecte, iar publicul bucureştean „pasionat după aceste întreceri sportive", a participat în număr apreciabil, 1700 persoane cu bilet plătit, ceea ce însemna foarte mult pentru acea vreme, dacă ţinem seama de numărul locuitorilor din oraş şi în special de cel al amatorilor de sport pe gheaţă.

Cu vreo 50 de ani în urmă, suprafaţa grădinii Cişmigiu s-a mărit cu circa 15 000 m.p. pe care Primăria oraşului i-a cumpărat din fosta grădină a familiei Creţulescu, a cărui palat avea intrarea pe str. Ştirbei Vodă. Deci noi alei şi alte spaţii în plus de plimbare şi odihnă. Iar afară de acestea, în bazinele ce s-au construit, pline cu apă, au fost aduse lebede şi pelicani care opreau în loc pe trecători şi în special pe copii, mai ales la ora cînd li se servea hrana.

În partea dinspre str. Schitu Măgureanu s-a amenajat, într-un splendid cadru de verdeaţă, o rotondă în care cîteva zeci de busturi în piatră, pe socluri înalte, reprezintă chipul marilor noştri scriitori şi artişti. De asemenea şi pe alte alei se găsesc monumente şi busturi: Gh. Panu, Theodor Şerbănescu, Traian Demetrescu, Elena Pherekyde, Maica Smara etc., precum şi monumentul de marmură pentru cinstirea eroilor francezi * care au murit pe teritoriul patriei noastre în primul război mondial.

În locul restaurantului „Monte Carlo" construit altădată din lemn (ars de cîteva ori în decursul timpului), s-a clădit altul de cărămidă, beton şi marmură.

---

[77] Constantin Bacalbaşa, *op. cit.*, vol. I, ed. II, Bucureşti, 1935, p. 324.

* Inscripţia: „Ostaşilor Franţei căzuţi pe cîmpul de onoare al pămîntului românesc în timpul marelui război 1916—1919".

ŞOSEAUA KISELEFF

Cu toate că se numeşte „Şosea" ea este un adevărat parc şi unul dintre cele mai mari, care, în ultima vreme, se află înglobat în Parcul de cultură şi odihnă Herăstrău.

Şoseaua Kiseleff este situată în nordul oraşului şi formează începutul şoselei Bucureşti — Braşov. A fost croită pe vremea ocupaţiei militare ruseşti, cînd, în Principatele noastre se afla ca guvernator generalul Pavel Kiseleff. Pentru meritele lui, stîrpirea ciumii, înlăturarea foametei, măsuri împotriva răufăcătorilor, lucrări edilitare, administrative etc., Divanul l-a naturalizat la 18 martie 1841 şi i-a acordat mare cinste, iar conducerea oraşului a dat acestei artere de circulaţie şi plimbare, cea mai importantă de pe acea vreme după Podul Mogoşoaiei, numele de Şoseaua Kiseleff. Numele, după cum vedem, i-a rămas acelaşi şi astăzi, cu toate că au trecut peste o sută cincizeci de ani de atunci. Şi puţine străzi din Bcuureşti pot să se mîndrească cu o numire atît de veche, fără a i se fi schimbat în decursul timpului.

Se spune că, pe la începutul secolului trecut, la capul Podului Mogoşoaiei se găsea o moară de vînt pe care generalul Kiseleff a trebuit s-o dărîme pentru a trasa planul şoselei; de asemenea că a trebuit să se taie o bună parte din pădurea care acoperea acele locuri. Astfel, din pădurea şi drumul de ţară care-o despărţea, s-a făcut în scurtă vreme un loc de preumblare a bucureştenilor.

„Şoseaua" a fost în continuă primenire şi prefacere şi, pentru acest motiv, fiecare domn, ministru de interne sau primar al oraşului şi-au făcut un punct de onoare înfrumuseţînd-o cu cîte ceva. Astfel, pe vremea domnului Gheorghe Bibescu [78], în martie 1846, se hotărăşte ca în luna următoare să se ţină licitaţie pentru a se clădi un bufet în grădina publică de la Şoseaua Kiseleff. Acest bufet trebuia clădit după anumite planuri date, dar cu cheltuiala antreprenorului care avea voie să-l stăpînească un anumit număr de ani, cît se va face învoiala, şi a se folosi în întregime de venitul lui [79].

În acelaşi an domnul ia hotărîrea să ofere Capitalei o serie de fîntîni care erau alimentate prin ţevile unei maşini cu aburi ce scotea apa din rîul Dîmboviţa şi, filtrînd-o, o făcea bună de băut (aşa cum am arătat în subcapitolul *Alimentarea cu apă*).

Între 1848 şi 1850 s-au plantat foarte mulţi copaci de diferite feluri, s-a făcut o imitaţie de peşteră [80], alei aşternute cu pietriş, ronduri de flori şi şanţuri de scurgere pentru apa de ploaie, în special pe partea dreaptă a terenului care era mai jos. Şoseaua propriu-zisă s-a pavat cu piatră măruntă din granit, bine bătută, care, cu vreo 40 de ani în urmă, a fost înlocuită cu un strat de beton asfaltat.

Datorită acestor îmbunătăţiri şi înfrumuseţări, Şoseaua Kiseleff şi grădina dimprejurul ei deveneau din ce în ce mai plăcute şi mai atractive, fiind locul preferat de preumblare şi petrecere al bucureştenilor.

La 1848, Guvernul provizoriu, ca să cîştige simpatia lui Suleiman Paşa, trimisul sultanului la Bucureşti, în ziua de 12 august a dat o mare serbare la Şoseaua Kiseleff. „Începînd de la capul Podului Mogoşoaiei, toată grădina era frumos iluminată şi bazinurile aruncau necontenit razele lor

---

[78] Ioan C. Filitti, *op. cit.*, p. 139.
[79] „Vestitorul romănesc", 1846, p. 105.
[80] Idem, 1848, p. 83; 1850, p. 161.

de apă. Serbarea a început la ora 9 [seara], iar balul a ţinut pînă dimineaţa. Suleiman Paşa a rămas aproape de miezul nopţii"[81].

Mai toţi călătorii străini care ne-au vizitat ţara în secolul trecut, în scrierile lor, au lăsat interesante însemnări despre această frumoasă arteră de promenadă a Capitalei.

Astfel, *W. Derblich* ce se găsea în Bucureşti, în timpul ocupaţiei austriace din 1854—1856, spune în lucrarea sa [82] că, după o monotonie extra ordinară întîlnită pe şoseaua Ploieşti-Bucureşti, îndată ce a ajuns la marginea Capitalei privirea i-a fost încîntată de un parc atrăgător cu minunate alei de flori, artistic aranjate, iar „urechea e desfătată de melodiile fermecătoare ale unei muzici militare, care cîntă gratuit, dar minunat. Din bazine măreţe [fîntînile de curînd făcute] se înalţă, cu un avînt îndrăzneţ, coloane de apă, răcoritoare. Pe mai multe alei strălucesc echipagii impecabile, în care cucoane şi domni îmbrăcaţi bogat se lasă umbriţi de arborii ce stau aproape unii de alţii".

În promenada de la Şosea — spunea el — „îşi dă întîlnire aproape zilnic, după amiază, lumea elegantă a Bucureştilor. De două ori pe săptă mînă însă — dumineca şi joia — e *corso* deosebit de mare, în care se desfăşoară un lux extraordinar. Echipagiile luxoase şi caii focoşi şi de toate nuanţele sînt desfătarea stăpînilor şi a tuturor privitorilor. Neapărat că, numărul echipagiilor nu este atît de mare ca cel de la Paris, totuşi este respectabil, fiindcă, fiecare familie cu stare îşi are echipagiul propriu, iar boierii cei mari ofiţerii superiori şi o parte din medici au cîte două rînduri" [83].

Cei care nu pot să se plimbe la „Şosea" cu echipajul lor propriu, angajează una din cele 400 de trăsuri ale Capitalei, care sînt de mai multe categorii după starea de lux în care se găsesc. La cea mai bună se plătesc 60 filleri, pentru o plimbare de o oră, iar la cea de clasa a treia, numai 20 filleri monedă obişnuită pe vremea ocupaţiei austriace.

Un alt călător *Richard Kunisch*, puţin cam răutăcios, începe descrierea sa despre „Şosea" cu anumite cuvinte de bunăvoinţă pentru bucureşteni, dar în acelaşi timp se vede în toate spusele lui o ironie destul de usturătoare. După el, „Şoseaua" are numai jumătate milă lungime şi n-are altă menire decît a fi loc de plimbare a boierilor în trăsuri luxoase. Ea este foarte frecventată în toate anotimpurile şi se cheltuiesc mulţi bani pentru înfrumuseţarea ei.

După descrierea lui „Şoseaua" se compune din trei părţi: prima destul de lată pe marginile căreia se află alei cu două rînduri de pomi „lungă de cîteva sute de paşi şi e folosită numai pentru umblatul cu trăsura". Aceasta primă parte se sfîrşeşte, într-un rond mare ce are o fîntînă arteziană, din care ţîşneşte apa, destul de puternic. Partea a doua n-are numai alei pe margini, ci adevărate parcuri şi este mult mai îngrijită decît prima, „mai ales sînt mereu în bună stare aleile largi plantate cu arbori". Ultima parte a şoselei e mai puţin frumoasă şi mijloceşte „trecerea de la Şosea la celelalte drumuri obişnuite din Valahia. Plimbările nu se întind pînă în această a treia parte".

În ceea ce priveşte timpul potrivit pentru plimbările la Şosea, Richard Kunisch spune că variază după sezon: vara între prînz şi ora de primire, de la ora şapte pînă la nouă, iarna de la două pînă la patru. În afară de

---

[81] „Pruncul român", 1848, p. 107.
[82] W. Derblich, *op. cit.*
[83] George Potra, *op. cit.*, p. 3.

aceste ore, stabilite de modă, nu se poate frecventa *Şoseaua*, fiindcă, vara trebuie stropită mult timp cu apă, iar iarna trebuie curăţită de zăpadă, ca să poată fi practicabilă.

Administraţia a făcut foarte mult pentru acest loc de plimbare, dar şi societatea s-a arătat recunoscătoare pentru aceasta, legînd de cercetarea acestui loc un privilegiu nemaiauzit în Bucureşti: „acolo şi numai acolo se poate merge pe jos". „În restul oraşului [pentru oamenii bogaţi] plimbarea se face numai cu trăsura, dar odată ajuns la *Şosea* te cobori din ea şi te plimbi pe frumoasele alei. Unii mai pretenţioşi fac un *tur* în trăsură şi de abia apoi se plimbă pe jos. O astfel de ocazie nu se scapă bucuros în oraşul în care se consideră drept necuviinţă să parcurgi şi cel mai scurt drum pe jos".

Într-una din zile cînd mai sus amintitul călător a ieşit să viziteze *Şoseaua:* a găsit-o frumoasă, interesantă şi plină de lume. „Locul cu fîntîna săritoare era îndesat cu trăsuri; un şir de trăsuri, pe patru rînduri, mergea încet în sus şi în jos pe partea a doua a şoselei.

Două orchestre cîntau alternativ, *ulani* (soldaţi însărcinaţi cu supravegherea circulaţiei), cu steguleţe, erau aşezaţi în mijlocul şoselei pentru a păstra ordinea trăsurilor şi a călăreţilor, iar printre alei, pe ambele margini era un adevărat fluviu de plimbători, doamne şi domni".

Cam în aceeaşi perioadă şi alţi străini, care ne-au vizitat ţara, au cuvinte de apreciere despre frumuseţea Şoselei Kiseleff. Aşa este austriacul Julius F. *Schreiber* [84] şi Ernest Anton *Quitzman* [85].

De asemenea, în 1857, germanul Ferdinand Lassalle [86] care venise în Bucureşti, împreună cu un alt conaţional de-al său, pentru a introduce gazul aerian în iluminarea oraşului, aminteşte unele contraste de viaţă orientală şi apuseană întîlnite aici, unde găseşte un „sălbatec vălmăşag", un „haos turbat şi pitoresc". Şoseaua Kiseleff însă îl încîntă şi rămîne uimit de sutele de trăsuri ce defilau la anumite ore, între care unele echipaje extrem de luxoase „strălucitoare", sînt conduse de vizitii ale căror mantii — cu căptuşeală de mătase, de diferite culori, răsfrîntă în afară — sînt împodobite cu fireturi de aur.

În afară însă de cele descrise de aceşti călători străini, este necesar să spunem cum arată *Şoseaua* de la 1900, încoace.

Şoseaua Kiseleff începe de la Piaţa Victoriei numită mai înainte Capul Podului, fiindcă aici se sfîrşea Podul Mogoşoaiei. Suprafaţa acestei pieţe era altădată incomparabil mai mică decît cea de azi, şi nu avea o formă rotundă ci mai mult pătrată, în care se întîlneau cele şapte străzi ce ajungeau la ea. În decursul timpului ea s-a mărit mereu prin demolarea unor construcţii deteriorate de timp sau de cutremurul din 1940 şi prin retragerea sau desfiinţarea unor grilaje a cîtorva întinse proprietăţi care nu mai aveau nevoie de grădini în faţă. Altădată, în această piaţă pavată cu piatră cubică — a avut odată şi un rond de flori la mijloc — soseau tramvaiele cu cai, unele de pe B-dul Colţei, nou deschis, şi celelalte de pe str. Buzeşti.

Tramvaiele de pe B-dul Colţei aveau punct terminus aici, dar celelalte care veneau de pe str. Buzeşti, după ce făceau un mic popas, îşi continuau

---

[84] N. Iorga, *Istoria Bucureştilor*, Bucureşti, 1939, p. 282.

[85] Ernest Anton Quitzman, *Deutsche Briefe über den Orient*, Stuttgart, 1848; *Reisebrife aus Ungarn, dem Banat, Siebenbürgen, den Donaufürstenthünern, der Europäischen Türkei send Griechenland*, Stuttgart, 1850.

[86] „Revue historique de Sud-Est européen", II, p. 363—369; trad. de Lucia Bogdan, în „Calendarul Ligii Culturale" pe anul 1926, p. 37—43.

drumul pe Şos. Jianu (numită mai înainte Şoseaua Nouă), nepavată cu piatră, cu şanţuri adînci pe margine şi cu o cruce de piatră, pe partea dreaptă, unde, pînă la sfîrşitul secolului trecut, se afla o fîntînă cu apă.

Piaţa Victoriei socotită mai mult început de „Şosea" decît sfîrşit de Calea Victoriei avea, cu vreo 50 ani în urmă, următoarele clădiri importante: Palatul Funcţionarilor Publici (între Calea Victoriei şi str. Buzeşti), construit în stil românesc, cu ornamentaţii de teracotă şi faianţă, cu streşini mari care acopereau frumoase balcoane susţinute pe stîlpi de cerdac. În această clădire, la etaj, a locuit ani de zile, cu chirie, poetul Alexandru Vlahuţă care era vizitat de bunii săi prieteni: Nicolae Grigorescu, I. L. Caragiale şi Barbu Delavrancea.

Pe partea dreaptă, între Şos. Bonaparte (actualul Bulevard Ilie Pintilie) şi str. Duiliu Zamfirescu, se afla una dintre cele mai frumoase clădiri particulare din Bucureşti, construită pe un teren de circa zece mii metri pătraţi, cumpărat o parte de la Primărie şi alta de la diferiţi mici proprietari printre care şi pictorul N. Grigorescu, care-l primise în schimb din partea oraşului pentru anumite tablouri, dintre care cel mai important era *Atacul de la Smîrdan.*

Este vorba de casa-palat a prinţului Grigore Sturdza, zis şi „Beizadea-Viţel", pentru care a cheltuit o sumă fabuloasă pe vremurile acelea, aducînd din străinătate arhitecţi şi meşteri pricepuţi şi frumoase ornamente, mobilier rar şi scump, candelabre şi aplice aurite, oglinzi veneţiene etc. Chiar cărămizile folosite au fost comandate de o formă mai mare şi fiecare din ele avea imprimată monograma prinţului proprietar. Legenda spune că, în vanitatea lui cea mare, a voit să-şi acopere palatul cu bani de aramă, dar nu i s-a îngăduit.

În acest palat, — construit în 1901 — în care şi-a avut sediul Ministerul de Externe, pînă la demolare, s-au plămădit toate problemele de politică externă ale ţării, timp de aproape patru decenii şi tot în el s-a semnat Pacea de la Bucureşti, în 1913.

În stînga, peste drum de Ministerul de Externe, se află Muzeul de Ştiinţe Naturale „Grigore Antipa", unul din cele mai renumite ale Europei, cu variate şi preţioase colecţii. Frumoasele diorame din sălile de la subsol au fost făcute de pictorul *R. Canisius* [87], din iniţiativa lui Gr. Antipa.

Între aceste două clădiri se afla Monumentul Corpului didactic ridicat în memoria tuturor învăţătorilor şi profesorilor care au căzut pentru patrie în primul război mondial.

De aici înainte, Şoseaua merge dreaptă, cu pomi umbroşi pe mai multe rînduri, de ambele părţi. Pe mijlocul ei circulau trăsurile şi, de la începutul secolului nostru şi automobilele, iar lateral erau alei rezervate pietonilor, călăreţilor şi velocipediştilor.

Dincolo de Muzeul de Ştiinţe Naturale, tot pe partea stîngă se afla Muzeul de Artă Naţională, şi Etnografie, construit de arh. N. Ghica-Budeşti, între 1912 şi 1929. În anii noştri, clădirea a fost mărită.

În faţa şi în dreapta acestei clădiri se mai putea vedea, pînă în 1935, vechiul şi primul local al Monetăriei Statului, în care a funcţionat cîtăva vreme şi Şcoala de Belle Arte, mutată mai apoi în casele grafului Rosetti de pe Calea Griviţei.

---

[87] George Potra, *Canisius şi Bucureştii de altădată*, în „Curentul", XVI, nr. 5394, 22 februarie 1942.

Peste drum era Institutul Geologic, iar în spatele lui, înspre Şos. Jianu, se află clădirea Institutului de istorie „N. Iorga".

În apropierea Muzeului de artă şi etnografie se poate vedea şi astăzi o frumoasă şcoală, iar în spate biserica „Izvorul Tămăduirii", construită de Nicolae Mavrogheni, în anexele căreia în noiembrie 1817, s-a instalat prima tipografie particulară deschisă de dr. Constantin Caracaş şi asociaţii săi Răducanu Clinceanu şi Dumitrache Topliceanu, cumpărată mai tîrziu de I. Heliade Rădulescu împreună cu unchiul său Nicolae Rădulescu (Racotă). Urmează primul rond al Şoselei care avea în dreapta Monumentul Infanteriei, iar în stînga restaurantul „Colonade" şi „Pavilionul Oficial" pentru pictură şi sculptură, situate amîndouă pe locul unui vechi cimitir. De aici înainte, pe stînga, parcul este împodobit cu numeroase şi frumoase alei unde se află busturile lui Barbu Delavrancea, N. Leonard şi al poetului Ovidiu.

Prima parte a Şoselei se termină, pe dreapta, cu restaurantul „Bufetul" clădit în 1892 de arhitectul Ion Mincu, în faţa căruia, altădată, se înşirau elegantele trăsuri ale „muscalilor", iar în imediata apropiere, într-un chioşc de lemn, cînta muzica militară.

Urma al doilea rond al Şoselei unde se afla o splendidă fîntînă arteziană, cu un minunat joc de apă, ce, în căderea ei, făcea o deasă şi graţioasă dantelă în care soarele îşi făurea minunate curcubeie. Plecînd de la această fîntînă ne îndreptăm spre Arcul de Triumf, care marchează un episod glorios şi de înălţare pentru neamul românesc — întregirea naţională, pe sub care au trecut armatele victorioase după încheierea primului război mondial. Dar acest Arc de Triumf a fost construit atunci, ad-hoc, dintr-un schelet uriaş de lemn, îmbrăcat în stucaturi care reprezentau soldaţi daci şi romani şi diferite figuri alegorice. Arcul de Triumf, din ipsos, făcut numai pentru moment, a rămas mulţi ani aşa, degradîndu-se neîncetat, pînă cînd s-au luat măsuri să se termine, în 1936, din beton şi piatră şi cu alte faţade, clasice, aşa cum arată şi astăzi, o adevărată podoabă arhitecturală a Capitalei.

Între fîntîna amintită de la rondul al doilea şi Arcul de Triumf, de-o parte şi de alta, pe unde era numai grădină s-au construit clădiri particulare şi oficiale, precum şi luxoasele restaurante: „Sans-Souci", „Flora" şi, peste drum, „Chateaubriand", cu întinse grădini de vară.

Aproape de Arcul de Triumf, pe partea stîngă, în locul unui vechi teren viran, fost mai tîrziu un mare garaj, s-a construit un cartier de vile, străbătut de strada care poartă numele pictorului G. D. Mirea.

Urmează apoi, chiar în colţ şi faţă în faţă cu Arcul de Triumf, o casă mare, boierească, în stil românesc, care a aparţinut unuia din urmaşii direcţi ai marelui neguţător toptangiu Tudor Hagi Tudorache. În grădina — mult mai mare decît astăzi, a acestei case, mulţimea trandafirilor, de toate nuanţele, făceau un adevărat covor.

Pe partea dreaptă, mergînd înspre Arcul de Triumf, se afla Sanatoriul „Elisabeta", colţ cu str. arhitect Ion Mincu. Urma casa vestitului chirurg dr. Thoma Ionescu, un adevărat palat în stil francez, cu interioare foarte luxoase, cu calorifer, foarte rar întîlnit pentru vremea aceea şi cu lift cu toate că n-are decît două etaje. Între 1935 şi 1950, în această clădire a fost mutată zestrea unui Muzeu de artă, apoi a fost sediul central al Uniunii Scriitorilor; în faţa clădirii a fost aşezată o statuie monumentală, în bronz, reprezentînd pe Mihai Eminescu.

Urma iarăşi un teren foarte mare, unde se afla casa de vară a familiei Bărcănescu, în care a locuit multă vreme Mihail Kogălniceanu, un adevărat

muzeu istoric, cu cărţi rare, documente, manuscrise, icoane vechi şi tablouri de valoare. După demolarea ei, locul intrînd în proprietatea Băncii Naţionale, aceasta a construit un mare bloc, în stil naţional, cu apartamente pentru funcţionarii săi.

De la această construcţie şi pînă la Arcul de Triumf nu mai exista nici o clădire. La colţ însă (unde Şoseaua se întretaie cu B-dul Trandafirilor) era o vilă construită ca la munte, cu bîrne aparente, fostă proprietatea pictorului Ştefan Luchian, rămasă moştenire de la una din mătuşile sale.

Dincolo de Arcul de Triumf, pînă la Piaţa Presei Libere de astăzi, pe dreapta cît şi pe stînga, nu se mai afla nici o clădire.

Pe partea stîngă se afla, pe un teren imens „*Federaţia generală a sporturilor*". Aici aveau loc antrenamentele şi meciurile de fotbal, rugbi şi oină, acest din urmă sport, foarte popular, cu concursuri anuale între toate liceele din Bucureşti.

Dincolo de „Federaţie", prin 1935, s-a făcut cel dintîi ştrand, mare, frumos, cu plantaţii de pomi, arbuşti, flori, cu trei bazine cu apă de diferite adîncimi, trambuline şi circa 1500 cabine de lemn, etajate, pentru garderobă.

Urma „Hipodromul Băneasa" unde se organizau curse de cai, trap şi galop, cu cîştiguri. Pe o parte din terenul Hipodromului s-a construit uriaşul pavilion central al Complexului expoziţional de astăzi.

Pe locul unde este azi „Casa Presei Libere" se aflau clădirile şi grădinile experimentale ale Şcolii superioare de agricultură, după care venea minunata grădină şi vilă a doctorului Nicolae Minovici, construită în 1907 de arhitectul Cristofi Cerchez [88]. Frumuseţea ei şi clinchetul clopoţeilor de sticlă din foişorul clădirii, făceau pe trecători să se oprească locului. Era un loc de popas şi pentru trăsurile care veneau pînă aici, unde „birjarii se dădeau jos de pe capră şi după ce, cu un fel de cuţit din lemn, curăţau spumele albe ce acopereau caii în urma efortului făcut îi ştergeau cu o piele de căprioară, în timp ce caii încă nervoşi, nechezau şi dădeau din copite pe loc" [89].

Pe partea dreaptă, începînd tot de la Arcul de Triumf, se întindea pînă departe, în comuna Băneasa, noul Parc Naţional — Herăstrău, mare şi frumos, care azi adăposteşte Muzeul Satului şi de Artă Populară, organizat din iniţiativa profesorului sociolog Dimitrie Gusti. Pînă prin 1930 însă, lacul nu era asanat aşa cum îl vedem astăzi, ci plin de trestie, stuf şi mătasea broaştei, ba chiar şi două mori de apă, părăsite, se mai puteau vedea într-o margine a lui. Era lacul de „scaldă" al copiilor şi oamenilor din mahalalele învecinate, iar duminica sau în alte sărbători, căruţaşii şi camionagiii cu toată familia, veneau să petreacă la iarbă verde, făcînd şi baie alături de caii lor

PARCUL LIBERTĂŢII

După grădina Cişmigiu, din centrul oraşului, urmează Parcul Libertăţii care, altădată, avea o importanţă deosebită prin expoziţiile ce se organizau acolo.

Întinsul teren de circa 35 hectare, cît cuprinde propriu-zis parcul, se află încadrat între colinele care se întind de la Cotroceni, pînă departe unde

---

[88] Dumitru Minovici, *Momente din istoria unei vechi artere bucureştene: Şoseaua Kiseleff*, „Bucureşti", Materiale de istorie şi muzeografie, VIII, 1971, p. 383.
[89] *Ibidem*, p. 384.

s-a construit mai tîrziu mănăstirea Văcăreşti. Toată această parte a terenului, altădată era o vie nesfîrşită, motiv pentru care a şi fost numită, multă vreme, Podgoria Bucureştilor.

Cea mai mare parte a terenului amintit mai sus, ca şi altele multe din Bucureşti şi ţară, era loc domnesc, voievodul putînd face ce doreşte cu el: să-l dăruiască mănăstirilor şi bisericilor, sau dregătorilor şi slujbaşilor săi mari şi mici pentru anumite servicii făcute „cu credinţă".

Pe unul din aceste promontorii — care era mai aproape de centrul oraşului şi care domina întreaga panoramă a localităţii lipsită de case cu etaj — Constantin Şerban zis Cîrnul (1654—1658), voievodul Ţării Româneşti după Matei Basarab, a construit biserica devenită Mitropolie, iar după primul război mondial ridicată la rangul de Patriarhie. În partea ei de apus, la o distanţă de cîteva sute de metri, se afla un loc cunoscut pînă în secolul trecut sub numele de *Heleşteul lui Şerban Vodă*, după numele domnului amintit. Şi tot după numele lui se numea şi Calea Şerban Vodă (să nu se confunde cu Şerban Cantacuzino, voievodul de mai tîrziu).

Pe partea puţin deluroasă din spatele heleşteului amintit, mitropolitul Filaret al II-lea a construit, în 1792, un frumos chioşc „de priveală unde, în zilele călduroase de vară, îşi petrecea acolo cîteva ore pe zi", mai ales că chioşcul era făcut în apropierea unui izvor cu apă bună şi rece.

Din timpul acestui mitropolit, toată partea de loc situată între prima gară bucureşteană, construită în 1869, şi Calea Şerban Vodă unde se întretaie cu Şoseaua Viilor, s-a numit *Dealul Filaret*, iar partea de jos, grădina cu lacul, *Cîmpia Filaret.*

După cum era renumit chioşcul lui Mavrogheni de la „Şosea", tot aşa era şi acesta al mitropolitului Filaret, în jurul căruia cetăţenii din această parte a oraşului veneau la umbra pomilor bătrîni şi la răcorirea prin baia care o făceau în gîrla de la poalele lui, chiar dacă apa nu era prea limpede. Duminica şi în celelalte sărbători, sute şi sute de oameni, tineri şi bătrîni, îşi petreceau aici ziua întreagă, cu de-ale mîncării şi băuturii aduse de acasă.

Noul mitropolit Dosithei Filitti (1793—1810), mai pretenţios în ceea ce priveşte construcţiile, a renovat chioşcul şi l-a făcut mult mai frumos, împodobindu-l cu picturi şi minunate coloane de piatră. Se spune că fîntîna [90] era mare cît o casă cu două etaje, avea pardoseala din lespezi de marmură albă, pe care se aflau canale înguste prin care curgea apa. Tavanul era şi el tot din plăci de marmură pe care erau sculptate cele 12 zodii. O scară, de asemenea din marmură, ducea la etajul al doilea. Clădirea era acoperită cu olane roşii, iar de streaşină atîrnau clopoţei de sticlă care, atunci cînd adia vîntul, sunau plăcut.

Mai apoi, din cauza împrejurărilor neprielnice, războaie şi diferite ocupaţii ale armatelor străine, cantonate pe dealurile bucureştene, clădirea chioşcului a ajuns într-o stare de dărăpănare, fapt cu totul evident, mai ales după anul 1821. Şi această stare de lucruri a continuat pînă în 1825, cînd mitropolia este rugată de un oarecare Sterie Constantin [91] să i se închirieze lui chioşcul cu camerele ce avea dedesubt, pentru a face acolo o fabrică de *testemele* (basmale), plătind o chirie de 450 lei anual.

În contractul făcut pe trei ani, se menţiona că chiriaşul este obligat să facă toate reparaţiile necesare „cu a lui cheltuială, cu toate cele trebuin-

---

[90] Cf. N. Vătămanu, *Istorie bucureşteană*, Bucureşti, 1973, p. 62—74.

[91] I. Cojocaru, *Documente privitoare la economia Ţării Româneşti (1800—1850)*, Bucureşti, 1950, vol. I, p. 305—307.

cioase spre lăcuinţă. Şi să aşaze acolo fabrică de lucrarea testemelurilor, întrebuinţînd cu toată slobozenia şi apa cişmelii la spălatul şi curăţatul testemelurilor". „Apa însă a cişmelii să nu fie poprită, ci să fie slobodă a lua şi a bea obştea, precum şi pînă acum, avînd şi *megdanul* [maidanul], ce este în curtea cişmelii, slobod pe seama sa, spre întinderea testemelurilor şi altor pînzeturi" [92].

I se atrăgea atenţia chiriaşului, în mod special, că nu are voie să deschidă cîrciumă în care să vîndă vin şi rachiu; de asemenea că nu are nici un drept asupra heleşteului care rămîne în deplină proprietate şi folosire a mitropoliei. Nu ştim dacă Sterie Constantin a ţinut fabrica de testemeluri şi după 1828, cînd s-au împlinit cei trei ani ai contractului. Poate că nu, fiindcă documentele nu ne mai amintesc nimic.

În întreg secolul al XIX-lea, cîmpia Filaretului a fost „locul de petrecere al poporului în zilele de sărbători. Arnăuţii din curţile boiereşti făceau aci exerciţii de călărie". O parte din teren nu era decît o mocirlă unde se scăldau bivolii şi păşteau boii, iar în mijlocul cîmpului se afla o fîntînă în jurul căreia se adunau sacagiii ce vindeau apă prin oraş, în mahalalele unde nu se găseau cişmele.

Cîmpia Filaretului a rămas mai departe cu acest nume pînă la Revoluţia burghezo-democrată din 1848. De aici, la 11 iunie 1848, cei cîteva zeci de mii de revoluţionari din Bucureşti, care doreau înlăturarea regimului de asuprire şi exploatare au pornit pe str. Filaret (numită mai tîrziu 11 Iunie) spre palatul lui Gheorghe Bibescu care se afla pe locul vechii pieţe de zarzavaturi şi fructe situată pînă acum vreo 40 de ani între str. Bibescu Vodă, B-dul George Coşbuc şi „Cheiul Gîrlei" (Dîmboviţa, azi acoperită), adică la poalele Patriarhiei şi exact în faţa spitalului Brîncovenesc.

Atunci populaţia revoluţionară a oraşului a izbutit să oblige pe domnul Bibescu să iscălească noua Constituţie, să numească un guvern zis „vremelnicesc", iar două zile mai tîrziu să abdice şi să părăsească ţara.

Pînă la sosirea celorlalţi, fruntaşii care începuseră revoluţia la Islaz, în 9 iunie, membrii guvernului provizoriu au decretat stindardul naţional, desfiinţarea rangurilor civile, a cenzurii, a pedepsei cu bătaia sau moartea şi aspra sancţionare a tuturor acelora care aţiţau poporul împotriva noilor legi; pentru ordine şi paza cetăţenilor s-a creat garda naţională.

Boierii însă, care nu voiau nici să audă de guvern democratic, se adunară la mitropolie unde mitropolitul Neofit II (1840—1849) îi ţinea la curent cu toate slăbiciunile şi ezitările guvernului.

Această mîrşăvie din partea mitropolitului care complota cu boierii, cu toate că era prezidentul guvernului, apoi întîrzierea sosirii revoluţionarilor de peste Olt şi răspîndirea a tot felul de zvonuri, a făcut ca guvernul provizoriu să întrunească o mare adunare în care întreaga populaţie a oraşului să fie pusă la curent cu programul reformator şi astfel să se spulbere toate ştirile mincinoase.

Adunarea aceasta a poporului, ca şi cea de la 11 iunie, s-a ţinut în ziua de 15 iunie tot pe Cîmpia Filaret unde trebuia să se sfinţească şi stindardele statului şi să se proclame Constituţia în mod oficial.

Au fost prezenţi peste 20 000 de locuitori în frunte cu guvernul, la care s-au alăturat garnizoana militară a Capitalei, clerul şi toate corporaţiile. „În mijlocul cîmpiei Filaretului se ridicase un cort mare şi un baldachin

[92] George Potra, *Documente...*, vol. II, Bucureşti, 1975, p. 216—217.

de ramuri verzi. Jur împrejur, mulţimea se grămădea pe cîmpie, căţărată pînă pe dealurile ce mărginesc de o parte cîmpul“ [93].

După cuvîntarea [94] lui Ioan Voinescu II, ministru de Externe, s-a făcut o slujbă pentru sfinţirea tricolorului românesc. Pe urmă, mitropolitul, guvernul, clerul, garda naţională şi poporul depuseră un jurămînt solemn pe Constituţie.

Corporaţia tipografilor, prin Copainig şi Winterhalder, aduse un teasc tipografic, aşezat într-un car mare, tras de patru cai împodobiţi cu panglici tricolore, cu care tipăreau încontinuu mii de foi volante, cuprinzînd o poezie de ocazie, ce erau împărţite mulţimii adunate acolo. Din această poezie tipărită şi distribuită pe Cîmpia Filaret, alcătuită din patru strofe, redăm pe ultima:

„D-acuma Libertatea,
D-acum Fraternitatea
Prin toată România
Eterne vor domni,
Tiparul este liber,
El le va sprijini“ [95].

A doua zi după această înălţătoare şi însufleţită adunare prin care poporul îşi consfinţea dreptul la frăţie, dreptate şi libertate, Guvernul provizoriu, prin decretul nr. 17, a hotărît ca această cîmpie a Filaretului să se numească *Cîmpul Libertăţii* [96].

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, cînd şi în ce împrejurări nu cunoaştem, Cîmpul Libertăţii a intrat în stăpînirea primăriei oraşului care, prin licitaţii anuale, îl arenda acelora care doreau să-şi pască vitele şi în special bivolii pentru care locul era cît se poate de nimerit. O astfel de licitaţie [97], cunoscută nouă, este şi aceea din primăvara anului 1891.

Cîţiva ani mai tîrziu, în 1894, primăria Capitalei avusese intenţia ca acest loc atît de iubit altădată, dar oarecum părăsit pe vremea aceea, să fie transformat într-un „parc rustic municipal“ iar Epitropia Aşezămintelor Brîncoveneşti hotărîse să facă acolo un mare spital. Au trecut însă ani după ani şi nu s-a înfăptuit nici unul nici altul din cele două planuri.

De abia în 1905, într-o împrejurare cu totul deosebită şi la sugestia lui Take Ionescu, s-a hotărît transformarea acestui teren într-un parc naţional în care să se inaugureze, în anul următor, o expoziţie jubiliară pentru a se sărbători 40 de ani de domnie a regelui Carol I, 25 de ani de cînd s-a înfiinţat regatul şi 1800 ani de la ocuparea Daciei de către Traian şi stabilirea primilor colonişti romani în ţinuturile noastre.

În septembrie 1905, au început primele lucrări de transformare ale acestei cîmpii mlăştinoase, într-un parc minunat, sub conducerea arhitectului peisagist francez *Redont* şi în mai puţin de un an, această regiune a fost secată, nivelată şi pregătită pentru ca zeci de palate, pavilioane, alei şi monumente să se ridice ca din pămînt.

Pentru nivelarea terenului a fost nevoie să se deplaseze 575 056 m.c. de pămînt, iar pentru amenajarea lui ca decor şi umbră s-au plantat 4206 arbori mari, 5983 conifere, 48 215 arbuşti diferiţi, 49 200 plante forestiere,

---

[93] *Anul 1848 în Principatele române*, tom I, Bucureşti, 1902, p. XLIV.
[94] *Ibidem*, p. 590.
[95] *Ibidem*, p. 523.
[96] *Ibidem*, p. 617.
[97] „Monitorul oficial“, 28 aprilie 1891, p. 516.

8 400 plante cu flori variate, 97 950 plante înflorite, 3 500 kg sămînță pentru iarbă şi 4 500 m.c. de îngrăşăminte.

În fața acestor cifre ne dăm seama de numărul imens al oamenilor care au lucrat aici sub conducerea celor mai pricepuți arhitecți şi ingineri.

Pavilioanele şi diferite alte clădiri au fost construite după planurile şi conducerea arhitecților Ştefan Burcuş, V. G. Ştefănescu, I. Berindey şi inginer Grant. Cetatea lui Vlad Țepeş, care de fapt era un castel de apă, a fost construită de Petculescu şi Schindl. În afară de aceştia şi-au mai dat concursul următorii ingineri şi arhitecți: Mingopol, Kantzler, Engerlein, Hălaceanu, Cerchez, Schmits, At. Bolintineanu, Stavăr, D. Maimarolu.

Amenajarea cu stînci a parcului şi în special construcția cascadei mari din fața Palatului Artelor (fost Muzeul Militar mai tîrziu) a fost în antrepriza inginerului Vasile Petrescu; terasa sub conducerea arhitectului Remus Iliescu, sculpturile de Stork şi Paciurea; Arenele Romane de inginerul Elie Radu, iar împrejmuirea de arhitectul Gratzoschi.

Comisar general al expoziției a fost numit dr. Constantin Istrati, profesor universitar şi membru al Academiei Române. În această calitate, timp de nouă luni, el a depus o activitate necontenită de zi şi noapte; aşa că expoziția a fost terminată şi inaugurată, cu un ceremonial deosebit în ziua de 6 iunie 1906. Această expoziție avea un caracter pur național, totuşi, pentru anumite considerente, au fost invitate să participe şi unele capitale ale statelor europene.

La inaugurare, Parcul avea următoarea înfăţişare: intrarea era în formă de arc făcut din zid (această poartă a fost dărîmată cu ocazia expoziției „Luna Bucureştilor", din 1935). De la intrare ajungeai în piața expoziției numită Aleea Independenței. În fund, unde astăzi se găseşte Mausoleul se gasea Palatul Artelor. Aleile cele mari din mijloc se numeau Aleea Independenței, iar porțiunea din fața lacului, Piața Traian.

Ca pavilioane mai însemnate se găseau: reprezentarea Primăriei, a Camerei de comerț, Palatului de industrie, Lucrărilor Publice, Pavilionul regal, Pavilionul de agricultură, Industria casnică, Minele, Carierele şi Domeniile. Toate aceste pavilioane au fost concepute şi executate, după modelul vechilor case boiereşti sau mănăstiri.

Mai erau apoi, pavilionul central, în fața bazinului esplanadei şi în stînga acesteia reconstituirea vechii mănăstiri Horezu, din județul Vîlcea, cu frumoase pridvoare în arcade trilobate, exemplu de arhitectură românească din timpul lui Constantin Brîncoveanu. Mai departe, Pavilionul industriei casnice, al minelor şi carierelor, formau două corpuri de construcții simetrice, asemănătoare mănăstirii Neamț. Lîngă Palatul Artelor era o culă, adică o casă-fortăreață cum se construia pe vremuri, de boieri, pentru a se adăposti de atacurile turcilor şi tătarilor, copiată după cula familiei Greceanu din județul Vîlcea şi executată de arhitecții Mihăescu şi Ştefănescu. Scoborînd panta care conducea la culă şi luînd la dreapta pe Calea Olteniei, apoi pe calea Vlad Țepeş, se afla originala construcție „Turnul de apă", după modelul lui Țepeş Vodă, ridicat în secolul al XV-lea, în localitatea numită Cheia Argeşului. Această zidire se datoreşte arhitecților Petculescu şi Schindl. Turnul de apă, unde se găsea un rezervor de 200 m.c., se compunea dintr-un turn înalt de 32 metri, cu un diametru de 9 m. În vîrf era o platformă de unde publicul avea posibilitatea să privească întreaga panoramă a parcului.

În stînga Turnului de apă, se găseau diferite tipuri de case țărăneşti, de munte şi şes, acoperite cu şindrilă şi trestie. Pavilionul închisorilor, în dosul Palatului Artelor, era în stînga, aproape la marginea parcului, înspre

Calea Şerban Vodă. Acesta era reproducerea penitenciarului model din Doftana, unde a fost introdus sistemul celulelor. Inginerul Atanasie Bolintineanu executînd acest pavilion a ţinut seama de toate liniile şi proporţiile penitenciarului şi chiar de cele patru turnuleţe destinate soldaţilor de gardă. Poarta era masivă, în lemn de stejar, iar interiorul pavilionului alcătuit din hol şi cele patru odăi, avea formă de cruce. Alături, se afla Pavilionul etnografic al Transilvaniei, construit în stilul caselor din Transilvania.

Foarte interesant de asemenea Pavilionul poştei, care putea da o idee de progresele făcute în ţară timp de 30 de ani. Într-adevăr în 1866, în loc de poştă era o magherniţă avînd o boltă sub care se adăposteau diligenţele şi caii de curse, întocmai cum a fost acest pavilion. După cîţiva ani, fosta magherniţă a fost înlocuită cu Palatul poştelor de pe Calea Victoriei. În dreapta, în faţa lacului, trecînd pe Calea Dobrogei şi lîngă terasa lui Ştefan cel Mare, se afla o fîntînă artistic executată cu tot felul de pietre aduse din cele mai importante cariere din România.

Scara care pleca de aici era din marmură albă, extrasă din zona Argeş, prezentînd două margini: una roşie şi alta violetă; pilaştrii erau din granit, iar capitelurile din gresie. Două blocuri de piatră erau tăiate ca forme omeneşti. De la această terasă plecau două alei: Constantin Brîncoveanu şi Tudor Vladimirescu, prin care se ajungea la Arenele Romane.

Aproape de Calea Romană, în locul vechii biserici Cuţitul de Argint, a fost construită una nouă, de piatră şi cărămidă, fidelă reproducere după biserica Sf. Nicolae din Iaşi. Dar cel mai frumos palat a fost acel al Artelor, construit din capul locului pentru a servi în timpul expoziţiei drept muzeu; a fost opera inginerilor Grant şi Perlasca, şi ocupa o suprafaţă de 2313 m.p.

În stînga Muzeului Militar, distrus de un incendiu prin 1940, se afla Biblioteca Muzeului cu cărţi, hărţi etc., foarte interesante, în legătură cu oştirea noastră şi a altor neamuri, şi o culă boierească, iar în dreapta în localul fostei *„ospătării regale“*, administraţia Muzeului.

În spatele Muzeului, pe dreapta, se afla reconstruită casa de la Poradim în care a locuit domnitorul Carol I, în timpul Războiului la 1877—1878, iar de jur-împrejur, o mulţime de tunuri şi alte arme de luptă luate ca trofeu în timpul Războiului pentru Întregirea Neamului.

Dedesubtul terasei Cuza Vodă se afla imitaţia unei peşteri, foarte bine executată, încît dădea impresia că este naturală. Pe piatra de marmura fixată în perete, în inscripţie, se preciza ocazia cu care a fost făcută expoziţia, fiind mitropolit primat Iosif Gheorghian, preşedinte al Consiliului de miniştri George Gr. Cantacuzino, ministru al Domeniilor Ioan N. Lahovari şi comisar general al expoziţiei dr. Constantin I. Istrati.

În faţa peşterii, în mijlocul unui bazin cu apă, era un grup de trei statui impozante făcute de sculptorul D. Paciurea. Aceste creaţii sculpturale foarte reuşite reprezentau: „urmările geloziei“: doi bărbaţi privesc o femeie pe care au omorît-o din gelozie, spre a nu fi soţia nici unuia dintre ei.

Pe cele două alei centrale şi paralele ce mergeau de la poartă pînă în faţa lacului se aflau două monumente: unul pe stînga a lui Ion N. Lahovari (1845—1915) — întemeietor al expoziţiei jubiliare din 1906, ministru al Domeniilor, de Externe şi preşedinte al senatului, voluntar în Războiul de independenţă (1877—1878), executat de sculptorul *D. Dimo Pavelescu.* Al doilea monument, pe aleea din dreapta, în faţa Pavilionului Industrial, fost în ultima vreme pavilionul Şcoalei politehnice — reprezentînd pe dr. Constantin I. Istrati, făcut de sculptorul *Oscar Spaethe* în 1908.

Ca distracţii pentru numerosul public care a vizitat expoziţia erau: lacul arzător, lupte greco-romane în arene şi lupte pe lac, toboganul cu „waterschut", iar antreprenorul Morgan aranjase un simulacru al luptei de la Port-Arthur care a fost vizionat de zeci de mii de oameni. Serbările speciale erau destul de dese, la care şi-au dat concursul orchestre, muzici militare şi diferite coruri din întreg cuprinsul ţării, formînd un ansamblu de circa 800 persoane.

La inaugurarea expoziţiei a asistat şi întreg corpul diplomatic, în afară de Kiazim Bey ministrul plenipotenţiar al Turciei, fiindcă în expoziţie figurau şi tunurile cu care s-a tras primul foc, de la Calafat, în Războiul de la 1877—1878.

Delegaţia italiană a municipiului Roma, în frunte cu contele di San-Martino, primarul oraşului, a adus o copie în bronz, cu soclul ei de marmură, a Lupoaicei din Capitoliu care alăptează pe Romulus şi Remus. După închiderea oficială a expoziţiei, pe data de 23 noiembrie 1906, — *Lupoaica* — a fost instalată în Piaţa Sf. Gheorghe şi după vreo 25 de ani pe Dealul Mitropoliei, în faţa clopotniţei; actualmente ea se găseşte în grădina publică de lîngă liceul „I. L. Caragiale", de pe Calea Dorobanţi.

Dr. Carol Lueger primarul oraşului Viena, mare filo-român, în fruntea unei delegaţii de zece consilieri comunali a asistat în mod oficial la deschiderea expoziţiei, iar în zilele cît a stat la noi în ţară a fost primit pretutindeni cu multă simpatie. Comitetul „Ligii pentru unitatea culturală a tuturor românilor" şi „Uniunea studenţilor" au antrenat mii de oameni pentru a-i face o primire cît mai frumoasă. După primul război mondial, în piaţa din faţa parcului, numită Mareşal Joffre, se construise un turn de fier, înalt de 20 m, asemănător turnului Eifel din Paris. În anul 1921, s-a deschis o expoziţie de mari proporţii la care au participat foarte numeroase firme comerciale din ţară şi străinatate. Acestea din urmă au adus ultimele tipuri de aparate de radio, mici şi mari, care, prin megafoane puternice, făcea să răsune parcul de tot felul de melodii şi reclame. Atunci am văzut şi noi, copiii, că mai există şi alte aparate de radio decît acelea cu cască, pe care ni le înfundam în urechi ca să ascultăm o melodie venită ca din alte lumi.

O ultimă expoziţie grandioasă şi interesantă, desfăşurată în Parcul Libertăţii, a fost aceea iniţiată şi organizată de primăria municipiului, în primăvara anului 1935.

Expoziţia urbanistică, deschisă în cadrul „Lunii Bucureştilor", a fost prima manifestare de acest gen la noi în ţară. Înainte de inaugurarea ei, s-au luat măsuri de înfrumuseţare a oraşului: lărgirea şi pavarea unor străzi, îngrădirea maidanelor, înlăturarea ruinelor clădirii Senatului care, început înainte de primul război mondial, a fost lăsat în părăsire.

Pentru vizitatorii din ţară s-au pus la punct hoteluri şi restaurante s-au înmulţit numărul tramvaielor şi autobuzelor şi s-au acordat reduceri simţitoare pe calea ferată şi celelalte mijloace de circulaţie.

În piaţa din faţa parcului, în locul turnului de fier, s-a construit o fîntînă arteziană de toată frumuseţea, monumentală, din marmură şi aramă cu un diametru de 16 m, care arunca apa pînă la 25 m. „Fîntîna Zodiacului" sau „Zodiilor" era numită aşa, fiindcă pe cupa ei de marmură, în partea exterioară, erau lucrate în mozaic cele douăsprezece figuri ale zodiilor. Planul fîntînii a fost alcătuit de arhitectul Octav Doicescu, iar sculptorul Mac Constantinescu a executat în mozaic figurile zodiilor. Fîntîna este formată din

două bazine suprapuse, din mijlocul căreia ţîşneşte cu putere un şuvoi de apă. Aceasta, adunată în bazinul superior, curge în cascade, ca o perdea, în bazinul de jos, mult mai mare, care este înconjurat de un rond de iarbă. Seara, lămpile multicolore dau acestei ţîşniri şi curgeri de apă reflexe minunate.

S-au construit atunci mai multe pavilioane: cadastru, financiar, al pompierilor, poşta, poliţia, uzinele comunale, pavajele, serviciul sanitar-veterinar, vînătoare, aviaţie etc.

În pavilionul de onoare, mare ca suprafaţă, au fost expuse 10 diorame imense, lucrate la Viena după schiţele pictorului Preziosi, care reprezentau diferite aspecte pitoreşti ale oraşului Bucureşti, de la jumătatea secolului al XIX-lea. S-a construit chiar, imitativ, un adevărat cartier al vechiului oraş cuprinzînd case, prăvălii şi o uliţă cu pavaj de lemn aidoma ca altădată.

Trei mari machete reprezentau trei faze ale oraşului: Bucureştii preistoric, Bucureştii la 1800 şi Bucureştii după anul 2000. Ultima machetă avea 100 m.p. ca să se poată observa în ansamblu toate modificările şi transformările ce se vor aduce străzilor şi pieţelor oraşului în viitor.

În fiecare seară, actori şi figuranţi, cîntăreţi şi lăutari, reprezentînd boieri, jupîniţe, negustori, arnăuţi etc., etc au dat frumoase spectacole din care n-au lipsit personajele Anton Pann, Nastratin Hogea, Barbu Lăutaru, dascălul Chiosea, şi o parte din personajele pieselor lui Vasile Alecsandri.

Această primă expoziţie urbanistică, care a durat o lună, s-a bucurat de un mare succes şi a fost vizitată de sute de mii de oameni veniţi din toate părţile ţării. Primăria şi-a scos cheltuielile, ba chiar un beneficiu, iar oraşul, pentru o anumită perioadă, a căpătat o faţă mai îngrijită şi o curăţenie mai mare.

Între fîntînă şi intrarea parcului se afla o porţiune pavată, în care staţionau maşinile. Poarta mare, cea veche, de la intrarea principală a fost înlocuită, în 1935, cu ocazia „*Lunii Bucureştilor*" printr-o poartă monumentală ca înfăţişare, dar provizorie, deoarece era dintr-un schelet de lemn îmbrăcat în pînză de sac văruit.

După terminarea expoziţiei această poartă a fost înlocuită cu una mai mică, dar permanentă; de asemenea întregul parc a fost împrejmuit cu un grilaj de fier, în locul gardului de scînduri ce începuse să putrezească. Înăuntrul parcului, în imediata apropiere a porţii, se afla un bazin simplu dreptunghiular, străjuit de două pietre sferice. De la bazin se desprindeau patru alei care duceau spre interiorul parcului. Prima, din stînga, mergea paralel cu hotarul parcului pînă aproape în fund, iar celelalte trei se întîlneau în faţa lacului pe care vara se făceau plimbări cu bărcile, iar iarna patinaj. Armonia lacului era întregită de lebedele ce pluteau maiestuoase.

Pe lac se găseau două insule mici: pe cea din stînga se afla pînă acum vreo 40 ani în urmă o moschee, unde în fiecare vineri se adunau mahomedanii; pe insula din dreapta şi alături de debarcader se afla un restaurant. Trecerea pe aceste insule se făcea pe poduri de piatră care imitau foarte bine arborii, în special mestecenii.

Pe partea dreaptă a aleii mari se găsea o grădină despărţită prin poteci întortocheate care se urca pe deal pînă la fosta fabrică Wolf.

În lungul acestei alei se află o fîntînă monumentală ridicată în 1870 de *George Gr. Cantacuzino*. Fîntîna are în faţă un foarte frumos bazin, iar pe frontispiciu, următoarea inscripţie: „La anul una mie opt sute şaptezeci

— deci s-a clădit această fîntînă cu cheltuiala domnului Grigore G. Cantacuzino". Tot pe această alee, în sus, se mai află o a doua fîntînă, de proporţii mai mici, lucrată din piatră şi marmură.

Pe dreapta se află *Arenele Romane*. Clădirea monumentală, are tribune şi bănci aşezate în semicerc şi este loc de întruniri şi spectacole culturale, sportive etc.

În fund, pe înălţimea ce domină, se afla Muzeul Militar în localul destinat altădată pentru Palatul Artelor. În faţa acestui muzeu pe terasa numită Cuza Vodă se afla Mormîntul Eroului Necunoscut. Piatra funerară, bogat sculptată, cum se făcea altădată pe mormintele voievozilor, purta o inscripţie ce amintea eroismul şi sacrificiul soldaţilor români. Mormîntul era străjuit de o cruce şi o flacără nestinsă ce ardea zi şi noapte. De pe această terasă, se poate avea o privelişte a întregului parc.

CALEA DOROBANŢI (ULIŢA HERĂSTRĂU)

În prezent Calea Dorobanţi este una din arterele importante de circulaţie ale Capitalei şi, în ultima vreme, prin noile construcţii ce s-au făcut pe toată întinderea ei, a devenit un bulevard larg, frumos, cu blocuri de 10—15 etaje şi alte case mari şi arătoase, încît cei mai în vîrstă nu mai cunosc aproape nimic din ceea ce a fost pe aici în timpul copilăriei sau adolescenţei lor.

Calea Dorobanţi nu are un trecut istoric vechi aşa cum au Calea Şerban Vodă (Podul Beilicului), Calea Rahovei (Podul Calicilor, iar mai tîrziu Podul Caliţii), Calea Plevnei (Podul de Pămînt), Calea Moşilor (Podul Tîrgului de Afară) etc. Acestea sînt amintite în documente cu sute de ani vechime.

Calea Dorobanţilor nu are acest privilegiu istoric fiindcă, pe acea vreme în marea ei majoritate era loc de agricultură şi fîneţe.

De abia de la începutul secolului al XIX-lea este amintită întîmplator şi nu pe toată întinderea ei de astăzi, ci numai în partea ei centrală care abia ajungea dincolo de strada Romană, azi Mihai Eminescu.

Dar atunci nu se numea Calea Dorobanţilor, ci Uliţa Fierastrăului sau Herăstrăului fiindcă, probabil, mergea pînă la fierăstrăul care se afla instalat pe marginea lacului Herăstrău, care-şi păstrează pînă azi acest nume, după cum şi vechea comună care s-a înfiinţat dincolo de acest lac şi care astazi este un cartier al Capitalei.

Uliţa Herăstrău şi-a schimbat numele în Calea Dorobanţi datorită faptului că pe această uliţă mergeau la instrucţie, în afara oraşului, unităţile militare de infanterie-dorobanţi ale armatei pămîntene naţionale înfiinţată în 1832; tot aşa cum şi uliţele pe care mergeau tunarii sau călăraşii s-au numit strada Tunari şi Calea Călăraşilor, care în vechime se numea Uliţa Vergului.

Cea mai veche ştire despre această stradă o avem din deceniul al doilea al secolului al XIX-lea, cînd, Ion Heliade Rădulescu ne spune că părinţii lui, — Ilie Rădulescu — după venirea lor din Tîrgovişte, au cumpărat case cu loc pe Uliţa Herăstrăului şi pe care mai apoi le-au vîndut şi au cumparat în Obor, de la familia domnitoare a Ghiculeştilor, un loc mare pe care I. Heliade Rădulescu şi-a construit o frumoasă casă şi o tipografie bine înzestrată unde s-au tipărit cele dintîi ziare româneşti, ediţiile princeps ale clasicilor noştri, primele manuale şcolare, Regulamentul Organic şi vestita Proclamaţie de la Islaz.

După cercetările făcute pe teren putem spune cam pe unde se afla gospodăria părinţilor lui I. Heliade Rădulescu care o jumătate de veac a trudit pentru ridicarea prin cultură a neamului românesc, pentru care motiv a şi fost numit „Părintele literaturii române".

Casa şi întinsa curte a lui Heliade Rădulescu se afla pe partea stîngă a uliţei, şi, pe la jumătatea secolului trecut, se găsea în proprietatea părinţilor fos

tului prof. Alexandru Tzigara Samurcaş, iar de la această dată, prin cumpărare, în stăpînirea bogatului om politic Alexandru Lahovari care şi-a ridicat, la mijlocul terenului, departe de zgomotul străzii, un adevărat palat care, în urma unui incendiu din 1978 s-a cam deteriorat, dar a fost repede renovat, aproape de stilul care l-a avut iniţial.

La începutul secolului al XIX-lea Uliţa Herăstrăului începea din Podul Mogoşoaiei (Calea Victoriei de azi), din stînga Bisericii Albe, şi chiar peste drum de casa vestitului doctor Constantin Estiotu, mort relativ tînăr, iar casa în care a trăit soţia sa, pînă la adînci bătrîneţe, a rămas cunoscută sub numele de casa Istiotoaiei sau Istiotinei şi care s-a dărîmat după anul 1944, în locul ei aflîndu-se astăzi o parte a marelui hotel „Bucureşti".

Pornind de la Biserica Albă, pe Uliţa Herăstrăului în jos, putem aminti, de pe la 1850 încoace, pînă în zilele noastre, următoarele proprietăţi şi case mai importante, dintre care unele mai dăinuiesc şi azi, dar care vor dispărea în curînd, deoarece noul şi frumosul va lua locul vechiului şi ruinatului aspect care nu mai corespunde cu vremea noastră, într-un oraş capitală de ţară cu aspiraţii şi pretenţii mari.

Pornind de la Calea Victoriei, pe partea stîngă era vechea casă a familiei Lehliu, care, la începutul secolului nostru, au construit case mari cu etaj, în locul celor vechi acoperite cu şiţă sau cu olane. Vecine cu aceste case, erau altele mai mici care dăinuiesc şi astăzi, cu o curte mare, în care a locuit cîţiva ani cu întreaga familie, chimistul savant, prof. dr. C. I. Istrati, fost şi preşedinte al Academiei Române (1913—1916). Casele acestea au trecut mai tîrziu în proprietatea bancherului Ştefan Ioanid, în care a locuit peste o jumătate de veac una din fiicele sale, „domnişoara Luţa".

Urma apoi o cîrciumă numită „*La Cinci salcîmi*", renumită pentru umbroasa sa grădină unde se serveau minunate fripturi la grătar, vinuri cu adevărat naturale şi de soi şi unde, printre alţi lăutari ocazionali, era şi renumitul ţambalagiu Bazarca, negru ca ceaunul, care avea un repertoriu bogat în romanţe şi cîntece populare. Cunoştea pe dinafară mii de versuri şi oricît cînta nu le epuiza niciodată. Fără să aibă o voce prea grozavă (în ţambal era meşter mare), orice cîntec i se comanda, îl executa imediat.

Dincolo de această cîrciumă era o brutărie, cu franzelă ca „puful", care răspîndea miros de pîine caldă permanent, deoarece lucra ziua şi noaptea, produsele ei fiind foarte căutate.

Mergînd mai înainte, tot pe aceeaşi parte, după ce treci de str. Mendeleev (fostă Primăverii) era casa boierilor Polizu. O casă solidă, parter înalt, cu ziduri groase din cărămidă subţire, care mai apoi s-a transformat într-un frumos restaurant „Dorul Ancuţei", care a avut o epocă de mare trecere. Mai apoi, după mutarea restaurantului, faţada a fost transformată cu totul de nu se mai cunoaşte nimic din vechea clădire. Numai dacă intri în curte vezi bătrînii pomi şi casa cu aspectul ei de altădată.

Cam peste drum de proprietatea Polizu, se aflau casele oarecum „vagon", cu curte mare în spate, în care a locuit şi a murit revoluţionarul paşoptist C. A. Rosetti, cel care a înfiinţat şi condus, zeci de ani, apariţia ziarului „Românul", continuat apoi de fiul său Vintilă C. A. Rosetti. Aceste case, cu tencuiala exterioară roasă de vreme şi de neglijenţă, au dăinuit pînă prin 1935, cînd au fost dărîmate.

Trecînd B-dul Colţei (actualmente B-dul General Gh. Magheru) mult mai îngust decît astăzi, — pe care circula tramvaiul cu cai pînă la Piaţa Romană, iar apoi în prelungire pînă la Piaţa Victoriei (Capul Podului) —, intrăm din nou pe Calea Dorobanţilor care, în timpul guvernării ţării de dina-

intea primului război mondial, s-a socotit de aici începutul ei, dîndu-i-se o nouă numerotare a caselor.

La cîţiva zeci de metri pe dreapta, era casa masivă, parter şi etaj, cu porţi grele de fier, cu vîrfuri în „măciulii", de plumb, a lui Constantin Kreţulescu, unul din fraţii dr. Nicolae Kreţulescu, figură politică de seamă a epocii lui Cuza Vodă şi Carol I.

Constantin Kreţulescu îşi făcuse această casă pe locul capătat de zestre de la familia Dedulescu, care-şi avea vechea locuinţă cîteva case mai încolo.

În casa mare, boierească, frumos şi bogat împodobită în interior cu mobilă grea şi tablouri mari, a locuit familia lui Constantin Kreţulescu şi mai apoi şi familia ginerelui său, Dimitrie Ghica, fiul scriitorului şi omului politic Ion Ghica (Dimitrie Ghica a ocupat funcţii în diplomaţie şi este cel mai bun traducător al *Istoriilor* lui Herodot în limba română).

În 1874, cînd s-a născut primul fiu al lui Dimitrie Ghica, cu numele de Ion (Jeannot) după numele bunicului său, peste drum de aceste case se aflau nişte cocioabe, două cîrciumi mari, dar scunde, şi locuri virane. În aceste cîrciumi, situate pe locul unde mai tîrziu a apărut str. Atena (astăzi Nikos Beloiannis) se adunau borfaşi şi tot felul de indivizi certaţi cu bunele moravuri. Iar în timpul războiului de la 1877—1878, era un loc în care certurile şi bătăile nu mai conteneau, provocînd neliniştea locatarilor din jur. Cele două cîrciumi au dispărut demult. În locul lor s-au construit două case, adevărate palate, una a lui Take Ionescu după planurile vărului său Ioniţă, unicul fiu al lui Ion Heliade Rădulescu, cealaltă a avocatului Constantin Xeni. În prima îşi avea sediul, în zilele noastre, *Institutul de etnografie şi folclor*, iar în a doua *Automobil Clubul Român*. Mai în jos de ele se află casa dr. Capitolin, care a avut un frate director în Ministerul Învăţămîntului.

Dar cu casa Constantin Kreţulescu n-am terminat. După stingerea familiei lui, urmaşii au vîndut-o diplomatului Mişu Săulescu, iar acesta, după o perioadă de vreme, a vîndut-o şi el. În ea a funcţionat mai tîrziu liceul particular „Barbu Delavrancea" şi mai apoi diverse şcoli profesionale, cu profil variat.

În locul ei şi a altora vecine s-a construit un bloc mare, cu prăvălii la parter şi multe zeci de apartamente.

La o mică distanţă de aceste case se deschide piaţa care are în mijlocul ei statuia lui Alexandru Lahovari. În stînga statuiei, într-o grădină mare era casa cu parter şi etaj a dr. Jean Cantacuzino, în dreapta căreia nişte case mici, de la jumătatea secolului trecut, iar în stînga casele mari ale familiei Catargi, din locul cărora s-a vîndut o parte pe care s-a construit, colţ cu noul Bulevard Dacia, case mari cu mai multe etaje, pentru crearea de noi venituri.

Mergînd mai înainte, în dreapta statuiei era casa lui Gheorghe Assan, fiul fabricantului cu acelaşi nume, care a introdus în Bucureşti prima moară cu aburi (1853), pe Şoseaua Ştefan cel Mare.

Frumoasa casă Assan, subsol şi parter înalt, cu o grădină de cîteva mii de metri pătraţi şi cu porţi monumentale, înalte de circa 6 metri, există şi astăzi. A adăpostit un timp *Casa oamenilor de ştiinţă* (COŞ), iar mai apoi restaurantul „Parcul Dorobanţi". În 1947 în vremea inflaţiei, moştenitorii au vîndut-o unui zarzavagiu foarte bogat, numit Păsărilă, cu un miliard trei sute de milioane lei. La scurtă vreme însă, în urma reformei monetare, vînzătorii nu

s-au ales cu nimic şi au pierdut toţi banii, neputînd schimba mai mult de 50 milioane de persoană. Dar nici Păsărilă n-a fost mai norocos, fiindcă la 11 iunie 1948, cînd au fost naţionalizate principalele mijloace de producţie şi casa cumpărată de el a avut aceeaşi soartă.

Casa Assan se învecina cu o stradelă nou deschisă prin curtea cea mare a caselor zise Golescu unde a locuit, la etaj, prof. universitar Anibal Teodorescu, fost primar al Capitalei în guvernarea averescană din 1927. Pe noua strada deschisă s-au construit cîteva vile, dintre care una foarte frumoasă, în stil florentin.

Mergînd în continuare, pe aceeaşi parte, existau cîteva curţi cu case mărunte, stil vagon. Într-una din ele locuia familia armeanului Vartan price put negustor de antichităţi şi covoare persane şi excepţional meşter în a repara, aproape fără să se cunoască, orice covor oriental.

Urma, colţ cu vechea stradă Romană, o casă mare parter şi etaj: la parter a fost totdeauna cîrciumă, apoi restaurant cu firma „*La Poarta Albă*", iar la etaj diferiţi chiriaşi, printre care numărăm, într-o anumită perioada şi pe marele nostru pictor Nicolae Grigorescu.

Toate aceste construcţii, de la casa Assan pînă la str. Romană (azi Mihai Eminescu) nu mai există, astăzi s-au demolat, ridicîndu-se în locul lor un hotel modern, uriaş, „Dorobanţi", care a schimbat cu totul aspectul străzii şi al cartierului.

Pornind de la strada Mihai Eminescu spre Şos. Ştefan cel Mare, putem aminti cîteva case recunoscute ori prin persoanele care le-au locuit, ori prin frumuseţea lor arhitecturală.

Aşa este casa veche, care mai avea încă pe fronton anul 1855, cînd a fost construită, în care la parter era o farmacie, iar la etaj era locuinţa şi cenaclul literar al lui Alexandru Macedonski. Platanii uriaşi din faţă se mai văd şi astăzi, dar casa a disparut, făcînd loc monumentalei clădiri noi a Academiei de Ştiinţe Economice (A.S.E.) care s-a clădit şi pe locul altor proprietăţi, printre care amintim, pe cea de pe strada Romană, a lui Iacob Negruzzi cumnatul lui Titu Maiorescu, secretar al „Junimii" şi redactor al revistei *Convorbiri literare* timp de peste o jumătate de secol.

Pe aceeaşi parte, în continuare, reamintim casa mare, în stil francez, a lui Alexandru Lahovari, în care astăzi funcţionează o policlinică de pediatrie.

Pe partea cealaltă, pe terenul unde se afla o casă boierească transformată în liceu particular, condus de profesorul Ulmu, şi nişte case mici, bătrîneşti, cu cerdac, aflate în fundul curţii, s-a ridicat o frumoasă şi foarte bine utilată policlinică a spitalului „Alexandru Sahia".

În continuare, se afla clădirea legaţiei sîrbe, în prezent ambasada R. S. F. Iugoslavia.

Colţ cu actuala str. Prof. Ion Bogdan, istoricul slavist cu acelaşi nume — care a publicat printre multe altele şi două volume cuprinzînd documentele lui Ştefan cel Mare — şi-a construit o frumoasă casă în care a locuit pînă la moarte şi în care a fost apoi sediul unei unităţi medicale.

Continuîndu-ne drumul, pe aceeaşi parte, amintim casa juristului Danielopol, casa doctorilor Riconte, tată şi fiu, iar mai apoi, monumentala construcţie a politicianului conservator Petre Carp numit şi „castelanul de la Ţibăneşti" unde-şi avea moşia, în Moldova. În această casă, cu curte foarte mare, ale cărei grajduri din fund au fost transformate în garaje, îşi are sediul astăzi ambasada Republicii Turcia.

Pînă a ajunge la Şos. Ştefan cel Mare, mai avem de amintit încă două case: prima, colţ cu str. Grigore Alexandrescu, fostă proprietatea generalu-

lui focşănean Plătăreanu, care a trăit pînă la vîrsta de aproape 100 de ani.
Colţul Căii Dorobanţilor cu Şos. Ştefan cel Mare avea case mici, şi vechi, dar solide, în care a fost o renumită cîrciumă, avînd şi cîteva săli unde se servea o bună mîncare.

Ajunşi la Şos. Ştefan cel Mare, putem spune că ea arată astăzi cu totul altfel decum arăta cu vreo şaizeci de ani în urmă. Pavajul era din piatră de rîu, bolovani, şi numai pe mijlocul ei; mai tîrziu s-a schimbat cu piatră cubică, cioplită în granit durabil, iar şanţurile late care erau de-o parte şi de alta, au dispărut, luîndu-le locul trotuarele late, asfaltate, cu bordură de piatră.

Colţul din stînga era ocupat de o cîrciumă renumită mai mult prin firma şi poziţia ei. Firma mare, de tablă, avea pictată *Roata lumii*, de unde şi-a luat numele şi cîrciuma, cunoscută aşa de toţi cei care au apucat-o. Pe firma erau înfaţişate diferitele faze ale vîrstei omului, din copilărie pînă la adînci bătrîneţe, la omul gîrbov, cu barbă lungă, sprijinindu-se în mersul lui de toiag.

Prăvălia era aşezată pe un mic dîmb care avea în faţă cîteva trepte de lemn, schimbate apoi prin altele de cărămidă, sclivisite pe deasupra cu ciment.

Pe locul acestei cîrciumi, cu o curte mare în care poposeau ţăranii cu căruţele lor cînd veneau la oraş, s-a construit un bloc mare, cu vreo cinci etaje, care are la parter cinematograful *Volga* şi o serie de magazine.

Calea Dorobanţilor de aici încolo era o stradă comună de mahala, cu case mici, cîteva cîrciumi, locuri virane, despre care nu se pot spune prea multe lucruri interesante; de menţionat e numai biserica, renovată azi şi cu o clopotniţă de lemn, care are în faţă, ca o mărturie a trecutului, o veche şi frumoasă cruce sculptată în piatră, avînd un text în litere chirilice.

Astăzi Calea Dorobanţi s-a întins pînă departe în bulevardul Aviatorilor, avînd pînă la piaţă blocuri cu opt pînă la cincisprezece etaje, mari magazine („Tineretului", „Optim", „Bitolia") restaurantele „Primăvara" şi „Varşovia", clădirea oficiului poştal, edificiul masiv şi vast al liceului „I. L. Caragiale" şi scuarul unde se află monumentul „Lupoaica cu cei doi gemeni" (Romulus şi Remus) ce ne-a fost dăruit în 1906 de oraşul Roma şi se afla altădată, iniţial, în Piaţa Sf. Gheorghe. În continuare, pînă în Piaţa Aviatorilor se remarcă o serie de vile şi blocuri, un mare magazin alimentar şi, mai ales, modernul edificiu al Radioteleviziunii Române Libere.

ÎNFRUMUSEȚAREA ȘI URBANIZAREA DEALULUI MITROPOLIEI

Pacea de la Adrianopol (1829) și aplicarea în țările române a Regulamentelor Organice au creat condiții propice de dezvoltare a Principatelor, facilitînd intrarea lor în circuitul economic european.

După o lungă perioadă feudală, lipsită de progres edilitar, primele înfăptuiri urbanistice, moderne pentru acea vreme, realizate în București sînt sugerate și inițiate de generalul Kiseleff, care voia să facă din Capitala Țării Românești un oraș cu aspect civilizat.

Una din primele încercări de urbanistică și înfrumusețare luată de generalul Kiseleff, și — în cea mai mare parte realizată, în timpul cît a rămas președinte al Divanurilor din cele două Principate, — a fost Dealul Mitropoliei din București. Acest deal, așezat pe dreapta Dîmboviței, a cărei matcă îi încingea aproape o treime din bază, se afla în imediata apropiere a pieței centrale, fostul Tîrg din Năuntru, existent încă după primele începuturi ale orașului.

Dealul se înfațișa ca un mamelon, înalt în punctele sale superioare pînă la 50—60 de metri față de bază, fără legătură imediată cu linia de dealuri care străjuia malul drept al Dîmboviței, reprezentînd un monument natural al orașului, aflat chiar în inima lui, în epoca de după 1830. La această situație naturală a dealului se adăugase faptul că voievodul Constantin Șerban Cîrnul ridicase în 1656 o frumoasă biserică, pe care unul dintre urmașii sai, Radu Leon vodă, la 1668, o hărăzi ca Mitropolie a țării.

Sub acest domn se judecase procesul început de egumenul mănăstirii Sfînta Ecaterina, care pretindea că dealul aparține acestei mănăstiri și că însăși biserica zidită pe el îi revine de drept. Prin proces se hotărnicise întinderea pe care mitropolia o avea în jurul său și care cuprindea cea mai mare parte din suprafața dealului.

Conducerea mitropoliei, cu tot șirul de domni care urmează pe tronul țarii după 1714 pînă în 1832, nu se interesează în nici un fel de acest deal, care prin așezarea sa, în centrul orașului, ar fi putut oferi un loc de recreație și plimbare pentru orășeni, cu totul lipsiți de asemenea binefaceri. Mitropolia, care în scurta vreme ajunsese să aibă multe zeci de moșii în țară și sute de proprietăți (prăvălii, pivnițe, case de locuit etc.) în oraș, s-a mulțumit să construiască în jurul bisericii casele necesare administrației și personalului monahal din serviciul său și să exploateze în chipul cel mai avantajos viile și casele de pe coastele și poalele dealului. Astfel, în 1830, Dealul Mitropoliei înfățișa încă o înșiruire de vii, mai mici sau mai mari, pe coastele mîncate și surpate de șuvoiul ploilor torențiale, cu îngrămădiri de case și căsuțe pe poalele dealului și pe drumul rîpos care îl urca.

Ochiul ager și priceput al generalului Kiseleff, impresionat de aspectul de paragină al dealului, înțelege ușor ce s-ar putea face aici și hotărește

să se înceapă imediat lucrări de transformare și înfrumusețare. Încă din vara anului 1832, însărcinează pe căpitanul Vladimir Blaremberg *, care deținea funcțiunea de inginer al statului, să studieze „chestiunea“ și să întocmească un plan de înfrumusețare a acestui deal. În dosarele pe care le-am cercetat la Arhivele Statului [1] din București și din care am cules toate datele în legătură cu această chestiune, se păstrează încă cîteva planuri întocmite de Blaremberg. Aceste planuri sînt amintite de cîteva ori în rapoartele acestui inginer adresate Departamentului treburilor din năuntru. Astfel, la 12 aprilie 1833, se amintește despre „ghineralicescul plan, întărit și de ecselenția sa“.

Din documentele consultate, în legătură cu lucrările de înfrumusețare a Dealului Mitropoliei, găsite în dosarele amintite, rezultă că planul lui Blaremberg cuprindea în esență trei lucrări principale: mai întîi, deschiderea unui bulevard modern, pe vechiul traseu al drumului care ducea la Mitropolie și scobora de cealaltă parte a dealului; apoi ridicarea unui parmalîc (balustradă) pe laturile bulevardului, ca să închidă intrarea în aceste părți ale locuitorilor mărginași și, în fine, înfrumusețarea bulevardului prin ridicarea a „două monumenturi spre pomenirea celor mai din urmă petreceri a oștirilor rusești în prințipatul de aicea și anume crucea ghineralului Miloradovici și un ceasornic de soare, spre pomenirea reformației prințipatului.“ La aceste lucrări s-au mai adăugat și altele în cursul executării lor, după cum se va vedea mai jos.

Generalul Kiseleff ceruse ca aceste lucrări să fie terminate pînă la 20 noiembrie 1832. În acest scop, încă din august s-a intervenit la Mitropolie, să contribuie cu o parte din suma necesară acestor lucrări și s-a pus la dispoziția inginerului Blaremberg o parte din fondurile cu care să se înceapă lucrările. Totuși, data la care urmau să fie terminate a fost cu mult depășită; unele lucrări n-au fost gata decît după cîțiva ani, cînd generalul Kiseleff nu mai era în țară.

Parmalîcul de pe Dealul Mitropoliei. Prima lucrare începută a fost *parmalîcul.* La 9 septembrie 1832, căpitanul Blaremberg cere Departamentului din năuntru ca să poruncească lui Leontie, meimar-bașa, „să facă îndestulare după toate legiuitele mele cereri ce i le voi face în *madelile* ce să ating de el“. Se pare că este vorba de materialele și meseriașii necesari pentru executarea lucrărilor.

Materialul lemnos pentru ridicarea parmalîcului și lucrătorii trebuincioși pentru executarea acestor lucrări erau probleme foarte dificile în această epocă și, mai ales, în acest sfîrșit de toamnă. În București nu se găseau dulgheri și Blaremberg, la 13 septembrie, cere Departamentului să poruncească ispravnicului de Ilfov să-i găsească 50 de salahori, „care să fie schimbați la fiecare opt zile și să-și primească fieșcare dintre ei, pentru osteneala sa, cîte 2 lei pe ziua de lucru“. Ispravnicul execută porunca, dar raportează, la 16 octombrie, că cei cincizeci de lucrători s-au întors, fiindcă inginerul Blaremberg era bolnav.

O cerere de dulgheri primise și Leontie, meimar-bașa, dar acesta solicită ajutorul a trei dorobanți de la Agie, „fiindcă dulgherii lucrează și prin curți de boieri, negutători mari, unde eu nu-i pociu să-i iau fără dorobanți“. Se dau poruncile respective Agiei, dar lucrătorii refuză să vină la lucru, pe

* Ajuns mai tîrziu colonel și vornic al temnițelor; a fost căsătorit cu Profira, sora domnului Alexandru Dim. Ghica.

[1] Arh. St. Buc., *Vornicia din lăuntru*: dosar 6499 1832; 930/1848; *Mitropolia București*, pach. 436; R.E.A.Z. dosar 594/1875; 605 1876.

motiv că nu li se dă plata cuvenită. Agia raportează acest lucru şi cere dezlegare Departamentului, dacă poate sili pe dulgheri să vină la lucru. Mihai Cornescu, şeful Departamentului, pune o rezoluţie echivocă pe adresa Agiei, cerînd ca lucrătorii să fie îndrumaţi unde sînt ceruţi, iar cît priveşte plata, căpitanul inginer Blaremberg are instrucţiuni cum să le plătească.

La lipsa de dulgheri se adaugă lipsa de materiale. Blaremberg raportează, la 24 octombrie, că nu găseşte nici în oraş, nici în apropiere cheresteaua trebuincioasă pentru parmalic. El cere Departamentului să dea porunci în judeţele în care sînt păduri de stejari, să-i trimită acest material: 800 grinzi lungi de zece palme şi groase de o jumătate palmă şi 400 de stîlpi „iarăşi din grinzi în patru muchi, socotind fiecare în lungime de cîte un stînjen şi în grosime cîte de o palmă pe toate părţile". În ceea ce priveşte plata, inginerul se obligă să trimită banii imediat, prin cinstita Vornicie, îndată ce va fi înştiinţat de ocîrmuitorii de judeţe. La porunca Vorniciei, judeţul Ilfov răspunde, la 26 octombrie, că nu se găseşte asemenea cherestea în judeţ şi că numai judeţul Dîmboviţa ar putea să aibă. La 10 noiembrie, ocîrmuirea judeţului Dîmboviţa răspunde că a dat poruncă subocîrmuitorului plăşii Ialomiţa să comunice cît va costa cheresteaua şi transportul pînă la Bucureşti. Către sfîrşitul lunii noiembrie, departamentul primeşte ştire că s-ar putea face această cherestea cu următorul preţ: trei lei grinda şi zece lei stîlpul, cuprinzîndu-se în această sumă pădurăritul, fasonatul lemnului şi transportul pînă la Bucureşti. După cum se vede termenul fixat de generalul Kiseleff era de mult depăşit, iar materialul lemnos pentru parmalic era încă în pădure, în judeţul Dîmboviţa. Totuşi parmalîcul era terminat la sfîrşitul lui aprilie 1833.

Bulevardul de pe Dealul Mitropoliei. Paralel cu aceste încercări de a se ridica parmalîcul s-au făcut şi primele lucrări pentru construirea bulevardului. Lucrarea trebuie să pornească de jos, de la malul rîului Dîmboviţa, să urce coasta dealului, să treacă pe lîngă biserica mitropolitană şi să coboare de cealaltă parte a dealului, în drumul Filaretului. Întrucît planul de înfrumuseţarea dealului prevedea lărgirea vechiului drum ca să lase loc îndestulător pentru plantaţia aleilor rezervate pietonilor, trebuiau umpluturi noi de pămînt şi un număr mare de salahori, care să întindă, să bată şi să netezească pămîntul. La aceştia se referă inginerul Blaremberg, cînd cere ocîrmuirii judeţului Ilfov să-i trimită 50 de salahori, şi tot în acelaşi scop, Vornicia porunceşte aceleiaşi ocîrmuiri, la 11 noiembrie, să-i trimită douăzeci de care „înscorţate" cu cîte doi boi fiecare. Toate acestea dovedesc ca lucrarea bulevardului începuse, dar continua fără grabă în cursul lunilor noiembrie şi decembrie 1832.

La sfîrşitul lunii ianuarie 1833, căpitanul Blaremberg trebuie să plece „vremelniceşte" peste graniţă. Se pare că această plecare intervine pe neaşteptate, tocmai cînd se reluau lucrările de primăvară pe Dealul Mitropoliei. Într-un raport din 31 ianuarie, el anunţa Departamentului din năuntru plecarea şi hotărăşte ca lucrările să fie continuate de inginerul Ilih, ajutat de Alexandru Manu. La 15 februarie, Departamentul porunceşte Vorniciei oraşului să pună la dispoziţia lui Alexandru Manu 12 care şi 30 de salahori pentru lucrările bulevardului. Inginerul Blaremberg nu zăboveşte multa vreme în Rusia, fiindcă la începutul lui aprilie se afla în Bucureşti şi conducea lucrările începute, iar Alexandru Manu îl ajuta la realizarea lor.

Încă de la începutul primăverii anului 1833, lucrările bulevardului reîncepură într-un ritm mult mai viu ca pînă atunci. Se pare că generalul Kiseleff ceruse inginerului Blaremberg să grăbească lucrul. Proporţiile pe

care le avea acest bulevard și stăruința cu care se executau lucrările făcură pe mulți să întrevadă rolul viitor al acestei artere de preumblare pentru bucureșteni și posibilitățile înjghebării unor afaceri în legătură cu acest bulevard. Astfel, un oarecare Costea Foru (Costaforu) avînd o grădiniță cu vie și pomi fructiferi la poalele dealului, care dădea în latura stîngă a bulevardului, se gîndi să construiască acolo o căsuță în care să deschidă un bufet cu cafea și răcoritoare. La începutul lui martie, construcția era pe terminate, dar apariția ei stîrni îndîrjirea celor care cîrmuiau Mitropolia și care se plînseră Vorniciei, cerînd să intervină ca nimeni „să nu mai îndrăznească de a face asemenea binale împotriva cinstitei sfinte Mitropolii". Sfatul orășenesc poruncește în scris lui Costea Foru să înceteze lucrul și să dărîme construcția. El însă se plînge către Marea Vornicie a treburilor din nauntru, arătînd că a început construcția cu aprobarea prealabilă a comisiei respective și a Sfatului orășenesc, cerînd să fie lăsat să-și termine lucrarea sau să fie despăgubit, în cazul cînd va fi oprit. Vornicia cere relații Sfatului orășenesc, care raportează că petiționarul este perfect îndreptățit să facă această lucrare, care nu este aproape de poarta Mitropoliei și nu-i produce nici o împiedicare și nici necinste și că este om sărac și cu o casă de copii. Pe baza acestui referat, șeful departamentului, Mihai Cornescu, dă dreptate petiționarului, menționînd că nici o pravilă nu se împotrivește să-și clădească un bufet.

Mitropolia însă nu acceptă hotărîrea, ci se adresează, la 29 aprilie, Marii Vornicii, arătînd că locul pe care se află grădina lui Costea Foru este pămîntul Mitropoliei și bufetul a fost construit fără aprobarea sa. La această plîngere, Marea Vornicie cere din nou avizul Sfatului orășenesc, care arată că construcția lui Costea Foru este „cu totul vremelnică" și dispoziția în legătură cu noul bulevard „prevede poprirea unei astfel de construcțiuni". În urma acestui aviz, se pare că, bufetul lui Costea Foru a fost dărîmat.

Deschiderea noului bulevard, dar mai ales dispozițiile cele noi cu privire la aceasta, au provocat nemulțumirea multora dintre cei care aveau locuri și case, care ieșeau în vechiul drum al Mitropoliei. Prin planul de construcție al acestui bulevard se prevedea ridicarea parmalîcului, care închidea intrările din aceste curți sau grădini, și retragerea gardurilor proprietăților cu patru palme în spatele parmalîcului. Inginerul Blaremberg, în raportul din 12 aprilie 1833, cere Departamentului din năuntru să poruncească „maghistratului orășenesc" să pună în vedere „stăpînilor locurilor aflate lîngă bulevardul Mitropoliei" să-și tragă ulucile cu patru palme și să desființeze toate ieșirile care dau în bulevard. Marea Vornicie trimite Sfatului orășenesc copie după acest raport și poruncește „ca să se afle cu priveghere a să păzi cuprinderea întocmai". Cei în cauză se plîng generalului Kiseleff , care trimite jalba lor lui Blaremberg. Semnatarii ei sînt polcovnicul Grigorie Bazma, căpitan de lefegii, Costache Voinescu, Costache cavafu și Costache Foru (Costea Foru).

Inginerul Blaremberg, în raportul din 5 mai 1833, adresat către Departamentul Vorniciei treburilor din năuntru arată că închiderea ulicioarei care comunica cu Bulevardul Mitropoliei și pe care se duceau bolnavii la moaștele sfîntului Dimitrie este provizorie și că se va deschide în curînd, „ci încă și în mijlocul bulevardului se va face denadins o portiță cu scări". Cît privește plîngerea pentru porțiunea de teren cu care trebuia să-și retraga gardurile în spatele parmalîcului, adică cele patru palme, prevăzute în regulamentul bulevardului, aprobat de generalul Kiseleff, el arată că locul fiind al Mitropoliei, „însuși de sine să înțelege că se asemenează tuturor locurilor

și ulițelor publice duprin politie, la care, după așezămîntul noului regulament, urmează că fiecare bina să se dea îndărăt de patru palme". Se pare că raportul lui Blaremberg a oprit orice intervenție în această privință din partea nemulțumiților. Totuși, s-a alcătuit o comisie compusă din delegații Sfatului orășenesc și inginerul Blaremberg, care cercetează situația la fața locului, în iunie 1833, și hotărăște ca locuitorii vecini cu bulevardul să-și retragă ulucile cu patru palme și să-și refacă gardul. Această comisie opinează ca celor nevoiași să li se facă gardul de către stăpînire, care va face o temelie de zid pe care să ridice ulucile. De asemenea, Mitropolia, la cererea inginerului— a numit un paznic permanent „care avînd priveghere ziua și noaptea este îndatorat să răspunză pentru ținerea lucrului de acolo, în bună stare".

Lucrurile au mers în liniște, pînă în toamna anului 1837, cînd alți vecini ai bulevardului, de data aceasta din partea despre miază-zi, spre Podul Calicilor, au deschis două portițe în Bulevardul Mitropoliei și au făcut „drum obștesc de oameni și de vite". Evghenie, „iconomul Mitropolii", se plînge stăpînirii, la 28 octombrie 1837, și cere închiderea celor două portițe. Marele vornic poruncește Agiei să închidă imediat aceste portițe. Nemulțumiții, Costache Scorțeanu și doi feciori ai răposatului logofăt al doilea Dimitrie Lupescu, se plîng domnului Alexandru Dim. Ghica, iar acesta trimite plîngerea Departamentului treburilor din năuntru spre a „face cuviincioasă punere la cale". Marele vornic Ioan Manu, fără să mai facă cercetări, întărește porunca către Agie ca să închidă porțile și dispune ca plîngerea „să se depuie la *delă* [dosar], spre știință".

În iulie 1833 Bulevardul Mitropoliei era terminat. Se făcuseră plantații de castani, aduși din județul Gorj, de la mănăstirea Tismana, se instalase mobilierul necesar acestui loc de plimbare și odihnă pentru orășeni și se executaseră felinarele care erau în curs de instalare. La 23 iulie, inginerul Blaremberg raportează Departamentului din năuntru că bulevardul este gata și că urmează să fie dat în supravegherea cuiva, care să-i poarte de grijă. El arată, în raport, că generalul Kiseleff, încă din luna aprilie, a hotărît ca „acest promenad public cu toate ale lui, în bună stare precum se află acum, să se dea supt îngrijirea sfintei Mitropolii, care de-acum înainte să se îngrijească pentru a să păzi acest bulevard în starea cuviincioasă". Se pare că Marea Vornicie nu era de părere ca bulevardul să se cedeze Mitropoliei ci înclina să fie dat în grija Sfatului orășenesc. În acest scop se trimite Sfatului raportul lui Blaremberg, dar nici Sfatul orășenesc nu era dispus să preia bulevardul, temîndu-se de marile cheltuieli pe care le pretindea îngrijirea lui. Totuși, nu se ia nici o hotărîre în această privință.

În august, inginerul Blaremberg arată Departamentului din năuntru că generalul Kiseleff dorește ca la intrarea în bulevard să se construiască două porți mari, care să-l închidă „după trecerea vremii hotărîte pentru preumblare". De asemenea, în septembrie, inginerul comunică dorința generalului Kiseleff de a se mai pune pe bulevard încă douăzeci de bănci, de data aceasta fără rezemătoare, pe lîngă cele treizeci executate de meșterul neamț Johann Auschniedt. Aceste stăruitoare intervenții din partea prezidentului divanurilor arată grija sa de a oferi bucureștenilor un bulevard frumos pentru plimbare. Dealtfel, tot din ordinul său, s-a început în acest an să se construiască și aleea dinspre Băneasa, care astăzi îi poartă numele: „Șoseaua Kiseleff".

Fiindcă nu se luase încă nici o hotărîre formală în ceea ce privește răspunderea îngrijirii față de bulevardul terminat, inginerul Blaremberg, din ordinul generalului, scrie din nou Departamentului cerînd să se predea

Matei Basarab, (1632—1654), domn al Țării Românești sprijinitorul tiparului și al culturii; desen în acuarelă de A. Murnu.

Alexandru Dim. Ghica (1834—1842), domn al Țării Românești (pictură inedită).

Boier bucureştean din secolul al XVIII-lea, cu caftan de culoare roşie.

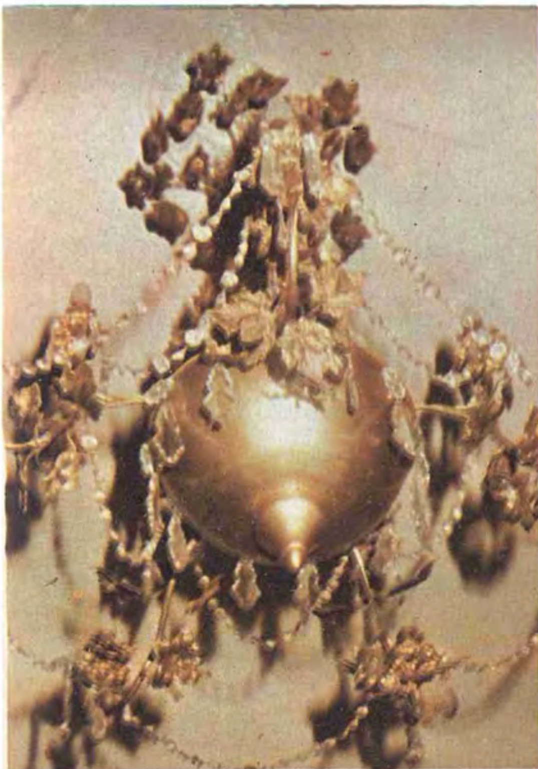
Boier bucureştean din secolul al XVIII-lea, cu caftan de culoare verde.

Comandantul ostaşilor de pază la curtea domnului; acuarelă de C. Stöckler, circa 1840.

Dorobanţ într-un frumos şi pitoresc costum, 1844; acuarelă de Ch. Doussault.

Lampă de salon, 1860

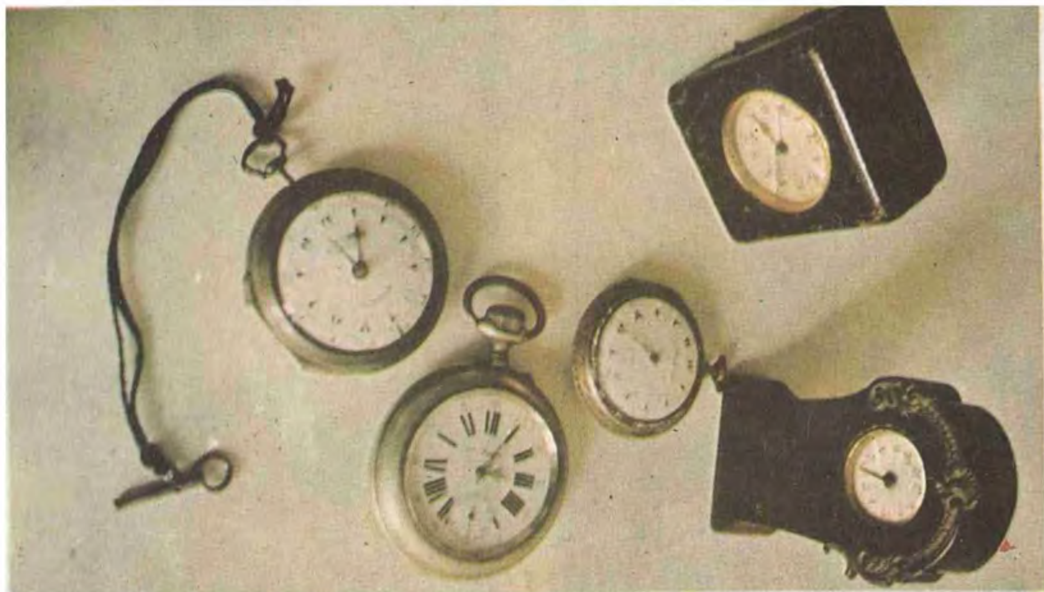
Lampă de bronz, stil roman (prima dată cu ulei de rapiță, apoi cu petrol, gaz aerian, și apoi electrică).

Dorobanț, gornist, statuetă de bronz.

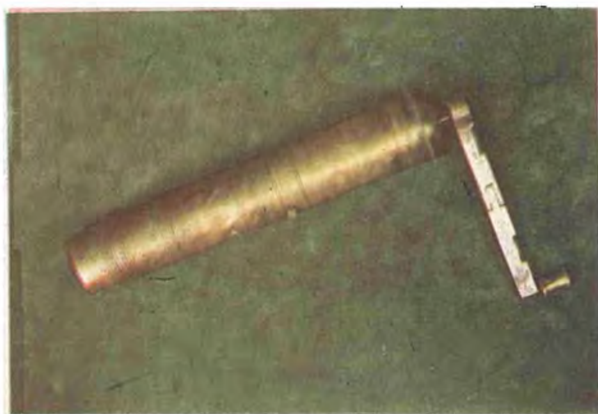

Cișmea de fontă, 1860, în curtea Casei cu geamuri bombate.

Ceasuri diferite din secolul al XIX-lea.

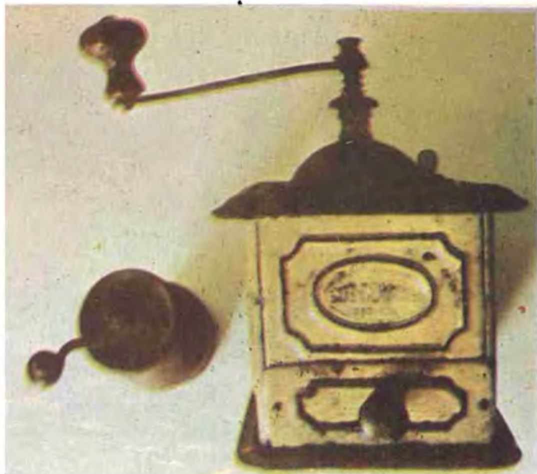
Rîşniţă de cafea, de altădată.

← Ceas vechi de pérete cu cadran pictat, circa 1850.

Rişniţe vechi, cea mare de cafea, iar cea mică de piper.

Ceas vechi de perete cu ornamentaţii aurite, circa 1850

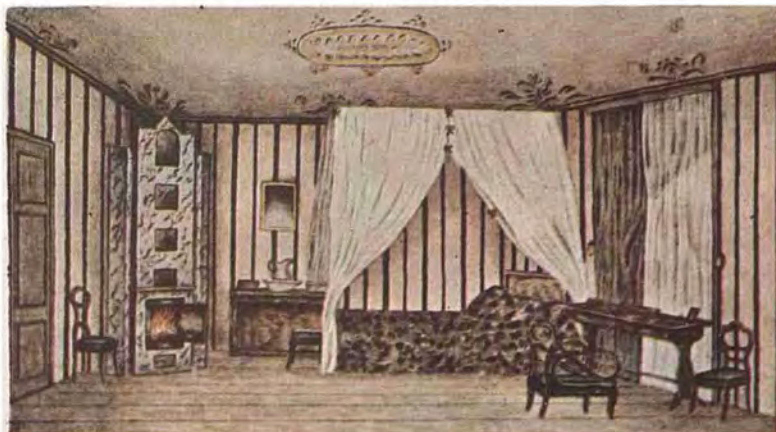

Audienţa ambasadorului englez sir Robert Ainslie la Curtea domnească a lui Alexandru Moruzi; acvatintă de W. Watts după desenul lui Luigi Mayer.

Turnul Colţei, la începutul secolului al XIX-lea; desen într-un manuscris de la Academia Română.

Cameră de musafiri în Bucureşti, 1854; acuarelă de locotenentul austriac Ferel.

Nasturi cu copci (secolul al XVII-lea).

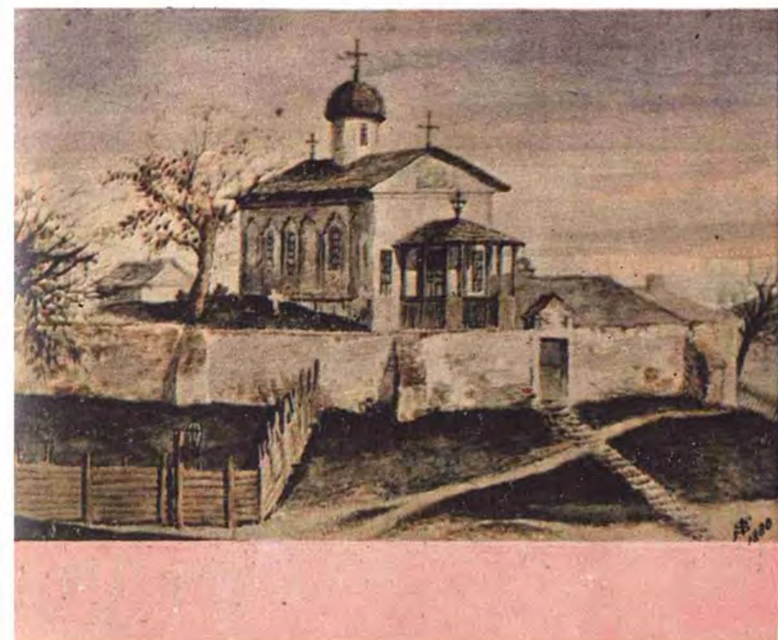
Paftale din argint aurit şi sidef (secolul al XVII-lea).

Pafta din argint şi sidef (secolele XVI—XVIII).

Olac. Căruţă de pasageri şi poştă, 1822; acuarelă de Vladimir Blaremberg.

Biserica Bucur, acuarelă din 1880, semnată I.S.

„Dîmboviţa apă dulce, cine bea nu se mai duce", acuarelă din 1855, semnată A.B. (Alexandrina Blaremberg).

Cheia porţii Casei cu geamuri bombate.

Ministerul de Lucrări publice, 1912.

Expoziţia Naţională, 1906 Intrarea principală.

Nicolae Bălcescu, Paris, 1846.

Piaţa Teatrului Naţional, 1910; trăsuri, primele taxiuri, tramvaiul cu cai, de vară.

lucrarea Mitropoliei, fiindcă i s-au făcut unele stricăciuni care trebuiesc imediat reparate. El însă adaugă: „dacă Mitropolia se va lăpăda de această îngrijire, atunci să se puie asupra Sfatului orăşenesc îngrijirea ţinerii bulevardului, făcînd acolo o cafenea şi din venitul acei cafeneli să se ţie toate înfrumuseţările bulevardului, în poziţia cuviincioasă". În urma acestui ordin categoric din partea generalului Kiseleff, Vornicia treburilor din năuntru face propuneri scrise Mitropoliei să preia sub îngrijire bulevardul. Mitropolia însă, sub semnătura lui Grigorie, mitropolitul titular, răspunde că „mai de cuviinţă iaste a se da supt îngrijirea Sfatului orăşenesc, ca să-l păstreze după porunca ce i să va da". Refuzul Mitropoliei de a prelua bulevardul nu duce însă nici la obligaţia formală din partea Sfatului orăşenesc de a-l lua sub grija sa. Lucrările rămîn nelămurite încă multă vreme.

Totuşi, inginerul Blaremberg, la 4 decembrie 1833, trimite Departamentului un regulament, făcut de el, de felul cum trebuie să se îngrijească acest bulevard, ca totdeauna să fie „în orînduială cuviincioasă". În regulament se prevede existenţa permanentă pe tot timpul anului a unui paznic, care să supravegheze bulevardul şi să ţină la curent pe grădinarul oraşului despre toate stricăciunile ivite. La rîndul său, grădinarul este dator să inspecteze bulevardul de două ori pe săptămînă şi să vegheze ca jgheaburile pentru scurgerea apelor de ploaie să nu se înfunde. Se menţionează interdicţia proprietarilor învecinaţi cu bulevardul de a folosi porţile de acces din curţile sau grădinile lor. Mitropolia se obligă să construiască sub clopotniţă, la intrarea în curtea sa, nişte porţi care să fie închise „în vreme de adunare publică pe locul bulevardului". Aceste porţi trebuiau construite în locul acelora pe care le ceruse generalul Kiseleff şi care urmau sa fie aşezate la intrarea bulevardului, în cazul cînd acesta rămînea sub îngrijirea Mitropoliei. În fine, instrucţiunile prevedeau ca pentru procurarea sumelor necesare întreţinerii bulevardului să se construiască la intrare o cafenea, aşa cum încercase s-o facă Costea Foru. Venitul acestei cafenele să fie folosit în întregime pentru acoperirea cheltuielilor de întreţinere.

Ideea cafenelei a fost însuşită de Sfatul orăşenesc după multă amînare şi abia la 1 septembrie 1834 se ţine *mezat* (licitaţie) pentru construirea ei la preţul de 5 930 lei, rezultat din calculele arhitectului Hartel. La mezat însă nu se prezintă nimeni, fiindcă preţul era prea mare şi atunci Sfatul propune Vorniciei să amîne pentru primăvara viitoare construirea acestei cafenele.

Între timp însă Alexandru Dim. Ghica, văzînd că Sfatul orăşenesc nu acordă toată atenţia bulevardului din pricina marilor cheltuieli pe care le pretindea întreţinerea lui, iar pe de altă parte constatînd că se produseseră mari stricăciuni, hotărăşte ca Mitropolia să preia îngrijirea bulevardului. În ofisul din 10 iulie 1834 porunceşte „aleea ce cu atîta grea cheltuială s-au clădit pă dealul sfintei Mitropolii, fiind o adevărată podoabă atît pentru tot oraşul, iar mai cu deosebire pentru sfînta Mitropolie închipuind înainte-i o plăcută vedere, după cuviinţă este a să ţine pururea în cea mai bună stare, iar a ei îngrijire necuviindu-se altuia decît numai sfintei Mitropolii, dumnealui logofătul pricinilor bisericeşti va pofti pă prea sfinţii părinţi episcopi, ce îndeplinesc locu de mitropolit, ca să binevoiască d-a lua asupră-le această îngrijire, care şi pe viitorime va rămînea tot pe seama sfintei Mitropolii".

Logofeţia treburilor bisericeşti se grăbeşte să comunice Mitropoliei hotărîrea domnească, dar aceasta nu dă nici un răspuns, deşi i se făcuse cunoscut în scris de trei ori. La 2 august, sfatul raportează Vorniciei din năuntru că bulevardul fiind neîngrijit se dărapănă. Abia la 26 septembrie Mi-

tropolia, după multe discuţii, primeşte să preia bulevardul în grija sa, cu care ocazie primeşte tot inventarul. Între obiectele de inventar se aflau: „3 banci mari da perete, 6 canapele îndoite cu o spinare, 17 canapele în multe feluri, cu spinari, 20 canapele fără spinări, 36 felinare mici, 2 felinare mari, 16 lanţuri cu stîlpii lor de piatră, 2 scaune pentru muzicanţi, o casă cu toate trebuincioasele, o caraulă de scînduri şi o putină de apă de băut". Întreţinerea bulevardului, fără să fie prea costisitoare, pretindea totuşi cheltuieli constante pe care Mitropolia nu era dispusă să le facă, după necesitate. Din această pricină, în scurtă vreme, se simte lipsa de grijă gospodarească şi dezinteresul faţă de acest unic loc de odihnă şi recreere pentru bucureşteni. Astfel, în puţină vreme, se putea constata că „mobilierul" bulevardului se învechise şi se stricase, iar şanţurile pentru scurgerea apei de ploaie se astupaseră şi ploile se infiltrau în pămînt şi îi şubrezeau rezistenţa. Situaţia aceasta o constatase şi domnul ţării care, la 12 august 1837, porunceşte Departamentului din năuntru „să trimită acolo un inginer spre a vedea stricaciunea şi a chibzui temeinica dregere ce va fi trebuinţă a se face"; el hotărî ca sumele necesare sa se ia din veniturile Mitropoliei.

Faptul cel mai grav pe care-l constatase domnul Alexandru Dim. Ghica era că malul din partea dreaptă a bulevardului ameninţa cu surparea. Acest lucru era de aşteptat, fiindcă lucrările de umplutură şi de lărgire a drumului, făcute de Blaremberg în 1832—1833, nu se executaseră cu consolidarea dealului şi nici cu prea multă grijă pentru scurgerea apei de ploaie. Aceasta se constatase încă din 1834, cînd chestiunea o cercetase mai întîi „arhitectonul" M. Hartel (Hartin) şi apoi „arhitectonul" Joseph Sanejouand (Sanjuan, San-Joan). Problema care s-a pus în 1834 era aceeaşi cu cea din 1837: consolidarea dealului spre miazănoapte ca să nu alunece şi să se surpe. Arhitectul Hartel propusese consolidarea prin pari, podine şi taraci, începînd din marginea bulevardului, pe coastă în jos. Arhitectul Sanejouand critică acest procedeu, pe care îl consideră inestetic şi costisitor şi propune lărgirea bulevardului cu două palme pe dreapta şi pe stînga, cu caldarîm de piatră, care va fixa pămîntul şi-l va reţine să alunece pe coastă, prin lespezi de pămînt cu verdeaţă. Proiectele nu sînt însă acceptate de Departament.

În primăvara anului 1835 s-a pus din nou problema consolidării dealului. Cu acest prilej s-a examinat şi propunerea de a se construi la baza dealului un zid de carămidă, gros de un stînjen, care să întărească malul, susţinut şi prin mai multe şiruri de proptele înfipte în coastă. Propunerea era interesantă şi, după cîte se pare, o soluţie sigură pentru consolidarea dealului; pretindea însa o cheltuială de 50 sau 60 de mii de lei, care nu se putea scoate din bugetul oraşului. Arhitectul Sanejouand a propus atunci sa se bată în lungul dealului două rînduri de pari, care despărţeau astfel dealul în trei părţi, şi la fiecare rînd de pari să se planteze copaci care prin rădăcinile lor vor fixa pămîntul; el arăta că toată cheltuiala se ridică la 3 477 lei. Se pare însă că şi această lucrare a fost făcută pripit, fiindcă, după cum am văzut, în 1837 se constată din nou alunecarea dealului.

În urma poruncii dată de Alexandru Dim. Ghica, inginerul Blaremberg, la această dată cu rangul de polcovnic, face un contract cu Matache Iliad „logofăt al meimării" care, în schimbul sumei de 17 470 lei, se obligă să consolideze dealul şi să facă înfrumuseţarea bulevardului. Contractul este semnat la 22 august 1837 şi prevedea două lucrări distincte: mai întîi, consolidarea dealului printr-un perete de lemn de stejar, în lungime de 32 stînjeni şi înalt de un stînjen, „uns peste tot cu păcură", ca să susţină malul; să facă patru canale de zid, în patru muchii, acoperite cu piatră; apoi re-

pararea şi înfrumuseţarea bulevardului, prin întărirea şi vopsirea cu ulei a parmalîcului, precum şi repararea şi vopsirea întregului „mobilier" de pe bulevard şi sădirea unor copaci în locul celor uscaţi. El se obliga ca lucrarea s-o termine în 30 de zile. Toată cheltuiala era plătită din veniturile Mitropoliei.

În timpul săvîrşirii lucrărilor, Evghenie, economul Mitropoliei, constată că Matache Iliad nu face decît cîrpeli uşoare, care nu vor dura, astfel că reclamă Vorniciei treburilor din năuntru despre cele constatate şi anunţă că nu va mai plăti nimic, dacă nu se vor lua măsuri ca lucrările să fie solide şi frumoase. Cele constatate de econom au fost adevărate, fiindcă Vornicia sileşte pe constructor să garanteze trăinicia lucrărilor, obligîndu-l să refacă orice stricăciune şi altele care s-ar mai ivi pînă în toamna anului 1838.

Încă de la începutul lucrărilor de pe Dealul Mitropoliei, dar mai ales de la deschiderea bulevardului, s-a văzut că este necesar ca piaţa din care începea bulevardul să fie pavată cu piatră. În acest scop Hartel, arhitectul oraşului, este însărcinat să calculeze costul caldarîmului, pe toată suprafaţa acestei pieţe, la care se adăuga uliţa ce mergea spre Podul Beilicului (Calea Şerban Vodă) şi un loc viran, provenit din dărîmarea a două case. Devizul arhitectului, din 17 august 1833, se opreşte la suma de 29 190 lei, din care 2 500 lei urmau să fie scăzuţi, fiind partea de contribuţie a căminarului Iorgu Bibescu (domnul Gheorghe Bibescu de mai tîrziu), care îşi avea locuinţa pe uliţa care pornea din această piaţă. Se pare că devizul lui Hartel este verificat şi redus de inginerul Blaremberg la suma de 27 475 lei.

Sfatul orăşenesc ţine licitaţie pentru darea în antrepriză a acestei lucrări, pe care o obţine caldarîmgiul Iane Grecu la suma de 18 000 lei. Departamentul din năuntru aprobă licitaţia şi pavarea pieţei este executată în condiţiunile devizului. Iorgu Bibescu, invitat de Sfatul orăşenesc să plătească suma ce îi revenea, a refuzat însă cu îndărătnicie orice plată. Motivarea este stereotipă şi caracterizează pe marii boieri, totdeauna refractari faţa de lucrările de înfrumuseţare sau de interes obştesc. El spune: „că pînă nu să vor lua temeiuri obşteşti pentru toţi orăşenii asupra facerii uliţelor de alăturea, nimic nu mă îndatorează a da banii ce mi se cer pentru înfrumuseţarea oraşului şi pentru înlesnirea altora".

Refugiul pentru echipaje. În timpul lucrărilor pentru înfrumuseţarea Dealului Mitropoliei şi pentru lărgirea pieţei de la începutul bulevardului, s-a simţit nevoia să se cumpere două case vechi şi modeste care se aflau sub deal, într-o ulicioară care dădea în Podul Beilicului, pentru a fi dărîmate. Proprietarii celor două case urmau să fie despăgubiţi de către Mitropolie, ca să-şi poată cumpăra în altă parte alte locuinţe. Dealtfel, terenul aparţinea Mitropoliei; numai construcţiile erau ale locatarilor.

La 5 mai 1833, Mitropolia face o adresă către Vornicia din nauntru în care îi arată că una din cele două case este a Zmarandei Dorobănţoaia, iar cealaltă a unui copil „nevîrstnic", fiul lui Vlasie diaconul, care trebuie despăgubiţi. În acest scop, Mitropolia cere ca o comisie a Sfatului orăşenesc, împreună cu Blaremberg, inginerul statului şi cu „sinior Hartin", inginerul oraşului, să evalueze cele două case ce urmau să fie dărîmate, „ca după chibzuirea ce vor face pentru hotărîtul preţ să se plătească de catre Sf. Mitropolie la stăpînii caselor". Dărîmarea urma să se facă numai după stabilirea preţului de răscumpărare, ca să nu se dea loc la nemulţumiri şi procese. Comisia de evaluare, alcătuită după indicaţiile Mitropoliei şi întrunită, fixează preţul, iar la 12 mai Departamentul Vorniciei comunică rezultatul: casa Zmarandei Dorobănţoaia este evaluată la 3 800 lei, iar cealaltă la 1 200 lei, „nefiind

în stare de mai mulţi bani". Din comisia de evaluare au făcut parte: Blaremberg, căminarul Pavel, Iosif, economul Mitropoliei, Ioan Bîţcovan, arhitectul Hartel şi Theodor Anghelescu, secretarul Sfatului orăşenesc.

Evaluarea n-a mulţumit însă pe proprietarii caselor, care fac plîngere atît către generalul Kiseleff, cît şi catre mitropolit. Aprecierile făcute de comisie erau sub preţurile reale. Astfel văduva Dumitra preoteasa, mama lui Vlasie diaconul, şi deci bunica copilului nevîrstnic, arată în plîngerea sa că se înţelesese cu conducerea Mitropoliei să fie despăgubită cu 3 000 lei, în care scop se întocmise zapisul de vînzare, dar la plată i se dă numai 1 400 lei. Generalul Kiseleff trimite plîngerea la Mitropolie şi faptul este recunoscut chiar de mitropolitul ţării, care socoate că s-a făcut o greşeală plătindu-se un preţ mai mic de 3 000 lei, hotărît prin zapisul de vînzare. Cu toate acestea, casieria Mitropoliei nu plăteşte decît 2 400 lei, iar restul îl achită numai după intervenţia Departamentului Vorniciei, care, în adresa din 16 iunie 1833, cere să se execute porunca generalului Kiseleff. Acelaşi lucru se petrece şi cu casa Zmarandei Dorobănţoaia, care obţinuse mărirea preţului fixat de comisie la 5 000 lei. Proprietarii legali ai caselor erau minori, astfel că Departamentul Vorniciei porunceşte ca sumele rezultate din vînzare să fie depuse la obşteasca epitropie a sărmanilor evghenişti, care „să îngrijească de creşterea lor pînă cînd se vor cere de către pomeniţii stăpînitori acestor bani".

Se pare că pînă la 16 iunie 1833 se termină cu plata banilor pentru cele două case, fiindcă la această dată Departamentul Vorniciei cere Mitropoliei să darîme casele, „spre a să aduce cu un ceas mai nainte la îndeplinire înfrumuseţarea ce au hotărît plenipotentul prezedent a să face". După această dată începe dărîmarea caselor, cînd apare un nou nemulţumit în persoana lui Iordache Zosima. Acesta era chiriaşul casei Zmarandei Dorobănţoaia şi trebuia să părăsească locuinţa în vederea dărîmării. El însă se plînge generalului Kiseleff, arătînd că, în august 1832, a închiriat în acea casă două odăi şi a platit chiria înainte pe doi ani în sumă de patru sute de taleri, la care se adaugă reparaţiile în valoare de 93 taleri şi 30 parale. El cere ca, înainte de-a părăsi locuinţa în vederea dărîmării casei, să i se restituie suma cheltuită „pentru că eu nici putere am, nici cuviinţa mă povăţueşte a mă împotrivi la hotărîrea stăpînirii". Nu rezultă însă din dosar ce urmare a avut plîngerea lui Zosima.

În orice caz însă, casele au fost dărîmate în cursul lunii iulie 1833 şi terenul a fost nivelat. Generalul Kiseleff, care urmărea de aproape lucrările de înfrumuseţare a Dealului Mitropoliei, hotărăşte ca acest teren să fie destinat ca refugiu pentru echipajele boiereşti, în timpul cînd stăpînii îşi fac obişnuita plimbare pe bulevardul cel nou. În acest scop, la 28 iulie, inginerul Blaremberg face cunoscut Departamentului Vorniciei din năuntru hotărîrea generalului Kiseleff, cerînd ca acest loc împreună cu uliţa care face legătura cu Podul Beilicului „să fie aşternute cu piatră, potrivit cu planul obştesc al comunicaţii cei din centrul politiei".

Marele vornic trimite ordinul la Sfatul orăşenesc, poruncind arhitectului statului „să facă chipzuire la faţa locului cu cheltuiala ce ar putea merge la aşternerea cu piatră a locului pă care au fost acele case şi să trimită Vornicii ştiinţă". El cere însă să se execute în grabă lucrarea, odată cu pavarea „caldarîmului după uliţa ce deschide comunicaţia cu Podul Beilicului".

Cu acest loc de refugiu pentru echipajele boiereşti Bulevardul Mitropoliei dobîndea un aspect modern, care amintea întrucîtva ce se realizase pe plan mare la Paris, în Bois de Boulogne.

Monumentul ostașilor ruși. Între lucrările care urmau să completeze înfrumusețarea Dealului Mitropoliei și să deschidă noul bulevard care trebuia să fie locul de plimbare al bucureștenilor era și ridicarea unui monument în memoria ostașilor ruși, printre care se număra și generalul Miloradovici, care a murit la noi în țară.

Despre acest monument nu cunoaștem prea multe amănunte; documentele vremii cuprind puține știri și fară detalii. Astfel, în 28 decembrie 1848, la intervenția generalului Lüders, comandantul trupelor ruse de ocupație, caimacamul Constantin Cantacuzino poruncește Departamentului trebilor din nauntru să ia masurile necesare pentru repararea monumentului. Din adresă și din actele cu privire la reparare se vede că era „un mic monument", așezat la începutul Bulevardului Mitropoliei. A fost construit din piatra adusă din județul Muscel prin îngrijirea pietrarului Agop, care în octombrie 1832 fusese trimis în acest județ să aleagă piatra și s-o transporte în București. La 12 noiembrie, ocîrmuirea județului Muscel raportează că a trimis dorobanți ca să adune pietrarii necesari pentru tăierea pietrei, după indicațiile lui Agop, și cere să se trimită banii în 20 de zile. Pietrarul Agop avea sarcină să aducă nu numai piatra necesară acestui monument, ci și să construiască „ceasornicul de soare", care facea parte din același plan de înfrumusețare a Dealului Mitropoliei.

Agop încheie contract cu pietrarii din Muscel pentru 18 bucăți de piatră, lungi de 5 1/2 palme, groase și late de-o jumătate de palmă. Piatra urma să fie albă și neporoasă, cioplită și lustruită după indicațiile pietrarului din București. Pentru transportul pietrei, la care se obligau tot pietrarii musceleni, s-a convenit la prețul de 800 lei. La încheierea contractului, s-a plătit o arvună de 7 galbeni împărătești, care fac 224 lei, cîte un galben de fiecare pietrar. Semnatarii contractului sînt Savu Izbășoiu, Stan *sin* Oancea, Gheorghe *sin* Savu, Iosif Gogu, Stoicul *sin* Ion Bîzoi și Stanciu *sin* Marin. Pietrele au fost gata încă din primele zile ale lunii decembrie și încărcate în căruțe. A început însă o iarna grea, cu zăpadă multă și carele n-au putut ajunge decît pînă la Rîul Alb unde s-au oprit. Chirigiii s-au întors înapoi cu carele ca să ia sănii și din această pricină s-a pierdut timp pe drum. La 31 ianuarie 1833, inginerul Blaremberg arată că pietrele de la Cîmpulung n-au sosit și cere Departamentului să intervină și să grăbească transportul lor la București, sub îngrijirea lui Alexandru Manu. Se pare că la sfîrșitul lunii martie pietrele sosiseră în București și monumentul era gata, căci la 26 aprilie inginerul Blaremberg cere să i se plătească suma de 21 750 lei, care lichida gestiunea. În această sumă intra și soclul „ceasornicului de soare", nu numai monumentul.

Nu avem amănunte despre înfățișarea monumentului. Se pare că la început a fost vorba numai de o cruce închinată generalului Miloradovici, dar mai tîrziu s-a hotărît și înălțarea unui monument care să amintească jertfa ostașilor ruși pentru contribuția la apărarea Țarii Românești. N-a fost vorba de un monument impozant, ci de unul de proporții destul de reduse, dacă apreciem cantitatea de piatra adusă din județul Muscel. Se pare că era numai un obelisc prismatic așezat pe un soclu avînd spre bază patru fețe dreptunghiulare pe care erau montate plăci de aramă, cu inscripții. Monumentul era înconjurat de un grilaj de fier ornamentat, zugravit și poleit. Este sigur că acest monument a fost terminat la sfîrșitul primăverii anului 1833, după reîntoarcerea din Rusia a inginerului Blaremberg.

În timpul Revoluției din vara anului 1848, monumentul a suferit distrugeri foarte grave. După înăbușirea Revoluției, în urma intervenției generalului

Lüders, caimacamul Constantin Cantacuzino porunceşte să se refacă acest monument.

Este însărcinat cu reconstrucţia monumentului A. Hefft, şef al Despărţirei de arhitectură din Departamentul din năuntru. Acesta raportează, la 24 ianuarie 1849, care sînt lucrările de refacere, indicînd că cele patru table de inscripţii au fost distruse şi că ele trebuiesc refăcute căci: „sfărîmături din tablele cele vechi se zice că s-ar mai fi aflînd în fiinţă". El spune că nu se poate stabili devizul de cheltuieli pentru refacerea monumentului pînă nu se cunoaşte „cuprinsul inscripţiilor care urmează a se pune pe table" şi cere a i se face „cunoscut locul unde se află acele sfărîmături, spre a se putea alcătui după dînsele isvodul tablelor celor nouă". Departamentul porunceşte poliţiei să facă cercetări şi să pună la îndemîna arhitectului Hefft ceea ce va descoperi în această privinţă.

Poliţia Capitalei raportează, la 17 februarie 1849, că fostul comisar Ghiţă Şişca ştie că acele table „s-au stricat de către norod" şi că una singură a dus-o el personal generalului Danielevschi, comandantul oraşului. Departamentul scrie acestui general, descriindu-i întreaga istorie a monumentului distrus şi-l roagă să-i pună la dispoziţie acea tablă ce i-a fost dată de porucicul Burchi.

Chestiunea se opreşte aici, fiindcă dosarele cercetate nu mai păstrează nici un document în această privinţă. Este însă sigur că monumentul a fost refăcut, probabil, în forma şi mărimea lui dinainte.

Ceasornicul de soare. Între lucrările de înfrumuseţare ce s-au hotărît a se face în 1832 pe Dealul Mitropoliei, „spre pomenirea reformaţiei Principatului", este şi un ceasornic de soare, care trebuia să constituie nu numai punctul de atracţie pentru bucureşteni, dar şi una dintre inovaţiile cele mai interesante şi mai folositoare ale oraşului. Ideea era nu numai nouă pentru paşnica populaţie a Capitalei, dar şi ispititoare faţă de boierimea şi negustorimea vremii, care se lăsau foarte greu cîştigate de ideile progresiste. Este sigur că această idee aparţine căpitanului Blaremberg, pe care generalul Kiseleff îl numise inginer al statului, şi care era un om cu vederi noi şi îndrăzneţe privind urbanizarea Capitalei.

Unde era aşezat acest ceasornic de soare, nu s-ar putea stabili cu precizie. După toate probabilităţile locul cel mai indicat pentru aşezarea sa era la mijlocul bulevardului cel nou ce se construia pe Dealul Mitropoliei, „în partea stîngă a acestui bulevard", după cum se vede într-un raport din 1834, sau mai degrabă aproape de clopotniţa ridicată de Constantin Brîncoveanu în creasta dealului care predomina toată panorama oraşului şi care era expusă la soare în cea mai mare parte din cursul zilei. În acest loc ceasornicul ar fi intrat perfect în funcţia sa de instrument pentru orientarea în timp şi ar fi fost la îndemîna cetăţenilor cea mai mare parte din zi.

Nu se cunosc amănunte despre construcţia sa tehnică şi nici despre înfaţişarea sa generală. În dosarele vremii, unde s-au păstrat planurile de înfrumuseţare alcătuite de Blaremberg nu s-a găsit nici măcar o schiţă a acestui ceasornic [2] spre a putea avea indicaţii de amănunt despre construcţia sa. Se pare, totuşi, să fi avut ca suport un soclu de piatră*, construit din aceeaşi piatră pe care pietrarul Agop o comandase în judeţul Muscel, încă din octombrie 1832, şi care n-a sosit în Bucureşti decît în martie 1833. Într-un raport din

---

[2] Vezi N. Vătămanu, *Istorie bucureşteană*, Bucureşti, 1973, p. 35—39.

* Există şi astăzi pe Aleea Marii Adunări Naţionale, pe partea dreaptă, în spatele grilajului.

13 martie 1835 se arată că ceasornicul va fi așezat pe un piedestal de marmură pe care era sculptat „un vultur cu crucea ce închipuiește marca țării și care vultur să ție Regulamentul Organic". Construcția ceasornicului, adică a soclului pe care urma să se înalțe ceasornicul, a început astfel odată cu ridicarea monumentului, după reîntoarcerea din Rusia a inginerului Blaremberg.

În *predlojenia** din 26 aprilie 1833, semnată de plenipotențiarul prezident al Divanului, se arată că soclul ceasornicului de soare era terminat la această dată, odată cu monumentul, și că după completa lui terminare urma să fie dat în primire Mitropoliei. Adresa spune lămurit: „după ce se va găti desăvîrșit, să se paradosească cu catastih în privigherea Mitropoliei într-a căreia păstrare se va afla acest loc cu toate cuviincioasele sale". Piatra de marmură a ceasornicului, ce urma să fie montată pe soclu, fusese comandată în Italia, în februarie sau în martie, după cum rezultă dintr-un raport al lui Blaremberg, din 23 iulie 1833, și care pînă la această dată nu sosise în țară: „pînă să vor complectui părțile acelui monument de peste graniță rămîne supt îngrijirea mea pînă cînd cu desăvîrșire se va isprăvi așezarea lui la locul orînduit, în mijlocul bulevardului de pe dealul Mitropoliei".

În primăvara anului 1835, ceasornicul de soare nu era gata și realizarea lui trebuia încă să mai întîrzie. Comanda făcută în Italia, care se reducea la o bucată de marmură, avînd pe ea sculptată marca țării, cu vulturul și Regulamentul Organic, trebuia trimisă apoi la Odessa, unde „să se sape și să se gătească țifrele ceasornicului". Acest lucru se pare că îl comandase inginerul Blaremberg în călătoria lui în Rusia din februarie 1833. Marmura comandată în Italia și expediată la Odessa costase 400 galbeni, dar la sosirea ei acolo se constată că nu corespunde scopului pentru care se comandase. Meșterul din Italia, socotind că ceasornicul se va așeza pe perete „iar nu precum s-au chibzuit aici a să face, au greșit marmura pe care este a să pune ceasornicul și care această greșeală s-au descoperit după ce au ajuns marmura la Odessa". În această situație s-a comandat în Italia altă marmură, iar cea greșită s-a adus în București, și s-a pus „în sala de la Mitropolie a Obșteștii Adunări". Această greșeală a întîrziat terminarea ceasornicului și a ridicat costul cu încă 100 de galbeni. La 12 aprilie 1835, lucrarea cea nouă era gata, executată de meșterul Gradona, ceasornicar din Odessa. Se cerea numai trimiterea celor 100 de galbeni, ca piesele ceasornicului să fie expediate în țară. Marele vornic Mihail Ghica raportează domnului situația, cerînd să se aprobe suma și să se expedieze la Odessa, ceea ce Alexandru Dim. Ghica aprobă, poruncind ca banii să se achite din veniturile Mitropoliei.

La 19 mai 1835 Secretariatul statului, care expediase banii la Odessa, prin consulul general al Rusiei, comunică Departamentului din năuntru că piesele lucrate vor sosi curînd în țară. El cere „să se poruncească mai din vreme otcîrmuirii județului Ialomiții de a fi cu îngrijire ca [atunci] cînd va sosi ceasornicul să-l primească și să-l trimită aici". Intervine însă o nouă amînare. La 28 octombrie, năcealnicul ostășesc al cetății Silistra, unde trebuia să sosească ceasornicul, comunică Secretariatului statului că a primit știre de la Odessa că piesele nu sînt gata, fiindcă maiorul Hauy, care executase de fapt piesele ceasornicului, a fost bolnav „dar curînd se va isprăvi și se va trimite după cuviință".

Abia în martie 1837 se primește vestea că piesele ceasornicului de soare sînt gata. Executorul lor însă, maiorul Hauy, refuză să le expedieze în țară

---

* *predlojenie* = propunere, hotărîre.

pînă nu i se trimite costul transportului; el invocă faptul că prin contractul încheiat cu Blaremberg nu era obligat să suporte cheltuielile transportului. Noua cheltuială produse mare încurcătură, care dă loc la o corespondenţă îndelungată. La 13 decembrie 1838, marele vornic Ioan Manu cere Secretariatului statului să intervină la Odessa spre a se afla cîtă sumă este încă nevoie a se trimite ca ceasornicul să fie expediat la Brăila, urmînd ca banii să fie expediaţi prin poştă. Răspunsul însă întîrzie, ceea ce lasă impresia că s a renunţat a se mai aduce în ţară piesele ceasornicului comandat. Trec astfel aproape trei ani şi abia la 22 martie 1841, într-un raport al marelui vornic adresat domnului se vede mai clar situaţia. Se intervenise, prin consulul general din Bucureşti, la guvernatorul Odessei, care poruncise să se facă cercetări şi să se dea de urmele ceasornicului. Se comunică în ţară „că în urma cercetărilor poliţiei d-acolo s-a găsit la un pietrar anume Montebruno" piesele în cauză şi că acesta este gata să-l predea oricui îl va cere. Cărăuşii care ar fi trebuit să-l transporte pînă la graniţă pretindeau 228 de ruble şi 47 de copeici de argint. Mihai Ghica cere domnului ca suma să fie plătită din veniturile Mitropoliei, ceea ce se face şi ceasornicul porneşte spre ţară.

La 25 noiembrie 1841, ceasornicul[3] se găsea în Bucureşti. Marea vornicie înştiinţează Sfatul orăşenesc despre acest lucru şi acesta însărcinează pe arhitectul Villacrosse* să ia în primire piesele, să vadă dacă sînt toate şi să raporteze ce cheltuieli sînt necesare pentru aşezarea ceasornicului. Arhitectul examinează situaţia, face un plan de măsuri şi raportează ce trebuie făcut. Iar cît pentru potrivirea ceasornicului după meridianul unde ne aflăm, aceasta „fiind de ştiinţă ce ese din cercul ştiinţelor d-lui arhitecton, sfatul socoteşte mai de cuviinţă a să pofti d. clucer (Petrache) Poenaru, directoru şcoalelor, ca să binevoiască a-l potrivi însuşi, şi arhitectonu îl va aşeza numai, fără a-l fixa". Planul şi socoteala făcute de Villacrosse s-au predat la 29 decembrie 1841 mitropolitului. Arhitectul propusese un nou fundament fiindcă cel vechi, care aşteptase nouă ani să-i vină ceasornicul, se stricase de vreme.

Mitropolia şovăie în a da un răspuns cu privire la instalarea ceasornicului. La 1 iunie 1842, Sfatul orăşenesc intervine din nou către Mitropolie cerînd să facă lucrările de instalare, dar nu primeşte nici un răspuns. Se pare că în cele din urmă se hotărăşte ca instalarea ceasornicului s-o facă Sfatul orăşenesc. Dar şi de data aceasta nu se dovedeşte nici o grabă din partea nimănui. Abia la 24 februarie 1843 Sfatul orăşenesc cere Departamentului din năuntru o copie după raportul din 1835, ca să ştie cum să procedeze. Aceste copii i se trimit după două zile. Dosarele cercetate nu mai conţin însă nici un act în legătură cu ceasornicul de soare.

Se pare că, după 11 ani de cînd începuse înfrumuseţarea Dealului Mitropoliei se hotărîse construcţia unui ceasornic de soare pe noul bulevard, lucrarea nu se putuse realiza. Marmura trimisă din Italia, cadranele şi celelalte piese executate la Odessa au zăcut multă vreme în vreo magazie a Marii Vornicii, pînă ce s-a putut trece la ridicarea acestui monument. Faptul că lucrarea a fost totuşi terminată, nu se poate contesta. În actele emise în iarna 1848 şi în anul următor, cu privire la repararea lucrărilor de înfrumuseţare de pe Bulevardul Mitropoliei, se vorbeşte şi despre ceasornicul de soare, care a fost avariat, în timpul tulburărilor din vara revoluţionară.

---

[3] Arh. St. Buc., *Primăria Capitalei*, dosar 954/1841.
* Xavier Villacrosse, francez — arhitect şef al oraşului Bucureşti, stabilit în ţară la noi şi căsătorit cu fiica dragomanului Petre Serafim.

Alte lucrări pe Dealul Mitropoliei. În afară de lucrările despre care am vorbit mai sus și care fac parte dintr-un plan de înfrumusețare cerut de generalul Kiseleff și realizat de inginerul Blaremberg, pe Dealul Mitropoliei s-au făcut și alte lucrări care aveau în vedere utilitatea și frumusețea. Aceste lucrări s-au făcut, sau măcar au fost inițiate, de conducătorii Mitropoliei.

Astfel, în primăvara anului 1842, administrația Mitropoliei se hotărăște să sape un puț sub poalele dealului, lîngă bulevard, ca să înlesnească pe trecătorii ce mergeau spre piața orașului și să fie la îndemînă pentru nevoile de apă ale Mitropoliei. În acest sens se angajează meșteri puțari și lucrători și se începe lucrul. Sfatul orășenesc înștiințează Vornicia și cere povață în această privință, fiindcă în conformitate cu regulamentul din 1833 nici o asemenea lucrare nu se putea săvîrși în oraș fără aprobarea prealabilă a inginerului statului. Vornicia trimite slujitori de la Agie și oprește lucrarea. Mitropolia face atunci intervențiile necesare și obține aprobarea lui Blaremberg, care deținea încă postul de inginer al statului. Inginerul însă, apreciind situația locului, oprește să se continue lucrarea începută pe dreapta bulevardului și fixează locul unde să se sape puțul, pe stînga, în apropierea parmalîcului.

Multă vreme nu se mai vorbește de lucrări pentru înfrumusețare pe Dealul Mitropoliei. Timp de aproape treizeci de ani dosarele de la Arhivele Statului din București nu mai conțin nimic în această privință. Nu se poate totuși nega că asemenea lucrări nu s-au mai făcut în acest răstimp, au fost prea neînsemnate sau au fost realizate numai din inițiativa și cu cheltuiala Mitropoliei și nu a mai fost nevoie de sprijinul statului sau al Sfatului orășenesc.

Mitropolitul Nifon, în toamna anului 1874, se hotărăște să realizeze lucrări însemnate de înfrumusețare pe Dealul Mitropoliei și să consolideze vechile lucrări care se găseau în stare proastă. Gîndul său pare să se fi oprit stăruitor la întocmirea unei grădini, care să fie cu adevărat o podoabă de frumusețe. În acest scop se adresează lui W. Knechtel, șeful grădinilor publice, să-i facă un proiect și un deviz pentru toate lucrările ce trebuiau executate și care urmau să se desfășoare pe tot traseul bulevardului, în curțile Mitropoliei și pe șoseaua care cobora pe partea cealaltă a dealului în str. Filaretului, numită mai tîrziu str. 11 Iunie.

Proiectul și devizul lui W. Knechtel, care au fost gata în ianuarie 1875, prevedeau un șir de lucrări destul de importante, care priveau nu numai înfrumusețarea, ci și consolidarea dealului. Lucrările de consolidare cuprindeau: construirea unui zid pe partea dreaptă ca să sprijine malurile șubrezite de ploi; consolidarea dealului pe la mijloc prin taraci bătuți în pămînt și împletiti cu nuiele; construirea unor scări cu trepte de piatră pe lîngă obeliscuri; construirea unor canale pavate cu piatră de rîu pe ambele părți ale bulevardului, pentru scurgerea apei de ploaie; așternerea bulevardului cu moloz bun, bătut, peste care să se întindă un strat gros de pietriș. Lucrările de înfrumusețare cuprindeau: plantarea aleelor cu tei și salcîmi, iar cînd teii se vor face mari, salcîmii să se scoată; pe partea de sus a dealului se proiecta aranjarea unei grădini cu pomi fructiferi, procurați de la o pepinieră însemnată. Toate aceste lucrări totalizau, după deviz, o sumă de 49 244 lei.

Se pare că proiectul lui Knechtel rămîne deocamdată în cercetare, fiindcă timp de multe luni nu mai găsim nimic în dosare în această privință. Abia la 25 septembrie 1875, mitropolitul Nifon roagă Ministerul Lucrărilor Publice să trimită o „persoană competinte", care, în înțelegere cu Mitropolia, să vadă cum se pot realiza lucrările de pe Dealul Mitropoliei. La 27 septembrie, Titu Maiorescu, pe atunci ministru al Cultelor și Instrucțiunii

publice, după cît se pare, la cererea mitropolitului Nifon, intervine la Ministerul Agriculturii, Comerţului şi Lucrărilor publice să ia măsuri pentru transportarea de la Iaşi la Bucureşti a unei florării pe care o dăruise mitropolitului Moldovei. Se poate ca mitropolitul Nifon să fi obţinut acest dar pentru grădina ce se proiectase pe Dealul Mitropoliei din Bucureşti.

Despre proiectul lui W. Knechtel nu mai ştim nimic. Se pare că acest proiect suferise între timp unele modificări. În martie 1876, proiectul modificat este trimis spre examinare unei comisii speciale pentru lucrările publice. Comisia găseşte planul necorespunzător şi-l respinge. Nu ştim dacă comisia a pretins anumite modificări la acest plan; nu ştim nici ce a urmat în această privinţă. Dosarele din care am cules faptele de mai sus nu mai conţin nimic cu privire la planul de înfrumuseţare a Dealului Mitropoliei pe care voia să-l realizeze mitropolitul Nifon. Este însă sigur că lucrările de consolidare a dealului, prevăzute în proiectul lui Knechtel, s-au realizat măcar în parte dacă nu în total, fiindcă fără ele s-ar fi primejduit dărîmarea dealului pe coasta dinspre miazănoapte.

Din cele expuse mai sus se pot desprinde cîteva concluzii interesante pentru problema înfrumuseţării oraşului Bucureşti în perioada de după Pacea de la Adrianopol. Aceste concluzii sînt.:

a) Epoca care urmează după 1829 se caracterizează în Bucureşti prin preocupări de edilitate şi urbanistică pentru înfrumuseţarea şi modernizarea oraşului.

b) Începutul acestor preocupări îl face, încă din 1832, generalul Kiseleff, o minte ageră şi un ochi dotat cu mare simţ edilitar şi gospodăresc, din ordinul căruia se întocmeşte primul proiect şi se alcătuiesc primele planuri de înfrumuseţare a Bucureştilor. Primul proiect cuprindea Dealul Mitropoliei, minunat ales şi chiar centrul Capitalei, şi şoseaua de la Băneasa, care trebuiau să devină locuri de odihnă şi recreere pentru bucureşteni. Omul care a înţeles în justă măsură intenţiile generalului Kiseleff şi care a realizat planul de înfrumuseţare al Bucureştilor este inginerul Blaremberg, care s-a dovedit a fi un om priceput şi harnic, cu vederi clare în ceea ce priveşte înfrumuseţarea Dealului Mitropoliei.

c) Dealul Mitropoliei, creat ca loc de plimbare şi recreere, a fost, timp de cincisprezece ani locul favorit şi unic unde bucureştenii petreceau clipele de răgaz şi odihnă, pe băncile şi „canapelele" aşezate în umbra castanilor şi salcîmilor, ascultînd uneori acordurile de vioară a unor muzicanţi, care încercau să le desfete auzul.

d) Deschiderea „promenadei" de la Băneasa, dar mai ales realizarea grădinii Cişmigiu în ultimul pătrar al veacului trecut au contribuit ca Dealul Mitropoliei, dar mai ales bulevardul său să atragă din ce în ce mai puţini orăşeni, pînă cînd „promenada" de pe acest deal a fost părăsită cu totul.

Dealul Mitropoliei, înfrumuseţat în 1832—1834, alcătuieşte un capitol important în viaţa bucureşteană pentru că este cel dintîi loc de petrecere liniştită şi cuminte pentru bucureştenii treziţi către o nouă viaţă. Povestea înfrumuseţării sale, „o adevărată podoabă", aruncă o lumină nouă în trecutul oraşului Bucureşti.

TÎRGUL MOȘILOR

Cine, dintre acei născuți în primii ani ai secolului acesta nu-și aduce aminte cu drag de timpul copilăriei lor cînd, într-o frumoasă zi de primăvară, erau duși de mînă la „*Moși*".

Aici era „viața" burghezilor, a „mahalagiilor" și a noastră a copiilor. Cei dintîi găseau vestitele țuicării cu adevărata zeamă de prune adusă de la munte, tocmai de cei care o pregăteau și alături de țoiurile pline și dătătoare de veselie „*floricele*" care făceau să treacă timpul cît mai ușor; ceilalți, — copiii — zgîiau ochii în toate părțile și nu se mai săturau privind la „Vasilache și Marioara" sau la diferiți comedianți care se arătau la circuri cu „renume mondial" și în special la panorama lui *Braun* care avea toate „minunățiile" pămîntului.

Odată cu vremea invențiilor apăruse și la Moși o inovație. Se construise „aeroplanul" — un fel de cărucioare pe patru roți cauciucate, cu cîte o mică elice fiecare. Aceste cărucioare-aeroplane, în virtutea învîrtirii mecanice, de altfel minunată pentru atunci, se ridicau, de pe estrada lor, la oarecare înălțime și-ți dădeau impresia că ești în avion, deoarece pluteau în aer și pe atunci era lucru foarte greu să te plimbi cu un aeroplan adevărat.

Celelalte distracții „pentru prima dată aduse la Moși, cu multe sacrificii" făceau pe bieții țărani, soldați și slujnicele Capitalei să stea înțepeniți locului pînă la amorțirea picioarelor.

„*Călușeii*", acei căișori de lemn pe care încălecam cu ajutorul părinților erau „moartea" noastră. Ne învîrteam pînă cînd amețeam și tot nu ne mai săturam.

Dar cîte și mai cîte erau atunci, pe care anii cu greutățile vieții le-au îngropat în praful uitării: acadele, bigibigi, pandișpane și toate celelalte dulciuri de neuitat, încît chiar după ce ajungeam acasă nu mai isprăveam să ne lingem degetele de „bunătatea" lor... Ce plăceri pentru noi, copiii de atunci!

Fotografii la minut îți făceau poza, chiar dacă nu într-un minut, într-un sfert de ceas, și tot era ceva, fiindcă instantaneul de azi era ceva de vis pe atunci, iar pregătirea omului, special pentru a se fotografia, nu era întotdeauna la îndemîna nevoiașului și chiar a celui mai înstărit. Fotografiile acelea, îngălbenite după scurtă vreme, pare că le mai văd și astăzi printr-un colț de casă, sau atîrnate pe vreun perete, în rame vopsite în culori cu ulei. Mai toate persoanele fotografiate păreau niște statui prin nemișcarea lor, fiindcă așa trebuia: nici să clipești nu aveai voie. Ți se atrăgea atenția să zîmbești, dar trebuia să încremenești cu surîsul pe buze atunci cînd ți se spunea „păsărica" sau „cucu".

Bılciul Moșilor se ținea pe locul halelor centrale de astăzi, loc rezervat în restul anului pentru vînzarea lemnelor și a fînului. Acest teren imens, de aproape o sută de mii de metri pătrați, era încadrat între grădina lui „Eliade", numita așa, fiindca acolo era casa scriitorului Ion Heliade Rădulescu, începutul Șoselei Pantelimon cu șanțurile-i late de doi metri, unde porcii își găseau tabietul lor, iar oratăniile măcăitul, cu ciocul împotmolit în noroi. Erau apoi fabrica „Țiriac" (Chiriac și Voina) mărită mult astăzi, modernizată și numită „Aversa", moara Popovici, monumentală pentru vremea aceea și destul de vestita prin desele incendii, mai mult provocate, pentru încasarea despagubirilor de la societățile de asigurare, precum și prin fișicele de o para și doua, obișnuite la mori și brutarii, pe care le primeau lucrătorii seara, cınd aveau ocazia să mai întîrzie la bragagiii înșirați la poartă.

Dincolo, spre Colentina, erau cîteva cîrciumi cu imense curți, unde pînă la Războiul din 1916—1918, mai poposeau încă, cu roțile băgate în pămînt pînă la osie, vechile tramcare, ce altădată erau singurele *„autobuze"* ale Capitalei.

Venea apoi Șoseaua Colentina, pe unde ieșea în oraș întreaga țigănime a cartierului Tei, prin fața bisericuței acoperită cu tablă verde Sf. Dumitru azi dărîmată, iar în locul ei s-a ridicat măreața catedrală cu același nume; spre bariera Moșilor era noul Hotel Solacoglu sau „Solacolu" — cum îi spunea lumea —, cu vestita-i stație de birje, din față . Aceste birje erau trăsurile de lux ale cartierului și de multe ori ele ajungeau, cu drumurile lor, aproape de centrul orașului. Cu cincizeci de bani puteai merge o bună bucată de drum, iar cu un leu, un leu cincizeci, pînă la pădurea Pantelimon, Cernica sau Pasărea unde se făceau, deseori, vestite chiolhanuri.

Aici, la bariera Moșilor, era punctul terminus al Căii Moșilor, sau Podul Tîrgului de Afară de altădată și al liniei de tramvai nr. 1, cu cai, ce aduceau în „coteţele" ei orășenii porniți de la piața Sf. Gheorghe, încoace. Aici se schimbau caii obosiți sau poticniți în pietrele caldarîmului stricat, aici erau adăpați și tot aici se *„cinsteau"* destul de bine vizitii și taxatorii acestor tramvaie. Cîrciumile erau una lîngă alta, iar băutura bună și destul de ieftină. Unde mai pui simigeria cea mare dinspre Șoseaua Colentina, cu „mizilic" (semințe de dovleac) din belșug, și covrigi cu susan, scoși calzi din cuptor din oră în oră!

În cealaltă parte era Șoseaua Mihai Bravu, unde prăvăliile căciularilor, cizmarilor, stămbarilor și ale celor cu vase de aramă se țineau lanț. „Jupînii" (stăpînii) acestor prăvălii faceau afaceri bune, iar vînzarea mergea de minune, nu numai în timpul „Moșilor", dar și marțea și vinerea cînd era zi de Obor.

Între Mihai Bravu și Șoseaua Pantelimon (strada Chiristigiilor) erau chiristigiile și în special cele ale fraților Dorojan, atît de mulți la număr, că-i încurcai totdeauna în minte.

Zgomotul bîlciului și forfoteala mulțimii erau o caracteristică plăcută, încît circula o zicală care s-a întrebuințat pînă acum cîțiva ani: „ce te îmbulzești ca la Moși"?

Să fi văzut atunci toaletele mahalalelor: femeile cu fuste largi, dințate pe margini și împodobite cu dantela, bluze cu volane și crețuri multe, închise cu copci pîna la gît, cu nasturași atît în față cît și în spate, iar pe cap tulpane albe zimțuite pe margini cu steluțe metalice de diferite culori, în special roșu. Femeile mai cu dare de mînă, soții de negustori și oameni cu stare, și care tindeau a fi *„cucoane"* purtau fișiu de mătase înfașurat de două-trei ori la gît și dat pe spate întocmai ca maramele. Numai doamnele, ce cu adevărat puteau sa se numeasca așa, purtau pălării pe cap, de altfel împodobite cu o

întreagă „*grădină*“ de fructe sau „*zarzavaturi*“ şi cu ace lungi pînă la o jumătate de metru, care treceau dintr-o parte în alta a pălăriei prin bogatul coc de păr la spate sau din creştetul capului; — dar nu orişicine era doamnă sau „*cucoană*“, rar femei la mahala purtau acest titlu, trebuia sa fie cu adevarat cineva. În afară de cucoana (doamna) preoteasă, toate celelalte erau: ţaţa Lina, Ruxandra, Smaranda, Miţa, Tinca, Paraschiva etc.

În picioare, toată lumea — bărbaţi şi femei, — purtau ghete; pantofii constituiau o raritate. Ghetele femeilor, înalte şi cu şireturi, erau o frumuseţe, iar „*caracudele*“ bărbaţilor, ascuţite pînă la exagerare, arătau eleganţa excesivă, fiindcă ceilalţi purtau ghete cu gumilastic sau cu „bombeu american“ şi cu nasturi. Pe vremea aceea nu era de mirare văzînd pe cineva cum îşi scoate *cheia* din buzunar şi îşi încheie nasturii ghetelor.

Lustragiii de atunci cu vacsul lor „*Albina*“ sau crema „*Cavaler*“ şi „*Potcoava* “ nu prea făceau treabă, cu toate că aveau „taxa“ mica. Vacsul şi crema erau cumpărate şi duse acasă unde periile erau la îndemîna fiecăruia. În oraş, lustrageriile erau destul de numeroase, şi în afară de ele întîlneai ţigănuşii-lustragii aşezaţi pe la toate răspîntiile străzilor mai importante.

Locul distracţiilor era situat în centrul bîlciului, iar marginile erau ocupate cu mărfuri de tot felul şi în cantităţi mari. Cu toate acestea mărfurile industriale şi celelalte produse se vindeau aproape toate, fiindcă, şi cumpărătorii erau destul de numeroşi, atît cei din Capitală cît şi ţăranii care veneau „*în Joia Moşilor*“ din satele cele mai depărtate ale cîtorva judeţe învecinate.

Mai amintesc printre distracţiile care se găseau în bîlci: „*bărcile*“ şi acele pocnitori unde tinerii îşi încercau puterea dînd cu barosul de lemn, încercuit în fier, într-un fel de popic ce trimitea în sus, pe o şină metalică înaltă de 10—15 metri, o verigă de fier care, dacă era izbită puternic, atingea partea de sus a şinei şi producea explozie (pocnitură). Erau apoi berăriile cu program muzical şi artişti comici, care în raport cu timpul căpătau o importanţă din ce în ce mai mare; — deveneau mai luxoase, artiştii mai buni, iar băuturile şi mîncărurile mai alese.

De-ale mîncării, în cuprinsul bîlciului, erau vestitele gogoşi, turta dulce şi „*guriţe*“, brînzoaice, diferite împletituri de simigerie, „*floricelele*“, „vata de zahăr“ înfăşurată pe beţişoare de brad; — „*mizilicul*“ (seminţe de dovleac şi floarea soarelui) şi acele cocoloaşe de floricele, mari cît o portocală, îmbibate în apă cu zahăr, de culoare roşie sau galbenă. Erau şi unele chioşcuri unde se servea bere de la „Bragadiru“ sau „Luther“ şi crenvurşti minunaţi de la „Paţac“ (Carol Patzak) sau „Potsudec“.

În partea stîngă, cum intrai în bîlci, înspre biserica Sf. Dumitru era raionul cu oale şi străchini, în şiruri şi grămezi impresionante — se vindeau însa destul de repede. Întîi, fiindcă erau ieftine, iar în al doilea rînd, fiindcă erau necesare deselor pomeniri, care se obişnuiau după toate datinile. Lingurile de lemn aveau şi ele aceeaşi menire şi trecere. Mai erau apoi: străchini mari în care se punea renumitul ghiveci preparat cu roşii şi carne de berbec, ghivece de flori şi borcane mari de pămînt pentru murături şi pentru ciorba de burtă, vîndută pe străzile mahalalelor de femeile care duceau borcanele atîrnate de cobiliţă, întocmai ca oltenii, coşurile. Ulcioare mici şi mari, frumos smălţuite şi în gîrlici cu pietricele pentru a gîlgîi apa atunci cînd se bea, — plăcere deosebită la oamenii de atunci şi în special la copii.

Dar cîte şi mai cîte nu s-ar putea spune despre *Tîrgul Moşilor !*

Cînd şi cum s-a înfiinţat acest bîlci al Moşilor nu se ştie precis. Documentele vremurilor nu-l pomenesc decît destul de tîrziu, spre sfîrşitul secolului al

XVIII-lea şi cu diferite prilejuri legate de defăşurarea tîrgului. Bîlciul Moşilor a fost şi este un tîrg anual spre sfîrşitul primăverii, în legătură cu străvechea sărbătoare de pomenire a morţilor [1]. Această sărbătoare de pomenire a morţilor pare să fie în legătură cu străvechiul cult roman al zeilor mari (sufletele strămoşilor) practicat în Dacia romană dintre 106—271 însuşit de creştinism şi păstrat prin tradiţie pînă în zilele noastre.

În multe părţi din ţară se făceau bîlciuri anuale, de sîmbăta moşilor, uneori cu durată de cîteva zile, unde veneau locuitorii satelor din împrejurimi să tîrguiască mai ales obiecte casnice (oale, străchini, urcioare de lut, linguri, doniţe, cofe şi chiar blide de lemn), care se dădeau de pomană cu prilejul praznicului de pomenire a morţilor. Unul dintre aceste bîlciuri, cunoscut în toată regiunea dintre Carpaţi şi Dunăre era Tîrgul Moşilor din Bucureşti.

Cu privire la începutul acestui tîrg s-au păstrat cîteva tradiţii orale. Se spune că în timpul lui Mircea cel Bătrîn (1386—1418), după lupta de la Nicopole (26 septembrie 1396) unde aliaţii apuseni au fost învinşi, Ţara Românească a fost atacată de turci. Lupta a avut loc în 1397, undeva pe Ialomiţa, şi voievodul român a ieşit învingător. După luptă, spune tradiţia, voievodul a făcut o slujbă de pomenire a ostaşilor căzuţi în luptele cu turcii în marginea Bucureştilor, hotărînd ca în fiecare an să se facă această pomenire [2].

Altă tradiţie cu privire la înfiinţarea Tîrgului Moşilor atribuie lui Alexandru Mircea Vodă (1567—1577) acest început, după lupta pe care a avut-o în 1574 cu Vintilă Vodă, prietenul lui Ioan Vodă cel Cumplit [3].

În fine, a treia tradiţie pune înfiinţarea acestui tîrg pe seama lui Matei Basarab, în urma luptei de la 25 octombrie 1632, lîngă Obor. Voievodul abia se înscăunase ca domn, cînd, a fost atacat de către Radu Iliaş, fiul lui Alexandru Vodă Iliaş, să-i ia domnia, care venea din Moldova cu o oaste de turci, tătari şi moldoveni, la care se adăugaseră cîţiva boieri valahi partizani. Bătălia a ţinut două zile şi s-a sfîrşit prin victoria lui Matei Basarab. Au căzut atunci mulţi ostaşi din ambele părţi. Pentru pomenirea celor care au murit apărînd domnia lui Matei Basarab, voievodul a făcut în toţi anii slujbe şi pomeniri pe locul bătăliei, din apropierea Tîrgului de Afară [4].

Din toate aceste tradiţii, rezultă un singur fapt sigur: Tîrgul Moşilor a fost întotdeauna în strînsă legătură cu unul din tîrgurile bucureştene, numit Tîrgul de Afară din pricina faptului că se ţinea totdeauna în afara oraşului, la bariera dinspre răsărit. Tîrgul de Afară este atestat documentar la începutul secolului al XVII-lea, iar în vremea domniei lui Matei Basarab el se ţinea la marginea răsăriteană a mahalalei Sibilelor, unde era bariera oraşului [5]. Acest tîrg, stabilit prin tradiţie a fi aşezat la bariera din răsărit a oraşului, a fost silit să urmeze fluctuaţiile acestei bariere, împinsă mereu spre răsărit de oraşul care creştea necontenit în întindere. Se pare că aceste continui mutări spre răsărit a Tîrgului de Afară au încetat sub voievodul Grigore Ghica (1822—1828), care avînd moşie în imediata apropiere a tîrgului a căutat să-i fixeze locul de aşezare. În acest scop a pavat Podul Tîrgului de Afară,

---

[1] N. D. Popescu, *Tirgul Moşilor, trecutul, prezentul şi viitorul său*, în „Calendarul pentru toţi fiii României", 1903, Bucureşti, p. 143.
[2] A. Pelimon, *Bucur, istoria fundării Bucureştilor*, 1858, p. 242.
[3] B. P. Hasdeu, *Ioan Vodă*, Bucureşti, 1894, ed. II, p. 174.
[4] G. Ionnescu-Gion, *Istoria Bucureştilor*, Buc., 1899, p. 580—581.
[5] *Ibidem*, p. 538.

a delimitat spaţiul rezervat tîrgului şi a îngaduit ca bariera să treacă dincolo de terenul pe care se desfăşura tîrgul [6].

Este sigur că la început „Moşii" n-au fost decît sărbătoarea de pomenire a morţilor, cu parastasul său tradiţional şi împărţirea pomenilor ce se făceau cu acest prilej. Tot acest ritual a avut loc în afara oraşului, pe terenul pe care tradiţia îl indica ca loc al bătăliei din 1632. Iar cînd Tîrgul de Afară, împins de oraş s-a suprapus locului respectiv „Moşii" au devenit „Tîrgul Moşilor" şi s-au lăsat duşi spre răsărit de mutarea tîrgului, pîna ce Grigore Ghica îl statorniceşte pe locul pe care se afla în vremea noastră. Dovada acestei necurmate mutări a Tîrgului de Afară, numit apoi Tîrgul Moşilor, este numele strazilor Olari, Caluşei, Vaselor, Buciumului, Braşoveni şi altele care amintesc unele îndeletniciri comerciale şi meşteşugăreşti în legătură cu tîrgul.

În cursul vremii s-au făcut încercări ca Tîrgul de Afară sa fie mutat în altă parte a oraşului, unde erau alte interese. Cei ce au încercat aceasta şi-au dat seama că o mutare propriu-zisă n-ar fi fost cu putinţă, fiindcă tîrgul intrase în tradiţia bucureştenilor şi în obişnuinţa neguţatorilor şi producătorilor din afara oraşului, care veneau cu marfă la tîrg şi faptul nu s-ar fi putut realiza. Pentru acest motiv au încercat sa creeze un alt tîrg. Astfel Şerban Cantacuzino, după ce construise mănăstirea Cotroceni, pentru a-i spori veniturile, înfiinţă un bîlci pe pămîntul acestei mănăstiri, hotărînd ca ziua de temei a tîrgului să fie la Sfînta Maria-Mare, la 15 august. Faptul însă nu s-a putut menţine şi îndătinatul Tîrg de Afară şi-a continuat evoluţia sa.

Focul din 27 februarie 1739, care a început de la mănăstirea Sf. Sava, ajutat de un vînt puternic din apus, s-a întins în mahalaua Colţei şi de-aci în mahalaua Scaunelor Vechi. Au ars atunci 16 case mari, 49 mijlocii, 72 mici, 5 chilii de biserici, 40 de scaune de măcelari şi 9 prăvălii. Efectul de distrugere a acestui incendiu n-a încetat decît atunci cînd focul a ajuns la cîmp, spre Moşi, unde nu mai avea ce arde [7]. Tîrgul de Afară se suprapusese la aceasta dată „Moşilor", începînd să devină Tîrgul Moşilor.

O încercare similară cu a lui Şerban Cantacuzino face şi Nicolae Mavrogheni în scurta sa domnie (1786—1790). El zideşte în 1789 biserica Zoodohpighi (Izvorul Tămăduirii) de la capul Podului Mogoşoaia, căruia îi dăruieşte două sute de stînjeni pătraţi, teren pe care construieşte şi un chioşc. El înzestrează biserica cu veniturile unui tîrg de vite săptămînal, care avea loc între cele două zile fixate pentru Tîrgul Moşilor. Înfiinţarea acestui tîrg, care atrăgea pe negustorii de cai de peste munţi, n-a dăinuit însă multă vreme.

Şi Grigore Ghica încercă în timpul domniei sale (1822—1828) să înfiinţeze un tîrg în jurul bisericii şi spitalului Pantelimon, zidite de el. Dar nici acest tîrg n-a avut viaţă prea lungă. Lumea îl ocolea, tot aşa cum ocolise pe cele mai sus amintite, se ducea la cel obişnuit din bătrîni unde gasea mărfuri în cantitate mai mare şi mai variate, dacă nu chiar mai ieftine.

Nicolae Mavrogheni, în timpul scurtei sale domnii, porunceşte să se construiască în acest tîrg un chioşc, frumos împodobit, unde mergea şi cerceta cum „bate" (merge) tîrgul şi cum se fac vînzările, „să ştie domnul pe cine să laude şi pe cine să pedepsească" [8]. Scopul era să meargă să asculte oamenii de afară, să-i întrebe dacă sînt mulţumiţi sau nu cu ispravnicii şi zapciii care-i cîrmuiesc. Alaiul domnesc pornea din curtea palatului şi spectacolul era impunător. „În capul cortegiului mergea mitropolitul în odăjdii, urmat de boierii

[6] N. D. Popescu, *op. cit.*, p. 149.
[7] G. Ionnescu-Gion, *op. cit.*, p. 349.
[8] V. A. Urechiă, *Istoria românilor*, vol. III, p. 36.

îmbrăcaţi în cugiumane de samur, cu giubele roşii sau măslinii, după rang, unii cu iatagane la brîu, alţii cu cîte o călimară cu incrustaţii de argint sau chiar suflată cu aur; apoi meterhaneaua turcilor călări condusă de meterhagibaşa cu şase tobe mari îmbrăcate în roşu şi cu giamparale. Domnul ţării mai împopoţonat decît toţi, şi în urmă muzica surlarilor, precedînd trupa seimenilor şi a pandurilor, cu poeticul port oltenesc, cu puşca cu cremene pe umăr'".

Pe vremea molimilor de ciumă, care au bîntuit deseori şi pentru mult timp Bucureştii, Tîrgul Moşilor funcţiona greu sau era închis de-a binelea. Dacă nu era închis oficial, prin poruncile date de Spătărie şi de Agie, se luau totuşi măsuri ca Bucureştii să fie feriţi de întinderea molimei. Astfel Alexandru Moruzi, printr-un pitac trimis Agiei la 31 mai 1796, poruncea „ca la venirea Cîmpulungenilor, care aduc vasele cele trebuincioase de vînzare, iar mai vîrtos la eşirea lor, după spargerea tîrgului, să se afume, să se aerisească ei şi toate lucrurile lor, precum şi alţii ce intră şi ies din tîrg să treacă prin aerul fumului; iar deosebit cîmpulungenilor să le dai povăţuire şi să-i îndatoreşti ca să aibă fiteşcare cîte un vas cu oţet, ca banii ce vor primi din vînzarea vaselor, să-i treacă prin oţet"[10]. Fumul şi oţetul? Cu asemenea antidoturi, nu este de mirare că numărul victimelor nu se împuţina, iar molima nu înceta prea curînd!

La sfîrşitul secolului al XVIII-lea Tîrgul Moşilor producea mari venituri pentru domnie. Taxilarii din acest tîrg îşi dădeau toată silinţa să încaseze cît mai mult şi foloseau tot felul de meşteşuguri ca să stoarcă bani nu numai pentru domnie, dar şi pentru ei. Constantin Vodă Hangerli, în pitacul din 12 mai 1798, fixase taxele pe care trebuiau să le plătească neguţătorii şi producătorii pentru mărfurile pe care le aduceau la tîrg. Astfel pentru fiecare car cu vase de lemn sau de lut smălţuit să plătea vameşilor din tîrg cîte 20 de parale; pentru vase nesmălţuite 10 parale de car. Cîmpulungenii, care aveau marfă mai bună şi mai scumpă, plăteau doi taleri şi jumătate de car, iar puchenarii plăteau de car numai un taler şi jumătate. Vataful de harabagii încasa o taxă de doua parale de car numai de la chirigii, adică de la cei care transportau marfurile neguţătorilor sau producătorilor, cu carul lor. Vătafii de precupeţi sau precupeţii nu puteau să cumpere marfă din Tîrgul Moşilor spre a o revinde în Bucureşti[11].

În 1821, din pricina evenimentelor petrecute în primăvară, cu stabilirea la Colentina a eteriştilor lui Ipsilanti, Tîrgul Moşilor nu s-a ţinut. În primăvara urmatoare, deşi sub ocupaţie turcească şi încă din aprilie, cîrmuirea ţării înştiinţează în toate judeţele prin ispravnici că tîrgul se ţine în acest an şi că armata turcească nu împiedică cu nimic pe cei ce au produse de vînzare. „Fiind că vremea Tîrgului Moşilor — zice publicaţia din 25 aprilie 1822 — care se face în marginea politiei Bucureştilor, se apropie, unde este ştiut de dumneavoastră că locuitorii din judeţele despre partea muntelui se coboară cu vase de lemn şi cu felurimi de vase de pămînt, iar locuitorii judeţelor de la vale venea cu alte trebuincioasă lucruri de vindea şi îşi făcea alişverişul lor, de aceea din vreme se face cunoscut dumneavoastră, ca îndată după primirea acestii porunci, numaidecît să publicarisiţi în tot cuprinsul judeţului, că se face estimp Tîrgul Moşilor negreşit şi să îndemnaţi cu de-a-dinsul ca să vie la tîrgul acesta la vremea cînd se face, două trei zile mai nainte, adică cu feluri de lucruri de vînzare şi să le arătaţi şi aceasta, că alişverişul au să şi-l

[9] Radu D. Rosetti, *Adio „Moşilor"*, în „Universul", 1 mai 1940.
[10] V. A. Urechiă, *op. cit.*, p. 432.
[11] *Ibidem*, vol. VII, p. 244, nota 1.

facă în pace nepopriţi şi nebîntuiţi de nimeni; pentru că s-au orînduit îndestule coluri(?) pentru paza lor, ca să nu-i bîntuiască cineva şi din ostaşi sau vericine; precum şi la întoarcerea locuitorilor ce vor veni cu vase din partea muntelui este hotărîre făcută, ca să le dea *neferi* * de pază, să-i ducă cale de 6—7 ceasuri de Bucureşti pînă îşi vor înlesni *selemet*** drumului, fiindcă şi din oştiri s-au mai uşurat din poliţia Bucureştilor; şi de urmarea ce veţi face cu punerea în lucrare după cele de mai sus arătate mijloace, să aibă ocîrmuirea răspuns"[12].

Mulţumită acestor publicaţii de înştiinţare şi de asigurare către producătorii de mărfuri, Tîrgul Moşilor s-a ţinut în 1822 aproape în condiţiuni normale. Ocîrmuirea face ispravnicilor de judeţe o asemenea înştiinţare şi pentru celelalte tîrguri mari din ţară. Astfel la 22 mai 1822 se comunică: „de aceea şi Moşii ce au obicei de se fac aici în Bucureşti, după îndemnarea ce am făcut la obşte, s-au adunat îndestul norod cu vase i altele ce au avut de vînzare, făcîndu-se bun alişveriş, de n-au rămas nimic nevîndut"[13]. Iar mai departe publicaţia dă de ştire că tot aşa se vor ţine Tîrgul Drăgaicei din Buzău de la 24 iunie şi tîrgurile din Slobozia şi Mizil ce au loc la Sînpetru, la 29 iunie. Este adevărat că Tîrgul Moşilor din 1822, ca şi celelalte tîrguri mari din ţară, n-au avut succesul de altădată; au lipsit în primul rînd negustorii braşoveni, care aduceau mărfuri felurite de peste munţi şi care sporeau deverul tîrgului [14].

Una din cauzele care au contribuit ca Tîrgul Moşilor din 1822, ca şi celelalte tîrguri din ţară să nu atragă mulţi producători de mărfuri, a fost spiritul de şicană şi de jaf pe care l-au manifestat diferiţi slujitori marunţi, care căzuseră pe capul producătorilor şi neguţătorilor. De aceea Grigore Ghica voievod trimite un pitac (ordin) marelui spătar, la 29 decembrie 1822, în care îi porunceşte ca să interzică zapciilor spătăreşti şi agieşti de a mai pătrunde în tîrguri, dar mai ales în oborul Tîrgului de Afară, în zilele de bîlci [15].

Un străvechi obicei primitiv, legat de Tîrgul de Afară, încă de la primele sale începuturi, era ca pedepsele capitale să fie executate în acest tîrg, în zilele cînd era adunată lume mai multă. Atunci se înălţau spînzurătorile în centrul tîrgului şi după ce condamnatul era „dat prin tîrg", adică purtat prin oraş cu actul de condamnare atîrnat de gît, era spînzurat în văzul mulţimii. Acest obicei avea rostul să slujească de pilda tuturor, spre a-i împiedica să cadă în păcatele cele grele aducătoare de moarte.

Cei mai des condamnaţi la pedeapsa capitală erau tîlharii, jefuitorii la drumul mare, spărgătorii de case pentru jaf şi cei care ucideau din răzbunare, din ură sau pentru jaf. În secolul al XVIII-lea se înmulţiseră foarte mult aceşti răufăcători, hoţi, tîlhari sau ucigaşi, care-şi făcuseră o profesie din aceasta. Se afundau în codrii cei nemasuraţi şi atacau ziua la drumul mare. Stăpînirea organizase potere de *neferi* şi arnăuţi ca să-i prindă şi mai totdeauna pedeapsa se încheia cu moartea făptaşului.

O altă categorie de răufăcători, a căror sancţiune era moartea, erau *calpuzanii* adică falsificatorii de bani. Aceştia erau foarte abili, mai bine organizaţi şi nu se lăsau prinşi decît cu mare greutate. O dată însă dovediţi, pînzurătoarea nu întîrzia să pună capăt îndrăznelii lor.

---

* *neferi* = ostaşi, soldaţi.
** *selemet* = sfîrşit.
[12] *Ibidem*, vol. XIII, p. 296.
[13] *Ibidem*, p. 297.
[14] N. Iorga, *Istoria Bucureştilor*, Bucureşti, 1939, p. 231.
[15] Acad. R.S.R., LXXIII—333.

Dar în afară de aceste două categorii de făptaşi pe care îi aştepta osînda spînzurătorii se adăuga o a treia categorie: trădătorii şi răzvrătiţii împotriva domniei. Este adevărat că rareori aceştia ajungeau la procese şi la judecata divanului, fiindcă cei mai mulţi se ridicau cu oaste şi se împotriveau în lupte voievodului care stăpînea ţara. Aşa s-a petrecut cu aga Constantin Bălăceanu, ginerele lui Şerban Cantacuzino, care s-a împotrivit lui Brîncoveanu cu oştirea nemţească, dar care a căzut în lupta de la Zărneşti din august 1689. Un proces de trădare, care a făcut mare vîlvă în timpul său, a fost al paharnicului Staicu Merişanu din Bucşani, care a uneltit împotriva lui Brîncoveanu. Acest proces s-a judecat în divan la 1691 şi judecata l-a condamnat la moarte prin spînzurătoare. Furcile au fost înălţate în Tîrgul Moşilor, iar nefericitul paharnic „a fost dat prin tîrg cu cărţile de grumaz", călare de-a-ndoaselea pe un măgar, adică a fost purtat pe uliţele cele mari ale Bucureştilor, avînd atîrnat de gît actul de condamnare şi adus cu mare alai la locul de ispăşire a pedepsei [16]. Procesul şi executarea lui Staicu Merişanu a produs în Bucureşti şi asupra lumii adunate în Tîrgul Moşilor o profundă nemulţumire faţă de Brîncoveanu.

Astfel, Tîrgul Moşilor, numit şi Tîrgul de Afară, a fost martor la nenumărate, dureroase şi de multe ori nedrepte acte sîngeroase ale stăpînirii. Ecoul acestor executări a pătruns în cîntecele populare, pe care lăutarii le transmiteau unii de la alţii, păstrîndu-le vii în amintirea poporului. Uneori poporul lua atitudine faţă de unii „certaţi cu legea", înfierînd cu cuvinte tari faptele lor. Astfel, în legătură cu „Miul Voinicul" sau „Miul haiducul" poporul a păstrat următorul blestem:

„Dar-ar domnul ce-am visat
Să-i văd fagul dărîmat
Să văd fagul Miului,
Miului Sglobiului
Din codrii Cobiului
Dărîmat şi răsturnat
Iar pe Miul spînzurat
La pod-Tîrgului de-Afară
'N două furci şi-o cumpăioară,
Ca să-l bată vînt de seară,
Să-l privească multă ţară"[17].

Iar altul, Corbea, ale cărui isprăvi au fost pe placul poporului, sfîrşeşte tot cu furcile din Tîrgul de Afară. Balada populară care cîntă moartea sa, arată duşmănia domnului sub care a fost condamnat şi executat, adresîndu-se mamei haiducului care venise să-i ceară iertarea:

„— Dacă-i Corbea fiul tău
Lasă că-l îngrijesc eu!
I-am şi găsit o mireasă,
Pe Carpena cea chipaşă
Adusă din Slatina
Din codrul cu cetina.
Naltă şi sulemenită
De haiduci meşteri croită;

---

[16] G. Ionnescu-Gion, *op. cit.*, p. 384—385.
[17] G. Dem. Teodorescu, *Poezii populare române*, Bucureşti, 1885, p. 504.

I-am tocmit şi lăutari
Cu ghiare şi ciocuri mari
Ca să-i cînte zi de vară
Colea la Tîrgul de-Afară
Ca să-l vadă-ntreaga ţară"[18].

Era obiceiul ca cei spînzuraţi să rămînă multă vreme atîrnaţi în furci, pradă păsărilor carnivore (ciori, corbi şi chiar vulturi). La acestea se referă versurile despre „lăutari cu ghiare şi ciocuri mari". Capul lui aga Constantin Bălăceanu a fost pus de Brîncoveanu în stîlpul porţii din uliţă şi ţinut acolo mai bine de un an.

Anton Maria Del Chiaro, secretarul italian al lui Constantin Brîncoveanu, spune despre locul de osîndă din Tîrgul Moşilor, următoarele: „Locul potrivit pentru spînzurătoare este cel numit de români *Tîrgul de Afară* pentru că într-adevăr se află în afară de oraş, la o jumătate de milă şi acolo se ţine tîrg de două ori pe săptămînă, miercurea şi sîmbăta. Aşadar, cînd este cineva osîndit la moarte, trebuie să străbată pe jos toată acea cale şi tuturor celor pe care îi întîlneşte în drum, el le zice cu glas tare: „Iertaţi-mă fraţilor" la care fiecare îi răspunde: „să fii iertat". Dar frumuseţea lucrului stă în faptul că la fiecare crîşmă pe lîngă care trece, toate femeile de acolo îi ies în cale cu căni pline de vin, îndemnîndu-l să bea vîrtos, ca să nu-l cuprindă teama de moartea apropiată... Însă un lucru e mai uimitor că însăşi mama sau soţia osînditului care îl însoţesc şi asistă la moartea lui, îl îndeamnă să bea, astfel încît acel biet nenorocit, ameţit de vin, îşi încheie zilele fără a-şi da seama de ce moarte piere" [19].

De-a lungul secolului al XVIII-lea execuţiile în Tîrgul Moşilor au fost foarte numeroase. Se păstrau înadins condamnaţii ca să fie spînzuraţi în zilele cele aglomerate ale tîrgului. Se pare că Grigore Ghica (1822—1828) a interzis să se continuie asemenea triste şi penibile spectacole. Voievodul voind să dea Tîrgului Moşilor o mai mare dezvoltare comercială, luase obiceiul ca de joia Moşilor, cînd era ziua propriu-zisă de tîrg, să-l viziteze cu tot alaiul domnesc şi să inaugureze, prin prezenţa sa, această zi de bîlci. Cu timpul, joia Moşilor deveni ziua oficială de inaugurare a tîrgului, la care participa mai totdeauna capul statului.

În 1830 se încearcă o mutare a Tîrgului Moşilor pe un teren din apropiere. Astfel, în acest an, în martie, generalul Kiseleff, prezidentul Divanului Ţării Româneşti, alcătuieşte o comisie cu misiunea de-a întocmi un „regulament pentru starea sănătăţii, buna orînduială şi înfrumuseţarea oraşului". Preşedintele comisiei a fost numit *biv vel* logofătul Alexandru Filipescu, iar Barbu Ştirbei *vel* vornicul politiei, *vel* aga Costache Cantacuzino şi inginer Baumer ca membri. Între alte propuneri pe care le face comisia a fost să se interzică orăşenilor să-şi mai înmormînteze morţii în grădini personale sau în curţile bisericilor, ci să-i ducă în afara oraşului, la cimitire. Comisia propune ca unul din aceste cimitire ce urmează a se face în afara Bucureştilor să fie aşezat „la capul Podului Tîrgului de Afară, dincolo de obor, în drumul Focşanilor, pe locul unde pînă acum se face Tîrgul Moşilor" [20]. Era astfel o propunere de mutare a acestui tîrg.

---

[18] *Ibidem*, p. 533.

[19] Anton Maria Del Chiaro, *Istoria della moderne rivoluzioni della Vallachia...*, Venezia, 1718 (nuova edizione per cura di N. Iorga, Bucureşti, 1914, p. 84—85); S. Cristian a tradus cartea în româneşte, Iaşi, 1929.

[20] „Începuturi edilitare", Bucureşti, 1936, p. 40.

Gheorghe Bibescu (1843—1848), căruia îi plăceau serbările publice cu fast şi cu lume multă, înca din primul an al domniei dădu zilei oficiale a Tîrgului Moşilor mai multă importanţă. Sfatul orăşenesc construise un cort lîngă grădina lui I. Heliade Rădulescu, unde se desfăşura vizita domnească. Ziua de joi, 27 mai 1843, fiind considerată zi naţională, marele logofăt Emanoil Florescu, şeful poliţiei „a făcut o adunare la Tîrgul Moşilor, după vechiul obicei, alegînd un loc mai frumos s-au închis un ocol împodobit cu verdeaţă. Într-o parte a acestui ocol a făcut un salon ostăşesc, înlăuntru mobilat cu oglinzi şi frumoase mobile, decorat cu felurimi de gherlanturi [ghirlande] de flori pe dinafară; îmbrăcat cu trestie verde ce da ochilor o privelişte plăcută. În ocol erau mai multe rînduri de scaune. La această sărbătoare naţională, marele logofăt Florescu poftise pe consulii puterilor străine şi toată boierimea, iar soţia sa invitase toate doamnele şi cuconiţele din înalta societate.

La 6 ceasuri după amiază au sosit domniţele, fiicele domnitorului, iar la 7 ceasuri însăşi Gheorghe Bibescu a intrat călare în ocol, fiind însoţit de marele spatar, şeful oştirii şi de tot ştabul domnesc şi ostăşesc. Muzica militară şi lăutarii au început să cînte, iar căluşarii au intrat în ocol. Acest obicei păstrat din vechime „a aprins inimile românilor de bucurie şi de slavă“ [21].

În 1844, ziua de inaugurare a Tîrgului Moşilor s-a desfăşurat cu un fast şi mai mare. Ziarul vremii [22] ne-a păstrat un reportaj foarte interesant. „Tîrgul Moşilor se văzu aşa de încheiat ca niciodată. Un concurs foarte mare de popor de peste două şi trei judeţe, umplea piaţa tîrgului şi cîmpul Colentinei. Dumnealui cap al poliţiei I. Manul, făcuse a se prepara cuprinsul în care, după vechi cutume [obiceiuri], era să fie primit măria sa, a se afla faţa la această serbare pietoasă în mijlocul poporului său.

Un loc spaţios într-o cîmpie verde, închis cu brazi întresemnaţi de torţe, se desemna prin numeroase alee de verdeaţă, aşternute cu nisip şi luminate prin dese şi uniforme fanare. Trei porţi în forme de arcuri de triumf, cu transparente emblematice, deschidea intrarea acestui cuprins vesel şi încîntator, între ele se ridicau două piramide mari formate din cofe ca nişte trofee ale serbărei, în suvenirea pietoasă a celor viteji ce şi-au lăsat oasele în acest cîmp în apărarea Capitalei.

Aleea porţii din mijloc unde suprasta acvila română, conducea către o tindă elegantă şi măreaţă asupra căreia flutura două pavilioane şi mai multe stindarde. În onoarea înaltului oaspe se vedea strălucind d-asupra intrării ţifrele G.B. şi d-asupra vînturînd culorile prinţiare, peste culorile familiei Manu, ce rechema timpii şi costumele cavalereşti.

Tinda primăvăratică, formată în chip de salon de primire unde se vedea jeţul princiar, era subţinută de coloane de flori; peretele ei din fund era tapetat de oglinzi, marginile cele trei, se decorau cu o draperie uşoară şi bogată ai carei ciucuri se legănau de adierea vîntului de seară. Aleele erau garnite peste tot de bănci. Domnul Manul invitase cu două zile înainte, corpul diplomatic, toată boierimea din Capitală, de cîte trele clasele; artişti, neguţători; cuprinsul era plin cît să placă ochiului fără a face îmbulzeală.

Măria sa sosi pe la şapte ceasuri în sunetul muzicei, prin mijlocul supuşilor săi de toate treptele şi se deschise petrecerea seratei; ceaiuri, limonade, orjade, [oranjade], [în]gheţate şi un bufet ales circulă cu îndestulare“. „Se deschise intrarea la o mulţime de ţărani; juni şi fete formară hora. Căluşarii

[21] Vestitorul românesc“, 1843, p. 165.
[22] Idem, 1844, p. 145.

în deosebite cete îşi săvîrşiră danţul răpirei Sabinelor şi deosebite jocuri gimnastice. Măria sa dete braţul doamnei Anicuţa Manu şi toţi cavalerii înfăţişară braţul celorlalte dame, şi se făcură cîteva preumblări prin mijlocul mulţimei cele vesele şi priviră jocurile; adunarea rămîne o mare familie compusă de mădulare de deosebite vîrste şi trepte.

Pe la opt ceasuri începu focul de artifiţie săvîrşit de domnul Meli. Deosebite roate, rachete înveselea adunarea. Un templu în care se vedea strălucind: *Vivat G.B.*! încolonat şi ocolit de stele de varii culori, strălucea în mijlocul a două acvile de foc coloanele purtătoare de fulgere, a căror aripe se prelungiau prin mii de raze ce se repezea, în departe, pe deasupra poporului plin de bucurie şi răsunător de mii de aclamaţii. Un balon pregătit spre înălţare şi aprinzîndu-se la oarecare înălţime adaogă rîsurile şi veseliile gloatei.

Săvîrşindu-se artifiţia se începură, în tinda prinţiară, deosebite danţuri între cavaleri şi dame şi astfel această veselă serată se săvîrşi pe la 11 ceasuri cu mare mulţumire a tutulor către domnul capul poliţiei ce cu a sa însăşi cheltuială făcu a se serba Moşii ca niciodată".

Obiceiul de a se face cort, în care să vină domnul în joia Moşilor, a durat pînă în vremea lui Cuza Vodă, cînd şi-a pierdut importanţa de altă dată.

Pe la 1860 „*Moşii*" se întindeau prin şoseaua Mihai Bravu, pînă aproape de actualul Bulevard Gh. Dimitrov. Pe acel loc se aflau atunci căldărăriile, căvăfiile, braşoveniile, cuţităriile, bogaseriile şi argintăriile. Toate acestea spre sfîrşitul secolului trecut au fost stabilite în prăvălii cu caracter permanent, iar în jurul lor s-au construit locuinţele negustorilor.

Tîrgul Moşilor a continuat să reprezinte un punct de atracţie şi în anii ce au urmat. Astfel, domnitorul Carol I care-l vizitează pentru prima dată la 13 iunie 1867, notează în volumul III al *Memoriilor* pe care le-a scris, următoarele: „Moşii formează pentru oraş şi împrejurimi un eveniment important. Chiar din sate depărtate, populaţia ţărănească se grămădeşte aci. Pitoreşti sînt expoziţiile de marfă ale olarilor şi lucrătorilor în lemn, cari au venit cu productele lor din munţi; de aci îşi cumpără mai ales mahalalele din Bucureşti şi satele ce le trebuie pentru anul întreg. Vasele şi-au păstrat forma lor adevărat populară. Mai ales sînt însă căluşarii, dansatorii în costum naţional, cari dau Moşilor coloritul lor de sărbătoare populară; nu lipsesc fireşte, nici alte petreceri; ca în Prater sau la Muenchen pe Theresienwiese, toate tarafurile de lăutari din oraş şi împrejurimi îşi cîntă aci ariile. Căldura şi praful sînt adaose inevitabile acestei serbări zgomotoase pe un şes fără copaci".

Mai tîrziu, domnitorul Carol reînfiinţează obiceiul chioşcului, dar îl ţine în mod neregulat pînă în 1876, cînd este părăsit. De-abia după 1881, s-a reluat tradiţia chioşcului care a durat pînă în 1926.

Reîntorcîndu-ne la locul pe care se făcea Tîrgul Moşilor putem spune că de la bisericile Sfinţilor, Olari, Negustori şi Sf. Ştefan s-a mutat necontenit spre răsărit pînă cînd a ajuns pe moşia familiei Ghica, ce se întindea peste întreaga mahala de mai tîrziu a Colentinei şi Oborului.

În 1889 însă, terenul bîlciului a trecut prin cumpărare în stăpînirea primăriei Capitalei. Pe vremea aceea „planul tîrgului avea forma unui dreptunghi aproape pătrat, tăiat în lung şi în lat de vreo cîteva strade paralele şi era despărţit în două părţi, aproape egale, de şoseaua ce duce la Pantelimon. Pe atunci, afară de şosea care şi ea era pavată ca vai de lume, celelalte strade nu erau pavate, astfel că, pe timp de secetă, lumea înota în praf şi pe timp de ploaie, în noroi".

Tîrgul Moşilor de acum 80—90 de ani era foarte primitiv organizat, fiindcă proprietarii terenului n-aveau altă grijă decît aceea de a închiria cît mai scump locurile la negustori, la îmbunătăţiri nici nu se gîndeau. În timpul nopţii, Moşii nu erau luminaţi decît de luna de pe cer [23].

Mai tîrziu, în 1902, Tîrgul „*Moşilor*" avea „forma unor semicercuri paralele, tăiate de mai multe linii drepte în forma unor raze, care conduc la un punct central pe care îl ocolesc pe jumătate, succedîndu-se una după alta. Numai strada din mijlocul cercului formează cerc complet. În mijlocul acestui punct central, e un pavilion rotund, care are în mijloc un chioşc acoperit cu o înaltă cupolă rotundă, în care, în joia Moşilor, vine familia regală şi cea princiară. Acest chioşc e înconjurat de o galerie în formă de cerc, tăiată în patru părţi, în care se vînd fel de fel de obiecte de galanterie, bijuterii falşe, turtă dulce şi jucării" [24]. „Strada ce duce de la barieră la pavilion este mărginită la stînga cu vînzători de turtă dulce şi la dreapta cu vînzători de poame uscate, băuturi răcoritoare şi mărunţişuri".

„Strada ce duce de la pavilion la şoseaua Pantelimon şi grădina Eliad *(sic)* e mărginită: la stînga de umbrare pline cu jucării, ceramică, brăţări, mărunţişuri, o panoramă, cîteva cîrciumi, vreo două corturi de căluşei, etc. şi la dreapta, cu berării, menajerii, comedii, circuri, panorame, fotografii *à la minute*, căluşei, dulapuri, prăjini de încercat puterea. Intrarea în grădina Eliad, asemenea e înconjurată de un cerc de panorame, circuri, dulapuri, leagăne, corăbii americane, căluşei, iar în interiorul grădinei sînt instalate barace cu jucării şi un mare număr de restaurante, adăpostite sub corturi de pînză sau de scînduri, în care petrece lumea cea mai scuturată şi cu pungă mai groasă".

Celelalte străzi formînd razele cercurilor sînt rezervate jucăriilor, olăriilor, rogojinăriilor, vînzătorilor de brăţări, dogarilor, lingurarilor şi albierilor, — „iar cele în cerc: cîrciumarilor, ţuicarilor şi vînzătorilor de doniţi, de coşuri, de oale, de străchini, şi de albii. Un spaţiu între intrare şi strada spre doniţi e rezervat vînzătorilor de cruci de piatră şi de lemn şi o stradă vînzătorilor de grîu şi de luminări de ceară" [25].

Tîrgul Moşilor era bîlci mare de unde locuitorii Capitalei cumpărau direct de la producătorii din ţară, o mulţime de materii prime, iar ţăranii o mulţime de obiecte fabricate în oraş sau aduse din străinătate.

Dar Tîrgul Moşilor, după cum am spus mai sus, avea şi o zi specială numită *joia Moşilor* ce corespundea cu *toiul Moşilor* şi se serba cu o deosebită pompă în prezenţa celor mai înalte persoane oficiale. Chioşcul din prima jumătate a secolului al XIX-lea nu se schimbase cu mult în cei dintîi ani ai secolului nostru — era împodobit tot cu ghirlande de frunze de stejar şi adăpostea din vreme pe aceia care trebuiau să primească înaltele oficialităţi. În fruntea delegaţilor se afla mai totdeauna primarul Capitalei ce trebuia să ofere pîine şi sare.

Dintr-o fotografie a timpului, publicată în „Lumea Ilustrată", se vede foarte bine că această delegaţie era îmbrăcată destul de elegant, pentru vremea aceea. Astfel, unii aveau „ţilindre" iar alţii jobene; — haine lungi sau jiletci şi mai lungi; — lanţurile de aur, ale ceasornicelor din acelaşi metal, treceau dintr-o parte în alta a vestei care se vedea întotdeauna prin deschizătura hainei. În mînă, chiar bărbaţii, aveau umbrele de soare, de culoare albă, cu mînere lungi ca nişte adevărate bastoane. În sfîrşit figurile mai tutu-

[23] N. D. Popescu, *op. cit.*, p. 146.
[24] *Ibidem*, p. 144.
[25] *Ibidem*, p. 146.

ror personalităţilor erau încadrate de bărbi şi mustăţi, după moda timpului.

În vara anului 1902, senzaţia bîlciului a fost *Hipodromul Suedez* — pentru prima oară în România, — cel mai mare şi mai renumit circ cu maimuţe, cămile şi tot felul de animale sălbatice. Acesta dădea patru reprezentaţii pe zi şi anunţa pretutindeni că — „animalele sînt excelent dresate şi prezentate într-un manej de fier à la Carol Hagenbeck din Hamburg" [26].

În 1903, I. Procopie Dumitrescu, primarul Capitalei, a transformat o parte din acest tîrg în expoziţie a tuturor produselor industriei mari şi mici şi mai ales a celei casnice din Capitală, pentru ca marele public să cunoască ce se producea în Bucureşti, progresele făcute pe tărîmul industriei, precum şi preţul cu care se puteau vinde produsele industriale.

Cu această ocazie s-a acordat numeroşilor industriaşi-expozanţi, diplome de onoare, medalii şi recompense băneşti.

Mai tîrziu, în 1907, primăria Capitalei a făcut în locul vechiului chioşc de scînduri împodobit cu verdeaţă, un pavilion de zid, înalt şi impunător, cu două scări maiestoase şi patru balcoane, care în ziua cuvenită, era împodobit, în modul cel mai frumos.

Acest pavilion a durat pînă acum vreo cincizeci de ani cînd a fost dărîmat pentru a se construi în locul lui barăci în care se vindeau zarzavaturi.

În 1924, *Tîrgul Moşilor* a fost transformat în expoziţie anuală. Primarul Capitalei de atunci tindea să-l schimbe într-un adevărat tîrg de mostre, după modelul celor din apusul Europei. După părerea noastră, socotim că tocmai această scoatere din tradiţie a făcut să dispară Tîrgul Moşilor, cu toate că la început, şi chiar la cîţiva ani de-a rîndul, distracţiile mecanice în genul acelora din Viena, Paris, Berlin şi Londra date de o societate străină, „*Luna Park*", au adus mai multă atracţie bucureştenilor dornici de noutăţi; ţăranii însă, s-au găsit într-un bîlci străin, nu în cel al strămoşilor lor.

Societatea „*Luna Park*" din Viena a adus în Tîrgul Moşilor o serie de distracţii dintre care amintim următoarele: „*Montagne russe*", un schelet uriaş de lemn pe care circulau, electric, nişte cărucioare fără roţi dar pe o pînză dinţată ce le ducea la 15—20 metri înălţime, în tot felul de întortochieri, producînd adeseori strigăte de groază şi ameţeală, în special femeilor şi copiilor;

„*Gîdilici*" — o platformă mare, rotundă, cu bănci pe ea, care se învîrtea neregulat, producînd o senzaţie deosebită, de ameţeală;

„*Troleibuz*" un fel de mici tramvaie electrice; — cărucioare cu fund de cauciuc şi troleu care atingea o reţea de sîrmă electrică, dîndu-ţi posibilitatea să conduci un vehicul special fără nici o frică de accident, cu toate că aceste cărucioare se ciocneau între ele, nu se întîmpla însă nici o nenorocire. Singurul dezavantaj era că se înţepeneau şi atunci trebuia să intervină un om de serviciu ca să le depărteze unele de altele.

„*Zidul Morţii*" un butoi uriaş de pe fundul căruia un motociclist mergînd în viteză mare se ridica pe pereţi, spre admiraţia şi spaima spectatorilor cari priveau de pe platforma de sus. Acest joc al vitezei era însă foarte periculos şi de cîteva ori s-au întîmplat accidente destul de grave, aşa că pe bună dreptate numirea pe care ei o dăduseră „*Zidului*" era cu totul potrivită.

Dar în afară de aceste distracţii amintite mai sus care se găseau în „Luna Park", în interiorul bîlciului se aflau altele din care amintim:

---

[26] „Universul" din 29 mai 1902.

„Lanţurile“ nişte scăunele legate cu lanţuri care se învîrteau în aer, producînd deosebită plăcere, dar şi acestea, la început, au dat cîteva cazuri de schilodiri, unele chiar mortale. Mai tîrziu însă, graţie măsurilor de precauţie nenorocirile de mai sus s-au înlăturat.

„Roata Norocului“, care, la început, avea cîştigătoare numai jumătate din numerele indicate pe circumferinţă. În acest caz roata se oprea mai întotdeauna la spaţiile fără numere, adică cu pierdere; — mai tîrziu însă, cînd acest joc nu mai atrăgea amatori, patronii au făcut toate numerele cîştigătoare, — bineînţeles, că cele mai multe obiecte marcate erau destul de simple şi ieftine.

În afară de aceste distracţii care costau mai totdeauna atît cît voiai, erau unele mai ispititoare pentru bieţii ţărani şi cei lipsiţi de pricepere. Cu acestea se ocupau cîţiva netrebnici, foşti clienţi ai puşcăriilor. care speculau naivitatea oamenilor şi storceau de multe ori, de la oamenii simpli şi ultima rezervă de hrană pentru a doua zi.

Unul din aceste jocuri de *„noroc“* era *„Uite bobu nu e bobu“* care se făcea cu ajutorul unor degetare şi un grăunte de miez de pîine, care se găsea mai mult sub unghia unui *„specialist“* decît sub degetare. La acest joc pentru o sută pontată „luai“ cinci şi aşa mai departe.

Altă ispită era *„Alba şi Roşia“* — joc de cărţi, agilitate şi pungăşie; — apoi zarurile cu cîştiguri de ceasornice, dar nu pentru cei care jucau cu adevărat ci pentru cei care făceau parte din tabăra *„specialiştilor“* şi care se găseau întotdeauna în jurul acestor tarabe unde se făceau jocurile.

Pentru potolirea setei şi a zădufului care era în tîrg, vizitatorul avea la dispoziţie bragă şi limonadă de la putină, trasă cu ajutorul unei sticle, lungi, găurită la fund. În limonada din aceste putini, ca să fie rece, se afla gheaţă naturală aşa cum venise de la gheţăriile destul de numeroase, pe acea vreme, din marginea Capitalei. Mai tîrziu Serviciul sanitar a interzis folosirea acesteia şi a obligat pe „negustori“ s-o înlocuiască cu cea artificială fabricată din apă curată.

Limonada de la putină era destul de ieftină: *„două la ban şi una degeaba“*; la fel şi aceia pe care o vindeau aşa-zişii turci, în anumite vase orientale de alamă purtate în spate şi împodobite cu tot felul de bani de aramă şi panglicuţe. Aceasta era *„şampania răcoritoare“*, *„şămpănicaa“* care, din cauză că avea puţină piatră acră în ea, făcea spumă cînd era turnată în pahar.

Dar toate acestea de mai sus spuse despre Tîrgul Moşilor, sînt numai o parte din noianul de „minunăţii“ care se puteau vedea la Moşi. Mai tîrziu, prin 1935, în locul acestui bîlci, a fost mutată piaţa „Bibescu Vodă“, adică piaţa cea mare a oraşului care se găsea la poalele dealului patriarhiei, în locul căreia se află astăzi două mari scuaruri. Piaţa „Bibescu Vodă“ nu mai putea rămîne acolo, deoarece locul devenise prea strîmt iar îmbulzeala foarte mare.

Generaţia actuală ştie prea puţin — mai mult din cele auzite de la bătrîni sau din ce s-a scris — despre felul cum arăta Tîrgul Moşilor altădată, pe ce suprafaţă imensă se întindea, despre viaţa veselă şi zgomotoasă a zecilor de mii de ţărani veniţi de la deal, munte şi şes şi poposiţi prin străzile oraşului, curţile hanurilor sau ale cunoscuţilor din vecinătate.

LIPSCANII ŞI IMPORTANŢA LOR ÎN DEZVOLTAREA COMERŢULUI

Dacă porneşti din Piaţa Sf. Gheorghe înspre Calea Victoriei eşti obligat să treci printr-o stradă îngustă şi nu prea lungă, care se termină în faţa magazinului „Victoria". Este strada Lipscani, una dintre cele mai importante artere ale oraşului Bucureşti de altădată şi de astăzi. Forfota oamenilor alergînd de la o vitrină la alta, dintr-un magazin în altul, nu se potoleşte decît după ce obloanele au fost trase şi cheile s-au învîrtit în broaştele uşilor, zăvorînd pînă a doua zi mărfurile dinăuntrul prăvăliilor. Este singura stradă din Bucureşti, poate, care nu are apartamente de locuit ci numai prăvălii şi instituţii bancare, de la parter pînă la etajul întîi sau doi. Şi această caracteristică cred că a avut-o şi altădată, acum o sută sau două sute de ani în urmă. E strada negoţului şi numai a negoţului; şi aşa a fost dintru început şi pînă în prezent.

Uliţa Lipscanilor, chiar dacă nu cu acest nume, există de la începutul secolului al XVII-lea, bineînţeles ca o stradă foarte îngustă care făcea legătura între centrul comercial al oraşului, „buricul tîrgului" ce se afla în jurul bisericii Sf. Gheorghe — cu noua arteră Podul Mogoşoaiei (Calea Victoriei) care va căpăta o importanţă deosebită pe vremea lui Constantin Brîncoveanu.

Fiind socotită ca o stradă în plin centrul oraşului, dornicul de multă bogăţie domnul Şerban Cantacuzino ridică pe partea dreaptă a ei, pe un teren întins, unul din marile hanuri bucureştene care-i va purta numele şi care va dăinui pînă spre sfîrşitul secolului al XIX-lea, adică pînă în 1880, cînd în locul lui s-a construit palatul Băncii Naţionale.

Alte hanuri importante pe această uliţă, dar construite mai tîrziu, au fost Hanul Greci, peste drum de actuala Bancă Naţională, Hanul Zlătari în jurul bisericii cu acelaşi nume care avea intrare şi pe Podul Mogoşoaiei, iar vizavi de acesta Hanul Filipescului care avea o faţadă pe str. Lipscani, iar alta pe Calea Victoriei de azi.

În primele decenii ale secolului al XIX-lea s-a construit Hanul cu Tei, pe partea dreaptă cum mergi spre Calea Victoriei, existent şi astăzi în partea lui dinspre strada Blănari, care are încă deasupra intrării, dăltuit în piatră, anul 1833, dată cînd a fost construit.

În continuare amintim un grup de prăvălii numit Hănişorul, proprietatea marelui neguţător toptangiu de lipscănie Tudor Hagi Tudorache, şi apoi pe o parte şi pe alta, fără nici un cît de mic spaţiu liber între ele, prăvăliile care se înşirau ca mărgelele de la un cap la altul al uliţei.

Întreaga uliţă fiind un vad comercial de mîna întîi terenul era foarte scump, iar prăvăliile foarte înguste la faţadă, cu toate că în adîncime erau destul de lungi, unele ajungînd, de cele mai multe ori, pînă în uliţa cealaltă din spate. De altfel, această caracteristică se poate observa şi astăzi la multe din prăvălii care n-au o lăţime mai mare de doi metri.

Construite la început din bîrne de stejar, acoperite cu șindrilă, din cauza deselor incendii, aceste prăvălii la începutul secolului al XVIII-lea au fost făcute din cărămidă, iar învelișul a fost schimbat prin olane zise turcești; numai de la mijlocul secolului trecut s-a întrebuințat tablă pentru acoperiș.

Strada, pămîntoasă la început, a fost bătută cu piatră măruntă și cu moloz, mai apoi podită cu bîrne, iar spre sfîrșitul secolului trecut așternută cu pavele de lemn, rotunde sau dreptunghiulare puse în picioare ca să aibă mai multă rezistență și duritate. Porțiuni din pavajul de lemn se mai puteau vedea pe ea, în unele locuri, pînă în preajma primului război mondial.

Strada era foarte îngustă, mult mai îngustă decît astăzi, lățimea ei, fără trotuare, era de 5—6 metri, încît circulația pietonilor amestecată cu a vehiculelor de toate categoriile era destul de anevoioasă și de multe ori chiar periculoasă. Astăzi, mai tot timpul zilei, circulația vehiculelor pe această stradă este interzisă, ea fiind liberă numai în anumite ore înainte de închiderea prăvăliilor, pentru aprovizionare cu mărfuri.

Strada Lipscani și-a căpătat numele de la negutătorii români (în bună parte), greci, bulgari, sîrbi etc. care își aveau prăvăliile aici, unde își desfăceau marfa adusă din vestitul iarmaroc al orașului Lipsca.

Negutătorii de altă dată (secolele XVII—XIX) erau de două feluri: negutători *drumeți* și *așezați*. Cei dintîi erau mai numeroși și veneau cu carele încărcate cu marfă, din țară sau din afara hotarelor, și se așezau în interiorul marilor hanuri bucureștene. Aici se odihneau, după drumurile lungi și grele, vindeau mărfurile pe îndelete, înăuntrul hanurilor sau pe la curțile domnești și boierești și apoi plecau iarăși după mărfuri. Viața lor și-o petreceau mai mult în călătorii de acest fel.

Negutătorii *așezați* aveau prăvălii sau dughene cu uși și ferestre ferecate, cu obloane grele peste care se încrucișau traverse de fier și lacăte mari. Obloanele se ridicau de jos în sus și ziua erau agățate cu un cîrlig de strașina acoperișului, fiind astfel un adăpost contra ploii sau a soarelui.

Cînd aceste feluri de obloane au fost interzise pentru aspectul lor primitiv și oriental, ele au fost înlocuite, la majoritatea prăvăliilor, cu obloane de fier, ferecate de meșteri locali. Se mai pot observa și azi astfel de obloane rămase ca mărturii documentare ale unor vremi trecute, dar înregistrate pe răbojul istoriei noastre.

*

Nu știm precis, documentar, care și cînd au fost primii negutători români porniți de pe meleagurile noastre care au înfruntat drumurile lungi și necunoscute ca să aducă mărfuri din vestitul tîrg al vechiului centru comercial Lipsca. În limbajul negutătorilor noștri de altădată, mărfurile străine aduse din apusul Europei, se mai numeau „de Austria și Saxonia", cu toate că ele erau cumpărate în marea lor majoritate numai de la tîrgul din Lipsca.

Cert este că, pe vremea lui Constantin Brîncoveanu, sau mai precis la începutul secolului al XVIII-lea, drumul spre Lipsca era cunoscut de negutătorii români. Cei din Țara Românească, urmau drumurile prin provinciile austriece care erau mai bine întreținute și păzite, iar negutătorii din Moldova obișnuiau mai mult drumurile prin provinciile prusiene și prin Polonia.

Din documentele arhivelor din Transilvania se știe precis că numai în anul 1726 negutătorii bucureșteni au adus opt care cu marfă de la Lipsca. Nu cunoaștem mărfurile importate la acea dată și nici numele negutătorilor; unul singur ne este pomenit cu doi ani mai tîrziu, „Istrate lipțcanul", vestit

pentru acea vreme pe piaţa comercială a oraşului capitală de pe malurile Dîmboviţei.

În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, în lumea celor bogaţi din ţările noastre începe o altfel de viaţă în ceea ce priveşte locuinţele, mobilierul, îmbrăcămintea şi felul de petrecere. Pentru satisfacerea acestor gusturi trebuiau mărfuri noi, mai variate, mai frumoase şi în cantitate mai mare, dar nu aduse din Imperiul otoman ca şi pînă atunci, ci din apusul Europei.

După pacea de la Kuciuk-Kainargi, din 1775, această problemă s-a uşurat şi mai mult. Comerţul a căpătat o adevărată înviorare, s-au înfiinţat noi porturi la Dunăre, iar marile puteri şi-au trimis reprezentanţi diplomatici în ţările române, care de fapt se ocupau mai mult de treburile economice, patronînd pe sudiţi (cetăţenii lor) în cumpărarea şi vînzarea diferitelor mărfuri. De la această dată negustorii români au putut mai uşor să se îndemne la drumurile lungi spre centrele din apusul Europei. De un mare ajutor au fost conaţionalii lor din Transilvania, care aveau legături mai vechi cu tîrgurile europene, în special negustorii din Braşov şi Sibiu.

Călătoriile pentru cumpărarea de mărfuri se numeau *taxiduri* şi durau 6—8 săptămîni dusul şi cam tot atîta întorsul, plus statul acolo, deci în total cam trei luni de la plecare. Drumurile lor treceau aproape toate prin Viena sau Beci, cum se spunea pe acea vreme.

În jurul anului 1780 se aduceau la Bucureşti şi în celelalte centre din Ţara Românească următoarele mărfuri: *dansca* (cuţite de Danzig), *chilimuri* de Breslau, *şiftu* (Schieftuch) şi *novigaton* (Neue Gattung), pahare şi oglinzi din Veneţia, postavuri de Flandra numite de negustori *filendriş*, diferite mătăsuri şi broderii, sobe de tuci, geamuri pentru ferestre, furculiţe şi chiar scobitori.

Cu timpul, cerinţele boierilor şi tîrgoveţilor devin din ce în ce mai mari, iar varietatea şi cantitatea mărfurilor cu totul alta. Înmulţindu-se deci cererea de mărfuri, nu era suficientă numai cea adusă de lipscanii din Bucureşti, aşa că mulţi negustori, boieri şi chiar domni făceau apel la marii neguţători români din Braşov şi Sibiu. În această aprovizionare a pieţii interne, un loc de frunte îl ocupă firma condusă de Constantin Hagi Pop, acest inimos şi priceput oltean, care continuă negoţul bătrînului Hagi Pătru Luca de la Sibiu, căruia îi va deveni ginere.

După moartea acestuia, la 1808, firma va fi condusă de Zenovie Constantin Hagi Pop şi asociatul său bănăţeanul Stan Popovici, sub sfaturile înţelepte ale Păuniţei, văduva răposatului hagiu.

De la această firmă care avea numeroşi ciraci şi contabili, multe sucursale şi legături în Bucureşti, Craiova, Rîmnicu Vîlcea etc., în oraşele din Transilvania, apoi în Viena, Lipsca, Constantinopol, Triest şi multe alte centre din statele europene, ni s-a păstrat o imensă arhivă (circa 400 000 scrisori, acte, registre) care alcătuiesc un adevărat tezaur de informare economică pentru perioada 1760—1850. O foarte mică parte din ea a fost publicată, în volume documentare sau studii, de N. Iorga, D. Z. Furnică, George Potra, Andrei Oţetea şi alţii.

Din noianul de răvaşe trimise firmei Constantin Hagi Pop, aflam că se cereau, pe lîngă celelalte de mai înainte, următoarele mărfuri: postavuri de Brünn, mătăsuri de Lyon, pînzeturi de Linz, cituri şi belacoase de Veneţia, mărămi de Olanda, muselină engleză, cameloturi, fir pentru împodobirea veşmintelor sau galoane, tabac de Pernambuco, coniacuri de Viena şi Veneţia, vinuri apusene, ananasuri, lichioruri, cafea de Olanda, pesmeţi, sticlarii, oglinzi, ceasornice de buzunar sau de perete, lucruri de metal, icoane smăl-

ţuite, ceară tare în special roşie pentru sigilii, hîrtie veneţiană *tricapello*, foarte fina, şi hîrtie obişnuită mai aspră şi groasă; de asemenea trăsuri luxoase (carete) care costau sume mari de galbeni de aur.

Ceva mai tîrziu înregistrăm cereri de: postavuri de Reichenberg, pînză de Eperjes, camăşi de Rákos, flanele de Viena, canapele, garnituri de scaune, sfeşnice de argint, tot felul de unelte, cristaluri franceze, încălţăminte, batiste, umbrele, pălarii şi chiar peruci.

Şi felul mărfurilor trimise de anumite firme sau aduse de neguţătorii noştri se înmulţeşte mereu: linguri şi farfurii de cositor, tipsii, cuţite cu mînere de os sau smălţuite, bricege, nasturi, panglici, tabachere, ceai, pişcoturi, ziare, cărţi, pistoale sau numai ţevi de pistoale, aşa cum comandă Milea abagiu neguţatorului Sava Ioanovici din Craiova să-i aducă de la Lipsca, „una pereche ţevi de pistoale cu oţelile lor bune englizeşti".

Mulţi ctitori de biserici sau donatori evlavioşi, direct sau prin intermediari, comandă clopote la Lipsca sau le trimit pe cele vechi şi sparte să le toarne din nou sau să le mărească. Amintim un singur caz, cu toate că sînt multe, acela al boieroaicei oltene Dumitrana Ştirbei (soţia marelui logofăt Constantin Ştirbei, bunica domnului Barbu Ştirbei) care, încă din aprilie 1779, scrie „cinstitului şi al mieu iubit întocmai ca un fiu dumnealui chir Hagi Constantin Pop, cu părintească dragoste şi fericită sănătate", rugîndu-l să depună toată grija şi silinţa pentru repararea sau dacă nu se poate, pentru turnarea din nou a clopotului trimis. Mai roagă mult ca *mademul* adică metalul (bronzul) ce se va pune în plus să nu se schimbe, să fie de aceeaşi bună calitate, deoarece ţine mult la el, „fiindcă acest clopot iaste cumpărat de răposatul tatăl mieu de la Lipsca". Inscripţia de pe marginea lui să fie repetată, iar *mademul* să nu se schimbe, fiind foarte bun şi reuşit, „că glasul acestui clopot nu s-au aflat din Olt încoace".

Cu aceeaşi ocazie, Dumitrana Ştirbei îl mai roagă pe neguţătorul hagiu să-i trimită, contra cost, două sfeşnice la fel ca cele de la bisericile Maica Precista şi Sf. Gheorghe; „un *font* * de aţă nemţească, numai să fie mai subţire de cum trimisăi dumitale sămn" şi o jumătate *font* de candel alb.

Fiul Dumitranei, Barbu Ştirbei, fost mare vornic, în mai 1808, roagă pe Constantin Hagi Pop din Sibiu să se intereseze cam cît ar costa masa, întreţinerea şi profesorii pentru învăţătura unui fiu al unui bun prieten de-al său care este „un *evghenis* om al mării sale prinţipului Ipsilant". Doreşte ca acest tînăr să *spudacsască* ** întîi la Beci (Viena) şi apoi la Lipsca, să se facă doctor.

Printre neguţătorii de seamă din Bucureşti, în comerţul de lipscănie, spre sfîrşitul secolului al XVIII-lea şi în prima jumătate a secolului al XIX-lea, putem aminti pe următorii: Christofor Ioan Scurti (1775) şi urmaşul său Gh. Scurti, Tudorache Hagiu, Ioan Trandafil (1817), Tudor Hagi Tudorache, Alexandru Hagi Petkoglu (1822), Nicolae Chiru (Kirilof), Ştefan Hagi Stoica (1836) şi mai apoi fiul acestuia Nicolae Hagi Stoica, Dimitrie Gheorghiu, Constantin Nazlîm, Nicolae Ion (1844), Ion Manovici, Canusi etc., iar din ciracii acestora pe Gh. Toncovici, Th. Dumitriu, Constantin Hagi Tudorache, G. Marin, Ştefan Al. Panteli, G. St. Coemgiopolu, Parascheva Athanasiu, Ilie Zamfirescu, Nicolae Voicu, Bănică Ioan, Stancu R. Becheanu, George San Marin, Petre Pop, A. B. Dancovici, Dumitru H. Preda, Vasile Tomovici, Petre Enciulescu, Ghiţa Ioan, Al. Hagi Panteli, Ion Radovici, Luca Teodo-

* *f nt*, *funt* sau *fund* — măsură de greutate = 0,453 kg.
** *spudacsasca* — studieze.

rescu şi încă alţii. Marea lor majoritate se duceau personal la Lipsca sau în alte centre să se aprovizioneze cu mărfuri.

Socotim necesar să schiţăm foarte pe scurt activitatea cîtorva mari neguţători lipscani, fiindcă au fost adevărate figuri pe piaţa Bucureştilor şi s-au bucurat de o deosebită atenţie chiar în lumea comercială din afara ţării noastre.

În ordine oarecum cronologică începem cu Tudor Hagi Tudorache (1768—1848) care şi-a început ucenicia în 1780 la jupînul Tudorache Hagiu ce avea prăvălie de lipscănie în Hanul Sf. Gheorghe. Fiind foarte priceput şi energic, după ce-şi termină stagiul şi ajunse capabil de a conduce singur treburile unei prăvălii, stăpînul său îi dete pe unica sa fiică de soţie, cu o zestre mare, şi-l luă în asociaţie alături de el, iar după moarte îi lăsă, prin testament, o avere considerabilă.

Se spune că Tudor Hagi Tudorache nu ştia carte, de-abia putea să iscălească, dar era dotat cu o inteligenţă deosebită încît întrecea pe mulţi din cei care-şi tociseră coatele pe băncile şcolilor din ţară sau străinătate.

El a ştiut la timp ce să facă cu banii mulţi ce-i avea. Fără să se ducă personal în apus (nu s-a dus niciodată, numai în părţile răsăritene, la Sf. Mormînt, de unde s-a întors cu titlul de hagiu), a comandat mari cantităţi de mărfuri prin reprezentanţii firmelor din Viena şi Lipsca care veneau periodic la Bucureşti şi astfel îşi transformă prăvălia de detaliu într-un mare magazin de engros.

Pentru corespondenţa cu firmele respective, făcută în limba germană, şi-a angajat un om priceput, iar mai apoi tot în acest scop, l-a trimis pe nepotul său Nicolae Voicu [1] să se specializeze la Viena. Cu timpul acesta s-a stabilit şi s-a căsătorit acolo, devenind unul din stîlpii vieţii comerciale şi bancare vieneze, fiind declarat pentru merite deosebite cetăţean de onoare al oraşului.

Tudor Hagi Tudorache devenind un mare angrosist, avînd marfă mai ieftină, cumpărată cu bani gata şi nu pe credit, aproviziona cu marfă pe mulţi negustoraşi din Bucureşti sau din oraşele din ţară, iar din ucenicii care i-a avut a făcut neguţători de seamă care au jucat un rol deosebit în dezvoltarea comerţului românesc.

La moartea sa a lăsat o avere imensă, case, moşii, diverse bunuri, o prăvălie în Hanul cu Tei şi un grup de prăvălii numit Hănişorul pe Uliţa Lipscanilor.

Fiul său cel mai mare Costache Hagi Tudorache încă înainte de moartea tatălui său, în august 1847, a deschis pe cont propriu o mare prăvălie de lipscănie. Acest lucru l-a făcut în tovărăşie cu Leon Manoach, la care s-a adăugat peste doi ani ca tovarăş şi Gheorghe *sin* Marin (George San Marin).

Capitalul celor trei asociaţi, în 1849, era de 400 000 lei (C.H.T. = 192 481; L. M. = 131 777; G.s. M. = 94 500) iar la catagrafia făcută în 1852, el se urcase la frumoasa sumă de 941 000 lei, deci obţinuseră un beneficiu de peste o jumătate de milion numai în trei ani.

Un alt mare neguţător lipscan a fost Nicolae Chiru (1775—1849) născut într-un sătuleţ din apropierea Vălenilor de Munte. Fiind un bun gospodar şi priceput în treburile agriculturii, după ce a ţinut în arendă unele moşii şi şi-a făcut o bună stare materială, s-a apucat de negoţul cu blănuri. În acest

[1] George Potra, *Un negustor român, Niculae de Woikowitz, cetăţean de onoare al Vienei (1803—1868)*, în „Almanahul parohiei ortodoxe române din Viena“ 1967, p. 88—95.

scop făcea dese călătorii în Rusia unde a făcut legături puternice, a cunoscut şi s-a împrietenit cu diferite personalităţi ale comerţului rusesc.

Din Rusia şi din Siberia aducea mari cantităţi de blănuri şi în special samurul şi vulpile argintii care erau foarte căutate în toate statele Europei. Tăbăcirea acestor blănuri o făcea într-o vestită fabrică din Lipsca; o parte le vindea acolo la marele tîrg anual, iar altele erau aduse în Bucureşti şi vîndute cu *toptanul* (engros) în prăvălia ce avea în Hanul cu Tei pe strada Lipscani. Din actele firmei rezultă că vindea numai blănuri fine şi anume: samur, cacom (hermină), vulpi negre, vulpi argintii, sangeapi negri, jder, rîs, toate cumpărate de oameni bogaţi care le considerau un accesoriu obligatoriu la cartea lor de vizită.

Nicolae Chiru care-şi schimbase numele în Kirilof, după moda rusească, avînd blanuri fine, multe şi foarte bine tăbăcite, deci de calitate superioară, între 1820 şi 1830, prin vînzarea lor ajunse cel mai mare negustor de această branşă din întreaga Ţară Românească.

Cu timpul, N. Kirilof nu se mulţumi numai cu această ramură de comerţ, ci împreună cu ginerele său Paraschева Athanasiu au adus mari cantităţi de manufactură din Lipsca. Luînd aceste mărfuri cu bani gata (ca şi Tudor Hagi Tudorache), deci nefiind obligaţi să plătească dobînzi grele, ei le cumpărau cu un preţ mai mic şi deci puteau să le vîndă mult mai ieftin decît ceilalţi toptangii.

Pe lîngă mărfurile obişnuite de lipscănie, Nicolae Kirilof aducea „din nauntru" adică din strainătate (Lipsca, Viena şi alte centre mari din Europa) stofe fine şi ţesaturi de mătase cusute în fire de aur şi argint pe care marea boierime şi în special soţiile lor le aşteptau cu multă nerăbdare şi pentru care cheltuiau mari sume de bani scoase din povara muncilor grele ale ţăranilor ce lucrau pe moşiile lor.

Nicolae Kirilof a avut cinci fete şi un băiat anume Alexandru (1819—1881). Acesta a fost trimis de taică-său să facă studii economice la Leipzig şi Paris şi pentru a-şi completa cultura generala i s-a dat posibilitatea să vadă ţări, oraşe, fabrici şi mari întreprinderi din ţările apusene.

Cult, de o inteligenţă remarcabilă şi dotat cu o fire extrem de vioaie, la întoarcerea în ţară este luat ca asociat de tatăl său, iar la moartea acestuia rămîne singur proprietarul firmei „Kirilof tatăl şi fiul".

La scurta vreme însă, socotind că comerţul de lipscănie cu toptanul nu se potriveşte cu firea sa, oarecum aristocratică, a cedat magazinul cu toată marfa sorei şi cumnatului său Luca Lucasievici, bucovinean de origine, iar el s-a facut bancher, socotind că în noile împrejurări ale ţării, această preocupare îi va aduce mai mulţi bani, fără prea multă agitaţie.

Într-adevăr, după Revoluţia din 1848, se constată o mare înviorare a vieţii economice în ţara noastră. „Relaţiile întinse comerciale pe care negustorii din ţară le aveau cu cei din străinătate, aprovizionările de mărfuri în mare, care făceau obiectul acestor relaţii, necesitau organizarea unor serioase instituţiuni de credit, capabile să finanţeze asemenea iniţiative şi să le susţie, punîndu-le la dispoziţie banii necesari".

Iată pentru ce o serie întreagă de case importante bancare iau fiinţă în această epocă şi iată motivul care a determinat pe Alexandru Kirilof să îmbrăţişeze profesiunea de bancher.

Alexandru Kirilof, alături de alţi mari negustori şi bancheri, este membru fondator al Bursei din Bucureşti. El ca şi alţii a sprijinit cu mulţi bani pregătirea Revoluţiei de la 1848, iar I. Heliade Rădulescu în nenumăratele lui nevoi familiale, profesionale, de editor şi tipograf, s-a bucurat pînă tîrziu

de creditul acestui bancher român, pe care îl găsim alături de C. A. Rosetti, fraţii Goleşti şi alţi patrioţi, în toate acţiunile de regenerare a ţării.

Un alt neguţător lipscan este Stancu R. Becheanu (1826—1907) care în 1844, la vîrsta de 17 ani, „s-a aşezat la stăpîn“ la Dimitrie Gheorghiu şi Nicolae Ion, lipscani, cu leafa de 350 lei pe an, depunînd în pastrare şi cei 175 lei ce-i avea drept simbrie de la Slatina.

După experienţa cîştigată în 7 ani şi cu economia făcută, se întovărăşeşte cu Luca Teodorescu — depunînd amîndoi un capital de 10 000 lei — şi cu sprijinul moral al negustorului Ion Manovici, în 1851, deschid o prăvălie de lipscănie cu emblema „La trandafirul alb“.

Dintru început, fiind un om energic şi foarte întreprinzător, aprovizionarea pravăliei cu marfă o face personal şi singur prin drumurile ce face regulat la Lipsca şi mai apoi la Paris, unde îşi alege de comisionar pe un renumit agent de cumpărare de mărfuri numit Rotschild, pe care l-a avut tot timpul negoţului său.

Din 1858 « s-a desfacut › de tovărăşia lui Luca Teodorescu, rămînînd singur cu magazinul şi toate afacerile care-i mergeau din ce în ce mai bine, mai ales după ce s-a căsătorit, în 1861, cu fiica neguţătorului Ioniţă Constantinescu de pe Podul Mogoşoaiei, care-i aduse ca zestre frumoasa sumă de 2 500 galbeni. În timpul Războiului de la 1877—1878 a fost însărcinat cu furnizarea de cojoace trebuitoare armatei.

După ce şi-a asigurat o stare materială bună, a făcut şi politică fiind alaturi de Ion C. Brătianu şi C. A. Rosetti; a fost membru şi vicepreşedinte al Camerei de comerţ din Bucureşti, deputat şi senator în diferite sesiuni de-a rîndul.

Ultimul din marea galerie a neguţătorilor lipscani de odinioară, despre care vom spune cîteva cuvinte, este Gheorghe Coemgiopolu (1819—1878). Acesta este fiul lui Ştefan Gheorghe *cuiumgiu* (argintaru), născut în oraşul Monastir (Bitolj) şi stabilit în Bucureşti în 1879, unde şi-a deschis un atelier de argintărie în Hanul Zlătari pe partea străzii Lipscani. Fiind şi staroste de argintărie *(cuiumgi-başa)* şi-a schimbat numele în Coemgiopolu, pe care l-a purtat fiul şi urmaşii.

Murind de timpuriu n-a avut posibilitatea să-şi înveţe feciorul în acelaşi meşteşug, aşa că acesta, după ce a deprins învăţătura grecească, a intrat în serviciul neguţătorului lipscan Parascheva Athanasiu.

Cu inteligenţa ce avea, priceperea dobîndită şi averea rămasă de la părinţi, la majorat, el deschise pe cont propriu un mare magazin de lipscănie (stofe, postavuri şi pînzeturi) şi un atelier de croitorie pentru haine bărbăteşti, pe strada Lipscani, în faţa actualei străzi Şelari.

Dîndu-şi seama că epoca în care trăia cuprinde o perioadă de transformare totală a vechiului port românesc în haine europeneşti, şi cum clasa dominantă — burghezia şi boierimea — erau în plină dezvoltare şi dornică de a se moderniza, Gheorghe Coemgiopolu, ca să cîştige protipendada română, aduse pe maeştrii croitori *Prinţian* şi *Franke* de la Viena şi mai tîrziu pe vestitul *Coluvrin* de la Paris.

Datorită acestui fapt, toată elita românească cumpăra şi se îmbrăca la Coemgiopolu, iar el deveni foarte cunoscut şi cel mai bogat negustor de lipscănie. Pentru merite deosebite a fost ales staroste al lipscanilor şi la puţină vreme chiar staroste al tuturor corporaţiilor.

Coemgiopolu — la propunerea învăţatului Petrache Poenaru care convinsese guvernul să facă în comuna Pantelimon o pepinieră de duzi de 80 hectare şi o crescătorie de viermi de mătase — a hotărît să facă din această in-

dustrie casnică o industrie de export. Pentru a se convinge cum ar putea merge afacerile, el a prezentat la expoziția de la Lyon mătase filată cu mîna, iar juriul respectiv i-a acordat medalia de aur, socotind probele expuse de cea mai bună calitate.

Tot acolo, Coemgiopolu fu sfătuit să producă în cantități industriale această mătase, fiind asigurat că toată producția va fi cumpărată de fabricanții și negustorii din Lyon.

Întors în țară, cu ajutorul lui Gh. Cantacuzino, V. Nicolici, V. Obedeanu și N. Andronescu, a constituit o societate de sericicultură şi a construit prima fabrică de filat gogoşile de mătase în comuna Dămăroaia, lîngă Bucureşti la acea dată.

Fabrica a fost înzestrată cu o uriaşă mașină ce avea 160 roţi, identică cu maşinile care în acea epocă se întrebuințau în marile fabrici de la Lyon. Pentru funcţionarea maşinii și pentru a învăța pe lucrătoarele romånce acest meşteşug, a adus specialişti şi torcătoare din Franța.

În primul an de funcționare — 1859 — fabrica a prelucrat 10 000 ocale de gogoşi şi a filat 400 ocale mătase de cea mai fină calitate, iar 40 fete romånce din comuna Băneasa au deprins minunat meşteşugul arătat de torcătoarele franceze.

Întreprinderea întemeiată de Gh. Coemgiopolu luă în scurtă vreme o dezvoltare considerabilă şi se credea sigur că această industrie va produce unul din cele mai importante venituri ale țării. Exportul de gogoși și sămînță, care se ridica la suma de 334 000 lei, în 1859, ajunge în 1863 la 11 400 000 lei, dar din cauze interne și externe, în 1864, scade la 11 000 lei aducînd falimentul acestei industrii şi o pagubă imensă respectivilor asociați, Coemgiopolu fiind aproape ruinat.

Prin contactul pe care l-au avut negustorii lipscani cu țările vizitate, cu firmele și oamenii de afaceri, ei și-au dezvoltat orizontul, au învățat limbi străine: greaca, germana, franceza, italiana etc.

— Mărfurile și produsele noastre le-au făcut cunoscute străinătății, iar de acolo au adus în țară tot ce li s-a părut mai bun și mai interesant.

— Au schimbat aspectul oriental al veșmintelor, au contribuit la mobilarea occidentală a interioarelor lor și a boierilor. Și-au împodobit casele cu obiecte de lux şi de artă, ba chiar cu picturi între care se numărau portretele lor, de multe ori în mărime naturală, făcute de mari pictori străini (exemplu pictorul austriac *Frankerberger* etc.) pentru care plăteau pînă la 500 galbeni împărăteşti (chesaro-crăieşti), ceea ce echivala un singur tablou cu valoarea unei mici proprietăți în București.

— Au făcut donaţii prețioase mănăstirilor, au ctitorit biserici şi au întemeiat diferite instituții de binefacere și cultură, căutînd prin aceasta să-și „ispăşească“ păcatele făcute în negustoria lor. Academia Română numără printre donatorii săi pe cîțiva mari negustori lipscani.

— Și-au cumpărat moșii de pe care au obținut venituri mai mari decît proprietarii de mai înainte. Aceasta s-a datorat faptului că au introdus noi metode agricole în lucrarea pămîntului, unelte mai perfecționate și chiar maşini cu aburi.

— Au întemeiat unele întreprinderi și fabrici în care au introdus tehnica apuseană, aducînd chiar specialişti şi lucrători pricepuți din străinătate, care să pregătească elementele indigene necesare.

— Și-au construit case foarte frumoase, mult mai arătoase chiar decît ale boierilor, contribuind astfel la ridicarea urbanistică a Capitalei şi a altor oraşe.

— Au încurajat (plătind întreaga cheltuială) pe unii editori sau autori să tipărească cărţi religioase sau de cultură generală, lucrări originale sau în traducere.

— Au ajutat, în mod concret, pe unele rude mai sărace să devină neguştori de seamă, iar pe tinerii studioşi i-au trimis, pe socoteala lor, la învăţătură în străinătate, aşa cum a fost cazul lui Vasile Boerescu, susţinut materialmente de unul din aceşti neguţători lipscani pe toată perioada cît a stat în Franţa.

— Pentru merite deosebite dar şi pentru sumele date, unii au fost primiţi în categoria boierilor, iar alţii au căpătat diferite ranguri onorifice de la domnii ţării; pentru merite sau sume mai mari, Imperiul habsburgic le-a oferit titluri de nobleţe.

În concluzie putem spune că lipscanii, adică marii neguţători de altădată şi în special cei din secolul al XIX-lea, au avut un rol deosebit de important în dezvoltarea comerţului, industriei, culturii, presei şi urbanisticii din ţara noastră. Pentru a obţine cît mai multe drepturi şi o piaţă unică de desfacere, au luptat împotriva boierilor conservatori şi retrograzi care nu voiau să-şi piardă vechile privilegii, şi, alături de masele populare, au contribuit mult la alegerea lui Alexandru Cuza ca domnitor al ambelor principate române.

CAFENELE

Stăpînirea turcească, care s-a exercitat timp de cîteva secole asupra țărilor române, a influențat într-o anumită măsură și modul de viață, obiceiurile, vestimentația etc.

În costumele bărbaților și femeilor din protipendadă au apărut calpace, anterie lungi, șaluri de mătase la mijloc, iar la femei în afară de unele articole de toaletă, stofe, mătăsuri, și pînzeturi, cu numiri turcești și podoabe (inele, brățări, salbe, paftale de sidef sau de metal, argintate sau aurite). În domeniul alimentației am împrumutat anumite mîncăruri și prăjituri: ciulama, pilaf, baclava, sarailie, cataif și multe altele printre care și *cafeaua.*

Nu se știe precis, documentar, cînd cafeaua, ca băutură, a fost cunoscută de strămoșii noștri. Legenda spune că un curtean (logofătul Tăutu) [1] al domnului Bogdan „cel Orb", fiul lui Ștefan cel Mare, ducîndu-se în solie la sultan, a fost tratat cu această băutură fierbinte și neștiind cum s-o bea, a dat-o peste cap și și-a opărit limba și gura. Dar această povestire, dacă a fost adevărată, s-a întîmplat la începutul secolului al XVI-lea.

Regretatul istoric Aurel Decei [2], într-un articol, spune că logofătul Tăutu nu a putut să bea cafea la acea dată, deoarece ea a fost introdusă în Turcia de abia în timpul sultanului Soliman I Magnificul, prin anii 1554—1555. Noi credem totuși, deductiv, că ea a fost introdusă mai înainte, dar n-a fost menționată documentar pînă atunci, fiindcă ce altă băutură caldă i-ar fi putut oferi sultanul ? Și apoi mai e ceva: cronicarul Neculce n-avea nici un interes să inventeze această povestire, dacă n-ar fi auzit-o de la înaintașii lui.

Prima cafenea cunoscută în București, apare documentar în 1667, în vremea domnului Radu Leon (1664—1669). Ea era proprietatea unui oarecare Kara Hamie [3], fost oștean (ienicer) în garda palatului împărătesc din Constantinopol și se afla în plin centrul orașului, în apropiere de Hanul Șerban Vodă de mai tîrziu, în locul căruia s-a construit, în 1881—1883, palatul Băncii Naționale.

Murind Hamie, fără să aibă moștenitori, cafeneaua a trecut în proprietatea Imperiului otoman, pînă în luna decembrie a anului 1691, cînd, din ordinul lui Hamid, aga ienicerilor, ceaușul Mustafa, serdarul Rusciucului, a fost trimis la București care a vîndut-o tot unui turc, lui Kavaz bașa [4], cu 65 piaștri (lei). Nu știm cît a ținut-o noul proprietar și nici în stăpînirea cui a trecut în continuare. Bănuim că n-a fost singura cafenea din București

---

[1] *Cronica lui I. Neculce* (Cap. O samă de cuvinte), ediție îngrijită de Al. Procopovici, vol. I, Craiova, 1936; p. 16.

[2] Aurel Decei, *Logofătul Tăutu nu a băut cafea*, în „Magazin istoric", VI (1972), nr. 6 (63), p. 57—61.

[3] G. Iornescu-Gion, *Istoria Bucureștilor*, București, 1899, p. 690.

[4] Arh. St. Buc., *M-rea Cotroceni*, XXX-1; doc. original turcesc, cu traducere.

în timpul domniei lui Constantin Brîncoveanu, fiindcă, în iulie 1693, aflăm că un oarecare Ivaz [5], tot turc, care avea o cafenea pe locul mănăstirii Cotroceni, o vinde egumenului acestei mănăstiri, pentru suma de 30 lei „aslanii", dînd în acelaşi timp şi un zapis la mîna cumpărătorului ca să-l ferească de orice nemulţumire ce s-ar ivi din partea cuiva.

De altfel este ştiut că la mesele domnilor sau la primirea de oaspeţi, cafeaua intra în lista delicateselor folosite şi chiar a cadourilor care se faceau la oaspeţii de seamă. Mărturie avem condica de orînduieli a vistieriei lui Constantin Brîncoveanu unde, la 7 iulie 1696, se menţionează că s-au cumparat „15 oca cafea", de la Ianache clucer, ce trebuiau să se dea „mării sale hanului de oaste" [6]. Şi tot ca o atenţie ce trebuia făcută înaltelor feţe bisericeşti, mitropolitul Antim, la 15 martie 1716, în „Aşezămîntul" ce face în legatură cu ctitoria sa, spune că egumenul mănăstirii este obligat, de patru ori pe an să „ducă poclon" [7] mitropolitului ţării, cîte o oca de cafea şi cîte o oca de zahăr". Iar de s-ar întîmpla să nu se găsească aceste articole, să i se ofere altceva de o valoare echivalentă.

Numirea de cafenea (cahvenea) vine din cuvîntul turcesc *kahvehane*, *kave-hané*, ceea ce înseamnă local public în care se poate bea cafea după moda turcească, unde oamenii puteau să joace zaruri, table sau *ghiordum* * şi să fumeze tutun, în schimbul unui preţ relativ mic.

Tot în secolul al XVII-lea se mai aminteşte existenţa unei cafenele pe Podul Beilicului (Calea Şerban Vodă) unde veneau toate delegaţiile oficiale turceşti. Această „*cahvenea*" „se bucura de privilegiul de a nu fi niciodată închisă ... nici chiar în timp de ciumă" [8] ca să nu se supere oaspeţii care poposeau la Beilic **.

Se vede că îndeletnicirea de a ţine cafenea, a fost împrumutată şi de români, cu toate că în decursul timpului, în marea lor majoritate au fost ţinute de străini: turci, greci, evrei, armeni etc.

La 20 februarie 1734, documentele ne amintesc de o prăvălie a lui „Gheorghe *cafegiul*" care se afla „lîngă podul uliţii ce merge la scaunele de carne". În decembrie 1741, Oprea *cafegiul* care, probabil fusese chiriaş pînă la acea dată, cumpără cu 270 taleri, o prăvălie de lemn, nouă, cu locul ei în Uliţa „Carăle cu peştile, cele vechi" [9], unde-şi va continua cafeneaua într-o prăvălie mai centrală şi mai spaţioasă şi care venea în stînga actualei grădini Sf. Gheorghe şi Spitalului Colţea, cu circa 100 metri mai în fund.

Un alt cafegiu român este Stanciu [10], din mahalaua Sf. Gheorghe, pe care-l întîlnim la 26 inuie 1746, ca martor la vînzarea unei case [11]. Într-o pricină de neînţelegere pentru un loc de casă, la 4 iunie 1755, apare Ion cafegiu în ceartă şi judecată cu Alexe Neculescu fost logofăt de vistierie [12].

Alexandru Ipsilanti, la 7 august 1781, ca un act de bunăvoinţă şi ajutor, dă voie lui Ştefan Altîntop, baş-alai ceauş, să construiască „o prăvălie *cafe-*

---

[5] Idem, XXX-2; doc. original turcesc, cu traducere.
[6] Const. C. Giurescu, *Istoria Bucureştilor*, Bucureşti, 1966, p. 326.
[7] Acad. R.S.R., *ms*. 3342.
* *ghiordum, gördum* (cuv. turc) = numele unui joc de cărţi.
[8] G. Ionnescu-Gion, *op. cit.*, p. 397.
** *beilic (beylik)* = conac în care erau găzduiţi beii sau demnitarii turci veniţi ca trimişi ai Porţii în ţările române.
[9] George Potra, *Documente privitoare la istoria oraşului Bucureşti (1594—1821)*, vol. I, Bucureşti, 1961. p. 499.
[10] *Documente privitoare la istoria oraşului Bucureşti*, Ed. M.I.O.B., Bucureşti, 1961, p. 382.
[11-12] *Ibidem*, p. 487.

nea", pe un loc care se afla la poarta de sus a Curţii domneşti; locul era lat de patru stînjeni şi jumătate, iar în lung pînă aproape în apa Dîmboviţei.

Cafeneaua era dată ca prin ea, cel mai sus amintit, să-şi cîştige existenţa lui şi a familiei, sau cum spune documentul „pentru hrana şi chiverniseala copiilor lui" [13], cu obligaţia însă să dea mănăstirii Mărcuţa, stăpîna locului, cîte zece taleri chirie pe an.

Un alt act de bunăvoinţă al domnului este acela din 3 septembrie 1791 cînd acordă slujbaşului său, cafegiului domnesc [14] (nu-i aminteşte numele) privilegiul de „a ţinea în Bucureşti trei *cahvenele* cu *tahmisul* * lor, scutite de toate dările pe care le plăteau celelalte prăvălii.

În a doua domnie, în iunie 1797, Alexandru Ipsilanti întăreşte văduvei răposatului Ştefan Altîntop vechea donaţie, cu aceleaşi obligaţii de mai înainte, de a da chirie mănăstirii Mărcuţa şi a lăsa liberă „ulicioara de alăturea, după lîngă zidul Curţii, precum să află acum, pentru trecerea norodului la apă" [15].

Şi tot în acest an, în octombrie 1797, aflăm că Dosithei mitropolitul închiriază armeanului Anton telalul o prăvălie de *cafenea* „la poarta de sus" [16] a Curţii domneşti, cu 150 taleri, plătind jumătate la început şi cealaltă jumătate peste 6 luni, prăvălia avînd „toate cele trebuincioase", adică inventarul necesar. Iar dacă chiriaşul va face ceva îmbunătăţiri în interior sau exterior, cu cheltuiala lui, să nu aibă nici o pretenţie cînd nu va mai ţine prăvălia.

La cîţiva ani după această dată, adică la 1 aprilie 1801, cînd Ioan Gheorghiu Scufa vinde un teren de la Curtea Veche, lîngă poarta de sus, întîlnim *cafeneaua lui Balucciоglu* [17] care se mărgineşte cu acest loc. Probabil, cafeneaua lui Balucciоglu este aceeaşi cafenea a răposatului Altîntop pe care văduva lui a închiriat-o lui Balucciоglu, fiindcă topografia locului se suprapune pe aceleaşi indicaţiuni.

Constatăm cu această ocazie, că un oarecare Hagi Theodosiu Gabrovaliu, fiul lui Hagi Iovciu, a cumpărat un loc vecin cu cafeneaua, pe care a dat 4 500 lei. Cîteva luni mai tîrziu, la 23 iunie 1801, acelaşi cumpărător mergîndu-i treburile comerciale bine şi dorind ca toată averea nemişcătoare să fie la un loc, mai ia, prin schimb, un loc şi o prăvălioară, alăturea, de la Ianache cojocarul, lîngă *cafeneaua lui Haiverţolu* [18].

Din cauza anumitor împrejurări pe care nu le cunoaştem, Ilinca soţia raposatului Altîntop, la 1 decembrie 1805 închiriază cafeneaua lui Hagi Theodosiu Gabrovaliu, iar mai apoi se şi împrumută cu o sumă de bani de la acesta, cu dobînda cuvenită, pe care însă nu-i poate plăti la timp. Din cauza acestei datorii şi a altor sume împrumutate de la diferite persoane şi „neavînd alt mijloc şi putere de plată", face jalbă la Divanul ţării să i se dea voie a vinde la mezat cafeneaua, care în afară de prăvălia propriu-zisă avea două odai în spate şi o grădină.

După cercetări făcute la faţa locului de către marele logofăt şi după anaforaua boierilor divaniţi, i se dă voie să vîndă cafeneaua ce o avea *clironomie* de la soţul ei, însă „cu acest *şart* **, adecă cel ce o va cumpăra să ştie că are

[13] *Ibidem*, p. 128—129.
[14] Const. C. Giurescu, *op. cit.*, p. 326.
* *tahmis* (cuv. arab) locul unde se prăjea şi se rîşnea cafeaua.
[15] *Documente privind istoria oraşului Bucureşti*, Ed. M.I.O.B., Bucureşti, 1961, p. 175, 187.
[16] Arh. St. Buc., *ms*. 158, f. 26 v.
[17] Idem, la nr. 4, p. 182.
[18] Idem, p. 184.
** şart = învoială, ordine, rînduială, cuviinţă.

să intre în stăpînire după ce să va împlini sorocul hagiului, de unsprezece ani".

După această aprobare, *telalul*, conform regulilor, timp de trei luni, la anumite termene, a strigat la mezat vînzarea acestei cafenele. Suma cea mai mare, de 12 250 lei, a fost oferită chiar de chiriaşul Hagi Theodosiu Gabrovaliu, „peste care preţ ne mai ieşind alt muşteriu ca să mai înalţe, nici din vecini, nici din alţi streini" şi ambele părţi fiind mulţumite, în luna iunie 1812, suma de mai sus a fost depusă la Starostie, ca să se dea numitei vînzătoare să-şi plătească datoriile.

Cumpărătorul, pe lîngă suma licitată, a trebuit să plătească 612 taleri şi 60 bani la Epitropia Obştirilor, drept „*havaetul* cutii de milolostenie" [19], pentru ca stăpînirea să-i întărească, oficial, dreptul de proprietate.

Dar numai după 13 ani de la data cumpărării, adică în 10 mai 1825, constatăm că hagica Velica, soţia răposatului Hagi Theodosiu Gabrovaliu, împreună cu nepotul ei, Iona, al treilea logofăt, ce fusese lăsat şi el moştenitor, fiind înglodaţi în datorii, vînd lui Hristea Emanuil Papazoglu, „sudit chesaro-crăiesc", casele cele mari, precupeţăria şi *cafeneaua* (care nu era alta decît cea deschisă de Altîntop cu aproape o jumătate de veac înainte), pentru 5 650 galbeni „chesaro-împărăteşti" [20], din care bani îşi vor plăti datoriile ce au rămas de pe urma răposatului soţ şi unchi.

Într-un document din 1826, din mărturia unor oameni în legătură cu o hotărnicie, care se referea la matca şi cursul Dîmboviţei, se arată că rîul curge în spatele *cafenelei lui Haiverciogl*u [21], care nu este alta decît vechea cafenea a lui Altîntop, dar trecută prin stăpînirea, ca proprietari sau chiriaşi, a atîtor persoane.

Să nu se creadă însă că într-un oraş-capitală erau numai cîteva cafenele în centru şi în restul oraşului, prin mahalale, nu mai exista nici una. Şi în interiorul băilor publice se aflau camere de cafenea. Logic şi deductiv, mai erau şi altele, atît în centru cît şi în restul oraşului, dar întîmplarea a făcut, din cauza anumitor împrejurări, ca numai acestea cîteva, amintite mai sus, să fie menţionate documentar.

Că erau mai multe cafenele — care deveniseră locuri de discuţie, agitaţie şi opoziţie împotriva stăpînirii — se vede din anumite ordine date de domni sau divan. Astfel, prin pitacul din 1 septembrie 1782, se porunceşte cu toată severitatea să nu se discute în *cafenele* în legătură cu domnia sau stăpînirea turcească. Stăpînii cafenelelor vor fi răspunzători dacă faptele se vor întîmpla altfel.

Cîţiva ani mai tîrziu, în timpul ocupaţiei austriece (1789—1791), Divanul ţării admite să fie liberă funcţionarea cafenelelor, dar să nu se discute în ele „alte vorbe" [22], adică despre problemele politice.

Ceva asemănător este menţionat şi în martie 1820, prin Regulamentul întocmit pentru siguranţa [?] oraşului Bucureşti, cît şi a celorlalte oraşe din ţară. În acel Regulament se spune că anumiţi slujbaşi ai stăpînirii sînt însărcinaţi să cerceteze cîrciumile, hanurile şi *cafenelele* să nu se găsească în ele, mai ales în timpul nopţii, chiriaşi sau musafiri nedoriţi şi să observe orice mişcare a „făcătorilor de rău" [23].

---

[19] Idem, p. 206—208.
[20] Idem, p. 235—236, 239.
[21] Idem, p. 242.
[22] Const. C. Giurescu, *op. cit.*, p. 326.
[23] George Potra, *op. cit.*, p. 741.

Vînzatorii de cafea, boabe sau măcinată, precum şi acei care ţineau prăvălii de cafenea, înmulţindu-se cu timpul, s-au constituit în breaslă, pentru a-şi apăra mai bine interesele. Fiecare breaslă îşi avea o anumită zi în care îşi sărbătorea *patronul* şi *paznicul*. Breasla cafegiilor [24], ca şi a tutungiilor, obişnuia sa faca această manifestare la biserica cu hramul *Zoodochos Pighi* (Izvorul dătător de viaţă) pe care locuitorii au numit-o Izvorul Tămăduirii — construită de Nicolae Mavrogheni dincolo de capul Podului Mogoşoaiei, în imediata apropiere de Spitalul Filantropia — unde îşi păstrau şi steagul breslei.

Din lista întocmită de Divan, în 18 iulie 1812, cu banii ce trebuiau să dea breslele din Bucureşti pentru a se acoperi plata datoriilor ţării, se vede că cea a cafenelelor era obligată la suma de 850 taleri [25], mai mult decît alte bresle care aveau un număr mai mare de membri, de exemplu giuvaergii, argintari, tutungii, tabaci etc., ceea ce înseamnă că patronii cafenelelor erau consideraţi că au un venit anual mai mare decît multe alte bresle.

În ceea ce priveşte slujbaşul domnesc care avea în grija lui cafeaua, zahărul şi întreg inventarul necesar (ibrice, filigene, zarfuri etc.), precum şi obligaţia de a servi cafeaua, era numit *cafegi-başa* sau *vel-cafegiu* şi îşi avea un loc precis în alaiul ce primea sau însoţea pe domn în anumite ocazii.

Într-un document din 20 aprilie 1823, se arată că Mitropolia închiriază lui Ştefan Saghiiadinvis, cu 400 taleri anual, o prăvălie centrală unde „să-şi facă alişverişul sau într-însa cu biliard" [26], deci *cafenea* şi unde în afară de unele camere mai mici avea şi o sală mare pentru clienţi care jucau biliard sau taifasuiau bînd cafele, fiindcă băuturi alcoolice patronul nu avea voie să vîndă, conform contractului încheiat.

În aceeaşi vreme, constatăm că şi în băile publice din Bucureşti, în afară de camerele unde se făcea baie, mai erau şi altele unde clienţii puteau servi dulceaţă de diferite feluri, şi cafea. Acest fapt, se vede din bogatul inventar [27] pe care grecul Gheorghe Constantin îl primeşte atunci cînd, la 23 aprilie 1826 închiriază baia de la Curtea Veche, proprietatea Spitalului Pantelimon. Se arată în inventar, toate tacîmurile şi uneltele necesare pregătirii şi servirii cafelei. Astfel: tigăi de prăjit cafea, piuă de pisat, site de cernut, ibrice de aramă şi de tinichea, filigene şi zarfuri de tombac şi de argint, linguriţe pentru zahar sau dulceaţă, tăviţe de alamă pentru servit dulceaţă, sau tăviţe pe care se puneau ciubucele, ciubuce unele făcute din lemn de arţar, cu capete de os, iar altele cu capete de chihlimbar, chisele de sticlă pentru dulceaţă etc.

O menţiune despre o altă cafenea bucureşteană o găsim amintită şi în foaia de zestre (17 februarie 1843) pe care dragomanul Petre Serafim, fratele mai mare al dr. Ioan Serafim, o dă la căsătoria fiicei sale, Polixenia, cu francezul Xavier Villacros e, arhitectul şef al oraşului Bucureşti. Printre alte bunuri, lucruri şi bani, el spune că îi dă şi pravălia cea nouă de pe Podul Mogoşoaiei pe care a construit-o pe locul unde era „o cafenea mică" [28], care la acea dată era închiriată lui Friederich Walbaum *.

Bogatul armean Hagi Kevorc Nazaretoglu, cu toate că prin testamentul din 1844 hotărîse ce sa se facă cu averea după moartea lui, din cauza marelui

---

[24] G. Ionnescu-Gion, *op. cit.*, p. 745.

[25] Arh. St. Buc., ms. 1129, p. 270; I. Cojocaru, *Documente privitoare la economia Ţării Româneşti*, 1800—1850, vol. I, Bucureşti, 1958, p. 146.

[26] George Potra, *op. cit., (1821—1848)*, vol. II, Bucureşti, 1975, p. 90.

[27] *Ibidem*, p. 234.

[28] *Ibidem*, p. 492.

* *Friederich Walbaum*, librarul Curţii domneşti şi tipograf.

incendiu din primăvara anului 1847, care a distrus multe clădiri din oraş şi i-a mistuit şi lui mare parte din avere, la 20 iulie 1847 îşi face un nou testament, „mai înainte pînă a nu mă coprinde sfîrşitul vieţii mele şi pînă îmi sînt minţile întregi şi sănătoase (numai vederea ochilor nu o am)“ [29].

Prin ultima lui hotărîre arată ce lasă soţiei sale, Mariam, precum şi celor patru fii: Agop, Artun, Nazar şi Tatos (acesta din prima căsătorie). Lui Nazar, printre alte bunuri şi bani, îi dă o prăvălie de *cafenea* care are deasupra etaj, cu mai multe camere, situată în sectorul Văpseaua Roşie, la nr. 1369, adică în centrul oraşului.

Toate celelalte averi mişcătoare şi nemişcătoare, precum şi casele în care locuieşte, din mahalaua Armenească *, le lasă în stăpînirea soţiei sale, iar după moartea ei vor rămîne celor trei fii ce-i are cu ea.

Una dintre cele mai importante cafenele din a doua jumătate a secolului al XIX-lea a fost cafeneaua Fialkowski, care se găsea în dreapta Teatrului Naţional, pe str. Cîmpineanu (actuala str. 13 Decembrie), colţ cu Calea Victoriei. Despre ea ne-au lăsat cîteva amintiri interesante Constantin Bacalbaşa **, Dumitru Teleor *** şi Alexandru Obedenaru ****.

Se ştie că polonezul romînizat Fialkowski fusese adus la noi în ţară, în timpul Războiului Crimeii, de către cofetarul Comorelli [30] ce-şi avea prăvălia în Pasajul Român. Fiind om întreprinzător şi priceput în profesia lui, a căutat să profite de ocupaţia militară a celor trei imperii — cînd oraşul era plin de ofiţeri străini care cheltuiau bani mulţi pe tot felul de distracţii — luînd în arendă, în vara anului 1854, grădina Waremberg pe care, după ce-a înfrumuseţat-o, a inaugurat-o, făcînd şi reclamă în ziarele [31] timpului. Se anunţa, astfel, că în fiecare seară, sub conducerea vestitului Wiest, orchestra, compusă din 40—50 persoane, va delecta publicul. Alternativ, va fi şi un taraf de lăutari şi o muzică militară a armatei de ocupaţie.

Mai tîrziu, Fialkowski, a închiriat în casa Török de pe str. Cîmpineanu, amintită mai sus, întreg parterul şi subsolul unde a deschis unul din cele mai renumite localuri de cofetărie şi cafenea din Bucureşti. În acea vreme, etajul I al casei Török era ocupat în întregime de marele magazin de mobilă fină ţinut de neamţul Karol Juberbaker [32].

Iată ce spune el în anunţul pe care îl publică în ziare, în toamna anului 1856, cînd arată că s-a mutat (de unde nu ştim) în casa Török, din Piaţa

---

[29] *Documente privitoare la istoria oraşului Bucureşti*, Ed. M.I.O.B., Bucureşti, 1961, p. 284—286.

* Este vorba de casele din str. Spătarului care au intrat mai tîrziu, prin cumpărare, în stăpînirea familiei Melic. Există şi astăzi şi este una din cele mai vechi case din Bucureşti; clădită pe la mijlocul secolului al XVIII-lea, renovată în 1822 şi de atunci încoace iarăşi de cîteva ori.

** *Constantin Bacalbaşa* (1856—1935), frate cu Ion şi Anton. A debutat în presă în 1879; colaborări la ziarele: Telegraful, Naţiunea, Epoca, Drepturile omului, Lupta; din 1895 prim redactor la Adevărul, apoi la Dimineaţa, iar după aceea, pînă la moarte, redactor la Universul.

*** *Dumitru Teleor* (D. Constantinescu) (1858—1820); a colaborat la mai toate ziarele şi revistele între 1872 şi 1920; ziarist, poet, nuvelist, epigramist; a publicat şi sub pseudonimele: Trubadur, Camil şi Decon.

**** *Alexandru Obedenaru* (1865—1939); custode la Biblioteca Academiei Române; colaborări la: Convorbiri literare, Revista nouă, Literatorul, Liga literară, Viaţa literară şi artistică, Adevărul etc.; a publicat cîteva volume de poezii.

[30] Gheorghe Crutzescu, *Podul Mogoşoaiei, povestea unei străzi* Bucureşti, [1944], p. 137.

[31] „Bukurester Deutsche Zeitung“, X (1854), p. 157—158; „Vestitorul românesc“, XIX (1854), p. 221.

[32] „Românul“, 1857, nr. 32, p. 4 etc.

Teatrului: „În acest stabiliment nou, decorat cu un lux de tot parisian, se găseşte (sic !) *bonboane* de Paris, prima calitate; *cartonagiu* cel mai bogat şi mai elegant; *bonboniere* cutii pentru Anul Nou; *coşnicioare* de mireasă ş.a.".

Fialkowski se însărcinează de a da „rafreşimentele, patiseria şi zaharicalele pentru baluri, serate şi adunări de tot felul. Lichiorurile şi vinurile streine sînt din cele mai alese.

Se găseşte în toate zilele patiserie proaspătă, *gateaux-montes, petit-patés* şi *surprises en sucre* din cele mai variate.

Acest stabiliment are şi un salon fasionabil, ca cele din Paris, pentru consumatorii de cafea, ciocolată şi ceai, care de la Anul Nou vor găsi diferite jurnale franceze, germane şi româneşti ca să petreacă ore plăcute.

Fialkowski speră ca înalta nobilime şi onorabilul public vor urma şi de acum înainte a-i acorda aceeaşi bunăvoinţă ca şi pînă acum şi că vor vizita magazinurile sale" [33].

În cafeneaua lui Fialkowski, care a început să fie din ce în ce mai vizitată, se întîlneau cele mai reprezentative figuri ale oraşului: actori, diplomaţi, profesori, artişti, scriitori, jurişti, poeţi etc., etc. După cum ne spune Constantin Bacalbaşa „Fialkowski nu mai era o cafenea ci ajunsese o adevărată instituţie".

Localul era mare, încăpător, şi luxos: avea o sală unde se juca biliard (erau mai multe mese de biliard), o altă sală unde se juca table, ghiulbahar şi nesfîrşite partide de domino.

Un mare jucător de table era Alecu Borănescu, profesor de matematică la liceul Sf. Sava. În legătură cu acesta şi cu alţi clienţi ai cafenelei, nu putem să nu redăm o parte din savuroasele povestiri pe care ni le-au lăsat înaintaşii noştri.

Astfel Const. Bacalbaşa povesteşte: „cînd juca conul Alecu, ghiulbaharul, era reprezentaţie. Toată cafeneaua se aduna de jur-împrejur, erau cîte trei rînduri de spectatori, unii chiar în picioare pe scaune admirau şi ascultau, fiindcă conu Alecu cînta fiecare zar, avea rime triviale şi « bon mouri », cum le numea el" [34].

Şi tot Const. Bacalbaşa mai povesteşte o farsă pe care a făcut-o Cilibi Moise unor clienţi ai cafenelei.

Se aminteşte că Cilibi Moise „un tip original, poate cel mai original al Bucureştilor" [35], frecventa şi el cafeneaua Fialkowski, unde-şi bea cafeaua sau caputinerul, ascultînd taclalele şi discuţiile celor prezenţi. Bineînţeles cînd venea acolo, mai ales vara, se prezenta într-o ţinută corespunzătoare localului, nu în cea de neguţător ambulant. Atunci, sau în alte ocazii, era îmbrăcat cu jiletcă, cravată, joben, poate chiar şi cu mănuşi în mîini, aşa cum îl ştim din anumite fotografii.

Într-una din zile, ca să tragă o păcăleală celor prezenţi, care-l cunoşteau, îşi încălţase ghetele cele noi pe care le cumpărase de curînd. Intrînd înăuntru, se aşeză pe un scaun, picior peste picior, şi în special piciorul drept ridicat oarecum exagerat de sus, ca să-l vadă toţi că are ghete noi.

Într-adevăr toţi îl întrebară de unde le-a cumpărat şi cît a dat pe ele. El le răspunse că sînt bune şi ieftine „fiindcă numai Cilibi Moise ştie să tîrguiască" şi le-a cumpărat de la magazinul Steaua Albastră de pe Uliţa Franţuzească (str. Carol, iar astăzi 30 Decembrie).

---

[33] „Vestitorul românesc", 1856, nr. 96, supliment şi nr. 97, p. 388.

[34] Constantin Bacalbaşa, *Bucureştii de altădată*, vol. I, ed. II, Bucureşti, 1935, p. 66–67.

[35] *Ibidem*, p. 78.

— „Şi cît ai plătit ?
— Şase lei
— Şase lei ? !, exclamă toţi într-un glas.
Pe vremea aceea, magazinul care avea cea mai bună încălţăminte gata era Steaua Albastră, iar perechea de ghete de intîia calitate, marca Polak de la Viena, costa 12 lei.
— Mă, nu minţi ? întrebă cei de faţă, miraţi.
— Să n-am parte de copii, să mor aici pe loc, dacă spui o minciună. Eu am plătit 6 lei".
Auzind acestea mai mulţi dintre ei se repeziră în Piaţa Teatrului Naţional, de unde luară două trăsuri şi în goană merseră la magazinul respectiv să-şi cumpere şi ei ghete ieftine.
Se convinseră însă că nu se puteau lua sub preţul de 12 lei perechea.
„Peste douăzeci de minute ceata se întoarse furioasă. Dar Cilibi Moise era impasibil. Un potop de imprecaţiuni izbucneşte.
— Măgarule ! Ţi-ai rîs de noi ! Şi te-ai jurat şi pe copii ! Ghetele costă 12 lei; de ce ne-ai minţit ?...
— Staţi, domnilor, eu nu v-am minţit. E adevărat că perechea de ghete costă 12 lei, dar eu cînd v-am spus că am plătit 6 lei nu v-am arătat decît piciorul drept. O gheată costă 6 lei" [36].
Poetul Alexandru Obedenaru venea la cafeneaua Fialkowski chiar de la vîrsta de 18 ani, adică în 1883.
Timp de 15 ani (1883—1898), pînă la desfiinţarea cafenelei, Alex. Obedenaru a fost un client regulat al localului. Acolo a întîlnit şi a stat de vorbă cu academicienii George Sion şi Alex. D. Xenopol, magistraţii Const. Cîmpineanu şi Mihail Paleologu, Nicolae Blaremberg fost ministru, profesorii Coco Dimitrescu-Iaşi şi Zossima Demarat, actorii Matei Millo, Costache Bărcănescu şi De Max (Dimitrie R. Rosetti, 1850—1934), Theodor Miller, poet şi autor dramatic, Alex. Cantacuzino director al Monitorului Oficial, Athanasiad Ioan, avocat şi fondatorul ziarului umoristic „Scaiul", devenit mai tîrziu „Ciulinul" şi unde, în 1884, Alex. Obedenaru şi-a publicat primele lui versuri.
La Fialkowski, Alex. Obedenaru a mai cunoscut pe Grigore Ventura „care pe atunci se afla în plină maturitate", pe marele nostru dramaturg I. L. Caragiale, Racoviţă — Sfinx cronicar teatral, Mircea Dimitriade actor şi literat, Ştefan Iulian renumit actor, Ştefan C. Mihăilescu — Stemil (1846 — 1899), profesor, apoi funcţionar superior în Ministerul Instrucţiunii Publice, fost colaborator al „Revistei contemporane" între 1874 şi 1876 şi mai apoi prim-redactor la ziarul „România liberă" întemeiat de Dimitrie August Laurian.
Şi fiindcă articolele publicate de Obedenaru sînt foarte interesante şi redau atmosfera unei cafenele din secolul trecut, din prima categorie, să ne fie permis să redăm cîteva din amintirile lui. Astfel, Obedenaru povesteşte că într-o seară veni la masa lor şi Duiliu Zamfirescu care „avea o figură foarte frumoasă, tenul alb, părul capului era negru şi buclat, mustaţa mică, de un negru-corb ca şi părul. Cu accentul lui moldovenesc se adresă supărat către Ştefan Mihăilescu:
— Închipuieşte-ţi, mon cher Fanache în săptămîna cînd am publicat o cronică elogioasă pentru primadona Montalba, după cinci zile s-a tipărit

[36] *Ibidem*, p. 82—83.

în gazeta noastră, pe pagina a III-a un articol injurios la adresa ei, iscălit de un tip *Acutus*.

— Eu, răspunse foarte liniştit Ştefan Mihăilescu, nu l-am văzut, tu ştii că eu nu citesc decît articolele mele ca să număr erorile de tipar.

— Ei asta îmi place, strigă Caragiale, *Acutus* eşti tu Fanache, ţi-am cunoscut stilul.

— Ia ascultă, Iancule, răspunse Mihăilescu, eu ştiu că tu eşti autor dramatic, nuvelist, sufleur, ziarist, dar te rog să nu-mi faci mie acum, pe intrigantul de melodramă. Tu ştii, Duiliu, ca eu nu mă pricep în muzică, eu sînt profesor de zoologie la gimnaziu".

După alte întrebări şi răspunsuri, în legătură cu cîntăreaţa Montalba, discuţia s-a purtat apoi între Duiliu Zamfirescu şi I. L. Caragiale.

— „Mă Duiliu, zise Caragiale, nimeni nu a putut să aprecieze pe Montalba, într-un mod mai inteligent decît tine. Noi am văzut-o pe scenă, costumată în tricou negru cînd diva avea pe figură un strat de funingine, noi am văzut-o etiopiană, tu ai văzut-o şi spaniolă.

— Pardon, întrerupse Duiliu.

— Ce pardon?, continuă Caragiale. Cum şi-a permis doamna Montalba să iasă pe scenă, în *Aida* cînd îi lipsesc notele de sus?

— Dar le are pe cele de mijloc, care sînt admirabile, răspunse Duiliu.

— Cu notele de mijloc să-ţi cînte numai ţie, la *Avidic* *, ripostă Caragiale".

Printre alţi clienţi obişnuiţi ai cafenelei Fialkowski Obedenaru aminteşte şi pe Costache Cîmpineanu — fratele mai mare al lui Ion Cîmpineanu — şi amîndoi fiii colonelului Ion Cîmpineanu (1798—1863), om politic însemnat, orator şi dîrz apărător al drepturilor naţionale — căruia i-a făcut o portretizare minuţioasă, din care reţinem: înalt de aproape doi metri, foarte slab „cu zîmbet de fiară sălbatică" dar cu suflet de „monah", mare iubitor de animale sălbatice şi amator de pictură excepţională.

Costache Cîmpineanu locuia pe strada care avea numele familiei lui, peste drum de intrarea în Cişmigiu, numită de curînd Valter Mărăcineanu, după numele eroului de la '77. Într-o casă cu interior simplu, ţinea într-o cameră, într-o cuşcă de fier trei pui de leu, dintre care doi de vreo patru luni. Cu unul dintre aceştia se plimba deseori prin oraş, de zgarda căruia atîrna un lanţ ţinut strîns în mînă. Venea cu el şi la Fialkowski, unde nu se mai mira nimeni de această extravaganţă. Dar într-o zi, puiului de leu nu-i plăcu figura şi îmbrăcămintea unui domn Ştefănescu, — pictor şi stenograf la senat, care avea cusurul de vorbea singur, şi-şi înfipse dinţii în *macferlanul* ** lui de culoarea şofranului, rămînînd chiar cu o bucată de stofă în gură.

Speriat şi nervos, Ştefanescu, pe un ton ridicat făcu observaţie conducerii localului, de ce se dă voie să se intre cu „fiare sălbatice" care muşcă clienţii. Dar înainte de a-i răspunde cineva, Cîmpineanu i se adresă:

„— Stai nenişorule, că nu te-a muşcat, ţi-a rupt un mic petec din macferlan, ei bine, ţi-l plătesc, dar nu-ţi permit eu dumitale să faci gălăgie şi scandal în cafenea ... La mintea omului, dacă trăncăneai acolo singur, mi-ai iritat leul. Cît costă macferlanul?

— 60 lei răcni Ştefănescu, venind spre Costache Cîmpineanu.

— Vorbeşte mai pianisimo, că nu te afli aci la Vadul sacagiilor. Apoi stăpînul puiului de leu, ridicîndu-se în picioare, băgă mîna într-un buzunar,

* *avidic* = grădină de vară de categoria a treia, după numele proprietarului.
** *macferlan* (cuv. englez) = pardesiu larg, fără mîneci, cu pelerină.

scoase un fişic din care numără 12 *patace* de argint pe care Ştefănescu le luă cu o rapiditate electrică", întorcîndu-se, cu intenţia să părăsească localul.

Cîmpineanu nu i-a dat însă timp, îl apucă de guler şi-i trase macferlanul de pe el, Ştefănescu rămînînd într-o jiletcă ecoseză cu mîneci roşii, şi-i spuse: „macferlanul este al meu, căci ţi l-am plătit".

După cîteva clipe de ezitare, Ştefănescu neputînd să se ducă acasă în acea ţinută şi nici să treacă prin centrul oraşului, mai ales că afară era un viscol puternic, puse banii primiţi pe masă „îşi luă macferlanul de pe canapea şi ieşi ca o bombă din cafenea, într-un zgomot infernal de hohote de rîs şi în zăngănitul veselei care se afla pe toate mesele" [37]. La acea dată chiar în cafenele se consuma bere multă; în cafeneaua Fialkowski paharul mare de bere Bragadiru costa 45 bani, iar paharul mic 20 bani.

Dumitru Teleor ne spune şi el că tot în cafeneaua Fialkowski scriitorul N. Filimon, autorul romanului *Ciocoii vechi şi noi* „îşi odihnea truda sufletească, boala de plămîni şi melancolia ce-l cuprinsese în cei din urmă ani ai vieţii". Despre N. Scurtescu * ne povesteşte că aici îşi pierdea tot timpul liber, cînd nu scria şi nu vorbea de la catedră, „aci şedea, frumos, blînd, palid şi se gîndea la Marioara pe care o trădase, sărutînd pe alta care semăna cu dînsa" [38].

Macedonski, în tinereţea lui, în această cafenea şi-a scris multe din poeziile lui „fumînd cu lăcomie din ţigareta sa istorică de chihlimbar galben" despre care spunea că a aparţinut unui rege al Poloniei.

„Aci atîţia poeţi tineri şi scriitori, la cari începuse a li miji talentul şi mustăţile, au sorbit şvarţuri cu-n pic de rom, capuţinere ** şi au scos pe nas rotocoale de fum".

Marele actor Ion Livescu, care a ilustrat mulţi ani scena Teatrului Naţional din Bucureşti, a fost şi el unul dintre aceia care a frecventat cafeneaua Fialkowski. În amintirile [39] lui, publicate în ultima vreme, ne-a lăsat cîteva rînduri în care povesteşte că această cofetărie şi cafenea era considerată „un fel de Chat Noir (Paris), locul de întîlnire al literaţilor şi artiştilor de tot felul".

Printre cei enumeraţi de I. Livescu, dintre care unii îşi aveau de ani de zile masa lor preferată, ca „proprietate", încît nimeni nu cuteza să se aşeze în locul lor, erau: Bonifaciu Florescu „glumeţ şi veşnic distrat", Mircea Dimitriadi, fratele Aristizzei Romanescu, George Buzoianu „delicat şi fin în aprecierile lui literare", Macedonski „maestrul", Cincinat Pavelescu „cu incomparabilul lui spirit epigramatic", Radu Rosetti „blînd şi duios în poezia lui, subţire şi mlădios ca o trestie, cu plete blonde şi cu ochi visători", Iuliu Săvescu „poet de talent, mort tînăr din cauza sărăciei", Alexandru Obedenaru „poet simbolist, autor de sonete", Nerva Hodoş „inteligenţă vie şi neastîmpărată, băiat citit şi spirit critic minunat". Apoi C. I. Nottara, Ştefan Vellescu, Hasnas, regizorul Paul Gusty, Petrache Liciu, Niculae Ţincu şi alţii.

Livescu nu uită să-şi amintească de felul distrat al lui Bonifaciu care venea cîteodată cu umbreluţa soţiei, luată din greşeală şi grabă „de a nu întîrzia ceasul cafenelii", sau de povestirea cu birjarul care, cînd i-a spus să-l ducă „à la maison", l-a dus la cazarma Malmezon. De asemenea de snoavele

---

[37] Alexandru Obedenaru, *Amintiri*, ziarul „Adevărul", 28 noiembrie 1933.

* *Nicolae Scurtescu* (1844—1879); scriitor, profesor (a avut ca elevă pe Iulia Haşdeu); a publicat articole despre teatru şi literatură dramatică, poezii, folclor şi piesele: *Rhea Silvia* şi *Despot Vodă*.

[38] D. Teleor, *Cafeneaua Fialkowski*, ziarul „Epoca", 29 mai 1910.

** *capuţiner* = cafea cu lapte, conţinînd mai multă cafea decît lapte.

[39] Ion Livescu, *Amintiri şi scrieri despre teatru*, Bucureşti, 1967.

lui conu Vasilică Hasnaş „inventate pe moment“, pentru care fapt şi uşurinţă Paul Gusty l-a numit căpitan de artilerie, cu toate că nu fusese nici soldat.

În cafenea mai toate mesele de marmură erau stropite de cafea şi cerneală, iar pe unele se aflau tot felul de însemnări sau versuri.

O altă cafenea mare unde se întîlneau însă numai oameni de afaceri era aceea care se afla în „Otelul de Londra“ şi unde clienţii, după terminarea treburilor ce aveau, nu întîrziau la taclale, sau chiar dacă şi acolo s-au întîmplat multe lucruri de povestit, nimeni nu le-a însemnat şi publicat.

„Vilhelm Ungar“, antreprenorul hotelului de mai sus, constatînd că treburile cafenelei lui Fialkowski merg bine, se gîndi că şi el ar putea face, în interiorul hotelului ce conducea, un astfel de local, cu atît mai mult că el se afla situat pe o arteră principală, neguţătorească: Podul Tîrgului de Afară (Calea Moşilor, nr. 76).

În anunţul ce publică în ziar, la 17 noiembrie 1857, Wilhelm Ungar spune următoarele: „văzînd că în această capitală a României nu sînt îndestule cafenele care ar corespunde dorinţei şi cererei onorabilului public, cu onoare se face cunoscut că dumineca viitoare va deschide în Otelul de Londra, cafeneaua care, în privinţa eleganţei, poate a să compara cu cele dintîi ale Europei. Această cafenea fiind decorată cu totul din nou, are şi două biliarduri, aduse din Viena, precum şi o sală de citit, unde se află jurnale *româneşti* (Românul, Anunţătorul român), *franceze* (Journal de Francfort, Chary-Varry) *nemţeşti* (Fremdemblatt, Pesther L'loyd, Telegraf, Ost. Novellen Zeitung, Leipziger Ilustrierte, Wanderer, Bukurester Deutsche Zeitung), *italieneşti* (Osservatore Trestino, Trovatore, Indicatore, La Pirata), *greceşti* (Naţionalul)“.

Wilhelm Ungar anunţă de asemenea că a renovat întregul interior al hotelului şi are camere libere cu 4 galbeni chirie pe lună [40].

Întorcîndu-ne la vestita cafenea a lui Fialkowski, ea îşi sfîrşeşte viaţa odată cu moartea patronului (1898); localul a fost luat cu chirie de grecul Iani Kolomiris şi transformat într-un restaurant select cu emblema „Elizeu“, în dreapta căruia, colţ cu Calea Victoriei, se afla magazinul şi atelierul de pălării ţinut de franţuzoaica Blanche, foarte frecventat de demi-mondenele oraşului.

Calea Victoriei şi centrul oraşului n-au rămas însă lipsite de cafenele, se deschiseseră altele chiar mai înainte, noi şi mai luxoase, în raport cu cerinţele timpului. De fapt cafeneaua lui Fialkowski era mai mult a „literaţilor“, fiindcă ceilalţi oameni care activau în domeniul economic, moşierii şi arendaşii îşi aveau cafenelele lor, nemaivorbind de nenumăratele cafenele din mahalale, în care se adunau de multe ori şi indivizi certaţi cu cinstea şi morala şi unde poliţia, în anumite ocazii putea uşor să-şi găsească „clienţii“ ei.

Cînd locul hanurilor a fost luat de marile hoteluri * care s-au construit în Bucureşti, fiecare costînd bani grei, proprietarii sau antreprenorii lor au făcut şi sală de *cafenea* cu biliard, cu ziare române şi străine etc., unde neguţătorii, zarafii şi bancherii se puteau întîlni să discute afacerile ce-i interesau. Aici se fixau preţurile la anumite mărfuri [41] (în special cereale),

---

40 „Românul, 1857, nr. 30, p. 4.

* *Hotel Herdan*, construit în 1867, iar din 1875 numit, *Bulevard*, *Capşa*, *Grand Hotel* (apoi *Broft*, azi *Continental*), *Hugues* (după numele proprietarului, francezul Donat Hugues), *Metropole*, *Imperial*, *Regal*, *Union*, *Excelsior*, *Oteteleşanu* (Frascatti de mai tîrziu), *Fieschi*, *Concordia*, *Patria*, *Budişteanu*, *Dacia*, *Hotel de France* etc.

41 N. Iorga, *Istoria comerţului românesc, Epoca mai nouă*, Buc., 1928, p. 87.

aici se schimbau banii şi se făceau combinaţii de bursă *, pînă cînd s-a construit un local special în acest scop.

Despre *cafeneaua Frascatti* ** (în hotelul cu acelaşi nume), Dick de Lonlay, venit în ţară ca ziarist şi scriitor în timpul Războiului de independenţă, spune că avea o sală lungă şi îngustă, avînd pereţii împodobiţi cu oglinzi; la mijloc se afla o masă mare încărcată cu prăjituri şi sticle de lichioruri de tot felul, iar pe margini mese cu tăblii de marmură. Seara, în special, cafeneaua era plină de oameni printre care alergau încoace şi încolo „garsoni, în vestă scurtă, cu acel aer de nepăsare şi cu acea lene fericită, care sînt tot atît de româneşti cît şi de napolitane" [42].

Dintre cafenelele cu vad bun şi „trecere", existente între 1880 şi 1900, nu putem uita următoarele: *Bulevard* (B-dul Elisabeta, azi Gh. Gheorghiu-Dej), *Oteteleşanu* (Calea Victoriei 27), *Café française* (Calea Victoriei 37, în Pasajul Român), *Imperial* (Calea Victoriei 49), *Regal* şi *Union* (str. Regală 1 şi 2), *Labes junior* (str. Lipscani 2), *Steiner* (str. Academiei 41), *Concordia* (str. Smîrdan 53), *Brenner* (str. Stavropoleos 4), *Bellevue* (str. Doamnei 15), *Tunelul de viaţă* (Calea Victoriei 1), *Labes senior* (str. Smîrdan 2), *Vlaşca şi Teleorman* (Calea Rahovei 90), *Avram* (str. Bibescu Vodă 8), *Patria* (str. Patria 6), *Graebert* (str. Ştirbei Vodă 1) etc.

Înainte şi după primul război mondial, populaţia oraşului înmulţindu-se au apărut cafenelele: *Capşa*, *Terasa Oteteleşanu*, *Rigler*, *Kübler* — în nou Hotel Imperial — *High Life*, *Brasserie de la Paix*, toate pe Calea Victorie şi *Café de Paris* pe str. Mihai Vodă nr. 5, deschisă de francezul Aimé Molard care mai înainte condusese mulţi ani cîteva restaurante mari din Bucureşti În cafeneaua-restaurant deschisă de Molard, conform frumoasei invitaţi semnată de pictorul Mützner, se putea lua masa, supeuri după spectacolele de teatru, se programau după amiază serate dansante, unde cei mai buni dansatori şi dansatoare stăteau la dispoziţia publicului pentru tangouri şi valsuri şi unde se puteau asculta cele mai frumoase melodii, *en-vogue*, din lumea întreagă, executate de orchestra condusă de „celebrul şi foarte simpaticul artist Grigoraş Dinicu" (tatăl maestrului Sile Dinicu).

Încheind acest capitol, vom spune cîteva cuvinte despre *Terasa Oteteleşanu* situată pe Calea Victoriei, în stînga fostului Teatru Naţional, de care o despărţea str. Matei Millo.

Înainte de anul 1900, casele Oteteleşanu au fost închiriate de Mihai Stere care a deschis în ele localul de cafenea şi berărie numit „Terasă", dar cunoscut de toţi bucureştenii sub numele de *Terasa Oteteleşanu*. Vechea şi întinsa grădină din spatele caselor, cu pomi seculari, platani, stejari, castani şi tei, a fost închiriată de tenorul Constantin Grigoriu care a deschis în ea, pe timp de vară, teatru de operetă, bucurîndu-se ani de-a rîndul de un mare succes.

Dintru început prima sală a „Terasei" a fost consacrată poeţilor şi actorilor, dar n-au lipsit pe lîngă aceştia, pictorii, sculptorii şi ziariştii.

Mi-aduc aminte de un tablou mare, pictat de Camil Ressu, în care, în jurul unei mese, în această cafenea a imortalizat pe Ion Minulescu, Tudor

---

* Palatul Camerei de Comerţ şi Bursă s-a construit în 1906, de arhitectul Ştefan Burcuş, pe str. Doamnei colţ cu str. Ion Ghica (actualmente Biblioteca Centrală de Stat), pe locul unde altădată a fost Poşta Veche, în casele familiei Bărcănescu.

** Pe Calea Victoriei, în stînga Palatului Telefoanelor, pe locul căreia se află o nouă clădire, unde actualmente este Teatrul satiric-muzical „C. Tănase", sala Savoy.

[42] Dick de Lonlay, *En Bulgarie, 1877—1878*, Paris, 1883, p. 62—63.

Arghezi, Corneliu Moldovan, pictorii Alexandru Szathmari şi Iser şi pe compozitorul Alfons Castaldi.

Şi tot acolo pictorul Iser, într-o schiţă a fixat pe George Coşbuc (Badea Gheorghe) stînd gînditor, singur, la o masă; acolo şi-a „lucrat" o bună parte din numeroasele schiţe şi caricaturi care au ilustrat ziarele şi revistele de atunci.

Mulţi dintre cei care frecventaseră cafenelele, Kübler, Imperial, Gambrinus au venit în noul local care, pînă în 1916, a cunoscut o epocă unde „viaţa literară" a avut o deosebita importanţă. Din acest punct de vedere, pastrînd proporţiile, unii scriitori au considerat că Terasa Oteteleşanu a avut acelaşi rol ca şi celebrele cafenele, Tortoni, Procope şi Vachette din Paris.

Pe lîngă cei menţionaţi mai sus, Ilarie Chendi, Şt. O. Iosif, Victor Eftimiu, Mihail Sorbul şi Al. Cazaban erau clienţi nelipsiţi.

Mai este de amintit şi faptul că aici, spre deosebire de celelalte cafenele, patronul Mihai Stere adusese o pianolă automată, instalată lîngă sala de cafenea în care, introducînd o monedă de 10 bani, de nichel, pianola „cînta" marşul „La Arme" a lui Castaldi, pe versurile lui Şt. O. Iosif.

În 1930, terenul pe care era construită „Terasa", circa 1000 m.p., a fost cumpărat de Societatea de telefoane, cu 30 000 lei m.p., o sumă enormă pe acea vreme, construind în locul ei, pe un schelet metalic (primul de acest fel din Bucureşti) Palatul telefoanelor, care a stîrnit atîtea articole şi critică în presă, că împiedică perspectiva Căii Victoriei şi dintr-o parte şi din alta, construcţia înaintînd ca un pinten înspre mijlocul străzii.

Dărîmarea Terasei Oteteleşanu, a provocat multe proteste (fără nici un ecou) din partea ziariştilor şi scriitorilor şi chiar a publicului bucureştean, care vedea dispărînd încă un colţ din Bucureştii de altădată.

CASA CAPŞA (COFETĂRIE, RESTAURANT, CAFENE A)

Înainte de a face istoricul şi evoluția Casei Capşa, cea mai veche şi mai renumită cofetărie din Bucureşti şi putem spune chiar din întreaga ţară, este nimerit să spunem, relativ pe scurt, cînd a fost începutul acestei branşe comerciale şi care au fost cele mai importante cofetării din Bucureşti în secolul al XIX-lea.

Spre sfîrşitul secolului al XVIII-lea şi primele decenii ale secolului următor, începutul cofetăriilor au fost simigeriile, care în marea lor majoritate erau ţinute de greci stabiliţi în ţară şi care se găseau destul de numeroase pe la răspîntiile celor mai importante uliţe de altădată.

Simigeriile produceau şi vindeau, pentru mic sau mare: covrigi simpli, covrigi împletiţi cu susan, brînzoaice, plăcintă cu brînză sau carne, dovleac copt, în special castaniu, foarte gustos şi foarte căutat.

În deceniile trei-patru ale secolului al XIX-lea unele simigerii s-au transformat în cofetării, iar în altele au apărut cofetării propriu-zise, se înţelege nu în forma din zilele noastre, ci ale timpului de-atunci.

Apariţia cofetăriilor semnifică o treaptă de evoluţie comercială. Ele produceau: baclavale, sarailii, cataifuri, pricomigdale, pistil din pastă de gutui sau alte fructe, acadele (caramele), rahat, dulceţuri, şerbeturi, cozonac şi mai apoi şi castane coapte.

Cofetăriile propriu-zise erau relativ puţine la număr, în raport cu populaţia oraşului şi nu se aflau decît pe străzile principale din centru. Spre deosebire de simigerii, cofetăriile aveau rafturi, tejghele, mese şi scaune unde cei veniţi puteau servi comod şi în tihnă delicatesele respective. Pe o masă, într-un colţ oarecare, se găsea şi o tavă de carton sau de metal pe care se afla o cană mare cu apă şi cîteva pahare, la îndemîna fiecăruia pentru potolirea setei după dulciurile care le consumau.

Înaintaşii noştri, cu o sută şi ceva de ani în urmă, nu consumau la nunţi, botezuri, sindrofii, baluri etc., în afară de produsele culinare, decît dulceţuri, rahat, şerbeturi şi cofeturi din făină, colorate în diferite culori, care aveau gust de scorţişoară, cuişoare şi mastic şi care n-ar putea place astăzi nici copiilor. Tîrziu au apărut prăjiturile numite „indiene", limonada, bomboanele şi ca o delicatesă aparte, produsele de ciocolată.

Meşteşugul cofetăriei la acea dată era la început şi nici un patron nu se gîndea la un progres, la o perfecţionare şi o varietate a produselor ce făceau, fiindcă nimeni nu cerea ceva mai bun. Toţi clienţii erau mulţumiţi, cu ceea ce se găsea şi nu puteau cere ceva ce nu cunoşteau. Foarte puţine persoane care umblaseră prin ţările apusului european cunoşteau şi alte produse în arta cofetăriei, dar nu puteau pretinde patronilor bucureşteni să facă ceea ce nu ştiau încă. Timpul şi cerinţele însă au obligat pe patroni, începînd cu a doua

jumatate a secolului, sa înlocuiască produsele demodate cu altele noi şi să schimbe radical aspectul interior al prăvăliilor.

Dintre cofetarii mai importanţi ai secolului al XIX-lea amintim pe următorii: Constantin Lefteriu (Alecu Elefterescu) cu prăvălia în Hanul Dedu, Atanasie Constantinescu cu prăvălia în Hanul Damari, Pascal în Uliţa Nemţească (str. Smîrdan), Dertman în uliţa Poşta Veche, Comorelli pe Podul Mogoşoaiei, care a adus pe Fialkowski, Flore Giovanni cu prăvălia la Hotel Metropol peste drum de palat, Ferdinand Mayer, în faţa grădinii Episcopiei unde s-a clădit mai tîrziu monumentala construcţie a Ateneului, Kaiser în Uliţa Nemţească şi Ghiţă Bimbaşa cu prăvălie lîngă Biserica Albă, pe Podul Mogoşoaiei, peste drum de casa dr. Constantin Estiotu, Toma Antoniu în Pasajul Român, în stînga bisericii Kretzulescu.

Cofetarul italian Giovanni a introdus pentru prima oară în ţară îngheţată în formă, iar în Bucureşti a adus moda ca protipendada care se întorcea după plimbarea de la Şosea, să fie servită cu îngheţată chiar în trăsurile care se înşirau în faţa prăvăliei sale.

În anunţurile ce publica Giovanni în ziarul „Românul“ spune: „Ne-a sosit un bogat asortiment de cartonaje, bomboane franceze de prima calitate de la casele cele mai renumite“. În anunţul lui Fialkowski care vestea că aduce bomboane de la Paris şi ciocolată de la cele mai renumite fabrici din Franţa, găsim că importa şi vinuri şi lichioruri străine, articole premergătoare renumitei cafenele de mai tîrziu.

În 1882 erau în Bucureşti 35 cofetării [1], dintre care, în afară de Capşa, amintim pe următorii patroni: Antoniu T. Maria, Şos. Kiseleff; Atanasiu Sotir, Calea Moşilor 1; Baltador L. V., Calea Victoriei 20; Drusescu N. G., str. Bibescu Vodă 10; Hagiescu Ştefan, Calea Victoriei 72; Dim. Marinescu-Bragadiru, str. Carol 11 etc., iar în 1897 numărul cofetăriilor [2] se ridicase la 62, din care pomenim pe E. Basiliu, B-dul Elisabeta 4; G. Dobriceanu, Calea Victoriei 87; Emil Friedrich, Calea Victoriei 31; Sache Iliescu, str. Cîmpineanu 7; Jean Nestor şi George Riegler ambii pe Calea Victoriei.

*

Cofetăria Capşa. Cofetăria Capşa cu numele familiei care a ctitorit-o este cea mai veche firmă de acest gen din ţara noastră. Înfiinţată la 1852, ea dăinuie şi azi cu acelaşi nume.

Familia Capşa *, de origine macedo-română, se pare că a venit în Bucureşti în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. Primul cunoscut este Dumitru Capşa, cojocar de meserie, care avea prăvălie în centrul oraşului în mica piaţă Sf. Anton, numită aşa după biserica ce se afla acolo, adică în faţa intrării actuale în Hanul Manuc. Cînd a început negustoria în acest loc nu ştim, aflăm însă precis din transmitere orală, că această prăvălie împreună cu altele au fost distruse pînă la pămînt de năprasnicul incendiu din martie 1847 care a transformat în cenuşă o bună parte a oraşului.

Unul din fiii lui Dumitru, Constantin, căsătorit cu Ana Vasiliu, fiica unui neguţător din Ploieşti, în afară de meseria de cojocar pe care a învăţat-o

---

[1] Th. Bauer, *Călăuza Bucureştilor*, Bucureşti, 1882, p. 93—94.
[2] Carol Göbl, *Anuarul Bucureştilor*, Bucureşti, 1897, p. 236—237.
* Cunoaştem şi în Moldova, încă de la 1758, diferite persoane cu numele de Capşa, oameni bogaţi, proprietari de moşii, cu titluri de dregători, înrudiţi cu familia Şeptilici. Nu ştim dacă au vreo legătură de rudenie cu cei din Ţara Românească, sau este numai o potrivire de nume (cf. Acad. R.S.R., doc. CLXXXI—196, CLXXXVII—163 şi *ms.* 972, p. 150).

de la tatăl său, s-a deprins şi cu îndeletnicirea de „cojocar subţire", adică cu negoţul de blănuri pe care le aducea din străinătate şi de pe urma căruia a izbutit să adune o avere bunicică.

Din căsătoria lui Constantin cu Ana, în 1818, au rezultat, între 1819—1841, 12 copii dintre care trei au murit de mici, iar dintre ceilalţi, opt băieţi, unii au trăit pînă în jurul vîrstei de 60 ani, excepţie făcînd sora lor Sofia* (1829—1913) care a atins vîrsta de 84 ani.

Patru din băieţi s-au făcut cofetari şi au întemeiat „Casa Capşa", iar ceilalţi patru, după ce şi-au terminat liceul, au fost trimişi la învăţătură mai înaltă în străinătate **.

Unul din băieţi, anume Vasile (1827—1879), după terminarea claselor gimnaziale, la vîrsta de 14 ani, a fost dat ca ucenic să înveţe meşteşugul cofetăriei la Constantin Lefteriu*** (zis şi Alecu Elefterescu) care pe atunci era cel mai renumit cofetar din Bucureşti şi îşi avea prăvălia în Hanul Dedu, pe locul căruia s-a construit mai tîrziu Palatul Nifon de pe Calea Victoriei, colţ cu strada Doamnei.

În zapisul de înţelegere, din 10 aprilie 1841, încheiat între cofetarul Constantin Lefteriu şi Constantin D. Capşa, se spune că băiatul este ucenic pe patru ani în care vreme părintele este obligat să-i dea îmbrăcăminte, încălţăminte şi bani pentru spălatul cămăşilor, iar patronul să aibă grijă să-l înveţe meşteşugul cofetăriei şi la sfîrşitul celor patru ani să-i facă „un rînd de haine de postav după vîrsta lui"[3].

După o ucenicie de patru ani, în care timp a deprins bine meşteşugul cofetăriei, Vasile devine lucrător cu leafă, calitate în care mai rămîne la patronul său încă şase ani pînă în 1852, cînd, din banii adunaţi, preia ca patron cofetăria lui Atanasie Constantinescu din Hanul Damari ce se afla peste drum de hanul şi biserica Zlătari, plătind pentru marfa şi edecurile prăvăliei suma de 2200 lei vechi.

În acelaşi timp convinge pe fratele său mai mare — Anton (1821—1880) — să-şi dea demisia din slujba ce avea la Departamentul Vistieriei şi să intre în tovărăşie cu el. Anton vine cu 4273 lei capital, iar Vasile cu prăvălia, marfa, edecurile şi suma de 727 lei adică amîndoi la un loc cu un capital lichid de 5000 lei cu ajutorul cărora, la 6 iulie 1852, întemeiază cofetăria cu emblema „La doi fraţi, Anton şi Vasile Capşa".

---

* Sofia a fost căsătorită cu Petre Davidell funcţionar superior în ministerul de Externe.

** Ştefan Capşa (20 septembrie 1822—13 ianuarie 1885), după ce şi-a terminat studiile secundare a fost ajutat de unchiul său, neguţătorul Ştefan Cernavodeanu din Braşov, şi trimis la Viena unde şi-a luat diploma de doctor în medicină. A fost doctor primar la maternitate, director general al Serviciului sanitar, Profesor la Facultatea de medicină din Bucureşti, la catedra de ginecologie şi obstetrică.

Dumitru Capşa (14 februarie 1826—3 decembrie 1863), după ce face studii de teologie se călugăreşte şi se retrage la mănăstirea Căldăruşani unde şi moare în vîrstă de 37 ani.

Nicolae Capşa (21 decembrie 1834—11 octombrie 1864), ca bursier al Eforiei Şcoalelor a fost trimis la învăţătură în Franţa. Este primul român care şi-a luat doctoratul în matematică la Paris. Bolnav de plămîni, moare de tînăr.

Ion Capşa (2 februarie 1839—15 noiembrie 1894) îşi ia diploma de inginer şi profesează apoi în Bucureşti.

*** În 1846, Constantin Lefteriu nu-şi mai avea cofetăria în Hanul Dedu, se mutase în prăvăliile din faţa Bisericii Albe de pe Podul Mogoşoaiei. La acea dată el anunţă în ziar că a adus o „calfă" din Austria „cu desăvîrşire în meşteşugul cofetăriei", care poate face orice fel de prăjituri, cofeturi, bomboane, fructe glasate etc., şi roagă pe „cinstitul public" să-i viziteze prăvălia şi să-i acorde atenţie. („Vestitorul românesc", 1846, p. 8).

[3] Dr. Nicolae I. Angelescu, *Grigore Capşa şi familia sa*, Bucureşti, 1940, p. 6.

Amîndoi muncitori, economi şi energici au rezultate bune, clientela se măreşte mereu, încît prăvălia devine mică, neîncăpătoare, pentru care motiv în 1856 se mută într-una mai mare tot pe Podul Mogoşoaiei (Calea Victoriei), în fosta proprietate a Castrişoaiei care la acea dată se afla în stăpînirea lui Vasile Pappa, clădire care există şi azi colţ cu strada Doamnei, unde se află magazinul „Fortuna" şi unde mai înainte, timp de o jumătate de veac, se afla vestita prăvălie de stofe şi croitorie „Neumann".

Dezvoltarea comerţului de cofetărie şi bunele afaceri făcute de cei doi fraţi Capşa se datoresc perioadei Războiului Crimeii (1853—1856), cînd numeroşi ofiţeri ai mai multor naţiuni se aflau în Bucureşti. Toţi aceştia, veniţi din Austria, Rusia, Turcia doreau să petreacă, să se distreze, iar cofetăriile şi cafenelele erau locurile lor preferate de adunare. Datorită acestor factori, comerţul, în mai multe ramuri de activitate şi deci şi în cofetărie, se dezvoltă rapid cerîndu-se marfă cît mai multă, variată şi de cea mai bună calitate.

Pentru satisfacerea cerinţelor, încă din 1854, Vasile pleacă în taxid la Viena, Lipsca şi Paris de unde aduce tot ceea ce era mai nou în specialitatea cofetăriei. În lipsa lui, grija prăvăliei rămînea pe seama lui Anton şi a fratelui mai mic Constantin, care încă din 1855 era în serviciu, iar mai apoi, din 1860, a fost considerat şi el tovarăş, părtaş la beneficiu, în raport cu capitalul depus.

Vasile după ce a ajuns patron şi bun meşter în meseria lui a învăţat la rîndu-i meşteşugul cofetăriei şi pe cei doi fraţi mai mici Constantin (1832—1889) şi Grigore (1841—1902) de care vom vorbi mai jos.

În 1865 Anton se retrage, iar firma continuă în tovărăşia lui Vasile şi Constantin. La retragere şi-a luat partea sa 192 000 lei, partea lui Vasile fiind de 190 000 lei; după cum se vede un beneficiu foarte bun ajungîndu-se de la 5 000 lei capital în 1852 la suma de 382 000 lei în 1865.

După retragerea lui Anton, în noua tovărăşie între Vasile şi Constantin, primul depune capital 449 076 lei vechi, iar al doilea 116 388 lei, adică un total de 565 464 lei.

În timpul celor două asociaţii, Grigore cel mai mic dintre fraţi urma clasele gimnaziale, dar în timpul liber se ducea în laboratorul cofetăriei să dea o mînă de ajutor. Şi aşa, încet încet, a deprins şi el meseria, iar din 1865 este pus şi el la parte, în raport cu munca.

La dorinţa lui şi cu concursul material al fraţilor, în 1866 Grigore pleacă să se perfecţioneze în Franţa, făcînd practică la vestita firmă „Boissier" din Paris. În 1867, după numai un an de practică, „Grigore Capşa a fost singurul străin căruia i s-a îngăduit să participe la expoziţia din Paris. Aci a obţinut două menţiuni onorabile şi i s-a permis să prezinte împărătesei Eugenia cîteva din produsele artei lui de cofetar. Împărăteasa îi făgădui titlul de furnizor al Curţii, însă evenimentele politice care au dus la război, au împiedicat înfăptuirea acestui proiect"[4].

La 18 mai 1867, Constantin se retrage din asociaţia cu fratele său Vasile şi după întoarcerea lui Grigore de la Paris, la începutul anului 1868, se asociază cu acesta, Constantin depunînd capital 89 481 lei vechi (20 295 lei noi), iar Grigore 34 351 lei vechi (8 588 lei noi).

Ambii foarte pricepuţi în meşteşugul şi negoţul cofetăriei, dorind să aibă o prăvălie mai centrală şi mai mare cumpără fondul de comerţ al lui Ioniţă Dumitrescu şi se mută ei în prăvălia lui care se afla pe Podul Mogoşoaiei, în casele fostă proprietate ale marelui logofăt Iancu Slătineanu, unde se află şi astăzi.

---

[4] *Ibidem*, p. 9—10.

Dar înainte de a arăta cum şi-au desfăşurat activitatea comercială cei doi fraţi, în cel mai nimerit şi mai select punct al oraşului, situat între Bulevard şi str. Cîmpineanu (azi 13 Decembrie), unde se aflau Teatrul Naţional, hoteluri, restaurante şi prăvălii de lux, este interesant să spunem cîteva cuvinte despre locul şi casele unde au deschis cofetăria Constantin şi Grigore Capşa.

Altădată, spre sfîrşitul secolului al XVIII-lea, pe Podul Mogoşoaiei pe un teren destul de mare care cuprindea şi începutul actualei străzi Edgar Quinet (deschisă mult mai tîrziu sub numele de Strada Nouă), se aflau casele şi atenansele marelui vornic Radu Slătineanu. De la acesta au trecut în proprietatea celor doi fii Scarlat şi Iordache, amîndoi mari dregători în Divanul domnesc. După ei au rămas în stăpînirea lui Ioan (Iancu), fiul lui Scarlat, care a ocupat înalta funcţie de mare logofăt al Dreptăţii (ministru de justiţie).

În timpul domniei lui Caragea Vodă, între 1812 şi 1818, în partea din fund a terenului Slătineanu, sasul Mathias Brody [5] a deschis prima dioramă în Bucureşti, la care cetăţenii oraşului se îmbulzeau să vadă panoramic: oraşe, încoronări de suverani, războaie, personalităţi de seamă etc.

După aceea, înainte de a începe Războiul ruso-turc în 1828—1829, grecul Ieronim Momolo a deschis o sală de teatru, pentru vremea noastră primitivă, care era iluminată de lămpi cu ulei de rapiţă, lumînări de seu iar, loja domnească cu lumînări de ceară albă. În această sală au jucat diferite trupe străine, germane şi franceze, care dădeau reprezentaţii de drame, opere, operete şi vodeviluri, pînă în 1851 cînd Matei Millo[6] vine de la Iaşi şi joacă în premieră comedia lui Vasile Alecsandri „Baba Hîrca".

Teatrul şi vestitul „birt" pe care l-a deschis mai tîrziu, în sala de jos, cunoscut bucureştenilor gurmanzi „prin bunătatea mîncărurilor sale italo-orientale, printre care curcanul-ţinţirom [gentilhomme]"[7], i-au adus lui Momolo beneficii importante, dîndu-i posibilitatea să cumpere de la cele două fiice ale lui Iancu casele numite Slătineanu, precum şi alte proprietăţi în Bucureşti şi două moşii mari.

După moartea lui Ieronim Momolo, la o vîrstă înaintată, întreaga avere a rămas tinerei sale soţii, iar după decesul acesteia, neavînd copii, moştenitorii, s-au judecat mult timp, ambele părţi avînd ca apărători ai intereselor lor pe cei mai mari avocaţi ai timpului.

Şi acum reîntorcîndu-ne la cofetăria Capşa, amintim că chiria prăvăliei pe primii patru ani a fost de 132 galbeni pe an, adică 1452 lei vechi. Spre deosebire de celelalte prăvălii de acest fel din Bucureşti, cofetăria lor, deschisă la 23 aprilie 1868, sub firma „La doi fraţi, Constantin şi Grigore Capşa", se asemăna ca mobilier şi prezentare cu cele mai rafinate firme din centrele europene.

Podul Mogoşoaiei, la acea dată, în locul bîrnelor de lemn, era pavat cu piatră cubică şi devine artera principală pe care protipendada oraşului îşi făcea obişnuita trecere sau plimbare. Cofetăria fraţilor Capşa, prin specialităţile sale, nemaiîntîlnite pînă atunci la noi în ţară, devine un punct de mare atracţie. Clienţii se îmbulzesc să cumpere şi să consume delicioasele produse de cofetărie şi variate bomboane prezentate în cutii luxoase, cu ornamentaţii şi litere aurite, comandate direct la Paris.

Clientela fiind din ce în ce mai numeroasă, în 1871 Grigore Capşa aduce de la Paris cinci lucrători francezi, fiecare meşter în ramura sa, care să înveţe

---

[5] Gheorghe Crutzescu, *Podul Mogoşoaiei, povestea unei străzi*, Bucureşti, [1944], p. 131.

[6] Ştefan Ionescu, *Podul Mogoşoaiei, Calea Victoriei*, Bucureşti, 1962, p. 44.

[7] Gheorghe Crutzescu, *op. cit.*, p. 134.

şi conducă pe cei şase lucrători români angajaţi mai înainte, la care se adaugă personalul necalificat. Laboratorul cofetariei era acum un adevărat atelier unde putem spune că se lucrează zi şi noapte pentru a se putea satisface cerinţa clientelei.

Şi tot atunci, în anul 1871, Grigore Capşa s-a căsătorit cu Marie Obeline Vautier * fiica unui neguţător francez, pe care o cunoscuse la Paris şi din familia căruia un urmaş are în prezent un cochet şi frumos restaurant în localitatea Châlons-sur-Marne.

În anul următor, 1872, fraţii Constantin şi Grigore Capşa cumpără imobilul, în care stăteau cu chirie, pentru suma de 18 000 galbeni austrieci. Dîndu-şi seama că poziţia locului este foarte nimerită şi afacerile lor vor progresa de la an la an, mai cumpără tot în acel an, cu 12 000 galbeni austrieci şi clădirea din Strada Nouă (azi Edgar Quinet), alăturată cofetăriei lor, în care-şi avea atelierul şi locuinţa renumitul fotograf Duschek.

Propăşirea firmei Capşa s-a datorat rîvnei neobosite a conducătorilor ei şi a meşterilor specialişti aduşi din Paris de la cele mai renumite laboratoare de cofetărie. „Mulţumită acestui fapt, Casa Capşa concurează la expoziţia din Viena în 1873 şi capătă marea medalie «pentru merit» şi un certificat de felicitări din partea juriului. La 29 noiembrie 1873, Casa Capşa organizează întîiul dineu de gală la palatul princiar al domnitorului Carol.

În 1874, asociaţia fraţilor Capşa se desface şi Grigore Capşa rămîne singurul proprietar al cofetăriei [8]. Constantin Capşa se retrage din tovărăşie luînd partea sa 293 000 lei din care 282 598 lei reprezentau jumătate din averea asociaţiei, iar 10 402 lei partea de beneficiu ce i se cuvenea cu ocazia retragerii. Constantin Capşa s-a ocupat apoi, pe cont propriu, cu comerţul de băcănie engros, în str. Blănari nr. 20, iar în urmă a fost bancher, cu sediul în str. Lipscani nr. 51.

Grigore Capşa, în loc să fie decepţionat că a rămas singur, fără ajutorul fratelui său, devine mai curajos, mai întreprinzător, şi dă o extensiune şi mai mare firmei sale, căutînd să modernizeze şi mai mult meşteşugul cofetăriei, iar prăvălia de aici din Bucureşti, să fie la fel cu cele mai bune şi mai frumoase din Paris, căutînd în acelaşi timp să participe la multe expoziţii din ţară şi străinătate unde obţine medalii de aur şi menţiuni speciale. De altfel pentru tot ce izbutise pînă la acea dată i se dă lui Grigore Capşa brevetul de furnizor al Curţii domnitorului şi medalia „Bene Merenti" clasa I.

„În 1875, obţine brevetul de furnizor al Curţii princiare sîrbeşti şi tot în acel an concurează la expoziţia internaţională din Paris unde obţine o izbîndă stralucită dobîndind marea medalie de aur. În ţară produsele Capşa sînt cerute pretutindeni, iar numele acestei firme e cea mai autentică chezăşie de calitate. Atît la bufetele de la Tîrgul Moşilor, Filaret, Mitropolie, Pantelimon etc., cît şi la banchetele, nunţile, botezurile şi balurile din înalta societate, Casa Capşa e chemată să organizeze cu gust şi cu artă sărbătoririle şi mesele" [9].

În 1881 cu ocazia încoronării ca rege a lui Carol I şi a expoziţiei ce a avut loc, produsele casei Capşa obţin medalia de aur. Atunci au defilat şi carele tuturor breslelor, iar acel al cofetarilor conceput şi realizat de Grigore Capşa a fost unul dintre cele mai frumoase despre care mult timp au vorbit

---

* Din căsătoria lor au rezultat trei fete şi un băiat. Ana căsătorită cu Felicien de Montlebert, ofiţer francez, Sofia cu Nicolae Zanne, Margareta cu Constantin Hagi Tudorache şi Anton Capşa decedat la vîrsta de 21 ani (1899).

[8] Dr. Nicolae I. Angelescu, *op. cit.*, p. 10—11.

[9] *Ibidem.*

cetăţenii Capitalei, iar pictorul Szathmari l-a imortalizat într-o splendidă acuarelă.

„În 1883, Grigore Capşa e singurul dintre comercianţii români care ia parte la expoziţia din Bordeaux, expunînd acolo produsele vinicole ale României şi obţinînd medalia de bronz. Astfel, graţie lui Grigore Capşa, case mari din Bordeaux se pun, prin intermediul său, în legătură cu producătorii noştri de vinuri care găsesc astfel debuşeuri pentru produsele lor în străinătate“[10].

La expoziţia din Bucureşti, în 1884, Capşa obţine o altă medalie de aur, iar în Paris la marea Expoziţie Universală din 1889 dobîndeşte marea medalie de aur.

Cu prilejul participării la Expoziţia Universală de la Paris din 1900, unde a obţinut o altă medalie de aur, ziaristul G. Dervilly publică în „L'Encyclopédie Contemporaine“*, nr. 436, un articol despre Casa Capşa din care reproducem următoarele:

„Îndepărtata noastră soră latină, România, este o ţară care merită astăzi simpatia adevăraţilor parisieni, prin cultul ce a arătat faţă de toate rafinamentele inteligente ale civilizaţiei noastre. Nu numai că şi-a asimilat progresele importante ce capitala noastră a realizat în marile industrii de lux, dar ea a ştiut să satisfacă şi să înţeleagă un public foarte greu de satisfăcut: vrem să vorbim de lumea „gourmeţilor“ şi de discipolii înfocaţi ai lui Brillat-Savarin, Dumas şi Monselit.

Astăzi, graţie imitaţiunei meritorii a unui dibaci specialist, Grigore Capşa, Bucureştii posedă un stabiliment de cofetărie şi patiserie care rivalizează cu cele mai mari case ale noastre de pe bulevarde. Această întreprindere la fel cu a lui Boissier, Marquis, Potel et Chabot, figurează de altminteri foarte onorabil în marea noastră luptă industrială de la 1900 [Expoziţia Universală], şi se clasează în primul rang al caselor mari de alimentaţie prin îngrijirea ce a adus tuturor preparatelor delicate care constituie luxul mesei; acest superflu ale cărui seducţiuni irezistibile deşteaptă apetiturile cele mai rebele şi umple stomahurile cele mai îndărătnice“.

Grigore Capşa continuă stabilimentul fraţilor săi de la 1868, după întoarcerea sa din Paris în urma Expoziţiei de la 1867, la care a avut onoarea să participe ca expozant de produse româneşti. Fusese admis a concura odată cu expozanţii francezi în calitatea sa de lucrător, lucrînd la Paris, şi avu satisfacţia de a-şi vedea lucrările recompensate cu două menţiuni onorabile.

Atunci cînd cea mai mare parte din stabilimentele care apar în zilele noastre, au obiceiul să se mărginească într-o specialitate unică, Grigore Capşa, a organizat pe lîngă producerea cofetăriei şi patiseriei fine, îngheţată, bucătărie, etc. A adăugat mai tîrziu hotelul şi un restaurant, după modelul francez şi graţie numai unei îmbunătăţiri continue, graţie mai ales stăruinţei şi muncii, Grigore Capşa a ajuns să ia locul în rîndul celor mai mari şi importante case similare din lume. La această epocă de altfel România era o ţară nouă, în care toate întreprinderile îndrăzneţe trebuiau să obţină consacrarea succesului. Înalta societate românească crescută în tinereţe în Franţa sau cel puţin familiară cu viaţa din capitala Franţei, posedă obiceiurile şi-şi apropie gusturile pariziene. Pentru satisfacerea trebuinţelor ei de lux

---

[10] *Ibidem.*

* Articolul a fost tradus şi publicat de ziarul „Curierul comercial“ din 25 iunie 1900, iar mai apoi de Nicolae I. Angelescu, *op. cit.*, p. 12—13.

şi de rafinament, înfiinţarea unei întreprinderi ca aceea care face obiectul acestei notiţe, era binevenită.

De altfel, exemplul dat de Grigore Capşa a determinat o emulaţie din cele mai fecunde în industria alimentară din România. Vechile stabilimente cu o organizare cu totul primitivă trebuiră să se scuture de lenea lor şi luînd model de la casa din Bucureşti, ajunseseră la nivelul progresului de astăzi.

Casa Capşa n-a încetat să aducă servicii reale societăţii româneşti, punîndu-i la dispoziţie cu un personal şi un serviciu perfect, toate furniturile din care se compun marile prînzuri, bufeturile de la serate, de la baluri, recepţii, etc.

Casa Capşa mai are şi meritul de a fi iniţiat în delicata artă a cofetăriei, o serie întreagă de tineri români, care au devenit cofetari pe cont propriu şi care şi-au făcut şi îşi fac şi astăzi o onoare de a menţiona pe firmele lor „foşti elevi ai Casei Capşa".

Dintre aceşti elevi care au ajuns unii patroni fruntaşi în arta cofetăriei amintim pe Niţă Ionescu care a avut prăvălie pe strada Lipscani nr. 81, Nae Drăghiceanu, Jean Nestor pe Calea Victoriei nr. 77, una din cele mai renumite cofetarii din Bucureşti pînă în anul 1977, cînd clădirea a fost distrusă în întregime de cutremur.

Grigore Capşa, prin firma pe care o conducea ajunsese un personaj foarte cunoscut în Bucureşti şi în întreaga ţară. Numele lui îl găsim deseori menţionat în presa şi publicaţiile timpului. Cităm ziarul „Adevărul"* din 15 iunie 1897, *Dicţionarul contimporanilor* de Dim. R. Rosetti, Bucureşti, 1898, şi *Fruntaşii comerciului şi industriei* editat de G. A. Tacid, Bucureşti, 1905.

Pentru meritele, priceperea şi activitatea lui, Grigore Capşa a fost ales în 1891, senator al Colegiului I al Capitalei, în 1896 preşedinte al Camerei de comerţ şi industrie din Bucureşti şi încă din 1889 membru al Academiei de Comerţ din Paris, în 1899 consilier comunal sub primariatul lui Nicu Filipescu. A fost distins cu înalte decoraţii: comandor al Coroanei României, ofiţer al Stelei României, ofiţer al Legiunii de onoare.

La 23 decembrie 1902 Grigore Capşa se stinge din viaţă cu regretul că n-a putut să lase urmaş pe fiul său Anton care decedase cu cîţiva ani mai înainte (1899) şi care durere i-a grăbit şi lui moartea. Cu toate acestea, bazele puse întreprinderii pe care o condusese cu multă pricepere timp de 34 ani, au fost atît de solide încît Casa Capşa nu a fost stingherită în activitatea ei, cu atît mai mult că nepotul său Ştefan, fiul lui Constantin **, a preluat el conducerea firmei.

În 1912 cînd s-au împlinit 60 de ani de existenţă a firmei, evenimentul a fost sărbătorit în mod oficial în prezenţa unor personalităţi de seamă avînd în frunte pe miniştrii Nicolae Xenopol şi Constantin Dissescu, iar personalul

---

* La rubrica: „Un bucureştean pe zi" se poate citi următoarele: „Cu cine să începem această rubrică dacă nu cu acela care este omul cel mai dulce din Bucureşti? Cînd zici „Capşa" îţi lasă gura apă şi parcă îţi vine imediat să o porneşti spre maiestrul cofetăriei şi al bucătăriei moderne.

Să facem cunoscut pe Grigore Capşa ar fi să vorbim de biserica Zlătari sau Ateneu. El a devenit o instituţie bucureşteană, un monument . . . de zaharicale.

Are un singur cusur: s-a apucat să facă politică conservatoare. E bine însă, căci are cu ce îndulci toate partidele".

** Constantin Capşa a avut doi băieţi: Gheorghe Capşa, inginer, profesor la Şcoala Politehnică din Bucureşti şi Ştefan Capşa care a condus întreprinderea după moartea lui Grigore Capşa.

Casei Capşa, în semn de recunoştinţă pentru grija ce i-a fost purtată, a emis o plachetă comemorativă în cinstea celor patru întemeietori ai firmei.

*

Restaurantul şi cafeneaua. După ce Grigore Capşa a terminat construirea hotelului, restaurantului şi cafenelei, întreaga faţadă, la parter, a fost îmbrăcată în lemn de stejar natur, dat cu ulei pentru a fi protejat contra intemperiilor, iar în faţa marilor vitrine au fost puse bare de alamă pentru a feri geamurile de atingere sau spargere. Ca o notă aparte, după modelul marilor cofetării pariziene şi neobişnuită magazinelor bucureştene, a deschis şi terasă, adică din luna mai pînă toamna, a scos pe trotuar măsuţe rotunde, cu placă de marmură şi scaune uşoare din trestie de mare, la care puteau sta clienţii cît mai aproape de lumea care trecea, spre a o vedea şi a fi văzuţi. Terasa avea un acoperiş lat, de pînză vărgată, cu franjuri pe margine.

Şi acum, după ce am văzut evoluţia cofetăriei Capşa, de la întemeierea ei şi pînă aproape de zilele noastre, prezentăm mai jos, după o serie de publicaţii şi articole care s-au scris în presa timpului precum şi din aducerile aminte personale, o parte din activitatea care s-a desfăşurat în restaurant şi în special în cafeneaua care a avut un rol important în viaţa bucureşteană de altădată.

Sala restaurantului, la început, era numai jumătate din mărimea de mai tîrziu şi avea pereţii căptuşiţi cu marmură roşie, pentru care motiv unii răutăcioşi au numit-o „mormîntul faraonilor". Cu timpul restaurantul s-a mărit avînd trei salonaşe „particulare" foarte elegante, cu mobilier luxos, cu oglinzi, lampadare şi aplice, cu veselă şi tacîmuri de cea mai fină calitate, cu delicioase mîncăruri, băuturi straine şi indigene dintre cele mai renumite.

În saloanele restaurantului Capşa, după reprezentaţiile teatrelor şi terminarea balurilor, o bună parte din protipendada bucureşteană venea să supeze aici; de asemenea personalităţi de seamă care ne vizitau ţara îşi luau masa aici, sau participau la banchetele ce se dădeau în cinstea lor. În cele trei salonaşe „s-au perindat toate femeile frumoase ale Bucureştilor, toate actriţele străine, toate elegantele, mai mult sau mai puţin artiste, atrase de faima cheflie a oraşului nostru, căci între 1870 şi 1914 Bucureştii au fost capitala din răsăritul Europei care numai cu Petersburg putea să împarta reputaţia de a avea bărbaţii cei mai darnici şi cei mai uşor de înflăcărat din lume.

În salonaşele de la Capşa a rîs Reichemberg cea cu dinţii de mărgăritar, Cleo de Mérode, iubita lui Leopold al II-lea, Jane Hading sau cei mai frumoşi umeri ai Franţei, dar şi Cora Laparcérie, Blanche Toutain, Suzanne Després, Réjane şi Sarah Bernhardt.

La Capşa au făcut senzaţie surorile Barrisson, frumoasele dansatoare americane, dintre care una ieşea uneori pe pod [Podul Mogoşoaiei] îmbrăcată în bărbat de se ţineau copiii după ea, şi Belle Otero, care izbutise să-l desgheţe şi pe Claymoor, căruia, zice-se, nu-i plăceau prea mult femeile" [11].

Pe lîngă cele amintite mai sus, trebuie să spunem că în perioada 1886—1900 clientela hotelului, restaurantului şi cafenelei Capşa era alcătuită în special din boierime şi moşierime care venea la Bucureşti cu afaceri, sau pentru destindere. Patronul Grigore Capşa fiind membru al Partidului Conservator, se înţelege că majoritatea clienţilor cafenelei erau bătrînii boieri

[11] Gheorghe Crutzescu, *op. cit.*, p. 140—141.

conservatori, marii latifundiari şi cei mai importanţi membri ai Parlamentului. Cu timpul au pătruns şi liberalii şi disputele politice nu se mai sfîrşeau.

Datorită acestui fapt, ziariştii cei mai de seamă aici veneau aproape zilnic să ia contact cu tot ceea ce politica românească avea mai important şi de actualitate. „Aici se puneau la cale marile campanii de presă, farsele homerice făcute adversarilor, aici se strecurau insinuările perfide şi sugestiile pentru Coroană“ [12].

Cu timpul şi-au mutat prezenţa la Capşa şi o serie de intelectuali bucureşteni, din diferite ramuri de activitate, care pînă atunci erau clienţii altor cafenele. Şi după cum spunea George Costescu: „cafenelele, berăriile şi cofetăriile din centrul Bucureştilor de-atunci erau — ca şi cele ale Vienei sau Parisului — pe lîngă nişte localuri de adunare şi de *siestă* ale cetăţenilor cu trai mai deosebit, şi adevărate focare de viaţă mai aleasă pentru pătura intelectuală a concetăţenilor. Aceste focare însufleţeau mai liber activitatea culturală în genere şi erau ca nişte seminarii din care se desprindeau apoi iniţiaţii saloanelor maiştrilor sau ale mecenaţilor timpului“ [13].

În prima etapă a cafenelei, după cum spune Gh. Crutzescu „corifeii juneţii aurii“ erau: Radu Văcărescu, Alexandru Florescu (Floflo) diplomat şi autor dramatic, Constantin (Tantin) Bălăceanu diplomat, Iancu Cretzeanu zis „Raţa“, Mihai Laptev, Soutzo „Cap de Mort“, Alexandru Ghica, Costică Izvoreanu, Sacha Blaremberg şi Mişu Văcărescu [14] (Claymoor), cronicarul vieţii mondene bucureştene. Iar după spusele lui Constantin Bacalbaşa, George Costescu şi alţii, în cafeneaua de la Capşa puteai vedea aproape zilnic o parte din scriitorii şi gazetarii politicii militante, din care menţionăm pe: „Nicu Filipescu, directorul-proprietar al ziarului *Epoca;* George Em. Lahovary, director-proprietar al ziarului *L'Independance Roumaine;* pe bătăiosul bătrîn Nică Valentineanu, fost amic intim al lui Alexandru Ion Cuza şi apoi director al ziarului *Reforma;* pe Nae T. Orăşanu-Nichipercea, directorul nenumăratelor foi de satiră politică între care şi aceea de la care îi rămăsese porecla ce purta; pe Victor Ionescu [fratele lui Tache Ionescu], director-proprietar al ziarului *Acţiunea* cu al lui *alter ego*, delicatul dar impetuosul Costică Nicolau; pe Costaforu şi pe Grigore Ventura însoţit de nelipsitul său tovarăş, cîinele Leandru; pe Timeleon Pisani şi pe Ghiţă Rădulescu-Arhibald de la *Epoca*, pe Mişu Văcărescu — Claymoor, cronicarul « mondial », pe Dumitru Olănescu — Ascanio, traducătorul în versuri al lui Horaţiu, pe elegantul poet romantic Duiliu Zamfirescu, pe D. Rosetti-Max, cel mai fin ironic al condeiului în acele vremuri; pe Constantin Stamatin-Nazone directorul foii satirico-politice săptămînale *Tocila*, împreună cu neuitatul artist caricaturist Constantin Jiquidi, preţiosul său colaborator, ca şi al lui Orăşanu în şarjarea politicienilor timpului; pe fraţii Constantin, Ion şi Tony Bacalbaşa minunatul trio al gazetarilor politici mai tineri şi din care cel din urmă a fost colaborator şi al lui Caragiale la redactarea *Moftului român;* iar pe lîngă toţi aceştia, pleiada tinerilor talentaţi poeţii Cincinat Pavelescu şi Dimitrie Naum, pictorii Nicolae Grant şi Alecu Satmary şi atîţia alţii“ [15].

Constantin Bacalbaşa ne spune că în timpul verii, bătrînul Costache Bălcescu (1812—1902), fost ministru sub Cuza Vodă şi frate mai mare al istoricului şi patriotului Nicolae Bălcescu (1819—1852) era nelipsit de la Capşa

[12] A. B., *Cafeneaua Capşa*, ziarul „Curentul“, 16 iunie 1944.
[13] George Costescu, *Bucureştii vechiului regat*, Bucureşti, 1944, p. 381.
[14] *Ibidem*, p. 142.
[15] *Ibidem*, p. 378—381.

unde, la o măsuţă pe trotuar, îşi bea cafeaua şi îşi „fuma tradiţionala ţigară de havana de întîia calitate de care nu se despărţea niciodată" [16].

Despre Mişu Deşliu spune că era „un capşist nestrămutat" care-şi îngrijea foarte mult sănătatea, nebînd niciodată apă obişnuită sau de la gheaţă, ci numai apă de Evian, la temperatura camerei, şi cu toate acestea a murit relativ tînăr.

O altă figură care se întîlnea foarte des la Capşa era baronul de Herz, unchiul scriitorului cu acelaşi nume, ginerele lui beizadea Mitică Ghica. „Aproape în toate dimineţile [vara] îl găseai la terasa lui Capşa, picior peste picior la o masă, ochind femeile şi pierzîndu-şi vremea".

Dintre numeroşii oameni politici, înainte de primul război mondial, Anastase Stolojan, liberal şi Nicu Filipescu, conservator îşi făceau simţită prezenţa aproape zilnic, iar în jurul lor se făcea cerc de ziarişti şi politicieni mai mici din partidele respective.

„Anastase Stolojan fost ministru liberal, om cu o cultură destul de variată dar obţinută tîrziu, mai mult autodidact, era un agreabil vorbitor. Aduna în jurul său pe reporterii ziarelor de toate culorile politice şi ţinea conferinţe. De cele mai multe ori oferea şi sticle de şampanie, căci *conul Năstase* era un mare iubitor al bunei mîncări şi băuturi" [17].

Într-una din zile, cînd Tudor Muşatescu era în plin avînt de cursivitate verbală, una din tinerele poete îi spune: „Vai, maestre, teribil de spiritual mai eşti! Nici nu ştii cît ne-am distrat. Lîngă dumneata mai prindem şi noi niţel duh". La care, drept răspuns, dramaturgul Muşatescu le-a „muşcat" cu următoarea observaţie: „N-aveţi nici o grijă, doamnă, nu se ia".

Altădată, într-o discuţie de grup, Al. Cazaban ca să atace pe Şerban Cioculescu îi spune: „Eu însă nu scriu ca unii, numai pentru *şer-bani*", la care renumitul critic literar şi unul din marii calamburişti ai noştri, îi răspunde spontan: „În schimb, eu nu scriu, ca alţii, numai *cazabanalităţi*" [18].

Cînd scriitorului Al. Cazaban, pentru lunga lui activitate literară i s-a dat de către primăria oraşului o căsuţă în mahalaua Iancului, şi tot în acelaşi timp a primit un premiu, în timp ce bătrînul capşist se lăuda cu meritele activităţii sale care i-au fost apreciate şi încununate oficial, dramaturgul Mihail Sorbul l-a oprit din peroraţie spunîndu-i: „Eşti un tip foarte norocos, pînă şi numele ţi-o spune: ieri *casa*, astăzi *ban*...".

Tachinările şi calambururile cele mai reuşite sburau ca săgeţile prin fumul gros ca o ceaţă. Altădată cînd Ion Minulescu a fost premiat, poetul simbolist, socotindu-se mare după dispariţia celui mai mare poet al ţării, a spus că s-a născut în chiar anul morţii lui Eminescu, la care Cazaban cu voce tare, în mijlocul unei asistenţe numeroase, a strigat: „Două mari nenorociri în acelaşi an" [19].

Şi tot în legătură cu Cazaban, Mircea Damian spune: „toată ziua bîrfeşte, şi pe toată lumea. Pe unii din răutate, pe alţii din obişnuinţă. Cum este şi un vînător pasionat, povesteşte diferite întîmplări de la vînătoare, despre oameni, despre animale şi despre sălbăticiuni. Şi iar bîrfeşte. Bîrfeşte pînă

---

[16] Constantin Bacalbaşa, *Bucureştii de altădată*, vol. III, ed. 2-a, Bucureşti, 1936, p. 122.

[17] *Ibidem*.

[18] Mircea Constantinescu, *Cum îndemult Bucureştii petreceau*, Bucureşti, [1977], p. 166—167.

[19] *Ibidem*.

şi iepurii şi becaţele, şi potîrnichile. Are o singură antipatie mare: Camil Baltazar. Îi este atît de antipatic, încît nici nu-l bîrfeşte"[20].

Mircea Damian care făcea parte din prezenţa zilnică a cafenelei, ca şi Al. Cazaban şi alţi cîţiva, într-un volum[21] pe care l-a publicat în legătură cu Bucureştii, a lăsat unele însemnări interesante despre felul cum se desfăşura „activitatea" din interiorul ei.

În primul rînd spune că localul, măsurat de el „avea cinci paşi lăţime şi doisprezece lungime". Intrarea era prin Calea Victoriei colţ cu str. Edgar Quinet. „De o parte şi de alta, cîte opt mese de stejar. La fiecare masă, în partea dinlăuntru, cîte două scaune tot de stejar. Pe lîngă pereţi canapele. Iar în fund, trei mese, tot aşa. Spre Calea Victoriei, o fereastră enormă. Spre Edgar Quinet, încă trei, tot atît de mari. Una este găurită sus, în colţ, de un ventilator minuscul care se învîrteşte turbat de dimineaţa pînă seara tîrziu, mereu, fără să poată birui fumul. În fund, o oglindă cît peretele, în care te vezi întreg şi în care vezi un colţ din Calea Victoriei, o bucată din Sărindar şi Cercul Militar".

La acea dată, şi încă chiar după primul război mondial, „Capşa este [era] cafeneaua scriitorilor şi a artiştilor. Aici îi găseşti aproape pe toţi, cu şvarţul dinainte sau cu paharul cu apă, sau cu nimic pe masă. Dar nu vin numai scriitori şi artişti. Vin şi oameni de treabă: pensionari, profesori, militari... Ba cîteodată se rătăceşte şi cîte un samsar. Cînd îl identifică, chelnerul se uită strîmb la el, şi-l serveşte agresiv".

Cafeneaua se deschidea în fiecare dimineaţă la ora 7. La acea oră mesele şi scaunele sînt în ordine şi pustii, dar nu pentru mult timp, fiindcă pe la ora 9 toate mesele sînt ocupate, iar după 10 e zarvă şi discuţiile sînt în toi.

Camil Petrescu, la ora 9 jumătate precis îşi ia cafeaua cu lapte, dar totdeauna este supărat că i se aduce cu frişcă, cu toate că el a spus fiecărui chelner, că fără frişcă. Cazaban la o masă din fund explică unui colonel în rezervă de ce s-a certat cu Stamatiad cu vreo zece ani în urmă într-un turneu literar.

Corneliu Moldoveanu „grav şi sprîncenat", preşedintele Societăţii Scriitorilor îşi ia şvarţul la masa de sub ventilator şi e fericit că a obţinut de la Dem. Dobrescu, primarul Capitalei, un teren pe care să se construiască casa sau palatul scriitorilor.

Poetul Minulescu cu ochelari cu ramă mare şi pălărie neagră cu boruri largi intră totdeauna grăbit şi invită pe cîte unul din cei mai tineri să meargă cu el la cinematograf „că am nişte bilete". Refuzat de unul întreabă şi pe-al doilea de ce nu vrea şi acesta-i răspunde: „Pentru că ai bilete de favoare... Să mă inviţi cînd o să te hotărăşti să plăteşti din buzunarul dumitale de director general...

— Pînă atunci s-aştepţi tu... Fireai-al dracului să fii...

Apoi în gura mare, să-l audă cafeneaua.

— Auzi, domnule, eu îl invit la cinematograf şi el refuză... Nu ţi-e ruşine, mă... Şi către altul: Hai, mă, tu.

Invită pe oricine. El tutueşte pe toată lumea, se mută de la o masă la alta şi vorbeşte despre toate: de mîncare, de femei, de literatură, de politică. Dacă îl contrazici, ţipă la dumneata, dă cu pumnul în masă, te ameninţă cu degetul şi se congestionează şi-i tremură buzele şi se uită crunt, cu ochelarii pe frunte, cu pălăria pe ceafă.

---

[20] Mircea Damian, *Bucureşti*, Bucureşti, 1935, p. 112.
[21] *Ibidem*, p. 108—120.

— Să ştii că nu mai vorbesc cu tine... Să ştii că n-am să mai calc în cafeneaua asta... Fireai-al dracului de cretin...

Şi pleacă repede. Cînd ocoleşte pe Calea Victoriei, se uită pe fereastră, se opreşte un moment şi te ameninţă cu degetul sau cu bastonul: Idiotule! Dar nu ţine la supărare".

Printre prezenţii cafenelei mai sînt amintiţi: poetul Dimitrie Nanu care „zîmbeşte într-una, îşi freacă palmele ca un ţîrcovnic şi este de o politeţe care te umileşte, de-o modestie care te-nfioară".

Dramaturgul Mihail Sorbul „rîde ştirb printre mustăţi şi cioc şi umblă clătinîndu-se". Cînd i se spune o glumă sau un banc reuşit „rîde tare, lăsîndu-se pe spate şi bătînd din mîini ca din nişte aripi".

N. Crevedia se dă după unul sau altul, fiindcă nu-l poate suferi pe Şerban Cioculescu care i-a criticat aspru volumul lui de versuri. Crevedia este prieten bun cu George Doru Dumitrescu şi-şi dau întîlniri la Capşa, numai că primul vine la timp, iar celălalt cu o oră mai tîrziu. „Sînt prieteni pînă la delir şi pînă la suferinţă". Întîlnindu-se „se uită unul la altul şi rîd şi se privesc în ochi, de parcă nu s-ar fi văzut de ani de zile. Pe urmă pleacă împreună".

Şi tot în legătură cu N. Crevedia reproducem epigrama pe care a scris-o în legătură cu cafeneaua:

„La Capşa unde vin toţi seniorii
Local cu două mari despărţituri
Într-una se mănîncă prăjituri
Şi-ntr-alta se mănîncă... scriitorii" [22].

Printre alţi obişnuiţi ai cafenelei, Mircea Damian aminteşte pe Zaharia Stancu care intră totdeauna încruntat, îmbrăcat într-un costum ai căror umeri sînt „drepţi şi întinşi şi largi şi săltaţi, ca de boxeur". Sergiu Dan povesteşte „nişte chestii" pe care nu le crede nimeni adevărate, ci poveşti, iar Ion Călugăru, de fiecare dată, laudă cîte o carte nou apărută pe care însă n-a citit-o. „Este o carte admirabilă dragă. Admirabilă, ascultă-mă pe mine".

Capşa avea şi „jurnalistul" ei pe nume Lambru care îşi avea sediul permanent pe pragul ferestrei dinspre Calea Victoriei. El procură la cerere, ziare tuturor, pentru lectură şi aceştia îi dau cîţiva lei. „În felul acesta cîştigă şi Lambru şi cititorul: cel dintîi în cauză 5 lei şi gazetele, cel de-al doilea a dat 5 lei şi a citit zece jurnale. Dar Lambru avea o patimă: bea. Şi cîteodată chiar în cadrul „serviciului" său venea cherchelit. „Cînd e beat, discută cu clienţii, cu ziarele şi cu el însuşi şi gesticulează. Adesea, se întîmplă să bea mai mult decît cîştigă. Atunci intră în capital şi nu mai vine pe la Capşa cîte trei zile, fiindcă nu are bani să cumpere gazete. A patra zi, apare. Unde ai fost, mă? La dracu. Este morăcănos şi plictisit".

O bună bucată de vreme, Capşa mai avea un obişnuit al ei, Virgilică, despre care se spunea că era de familie bună, dar suferea de o anumită deficienţă mintală. Vara stătea mai mult pe trotuar, în faţa vitrinei, iar cînd era vremea urîtă într-un colţ al cafenelei. Mulţi profitau de naivitatea lui. Unii scriitori contra unui mic bacşiş, îl trimiteau să înjure pe un confrate de-al său. Cîteodată, drept răspuns, primea o palmă de la cel înjurat, iar altădată un bacşiş ca să ducă înjurătura celui ce-a trimis-o".

---

[22] Mircea Constantinescu, *op. cit.*, p. 166.

Virgilică „are taxe: pentru 1 leu, te salută, pentru 2 lei, te salută şi spune mulţumesc; pentru 3 lei, înjură pe cine vrei, şi-l înjură din partea lui, ca să nu-ţi pricinuiască necazuri; pentru 4 lei, ia de guşă pe un scriitor foarte onorabil, îi spune că-l iubeşte şi-i face bezele; iar pentru 5 lei, sărută o femeie [care trece] pe Calea Victoriei".

„Cînd au loc mari evenimente politice, cînd, de pildă, cade guvernul, sau cînd se descoperă o mare panamá sau un complot, cafeneaua e tixită de lume. Atunci, vin aci foarte mulţi politicieni din toate partidele, vin oameni care nu fac nici o politică, dar sînt curioşi *s-audă o părere*. Se formează două grupuri sau mai multe, care discută aprins evenimentul, fac prognosticuri şi se ceartă". „Toate evenimentele se desbat la Capşa. Şi lumea este încredinţată că lucrurile se vor desfăşura cum s-a hotărît aci".

„Într-adevăr: Capşa ştie tot, vede tot, hotărăşte tot. Capşa nu este o simplă cafenea, unde se bea şvarţul cel mai bun şi se mănîncă cele mai bune prăjituri. Este un birou de informaţii politice, literare, artistice şi mondene. Este o istorie, o cronică şi o pasiune".

CUM SE CĂLĂTOREA ALTĂDATĂ

BUTCI, RĂDVANE, CALEŞTI, CARETE*

Într-un fel au călătorit înaintaşii noştri, într-alt fel călătorim noi astăzi. Pentru exemplificare, ne întoarcem în trecut cu un veac şi jumătate. Atunci, în Bucureşti, care era un oraş mult mai mic decît astăzi, boierii nu mergeau niciodată pe jos, fiindcă ar fi fost o mare ruşine pentru rangul şi *heghemonul lor*.

Dacă se duceau la Curtea domnească, la vreuna din dregătoriile ce conduceau sau de care depindeau, sau în vizită unii la alţii, caleaşca, butca sau rădvanul îi aştepta la scară. Cu un astfel de vehicul, în viteza a doi sau patru cai, treceau pe uliţele nepavate ale oraşului, sau pe cele cîteva podite cu bîrne de lemn, ridicînd nori de praf vara şi împroşcînd cu noroi casele şi trecătorii de pe margini, atunci cînd timpul era ploios. Din această cauză, majoritatea caselor ** care erau la „linie", aveau parterele construite la circa doi metri înălţime faţă de nivelul străzilor. Şi chiar în această situaţie pereţii erau „tencuiţi" cu noroi şi geamurile ferestrelor împroşcate cu stropi de apă murdară.

Iarna, locul caleştilor îl luau săniile trase de cai împodobiţi cu frumoase valtrapuri şi nenumăraţi zurgălăi, care, în trapul sau galopul lor, dădeau o muzicalitate foarte plăcută şi o caracteristică interesantă ce plăcea tuturor şi, în special, străinilor ce ne vizitau ţara.

Soţiile boierilor nu ieşeau niciodată pe jos, mai cu seamă, singure; erau întotdeauna întovărăşite de cineva: soţ, copii sau rude, vizitii, oameni de încredere, robi ţigani.

Boiernaşii şi slujbaşii mai mici mergeau de obicei călare; marii neguţători sau mahalagii mai înstăriţi, în treburile lor prin oraş, mergeau cu căruţa sau cu vreo droşcă uşoară, iar toţi ceilalţi oameni, pe jos.

Dealtfel, neguţătorii şi „oamenii de jos" nici nu aveau voie să călătorească prin oraş cu un vehicul luxos, chiar dacă aveau bani să-l cumpere şi să-l întreţină. Numai boierilor şi înaltelor feţe bisericeşti le era permis să aibă caleşti. Acest fapt se vede şi din întîmplarea petrecută în 1816: într-una din zile, soţia domnului Caragea văzu trecînd pe Podul Mogoşoaiei, pe sub ferestrele palatului, o caleaşcă nouă, luxoasă, trasă de doi cai focoşi. Înăuntrul ei erau două femei, destul de elegant îmbrăcate, pe care nu le cunoştea şi care, după toate aparenţele, nu făceau parte din protipendada oraşului.

* Toate aceste numiri reprezintă de fapt acelaşi lucru, adică trăsuri de lux, cu patru roţi, pe arcuri, descoperite sau acoperite, trase de mai mulţi cai. Numirile vin din limba rusă, ucraineană sau polonă.

** Astfel de clădiri, amintiri ale unor vremi de mult trecute, se mai pot vedea pe str. Snagov (fostă str. Scaune, N. Filipescu) nr. 28 (fostă proprietatea Bilciurescu); Calea Griviţei nr. 24 (fostă proprietatea neguţătorului Ion Ghiorma), str. Popa Tatu nr. 75; etc.

Ea chemă imediat pe baş-ciohodarul căruia-i dete ordin să oprească caleaşca şi s-o bage în curtea palatului, să vadă cine anume erau cele două femei. Erau soţiile a doi negustori bogaţi: Dedu şi Ciochină [1] foarte cunoscuţi în Bucureşti, dar fără drept ca soţiile lor să se plimbe într-un astfel de vehicul. Fiind chemaţi să dea socoteală pentru acest fapt, ei răspunseră că nu s-au gîndit să înfrunte pe nimeni prin această purtare, dar că un neguţător vienez datorîndu-le suma de 5000 lei şi neputîndu-le plăti banii, le-a trimis în schimb această caleaşca, cu caii şi hamurile luxoase ce se văd şi că ei n-au intenţia s-o păstreze pentru ei, ci s-o vîndă oricui se va găsi muşteriu. Drept urmare, domnul îi iertă de pedeapsa, şi, fiindcă caleaşca era foarte frumoasă, le dădu suma de 5000 lei şi o luă pentru familia lui, poruncindu-le să nu mai îndrăznească nici ei, nici alţi oameni de categoria lor să se plimbe în caleaşcă prin oraş.

Pentru a ilustra documentar existenţa caleştilor sau rădvanelor este cazul să amintim aici cîteva exemple pe care ni le procură aceste mărturii. Astfel, la 28 noiembrie 1708, Şerban Greceanu, mare stolnic la acea dată, scrie lui Barteş Seuler judeţul oraşului Braşov, să se intereseze pentru o „căruţă nemţească" (caretă) pe care o comandase unui caretaş de acolo, să se facă cît mai curînd, fiindcă a trecut de mult timpul cînd ea trebuia să fie gata: „Ci pentru aceasta priiteneşte mă rog dumitale, de să va fi isprăvit, pren bunăvoinţa dumitale şi cu ajutorul dumitale, să să aducă până la hotar. Şi de acolo o vom aduce noi, pren oamenii noştri" [2]. Mai tîrziu, la 20 martie 1726, Maria, fiica lui Radu Greceanu (mare logofăt şi om de încredere al lui Constantin Brîncoveanu, ca şi fratele său Şerban), făcîndu-şi testamentul, printre cele ce lasă urmaşilor, menţionează şi o „caretă" care să se vîndă, iar banii luaţi „să să dea milostenie la fete sărace" [3].

Mai tîrziu, la 17 iulie 1759, doctorul grec Spirea (ctitorul bisericii cu acelaşi nume şi proprietarul Dealului Spirii), lasă la moartea sa, să se vîndă *careta cu telegari* ce avea, iar întreaga sumă ce se va obţine, să fie folosită pentru facerea anumitor sărindare [4].

Neguţătorul bucureştean Ioan Chirul, ca să facă un serviciu starostelui, la 17 decembrie 1766, printr o scrisoare roagă pe Hagi Pătru Luca din Sibiu, să se intereseze de careta pe care au văzut-o amîndoi şi pe care o face meşterul Ianache Cincu, să fie gata cît mai repede şi cît mai frumoasă. De asemenea să fie anunţat cînd va fi gata, ca să trimită om, cai şi bani, la lazaretul de la Boiţa, s-o aducă la Bucureşti.

În legătură cu careta, printre altele, el îi mai scrie următoarele: „şi te pohtesc ca să pui silinţă să o facă frumoasă cu văpseală săngipie şi cu postav bun iar săngipiu. Şi să fie cu pervazurile cu aur. Şi de vei putea, ca să o iai cu preţ mai jos decît 54 de galbeni, după cum mi-ai spus dumneata. Iar dă nu să va putea mai jos, să o iai şi cu preţul acela, numai să fie lucru bun, curat. În scurt, cum îţi va plăcea dumitale, ca să am şi eu cinste de către dumnealui starostea şi dumneata laudă de la dumnealui, care şi dumnealui să închină dumitale, cu sănătate". „Şi coşu să fie îmbrăcat cu piele, iar nu zugrăvit" [5].

Dintr-o însemnare de pe verso scrisorii se vede că, după toate pretenţiile şi recomandările făcute de Ioan Cincul, preţul caretei se ridica la 58

[1] Dimitrie Papazoglu, *Istoria fondării oraşului Bucureşti*, Bucureşti, 1891; Gheorghe Crutzescu, *Podul Mogoşoaiei*, Bucureşti, [1944].
[2] Academia R.S.R., XXI—213.
[3] Arh. St. Buc., *Documente munteneşti*, XXV—48.
[4] Idem, *Mitropolia Ţării Româneşti*, CCCXL—2.
[5] Colecţia George Potra.

galbeni din care, la 20 ianuarie 1767, Hagi Pătru Luca arată că a dat arvună 18 galbeni şi 15 bani, rămînînd ca la data cînd va fi gata, să-i anunţe ziua în care va fi adusă în lazaret.

Din cele auzite de la înaintaşii săi, Ion Ghica, ne spune că domnul Nicolae Mavrogheni (1786—1790) în anumite zile, după amiază, obişnuia să se ducă la plimbare prin oraş sau să se recreeze la grădina şi chioşcul ce făcuse la biserica Izvorul Tămăduirii, pe care el o ctitorise. Plimbarea o făcea „răsturnat într-o caleaşcă poleită, trasă de patru cerbi cu coarnele de aur, înconjurat de ciohodari cu fuste albe şi cu işlice rotunde de samur pe cap, de arnăuţi şi de şoitari cu căciuli lungi de postav pestriţ, împodobite cu coade de vulpi şi cu clopoţei care jucau chiocecurile pe lîngă trăsura domnească“ [6].

Cîţiva ani mai tîrziu, cîntecul popular transmis prin lăutari, pomeneşte că şi soţia domnului Alexandru Moruzi (1793—1796), se plimba prin oraş cu o caleaşcă aurită. Redăm mai jos versurile care se referă la acest fapt:

„Doamna trece în rădvan,
În rădvanul aurit,
Cu tot coşul poleit,
Ocolit de ciohodari,
Tras de patru armăsari“ [7].

Domnul Alexandru Ipsilanti, după cum se vede din documentele date, se pare că nu prea era bucuros de numărul mare al caretelor pe care le aveau boierii, aduse în ţară prin intermediul neguţătorilor din Bucureşti, Sibiu, Braşov şi chiar din Viena. De asemenea, nu-i era pe plac nici zgomotul pe care-l produceau pe pavajele primitive ale oraşului, pentru care motiv a dat mai multe *pitace* (porunci scrise) care să reglementeze atît importul caretelor precum şi umblarea lor prin oraş.

Călătorul german Jenne, care ne vizitase ţara spre sfîrşitul secolului al XVIII-lea, în legătură cu caleştile bucureştenilor spune că, la 1786 „un conte ungur Festetics, dedat negustoriei, făcea afaceri bune procurînd prin activitatea sa hrană multor meseriaşi la Viena, deoarece a avut ideea fericită de a crea un depozit de trăsuri la Bucureşti. În magaziile lui se afla vreo 40 de caleşti, de la 180 pînă la 200 galbeni bucata, precum şi un număr mare de trăsuri din cele mai frumoase. Prin aceasta el a introdus în ţară gustul atît de răspîndit pentru caleşti, în aşa fel că nu numai toţi boierii şi-au cumpărat asemenea trăsuri, dar se şi iau la întrecere în această privinţă“ [8].

Cîţiva ani mai tîrziu, în 1792, călătorul englez William Hunter scrie: „toţi boierii bogaţi locuiesc aici [în Bucureşti] iarna şi unii dintre ei trăiesc în mare lux. Ca o dovadă a mîndriei lor, trece drept foarte nepotrivit pentru demnitatea lor de a fi văzuţi umblînd pe jos în oraş. Numărul şi varietatea vehiculelor construite pentru satisfacerea acestui lux sînt într-adevăr de necrezut şi multe dintre ele sînt foarte elegante şi costisitoare“ [9].

Şi tot în legătură cu această problemă a circulaţiei în Bucureşti, avem mărturia diplomatului englez Thomas Thornton care, în 1804, spune: „Numai oamenii de rînd umblă pe jos; o trăsură este într-adevăr atît un lucru de folos cît şi unul de lux... Atît pentru a împiedica neplăcerile, cît şi pentru

---

[6] Ion Ghica, *Convorbiri economice*, Bucureşti, 1879, p. 559—560; G. Ionnescu-Gion, *Istoria Bucureştilor*, Bucureşti, 1899, p. 131.

[7] G. Ionnescu-Gion, *op. cit.*, p. 696.

[8] *Herrn Jenn's Reisen nach St. Petersburg... die Moldau, Wallachei, Siebenbürgen... nebst einem Reise-Journal...* Pest, 1788, p. 227.

[9] William Hunter, *Travels in the year 1792 trough France, Turkey and Hungary*, London, 1796, p. 323.

păstrarea rangului, slugile merg înaintea persoanelor din protipendadă şi a consulilor străini, ducînd în faţa trăsurilor un fel de torţe [masalale] potrivite acestor ţări, care ard cîteva ceasuri chiar şi pe ploi torenţiale fără să se stingă" [10].

Deoarece caretele pe care le aduceau boierii în Bucureşti erau foarte scumpe, domnul Alexandru Ipsilanti, pentru a stăvili ieşirea unor importante sume de bani din ţară, la 9 ianuarie 1797, reînnoieşte pitacul lui Alexandru Moruzi prin care opreşte importul de carete şi butci, fără de poruncă domnească scrisă; vameşii şi vătafii de plai care vor permite acest lucru, vor fi pedepsiţi cu o amendă de 500 taleri, care se va vărsa la cutia de milostenie.

Dar orice ordin şi orice regulă are şi excepţie. Doi boieri din familia Ghiculeştilor, bucurîndu-se de simpatia domnului, la 2 şi 5 mai 1797, dă învoire banului Ghica să aducă în ţară două butci şi două carete, iar la 20 mai acelaşi an îngăduie şi clucerului Gligoraşcu Ghica să importe şi el o butcă [11].

Acelaşi domn, Alexandru Ipsilanti, socotind că pavajul de lemn al străzilor se strică din cauza mersului prea repede al caretelor şi butcilor şi prin aceasta se poate întîmpla şi vreo *hata* (nenorocire), la 25 iulie 1797, porunceşte marelui spătar şi marelui agă să dea *nizam* (ordin) ca nimeni să nu mai umble „tare" prin oraş. De asemenea, cînd marii boieri vor trebui să meargă la Curtea domnească „în vreme de uscăciune să umble pe pămînt pe drumul ce este alăturea şi numai pe vreme de ploaie şi tină să meargă pe pod şi atunci să umble iarăşi încet" [12].

Preţul caretelor, în principiu, era destul de mare, chiar atunci cînd acestea erau cumpărate ocazional de la diferiţi nobili din Occident, vîndute bineînţeles prin intermediari. Cele care erau de comandă specială, cu tot felul de împodobiri aurite şi în special cele domneşti care erau foarte luxoase, atingeau sume care se ridicau la cîteva sute de galbeni. O astfel de caretă avea domnul Alexandru Dim. Ghica (1834—1842), care costase 300 galbeni împărăteşti [13], echivalent cu 12 000 taleri (lei), cu care se putea cumpăra o bună moşie.

Cu această caretă domnească, foarte luxoasă şi scumpă, a trimis domnul pe boierul Costache Cornescu la Turnu Severin, de unde trebuia să aducă la Bucureşti pe prinţul Miloš Obrenovici, care, pentru o anumită perioadă, şi-a găsit refugiul politic la noi în ţară, la moşia sa Herăşti, pe care o cumpărase cu cîţiva ani mai înainte şi pentru care a avut nenumărate procese pentru încălcare de hotar cu Iancu Manu, mare logofăt şi mai apoi chiar caimacam al ţării.

TRĂSURI, CUPEURI, BIRJE DE HERASCA

Privilegiul de a merge sau a se plimba cu caleaşca l-a avut numai boierimea pînă în 1823, iar după aceea, mai ales din 1828 cînd au început să apară fiacărele (adică birjele [14] şi trăsurile) şi celelalte categorii sociale s-au bucurat

---

[10] Thomas Thornton, *The present state of Turkey*... vol. II, London, 1809, p. 367; o traducere din franceză după ediţia din 1812, a fost făcută în limba română, şi tipărită la Buda în 1826 (cf. B.R.V., vol. III, nr. 1291); P. V. Haneş, *Un călător englez despre romîni. O scriere despre Principatele Române, tradusă în româneşte de Constantin Golescu*, Bucureşti, 1920.

[11] V. A. Urechiă, *Istoria romînilor*, vol. VII, p. 58.

[12] *Ibidem*, p. 144—145.

[13] I. C. Filitti, *Domniile române sub Regulamentul Organic*, Bucureşti, 1915, p. 115, nota 3.

[14] N. Vătămanu, *Istorie bucureşteană*, Bucureşti, 1973, p. 40—44.

de acest avantaj. De la această dată încoace, negustorimea şi burghezia bogată a început să-şi comande caleşti, butci sau rădvane la Sibiu, Braşov şi chiar la Beci (Viena), mai ales prin intermediul neguţătorilor români din acele oraşe.

Pe vremea de atunci însă, şi chiar mai tîrziu, nimeni nu se îngrijea, nici stat, nici particulari, să pună la îndemîna cetăţenilor un mijloc de transport în oraş, ieftin şi relativ rapid. Şi chiar dacă cineva ar fi avut această idee, ar fi fost foarte greu de pus în practică, fiindcă majoritatea străzilor erau înguste şi întortocheate, fapt care ar fi îngreuiat şi mai mult circulaţia pietonilor şi a vehiculelor.

A trebuit să treacă vremea domnilor regulamentari, adică a lui Alexandru Dim. Ghica (1834—1842) şi Gheorghe Bibescu (1842—1848), precum şi a lui Barbu Ştirbei (1849—1856), pentru ca, prin domnia lui Cuza Vodă, Principatele să se unească într-un singur stat, iar Bucureştii să devină Capitala ţării.

După 1862, în Capitala Principatelor Unite, numite în scurtă vreme România, se vor aduna majoritatea instituţiilor de stat, iar un mare număr de oameni din toate părţile ţării îşi vor muta domiciliul aici. Pentru acest motiv, numărul locuitorilor va spori, oraşul se va mări, iar conducătorii lui vor fi obligaţi să-i dea mai multă atenţie din punct de vedere edilitar. Casele nou construite vor fi mai înalte (chiar cu două-trei etaje) şi mai frumoase, acoperite cu tablă, nu cu olane sau şiţă ca pînă atunci, iar aproape toate vor trebui construite „la linie", pentru ca străzile să aibă un alt aspect, de oraş, nu de sat nesfîrşit, cum fusese pînă atunci.

În legătură cu situaţia trăsurilor în timpul domniei lui Cuza Vodă, Prefectura poliţiei Capitalei aduce la cunoştinţă tuturor birjarilor care nu s-au îngrijit să-şi aibă fiacările (trăsurile, birjele) curate, că le-a micşorat tariful la jumătate. Deci, pasagerii nu sînt obligaţi să plătească mai mult de un sfanţ pe oră în zi de lucru şi un sfanţ şi jumătate în zi de sărbătoare la fiacărele care au numerele scrise cu roşu [15].

După domnia lui Cuza Vodă, începe o epocă de modernizare a oraşului. Şi dacă la început acest fapt a fost mai greu şi a mers mai încet, dupa 1870 şi, în special, după 1880, el s-a accelerat din ce în ce mai mult. Au fost trasate străzi şi bulevarde largi, lungi şi drepte care au dat oraşului un aspect modern şi, cu oarecare bunăvoinţă, putem spune occidental, civilizat.

Şi pentru a se înmulţi numărul trăsurilor, în avantajul cetăţenilor, la începutul anului 1867 Primăria oraşului, ca să încurajeze pe proprietarii lor a pune cît mai multe în circulaţie, a redus taxele care existau la acea dată. Astfel „taxa asupra droştilor de birje s-a scăzut la jumătate din cît se chibzuise mai înainte, adică birjarii droşcari vor avea a plăti comunei numai cîte un sfanţ pe zi pentru o droşcă, oriunde ar staţiona. Şi pentru această taxă, ei vor avea dreptul a lua în plata birjelor cîte trei sfanţi pe oră de noapte.

Birjarii cu căruţe acoperite (trăsuri, birje) vor plăti comunei cîte 10 parale pe zi de o căruţă, oriunde ar staţiona, desfiinţîndu-se chiria ce plătesc acum aceşti birjari la casa comunală pentru locul din Piaţa Sf. Vineri pe care stau" [16].

Sigur că în decursul timpului, în raport cu valoarea banilor şi majorarea anumitor preţuri şi tariful birjelor şi trăsurilor a variat, cu aprobare oficială

---

[15] „Buciumul", I, 1863, p. 124.
[16] „Monitorul oficial" 1/13 ianuarie 1867, p. 4.

sau nu. Dar, pentru a nu exista discuţii şi certuri între clienţi şi vizitii, pe la 1890, Primăria oraşului a fixat următorul tarif pentru trăsurile şi cupeurile care circulau în Bucureşti: 5 lei ora pentru cupeuri, iar pentru trăsuri: 2 lei cursa de o oră în oraş; 1 leu cursa obişnuită, fără să fie limitată distanţa; 2 lei cursa la gară din oricare parte a oraşului şi 3 lei ora de plimbare la Şosea, sau în altă parte a oraşului.

Tariful era acelaşi în timpul zilei sau al nopţii, fiindcă trăsurile circulau atît ziua cît şi noaptea, iar cele de noapte, mai uzate, mai puţin aspectuoase şi cu cai care nici nu era nevoie să fie frumoşi în întunericul nopţii.

Un scriitor [17] din această vreme spune că, peste tariful fixat nimeni nu era obligat să dea bacşiş; cine voia, dădea şi i se mulţumea, dar dacă nu dădea nimic, vizitiul nu-şi arăta nemulţumirea prin vorbe sau gesturi, ca în alte centre europene.

La începutul secolului al XX-lea, în Bucureşti erau 850 trăsuri cu doi cai, 150 cupeuri, iar pentru serviciul de noapte circa 200 trăsuri, la o populaţie de aproximativ 300 000 de locuitori.

Proprietarii care aveau o singură trăsură, erau în acelaşi timp şi stăpîni şi vizitii; cei care aveau mai multe trăsuri, angajau vizitii pe care-i plăteau cu 30 lei pe lună, plus hrana în natură sau bani. Venitul mijlociu al unei trăsuri, într-o zi, era 15—20 lei, iar sărbătorile şi duminicile între 60—80 lei. Bineînţeles că niciodată acest venit nu era fix şi vizitiii angajaţi nu puteau fi controlaţi dacă au încasat mai mult, cu toate că acest lucru era sigur şi ştiut, fiindcă oricine îşi poate da seama că o leafă de 30 lei lunar era destul de mică, cînd pentru o zi de lucru, la acea dată, se plătea 1,50—2 lei.

Proprietarii care aveau mai multe trăsuri şi cîteva perechi de cai, îşi angajau rîndaşi pentru îngrijirea cailor şi curăţenia grajdurilor, oameni voinici, sănătoşi şi muncitori, recrutaţi mai ales din cei veniţi din Transilvania, care ofereau mai multă încredere şi garanţie că îşi fac în mod conştiincios slujba pentru care fuseseră tocmiţi.

Proprietarii trăsurilor, în afară de harnaşamente de diferite categorii, perii, ţesale mărunte, şepci bombate în faţă şi cu cozoroc de piele sau chiar talpă groasă, tunici de catifea lungi pînă la glezne, cingători de mătase şi funde pentru cai, se îngrijeau din timp să aibă cantităţi suficiente de nutreţ (fîn şi ovăz) din cel mai bun, ca să dea cailor hrană la timp şi îndestulătoare spre a nu slăbi şi a avea forţa necesară pentru cursele ce făceau pe uliţe pavate cu bolovani de rîu sau cu pietre cubice de granit.

Toate trăsurile aveau coşuri sau burdufuri de piele, care pe baza unui simplu dispozitiv, se lăsau mai jos sau se ridicau mai sus, pentru ploaie, vînt, soare; lateral aveau „aripi" ca să ferească clienţii de a fi stropiţi cu apă murdară sau noroi. Pernele de la spate şi, în special, cele pe care şedeau clienţii erau umplute cu zegras şi bine arcuite. Pernele şi învelitoarea care se punea pe picioare, mai groasă sau mai subţire, după sezon, erau brodate cu monograma proprietarului. Roţile erau cu spiţe vopsite, deseori în alb, înspicate cu roşu aprins, iar marginile aveau cercuri de fier, sub formă de şine, în care se introducea un colac, mai lat sau mai îngust, de cauciuc veritabil *, pentru a atenua şocurile drumului şi a face călătoria cît mai lină şi mai agreabilă. În dreapta şi în stînga caprei pe care stătea vizitiul se aflau felinare, cu geamuri de cristal şlefuit, în care, seara se aprindeau lumînări

---

[17] Frédéric Damé, *Bucarest en 1906*, Ed. Socec, Bucarest, 1907, p. 302.

* Un mare magazin de cauciucuri pentru roţi, diferite articole şi accesorii necesare trăsurilor era acela din Calea Moşilor nr. 330, colţ cu str. Făinari, proprietatea lui Adolf Hadratzky.

de spermanțet. Toate vehiculele aveau numere de înregistrare, în ultimii ani, albe pe fond negru.

Patronii trăsurilor depuneau multă atenție și migală ca vehiculele lor să pornească în oraș — sau cum ziceau ei „în cursă" cît mai prezentabile: bine spălate, șterse, lustruite, cu covoraș la picioarele clienților, iar caii să aibă copitele făcute cu vax, sau chiar cu lac, spre a fi cît mai lucioase. Se verifica de fiecare dată, ca potcoavele * să aibă colți — care se înșurubau — absolut necesari la mersul pe străzile orașului denivelat pavate, sau la coborîrea și urcarea pantelor din anumite locuri.

Spre sfîrșitul secolului al XIX-lea o nouă categorie de birjari a pătruns în București, deținînd cele mai frumoase și mai luxoase trăsuri. Aceștia erau *muscalii* sau *scopiții*, cum le mai spunea poporul, fiindcă, după primul lor copil, se supuneau de bunăvoie unei intervenții chirurgicale ca să nu mai aibă alți copii în viitor.

Muscalii și-au așezat casele, gospodăriile și grădinile lor pe străzile: Sf. Ionică-Moși, Cîmpului, Făinari, dar mai cu seamă pe străzile: Birjarii Vechi și Birjarii Noi, toate în mahalaua Oborului, în stînga Căii Moșilor.

Casele lor nu se vedeau de la stradă, aveau în față niște porți mari de scînduri vopsite în verde sau în galben, înalte cam de trei metri, neobișnuite altor locuințe bucureștene.

Birjarii muscali **, mai toți erau niște uriași, mătăhaloși, cu mers greoi și fața încrețită. Trăsurile lor erau „elegante și aveau cai aduși din stepa rusească, negri sau vineți rotați, cu cozi lungi și coame bogate, fîlfîind în vînt cînd goneau, de parcă mîncau nori" [18].

Birjarii muscali staționau în Piața Teatrului Național, în fața marilor hoteluri sau în alte stații centrale ale orașului. Toți erau foarte politicoși, dar cel mai agreat și mai cunoscut era „Mișca" ***, preferat de oamenii bogați în drumurile lor prin oraș sau în plimbările de la Șosea. Chiar trapul cailor de la trăsurile muscalilor era parcă altfel, mai maiestuos decît la celelalte trăsuri, iar acestea, aveai impresia că alunecă pe caldarîmul străzilor, datorită cauciucurilor groase, sau, în ultimul timp, a anvelopelor care amortizau orice zdruncinătură.

Tot muscalii sînt aceia care, în afară de trăsurile deschise, au introdus în circulația orașului trăsurile închise, adică cupeurile care aveau două uși cu geamuri care se lăsau sau se ridicau, după necesitate. Înăuntru aveau scrumieră și două văsuțe mici, două glastre de cristal, în care se găseau totdeauna florile anotimpului respectiv. De asemenea aveau scări, cu o treaptă sau două, în ambele părți, pentru a ușura coborîrea sau urcarea.

Cupeurile erau folosite de obicei la nunți sau înmormîntări cînd se făceau adevărate cortegii în spatele cupeului nupțial sau al carului funebru;

---

* În afară de numeroși potcovari din mahalale, între 1885 și 1915 erau următorii care aveau ateliere bine utilate și meșteri pricepuți în această meserie: Bandel Ebehi, str. Sculpturii 42; Bandi Iosef, Cal. Moșilor 275; Gostache M., cal. Griviței 120; Deneș Vörös, cal. Moșilor 375; Gonözy Karoly, str. Puțul de Piatră 12; Marcu Ferentz, Cal. Văcărești 161; Nicolau Vasile, str. Doamna Anastasia 7; Weitzner C., str. Știrbei Vodă, 152.

** Soțiile lor, după amiază, mai spre seară după ce-și terminau treburile gospodăriei, îmbrăcate în niște fuste foarte largi și bluze încrețite, își puneau un mic scăunel în fața porții și făceau negoț, vînzînd semințe de floarea soarelui și turtă dulce; toate acestea erau puse în coșulețe de nuiele, pe șervețele curate, albe ca zăpada.

[18] V. Bilciurescu, *București și bucureșteni de ieri și de azi*, București, 1945, p. 371.

*** Mihail Ivanov (Mișca) locuia pe str. Birjarii Vechi nr. 47, iar în întinsa-i curte se găseau: 7 trăsuri, 7 cupeuri, 2 cabriolete, 3 bricolete, 50 de cai, 20 de argați („Almanahul satelor", București, 1876, p. 46).

în oraş cupeurile circulau mai mult seara sau cînd era vremea ploioasă, urîtă; la Şosea duceau perechile de îndrăgostiţi din lumea bogată.

Cu ocazia nunţilor, atît trăsurile cît şi cupeurile se ornamentau foarte frumos cu flori naturale în interior, iar la exterior cu ghirlande de flori artificiale, cu care erau împodobiţi şi caii; la înmormîntare felinarele erau aprinse şi învelite cu un zăbranic negru.

Boierimea şi burghezia bogată aveau trăsuri şi echipaje „care mai de care mai frumoase şi mai de preţ, la care erau înhămaţi tot soiul de cai de rasă aduşi de prin Ungaria şi din alte străinătăţi“ [19].

Cei avuţi îşi permiteau luxul ca pe lîngă vizitiu să aibă cîte un lacheu îmbrăcat într-o livrea luxoasă, cu bumbi de argint sau poleiţi. Acest lacheu dacă nu era în faţă, se aşeza în spatele echipajului, pe un scăunel înalt, avînd rolul să sară imediat din locul unde se afla şi să deschidă portiera caleştii, după care era obligat s-o închidă şi să ridice scara, la pornire. Interiorul acestor echipaje era căptuşit cu catifea, mătase sau postav din cel mai fin, de diferite culori.

Dintre cele mai luxoase echipaje întîlnite în Bucureşti, între 1880 şi 1920, şi care atrăgeau privirile tuturor trecătorilor, erau ale familiilor: Grigore Suţu, Elena Oteteleşanu, Nica Nenciu şi al rentierului Eliade ce îşi avea casa * pe str. Mircea Vodă, în imediata apropiere de Calea Călăraşi.

Echipajul lui Eliade era mai lung şi mai înalt (o comandă specială) decît toate celelalte care se puteau vedea şi avea înhămaţi minimum patru cai cu harnaşamente bogate. El, stăpînul — un bărbat înalt, distins, cu o frumoasă barbă albă, era îmbrăcat în jachetă, pe cap avea joben sau „hochţilinder“, iar în mîini mănuşi albe — conducea personal caii; lacheul stătea totdeauna în spatele echipajului.

Se înţelege că existînd caleşti şi alte vehicule în Bucureşti, au început să apară încă de timpuriu şi meşteri care să pună la punct anumite stricăciuni sau să facă unele accesorii care eventual se uzaseră. Un document ne aminteşte că în 1835 avea o prăvălie, aici în Bucureşti, un oarecare Ioan Ticazic, meşter ce îmbrăca caleşti şi care se învoise cu pot-polcovnicul Mihai Sallos să-i „îmbrace o caleaşcă, după contract“ [20]. Probabil că, în această vreme, au mai fost şi alţi meşteri pe care însă nu-i cunoaştem.

Mai tîrziu însă, începînd din a doua jumătate a secolului al XIX-lea constatăm că se stabiliseră la Bucureşti cîţiva meşteri caretaşi străini care satisfăceau gusturile şi pretenţiile celor bogaţi, la fel ca cei din diferite ţări ale Apusului european. Doi dintre aceştia, în 1867 şi mulţi ani în continuare, anunţau regulat în presă [21] că au de vînzare „cu preţurile cele mai moderate“: trăsuri de Viena, carete, caleşti de patru persoane, faetoane de un cal şi de doi, cabriolete pe arcuri etc. Primul era Ştefan Bogacer ** care locuia pe str. Primăverii nr. 27 (mai tîrziu 41), în „mahalaua“ Amzei, iar al doilea era Iosef Seleşi ce îşi avea depozitele şi atelierele în mahalaua Vergului nr. 16.

---

[19] *Ibidem*, p. 371.

* Construită în 1859, într-un stil cu totul aparte, cu o monumentală scară exterioară, pentru urcat şi coborît, ea mai există şi astăzi, avînd în faţă un grilaj masiv de fier, pe soclu de piatră.

[20] George Potra, *Documente privitoare la istoria oraşului Bucureşti, 1821—1848*, vol. II, Bucureşti, 1975, p. 418.

[21] „Monitorul Oficial“, 1867, p. 8 etc. — ; p. 387 etc., etc.

** Din preţurile „moderate“ cu care vindea Ştefan Bogacer şi-a construit o frumoasă casă, parter şi etaj cu figuri şi ornamentaţii exterioare, care există şi astăzi în str. Mendeleev (fostă Primăverii), colţ cu str. Biserica Amzei.

Mai tîrziu au apărut și alți constructori * de trăsuri, carete și caleşti dintre care unii, sau urmașii lor, au avut ateliere pînă acum vreo 40 de ani, cînd aceste mijloace de circulație au dispărut, fiind înlocuite cu altele pe care progresul și tehnica ni le-au pus la dispoziție.

Trăsuri sau birje de Herasca numite astfel fiindcă prima dată au avut ca loc de staționare terenul de peste drum de biserica Sf. Vineri-Herasca, adică unde se întretaie Calea Călăraşi cu Calea Văcărești.

Trăsuri de Herasca aveau nu numai acei care își cîștigau existența de pe urma lor, ci și unele persoane particulare mai înstărite care stăpîneau cîte o sfoară de moșie prin apropierea Capitalei, unde se duceau destul de des, mai ales vara.

I. A. Bassarabescu (1870— 1952), amintește din copilăria lui, de o astfel de trăsură de Herasca cu care se ducea, împreună cu părinții, la bunica sa ce avea moșie la Netezești, lîngă Căldărușani. El spune că acolo la moșie, „trăsura asta de Herasca sta uneori săptămîni întregi cu capetele oiștei trîntite în mușețel, cu perdelele de piele neagră lăsate, ca să nu intre în ea puii de găină; cu atîtea urme de drum lung pe ea. mirosind toată, sub arșița soarelui de iunie, a încins și a dor de ducă" [22].

În afară de stația de lîngă biserica Sf. Vineri, birjele de Herasca se mai puteau găsi la următoarele locuri: la Bariera Moșilor, lîngă hotelul Solacolu, unde erau și cele mai numeróase; apoi la „Roata lumii" pe Șos. Ștefan cel Mare; în „mahalaua Dracului", unde este astăzi piața 1 Mai; la Bariera Vergului, unde se întretaie Calea Călărași cu Șos. Mihai Bravul și în alte locuri din oraș.

Aceste trăsuri erau mult mai simple, fiindcă „băteau" în mod obișnuit mahalalele — prin centrul orașului nici nu aveau voie să circule — și mai cu seamă făceau drumuri în afară, spre satele dimprejur sau locurile de agrement de la Mogoșoaia, Floreasca, Tei, Dobroești, Pantelimon, Cernica, Pasărea etc.

În mod obișnuit fiecare birjă de Herasca avea în spate, legat cu sfoară sau curea, un sac cu nutreț (fîn), necesar la popasurile făcute pe drumurile mai lungi; de asemenea o găleată de tablă sau din pînză de cort, care se strîngea, și din care se dădea cailor să bea apă, luată de la diferite puțuri sau cișmele.

Bineînțeles că și tariful la aceste birje era mai redus decît la trăsurile luxoase care circulau prin centrul orașului și nici vizitiii, care în cele mai numeroase cazuri erau proprietarii lor, nu aveau îmbrăcămintea amintită, ci fiecare purta ce avea, numai curat să fie.

Birjarii, ca oricare categorie de meseriași, își aveau breasla lor avînd ca patron pe Sf. Gheorghe pe care-l sărbătoreau la biserica Sf. Ion-Moși, de pe strada cu același nume, paralelă cu Calea Moșilor, spre sfîrșitul ei, adică la bariera Moșilor. Mai tîrziu au format o corporație transformată în 1895 în societate, numită „Fulgerul" **, cuprinzînd 1200 birjari și un capital de 2500 lei, cu scop de a ajutora la nevoie pe membrii și familiile lor.

---

* Abraham Ștefan, Calea Moșilor 93; Balint Johann, Calea Moșilor 22; Eckstein Alter, str. Română 165; Ianoș Solomon, str. Dionisie 76; Konabey Ianoș, str. Română 180; Rieber Johann, str. Mîntuleasa 7; Șandor Iosef, str. Mîntuleasa 33; Ștefănescu Lazăr, Calea Moșilor 209; Tuchten Sal, str. Vintilă 1; Veniamin Vida, str. Batiștei 27 (Anuarul Național al României pe 1891—1892, București, 1892, p. 326).

[22] I. A. Bassarabescu, *Lume de ieri, Amintiri vesele* și *duioase*, București, 1943, p. 217.

** Societatea „Fulgerul" avea ca președinte pe Marcu Dumitrescu, vice-președinte Ivan Pataniu și secretar Ion Rîmniceanu.

TRAMVAIE CU CAI ŞI ELECTRICE

Pînă în 1872, marea majoritate a cetăţenilor oraşului Bucureşti se mulţumeau să călătorească pe jos, sau cu trăsurile care erau de două categorii, clasa întîi cu numere albe şi clasa a doua cu numere roşii, cu birjele de Herasca, sau cu trăsuri de casă.

În 1871 o societate engleză — concesiunea „Harry Hubert de Mervée", cu direcţia pe Şos. Bonaparte, avînd ca directori pe A.J.G. Tatham şi Adolphe Popper — a obţinut autorizaţie din partea statului nostru de a instala pe unele străzi, linii de fier pe care să circule tramvaie cu tracţiune animală. Lucrările începute în acelaşi an, au durat pînă în primăvara anului 1872, cînd bucureştenii au avut la îndemînă un nou mijloc de circulaţie în oraş. Dar pînă la instalarea primelor trei linii* de tramvaie, lumea mahalalelor a comentat cu multă aprindere desfăşurarea lucrărilor şi felul cum ar putea fi circulaţia călătorilor cu aceste tramvaie. Taxa pentru o secţiune era 15 bani, stînd jos şi 10 bani în picioare; pentru 3 secţiuni sau mai multe 40 de bani, jos şi 30 bani în picioare. Pentru copiii pînă la 6 ani, ţinuţi pe genunchi, nu se plătea nimic, dacă ocupau loc se plătea taxa întreagă.

În amintirile sale publicate fragmentar, sub formă de articole, în legătură cu problema tramvaielor, D. Teleor ne spune următoarele: „Poporul de jos care crează foarte lesne legende şi fantezii, a început să povestească fel de fel de *nagode* în privinţa vagoanelor, a personalului, a celor ce se pot întîmpla călătorilor, încît toţi aşteptau cu nerăbdare punerea în circulaţie a noilor vehicule.

În fine, după multă trudă, într-o zi frumoasă de mai, se zăreşte pe Calea Moşilor un vagon galben cu imperială deasupra. Pe vagon scria: *The Bukarest Tramways*. Conducătorii erau români, dar inspectorii străini, toţi aveau uniforme şi şepci roşii. Vă închipuiţi surpriza cea mare a locuitorilor: bucătăresele lăsau ciorba pe foc şi alergau să vadă tramvaiele. Pe drum, lumea sta uimită şi cu ochii aţintiţi ca la ceva nemaivăzut de ei. Dar poporul nu putea să zică tramvai: zicea „Traivan", „Trangavan", „Tranca-fleanca".

Artistul cupletist Romanescu, soţul dintîi al marii noastre actriţe A. Romanescu **, cînta la Dacia cu mult succes o şansonetă *Trangavanu* care aducea în toate serile multă lume. Un poet amator, Mavrus a scris o bucată în versuri: *Ţăranul şi Trangavanul* destul de reuşită ca ea să fie dată de Ştefan Vellescu *** elevilor de la Conservatorul de declamaţie ca s-o recite la examenele de fine de an. Cum vedem, tramvaiele produseseră un fel de revoluţie în spirite, ele erau preocuparea tuturor.

„Imperiala **** tramvaielor era o frumuseţe şi tinerii craidoni găsiseră mijlocul să treacă de cîte o sută de ori pe la ferestrele de la etajul I al dulcineelor, cărora le puteau arunca bilete şi flori în odaie. În schimb ei primeau ocheade, semne cu batista, cu mîna. Era o plăcere să fi văzut lucruri de acestea mai ales pe înnoptate. Pe imperială se făcea curte şi chiar pe loc: te aşezai d-ta crai de cupă, sau crai de ghindă, cu ghete ascuţite la vîrf cu

* *Bariera Mogoşoaiei — Calea Moşilor* (Bariera Mogoşoaiei, str. Fîntînii, Teatrul Naţional, Sf. Gheorghe, Hotel Atena, str. Romană, Bariera Moşilor).
— *Şoseaua Bonaparte — Calea Călăraşi* (Şoc. Bonaparte, Şcoala comercială, Sf. Gheorghe, Calea Călăraşi).
— *Sf. Gheorghe — Calea Văcăreşti.*

** Aristizza Romanescu (1854—1918), mare actriţă dramatică.

*** Ştefan Vellescu (1836—1903), actor dramatic.

**** „Imperiala" nu era acoperită, iar taxa era mai mică.

pantaloni largi jos, cu cravată prăzulie, lîngă o damă pe care o călcai pe picior etc., etc. Era tare nostim. Cîte un chefliu cădea de la imperială cînd cobora. Era mai nostim"[23].

Nu însă pe toate liniile tramvaielor cu cai au fost puse vagoane cu imperială, acestea se aflau numai pe Calea Moşilor în timpul verii şi mai cu seamă în perioada cît ţinea bîlciul Moşilor. Fiind însă prea mult solicitate, vagoanele cu imperială au fost deteriorate în cîţiva ani, scoase din uz, renunţîndu-se definitiv la ele, în locul lor circulînd vagoane obişnuite cum erau pe toate celelalte linii.

O altă mărturie despre tramvaie, la începutul funcţionării lor, este a profesorului şi ziaristului Ullyse de Marsillac care, într-o călăuză a oraşului din 1873, spune următoarele: „aceste omnibusuri americane sînt într-adevăr, cu băncile lor din catifea roşie, de o rară eleganţă şi foarte confortabile. Fără zguduituri, aluneci pe şine de fier, ceea ce este un fel de voluptate cînd eşti obişnuit cu scuturăturile birjei pe caldarîmul nostru. Cu cincizeci de bani poţi face o plimbare încîntătoare, din Calea Moşilor şi pînă la capul Podului Mogoşoaiei, trecînd pe la Sf. Gheorghe, Biserica Enei, str. Academiei, Teatrul [Naţional], străzile Ştirbei Vodă, Luterană, Fîntîna Roşie şi Tîrgşor [?], pînă la bariera Mogoşoaiei. Şi ce felurime de pasageri! Oboreni * pînă la Sf. Gheorghe, bancheri şi samsari pînă la Piaţa Teatrului şi, apoi, plimbăreţi care se duc la Şosea".

Hodorogeala tramvaielor cu cai pare că o simt şi o aud şi astăzi, cu toate că au trecut mulţi ani de la dispariţia lor. Vagoanele erau nişte cutii în care de abia încăpeau 20—25 de persoane. O parte din ele —„modernizate"— se mai puteau vedea, cu 45 de ani în urmă, ca remorci la tramvaiele electrice, dar au dispărut repede, fiind incomode, lipsite de utilitate şi avînd un aspect care nu mai corespundea cu progresul Capitalei noastre.

Acele tramvaie deraiau destul de des la cotituri şi în special la locurile în pantă, fiindcă şinele nu aveau „şanţul" atît de adînc ca cele de astăzi, iar vehiculele erau, relativ uşoare. Să fi văzut atunci personalul respectiv şi o parte din pasageri cum mai împingeau la ele să le pună pe linie. Dar, în afară de acest cusur, ce mi-a rămas în minte, mai era huruiala frînelor şi schimbatul cailor. Frînele erau legate cu lanţ şi atunci cînd tramvaiul trebuia oprit „vatmanul" (vizitiul) învîrtea o manivelă pe fusul căreia se răsucea lanţul; în partea de jos era o pană de fier care împinsă cu piciorul se înfigea între dinţii unei rotiţe ce acţiona frîna pusă pe şina roţilor. În pantă nu era suficientă numai frîna, ci se punea la roţi şi cîte o împiedicătoare metalică. La capătul liniei se schimbau caii obosiţi şi tot acolo era locul unde vizitiii luau „mizilicul" şi cîte o cinzeacă de ţuică.

Dacă le privim în perspectiva timpului de astăzi, vagoanele cu cai din acea vreme, erau un fel de jucării, mici şi simple. Nici nu puteau fi mari şi grele, fiindcă oricît ar fi fost de voinici cei doi cai care le trăgeau, nu puteau duce peste puterile lor atît greutatea tramvaiului, cît şi a pasagerilor.

La urcuşuri, şi erau cîteva foarte grele — din str. Cîmpineanu în Calea Victoriei, pe lîngă Teatrul Naţional; din str. Mihai Vodă în Calea Victoriei pe lîngă C.E.C. (Casa de Depuneri); de la Podul Izvor spre Arhivele Statului,

---

[23] D. Teleor, *Cele dintîi tramvaie în Bucureşti*, ziarul „Minerva", V (1913), nr. 1483, p. 1.

* Oborenii şi în special locuitorii din mahalaua Colentina, în 1904, au cerut primăriei prelungirea liniei de tramvai pînă la Şoseaua Gherase, sau cel puţin pînă la str Teiului; nu s-a aprobat („Adevărul de dimineaţă" I, 1904, nr. 37, p. 3).

pe str. Uranus în sus, spre Arsenal etc. — tramvaiele mergeau cam anevoie, cu toate că pe lîngă cei doi cai se mai adăuga un înaintaş.

În astfel de ocazii „vai de coastele bieţilor cai ce păţeau“, iar codirişca vizitiului se rupea de multe ori de atîtea împunsături pe spinarea calului.

Despre tramvaiele cu cai, care au dispărut ca un vis ca şi cînd n-ar fi fost, şi despre care s-a scris prea puţin, fără ca nimeni să le prindă poezia şi farmecul simplu al unei perioade dispărute, a spus cîteva cuvinte „în treacăt“, Ştefan O. Iosif, „înduioşîndu-se de soarta copilului ce sta de dimineaţă şi pînă noaptea tîrziu în soare, ploaie şi vînt, în josul Teatrului Naţional, să agaţe calul *cetlăiaş* (fruntaş) ce aştepta în vale, să dea ajutor celorlalţi doi, ce se opinteau din greu să urce vehiculul în Podul Mogoşoaiei.

— Hiiii gloabă! Diiii! zbiera vizitiul congestionat, scoţînd, pentru încurajare, şi cîte o înjurătură surugească, pe cînd lovea nenorocitele animale cu biciul, manifestaţie la care lua parte uneori şi publicul aţîţat la vederea spectacolului.

De multe ori se întîmpla ca tramvaiul să sară de pe linie. Atunci, pînă s-ajungă sus, sforţările bieţilor cai erau şi mai penibile.

Cînd copilul desprindea în deal calul de ajutor ca să vină înapoi şi dădea drumul *crucii* de care atîrna un lanţ greu, zăngănitul fierului şi al lemnului pe *caldarîm* făcea un zgomot infernal.

— Uite, mă, Barbule, sălbăticie! se indigna Caragiale, la Gambrinus, în faţa halbei de bere, arătînd amicului său Delavrancea scena care se repeta de cîteva ori pe ceas“ [24].

Tramvaiele de vară (spre deosebire de cele de iarnă, care erau închise) erau un fel de platforme cu scînduri pe jos, deschise în toate părţile, avînd şase rînduri de bănci de lemn aşezate pe lat, pe care stăteau călătorii. Urcarea în ele se făcea pe cele două scînduri lungi aflate de o parte şi de alta, care serveau drept scări, ceva mai ridicate faţă de nivelul străzii. Vizitiul sau manipulantul cum i se mai spunea, în afară de uniformă, avea un bici în mînă cu care atingea caii atunci cînd dădeau semne de oboseală. Neavînd pereţi închişi şi deci nici o uşă, urcarea sau coborîrea din tramvai se făcea pe toate părţile, după cum oprirea şi pornirea se făcea la comanda pasagerului, cu toate că la anumite distanţe se aflau stîlpi cu indicarea staţiilor şi facultativelor. Urcatul şi coborîtul nu era o problemă decît pentru cei în vîrstă sau suferinzi, fiindcă viteza acestor tramvaie era departe de a fi înţeleasă de generaţia de astăzi. De o parte şi de alta a vagoanelor se aflau perdele groase de dril, puţin cam cenuşii, prinse în nişte cîrlige care alunecau pe o şină de fier şi care aveau rolul să apere pe cei dinăuntru de ploaie sau de soare. Totuşi ploaia torenţială te făcea, cum zice poporul, ciuciulete. Aceasta se întîmpla vara, fiindcă în timpul iernii, perdelele ude de ploaie sau zăpadă îngheţau cîteodată şi atunci, dacă nu erai atent, te puteau izbi în faţă şi răni destul de rău. Zdrelituri şi tăieturi de obraz (mai ales cînd era vînt) am văzut la destule persoane şi în special la copii, printre care se numără şi autorul acestor rînduri.

La majoritatea capetelor de linie nu erau bucle sau spaţii rotunde pentru ca tramvaiele să poată fi întoarse în sens invers. Schimbarea (indiferent dacă tramvaiul era electric sau cu cai) se făcea prin trecerea manipulantului (vatmanului) de la un cap al vagonului la celălalt capăt, iar mutarea de pe şinele de sosire pe şinele de întoarcere se făcea cu ajutorul unui macaz ce se putea manevra chiar cu codirişca biciului sau cu un lemnuţ oarecare. Era

---

[24] Radu D. Rosetti, *Odinioară...*, Bucureşti, 1942, p. 30—32.

arhaic şi simplu şi pentru noi copiii de atunci foarte uşor, fiindcă, invitaţi sau nu, făceam de multe ori acest serviciu, socotind că astfel ni se dă importanţă, sîntem şi noi în stare de ceva.

Pe lîngă vechea societate engleză de tramvaie din Bucureşti, în 1890 se mai acorda altei societăţi belgiano-olandeze *—concesiunea Frederico Thalasso şi contele Er. Graziadei [25] — dreptul de a înfiinţa patru linii de tramvaie cu cai şi o linie de tramvaie electrice.

Noile linii de tramvaie cu cai (instalate la timp, în termenul fixat de comun acord cu primăria oraşului) au fost: Moşilor-Bragadiru; Dudeşti-Bragadiru; Piaţa Victoriei-Cimitirul Bellu; Filaret-Luther.

Între 1872—1885 s-au instalat cinci linii de tramvai cu cai, care îşi aveau depoul şi direcţia pe Şos. Bonaparte. Acestea erau următoarele: Nr. 1 — *Cimitirul Sf. Vineri — Gara de Nord — Bariera Moşilor*; Nr. 2 — *Bariera Călăraşilor — Piaţa Victoriei;* Nr. 3 — *Piaţa Victoriei — Bufet;* Nr. 4 — *Piaţa Sf. Gheorghe — Lînăriei;* Nr. 5 — *Piaţa Sf. Gheorghe — Bariera Dorobanţilor.*

Mai tîrziu, sub primariatul lui Em. Pake Protopopescu, s-au instalat noi linii de tramvaie cu cai în Bucureşti. Acum, cu cele de mai înainte, erau în total 12 linii şi aveau următorul traseu:

Nr. 1. *Cimitirul Sf. Vineri — Gara de Nord — Bariera Moşilor.* Pornea din dreptul Cimitirului Sf. Vineri şi mergea pe Calea Griviţei, str. Manea Brutaru (General Budişteanu), Luterană, Cîmpineanu, Regală, Biserica Enei, apoi prin faţa casei lui Protopopescu-Pake ieşea în Bulevardul Colţei, trecea prin Lipscani şi de acolo parcurgînd toată Calea Moşilor atingea punctul de întretăiere al Şos. Mihai Bravu cu Şos. Colentina.

Nr. 2. *Bariera Călăraşilor — Piaţa Victoriei.* Parcurgea toată Calea Călăraşi începînd din dreptul str. Orzari, str. Bărăţiei, Colţei, I. C. Brătianu, apuca la dreapta prin C. A. Rosetti, Dionisie, Al. Lahovari şi prin Romană ieşea la Piaţa Romană, pentru ca de acolo să-şi continue drumul pe B-dul Colţei (Ana Ipătescu) pînă în Piaţa Victoriei.

Nr. 3. *Piaţa Victoriei — Bufet.* Străbătea prăfoasa şi nepietruita Şosea Jianu pînă în dreptul societăţii Tenis-Club (unde actualmente este Monumentul Aviatorilor), apoi o lua la stînga pe str. Dimitrie Ghica (arhitect Ion Mincu) şi ajungea la Bufet.

Nr. 4. *Piaţa Sf. Gheorghe — Lînăriei.* Străbătea strada Decebal, Sf. Vineri, Calea Văcăreşti, trecea podul Vasile Alecsandri, peste drum de fabrica Lemaître şi o apuca pe Lînăriei pînă în dreptul str. Verzişori.

Nr. 5. *Piaţa Sf. Gheorghe — Bariera Dorobanţilor.* Străbătea str. Colţei, I. C. Brătianu, C. A. Rosetti, Dionisie, Al. Lahovari, şi mergea pe Calea Dorobanţilor pînă în Şos. Bonaparte în dreptul cîrciumei la *„Roata Lumii"* (unde actualmente se află un bloc în care este Cinematograful „Volga").

Nr. 8. *Oppler — Teilor.* Pornea din dreptul Fabricii de bere Oppler, străbătea str. Izvor, Mihai Vodă, apoi prin faţa Judecătoriei ocolului I apuca pe Belvedere, traversa B-dul Elisabeta şi prin Brezoianu, Renaşterii, Ştirbei Vodă, Franklin, N. Golescu, Al. Lahovari, Armaşului, G. C. Cantacuzino, Romană ajungea în str. Teilor (Vasile Lascăr, Galaţi), lîngă Biserica Dichiu.

Nr. 9. *Bragadiru — Moşilor.* Străbătea toată Calea Rahovei, începînd din dreptul Antrepozitelor Comunale, str. Smîrdan, Doamnei, Melodiei, Piaţa C. A. Rosetti, str. Vasile Lascăr, Romană şi prin str. Birjarilor mergea pînă la Bariera Moşilor, avînd staţie terminus în faţa Bisericii Sf. Ion-Moşi.

---

* Depoul şi direcţia pe str. Teilor nr. 154 (str. Vasile Lascăr mai tîrziu, iar azi str. Galaţi).

[25] „Monitorul comunal al primăriei Bucureşti", XV, (1890), nr. 45, p. 526.

Nr. 10. *Piaţa Victoriei — Cimitirul Bellu.* Pornea din Piaţa Victoriei, din faţa palatului Funcţionarilor Publici şi străbătea strada Buzeşti, trecînd prin faţa Pieţei Matache Măcelaru (Hala Griviţei, mai apoi, iar astăzi, Ilie Pintilie) iar apoi o lua pe str. Popa Tatu, Ştirbei Vodă, Cîmpineanu, Brezoianu, Belvedere şi Mihai Vodă. Ieşind în Calea Victoriei trecea prin faţa Poştei şi o lua pe str. Carol, traversa Dîmboviţa pe podul I. C. Brătianu şi o ţinea drept înainte pe Calea Şerban Vodă pînă la Cimitirul Bellu.

Nr. 11. *Antrepozite — Dudeşti.* Străbătea str. Sabinelor, Uranus, Calea 13 Septembrie, Mihai Vodă, traversa Calea Victoriei, trecea prin faţa bisericii Stavropoleos şi Carul cu Bere şi ieşea în Smîrdan. De aci prin str. Doamnei, Sfinţilor, B-dul Domniţei, Tudor Vladimirescu şi Mircea Vodă ieşea în Dudeşti şi mergea pînă la biserica Troiţa, lîngă str. Vultur.

Nr. 12. *Gara Filaret — Luther.* Pornea din faţa Gării Filaret şi străbătea Şos. Din nou (str. Dr. Istrati), 11 Iunie, Calea Rahovei, trecea Dîmboviţa pe podul din faţa Tribunalului, apuca la stînga pe str. Carol şi ieşea apoi în Calea Victoriei de unde prin faţa Poştei şi Casei de Depuneri se lăsa în jos pe str. Mihai Vodă, Belvedere, Brezoianu. Intrînd în B-dul Elisabeta trecea prin faţa Grădinii Cişmigiu şi Liceul Lazăr, apoi străbătea străzile Schitu Măgureanu, Gr. Cobălcescu, Berzei, Virgiliu, Belizarie (Bucovina), B-dul Dinicu Golescu, str. Witting, Calea Plevnei şi intra în Şos. Basarab mergînd pînă în faţa Fabricii de bere Luther.

Şi pentru a veni în avantajul călătorilor, societatea a înfiinţat foarte multe staţii, între 200 şi 250 m departe una de alta. Tot atunci ghereta de lemn, din faţa grădinii Sf. Gheorghe, pentru adăpostirea călătorilor, fiind urîtă la înfăţişare şi şubredă a fost înlocuită cu una de fier [26].

Este cazul să amintim că chiar înainte de a se pune în circulaţie tramvaiele cu cai ale noii societăţi, Em. Protopopescu-Pake, primarul oraşului dă o ordonanţă [27] alcătuită din 6 articole cu mai multe subpuncte, cuprinzînd dispoziţiile care trebuie să se respecte atît de personalul tramvaielor cît şi de pasageri. Spicuim din această ordonanţă următoarele: conductorii vor păstra ordinea în vagoane, vor îngriji ca pasagerii să se aşeze pe bănci, fără să aducă supărare unul altuia. „*Se vor purta cu cuviinţă către public* în serviciul ce le este încredinţat".

Nu vor lăsa să se urce mai mulţi călători decît cîte locuri sînt pe bănci şi pe platforme; nu vor primi în vagoane pe cei îmbrăcaţi murdar, în stare de beţie sau pe cei însoţiţi de cîini. Nu vor admite nimănui să se urce cu tinichele sau ulcioare cu lichide care ar putea să mînjească sau să supere pe ceilalţi călători.

Agăţatul de vagoane, fie chiar pe scări, este strict interzis, fiind şi periculos.

Conductorii „vor opri vagoanele la staţiile indicate pe strade şi oriunde li se va cere de vreun călător, fie pentru urcare, fie pentru coborîre, afară de locurile aflate în pantă sau în curbe. Ei nu vor putea da vizitiului semnal d-a merge decît atunci cînd călătorii s-au scoborît sau au trecut cea din urmă treaptă a vagonului, sau cînd cei ce se urcă se vor fi suit de tot în vagon".

Taxa fixată era: 30 bani pentru toată linia; 20 bani pentru două secţii şi 15 bani pentru o secţie; toţi călătorii erau obligaţi să prezinte biletul la cerere.

Agenţii comunali şi poliţieneşti erau obligaţi a observa aducerea la îndeplinire a acestor dispoziţii.

---

[26] Idem, XVI (1891), nr. 19, p. 212.
[27] Idem, p. 307—308.

Cu ocazia inaugurării noilor linii de tramvaie (iunie 1891), societatea a oferit primăriei suma de 500 lei pentru a fi împărţită la săraci.

Pentru tramvaiul electric s-a construit la Grozăveşti, adică dincolo de Grădina Botanică, pe partea dreaptă a Dîmboviţei, o uzină electrică care să furnizeze energia necesară. Terenul a fost dat gratuit de Primărie, iar inaugurarea ei a avut loc în 1892, cînd, pentru prima dată, la noi în ţară, s-a folosit petrolul pentru punerea în funcţiune a maşinilor.

Cu toate acestea linia electrică n-a fost instalată în termenul convenit. Societatea arăta că pe bulevard neexistînd un pavaj corespunzător şi alte lucrări, nu poate să introducă curent subteran. Singura posibilitate era să instaleze curent aerian, pe fire electrice aşezate pe stîlpi puşi pe mijlocul bulevardului, în tot lungul lui, din 30 în 30 de metri; curentul electric astfel instalat ar putea servi şi pentru iluminarea bulevardului. Problema a fost subiectul de discuţie a cîtorva şedinţe. Într-una din ele, la 24 februarie 1892, chestiunea s-a dat în studiu unei comisii formată din cîţiva consilieri comunali şi din inginerii: G. Orescu, D. Cepescu şi Giulini [28]. La 22 iulie 1892, problema încă nu se soluţionase. Atunci consilierul Ciurcu [29] ceru aprobare urgentă, fără a mai fi discutată spunînd că dacă pe str. Smîrdan şi alte străzi, care n-au nici trotuare, există tramvaie, atunci pe noul bulevard *trebuie să fie*, indiferent dacă tramvaiele vor circula cu curent instalat aerian sau subteran.

După multe dezbateri s-a aprobat în sfîrşit cererea societăţii şi, în 1893, după terminarea tuturor lucrărilor, linia electrică (purtînd nr. 14) de pe bulevard a intrat în funcţiune. Ea mergea de la *Cotroceni la Obor* străbătînd oraşul de la vest la est. Pornea din dreptul Uzinei electrice, străbătea Splaiul Independenţei, trecea Dîmboviţa pe podul Domniţa Maria, şi mergea pe Splaiul Gării Centrale, B-dul Elisabeta, B-dul Academiei, Carol I şi B-dul Em. Protopopescu Pake. Tramvaiele de pe această linie erau de culoare verde la început, iar înainte de război (1916—1918) şi chiar după această dată, de culoare galbenă. În comparaţie cu celelalte vagoane trase de cai, acestea erau destul de mari şi încăpătoare. În faţă şi în spate aveau nişte grătare bombate ca să le ferească de diferite ciocniri şi stricăciuni. Vagoanele de atunci aveau uşi pe ambele părţi, iar pasagerii se urcau şi coborau pe unde voiau, şi numai tîrziu de tot cînd accidentele se înmulţiseră, au fost închise uşile din stînga vagonului. Dar aceste uşi erau destul de simple, ca un fel de zăbrele de fier, ce se strîngeau atunci cînd erau închise. Scaunele nu erau ca cele de astăzi, aşezate unul în faţa celuilalt, pe două rînduri, ci sub formă de bănci de-a lungul vagonului, nu se stătea comod pe ele, dar încăpeau mai mulţi pasageri în picioare.

Traseele nu erau atît de lungi ca astăzi, oraşul fiind mult mai mic; fiecare vagon avea două motoare, unul pentru ducere şi altul pentru întoarcere.

„Capul liniei" 14 spre cartierul Obor era la început la Şcoala Iancului, iar mai apoi a fost prelungit pînă la biserica Iancu Vechi, în dreptul străzilor Mătăsari, Fluierului şi Agricultori şi mai tîrziu în faţa fabricii de ţesătorie de pe Şoseaua Iancului, lîngă str. Sîtucu. În ultima vreme linia a fost prelungită pînă la bariera comunei Pantelimon care a devenit suburbană oraşului.

La scurtă vreme după instalarea tramvaiului electric, cele două societăţi s-au unit în interesele lor, păstrîndu-şi însă separat, fiecare, administraţia

[28] Idem, nr. 12, p. 105.
[29] Idem, nr. 35, p. 359.

sa. Şi una şi alta aveau un capital de 2 000 000 lei care aducea un venit de aproape 50%.

La început, publicul bucureştean s-a arătat foarte ostil tramvaielor, în special protipendada neobişnuită cu transportul în comun, dar relativ repede ideile s-au schimbat şi cetăţenii, de toate categoriile, au folosit în mod practic acest nou mijloc de transport.

Pe cei 75 km de linii de tramvai, dintre care 49 km linie simplă şi 26 km linie dublă, în 1906, circulau 138 vagoane zilnic, trase de 1000—1500 cai, pentru care erau folosiţi 650—750 de slujbaşi; pe linia electrică *, care trecea pe bulevardele amintite mai sus şi care unea cele două cartiere opuse, Oborul cu Cotrocenii, circulau 8 vagoane, mult mai mari decît cele cu cai. Pentru cei 5 km de linie electrificată, tensiunea electrică era de 500 volţi; în noiembrie 1911 se cerea ridicarea ei la 750 volţi.

TRAMCARELE LUI TOMA BLÎNDU

În 1891, Societatea romāno-belgiană şi doi particulari: Toma Blîndu ** şi Ştefan Mihăescu cer Primăriei oraşului şi obţin autorizaţie de a pune în circulaţie pe anumite trasee, pe care nu erau instalate linii de tramvaie, o serie de vehicule numite tramcare (tram-cars). Cu tot protestul corporaţiei birjarilor, Primăria aprobă Societăţii romāno-belgiene 4 tramcare, lui Toma Blîndu 4 şi 2 lui Ştefan Mihăescu, deci în total zece. Mai ceruseră autorizaţie pentru 10 tramcare asociaţii Lămotescu şi Otlet, precum şi Gogălniceanu şi asociaţii, dar nu avem nici o informaţie că li s-a dat cuvenita aprobare.

S-a hotărît, de către prefectura oraşului şi Primărie, ca cele zece tramcare să circule pe un singur traseu: Str. Lipscani — Calea Victoriei după programul următor [30]: de la 1 aprilie la 1 octombrie, duminica şi sărbătorile mai mari, de dimineaţă pînă la ora 13, iar seara de la ora 20 în sus: de la 1 octombrie la 1 aprilie vor putea circula zilnic pînă la ora 14, iar seara de la ora 18 în sus.

Cu toate că Toma Blîndu a avut numai 4 din cele 10 tramcare, bucureştenii de atunci şi de mai tîrziu le-a spus tuturor: *tramcarele lui Toma Blîndu*, probabil fiindcă acest neguţător era foarte cunoscut în Bucureşti. Şi înaintaşii noştri cînd povesteau despre ele, numai pe Toma Blîndu îl aminteau ca şi cînd

---

* În 1911 în afară de tramvaiul electric vechi: — *nr. 14; Cotroceni—Mătăsari Obor* se mai înfiinţează cinci linii noi electrice de către Societatea comunală, şi anume: — nr. 15; *Gara de Nord—Antrepozitele Comunale.*
Străbătea: străzile Polizu, Occidentului, Verde, Clopotari, Romană, N. Bălcescu (Primăverii), Corabia, Episcopiei, Palat, Academiei, Lipscani, Piaţa Sf. Anton, Hale, Bulevardul Maria.
— nr. 16; *Halele Centrale—Palat—Obor*
Străbătea: Piaţa Sf. Anton, Lipscani, Academiei, Palat, C. A. Rosetti, Bulevardul Colţei, Mercur, Memoriei, General Lahovari, Viitorul, Şoseaua Ştefan cel Mare, Bariera Moşilor.
— *nr. 17; Gara de Nord—Obor.*
Urmează traseul liniei 15 pînă la Palat şi liniei nr. 16 pînă la Obor, în construcţie.
— nr. 18; *Halele Centrale—Str. Traian—Obor*
Străbătea: Cheiul Dîmboviţei, str. Labirint, Traian pînă la „Foişorul de foc" de pe Bulevardul Ferdinand (Gh. Dimitrov).
— nr. 19; *Piaţa Buzeşti—Şoseaua Kiseleff (Bufet).*
Străbătea: Dr. Felix (Spitalului), Şoseaua Filantropiei, Şos. Ghica.

** Neguţătorul român Toma Blîndu avea cîrciumă şi băcănie pe Calea Moşilor nr. 8, iar casa în care locuia, proprietate, pe Calea Victoriei nr. 178.

[30] „Monitorul comunal al primăriei Bucureşti", XVI (1891), nr. 17, p. 153; „Universul", XIX (1911), nr. 78, p.2.

ceilalţi nici n-ar fi existat. O altă explicaţie ar putea fi că Toma Blîndu a luat în exploatare tramcarele şi de la ceilalţi proprietari, rămînînd el singur antreprenor al acestor vehicule.

Tramcarele — vehicule mari, luxoase, ale căror bănci erau acoperite cu catifea roşie „după cel mai nou model, elegante şi comode"* —au început să circule la data de 1 iulie 1891. Ele plecau, la interval de 8 minute fiecare, din Piaţa Sf. Gheorghe, traversînd str. Lipscani, Calea Victoriei pînă la Ministerul de Finanţe apoi Calea Griviţei pînă la Gara de Nord; altele continuau drumul pe Calea Victoriei pînă la Şosea, la rondul întîi; apoi viceversa.

Întreaga linie parcurgea o distanţă de 3500 m împărţită în 7 secţiuni cu respectivele staţii de oprire. Taxa era de 15 bani pentru 3 secţiuni = = 1500 m; 20 bani pentru 5 secţiuni = 2500 m; şi 25 bani pentru 7 secţiuni = — 3 500 m. După cum vedem tariful era mai redus decît la tramvaie.

Tramcarele au fost acceptate de cetăţeni cu plăcere, fiindcă erau nişte vehicule utile care împlineau un gol în circulaţia Capitalei, cu toate că, avînd roţile pe şine de fier, erau cam zgomotoase în mersul lor pe caldarîmul neregulat al străzilor.

Au fost şi unii cetăţeni, mai pretenţioşi dar puţini la număr, care le considerau nişte vehicule „groaznice" [31] şi n-au regretat cînd acestea au dispărut.

Funcţionarea lor a durat pînă în anul 1904, cînd, în urma unei convenţii cu Societatea de tramvaie [32], tramcarele n-au mai circulat, Toma Blîndu le-a retras, cedîndu-le societăţii care le-a depozitat, sau mai bine zis care le-a aruncat, pe un teren viran ce se afla în stînga Morii lui Popovici, din Obor, între Şos. Pantelimon şi Şos. Colentina. Acolo — în acel „cimitir" al tramcarelor, cu roţile băgate în pămînt pînă la osie, sau răsturnate cu totul — le-am văzut în copilăria mea, în timpul primului război mondial, şi acolo m-am jucat de multe ori, cu alţi copii, pe catifelele aproape îngălbenite de soare.

Tramcarele lui Toma Blîndu au fost descrise de George Ranetti (1875—1927) „dar nimeni, nimeni n-a băgat în seamă galbenul ihtiozaur de tinichea, cu roţi de oţel, tras de nişte bieţi cai, ce străbătea în zilele acum uitate, străzile patriarhale ale Bucureştilor de altădată" [33].

În afară de tramcare şi comerţul care-l făcea, Toma Blîndu se mai ocupa cu închirierea de brecuri, trăsuri şi cupeuri (cu preţuri moderate), aducînd acest fapt la cunoştinţa amatorilor, prin anunţurile ce publica în ziare [34]. Toma Blîndu a murit [35] în 1916 şi a fost înmormîntat în Bucureşti.

Curse ocazionale de scurtă durată. În 1871, cînd pe una din proprietăţile lui Petre Grădişteanu, care erau cam peste drum de Uzinele „Lemaître" se descoperiseră nişte ape sulfuroase [36] şi feruginoase despre care s-a dus repede vestea în tot oraşul că sînt minunate în vindecarea anumitor boli, lumea alerga în-

* „Direcţiunea nu va cruţa nici sacrificii, nici osteneli, pentru a satisface publicul, instalînd un serviciu foarte economic, regulat, repede şi comod, identic cu acela din oraşul Bruxelles. Astfel fiind, direcţiunea speră că va fi încurajată prin binevoitorul concurs al publicului care de un îndelungat timp plăteşte preţuri exorbitante pentru mici distanţe" (Anuarul naţional al României pe 1891—1892, p. 183).

[31] Fr. Damé, *op. cit.*, p. 306.

[32] *Ibidem*, p. 310.

[33] Radu D. Rosetti, *op. cit.*, p. 31.

[34] „Românul", XLV (1901), p. 544, 568, 910, 917, etc.

[35] „Minerva", VIII (1916), nr. 2626.

[36] Gh. Vasilescu, *Cura de ape minerale în Bucureştii veacului al XIX-lea*, în „Revista Muzeului de istorie a oraşului Bucureşti", vol. III, p. 211—216.

tr-acolo, unii din curiozitate, alţii să le bea pentru a se vindeca. Deasupra acestor izvoare şi împrejurul lor, spre a-i feri pe vizitatori de ploaie şi soare, proprietarul construise nişte şoproane unde lumea îşi făcea cura, plimbîndu-se.

Cei care aveau birje, faetoane, docare sau trăsuri proprii veneau cu ele, ceilalţi cu omnibuzele atunci înfiinţate care porneau din centrul oraşului, din faţa grădinii Sf. Gheorghe, şi mergeau pînă la „apele minerale de la Văcăreşti", numite aşa fiindcă nu erau departe de închisoarea Văcăreşti spre care, la acea dată, mergea una din străzile cele mai prost pavate. Hurducăturile omnibuzului şi zgomotul roţilor făceau călătoria neplăcută, totuşi, lumea alerga din toate părţile, spre apele minerale.

Spre a veni în ajutorul cetăţenilor, în 1872, Primăria oraşului invita pe Slade, concesionarul „drumului de fier american" — adică al primelor tramvaie cu cai, cu imperială — să se grăbească să pună în lucrare o nouă linie, chiar în acel an, care să uşureze călătoria tuturor celor care vor să meargă la apele feruginoase de la Văcăreşti, „căci ar fi atît în profitul dumneavoastră cît şi al Capitalei" [37].

Dar tocmai cînd proprietarul locului cu izvoare spera ca afacerile să-i meargă mai bine (fiindcă paharul cu apă minerală se plătea cu o anumită taxă), lucrările de canalizare ale Dîmboviţei au trecut prin mijlocul terenului, micşorîndu-l, iar izvoarele au fost împrăştiate, aproape distruse şi folosirea apelor minerale a dispărut în scurtă vreme.

În legătură cu ele, marele actor Matei Millo * a scris o comedie-vodevil, în trei acte, intitulată *Apele minerale de la Văcăreşti* pe care a şi publicat-o [38]. Piesa a fost jucată pe scena teatrului particular Fr. Bossel, peste drum de Teatrul Naţional, iar Millo, ca în toate rolurile în care a jucat, a obţinut un mare succes; unul din cupletele cîntate de el, în această comedie, s-a răspîndit în întreaga ţară, iar refrenul de mai jos se putea auzi în gura cîntăreţilor şi a lăutarilor:

„Dîmboviţă, apă dulce
Apă rea
Cine bea nu se mai duce
Să mai bea"

Constantin Bacalbaşa, din aducerile sale aminte, povesteşte că la apele minerale de la Văcăreşti, mai ales duminica şi sărbătorile, era lume foarte multă; „dcmrele veneau să flirteze, tinerii tot la fel, dar moda era ca fiecare să poarte în mînă o ceşculiţă plină cu apă şi să se plimbe, de colo pînă colo, căci aşa era prescripţia medicală".

Tot el ne mai spune că: „în vremea aceea trăia în Bucureşti, un bătrîn cam ramolit şi căzut în senilitate numit Bărbucică ... Glumeţii l-au convins că, dacă îşi va muia de trei ori în fiecare dimineaţă barba în izvorul de la Văcăreşti, va întineri. Aşa a şi făcut. Însă apa fiind feruginoasă i-a roşit barba. Şi astfel Bărbucică a umblat cîtăva vreme cu barba roşie, dar deloc întinerit" [39].

În 1906 s-a deschis o expoziţie cu caracter naţional, pe aproape întreaga

---

[37] *Ibidem*, p. 214.
* Matei Millo (1814—1896), actor şi autor dramatic.
[38] *„Apele de la Văcăreşti"*, comedie-vodevil, 3 acte, Bucureşti, 1872.
[39] Constantin Bacalbaşa, *Bucureştii de altădată*, vol. I, ed. II, Bucureşti, 1935.

suprafaţă a Parcului Libertăţii care, cu acea ocazie, a fost amenajată în modul cel mai plăcut şi mai atractiv.

Cu această ocazie, din iniţiativă particulară, s-a creat un traseu ad-hoc pentru un omnibuz electric, cu imperială, care pornea din piaţa Teatrului Naţional şi mergea pînă în faţa parcului. Numeroşi cetăţeni din centrul oraşului, contra unei taxe de 50 de bani, cu loc de stat jos, ajungeau comod pînă la Expoziţie.

Linia omnibuzului a fost suprasolicitată, dealtfel ca şi celelalte linii de tramvaie cu cai, de asemenea birjele şi trăsurile, iar toţi proprietarii acestor vehicule au făcut bune afaceri. Amintim că cele două societăţi de tramvaie, numai în 1906 cu ocazia Expoziţiei Naţionale, la un capital investit de 2 milioane fiecare, a avut, separat, beneficii de circa 800 000 lei.

Conducerea marilor hoteluri (Hotel Continental, Hotel de France, Hotel Bulevard, Hotel Bristol etc.) pentru a atrage cît mai mulţi clienţi, a pus la dispoziţia pasagerilor care veneau din diferite oraşe ale ţării sau din străinătate, omnibuze, cu cai la început, iar mai apoi motorizate, care făceau legătura cu Gara de Nord. Călătoria sosire-plecare nu se plătea separat; acest serviciu intra în suma plătită pentru cameră. Omnibuzele acestor hoteluri erau luxoase şi confortabile, vopsite în diferite culori, cu inscripţii laterale care arătau numele hotelului, adresa, precum şi diferite avantaje (lumină electrică, apă curentă, baie, restaurant, etc.,) puse la dispoziţia pasagerilor.

În ceea ce priveşte circulaţia, este cazul să amintim, că pînă în preajma primului război mondial şi chiar după el, nu circulau în Bucureşti decît automobilele cele mai simple, ridicate destul de sus pe nişte arcuri care se vedeau, cu scări laterale lungi cît distanţa între roţi, avînd pe scara din dreapta ţeava (furtunul) de cauciuc prin care trecea gazul de carbid de la cutia de rezervă la felinarele-reflectoare care se aprindeau cu chibrituri, cu goarnă sau trompetă în loc de claxon.

VECHI CASE BUCUREŞTENE

CASA POETULUI IENĂCHIŢĂ VĂCĂRESCU

În ceea ce priveşte casele vechi nu se mai păstrează nici una în forma iniţială, iar cele cîteva care mai există, dacă nu vor fi conservate şi împrospătat trecutul lor, frumos şi arhaic, nimeni nu va mai şti, cînd va trece pe lîngă ele, ale cui au fost altădată şi care le-a fost viaţa în decursul timpului.

Un asemenea caz cunoscut de generaţia noastră şi de cea dinainte, este casa *Bellu* zisă şi *Prager*, unde actualmente este sediul central „Loto-Pronosport". Această casă are o poveste interesantă şi frumoasă. Şi pe cît ne va fi posibil, în rîndurile de mai jos, vom prezenta-o acelora care sînt pasionaţi de lucruri vechi şi iubesc trecutul acestui oraş, ca şi noi.

Astfel, casa care nu pare nici veche nici nouă cu toată renovarea ei, situată între fostul magazin „Sora" (altădată „Universal") şi „Bank of Rumania", peste drum de fosta Poştă Centrală, actualmente Muzeul Naţional de istorie, în dreptul străzii 30 Decembrie, este casa marelui patriot şi poet Ienăchiţă Văcărescu.

Data cînd a fost construită, de ce meşteri anume şi cît a costat, nu ne sînt cunoscute, fiindcă n-a rămas nici un fel de mărturie care să ne arate aceste fapte. Totuşi bănuim că pe acest loc şi-a construit casă chiar bunicul lui Ienăchiţă Văcărescu, anume Enache Văcărescu zis şi Ianache, în secolul al XVII-lea. Acest boier, fiind frate vitreg cu soţia lui Constantin Brîncoveanu, a ocupat slujbe de cinste la curtea domnului care a ştiut să se menţină un sfert de veac pe tronul ţării.

Enache Văcărescu a fost mai întîi *vătaf de copii den casă,* adică căpetenia celor 100 de paji, recrutaţi dintre feciorii boierimii, care stăteau pînă la o anumită vîrstă în fastuoasa curte domnească a lui Brîncoveanu. Tot Văcărescu era acela care, în anumite ocazii solemne, purta steagul domnesc. Iar cînd era nevoie de un om de încredere, domnul tot la el făcea apel, aşa cum s-a întîmplat în 1688, cînd i s-a încredinţat supravegherea construirii podului de peste Argeş, pe unde au trecut armatele turceşti, care mergeau împotriva austriecilor. La 1695, domnul trebuind să plece în întîmpinarea sultanului, la Dimirikapi, încredinţează stolnicului Constantin Cantacuzino şi marelui agă Enache Văcărescu comanda întregii pedestrimi şi a unei părţi din cavalerie pentru paza Tîrgoviştei şi a familiei care rămăsese acolo. În 1703, alături de stolnicul Toma Cantacuzino, Enache Văcărescu a fost trimis de cîteva ori la Constantinopol ca să împlinească funcţia de capuchehaie pe lîngă Înalta Poartă, iar în 1705, pentru aceeaşi misiune a fost trimis împreună cu Drăghici Cîmpineanu, vătaful de aprozi. În 1706 şi 1707 a fost trimis singur cu misiunea de a potoli pretenţiile exagerate ale turcilor, în ce priveşte tributul ţării.

Spre sfîrşitul domniei lui Brîncoveanu, Ianache Văcărescu ocupa funcţia de vistier. În această slujbă l-a găsit *imbrochorul*, adică comisul Împărăţiei otomane, care venind la Bucureşti a aruncat vălul de mazilire pe capul lui

Brîncoveanu și l-a trimis la Constantinopol cu întreaga familie. Pe Ianache Văcărescu l-a oprit în țară pînă cînd a vîndut o parte din averea nemișcătoare a domnului, iar pe cealaltă, constînd din bani, bijuterii și blănuri scumpe a inventariat-o și a dus-o la Poartă, odată cu Ianache Văcărescu. Pentru dreapta lui credință față de domn, ca rudă și om cinstit, Ianache Văcărescu este primul executat în ziua de 15 august 1714, în fața palatului Giali-Kioșk de pe malul mării, în fața sultanului Ahmed al III-lea. Sabia călăului a tăiat apoi capetele celor patru feciori ai nefericitului domn, pentru ca durerea părintelui să fie mai mare, și în cele din urmă și pe al lui Brîncoveanu, care n-a acceptat pretențiile turcilor.

În calitatea pe care Ianache Văcărescu a avut-o pe lîngă curtea domnească și voievod, a acumulat o frumoasă stare materială și și-a construit case mari în apropierea Palatului domnesc, pe *Ulița cea mare*, pe care domnul a aliniat-o ca să meargă cît mai drept la palatul său de la Mogoșoaia. De atunci încoace, această uliță podită cu bîrne groase de stejar s-a numit Podul Mogoșoaiei, pînă în 1878 cînd a devenit Calea Victoriei.

După tradiție, în casele construite de Ianache Văcărescu și-au trăit copilăria cei patru feciori și cele patru fete ale bogatului și nefericitului boier și cumnat cu Constantin Brîncoveanu, iar Ștefan Văcărescu (1690—1761), cel de-al treilea fecior al lui, a rămas moștenitorul lor.

Marele spătar Ștefan Văcărescu căsătorit prima dată cu Catrina Donea, iar a doua oară cu Catinca Rosetti, a avut doi copii: pe poetul Ienăchiță Văcărescu și pe sora acestuia Maria, căsătorită cu logofătul Nicolae Brîncoveanu.

Despre Ienăchiță Văcărescu ne vom ocupa mai mult, fiindcă despre el știm sigur că a copilărit, a trăit și a murit în aceste case de pe Podul Mogoșoaiei.

Ienăchiță Văcărescu, născut în jurul anului 1739, a fost fericirea tatălui său, fiindcă toți ceilalți copii dinaintea lui au murit de mici. El a trăit și s-a făcut mare, fiind hărăzit de soartă „a întrece în merite pe toți străbunii săi și a lăsa numele său lăudat viitorimei“ [1].

Tatăl său, Ștefan Văcărescu a căutat să dea fiului, care purta numele bunicului omorît de turci, o educație dintre cele mai alese. Profesori de toate neamurile și specialitățile au avut sarcina să-i predea învățăturile timpului. Astfel, dascălul grec Neofit Kausoca l-a învățat limba, retorica și istoria elenă, iar germanul Weber limba germană și cea latină; alți profesori l-au învățat italienește și franțuzește, iar hogii turci l-au familiarizat cu limba și literatura otomană. Toate aceste limbi le cunoștea bine, iar mai tîrziu i-au folosit mult în viață.

Din nefericire însă, Ienăchiță a fost nevoit „să se dedea cu necazurile și să-și formeze un suflet tare și răbdător, spre a nu fi zdrobit și nimicit, ca cei mai mulți, în necurmatele măcinări ce turburau epoca de anarhie și de nelegiuiri în care soarta îl menise să trăiască. Sufletele mari se plămădesc în valurile restriștei“ [2]. Încă din fragedă copilărie a văzut cum oamenii domniei au ridicat pe tatăl lui și pe fratele acestuia Barbu, spre a fi exilați de Constantin Cehan Racoviță voievod, care nu putea suferi elanul naționalist al unora dintre boieri și în special al Văcăreștilor. Așa că, timp de cîțiva ani, el crescu numai sub supravegherea mamei sale și a profesorilor ce-i avea. În sfîrșit, sub noua domnie a lui Scarlat Ghica cei doi frați se întoarseră în țară; Ștefan Văcărescu ajunse mare spătar, iar fiul său, Ienăchiță, cu toate că era tînăr

[1] A. I. Odobescu, *Poeții Văcărești*, în „Revista română“, 1861, vol. II, p. 492.
[2] *Ibidem*, p. 493.

a fost numit cămăraş, adică ispravnic sau purtător de grijă la construirea bisericii Sf. Spiridon-Nou de pe uliţa Şerban Vodă.

În vechea biserică care azi nu mai există, pe locul ei fiind clădită cea actuală, se putea vedea, în prima jumătate a secolului trecut, portretul lui Ienăchiţă Văcărescu. Dintr-o copie după acel portret, în păstrarea urmaşilor, se pot citi în trăsăturile feţei „toate naltele calităţi şi toate slăbiciunile caracterului său“ [3]. Cu o faţă frumoasă şi zîmbitoare, cu o privire „plină de dulceaţă şi de fineţe“, îmbrăcat în veşminte luxoase, dînd impresia unui domn, Ienăchiţă Văcărescu ţine în mîna stîngă un sul de hîrtie, desfăşurat, pe care îl arată cu degetul arătător de la mîna dreaptă, pentru a citi oricine acel testament în versuri pe care îl lasă neamului său:

„Urmaşilor mei Văcăreşti,
Las vouă moştenire:
Creşterea limbei româneşti
Ş-a patriei cinstire!“

În viaţa lui Ienăchiţă Văcărescu bucuriile şi satisfacţiile mari, alternau cu supărările şi nenorocirile tot aşa de mari. Astfel, la 1763, Constantin Cehan Racoviţă, reîntorcîndu-se pe tronul ţării, ca să scape de boierii Văcăreşti, nu prin exil ca prima dată, puse să otrăvească pe Ştefan şi pe Barbu, pe cînd aceştia se aflau la via lor din Valea Orlei. Ticălosul bucătar domnesc care executase această mîrşavă faptă îşi găsi pedeapsa meritată. Pe cînd trecea pe sub clopotniţa m-rii Mihai Vodă, unde locuia domnul, un cutremur făcu ca zidurile să se dărîme peste el şi să-l zdrobească. Domnul Constantin Cehan Racoviţă, după o domnie scurtă de 11 luni, muri şi el pe tron din cauza abuzului de băuturi alcoolice.

După omorîrea tatălui său, Ienăchiţă Văcărescu a stat la Constantinopol tot timpul cît a domnit Constantin Racoviţă. Acolo s-a perfecţionat în limbile clasice şi a legat bună prietenie cu Halil Hamid, secretarul divanului împărătesc. Prin revenirea la tron a lui Alexandru Scarlat Ghica s-a întors şi el în ţară. În 1767, după ce trecuse prin mai multe trepte de boierie, noul domn, care îl aprecia foarte mult, i-a încredinţat înalta dregătorie de mare vistier. Dar, în 1769, ţara fiind ocupată de armată străină, Ienăchiţă Văcărescu, împreună cu alţi boieri este silit să se refugieze la Braşov.

De acolo a mers la Şumla unde a prezentat Vizirului un *mahzar* [jalbă] din partea boierilor români refugiaţi în Transilvania, iar apoi prin Rusciuk, Nicopole, Vidin şi Mehadia s-a întors iarăşi în Braşov. În acest oraş, în 1773, Ienăchiţă Văcărescu a avut ocazia să vadă şi să vorbească, — pentru prima dată —, cu împăratul Iosif al II-lea care era în drum spre Galiţia şi Lodomeria, provincii recent adăugate la imperiul său.

În timpul celor trei zile cît a stat împăratul acolo — „acel autocrat amic al ideilor liberale şi singurul dintre austriaci, protector al naţiei române“ [4] din Transilvania, — boierii români refugiaţi din Valahia au avut ocazia să fie primiţi de el cu multă bunăvoinţă. Dar să lăsăm pe Ienăchiţă Văcărescu să povestească singur acest fapt. El spune [5] că împăratul „ne-au făcut nouă, boierilor români ce eram mosafiri acolea, multă cinste, căci cum au sosit la conacul unde era gătit, de loc au trimis pe doctorul împărăţiei sale, la noi unde eram adunaţi toţi, la gazdă la mine, şi ne-au zis că măcar că împăratul

---

[3] *Ibidem.*
[4] *Ibidem*, p. 497.
[5] Ienăchiţă Văcărescu, *Istoria Imperiului Otoman*, manuscris (apud Alexandru I. Odobescu, *op. cit.*, p. 497—498).

cearcă întristare pentru noi, căci sîntem înstrăinaţi de patrie, dar are părere bună, căci ne aflăm adăpostindu-ne în ţara împărăţiei sale şi pofteşte ca a doua zi la zece ceasuri nemţeşti să ne dea audienţă. Deci, după ce am făcut mulţămită către doctor, a doua zi am mers toţi înaintea împăratului. Eu am făcut *dragomanlîc* [traducere] în limba italienească şi am fost primiţi cu atîta *libov* [dragoste] şi cinste încît, după ce ne-au întrebat de sîntem mulţumiţi de gheneralul cetăţei şi de chivernisitorii locului, şi i-am arătat adevărul, s-au întors şi au mulţumit gheneralului însuşi pentru noi. Anholtz se numia gheneralul acesta, care au şi lăcrimat de bucurie atunci. Cu toate acestea au dat poruncă ca veri ce pricină vor avea românii noştri între dînşii, să nu fie volnic a-i judeca cineva, fără de cît noi între noi să-i judecăm; încă şi ardelenii, atît parte ostăşească cît şi politicească, de va avea pricină cu vreun român, iarăşi la noi să vie să-şi caute judecata. După aceasta ne-au chemat ca să mergem într-acea seară la casa gheneralului dimpreună cu familiile noastre, unde au poruncit ca să se facă *Assemblée*. Deci seara ne-am adunat toţi acolo, după poruncă, cu jupînesele noastre şi viind şi împăratul la opt ceasuri nemţeşti, intrînd în casă, m-au întîmpinat lîngă uşă pe mine şi mi-au zis: — Senior Văcărescule, căci îmi aflase numele de la audienţă, te poftesc şi te pui în osteneală ca să-mi faci astă seară *tergimanlic* [traducere]. Îndată eu închinîndu-mă i-am răspuns că aceasta iaste cea mai fericită noapte ce am întîmpinat în lume de cînd m-am născut, şi aşa luîndu-l de subţioară din stînga, m-am aflat într-această slujbă şi cinste, pînă la un ceas după douăsprezece, nelăsînd nici un boier şi nici jupîneasă ca să nu facă vreo întrebare sau vorbă sau mîngîiere pînă cînd, vrînd să meargă la gazdă, ne-au chemat ca să mergem a doua zi afară din cetate la loagăr, unde are însuşi să facă exerciţiu ostaşilor ce era acolo. Deci mergînd, după ce au făcut iarăşi multe vorbe de mîngîere şi aşa ne-au slobozit a merge la gazdele noastre şi împăratul au purces în Ţara Leşască".

Dar cu toate mîngîierile împărăteşti, bunăvoinţa autorităţilor şi a persoanelor de frunte din localitate, precum şi a traiului bun ce au dus acolo, boierii români au suferit sufleteşte destul de mult în acest exil, fiindcă erau departe de Bucureşti şi de toţi cei dragi ai lor. Aşa că au primit cu mare bucurie vestea că, în iulie 1774, s-a încheiat pacea între ruşi şi turci la Kuciuk-Kainargi.

La scurtă vreme după aceasta, boierii români din Braşov au putut să intre liniştiţi în „ţară", iar Ienăchiţă Văcărescu s-a dus întîi la Ţarigrad, pentru a treia oară în viaţa sa, ca să se întoarcă cu noul domn Alexandru Ipsilanti. Acesta, în urma recomandaţiilor primite de la Poartă l-a numit vistier şi mai apoi spătar, funcţii în care a rămas pînă în 1782.

Domnia lui Alexandru Ipsilanti, deosebită de a celorlalţi fanarioţi, este liniştită şi rodnică în ceea ce priveşte administraţia, edilitatea, legiuirile şi cultura ţării. Pentru Ienăchiţă Văcărescu această nouă domnie înseamnă o perioadă de activitate şi de producţie „în care inteligenţa sa vie şi sporitoare se dezvoltă prin fapte şi prin scrieri", dînd neprecupeţit „puternicul său ajutor domnitorului în toate reformele ce se silia a face".

Despre Alexandru Ipsilanti, care nu era un om de rînd, un contemporan străin spune: „Un prinţ ce iubeşte frumoasele arte; un prinţ ce onorează cu protecţia sa ştiinţele şi pe învăţaţi, mai ales într-o ţară aşa puţin cultivată; un prinţ care vrea legi spre a-şi înfrîna pretinsul despotism şi spre a potrivi hotărîrile sale şi ale miniştrilor săi cu regulele unei exacte dreptăţi, e un prinţ pe care cea mai iscusită răutate nu-l poate înnegri".

„Carra însuşi, care critică tot [ce e] în ţară şi mai ales pe greci, nu se poate opri de a zice: ceea ce deosebeşte pe Alexandru Ipsilant, prinţul Ţării

Româneşti, e protecţia ce dă artelor şi dorinţa ce are de a avea o condică de legi particulară pentru divanul său şi pentru administratorii de districte [judeţe]; el a tras pentru aceasta în ţară-i cîţiva oameni învăţaţi pe care i-a însărcinat a întocmi acea condică".

„Printre oamenii chemaţi a conlucra la acea operă, care fuse *Pravilniceasca Condică a domnului Alexandru Ioan Ipsilant voievod*, cea dintîi schiţă de condică civilă promulgată oficial în Principatul României, Ienăchiţă Văcărescu fu unul din cei mai de frunte; osebit de orînduielile aşternute întracea pravilă după poveţile experienţei sale, toată redacţia română şi mai ales a chrisovului ce servă de preliminar legilor, este curat a sa" [6].

Liniştita şi propăşitoarea domnie a lui Alexandru Ipsilanti a fost tulburată însă de fuga celor doi fii ai săi în Ardeal, în decembrie 1781. După părerea lui Ienăchiţă Văcărescu, beizadelele n-au fugit de acasă din cauza unor persecuţii părinteşti sau lipsuri, fiindcă domnescul lor tată avea o deosebită dragoste pentru ei şi se silea să le dea o educaţie aleasă, cu profesori vestiţi, pentru ca „să strălucească în lume cu procopseală de multe ştiinţe". „Fuga din ţară", după cum spune el, se datoreşte faptului că profesorii francezi şi italieni le-au vorbit foarte ispititor de ţările Europei pe care ei nu le cunoşteau şi ştiind că nu vor avea posibilitatea să le vadă prin voia împărătească a Turciei şi nici prin cea părintească, care depindea de cea dintîi, în tinereasca lor curiozitate „au cugetat, siliţi fiind de rîvna vederei şi de căldura vîrstei, să meargă cu acest mijloc", adică să fugă.

Din această cauză domnul şi doamna intraseră într-o „nepovestită jale şi temere", fiind foarte îngrijoraţi de viaţa celor doi copii, precum şi de soarta domniei care în astfel de situaţie, oricît ar fi fost de bine văzut Alexandru Ipsilanti la Înalta Poartă, trebuia să sufere consecinţele. Nu era admisibil, sub nici un motiv, ca fiii unui domn să fugă din Împărăţia turcească într-o „ţară străină", fapt care ar fi constituit o jignire şi o nesupunere.

Domnul aflînd unde se găsesc, la început le trimise duioase scrisori prin care-i ruga să se întoarcă la Bucureşti. Dar cu toate sfaturile date şi cu toate chemările făcute prin diferite persoane, beizadelele nu voiau să vină. Atunci, blestemînd pe cei doi neascultători, domnul îşi înaintează demisia care nu-i fu primită, şi se roagă de Ienăchiţă Văcărescu să se ducă el personal, ca prin înaltele cunoştinţe ce avea acolo, să intervină a fi trimişi acasă iar dacă nici aşa nu va izbuti, să meargă chiar la împărat la Viena.

Ienăchiţă Văcărescu considerînd aceasta o misiune importantă atît pentru Împărăţia turcească cît şi pentru domnul care se arătase cu atîta dragoste faţă de el, primi să se ducă, cu toate că, în acea vreme, această plecare îi încurca toate treburile familiale. Era văduv de un an şi trei luni, avea trei copii „fără oblăduire de mamă", maică-sa îi murise de puţină vreme, iar în afară de toate acestea, el personal se logodise cu Elena Caragea care tocmai în ziua plecării lui sosise de la Ţarigrad în Bucureşti, şi fusese invitată la curtea domnească, pînă cînd se va întoarce el.

Rugămintea domnului fiind însă prea mare şi deosebit de grabnică, el trebuia să plece imediat. Aceasta se petrecu în anul 1781. Odată cu el fuseseră trimişi şi mitropolitul Grigorie, Filaret episcopul Rîmnicului şi banul Dumitrache Ghica „pentru a îndemna pe mai sus zişii coconi să se întoarcă înapoi, şi cînd nu vor vrea, — spune el — eu să mă duc pînă la Sibiu, să fac toate lucrurile doar de voi putea de acolo să fac ca să-i trimeată nemţii, siliţi, şi cînd nu va fi cu putinţă, atunci să mă duc la Viena să-mi pui solia în lucrare".

---

[6] *Ibidem*, p. 498—499.

Cu toată intervenţia făcută la Braşov pe lîngă generalul Anholtz şi la Sibiu pe lîngă generalul Pray şi guvernatorul Ardealului, Bruckental, — pe care îi cunoştea bine din timpul răzmeriţei trecute, cînd trăise cîţiva ani în Transilvania — n-a izbutit nimic, fiindcă neascultătoarele beizadele nu voiau sub nici un motiv să se întoarcă în Bucureşti, iar autorităţile de acolo, fără înalt ordin împărătesc, nu-i putea forţa, violînd dreptul de azil politic.

În urma acestui fapt, însoţitorii săi se întoarseră acasă iar el, cu toate că era o iarnă foarte grea, se îndreptă spre Viena, unde ajunse în opt zile, după plecarea din Sibiu. În acest drum era însoţit de boierul grec, paharnicul Hurmuzake, pe care domnul îl trimisese la Sibiu.

În prima zi de sosire la Viena, Ienăchiţă Văcărescu şi-a prezentat cărţile de solie la Rascovici, secretarul cancelariei imperiale. Dar să lăsăm iar pe acest înţelept sol să povestească singur cum a decurs misiunea lui la împăratul Iosif al II-lea.

„A doua zi — spune el — mersei la prinţul Kaunitz ce era mare cancelar al Curţii; după ce mă întîmpină cu multă ceremonie şi cu multă cinste, îmi zise să fiu încredinţat că s-au trimis porunci la toţi gheneralii Ardealului ca să îndemneze pe aceşti doi principi să se întoarcă înapoi; după ce făcui mulţumita cuviincioasă şi mă bucurai, căci înţelesei că au priceput nemţii că nu iaste vreun misteriu deosebit la mijloc, întrebîndu-mă prinţul Kaunitz, cînd pohtesc să aibă [am] audienţă la împăratul? eu vrînd să-mi caut treaba cu temei, răspunsei că mă rog să fie îngăduială pînă va veni răspunsul de la Ardeal, pentru ca să vedem, de s-au întors principii în Valachia, la audienţa să nu mai fac rugăciune împăratului, ci numai mulţumită, iar de nu s-au întors, atunci să-i fac şi rugăciune. Primi Kaunitz cererea mea şi zicîndu-mi că eu ştiu să-mi caut treaba, mă luă de mînă şi ieşim în sala de *Assemblée*, unde era[u] toţi ambasadorii curţilor adunaţi şi cele mai strălucite dame din Viena. Făcui cunoştinţă cu toţi şi mă întîmpinară cu *libov* [dragoste] şi cu cinste, atîta încît ambasadorul Spaniei mă şi pohti ca să merg la balul ce vrea să dea a doua seară el, după obiceiul ce au la carnavaluri“ [7].

Ienăchiţă Văcărescu povesteşte apoi ce a discutat cu Kaunitz în legătură cu aprecierea blănurilor de samur şi cum şi-a petrecut seara pînă noaptea tîrziu, cînd doamnele, dintr-o curiozitate excesivă, l-au dezbrăcat şi de brîu ca să-i vadă şalul şi blănurile. A doua zi o ştafetă sosită din Bucureşti îi aducea la cunoştinţă că demisia lui Alexandru Ipsilanti fiind primită, a fost numit domn în locul său fostul dragoman Nicolae Caragea, iar în locul acestuia a rămas ca dragoman Mihalache Suţu, fost capuchehaie al ţării la Constantinopol. Şi tot prin acea ştafetă mitropolitul şi boierii îl anunţau că a fost numit în căimăcămia ţării, pînă la venirea noului domn şi deci e rugat să se întoarcă cît mai neîntîrziat la Bucureşti.

În urma acestei situaţii, Ienăchiţă Văcărescu a mers de îndată la contele Cobenzl, vice-cancelar şi împreună s-au dus la prinţul Kaunitz, care, cînd a auzit că vrea să plece, a spus că este imposibil să se întoarcă pînă nu va avea audienţă la împărat.

În timp ce Kaunitz înaintase cerere pentru audienţa lui Ienăchiţă Văcărescu, acesta s-a dus să-şi ia rămas bun de la ambasadorii pe care-i cunoscuse. La prînz, cînd se găsea la gazdă — spune el — „au venit toţi ambasadorii la mine de m-au *cheretisit* cu bileturi“, iar baronul Breteuil, ambasadorul Franţei „un om cu deosebit duh“ l-a invitat la balul ce dădea peste trei zile, socotind că plecarea lui nu va fi atît de grabnică. Însă chiar în după amiaza

[7] *Ibidem*, p. 503.

aceleiaşi zile a primit înştiinţare de la şambelanul cel mare că, a doua zi la ora 10, va fi primit în audienţă de împărat.

Seara, fiindcă fusese invitat mai dinainte şi avea timp liber, s-a dus la balul dat de ambasadorul Spaniei. Acolo, spune el, era adunată toată nobleţea Vienei şi chiar arhiducele Maximilian, fratele împăratului şi elector al Coloniei.

A doua zi dimineaţa, la ora zece, a mers în audienţă şi — după cum spune el — „intrînd în curtea cea dintîi cu careta, căci în curtea de a doua numai familia împărătească intră, m-am dat jos la scară şi m-am suit într-un foişor cu stîlpi de marmoră ce-i ţin lei în spinare. Într-acea curte, dintr-ai curţei nu se vede nici pasăre, decît numai acei ce sînt orînduiţi de a primi audienţă, de vreme ce guardie de ostaşi iaste afară din curte. Am trecut într-o sală unde am găsit unu din gvardia corpului cea nemţească, care m-au şi întrebat de sunt eu boierul de la Valachia, şi au căzut înaintea mea (adică mi-a închinat armele şi mi-a lăsat loc să trec înainte), rămîindu-mi slugile aci. Am mai mers două sale pînă la uşa divanului împărătesc ce are *tahtul*; de acolo găsind trei gvardii din *somotofylaci* [gardes du corps], un neamţ, un ungur şi un leah, cu *cîiafeturile* [armurile] lor fieşcare, s-au întors gvardia cea dintîi la locul ei ce ţinea puşcă şi dintr-aceşti trei ce păzea cu săbiile scoase, au căzut neamţul înaintea mea şi am trecut prin divanul ce se numeşte sala de audienţă. Aceasta are un *taht* cu baldachin tot cu aur lucrat, perdeaua ce se spînzură [atîrnă] de la baldachin şi cloşurile sunt tot de sîrmă şi cu mărgăritar frumos. Această sală de o parte are ferestre, şi de o parte are ferestre de oglinzi; dintr-această sală am trecut într-alta iar cu *taht* mai mic de frînghie [brocart]; dintr-aceia am intrat într-o cameră mare unde păzea la uşa cabinetului chesarului un *de jour* şambelan cu cheie, care acesta era şi gheneral.

Ne-au primit cu cinste şi ne-au pohtit cu ceremonie să aşteptăm puţintel pînă va da veste împăratului, şi mergînd, se întoarse în grabă, căci împăratul era în alt cabinet şi mai înainte; ne spuse: Acum iese! N-apucă să sfîrşească vorba şi se sună un clopoţel şi îndată se repezi şambelanul şi trase de la perdea un cloş de fir şi se ridică perdeaua şi-mi făcu semn să intru în casă. Intrînd, la uşă văzui pe chesarul în mijlocul casei, făr de capelă, în picioare, şi de loc [imediat] călcînd doi paşi am îngenuchiat turceşte şi puindu-mi capul în pămînt, vrînd să-l aridic m-am pomenit cu mîna chesarului la cap, zicîndu-mi că nu face trebuinţă de această ceremonie şi să mă aridic, şi vrînd să-i sărut mîna, a tras-o şi m-au cunoscut de cînd mă văzuse la [17]73, la Braşov şi îndată mi-au zis: „Sinior Vacarescule, d-ta în Viena, cum a fost cu putinţă a veni, aflîndu-te şi consilier al Prinţipatului?“ Am răspuns cu multă smerenie, că „un prinţip plin de jale şi un principat plin de întristăciune mi-au dat lacrimele lor în pumni rugîndu-mi-se ca să le aduc şi să le vărs la picioarele sfintei tale măriri şi să pot printr-această vărsare a lacrimilor lor să deşert din comorile cele nedeşarte ale milostivirii tale o clemenţă spre a înveseli aceşti ochi cu vederea întoarcerii acestor fii ai principului Ipsilant în Valachia“. M-au întrebat: „Pentru ce pricină au dosit [fugit]?“ Am răspuns că: „de se dă pentru vreun rău, răul nu este alt decît multa îndestulare şi răsfăţăciune!“ M-a întrebat de „au duh şi ce cugetează?“ I-am arătat că duhul i-au îndemnat să facă această pornire, iar cugetul nu urmează a fi altul decît a se învrednici la mai multă îndestulare, decît aceea ce au avut în Valachia.

Mi-a răspuns că: „Aici aceasta nu se dobîndeşte aşa lesne, ci cu slujbă multă şi cu vreme prelungită“. Şi îmi zise: „Pot avea vreun venit al lor deosebit de undeva?“ Îi arătai că „cine doseşte de la noi, este lege a pierde şi cîte mişcătoare are“. Îmi zise: „Şi cum au socotit că pot trăi aici? Aici slujesc principi din Germania cu 20 florini leafă pe lună, dar trăiesc cu venite de la

casele lor“. Am răspuns că, „de ar fi ştiut şi aceasta, poate n-ar fi făcut această îndrăzneală, ci rîvna ca să vază lucruri ce nu putea vedea cu voie, şi tinereţile i-a făcut a face această pornire, care, deosebit de văzută întristare ce au adus părinţilor, a pricinuit şi o gîndită necinste patriei noastre“.

Îmi răspunse că „au trimis porunci pe la gheneralii Ardealului să îi îndemneze a se întoarce în ţară“. Răspunsei că „este şi ruşinea şi necinstea ce socotesc că pot avea de se vor întoarce, care numai îndemnare nu-i va lăsa să se întoarcă de nu vor fi siliţi“. Îmi zise: „cînd îi voi sili ating asilul împărăţiei!“

Răspunsei că „asilul tuturor împăraţilor este cinstea împărăţiilor şi de toată lumea este rîvnit asilul tuturor împăraţilor pentru refugiul şi scăparea tuturor; însă asilul este asil cînd se vor socoti ca un asil şi cînd i se vor păzi canoanele şi regulile lui; asilul se cuvine a-l dobîndi acei ce dosesc de la un mare rău şi peire şi primejdie; unii ca acela cînd îl vor afla de la verice împărăţie, atunci se cunoaşte ştiinţa şi canoanele asilului; iar cînd dosesc cineva de la bine, pentru a nu petrece bine, din neştiinţă numai şi fără nici o vină, şi mai vîrtos pentru a pricinui şi altora rău, acela cînd nu se va întoarce silit, atunci se ating canoanele asilului, căci este lucrul împotriva lor şi asilul pentru a-şi păzi însuşirea lui, însuşi se sileşte din canoanele lui, să silească întoarcerea aceluia“.

Mi-a zis: „Bravo, dumneata îmi grăeşti cu duh şi cu dreptate, dar cum pot să fac tot trupul ostăşesc să o ştie aceasta?“

Am zis că „a fi trupul ostăşesc indisciplinat şi pedepsit, este destul a şti, fără de a întreba, că sfînta ta mărire nu face lucrul împotriva nici a asilului, nici a cinstei împărăteşti“. Şi am mai zis: „Prea milostive împărate! eu ştiu că neîndestularea elocvenţei mele nu poate trage milostivirea împărăteştii tale măriri asupra acestei pricini, a căreia nenorocirea şi vina de a nu se săvîrşi după cererea soliei mele, nu este alta decît vîrsta mea, căci aflîndu-mă cel mai tînăr în adunarea consiliului Valahiei, neputinţa vîrstei şi bătrîneţelor, nu au slobozit să vie vreunul din cei mai bătrîni şi în vîrstă şi în ştiinţă, ca sa poată pricinui cu înlesnire această facere de bine, la o obşte, şi pe lîngă osteneală ce cu multă cinste şi slava a mea am făcut pînă a veni, îmi pierd şi puţina reputaţie şi *ipolipsis* de la tot principatul Valahiei, unde pe lîngă întristarea ce am din pricina acestei întîmplări, mi se grămădeşte şi alta, cu a nu mă fi putut arăta destoinic a o săvîrşi şi a nu fi fost vrednic să dobîndesc dreptatea, nici de la însuşi dreptatea ce eşti împărăţia ta!“

Deodată, puindu-şi mîna în piept, mi-au zis: „Îţi făgăduiesc pe împărăteasca mea parolă că nici în ţările mele, nici în slujba mea nu-i voi ţine şi îi voi întoarce în Turcia, fără de alt, numai trebuie să-i aduc întîi aici, ca să le sigurefsesc buna petrecere; ci nu griji, şi te mulţumeşti cu aceasta?

I-am răspuns îngenunchind că foarte mă mulţumesc, căci aceasta este şi mai împărătească faptă, căci este plină de iubire de omenire.

M-au cheretisit de căimăcămie şi m-au întrebat pentru mazilie; mi-au făcut multe întrebări de Ţarigrad, de Valachia, de obiceiuri şi altele, ţinîndu-ne două ceasuri şi mai bine“.

În legătură cu această solie Alexandru Odobescu spune că povestirea audienţei e cu totul superioară faţă de naivele povestiri ale cronicarilor noştri. „Cu costumul său oriental, cu limba sa cam apăsată, Ienăchiţă Văcărescu e, la Viena, un diplomat vrednic de a lupta în fineţă şi în curtenie cu iscusitul prinţ Kaunitz, cu amabilul baron de Breteuil; dinaintea lui Iosif II, el se ridică din prosternarea orientală ca să dea cortesului împărat o lecţie de dreptul gintelor şi să-i smulgă, printr-o măeastră elocvenţă o făgăduială solemnă în favoarea misiei sale“.

Ienăchiţă Văcărescu era om frumos la înfăţişare, voinic, prezentabil şi foarte luxos. Era un mare amator de distracţii şi de petreceri cu vinuri bune şi lăutari renumiţi.

A fost căsătorit de trei ori, dar n-a avut noroc, fiindcă primele două soţii i-au murit relativ destul de repede. Că i-a părut rău după ele, sau nu, aceasta nu o ştim; se pare însă că se consola uşor şi uita repede de durerile avute.

Prima dată, prin 1770, a fost căsătorit cu Elena zisă şi Eleniţa, sora doamnei lui Grigore Ghica Vodă, domnul Moldovei, amîndouă fiind fetele vestitului dragoman Iacovache Rizo [8]. Dar, după cîţiva ani de căsnicie, în octombrie 1780, ea muri lăsînd trei fii nevîrstnici. Din aceştia n-a trăit decît Alexandru (Alecu) pe care, în 1789, îl vedem alături de tatăl său în insula Rhodos, exilaţi împreună cu alţi boieri de domnul Nicolae Mavrogheni.

Alexandru Văcărescu, „crescut în şcoala părintelui său, promitea a-i semăna, ba şi chiar a-l întrece atît în capacitate politică cît mai ales, în geniul literar". Acest Alexandru este tatăl poetului de mai tîrziu Iancu Văcărescu (1786—1863) şi străbunicul scriitoarei Elena Văcărescu.

În februarie 1783, Ienăchiţă Văcărescu se căsători pentru a doua oară cu Elena Caragea, fiica *terzimanului* Iordachi Caragea, dar şi acesteia „după şapte luni, din voia lui Dumnezeu, i s-a întîmplat moartea". După moartea acesteia, Ienăchiţă Văcărescu care era un om „*cît un brad*" se însoară pentru a treia oară cu domniţa Ecaterina, vara fostei lui soţii şi una din cele şase fete ale noului domn Nicolae Caragea. Prin această căsătorie, deveni ginere de domn şi cumnat cu Dumitru Manu, Nicolae Mavrocordat şi marele ban Dumitrache Ghica cu care era vecin, acesta avîndu-şi casa şi curtea, după cum am spus, mai sus, în spatele proprietăţii lui Ienăchiţă Văcărescu.

Nunta a trebuit s-o facă la Cotroceni, fiindcă acolo locuia domnul. În acea vreme Ienăchiţă Văcărescu se bucura de mare trecere — se întorsese de curînd din audienţă la împăratul Iosif al II-lea — iar în afară de aceasta „era privit ca cel mai mare boier al ţării, cel mai învăţat, cel mai *gură de aur* şi unul din cei mai bogaţi, în afară poate de Brîncoveanu şi de Dudescu. Din această pricină, deşi era om tomnatic, care dănţuia acum a treia oară împrejurul altarului, el ţinu ca nunta lui să fie nuntă; căci lua doar o fată de domn şi pentru sărbătorirea acestui eveniment trebuia să vuiască oraşul de zgomote, de chiote şi de muzici".

În casa rămasă de la părinţi şi strămoşi — posibil transformată de el, fiindcă avea destulă avere şi pricepere deoarece fusese încă de tînăr ispravnicul lucrărilor de la biserica Sf. Spiridon Nou — Ienăchiţă Văcărescu şi-a trăit viaţa pînă la sfîrşit. În interiorul acestei case boierul-poet ducea o viaţă de lux, de petreceri, cu tot felul de desfătări cum nu se puteau întîlni nici chiar la domnul ţării.

În acele vremuri, casa lui Ienăchiţă Văcărescu făcea parte dintre cele mai frumoase clădiri ce se aflau pe Podul Mogoşoaiei, care era în acelaşi timp şi o frumoasă lucrare edilitară, ce dădea oraşului în dezvoltare, o notă mai aparte. Strada cea nouă, foarte lungă pentru vremea de-atunci, era cea mai dreaptă, pe cît era posibil pe acea vreme şi cea mai largă în comparaţie cu uliţele strîmte de atunci. În afară de aceasta era pavată în întregime cu bîrne groase de stejar, dintre care unele, pietrificate s-au putut observa la săpăturile făcute pentru instalarea cablurilor electrice.

---

[8] *Ibidem*, p. 523; George F. Florescu, *Alaiul înmormîntărei lui Alexandru N. Şuţul voevod la 20 ianuarie 1821*, Bucureşti, 1932, p. 43, nota 184 bis.

Pe Podul Mogoşoaiei, în secolul al XVIII-lea, casa lui Ienăchiţă Văcărescu era una dintre cele mai mari şi mai arătoase, un adevărat palat domnesc, poate chiar superior din multe puncte de vedere. Ea se afla peste drum de hanul lui Constantin Vodă, clădit de Constantin Brîncoveanu pe locul Bălăcenilor şi se întindea în spate pînă în poarta caselor banului Dumitrache Ghica, adică pînă în malul Dîmboviţei; ba chiar dincolo de rîu se afla o parte din grădină. De asemenea, lateral, de o parte şi de alta, curtea se întindea pe o suprafaţă destul de mare, pe care actualmente sînt diferite proprietăţi şi chiar trei străzi: str. Rîureanu, str. Ilfov şi str. Marconi.

În îmbelşugata sa locuinţă, Ienăchiţă Văcărescu se înconjurase „cu o rafinare adevărat orientală de toate mulţumirile spirituale, de toate desfătările simţurilor". Medicul grec Mihail Perdicari, care a vizitat ţările Orientului şi Valahia, fiind oaspetele spătarului Ienăchiţă Văcărescu, într-un poem în versuri greceşti, publicat în 1817, ne-a lăsat cîteva rînduri de felul cum trăia acest boier în casa lui. El spune: „O mulţime de fete, tinere şi gingaşe, nimfe şi baiadere, îmbrăcate cu cele mai luxoase veşminte, cu rochii de şaluri şi de sevai, cu ii de borangic şi de zăbranic bogat cusute îl slujiau, unind pe lîngă serviciul casnic, şi talentele desfătătoare ale danţului, al cîntărei şi al muzicei instrumentale. Nou Agamemnon el se înconjurase de o mulţime de briseide. Nici Thersitul nu lipsi petrecerilor sale şi Pitulicea ţiganca, bufon femeesc ce alerga pe atunci prin casele boiereşti, propuind tutulor serviciile sale înlesnitoare, deştepta adesea rîsurile oaspeţilor prin titlul familiar de: vere spătare! prin declaraţiile amoroase şi prin cîntecele de dor ce ea adresa veselului boer" [9].

Şi tot în legătură cu felul de viaţă a lui Ienăchiţă Văcărescu mai amintim mărturia contemporană a episcopului Grigorie al Argeşului. Acesta, „unul din cei mai învăţaţi şi demni de laudă călugări, spunea că pe cînd se afla cu locuinţa în mitropolie, fiind arhimandrit, la un Paşte, venind spătarul Ienăchiţă Văcărescu cu mare paradă la mitropolie ca să viziteze pe mitropolitul Dosithei, şi văzîndu-l, cu dragoste l-a chemat lîngă dînsul, l-a cercetat şi l-a întrebat totdeodată de ce n-a venit niciodată acasă la dînsul, cînd ştie cît îl preţuieşte ca pe toţi cei ce sînt împodobiţi cu toate darurile învăţăturei şi ale purtărei înţelepţeşti. Aşa, înduplecîndu-se s-a dus într-o zi să-l găsească şi iată ce spunea bietul călugăr speriat de atîta lux: « Dar, cînd mă apropiai de poarta cea mare, deodată mă opriu, văzui o mulţime de oameni înarmaţi cu tot felul de arme, seimeni, slujitori, arnăuţi, panduri; fel de fel de strigări s-auzeau, totdeodată răsunînd trîmbiţele, surlele şi tobele; mulţime de cai, mulţi armăsari nechezau, povolnici, iedecuri cu harşale de sus pînă jos strălucind de aur şi de argint. Mă strecurai cum putui pînă lîngă poarta scării; acolo întîmpinai pe alţii, înarmaţi cu suliţe lungi, cu buzdugane groase, cu puşti, cu pistoale; tare spăimîntat păşii tot înainte, nevăzînd pe cineva ca să mă oprească, ajunsei la uşa sălei celei mari; acolo îmi străpunse vederile lumina flăcărilor de nişte mangale de tombac poleit; un sunet plăcut de viori, de naie, de tambure amestecat cu glasuri femeeşti dulci şi pătrunzătoare mă fermecară şi pare-că îmi legară mînele şi picioarele în fiare; nu mai ştiu cum deodată mă aflai sculat repede şi în fuga mare, trecînd peste cîte spusei, abia am nimerit poarta cea mare a curţei şi am mulţumit lui Dumnezeu, căci m-am văzut cu picioarele slobode scăpat din asemenea ispite »" [10].

Această scurtă, dar foarte interesantă descriere a arhimandritului Grigorie ne dă o idee de felul cum arăta curtea marelui spătar, conducătorul

---

[9] *Ibidem*, p. 510.
[10] *Ibidem*, p. 509.

oştilor, echivalent cu ministrul de război, şi interiorul casei în vremea unui prînz sau petreceri la care nimerise.

Unii scriitori [11] care s-au ocupat de Ienăchiţă Văcărescu socotesc că el s-a stins din viaţă în anul 1798, fără să arate documentar pe ce se bazează aceasta afirmaţie. În ultimii ani însă s-a publicat [12] o cronică de însemnări a stolnicului Şerban Andronescu şi a fiului său, serdarul Grigorie, în care se arată precis anul, luna, ziua, ba chiar şi ora cînd poetul şi-a dat sfîrşitul. În ea se spune: „în 1797, iulie 11, sîmbătă la cinci fără un sfert dăn zi, au răposat" *biv vel* banul Ienăchiţă Văcărescu. „Şi boala i s-au pogorît dăn dojana mării sale", adică din partea domnului Alexandru Ipsilanti.

Iată dar, că în vara anului 1797, la 11 iulie, marele ban, poet şi cronicar Ienăchiţă Văcărescu îşi dă sfîrşitul şi, în cîntările nenumăraţilor preoţi, poate şi cu vreun episcop în frunte şi în durerea şi plînsul familiei şi a rudelor, trupul lui a fost înmormîntat în biserica mînăstirii de alături Sf. Ioan cel Mare (Preditelii), care ocupa pe acea vreme locul pe care s-a clădit mai tîrziu Casa de Depuneri şi Hotel de France (Grand Hotel). Mai tîrziu, după ce biserica a fost dărîmată şi cimitirul din jurul ei desfiinţat, osemintele lui Ienăchiţă Văcărescu au fost mutate în cavoul urmaşilor din cimitirul Bellu [13].

Ienăchiţă Văcărescu lasă ca moştenitori trei fii din care unul, Alexandru * (Alecu) ar fi murit în 1798—1800 de o moarte curioasă, sau după cum spunea V. Popp de „pizma fanariotismului care l-au dărăpănat". Feciorul lui Alecu, scria sub portretul tatălui său următoarele versuri:

Om! care în veacuri abia-l dă firea,
În grab răpitu-ni-l-a pizmuirea.

iar scriitorul Ion Ghica spunea că „ar fi fost ridicat într-o noapte de arnăuţii lui Alecu Vodă Moruzi şi dus nu se ştie unde pentru totdeauna" [14].

Ceilalţi doi fraţi, Nicolae ** (1784—1827) şi Gheorghachi *** (Gheorghe) avuţi cu Ecaterina [15] Caragea zisă „Domniţa" îşi împart între ei averea părintească. În casă rămîn mai departe văduva Ecaterina zisă acum „Domniţa Văcărescu" cu fiul ei nevîrstnic Gheorgachi şi cu nora poetului, Elena Dudescu, văduvă şi ea. Aceasta se mîndrea nespus de mult cu genealogia ei şi îi spunea lui Ion Ghica cînd era copil: „vin să te sărut evghenistul mamei, că eu, cînd mă gîndesc la evghenia familiei noastre, uite, îmi vine ameţeală".

În preajma lui 1810, se pare că *Domniţa* nu mai era în viaţă, iar casa era închiriată banului Grigore Brîncoveanu, cel care a adoptat pe Zoe Mavrocordat, fosta soţie a domnului Gheorghe Bibescu.

Cei doi fraţi rămaşi — dintre care unul căsătorit şi celălalt încă nevîrstnic — din cauza unor cheltuieli prea mari, făcute din bani de împrumut, se găsesc într-o grea situaţie materială. Şi negăsind nici o altă posibilitate pentru plata datoriei „care cu toate mijloacele ce s-au pus în lucrare, nu s-au putut

---

[11] Octav George Lecca, *Familiile boiereşti române, Genealogia a 100 de case din Ţara Românească şi Moldova*, Bucureşti, 1911, p. 85; G. Călinescu, *Istoria literaturii române*, Bucureşti, 1941, p. 72.

[12] Ilie Corfus, *Însemnările Androneştilor*, Bucureşti, 1947 p. 40; Ion. I. Nistor, *Condica Androneştilor*, Analele Acad. Rom., Mem., secţ. ist., seria III, tom. XXVIII mem. 9, Buc., 1946, p. 8.

[13] G. Bezviconi, *Cimitirul Bellu din Bucureşti*, Bucureşti, 1941, p. 23.

* Căsătorit cu Elena Dudescu, fiica marelui ban, comitele Nicolae Dudescu.

[14] G. Călinescu, *op. cit.*, p. 74.

** Căsătorit cu Luxiţa Băleanu.

*** Căsătorit de trei ori: 1) Caterina Manu; 2) Sultana Cornescu; 3) ... Căplescu

[15] G. Călinescu, *op. cit.*, p. 75, confundă pe Ecaterina Caragea *domniţa*, cu Elena Caragea cu care n-a avut copii.

desface numai cu din venitul moşiilor, fiind mare şi îngreuindu-se din zi în zi cu curgerea dobînzilor", au hotărît, prin reprezentanţii lor, să vîndă o parte din avere. Întru acest scop, încă din 1811, marele vornic Bărbuceanu Văcărescu, unchiul lor, şi epitrop al marelui comis Gheorghe Văcărescu, împreună cu fostul mare vornic Grigore Băleanu, vechil (împuternicitul) fostului mare căminar Nicolae Văcărescu au făcut anafora prin care cereau să se aprobe vînzarea „rămasurilor" părinteşti.

În anaforaua lor ei au arătat că este absolută nevoie să se aprobe vînzarea unei părţi din averea celor doi fraţi. Şi fiindcă aceştia nu vor să vîndă din moşii, pe care sînt împărţiţi, ei propun să se vîndă prin licitaţie, „un acaret stătător", adică casele părinteşti din Bucureşti. Aceste case, după cum se spune în document, nefiind împărţite între ei pînă la acea dată „nu pot a rămînea în stăpînirea nici unuia dintre amîndoi, căci nu au mijlocu a răspunde unul altuia partea ce i s-ar cădea dintr-însele, nici a şedea iarăşi amîndoi cu familiile într-însele nu este cu putinţă" [16].

Ca urmare a acestei anaforale, domnul dă ordin starostiei de licitaţie să scoată la sultan-mezat casele de pe Podul Mogoşoaiei rămase de pe urma marelui ban Ienăchiţă Văcărescu.

În 2 iulie 1812, starostele Diamandi raportează domnului că după înalt ordin ce a primit „următor fiind luminatei porunci", încă din 1811 a orînduit telali care să strige la mezat mai sus zisele case cu locul lor dimprejur, însă numai atît cît se întinde pînă în albia Dîmboviţei, celălalt loc de peste rîu rămîne nevîndut. Şi, după ce s-au strigat „în auzul tuturora de obşte", în două rînduri, s-au adjudecat asupra fostului mare vistier Ion Moscu care a oferit cel mai mare preţ, adică 101 000 taleri. „Peste care preţ, nemai ieşind alt muşteriu ca să mai înalţe, nici din cei ce li se cuvin protimisis, nici din alţi străini", „s-au şi *haracladisit* mezatul pe seama d-lui mai sus numitul muşteriu". De altfel cu această sumă s-au declarat mulţumiţi şi marele vornic Bărbuceanu Văcărescu şi Nicolae Văcărescu care au fost de faţă la starostie.

Din aceşti bani, vistierul Ion Moscu a dat 20 000 taleri (lei), mai sus zişilor boieri ca să se plătească o parte din datorii, iar ceilalţi, „cusurul" (restul) îi va plăti „cînd va ieşi d[umnea]lui ban [Grigore] Brîncoveanu dintr-aceste case". Şi fiindcă vistierul Ion Moscu a dat 5050 taleri (lei) la Epitropia Obştirilor „havaetul cutiei de milostenie", starostele Diamandi face rugăminte domnului ca să dea „luminată întărire" „spre mai bună stăpînire cu linişte". Cu o întîrziere destul de mare, pentru care motiv nu ştim, la 24 iulie 1815(?), domnul Ion Gheorghe Caragea întăreşte „să stăpînească d[umnea]lui *biv vel* vis[tierul] Ion Moscu această casă cu locul, i cu împrejurimile sale, precum mai jos se arată în bună pace ca un cumpărător de la sultan-mezat" [17].

Cînd a plătit restul, cînd a luat casele în stăpînire şi cînd le-a vîndut Ion Moscu? Nu ştim! Gheorghe Crutzescu [18] greşit spune că domniţa Ecaterina, soţia lui Ienăchiţă Văcărescu, a trăit singură 20 de ani în aceste case, pînă în 1818, cînd le-a vîndut lui Ştefan Bellu *. Din ceea ce am văzut mai

[16] Academia R.S.R., CLXXV — 91.

[17] Idem.

[18] Gheorghe Crutzescu, *Podul Mogoşoaiei. Povestea unei străzi*, Bucureşti, [1944], p. 62.

* *Ştefan Bellio* (Bellu) s-a născut la Pela în Macedonia, la 9 martie 1767 — m. 6 mai 1833. A fost adus în ţară, în jurul anului 1780, de unchiul său Daniil Zicho (Zehno, Zihneanul) fost egumen la mănăstirea Colţea din Bucureşti; acesta a murit între 1803 şi 1805.

Ştefan Bellu căsătorit în 9.XI.1785 cu Elena, născută Bălăcescu (a murit în aprilie 1826). A fost mare clucer, mare vistier şi mare logofăt al dreptăţii în vremea domnului

sus, pe bază de documente şi de tradiţie păstrată la urmaşi, „Domniţa" n-a locuit singură, iar primul cumpărător al caselor a fost vistierul Ion Moscu. Poate să fi fost cumpărate în 1818 de Ştefan Bellu, dar nu de la „Domniţa" ci de la Ion Moscu. În orice caz, în preajma Revoluţiei de sub conducerea lui Tudor Vladimirescu, casele erau în stăpînirea lui Ştefan Bellu, fost mare vistier şi mare logofăt al dreptăţii sub Ion Caragea Vodă.

Noul proprietar, Ştefan Bellu, cu numeroasa lui familie, nu s-a bucurat însă, prea mult timp, de spaţioasa casă de pe Podul Mogoşoaiei care începuse, încă din 1814, să aibă la fiecare şapte case cîte un stîlp lung de un stînjen şi jumătate ce avea în vîrf cîte un felinar. În aceste felinare, în nopţile întunecoase, ardeau lumînări pentru care fiecare proprietar trebuia să plătească cîte 32 parale pe lună, iar aceşti bani trebuiau să se strîngă de cel mai cinstit neguţător „şi cu mustrare de cuget", care avea grija cumpărării şi distribuirii lumînărilor.

În primăvara anului 1821, de frica revoluţiei, cei mai mulţi boieri fugiseră din Bucureşti. Printre aceştia se afla şi Ştefan Bellu care se dusese cu familia la Braşov, lăsînd ca om de încredere, vătaf al casei şi al grădinii celei mari *, pe vistierul Mihai, originar din Piteşti.

După puţin timp de la intrarea lui Alexandru Ipsilanti şi Tudor Vladimirescu în Bucureşti, sultanul dă ordin unei armate turceşti să intre în Ţara Românească şi să potolească cele două revoluţii. La auzul acestei veşti, cei doi conducători părăsesc oraşul: unul cu direcţia Piteşti, iar celălalt spre Tîrgovişte.

În această vreme un corp de oaste pus sub conducerea lui Chehaia-Bei, sîngerosul paşă de Silistra, ajunge la marginea Capitalei. Dar după cum era obiceiul, vornicul şi caimacamul ţării, Mihail Manu, a ieşit în întîmpinarea lui Chehaia-Bei şi, după ce l-a asigurat prin zălogirea fiului său că în oraş e linişte, l-a însoţit în Bucureşti şi i-a recomandat să-şi aleagă ca locuinţă casele logofătului Bellu, ca fiind cele mai mari şi mai nimerite, fiind libere, deoarece, de frică, proprietarul era fugit peste munţi în Transilvania.

Ca urmare a acestui sfat, şi după vizitarea casei, Chehaia-Bei s-a stabi lit aci cu o parte din garda sa, iar o altă parte din ostaşi i-a găzduit în apropiere, în casa Drugănescului ** de pe Uliţa Işlicarilor, unde a făcut şi închisoare.

Despre ceea ce s-a întîmplat în aceste case, în anul 1821, vistierul Mihai a povestit colonelului Papazoglu [19], iar acesta le-a publicat în lucrarea sa despre Bucureşti. Şi fiindcă povestirea e destul de interesantă şi nu prea cunoscută o lăsăm să se depene în rîndurile de mai jos:

„Astfel, Tudor Vladimirescu fusese ucis la Tîrgovişte. Eteriştii lui Ipsilant distruşi la Drăgăşani de armata turcească, iar Ipsilant, dezamăgit

---

Ion Caragea. A avut zece copii din care i-au trăit numai şase: trei băieţi şi trei fete. Băieţii au fost:

— *Constantin* (n. 1788 — m. 5 ianuarie 1851) a fost căsătorit cu Elena Mavrocordat (m. decembrie 1873).

— *Dumitru* (n. 1790 — m. 15 decembrie 1863), n-a fost căsătorit, n-a avut urmaşi.

— *Alexandru* (n. 26 martie 1796 — m. 28 februarie 1862); la 15 aprilie 1823 s-a căsătorit cu Irina, fiica marelui ban Barbu Văcărescu şi a Zincăi, născută Paleologu. Sub domnia lui Alexandru Dim. Ghica, 1839, a fost mare vistier, iar în 1848, mare logofăt al dreptăţii sub Bibescu Vodă.

* Pe locul acestei grădini s-a făcut Cimitirul Şerban Vodă, care e cunoscut însă de toţi, sub numele de Cimitirul Bellu.

** Din această casă, în martie 1847, a izbucnit cel mai mare foc din Bucureşti, care a distrus o bună parte a oraşului.

[19] D. Papazoglu, *Istoria fondărei Bucureştilor*, Bucureşti, 1891, p. 79—83.

şi bolnav fugise în Austria, la Viena. Ambele răscoale erau înăbuşite, iar la începutul toamnei ţara se liniştise şi unii boieri începuseră să se întoarcă la Bucureşti de pe unde fugiseră. Stăpîn al Capitalei şi comandant al oştilor turceşti era Gingir Efendi Chehaia-Bei, paşă de Silistra. Acesta primeşte într-una din zilele lui august o scrisoare din partea lui Bimbaşa-Sava şi a celorlalţi căpitani de arnăuţi, care se găseau cu toţii la Cîmpulung, să fie, iertaţi şi să li se dea voie să se întoarcă în Bucureşti. Chehaia-Bei răspunse imediat că rugămintea lor e primită şi le admite să vie în Bucureşti să-şi ceară iertare, ba, mai mult decît atît, el va cere sultanului să numească pe Bimbaşa-Sava comandant al oştilor româneşti din Muntenia.

Încrezător şi fără să bănuiască nimic, Bimbaşa-Sava împreună cu căpitanii Ghencea şi Mihalea, şi cu arnăuţii lor, sosesc în Bucureşti şi în seara zilei de 16 august trimit vorbă paşei că vor veni îndată să-şi facă cuvenita închinăciune. Paşa îi roagă să-l ierte că nu-i poate primi atunci, deoarece nu se simte bine, însă îi pofteşte pentru a doua zi, duminecă la amiază, chiar în locuinţa lui din casele logofătului Ştefan Bellu.

A doua zi, în curtea Bimbaşei-Sava din Calea Văcăreşti, îmbrăcaţi în haine cu fireturi aurite şi cu arme sclipitoare, se adunară treizeci de fruntaşi ai arnăuţilor. De aci, călări, avînd în cap pe Bimbaşa-Sava, în admiraţia locuitorilor, trecură pe mai multe străzi, şi prin Uliţa Işlicarilor ajunseră în faţa casei lui Bellu".

În continuare Papazoglu ne redă faptele aşa cum i-au fost şi lui povestite. Astfel, spune el, „vistierul Mihai se afla printre turci fiind cunoscut de toţi paşii şi agalele, fiind foarte iubit de Chehaia-Bei căci îi înlesnea toate trebuincioasele, dîndu-le chiar din vinurile cele vechi din pimniţa boierească; el şedea într-o odae din etajul de jos al caselor. Duminică dimineaţa observă o mişcare neobicinuită între turci, văzu mai multă turcime venind în curte şi aşezîndu-se prin odăile din curte şi pe la grajduri şi şoproane, iar sus în salonul cel mare ale cărui ferestre dădeau de-a lungul Uliţei Işlicarilor [strada 30 Decembrie] se grămădeau căpeteniile de manafi şi beşlii. Se pomeneşte că-l chiamă Chehaia-Bei care era în odaia lui cu ceilalţi trei paşi, Gavanazoglu, Tahâr-Aga şi Macavei al zaporojenilor. Pe masa din mijlocul odăii văzu două perechi de pistoale. Chehaia-Bei se scoală de pe sofa şi apropiindu-se de vistierul Mihai îl bătu de două ori pe umeri şi-i zise în turceşte:

— Du-te la conacul tău, ascunde-te în odaia ta, dă perdeaoa jos de la fereastră, zăvoreşte-ţi uşile şi să nu ieşi la nici un zgomot, nici să deschizi uşile la cineva căci poate vei fi avînd şi tu vreun duşman printre ai noştri.

La aceste vorbe trecură fiori prin sîngele meu, povestea vistierul, şi sărutînd mîna paşei mă întorsei în salon. Cînd să mă duc spre uşa galeriei care duce la scări, văzui pe ferestrele salonului, de-a lungul Uliţei Işlicarilor, venind o ceată mare de călări, care erau strălucitul cortegiu al lui Bimbaşa-Sava şi căpitanilor săi.

Ajungînd în capul scării un baş buluc-başa de delii mă opreşte şi-mi zice: nu e vremea, bre Mihai, să te duci acum în curte. Eu i-am răspuns că paşa m-a trimis pînă jos să-i aduc ceva. Eşii pe uşă în galeria care era cu geamlîcuri şi zării porţile închizîndu-se, căci Bimbaşa-Sava cu căpitanii Ghencea, Mihalea şi cu ceata lui de arnăuţi, intraseră deja în curte; îi văzui descălicînd şi pornind cîte trei să urce scara; în capul scării, jos, mă aflai în faţă cu ei şi m-am dat în lături ca să le fac loc. Bimbaşa mă întrebă: Ce faci nene Mihai? Paşa ce face? Îi răspunsei că n-am intrat la paşa şi ei păşiră înainte.

La uşa odăii paşei erau în dreapta şi în stînga doi cavazi [santinele] cu mîinile pe pistoale şi pe iatagane; la uşa salonului, Sava fu întîmpinat de baş

buluc-başa de manafi cu căpitanii săi; acesta îi arăta uşa odăii lui paşa şi i zise buiur [poftim]. Sava porni spre uşă cu căpitanii săi ca să intre; dar deodată pe la spatele său, se pomeni cu o tăietură de iatagan pe gîtul său gol, şi căzu jos. Cei doi căpitani ai săi fură la moment împuşcaţi cu pistoalele de celelalte agale turceşti.

După ce fură astfel omorîţi cîte trei, deschise paşa uşa şi se uită împreună cu ceilalţi paşi la cadavrele lor îmbrăcate numai în fireturi şi aurărie. Imediat turcimea ce se afla ascunsă prin odăi, grajduri şi şoproanele din curte năvăliră cu iataganele şi pistoalele asupra arnăuţilor lui Sava ce-şi plimbau caii prin curte. A urmat o ţăcăneală spăimîntătoare pînă i-au măcelărit pe toţi, afară de unul care scăpă prin fundul grădinei lui Bellu, trecu Dîmboviţa şi traversă spaţioasa grădină a palatelor banului Dumitrache Ghica".

Din această povestire, se vede că fosta casă a lui Ienăchiţă Văcărescu era cu etaj, avea un salon mare la mijloc, cu privire spre Podul Mogoşoaiei şi Uliţa Işlicarilor, înăuntru curţii la etaj avea o galerie cu geamlîc, avea porţi mari ferecate, iar în curtea dinăuntru, mult mai mare decît azi, şi în cea din fund, avea nenumărate odăi pentru slugi, grajduri şi şoproane. Partea dreaptă a străzii Rîureanu de azi, cu toate clădirile ce se aflau pe ea, făcea parte, în acea vreme, din curtea caselor Bellu, iar în fund era mult mai lungă şi se învecina direct cu cea a banului Dumitrache Ghica, nefiind strada Ilfov de azi care să le despartă, iar albia Dîmboviţei era puţin mai încolo.

În sfîrşit, după potolirea „zaverei" şi plecarea turcilor din ţară, la venirea domnului pămîntean Grigore Ghica, boierii de pe unde erau fugiţi au început să se întoarcă în ţară. Printre aceştia a fost şi marele logofăt Ştefan Bellu cu familia lui. La întoarcerea în ţară logofătul Ştefan Bellu a constatat o sumă de lipsuri în averea şi bunurile lăsate în casa din Bucureşti. Mobilele, vasele şi hainele ce nu putuseră să le încarce în chervane, cînd a plecat în grabă spre Braşov, erau acum dispărute, iar cele care din întîmplare le mai găsise erau uzate şi rupte că nu se mai puteau întrebuinţa. Depozitul de vinuri din pivniţă dispăruse, ba chiar nici nu-i ajunsese lui Chehaia-Bei şi oamenilor săi pentru petrecerile făcute în marea sală de oaspeţi.

După aceste pagube însă, în familia logofătului Ştefan Bellu au urmat o serie de necazuri şi fapte de ruşine care au grăbit sfîrşitul aceluia care ajunsese la un moment dat mai bogat decît un domn.

În 1826 a murit ginerele său Iordache Pădure, un ticălos care a prăpădit zestrea soţiei, în chefuri, jocuri de cărţi şi femei, iar pe nevastă-sa „au umplut-o de boală lumească", din care cauză s-au şi despărţit. Logofătul Ştefan Bellu fiind foarte mîhnit de această întîmplare, fiindcă fata nu l-a ascultat şi la luat mai mult peste voia lui, n-a mai vrut să-i mai dea altă zestre ca să se remărite şi poate, şi din cauza bolii ce-o contractase, s-a otrăvit, la 22 noiembrie acelaşi an şi a fost înmormîntată la biserica Colţea.

În anul următor, logofătul Bellu împreună cu banul Barbu Văcărescu au făcut o reclamaţie neîntemeiată la Poartă, împotriva lui Grigore Ghica Vodă. Domnul care se bucura de încredere şi simpatie la Constantinopol a primit un firman prin care i se dădea voie să mustre sau să pedepsească pe cei doi boieri care în loc „să aducă odihnă tulburărilor" existente provoacă altele fără temei. Drept urmare a acestui firman, Grigore Ghica, la 12 mai 1827, prin pitac domnesc adună pe toţi boerii mari şi mici la curte şi înaintea tuturor face o aspră ocară celor doi boieri şi-i declară mincinoşi, iertîndu-i deocamdată de o anumită pedeapsă pe care o meritau.

Logofătul Ştefan Bellu şi banul Barbu Văcărescu socotind că se vor spăla de această ruşine pe care le-a făcut-o domnul, s-au dus să se plîngă la

consulul Austriei, dar nici acolo n-au găsit satisfacţie, fiindcă banului Văcărescu i s-a spus că reclamaţia nu trebuia făcută direct turcului ci prin consulat, iar lui Bellu „i-au zis că nu e patriot, ci grec, şi să-şi aducă aminte de cîte rele au făcut ţării în zilele domnului Caragea, cînd se afla vistier al doilea“ [20].

Steaua logofătului Bellu începuse să pălească de la 1821 cînd, alături de „zavergiii lui Ipsilant“, se ridicase împotriva turcilor. Mai apoi diferite necazuri întîmplate în familie l-au îmbolnăvit de inimă şi i-au grăbit sfîrşitul. El s-a prăpădit în 1833 şi a fost înmormîntat la mănăstirea Radu Vodă.

După moartea acestuia, fosta casă a lui Ienăchiţă Văcărescu rămîne prin moştenire, în proprietatea lui Dumitru Bellu, aşa cum ne spune Alexandru Odobescu [21] şi Dumitru Berindei în 1861, iar nu în a lui Alexandru Bellu, cel mai mic fecior, după cum menţionează Gh. Crutzescu [22] în lucrarea sa.

În 1848, după mărturia unui contemporan, în casa lui Dumitru Bellu, era instalată poşta austriacă [23]. Aceasta a funcţionat aci pînă în 1859 cînd Cuza Vodă a înlăturat toate concesiunile străine şi a organizat poşta românească.

În 1859, poşta austriacă părăsind localul, baronul Dumitru Bellu îşi preface casa şi, conform autorizaţiei date, este obligat să-şi retragă proprietatea în raport cu noua aliniere hotărîtă de Primăria oraşului.

La 15 decembrie 1863, el moare şi neavînd urmaşi, prin testament, lasă casa nepotului său Barbu, cel de al doilea fecior al fratelui său Alexandru.

Barbu Bellu (mai 1825 — mort la 27 iulie 1900), pînă la moartea unchiului său Dumitru dusese o viaţă de holtei şi locuise cîţiva ani de-a rîndul în retrasa dar frumoasa casă a lui Constantin Kreţulescu de pe strada Ştirbei Vodă, în vreme ce acesta cu soţia lui se aflau stabiliţi la Paris. După înapoierea Mariei Filipescu care-şi părăsise bărbatul la Paris şi obţinuse divorţ la Bucureşti, aceasta a locuit în casa soţului său, Constantin Kreţulescu (văr cu doctorul Nicolae Kreţulescu fost prim-ministru) şi a trăit împreună cu Barbu Bellu. Din această convieţuire, fără căsătorie, a rezultat un fiu numit tot Barbu (5 noiembrie 1865—5 mai 1924).

După 21 de ani de la prefacerea casei, în 1859, clădirea avînd nevoie de unele reparaţii şi transformări, proprietarul ei cere autorizaţie întru acest scop. În şedinţa din 12 martie 1880, consiliul comunal sub preşedinţia primarului D. Cariagdi * discută, printre altele, cererea lui Barbu Bellu de a-şi repara casa din Calea Victoriei. După multe discuţii controversate, unii consilieri cerînd retragerea iar alţii exproprierea, Primăria îi aprobă să rămînă la vechea situaţie din 1859, cînd şi-a refăcut casa şi să o repare pe acelaşi plan de aliniere, rămînînd ca atunci cînd se va face alinierea definitivă a străzii, Barbu Bellu să arate toată bunăvoinţa, conform angajamentului scris ce şi-a luat [24].

---

[20] I. Corfus, *op. cit.*, p. 50—51.

[21] Alex. I. Odobescu, *op. cit.*, p. 509; D[imitrie] Berindei, *Bucureşti, studiu istoric*, în „Revista română", 1861, vol. II, p. 628, 629.

[22] Gh. Crutzescu, *op. cit.*

[23] Adolf Stern, *Din viaţa unui evreu român*, Bucureşti, 1915, p. 13.

* Dimitrie Cariagdi (1815—1894); magistrat, fost de cîteva ori ministru, primar al Capitalei între 1878 şi 1883.

[24] „Monitorul comunal al primăriei Bucureşti ", anul V (1880), nr. 18, p. 235—287.

Pe la 1887, casele nu mai erau în stăpînirea lui Barbu Bellu, ci le cumpărase marele negutător de blănuri Sigmund Prager care-şi începuse activitatea comercială încă din 1854 tot în Bucureşti, dar în alte prăvălii cu chirie. Acesta, ca să fie liniştit în curtea sa, n-a mai dat voie locuitorilor dimprejur să vină la paraclisul ce se afla în curtea caselor, cu toate că prin contractul de cumpărare se obligase a lăsa liberă intrarea credincioşilor. În urma reclamaţiilor primite, Primăria, în şedinţa din 26 ianuarie 1889. sub preşedinţia lui Em. Protopopescu-Pake, prin expunerea consilierului C. Răceanu arată dorinţa şi nevoia locuitorilor, precum şi obligaţia proprietarului, care de doi ani de zile „nu mai lasă pe nimeni să intre acolo".

Consiliul comunal decide să fie somat proprietarul respectiv „să lase trecerea liberă la biserică, lăsînd pentru aceasta un pasagiu de 12 metri teren şi deosebit 12 metri jur împrejurul bisericei pentru trecerea cu sfîntul epitaf" [25].

Drept urmare acestei somaţii, Sigmund Prager arată Primăriei că paraclisul din fosta proprietate a baronului Barbu Bellu, încă de la cumpărarea ei, era cu zidurile ruinate, acoperişul deteriorat şi ameninţa cu căderea, nemaiputînd deci servi cultului şi fiind primejdios în acelaşi timp pentru viaţa cetăţenilor. Ca să înlăture această situaţie el anunţă că cedează primăriei toate vasele, obiectele sfinte şi mobilierul paraclisului, iar în plus oferă suma de 4 000 lei ca să se distribuie săracilor.

Consiliul comunal, în şedinţa din 5/17 mai 1891, aprobă [26] această cerere, sub rezerva acceptării mitropoliei şi hotărăşte ca mobilierul să fie repartizat la capela cimitirului de la Colentina (Reînvierea).

În legătură cu această proprietate, Constantin Bacalbaşa spune că în copilăria lui, pe la 1880, casa „n-avea prăvălii, era un mic palat particular, reşedinţa baronului rămas vestit prin aceea că, sub domnia lui Cuza Vodă, ucisese în duel cu pistolul pe un ofiţer" [27].

CASA ARHITECTULUI IACOB MELIC

Sub numele de „Casa Melic" sau „Casa Iacob Melic" este cunoscută, de mai multe generaţii, clădirea de pe strada Spătarului nr. 22, construită pe la jumătatea secolului al XVIII-lea, la 1760 după cum spunea arhitectul Paul Smărăndescu şi H. Dj. Siruni [23], fără să ne arate documentarea. După părerea noastră, văzînd cărămizile şi grosimea mortarului ar fi putut fi construită chiar de la începutul acelui secol, fiind deci cea mai veche clădire boierească existentă din Bucureşti.

Pentru bucureştenii care nu ştiu unde se află, le dăm informaţia că din spatele statuiei lui C. A. Rosetti se merge pe Bulevardul Republicii pînă la biserica Armenească, iar de aici, a doua stradă la stînga, este str. Spătarului. După aproximativ 200 m de mers, str, Spătarului se întretaie cu str. Aureliu şi imediat după traversare, a doua casă pe dreapta, într-o curte largă şi mult mai joasă decît nivelul străzii, se află casa despre care este vorba.

De cînd există această clădire, cine i-au fost proprietarii în decursul timpului, este tocmai ceea ce dorim să spunem şi noi în rîndurile de mai jos, după documentele existente, informaţiile publicate şi povestirile unor oameni care s-au dus de mult de pe această lume.

---

[25] Idem, anul XIV (1889), nr. 7, p. 70.
[26] Idem, anul XVI (1891), nr. 20, p. 212.
[27] Constantin Bacalbaşa, *Bucureştii de altădată*, vol. I, ediţia II, Bucureşti, 1935, p. 56.
[28] H. Dj. Siruni, *Iacob Melic şi Revoluţia de la 1848*, în „Studia et acta musei Nicolae Bălcescu", V–VI, 1979, p. 78.
[29] Arh. Paul Smărăndescu, *O casă veche: casa Melik*, „Buletinul comisiei monumentelor istorice" vol. XXIV (1931), p. 137–142.

Cu aproape şaizeci şi cinci de ani în urmă, fiind elev de liceu, aveam o pasiune pentru vechile case acoperite cu şindrilă sau olane, primele ale oamenilor mai săraci, iar celelalte ale foştilor proprietari cu o situaţie materială bună. Case acoperite cu şindrilă, în acea vreme, se mai găseau încă multe în cuprinsul oraşului; case cu olane rotunde, zise turceşti, mai puţine. Astfel, în mahalaua Oborului, unde locuiam, se aflau cîteva, dintre care trei în apropiere de Foişorul de foc (actualmente Muzeul pompierilor), apoi casa mare cu prăvălii la parter de pe Calea Moşilor (fost Podul Tîrgului de Afară) a lui Colintineanu, fost administrator al moşiilor şi proprietăţilor domnului Grigore Dim. Ghica (1822—1828); Casa Melic de pe str. Spătarului şi încă o casă veche, foarte interesantă, care se afla peste drum de biserica Precupeţii Vechi; în restul oraşului se aflau altele, în special de-o parte şi de alta a principalei artere, Calea Şerban Vodă.

În vremea amintită mai sus, despre casa Melic, am intrat în vorbă cu mai mulţi bătrîni proprietari din apropiere. Unul dintre ei, în vîrstă de 87 ani, al cărui nume nu-l mai ţin minte, mi-a povestit că a auzit de la bunicul său, că această casă era de mult în proprietatea armenilor dar că, cu mult înainte, ea a fost casa unui boier mare, cu rang de spătar, de unde vine şi numele străzii. Neavînd urmaşi, moştenitorii indirecţi au vîndut-o unui negustor armean.

Acest fapt, după părerea noastră, nu este departe de adevăr, fiindcă pe la începutul secolului al XIX-lea casa se afla în proprietatea bogatului neguţător Hagi Chevorc (Kevorc) Nazaretoglu.

La 15 iulie 1815, probabil ca să-şi mărească curtea casei, Nazaretoglu cumpără de la Sava mătăsarul, tot armean, şi soţia sa Trandafira, „o casă cu pămînt moştenesc“, alăturea, pentru care a plătit 1400 taleri. Sava mătăsarul, în zapisul său, spune că a vîndut casa şi locul „de bunăvoie, nesilit de nimeni“ lui Hagi Chevorc Nazaretoglu „ca la un vecin ce are protimisis“. „Şi fiindcă este să se facă îngrădire de uluce despărţitoare pîntre locul casii mele şi pîntre locul aceştii case ce am vîndut-o dumisale, acele uluce să le facem acum de fraţi, iar încolo orice cheltuială va fi, a dumnealui este, eu nu am a face“.

Actul de vînzare este semnat de Sava şi Trandafira, de cei cinci copii ai lor (Sima, Ana, Asadur, Antaran, Mache), precum şi de unii martori vecini care iscălesc în caractere armeneşti.

După părerea noastră Hagi Chevorc Nazaretoglu este acela care în 1822 a renovat, poate şi modificat întrucîtva, vechea casă boierească în care-şi stabilise locuinţa familiei sale. Anul amintit mai sus este însemnat pe placa de marmură care este aşezată deasupra gîrliciului pivniţei, în dreapta. Şi sub nici o formă nu se poate admite ideea că viitorul proprietar Iacob Melic ar fi făcut el renovarea la acea dată, fiindcă atunci Melic[30] nu avea decît 5 ani, iar diploma de arhitect a obţinut-o în anul 1842.

Nazaretoglu, care purta şi titlul de hagiu, obţinut în călătoria sa la „locurile sfinte“, fiind probabil un mare neguţător de mărfuri orientale aduse din sudul Dunării şi de la Istanbul, pe care le vindea angro în vestitele hanuri bucureştene, avea şi beneficii mari. Acest fapt se vede şi din cumpărarea unei mari proprietăţi situate în inima centrului comercial al oraşului, de la care putea să aibă un venit mare rezultat din chirii şi la o eventuală vînzare să obţină un preţ mult superior celui dat la cumpărare.

Astfel, prin soţia sa, Hagica Mariiam (Maeram), în aprilie 1824, cumpără una din cele mai mari şi mai frumoase clădiri din mahalaua Curtea Veche.

[30] *Ibidem*, p. 79.

Este vorba de casa pe care vestitul neguţător braşovean Theodor Cincu, stabilit la Bucureşti, împreună cu soţia sa Caliţa, o construiseră pe locul cumpărat în 1798 de la banul Radu Golescu. Casă mare, parter şi etaj, cu multe camere sus şi jos şi cu trei prăvălii, care se învecina într-o parte cu proprietatea lui Ioan Constantin Odobescu (tatăl lui Alexandru Odobescu) şi în cealaltă parte cu a lui Ioan Dimitrie Califaru, terenul din spate, în lungimea lui, mergînd pînă în apa Dîmboviţei.

Pentru această casă, cumpărată la sultan-mezat de la moştenitorii lui Cincu, a platit 48 000 taleri plus 2 400 taleri, taxa mezatului, adică „avaetul cutii de milostenii“ [31], — şase bani la leu — care se vărsa în fondul Epitropiei obştirilor. Deci în total o sumă de peste 50 000 taleri, foarte mare pe vremea de atunci, ceea ce însemna că era un om foarte bogat şi treburile neguţătoreşti îi mergeau foarte bine.

După opt ani de folosire, din care rezultase o bună sumă luată drept chirii, Hagica Mariiam împreună cu soţul ei Hagi Chevorc Nazaretoglu vinde casa (6 martie 1832) Eufrosinei Ciochină pentru 2 900 galbeni împărăteşti „drepţi la cumpănă şi negăuriţi“ [32].

De la această dată pînă în vara anului 1847 nu mai ştim nimic despre Hagi Chevorc Nazaretoglu şi familia lui. Însă la 20 iunie al acestui an aflăm că-şi face *diata* (testamentul) care cuprinde multe informaţii interesante. Astfel, diata cea veche din februarie 1844 o anulează prin aceea care o dă acum, fiindcă situaţia lui materială este cu totul alta. Marele foc din martie 1847 i-a mistuit, în bună parte, casele şi prăvăliile ce le avea în centrul comercial al oraşului. Din bunurile nemişcătoare, neatinse de foc, situate în alte cartiere, nu i-au rămas decît prăvăliile şi casele cu etaj din mahalaua Scaunelor, Văpseaua Roşie şi casele din mahalaua Armenească, Văpseaua Galbenă, unde locuia, „precum şi altă stare mişcătoare“.

Fiind bătrîn la această dată, 87 ani, lipsit de vedere, dar cu „minţile întregi şi sănătoase“, în faţa soţiei, copiilor şi a martorilor îşi face testamentul în care înseamnă tot ce lasă fiecăruia.

Din diată aflăm că avea, cu soţia sa Mariiam Nazaretina, trei băieţi în viaţă : Agop, Artun (Ariutium) şi Nazar. O fiică Maiu şi un băiat, Hampargium decedaseră înainte de întocmirea acestei diate. Mai avea un fiu Tatos din prima căsătorie.

Tuturor le face parte, dîndu-le prăvălii, dintre care unele se şi reclădiseră în urma focului, iar altele erau în construcţie. Toate celelalte averi mişcătoare şi nemişcătoare le lasă soţiei sale Hagica Mariiam, avînd dreptul „cît va trăi“ de a se bucura de tot venitul lor „fără de a putea ca să se înstrăineze cel mai mic lucru, adică să vînză, nici să-l dăruiască. Şi după încetarea soţiei mele din viaţă, averea se va moşteni deopotrivă [de] fraţii dintr-însa născuţi şi pe care îi pun sub blestem pentru de a căuta sufletele noastre cu pomenirile cuvenite“ [33].

A lăsat şi nepotului său Kircor, fiul fiicei sale Maiu, 500 lei, cu toate că nu era obligat, fiindcă mama acestuia, dacă trăia, nu putea „avea vreun drept de moştenire părintească, din pricină că eu, ca un părinte, o am înzestrat după orînduială şi cu prisos, cu însemnatele felurimi de giuvaericale, cu salbe de galbeni, şaluri de Lahur *, argintărie, fes cu galbeni, pă d-asupra

[31] George Potra, *Documente privitoare la istoria oraşului Bucureşti, 1821—1848*, vol. II, Bucureşti, 1975, p. 154.

[32] *Ibidem*, p. 359.

[33] *Documente privind istoria oraşului Bucureşti* (editate de M.I.O.B), Bucureşti, 1960, p. 286.

* Lahore, oraş în Pakistan.

haine îndestule şi cu toate cele trebuincioase, pe lîngă care, în urma căsătoriei sale, i-am mai dat în viaţă fiind, pînă la moartea ei, atîţia bani în *naht* *, cît nu moşteneşte acum aceşti copii ai mei“ [34].

În finalul testamentului Chevorc spune că el chiar dacă ar face în viitor o altă diată să nu se considere valabilă ci numai „ca o hîrtie albă“.

Diata a fost scrisă de Dincă Perieţeanu şi semnată de cei doi soţi, de cei patru fii că s-au mulţumit cu ce li s-a dat, precum şi de trei martori, tot armeni.

După întocmirea diatei s-a cerut Judecătoriei politiceşti a jud. Ilfov s-o adeverească, iar aceasta, la 8 august 1847, a trimis pe grefierul ei acasa la Chevorc pe care l-a găsit „în adînci bătrîneţi şi orb de vedere“. Şi neştiind româneşte au fost întrebaţi soţia, copiii şi scriitorul dacă diata a fost făcută „după a lui zisă şi voinţă... Şi au răspuns că este adevărată a lui“ [35].

La scurtă vreme după aceasta, sănătatea lui Chevorc s-a înrăutăţit şi la 24 septembrie 1847 a decedat şi a fost înmormîntat în vechiul cimitir al bisericii armeneşti, care se afla între actuala str. Arcului şi str. Armenească, cimitir care a fost desfiinţat pe la 1880 cînd primăria oraşului a cedat epitropiei comunităţii armeneşti un teren mare pe Şos. Pantelimon, unde s-a făcut noul cimitir armenesc care există şi astăzi şi cuprinde frumoase monumente funerare ale unor armeni de seamă din Bucureşti.

După moartea Hagicăi Mariiam casa din mahalaua Armenească, adică din str. Spătarului, a rămas în proprietatea lui Agop care, după cum se vede din acte, în 1859 plătea ca taxă pentru straja de noapte, 9 sfanţihi pentru cele 9 camere ale casei. Deci la această dată Hagi Mariiam nu mai era în viaţă.

După cîte am aflat, Hagi Agop Nazaretoglu s-a născut în 1811 la Bucureşti, s-a căsătorit la 16 februarie 1831 cu Zanazan (Ziba) fiica maiorului Babic, a avut o fiică Ana, căsătorită cu Iacob Melic, şi a decedat la 27 septembrie 1872 în casa părintească care, la acea dată, avea numărul 16, nu ca azi 22, fiindcă unele proprietăţi de pe această stradă s-au împărţit, şi numărul construcţiilor s-a mărit.

Am spus mai sus că Ana, fiica lui Agop Nazaretoglu, s-a căsătorit cu Iacob Melic. Acesta s-a născut la Bucureşti în 1817 dintr-o veche familie armeană refugiată din Turcia la începutul secolului al XIX-lea.

După terminarea şcolii armeneşti de aici, înfiinţată chiar în anul cînd el s-a născut, în jurul vîrstei de 20 ani a fos trimis la Paris să studieze arhitectura. Acolo, printre profesorii de seamă, a avut şi pe renumitul arhitect Henri Labrouste [36] care în 1824 a primit marele premiu al guvernului francez. Absolvind Şcoala de Arhitectură a rămas în Paris în 1842—1843, unde printre clienţi a avut pe contesa Cornudet şi pe nobilul de Lenz care au făcut apel la calităţile lui profesionale.

La Paris, prin intermediul conaţionalului său Agop Grdjikian, consilier al ambasadei, a avut relaţii de prietenie cu Reşid Paşa, ambasadorul Turciei. De asemenea a fost prieten cu publicistul francez Stanislas Béllanger, autorul a două volume de impresii despre ţara noastră pe care a vizitat-o.

În 1844, Barbu Ştirbei, ministru de Interne la acea dată, l-a invitat să se întoarcă în ţară. La 21 noiembrie cînd a plecat din Paris, Reşid Paşa (fost de cîteva ori mare vizir între 1846 şi 1858), i-a dat o scrisoare pe care s-o

---

* *naht* — bani numerar.
[34] *Ibidem.*
[35] *Ibidem*, p. 288.
[36] H. Dj. Siruni, *op. cit.*, p. 57.

înmîneze domnului Gh. Bibescu pe care-l ruga „să nu lipsească pe tînărul Melic de protecţia pe care o merită“ [37], recomandîndu-l că prin inteligenţa şi talentele lui şi-a cîştigat stima tuturor profesorilor de la Şcoala de Arhitectură.

La Bucureşti, printre alte clădiri, a construit cazarma „Malmaison“ de pe Podul de Pămînt (Calea Plevnei) şi pentru marele clucer Barbu Catargi (1807—1862) a construit o seră franţuzească la casele ce avea pe Podul Mogoşoaiei (Calea Victoriei), în dreapta bisericii Sf. Nicolae-Tabaci, case care există şi astăzi peste drum de sediul Academiei R. S. România.

În noiembrie 1845, a fost invitat, alături de arhitecţii Xavier Villacrosse şi inginerul Ioan Balzano, să prezinte fiecare cîte un plan de teatru. Nici unul din aceştia nu şi-a realizat proiectul, fiindcă a fost preferat arhitectul vienez Heft care a fost „înţelegător“ [38] cu pretenţiile domniei.

În 1847, Melic făcea parte dintre fruntaşii comunităţii armene şi tot în acel an, credem, s-a căsătorit cu Ana, fiica bogatului în proprietăţi şi moşii, Agop Nazaretoglu.

Iacob Melic, în 1848, a avut contact permanent cu cercurile progresiste din ţară, iar pe unii din conducătorii Revoluţiei îi cunoscuse chiar mai înainte în timp ce-şi făcea studiile la Paris.

Cu ocazia sosirii lui Suleiman Paşa (numit în locul lui Talaat Efendi), Iacob Melic a fost însărcinat să construiască două arcuri de triumf la Bucureşti, unul la bariera oraşului pe unde va intra şi altul în faţa palatului în care locuia domnul Gh. Bibescu, la poalele Mitropoliei, prevăzîndu-se 9000 lei pentru construirea lor, la care au lucrat în timp record 40 dulgheri.

A fost însărcinat apoi ca dragoman (tîlmaci) să ia contact cu secretarul lui Suleiman Paşa, adică cu armeanul Anton Tinghir, cînd a cunoscut şi pe Agop Davudian, tot armean, medicul personal al lui Suleiman Paşa.

Iacob Melic şi socrul său Agop au fost de mare ajutor unor fruntaşi ai Revoluţiei. În ajun, cînd poliţia îi urmărea să-i aresteze, cei de mai sus au găzduit în această casă pe C. A. Rosetti, Ion Heliade Rădulescu şi Ion Brătianu, fiindcă nimeni nu se gîndea că ei s-au ascuns în mahalaua armenească. Cînd totuşi s-a aflat mai tîrziu, după înăbuşirea Revoluţiei, că aici şi-au găsit refugiu, maiorul Locusteanu [39] a fost însărcinat cu prinderea lui Agop, dar n-a reuşit, fiindcă un alt armean s-a dat drept Agop, fapt pentru care a şi fost bătut crunt şi băgat în închisoare. Tot atunci poliţia a făcut o confuzie între Agop şi fratele său Artin (Altin). Acesta cu toate că n-a fost amestecat în treburile Revoluţiei a fost ţinut şase luni în închisoare pînă cînd i s-a dovedit nevinovăţia.

După înăbuşirea Revoluţiei, prin decretul din 25 septembrie, semnat de Fuad Efendi şi caimacamul Constantin Cantacuzino [40], au fost exilaţi toţi conducătorii Revoluţiei, după care a urmat o listă de 69 persoane care erau învinuite că au ajutat Revoluţia, printre care se număra arhitectul Iacob Melic şi socrul său Agop.

La acea dată însă Iacob Melic nu se afla în ţară. Fusese numit ca tîlmaci [41], fiindcă ştia şi turceşte, al delegaţiei alcătuite din: Ştefan Golescu,

---

[37] *Ibidem*, p. 59.

[38] Elias Regnault, *Istorie politică şi socială a Principatelor Dunărene*, tradusă de Ioan Fătu, Iaşi, 1856, p. 273; Ioan C. Filitti, *Domniile române sub Regulamentul Organic*, Bucureşti, 1915, p. 396; H. Dj. Siruni, *op. cit.*, p. 59—60.

[39] Radu Crutzescu, *Amintirile colonelului Locusteanu*, Bucureşti, 1935, p. 190—200.

[40] C. Colescu-Vartic, *1848 — Zile revoluţionare*, Bucureşti, 1895, p. 433.

[41] Ion Ghica, *Scrisori*, vol. IV, Bucureşti, 1915, p. 20.

Dumitru Brătianu, Nicolae Bălcescu, Grigore Grădişteanu şi Vasiliade, care pe la jumătatea lunii august, plecase la Constantinopol să prezinte Porţii doleanţele ţării. Toţi aceştia nu s-au mai întors cînd au auzit care este situaţia în ţară.

Agop, socrul lui Melic, împreună cu fiică-sa Ana au izbutit să părăsească ţara şi să-şi găsească refugiu la Constantinopol.

Noii guvernanţi ai ţării nu s-au mulţumit cu exilarea fruntaşilor Revoluţiei şi cu arestarea multor participanţi care au umplut închisorile. Au căutat să le facă o atmosferă neplăcută, să-i defaimeze şi sa le atribuie abuzuri în timpul guvernului provizoriu. S-au verificat şi cheltuielile făcute de Iacob Melic pentru construirea celor două arcuri de triumf. Şi tot atunci (25 septembrie 1848) prin hotărîrea Tribunalului de comerţ[42] din Bucureşti, cu aprobarea Departamentului Dreptăţii, s-a hotărît să se pună sechestru pe trăsura, caii şi hamurile lui Iacob Melic pentru suma de 80 galbeni ce avea să dea clucerului Barbu Catargiu căruia, din cauza evenimentelor, nu-i terminase lucrarea începută la casa de pe Podul Mogoşoaiei.

Iacob Melic a rămas la Constantinopol pînă la sfîrşitul anului 1849 cînd a plecat la Paris[43] unde a stat pînă la începutul anului 1853, după care timp a revenit în capitala Turciei.

În timpul exilului şi după aceea a fost în raporturi de prietenie şi corespondenţă cu: Nicolae, Ştefan şi Alexandru C. Golescu, Ion Ghica, Alexandru G. Golescu-Negru, C. A. Rosetti, Grigore Serrurie, Christian Tell, Dumitru Brătianu şi alţii.

În 1856 s-a întors din nou la Paris unde a publicat lucrarea *L'Orient devant l'Occident*, pentru a informa şi lămuri pe membrii Congresului care avea loc atunci în acel oraş.

În sfîrşit după o lipsă de aproape 9 ani, împreună cu soţia şi cu socrul său s-au întors în ţară unde au găsit casa cam ruinată de unităţile militare străine, la fel cum se întîmplase şi cu casa lui Ion Heliade Rădulescu de la Obor şi a altor fruntaşi ai Revoluţiei. Chiar în acel an după ce şi-a reparat casa, din partea statului a primit însărcinarea să facă un pod peste rîul Argeş în apropiere de Goleşti, proprietatea bunilor săi prieteni. Între 1858 şi 1862 a fost preşedintele Epitropiei comunităţii-armene din Bucureşti, iar în 1859 deputat al judeţului Vlaşca[44].

De la această dată, pentru care motiv nu ştim, a renunţat la activitatea politică şi profesională, ocupîndu-se numai de gospodărirea moşiilor ce avea. A încetat din viaţă în 1887 şi a fost înmormîntat în cimitirul armenesc de pe Şos. Pantelimon.

După încetarea din viaţă a lui Iacob Melic, soţia lui Ana a rămas singura stăpînitoare a acestei case, a unui loc viran pe Calea Moşilor nr. 168 şi a mai multor moşii în judeţul Buzău pe care le moştenise de la tatăl său Agop care, cu mult timp înainte de a muri, renunţase la terminaţia -oglu (Nazaret-oglu) şi s-a numit Nazaretian.

Ana Melic a trăit din venitul moşiilor pe care le-a arendat şi din vînzarea unei moşii pe care o cumpărase soţul ei în plasa Neajlov din judeţul Vlaşca[45]. A decedat la 30 septembrie 1913, în vîrstă de aproximativ 80 ani, dar cu patru ani înainte de această dată, adică în iulie 1909, şi-a făcut testamentul, menţionînd că imobilul din str. Spătarului 22, cu tot mobilierul ce

---

[42] Arh. St. Buc., *Minist. Justiţiei*, *Extrajudiciare*, 613/1848.
[43] H. Dj. Siruni, *op. cit.*, p. 79.
[44] *Ibidem*, p. 78.
[45] *Ibidem*, p. 79.

se va găsi, îl lasă comunităţii armene din Bucureşti, cu obligaţia de a face în el „un azil pentru văduve sărace".

În ceea ce priveşte moşiile, Ana Melic le-a lăsat Universităţii din Bucureşti „pentru ca din venitul lor şi al pădurii de pe ele, să se formeze o bursă cu numele de „Ana I. Melic", născută Hagi Agop Nazaretoglu, care să se acorde din cinci în cinci ani, pentru o durată de cinci ani, unui bacalaureat, de preferinţă armean sărac şi meritos, spre a-şi face studiile universitare în vreuna din facultăţile din Paris, obţinînd titlul de doctor în respectiva specialitate" [46].

Cu toate că Ana Melic nu avea moştenitori direcţi şi putea să hotărască după buna ei voie cum să se urmeze cu averea, după moartea soţului, prof. Ioan Melic, fiul unui frate mai mare al lui Iacob, stabilit la Iaşi, a început un proces de revendicare a unei bune părţi din avere. Cursul procesului a urmat însă cu mai multă dîrzenie şi perseverenţă după moartea Anei, dus de data aceasta de Eugen Melic, fiul lui Ioan, profesor de drept internaţional la Universitatea din Iaşi. În legătură cu casa, procesul a fost cîştigat de comunitatea armenească. Nu cunoaştem care a fost situaţia moşiilor lăsate Universităţii din Bucureşti.

După moartea Anei Melic casa a rămas în părăsire şi mai cu seamă în timpul primului război mondial s-a părăginit rău, iar acoperişul aproape cu totul, dar în 1920—1921 a fost renovată de arhitectul Paul Smărăndescu. De la această dată, conform testamentului, a luat fiinţă azilul de bătrîne de care s-a ocupat publicistul Vartan Mestugean pînă în 1942 cînd a decedat. După el, conducerea azilului a fost încredinţată, de către epitropia comunităţii, unui comitet care s-a succedat pînă în 1969, cînd parohia bisericii armene a donat Consiliului popular al Municipiului Bucureşti casa Melic cu terenul ei în suprafaţă de aproape 800 mp.

După o nouă renovare, mai mult interioară, Sfatul popular al Municipiului, în decembrie 1971 a instalat în această clădire „Muzeul Theodor Pallady", în care se află expuse cele mai de seamă tablouri ale talentatului pictor.

Această casă boierească din Bucureşti, unică prin vechimea ei, de aproximativ 250 ani, are o originalitate deosebită, după cum spunea arhitectul N. Ghica-Budeşti, prin „ceardacul aşezat pe colţ, la etajul întîi, cu o scară de lemn interioară, cu faţade decorate cu pilaştri clasici în stil doric, cu cornişă bogată, cu streaşină lată, iar în interior cu un tavan de lemn cioplit, decorînd sufrageria" [47].

În concluzie putem spune că această casă de pe str. Spătarului este un preţios monument de arhitectură al Bucureştilor de altădată şi, fiind singura de acest gen, primăria oraşului trebuie să-i acorde toată atenţia ce i se cuvine, pentru a se păstra un timp cît mai îndelungat.

Amintim că o parte din Calea Moşilor şi a străzilor de-o parte şi de alta formau aşa-zisa mahalaua Armenească, unde mulţi oameni erau proprietari de case şi terenuri. Chiar marele bogătaş Manuc Bei, care a construit hanul ce-i poartă numele, şi-a clădit casa sa de locuit la circa 100 metri de biserică, pe Calea Moşilor, colţ cu actuala str. Paleologu.

Vechea biserică armenească a fost construită în 1742, cu care ocazie domnul Mihai Racoviţă a scutit-o de o serie de dări.

La sfîrşitul secolului al XIX-lea cînd s-a tăiat bulevardul Cotroceni-Obor de către Em. Protopopescu-Pake primarul oraşului, pentru interes

[46] *Ibidem*, p. 80.
[47] *Ibidem*, p. 79.

şi necesitate edilitaro-urbanistică, au fost demolate biserica Caimata şi biserica Armenească. Cea nouă, de pe B-dul Republicii, a fost construită între 1911 şi 1915, după modelul bisericii catedrale din Ečmiazin (Armenia).

PALATUL SUŢU (MUZEUL DE ISTORIE ŞI ARTĂ AL MUNICIPIULUI BUCUREŞTI)

Locul pe care se află casa Suţu — un adevărat palat pentru secolul al XIX-lea, actualmente sediul Muzeului de istorie şi artă al Municipiului Bucureşti, era în secolul al XVII-lea proprietate domnească, pe care Matei Basarab l-a dăruit nepoatei sale Elina (fiica voievodului Radu Şerban), probabil la căsătoria ei cu postelnicul Constantin Cantacuzino, cel care şi-a găsit o moarte năprasnică în 1663, fiind gîtuit din porunca domnului Grigore Ghica, în trapeza mănăstirii Snagov.

De la postelniceasa Elina (mama voievodului Şerban Cantacuzino) locul, reprezentînd numai o parte din pămîntul dăruit, trece în stăpînirea fiului ei, spătarul Mihai Cantacuzino, ctitorul bisericii şi spitalului Colţea.

Mihai Cantacuzino, la rîndul lui, l-a dăruit fiicei sale Ilinca, în 1694, cînd s-a căsătorit cu hatmanul Dumitraşco Racoviţă. Un nepot de fiu al acestuia, numit tot Dumitraşco (Matache) Racoviţă (1755—1828), din prima sa căsătorie cu Smaranda Ipsilanti a avut pe Ruxandra care, la vîrsta de 16 ani neîmpliniţi, s-a căsătorit cu Costache (Constantin) Suţu, fiul lui Grigore Suţu (fost caimacam al ţării în 1812) şi al Saftei Dudescu. La moartea bătrînilor socri, Costache Suţu devine proprietarul zestral al caselor şi grădinii din mahalaua Colţei.

Costache Suţu (1799—1875), bucurîndu-se de privilegiul familiei sale, încă în fragedă vîrstă, la 21 ani, a fost numit mare postelnic în Moldova în 1820, apoi preşedinte al Curţii de Apel din Bucureşti în 1836, mare logofăt al Dreptăţii în 1848 şi din nou, în 1850, ministru al Dreptăţii.

De statură mijlocie, cu un fizic agreabil, inteligent, intrigant, cu oarecare cultură, dar ambiţios şi foarte pretenţios, nu s-a bucurat de simpatia lui Gheorghe Bibescu, fiindcă în 1842 cînd s-a făcut alegerea de domn, a fost şters de pe lista alegătorilor fiind considerat străin, cu toate că era frate de domn, căsătorit cu o boieroaică romancă şi mare proprietar.

Purtînd în inimă amărăciune şi duşmănie pentru acest afront, în 1843 s-a amestecat indirect într-un complot împotriva lui Bibescu în timp ce acesta se afla la Constantinopol, pentru a se prezenta sultanului.

Complotiştii, 21 la număr, îşi aveau centrul la Brăila şi nutreau gîndul ca atunci cînd Bibescu se va întoarce şi va trece prin pădurea lui Costache Suţu, să-l omoare. Autorităţile militare aflînd din timp, complotiştii au fost prinşi şi judecaţi, unii condamnaţi şi întemniţaţi în ocna de la Telega, iar alţii la Ocnele Mari printre care şi bulgarul Deşu, arendaşul lui Suţu. Acesta, printr-o împrejurare inexplicabilă, n-a suferit nimic deşi luase parte la complot.

Cu acest prilej Gheorghe Bibescu aduce mulţumiri oficiale ofiţerilor care au izbutit să înlăture mişcarea de răzvrătire.

Din bogatele relatări ce ni le-a făcut Emanoil Hagi Moscu, cu vreo 50 de ani în urmă, referitoare la Costache Suţu şi fiul său Grigore, acesta fiindu-i unchi, deoarece era căsătorit cu Irina Hagi Moscu sora tatălui său, amintim o parte din cele care ni s-au părut mai semnificative.

Astfel Costache Racoviţă, din căsătoria lui cu Roxandra (Luxandra) Racoviţă, a avut cinci copii, patru fete — Sevastia (1821—1841), Smaranda (1823—1874), Eufrosina (1827—1878), Sofia (1830—1847) — şi un singur

băiat, Grigore născut la 15 mai 1819. Dar în afară de aceştia, dintr-o legătură extraconjugală cu Eliza Orbescu, fostă Horezeanu, a avut tot cinci copii, patru fete şi un băiat care, ajuns la maturitate, şi-a vîndut moşia Putineiu daruită de părinţi şi a plecat în Franţa, fiind însoţit de preceptorul său, un abate catolic.

Costache Suţu, omul cu veleităţi mari, poate chiar de domn, după cum n-a fost mulţumit de domnia lui Gheorghe Bibescu, tot aşa s-a manifestat şi împotriva lui Cuza Vodă şi a ministrului său Mihail Kogălniceanu, în special în timpul frămîntării politice din ajunul loviturii de stat din 2 mai 1864.

Cu această ocazie Costache Suţu, împreună cu alţi boieri reacţionari, au cerut intervenţia armatei turceşti împotriva lui Cuza Vodă şi a sfetnicului său Mihail Kogălniceanu.

Pentru a ne da seama de firea şi nesocotinţa lui Costache Suţu, reproducem un fragment din protestul înaintat către sultan: „Dacă prea puternicul împărat are milă de aceste provincii şi nu voieşte a le trăda unor tîlhari de drumul mare, să se milostivească înainte de 2 mai, să ne mîntuiască de biciu prin prea biruitoarele sale oştiri şi să ne scape de lepra *sanculotismului* ai cărui şefi sînt prinţul şi adjutantul său, primul ministru, visul dracului"...

A face comentarii în legătură cu acest protest este aproape de prisos, neputînd spune mai mult decît că boierul străin de neam, Costache Suţu, nu simţea româneşte, nu dorea progresul ţării şi nici libertatea politico-socială a poporului.

Costache Suţu, împreună cu soţia sa Roxandra, au locuit la început în vechea casă a Racoviţeştilor, adică în casa părintească a soţiei sale, parter şi etaj, care se afla în mijlocul unei imense grădini situată între spitalul Colţea, partea de răsărit a colegiului Sf. Sava şi uliţa care trecea prin faţa casei boierilor Bărcăneşti.

După cincizeci de ani de căsătorie (1816—1866) soţia sa Roxandra îşi dă sfîrşitul şi este înmormîntată la biserica Colţea, fiind considerată că face parte din neamul ctitorilor.

Costache mai trăieşte pînă în 1875, dar într-o nesăbuită şi neexplicabilă risipă, vînzînd o parte din avere şi cheltuind bani mulţi în mod nejustificabil. Din această cauză, fiul său Grigore cere şi obţine punerea sub interdicţie a tatălui său, dar cu regretul că administrarea averii s-a dat în seama lui Scarlat Pherykide, fost mai tîrziu preşedinte al Înaltei Curţi de Casaţie.

Grigore Suţu, cu rang boieresc de paharnic, s-a căsătorit la 16 noiembrie 1856 cu Irina (n. 13 aprilie 1830) fiica căminarului Ştefan Hagi Moscu (1789—1867) şi a soţiei sale Zoe Băleanu (1793—1877). Actul de cununie a fost eliberat de protopopul Sachelarie de la biserica Răzvan, unde a fost făcută şi slujba religioasă chiar de mitropolitul Nifon. Naşi au fost părinţii: Constantin şi Roxandra Suţu.

De-abia după moartea tatălui său, întîmplată la 20 februarie 1875, Grigore intră în posesia întregii averi părinteşti care se compunea din bani, bijuterii, casa din Bucureşti (care îi fusese dăruită mai înainte), una la Brăila şi alta la Atena şi două întinse şi productive moşii: Grebenul din judeţul Rîmnicu Sărat şi Suţeştii din judeţul Brăila, aceasta singură avînd o suprafaţă de 24 000 pogoane.

Costache Suţu a fost înmormîntat la biserica din Suţeşti, ctitoria sa.

Înainte de a se construi actuala clădire, Costache Suţu cu soţia sa au locuit, după cum am mai spus, în vechea dar încăpătoarea casă a socrilor care se afla în mijlocul grădinii. În această vreme, în 1828, aflăm de nemulţu-

mirea pe care a avut-o Costache din partea arhitectului Freiwald care luase în antrepriză construirea pavajelor de piatră în mahalaua Colțea.

Freiwald neexecutînd pavajul conform contractului „să nu aducă cea mai mică vătămare la vreo casă a cuivași" și în special să nu se scurgă apa de ploaie în curțile oamenilor, Costache Suțu a dat jalbă la Divan în care a arătat că în urma ultimelor ploi, datorită pavajului rău făcut, i s-a inundat întreaga suprafață a grădinii, ba a pătruns apa și în pivnița caselor care s-a umplut pînă sus, încît „abia peste treizeci de zile s-au putut scoate afară" [48].

Drept urmare, Divanul țării, la 24 iulie 1828, poruncește marilor vornici să ia în atenție jalba dată și prin zapciul hătmănesc, să cerceteze pe teren, ia să înlăture pricina de nemulțumire.

În primăvara anului 1831, Costache Suțu avînd intenția încă de atunci să facă o nouă clădire mai mare, mai frumoasă, mai funcțională, a căutat mai întîi să înlăture gardul de scînduri și să facă zid împrejmuitor de cărămidă. Dar autoritățile, după săparea șanțurilor unde trebuia să se pună temelia, au oprit lucrarea fiindcă, probabil, proprietarul în mod abuziv, încercase să-și depășească hotarul locului în dauna orașului.

În sfîrșit, după anumite intervenții, Comisia Văpselii de Roșu, la 13 iulie 1831, dă explicația că interzicerea continuării lucrării a fost făcută deoarece se ivise boala holerii și nu era voie ca la „lucrarea zidurilor să se facă adunare de norod", dînd de data aceasta cuvenita aprobare pentru ridicarea zidului „fără însă a se atinge cîtuși de puțin lumina uliții. Și meșteru de zidari, ce va face această bina, să va feri a nu urma împotrivă, adică a vătăma cătuși de puțin caldarâmu după uliță, că atuncea nu numai că să va pedepsi, ci să va îndatora încă a dărăma acel zid și a-l face la loc cu a sa cheltuială" [49].

Clădirea actualului palat a fost construită între 1832—1834 din dorința și averea lui Costache Suțu, de către „arhitectonii" Witold și Konrad Schwink, probabil austrieci.

În 1832 s-a întîmplat ca unul din zidurile casei, neconstruit bine, să se prăbușească peste doi salahori pe care i-a omorît [50]. Cercetarea autorităților polițienești a dus la concluzia de învinovățire a arhitecților, cu obligația de a da o anumită sumă drept despăgubire familiilor celor doi oameni care și-au pierdut viața.

De felul cum a fost construită casa, nu știm cît a fost de mulțumit Costache Suțu, dar știm sigur că mare supărare a avut din cauza proastei execuții a sobelor și a boltei de la bucătărie, care era șubredă, amenințînd cu dărîmarea. Din această cauză, în mai 1834, a dat în judecată pe antreprenori la Vornicia orașului, pentru nerespectarea contractului. „După ancheta întreprinsă de arhitecții Ioji și Hartel, ca și de Paraschiva, starostele corporației dulgherilor, desemnați ca arbitri de Vornicie la 4 iunie și 24 iulie 1834, constructorii sînt obligați, prin hotărîre judecătorească, să asigure terminarea lucrărilor în bune condiții. Cu această ocazie, fiind necesare unele instalații, arhitecții Moritz von Ott, T. Paladi și Hartel, sînt orînduiți de Divan pentru îndreptarea podului [pavajului] în așa fel ca apa plină de necurățenii de pe ulița Colței să nu mai treacă prin grădina postelnicului Suțu" [51].

---

48 George Potra, *op. cit.*, vol. II, București, 1975, p. 320—321.
49 *Ibidem*, p. 345.
50 Arh. St. Buc., *Vornicia din lăuntru*, 394/1832.
51 Florian Georgescu și Paul Cernovodeanu, *Muzeul de istorie a orașului București* București, 1960, p. 19—20.

Cu toate că socotim construcţia gata la sfîrşitul anului 1834, din punct de vedere interior ea a fost în continuă înzestrare cu mobilier, covoare, lămpi, sfeşnice şi diferite obiecte de artă. Chiar în toamna anului 1836 proprietarul comanda unui meşter austriac, Escher, executarea unui mare policandru de aramă, cu 24 sfeşnice, în greutate de peste 100 ocale, plătind pentru fiecare oca lucrată cîte un galben împărătesc, în total echivalent cu 1 450 lei, sumă apreciabilă pentru vremea de atunci.

Spre deosebire de vechea casă a Racoviţeştilor (care nu s-a dărîmat decît foarte tîrziu), situată în mijlocul grădinii, cea nouă făcută de Costache era aproape de Uliţa Colţei, peste drum de spitalul cu acelaşi nume şi de vestitul turn care a servit ca foişor de foc pînă în 1888, cînd a fost înlăturat pentru lărgirea străzii mult prea îngustă la acea dată. Tot ca vecinătate, peste drum, pe Uliţa Colţei şi a Pensionatului se aflau: casa boierului Alexandru Ghica, a doctorului Adolf Grunau, a lui Costache Bellu şi a zarafului, mai tîrziu bancher Nicolae Nicolescu, tatăl lui Oscar Nicolescu, fost preşedinte al Înalţei Curţi de Casaţie.

Descrierea clădirii în interior şi exterior o facem după notiţele ce ni le-a pus la dispoziţie Emanoil Hagi Moscu care frecventa casa foarte des ducîndu-se acolo la mătuşa sa, Irina Suţu.

Astfel, el spune că sub actuala verandă, de mari proporţii, se afla temelia unei case din secolul al XVII-lea. Palatul se deosebeşte în toate privinţele de clădirile bucureştene din prima jumătate a secolului al XIX-lea. Arhitectura are un caracter pronunţat apusean. Intrarea maiestuoasă, largă, înaltă; inversul caselor vechi româneşti, cu intrarea îngustă. Ferestre largi cu oberlihturi ogivale, exact contrariul ferestrelor obişnuite la noi, pătrate sau dreptunghiulare. Clădirea este flancată în cele patru colţuri ale ei de cîte un turn, cu pretenţii de castel.

Pe ambele faţade se află, la etaj, cîte un balcon de lungimea încăperii. Spatele clădirii, care pe vremuri dădea în grădină, a fost şi este identic cu faţada principală, inversul tuturor caselor, al căror spate nu corespunde deloc cu faţada. Luminatorul, de proporţii neobişnuite, mai mult o cupolă teşită, a fost construit în aşa fel încît să nu strice aspectul decorativ al acoperişului.

* * *

Bucureştii de astăzi se deosebesc cu totul de oraşul de acum un secol, atît ca înfăţişare, cît şi ca suprafaţă şi număr de locuitori. Satele mărginaşe de atunci sînt cuprinse astăzi în oraş, unele ca mahalale, o parte din ele păstrînd chiar vechiul nume.

Acolo unde, în zilele noastre, s-au ridicat mari clădiri, fabrici sau diferite instituţii, se aflau întinse grădini şi vii care dădeau oraşului un farmec atrăgător, mărturisit de atîţia călători străini care ne-au vizitat ţara. Astăzi oraşul-grădină de altădată s-a transformat cu totul.

Casele din Bucureşti în majoritatea lor — în afară de cele cu un etaj sau mai multe ale boierilor şi marilor neguţători — erau scunde. Era de ajuns să te urci pe acoperişul unei clădiri mai înalte, în clopotniţa unei biserici, sau pe unul din dealurile oraşului, pentru ca din vîrful lor, rotind privirea, ochiul să cuprindă pînă departe priveliştea întinsă a oraşului estompat vara într-o tonalitate verde, datorită vegetaţiei bogate care înconjura locuinţele acoperite cu şindrilă sau olane şi prea puţine cu tablă metalică.

Ion Ghica spunea, în 1875, cînd locuia în preajma palatului domnesc că „după ferestrele salonului meu, ochiul străbate, printre case şi deasupra streşinilor, pînă la Cotroceni, cale de cîteva mile...“.

Cît priveşte centrul oraşului de acum un secol şi jumătate, cele mai nimerite puncte de observaţie erau Teatrul Naţional şi Turnul Colţei care, deşi trunchiat de pe urma cutremurului din 1802, rămăsese totuşi cu o înălţime de circa 20 metri. Din vîrful acestui turn se putea vedea cea mai frumoasă şi întinsă panoramă a oraşului.

Din fericire pentru cercetătorii trecutului oraşului Bucureşti, s-au găsit oameni care, atunci cînd fotografia perfecţionîndu-se, încît de la daghereotip s-a ajuns la clişeu, fie din curiozitate, fie din pasiune, să aibă preţioasa idee să profite de acest lesnicios mijloc de imortalizare a unor vederi ale oraşului, sortite prefacerii sau chiar dispariţiei.

În afară de fotograful amator austriac Ludwig Angerer de la mijlocul secolului trecut, pictorul Carol Popp de Szathmari este unul dintre aceia căruia îi datorăm cunoaşterea unor părţi din vechiul Bucureşti.

Pictorul Szathmari, un cunoscut pătimaş al artei fotografice, s-a urcat în turnul Colţei cărînd cu el toată aparatura greoaie a timpului, ca să ne dea acele unice şi valoroase vederi ale unei părţi centrale din Bucureşti, astăzi aproape în întregime ştearsă de pe hartă.

Aici este cazul să amintim, cu adîncă părere de rău, că în urma bombardamentului năprasnic din august 1944 efectuat de către germani în retragerea lor, casa din strada Biserica Enei, din faţa Bisericii Dintr-o Zi, unde a locuit Carol Popp de Szathmari şi rămasă fiului său Alexandru, a fost arsă şi distrusă. În podul casei (unde am fost de cîteva ori împreună cu ziaristul Constantin Orăşanu) se afla un depozit de mii de clişee pe sticlă, din care numai o foarte mică parte a fost salvată dintre ruine. Vinovată de această pierdere a fost Ortansa Szathmari, văduva fiului, care nu a găsit cu cale să vîndă sau să dăruiască vreunei instituţii acest preţios material şi nici să-l pună la dispoziţia unor cercetători care i-au solicitat de multe ori acest lucru.

Pe una din vederile luate din vîrful turnului Colţei, făcînd parte dintr-o dioramă ce se află la Muzeul de istorie a Municipiului Bucureşti, figurează palatul Suţu văzut de aproape şi în întregime, fiindcă distanţa era prea mică între cele două clădiri.

În această fotografie se vede, în spatele actualului palat, o casă mare cu etaj, cu faţada spre Uliţa Colţei, care nu era alta decît vechea casă a familiei Racoviţă, construită, probabil, la începutul secolului al XVIII-lea. După părerea unora această clădire a fost socotită dependinţă a celei din faţă, fapt cu totul greşit, din pricina proporţiilor şi aşezării ei, cît şi prin aceea că dependinţele, după cum se arată pe planul oraşului întocmit de maiorul Rudolf Arthur Borroczyn, în 1852, erau răspîndite în întinsa curte din spatele ei, curte care mergea pînă în str. B. G. Assan (astăzi str. Bibliotecii).

De altfel la epoca întocmirii planului Borroczyn, actualul bulevard al Republicii dintre Universitate şi Calea Victoriei nu era încă croit. Tocmai în 1856 s-a făcut întîia deschidere pornind din Uliţa Colţei pînă în Podul Mogoşoaiei de atunci, în faţa bisericii Sărindar. Cu acel prilej s-a expropriat o parte din grădina Suţu şi s-au demolat: biserica Sf. Sava, casele lui Scarlat Petrescu, preotului Ioasaf Snagoveanu şi ale doctorului Adolf Grunau.

Tot în legătură cu clădirea cea mare din spate, constatăm că pe planul figurativ al centrului Capitalei (Culoarea de Roşu din 1871), deşi nu la scară, totuşi destul de exact executat de lt. colonelul Dimitrie Papazoglu, figurează palatul actual, cu cele patru turnuri la cele patru colţuri ale lui, şi alături, în spate, clădirea dreptunghiulară a Racoviţeştilor aşezată în aceeaşi grădină, ambele clădiri înconjurate printr-o singură îngrădire neîntreruptă care dove-

deşte, fără tăgadă, că era una şi aceeaşi proprietate. Deci, desenul figurativ al lui Dimitrie Papazoglu corespunde cu aşezarea de pe planul Borroczyn.

După construirea noului palat care avea ieşirea pe Uliţa Colţei, casa cea veche a Racoviţeştilor avea ieşirea pe îngusta şi şerpuita Uliţa Vestei (astăzi Ion Ghica), nu departe de clădirea poştei aflată în fosta casă a familiei Bărcănescu, pe locul căreia s-a construit, în 1906, monumentalul palat al Camerei de Comerţ şi Industrie din Bucureşti (în prezent sediul Bibliotecii Centrale de Stat), colţ cu strada Doamnei care la sfîrşitul secolului al XVIII-lea se numea Uliţa Doamnei Maria (soţia voievodului Şerban Cantacuzino) şi mai apoi Uliţa Racoviţă.

* * *

Descrierea casei în interior o facem după cele povestite de Emanoil Hagi Moscu şi după notiţele ce mi le-a pus la dispoziţie.

Clădirea actuală se deosebeşte întrucîtva — numai în ce priveşte exteriorul — de clădirea iniţială din 1832. Prefacerile se datoresc lui Grigore Suţu care, în 1862, a făcut contract cu sculptorul Karl (Carol) Storck pentru ornamentarea interioară cu stucaturi şi desene, precum şi pictarea tavanelor, de asemenea executarea bustului în marmură al stăpînei casei.

De sub marchiza cu geamlîc de mare dimensiune, făcută pentru a feri pe proprietari şi invitaţi de intemperii cînd coborau din caleşti, landouri şi trăsuri, printr-o intrare cu trei uşi, se pătrunde într-un hol mare de circa 25 m pe 12 m, prelungit în dreapta şi în stînga prin două intrînduri ţinînd aproape cît lărgimea clădirii. În stînga şi dreapta cîte două camere la drum, iar la capătul fiecărui intrînd cîte o încăpere spaţioasă, dintre care una dădea într-o mică seră.

Scara de stejar, drept în faţa intrării, se desparte la jumătatea ei în două, dînd la etaj într-un hol mai mic, cu balcon interior şi despărţit de restul clădirii prin două uşi mari, cu patru canaturi numai în geamuri, putînd fi deschise pentru a lărgi holul. Luminatorul foarte înalt, cu stucatura colorată şi aurită, era de un foarte bogat efect. Pe balustrada holului de sus este fixat un ceasornic mare, ale cărui ace mergeau invers pentru ca ora să fie văzută normal, prin oglinda mare de la scară.

Prin hol se pătrunde în două mari saloane, unul la drum, celălalt în partea opusă spre fosta grădină, amîndouă cu balcon de lăţimea salonului (balconul dinspre grădină a fost desfiinţat cu mulţi ani în urmă). Acele încăperi erau aşa-numitele salonul roşu şi salonul galben după culoarea stofei mobilierului.

În aripa dreaptă erau două saloane mai mici, unul la drum, altul spre grădină, despărţite printr-un hol cu acces în camere mai mici. În aripa stîngă alte două camere la drum (fosta locuinţă personală a soţilor Suţu), la fel despărţite ca şi cele din aripa dreaptă printr-o uşă în patru canaturi, numai geamuri. Şi aici un hol mai mic cu acces la dependinţe intime şi printr-o scară la un balcon, sub luminator, pentru privire şi pentru muzică. De aici, se coboară prin scara de serviciu la parter.

La parter, către fosta grădină, exact sub unul din saloanele cele mari, o spaţioasă sufragerie, cu tavanul ornamentat în bîrne aparente şi stucaturi în culori vii.

Printr-o scară de cîteva trepte, de lărgimea încăperii, se coboară în grădină. Şi aici trei mari uşi-ferestre ca la intrarea principală luminau încăperea. Alături cîteva camere strict necesare pentru asigurarea serviciului.

Pe scara cea mare, pe zidul unde ea se desface în două părţi, era fixată o oglindă de mari dimensiuni, de peste 10 m.p. Deasupra ei, la mijlocul ramei superioare, ca şi cum ar ieşi din ramă, capul Irinei Suţu, în marmură, opera lui Carol Storck, tînără, frumoasă, pieptănată cu bandouri, stă mai bine de un secol, ca martoră tăcută, privind nepăsătoare la scurgerea ameţitoare a atîtor prefaceri edilitaro-urbanistice.

În afară de oglinda de pe scara de onoare, se mai aflau în marile saloane oglinzi, în care se reflectau sub lumina sclipitoare sumedenie de lămpi şi luminări, elegantele siluete feminine şi bărbăteşti. Oglinzile fuseseră aduse cu multă cheltuială şi greutate de transport din Viena pe Dunăre, pînă la Giurgiu, şi de acolo cu mare grijă în Bucureşti. Ele proveneau din renumita fabrică de sticlărie franceză din Saint-Gobin.

O altă caracteristică a începutului de modernizare a clădirii a fost grilajul de fier, faţă de zidul de cărămidă pe care îl ridicase Costache Suţu în 1832 în locul vechilor uluci care înconjurau bătrînele case bucureştene. Cele două mari porţi de fier aveau, deasupra drugului orizontal, un soare susţinut de doi lei ridicaţi, turnaţi probabil din fontă, dar acoperiţi cu poleială aurită.

Clădirea încă din timpul lui Costache Suţu avea pe fronton stema familiei, asemănătoare cu a ţării, aşa cum o aveau domnii, adică vulturul Munteniei de o parte şi zimbrul Moldovei, de alta.

Cuza Vodă socotind aceasta drept un abuz, la care mai putem adăuga şi antipatia existentă între el şi Costache Suţu, a poruncit scoaterea ei. După cele povestite, Costache Suţu s-a împotrivit la început, dar mai apoi, sub ameninţarea că se vor trimite pompierii pentru a o ridica, s-a hotărît să o dea jos, avînd aerul că a făcut-o din proprie iniţiativă.

Domnitorul Carol I, dîndu-şi seama că nu i se pricinuieşte nici un afront, a acceptat rugămintea lui Grigore Suţu de a-şi împodobi clădirea cu stema familiei, ceea ce a şi făcut, fixînd-o pe frontoanele ambelor faţade, păstrîndu-i acelaşi caracter domnesc, după cum se poate vedea şi astăzi.

În ceea ce priveşte iluminatul, la data cînd a fost construită clădirea, el se făcea cu ajutorul lumînărilor care erau de ceară curată, spre deosebire de cele ale oamenilor nevoiaşi care erau făcute din seu de oaie ce produceau fum mult şi miros greu.

Mai tîrziu, începînd din 1857, iluminatul s-a făcut cu gaz lampant, adică cu petrol, iar din 1867, după ce C. Panaiot [52], primarul oraşului, a încheiat un contract cu o societate engleză pe acţiuni („The British and Foreign Water and Gas Company Limited“), iluminatul multor clădiri şi chiar felinarele din centru au folosit gazul aerian *. Era ceea ce se numea lumina „fluture“. Instalaţia se compunea din anumite ţevi, teşite la vîrf, prin care circula gazul care, aprins, ardea pîlpîind, luînd exact aspectul unei aripi de fluture.

Grigore Suţu a fost unul dintre primii care a instalat în palatul său gazul aerian, dar nu numai în interior ci şi în exterior. Averea cea mare ce poseda îi permitea să-şi îndeplinească orice dorinţă. De aceea, de-a lungul celor două balcoane ale palatului a instalat ţevi de fier, pe toată întinderea lor, cu găurele apropiate, prin care ardea gazul, avînd aceeaşi pîlpîială de fluturi, dar care lumina destul de bine soarele şi stema ale căror raze erau făcute din asemenea ţevi luminate de gazul ce ieşea prin ele. O instalaţie la fel era şi în spatele leilor şi a soarelui de pe cele două porţi de intrare în curte.

---

[52] George Costescu, *Bucureştii vechiului regat*, Bucureşti, 1944, p. 203.

* Începutul iluminatului cu gaz aerian, descoperit de William Murdock, a fost făcut în Marea Britanie în 1813, la Berlin şi Hanovra în 1826, iar la Viena şi Paris în 1830.

Cu ocazia primirilor, balurilor sau seratelor ce se dădeau, o mulţime de oameni se duceau anume să vadă iluminatul de la palatul Suţu. Pentru mulţi privitori era o adevărată plăcere să admire acea iluminaţie a exteriorului palatului, care strălucea prin toate ferestrele lui. Asistau cu aceeaşi plăcere la sosirea caleştilor care mai de care mai frumoase, cu cai minunaţi, din care cobora atîta lume aleasă, femei elegante, diplomaţi, scriitori, actori, ofiţeri în mare ţinută. Cînd venea perechea domnitoare, mulţimea umplea uliţa îngustă de atunci, împiedicînd circulaţia.

Pe lîngă acest fel de iluminat, în casele oamenilor bogaţi, deci şi în palatul Suţu mai cu seamă, mai era acela al lămpilor cu ulei de rapiţă numite modeloare sau „à cremaillère". Ele erau din metal, în special bronz, sau din porţelan gros, avînd diferite forme artistice sau imitînd pe cele romane de forma unei corăbii miniaturale. Aveau un sistem de angrenaj care ridica fitilul circular din cilindrul lămpii pe măsură ce se consuma, făcînd un uşor zgomot de scripete la fiecare răsucire.

Mai tîrziu, cam prin 1885, s-au introdus lămpile cu gaz aerian, o „sită" în formă de căciuliţă conică, invenţia germanului Auer von Welsbach [53], care transforma lumina „fluturelui" într-una albă, mai puternică. După această dată a început epoca iluminatului electric care, cu timpul, s-a răspîndit foarte mult.

În altă ordine a trecutului acestei clădiri, amintim că grădina era vastă, de jur împrejurul palatului, pe care postelnicul Costache Suţu a mai mărit-o şi cu proprietatea Ecaterinei, văduva doctorului Constantin Exarcu [54], pe care, în aprilie 1839, a cumpărat-o cu 2000 de galbeni. Cu timpul însă din cauza anumitor lucrări edilitaro-urbanistice făcute pe uliţa Colţei, Bulevardul Universităţii şi pe strada Vestei (Ion Ghica) suprafaţa grădinii s-a tot micşorat. Şi în spate, grădina şi curtea cu anexele respective s-a desfiinţat cu totul de către ultimul moştenitor, care a clădit un bloc mare despărţit de palat prin îngusta stradă a Bibliotecii.

Ca un aspect din Bucureştii de altădată amintim că pînă după Războiul de independenţă şi instalarea statuiei lui Mihai Viteazul, în faţa Universităţii, pe bulevard şi lipite de grădina Suţu se mai aflau două case ţărăneşti acoperite cu şindrilă, cu prispă şi tindă, pe care Frédéric Damé [55] le-a fotografiat şi redat în lucrarea sa despre Bucureşti. Tot în spatele grădinii se mai aflau serele metalice ale micii grădini botanice, sub îngrijirea grădinarului Ludwig Mayer, mutate mai apoi în marea grădină botanică de la Cotroceni, care a devenit una din cele mai frumoase din sud-estul Europei.

În ceea ce priveşte grădina, prin lărgirea arterelor de circulaţie din faţă, stînga şi dreapta clădirii, ea s-a micşorat mereu, actualmente nemaiexistînd decît o mică parte înspre fosta uliţă a Colţei, azi B-dul 1848. Singurii martori care au mai rămas din vremea de altădată, sînt cei cîţiva falnici arbori de pe bulevard, în mijlocul trotuarului, care altădată erau în interiorul grădinii.

În faţa clădirii exista un havuz mare, din ţevile căruia, la anumite ocazii şi zile de primire, ţîşnea apa pînă la 3—4 m înălţime. În jurul lui era un strat de iarbă şi flori în care, după cum ne spunea Emanoil Hagi Moscu, se aflau figurine de porţelan colorat, de dimensiuni destul de mari, reprezentînd broaşte şi în special „gnomi", adică pitici bărboşi cu scufiţă colorată pe cap, unii în picioare, alţii culcaţi sau aşezaţi pe ciuperci şi ele colorate în

---

[53] *Ibidem.*
[54] Florian Georgescu şi Paul Cernovodeanu, *op. cit.*, p. 21.
[55] Frédéric Damé, *Bucarest en 1906*, Bucarest, 1907.

roşu cu pete albe. O parte din aceste ornamentaţii le-am apucat şi noi în vremea tinereţii.

Mai putem aminti că în grădina din spatele casei se afla, ca şi altădată pe dealul Mitropoliei, pe un bloc de marmură, un ceasornic solar, cu un mic tun în care se punea praf de puşcă şi care la miezul zilei, vara, sub acţiunea razelor solare, lua foc vestind ora 12.

* * *

Şi acum, după ce am văzut care au fost proprietarii acestor case şi terenuri în decursul timpului, precum şi construirea, compartimentarea şi înfăţişarea interioară şi exterioară a casei-palat Suţu, să vedem care a fost viaţa ce s-a desfăşurat în ea pînă în zilele noastre.

În a doua jumătate a secolului trecut, în mai toate casele boiereşti primirile se ţineau lanţ, variind ca fast şi periodicitate după averea şi starea socială a fiecăruia.

Încă din timpul vieţii — curînd după căsătoria fiului lor Grigore — părinţii i-au dat folosinţa clădirii din faţă, unde au putut face primiri şi a da serbări. Dovada o face cronica timpului prin dările de seamă ale recepţiilor date de Grigore şi Irina Suţu societăţii alese de atunci, toate arătînd fastul desfăşurat cu acel prilej.

Casa Suţu era una dintre primele în care s-au făcut primiri cu totul deosebite, datorită faptului că proprietarii posedau o avere mare care le aducea însemnate venituri.

Cu prilejul unui bal mascat dat la 16 februarie 1862, renumitul violonist şi compozitor Wiest a compus un cadril, inspirat din opera „Bal mascat" de Verdi, care s-a tipărit cu următorul cuprins pe care îl reproducem cu titlu de curiozitate: „Bal masqué de Verdi, quadrille composé et dédié avec le plus profond respect à madame Irène de Soutzo par Louis Wiest, arrangé pour le piano par François Lorenzo, executé pour la première fois le 16 février 1862, à l'occasion du bal costumé chez monsieur Grégoire de Soutzo".

Pe coperta cadrilului tipărit se afla o gravură unde diferite persoane costumate şi mascate intră într-un salon în care se vede în fund o oglindă de mari dimensiuni şi un policandru atîrnat în tavan. Foarte probabil o încercare de redare a unuia din cele două mari saloane de primire.

Primiri cu totul deosebite în afară de cele din casa Suţu, erau ale Elenei Oteteleşanu în casele de pe Podul Mogoşoaiei, transformate după 1900 în renumita terasă Oteteleşanu, cu întinsa-i grădină în care trupa de operetă Grigoriu a înveselit ani de zile o lume întreagă, şi în locul căreia s-a ridicat în 1933 Palatul Telefoanelor.

Iată cum se exprima Constantin Bacalbaşa, în 1927, în lucrarea sa „Bucureştii de altădată": „S-a dus epoca aceia — şi nu sînt decît 45 de ani — cînd în două mari saloane aristocratice, în salonul prinţesei Grigore Suţu din strada Colţei şi în salonul doamnei Oteteleşanu din Calea Victoriei — astăzi Terasa Oteteleşanu — trecea întreaga societate de sus a ţării.

Recepţiile şi balurile acestor două aristocrate erau evenimente şi n-au fost niciodată egalate, necum întrecute. Tot Bucureştiul — după cum se spunea atunci — defila în aceste două case, şi nu era om de rasă, om de naştere boierească sau chiar burghez ajuns sau intelectual cu vază care să nu fie invitat la marile serbări date de gazde" [56].

---

[56] Constantin Bacalbaşa, *op. cit.*, vol. II, p. 138.

Primiri deosebite erau şi acelea date de Zoe Slătineanu „o bogătaşă din înalta societate“ [57], de George Bibescu (fiul domnului cu acelaşi nume) — căsătorit cu Valentina de Bauffremont şi care sosise de curînd din Franţa unde participase la Războiul franco-german din 1870 — în palatul brîncovenesc de pe cheiul Dîmboviţei (în dreapta Tribunalului), acolo unde pînă acum vreo trei decenii se mai puteau vedea temeliile proiectatului palat al Senatului, înlocuite în zilele noastre prin înalta clădire a blocului „Gioconda“.

Atunci era vremea cînd totul dansa, cînd totul se învîrtea; frenezia dansului ajunsese la culme. Valsurile neîntrecute ale lui Strauss, pline de ritm şi languroase cerînd parcă mîngîieri, făceau ca femeile să se lase a fi purtate în vîrtejul muzicii de către cavalerii lor, care le conduceau într-o atmosferă îmbăiată în armonia sunetelor muzicale, cu adaosul gingăşiilor şoptite la ureche.

După spusele lui Emanoil Hagi Moscu, la soţii Suţu se făceau primiri în toate duminicile. El, înmănuşat ca de obicei, primea pe invitaţi la capul de sus al scării, iar soţia sa, aşezată pe o canapea, primea înclinări şi sărutări de mîini. Cu prilejul balurilor însă nu stătea o clipă locului, cerceta bufetul şi lua măsuri să nu lipsească nimic şi se ocupa de persoanele care nu dansau.

În timpul carnavalului, în toate joile aveau serată dansantă, la care luau parte invitaţi mai puţin numeroşi, oarecum aleşi.

Apoi mai dădeau două mari baluri dintre care unul costumat. Cel mai deosebit era cel din 30 ianuarie, de ziua onomastică a lui Grigore Suţu. În seara acelei zile, ca la balurile mari, se deschideau toate saloanele inclusiv cel roşu cu brocart şi celălalt galben cu stucaturi şi oglinzi de mari dimensiuni.

La acel bal, uneori, domnitorul şi doamna le făceau cinstea să ia parte. Atunci Grigore Suţu, cu puţin înainte să sosească înalţii oaspeţi, îi aştepta la intrarea de jos, fără mănuşi, deoarece domnul îi întindea, nu ştim dacă numai două degete potrivit obiceiului păstrat pînă la sfîrşitul vieţii sau mîna întreagă, iar el ţinînd în mînă un candelabru cu lumînări aprinse şi precedînd perechea domnească, urca scara de-a-ndărătelea pînă la intrarea salonului de recepţie, unde li se înclina Irina Suţu. Invitaţii, în aşteptare, erau înşiraţi de-a lungul pereţilor salonului, iar perechea domnitoare făcea ocolul acelui cerc găsind pentru fiecare cîteva cuvinte.

Într-o scrisoare din 1870 a Irinei Suţu trimisă familiei Hagi Moscu se spune că domnul a venit la serată însoţit de fratele său, principele Frederic, dar că doamna s-a scuzat fiind suferindă.

Pe lîngă aceste serate de dans şi primiri, se mai dădeau serate artistice la care participau cîntăreţi sau actori români sau străini care veneau să dea anumite spectacole la Bucureşti.

Se mai înjghebau şi alte serate artistice şi comedii de salon cu interpreţi numai dintre invitaţi, care împlineau minunat roluri de actori sau cîntăreţi. Trebuie mărturisit însă, din păcate, că tot dialogul şi acţiunea se desfăşurau numai în limba franceză care era obişnuită în protipendada de atunci.

Cine vrea să aibă o idee mai amănunţită despre felul de primire din casa Suţu, despre fastul desfăşurat cu acel prilej şi de aspectul ce-l dobîndea palatul atît ca lume cît şi ca toalete, se poate documenta citind cronicile timpului, ale lui Claymoor (alias Mişu Văcărescu) şi ale lui Ulysse din Marsillac care, amîndoi, participau ca invitaţi.

Tot aşa, un călător străin, suedez, sub a cărui calitate de furnizor de materiale militare cam în toate statele Europei se ascundea şi un subtil infor-

---

[57] *Ibidem*, p. 48.

mator politic, într-o lucrare a sa, publicată sub pseudonimul Topchi[58], vorbind despre societatea bucureşteană, se exprimă astfel privitor la primirile din palatul Suţu: „domnul şi doamna Grigore Suţu au cea mai bogată şi mai primitoare casă din Bucureşti. Acolo întîlneşti tot oraşul, fără deosebire de partid politic, fapt neobişnuit. Te afli pe teren neutru, ceea ce adaugă un farmec deosebit acestor splendide recepţii. Casa aşezată în cel mai frumos cartier al oraşului, înconjurată de o vastă grădină, izbeşte dintru început privirea. După ce urci splendida scară prin care pătrunzi în sălile de bal, îţi dai seama că interiorul acestei senioriale aşezări corespunde cu înfăţişarea sa exterioară. O imensă oglindă se desfăşoară pînă aproape de tavan, iar acolo sus afli o înşirare de saloane, precum două mari săli pline de lume. Cele mai frumoase femei îmbrăcate în minunate toalete îţi trec înaintea ochilor".

După ce face aprecieri asupra eleganţei femeilor, cît şi asupra reputaţiei unora dintre ele, dă o înşirare de nume din care spicuim următoarele:

„Iza de Herz [fiica lui beizadea Mitică Ghica], după părerea tatălui său, a făcut o mezalianţă, căsătorindu-se cu baronul de Herz de origină israelită. Doamna Maria Suţu, o călăreaţă intrepidă, în jurul căreia se roteşte un tînăr avocat, Alexandru Marghiloman... Cealaltă femeie are un aer aproape obraznic, cu ochii în formă de migdală, oblic aşezaţi, amănunt care dă feţei sale o oarecare originalitate, este d-na Simca Lahovari, persoană foarte „en vogue". Este foarte bine îmbrăcată şi mai cu seamă cu un corp admirabil — îndrăznesc să mă îndoiesc, după cum se spune, că talia sa frumoasă ar fi opera unei iscusite croitorese. D-na Lahovari are reputaţia de a fi o femee foarte cu duh şi cît se poate de amuzantă, după cum nu i se aduce învinuirea de a fi uşă de biserică. Lîngă această doamnă este aşezată d-na Ghica, sora reginei Natalia a Serbiei. Mai mult chiar decît augusta sa soră, cu capul ei de camee antică este, poate, chiar mai frumoasă. Nu i s-a pus niciodată nimic în socoteală". Topchi mai spune apoi că a fost „prezentat unei femei micuţe, slabă, aproape transparentă dar care nu este lipsită de vino încoace, d-na colonel Lahovari" [este vorba de soţia viitorului general Iacob Lahovari]. Şi aşa mai departe. A înşira pe toţi oaspeţii, ar urma să amintim multe nume bucureştene. Cît priveşte pe călătorul nostru, fără îndoială că, pentru a putea face asemenea aprecieri, era însoţit de un binevoitor care-l punea în curent cu obişnuitele informaţii de salon, spre a nu le zice clevetiri.

Primirile soţilor Suţu nu se mărgineau numai la palatul din Uliţa Colţei. În ziua de Sf. Irina, în luna mai, Irina Suţu primea în casele sale din Brăila, la care lua parte tot ce avea oraşul mai ales. De acolo se ducea să petreacă o parte din vară la moşia lor Grebănul din judeţul Rîmnicu Sărat.

În iernile cînd soţii Suţu plecau din Bucureşti la Nisa, Paris sau Atena dădeau şi acolo primiri.

În afară de proprietăţile moştenite amintite, Grigore Suţu clădise la Sinaia, în plin centru, aproape de parc, o frumoasă vilă, unde petrecea o bună parte din timpul verii. Şi aici perechea Suţu avea zilnic dejun sau cină cu invitaţi, joia şedinţă muzicală, iar duminica serată dansantă. Sinaia, în această epocă, fusese aleasă ca reşedinţă de vară a familiei domnitoare, astfel că tot corpul diplomatic (mult mai redus decît cel de astăzi) şi protipendada îşi făcuseră frumoase vile în această localitate, care se înfrumuseţa şi se mărea de la an la an.

---

[58] Topchi, *A travers l'Orient et l'Occident (Récit de huit années de voyages)*, Saint-Petersbourg, 1888, p. 98.

Soții Suțu au fost o pereche de oameni privilegiați ai soartei, cărora viața le-a surîs, neducînd grija zilei de mîine; au trăit în mare belșug satisfăcîndu-și orice dorință. Singura lor mîhnire a fost lipsa de urmași.

În ceea ce privește înfățișarea era o pereche cu totul nepotrivită. El avea o statură scundă din care cauză — pentru a veni în ajutor naturii care-l vitregise în această privință — purta încălțăminte cu tocuri înalte.

Îmbrăcămintea era întotdeauna foarte îngrijită și nu ieșea niciodată fără pălărie înaltă pe cap. La gît purta papion sau cravată cu picățele, iar în mîini mănuși albe și un baston de fildeș. Ceasornicul de aur era ținut de un lanț gros, tot de aur, care trecea dintr-o parte în cealaltă a vestei.

Avea un nas coroiat, foarte pronunțat (semănînd la față cu mama lui), părul brun pe care, în tinerețe, îl purta cu cărare într-o parte, iar mai apoi îl dădea peste cap.

Soția, dimpotrivă, era înaltă, subțire, cu un obraz oval, păr bogat castaniu închis. Fusese frumoasă în tinerețe, dar un ulcer la stomac de care suferea și care i-a pricinuit moartea, o schimbase în ultima vreme.

Datorită acestei izbitoare deosebiri de statură, erau porecliți: Turcul și Cămila. De altfel, în toate fotografiile lor, Irina Suțu apare întotdeauna așezată pe un scaun sau fotoliu, iar soțul ei în picioare, pentru a nu se observa diferența de statură, de pe urma căreia li s-a dat porecla amintită.

Și tot după spusele lui Emanoil Hagi Moscu, soții Suțu erau o pereche care în toate privințele ieșea din comun, din cadrul obișnuit al timpului în care trăiau. Aveau un echipaj unic, un landou mare și spațios comandat la Viena, cu scările care se scoborau și se ridicau după ce te urcai în el. Pe ambele uși se afla pictată stema familiei.

Landoul era tras de doi cai mari, de obicei negri, fără pereche în București. Caii aveau un harnașament foarte luxos, iar opritorile erau confecționate dintr-un lanț argintat, al căror vîrf atîrna la capătul oiștei, și care, în timpul trapului cadențat al cailor, produceau un zgomot foarte plăcut. Acest zăngănit era vestitor că trece trăsura lui Suțu.

Pentru a-și înălța statura, Grigore Suțu avea în trăsură, în partea lui, o pernă pe care se așeza și, totuși, trăsura fiind cam adîncă, abia i se vedea capul și pălăria înaltă.

În zilele cînd nu aveau primiri, și timpul era frumos, făceau vizite și ieșeau la plimbare la Șoseaua Kiseleff, loc de întîlnire al protipendadei. Atunci, pe o capră înaltă a landoului stătea vizitiul Iancu, feciorul unui țigan fost rob. Iancu era un bărbat înalt, voinic, cu mustăți lungi negre, purtate orizontal — probabil întărite cu pomadă — îmbrăcat în livrea de culoare închisă, pantaloni cu dungă roșie și pălărie înaltă cu cocardă colorată.

La spatele landoului, pe un scaun mai ridicat, stătea nemișcat, cu brațele încrucișate Soliman, un arap tinerel, adus din Constantinopol, îmbrăcat turcește. Peste cămașa țesută cu fir aurit avea vestă scurtă, pantaloni și fes pe cap. Cînd se oprea trăsura, Soliman se dădea jos și scoborînd scara, ajuta stăpînilor să coboare. La urcare tot el îi ajuta și după ce închidea ușile landoului, se urca la locul lui, luînd din nou poziția de sfinx.

Soliman era un tip timid, foarte respectuos și iubit de toată lumea care venea în casa Suțeștilor. Ca să-i ridice nivelul de prezentare, Irina Suțu îi dădea lecții de limba franceză. La moartea ei, i-a lăsat o sumă de bani cu care Soliman, înapoiat la Constantinopol, a deschis o prăvălie de covoare. Cînd întîmplător întîlnea un român în trecere prin Constantinopol, pe care-l cunoscuse la foștii săi stăpîni, nu știa cum să-și manifeste bucuria.

Uneori în locul lui Soliman, ca însoţitor, era un albanez chipeş, înalt, cu fustanelă, cu pistol cu cremene şi iatagan la brîu, îmbrăcat după vechiul şi pitorescul port arnăuţesc.

Frédéric Damé, în lucrarea sa, vorbind despre luxul echipajelor din Bucureşti, spune că prinţul Suţu, Petrovici-Armis şi Nicolae Hagi Moscu „erau însoţiţi de un albanez în mare ţinută". [59]

Irina Suţu a murit la 28 septembrie 1891, iar soţul ei la 3 octombrie 1892. Amîndoi au fost înmormîntaţi în biserica ctitoricească din Suţeşti, proprietatea lor din judeţul Brăila.

După moartea lui Grigore Suţu, neavînd copii, palatul a trecut în proprietatea lui Constantin Suţu, nepotul său de soră (Smaranda), cum am arătat mai sus, căsătorită cu Dimitrie Soutzo din ramura grecească rămasă la Atena. Acest Constantin (1841—1914), fost ofiţer în Grecia, poreclit „palicarul", s-a căsătorit în 1877 cu Maria Romalo, decedată octogenară în 1928.

De la aceasta, proprietatea a trecut în patrimoniul fiului lor Grigore (1878—1916), ofiţer de cavalerie în armata română, mort înecat în Balta Albă. Din căsătoria acestuia cu Elisabeta, fiica unui general grec, s-a născut Constantin Suţu, ultimul proprietar al palatului, care, în 1932, l-a vîndut băncii Chrissoveloni iar aceasta, după cîţiva ani de folosire, l-a cedat Primăriei pînă în 1942, cînd i-a luat locul C.E.C.-ul. După 1948 şi-a mai găsit găzduire în acest palat Institutul de construcţii, pînă la sfîrşitul anului 1956 cînd Primăria Capitalei l-a desemnat de sediu al Muzeului de istorie şi artă al municipiului Bucureşti.

După o restaurare în 1957—1958 făcută cu o deosebită atenţie, sub conducerea Direcţiei generale a monumentelor istorice, muzeul şi-a mutat birourile şi o parte din colecţii aici, funcţionînd fără întrerupere pînă în prezent. [60]

CASA LUI ION GHIORMA NEGUŢĂTORUL, DE PE CALEA TÎRGOVIŞTEI

Trecătorul care porneşte din Calea Victoriei pe Calea Griviţei, mergînd încet şi atent, în scurtă vreme, ar fi putut vedea pe partea dreaptă, o casă veche şi destul de interesantă. Dar pînă ar fi ajuns la aceasta trecea mai întîi pe lîngă localul Ministerului de Finanţe (fosta casă Grigore Romanit), care de la cutremurul din 1940 şi pînă în anul 1955 a fost abandonat din cauza şubrezirii, iar apoi renovat a devenit Muzeul Colecţiilor de Artă. Apoi, trecem pe lîngă impunătoarea clădire a Curţii de Conturi, căreia mai adăugîndu-i-se un etaj şi făcîndu-i-se oarecari renovări, a fost transformată în spitalul „Carol Davila". În sfîrşit, după cîteva proprietăţi mărunte şi fără prea mare importanţă, va ajunge la casa despre care e vorba. Aceasta are o arhitectură neobişnuită zilelor noastre: numai parter, cu ferestrele situate la o înălţime mai mare de un metru jumătate, aşa cum se construiau casele altădată şi în special cele aflate pe uliţele pavate cu lemn. Totul pentru dublul motiv: întîi să nu fie prea la îndemîna răufăcătorilor şi în al doilea rînd, pentru ca geamurile să nu fie stropite şi murdărite cu noroi de caleştile şi călăreţii

---

[59] Frédéric Damé, *op. cit.*

[60] Florian Georgescu şi Paul Cernovodeanu, *op. cit.*, p. 25.

ce treceau în viteză pe uliţa podită cu bîrne groase, sub care noroiul şi apa murdară se găseau din belşug.

Casa lui Ion Ghiorma, fiindcă despre ea este vorba, este situată între şcoala de Arte Frumoase [fosta casă a comitelui Nicolae Rosetti] şi între o construcţie cu mai multe etaje, lipită de clădirea în care foarte multă vreme şi-a avut sediul Corpul V Armată.

După aspect şi anumite ornamentaţii de tencuială împrejurul ferestrelor şi dedesubtul streaşinei, se pare că ar fi cam de 170 ani vechime. Dar aceasta nu ne mulţumeşte, ci trebuie să ştim mai mult. Deci, căutînd pe unii din urmaşii foştilor proprietari, am putut afla următoarele: pe la începutul secolului al XIX-lea, casa era proprietatea neguţătorului *Ion Ghiorma*, despre care nu ştim dacă o avea prin cumpărare sau o construise el personal.

Ion Ghiorma, cu toate că nu avea nici o legătură cu vechea familie boierească a marelui ban Ghiorma din timpul lui Matei Basarab (între 1646—1655), fiindcă Ghiorma era doar *prenumele* acelui dregător, întemeietorul familiei Alexeanu — era un om cu stare materială frumoasă, fapt care se vede din mărimea casei şi numărul camerelor ce avea. El era căsătorit cu o grecoaică, după numele de familie Nicola, şi avea o singură fiică, Tudora, pe care măritînd-o cu Vasile Dulgherul, a înzestrat-o cu aceste case. Mai tîrziu, la o anumită vîrstă, cînd se pare că Tudora era bătrînă şi fără moştenitori, neavînd cui să lase casa, o vinde unui vecin, cu intenţia probabil, să trăiască mai bine ultimii ani ai vieţii cu banii ce-i va căpăta.

Actul de vînzare e din 10 iulie 1834. În el se spune că Tudora, de bunăvoia ei şi a bărbatului său, a vîndut casa şi locul dimprejur ce se află „*pe drumul cel mare al uliţii Tîrgoviştei*" din mahalaua Popii Radului, coconului *Matache Coadă*. Este cazul să amintim că mahalaua Popii Radului este una şi aceeaşi cu mahalaua Manea Brutaru de mai tîrziu, dar care în acea vreme se numea aşa, desigur, după numele preotului care păstorise mult la biserica din apropiere, a cărei clopotniţă era la cîţiva zeci de paşi peste drum de casa ei. Cumpărătorul Matache Coadă este amintit „cocon", adică nu era căsătorit şi era feciorul bătrînului boier Coadă, care mai trăia la acea dată.

Casa era situată cu faţada pe Uliţa Tîrgoviştei, în spate avea o mică grădiniţă cu flori, iar în faţă un loc de trecere pentru căruţe care făcea legătura dintre stradă şi imensa curte, de patru, cinci ori mai lungă decît lăţimea. Partea dinspre „soare-răsare", lungă de zece stînjeni şi partea din fund se învecina cu proprietatea „numitului boier" cumpărător, iar cealaltă dinspre „soare-apune" cu casa cocoanei Zinca.

În actul de vînzare, Tudora, soţia lui Vasile Dulgherul, arată că a luat 3 400 lei pentru casă, primind toţi banii deplin în mîna ei. Iar ca o încheiere a actului şi o mai deplină întărire a lui, ea spune următoarele: „Deci, să aibă dum[nea]lui a stăpîni, cît şi tot neamul dum[nea]lui, în bună pace ca un lucru ce eu am vîndut de a mea bunăvoie. Iscălind prin punerea degetului eu şi bărbată-mieu, precum şi cîte rude am, care mai în jos să văd iscăliţi. Neavînd alte rude şi copii au iscălit şi preoţii mahalalei de martori".

Pe acest act se văd semnăturile, prin punere de deget, ale Tudorei, fata lui Ion Ghiorma şi a soţului ei, Vasile Dulgherul, a celor doi unchi ai ei, fraţi cu maică-sa, Ene şi Dinu Nicola, şi semnătura personală a preotului Ioan, care a fost de faţă la această vînzare. Mai tîrziu, după termenul legal, actul a fost întărit de Logofeţia cea mare a Dreptăţii, la 4 decembrie 1834.

Stăpînirea lui Matache Coadă asupra acestei proprietăţi n-a fost însă de lungă durată, fiindcă se pare că el s-a prăpădit, iar soţia sa, văduvă, în noiembrie 1847, vinde aceleaşi case de mai sus lui Constantin Crăsnaru cu

800 galbeni împărăteşti. Acest Constantin Crăsnaru era un om foarte bogat şi avea în proprietate mai multe case mari pe strada Sfinţii Voievozi [fost Emigrantului] dintre care, cîteva renovate, se mai văd şi astăzi.

Constantin Crăsnaru cu soţia sa Ecaterina a avut patru copii: Eliza, George, Ion şi Pandele. Pe Eliza a căsătorit-o cu magistratul Tase Popescu, căruia i-a dat ca zestre alte case; dar şi acestea din Uliţa Tîrgoviştei după oarecare timp au intrat în stăpînirea soţului ei, fiindcă îi împrumutase pe cumnaţii săi cu vreo zece mii lei pe care aceştia nu i-au mai plătit. Casele fiind scoase la vînzare prin licitaţie, în mai 1877, au fost adjudecate pe seama magistratului Tase Popescu, care a dat o sumă mai mare decît ceilalţi amatori.

În actul de vînzare, prin licitaţie, se spune că proprietatea de pe Uliţa Tîrgoviştei 28 [actualmente 24] din mahalaua Manea Brutaru de data aceasta, se compune dintr-un loc mare cu groapă în fundul curţii şi din „case construite din zid solid, compuse din cinci camere şi un antreu, învelite cu tinichea şi dedesubt pivniţă; alături alte case tot de zid compuse din două camere şi cuhnie [bucătărie] învelite cu olane, grajd şi şopron de zid învelit cu olane".

Mai tîrziu, prin căsătoria Alexandrinei, — fiica magistratului Tase Popescu şi a soţiei sale Ecaterina, născută Crăsnaru, — cu Niculae Budişteanu, fost Consilier şi Preşedinte la Curtea de Apel din Bucureşti, casa lui Ion Ghiorma de pe Uliţa Tîrgoviştei a intrat în stăpînirea familiei Budişteanu, care n-are nici o legătură cu cealaltă familie care poartă acelaşi nume şi care posedă o casă cam de aceeaşi vechime tot în mahalaua Manea Brutaru, mult mai arătoasă şi mai pretenţioasă, o adevărată casă boierească.

Informaţiile orale cît şi cercetarea actelor, în legătură cu casa lui Ion Ghiorma, mi-au fost puse la dispoziţie de fraţii: Nicolae, Dimitrie şi Alexandru feciorii lui Nicolae Budişteanu, distinşi cărturari şi oameni de suflet, a căror vîrstă varia între 70 şi 80 de ani.

Casa negutătorului Ion Ghiorma a fost martoră atîtor generaţii ce-au trecut prin ea şi prin faţa ei: boierime cît şi prostime; domni în caleşti aurite sau simpli robi, ţigani înhămaţi la sacaua de apă.

Desigur, prin faţa ei, — fiindcă acesta era drumul ce ducea la Tîrgovişte, — au trecut pandurii lui Tudor Vladimirescu şi răsculaţii străini de sub conducerea prinţului Alexandru Ipsilanti, atunci cînd se retrăgeau din faţa turcilor ce veneau în Principate să pedepsească aspru ambele tabere.

Uliţa Tîrgoviştei şi-a păstrat vechiul nume pînă în 1878 cînd a fost numită *Calea Griviţei* în amintirea localităţii unde românii au făcut minuni de vitejie în războiul cu turcii, pentru independenţa ţării.

Casa lui Ion Ghiorma era printre puţinele clădiri vechi din Bucureşti, ce se mai păstrează, motiv pentru care, în ultimul timp, a şi fost restaurată.

CASA DE PE PODUL MOGOŞOAIEI ÎN CARE A CONCERTAT FRANZ LISZT, LA 1847

Pe Podul Mogoşoaiei, actualmente Calea Victoriei, veche arteră de circulaţie a Bucureştilor, pe la începutul secolului trecut începuseră să se înşire ca mărgelele pe aţă şi în partea sa nordică casele arătoase ale boierilor. Sînt case mari cu camere multe şi salon de primire, bogat mobilate după model occidental, vienez sau parizian, cu nenumărate dependinţe pentru numeroşii oameni de serviciu, în special robi ţigani, şi cu imense curţi, dintre

care unele atingeau o suprafaţă de la patru pînă la zece mii de metri pătraţi.

Casa boierească, lipsită de ornamentaţii arhitecturale, — situată între casa generalului George Manu şi casa Faca (închiriată multă vreme Legaţiei Italiei), care face colţul cu strada numită azi Lt. Lemnea, fostă George Manu şi mai înainte Strada Verde, — e casa renumitei prinţese Cleopatra Trubetzkoi.

Generaţia noastră a apucat această casă aşa cum se vede şi azi, simplă, masivă şi spoită totdeauna în alb; în ultimul timp i s-a schimbat culoarea în gălbui. Cum va fi arătat altădată şi cînd anume precis a fost construită nu ştim; cel mult putem spune că, construcţia ei datează din prima jumătate a secolului al XIX-lea.

În această casă a locuit prinţesa Cleopatra Trubetzkoi pînă la moarte. Strănepoată şi nepoată a trei domni, ea este fiica marelui ban Costache Ghica[61], căsătorit cu Ruxandra Cantacuzino şi unul din numeroşii copii ai lui Dumitrache Ghica (1718—1808) frate cu Grigore III Ghica domnul Moldovei, cel decapitat de turci în 1777.

Din cele trei căsătorii, Dumitrache Ghica a avut 24 copii[62] din care au trăit 14, iar din aceştia Costache, tatăl Cleopatrei Trubetzkoi, era cel mai mare fecior, frate vitreg cu foştii domni ai Ţării Româneşti, Grigore Ghica (1822—1828) şi Alexandru Dim. Ghica (1834—1842), fost mai tîrziu (1856—1858) şi caimacam al ţării.

Costache Ghica * zis Brigadierul[63], deoarece servise în armata rusească unde căpătase *cin* (grad) de general de brigadă, după moartea tatălui său întîmplată în 1808, deveni proprietarul casei aflată pînă nu de mult în faţa actualei săli „Comedia" a Teatrului Naţional, în care, timp de mai multe zeci de ani şi-a avut sediul „Clubul Tinerimii".

În 1812, după arderea palatului domnesc (Curtea Nouă) din Dealul Spirii, Ioan Vodă Caragea, negăsind o clădire mai nimerită, închirie casele lui Costache Ghica şi se mută în ele.

Cleopatra Trubetzkoi s-a născut probabil în această casă, în ultimii ani ai secolului al XVIII-lea, şi a fost botezată de una din rudele sale, poate de Cleopatra Filipescu, căsătorită prima dată cu Nicolae Cantacuzino şi a doua oară cu un Ghica, sau poate de cealaltă Cleopatra, născută tot Filipescu, dar căsătorită cu generalul Fonton. Se pare că în această casă şi-a petrecut copilăria Cleopatra Ghica şi acolo a auzit ea multe din întîmplările acelor ani care au zbuciumat atît de mult principatele noastre.

Poate că încă nu trecuse ocupaţia rusească din 1806—1812, terminată prin Pacea de la Bucureşti, încheiată între ruşi şi turci, şi nici Ioan Vodă

---

[61] Octav George Lecca, *op. cit.*, planşa 40.

[62] C. Gane, *Trecute vieţi de doamne şi domniţe*, Bucureşti, vol. III, p. 118.

* După informaţiile genealogistului George D. Florescu: *Dumitrache Ghica* a murit la 29 decembrie 1808 şi a fost înmormîntat la 2 ianuarie 1809.

Costache Ghica s-a născut în Bucureşti la 1754 şi a murit la Braşov în 1822. A fost căsătorit cu Ruxandra, fiica lui Radu Cantacuzino.

Copiii acestora sînt:

1. *Maria* căsătorită cu Theodor Văcărăscu-Furtună.
2. *Scarlat* necăsătorit, fără urmaşi.
3. *Matei* mort în 1823; căsătorit de două ori: 1. Elisabeta Văcărescu; 2. Zoe Băleanu în 1811, de care a divorţat în 1815.
4. *Cleopatra* căsătorită cu prinţul Sergiu Trubetzkoi.
5. *Elena* căsătorită cu Nicolae Glogoveanu.
6. *Sultana* căsătorită cu Constantin Zefcari.
7. *Ecaterina* căsătorită cu Ion Bărcănescu.

[63] Gheorghe Crutzescu, *op. cit.*, p. 144.

Caragea nu închiriase casa, cînd frumoasa şi bogata rudă domnească, Cleopatra Ghica, a fost căsătorită[64] cu prinţul Sergiu Trubetzkoi. Tatăl său, care desigur cunoştea şi limba rusă şi avea simpatie pentru nobilimea rusă în mijlocul căreia îşi petrecuse cîţiva ani, a considerat că a făcut o bună partidă căsătorindu-şi fiica cea mai mare cu un reprezentant al uneia din cele mai înalte familii nobiliare din Rusia.

După nuntă, care desigur, a fost una din cele mai renumite din acea vreme, cu participarea protipendadei din ţară şi a rudelor sau cunoscuţilor mirelui, tomnaticul prinţ, probabil ofiţer în armata de ocupaţie, şi-a luat frumoasa şi tînăra soţie şi a plecat cu ea în Rusia, ducînd o viaţă de belşug şi lux în marea şi numeroasa nobilime rusească.

Desigur că a trăit în Rusia într-un palat frumos, cu mobilier luxos şi s-a bucurat de venitul unor întinse moşii. Dar această mulţumire n-a fost de lungă durată, fiindcă soţul ei, fiind cam bolnăvicios şi mult mai în vîrstă decît ea, a murit mai devreme. Rămînînd văduvă, fără să ştim precis cînd, avînd nevoie de destindere sufletească, Cleopatra s-a dus în Franţa şi s-a stabilit la Paris unde, după moda timpului, îşi avea salonul său de primire. Acolo, printre scriitorii tineri din acea vreme, venea şi Lamartine, iar la una din şedinţe a avut marea plăcere să asculte pe prinţesă citindu-i poezia *Lacul* în traducere românească făcută chiar de ea[65].

Dorul de patrie însă a făcut-o să se întoarcă în ţară şi să se stabilească în Bucureşti în casa ei de pe Podul Mogoşoaiei. Probabil că a fost îndemnată la această întoarcere şi de unchiul ei Alexandru Dim. Ghica care, în 1834, ajunsese domn al ţării.

După cum se vede dintr-un portret[66] de epocă, Cleopatra Trubetzkoi era o femeie excepţional de frumoasă. Avea un obraz alb ca laptele, încadrat de zulufii unui păr negru şi mătăsos. Foarte elegantă, purta cele mai noi toalete comandate direct la Paris; pălăriile sale de catifea sau mătase, în tonul rochiilor, erau împodobite cu penaj alb de struţ, iar ca o notă caracteristică a bogăţiei şi a vremii, purta nenumărate bijuterii de preţ, inele, brăţări şi o splendidă cruce cu briliante la gît *.

Relativ tînără şi foarte frumoasă la întoarcerea ei în ţară, neavînd copii, Cleopatra ar fi putut să se recăsătorească, fiind dorită de atîţia boieri de frunte. În vanitatea ei însă, a preferat să rămînă văduvă, ca să nu renunţe la titlul de prinţesă. Asta nu înseamnă că era lipsită de sentimentul dragostei şi că nu avea afecţiune pentru nici un bărbat. Deşi nu putem preciza dacă a avut sau nu vreun prieten în intimitatea sa, totuşi dintr-o mărturie a timpului

---

[64] George Fotino, *Din vremea Renaşterii naţionale a Ţării Româneşti. Boierii Goeşti*. Bucureşti, 1939, vol. II, p. 96 nota; arată că Billecocq Adolphe Etienne (1800—1874), consul general al Franţei în Ţara Românească, unde a stat în perioada 1839—1846, spune că prinţesa Cleopatra Trubetzkoi s-a căsătorit în 1828(cf. Hurmuzaki, vol. XV, partea II, Bucureşti, 1913, p. 1035). Acesta însă nu avea de unde şti precis, fiindcă în acea vreme nu era în ţara noastră, şi apoi, Cleopatra, născută în 1786 (cf. Petre Gîrboviceanu, *Şepte biserici cu averea lor proprie*, Bucureşti, 1904 planşa I cu genealogia familiei Ghica), ar fi fost prea bătrînă, în vîrstă de 42 ani, ca să se căsătorească tocmai atunci. Tot el, într-un raport al său, din 17 noiembrie 1844, trimis la Paris ministrului de Externe Guizot, spune printre altele că soţul Cleopatrei Trubetzkoi (cousine germaine cu domnul Gheorghe Bibescu) era „frère cadet“ cu faimosul prinţ Trubetzkoi implicat în conspiraţia de la 1825 (mişcarea decembristă), care a fost exilat în Siberia.

[65] G. Bogdan-Duică. *Scrisori din Bucureşti. Cîteva momente din istoria salonului românesc*, în „Luceafărul“, anul V(1906), p. 10, pp. 209—214.

[66] George Fotino, *op. cit.*, vol. I, p. 10

* George D. Florescu ne-a comunicat că acest portret a fost cumpărat de Muzeul Municipal, prin 1935, de la d-na Grădişteanu, strănepoata Cleopatrei Trubetzkoi.

ştim că era sentimentală şi că îi plăceau bărbaţii manieraţi, sensibili şi culţi. Acest fapt reiese din scrisoarea Anei Racoviţă, trimisă în 1839 fratelui ei Ştefan Golescu, în străinătate, în care-i spune: „Cleopatra Trubetzkoi spune că numai tu îi placi şi că Nicolache [Nicolae C. Golescu] nu i-a făcut aceiaşi impresie. Vrea pe cineva care să ofteze mereu, să fie sentimental "[67].

Fiind o femeie bogată, cultă şi extrem de manierată şi avînd o casă încăpătoare, mobilată luxos după moda pariziană, tînăra văduvă a deschis salon de primire şi la Bucureşti, după cît se pare chiar în anul întoarcerii sale în ţară.

În salonul ei, la care participa tot tineretul progresist din acea vreme, se discutau probleme la ordinea zilei, se făcea trecerea în revistă a chestiunilor interne şi externe, se citea literatură, poezie, proză şi teatru şi se asculta muzică. Bineînţeles că nu se trecea cu vederea nici moda pariziană, precum şi alte probleme mărunte.

Dintre scriitorii timpului, I. Heliade Rădulescu, Cezar Bolliac şi Grigore Alexandrescu au participat regulat la şedinţele sale şi nu puţine din producţiile lor literare din acea epocă au fost citite acolo pentru prima dată. Cu toate că nu avem nici o însemnare despre alţi scriitori din Ţara Românească care au frecventat acest salon, bănuim totuşi că printre cei amintiţi a fost şi Ion Ghica; el nu era străin de nici o mişcare literară şi artistică din ţara noastră şi n-ar fi putut s-o ocolească pe Cleopatra Trubetzkoi, cu care era rudă şi în raporturi de bună prietenie. Mihai Kogălniceanu şi Vasile Alecsandri, cînd veneau la Bucureşti, nu uitau de asemenea să treacă şi ei prin salonul prinţesei Trubetzkoi care, cu toate că îşi petrecuse mulţi ani în străinătate, era o bună româncă şi se bucura de orice progres al ţării sale.

În această vreme însuşi domnul Alexandru Dim. Ghica, unchiul ei, a sprijinit mult dezvoltarea artelor şi literaturii române, fraţii lui de asemenea, iar soţiile lor, Catinca banului Mihail Ghica (mama Dorei d'Istria) şi Mariţica spătarului Costache Ghica, în salonul de la curtea domnească şi în al lor personal încurajau literele, instrucţiunea şi manifestările culturale şi artistice de tot felul, tipărirea lucrărilor originale şi a traducerilor, în special din limba franceză.

Vara, cînd muncile agricole erau în toi, prinţesa Trubetzkoi îşi petrecea o parte din timp la moşia sa Băicoi unde, în frumoasa casă ce avea acolo, poftea pe literaţii noştri. Cezar Bolliac era un nelipsit şi în 1844, i-a lăudat talentul, priceperea, frumuseţea, precum şi bunătatea faţă de ţărani, dedicîndu i cîteva strofe dintre care reproducem pe cea mai reuşită:

„Iubită d-o capitală şi în cercuri adorată
Prin spirit, prin ştiinţă în toate şti domni!
Clăcaşii ţi se închină cu inima curată
Şi bardul priveghează cununi a-ţi împleti" [68].

Desigur aceste versuri ale lui Cezar Bolliac sînt naive pentru ziua de azi, dar interesante pentru vremea de atunci, cînd poezia era în faşă şi autorul lor era mai mult publicist decît poet.

În această vreme Cezar Bolliac ca şi Grigore Alexandrescu, spre deosebire de ceilalţi poeţi dinaintea lor, „cultivă specii literare noi, sub influenţa

---

[67] *Ibidem*, vol. I, p. 10; vol. II, p. 94.

[68] Cezar Bolliac, *Meditaţii şi poezii* (ediţie îngrijită de Petre V. Haneş), Bucureşti, Editura Minerva, 1915, p. 232—233, poezia „La princesse K. Trubetzkoi", Băicoiu, septembrie 1844.

poeziei franceze"[69], influenţaţi de scrierile lui Lamartine şi Boileau. Nota personală a lui Bolliac o constituie poeziile sociale. Un merit cu atît mai mare, cu cît pînă la el felul acesta de poezii n-a fost cultivat, iar după el abia cu trei—patru decenii mai apoi, cu mai mult talent desigur, dar nu cu străduinţa lui. În poeziile *Muncitorul*, *Sila* şi *Clăcaşii* „ne înfăţişează cu accente de realism, duse uneori pînă la melodramă, suferinţele îndurate de omul nevoiaş, de cînd se naşte pînă moare"[70].

Vizitatorii străini din acea epocă au cuvinte de laudă despre curtea domnească şi despre saloanele bucureştene printre care se numără desigur, la loc de frunte, şi acel al prinţesei Cleopatra Trubetzkoi. Iată ce spune în această privinţă prinţul Anatole de Demidoff în trecerea lui pe la noi, în drumul său de la Paris spre Petersburg: „Nu cunosc nici un oraş în Europa unde să se poată aduna o societate mai cu desăvîrşire plăcută, unde cel mai bun ton să fie totdeauna unit cu cea mai dulce veselie. Bunele maniere ale capului de familie, tonul graţios şi talentele femeilor, înlesnirea şi puritatea cu care se vorbesc limbile Europei Centrale, toate se unesc spre a vă convinge că această societate este deopotrivă cu toate societăţile cele mai deosebite ce se pot găsi în Europa".

Părerea lui Demidoff este confirmată de Dora d'Istria în *Femeile din Orient*[71] şi reprodusă de unele studii[72] mai noi.

Ne lipsesc date în legătură cu activitatea salonului între 1844 şi 1847, dar dacă nu le avem nu înseamnă că n-au existat, fiindcă, după cum vom vedea mai jos, ea a continuat.

În salonul ei se făcea şi asculta muzică aleasă. Virtuoşii români şi străini erau cei mai agreabili musafiri. Iar printre cei invitaţi la şedinţele muzicale, — după tradiţia rămasă în familie şi povestită nouă de George D. Florescu — n-a lipsit nici Dumitru G. Florescu (1827—1875), cel de-al patrulea fiu al marelui vornic Iordache Florescu şi al soţiei acestuia Anica, fiica lui beizadea Grigore M. Suţu.

Este imposibil ca tînărul Dumitru Florescu să nu fi frecventat acest salon şi să nu se fi produs acolo: el a putut fi invitat prin poetul Grigore Alexandrescu, prietenul ambelor familii, care desigur, a vorbit călduros prinţesei Trubetzkoi de meritele şi talentul său muzical. De altfel, cum s-a dovedit mai tîrziu, Dumitru Florescu a fost unul din puţinii şi talentaţii compozitori români din secolul al XIX-lea. Pentru priceperea şi calităţile lui muzicale, el a fost însărcinat în 1850 de domnul Barbu Ştirbei, ca împreună cu Ludovic Wiest, profesor german de muzică, „să alcătuiască un proiect de program pentru viitoarea Academie de muzică din Bucureşti". Dintr-un articol[73] scris de nepotul său George D. Florescu, aflăm că muzicianul, o fire sentimentală şi cu o voce sonoră de tenor liric, a făcut mai tîrziu frumoase studii muzicale la Paris cu profesori de seamă ca: Emile Chevé, Halévy, Lecouppey, Auber, Louis Perrot şi Levasseur şi a devenit „un adînc cunoscător al literaturii străine şi al muzicii occidentale".

---

[69] *Ibidem*, p. X

[70] *Ibidem*, p. XIII.

[71] Dora d'Istria, *Les femmes en Orient*, 2 vol., Zürich 1859—1860. Bartolommeo Cecchetti, bibliograful Dorei d'Istria, spune că s-a tradus în greceşte în 1861 şi în ruseşte în 1865.

[72] Radu Ionescu, *D-na Dora d'Istria*, în „Revista română", Bucureşti, 1862, vol. II' p. 21—22 şi G. Bogdan-Duică, *op. cit.*

[73] George D. Florescu, *Dumitru G. Florescu*, în „Ilustraţia", anul XVI (1927), nr. 135—141.

Şi tot în legătură cu activitatea muzicală a salonului mai sus amintit, probabil că şi vestitul pianist Leopold Mayer [74] care a dat cîteva concerte în Bucureşti, în 1843, s-a produs şi în salonul prinţesei Trubetzkoi. Dar dacă pe acesta numai îl presupunem, apoi ştim sigur că marele compozitor Franz Liszt, în 1847, în drumul lui spre Petersburg, trecînd prin Principatele noastre, a dat primul său concert în Bucureşti în salonul acestei femei culte, manierate şi cu mult gust artistic [75]. Probabil că Liszt şi-a ales acest loc, pentru mai multe motive: întîi, fiindcă salonul ei îşi crease o reputaţie muzicală deosebită, iar în al doilea rînd, fiindcă prinţesa era o femeie care putea să dea destule informaţii maestrului în legătură cu viaţa culturală şi artistică din Rusia, unde ea petrecuse atîţia ani şi unde el se ducea să concerteze.

În 1841, ca o activitate măruntă a prinţesei, ea botează pe cei doi copii ai Tincuţei, ce fusese fiica din flori a uneia din surorile sale, pe care, fără să destăinuiască nimănui, o dăduse s-o crească şi s-o înfieze vistiereasa Elena Urziceanu. Unul din aceşti copii a fost botezat Alexandru şi a devenit mai tîrziu generalul Alexandru Candiano-Popescu, iar celălalt a fost fratele generalului, botezat cu numele Sergiu, după numele prinţului Trubetzkoi [76].

În anul următor — 1842 — pentru anumite interese materiale, prinţesa Cleopatra Trubetzkoi este obligată să meargă la Petersburg. În călătorie ea a fost însoţită de omul ei de încredere, pitarul Ion Deleanu, iar paşaportul [77] ce i s-a dat, valabil pe trei luni, a fost vizat în Bucureşti de Daşcov, reprezentantul Rusiei.

Un an mai tîrziu, adică în 1843, ea face o reclamaţie la Departamentul Vistieriei, iar acesta dă ordin judecătoriei comerciale din Brăila să pună sechestru pe moşia Trei-Movile a maiorului Costache Filipescu care nu-i plătise la timp o datorie de 260 galbeni, ce-i împrumutase cu zapis [78].

Pe lista de subscripţie [79] a anului 1846—1847 făcută pentru „Asociaţia literară" (alcătuită de intelectualitatea de frunte din Bucureşti), Cleopatra Trubetzkoi este trecută cu suma de patru galbeni, ceea ce echivala cu 130 lei.

O bună parte din timpul verii şi chiar pînă toamna tîrziu, prinţesa Cleopatra Trubetzkoi îşi petrecea timpul la moşia sa Băicoi, unde se simţea în largul ei şi „mult mai fericită ca oriunde". Acolo aflîndu-se „absolut singură şi deci mai liberă în privinţa genului meu de existenţă, petrec în mod foarte plăcut, împărţindu-mi timpul între lectură, scris, broderie şi puţină plimbare, cînd ziua îmi acordă o oră de vreme frumoasă". În timpul acestei plimbări, spune ea într-o scrisoare inedită [80], se întîlneşte „fie cu o femeie săracă care-ţi cere puţine lemne pentru mica ei familie; fie cu o tînără fată care-ţi anunţă nunta ei de Crăciun şi care are aerul să vrea să te facă să înţelegi prin aceasta că ea aşteaptă de la tine rochia ei frumoasă de mireasă; fie cu un moşneag căruia îi dai cîţiva gologani ca să bea un pahar de vin, ca să-l înviorreze puţin şi care-ţi spune că o va face „în sănătatea d-voastră coconiţă".

Acolo, pe moşia ei de la Băicoi, Cleopatra Trubetzkoi, în 1852, a înălţat o frumoasă biserică. Pentru pictarea acestei biserici s-a interesat desigur la atîţia zugravi de icoane din vremea aceea, printre care unii se bucurau de

[74] *„Vestitorul românesc"*, 1843, p. 340.
[75] George Fotino, *op. cit.*, vol. II, p. 94.
[76] General Al. Candiano-Popescu, *Amintiri din viaţa-mi*, Bucureşti, 1944, vol. I, p. 18.
[77] Colecţia Emanoil Hagi Moscu.
[78] *„Buletin Gazetă Oficială"*, 1843, p. 422
[79] *Anul 1848 în Principatele Române; acte şi documente*, vol. I, Bucureşti, 1902, p. 58.
[80] Colecţia George Potra.

oarecare faimă. Cu această ocazie a descoperit o icoană a Maicii Domnului care i-a atras atenţia şi care a îndemnat-o să-şi îndrepte privirea şi simpatia spre tînărul „meşter" care o zugrăvise.

La acea dată maistoraşul Nicu (Nicolae Grigorescu) avea doi ani de ucenicie la pictorul Anton Chladek, şi dovedise un talent minunat şi o factură de lucru care făcea din el un „colorist remarcabil", cu toate că nu avea decît 14 ani.

Aceste calităţi ale copilandrului pictor — ceea ce este un exemplu de „precocitate extraordinară" — la care nu este exclus să fi contribuit şi unele recomandaţii, au convins pe prinţesă să aleagă pentru pictarea bisericii pe tînărul N. Grigorescu.

Aceasta este numai o părere, o presupunere, fiindcă ar mai fi putut fi şi altfel, şi anume: prinţesa Trubetzkoi a convenit cu meşterul zugrav Niţă Pîrîiescu, probabil pe baza unui contract scris, să-i picteze biserica. Meşterul Pîrîiescu şi-a adus ca ajutor pe copilandrul Grigorescu pe care-l descoperise, în Bucureşti, probabil la Tîrgul Moşilor, unde în acea vreme îşi vindea iconiţele făcute cu talent pe care le aşternea pe un mic surtucaş pentru a fi privite cît mai bine de „mahalagii" oraşului sau de ţăranii din împrejurimi care veneau pentru diferite tîrguieli. Este epoca care corespunde exact cu această îndeletnicire, după cum mi-a mărturisit-o răposatul bunul meu amic Gheorghe N. Grigorescu, unicul fecior al marelui pictor. Şi cum la acea dată N. Grigorescu avea un stoc întreg de astfel de iconiţe, printre care desigur şi „cele 11 praznicare, pictate pe ambele feţe şi reprezentînd 22 scene, cu sărbătorile ortodoxe mai importante sau cu grupe de sfinţi", Niţă Pîrîiescu şi-a făcut socoteala că o bună parte din pictura bisericii e şi făcută, rămînînd numai icoanele mari şi ornamentarea pereţilor. Cu un preţ ispititor, Pîrîiescu l-a convins pe tînărul pictor şi l-a luat la Băicoi (bineînţeles cu aprobarea mamei, fiindcă era prima lui călătorie în afară de oraş), unde el a făcut ornamentarea bisericii, iar Grigorescu, care era mai talentat, a pictat icoanele altarului precum şi cele şase icoane împărăteşti. Şi în felul acesta se explică timpul record în care a fost făcută pictura bisericii, încît aceasta a putut fi tîrnosită în 1853.

S-ar mai fi putut întîmpla şi altfel: Niţă Pîrîiescu l-a adus pe tînărul N. Grigorescu ca ajutor. Prinţesa, aflîndu-se în timpul verii la moşie, a asistat cum se desfăşoară pictura şi văzînd că tînărul se pricepe mai bine decît meşterul cu care făcuse contract, a intervenit ca toate icoanele să fie pictate de N. Grigorescu, rămînînd ca Niţă Pîrîiescu să-şi pună numele ca zugrav patron. În ceea ce priveşte rapiditatea cu care a fost făcută lucrarea, nu este exclus ca Grigorescu să fi adus, după cum am spus mai sus, un stoc întreg de iconiţe ce le avea la Bucureşti, şi dacă admitem prin absurd că nu le-ar fi avut, cu tinereţea, talentul şi iuţeala lui în ceea ce priveşte efectuarea lucrului, el ar fi putut termina toate icoanele la timpul convenit în contract.

Aceste explicaţii mai logice şi mai verosimile, după părerea noastră, pot aduce unele limpeziri la articolul publicat de George Oprescu [81].

În ceea ce priveşte raporturile cu surorile ei Sultana Zefcari, Ecaterina Bărcănescu şi Maria Văcărescu-Furtună, Cleopatra Trubetzkoi era în bună amiciţie numai cu aceasta din urmă.

După cum ne-a comunicat Constantin Manu, fost ministru plenipotenţiar în diferite ţări ale Europei, în copilăria lui a văzut-o de atîtea ori pe Cleopatra Trubetzkoi, cu care era vecin de casă. Foarte bătrînă [82] la acea

---

[81] G. Oprescu, *Date noi despre anii de formaţie a lui Nicolae Grigorescu*, în „Studii şi cercetări de istoria artei", 1955, nr. 3—4, p. 161—166.

[82] Petre Gîrboviceanu, *op. cit.*, planşa I, genealogia familiei Ghica.

dată era încă o femeie frumoasă şi elegantă, cu o siluetă distinsă. A murit în 1878, în timpul Războiului de independenţă şi a fost înmormîntată la cimitirul Bellu din Bucureşti.

După moartea ei, casa a fost cumpărată de bogatul neguţător şi moşier Nenciu, probabil de origine bulgară. Acesta, în vanitatea lui, ca să ştie toată lumea că proprietatea vestitei prinţese Trubetzkoi îi aparţine, a schimbat vechea monogramă a fostei proprietărese cu a lui. De atunci şi pînă azi se poate vedea pe frontonul casei dinspre Calea Victoriei precum şi pe grilajul de fier iniţiala N.

Unica fiică a lui Nenciu, numită Nyka, era născută la Craiova. Ea a avut ca institutoare pe o franţuzoaică prietenă bună cu institutoarea surorilor lui Nicolae Bălcescu. Din fragedă copilărie s-a dovedit foarte neastîmpărată, „un drac de copil“ *, ce se îmbrăca în haine de băiat şi făcea tot felul de năzdrăvănii. După o educaţie primită în casă, fu trimisă la Paris spre perfecţionare, unde a stat cîţiva ani. Cînd se întoarse la Bucureşti, era o adevărată pariziană, cu cele mai distinse şi rafinate maniere.

Nyka era o femeie foarte frumoasă şi extraordinar de luxoasă, depăşind-o chiar pe prinţesa Trubetzkoi; avea însă o fire ambiţioasă şi era extrem de pretenţioasă, ceea ce a determinat-o să se căsătorească de mai multe ori.

Prima dată s-a căsătorit, la scurtă vreme după întoarcerea din Paris, cu Petrache Grădişteanu, un fruntaş al baroului şi unul din cei mai de seamă oratori parlamentari din vremea lui, fost preşedinte al Ligii Culturale din România şi un estetician reputat cu un dezvoltat rafinament pentru gust şi frumos [83]. Nyka însă nu era născută să fie o femeie liniştită, o bună şi credincioasă soţie. În scurtă vreme tot Bucureştiul vorbea de frumuseţea, eleganţa şi extravaganţele ei. Drept urmare, între tinerii căsătoriţi se iviră neînţelegeri şi dese certuri de ordin moral şi material, după care urmă divorţul.

În loc să se astîmpere, Nyka a înregistrat cîteva romane de dragoste, iar mai apoi, ca să se reabiliteze, oarecum, s-a căsătorit cu Alexandru Djuvara **. Scriitor şi om politic, îşi făcuse studiile secundare la liceul „Louis le Grand“ din Paris, iar cele universitare la Sorbona; a fost de nenumărate ori deputat şi de cîteva ori ministru de justiţie, externe, industrie şi comerţ. A fost frate cu Trandafir Djuvara.

Dar şi această căsătorie a fost de scurtă durată, deoarece Nyka era foarte risipitoare, acuzîndu-l în acelaşi timp pe el că este zgîrcit, cu toate că şi ea cheltuia destul de mult.

Liberă din nou, Nyka făcu să răsune Bucureştiul de variatele ei aventuri, aşa încît societatea bună se cam ferea s-o mai primească. După cîtva timp de viaţă liberă, s-a cuminţit şi, a treia oară, s-a căsătorit cu Theodor Căpitanovici, fost director şi viceguvernator al Băncii Naţionale. În 1916 acesta a fost însărcinat să transporte tezaurul Băncii Naţionale la Moscova.

Nyka Grădişteanu-Djuvara-Căpitanovici era „femeia cea mai elegantă din Bucureştii sfîrşitului veacului trecut. Frumoasa doamnă avea nu numai cingătoarea *muscalului* asortată cu culoarea rochiei pe care o purta, dar şi căptuşeala trăsurii, pe care punea să o schimbe în fiecare dimineaţă” [84].

După cum era obiceiul altădată, în familiile bogate din Bucureşti, ea pleca în fiecare zi la plimbare. La ora cinci fix, după amiază, se urca în lan-

---

* Din însemnările manuscrise ale unei doamne ce i-a fost prietenă şi care doreşte să rămînă anonimă.

[83] Victor Bilciurescu, *Bucureşti şi bucureşteni de ieri şi de azi*, Bucureşti, 1945, p. 153.

** Alexandru Djuvara (1858—1913).

[84] Gheorghe Crutzescu, *op. cit.*, p. 285.

doul ei minunat, comandat la Paris, şi pornea spre Şoseaua Kiseleff, care de altfel era foarte aproape de casa ei. Acolo întîlnea toată protipendada Capitalei şi a ţării. Acolo se puteau vedea cele mai frumoase carete şi landouri aduse din Viena sau Paris sau făcute la noi, la fel cu cele din Occident, de renumiţi carosieri străini stabiliţi la Bucureşti.

Landoul fermecătoarei Nyka era cel mai elegant; era mînat de un vizitiu ţanţoş, îmbrăcat într-o livrea extraordinară, cu cingătoare de mătase asortată landoului, lungă şi lată pe care vîntul o flutura frumos, în trapul cailor de rasă. Căptuşeala landoului schimbată zilnic, a rămas mai tîrziu la o singură culoare preferată, mătase albastră.

Claymoor, pseudonimul lui Mihail (Mişu) Văcărescu (unchiul renumitei scriitoare Elena Văcărescu), care semna dările de seamă asupra vieţii mondene din Bucureşti, în „La Roumanie Illustrée" sau în ziarul „L'Indépendance Roumaine", laudă foarte mult eleganţa şi luxul acestei femei. El, renumitul prezentator al petrecerilor protipendadei, baluri, serate, nunţi şi tot felul de sindrofii, precum şi al „bătăilor de flori" de la Şosea, spune despre Nyka Căpitanovici că era regina eleganţei din Bucureşti. Într-o astfel de cronică [85] din 1882, în care ni se descriu cursele de cai, Claymoor spune că Nyka, căsătorită cu Petrache Grădişteanu pe acea vreme, era foarte admirata şi foarte înconjurată de admiratori. Cu această ocazie îi descrie şi toaleta. Astfel, el spune că purta o rochie crem dintr-o bogată mătase lucioasă, stil Ludovic al XVI-lea, garnisită cu bumbi de aur acoperiţi cu broderii de preţ. Minunatul său cap era încadrat de o micuţă pălărioară din dantelă, prinsă de păr cu un ac de forma unui papagal, care nu mai poate să zboare.

În legătură cu această frumoasă doamnă şi luxosul ei echipaj, Constantin Manu îmi povestea că pe vremea cînd era copil, de vreo 14 ani, a fost pedepsit de părinţi din cauza ei. Şi anume, auzindu-se vorbind în familie că această doamnă, vecină cu casa lor, pleacă cu regularitate la plimbare la ora 5 după masă, el a rugat pe valetul din casă să-l anunţe, ca s-o vadă cînd se va urca în landou. Valetul l-a anunţat la timp, dar tocmai cînd el se urcase pe grilajul curţii s-o observe mai bine, l-a văzut taică-său, generalul Manu şi l-a pedepsit, spunîndu-i că fapta lui e urîtă şi nu cadrează cu familia sa şi cu educaţia primită.

Şi acum încă două mărturii contemporane în legătură cu frumoasa şi zvăpăiata Nyka Nenciu. Prima e a călătorului străin *Topchi*, care, între 1880 şi 1888, a fost de mai multe ori în ţară şi a cunoscut destul de bine viaţa şi lumea bucureşteană. În însemnările [86] lăsate, el spune că numai pe două doamne din Bucureşti nu le-a putut întîlni în saloanele ce-a frecventat. Prima, principesa Elena Bibescu „femeia de mare talent şi de înaltă distincţiune, precum şi artistă de renume (excelentă pianistă), fiindcă mai tot timpul lipseşte din Bucureşti". A doua e Nyka Nenciu care „s-a învrăjbit cu societatea şi societatea cu ea". Cu toate acestea ea poate fi văzută la toate reprezentaţiile de teatru şi la plimbările de la Şosea, unde se remarcă înaintea tuturor.

Această femeie, spune Topchi, — „te frapează la prima întîlnire prin frumuseţea sa, prin eleganţa toaletelor sale şi prin graţia ce o pune în purtarea acestora. După părerea mea este una dintre femeile cele mai atrăgătoare din Bucureşti. Cu talia înaltă, bine proporţionată, mai mult foarte drăguţă decît cu adevărat frumoasă, are un surîs încîntător, o voce delicioasă şi mers împărătesc, — aceste două detalii din urmă atît de rare printre femeile româneşti.

---

[85] „La Roumanie Illustrée", 1882 p. 43.
[86] Topchi, *op. cit.*, p. 100—102.

Reputaţia ei este bine cunoscută: se povesteşte despre călătorii cu Don Carlos, despre dragoste mici, fără sfîrşit şi, înainte de divorţul ei, se susţinea că soţul ei, a cărui orbire era legendară, nu-i plătea toate superbele-i toalete. Toate acestea sînt oare adevărate? Era oare ea mai perversă sau numai mai frumoasă şi mai puţin ipocrită decît celelalte femei? Eu înclin, din parte-mi, către ultima presupunere".

Nu e lipsit de interes a mai aminti un pasaj, al acestui călător, care priveşte pe Nyka Nenciu şi pe alte femei din Bucureşti care divorţează foarte uşor. „Marele număr de femei divorţate care se întîlnesc în înalta societate" din Bucureşti, spune el, este o „particularitate" care izbeşte foarte mult pe străinul neobişnuit cu astfel de obiceiuri.

A doua mărturie e de la Mircea Heliade Rădulescu, nepotul marelui scriitor şi luptător pentru idealurile naţionale I. Heliade Rădulescu. De la acesta am aflat că mătuşa sa Sofia, fostă stareţă la mănăstirea Ciorogîrla, era bună prietenă cu Nyka Nenciu, de asemenea şi cu soţia lui Ion Ghica, cu toate că tatăl ei şi cu soţul acesteia fuseseră în mare duşmănie pînă la moarte.

Sofia Heliade Rădulescu cînd venea la Bucureşti, pentru treburile mănăstirii sau pentru a-şi vedea rudele, nu uita niciodată să treacă pe la Nyka, care se manifesta cu dărnicie pentru sfîntul lăcaş unde maica stareţă era conducătoare. Cu ocazia acestor vizite, Sofia povestea nepotului său, că în afară de multe bunătăţi cu care era servită, ca o specialitate a casei era iaurtul „care şedea în picioare la masă" şi era tăiat în felii ca tortul. Acest fel de iaurt se pregătea în modul următor: se lua o anumită cantitate de lapte care se punea la fiert şi se lăsa să fiarbă pînă cînd scădea la o treime din cantitatea iniţială. Se lua apoi de pe foc de se răcea, iar după aceea se punea *maia* în el şi iaurtul mai sus amintit era gata. Se servea rece, dar nu pus la ghiaţă, ci numai ţinut în pivniţă.

După trecerea din viaţă a acestui fluture al eleganţei, casa celei mai cheltuitoare femei din Bucureşti a adăpostit sediul Asistenţei şi Ocrotirilor Sociale. Sînt cîteodată şi astfel de jocuri ale soartei!!

Mai tîrziu, casa Trubetzkoi-Nenciu — de pe Calea Victoriei nr. 194 — a servit drept cămin de studente, iar din 1954 pînă acum cîţiva ani a fost sediul *Institutului de Lingvistică;* actualmente în cuprinsul ei funcţionează *Centrul de cercetări fonetice şi dialectologice* de pe lîngă Academia R. S. România.

CASA CONSTANTIN KREŢULESCU

Cum intri din bulevardul Gheorghe Magheru, pe calea Dorobanţilor, (fostă Uliţa Herăstrăului) la numai cîteva case pe dreapta, unde se afla cu ani în urmă staţia tramvaiului 5 care trecea pe acolo, se găsea cu vreo 10—15 ani în urmă o casă veche, interesantă. Această clădire de construcţie neobişnuită celor de azi era alcătuită din parter şi etaj, avea ziduri groase şi un grilaj de fier cu ornamentaţii de plumb.

După cîte mi s-a spus de către urmaşi *, casa a fost construită, în prima jumătate a veacului al XIX-lea, de Constantin Kreţulescu. Acesta era cel mai mare fecior al marelui logofăt Alexandru Kreţulescu şi al Anicăi Câmpineanu, şi frate cu Scarlat, Nicolae şi Dumitru Kreţulescu.

El a construit casa pe terenul ce-l primise de zestre prin soţia sa Alexandrina (Luxandra, Ruxandra), de la socrul său Athanasie (Sică) Dedulescu,

* Ion (Jeannot) D. Ghica (1874—1972), fiul lui Dimitrie I. Ghica, cel mai mare din băieţii revoluţionarului paşoptist Ion Ghica.

moşier bogat şi cu genealogie veche, care locuia mai tot timpul anului la moşia sa, în frumoasa casă de la Topliceni *, judeţul Rîmnicu Sărat. Un înaintaş al lui Dedulescu, pe nume Dedu, de unde vine şi numele, fusese căpitan de Roşii pe vremea lui Matei Basarab.

Cînd a fost construită clădirea de mai sus, actuala cale a Dorobanţilor se numea Uliţa Herăstrăului fiindcă pe ea mergeau bucureştenii la izvoarele şi lacurile de la Herăstrău unde verdeaţa, pomii şi aerul curat ofereau locuitorilor din Capitală un bun loc de recreaţie în zilele călduroase.

Constantin Kreţulescu (1809—1884) s-a născut în străvechea casă părintească, de pe strada Romană (actualmente Nicolae Iorga), pe locul căreia în 1817 s-a făcut alta care se mai păstrează şi azi în fiinţa zidurilor, fiindcă în ceea ce priveşte exteriorul ea nu mai are nici o asemănare cu cea de altădată.

După învăţătura în casă făcută cu dascăli greci şi francezi, din cei care veniseră în Principate ca refugiaţi politici, Constantin Kreţulescu a urmat cursurile Colegiului Sf. Sava care pe acea vreme se găsea pe locul Universităţii de azi, în jurul bisericii cu acelaşi nume, ce-şi avea altarul unde este azi statuia lui Mihai Viteazul.

Născut în vremuri tulburi, de războaie şi frămîntări politico-sociale (Războiul ruso-turc din 1806—1812, încheiat prin Pacea de la Bucureşti şi mişcarea revoluţionară de sub conducerea lui Tudor Vladimirescu), se înţelege că o parte din copilărie şi-a petrecut-o la moşia părintească Leordeni, situată pe drumul Piteştilor. După terminarea şcolii a intrat ca tînăr ofiţer în armata naţională creată de generalul Kiseleff, aşa cum intraseră mulţi feciori de boieri şi de burghezi mai înstăriţi ca să formeze un corp ofiţeresc pămîntean, pe lîngă ofiţerii ruşi ce veniseră în ţară să ne organizeze armata. În 1832 era maior, iar în 1836, îl aflăm tot ca maior, comandant al batalionului I din Regimentul de linie. În 1842 obţine titlul de agă. Mai tîrziu, în 1843, cînd s-a căsătorit, s-a retras din armată, a ocupat diferite funcţii administrative şi a intrat în viaţa politică, jucînd un rol important.

În 1857, Constantin Kreţulescu a făcut parte din Divanul ad-hoc al Ţării Româneşti, fiind chiar secretar al acestui divan, alături de C. A.Rosetti şi Scarlat Turnavitu [87].

În perioada 6 februarie — 6 august 1857, în calitate de redactor şef, a condus *Concordia* [88], jurnal politic şi literar.

În 1858, după cum se vede dintr-o scrisoare trimisă de Nicolae Kreţulescu lui Alexandru G. Golescu-Arăpilă, Constantin Kreţulescu refuză să facă parte din guvern [89].

După Unirea Principatelor intră în cabinetul lui Cuza Vodă, dar nu rămîne decît pînă în septembrie 1859, cînd este obligat să se retragă, în urma unor neînţelegeri avute cu domnitorul [90].

Constantin Kreţulescu a fost însă şi un distins cărturar. În orele libere, în bogata sa bibliotecă, citea şi scria pînă noaptea tîrziu. Ba chiar a alcătuit

---

* La moşia Topliceni rămasă după moartea lui Constantin Kreţulescu ginerelui său Dimitrie I. Ghica, fusese dusă cea mai mare parte din biblioteca tatălui său, precum şi multe acte şi cîteva mii de scrisori ce au ars toate în 1917, în timpul războiului, cînd invadatorii au distrus întregul interior al conacului.

[87] George Fotino, *Din vremea renaşterii naţionale a Ţării Româneşti : Boierii Goleşti*, Bucureşti, 1939, vol. IV, p. 212, nota.

[88] *Ibidem*, p. 206. Apărea de 2 ori pe săptămînă, format in-folio (53×34); editor: E. Grant, în tipografia lui Iosif Romanov şi comp.

[89] *Ibidem*, p. 248.

[90] *Ibidem*, p. 299—300.

cîteva cărți * pe care generația școlărească și cealaltă mai matură din vremea lui Cuza Vodă și mai încoace le-a folosit spre îmbogățirea cunoștințelor de cultură generală.

Din căsătoria lui cu Ruxandra Dedulescu (1822—1895) a avut patru fete și un băiat: Abigail, Sultana, Zoe, Melania și Leonard **.

Ca ginere, Dimitrie Ghica împreună cu soția și cei doi copii *** au locuit în această casă pînă în 1884, cînd a murit socrul-său Constantin Kretulescu. De la această dată Dimitrie Ghica a intrat în diplomație, locuind mai mult în străinătate.

Feciorul acestuia, Ion (Jeannot) Ghica, fost mai tîrziu inginer și inspector general cl. I., director tehnic al Serviciului Maritim, îmi povestea și își aducea aminte cu drag de vremea copilăriei de altădată, cînd a locuit în această casă încăpătoare și îmbelșugată. El ne-a povestit că, înainte de 1880, strada era pavată cu piatră de rîu. Circulația în zilele lucrătoare era destul de redusă și se limita la sacalele care aduceau apă de izvor de la Herăstrău. Duminica era zarvă mai mare. Trăsurile și caleștile, în ropotul cailor, duceau pe încălziții bucureșteni la locuri răcoroase, unde stăteau pînă seara tîrziu cînd vehiculele erau împodobite cu crengi de salcie. Tramvaie nu existau nici chiar cele cu cai; acestea au venit mai tîrziu. Iar piața unde e așezată statuia lui Alexandru Lahovari era ocupată de o sumedenie de case mărunte ale unor oameni nevoiași.

Peste drum de casa Constantin Kretulescu, locul ocupat mai tîrziu de frumoasele clădiri ale foștilor miniștri Take Ionescu și Constantin Xeni, era jumătate maidan și pe cealaltă jumătate o cîrciumă și casă de prostituție pentru care motiv bețiile, bătăile și scandalurile nu se terminau decît tîrziu după miezul nopții.

În casa lui Constantin Kretulescu a locuit și Ana (Nunuța) Lahovari, fiica lui Nicolae Kretulescu. Aceasta s-a întîmplat pe vremea Războiului de independență, cînd casa părintească de la Leordeni (Muscel) fusese transformată în spital pentru răniți. Ana Lahovari și-aducea aminte că Jeannot era mititel de cîțiva anișori, iar sora lui era purtată în brațe.

Jeannot D. Ghica care și-a petrecut copilăria aici, și-a făcut cursul primar în particular, învățînd în casă cu mai mulți profesori dintre care amintea cu admirație pe istoricul și slavistul Ion Bogdan. A avut colegi pe Grigore (Goe) Odobescu și pe sora acestuia Elena Odobescu.

---

* Constantin Kretulescu, *Trecutul și era nouă*, Imprimeria Adolph Ulrich, București, 1860, 34 p.; Idem, *Sommariu al historiei universale a culturei*, Tipografia Națională a lui Șt. Rasidescu, București, 1863, 518 p.; Idem, *Despre mărirea națiunilor*. București, 1863.

** Abigail (1844—1915) a fost căsătorită cu ofițerul de marină Green, fiul consulului englez la București John Green, care venise în țară după Unirea Principatelor (iulie 1859). Abigail cu soțul ei s-au stabilit în Marea Britanie; au avut vreo 12 copii. Ofițerul de marină Green a mai avut doi frați, unul a fost director al Societății tramvaielor din București, iar celălalt consul la Tanger.

— Sultana (1845—1919) a fost căsătorită cu Grigore Manu, director la R.M.S. (Regia Monopolurilor Statului) și primul director al Navigației, întemeietorul serviciului fluvial pe Dunăre, prin cumpărarea vapoarelor „Meteor" și „Medeea", iar pentru Serviciul Maritim a cumpărat vaporul „Cazan" de la austrieci.

— Zoe (1848—1895) a fost căsătorită cu George Bengescu.

— Melania (1853—1935) a fost căsătorită cu diplomatul Dimitrie Ghica, fiul cel mai mare al scriitorului și pașoptistului Ion Ghica.

— Leonard (1863—1907) n-a fost căsătorit, fiind suferind mintal.

*** Ioan (Jeannot) Ghica căsătorit cu Elena, fiica fostului om politic Gogu Cantacuzino; Alexandrina (născută la Londra în 1876), căsătorită cu Scarlat Greceanu; Constanța născută și decedată în 1878.

Tîrgul Moşilor, colţul dinspre barieră; în stînga o parte din hotelul „Solacolu", în fund pavilionul regal, 1925.

„La Moşi". Coşuri de nuiele, 1910.

Tîrgul Moşilor. Oficialitatea de „Joia Moşilor", 1891.

Poarta de intrare în Tîrgul Moşilor, vedere laterală dinspre Şos. Mihai Bravu, 1938.

Începutul străzii Lipscani; se văd prăvăliile cu emblemele: „La Wilhelm Tell", „La ruleta", „La lanţul" şi cuţităria „Fantini"; în mijlocul pieţii statuia lui Ovidiu, 1900.

Statuia „Lupoaica" instalată prima dată în Piaţa Sf. Gheorghe, dăruită de primăria oraşului Roma, 1906.

Cafeneaua Oteteleşanu din hotelul cu acelaşi nume, de pe Podul Mogoşoaiei, 1874.

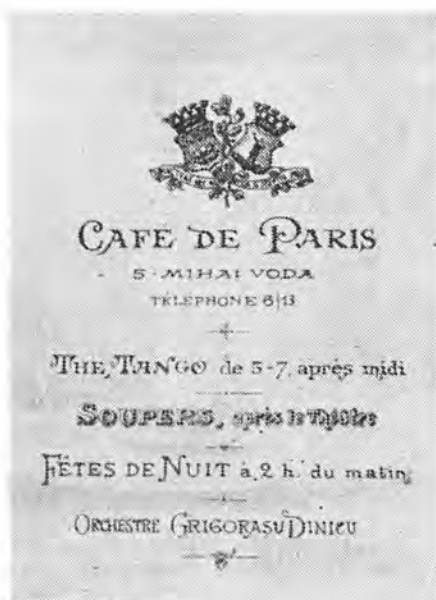
Cafeneaua Oteteleşanu, pe locul căreia s-a clădit Palatul Telefoanelor, 1930.

Cafeneaua High-Life, vedere dinspre Hotelul Athénée Palace, 1914.

Cafeneaua „Imperial", fost Labes, la parter şi subsol, 1908.

CAFE DE PARIS
5 · MIHAI VODA
TELEPHONE 6/13

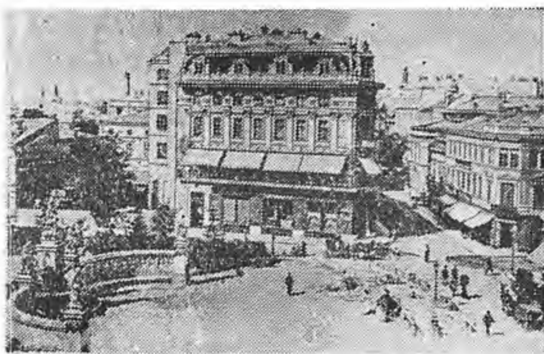
THE TANGO de 5-7 aprés midi

SOUPERS, après [illegible]

FÊTES DE NUIT à 2 h. du matin

ORCHESTRE GRIGORAŞU DINICU

„Café de Paris", str. Mihai Vodă nr. 5; antetul unei invitaţii, 1925.

Cafeneaua Capşa şi Piaţa Sărindar, în locul bisericii, demolată în 1893.

Cafeneaua şi restaurantul Capşa, 1910.

Grigore Capşa, 1874.

Antetul unei broşuri în care sînt menţionate produsele şi preţurile, 1910.

Ştefan Capşa cu şefii de laboratoare.

Antetul unei facturi a casei Capşa, 1915.

Carosă din Bucureşti, 1787; miniatură de Petrache Zugravul.

Olac. Căruţă de călători şi poştă, 1818; gravură de I. Clark.

Un chervan cu marfă şi călători, de la începutul secolului al XIX-lea.

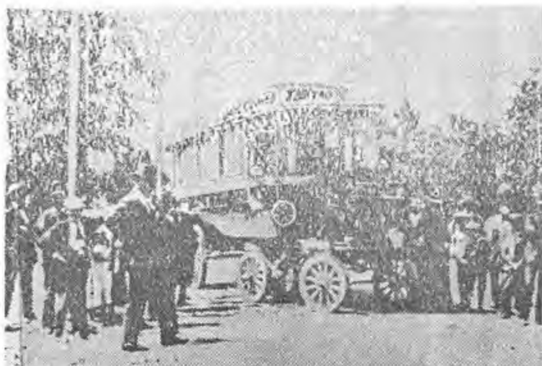
Car cu boi pe Podul Mogoşoaiei (Calea Victoriei), 1877.

Cu „plăvanii" pe str. Şelari, 1925.

Birje de „Herasca", cu burduf şi părţile laterale din piele; codîrla cu fîn în spate, 1900.

Tramcar cu motor electric; roţi cu şine de fier, 1906.

Toma Blîndu (cu soţia), proprietarul tramcarelor din Bucureşti.

STABILIMENTUL

CEL MAI MARE IN ROMANIA

TRĂSURI DE LUX

AL LUI

STEFAN BOGACER

CAROSSIER

Strada Primă-Verei, No. 35

BUCURESCI.

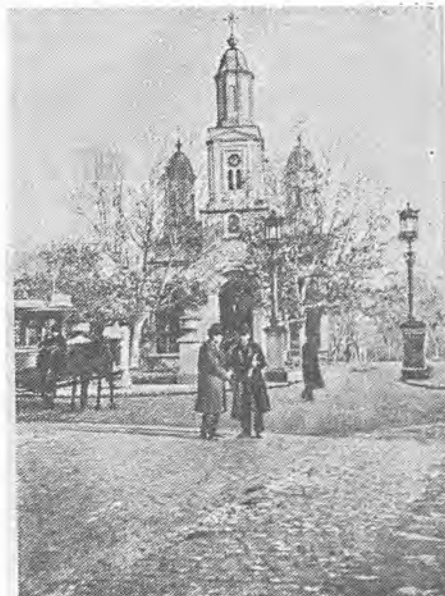
Aduce la cunoştinţa onor. sei clienţi că se găseşte tot felul de trăsuri de lux adică : **Landouri, Carete, Faltoane** şi **Gabriolete,** după fasoanele cele mai nouĭ, care se vĕd cu preţurile cele mai moderate. Sper că onorabilii mĕi clienţi vor avea şi în viitor tot aceiaşi încredere de care m'am bucurat de 45 de ani, şi că mă vor onora şi de aci înainte cu numeroasele lor visite. Asemenea primesc şi orĭ-ce reparaţii, pe care le efectuez în cel mai scurt timp şi cu **preciuri foarte moderate.**

Tot-d'a-una se găsesc trăsurĭ puţin usite primite prin schimb, precum : Faltoane, Carete, etc.

Reclamă firmei de trăsuri „Bogacer", 1900.

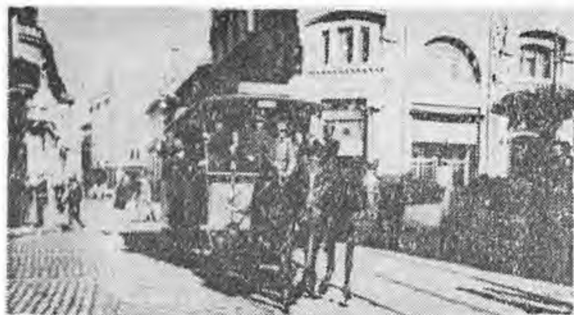
Tramvaie cu cai în piaţa Sf. Gheorghe, 1908. Se vede statuia „Lupoaicei".

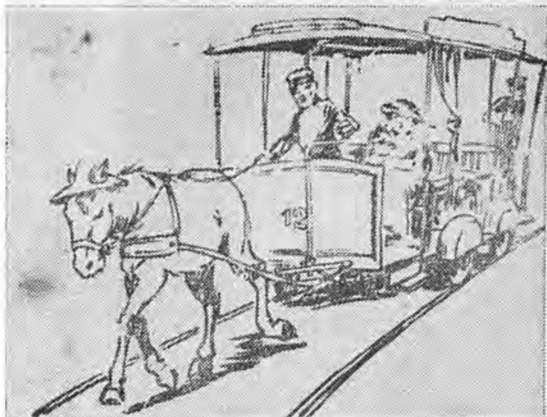
Tramvaiul cu cai în faţa bisericii Sf. Gheorghe Nou, 1902.

Tramvaiul cu cai pe B-dul Colţei; pe locul primei clădiri din dreapta — „Panorama Griviţei" — se află, astăzi, Hotelul Intercontinental.

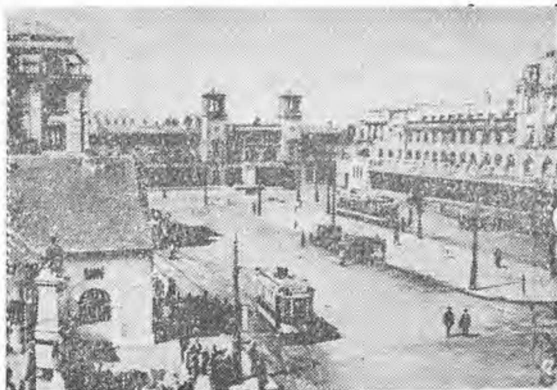
Tramvaiul cu cai pe str. Brezoianu, traversînd B-dul' Elisabeta (Gh. Gheorghiu-Dej), 1914.

Tramvaiul cu un singur cal, cu „pălărie“ contra muştelor, 1920.

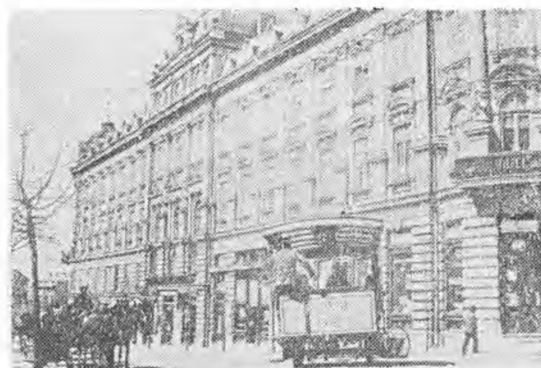
Trăsuri şi tramcarul în faţa Gării de Nord, 1906,

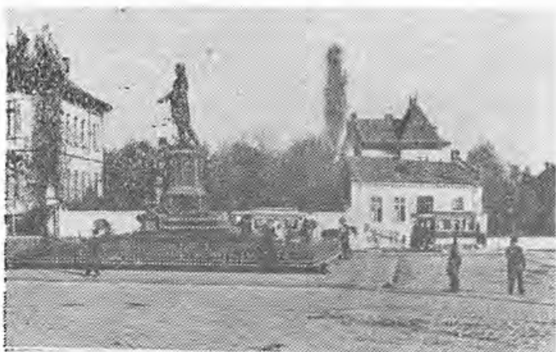
Tramvaie electrice, în piaţa Gării de Nord, 1930.

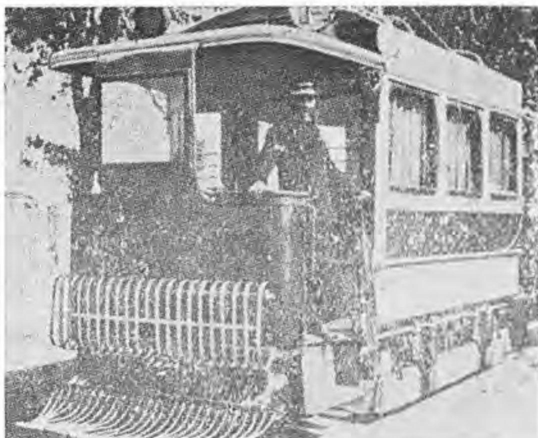
Tramvaiul cu cai prin faţa Antrepozitelor comunale, 1905.

Linia tramvaiului cu cai spre str. Mihai Vodă, pe lîngă Grand Hotel. Mult avariat de cutremurul din 1977, hotelul a fost demolat în 1979.

Tramvaie cu cai în Piața Al. Lahovari (Cosmonauților), 1926.

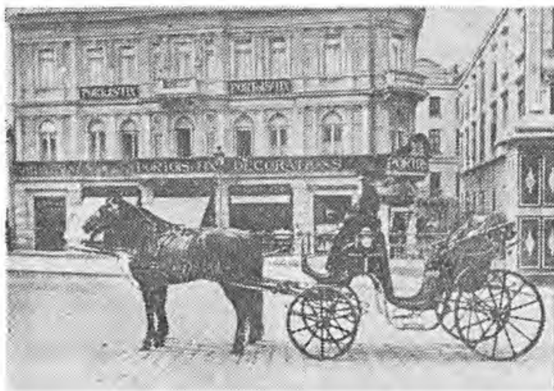
Tramvai electric cu grătare de fier în față și în spate, 1920.

Tramvaie electrice, cu mici remorci, pe actualul bulevard Nicolae Bălcescu, 1938.

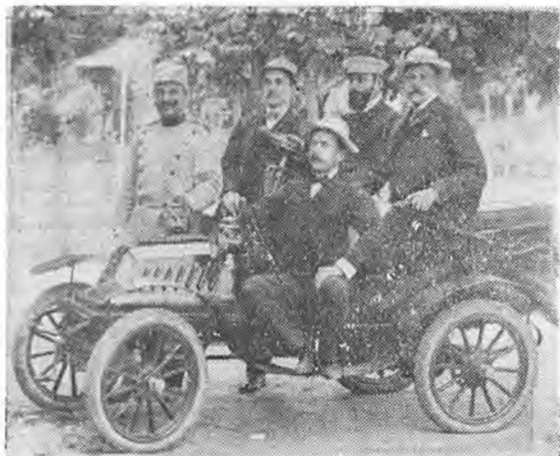
„Muscalul" cu cai mari, focoși și trăsură luxoasă, în așteptarea clientului, 1922.

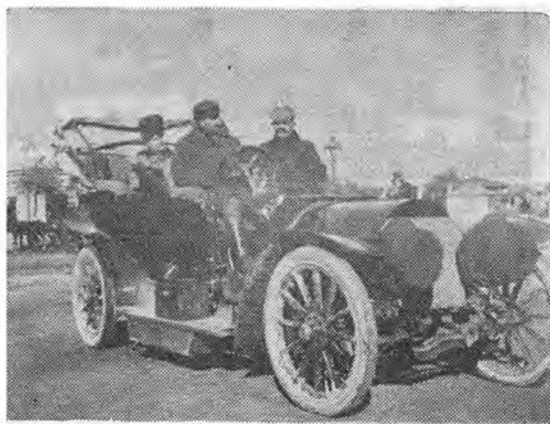
Birjar „muscal" în Piața Teatrului Național, 1927.

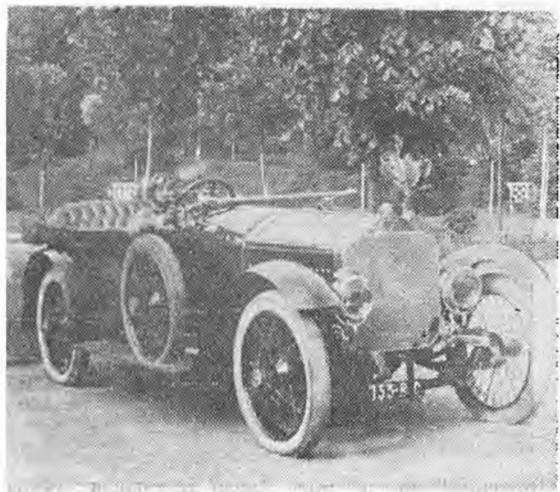
Un bucureștean amator al „vitezei" automobilistice, 1900.

Un grup de prieteni, amatori de noua invenție, 1903.

Cu automobilul pe străzile, orașului, 1905.

Automobil de curse, cu spițe metalice și cauciucuri țintuite, 1914.

Dirigutor de circulație pe vremea cînd nu erau semafoare, 1930.

Sănii în Piața Victoriei, iarna 1933—1934.

Casa Melic înainte de restaurarea din 1920 (str. Spătarului nr. 22, fost 28), 1916.

Casa Melic, sec. XVIII (pe Str. Spătarului nr. 22, fost 28), 1930.

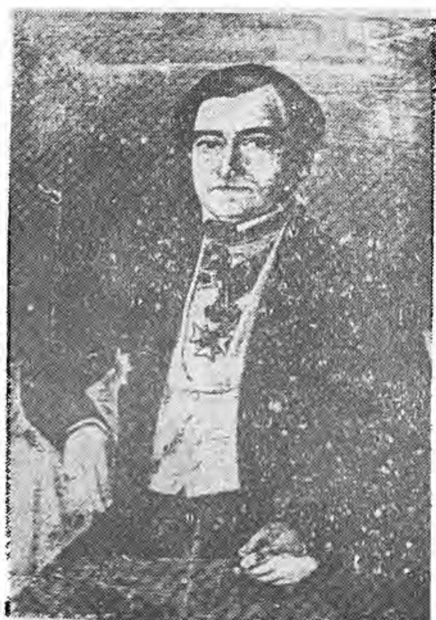
Cazarma Malmaison, 1870; construită de arh. Iacob Melic.

Gara de Giurgiu (Filaret) din București, 1869. Foto C. P. de Szathmari.

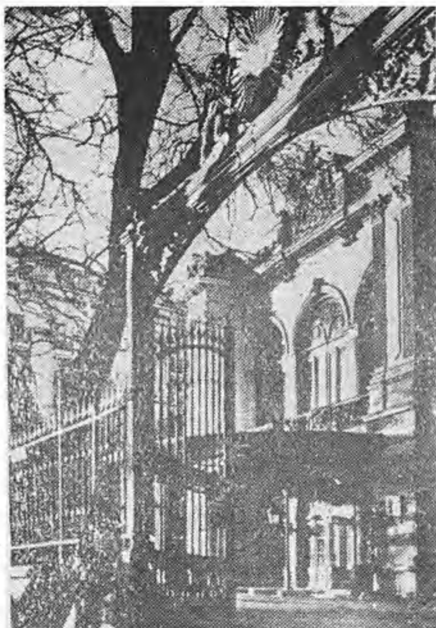
Palatul Suțu pe la 1864; fotografie de Carol Popp de Szathmari.

Postelnicul Costache Grigore Suțu (1799—1875).

Cadril compus de Louis Wiest pentru o petrecere la palatul Suţu (16 februarie 1862).

Intrarea palatului Suţu.

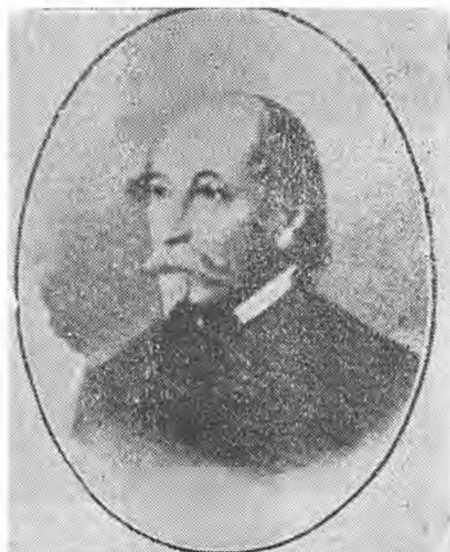
Casa Faca, mai apoi Cleopatra Trubetzkoi şi Nica Nenciu, pe Calea Victoriei, 1940.

Casa în care s-a născut dr. N. Kreţulescu, str. N. Iorga (fostă Romană); a treia casă pe stînga cum intri din Calea Victoriei, 1900.

Dr. Nicolae Kreţulescu (1812—1900).

Scarlat Kreţulescu (1818—1873)

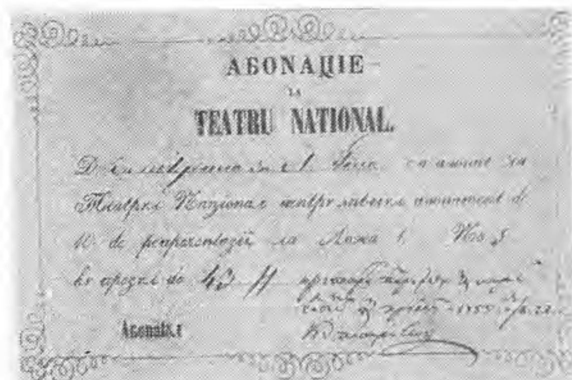
Casa Vanic (clădirea din mijloc), în locul căreia se află marele magazin „Romarta".

Casa negutătorului toptangiu Petre Dancovici, în care a locuit Nicolae Paulescu (1869—1931), medic, profesor universitar; singura casă din Bucureşti cu geamuri bombate la ferestre, str. Radu Calomfirescu, nr. 15, colţ cu B-dul Hristo Botev (fos B-dul Domniţei), 1938.

Maria Obrenovici, fotografie acuarelată făcută de fotograful Hans Hanfstaengl, în Dresda.

АБОНАЦIE

ЛА

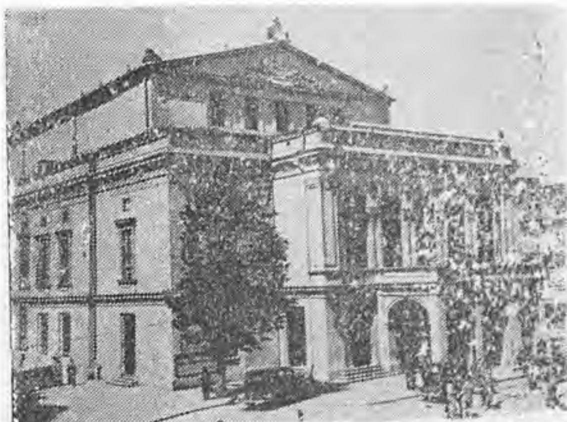
TEATRU NATIONAL.

Абонатул

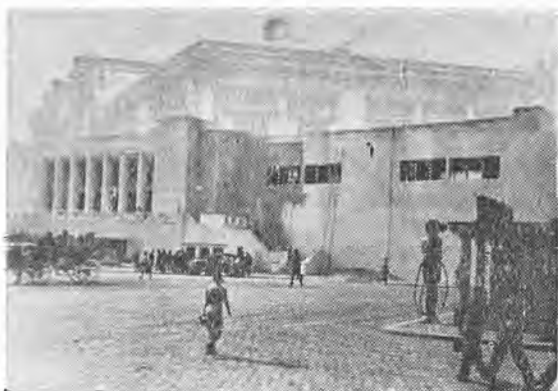
Abonament al Teatrului Naţional, al caimacamului Alexandru Dim. Ghica, fost domn, 1855.

Teatrul Naţional, 1927.

Teatrul Naţional; automobilele au luat locul trăsurilor, 1935.

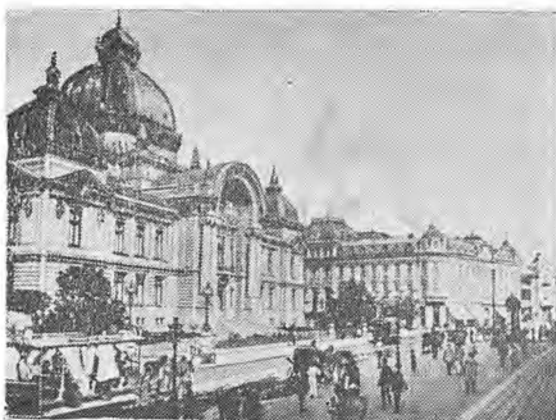
„Pavilionul cărții" între Tribunal și Operetă, 1930.

Casa lui Ienăchiță Văcărescu, mult transformată, de pe Podul Mogoșoaiei; actualmente sediul Loto-Pronosport.

Vechiul local al Casei de Depuneri, 1880.

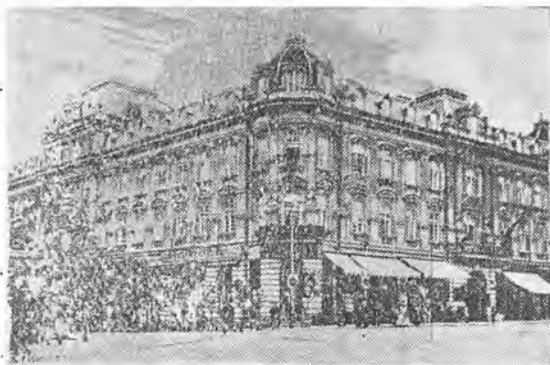
Casa de Depuneri (C.E.C.) și Grand Hotel, 1925; se vede tramvaiul cu cai pe Calea Victoriei, care merge apoi la stînga, pe str. Mihai Vodă.

Librăria I. V. Socec, Hanul Filipescu, biserica Zlătari și un colț din Poșta Centrală, 1922.

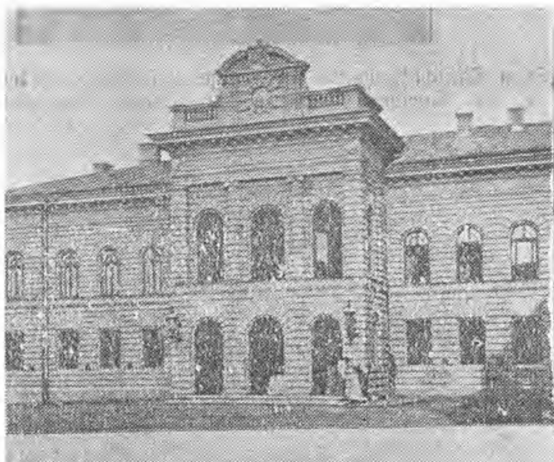
Dărîmarea Hanului Zlătari din Calea Victoriei, vedere dinspre str. Lipscani, 1903.

Hotel de France (Grand Hotel), Grand Hotel Lafayette, cu vestita berărie„ Vîrful cu dor", la colţul străzii Mihai Vodă, 1910; arh. George Reznovanu (1851—1896); distrus de cutremurul din 1977.

Prefectura Poliţiei Capitalei, 1880.

Prefectura Poliţiei Capitalei, 1920.

Prefectura Poliţiei Capitalei, 1940.

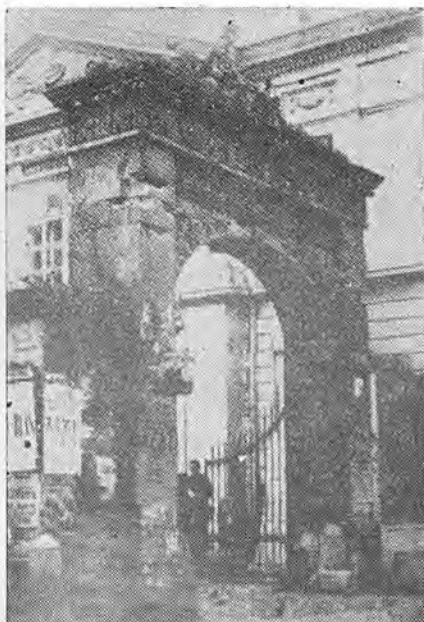
Calea Victoriei între str. Doamnei şi str. Lipscani, 1936.

Clădirea Legaţiei Rusiei, Calea Victoriei 23; în spatele hotelului Bulevard şi peste drum de palatul Nifon; demolată în vara anului 1936.

Casa Grecianu (fostă „casa coconilor" a lui Şerban Cantacuzino), Calea Victoriei colţ cu B-dul Elisabeta (Gh. Gheorghiu-Dej), în stînga palatului Nifon, 1930.

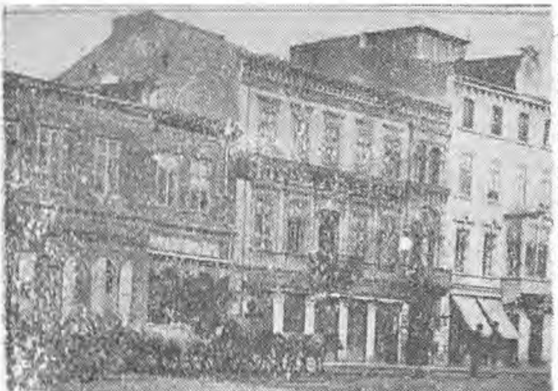
„Paşa Kapuşi", poarta din stînga Curţii domneşti a lui Caragea Vodă de pe Podul Mogoşoaiei

„Paşa Kapuşi", poarta din dreapta Curţii domneşti a lui Caragea Vodă de pe Podul Mogoşoaiei.

Piaţa Teatrului Naţional, pavoazată, în timpul unei festivităţi, 1903.

Podul Mogoşoaiei, şi Piaţa Teatrului, 1870.

Piaţa Teatrului Naţional; staţie de trăsuri de lux 1905.

Grand Hotel Broft, apoi Hotelul Hugues — 1885 — iar pe la 1900 actualul Hotel Continental; la parter se afla un restaurant mare și cafenea; de asemenea atelierul fotografic al lui J. Szöllösy.

Calea Victoriei la întretăierea cu str. Cîmpinean (13 Decembrie), 1930.

Calea Victoriei peste drum de actualul pasaj Kretulescu, 1930.

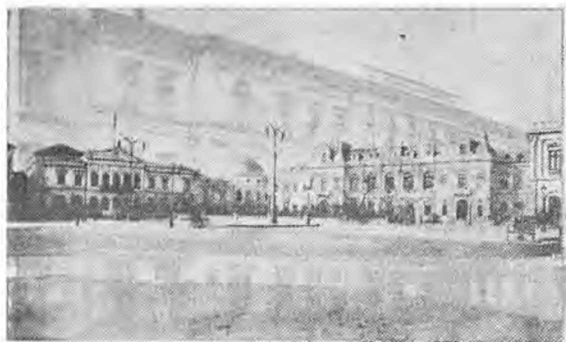
Hotel Broft din Piața Teatrului Național; Calea Victoriei colț cu str. Aristide Briand (13 Decembrie); pe locul lui, în 1900, s-a construit Hotel Continental.

Casele Em. Kretulescu, în curtea cărora se afla biserica ce se vede și astăzi.

Palatul domnesc — 1867; strada foarte îngustă, pavată cu piatră; casele vechi de peste drum au fost demolate înainte de 1912.

Palatul regal, vedere din 1914.

Palatul regal, vedere din 1935; în dreapta se vede o parte din aripa nouă.

Casa Crețianu, peste drum de palatul regal, demolată în 1911. Foto 1870.

Fundația Carol (Biblioteca Centrală Universitară); partea dinspre str. Vămii (Wilson, Onești), 1912. Tramvaiul cu un cal trecea pe străduța din față, paralelă cu Calea Victoriei.

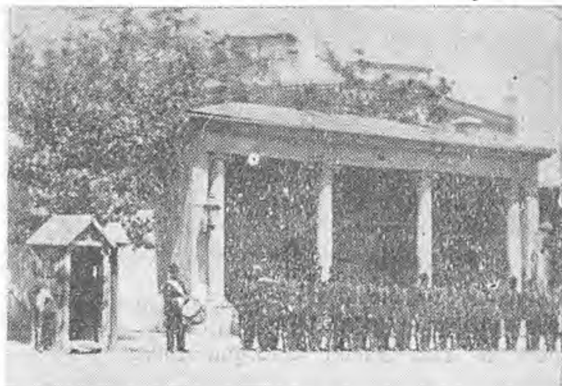
„Magazinul general de Paris" (Calea Victoriei), 1900, mai apoi cafeneaua High-Life.

Hotelul Athénée Palace, Hotelul Imperial și cafeneaua High-Life la parterul clădirii din dreapta, 1928.

Hotelul Athénée Palace, construit în 1913; vedere din 1927.

Palatul Barbu Știrbei, vechiul corp de gardă transformat mai apoi în magazin de desfacere a produselor de la Buftea, 1870.

Calea Victoriei, 1900; clădirea mare din stînga, Ministerul de Finanțe, actualmente Muzeul Colecțiilor de artă.

Casa Dobriceanu (unul din primii fabricanți români de ciocolată), Calea Victoriei colț cu str. Fîntînii (Nuferilor), 1930.

Calea Victoriei, peste drum de Muzeul Colecțiilor de artă, 1938.

Calea Victoriei, peste drum de Calea Griviței, 1935.

Casa Cantacuzino, Calea Victoriei nr. 117—119, mai tîrziu D. Moruzi, în care a avut primul sediu Muzeul orașului București, 1905.

Institutul de fete „Moteanu", Calea Victoriei nr. 176; în dreapta casa Cesianu (actualmente Teatrul satiric muzical „C. Tănase"), 1935.

Casa Barbu Catargiu de pe Calea Victoriei nr. 178, lîngă biserica, Tabaci, peste drum de Academia Română, 1939.

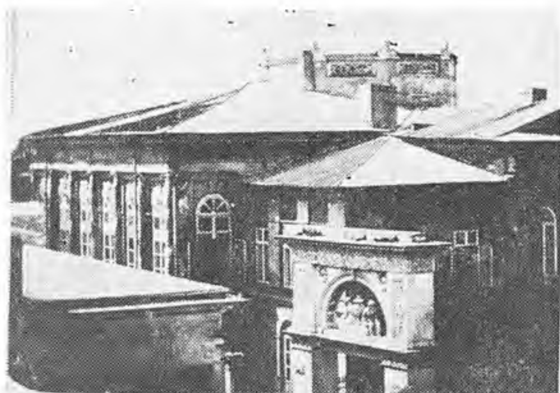
Casa lui Alexandru Belu, vedere din curtea Academiei Române, Calea Victoriei nr. 121—123; peste drum de casa Barbu Catargiu, 1935.

Academia R. S. România, sala de conferințe, 1980

Casa Grădișteanu, Calea Victoriei, colț cu str. Romană (N. Iorga); în față se demolează casa Burchi, 1939.

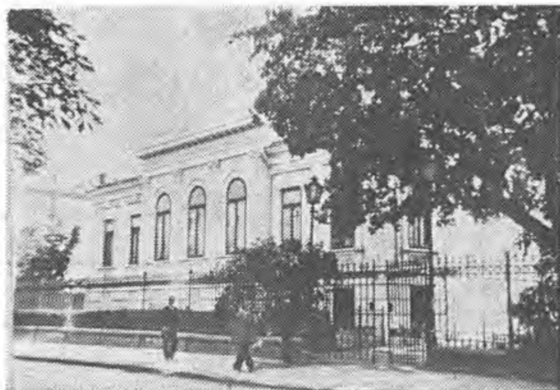
Casa Filip Lenş (fost Ministerul de Resbel, apoi casa G. Vernescu şi din 1910 Ministerul de Industrie şi Comerţ).

Casa Filip Lenş, cea din faţă, mai tîrziu George D. Vernescu, 1935.

Casa George D. Vernescu, fostă casa Lenş, 1980.

Casa G. Ioanid, mai apoi George Manu, 1935.

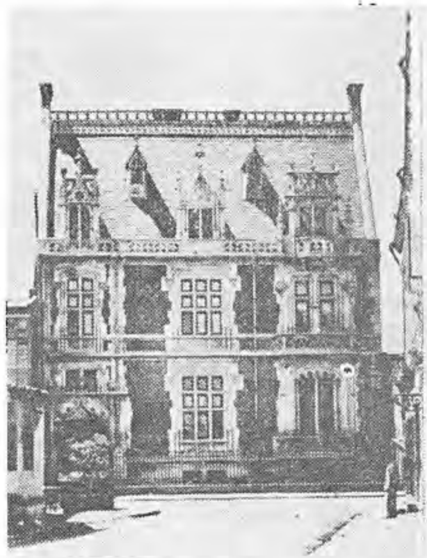
Calea Victoriei colţ cu str. G. Manu (Locotenent Dumitru Lemnea); casele vechi din faţă au dispărut de mult, în locul lor se înalţă frumoase blocuri, 1930.

Calea Victoriei, casa Lahovari (Plagino, Disescu), renovată de arh. Gr. Cerchez (1851—1927), colţ cu str. Verde (G. Manu, Locotenent Dumitru Lemnea), 1935.

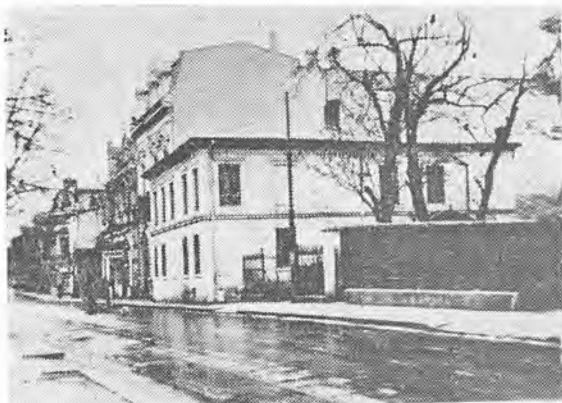
Calea Victoriei între str. Frumoasă și str. Sevastopol; clădirea din stînga a fost demolată în 1950. Foto 1941.

Calea Victoriei colț cu str. Sevastopol. Casa arh. Grigore Cerchez. În față, la colțul străzii Clopotari (Grigore Alexandrescu), o cîrciumă acoperită cu olane, 1912.

Piața Victoriei. Palatul Ministerului de externe fosta casă a lui Grigore Sturza (Beizadea Vițel) 1930.

Calea Victoriei. Clădiri dispărute între str. Sevastopol și Piața Victoriei, 1935.

Piața Victoriei. Palatul Societății funcționarilor publici, construit de arh. N. C. Mihăescu (1863—1934.) Distrus de cutremurul din 1940.

Piața Victoriei, 1942.

Medicul familiei şi în special al copiilor era dr. Simeon Marcovici, iar cînd lipsea acesta venea în locul său dr. Nicolae Kalinderu care după ce recomanda cîteva „prafuri“ spunea: „N-au nimica, eh, le trece“!

În jurul anului 1874, Constantin Kreţulescu împreună cu soţia s-au dus la Paris să îngrijească de sănătatea fiului lor Leonard, bolnav. După oarecare timp, şi în urma unei neînţelegeri familiare, soţia a rămas la Paris, cu copilul, iar Constantin Kreţulescu s-a întors la Bucureşti şi s-a mutat cu fiica Sultana şi ginerele Grigore Manu în casa Rasti, vecină cu a lui Titu Maiorescu, peste drum de fostul Muzeu Simu, lăsînd în casa de pe Dorobanţi să locuiască fiica cea mai mică Melania, cu familia ei.

În casa Rasti, Constantin Kreţulescu şi-a dat sfîrşitul în 21 martie 1884 şi a fost înmormîntat în cimitirul Bellu din Bucureşti.

Ruxandra, soţia sa, a murit la Paris în 1895, iar după moartea ei, după cum spunea Ion D. Ghica, moştenitorii, ca să iasă din indiviziune, au vîndut casa lui Mişu Săulescu care, ca ornamentaţie în plus, a adăugat o acvilă bicefală la baza balconului cu coloane ce se afla la stînga clădirii, dînd prin aceasta un aspect mai vechi şi mai interesant acestei case. Mulţi trecători, din cauza acvilei de la balcon, socoteau că a fost o casă domnească sau cel puţin de beizadea. Mai încoace, în zilele noastre acest minunat balcon a fost înfundat, frumoasele lui coloane au dispărut în peretele nou zidit, iar acvila a fost înlăturată nemaifiind socotită o ornamentaţie care să corespundă cu spiritul vremii.

Mai tîrziu, în această clădire, a funcţionat ani de-a rîndul liceul „Mihai Viteazul“ înainte de a-şi construi măreţul local de pe bulevardul Pake-Protopopescu (azi Republicii), apoi liceul particular „Barbu Delavrancea“, mai tîrziu o şcoală tehnică, iar în ultima vreme, înainte de a fi demolată, găzduia o şcoală profesională.

CASA NICOLAE KREŢULESCU

În trecutul oraşului Bucureşti au fost case şi case, adică familii şi familii. În unele, de obicei în cele venite de pe alte meleaguri şi îmbogăţite aici, se ducea o viaţă de belşug, lux şi risipă, în care de altfel şi moralitatea nu juca un rol prea important. În celelalte familii autohtone (bineînţeles lăsînd la o parte excepţiile) chiar dacă erau cu stare materială bună, se trăia relativ cumpătat, nimic nu se risipea. Dragostea şi respectul faţă de părinţi şi cei mai în vîrstă, iubirea între fraţi şi surori, cinstea, sobrietatea, demnitatea, dragostea de oameni în general şi pentru ţară în special constituiau factorul important şi călăuzitor al vieţii.

În secolul al XIX-lea, ca şi mai înainte, în aceste familii era un cult pentru trecut, pentru ştiinţă şi artă (în raport cu vremea), iar în general pentru toate ramurile activităţii omeneşti, care alcătuiesc civilizaţia şi progresul omenirii.

Despre o astfel de casă şi familie va fi vorba în rîndurile de mai jos, căutînd să spunem tot ce ştim din cercetarea vechilor acte sau din cele spuse de urmaşi în legătură cu ea şi persoanele care au trăit acolo, sau înrudite cu ele.

Astfel, pe Calea Victoriei în sus, spre Capul Podului cum se zicea altădată (actualmente Piaţa Victoriei), dincolo de biserica Sf. Nicolae-Tabaci (peste drum de Academia R.S. România) se întinde un mare teren, de cîteva

mii metri pătraţi — rezultat după dărîmarea anumitor case — care, de vreo trei decenii încoace, a fost transformat în grădină publică, cu ronduri de flori şi bănci pentru odihnă. Terenul * acesta a rămas liber după ce au fost dărîmate mai multe case vechi ce se aflau pe el, dintre care amintim casele lui Iordache Golescu (fratele lui Dinicu), a căror curte foarte lungă era vecină cu zidul împrejmuitor al bisericii. După aceasta mai veneau încă două şi apoi casele lui Constantin Burchi, care se aflau pe colţ, cu două faţade, una pe Calea Victoriei şi alta pe str. N. Iorga, mergînd pînă în casa Pillat, existentă şi astăzi.

La capătul acestui teren, spre dreapta, se deschide strada Nicolae Iorga, fostă altădată strada Romană, care începea odinioară din Calea Victoriei şi nu din Piaţa Romană.

Strada aceasta, îngustă şi liniştită are ca primă clădire pe partea stîngă măreaţa şi luxoasa casă a Grădiştenilor, iar după aceea un modern bloc construit în ultimii ani, după care urmează la nr. 5 (altădată nr. 3), o construcţie parter, de formă aproape pătrată şi cu multe ferestre spre stradă. Este vechea casă, mult renovată azi, a marelui logofăt Alexandru Kreţulescu (1779—1847) şi a soţiei sale Ana (Anica), fiica marelui vornic Scarlat Câmpineanu şi a soţiei acestuia Luxandra, născută Cîndescu. Cu toate acestea, clădirea este cunoscută de generaţiile din a doua jumătate a secolului trecut şi a celor din prima jumătate a secolului nostru sub numele de Casa Nicolae Kreţulescu, deoarece acesta a moştenit-o de la părinţi şi, cu oarecari întreruperi cînd a fost în diferite misiuni în străinătate, a locuit în ea pînă la moarte. Şi pentru ca să se ştie că era casa lui, pe porţile noului şi lungului grilaj de fier masiv, pe care l-a construit, şi-a pus două monograme mari cu literile N.K. (Nicolae Kreţulescu), care există pînă astăzi.

Şi acum să ne întoarcem la mai vechii proprietari ai casei şi locului, să vedem cum se desfăşoară pe caierul vremii firul trecutelor întîmplări şi evenimente.

În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, clucerul Iordache Kreţulescu, nepotul de fiu al marelui vornic cu acelaşi nume care era ginerele voievodului Constantin Brîncoveanu, avea casă pe acest teren; nu ştim dacă a fost construită de el, sau rămasă de la părinţi. În această casă, probabil destul de încăpătoare, a locuit clucerul Iordache Kreţulescu ** cu soţia şi cei trei copii ai săi (Constantin, Alexandru, Safta), iar după moarte a lăsat-o celui de-al doilea fecior, Alexandru, adică tatăl lui Nicolae Kreţulescu.

În timpul răzmeriţelor dintre 1789 şi 1793 casele au suferit serioase stricăciuni, dar cu oarecare renovări au rămas în picioare pînă în al doilea deceniu al veacului trecut. Atunci, Alexandru Kreţulescu văzînd că i se înmulţeşte familia *** şi că are nevoie de o casă mai încăpătoare, care să corespundă şi cu rangul său de mare dregător, a luat hotărîrea să dărîme pe cea veche şi să construiască alta nouă. A păstrat numai pivniţele masive care n-aveau nici un rost a fi distruse. Pe acestea a clădit el noua sa construcţie. Din cele povestite de nepoata sa Ana (Nunuţa) Lahovari şi unica fiică a lui Nicolae Kreţulescu,

* Pe acest teren era hotărît să se construiască o parte din ansamblul clădirii Academiei Române, după planurile făcute şi aprobate şi care au făcut obiectul unei expoziţii.

** Clucerul Iordache Kreţulescu, căsătorit prima dată cu Maria Cantacuzino, iar a doua oară cu Paulina Florescu.

*** A avut şapte copii: trei fete (Maria, Zoe, Luxiţa), şi patru băieţi: (Constantin (1809—1884), Scarlat (1810—1874), Nicolae (1812—1900) şi Dumitru (1824—1894).

precum şi din actele ce ni le-a pus la dispoziţie pentru consultare, putem spune următoarele:

Alexandru Kreţulescu, la 23 mai 1817, a făcut contract cu Leonte Calfa să-i construiască o casă. Nu ştim dacă acest Leonte era un arhitect cu şcoală din acea vreme sau numai o simplă calfă mai pricepută, după cum arată şi numele pe care-l poartă. Leonte Calfa era cunoscut în Bucureşti unde mai construise alte case şi prăvălii. Mai tîrziu, între 1828 şi 1833 îl întîlnim cu titlul de meimar-başa [91] adică starostele (şeful) breslei constructorilor zidari.

Din zapisul ce s-a întocmit atunci între proprietar şi meşter se vede, în mod cît se poate de amănunţit, tot ce avea de făcut, materialele ce trebuia să folosească, de cea mai bună calitate, precum şi preţul întregii construcţii care era de 10 750 taleri (lei), la valoarea banilor de atunci.

După înţelegerea făcută, faţada caselor spre uliţă trebuia să fie de opt stînjeni domneşti, iar spre curte de şapte stînjeni. Şanţurile de temelie trebuiau să fie de trei palme domneşti, zidurile să aibă o grosime de două cărămizi jumătate, iar zidurile camerelor de 1 1/2 cărămidă. „Ferestrele să se facă după cererea dumnealui paharnicului atît la înălţime cît şi la lăţime... însă de lemn de stejar şi drepte, iar nu perghel". „Duşumelele să fie prin toate odăile de scînduri de brad, uscate, încheiate în cepuri de fier". Uşile să se facă în două canaturi din scînduri de lemn de anin. Broaştele pe la toate uşile să fie de fier, înfundate în lemnul lor. Căprioritul şi saceacul „din cherestea sănătoasă". Tavanele să fie făcute cu var, ornamentate cu ciubuce frumoase. Acoperişul casei din şindrilă de brad, bătută „poalele pe şase, vîrfurile pe cinci".

În interiorul camerelor trebuiau făcute trei dulapuri în tăblii, înfundate în pereţi. „Plimbarea" sau umblătoarea (W.C.) să fie în afara caselor, în curte, groapa ei să aibă o adîncime de doi stînjeni. Pereţii ei să fie dintr-o cărămidă jumătate „pînă în faţa pardoselii", iar în sus în paiante, într-o jumătate de cărămidă. Şi aceasta să fie acoperită cu şindrilă de brad, cu pălimar şi scară de trei trepte. Nisipul îl va lua din curte unde va face groapă, iar apa din puţ.

Meşterul Leonte îşi lua angajamentul ca „binaoa" să fie gata „în soroc de luni patru, fără nici un cuvînt de pricinuire".

Pentru întreg materialul ce va întrebuinţa, mîna de lucru şi ridicarea casei, gata întru totul, se arată în zapis că s-a ajuns la înţelegere cu Alexandru Kreţulescu să-i dea suma de 10 750 taleri (lei), din care 2 000 aconto la facerea zapisului, 2 000 la începerea lucrului, apoi rînduri, rînduri, ca pînă la terminarea casei să fie plătită întreaga sumă.

Zapisul [92] acestei *simfonii* (înţelegeri) s-a făcut în două exemplare, date, prin semnătură, unul în mîna celuilalt.

Meşterul, om de cuvînt, a isprăvit casa la termenul fixat, fără să se ivească vreo pricină de neînţelegere între cele două părţi, iar întreaga familie s-a mutat în ea. Cu timpul unii dintre băieţi şi fete s-au căsătorit iar bătrînul părinte Alexandru Kreţulescu a rămas în ea pînă la moarte, în 1847, cînd a lăsat-o fiului său Nicolae.

Datorită însemnărilor de pe verso zapisului de primirea banilor, nu sîntem lămuriţi pentru care motiv Leonte Calfa arată că sumele de bani ce i-au fost plătite în contul clădirii au fost primite de la marele ban Barbu Văcărescu. Presupunem că acesta ori îi era dator lui Alexandru Kreţulescu,

---

[91] George Potra, *op. cit.*, vol. II, Bucureşti, 1975, p. 308, 310, 362—363, 383, 403.
[92] *Ibidem*, vol. I, Bucureşti, 1961, p. 718—720.

ori că numai îl credita, pînă la o anumită dată, cu suma de bani necesară construcţiei.

În acea vreme, cînd Alexandru Kreţulescu a construit casa, nu cunoaştem clădiri prea mari împrejur. Două erau mai importante, în apropiere, pe Podul Mogoşoaiei: prima a vistierului Filip Lenş, intrată mult mai tîrziu în proprietatea bogatului avocat şi om politic Gheorghe Vernescu, de la care a trecut la fiul său Gheorghe Vernescu care a vîndut-o statului, iar a doua a clucerului Ioan Faca, tatăl scriitorului Constantin Faca, care, pe la 1840, a fost cumpărată de Cleopatra Ghica, ce fusese căsătorită cu prinţul rus Sergiu Trubetzkoi. Celelalte, în majoritatea lor, erau căsuţe acoperite cu şindrilă şi numai cîteva din ele cu olane.

Ana (Nunuţa) Lahovari care a trăit aproape o sută de ani, îmi spunea că auzise de la tatăl său, Nicolae Kreţulescu, că bunicul era un gospodar priceput şi un iubitor tată de familie, dar sever. În faţa lui copiii, chiar cînd au fost mari, nu îndrăzneau să fumeze, iar pînă la o anumită vîrstă, cînd intra în camera lor, toţi se ridicau în picioare şi nu se aşezau decît atunci cînd erau invitaţi.

Ca om meticulos şi spre aducere aminte, Alexandru Kreţulescu şi-a întocmit un catastif în care a însemnat toate evenimentele mai importante din familie: cînd s-au născut copiii, de cine au fost botezaţi, cînd au plecat la studii şi unde, data cînd s-au întors şi multe alte fapte şi întîmplări care i s-au părut demne de însemnat. Era un om priceput, extrem de corect şi activ, de mare ordine în toate manifestările lui şi de o precizie exemplară.

Dorind să dea o bună învăţătură şi educaţie copiilor şi în special băieţilor care trebuiau să fie cît mai bine pregătiţi pentru viaţă, a adus în casă profesori greci şi francezi. Cu aceştia au învăţat băieţii, în special primii trei ani, pînă la etatea cînd au trebuit să meargă la cursul mediu. Învăţămîntul secundar şi l-au făcut la Colegiul Sf. Sava, avînd ca profesori pe distinşii cărturari ai secolului al XIX-lea care, alături de Gh. Lazăr, I. Heliade Rădulescu, Petrache Poenaru, Aaron Florian, au pus bazele învăţămîntului superior românesc de la noi.

Părinţii nefiind prea bogaţi ca să-şi trimită odraslele cu trăsura pînă la şcoală, copiii mergeau pe jos, însoţiţi la început de vreun slujitor ţigan mai priceput, iar mai apoi se duceau singuri. Drumul mergea drept pe Podul Mogoşoaiei pînă la biserica Sărindar, iar apoi cotind puţin la stînga ajungeau la poarta Colegiului unde, în clasele mici şi cam întunecoase, dascălii îi aşteptau cu toată dragostea.

Cei doi feciori mai mari ai lui Alexandru Kreţulescu, adică Constantin şi Scarlat, după ce şi-au terminat învăţatura la Colegiul Sf. Sava au intrat ca ofiţeri în armata naţională înfiinţată de generalul Kiseleff. De altfel, chiar boieri de rang mare cum au fost Manolache Băleanu, Iancu Câmpineanu, Alexandru Florescu, Costache Filipescu şi alţii au renunţat la anterie, giubele şi işlice şi au îmbrăcat, după rangurile de boierie ce aveau, uniformele militare de colonei, maiori, căpitani.

„Feciori de boieri, tineri încă şi fără ranguri de boierie, erau primiţi ca prapurgici [sublocotenenţi] cum se numeau atunci“ [93]. Ditre aceştia amintim pe fraţii Ştefan şi Nicolae Golescu, vărul lor Radu Golescu, Costache N. Filipescu, C.A. Rosetti (Rusetache), fraţii Constantin şi Scarlat Kreţulescu, fraţii Voineşti, Tudorache şi Iancu Brătianu, poetul Grigore Alexandrescu, Christian Tell, Cezar Bolliac, Ioniţă Budişteanu şi mulţi alţii. „Toţi aceştia, dintre care

[93] Kreţulescu, Nicolae, *Amintiri istorice*, Bucureşti, 1940.

unii numiţi de-a dreptul şefi de escadroane, şefi de companii, fură trimişi pe la regimentele de infanterie şi escadroanele de cavalerie ce se înfiinţară. La început s-au întocmit trei regimente de infanterie şi şase escadroane de cavalerie şi se orînduiră ofiţerii şi subofiţerii ruşi ca instructori atît pentru infanterie cît şi pentru cavalerie. Voiu cita — spune N. Kreţulescu în amintirile sale — între aceşti ofiţeri pe cîţi mi-aduc aminte şi mai întîi pe generalul Storoff şeful tuturor instructorilor, pe colonelul Odobescu, român, care intrase în serviciul militar rusesc încă de pe la 1810, pe colonelul Gorbasky şi Poznansky".

Şi acum să ne întoarcem din nou la Nicolae Kreţulescu care a fost proprietarul acestei case mai bine de o jumătate de secol şi să-l lăsăm pe el, deocamdată, să ne spună tot ceea ce este mai interesant de spus în legătură cu viaţa şi activitatea lui sau cu diferite fapte şi evenimente din timpul lui. Astfel, Nicolae Kreţulescu ne povesteşte că pe vremea cînd era adolescent, adică în timpul Războiului ruso-turc din 1828—1829, ţara ajunsese într-o stare jalnică de nedescris. „Toate calamităţile ne copleşiseră deodată. Foametea: lipsa de porumb ajunsese la un aşa grad încît s-au văzut judeţe...". „Surd la plîngerile ce se ridicau din toată ţara în privinţa nenumăratelor rechiziţiuni de tot felul ce se cereau pe fiecare zi pentru armatele ruseşti, se înfuria la observaţiile ce îndrăzneau a-i face boierii cu mitropolitul în cap despre neputinţa şi mizeria în care ajunsese ţara. El [Jeltuhin] le răspundea că nu primeşte nici o observaţie şi că toţi, de la mic pînă la mare, au să urmeze ordinele sale. Atunci bietul mitropolit Grigorie, om sfînt şi adevărat român, fu exilat în Basarabia pentru că îndrăznise să se opună într-un mod mai energic la necontenitele cereri ce se făceau de armatele ruseşti. Unul din boieri asemenea, care încercă a-l mlădia expunîndu-i şi el suferinţele ţării, abia scăpă pe uşă afară neatins de puternicul general. Arbitraritatea lui era nemărginită; el şedea peste drum de noi, în casele lui Filip Lenş, astăzi ale lui Vernescu, şi noi aveam în cvartir un ofiţer de ordonanţă al lui. Ne pomenim cu dînsul că zile întregi nu iese din casă. Întrebîndu-l tată-meu pentru ce stă închis în casă, el spune atunci că a fost pus de generalul Jeltuhin la arest pentru că, trecînd într-o zi călare pe dinaintea ferestrei lui şi nebăgînd de seamă că este la fereastră, nu l-a salutat".

Conform Regulamentului Organic, odată cu întemeierea miliţiei naţionale s-a trecut la reforma întreagă a administraţiei, justiţiei şi finanţelor. Cu această ocazie, după dorinţa tatălui său, Nicolae Kreţulescu, în 1831, a fost numit registrator la Curtea de Apel din Bucureşti, secţia civilă, prezidată de banul Mihalache Ghica, fratele spătarului Alexandru Dim. Ghica, viitorul domn (1834—1842).

În această slujbă a rămas pînă la sfîrşitul anului 1832, iar după aceea, în 1833, a trecut în funcţia de comisar la Ministerul din Lăuntru pe lîngă Sfatul oraşului Bucureşti, spre a observa neorînduielile şi abuzurile despre care începuse a se vorbi cam mult. „Toate observaţiile mele — spune el — adresate prezidentului Sfatului orăşenesc şi rapoartele înaintate ministrului, rămîneau fără rezultat; oamenii rău nărăviţi se strecurau printre degete".

Datorită acestui fapt, după o scurtă perioadă de funcţionare, şi-a dat demisia „fără cel mai mic regret".

Mai tîrziu, la una din mesele de duminică la care generalul Kiseleff invita mai toate autorităţile, spre a asculta rapoarte, a da poveţe şi îndemnuri, N. Kreţulescu, la cererea generalului, a fost prezentat de tatăl său. „Prezentarea mea a fost de mare folos, căci el a angajat [îndemnat] pe tatăl meu ca să mă trimită la Paris, să-mi fac studiile. Mai mulţi tineri au fost trimişi [atunci]

de părinţii lor spre învăţătură la Paris, tot după îndemnul generalului Kiseleff, care părea a avea o predilecţiune pentru capitala Franţei".

Părinţii lui nu s-au împotrivit la recomandarea generalului şi la dorinţa lui Nicolae de a face studii superioare în străinătate, dar n-aveau posibilitatea materială să-l trimită, copiii erau numeroşi, iar fetele trebuiau înzestrate şi măritate.

Iordache Filipescu care era ministru de Interne îi propunea frumoase înaintări în serviciu dacă rămîne mai departe în cadrul ministerului, el însă stăruia necontenit la părinţi de a aranja cum vor crede şi a-l trimite în Franţa. La cerere, ministrul foarte înţelegător i-a acordat un lung concediu în străinătate, cu leafa plătită. Cu aceşti bani şi cu relativ micul ajutor dat de părinţi, în 1834 Nicolae Kreţulescu a plecat la Paris să studieze medicina.

Înscris în Facultatea de medicină în 1834, elev al vestitului anatomist şi chirurg Jules Cloquet, coleg cu Gustave Flaubert, care avea să-şi ilustreze mai tîrziu numele în literatură, după cum Kreţulescu avea să şi-l ilustreze în politică, tînărul student îşi ia doctoratul, după cinci ani, la 21 iunie 1839.

Nicolae Kreţulescu este primul român din Bucureşti care a obţinut titlul de doctor în medicină de la Paris, iar cu un an înainte un alt bucureştean, Nicolae Ganescu [94] (1799—1875), l-a obţinut de la Moscova.

Întors în ţară Nicolae Kreţulescu a fost bine primit de oficialităţi şi chiar domnul Alexandru Dim. Ghica a dat ordin, la începutul anului 1840, să fie numit medic la Văpseaua de Negru în locul doctorului Nicolae Gussi. Trei ani mai tîrziu, înfiinţează prima şcoală de medicină din Bucureşti, la spitalul Colţea, numită „Şcoala de chirurgie". În situaţia de medic şi profesor la această şcoală, socotind că nu sînt suficiente numai lecţiile care le preda „şcolarilor" (studenţilor) săi, ci aceştia au nevoie şi de o lucrare de specialitate la dispoziţia lor, ca să aibă şi un text în faţă „spre a medita" [95], a alcătuit, folosind lucrarea lui Kurveille în patru volume şi a lui Lot într-un volum, un *Tratat de anatomie descriptivă*, de 550 pagini, primul în limba română, pe care l-a publicat, în 1843, cu cheltuiala eforiei spitalului Pantelimon, în tipografia lui Heliade Rădulescu.

La vîrsta de 35 ani (29 ian. 1847) Nicolae Kreţulescu se căsătoreşte cu Sofia, una din fetele bogatului Ignatie Iacovenko *. Participînd activ la Revoluţia din 1848 este înlăturat din postul de medic şef al spitalului Pantelimon şi obligat să părăsească ţara [96]. În Turcia unde se refugiase, pentru priceperea şi meritele lui profesionale, a fost numit medic şef al spitalului militar din Kulely (Istanbul).

Întors în ţară în 1854 a fost încadrat ca medic şef al spitalului Colţea, dar a părăsit această slujbă, fiindcă în luna octombrie a aceluiaşi an a intrat în activitatea politică fiind numit ministru de Interne în locul logofătului Dimitrie Ioanid.

---

[94] George Potra, *Un tînăr român la învăţătura farmaciei şi medicinei în Rusia, în vremea Regulamentului Organic*, în „Relaţii româno-ruse în trecut", Bucureşti, 1957, p. 150—172.

[95] N. Kreţulescu, *Tratat de anatomie descriptivă*, Bucureşti, 1843, prefaţa, p. IV.

* Ignatie Iacovenko, originar din Rusia, a venit şi s-a stabilit în ţara noastră înainte de 1820, poate chiar în perioada 1806—1812. S-a căsătorit cu Caterina, una din fiicele doctorului Constantin Caracaş. Casa în care a locuit Iacovenko se afla pe locul bisericii ruse (intrată prin schimb în patrimoniul statului nostru). Pe o bună parte din Dealul Spirii, unde se aflau Stadionul Republicii, Muzeul Militar Central şi alte locuri vecine se întindeau livezile şi viile bogatului Ignatie Iacovenko care s-a stins din viaţă în anul 1870.

[96] *Anul 1848 în Principatele române; acte şi documente*, Bucureşti 1903. vol. III. p. 168, 194, 207, 320, 330—331, 587—590; vol. IV, p. 24—25, 168—170, 624, 646; vol. V, p. 303, 653, 658; vol. VI, p. 21.

Nicolae Kreţulescu în afară de profesiunea sa de medic chirurg, pe care constatăm că a exercitat-o efectiv pînă aproape de sfîrşitul anului 1854, a fost om politic şi un diplomat dotat cu multă perspicacitate şi pricepere care i-au dat posibilitatea să ocupe cele mai înalte slujbe, iar în politica externă să fie unul din cei mai pricepuţi miniştri plenipotenţiari pe care i-a avut ţara pînă la sfîrşitul secolului al XIX-lea.

Astfel, între 1854—1879 a fost ministru de Interne, Finanţe, al Cultelor şi Instrucţiunii şi preşedinte al Consiliului de Miniştri. Apoi preşedinte la Înalta Curte, preşedinte al Senatului, preşedinte al Academiei Române în 1872 şi 1895, iar între 1873 şi 1891, cu întreruperi, a fost numit trimis extraordinar şi ministru plenipotenţiar în cele mai importante centre ale Europei: Berlin, Roma, Petersburg şi Paris.

După cum am mai spus, Nicolae Kreţulescu a avut un singur copil pe Ana (Nunuţa) * căsătorită cu diplomatul Lahovari pe care l-a cunoscut la Petersburg în timp ce tatăl ei era ministru plenipotenţiar acolo.

Cu vreo patruzeci şi ceva de ani în urmă ea îmi povestea că în iarna anului 1868—1869, tatăl ei a fost invitat de unchiul lui, Termain **, fost consul german în Bucureşti, iar la acea dată la Cairo, să facă un voiaj în Egipt. În cele cîteva luni cît a stat acolo, împreună cu Termain a făcut şi o călătorie pe fluviul Nil, pînă la prima cataractă, pe vasul „Dahabie", pe care vice-regele Egiptului l-a pus la dispoziţia lor.

La rugămintea lui i s-a făcut cadou o „momâie" (mumie) a unui preot al zeului Amon din Theba, din timpul dinastiei a 18-a a faraonilor, adică cu 1600 ani î.e.n.

„Momâia" a fost adusă în casele vărului său de pe str. Ştirbei Vodă, unde locuia la acea dată, şi la deschiderea sarcofagului a participat şi domnitorul Carol I care fusese poftit. Mumia a fost dăruită chiar atunci Muzeului de antichităţi (Arheologie) din Bucureşti, unde se găseşte şi astăzi.

În altă ordine de idei mi-a spus că în timp ce tatăl ei era cu serviciul la Berlin, ea a fost dată la o şcoală pe care împărăteasa o înfiinţase în 1872 şi în care nu se admiteau ca eleve decît fiice de prinţi şi nobili. Era o şcoală foarte frumoasă, cu un distins personal didactic şi educativ. Împărăteasa însăşi îşi făcuse un obicei ca, o dată pe săptămînă, să ia masa cu profesoarele şi elevele şcolii. După ce tatăl ei s-a întors în ţară, în 1876, ea a fost trimisă şi stabilită ca elevă internă la o mănăstire din Paris.

Îmi mai spunea că tatăl ei a fost în bună prietenie cu: generalul Christian Tell, generalul I. Em. Florescu, Dimitrie Bratianu, Marin Serghiescu-„Naţionalul", Cezar Bolliac, Teulescu şi Grigore Alexandrescu care îl vizita des. De asemenea George Bengescu care era un bun muzician şi îi delecta la pian, iar ca vecin avea, cu locuinţa peste drum, şi în bună prietenie pe renumitul numismat Mihail Suţu.

Dintre personalităţile străine care îl vizitau ne-a amintit pe Bülow, reprezentantul Germaniei la Bucureşti, Goluhovski al Rusiei şi d'Aerenthal al Austriei. În timpul verii, aceştia îl vizitau şi la Leordeni, unde rămîneau cîteva zile.

În ziua cînd a împlinit 80 de ani a venit personal să-l felicite prinţul Ferdinand.

---

* A fost soacra colonelului Barbu Slătineanu, renumit pentru preţioasa colecţie de ceramică română şi străină şi diferite obiecte de artă pe care a donat-o statului.

** Termain se căsătorise la Bucureşti cu Elisa, fiica doctorului Constantin Caracaş, deci sora bunicii lui Nicolae Kreţulescu după mamă.

Pe moşia de la Leordeni s-a purtat foarte bine cu ţăranii, iar foştilor robi ţigani le-a dat pămînt şi materiale de construcţie pentru a-şi face case.

Nicolae Kreţulescu, ca bun patriot şi iubitor de progres, prin slujbele înalte ce a îndeplinit, a dat un mare sprijin Academiei Române, Ateneului Român, Şcolii de arte frumoase şi Conservatorului de muzică şi declamaţie. Pentru acest motiv, şcoala de arte frumoase din Bucureşti n-a uitat acest fapt şi la 1 martie 1912 cînd s-au împlinit 100 de ani de la naşterea lui, a dat o frumoasă serbare în cadrul căreia pictorul G. D. Mirea, directorul şcolii, în cuvinte foarte simţite a rostit o cuvîntare scoţînd în evidenţă meritele ctitorului ei. Printre altele el a spus: „Regret, domnilor, şi, să regretăm cu toţii, că şcoala noastră se găseşte în imposibilitate de a sărbători, cu toată demnitatea ce merită un asemenea frumos eveniment, neavînd încă localul său propriu, după o jumătate de secol de existenţă, căci, printre succesorii lui Kreţulescu, puţini sînt aceia care au adogat cîte o pietricică la temelia pusă de el, şi prea mulţi cei care au arătat mai mult decît indiferenţă.

Cu întristare trebuie să amintim că au fost miniştrii ca Ioan Strat care, socotind această înaltă instituţie, acest nobil factor al civilizaţiei drept un lux şi o inutilitate, a căutat să suprime şcoala noastră în anul 1867 şi, numai graţie devotamentului profesorului şi directorului ei de atunci, Theodor Aman, a putut să continue a trăi pînă la restabilirea lucrurilor".

Cu ocazia împlinirii a 100 de ani de la întemeierea învăţămîntului medical românesc, evenimentul a fost sărbătorit şi prin baterea unei foarte frumoase medalii de bronz avînd pe avers, în relief, bustul lui Nicolae Kreţulescu încadrat în numele lui, iar dedesubt anul naşterii şi al morţii, pe revers textul: „Doctor în medicină, 1839, întemeietorul învăţămîntului medical în România, 1843—1943".

Cu aceste ultime informaţii încheiem ce-am avut de spus despre acest medic, om politic şi organizator al mişcării artistice, care s-a remarcat prin atîtea activităţi folositoare ţării şi care s-a născut şi a murit în casa părintească, una din foarte puţinele şi cele mai vechi clădiri (1817) din Bucureşti, care se află încă în stare bună şi în care s-au perindat atîtea personalităţi de seamă ale timpului.

CASA SCARLAT KREŢULESCU

Clădirea în care se află actualmente Muzeul Literaturii române este vechea casă a marelui vornic Alexandru Villara intrată apoi, prin căsătorie, în proprietatea lui Scarlat Al. Kreţulescu, frate cu Constantin, Nicolae şi Dumitru Kreţulescu, toţi patru feciorii marelui logofăt Alexandru Kreţulescu şi ai soţiei acestuia Anica, născută Câmpineanu.

Ca formă exterioară, ea are aproape aceiaşi înfăţişare de altădată, cu singura deosebire că, scara din faţă, de la intrare, nu mai e cea veche, iar blazonul din triunghiul frontonului a fost dat jos atunci cînd a fost transformată, pentru a fi instalat în ea muzeul mai sus amintit.

Prin instalarea muzeului ea nu suferise modificări prea mari, ci numai reparaţii uşoare de interior şi exterior.

Neavînd acte la îndemînă pe baza cărora să urmărim firul adevărului, ne folosim de tradiţia orală, care şi aceasta are două versiuni. Prima, că sus numita cladire a fost construită de Scarlat Kreţulescu în 1839, anul cînd s-a căsatorit; a doua că această casă a primit-o de zestre soţia sa, fiica bogatului şi influentului boier Alexandru Villara. Ambele versiuni au ca dată de pornire

anul 1839 — ceea ce ne face să credem că cea de a doua este cea veridică, cu atît mai mult cu cît Scarlat Kreţulescu nu primise de la părinţii săi decît instrucţie şi educaţie. Puţina avere existentă s-a dat drept zestre fetelor. Astfel încît, singura informaţie care rămâne în picioare este aceea că bogatul său socru * i-a dat această casă cînd şi-a căsătorit fiica.

Scarlat Kreţulescu (1810—1874) este al doilea fiu al marelui logofăt Alexandru Kreţulescu (1779—1847). După terminarea şcolii a intrat în armata naţională, atunci înfiinţată. În 1838 era maior aghiotant al domnului Alexandru Dim. Ghica. Mai tîrziu, trecînd de partea adversarilor domnului, în fruntea cărora se aflau Gheorghe Bibescu şi Alexandru Villara, şi-a dat demisia din armată cu grad de colonel şi s-a căsătorit cu Elena, fiica lui Villara. Între 1844 şi 1859 a fost de nenumărate ori deputat, în 1864 senator, iar în cele din urmă chiar ministru.

După tradiţie, Scarlat Kreţulescu s-a căsătorit în 1839 şi nu în 1847 cum am găsit menţionat într-o anumită lucrare [97], fiindcă acel an era de doliu deoarece murise tatăl său.

Socrul său Alexandru Villara a avut numai doi copii, Ioan şi Elena. Ioan a fost ginerele lui Barbu Ştirbei, a avut o viaţă scurtă şi o moarte tragică, înecîndu-se în Dunăre [98].

Cînd şi-a căsătorit fiica, printre alte bunuri drept zestre, Villara i-a dat şi mai sus-numita clădire. Fiind casă de oameni foarte bogaţi ea a fost construită solid, cu camere luminoase şi saloane mari. Cu o sută şi ceva de ani în urmă era chiar monumentală, era mai mare şi mai aspectuoasă decît palatul domnesc. Zidurile exterioare trec de o jumătate de metru grosime, dar şi cele interioare sînt mult mai groase decît ale clădirilor din ziua de azi.

Cînd a fost construită această casă în mahalaua numită atunci Popa Cosma, strada nu avea nume şi era înfundată de proprietatea Fălcoianu dărîmată acum vreo 60 de ani.

Scarlat Kreţulescu, un desăvîrşit artist în gusturi, imediat după căsătorie a renovat această casă în mod cît se poate de minunat. Pentru scara masivă ce urca la etaj, din blăni groase de stejar, cu coborîre şi urcare pe ambele părţi, a comandat rampe de fier la Paris; de asemenea pentru grilajele balcoanelor. Parchetele camerelor le-a împodobit cu frumoase ornamentaţii în lemn de trandafir. Picturi minunate străine, — vechi, de şcoală franceză şi italiană, în rame masive şi aurite — împodobeau pereţii, de asemenea portretele în ulei ale socrilor şi familiei. Cîteva dulapuri-bibliotecă, adevărate piese de artă, sculptate în lemn de stejar şi nuc, erau pline cu cărţi clasice, istorice şi de artă, în legături aurite. În casă, peste tot, variate obiecte de artă, iar în ceea ce priveşte tacîmurile, toate de argint; vesela în cantitate enormă, pentru circa 100 de persoane, era comandată direct la Paris, din

---

* Alexandru Villara mare vornic, boier muntean de origine greacă. Era foarte bine văzut de ruşi, deoarece în timpul Războiului din 1806—1812 înlesnise toate nevoile armatei ruseşti. Mai tîrziu, fiind amestecat în revoluţia grecească condusă de Alexandru Ipsilanti a fost obligat să fugă în Austria. S-a întors în ţară în timpul domniei lui Grigore Ghica; a fost arestat de turci (1823), dar eliberat repede. Villara a fost unul din ctitorii Societăţii filarmonice (1827). În timpul ocupaţiei ruseşti din 1828—1834, a fost ales în comisia din Bucureşti pentru alcătuirea Regulamentului Organic. Tot el a făcut parte şi din comisia de trei trimisă la St. Petersburg cu proiectul de Regulament.

Între 1833 şi 1837 a fost ministru de Finanţe. Mai tîrziu, fiind potrivnic domniei lui Alexandru Dim. Ghica, împreună cu Gh. Bibescu, în 1841, au fost raportori ai răspunsului la adresa tronului, răspuns care aduse destituirea domnului. Între 1844 şi 1848 a fost ministru al Dreptăţii (Justiţiei).

[97] George Fotino, *ibidem* vol. II, p. 78, nota.

[98] *Ibidem*, vol. I, p. 118; II, p. 335.

porţelanul cel mai fin cu un chenar vernil pal şi monograma S.K. la mijloc. Pe un piedestal masiv era o pomieră mare din metal argintat, avînd ca ornamentaţie doi amoraşi care căutau să ia un cuib dintr-un pom.

Casa avea curte mare în faţă şi o grădină mai mare în spate unde, printre flori şi ronduri de iarbă, păşeau agale şi majestos cîţiva ibişi, păsări exotice cu picioare înalte, aduse din străinătate. În grădină se afla o seră în care lămîii, rodii şi leandrii ocupau locul principal*.

Viaţa tinerilor căsătoriţi s-a desfăşurat în perfectă armonie pînă în 1853, cînd i-a murit soţia. Ea a fost înmormîntată sub streaşina din stînga Bisericii Doamnei de pe Calea Victoriei, peste drum de fosta librărie „Alcalay", mai tîrziu „Cioflec" şi apoi Librăria Academiei, iar în prezent un mare magazin de lenjerie şi parfumerie. Frumoasa piatră de mormînt**, din marmură albă, se poate vedea şi azi în curtea bisericii.

Cu Elena Villara n-a avut copii, iar după moartea ei Scarlat Kreţulescu nu s-a mai recăsătorit.

Mai tîrziu, în timpul domniei lui Carol I, Scarlat Kreţulescu a fost primar al oraşului Bucureşti, în care timp s-a instalat gazul aerian şi s-a aprins primul bec electric în Capitala ţării. A fost şi ministru al Cultelor, iar rapoartele ce-a dat ordin să se facă, în legătură cu vechile mănăstiri, sînt adevărate documente care încă n-au fost studiate şi folosite.

Scarlat Kreţulescu se bucura de multă consideraţie, era om de caracter, binefacător şi darnic. Nenumărate instituţii şi persoane au beneficiat de pe urma sa. La cerere, chiar biserica Evanghelică din Bucureşti, construind un spital în 1856, a fost ajutată cu o mare sumă de bani.

Casa lui era foarte primitoare, avea casă deschisă, iar printre prietenii cei mai apropiaţi trebuie amintit generalul Constantin Năsturel-Herescu (1798—1874). În ea au avut loc petreceri şi sindrofii minunate care au stîrnit admiraţie şi invidie în lumea celor de atunci.

După moartea lui, întîmplată în 1874, casa, mobilierul şi o bună parte din lucrurile din ea au rămas, prin testament, fratelui său Constantin Kreţulescu, care avea o familie numeroasă (cinci copii din care patru erau fete), iar alte bunuri au fost lăsate celorlalţi fraţi, lui Nicolae revenindu-i toată argintăria.

Constantin care avea şi el casă mare, proprie, pe Uliţa Herăstrău (Calea Dorobanţilor) nu avea nevoie de ea şi a pus-o în vînzare, rugînd pe Ion Ghica, care-i era cuscru şi văr, să se intereseze şi să-i facă cunoscut în scris, el aflîndu-se la acea dată la Paris.

Prin scrisoarea din 2/14 decembrie 1875, Ion Ghica îi spune că e te foarte greu de găsit un cumpărător pentru casă, deoarece e cel mai nepotrivit timp de vînzare. Criza de numerar e groaznică, cum nu s-a mai întîmplat. „Închipuieşte-ţi că nu se găseşte un napoleon pe piaţă, iar lira turcească e foarte greu de găsit"***.

Dacă va aştepta însă pînă la primăvară atunci, speră, va fi mai uşor. Şi dacă ar fi ştiut mai din timp vorbea cu baronul Des Michels, care de curînd

---

* Informaţii date de Ana Lahovari (fiica lui Nicolae Kreţulescu) şi de Ion D. Ghica, nepotul lui Ion Ghica, ambii decedaţi la vîrste de 99 şi respectiv de 98 ani.

** Piatra funerară e încadrată de un chenar din patru linii. În partea superioară are o cruce, la baza căreia se află o ancoră; de-o parte şi de alta îngeri cu aripile întinse stau de strajă, sub o boltă de formă gotică. În partea de jos a pietrei se află o stemă alcătuită dintr-o acvilă cu capul spre stînga, avînd deasupra o cască medievală cu trei pene de struţ, iar dedesubt inscripţia: *ESPERANCE EN DIEU*. „Aici zace Elenca soţia m[arelui] log.[ofăt] Kreţulescu, fiica m.[arelui] vornic A.[lexandru] Villara, născută la 5 maiu anul 1821, răposată la 25 august anul 1853".

*** Scrisoare pusă la dispoziţie de Ion Dim. Ghica.

a ajuns la înțelegere să cumpere casa lui Plagino*, de pe podul Mogoșoaiei, cu 14 000 galbeni pentru care a și scris guvernului să-i aprobe această sumă, iar pînă atunci locuiește cu chirie în aceeași casă** plătind 12 000 franci pe an.

„După cîte am auzit oferea tot atîta pentru casa dumitale. În orice caz comunică-mi prețul cu care ai fi dispus să o dai, deoarece afacerea nefiind încă încheiată cu Plagino, am de gînd să-i vorbesc de casa dumitale care este din toate punctele de vedere mai bună decît aceea pe care vrea s-o cumpere și în care locuiește acum".

În 12/24 februarie 1876, Ion Ghica scrie din București lui Constantin Kretulescu că i-a propus lui Frank (directorul) casa, mobilată în întregime, pentru o chirie anuală de 11 500 franci sau 1 000 galbeni. Mi-a răspuns însă că nu poate plăti o chirie așa de mare. De altfel el vrea să cumpere casa lui Boränescu ce se află de cîtva timp în Franța, undeva prin sud, sau la Nisa.

Îl mai anunță apoi că, tot în această vreme, Alexandru Cafegi-Bașa, moștenitorul lui Bebe Retoridi, care este amorezat de soția sa ca un „berbec", i-a oferit pentru casă suma de 160 000 franci. Bineînțeles că nu-l sfătuiește să accepte acest preț, fiindcă eventual ar putea lua unul mai mare. În orice caz va vorbi și cu Vivian îndată ce acela va veni în București, și dacă n-are casă, i-o va propune acestuia pentru club.

Cu toate că nu este în directă legătură cu casa, dar fiindcă scrisoarea lui Ion Ghica cuprinde interesante informații inedite în legătură cu cei doi fii ai săi, Dumitru ce se afla la Londra și Scarlat student la Paris, trebuie să amintim că aceștia din urmă, prin bunăvoința lui Constantin Kretulescu, îi recomandă stăruitor să învețe și să caute să-și trăiască altfel viața, nu prin distracție ci prin muncă, iar în ceea ce privește cheltuielile să le reducă la atît cît este absolută nevoie, în care, bineînțeles nu exclude și ceea ce va fi necesar pentru oarecare destindere, dar nu spre risipă.

Din 1876 pînă în 1885 casa lui Scarlat Kretulescu, acum în proprietatea fratelui său Constantin, a fost dată cu chirie la diferiți particulari, iar în acest ultim an a fost cumpărată de „Bank of Rumania" și a locuit în ea baronul Frank, directorul acestei instituții. Mai tîrziu a ajuns în proprietatea statului care a instalat în ea Laboratorul de electricitate al Universității din București, devenit mai apoi Institutul electrotehnic de sub conducerea savantului Dragomir Hurmuzescu, profesor universitar și membru al Academiei Române.

Clădirea, în latura stîngă, se învecina pînă la demolare, cu casa fostului general Christian Tell, revoluționar pașoptist, iar în dreapta cu grădina casei lui Ionel Brătianu.

---

* Alexandru Plagino, ginerele lui Barbu Știrbei, căsătorit în 1846 cu Alina fiica acestuia, ce fusese mai înainte soția generalului Ioan Em. Florescu. Șef al poliției (1849—1851), secretar de stat (1853—1856), ministru al Afacerilor Străine (1856), trimis în misiune la Madrid în 1880; ministru plenipotențiar la Roma și Londra, recăsătorit, în 1870, cu Carolina May.

** Este vorba de casa de pe Calea Victoriei colț cu strada Lt. Dumitru Lemnea unde astăzi se află sediul Institutului de istoria artei. A fost construită în prima jumătate a secolului al XIX-lea de familia Lahovari, originară din Rîmnicu Vîlcea; a fost în proprietatea lui Alexandru Plagino; a locuit în ea Grigore M. Sturdza (Beizadea Vițel) (1821—1901) — înainte de a-și construi frumosul palat din Piața Victoriei; mai apoi a locuit în ea fostul prof. univ. și om politic Constantin D. Dissescu (1854—1932). Și legația Italiană și-a avut sediul în ea pînă în 1946, cînd și l-a schimbat în cel din str. I. C. Frimu.

CASA CU GEAMURI BOMBATE

Şi acum, în zilele noastre, în plin centrul oraşului, între Calea Moşilor şi Calea Călăraşi — numită pînă în prima jumătate a secolului trecut Calea Vergului — se află mai multe străduţe înguste şi foarte întortocheate, aşa cum erau şi altădată, cu aproape două-trei sute de ani în urmă. Deosebirea este că, în trecut, aceste uliţe erau aşternute cu moloz, trestie, tufăriş şi chiar gunoaie, mai apoi podite cu bîrne de stejar şi numai pe la mijlocul secolului al XIX-lea pavate cu bolovani de rîu, iar astăzi cu piatră cubică, au canalizare, apă potabilă şi lumină electrică. Dar cu tot aspectul edilitar de azi, ele îşi păstrează îngustimea de altădată, de circa 4—5 m, la care se adaugă trotuare asfaltate de circa 1 m laţime. Este vorba de străzile: Baia de Fier, Sf. Mina, Stelea Spătaru şi Radu Calomfirescu (numele unui mare comandant de oaste din armata lui Mihai Viteazul).

Prin acest vechi, chiar foarte vechi cartier, cu vreo două secole în urma gîrliţa Bucureştioara curgea agale, plină de toate „murdalîcurile" ce le aduna de pe parcurs, făcîndu-şi drum printre case, curţi şi grădini pînă la vărsarea ei în Dîmboviţa. Casele, majoritatea lor, erau făcute din paiantă şi lemn, acoperite cu trestie sau şindrilă şi numai cele ale oamenilor înstăriţi, construite din cărămidă, erau acoperite cu olane, zise turceşti. Multe însă din aceste case au fost distruse, pînă la pămînt, de năpraznicul foc din martie 1847, care s-a întins din Podul Mogoşoaiei pînă în apropiere de biserica Lucaci.

După acest foc care a transformat în ruine o bună parte din faţa oraşului şi a produs pagube imense locuitorilor, Primăria n-a mai admis să se construiască case de lemn şi nici să mai fie acoperite cu şindrilă, ci numai cu tablă.

Deci, pe la jumătatea secolului trecut, în acest sector al oraşului, foarte aproape de centrul comercial*, o serie de mari neguţători şi-au făcut case frumoase de zid, acoperite cu tablă zincată adusă din Anglia. Printre aceste case de cărămidă se numără şi casa neguţătorului Petre (Petrache) Dancovici de pe strada Radu Calomfirescu nr. 15, colţ cu B-dul Hristo Botev, numit mai înainte B-dul Domniţei.

Pentru a vedea cine a fost, de unde a venit şi ce a făcut Petre Dancovici este nevoie să mergem în trecutul familiei sale pînă la data cînd se cumpără locul şi se construieşte această casă.

*

Astfel, spre sfîrşitul secolului al XVIII-lea, într-o mahala a oraşului Ploieşti locuia Gheorghe Dancu cu soţia lui Velichia (Velica) care se ocupau cu producţia de *abale*** şi cu vînzarea lor în oraş, sau pe la diferite bîlciuri din ţară.

După tradiţie, familia Dancu era o familie veche, românească, originară din Macedonia, cu toate că putea fi şi de aici, fiindcă acest nume se întîlneşte în multe localităţi din ţară.

Gheorghe şi Velica Dancu buni gospodari, pricepuţi profesionişti în meşteşugul confecţionării abalelor, au izbutit în decursul vieţii să-şi înjghebeze o bună stare materială. În 1780, după obiceiul timpului, Gheorghe Dancu şi-a

* În afară de foarte multe prăvălii cu tot felul de mărfuri, în zonă se găseau cîteva hanuri mari: Hanul Sf. Gheorghe, hanul Papazoglu, hanul Răzvan, hanul Neculescu (o parte din clădire există şi azi pe Calea Moşilor) şi hanul Dedulescu.

** *aba* = postav de lînă groasă, din care se confecţionau hainele ţărăneşti.

schimbat numele în Dancovici, cum au făcut şi alţi neguţători români ca Mina în Minovici, Stoian în Stoianovici, Lupu în Lupovici etc.

După cîte cunoaştem, soţii Dancu au avut două fete şi patru băieţi: Vasile (1787—1864), Tudor (1797—1872), Grigore şi Atanasie care, toţi, au devenit neguţători în diferite ramuri de activitate. Dintre aceştia, cei doi dintîi au o importanţă mai deosebită: primul, Vasile [99] stabilit cu negoţul în Bucureşti, a participat activ la Revoluţia de la 1848, iar al doilea, Tudor, prin cei patru fii: Petre, Vasile, Ştefan şi Ioan (Iancu), toţi neguţători de frunte ai comerţului bucureştean din a doua jumătate a secolului trecut.

Dintre cei amintiţi mai sus, în cadrul acestor rînduri, ne interesează numai persoana lui Petre (Petrache) Dancovici, fiindcă el este acela care a construit *casa cu geamurile bombate* (convexe), după cum arată şi titlul.

Petre T. Dancovici s-a născut în Ploieşti, în casa părintească, în anul 1828, an în care se sfîrşea prima domnie pămînteană a lui Grigore IV Ghica, după epoca fanariotă atît de greu simţită de populaţia nevoiaşă a ţării şi rămasă ca o epocă de tristă amintire în istoria patriei noastre.

În acea vreme nu existau şcoli primare (şi cu atît mai puţin şcoli de învăţămînt mediu) în oraşul Ploieşti, iar singura învăţătură pe care o puteau însuşi copiii era dată de dascăli particulari sau de ceilalţi care slujeau la diferite biserici. De la aceştia, probabil, băieţaşul Petrache a deprins să scrie şi să citească, în buchiile alfabetului chirilic, pînă cînd tatăl său l-a dat ucenic la neguţătorul Petrache Stoianovici care avea prăvălie de marchitănie (tot felul de mărfuri, un fel de bazar), în Bucureşti, pe Uliţa Lipscanilor.

Fiind un copil inteligent şi vioi a deprins cu uşurinţă cunoaşterea mărfurilor şi treburile negoţului, iar după ce şi-a terminat perioada de ucenicie, patronul, văzîndu-l priceput, l-a angajat cu cotă-parte de beneficiu, aşa cum obişnuiau mai toţi patronii neguţători cu ciracii lor care se dovedeau întreprinzători, destoinici, muncitori şi cinstiţi.

În decurs de cîţiva ani, după ce şi-a format un capital bunicel, din tovărăşia avută cu fostul său patron, şi-a deschis pe cont propriu prăvălie de „fierărie, marchitănie şi văpseluri" tot pe Uliţa Lipscani colţ cu str. Băcani, avînd ca emblemă (firmă), nejustificată: „La leul de aur".

Mergîndu-i treburile bine şi fiind ajutat material şi de tatal său, care devenise un om bogat, Petre Dancovici şi-a adus ca ajutoare şi pe fraţii săi mai mici: Vasile şi Ştefan. Cu ajutorul acestora, oameni de încredere şi de nădejde, şi sub directa lui conducere, treburile negoţului au mers din ce în ce mai bine, iar cu timpul supravegherea zilnică a prăvăliei a rămas pe seama lor. Datorită acestui fapt el „a putut să se ducă des în străinătate şi să aducă tot felul de mărfuri noi, făcînd ca prăvălia lui să fie cea mai bine aprovizionată din tot Bucureştiul. El a adus pentru prima oară lămpile de petrol cu becuri paragoane din Londra, precum şi maşinile de lampă cu fitil Ditmar, Brumer şi Reisenberg. La el se găseau tot felul de noutăţi şi boierimea bucureşteană, cînd afla că Dancovici s-a întors din străinătate, îi vizita prăvălia, spre a vedea ce noutăţi a mai adus"[100].

După un număr de ani, i-a deschis prăvălie, pe cont propriu şi fratelui său mai tînăr, Vasile. Prăvălia de marchitănie a lui Vasile Dancovici se afla în Hanul Zlătari, în colţul clădirii, în stînga bisericii Zlătari, unde se întretaia Podul Mogoşoaiei (Calea Victoriei) cu strada Lipscani. Şi pe celălalt frate, Ştefan,

---

[99] „Amicul comercianţilor" din 1848; „Poporul suveran" şi *Anul 1848 în Principatele Române*; *acte* şi *documente*, Bucureşti, 1902—1910, vol. I, p. 624; II, p. 292; III, p. 320, 356; IV, p. 448.

[100] Dr. Nicolae I. Angelescu, *Familia Dancovici*, Bucureşti, 1932, p. 15.

l-a ajutat să-şi deschidă prăvălie proprie, dar acesta a murit relativ tînăr, în vîrstă de 42 ani, adică în 1878.

Petrache Dancovici ajuns om cu bună stare materială şi-a mărit averea şi mai mult prin căsătoria cu frumoasa Smaranda Neculcea, fiica bogatului Niculae Gheorghevici Neculcea, proprietarul hanului cu acelaşi nume*, care se afla la Capul Podului (actualmente Piaţa Victoriei) între Şos. Kiseleff şi Şos. Jianu (azi B-dul Aviatorilor).

Căsătorindu-se, şi avînd bani destui, s-a gîndit să-şi facă o casă mare, frumoasă, în mahalaua în care îşi petrecuse adolescenţa şi tinereţea şi în care se găseau mulţi neguţători şi pulsa o dezvoltată viaţă comercială.

Majoritatea locurilor bucureştene, în secolele XVI—XVIII, aparţineau mănăstirilor care le dădea cu embatic (chirie) acelora care doreau să-şi facă case, prăvălii, sau să-şi sădească vii şi livezi. Cu timpul mulţi dintre embaticari au devenit proprietari şi locurile au început să se vîndă de către urmaşii acestora, în întregime sau în parcele mai mici.

Locul pe care l-a cumpărat Petrache Dancovici, se afla la începutul secolului al XIX-lea în proprietatea lui Constantin Rătescu care-l măreşte printr-un loc vecin, cumpărat, în 1812, de la mărgelarul Duţu, fiul lui Soare, cu suma de 3700 taleri (lei), pe care şi Soare îl cumpărase mai înainte de la un oarecare Hristian, fiul lui Tudor.

După circa 40 de ani, fiul lui Constantin Rătescu, porucicul Teodor Rătescu fiind dator clucerului Ioan Donie 1050 galbeni „austriano-împărăteşti", plus dobînda 113 galbeni pe un an şi jumătate şi neavînd bani să plătească această sumă a convenit să-i vîndă terenul şi casele de pe el pentru suma ce-i datora, cu obligaţia ca noul proprietar să nu scoată din casă pe Frusina Băltăreţu, sudită austriacă (probabil fiica marelui negutător Băltăretu), pînă la 23 aprilie 1853, deoarece primise chirie de la ea pînă la acea dată.

Cu ocazia vînzării, locul a fost măsurat de hotarnicul Ioan Isăcescu, căruia i s-a plătit 3 galbeni, reieşind că avea de jur împrejur 94 stînjeni şi 4 palme, iar ca vecini sînt menţionaţi: serdarul Manolache Crîmpu, stolnicul Palade, serdarul Greceanu şi serdarul Nicolae Palade. Ca actul de vînzare să aibă temeinicie, Teodor Rătescu îl semnează personal „şi pentru ca să să cunoască dumnealui pomenitul cumpărător de singur stăpîn al proprietăţii de mai sus, au rugat pă cinstita judecătorie de au adeverit acest zapis"**.

Clucerul Ioan Donie nu păstrează însă această proprietate „din mahalaoa Stelii, ce-i zice şi a Vergului, în Văpseaoa neagră din Bucureşti", decît pînă în primăvara anului 1856, cînd o vinde pitarului Ghiţă Mateescu cu suma de 1250 galbeni. Acesta, la rîndul lui, numai după un an, o vinde şi el lui Costache R. Pascal pentru 1500 galbeni „ferecaţi şi negăuriţi".

* Hanul Neculcea ocupa un teren de circa 10 000 metri pătraţi, avea cîrciumă, cafenea, povarnă şi un şir de camere lungi şi joase unde poposeau ţăranii (mai ales marţea şi vinerea cînd era zi de tîrg), care aduceau în carele lor tot felul de mărfuri pe care le vindeau în pieţele oraşului Bucureşti. Avea de asemenea grajduri şi şoproane şi cîteva puţuri, cu cumpănă şi jgheaburi pentru adăpostitul şi adăpatul vitelor.

Cînd s-a proiectat lărgirea celor două şosele, cu toate eforturile primăriei, Neculcea n-a acceptat să fie expropriat, bineînţeles contra unei juste despăgubiri. În această situaţie, se spune că, primarul oraşului din acea vreme, a aranjat cu cîţiva netrebnici, care locuiau chiar în cuprinsul hanului, să-i dea foc din mai multe părţi, iar atunci cînd au venit pompierii să stingă focul, în loc de apă, în sacalele lor au avut gaz (petrol) care a alimetat focul şi mai tare, hanul arzînd complet, după care întîmplare, restul a mers uşor, atît alinierea celor două şosele cît şi despăgubirea proprietarului, numai că de data aceasta el a fost la cheremul primăriei care i-a dat mai puţin decît îi oferise mai înainte.

** Actele menţionate sînt în colecţia dr. Const. Angelescu.

Constantin Pascal după ce vinde, la 3 august 1857, 11 stînjeni din loc Sevastiţei Stoianovici, născută Mincu, în iunie 1859 vinde toată cealaltă parte a terenului, împreună cu casele de pe el, lui Ioan Sotir pentru 1200 galbeni.

În sfîrşit ajungem la ultimul cumpărător, Petrache Dancovici, care, la 28 februarie 1861, plăteşte lui Ioan Sotir, pentru case şi loc, suma de 1100 galbeni, iar în finalul actului vînzătorul spune. Drept aceia spre a se cunoaşte numitul cumpărător de adevărat stăpîn al zisei proprietăţi ce au văzut-o scrisă şi pe hîrtie şi pe faţa pămîntului, am iscălit cu mîna acest zapis".

Noul proprietar, Petrache Dancovici, imediat după cumpărare, chiar în primăvara acelui an, care, oarecum, era pregătit din timp să-şi facă casă, s-a şi apucat de construirea ei, aşa cum ne-a confirmat anul — 1861 — de pe frontonul clădirii deteriorat în urma cutremurului din 1940.

Nu ştim care au fost meşterii ce au construit celelalte case care au fost pe locul acesta, de celelalte generaţii de mai înainte; desigur după gustul şi mai ales după posibilitatea materială ce au avut-o, dar sîntem siguri că ele au fost de o înfăţişare incomparabil mai modestă decît aceia pe care o va construi bogatul neguţător Petrache Dancovici. Acesta, după părerea noastră, pe baza observaţiilor zidurilor de temelie care se văd în pivniţa cu bolţi masive, arcuite, a păstrat o parte din vechea construcţie care era solidă şi în bună stare, dar a adăugat mult clădirii în ceea ce priveşte scheletul şi ansamblul ei. Din punct de vedere al dispoziţiei camerelor, salonului, atenanselor şi grajdului pentru cai şi caleaşcă, forma şi mărimea canatului uşilor şi ferestrelor, mobilierul şi toate celelalte care formează atît interiorul cît şi exteriorul, noua construcţie nu mai este făcută după tipicul arhitecturii bucureştene, ea fiind o imitaţie a unei case dintr-un stat occidental, probabil din Austria, de la Viena, pe unde drumurile negoţului îl duseseră de atîtea ori. În plus, ca o caracteristică de mare noutate, chiar unică pentru Bucureştii de la acea dată, au fost geamurile bombate de la ferestre, comandate şi aduse de la Viena, aşa cum, cu cîţiva ani mai tîrziu, numai la două clădiri au mai existat în Bucureşti, dar care au dispărut demult, aşa cum erau la casa neguţătorului Bursan şi la aceea care, pînă acum vreo 50 de ani, se afla pe str. Popa Tatu colţ cu str. Nuferilor (fosta str. Fîntînii) unde, după demolarea acesteia, s-a construit localul unei administraţii financiare.

Casa Dancovici, pusă pe socluri de piatră, cam la 1 m înălţime de la nivelul străzii, cu pereţi de cărămidă groşi de peste o jumătate de metru, cu camere înalte şi spaţioase, a fost construită solid, cu materiale de cea mai bună calitate, încît şi astăzi, după mai mult de 125 de ani, timpul nu şi-a lăsat decît o uşoară amprentă şi aceea numai la exterior.

În ceea ce priveşte arhitectul-constructor nu cunoaştem dacă a fost român sau din străinătate, dar în ceea ce priveşte întreg mobilierul, sobele care par de faianţă, dar în realitate sînt de fontă, balamalele, clanţele de la uşi şi ferestre, cişmeaua din curte, tapetul de mătase de pe pereţi, de diferite culori, întreţesut cu fir auriu, toate acestea, după spusele urmaşilor şi constatarea noastră personală, au fost aduse din Viena şi Paris. De asemenea, diferite statuiete, piese de ornament de bronz şi ceramică, precum şi o serie de tablouri (diorame) cu păsări rare, împăiate, puse în rame de nuc, tot cu geamuri bombate din care s-a scos aerul, par şi acum, după o vreme atît de îndelungată, aproape ca şi atunci cînd au fost aduse şi puse pe pereţi.

Ferestrele înalte, de circa 2 metri, au două rînduri de cercevele, cele dinăuntru cu geamuri obişnuite, iar cele dinafară cu geamuri bombate. Acestea aveau particularitatea că dinăuntru vederea nu era împiedicată în afară, spre

stradă, dar din stradă trecătorii nu puteau vedea nimic, chiar atunci cînd geamurile dinăuntru nu erau acoperite cu perdele.

Toate ferestrele din interior aveau deasupra masive galerii de care atîrnau, pînă la podeaua parchetului, bogate draperii de catifea de culoare roșie-vișinie; închiderea sau deschiderea lor, după necesitate, se făcea cu ajutorul unor șnururi lungi de toată frumusețea. Ușa de la intrare ca și ferestrele păstrează și astăzi vechile obloane care se pot închide sau deschide prin ajutorul unor compartimentări și balamale ascunse, iar în timpul nopții sau vara, cînd stăpînii plecau pe la moșie sau în străinătate, obloanele puteau fi ferecate pe dinăuntru cu bare de fier orizontale, cu dispozitive și mînere de bronz.

Casa, parter-înalt, după cum am mai spus, este ridicată deasupra nivelului străzii la circa 1 metru, iar scara de la intrarea principală este construită din trepte mari de piatră care îi dau aer de casă seniorială.

Grilajul ce înconjură curtea, ce altădată era mult mai mare, este frumos lucrat din fier masiv ca și porțile ce se sprijină în stîlpi de piatră de circa 2,5 m înălțime; broasca de închidere a porții ca și cheia sînt de mărimea acelora care se foloseau la cetățile sau castelele de altădată.

La casele din secolul trecut, deci și la aceasta, cum se mai văd și azi la vechile clădiri, coșurile de fum erau repartizate pe acoperiș în dreptul sobelor din camere, nu la marginea calcanului cum s-a obișnuit de atunci încoace, pînă nu demult. Focul se făcea cu lemne și pentru încălzirea unei astfel de case era necesară o cantitate de circa 3—4 vagoane de lemn de fag, stejar sau salcîm. Dar pentru vremea de atunci, aceasta nu era o problemă prea grea, fiindcă pădurile erau foarte întinse în toată țara și lemne erau destule, iar respectivii proprietari care aveau moșii, aduceau lemnele din propriile lor păduri.

Petrache Dancovici a fost la curent cu tot ceea ce era nou și util gospodăriei sale. Și-a cumpărat vase mari de ceramică poroasă pentru filtrarea apei, iar în 1871 a fost printre primii care a instalat telegraful de casă, adică soneria electrică în locul clopoțelului tras de sîrmă, pe care îl introdusese în București, Carol Blaimaier, reprezentantul firmei respective.

Pentru împodobirea pereților, pe lîngă diferite tablouri ce avea, și ca o amintire pentru urmași, în 1892, a comandat pictorului Peski să-i facă un portret în ulei (0,86×110), montat într-o bogată ramă aurită care, după moartea lui, urmașii l-au dăruit Muzeului Camerei de industrie și comerț din București.

Atît timp cît a trăit soția sa, Smaranda, care era o amfitrioană deosebită, Petrache Dancovici obișnuia ca în fiecare săptămînă, într-o anumită zi, să-și poftească rudele și prietenii, în special negustori [101], la o petrecere de familie, cu care ocazie își povesteau impresiile lor din călătoriile facute în străinătate, cînd se duceau să cumpere diferite mărfuri pentru prăvălie, dar și să vadă, pentru desfătarea ochilor și a minții, ceea ce era mai interesant pe acolo.

Începînd încă din 1874, Petrache Dancovici a fost ales în diferite comisii cu caracter economic spre a-și spune cuvîntul ca om priceput și obiectiv. Politicește a activat în cadrul Partidului Liberal, fiind ales senator în 1887 și deputat în 1895. A fost ctitor și membru al unor societăți de binefacere printre care amintim, din 1881—1892, societatea „Providența", creată pentru ajutorarea negutătorilor scăpătați sau a urmașilor lor.

Din fire iubitor de binele public, a contribuit cu sume însemnate la renovarea bisericii Sf. Mina (Vergu), cînd s-a zugrăvit din nou și s-a refăcut tîmpla și mobilierul, dăruindu-i și două sfeșnice de alamă înalte de 2 metri, care există și astăzi. Între 1862 și 1867 a fost și epitropul acestei biserici. Neavînd moște-

---

[101] *Ibidem*, p. 16.

nitori direcţi, cea mai mare parte a averii a fost lăsată nepoţilor, dar, încă în viaţă fiind, a donat „Societăţii pentru învăţătura poporului român" suma de 10 000 lei aur; la fel societăţii „Providenţa". În continuare, se spune în testament, „las a se da la 5 fete fără mijloace din azilu Elena Doamna, sau de unde va găsi de cuviinţă, pentru mariagiu, cîte una mie lei".

La retragerea din comerţ, a lăsat prăvălia, ce avea pe str. Lipscani nr. 61, la doi din colaboratorii săi, care au continuat negoţul sub firma „Petre Dancovici, succesori Manolescu şi Stoenescu".

*

Petrache Dancovici cu toate că şi-a dorit să aibă mulţi copii, fiindcă avea avere destulă să-i poarte prin şcoli şi să-i înzestreze cum trebuie, aşa cum era tradiţia în familia sa, n-a avut decît un singur băiat, Theodor, botezat de Tudor Dancovici abagiu, adică de bunicul copilului. Dar spre nefericirea părinţilor acest copilaş s-a prăpădit la vîrsta de 10 ani de o boală, care la acea dată nu avea leac, tuberculoza. Se vede însă că microbul atinsese şi pe soţia sa Smaranda care, cu toate îngrijirile date de cei mai mari specialişti ai medicinii din ţară şi chiar din Franţa*, şi-a dat obştescul sfîrşit în anul 1900. „Dumnezeu au voit a mă despărţi de mult de prea iubita mea soţie Măndica şi de unicul meu copil Theodor ce l-am avut", scria în 1910 Petre Dancovici în testamentul său.

Ultimii zece ani, de la 72 la 82 ani, Petre Dancovici i-a petrecut oarecum retras, trăind înconjurat de dragostea, respectul şi atenţia cîtorva nepoţi cărora, atunci cînd i s-a întîmplat moartea, în 1910, în raport cu afecţiunea avută din partea lor, le-a lăsat, prin testament, parte din averea lui mobilă şi imobilă. După cum a ştiut să mulţumească şi personalul de serviciu care, timp îndelungat, i-a stat alături cu credinţă şi cinste.

În ceea ce priveşte boala de pe urma căreia i s-a tras moartea, bineînţeles că şi vîrsta era una din cauze, strănepotul său dr. Constantin Angelescu care, după spusele mamei sale Elena (1877—1950), nepoata iubită a lui Petrache Dancovici, ne-a povestit că aceasta i-a fost pricinuită de o răceală gravă. Şi anume, obişnuia în fiecare an, de sărbătoarea Bobotezei, lîngă podul din faţa fostului teatru de Operetă, bătrînul, îmbrăcat foarte corect, cu pălărie joben, se ducea pînă la marele edificiu al Poştei Centrale (actualul Muzeu de istorie naţională) unde stătea în picioare pe treptele de piatră, în aşeptarea suveranului care trecea prin faţă. Îl saluta cu tot respectul şi i se răspundea printr-un gest al mîinii, după care, mulţumit că a fost remarcat, se întorcea liniştit acasă, bineînţeles cu trăsura proprie. Bătrînul neguţător era un vechi cunoscut al suveranului din timpul Războiului de independenţă, cînd făcuse importante donaţii pentru ostaşi şi pentru Crucea Roşie; ca om politic, reprezentînd breasla sa, fusese deputat şi senator. Se bucura de o deosebită preţuire printre reprezentanţii de seamă ai comerţului bucureştean.

Deci, în ziua de Bobotează a anului 1910, fiind un ger mare şi fiind obligat să stea pe loc mai mult de o oră, a răcit zdravăn, a căzut la pat şi în puţine zile şi-a dat sfîrşitul.

Înainte însă de a muri, „verbal" şi pe baza testamentului făcut şi-a împărţit întreaga avere. Frumoasa casă pe care o construise cu o jumătate de veac în urmă şi în care a locuit pînă la moarte, a fost lăsată celor patru nepoţi din

* Cu acea ocazie Smaranda Dancovici s-a fotografiat la Paris, în atelierul lui Eugène Pirou, de pe B-dul St. Germain.

partea sorei sale celei mai mici Maria (Mariţa), ce fusese căsătorită cu neguţătorul Constantin Paulescu (1824—1910), decedat şi el în acelaşi an.

Doi dintre nepoţii, moştenitori ai casei care au locuit-o pînă la moarte, au fost dr. Nicolae C. Paulescu* (1869—1931) şi sora acestuia Elena (1877—1950), căsătorită cu maiorul Constantin Angelescu**, şi care, la acea dată, în vîrstă de 32 ani, rămăsese văduvă cu patru copii mici, între 3 şi 13 ani.

Dr. Nicolae Paulescu care, de la data întoarcerii de la studii din Franţa, locuia în casa părintească de pe str. Armenească nr. 40 (casa există şi astăzi) s-a mutat în casa Dancovici, mult mai spaţioasă şi mai frumoasă, împreună cu sora sa Elena cu cei patru copii, ce locuia pînă la acea dată în mahalaua Lucaci.

Propriu-zis, respectivii nepoţi nu s-au mutat imediat în casa lăsată de unchiul lor, pînă nu s-a făcut o curăţenie şi dezinfectare generală atît la propriu cît şi la figurat. Dr. N. Paulescu avînd groază de microbi şi în special de cei ai tuberculozei, a distrus tot ce era îmbrăcăminte, veselă, orice obiect de uz personal şi, din păcate, chiar corespondenţa şi tot felul de hîrtii care ar fi putut fi un material documentar preţios, inedit, pentru întreaga activitate a neguţătorului Petrache Dancovici şi a relaţiilor cu oamenii din ţară şi străinătate, cu care a fost în legătură în lunga sa viaţă.

Cele două familii, prima alcătuită dintr-o singură persoană (cum a rămas pînă la moarte, nefiind căsătorit) şi a doua compusă din mamă şi patru copii, au trăit în cea mai perfectă linişte şi armonie, pînă la sfîrşitul vieţii savantului profesor, fără să se fi ivit vreodată motive de neînţelegere sau ceartă. Toţi la un loc au alcătuit o familie ideală.

Copiii, educaţi de mici, n-au supărat cu nimic liniştea şi studiul unchiului lor, dr. Paulescu. Vara se jucau în grădina din faţa casei unde se află un falnic tei, un adevărat monument al naturii, care, prin coroanele şi ramurile lui enorme, ajungea pînă la stradă şi care, după înălţime şi grosime, se pare că a apucat multe evenimente începînd din prima jumătate a secolului trecut. Iarna, joaca şi învăţătura o făceau în camerele din fundul clădirii, încît restul camerelor din faţă, biroul şi marele salon erau permanent numai la dispoziţia profesorului Paulescu.

Masa o luau cu toţii împreună, în sufragerie, doctorul la un cap al mesei, sora lui în celălalt cap, iar copiii, doi într-o parte şi doi în cealaltă parte, între ei. În timpul mesei nu prea se vorbea, decît ceea ce era absolut necesar. Numai cînd s-au făcut mai mari, profesorul îi întreba cum merg cu şcoala, ce lucruri au mai învăţat şi ce cărţi noi au mai citit; din cînd în cînd se mai discutau şi fapte diverse.

Ultimul dintre aceşti nepoţi, dr. Const. Angelescu, îşi aduce aminte şi azi, cu mult haz, cum într-o seară, fratele său mai mare, Petre, care la acea dată era adolescent, a întîrziat de la masă, venind mult mai tîrziu decît trebuia, probabil avînd o întîlnire cu o fată.

Toţi ai casei erau nedumeriţi şi îngrijoraţi de această întîmplare, fiindcă ea nu se mai ivise altădată. Cînd, în sfîrşit şi-a făcut apariţia Petre şi profesorul

---

* A se vedea lucrarea întocmită de C. Angelescu şi L. Sigarteu-Petrina, *Nicolae C. Paulescu*, Bucureşti, 1982, în care se descrie foarte documentat întreaga lui activitate ştiinţifică şi preţuirea de care s-a bucurat în ţară şi străinătate.

** Maior C. Angelescu (1862—1909) s-a născut în Bucureşti. Este trimis de părinţi în Franţa pentru studii. Absolvent al Şcolii politehnice din Paris (1884) şi al Şcolilor de Artilerie şi Geniu din Fontainebleau. Sublocotenent de geniu în 1884. Maior în 1901. Director de studii al Şcolii de Artilerie şi Geniu din Bucureşti. Decorat cu importante ordine române şi cu ordinele „Daneborg“ (Danemarca) şi „Osmanie“ (Imperiul Otoman).

de abia aştepta să-l întrebe unde şi de ce a întîrziat, adolescentul, căruia îi mijise mustaţa, fără să spună nici bună seara, a strigat: „Ştiţi că a murit papa?!". La care veste, nimeni nu l-a mai întrebat nimic, de ce a întîrziat, iar unchiul, întristîndu-se, a început să depene o serie de informaţii pozitive în legătură cu cel dispărut.

A doua zi, profesorul de abia aştepta să iasă în oraş, să cumpere diferite ziare în care să citească trista veste. În zadar însă, în primul ziar, nimic, în al doilea şi al treilea la fel. Atunci şi-a dat seama că a fost o farsă.

Cînd s-a întors însă de la Facultate, în timpul mesei, l-a întrebat pe Petre, de unde a scos povestea cu moartea papei? La care, nepotul, de astă dată mai curajos decît în seara precedentă, a răspuns că aşa i-a venit în minte, fiindcă altfel nu ştia cum să explice întîrzierea şi spunînd această minciună era sigur că nu va mai fi pus la întrebări. Profesorul a zîmbit şi a tăcut, ca şi ceilalţi membri ai familiei. Totuşi, mai tîrziu, din cînd în cînd, în clipe de destindere, profesorul ca să facă haz întreba: „Mă, nu cumva a murit papa?!"

Dar trecînd peste această povestire glumeaţă, amintim că profesorul dr. N. Paulescu îşi petrecea o bună parte din timpul zilei la facultate; la cursuri, în bibliotecă şi în special în laborator, iar acasă, în biroul său, citea şi scria pînă noaptea tîrziu. Bineînţeles că avea şi zile de răgaz, de destindere şi de primire pentru puţinii săi amici şi cunoscuţi, toţi oameni de reputaţie în domeniul lor de activitate.

Deci în afară de specialitatea lui, în care a fost un mare erudit şi deschizător de drumuri dr. Paulescu nu stătea nepăsător şi străin faţă de problemele de cultură generală, arte plastice, muzică etc. Singurul lucru care nu-l interesa personal erau problemele politice care, mai ales în acea vreme, nu prea cores pund eau corectitudinii şi satisfacerii intereselor şi nevoilor claselor muncitoare

A fost un mare iubitor al trecutului neamului nostru şi a citit cu mult nesaţ scrierile istoricilor A. D. Xenopol , N. Iorga, D. Onciul şi V. Pârvan.

Cunoscînd limbile latină şi greacă s-a delectat, în original, cu literatura clasică a antichităţii. L-a pasionat muzica, fiind un avid ascultător şi interpre al operelor lui Beethoven, Schubert, Massenet, Bach şi Haydn; cînta perfec la pian şi la orgă. Avea un deosebit talent la desen. În cursul primului războ mondial, cînd facultăţile şi laboratoarele din Bucureşti au fost închise, a scris o piesă de teatru „Irina, împărăteasa Bizanţului", în care descria evenimentele dintr-o epocă studiată de el în amănunţime, în tinereţe, şi care-l impresionase îndeosebi [102]. Manuscrisul a fost încredinţat vărului său, poetul Cincinat Pavelescu, pentru verificare. Moartea acestuia a făcut ca piesa să rămînă sub formă de manuscris.

A avut contact şi bună prietenie cu renumiţi profesori şi distinşi medici, cu scriitori de seamă ai literaturii române, cu oameni de ştiinţă, cu matematicieni de valoare, cu talentaţi sculptori şi pictori.

În frumoasa şi încăpătoarea casă cu geamuri bombate, duminica şi sărbătorile în special, în salonul cel mare dinspre stradă, avînd tavanul în suprafaţă de 40 m.p., artistic pictat de iscusiţi meşteri vienezi, cu bogate draperii pînă la podea, cu parchet mozaicat ca un adevărat covor, cu tablouri pe pereţi, diferite statui şi obiecte de artă, din care nu lipseau niciodată florile, cu gust dispuse de sora sa, se desfăşurau interesante discuţii ştiinţifice, literare sau artistice la care participau alături de el „minţi luminate şi talente consacrate"[103], printre care amintim pe eruditul istoric N. Iorga, Mina Minovici întemeietorul medicinii legale în România, dr. Victor Babeş, dr. Thoma Ionescu profesori

[102-103] Const. Angelescu şi L. Sigarteu-Petrina, *op. cit.*, p. 102—103.

la Facultatea de medicină, Th. Solacolu* profesor la Facultatea de farmacie, matematicianul Al. Perieţeanu, prof. Dimitrie Voinov, Alexandru Vlahuţă, epigramistul Cincinat Pavelescu văr şi admirator, talentatul sculptor Dimitrie Paciurea care i-a făcut şi bustul, pictorul C. Artachino realizatorul unui minunat portret al savantului şi un altul al sorei sale Elena Angelescu, pictorul Constantin Aricescu, doctorul N. I. Duma şi ginerele acestuia sculptorul Ion Jalea, de asemenea dr. Victor Gomoiu — întemeietorul Societăţii române de istorie a medicinii şi preşedinte de onoare al Societăţii internaţionale de istorie a medicinii —, care spunea mai tîrziu despre Paulescu: „avînd o cultură vastă şi multilaterală, fiind un adînc cugetător, un sistematizator, luminat şi în acelaşi timp un creator inspirat, demn dar nu trufaş, măsurat în expresii şi foarte rezervat în gesturi, pe cît de impunător pe atît de blînd şi atrăgător, Paulescu poate fi considerat ca unul din tipurile cele mai reuşite ale savantului".

În ceea ce priveşte relaţiile dintre dr. N. Paulescu şi Barbu Delavrancea, ele apar în scris cu ocazia prezentării piesei „Hagi Tudose" la Teatrul Naţional şi a atacului de către unii critici literari lipsiţi de obiectivitate sau de pricepere. Cu acea ocazie, dr. N. Paulescu, un fin şi realist spectator al calităţilor de dramaturg ale lui Delavrancea, îi trimite o scrisoare prin care îi elogiază piesa şi îşi manifestă totala dezaprobare faţă de critica nedreaptă, subiectivă şi răutăcioasă ce i s-a făcut.

Drept răspuns, Delavrancea îi trimite volumul proaspăt ieşit de sub tipar, cu următoarea dedicaţie: „Cel dintîi volum, învăţatului şi ilustrului meu amic, prof. dr. Paulescu, carele, cel dintîi, s-a răzvrătit împotriva răului tratament ce i s-a administrat lui Hagi Tudose de vechii mei duşmani, aş zice seculari, dacă n-ar fi aşa tineri şi aşa necopţi la minte.

Aş fi foarte fericit dacă ai citi vraful acesta de foi, cam rău tipărite, cu aceeaşi plăcere cu care am citit eu scrisoarea dumitale de protestare şi mîngîiere pentru mine.

Pînă astăzi nici o binevoitoare critică nu m-a satisfăcut ca vorbele pe care mi le-ai scris, fiind fiecare vorbă caldă şi dătătoare de viaţă.

Unii naivi critici teatrali m-au comparat cu Shakespeare, alţii cu Molière, unii că sînt clasic-antic, alţii că sînt romantic-modern. Ce copilării! Am vrut să fiu ce mi-a fost dat să fiu: Român sadea, buruiană din pîrloagele noastre, bătute de crivăţ şi arse de soarele lui Cuptor.

A vroi altceva, ar fi să vreau ceea ce nu pot să vreau. Şi, decît o opintire zadarnică, mai bine las natura în firescul ei. Prună brumărie să fiu, iar nu ananas de seră. La urma urmelor chiar porumbe bătute de primele zăpezi, decît fructe zaharisite de la Nisa.

Al d-tale cu sinceră şi nestrămutată dragoste,
Barbu Delavrancea".[104]

Mai apoi, pe discursul de recepţie ţinut la Academia Română, la 22 mai 1913, — „Din estetica poeziei populare", tipărit, îi scrie dedicaţia: „Învăţa-

* De altfel, în cartierul acesta şi în imediata vecinătate a casei doctorului Paulescu, au locuit o serie de medici vestiţi, unii dintre ei profesori ai Facultăţii de medicină, dintre care amintim pe: dr. Gheorghe Polizu (1819—1886), dr. Ludovic Fialla (1831—1911), dr. Florea Teodorescu (1842—1907), dr. Paul Petrini (1847—1924), dr. N. I. Duma (1863—1938), dr. Ion Stoianovici (1868—1931), dr. Theodor Solacolu (1876—1940), dr. Elena Atanasiu-Vergu (1882—1940), dr. Traian Nasta (1882—1958) etc. (cf. Ion Petrican prin documentarul „Bucureştiul necunoscut. Cartierul discipolilor lui Esculap" transmis la televiziune la 31 ianuarie 1977).

[104] *Ibidem*, p. 105—106.

tului profesor dr. Paulescu şi bunului meu amic. Cu toată dragostea. Barbu Delavrancea, 16 iunie 1913".

*

Munca istovitoare a studiului şi a laboratorului, precum şi mîhnirea ca epocala lui invenţie — descoperirea insulinei, leacul diabetului, — care încununau activitatea lui de o viaţă şi pentru care trebuia să primească premiul Nobel, pe nedrept şi prin fraudă acordat altora, fac ca dr. N. Paulescu, înca în deplină putere de creaţie ştiinţifică şi doar în vîrstă de 62 de ani, sa se stinga din viaţă la 19 iulie 1931, în casa liniştită şi odihnitoare în care-şi petrecuse ultimii 20 de ani ai vieţii, alături de sora şi nepoţii săi care-l iubeau şi adorau.

A fost înmormîntat la cimitirul Bellu unde a participat o asistenţă foarte numeroasă. Cu ocazia ceremoniei funebre, prof. dr. Ioan (Jean) Cantacuzino, ministru al Sanătăţii în acea vreme, a ţinut o cuvîntare în care a evidenţiat activitatea didactică şi ştiinţifică a dispărutului, spunînd: „Ţara Româneasca pierde în persoana dr. Paulescu pe unul din cei mai valoroşi fii ai săi". Tot cu acea ocazie, marele nostru istoric N. Iorga, în articolul „Moartea unui învaţat" publicat în „Neamul românesc" arăta că „viaţa şi moartea acestui om de merit sînt îndemn şi o învăţătură pentru tineretul care trebuie să reziste gloriei repede făcută".

Prin dispariţia dr. N. Paulescu — ale cărui lucrări asupra hipofizei au fost considerate în 1908 de către Harvey Cushing, celebrul neurochirurg din Boston ca „pe departe cea mai importantă contribuţie în acest domeniu", care a dat omenirii leacul diabetului şi care a fost considerat ca „gigant al ştiinţei" de către prof. Rolf Luft de la Institutul Karolinska din Stockholm (Suedia), preşedintele Comitetului pentru premiul Nobel — ţara a pierdut un mare savant care, prin ştiinţa şi erudiţia lui, a devenit o personalitate recunoscută pe plan internaţional, despre care savantul fiziolog Maurice Arthus din Lausanne, în 1920, spunea unui prieten al său urmatoarele: „Niciodată nu veţi înţelege ce valoare ştiinţifică reprezintă Paulescu. Nu! V-o spun eu aceasta, eu care am lucrat cu el la Dastre [A. Dastre profesor de fiziologie la Facultatea de ştiinţe din Paris], *unde punea pe toată lumea în umbră, chiar şi pe Dastre, care-şi da perfect seama de aceasta*" (s.n.).

*

După moartea dr. N. Paulescu, casa cu geamuri bombate construită de Petrache Dancovici, rămîne în posesia sorei sale Elena, iar după încetarea din viaţă a acesteia (1950), în cea a fiilor săi.

Prin grija acestora, casa, pînă în prezent, s-a păstrat într-o stare relativ bună. În general această construcţie, atît în interior cît şi în exterior, este un monument arhitectural care merită să fie îngrijit şi păstrat (chiar prin mici renovări) în forma iniţială, nu aşa cum, cu ani în urmă, prin reparaţia făcută a fost mutilată faţada dinspre B-dul Hristo Botev.

CASA VANIC DE PE PODUL MOGOŞOAIEI

În locul unde se găseşte astăzi marele magazin de stat „Romarta", instalat într-un bloc uriaş care are faţade pe Calea Victoriei, str. 13 Decembrie şi Academiei, se afla prin 1936, casa Anton Vanic.

Cladirea, parter şi etaj, cu un balcon lung înspre Calea Victoriei, mare pentru vremea cînd a fost construită, părea înainte de dărîmare nu numai obişnuită, dar chiar mică.

În partea ei de jos, această clădire adăpostea prăvălia marelui neguţător Dragomir Niculescu, plină cu toate bunătăţile şi delicatesele din ţară şi din cele mai îndepărtate colţuri ale Pămîntului. În faţa acestui magazin, te opreau locului mistreţii şi căprioarele care atîrnau, întregi, în vitrine. Se mai puteau vedea moruni şi nisetri uriaşi, tot felul de peşti străini, grămezi de iepuri şi de potîrnichi, fazani, homari, stridii, scoici, pui de baltă, fructe de tot felul, nenumărate cutii cu icre negre într-un bazin cu ghiaţă măruntă şi butoiaşe cu icre de Manciuria, frumoase şi lucitoare ca nişte mărgele de chihlimbar. În afară de băcănia propriu-zisă, magazinul mai cuprindea un raion în care se vindeau tot felul de gustări, calde sau reci, vestitele crochete din caşcaval şi pateuri calde cu ciuperci. În faţa întinsei tejghele cu aperitive erau sprintenii băieţi ai prăvăliei care jonglau cu şpriţurile şi „umpleau dintr-o singură mişcare doi ţapi, un Amalfi şi nişte peline cu sifon".

Magazinul fusese întemeiat şi condus personal, pînă la închidere, de Dragomir Niculescu care, din simplu ucenic de băcănie, ajunsese cel mai mare neguţător de acest fel din Capitala ţării.

Mai tîrziu, cînd inginerul L.K. Schindl a clădit, în locul acestei case un bloc, Dragomir Niculescu a deschis o prăvălie şi mai mare pe acelaşi colţ, unde şi-a continuat comerţul.

În partea de sus a clădirii, adică la etaj, se afla instalat clubul Partidului Conservator de sub preşedinţia lui Grigore Filipescu, fiul marelui patriot Nicu Filipescu.

Dar această casă nu-şi începe istoria de la această dată, ci cu mult înainte, la 1841, cînd, după spusele ziaristului T. Pisani, s-a născut în ea Alexadru Lahovari, distins om politic al veacului trecut.

La început, după cît se ştie, clădirea a fost proprietatea unui oarecare Peretz. În acea vreme, la parter, era un birt ţinut de Lazăr, fost bucătar la beizadea Mitică. La etaj, era un fel de hotel unde se închiriau camere cu ziua dar şi cu luna, apoi chiar hotel, numit *Hotel Englitera* pe Calea Victoriei nr. 42.

După această epocă, casa a intrat în stăpînirea lui Anton Vanic, aşa cum a rămas cunoscută pînă în ultima vreme cînd s-a dărîmat. Cu toate acestea, ea n-a rămas proprietatea Vanic pînă la sfîrşit, fiindcă, în 1915, moştenitorii lui au vîndut-o Băncii Ilfov cu suma de 4,5 milioane lei.

Mai tîrziu, în această clădire şi-a mutat sediul, de lungă durată, clubul Partidului Conservator şi redacţia ziarului „*Timpul*", unde a lucrat şi Mihai Eminescu.

Clădirea Vanic, după numele ultimului ei proprietar, a fost o casă unde s-au hotărît acte mari în viaţa Partidului Conservator, unde s-au petrecut fapte istorice, unde a gîndit o lume de mari valori politice ale ţării; o casă care a adăpostit condeie strălucite în presă.

De casa aceasta este legată atîta risipă şi înfăptuire cîtă n-ar ajunge sa umple volume multe de istorie politică.

C. Cosco, ziarist şi scriitor, spune că, în casa Vanic, a cărei intrare principală era pe Calea Victoriei, pe o *scară necăjită*, care ducea printr-un coridor întunecos la etaj, au intrat de multe ori fruntaşii vieţii politice de altădată. Printre aceştia aminteşte pe: Lascăr Catargiu, Gh. Cantacuzino-Nababu, Take Ionescu, Nicu Filipescu, generalul Gh. Manu, Alexandru Lahovari şi Ion Lahovari.

Şi tot C. Cosco spune că, din această casă se încrucişau condeiele ziaristice şi polemice ale lui Take Ioescu, Alex. Ciurcu, Gr. Ventura, George Rădulescu-Arhibald, Ion Popescu cu adversarii lor, dintre care cei mai de temut erau Gogu Cantacuzino, Barbu Delavrancea şi Nicolae Filipescu.

Nici unii nici alţii din cei de mai sus, nu rămîneau datori cu argumente. Dar nici cu respectul datorat polemicii leale şi civilizate. „*Timpul*“ şi „*Voinţa Naţională*“, cînd voiau în scrisul lor să fie mai puţin urbane, pomeneau numai de „colectiviştii de la Voinţa“ sau de „ciocoii de la clubul Vanic“.

Din cele ce s-au scris în ziare, altădată, aflăm de vizita pe care Lascăr Catargiu, şeful Partidului Conservator, a făcut-o redacţiei ziarului „Timpul“, în casa Vanic.

În acea vreme, oamenii care conduceau, scriau şi corectau ziarul erau Al. Ciurcu, George Rădulescu-Arhibald, Papamihalopol, C. Romanescu fostul prefect de Suceava, Panait Macri, N. Caludescu, E. S. Cerbu şi Rusu Abrudeanu, care fusese adus de curînd din ardeal de Al. Ciurcu ca să îndeplinească slujba de corector.

Cu ocazia vizitei lui Lascăr Catargiu, la redacţie era o zarvă şi o grijă nemaipomenită ca şeful să fie primit cît mai bine. Cel care se trudea mai mult decît toţi şi alerga de colo pînă colo era Ghiţă Mihăescu, intendentul clubului. De! Nu era lucru de glumă, sosea capul *albilor*, iar intendentul era omul de casă al boierului de la Golăşei.

Singurul care a lipsit atunci a fost tocmai Al. Ciurcu, directorul ziarului, reţinut cu treburi la ferma model ce avea la Copăceni. În locul lui Ciurcu a servit drept gazdă şi a dat explicaţiile trebuitoare George Rădulescu-Arhibald.

„Moşneagul [L. Catargiu] cu faţa rumenă, cu mustaţa albă, groasă, a vizitat camera care adăpostea redacţia, apoi la plecare a zărit într-un colţ cîteva coperte de carton cari închideau nişte foi mari.

— Ce-s aiestea? a întrebat fostul locotenent domnesc pe George Rădulescu, pe care-l cunoştea mai dinainte.

— Sînt colecţii de ziare, coane Lascăre! i s-a răspuns.

— A! dosiere! Da, da, dosiere, dosiere“.

Ceilalţi redactori au avut atunci impresia că înţeleptul conducător al Partidului Conservator cobora pentru prima oară în localul unor salariaţi ai condeiului. Fiindcă, obişnuit, mai toţi fruntaşii partidului chemau acasă la ei pe gazetari cînd aveau să dea îndrumări. Chiar de aceea, într-o vreme, unii din redacţie se trudeau care să se ducă măcar cu o corectură la generalul Manu, la Take Ionescu, la Alexandru Lahovari sau la Gheorghe Cantacuzino. Pentru cei tineri, se chema că se făceau cunoscuţi... în politică.

O altă vizită importantă a fost după fuziunea conservatorilor cu junimiştii; vizita şefului următor, Gh. G. Cantacuzino.

„Înainte sosise Tănase. Acesta era omul de casă al lui Cantacuzino. Multe roluri importante îndeplinea Tănase pe lîngă stăpînul lui. Spuneau cei care îl vizitau pe *venerabilul nostru şef* că primul lucru pe care trebuia să-l faci, pentru orice succes la descendentul familiei de Valois, era să obţii graţia lui Tănase.

A rămas de pomină uimirea lui P. Sfetescu care fiind prefect de Prahova la 1907 şi trebuind să comunice preşedintelui de consiliu şi ministrului de Interne, diferite mişcări ale ţăranilor revoltaţi, nu dădea la telefon decît de... Tănase.

Ca un aghiotant, Tănase venise acum să aştepte un fel de suveran, care sosea cu trăsura cu doi cai, cu vizitiu şi lacheu pe capră, amîndoi cu jobene, cu pajure la jobene, cu galoane şi fireturi.

Era aceeaşi mişcare şi la club şi în redacţie. Cîţiva strecurară în zarvă:

— Mă, vine Nababul!

Atunci Tănase, furios, se întoarse spre vestitorii ireverenţioşi şi, fulgerînd cu ochii, întrebă:

— Ce-aţi zis? Cine vine?

Tănase nu ştia ce înseamnă cuvîntul nabab şi, ca orice slugă zeloasă de prestigiul stăpînului ar fi voit să spele chiar cu sînge atingerea. Cînd i s-a explicat cu menajamente că nabab nu-i decît un om foarte bogat, Tănase, tot cam incredul, a acceptat totuşi că Gheorghe Cantacuzino nu era pe atunci cel mai sărac om din ţara noastră".

În cursul vremii casa Vanic a fost sortită să întîmpine şi diferite neajunsuri, în special atunci cînd se schimbau guvernele sau cînd anumite grupuri politice şi sociale, după întrunirea avută în vreo parte oarecare a oraşului veneau să manifesteze în faţa Palatului. Tocmai în faţa acestei case, de-a latul drumului pînă pe strada Cîmpineanu în jos, erau puse cordoane puternice militare şi poliţieneşti ca să oprească înaintarea cetăţenilor care veneau de la întrunirile din sala „Dacia" sau „Eforie" şi „voiau să manifesteze în faţa Palatului, pentru a protesta contra asupritorilor de la cîrmă, pentru ca astfel doleanţele şi suferinţele lor să fie cunoscute şi auzite cît mai sus. Aci erau, de obicei, opriţi năvalnicii manifestanţi şi „bietele geamuri ale etajului casei Vanic cădeau victime".

Iar dacă numeroşii manifestanţi neagreaţi de guvern izbuteau să spargă barajul din faţa acestei case, atunci, se forma imediat un altul în faţa Pasajului Român.

În ambele cazuri, geamurile casei Vanic cădeau jertfă nemulţumiţilor, fiindcă pietrele aruncate în soldaţi, fiind în număr prea mare, nimereau şi geamurile de la etaj unde era clubul Partidului Conservator. Magazinele de la parter avînd obloane de fier care se lăsau pînă jos, fereau geamurile vitrinelor de a fi sparte de furia manifestanţilor.

CASA ÎN CARE A TRĂIT MARIA OBRENOVIĆI

Prin titlul de mai sus nu vrem să romanţăm întîmplările istorice din trecut, ci numai să legăm anumite fapte de existenţa unor case şi locuri de care ne ocupăm în cercetarea vechiului Bucureşti. Şi pentru a prezenta o documentare cît mai bogată a casei de care este vorba mai jos, vom căuta sa arătăm pe bază de acte inedite şi tradiţie tot ce se poate şti de locul pe care a fost clădită această casă, cît şi ceva în legătură cu proprietăţile vecine.

Casa de care este vorba se afla în imediata apropiere a clădirii care a găzduit mai mult de o jumătate de veac Ministerul de Finanţe, pe strada Biserica Amzei, ce se deschide din Calea Victoriei, în faţa fostului palat al domnului Barbu Ştirbei (actualmente Muzeul sticlei şi porţelanului) şi merge înspre biserica de la care şi-a căpătat numele.

Această stradă foarte îngustă pînă acum 25—30 de ani, s-a lărgit mult în vremea din urmă prin dărîmarea unei case vechi * destul de mare ca întin-

* În această casă, în 1854, B. Căciulescu din Săcele (Transilvania) şi-a deschis magazin de coloniale pe care l-a continuat asociaţii Babeş şi Rîşnoveanu, foştii lui ucenici, după cum tot ucenic în prăvălia lui a fost şi Dragomir Niculescu, marele neguţător ce-şi avea prăvălia, încărcată cu toate bunătăţile, peste drum de Teatrul Naţional. Şi tot în această casă, la etaj, a locuit cîţiva ani eruditul istoric Vasile Pârvan; o placă de marmură pe peretele dinspre str. Biserica Amzei, pusă de Academia Română, menţiona acest fapt, pînă la demolarea casei.

dere, ce făcea colţul cu Calea Victoriei, construită în 1837, după cum se putea vedea din anul şi iniţialele chirilice ce se aflau deasupra unui balcon. A doua proprietate, pe partea stîngă a străzii, la numărul 3, era casa de care ne ocupăm şi care din 1860 şi pînă la data demolării (1950) nu a suferit nici o schimbare exterioară. Trecătorii nu aveau posibilitatea s-o vadă, decît în mică măsură, de pe celălalt trotuar, fiindcă grilajul din faţă, destul de înalt, cu cîţiva ani înainte fusese căptuşit pe dinăuntru cu tablă de fier.

Pe la începutul secolului trecut pe acest teren se afla, pe loc moştenesc, casa serdarului Nicolae Lipănescu, frate cu marele pitar Ioan Lipanescu, care, în 1805, îşi cumpărase de la şetrarul Grigorescu Palade şi soţia acestuia case şi loc pe Podul Mogoşoaiei, pentru care plătise 4 500 taleri.

Casa serdarului Nicolae Lipănescu, de pe strada Biserica Amzei, construită pe pivniţă de zid, avea patru camere cu pălimar în faţă, bucătărie separată, grajd şi şopron, toate învelite cu şindrilă sau cu „*ulucă veche*“ după cum spune documentul; de asemenea avea curte şi grădină atît în faţă cît şi în spate. Nu ştim însă dacă această casă a fost construită de serdarul Nicolae Lipănescu sau de părinţii lui şi nici pînă la ce dată a stăpînit-o. Probabil pînă la moarte, fapt care s-a întîmplat în 1825, cînd nu mai era în viaţă, după cum se vede din documente. Iar tot în acest an, deschizîndu-se succesiunea fostului bancher baronul Sachelarie, s-a găsit un zapis din 1820, prin care Nicolae Lipănescu se împrumutase cu 500 de galbeni, punîndu-şi amanet casa, iar ca chezaş semnase pentru el fostul mare logofăt Alexandru Filipescu, la acea dată mare vornic de politie, adică primar al oraşului.

Un oarecare Iancu Goga, reprezentantul casei răposatului baron Sachelarie, cerînd această sumă de la Sultana Lipănescu, moştenitoare pe averea răposatului ei cumnat Nicolae Lipănescu, iar aceasta nevoind să plătească, pricina de neînţelegere a ajuns la judecată „atît la cinstita logofeţie a streinilor pricini, cît şi la luminatul divan“ înaintea domnului. În această ultimă instanţă, mai sus amintita Sultana Lipănescu, lepădîndu-se de *clironomia* [moştenirea] cumnatului său, prin anaforaua Logofeţiei a rămas ca această casă să se vîndă prin *sultan-mezat* [licitaţie] pentru datoria mai sus arătată. Telalul orînduit a scos-o la licitaţie şi în soroc de aproape nouă luni, la termenele respective, a strigat în „auzul tuturor de obşte“, pînă ce a obţinut cea mai mare sumă, 14 500 taleri de la cucoana Casandra Caliarhi. „Piste care preţ nemaieşind alt muşteriu ca să mai înalţe, nici din cei ce li se cuvin *protimisis*, [întîietate], nici din alţi streini, s-au şi *haraclidisit mezatul* [aprobat] acestei case pe seama dumneaei“.

În anaforaua făcută domnului, la 26 iunie 1826, se arată că suma de mai sus a fost vărsată la starostie, iar aceasta a dat-o Hătmăniei, care a plătit casei răposatului baron Sachelarie datoria serdarului Nicolae Lipănescu. Şi tot aci se mai spune să toate sineturile, adică actele casei, au fost date numitei Casandra Caliarhi care a plătit „*avaetul* [*dare*, *taxă*] *cutii de milostenie*“ în sumă de 725 taleri, la cinstitul Departament al Epitropiei Obştirilor. Drept urmare „spre buna stăpînire cu linişte“ a acestei proprietăţi se cere întărirea domnului. Voievodul Grigore Dimitrie Ghica văzînd că totul e în ordine consfinţeşte această vînzare prin următoarele cuvinte: „Întărim domnia mea ca să stăpînească dumneaei Casandra Caliarhi în buna pace această casă cu împrejurimea sa, precum mai jos să arată, că o au cumpărat de la sultan-mezat“.

Casandra Caliarhi stăpîneşte această proprietate pînă la moartea ei întîmplată, probabil, în 1851, iar după aceea rămîne moştenire fiului ei Grigore Romanit, născut Zefcari. La rugămintea acestuia, în ianuarie 1851,

trei cetăţeni vecini din mahalaua Amzei, în frunte cu preotul Nicolae îi dau un înscris prin care încredinţează în „toată greutatea cugetului", că, „casa cea mica în care lăcueşte, astăzi, dumnealui Grigorie Romanit alături cu casa cea mare * ce s-au clădit de răposatul părintele dumisale, este într-adevăr proprietate a dumnealui, avînd-o de moştenire de la răposata maica dumisale, stăpînită în linişte de mai mulţi ani atît de părinţii dumisale cît au fost în viaţă cît şi de dumnealui".

Pentru ca actul să aibă putere oficială, semnăturile celor de mai sus au fost adeverite de sub-comisarul Pale de la Comisia de Galben.

Dar bolnăviciosul Grigore Romanit ce căuta să se îngrădească cu acte cît mai multe pentru stăpînirea acestei case cît şi a celeilalte mai mari clădită de vitregul său tată Romanit care-l adoptase, n-a avut norocul să le stăpînească multă vreme, fiindcă în 1859 el nu mai era în viaţă. Marea sa avere rămîne moştenire rudelor coborîtoare după primul său părinte, şi anume fraţilor Zefcari şi altor rude după cum urmează: serdarul Manolache Zefcari, stolnicul Dimitrie Zefcari, pitarul Grigorie Zefcari, Gheorghe Zefcari, stolniceasa Frusina Zefcari, Marghioala Hangerli, Joiţa Stamerov şi Elena Varetaşi.

Toţi aceştia, după ce se grăbesc să obţină mărturia, din 20 ianuarie 1859, dată de Costache Zefcari, Ioan Stamu şi Ioan Al. Manu, că sînt singurii moştenitori ai răposatului Grigore Romanit, născut Zefcari, de comun acord vînd casele cele mari de pe Podul Mogoşoaiei lui Alecu Anghelum, iar casele mici al căror teren se întindea în spate pînă la fînăria caselor mari şi care se învecinau în dreapta cu casele răposatului Anagnosti, le vînd lui Manolache Zefcari, frate şi copărtaş.

Preţul de vînzare al acestei case a fost de 2 000 galbeni împărăteşti, iar fraţii şi rudele, în încheierea actului lor de vînzare, spun următoarele: „Deci să aibă dumnealui a stăpîni arătatele case cu tot locul lor în bună pace şi nesupărat, atît dumnealui cît şi urmaşii dumnealui, fiindcă noi vînzătorii nu ne-am mai poprit într-aceste case cu tot cuprinsul lor, cel mai mic drept. Şi spre încredinţare am iscălit".

Actul de vînzare, după cercetările făcute de Tribunalul Ilfov secţia I, a fost întărit de judecătoria comercială a Capitalei la 31 martie 1859 —, cu atît mai mult că cumpărătorul Manolache Zefcari s-a dovedit a fi „pămîntean".

Noul proprietar socoteşte că locul caselor e bun, oarecum central şi într-o mahala liniştită în care se găseau destule case boiereşti. Nu este însă mulţumit cu casele care sînt relativ mici, joase şi neîncăpătoare pentru familia lui. Pentru acest motiv le dărîmă şi face altele în locul lor. Ele erau gata în 1860, după cum se putea vedea, pînă la demolare, în stucatură anul ce fusese pus deasupra uşii de la intrarea principală.

Cu toate acestea, Manolache Zefcari nu locuieşte în aceste case decît doi ani, fiindcă ispitit de o sumă mare ce i se oferă — 7 000 galbeni împărăteşti — le vinde la 12 martie 1862 „spre vecinică stăpînire înălţimei sale prinţului Alexandru Ioan Cuza, domnul stăpînitor".

Locul cu casele şi dependinţele, după măsurătoarea făcută de Cusnovescu, arhitectul oraşului, avea o suprafaţă de 18 stînjeni la faţă şi 32 stînjeni adîncime în partea dreaptă, iar în partea stîngă 21 stînjeni.

În actul de vînzare, Manolache Zefcari spune următoarele: „în puterea dar a acestui act subscris chiar de mine, să aibă măria sa domnul a stăpîni

* Fostul local al Ministerului de Finanţe, aripa din stînga.

aceste case ca desăvîrşit proprietar al lor încredinţîndu-i-se şi sinetele lor în număr de patru bucăţi".

Tribunalul de Ilfov, secţia III civilă, după ce a luat legătura cu municipalitatea Capitalei care a făcut măsurătoarea, şi s-a încredinţat din mărturia dată de Constantin Cornescu, Constantin Filipescu, Sultana Zefcari născută Ghica şi căpitan Alexandru Zefcari, că Manolache Zefcari „are în pacinică posesie casele cu locul ce se vînd" — „şi că nu mai sînt alţi moştenitori de la răposatul Grigorie Romanit decît cei arătaţi în actul cu care vînzătorul posedă casele cu locul lor", că asupra acestei case nu se află vreo ipoteca, sechestru sau pretenţie zestrală, legalizează actul pe numele domnitorului Alexandru Ioan Cuza. Preşedintele Tribunalului era A. Veluda, iar alături de el iscălesc D. Eustatie şi Grigorie Puica.

Şi acum ne punem întrebarea, pentru ce-a cumpărat Cuza Vodă o casă care nu era la înălţimea rangului ce avea şi care realmente nici nu-i trebuia? Numai aşa, că n-avea ce face cu banii, dar în acest caz putea să cumpere o casă mai arătoasă, sau să construiască una după gustul său; să aibă grădină mare şi să fie situată într-un alt cartier, nu pe o stradă oarecum dosnică cum era strada Biserica Amzei la acea dată. Motivul era altul. Iubita lui, Maria Obrenovici, care nu se impusese încă suficient la palat şi izbutise să subjuge pe noul domn al ţării, trebuia să aibă o casă, relativ mică, dar frumoasă şi pe cît posibil pe o stradă nu aşa frecventată, dar totuşi aproape de palat şi de cea mai umblată arteră de circulaţie, Podul Mogoşoaiei.

Casa lui Manolache Zefcari întrunea toate aceste cerinţe, iar Cuza Vodă n-a stat mult la gînduri şi-a cumpărat-o pentru prietena sa.

Desigur că înainte ca Maria Obrenovici să se mute, casa a fost înzestrata cu tot ce era necesar. Mobile luxoase comandate la Paris, covoare persane şi franceze, tablouri şi tot felul de obiecte ornamentau interiorul casei în care Maria trebuia să locuiască şi să primească totdeauna pe cel care-l robise şi care, în oarba lui pasiune nu ţinea seamă de onoarea tronului, de morala societăţii, de „gura lumii" şi nici de mult înţelegătoarea lui soţie care ştia totul, dar care în marea şi sincera ei dragoste şi admiraţie trecea cu vederea nesăbuitele fapte ale soţului său.

Zile, luni şi ani de-a rîndul, Cuza Vodă şi-a petrecut multe ore din zi şi noapte în casa de pe strada Biserica Amzei. Oamenii din mahala au văzut de multe ori pe domnul în civil, de statură mijlocie, care oricît ar fi fost deghizat, era uşor de recunoscut prin mustaţă şi barbişon, imitaţie după Napoleon al III-lea. Toate acestea s-au înregistrat în condica vie şi nescrisă a mahalalei şi s-au păstrat prin tradiţie pînă în zilele noastre. Pînă acum vreo 25 de ani mai se aflau unii bătrîni care le ştiau, fiindu-le povestite de bunicii lor. Iar ca dovezi concrete că Maria Obrenovici a locuit aici se mai găseau încă pînă la demolare multe mărturii în această casă: tablouri frumoase, icoane preţioase, cărţi rare, o frumoasă tabacheră în filigran cu cifrul domnitorului şi un birou-secretaire; acesta din urmă se află actualmente în colecţia unui muzeu din provincie, iar tabachera în posesia doamnei Elena Butculescu, ultima proprietară a casei.

Spre sfîrşitul domniei lui Cuza Vodă, îndrăzneaţa Maria, plină de pretenţii şi vanitate, nu era mulţumită cu casa ce-i fusese destinată. Voia să fie văzută de cîţi mai mulţi oameni că ea e singura femeie preferată de Vodă, că poate oricînd, neanunţată, să intre la plalat, ba în cele din urmă să ia masa separat cu domnitorul. Aşa s-au întîmplat lucrurile şi aşa i-au apucat evenimentele din noaptea de 11 februarie 1866.

Dar înainte de a merge cu firul povestirii acestei case, în rîndurile de mai jos, este absolut necesar să ştim cine a fost Maria Obrenovici această vestită curtezană, despre care s-ar putea scrie o interesantă viaţă romanţată.

Femeie foarte frumoasă *, cu un bogat păr negru şi ochi albaştri ce făceau un contrast reuşit şi produceau un efect minunat, după nume, se părea că era sîrboaică din familia domnitoare cu acelaşi nume. În realitate însă era originară din România. A fost fiica lui Costin Catargi şi a soţiei acestuia Smărăndiţa, născută Balş.

Încă din adolescenţă a fost foarte curtată, a avut mulţi admiratori, iar ea a manifestat un spirit de aventură care, dacă ar fi fost puţin mai ponderat, ar fi putut s-o urce pe scaun regal.

Maria Obrenovici a fost căsătorită de două ori: prima dată cu un general sîrb cu care a avut un fiu, pe Rudi Catargi. Acesta, cu toate că n-a fost recunoscut de tată ci numai de mama căruia i-a purtat şi numele, nu s-a bucurat de nici o dragoste din partea ei, şi n-a avut ocazia s-o cunoască în viaţă. A fost crescut din cea mai frageda copilărie de Nunu Catargi, sora mai mică a Mariei Obrenovici, şi trecuse de mult de vîrsta adolescenţei, cînd a aflat care este adevărata lui mamă, dar atunci nu-l mai lega nici un sentiment filial de ea.

Mai tîrziu, Maria Obrenović a fost căsătorită cu prinţul Miloš Obrenovici**, cu care a avut un fiu, pe fostul rege Milan *** al Serbiei. Iata dar, că Maria Obrenovici a fost soţia viitorului rege Miloš II Obrenovici, mama regelui Milan Obrenovici şi bunica regelui Aleksandru Obrenovici. Dar neastîmpărată din fire, a desfăcut repede şi această căsătorie, nu ştim pentru care motiv şi a intrat într-o viaţă aventuroasă. Tradiţia spune că înainte de a cîştiga graţiile domnitorului Cuza a fost amanta lui Liebrecht, fostul director general al poştelor şi omul de încredere al domnitorului. Unii spuneau, că înşişi copiii **** pe care i-a recunoscut Cuza nu erau ai lui, ci avuţi cu diverşi înaintaşi. Cine poate şti cum stă adevărul?

În ceea ce priveşte aventura Mariei Obrenovici cu Cuza Vodă, ea a durat pînă în noaptea detronării. În legătură cu acest eveniment, generalul Alexandru Candiano-Popescu (1841—1913), în memoriile sale [105], povesteşte evenimentul.

Şi tot în legătură cu această noapte rămasă în amintire este cazul să pomenim şi însemnările Alexandrinei Ghica, fiica Pulcheriei Ghica, sora domnilor Grigore şi Alexandru Dim. Ghica, căsătorită cu beizadea Ioan, fiul lui Grigore Ghica al Moldovei.

---

* Barbu Catargi poseda un frumos pastel reprezentînd pe Maria Obrenovici în costum naţional sîrbesc.

** Ca rege al Serbiei a purtat numele de Miloš al II-lea Obrenovici, fiind fiul lui Miloš Obrenovici I (1780—1860), care, după asasinarea lui George Karagheorghević a fost prinţ al Serbiei între 1816 şi 1839. Detronat, Miloš Obrenovici I este deţinut în Austria pînă în 1848, apoi vine în Valahia unde trăieşte 10 ani pe moşiile sale. Se urcă din nou pe tron în 1858, după căderea lui Aleksandru Karagheorghević.

*** Regele Serbiei, Milan Obrenovici s-a însurat în 1875 tot cu o romîncă, Natalia Keşco. S a urcat pe tron în 1882 şi a domnit pînă la 22 februarie 1889, cînd a abdicat în favoarea fiului său Aleksandru. Regele Milan Obrenovici a murit în 1901.

**** *Dimitrie Cuza* a murit în 1889 şi a fost înmormîntat la Ruginoasa. *Alexandru Cuza* a murit de boală de inimă la Madrid, în Spania, în martie 1890. A fost adus în ţară şi înmormîntat la Ruginoasa. A fost căsătorit cu domnişoara Moruzi, fostă mai înainte, pentru scurtă vreme, soţia lui Ion I. C. Brătianu. Din această căsătorie s-a născut profesorul George Brătianu. Actele originale de adopţiune se găseau, pînă acum vreo cîţiva ani, în păstrarea familiei Ghica.

[105] Al. Candiano-Popescu, *op. cit.*, p. 108—110.

Alexandrina Ghica, ştiind dinainte ce are să se întîmple în noaptea de 10/11 februarie 1866, a stat trează şi atentă la toate evenimentele, iar mai tîrziu şi le-a însemnat spre aducere aminte. Din cuprinsul acestor însemnări [106] reproducem următoarele, care ne interesează. Ea spune:

„Din casa părintească în care locuiam atuncea (mai tîrziu „Clubul Tinerimii") departe vreo două sute de metri de palat, am urmărit fiind pe balcon, evenimentele acestei nopţi istorice. Îngrijorarea mea era mare; mai multe dintre rudele mele fiind implicate în lovitura de stat, pe de altă parte păstrînd o sinceră prietenie pentru Doamna, şi privind pe Domn mai mult ca un rătăcit, decît ca un vinovat. Făceam rugăciuni ca toate cele ce trebuiau să se înfăptuiască pentru binele ţării să se facă fără violenţă, fără fapte nevrednice, fără ceva care ar semăna cu războiul civil. Îmi aduc aminte de incidente: unul mi-a lăsat o impresie tipică: pe stradă, sub balconul meu, dupa zgomotul şi strigările cele dintîi ale mişcărei, aud nişte imprecaţii şi văz în toiul nopţei, luminată slab de lumina unui felinar, o doamnă îmbrăcată destul de sumar între nişte ofiţeri şi soldaţi cari o duceau înainte, cam repede, pe jos ca pe o prizonieră. Vorbea cu cea mai mare animaţie şi protesta vehement în contra revoluţiei. Tocmai cînd trecea lîngă casă strigă: „Aveţi să vedeţi ce o să păţiţi" — „Fie şi aşa", îi răspunse un ofiţer. — „Este anarhia pe care o inscăunaţi acuma". — „Şi dacă ne place mai mult anarhia decît o monarhie atît de ciudată". — Eram revoltată crezînd că era Elena Doamna, ea nevinovată, ea încă [i]eri Doamna ţărei, dusă ca o făcătoare de rele între gendarmi... pe jos. Cortegiul se apropie. Lumina căzu pe obrazul înflăcărat al convorbitoarei, o recunoscui: însă nu era Elena Doamna".

După cum vedem, Alexandrina Ghica, cu fineţea şi discreţia ce a caracterizat-o totdeauna, nu pomeneşte numele fiinţei pe care a văzut-o, însă e clar, că persoana de care e vorba, nu era altcineva decît Maria Obrenovici.

După aceste evenimente, domnitorul abdicînd a fost obligat să părăsească ţara. Probabil însă că la scurtă vreme după aceasta a plecat în străinătate şi Maria Obrenovici. După cîte ştim ea s-a stabilit în Germania unde a ajuns doamnă de onoare a împărătesei. Cu toate că acest fapt este confirmat de generalul Carol Davila [107], care o cunoscuse personal înainte, el este combătut de istoricul Nicolae Iorga *. Dar să vedem ce spune Carol Davila în scrisoarea din iulie 1873 trimisă din Viena soţiei sale, la Goleşti. La deschiderea Expoziţiei ambulanţelor la care a trebuit să se ducă, a participat împărăteasa Augusta, soţia lui Wilhelm I. Cu această ocazie el spune că s-a întîlnit cu principesa Obrenovici care însoţea, ca doamnă de onoare, pe împărăteasă. Principesa Obrenovici, spune el, „a avut amabilitatea să mă recunoască de departe şi a străbătut mulţimea ca să-mi strîngă mîna. Era splendidă". În continuare, Carol Davila spune că trebuie să facă anumite cheltuieli cumpărîndu-şi cravată, mănuşi „şi alte detalii de toaletă", deoarece este invitat să facă o vizită principesei Obrenovici.

Maria Obrenovici a murit în Germania în 1874 şi a fost înmormîntată acolo. După cîţiva ani însă rudele au adus-o în ţară şi au reînhumat-o la cimitirul din Iaşi. Cu această ocazie, poate ca o curiozitate, a participat şi fiul

---

106 Alexandrina Ghica, *Din istoria palatului regal. Amintiri cu prilejul unor vechi socoteli*, publicate de Vladimir I. Ghica. în volumul *„Spicuiri istorice"*, seria I, Iaşi, 1936, p. 180.

107 Elena, general Perticari Davila, *Din viaţa şi corespondenţa l[ui] Carol Davila*, Bucureşti, 1935, p. 323—324.

* Nicolae Iorga, într-o recenzie publicată în „Revista Istorică", iulie-septembrie, 1935, p. 295.

ei Rudi Catargi care, cu toate că nu fusese crescut de ea, venise s-o vadă. Deschizîndu-se sicriul, prinţesa moartă se afla în cea mai perfectă stare de conservare, fusese îmbălsămată, încît părea că e numai adormită.

Şi odată spuse acestea să ne întoarcem la istoricul casei. Cuza Vodă fiind obligat să abdice şi să părăsească ţara, s-a stabilit la început în Franţa, la Paris. Acolo, ca să camufleze oarecum situaţia acestei case dacă nu pentru cei prezenţi care îi ştiau faptele, cel puţin pentru posteritate şi urmaşi, a căutat să alcătuiască un act care să aibă exact data cumpărării casei, adica 12 martie 1862, prin care arată că locul, casa şi mobilierul le dăruieşte nepoatei sale Aglae Jora, fiica lui Alexandru Jora şi a Sultanei Jora, născută Manu. E vizibil însă că actul a fost întocmit la Paris în 16 noiembrie 1866, cînd Agenţia României de acolo, prin interimarul ei Petre Carp, îl confirmă şi înregistrează la nr. 41, cu data de mai sus. Data de 12 martie 1862 cît şi 16 noiembrie 1866, precum şi cuprinsul actului sînt scrise şi înregistrate în aceiaşi zi.

În acel act se spune, *în 16 noiembrie 1866*, că proprietatea poate fi vîndută „pentru interes mai bun a d.[omnişoarei] Aglae". Banii însă se vor da cu dobîndă pe amanet, iar din această dobîndă, 250 galbeni vor fi întrebuinţaţi pentru educaţia fetei, restul din dobîndă vor putea fi folosiţi de părintele ei Alecu Jora. Însă „cînd va sosi fata în vîrstă legiuită, sau cînd se va mărita, atunci suma întreagă prinsă din vînzarea pomenitei case să va da în deplină proprietate a doamnei Aglae Jora, şi domnul Alecu Jora nu va mai primi nimica". În continuare, fostul domnitor spune: „însărcinez cu executarea condiţiilor acestui dar pe amicul meu, căpitanul Constantin Silion".

Acest act de donaţie a fost legalizat de Tribunalul Ilfov, secţia III-a şi trecut în condică la nr. 17, pe ziua de 27 ianuarie 1867.

După tradiţia orală, transmisă nouă prin doamna Elena Butculescu această casă a fost locuită, după plecarea Mariei Obrenovici în străinătate, de familia Jora, în perioada 1866—1872. Nu ştim dacă e aşa sau altfel şi nu înţelegem de ce Aglae Jora şi-a vîndut casa tocmai cînd a ajuns majoră, casa putîndu-i servi drept zestre. Totuşi probabil aşa s-a întîmplat.

La începutul anului 1872, Aglae Jora devenind majoră, după cum se vede din certificatul primăriei de Iaşi, vinde lui Ion (Iancu) Marghiloman casele mai sus zise, „libere de orice sarcină sau servitudine", pentru 4 800 galbeni.

Ion Marghiloman însă nu a cumpărat casele pentru el, fiindcă avea în apropiere un adevărat palat * care se mai vede şi azi. El a cumpărat aceste case pentru fiica sa Elena, căsătorită cu Scarlat Pherekyde **, din banii dotali care, după cum se prevăd în foaia de zestre „sunt destinaţi la cumpărătoare de imobil, astfel încît casele cumpărate să fie dotale".

* Casa mare ce face colţ cu strada Biserica Amzei şi strada general Christian Tell; actualmente înglobată în curtea Ambasadei Franţei.

** Frate cu Mihail Pherekyde (1842—1928), căsătorit în ianuarie 1874 cu Maria Morait. Din căsătoria Elenei Marghiloman cu Scarlat Pherekyde a rezultat un fiu Ion Pherekyde. Elena Pherekyde a făcut nenumărate acte filantropice. Pentru aceste merite, i s-a ridicat un frumos bust de marmură în grădina Cişmigiu, iar o stradă din Bucureşti i-a purtat numele mulţi ani, pînă cînd a fost schimbat în ultima vreme (str. I. Călin între str. Tunari şi str. Aurel Vlaicu).

Dar pentru că banii destinaţi cumpărării unui imobil atingeau suma de 8 000 galbeni chesaro-crăeşti, restul au fost folosiţi pentru unele îmbunătăţiri ale casei, după cum urmează: 500 galbeni s-au dat în 1873 pentru anumite reparaţii, iar 2 700 galbeni în 1874 pentru refacerea din nou a casei şi a dependintelor.

*

După încetarea din viaţă a Elenei Pherekyde, casa a intrat prin moştenire, în posesia Elenei Butculescu, căsătorită Cretzeanu, în care a locuit pînă la demolare.

Prin înlăturarea acestei case, în locul căreia se află astăzi un bloc cu cîteva etaje, a dispărut o veche mărturie din Bucureştii de altădată.

CÎTEVA ŞTIRI NOI ŞI PRECIZĂRI ÎN LEGĂTURĂ CU MĂNĂSTIREA ANTIM

Istoricul mănăstirii Antim, în liniile sale mari, se cunoaşte destul de bine. O bogată bibliografie * stă la îndemînă, cu amănunte şi precizări, pentru cine are nevoie de o documentare mai largă şi mai amănunţită. Totuşi au rămas încă, în trecutul acestui important şi artistic monument feudal din Bucureşti, unele chestiuni care au nevoie de completare şi precizie. Fireşte că aceasta nu este posibilă decît în timp, după cercetări migăloase în arhive şi în măsura aflării unor documente în legătură cu monumentul despre care vorbim.

Cercetările noastre, la Arhivele Statului din Bucureşti şi la Biblioteca Academiei R.S. România, ne-au prilejuit aflarea unui număr de 17 documente cu privire la mănăstirea Antim. Cercetarea acestor documente ne pune în situaţia de a aduce unele contribuţii de precizare şi documentare referitoare la trecutul ctitoriei mitropolitului Antim Ivireanu. Fără să modifice adevărurile istorice despre acest monument feudal, documentele inedite amintite aruncă lumini mai clare şi mai convingătoare în unele laturi ale feudalismului bucureştean din secolul al XVIII-lea.

Mahalaua Popa Ivaşco. — Mănăstirea Antim a fost construită în mahalaua numită Popa Ivaşco. Acesta a fost un preot care a slujit vreme îndelungată la bisericuţa de lemn din mahalaua, care mai tîrziu a căpătat numele său, tot aşa cum am întîlnit documentar şi în alte mahalale ale oraşului (Popa Tatu, Popa Rusu, Popa Nan).

Către sfîrşitul secolului al XVII-lea, Popa Ivaşco se retrage din serviciul bisericuţei de lemn şi se călugăreşte sub numele de Iosif . În această situaţie apare la 15 iunie 1696, cînd semnează un zapis de vînzare: „adică eu Iosif călugărul, care pre mirenie [m-am numit] popa Ivaşco den Bucureşti“ [1]. El vinde logofătului Constantin casele sale „de aici den Bucureşti, din mahalaoa noastra cu tot locul curţii, cu grădina cu pometul şi cu pimniţa din curte şi cu jicniţa şi cu toate dichisele ce sănt pre lăngă case“. Aceste case le avusese prin cumpărare de la popa Dumitraşco, feciorul lui Vasile, care trebuie să fi fost înaintaşul său în serviciul bisericii. Se pare că vînzarea a fost determinată de dreptul de protimisis ca vecin, pe care l-a invocat logofătul Constantin, cînd a auzit ca popa Ivaşco vrea să vîndă casele, fiindcă se menţio-

---

* Cităm numai cîteva lucrări mai importante: Şt. Dinulescu, *Viaţa şi activitatea lui Antim Ivireanu* 1886; Ilie Bădulescu, *Mitropolitul Ungrovlahiei, Antim Ivireanu*, Buc. 1893; G. Ionnescu-Gion, *Istoria Bucureştilor*, Buc. 1899, cap. „Biserici bucureştene“, p. 171; Nicolae Dobrescu, *Viaţa şi faptele lui Antim Ivireanu, mitropolitul Ungrovlahiei*, Buc. 1910; G. M. Ionescu, *Istoria Mitropoliei Ungrovlahiei*, vol. II, Buc. 1914, p. 275—314; Eremia Lrîţescu, *Mănăstirea Antim*, Buc. 1929; Dorica Voinescu, *Biserica Antim*, în rev. „Boabe de Grîu“, anul IV, 1933, nr. 9, p. 539—549; Nicolae Stoicescu, *Repertoriul bibliografic al monumentelor feudale din Bucureşti*, Ed. Acad. R.S.R., 1961, p. 167—170.

[1] Arh. St. Buc., *Episcopia Argeş*, XLVII—15.

nează în zapis: „pentru că i s-au căzut dumnealui a cumpăra fiind alăturea pre lîngă locul dumnealui, ce au fost cumpărat iar de la noi mai de nainte vreame".

La 1696, popa Ivaşco, devenit călugărul Iosif, aşa cum semnează zapisul de vînzare, trebuie să fi fost bătrîn, fără familie, fiindcă în act nu este amintit nici un descendent. Cu toate acestea, mahalaua nu purta încă numele său, fiindcă în act este indicată sub numele de „mahalaoa noastră". Logofătul Mihai, care scrie zapisul, ar fi trecut numele cunoscut al mahalalei dacă aceasta s-ar fi numit cu numele popii Ivaşco. Mai tîrziu, după opt ani, cînd este de presupus că bătrînul călugăr Iosif murise, numele fostului preot apare într-un document din 13 februarie 1704: „care loc este în mahalaoa popii lui Ivaşco" [2]. Se pare că mahalaua începe să poarte numele fostului preot abia după moartea sa, ceea ce ar putea să fie o regulă în aceste cazuri. Mahalaua nu poartă însă prea multă vreme numele său; ultimul document, sau printre ultimele care o menţionează, este cel din 7 iunie 1734 [3]. În jurul acestui an numele bătrînului popă începe să se uite, fiind înlăturat din folosirea zilnică prin numele mitropolitului Antim, care construise cu cheltuială proprie în această mahala marea şi frumoasa mănăstire care îi poartă numele. În 12 noiembrie 1745 mahalaua se numea Antim: „pentru un loc de casa din mahalaua Antim" [4] şi de atunci s-a numit astfel [5], pînă în zilele noastre, cînd numele mitropolitului începe să-l poarte şi strada şi mahalaua în care se află ctitoria sa.

În documentele din 1704 şi 1734 mahalaua bucureşteană despre care vorbim este indicată sub numele de „mahalaoa popii lui Ivaşco". În această redactare s-ar părea că este vorba de popa fiul lui Ivaşco, însă în realitate este o uzanţă gramaticală a vremii, cu folosirea celor două substantive, la genitiv, formă care a dăinuit în redactarea documentelor, mai ales în zapisele ai căror scriitori nu erau grămătici de profesie, pînă în primul deceniu al secolului al XIX-lea: „în mahalaoa popii Mantii", 15 februarie 1677 [6]; „în mahalaoa popii Rusului", 5 iulie 1718 [7]; „în mahalaoa popii lui Darvaş", 22 februarie 1740 [8]; „ot mahalaoa popii Cozmii", 28 februarie 1740 [9] etc.

Faptul că numele mahalalei unde mitropolitul Antim şi-a construit mănăstirea este legat de numele popii Ivaşco se explică nu numai prin aceea că preotul a păstorit acolo pînă ce a intrat în cinul monahicesc, ci, mai ales, că el era un om bogat, cu un cuprins gospodăresc deosebit de-al celorlalţi mahalagii. El vinde logofătului Constantin, în 1696, o adevărată curte boierească din care nu lipseau grădina cu pomet, pivniţa şi jicniţa (jitniţa), adică magazia de cereale, ceea ce presupune că preotul avea încă pămînt de cultură în afara oraşului. El era străin de mahala, fiindcă a cumpărat casele înaintaşului său popa Dumitraşco, şi nu avea nici familie, fiindcă în actul de vînzare din 1696 nu apare nici o rudenie ca să se fi satisfăcut dreptul de protimisis.

Pe ce teren s-a construit mînăstirea? — Mitropolitul Antim Ivireanu se hotărăşte să construiască o biserică în Bucureşti în ziua de 5 februarie 1713;

---

[2] Idem, XLVIII—16.

[3] George Potra, *Documente privitoare la istoria oraşului Bucureşti, (1594—1821)*, vol. I, 1961, doc. 177, p. 262.

[4] *Ibidem*, doc. 246, p. 336.

[5] Arh. St. Buc., *ms.* 158, f. 97; 23 februarie 1799, Bucureşti.

[6] George Potra, *op. cit.*, doc. 90, p. 171.

[7] *Ibidem*, doc. 188, p. 278.

[8] *Ibidem*, doc. 265, p. 359.

[9] *Ibidem*, doc. 520, p. 644.

hotarirea aceasta a fost luata în urma unui vis. Faptul este menţionat în testamentul său, în care dispune că în ziua în care se pomeneşte muceniţa Agata să se îmbrace din veniturile bisericii o fată săracă cu iie, rochie şi brîu şi să i se dea în mînă treizeci de lei. El cercetează mahalalele din jurul Mitropoliei şi hotărăşte să construiască biserica în mahalaua popii Ivaşco. Acolo se afla o veche bisericuţă de lemn a răposatului paharnic Staicu Merişanu, care murise înainte de 1704. Locul şi biserica fuseseră dăruite de Marica, soţia paharnicului Barbu Merişanu, fiul lui Drăguşin vistierul, care fusese frate cu Staicu. Prin actul de donaţie [10] Marica Merişanu dăruise nepotului său şi alte locuri pe care le avusese ca zestre în mahalaua popii Ivaşco. Mitropolitul Antim hotărît să construiască biserica în această mahala, intră în discuţie mai întîi cu Barbu Merişanu pentru locul cu biserica de lemn şi se pare că obţine de la acesta asentimentul să construiască biserica pe terenul lui şi în locul vechii bisericuţe. Terenul nu era însă destul de întins pentru o mare şi frumoasă biserică de piatră pe care şi-o propusese s-o ridice. El se adresă atunci vistierului Drăguşin Merişanu, tatăl lui Barbu, care nu era în Bucureşti. Mitropolitul îi cere în scris să-i vîndă locul, arătîndu-i pentru ce scop îi trebuie.

Drăguşin Merişanu îi răspunde la 24 aprilie 1713, spunîndu-i că şi el avea de gînd să ridice o biserică de lemn, fiindcă „n-avea putere" pentru una de zid, dar că ar fi gata să-i dăruiască locul cu o condiţie: „să mă primeşti şi pe mine să fiu ctitor, măcar că n-am bani să dau, iar pe loc să nu-mi dai nici un ban, ci să-l dăruiesc sfentei besearici, să pui beseарica pe el". Iar dacă nu-l primeşte ctitor, boierul îi spune: „eu pohta sfenţiei tale nu o pociu înfrînge, ci pe cum mi-au dat alţii bani mi-i vei da şi sfenţia ta taleri 300" [11]. Iar mai departe, vistierul Drăguşin îi răspunde că poate să înceapă lucrările bisericii şi să ţină scrisoarea „în loc de zapis", pînă vine el la Bucureşti.

Astfel, în înţelegere cu cei doi boieri, mitropolitul Antim, începe construcţia bisericii în ultimele zile ale lui aprilie 1713. Biserica însă s-a zidit pe locul lui Drăguşin Merişanu, după cum confirma *manu proprio* însuşi mitropolitul Antim pe scrisoarea acestuia: „răspunsul cărţii noastre ce au dat vistierul Drăguşin Merişanu pentru locul pe carele s-au zidit biserica Tuturor Sfinţilor, leat 7221 (1713) apr. 24".

Într-un document din 17 februarie 1715, cînd biserica era deschisa credincioşilor, dar dependinţele nu erau terminate, se vede că Drăguşin Merişanu nu căzuse de acord cu mitropolitul şi nu semnase nici un zapis de vînzare sau de donaţie pentru locul pe care se ridicase biserica. S-ar părea că el ar fi vrut să apară ca ctitor al bisericii alături de Antim, ceea ce nu-i convenea acestuia, astfel că vistierul Drăguşin moare înainte de a se lămuri chestiunea. După moartea lui, mitropolitul Antim, care ţinea totuşi ca situaţia locului pe care zidise biserica să nu rămînă încurcată, intervine pe lîngă slugerul Barbu Merişanu să facă un zapis de descărcare. În calitatea sa de fost proprietar al celor două locuri pe care se construise biserica el scrie un act în care precizează: „cum să să ştie că locul pe carele iaste zidită besearica fiind al mieu, dăruit de răposata mătuşa mea, jupîneasa Marica a unchiului mieu Staico paharnicul, încă de cînd m-am însurat, cu zapis de la mîna dumneaei "... ; „deci pohtindu-se sfinţiia sa ca să i-l vindem pentru ca să să facă pe dănsul besearică, noi n-am vrut să-l vindem, ci au socotit dumnealui tată-mieu Drăguşin vistiiarul împreună cu noi de l-am dat sfinţii sale de pomeană pen-

---

[10] Arh. St. Buc., *Episcopia Argeş*, XLVIII—16.
[11] George Potra, *op. cit.*, doc. 171, p. 254.

tru sufletul nostru și-al părinților noștri...; și neapucînd să facem zapis împreună cu tată-mieu Drăgușin vistiiarul până au fost viu, cînd am fost acum eu ca stăpîn și moștean am făcut acest zapis al mieu și l-am dat în mîna sfinției sale"[12]. Astfel mitropolitul Antim a scăpat de Drăgușin și ca ctitor și ca vînzător, economisind cei 300 taleri pe care îi pretindea ca preț al vînzării.

Planurile de construcție ale bisericii pe care voia s-o zidească Antim Ivireanu erau mult mai mari ca să încapă în cele două locuri dăruite de Drăgușin Merișanu și de fiul său Barbu. El năzuia să zidească o mînăstire cu toate namestiile necesare (chilii, magazii, grajduri, șoproane etc.) și cu întreprinderi producătoare de venituri, printre care amintim o tipografie, iar pentru toate acestea îi trebuia spațiu larg, unde să ridice clădirile trebuincioase. De aceea el începuse încă din primăvara anului 1713 să cerceteze vecinii din mahalaua popii Ivașcu spre a vedea cum și încotro se putea întinde.

La 17 mai 1713, mitropolitul obține de la Diicul Rudeanu, fost mare logofăt, un „codru [bucată] de loc, din grădina sa, lung de doi stînjeni și jumătate și lat de 8 stînjeni"[13]. Fiul lui Diicul Rudeanu, fost mare sluger, completează darul tatălui său la 16 februarie 1715 cu un „alt codru de loc", lung de 7 stînjeni și lat de 12 stînjeni, „pentru sufletul nostru și al părinților noștri, de ni s-au scris numele la sfăntul pomeanic, să se pomenească în veaci la sfăntul jărtveanic"[14]. Pe aceste două locuri dăruite de Diicul și Chirică Rudeanu s-a construit o magazie; dar nici cu acestea nu s-a rezolvat problema terenului de care avea nevoie mitropolitul Antim pentru ctitoria sa.

El cercetă din nou între vecinii bisericii unde s-ar mai putea întinde să-și lărgească spațiul. Mijloacele folosite în acest scop de înaltul ierarh erau acelea obișnuite vremii sale; mai întîi convingerea la milostenii pentru iertarea păcatelor și apoi cumpărarea și înscrierea la veșnica pomenire în biserică. Între vecini era și Constantin logofătul, care în 1696 cumpărase locul și casele popii Ivașco, pe care mitropolitul îl știa înclinat către cele bisericești. Acesta, în înțelegere cu Zmaranda, soția sa, dăruiește[15] la 1 iulie 1713, cînd construcția bisericii era terminată, locul de casă și grădina cu pomi, fără construcțiile casei, pivniței și a celorlalte acareturi pe care și le rezervase pentru sine și pe care le putea ridica să le dăruiască oricui ar fi dorit. În zapisul de dăruire el justifică gestul cu limbajul vremii: „și ne-am scris la sfăntul pomeanic al sfăntei biserici, noi și părinții noștri, ca să-i fie pentru pomenirea sufletelor noastre, că copii n-avem, pentru că eu sănt închinat și la darul călugăriei, au la sfănta Mitropolie la București, au unde va pohti sfinția sa părintele".

În fine mitropolitul Antim mai cumpără[16], la 10 august 1713, de data aceasta cu bani, o casă cu locul său, alături de locul lărgit al bisericii Tuturor Sfinților. Vînzători erau Manea ceaușul și fratele său Dumitru, pîrcălabul de la Clinceni.

Înzestrarea mănăstirii. — După ce-a realizat spațiul necesar pentru dezvoltarea mănăstirii în conformitate cu planurile sale, mitropolitul Antim începe să rezolve problema cea mai importantă pentru viața ctitoriei sale: asigurarea unor venituri care să acopere cheltuielile de întreținere și activitate. Față de celelalte mănăstiri mari din București, cum erau Radu Vodă, Mihai

---

[12] Arh. St. Buc., *Episcopia Argeș*, XLVIII—25, 17 februarie 1715.
[13] Idem, XLVIII—18.
[14] Idem, XLVIII—24.
[15] Idem, XLVIII—20.
[16] Idem, XLVIII 21.

Vodă, Cotroceni, Sf. Gheorghe Nou, Colţea, Sărindar, Stavropoleos etc., care aveau venituri mari în prăvălii, pivniţe, bălţi, vii şi moşii, noua mănăstire nu avea nici un venit în 1713 cînd îşi începea activitatea religioasă. Ctitorul face însă toate stăruinţele ca să-i înjghebeze un venit sigur.

Prima încercare pe care o face în acest scop este construirea unei magazii de zid, cu pivniţă, adică cîrciumă, şi băcănie, pe locul dăruit de Diicul şi Chirică Rudeanu. Ca treburile de negoţ ale acestei întreprinderi să nu fie stînjenite de agenţii excesivei fiscalităţi a vremii, la 2 noiembrie 1714, mitropolitul obţine de la Ştefan Cantacuzino voievod un hrisov [17] de scutire pentru toate darurile existente „drept aceaia — spune hrisovul — să fie această magazie, cu băcănie şi cu pimniţa în pace şi scutită de fumărit, de cămănărit şi de vin domnesc şi băcanul ce va fi la băcănie şi cărciumarul ce va fi la pimniţă încă să fie ertaţi de toate dăjdiile meale să dea şi cei ertaţi cu cărţile domnii meale iscălite, iar magazia aceasta cu băcănia, cu pimniţa şi băcanul şi cărciumarul să nu dea la nici unile, ci să fie în pace de toate".

Ca să mărească şi mai mult veniturile mănăstirii, mitropolitul Antim cumpără la 21 martie 1715, pe numele său şi al mănăstirii, o pivniţă de zid, cu prăvălii deasupra şi cu han în spate, pe uliţa cea mare [18]. De data aceasta mitropolitul nu-l poate convinge în nici un fel pe vînzătorul Şerban, fiul lui Iane Stăncescu, căruia îi plăteşte 1 350 taleri bani gata, ceea ce era o sumă foarte mare pentru vremea aceea. Suma însă arată că pivniţa, cu prăvăliile şi cu hanul din uliţa cea mare aveau un foarte bun vad comercial, care aduceau mănăstirii venituri însemnate.

În acelaşi an, la 14 octombrie 1715, Ştefan Cantacuzino voievod dă un nou hrisov [19] mănăstirii Tuturor Sfinţilor cu scutiri de dăjdii şi cu daruri domneşti.

Motivînd hrisovul de privilegii şi daruri, domnul apreciază în cuvinte frumoase scopul pentru care a fost construită mănăstirea. „Însă pentru ca să fie în politie, să poată săvîrşi hotărîtele pomeni şi faceri de bine la săraci şi streini (dupe cum în catalogul cel ce afieroseşte şi întăreşte ceale ce lasă pe an să se facă şi să se săvîrşească), arată bine au voit întru cugetul său, aici în oraşul tîrgului Bucureştilor de au înălţat, ca de un izvor al bunelor fapte, să se poată adăpa cei sătoşi de lipsire. Împodobind-o pă dinlăuntru cu ceale ce i să cuvin şi pe den afară ocolind-o cu chilii şi alte ziduri cum să veade. Şi aceastea despre partea sfinţii sale le-au făcut, le-au lucrat şi le-au săvîrşit". Pentru toate acestea Ştefan Cantacuzino hotărăşte: „am întărit această sfîntă mănăstire cu acest hrisov al domniei mele, ca să fie în pace de toate orînduialele şi poruncile cîte ne-ar veni de la puternica împărăţie, au cai, au cară de oaste, au unt, au zaharele sau împrumute, sau alt ce ne-ar veni". De asemenea scuteşte de vinărici, de oierit, de dijmărit „că m-am milostivit domnia mea de am ertat-o de toate . . ., ca să poată face milosteniile . . . ce sînt hotărîte să se facă . . . şi să fie datori părinţii, lăcuitorii ai sfîntului lăcaş...". Hrisovul se încheie: „am voit domnia mea . . . ca să aiba a lua părintele egumenul, de la această mănăstire, de la ocna Telega pe an bolovani sare 100 ca să fie mănăstirii de adăogire şi întărire".

În acelaşi an, un binecredincios al bisericii Tuturor Sfinţilor, pe nume vornicul Lefter, dăruieşte şase răzoaie de vie în dealul Bucureştilor, pe moşia Mitropoliei, pentru care face zapisul din 25 octombrie 1715: „drept aceia

[17] Idem, XLVIII—23.
[18] Idem, XLVIII—26.
[19] George Potra, *op. cit.*, doc. 179, p. 264—266.

le-am dat sfîntei mănăstiri de pomană, ca să mă pomenesc eu şi fameia mea Chiţa la sfîntul jărtvenic"[20].

Mitropolitul Antim mai avea multe de făcut ca să pună ctitoria sa în rîndul marilor mănăstiri bucureştene. Nu se terminaseră nici construcţiile nămestiilor, cînd simţi că vremurile bat pentru el a vifor năprasnic. Arestarea şi uciderea lui Constantin Brîncoveanu şi domnia fricoasă şi speriată a lui Ştefan Cantacuzino erau semne rele pentru Ţara Românească. Mitropolitul Antim înţelese că trebuia să zorească cu ceea ce mai avea de făcut pentru mănăstire, deoarece vremurile năprasnice băteau la uşă.

La 20 iunie 1715 el făcuse o serie de danii ctitoriei sale şi fixase obligaţiile şi planul de activitate al mănăstirii într-un hrisov pe pergament, cu minunate ornamentaţii aurite[21]. El arată că a zidit împrejurul bisericii „chilii destule şi alte locaşuri pentru odihna egumenului" şi pentru acei „ce vor avea să aleagă viaţa sihăstrească"; că i-a închinat „multe de toate cîştiguri mutătoare şi nemutătoare pentru îndestularea celor ce vor lăcui întru ia, adică moşii, vii, mori, stupi şi dobitoace de tot fealiul"; că „a împodobit-o şi a înfrumuseţat-o pe dinafară şi pe din lăuntru cu multe odoară de argint şi cu veşminte scumpe, cu cărţi de multe fealiuri şi cu altele ce să obicinuiesc a să înzestra zidurile ceale cuvioase".

El hotărăşte „să se afle de apururea la acea casă 14 oameni pentru slujba mănăstirii, doi preoţi mireani să slujească besearicii", să se facă milostenii la anumite zile, să se înzestreze fete sărace, să se înmormînteze pe cheltuiala mănăstirii oameni săraci „ce-i scot prin uliţe morţi, cerşind milă pentru îngroparea lor" şi „să se hrănească trei copii ce ar învăţa carte, şi dascălul lor". De asemenea hotărăşte „să se ţie doauă tipografii, una grecească şi alta romănească, pentru folosul obştei şi pentru agoniseala casei" şi să se aleagă „cinci epitropi din ceata neguţătorească, obraze de cinste, pe care i-am pus şi i-am aşezat ca să poarte grijă pentru buna chiverniseală şi adaosul casei şi ca să ia socoteala egumenului, pre an de doauă ori, pentru tot venitul şi cheltuiala". Şi, în fine, cere ca mănăstirea zidită şi înfrumuseţată de el „să fie slobodă, singură ei şi legiuitoare, singură stăpînitoare şi nimănui supusă, fără numai lui Dumnezeu şi sfinţilor tuturor cărora am închinat-o. Să nu fie supt vreo stăpînire patrierşască, nici supt vrednicie domnească, nici supt stăpînirea arhiereului ţărăi, nici supusă vreunui boiariu, nici vreunii mănăstiri veri mari, veri mică". Hrisovul se încheie cu un blestem ca să înfricoşeze pe cei care vor încerca să schimbe ceva din hotărîrile sale şi a fost întărit de „patru hrisoave a căte patru patriarşi a lumii"[22].

Mitropolitul Antim Ivireanu completează hrisovul printr-un testament, despre care s-au scris multe studii. El simţea nori grei strîngîndu-se deasupra ţării şi se temea şi de viaţa sa. Această teamă a fost îndreptăţită. La 5 ianuarie 1716 la Istanbul se hotărîse mazilirea lui Ştefan Cantacuzino, care a fost arestat la 21 ianuarie şi trimis la Poartă unde, în noaptea de 6 spre 7 iunie, a fost ucis, împreună cu tatăl său.

Lucrurile se precipitau; în Ţara Românească fu stramutat din Moldova Nicolae Mavrocordat, care intră în Bucureşti la 10 februarie 1716. El se arată de la început credincios politicii turceşti şi hotărît să nu tolereze nici o înclinare în afara acestei politici. Nici nu se împlinise o lună de la urcarea sa în scaun şi mitropolitul Antim obţinu hrisovul din 4 martie 1716, în care noul domn întărea milile date de Ştefan Cantacuzino şi mai adăuga un dar foarte

[20] Arh. St. Buc., *Episcopia Argeş*, XLIX—20.
[21] Idem, *suluri*, 13.
[22] George Potra, *op. cit.*, doc. 184, p. 274

important pentru nevoile mănăstirii: „miluim şi noi pre acea sfîntă mănăstire, din mila ce ne-au miluit milostivul Dumnezeu, cu acest hrisov al domniei meale şi hotărîm să aibă a lua în toţi anii, necontenit, milă den venitul ocnelor taleri cinci sute bani vechi la sventăi Gheorghie, pentru ca să se îndoiască milosteniile ce sfinţia sa au aşezat să se facă în toţi anii spre ajutorul şi chiverniseala săracilor“ [23].

În iunie acelaşi an izbucni însă un nou război între turci şi austrieci, ceea ce făcu pe Nicolae Mavrocordat să se teamă de boierii care împărtăşeau politica creştină a fostului domn Ştefan Cantacuzino. Boierii Ion Brezoianu, Lupu Costachi şi Bălăceanu au fost decapitaţi. Între cei acuzaţi era şi mitropolitul Antim pe care Mavrocordat n-a îndrăznit să-l aresteze; el ceru mai întîi patriarhului din Constantinopol caterisirea trădătorului, pe care o obţinu imediat, o dată cu surghiunul vinovatului la muntele Sinai. În august este arestat sub acuzaţia că avea legături cu austriecii şi trimis sub gardă turcească la locul surghiunului. Nicolae Mavrocordat obţinu de la ostaşii turci ca arestatul să fie ucis pe drum; el fu înecat în rîul Tungea, un afluent al Mariţei, aproape de Enos, în Tracia. Urmaşul său, mitropolitul Mitrofan Grigoraş, nu este străin de intriga în care Antim Ivireanu şi-a găsit moartea.

Mănăstirea Antim la sfîrşitul veacului al XVIII-lea. După moartea năprasnică a mitropolitului Antim au început zile grele pentru ctitoria sa. Răzbunarea lui Nicolae Mavrocordat s-ar fi revărsat şi asupra mănăstirii Tuturor Sfinţilor, dacă ar fi avut o domnie paşnică şi mai lungă. Norocul a fost însă că la 25 noiembrie 1716 domnul este luat prizonier şi dus la Sibiu cu întreaga familie de căpitanul austriac Ştefan Dettine zis Pivoda, care pătrunsese prin surprindere în Bucureşti. Îi urmă la tron, în calitate de caimacam, fratele sau Ioan Mavrocordat. Acesta se milostiveşte de noua mănăstire şi repetă hrisoavele domnilor Ştefan Cantacuzino şi Nicolae Mavrocordat, întărind cu hrisovul său din 11 iunie 1717 toate privilegiile şi darurile acordate de cei doi domni: „şi văzînd domnia mea aceste hrisoave, toate pe rînd date la această sfîntă biseарică, domnia mea încă n-am îndrăznit a conteni ca să se strice şi să nu să săvîrşească aceste mile, ci mai vîrtos bucurîndu-mă m-am milostivit de am înoit şi am întărit aceste mili toate precum scrie mai sus şi am dat acest cinstit hrisov al domniei meale sfintii şi dumnezeeştii bisearici a Tuturor Sfinţilor şi egumenului şi călugăraşilor ce să vor afla lăcuitori într-însa, ca să fie aceste mile nemişcătoare şi nestrămutate în veaci“ [24].

Domnia lui Ioan Mavrocordat a fost scurtă, el moare în scaun la 23 februarie 1719. La tron a fost numit din nou Nicolae Mavrocordat care intră în Bucureşti la 7 mai 1719. De data aceasta are o domnie lungă, pînă la 14 septembrie 1730 cînd moare de ciumă.

Mănăstirea Antim, lipsită de sprijinul domnesc şi condusă cu nepricepere şi lăcomie de egumeni aleşi la întîmplare şi nestabili, n a putut să realizeze nimic din planul ctitorului său. Se pare că nici cele trei hrisoave n-au mai fost niciodată reînnoite. Din această pricină veniturile erau slabe şi nu puteau acoperi cheltuielile. Boierii milostivi de altădată, care s-au grăbit să ajute mănăstirea cu averi şi odoare în timpul vieţii mitropolitului Antim, nu-şi mai arătau milostenia. Veniturile pe care le agoniseau egumenii nu mai îngăduiau nici măcar să asigure întreţinerea construcţiilor şi cu atît mai puţin să asigure realizarea hotărîrilor pe care le lăsase ctitorul în hrisovul din 1715 şi în testamentul său. Din această pricină egumenii au recurs la împrumuturi şi au îngreuiat situaţia mănăstirii şi mai mult.

---

[23] *Ibidem*, doc. 181, p. 267—269.
[24] *Ibidem* doc 184, p 272 275

O mențiune interesantă găsim în diata lui Iordache, feciorul lui Ioan Botezat, din 18 mai 1726. Acesta dăruieşte Mitropoliei toată averea sa, cu condiția să fie îngropat în biserica Mitropoliei; el arată în diată ce datorii are de plătit și ce sume are de încasat. Între acestea din urmă el spune: „mai sînt să-mi dea taleri 50 de la biserica Tuturor Sfinților, care îmi sînt dați danie de la părintele Antim"[25]. Este ciudată această datorie dintr-o danie, după zece ani de la moartea mitropolitului Antim, şi este greu de explicat o danie de 50 taleri, făgăduita şi neexecutată, din cutia de mile a bisericii Tuturor Sfinților.

O singură donație cunoaştem în prima jumătate a secolului al XVIII-lea (1742). Maria Greceanu confirmă la 17 mai 1777 printr-o declarație în fața mitropolitului Grigore că împreună cu soțul sau, stolnicul Ioniță Greceanu, dăruiesc mănăstirii Tuturor Sfinților un loc în mahalaua Fîntîna Boului: „atît răposatul soțul meu, cît şi eu, ne-am îndemnat dăn răvna dumnezeiască şi l-am dat danie numitei sfintei manăstiri de sănt acum ani 35"[26]. Locul fusese împărțit de mahalagii, fiindcă mănăstirea nu avea act de danie, dar după declarația Mariei Greceanu egumenul a cerut lui Alexandru Ipsilanti să poruncească hotărnicia locului. Au fost numiți în acest scop marii vornici Nicolae Brîncoveanu și Badea Ştirbei, care fac cercetări la fața locului şi lămuresc limitele şi vecinii acestui loc. La rîndul lor ei însărcinează, la 21 noiembrie 1777, opt vornicei „ca să tragă locul și să-l aleagă", punînd semne pe hotarele stabilite[27]. Şi astfel mănăstirea Antim a intrat în stăpînirea acestui loc dăruit în 1742.

În cea de a doua domnie a lui Nicolae Mavrocordat (1719—1730) mănăstirea Antim o duce din ce în ce mai rău. Cauzele acestei situații pot fi multe, dar între ele este şi lipsa de sprijin din partea domnului. Mavrocordat nu putea să uite că pieirea mitropolitului Antim este opera sa personală şi că ctitoria lui va fi totdeauna pentru el o mustrare în legătură cu crima săvîrșita. Pierzînd privilegiile pe care le avusese prin cele trei hrisoave, mănăstirea şi-a micşorat veniturile şi n a mai putut să facă față cheltuielilor. Din această pricină ultimele lucrări proiectate de mitropolitul Antim nu s-au mai putut face şi chiar întreținerea mănăstirii suferea din lipsa de bani. La această situație a contribuit și nepriceperea, indolența, lăcomia și abuzurile savîrșite de egumenii ei.

În cursul domniei lui Ştefan Racoviță (1764—1765), dupa propunerea mitropolitului Grigore, care dorea să ajute mănăstirea, s-a hotărît să se faca în ea găzduirea egumenilor din țară care veneau cu treburi la Bucureşti; pentru această găzduire ei erau obligați să poarte de grijă mănăstirii. Dar nici această orînduială nu s a urmat multă vreme[28] şi n-a ajutat cu nimic mănăstirea, care se darăpăna sub ochii mitropolitului. Epoca aceasta grea pentru ctitoria mitropolitului Antim, care începe o dată cu revenirea în scaun a lui Nicolae Mavrocordat (1719), ține pîna în 1796, la începutul celei de a doua domnii a lui Alexandru Ipsilanti.

Este adevărat că în prima domnie (1774—1782), Alexandru Ipsilanti încearcă să ajute mănăstirea Antim, înființînd aici o *orfanotrofie* (orfelinat). Dar această instituție, care trebuia să acopere o parte din cheltuielile mănăstirii, n-a funcționat decît puțin după sfîrşitul domniei sale. La 25 ianua-

---

[25] *Ibidem*, doc. 222, p. 314.
[26] Arh. St. Buc., *Episcopia Argeș*, XLVIII 50.
[27] Idem, XLVIII 57.
[28] V. A. Urechiă, *Istoria românilor*, vol. VII, p. 21.

rie 1784 Mihai Suțu poruncește să se facă o anchetă la orfanotrofie și însărcinează, „care socoteală — scrie pitacul domnesc — să o theorisiți cu de-amînuntul, urmînd după cuprinderea hrisovului orfanotrofiei și încheind socoteala sub iscăliturile sfințiilor voastre și ale d-voastre boeri să ne arătați în scris prin anafora, ca să vedem" [29]. Nu se cunoaște rezultatul acestei anchete, al cărui obiectiv principal a fost situația financiară a instituției.

Se pare că orfanotrofia, care încetase să funcționeze după prima domnie a lui Alexandru Ipsilanti, n-a funcționat nici în domnia lui Mihai Suțu, care numise epitrop pe marele paharnic Enache Villara „cu leafă pe lună cîte taleri una sută două zeci" [30]. Pitacul de numire precizează că leafa se plătea din cutia instituției. Abia atunci s-a constatat că orfanotrofia nu funcționează din lipsă de bani. Mihai Suțu, la 20 martie 1785 dă alt pitac către epitropi prin care le spune: „vă înștiințăm că vrînd domnia mea a se tocmi și a se pune în faptă orfanotrofia, ca un lucru sufletesc de obște vrednic și folositor, am orînduit cîteva venituri pentru cheltuiala ei, adică din dajdea preoților, de la bragagii, de la ceară și din altele ce se va găsi cu cale" [31]. Cu acest prilej el însărcinează pe stolnicul Dumitrache, autorul cronicii dintre 1769 și 1775, în care avea mare încredere, ca împreună cu epitropii „să socotiți mai întăi pentru veniturile orfanotrofiei, al doilea să socotiți locul locuirii copiilor sărmani și pe lîngă aceasta să cercetați pentru mănăstirea Tuturor Sfinților cu ce hotărîre și orînduială s-a făcut orfanotrofia și mijlocul cu care se cade și folosește a fi această mănăstire orfanotrofie". Răspunsul epitropiei semnat de Enache Lehliu, paharnicul Ion Villara și stolnicul Dumitrache, din 29 martie 1785, era simplu: „că n-am găsit loc mai bun pentru orfanotrofie decît la mănăstirea Tuturor Sfinților, fiind în politie și în îndemînă a se putea găsi toate cîte sînt trebuincioase, atît pentru hrana și creșterea copiilor, cît și a celor ce o vor posluși". Domnul aprobă anaforaua.

Se pare însă că orfanotrofia nu funcționează nici de astă dată și așa rămîne pînă în 1796, cînd începe a doua domnie a lui Alexandru Ipsilanti. Domnul cere mitropolitului Dosithei informații despre mănăstirea Tuturor Sfinților. În anaforaua sa, din 1 noiembrie 1796, mitropolitul spune: „fiind zidită de răposatul mitropolit Antim, nu au apucat nici să o isprăvească, nici sa o puie în orînduială"; „cîți mitropoliți au stătut după vremi de au avut vreunul bunul *procrisis*, însă nu se vede cevaș adaos sau meremetisit"; „și așa au mers starea acestei mănăstiri tot spre scădere, nefiind nici orînduiți egumeni cu vreo statornicie". Mitropolitul Dosithei arată de asemenea că orfanotrofia n-a funcționat decît în prima domnie și că „schimbarea adesea a egumenilor pămînteni au ajuns nu numai la datorie de a nu se mai putea plăti, ci și la dărăpănare, după cum este văzută". El propune ca ctitoria mitropolitului Antim să fie metoh al episcopiei de Argeș, căci numai așa ar putea să scape de ruină și prăbușire; el mai cere ca în această mănăstire să se înființeze o școală pentru „cei ce vor fi ca să intre în treapta preoției din toate eparhiile", orînduindu-se un dascăl ca să fie pentru catihisis al acestora [32].

Alexandru Ipsilanti aprobă anaforaua la 12 noiembrie 1796 și poruncește marelui logofăt al Țării de Sus să întocmească hrisovul. Nu înțelegem însă de ce au trebuit să treacă mai bine de patru luni pînă ce a fost gata hrisovul; se pare că s-au examinat din nou veniturile mănăstirii și s-a văzut că aceste venituri nu puteau acoperi cheltuielile mănăstirii, obligată să între-

[29] *Ibidem*, vol. I, p. 382.
[30] *Ibidem*, p. 386; 1 februarie 1785.
[31] *Ibidem*, p. 387.
[32] *Ibidem*, vol. VII, p. 21.

ţină şi noua şcoală de preoţi. În orice caz hrisovul[33] este semnat abia la 22 martie 1797.

Despre starea rea în care se găsea mănăstirea ne dă informaţii şi acest hrisov: „Una din sfintele lăcaşuri cele vrednice de evlavie şi pomenire fiind şi sfînta mănăstire a Tuturor Sfinţilor de aici din Bucureşti, după iscusinţa zidirii bisericii ce se vede şi după urzeala curţii împrejur, din care poate cunoaşte fieştecine cîtă osîrdie şi dragoste fierbinte au avut răposatul chir Antim mitropolitul Ungrovlahiei, ctitorul acestei mănăstiri. Însă fiindcă au apucat sfîrşitul vieţii sale mai nainte pînă a isprăvi şi a o pune în bună orînduială ce să găseşte făcută în scris, au ajuns ca un lucru de arendă de către cei ce după vremi au stătut igumeni orînduiţi, ori de către domnie, ori de către Mitropolie, a cărora fiindu-le schimbarea adesea, de ar fi şi avut gînd a drege sau a adăoga ceva din agoniseala mănăstirii, n-au putut, ci încă au şi răsăpit din cele găsite gata, însărcinîndu-o şi cu datorie, nefiind nici venit de ajuns ca să să poată chivernisi precum se cuvine unii mănăstiri".

Deşi hrisovul lui Antim se împotrivea cu groaznic blestem oricărei înstrăinări a mănăstirii, totuşi mitropolitul Dosithei propune şi Alexandru Ipsilanti aprobă ca mănăstirea să devină metoh al episcopiei de Argeş, creată de curînd: „iată printr-acest cinstit şi bine închipuit hrisov dăm numita mănăstire cu toate ale sale mişcătoare şi nemişcătoare ca să fie metoh sfintei episcopii de la Argeş şi întru nimic să nu fie supărată de orice cereri să vor face de la celelalte mănăstiri ale ţării şi a nu face nimenea conac de a lăcui oameni căsătoriţi cu fămeile lor, nici a o face magazie pentru orice, ci numai oamenii cei trebuincioşi să-şi aibă lăcuinţa înăuntru în mănăstire".

Domnul reînnoieşte dania lui Ştefan Cantacuzino şi hotărăşte prin hrisov ca mănăstirea să ia pe fiecare an cîte o sută de bolovani de sare de la ocnă şi la cererea episcopului Iosif aprobă „pentru ajutorul meremetului ce are să facă la acest sfânt lăcaş" să i se dea „liude zece dintre dajnicii visterii ... ca apururea să-i aibă ... să li se dea şi pecetluirile domnii mele spre a-i avea în pace şi nesupăraţi de rândul dăjdiilor visterii şi de altă orînduieli". Domnul aprobă ca, în lipsa oamenilor străini, visteria să dea mănăstirii zece liude dintre dajnici, care să fie scutiţi şi să li se dea şi pecetluiri domneşti. Acest fel de privilegiu este foarte rar întîlnit în cancelariile domneşti din cea de-a doua jumătate a secolului al XVIII-lea.

Mănăstirea Antim avea în diferite străzi comerciale ale oraşului locuri pentru prăvălii şi pivniţe pe care le închiria neguţătorilor ca să-şi construiască prăvălii. Un asemenea loc, situat „din jos de hanul lui Şărban Vodă pe uliţa ce merge spre sfîntul Gheorghe cel Nou", era închiriat la doi neguţători, cu dreptul de a construi pe el „boltă pentru trebuinţa neguţătoriei". Unul dintre aceşti neguţători, al cărui nume nu reiese din documentul din 20 mai 1801, avea acest aşezămînt cu mănăstirea încă din 1759, făcut de tatăl său, dar pînă la începutul secolului al XIX-lea nu ridicase bolta. El se obligă prin acest act să respecte vechiul angajament luat de tatăl său de a plăti 30 de taleri chirie pe an şi plăteşte pe loc 100 taleri fiindcă i s-a dat şi pivniţa şi acceptă ca la moartea sa să rămînă „afieroma [dăruită] prăvălia aceasta la mănăstire, cu toate oricîte vor fi făcute atît de tatăl nostru, cît şi de noi", adică se îndatorează „să urmeze după sineturile ceale vechi ce are de la mănăstire".

Era regulă în tranzacţiile feudale de închiriere ca neguţătorii care construiau prăvălii de zid, bolţi, pe locuri mănăstireşti sau boiereşti, să nu le

[33] Arh. St. Buc., *Episcopia Argeş*, 1-6.

poată folosi decît ei și urmașii lor direcți, după care construcțiile intrau în stăpînirea proprietarului. În acest caz proprietarul putea să le închirieze fie celui care le construise, fie altcuiva, care plătea chiria cea mai mare. Dacă pentru un loc de prăvălie, ca cel de mai sus, chiria era de cel puțin 30 de taleri pe an, pentru o prăvălie de zid se pretindea o chirie de 4—5 ori mai mare. Aceasta era una din speculațiile cele mai frecvente pe care le făceau mănăstirile care aveau prăvălii de zid în ulițele comerciale ale orașului.

Ca metoh al episcopiei de Argeș, mănăstirea Antim începe o epocă de ușurare și îmbunătățire a situației de pînă atunci. Mulțumită episcopului Iosif, care era foarte bun gospodar și care personal se ocupa cu administrarea veniturilor, ctitoria mitropolitului Antim Ivireanu reușește să-și plătească datoriile făcute de egumenii nepricepuți și jefuitori și să-și refacă în întregime construcțiile. La moartea episcopului Iosif (27 octombrie 1820) îi urmează episcopul Ilarion, de asemenea un bun gospodar, care la moartea sa lasă mănăstirea într-o situație materială bună.

TEATRUL NAȚIONAL

Evenimentele petrecute în 1821 au silit pe mulți boieri bucureșteni și negutători bogați să-și caute adăpost peste munți în diferite orașe din Transilvania, și, mai cu seamă, în Brașov. Aici exista o veche tradiție literară și dramatică germană, care îndemnă pe refugiații bucureșteni să se gîndească la înjghebarea unei societăți care, pe lîngă scopurile politice-revoluționare încadrate în spiritul vremii, să activeze și prin „scrieri și traduceri de cărți trebuincioase învățăturii și întocmirii unui dicționar român". Nu se cunosc prea multe amănunte despre această societate înființată la Brașov și nici nu se știe activitatea sa publică de acolo.

În 1827, cînd se uitase aproape despre ceea ce se începuse la Brașov, ia ființă în București, *Societatea literară* [1], cu un program închegat în opt puncte. Ideea teatrului dobîndește acum o vie actualitate, exprimată clar și precis în programul societății: „încurajarea și tipărirea de traducțiuni în limba patriei și *formarea unui Teatru Național*". Societatea începu să activeze și, între realizările sale este apariția ziarului „Curierul Românesc" redactat, în 1829, de I. Heliade Rădulescu. Evenimentele politice care urmară după 1828 fac ca activitatea „Societății literare" să fie mai puțin rodnică. Realizarea teatrului național a rămas însă un mare deziderat al celor care activau în sînul societății.

Începuturile activității teatrale în București. Cînd s-a exprimat ideea unui teatru național românesc, dar mai ales cînd această idee a început să se înfăptuiască, exista în București o tradiție teatral-dramatică, cu realizări destul de prețioase. Existaseră chiar mai multe săli de teatru și un frumos început de literatură dramatică. Este adevărat că toată această activitate teatrală n-a fost de limbă românească, dar ea a stimulat și a susținut ideea unui teatru național românesc.

Prima sală de teatru este aceea organizată sub îndemnul domniței Ralu, fiica cea mai mică a lui Ioan Vodă Caragea (1812—1818), care crease teatrul de la „Cișmeaua Roșie", pe Podul Mogoșoaiei. Aici s-a jucat „Orest" de Alfieri, „*Daphnis și Chloé*" de Longus în limba greacă, iar în toamna anului 1818 a jucat aici trupa melodramatică germană a lui Gherghy cu repertoriu de dramă *(Saul, Briganzii și Faust)* și de operă *(La Gazza ladra, Moise în Egipt* de Rossini și *Flautul fermecat* de Mozart*)*. Sala „avea trei rînduri de loji îmbrăcate în postav roșu, perdele de chembrică cu ciucuri albi și 14 rînduri de bănci de lemn îmbrăcate în postav roșu; era aproape în forma oului, fără nici-o ornamentare și fără gust" [2]. După trei ani, în 1822, această sală a fost

---

[1] Dimitrie C. Olănescu, *Teatrul la români*, partea II, *Teatrul în Țara Românească, 1798—1898*, București, Tip. Göbl, 1898, p. 16.

[2] *Ibidem* p. 8.

reparată şi reînnoită, adăugîndu-i-se un policandru cu 40 de lămpi de ulei, iar în 1853 se introduce gazul. Domniţa Ralu, încă din 1818, trimisese la Paris pe Aristia să vadă cum joacă marele artist Talma şi să înveţe de la el arta dramatică şi regizorală. Actorii bucureşteni care au jucat la „Cişmeaua Roşie"* au fost, în afară de Aristia, „Constantin Somachis, Gheorghe Maşu, Teodor Gazi şi Alexandru Fornaros", iar între femei „cocoana Marghioala Bogdăneasca, româncă de neam, nevasta serdarului Dumitrache Bogdănescu, care a jucat mai tîrziu şi în româneşte" şi care este prima româncă urcată pe-o scenă de teatru.

Teatrul grecesc a fost o bună pildă pentru tinerii români, care se organizaseră într-o echipă de teatru şi se apucară de lucru. Încercară o piesă grea-pe care nu îndrăzniseră s-o joace înaintaşii lor, al cărui text a fost tradus de A. Nănescu, el însuşi actor în piesă. Este vorba de „*Hecuba*" lui Euripide, în care rolul titular fusese jucat, după cîte se spune, de Ioan Heliade Rădulescu. Reprezentaţia a plăcut spectatorilor şi „*Hecuba a fost cea dintîi piesă de teatru rostită în limba română*". Tinerii actori români continuară cu alte piese, între care „*Avarul*" de Molière, care nu plăcu publicului, deşi pe „Frosina" o jucase Marghioala Bogdănescu şi pe „Avarul", A. Nănescu. Faptul descurajă „actorii" români, care nu mai îndrăzniră să joace altă piesă.

Domnul Alexandru Suţu (1818—1821), care continuă să sprijine teatrul grecesc iniţiat de domniţa Ralu Caragea, înfiinţă la 8 noiembrie 1819 *Eforia Teatrelor*, pe care o puse sub conducerea marelui spătar Iacovache Rizo. Pitacul, scris în limba grecească, fixa principiile şi atribuţiile instituţiei: „Reprezentarea dramelor s-a dovedit că este şcoala bunelor năravuri, cu atît mai ageră şi mai puternică, cu cît are în vedere înlăturarea relelor şi triumful virtuţii, arătîndu-ne ca să alegem dintre viţiu şi virtute ... Aşadar, fiindcă se poate întîmpla ca să pătrundă vreodată în teatrul din Bucureşti învăţături dăunătoare, din lipsa unui efor care să privegheze şi să controleze alegerea pieselor, te numim pe dumneata şi poruncim că oricîte drame vor fi defăimătoare religiei, statului şi moralei obşteşti, acelea vor fi oprite a se juca pe teatrul Bucureştilor şi pe la bîlciuri, iar celelalte toate sînt permise pentru folosirea şi petrecerea cetăţenilor" [3].

Teatrul bucureştean îşi încetă activitatea în timpul Revoluţiei din 1821 şi cîţiva ani după aceasta. Costache Aristia, care învăţase însă meşteşugul scenei la Paris şi care era un pasionat al artei dramatice, nu putea să stea cu braţele încrucişate. După „zarvă" el se afla profesor al copiilor lui Nicolae Ghica, mare logofăt, în palatul căruia se afla o sală mare cu pereţii şi tavanul zugrăvit, pe care o folosi ca teatru, cu ocazia diferitelor sărbători şi evenimente. Aici a pregătit şi prezentat cîteva spectacole în limba greacă, care n-au avut un caracter public, dar la care „actorii" au fost recrutaţi şi din afara familiei Ghica. Au jucat atunci surorile Iosefina şi Cecilia Raymonti, Eugenie Predescu şi Manole Angelescu, aduşi şi regizaţi de Aristia.

În 1828 jucă în Bucureşti trupa germană a lui Eduard Kraiwig, care dădu spectacole de opera şi dramă. Această trupă nu rămase mult în Bucureşti, ci plecă la Petersburg. În această vreme efor al teatrelor este aga Constantin Cantacuzino, primul efor român.

Costache Aristia trecu apoi profesor la Colegiul Sf. Sava, unde începu să organizeze mici spectacole teatrale cu elevii săi. S-au jucat scenete sau

---

* Despre „Cişmeaua roşie" propriu-zisă, a se vedea N. Vătămanu, *Istorie bucureşteană* Bucureşti, 1973, p. 29—32.

[3] *Ibidem*, p. 13—14.

fragmente din piesele clasice. Cu acea ocazie, C. A. Rosetti s-a dovedit plin de talent dramatic, alături de colegii săi Iancu Florescu și Constantin Olănescu. S-a trecut apoi la piese din repertoriul clasic, care se mai jucaseră în București.

În 1833 se clădi în București o nouă sală de teatru, fiindcă teatrul de la „Cișmeaua Roșie“ arsese în 1825. Întemeietorul acestui teatru este Ieronim Momolo, fost bucătar și om de afaceri, care înțelese nevoia unei asemenea săli de spectacol în București, vizitat de multe trupe străine. El construi „Teatrul Momolo“ pe terenul logofătului Iordache Slătineanu, înșirînd pereți din paiantă cu moloz, căptușiți pe dinăuntru și pe-afară cu scînduri. Sala avea un rînd de loji, 15 rînduri de bănci acoperite cu chembrică și o galerie de lăzi goale. Loja domnească, mică și strîmtă, era lîngă scenă, iar în față, pe celălalt perete erau trei canapele pentru curtea domnească. Lumina o dădeau luminările de seu, cu fum și miros greu, și cîteva lămpi cu ulei de rapiță care completau atmosfera imposibilă din sală.

Cea dintîi trupă care a jucat în Teatrul Momolo a fost a lui Theodor Müller, care venise cu mobilierul și decorurile sale. A avut artiști buni, modești și cu talent, și o orchestră de 17 muzicanți, care au dat spectacole reușite. Șeful orchestrei era Ioan Wachmann, care a rămas în București și care a fost un violonist și un compozitor de seamă. Trupa lui Müller, a jucat 60 de opere, între care „*Muta din Portici*“, „*Fra Diavolo*“, „*Bărbierul din Sevilla*“, „*Othello*“, „*Semiramida*“ etc. precum și „*Braconierii*“ lui Wachmann, spectacol care a plăcut mult spectatorilor.

Societatea Filarmonica. În octombrie 1833 se înființează în București „Societatea Filarmonica“. Inițiatorii sînt Ioan Cîmpineanu și I. Heliade Rădulescu, vechi militanți pentru opera de ridicare a neamului. Scopul societății era: „cultura limbii românești și înaintarea literaturii, întinderea muzicii vocale și instrumentale în Principat și spre aceasta formarea unui Teatru Național“. Societatea avea peste o sută de membri, care au ales ca președinte pe Ioan Cîmpineanu. Comitetul și ceilalți membri fruntași se adunau în casa președintelui, care devenise astfel locul de întîlnire al celor mai activi și mai luminați cetățeni din București [4].

Societatea Filarmonica avea și un scop nemărturisit formal, care trăia în sufletul inițiatorilor săi și se manifesta puternic și constant în toate împrejurările. Ea considera „că pentru educarea conștiinței naționale a maselor, unul din cele mai eficace mijloace este teatrul, a cărei înființare apare în programul ei ca o îndatorire primordială. Puterea de înrîurire, de însuflețire, a teatrului se dovedise cu prisosință la noi, în anii Revoluției lui Tudor Vladimirescu, cînd, la „Cișmeaua Roșie“, elevii Școlii domnești de la Domnița Bălașa, jucînd pe Eschil, Euripide, Voltaire, Alfieri „izbutiseră să ridice conștiința și să întărească spiritul de luptă pentru eliberarea națională în rîndurile grecilor, ca și al românilor [5]. Astfel „Societatea Filarmonica“ făcea din teatrul pe care îl însuflețea instrumentul de trezire și mobilizare a conștiinței maselor pentru o epocă de dreptate socială și de luptă activă împotriva despotismului.

Pentru lămurirea opiniei publice și pentru înlăturarea oricărui echivoc cu privire la scopul și mijloacele Societății Filarmonice, ziarul „Curierul românesc“ de sub conducerea lui Heliade, în primele zile din ianuarie 1834, a

---

[4] M. N. Rusu, *Societatea Filarmonica*, în „România literară“, nr. 30/1975.
[5] Florin Tornea, *Un artist cetățean: Costache Caragiale*, p. 13.

publicat un articol în care aducea toate lămuririle necesare. Pentru „a dărăpăna obiceiurile cele urîte şi a forma gustul unei naţii toţi într-o pornire şi într-un cuget prin toate clasele au început a-şi păstra dorinţa cea mare, a se chibzui mijloacele spre a putea cu vremea a *se dobîndi un teatru naţional*. Deci, scopul „Filarmonicii“ era să realizeze un teatru românesc. Pentru aceasta era nevoie de o şcoală de literatură, declamaţie şi muzică vocală, care se va întreţine din contribuţia membrilor înscrişi în societate. Se înştiinţa că şcoala îşi va începe cursurile la 15 ianuarie, „în casele pitarului Dincă Boerescu, în dosul [Colegiului] Sf. Sava şi peste drum de domnul Câmpineanu“. Cei dornici a se înscrie în şcoală trebuiau să se prezinte la redactorul gazetei „unde vor găsi pe d. Eliad totdeauna pînă la 12 şi se vor înscrie în lista şcolarilor“.

Pentru fete, „se va alege un număr pînă la cinci copile cu principiuri bune şi morale şi cu dispoziţiuni de muzică, şi învăţăturile ce li se va da în pension vor fi limba românească şi franţuzească, declamaţiunea, muzica vocală şi danţul“. Toată întreţinerea şi îmbrăcămintea li se vor da de şcoală. „Cîţi din părinţi vor dori ca fiicele dumnealor să urmeze aceste învăţături folositoare şi pe urmă să le hotărască de artiste“, urmau să se prezinte la Heliade şi apoi la Bongianini, spre a le cerceta aptitudinile muzicale.

„Cu banii adunaţi se va închiria o casă pentru şcoala sus pomenită, se vor plăti profesorii trebuincioşi, se vor pune în pension spre învăţătură un număr de cinci fete deocamdată, cu toate cele trebuincioase. hrană şi îmbrăcăminte, se vor întîmpina trebuincioasele şcoalei“.

Profesorii şcolii erau: *I. Heliade Rădulescu* pentru literatură, *Constantin Aristia* pentru mimică şi declamaţie, *Costache Michalache* limba română la eleve, *Bongianini*, apoi *Conti* la muzica vocală, *Schlaf* la pian, *Duport* la dans şi scrimă şi *Winterhalder* la istoria artelor. S-au înscris douăzeci de elevi; cinci fete: Frosa Vlasto, Caliopi, Raliţa Michalache, Lang şi Elena — şi cincisprezece baieţi: Nicu Andronescu, Constantin Ollănescu, Ioan Curie, C. Mincu, N. Diamand, Costache Michalache (profesorul de română la fete), Ioan Rîmniceanu, Ioan Lăscărescu, C. Dimitriu, S. Popescu, A. Ciuculescu, Gh. Burileanu, L. Tîngoveanu, A. Simionescu şi P. Boalgher. În anul următor se înscrie la şcoală şi Costache Caragiale. Din noiembrie 1834 şcoala acorda burse de întreţinere elevilor săi, în sume care variau între 40 şi 80 lei pe lună.

La 29 august 1834, după pilda colegiului Sf. Sava, Şcoala Filarmonică a avut primul examen public. Heliade a ţinut o cuvîntare în care a arătat mersul şcolii, iar elevii şi-au trecut probele de examen la canto şi declamaţie. S-a publicat în ziarul timpului [6] o dare de seamă despre examen, scoţîndu-se în relief însuşirile artistice ale elevilor.

La 7 septembrie 1834 are loc adunarea generală a membrilor, care verifică socotelile şi alege un nou comitet. Sumele încasate s-au ridicat la 25 600 lei. A fost ales preşedinte marele vornic Gheorghe Filipescu, avînd ca vice-preşedinte pe Ioan Cîmpineanu şi patru membri. Se aprobă un nou statut al Societăţii, în care se definesc mai precis scopul şi mijloacele, accentuîndu-se scopul principal al acesteia „formarea unui teatru naţional“.

Activitatea Societăţii Filarmonice sporeşte în mod neaşteptat. Noul comitet începe să strîngă daruri în bani şi materiale pentru clădirea unui teatru naţional. Se alcătui un „proiect“ pe care comitetul îl prezintă lui Alexandru Dim. Ghica pentru a obţine sprijinul domnului şi recunoaşterea societăţii printr-o „carte domnească“ (hrisov). În proiect se vorbea de un palat al Filarmonicii care să fie gata în vara anului 1836 şi să se realizeze pe

[6] „Curierul românesc“, 1834, nr. 39.

baza unui împrumut public plătibil în timp de 15 ani. Proiectul, deşi purta semnătura unor figuri reprezentative din viața publică a vremii, nu întîmpină însă toată bunăvoința domnească. Cu toate acestea comitetul Societății începuse să treacă la realizarea ideii. În aprilie 1836 fusese cumpărat Hanul Cîmpinencii cu 5 500 galbeni de la dragomanul Serafim şi se intervenise pentru întocmirea unui plan de construcție. Se primiseră cîteva daruri: hatmanul C. Cornescu dăduse „banii îndemnizației scutelnicilor pe un an şi o sută de mii de oca de var adus la locul zidirii"; Costache Lipănescu, dăruise 25 000 de cărămizi şi zece mii oca de var; Alexandru Filipescu, marele logofăt al Dreptății, dăruise „banii scutelnicilor săi pe un an"; iar aga Costache Manu lăsase prin testament suma de 54 000 lei. La aceste donații s-au adăugat banii încasați de la trei reprezentații date în 1834 de elevii școlii de declamație.

În martie 1835 comitetul Filarmonicii mai înființa o „şcoală publică de muzică vocală şi instrumentală", gratuită, pentru tinerii de ambele sexe care dovedeau calități muzicale. Şcoala a fost pusă sub conducerea lui Wachmann, care închiriase sala Teatrului Momolo pentru reprezentații şi lecțiile elevilor. La 1 noiembrie 1835 apăru „Gazeta teatrului", sub conducerea unui comitet în frunte cu Heliade şi Aristia. La toate aceste cheltuieli se adăugase montarea unor piese care, împreună, depăşiseră încasările și provocase un deficit de 3 841 lei. Suma era destul de însemnată pentru mijloacele reduse ale Societății. Se sporiră reprezentațiile, adăugîndu-se cîteva vodeviluri pregătite cu elevii lui Wachmann, care au avut succes și s-au înmulțit spectacolele de dramă și comedie.

Membrii Societății Filarmonice nu s-au menținut numai în cadrul activității prevăzute în statute. Unii dintre ei, fiind deputați în Adunarea Obștească, criticau guvernul, silindu-l să vegheze la interesele țării. Câmpineanu şi Heliade trecură chiar la constituirea unei societăți secrete, care să susțină în Adunare acțiunea de contracararea guvernului. Faptul nu plăcu deloc domnului, care începuse să nu mai vadă cu ochi buni activitatea Filarmonicii. La toate acestea s-au adăugat intrigile și scandalurile provocate de adversarii Societății, ca să lovească în Cîmpineanu și Heliade. Teatrul și școala primiră repetate lovituri pînă în cele din urmă încetă orice activitate. Încă din primele luni ale anului 1837, se putea spune că Filarmonica nu mai exista.

La puțină vreme după desființarea Societății se porni prigoana împotriva lui Ioan Câmpineanu, care nu înceta cu atacurile sale împotriva guvernului. În cele din urmă a trebuit să părăsească țara și să rătăcească prin Turcia, Franța şi Anglia. Încercînd să se întoarcă în țară a fost arestat la Caransebeş și trimis la București unde a fost închis în mănăstirea Plumbuita. Soția sa, Catinca Caribol, pierzîndu-i urma, a colindat, cu copilul în brațe pe la toate închisorile şi mănăstirile pînă l-a găsit la Caransebeş şi de aici l-a însoțit peste tot [7]. N-a fost eliberat decît la 11 aprilie 1841, deci cu un an şi ceva mai înainte de căderea lui Alexandru Dim. Ghica [8], care a avut loc la 7 octombrie 1842.

Teatrul între 1838 și 1843. După desființarea Filarmonicii, urmă o epocă grea pentru teatrul românesc. Tinerii actori formați la şcoala lui Aristia şi cîntăreții pregătiți de Wachmann făcură toate încercările să se mențină pe scenă, dar nu reușiră. Ei se risipiră ca să-şi poată găsi o existență destul de amară.

---

[7] Ion Ghica, *Ion Câmpineanu, discurs de recepție*, Bucureşti, 1889, p. 19.
[8] *Ibidem*, p. 65.

Nicu Andronescu, care crease personaje reuşite în „*Saul*", „*Fanatismul*", „*Alzira*", „*Zaira*" şi „*Semiramida*", continuă să urmeze cursurile de la Sf. Sava şi cursul de drept al lui Costache Moroiu, sfîrşind ca judecător la Craiova. Constantin Olănescu care jucase frumos în „*Vicleniile lui Scapin*", în „*Saul*" şi „*Amorul doctor*", îmbrăţişă cariera de militar şi apoi intră în magistratură. Costache Michalache înzestrat cu un real talent şi pasiune dramatică, a rămas pînă la urmă în teatru, împreună cu Costache Caragiale, conduse în 1844 „Teatrul de diletanţi" şi înfiinţă teatrul din Craiova. Ioan Curie, fecior de cojocar din mahalaua Şelari, deveni elevul lui Aristia la Sf. Sava şi apoi actor de talent deosebit. Colindă Grecia, unde fusese student şi jucase alaturi de maestrul său Aristia, apoi Italia şi Franţa ca să devină, apoi, profesor de limba franceză la Iaşi. O actriţă de mare talent, frumoasă şi închinată scenei cu trup şi suflet a fost Frosa Vlasto. A avut în Bucureşti creaţii pline de succes, pînă în 1838, cînd se căsătoreşte cu polcovnicul T. Popescu, adjunct al domnului Alexandru Dim. Ghica, cu care pleacă la Viena şi Paris. Încercă, sub numele Marcolini să joace la Paris, dar nu reuşi. În schimb a avut în Italia un adevărat triumf. A jucat în mai toate oraşele mari din Italia şi-a uimit lumea cu jocul său, iar cu frumuseţea şi graţiile ei a cucerit toate inimile. „Florile, giuvaerurile, aurul şi inimile cădeau la picioarele ei ca o ploaie binefăcătoare, din care ea răsărea tot mai plăcută, mai iubită, mai preţioasă cîntăreaţă şi femee!" Rossini a fost un moment nebun după dînsa, iar Ernesto Rossi, mare tragedian, pe atunci în splendoarea tinereţii şi talentului o iubi „avec toute l'ardeur de mes vingt-cinq ans", precum singur a mărturisit-o lui Dimitrie C. Olănescu [9]. Se reîntoarse în Franţa şi jucă la Nisa şi Paris unde avu un succes nebănuit. Reuşi să obţină contractul cu Opera cea Mare din Paris, dar... renunţă şi veni la Bucureşti ca, la 20 septembrie 1859, să joace la Teatrul Naţional sub numele său adevărat: Frosa Popescu.

Prin desfiinţarea „Filarmonicii" însăşi teatrul românesc primi o grea lovitură. Actorii se risipiră; trupele nu se puteau înjgheba. Era astfel loc destul pentru trupele străine. Ca urmare, în decembrie 1838, sosi o trupă franceză care a jucat patru-cinci luni, fără să cucerească interesul şi inimile spectatorilor. Urmă altă trupă franceză de operă, în 1840. În acelaşi an, în toamnă, sosi în Bucureşti o trupă ungurească care a jucat în româneşte, în ungureşte şi nemţeşte. Ziarul timpului spune că prin jocul lor în limba română, actorii unguri au vrut „să-şi arate sentimentul de bună vecinătate şi cinstirea către naţie, unde, viind a o felicita de înaintările ei, s-a expus a reprezenta o dramă cu adevărat naţională ungurească, combinînd la un loc naţionalitatea ungară cu limba acestui pămînt" [10].

În 1841 jucă în Bucureşti o trupă franceză de dramă şi comedie, în care apăru şi Costache Caragiale, iar în toamna anului 1842 deschise stagiune la Teatrul Momolo o trupă italiană cu opera „*Norma*". A fost o trupă cu cîntăreţi buni şi numeroşi, conduşi foarte bine de Sansoni Basilio, care repurtă succese meritate în faţa spectatorilor bucureşteni, dar care îşi pierdu toată averea în această întreprindere.

Chestiunea Teatrului Naţional sub Gheorghe Bibescu. Am arătat mai sus că, în aprilie 1836 Societatea Filarmonică cumpărase Hanul Cîmpinencii pentru a construi pe el clădirea Teatrului Naţional şi că începuse să colecteze daruri în bani şi materiale, pentru realizarea lui. Sumele strînse creşteau încet, dar

[9] *Ibidem*, p. 86—87.
[10] „Curierul românesc", nr. 9, 1840.

totuși n-a încetat niciodată a se adăuga darurile, mici și mari, ale acelora care se bucurau la gîndul de-a avea în București un Teatru Național. Heliade, mai ales, continua să vîndă cărțile tipărite în tipografia sa în folosul mult așteptatului teatru.

Din îndemnul său Obșteasca Adunare, în 1840, întocmi o anafora în care propunea domnului Alexandru Dim. Ghica să se întocmească un proiect pentru construcția Teatrului Național și să se înceapă zidirea cu cheltuiala statului. Propunerea, spre surprinderea multora dintre deputații adunării, a fost aprobată de domn la 4 iunie 1840. Cînd s-a reluat discuția în Adunare s-a găsit de cuviință că locul cumpărat pentru teatru este mult mai nimerit ca să se ridice pe el o statuie a generalului Pavel Kiseleff, „ca prinos de recunoștință din partea poporului pentru marile servicii ce-i adusese în timpul ocîrmuirii sale" [11]. Guvernul, care se pare că nu agrea nici una din aceste propuneri, a lăsat chestiunea în suspensie pînă în decembrie 1842, cînd Adunarea Obștească Extraordinară a ales ca domn pe Gheorghe Bibescu care, efectiv, și-a început domnia în ianuarie 1843.

Domnia lui Gheorghe Bibescu se caracterizează prin cîteva înfăptuiri frumoase. Pe noi însă, nu ne interesează decît ceea ce a făcut pentru orașul București și în special pentru construirea Teatrului Național.

După urcarea pe tron, Bibescu Vodă reia ideea înființării teatrului propusă în 1840 și, prin pitacul din 5 aprilie, recomandă Obșteștei Adunări ca în numele întregului popor și al țării să aducă un omagiu de recunoștință generalului Pavel Kiseleff pentru înțelepciunea și priceperea cu care a condus Principatele în timpul ocupației rusești. „Avem de plătit o mare datorie de recunoștință națională, ea este dintre cele care nu suferă nici o zăbavă. Un om însărcinat cu o naltă și nobilă misiune a apărut acum cîțiva ani în mijlocul nostru și prezența sa a fost pentru țară semnul de speranță și o garanție pentru o viață nouă. Numele acestui om de mare stimă este săpat în inima tuturor adevăraților români; el se află înscris pe fiecare pagină a instituțiilor noastre. Dreptatea ne obligă să fim recunoscători Obșteștei Adunări din 1841 care a propus ridicarea unui monument. A venit momentul să săvîrșim această dorință națională și să ridicăm fără întîrziere în capitală statuia binefăcătorului și cetățeanului iubit Paul Dimitrievici Chisselef" [12] *(sic)*.

Obșteasca Adunare ia în considerare propunerea domnească și votează suma de 15 000 galbeni cu ajutorul cărora să se facă o statuie, în mărime naturală, așezată într-o piață amenajată în mijlocul orașului care să poarte și ea numele generalului Kiseleff, și pe care să se clădească un teatru măreț, după modelul celor din apus. În acest scop, prin pitacul din 19 iulie 1843, s-a și desemnat și alcătuit o comisie compusă din: marele vornic Barbu Știrbei, fratele domnului și viitorul domn, marele logofăt Iancu Filipescu, Petrache Poenaru, directorul Eforiei Școalelor și inginerul de stat Vladimir Blaremberg, care să ducă la bun sfîrșit cele hotărîte.

„Aducîndu-se la cunoștința contelui Kiseleff — care pe atunci era ambasadorul Rusiei la Paris — hotărîrea luată la noi de a i se ridica un monument pe o piață, purtînd numele său, bătrînul și plinul de judecată om de stat mulțumi călduros pentru această dovadă de dragoste și amintire din parte-ne și roagă să se întrebuințeze sumele destinate pentru acest scop la facerea de cișmele publice, ca una din lucrările de folos obștesc ce dorește drept singurul monument ce i-ar fi plăcut să i se ridice în memoria românilor" [13].

---

[11] Dimitrie C. Olănescu, *op. cit.*, p. 107.
[12] Georges Bibesco, *Règne de Bibesco*, Paris, 1894, p. 109—110.
[13] Dimitrie C. Olănescu, *op. cit.*, p. 108.

Ca urmare a acestei dorinţe, s-au făcut o serie de cişmele în Capitală şi s-a aranjat de la capul Podului Mogoşoaia pînă la Băneasa, cea mai întinsă şi frumoasă grădină a oraşului, iar drumul care o despărţea, frumos pietruit s-a numit Şoseaua Kiseleff.

Comisia care fusese însărcinată cu ridicarea monumentului şi căutarea locului de piaţă, în urma celor menţionate mai sus, înaintează domnului un raport în care îi aduce la cunoştinţă că locul ales de piaţă este prea mic pentru a se construi pe el un teatru monumental, de asemenea suma hotărîtă nu este suficientă pentru întreaga cheltuială, deci, se cerea mărită.

Din raportul amintit, aflăm că se hotărîse ca piaţa şi clădirea teatrului să fie făcute pe locul fostului han Filaret şi pe o altă proprietate vecină. De asemenea comisia avea obligaţia de a „intra în corespondenţă cu unul dintre arhitecţii cei mai renumiţi din Europa ca să întocmească planul teatrului pe bazele cele mai favorabile şi să se pronunţe asupra construcţiei“ [14].

Locul hanului Filaret ales pentru clădirea Teatrului Naţional era pe la jumătatea secolului al XVII-lea un loc de periferie al oraşului unde se aflau căsuţe modeste ale celor săraci. La 1669, partea de loc dinspre Palatul telefoanelor aparţinea unui oarecare Stan Taie-Cuie ce îl primise ca zestre de la soţia sa, iar după moartea acestuia a trecut în stăpînirea comisului Barbu Mănescu; cealaltă parte dinspre strada Cîmpineanu (azi 13 Decembrie) aparţinea, pe la 1700, lui Stroe Seimeanul (seimenul) pe care îşi clădi o casă şi pivniţă. Această proprietate trecu mai tîrziu în stăpînirea unuia Grigoraşco, iar după aceea în cea a boierului Petre Merişescu. Pe vremea aceea acest loc se afla în stăpînirea a două nepoate minore a celui pomenit mai sus. Aceste două surori, fiind nevîrstnice, actul de vînzare a fost iscălit de epitroapa lor, caminăreasa Marghioala Arion.

Despre hanul Filaret, putem spune că el ocupa partea de loc dinspre strada Cîmpineanu şi se întindea pînă la mijlocul Podului Mogoşoaiei (Calea Victoriei de azi), fapt care îl deducem din cele văzute, în ultimii 40 de ani, cu ocazia deselor săpături care s-au făcut pentru instalarea cablurilor electrice şi telefonice. S-au observat atunci, foarte bine, groasele temelii ale hanului care înaintau pînă la mijlocul străzii, ce pe vremea aceea era mult mai îngustă. De asemenea în săpăturile din septembrie 1940 şi primăvara anului următor s-au observat bîrnele vechiului pod al Mogoşoaiei, care ajungeau pînă în zidurile hanului.

Acest han fusese construit de mitropolitul Filaret pe la sfîrşitul secolului al XVIII-lea şi veniturile lui erau hotărîte pentru scopuri filantropice din care o bună parte mergeau pentru ajutorarea copiilor orfani. În încăperile lui, nu cu mult timp înainte de dărîmare, se stabilise sediul acestui orfelinat.

Locul hanului Filaret împreună cu cel al Merişeştilor, socotesc că fusese ales de comisie pentru clădirea Teatrului Naţional din următoarele motive: întîi, fiindcă pe acea vreme se afla oarecum în centrul oraşului, pe Podul Mogoşoaiei, unde era şi Palatul domnesc, iar în al doilea rînd, fiindcă, hanul Filaret, desigur după cutremurul de la 1838, se dărăpănase şi nu mai prezenta nici o siguranţă şi chiar din punct de vedere estetic dăuna mult acestei artere de circulaţie pe care se ridicaseră foarte multe case boiereşti mari şi frumoase, precum şi o mulţime de prăvălii asortate cu cele mai preţioase lucruri aduse din diferite ţări ale Europei. Pentru acest motiv, hanul a fost dărîmat, iar materialul rezultat din el vîndut la licitaţie, după cîteva termene, fiindcă prima dată se obţinuse un preţ foarte mic.

---

[14] Georges Bibesco, *op. cit.*, p. 137—138.

După raportul comisiei, din 13 august 1843, socoteala aproximativă pentru întreaga construcţie a teatrului se ridica la 20 300 galbeni din care trebuiau: 1 800 galbeni pentru cumpărarea locului Merişeştilor, 2 500 galbenii pentru nivelarea locului Filaret, 14 000 galbeni pentru zidirea teatrului şi 2 000 galbeni pentru maşinile trebuincioase la decoraţii şi pentru mobilarea interiorului. Din această sumă, nu se găsea disponibil însă la acea dată — 1843 — decît 13 000 galbeni din care 52 000 lei fuseseră lăsaţi prin testament de răposatul Constantin Mano (Manu), drept ajutor pentru clădirea Teatrului Naţional şi care, pînă la întrebuinţarea lor în scopul propus, au servit la cumpărarea cîtorva munţi.

„Dintr-această socoteală se dovedeşte dar trebuinţa de a se mai adăuga 7 000 galbeni pe lîngă cei 13 000 ai Sfatului Orăşenesc de care comisia ar putea dispoza pînă la sfîrşitul anului 1845, vreme întru care să chibzuieşte că ar putea lua sfîrşit zidirea teatrului“ [15].

„Comisia supuind mării voastre această a ei chibzuire, face plecată rugăciune de a i se da înalta deslegare să cumpere din fondurile Sfatului Orăşenesc locul Merişeştilor, să înceapă lucrarea înălţării locului Filaret şi să închee contracturi pentru pregătirea materialurilor trebuincioase, îndeletnicindu-se întru aceasta numai pentru sfîrşitul clădirei teatrului după un plan ce se va chibzui potrivit cu cuprinderea ofiţului mării voastre cu nr. 565, iar pe de altă parte să se dea luminată poruncă ca în bugetul Visteriei să se treacă acei 7 000 galbeni ce comisia propune a i se mai slobozi spre ajutor pentru săvîrşirea aceştii clădiri, însă 3 000 galbeni în anul 1844 şi 4 000 în anul 1845“.

Pe acest raport al comisiei, domnul, la 15 august 1843, pune următoarea rezoluţie: „Am fi dorit ca acel teatru să se săvîrşească numai cu capetele de 13 000 galbeni care să vor aduna pe seama aceştii clădiri pînă la sfîrşitul anului 1845, şi chemăm iarăşi întru aceasta toată osîrdia şi priceperea comisiei de a se face pe cît va fi cu putinţă iconomie mai multă, cunoscîndu-se însă curgerea lucrării, neapărată trebuinţă de a se adăoga şi această sumă de 7 000 galbeni ce covîrşeşte peste venitul teatrului pînă la 1845, să va slobozi negreşit şi aceia, sau din sumele Maghistratului [Primăriei] de se va putea, sau din paragraful extraordinar al Vistieriei. Clădirea teatrului în oraşul Bucureşti fiind un lucru care priveşte nu numai la folosul acestui oraş, dar a totului neamului românesc, prin enfluenţa izbăvitoarei ce va avea atît asupra bunelor năravuri cît şi asupra desăvîrşirei limbei naţionale şi dezvoltarea literaturii româneşti. Deci comisia se va îndeletnici fără zăbavă, întru pregătitoarele lucrări, ca la primăvara viitoare să se înceapă şi ridicarea teatrului“.

Construcţia teatrului n-a putut fi însă începută în primăvara anului 1844, — din ce motive nu ştim — şi nici în 1845—1847, cu atît mai mult că în acest ultim an fusese în Bucureşti un incendiu uriaş care distrusese cea mai importantă parte comercială a oraşului. De abia în ianuarie 1849, o altă comisie compusă din marele vornic M. Cornescu, M. Băleanu şi Iancu Filipescu (singurul rămas din cei dintîi) anunţă următoarele: „Fiind hotărît a se pune negreşit în lucrare clădirea teatrului naţional, în viitoarea primăvară, această comisie dă în cunoştinţă tuturor de obşte, ca oricare vor fi doritori a se însărcina cu lucru de zidărie precum şi săpatul temeliilor, ori amîndouă împreună sau osebit fiecare, să se arate la canţelaria comisiei la palatul vechi, marţi la 13, sîmbătă la 17 şi joi la 22 ghenarie curgător, în care zile are a să face licitaţie după orînduială [16].

---

[15] „Vestitorul românesc“, 1843, p. 262—263.
[16] Idem, 1848, p. 14—15.

Construirea Teatrului Național. Deşi hotărîrea definitivă pentru construirea teatrului a fost dată în august 1843, totuşi lucrările n-au început decît după cîțiva ani. Motivele acestei întîrzieri nu le cunoaştem. Se pare că s-a iscat o neînțelegere între Gheorghe Bibescu şi preşedintele comisiei Barbu Ştirbei, fratele său, cu privire la planul de construcție al teatrului. Aceste neînțelegeri au făcut ca lucrările să întîrzie şi să se sfîrşească prin demisia lui Ştirbei din fruntea comisiei. Aşa ne explicăm de ce în 1846 este numită o altă comisie care să se ocupe de construcția teatrului.

Noua comisie, compusă din maiorul I. E. Florescu, Alexandru Orăscu, Vulpache Filipescu şi Constantin Pencovici [17] angajează pe arhitectul vienez Heft să facă planul teatrului şi să supravegheze realizarea construcției, ocupîndu-se în acelaşi timp cu adunarea materialelor şi cu angajarea meşterilor. În acest scop, la 30 ianuarie 1847, comisia anunță în ziar [18] „fiind hotărîtă a să pune în lucrare clădirea Teatrului Național, dă în cunoştința tuturor de obşte că oricare va fi doritor a se însărcina cu lucru de zidărie precum şi cu săpatul temeliilor, ori amîndouă împreună, să se arate la departamentul visteriei la 4, 6 şi 8 februarie viitor, în care zile are a se face licitație după orînduială". Tot atunci se publică licitație şi pentru piatra adusă de la Pietroasa, județul Buzău. Urmează apoi licitația pentru 600 stînjeni lemne necesari la arsul a trei milioane de cărămizi [19].

Cărămida rezultată din dărîmarea hanului Filaret a fost depozitată pe locul unde urma să se ridice teatrul. În septembrie 1847 Comisia hotărăşte [20] să vîndă la licitație această cărămidă. Acest lucru arată că pînă la această dată nu începuseră încă lucrările de construcție, deşi licitațiile pentru săpături şi zidărie avuseseră loc cu şapte luni înainte.

Către sfîrşitul anului 1847 se modificase alcătuirea comisiei care supraveghea construirea teatrului. Din vechea componență nu mai rămăsese decît maiorul I. E. Florescu şi Iancu Filipescu, căci ceilalți doi fuseseră înlocuiți cu M. Cornescu şi M. Băleanu. Motivul acestei schimbări a fost — după cît se pare — încetineala lucrărilor. Noua comisie anunță la 7 ianuarie 1848 [21] că „fiind hotărît a se pune negreşit în lucrare clădirea Teatrului Național în viitoarea primăvară, se fixează o nouă licitație pentru zidărie şi săpatul temeliilor între 13 şi 22 ianuarie". Acest lucru dovedeşte că vechea comisie nu realizase nimic în licitația ținută cu un an înainte. De data aceasta se fac angajamente şi lucrările încep. Se constată însă, pe măsură ce lucrările de zidărie înaintează, că este un prisos de cărămidă ce nu poate fi folosit şi care comisia hotărăşte să-l vîndă la licitație între 3 şi 10 iunie. Este interesant că sediul comisiei este chiar pe şantier, „în încăperile după locul clădirii", ceea ce înseamnă că de data aceasta construcția începuse într-un ritm mult mai viu şi mai grabnic [22].

Intervin însă evenimentele revoluționare din iunie 1848 care duc la abdicarea lui Gheorghe Bibescu şi la instalarea guvernului provizoriu. Aceste evenimente țin pe loc lucrările pentru construcția Teatrului Național, care abia se ridicase de la pămînt [23]. Ele reîncep abia în august 1849, după ce se instalase în scaun Barbu Ştirbei. Comisia, în vechea formație îşi reia acti-

[17] Dimitrie C. Olănescu, *op. cit.*, p. 109.
[18] „Curierul romănesc", 30 ianuarie 1847, p. 36.
[19] Idem, 13 februarie 1847, p. 56.
[20] Idem, p. 278.
[21] „Vestitorul romănesc", 1848, p. 14—15.
[22] Idem, p. 172.
[23] M. N. Rusu, *De la „Teatrul cel Mare" la „Teatrul Național"*, în „România literară", nr. 35, 1976.

vitatea și publică o nouă licitație pentru terminarea zidăriei. [24] Licitația se repetă în septembrie pentru pietrărie, dulgherie și podeală [25], ceea ce înseamnă că ritmul lucrului era foarte accelerat și, pe măsură ce se înainta cu zidăria se făceau în urmă lucrările de lemnărie. Dar iată că, în primăvara anului 1850, se constată că nu ajung cărămizile pentru terminarea lucrărilor. La 9 februarie 1850 se ține o nouă licitație pentru cumpărarea a 500 000 cărămizi [26]. De data aceasta I. E. Florescu fusese înlocuit cu I. Samurcaș, iar sediul comisiei era „peste drum de Caraula Veche".

Din licitațiile publicate în ziare pentru clădirea Teatrului Național, rezultă că au fost necesare materiale în cantitate mare. Nu pomenim însă decît anunțurile cîtorva licitații și acestea pentru satisfacerea curiozității cititorilor. Astfel, în ianuarie 1852, cînd teatrul era în bună parte ridicat prin îngrijirea noului domn Barbu Știrbei, se ține licitația pentru 4 368 bucăți material lemnos — „în felurimea și măsurile ce se cer" — precum și pentru 86 pietre; în august 1852 — licitație pentru așezarea țevilor și facerea scaunelor. În același timp se ține licitație „pentru lucrarea de sticlărie", iar în toamna aceluiași an se fac licitații pentru următoarele: a) 29 sobe muscălești și o vatră de mașină; b) construirea unei mașini pentru suitul și coborîtul policandrului cel mare din mijlocul sălii; c) 12 sobe de tuciu și una de tinichea la sala lucrărilor de dulgherie, o ușă de cămin și două în podul teatrului, toate de fier; d) „sprențuitu" și vopsitul fațadelor și zidurilor de la terase cu var hidraulic, precum și spoitul încăperilor dinăuntru. Și tot atunci, spre sfîrșitul lunii octombrie, cînd teatrul era aproape gata, se ține licitație, de două ori, pentru dărîmarea unor clădiri ale statului ce se aflau în dosul teatrului și care se compuneau din două case, un grajd și o bucătărie [27].

La sfîrșitul anului 1852, construcția Teatrului Național era gata complet, iar ziarele dădeau cu caractere mari următorul anunț: „Miercuri 31 dechemvrie 1852, deschiderea noului teatru — se va urma de către amîndouă trupele: românească și italienească, în ajutorul săracilor. *Partea I.* Zoe sau Amantul împrumutat, vodevil cu cîntece, într-un act, din franțuzește, muzica de Wachmann; *Partea II*-a. Arie din opera Masna, cîntată de d. Mustani. Trio, din opera Lucreția Borgia, cîntată de doamna Marțiali și d-nii Finohi și Pelegrini; *Partea III-a*: Finalul din opera Lucia de Lamermoor executat de d-ra Lesnievsca și de d-nii Mustani, Finohi și Carul [Carol]" [28].

Pentru a avea o imagine cît mai completă și mai exactă a deschiderii Teatrului Național reproduc două articole, primul apărut în „*Vestitorul românesc*", iar al doilea în „*Trompeta Carpaților*" a lui Cezar Bolliac.

„Miercuri în 31 ale trecutei luni (decembrie), la 8 ceasuri seara s-a urmat deschiderea solenelă [solemnă] a noului teatru. Cu două zile mai înainte lumea alerga la casieria teatrului, grăbindu-se fiecare a se căpui cu bilet de intrare pentru acea seară. Inaugurația s-a făcut prin reprezentația piesei „Zoe" sau „Amantul împrumutat" de către actorii români (Costache Caragiale, Costache Mihăileanu, Lăscărescu, Diamant, Ralița Mihăileanu, Niny Wallery, Marița Blonda, Catinca Mihăescu și Raluca Stavescu), și mai multe arii și un trio de diferite opere executate de cei mai de căpetenie artiști și artiste din trupa italiană subt direcția d-lui Papa Nicola. Toți banii adunați în acea seară au fost destinați pe seama săracilor și se va [vor] împărți cu o scumpă cercetare

---

[24] „Vestitorul românesc", 1849, p. 276.
[25] Idem, p. 300.
[26] Idem, 1850, p. 44.
[27] Idem, 1852, p. 21, 253, 309, 321.
[28] Idem, p. 412.

şi nepărtinire între cei mai întrebuinţaţi [lipsiți], de către o comisie rînduită într-adins.

Întinsa şi mult încăpătoarea sală a nouei clădiri, care are jur împrejur trei caturi compuse din 75 loji foarte bogat decorate şi luxos mobilate, jos peste 400 staluri şi sus în galerie, unde cu un preț foarte mic, se pot împărtăşi de frumoasa şi morala petrecere a reprezentaţiilor teatrale peste 300 persoane cu toată comoditatea, se afla decorată cu multă eleganţă şi strălucit iluminată.

Pe la şapte ceasuri şi trei sferturi sosi m.s. preaînălţatul nostru domn şi fu primit în cele mai entusiaste aclamații din partea a toatei adunări; orşestra intonă îndată o arie națională ce fu ascultată cu o vie mulţumire de spectatori ce făcea să salte de bucurie inimile române.

După aceasta se ridică cortina şi actorii români îşi jucară fiecare în parte rola [rolul], cu o artă ce face onoare d-lui director Caragiali. Artiştii italieni, cu frumoasa lor voce, au încîntat adunarea și d. Papa Nicola, care totdeauna a răspuns cu vrednicie la aşteptarea Înaltei Oblăduiri, își va pune silinţele, sîntem siguri, şi pe viitor a merita încurajarea și bunăvoinţa înaltului guvern.

La ieşirea m.s. din teatru, toată adunarea ca printr-o impulsie electrică, pătrunsă de cel mai adînc sentiment de recunoştinţă în privința m.sale, pentru numeroasele faceri de bine ce în scurt timp părinteasca-i oblăduire a dobîndit, cum cele mai desfătătoare grădini de petrecere, acest măreț şi falnic edificiu ce se poate compara cu cele mai de căpetenie teatre ale Italiei, înflorirea comerţului, siguranța din năuntru şi alte atîtea binefaceri neîncetat sub ochii noştri, au petrecut pe m.sa, cu cea mai mare bucurie“ [29].

Din celălalt articol al lui Cezar Bolliac citĕm următoarele: „La şapte ore şi jumătate sala era plină şi strălucia în toată splendoarea ei. Afluenţa publicului fu atît de mare, încît preţul unui bilet de intrare se urcă pînă la un galben pentru un loc de parter. Lojile scînteiau de luxul poleielilor şi de toaletele elegante ale doamnelor, ale căror parure prețioase reflectau razele nenumăratelor lumini şi semănau ca nişte fluturi într-un stup de albine.

O mulţime de uniforme, de coroane, de diamante şi de rochii de gaze [?] inunda acest local de o sărbătoare ce nu se putea compara cu nici una din cîte [se] văzuseră pînă atunci la noi, astfel încît ni se părea un vis şi ne crezurăm un minut strămutați ca prin minune pe ţărmurile Senei. Atîta aristocraţie — toate clasele societății, toate stările comerciului şi ale burgheziei noastre alergară la această sărbătoare a cultului artelor.

Frumoasă amestecătură, în care erau reprezentate toate forțele şi toate graţiile de la dama de rang înalt cu fruntea scînteind de briliante, pînă la modesta burgheză în bonetă de tulpan alb şi în rochie simplă de muselin. Ici şi colea printre fracurile moderne abia se mai zărea cîte o pulpană de anteriu. cîte un colţ de giubea, tristă rămăşiţă a timpilor [timpurilor] trecuţi, eleganţă întîrziată a etichetelor fanariote, care ne lasă din zi în zi şi se strecoară pe nesimţite în adîncurile uitării.

Cele trei lovituri ale regizorului dădură semnalul de începere; se făcu un minut de tăcere şi auzirăm cu nespusă plăcere preludiile unui flaut — era flautul artistului Folz, care făcu să răsune în majestuoasa sală nişte tonuri suave, dulci şi prelungite. Un tunet de aplauze şi de strigăte de bravo aco-

[29] Idem, 1853, p. 6.

periră ultimele vibrații. Cortina se ridică și reprezentația se începe cu piesa intitulată Zoe".

O dare de seamă, interesantă, despre spectacolul de inaugurare a Teatrului Național o publică ziarul bucureștean în limba germană „Bukarester Deutsche Zeitung" nr. 2 din 5/17 ianuarie 1853: „Teatrul cel nou a fost inaugurat în seara zilei de 31 decemvrie (Sylvester aberd). Monumentul este clădit într-un stil nobil și într-adevăr artistic; proporțiunile îi sînt potrivite și distinsa-i simplicitate este imposantă. Dacă privirea generală pare din afară ceva cam serioasă, ea surprinde în mod plăcut intrarea în sală. Eleganța, strălucitoarea lumină, veselia ce răsare din toate părțile frumoasei săli par a înteți veselia și plăcerea și sînt o dovadă nu numai de competență și dragoste pentru frumos a arhitectului, ci și a comitetului numit de guvern pentru a supraveghea construcțiunea. În ce privește acustica, iarăși, teatru pare a fi atît de bine chibzuit, încît ori din ce parte a sălii se aude în mod admirabil, atît vorbirea, cît și cîntecul de pe scenă".

„Teatrul cel nou din București este fără îndoială unul din cele mai frumoase teatre din Europa și o podoabă a Capitalei. Are un parter de 338 de staluri, împărțite în două categorii, trei rînduri de loji frumos decorate, și deasupra o largă și încăpătoare galerie. Decorațiunile sînt opera lui Michldörger și au fost făcute împreună cu mașinăriile scenei, toate la Mannheim; iar arhitect al monumentului este domnul Heft din Viena, care și-a ilustrat cu onoare debutul său în acest gen de construcțiune".

În primii doi ani de la deschidere, Teatrul Național era luminat cu lumînări de seu, iar la 1854, germanul Carol Knappe care își făcea negustoria cu lămpi și articole de menaj în hanul Dedu, situat pe locul palatului Nifon (actualmente magazinul de îmbrăcăminte „Confecția") de pe Calea Victoriei, introduce pentru prima dată în București, și în același timp la teatru, lampile cu ulei de rapiță dovedite ca foarte bune pentru vremea aceea, în locul lumînărilor, care oricît erau de bune, făceau fum mult și înnegreau localul.

Mai tîrziu, Teatrul Național, în raport cu inovațiile timpului, a fost luminat cu gaz aerian, și în cele din urmă cu lumină electrică.

Una din marile pasiuni ale tineretului de la mijlocul secolului trecut erau balurile. Din toamnă pînă în primăvară tîrziu se țineau lanț balurile de tot felul: în ținută, în costume istorice sau fanteziste și mascate. Sălile de teatru existente în București, ca și toate sălile proprii și improprii acestui scop nu mai pridideau cu organizarea balurilor. La teatrul Slătineanu și în hanul Manuc aveau loc cîte trei baluri pe săptămînă și tineretul zvăpăiat nu mai ostenea din dans și petreceri. În acest context al vremii nu se putea ca sala Teatrului Național să se păstreze numai pentru spectacolele de teatru și operă. Așa-zisele „baluri de binefacere", o modă a timpului, erau deseori găzduite în sala cea nouă și frumoasă a Teatrului Național. Acolo cînta Eduard Wachmann sau Wiest și protipendada se înghesuia să-și etaleze eleganța pariziană și scumpătatea hainelor.

Aceste baluri boierești erau organizate de Societatea de binefaceri, pusă sub „înaltul patronaj al înălțimii sale doamna Elisabeta Știrbei" și se dădeau în „beneficiul săracilor Capitalei". Un asemenea bal a fost fixat pentru luni 31 ianuarie 1855 [30] în sala Teatrului Național. Prețul intrării era

[30] Idem, 1855, p. 31.

7 sfanţi de persoană, dar, „oricine ar dori să aibă la dispoziţia sa o lojă va mai adăuga pe lingă preţul intrării: pentru o lojă de întîiul rînd 14 sfanţi, pentru al doilea rînd 10 sfanţi şi pentru al treilea rînd 7 sfanţi". De asemenea se anunţa că „persoanele care pe lingă preţul intrării ar dori să adauge într-un chip mai generos în beneficiul săracilor, vor cunoaşte că se află depus la caserie un registru în care sînt poftite a subscrie numele şi sumele ce vor da peste cele fixate".

Balul fixat pentru 31 ianuarie se amînă însă pentru 4 februarie din motiv de indispoziţie a patroanei[31].

Şi cu acestea, încheiem scurtul istoric al Teatrului Naţional, fiindcă pe noi nu ne-au interesat decît cauzele şi împrejurările care au dus la construirea acestui local atît de preţios în dezvoltarea educaţiei şi culturii unui popor.

[31] Idem, p. 39.

Redactor: GABRIEL-FLORIN MATEI
Tehnoredactor: OLIMPIU POPA

Coli de tipar 33,5.
pag. planşe 36 alb-negru, 12 pag. planşe color.
Bun de tipar 13.03.1990.

Tiparul executat sub comanda nr. 126 la Intreprinderea poligrafică „13 Decembrie 1918", str. Grigore Alexandrescu nr. 89-97 Bucureşti, România

